

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ПРЕДСТАВНИЦТВО НАТО В УКРАЇНІ
ВГО «АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ»**

**МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА
БЕЗПЕКА: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ**

*Матеріали VIII Міжнародної
науково-практичної конференції
(м. Дніпро, 15 березня 2024 року)*

**У двох частинах
ЧАСТИНА I**

**INTERNATIONAL AND NATIONAL
SECURITY: THEORETICAL AND APPLIED
ASPECTS**

*Theses of the VIII International
scientific-practical conference
(Dnipro, March 15, 2024)*

**In two parts
PART I**

Дніпро
2024

УДК 34+35
М 58

*Рекомендовано до друку та до поширення
через мережу Інтернет Науковою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 8 від 18 квітня 2024 р.)*

**М 58 Міжнародна та національна безпека: теоретичні і
прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-
практ. конф. (м. Дніпро, 15 бер. 2024 р.) ; у 2-х ч. Дніпро :
Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. Ч. I. 740 с.**

ISBN 978-617-8035-64-8 (ч. 1)

ISBN 978-617-8035-69-3 (ч. 2)

DOI: 10.31733/15-03-2024/1

Збірник містить матеріали однойменної восьмої міжнародної науково-практичної конференції. У заході взяли участь науковці, викладачі та здобувачі закладів вищої освіти та наукових установ, а також фахівці-практики правоохоронних органів. Тематика публікацій охоплює актуальні теоретико-прикладні проблеми міжнародної та національної безпеки.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі та навчальному процесі закладів вищої освіти, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

The collection contains theses of the eponymous eighth international scientific-practical conference. The event was attended by scholars, lecturers and post-graduates of higher schools and scientific institutions, and also enforcement agencies practitioners. The topics of publications cover urgent theoretical and applied problems of international and national security.

The conference theses can be used in research work and educational process of universities, as well as in law-making and law-enforcement activities.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

д.ю.н., проф. **О. А. Моргунов** (голова); д.ю.н., проф. **О. С. Юнін** (заст. гол.); д.ю.н., проф. **Л. Р. Наливайко**; д.ю.н., проф. **К. О. Чаплинський**; д.ю.н., проф. **А. О. Собакарь**; д.ю.н., проф. **В. О. Боняк**; д.ю.н., проф. **В. В. Шаблистий**; д.ю.н., с.н.с. **В. С. Березняк**; д.ю.н., проф. **В. В. Дараган**.

*Факти, судження й висновки, викладені авторами публікацій,
не завжди підтверджуються та поділяються редакційною колегією.*

ISBN 978-617-8035-64-8 (ч. 1)

ISBN 978-617-8035-69-3 (ч. 2)

© ДДУВС, 2024
© Автори, 2024

З М І С Т

ПРАВО ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

Моргунов О. А.

Взаємодія Національної поліції з іншими правоохоронними органами та органами місцевої влади як запорука створення безпекового середовища в умовах воєнного стану 26

Дніпров О. П.

Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальнонаціональний та міжнародний виміри 28

Сокурєнко В. В.

Особливості взаємодії Національної поліції України з іншими державними інституціями та громадськістю в сучасних безпекових умовах 30

Юнін О. С.

Повномасштабна війна як детермінант деліктів проти національної безпеки України 32

Братель С. Г.

Забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури у Великобританії та Німеччині 35

Джафарова О. В., Лещенко Д. О.

Національна поліція України в системі суб'єктів забезпечення національної безпеки 36

Куркова К. М.

Науково-технологічний розвиток як безпековий пріоритет України в умовах збройної агресії 38

Липовська Н. А.

Демократичний цивільний контроль як чинник забезпечення національної безпеки 40

Мовчан А. В., Горошко О. В.

Напрями протидії організованій злочинності як інструменту, що використовується спецслужбами іноземних держав в умовах війни в Україні 43

Паршина О. А., Паршина М. Ю.

Формування ефективної системи глобальної безпеки в умовах загострення міжнародних конфліктів 46

Письменський Є. О.

Проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: основні проблеми та фактори, що їх зумовлюють 48

Серьогін В. О.

Права людини в контексті національної безпеки 50

Смерницький Д. В., Тригубенко М. В.

Оборонно-промисловий комплекс України як складова сектору безпеки і оборони: підготовка фахівців 54

Розумний С. М. Судова експертиза як ключовий інструмент забезпечення національної безпеки	56
Романюк І. П. Організаційно-управлінські засади надання допомоги населенню в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру	58
Собакарь А. О. Моніторинг можливих загроз функціонування об'єктів критичної інфраструктури як засіб забезпечення національної безпеки країни	61
Степанюк Р. Л. Технології швидкого ДНК-тестування: ідентифікація жертв війни та вирішення інших завдань розслідування	63
Чаплинський К. О. Проблемні питання протидії організованій злочинності	65
Рябовол Л. Т. Правове забезпечення запобігання та протидії дискримінації в Україні	67
Шевченко С. О. Координація та інтеграція політики у сфері безпеки	70
Юрченко Л. І. Екологічна безпека в системі національної безпеки України	72
Юхно О. О. Особливості взаємодії Національної поліції України з іншими правоохоронними органами щодо запобігання незаконному перетинанню державного кордону і ухиленню від мобілізації в умовах воєнного стану	75
Бондаревська К. В. Міграційна безпека та перспективи її забезпечення в Україні	77
Варава В. В. Понятійні аспекти тероризму як актуальної загрози національній безпеці України	80
Галкіна О. М. Деякі питання вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму на законодавчому рівні	82
Глуховеря К. М. Механізми запобігання поширенню секретної інформації	84
Камишанський О. Ю. Трансформація системи Національної поліції України під час дії воєнного стану	86
Коваленко-Марченкова С. В., Бут К. А. Concept of national security of Ukraine under martial law	88
Крамаренко Ю. М. Окремі питання протидії організованій злочинності як одній із загроз міжнародній та національній безпеці	90
Кривонос М. В. Актуальні загрози організованій злочинності в умовах воєнного стану	92

Оверченко Ю. А.

Перспективи розвитку системи протидії морському тероризму силами
Державної прикордонної служби України в царині законотворчості 95

Осипова О. І.

Масовані повітряні атаки росії на південь України:
виклики для глобальної продовольчої безпеки 97

Полякова С. В.

Наукова складова національної безпеки у сучасних реаліях 99

Федченко В. М.

Національна безпека: окремі питання щодо її забезпечення в сучасних умовах 102

Чвалюк А. М.

Державна податкова служба України як суб'єкт
запобігання та протидії фінансуванню тероризму103

Войтюк М. П., Лисюк Я. О.

Безпеківі пріоритети України в умовах збройної агресії російської федерації 105

Копилов Е. В.

Формування принципів безпеки держави в умовах воєнного стану 107

Погорілець О. В.

Окремі проблеми правового регулювання переліку
об'єктів можливих терористичних посягань та їхня категоризація 109

Іванов О. Г.

Модель системи національної безпеки 112

Калашник А. С.

Нормативні засади сучасної системи реагування
на виклики та загрози національній безпеці України113

Кордиш Д. Є.

Поняття та сутність системи національної безпеки 116

Музичук Е. О.

Дотримання та удосконалення цивільного нагляду за сектором
безпеки і оборони держави в умовах воєнного стану 117

Олекеунь Н. О., Круглій М. С.

Продовольча безпека держави як складова
національної безпеки: сучасні підходи до її оцінки 119

Олійник А. В.

Проблеми кодифікації законодавства у сфері оборони та військової служби120

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ,
ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ПОБУДОВИ
ЗАГАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Боняк В. О.

Реалізація державної політики у сфері соціальної реабілітації
учасників бойових дій та членів їхніх сімей в Україні: сучасні виклики 122

Висоцький О. Ю. Технології безпеки: національний та міжнародний виміри	124
Дерев'янка Б. В. Окремі проблеми рівності громадян і захисту їхніх прав і свобод в умовах воєнного стану	127
Марченко О. В. Еволюція концепції безпеки держави у контексті досвіду минулого та викликів сучасності	129
Опацький Р. М. Захист прав внутрішньо переміщених дітей в Україні	132
Семенець-Орлова І. А., Яцино О. В. Проекція на сучасність: приклад національного спротиву в роки Української революції 1917–1921 рр. (отаманщина)	133
Триняк М. В. Національна безпека у філософсько-правовому та соціокультурному аспектах	135
Березюк В. П. Легалізація множинного громадянства в Україні: перспективи та ризики	136
Білоконь М. В. Гібридні загрози та інституційна ентропія в домені публічного управління	139
Богуславський В. В. Значення національного опору у зміцненні обороноздатності країни	141
Васильєв С. В. Правове регулювання демократичного цивільного контролю за діяльністю органів сектору безпеки в умовах воєнного стану	142
Волошанівська Т., Федоров І. Ensuring national security: the role of the jury in accordance with the constitutional provisions of Ukraine	145
Горбалінський В. В. Право на судовий захист та способи його реалізації в умовах воєнного стану при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень	148
Грідіна Н. Ю. Сучасні проблеми у сфері забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану	149
Комих Н. Г., Колісник Л. О. Довіра як ресурс згуртування суспільства під час війни (теоретична матриця аналізу)	151
Левін О. Л. Соціальний статус людини під час воєнного стану в Україні: шляхи розв'язання проблеми	153
Маложон О. І. Служба безпеки України – державний орган сектора безпеки і оборони України	155
Моїсеєнко Д. М. Доступ до правосуддя ВПО: проблемне питання	157

Сергієнко Т. І. Поведінкові та функціональні зміни в українському суспільстві в умовах повномасштабної військової агресії рф	158
Реньов Є. В. Щодо актуальних питань міжнародно-правового захисту прав дитини	160
Сердюк І. А. Можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану з погляду раціональності, конституційності і законності та національної безпеки	162
Федіна Н., Денисюк Б. Судова практика як засіб правового спрямування для правозастосовних органів	165
Сергієнко Т. І., Белова В. С. Теоретико-методологічні аспекти політологічного дослідження проблематики військових конфліктів	167
Федіна Н., Овдійчук Д. Порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях	169
Філіпська Н. О., Петрук В. В. Особливості реалізації права на вільне пересування під час воєнного стану в Україні	171
Галенко Ю. П. Legal basis for ensuring international and national security	173
Лавренко Д. О. Забезпечення соціальних прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану	174
Мальцев В. В., Коротін А. О. Примусова паспортизація на тимчасово окупованих територіях: виклики та шляхи вирішення	176
Наточій А. Д. Проблемні питання прав людини в умовах збройного конфлікту	178
Олійник Ю. В. Законодавче регулювання надання безоплатної правничої допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни в Україні	180
Саверський О. А. Удосконалення державних інститутів як напрям та завдання державної політики у сфері державної безпеки	182
Смірнова І. О. Захист державної безпеки та територіальної цілісності як прикладна проблема	183
Тінін Д. Г. Можливості консолідації української нації в умовах воєнного стану: сучасні реалії на тимчасово окупованих територіях	185
Чалик В. Р. Поняття та зміст інформаційних правовідносин у соціальній сфері	187

Чоботько М. А. Вплив політичної пропаганди на формування уявлень та поглядів	190
Балтакса І. В. Правовий статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: теоретико-правовий аспект	191
Барчук А. Б. Дискримінація за ознакою СОГІ в період воєнного стану: проблемні моменти	193
Бідков В. Активне громадянство як чинник забезпечення національної безпеки	195
Задорожний А. М. Моральні засади суспільства як межі здійснення особою цивільних прав	196
Казаков А. Г. Конституційні обов'язки людини та громадянина, закріплені статтею 68 Конституції України у системі забезпечення національної безпеки України	199
Кірсєва І. В. Мобілізація та права людини під час воєнного стану: баланс та виклики	201
Мадалиць В. В. Реалізація соціальної політики та соціальної функції української держави в умовах воєнного стану: теоретико-правовий аспект	204
Манічев А. В. Актуальні питання забезпечення прав пільгових категорій поліцейських під час дії правового режиму воєнного стану в Україні	206
Медяник І. С. Плюралістичний підхід у дослідженні механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України	208
Мельник В. В. Діяльність громадянського суспільства у сфері забезпечення національної безпеки	210
Наливайко І. О. Правове забезпечення соціальної справедливості: теоретичний аналіз та практичні висновки	212
Паталаха І. О. Утвердження права на справедливий суд як реакція держав – членів Ради Європи на свавілля квазі-судових органів у нацистській Німеччині та СРСР у 30-40-і рр. XX ст.	213
Сірко А. Г. Захист прав та інтересів людини в умовах воєнного стану	216
Стасюк О. В. Державна підтримка організацій громадянського суспільства як засіб протидії гібридним загрозам	218
Тихоненко С. О. Свобода слова як право та правова категорія в умовах війни	220

Шевченко О. С. Взаємодія держави і суспільства у сфері забезпечення соціальної безпеки	221
Шевченко Р. П. Стратегії забезпечення соціального захисту ветеранів війни та їхніх родин: теоретичні концепції та практичні інновації	224
Шипіло Д., Кононець В. Реалізація стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України	227
Берковська К. О., Нікітіна І. П. The influence of military conflicts on demographic processes	230
Бондар Е. О. Сучасна безпекова політика в Україні: конституційно-правовий аспект	232
Гоманюк О. О. Цифрова нерівність як нова проблема сучасності у сфері безпеки	234
Закомірня Ю. І., Тихомиров Д. О. Вплив воєнного стану на реалізацію правового статусу людини	236
Казьмірук Д. С., Варава В.В. Забезпечення прав та свобод громадянина на окупованих територіях	237
Кириченко В. М., Резворовичч К. Р. Права дітей в умовах збройного конфлікту	239
Кишкань М. А., Бондар О. С. Загальний погляд на обмеження прав людини під час дії воєнного стану в Україні	241
Левченко М. С., Войтюк М. П. Законодавче врегулювання права на професійну правничу допомогу в Україні	242
Лисюк Я. О., Неклеса О. В. Вимоги до логічної структури та послідовності викладу інформації для забезпечення систематизованого та зрозумілого аналізу юридичних актів	243
Мінченко О. В., Боняк В. В. Юридичні права і обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні	245
Мовсесян Ц. Г. Свобода вираження поглядів як інструмент демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони	247
Писаренко Н., Марченко О. В. Основні принципи взаємодії зі штучним інтелектом задля національної безпеки Української Держави	249
Пісклова Ю. С., Нікітіна І. М. Legal relations in the context of human rights protection	251
Рудюк А., Супрун-Ковальчук Т. М. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони	253
Рухло Н. В., Марченко О. В. Національна безпека та права людини: у пошуках балансу	255

Сухач С. О., Нікітіна І. П. Protection of human rights in conditions of military conflict	256
Тимофєєв О. Реалізація стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України	258
Трень Т. О., Боняк В. О. Порушення прав дитини в Україні в умовах війни	259
Усова Д. Г., Логінова М. В. Демократичний цивільний контроль за сектором безпеки і оборони	261
Хаджийський М. В., Сердюк І. А. Еволюція поглядів на феномен безпеки в історичному вимірі	263

НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ
МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Курінний Є. В. Зовнішньополітичні безпекові ініціативи України в умовах трансформації однополярного світу	267
Бойко О. П. Міжнародно-правові аспекти забезпечення безпеки учасників кримінального провадження	270
Гірман А. П. Публічна дипломатія як інструмент подолання конфліктів	273
Гудзь Т. І., Лобатенко Ю. Р. Гуманітарний доступ у зонах конфліктів: виклики та обмеження	274
Діденко Є. В. Роль Ради безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі: приклад України	277
Євтушенко І. В., Помаз М. О. Проблема катувань та жорстокого поводження з людьми під час збройних конфліктів	279
Єремєєва І. А. Теоретико-методологічні аспекти класифікації міжнародного тероризму	280
Здреник І. В. Виклики та перспективи діяльності міжнародних організацій у контексті сучасних конфліктів	283
Колібарчук М. Інтеркультурна медіація як інструмент вирішення конфліктів під час міграційної кризи в Європі	285
Король М. О., Кондратюк В. В. Особливості реалізації координаційної функції Держприкордонслужби України на міжнародному рівні	286
Лісниченко Л. В. Міграція в Україні: основні тенденції воєнного періоду	289

Моїсєва Т. М., Красильникова А. К. «Люблінський трикутник»: питання безпеки (за матеріалами сайту МЗС України)	292
Ніколайчук С. В. Роль міжнародних організацій та міжнародних об'єднань у розбудові миру і мирному врегулюванні військових конфліктів	294
Обіход Т. В. Міжнародне адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки в Україні в період військових дій	297
Рибальченко Л. В., Сизоненко В. Ю. Перспективи стратегічного партнерства США і України в забезпеченні національної безпеки	300
Синиціна Ю. П. Розуміння сутності «воєнного стану» та «стану війни»: аналіз термінів	301
Супрун-Ковальчук Т.М. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів	304
Ищенко Т. В., Нікітіна І. П. Migration: present time challenges	307
Кириленко Б. І. Взаємозв'язок національної та міжнародної безпеки в сучасних умовах	308
Ладан М. І. Міжнародна співпраця України у сфері національної безпеки	311
Мельниченко І. Д. Роль Організації Об'єднаних Націй у запобіганні сексуальному насилству, пов'язаному зі збройним конфліктом	312
Монастирський М. В. До актуальності поняття військової агресії	315
Рогальський В. І. Міжнародне співробітництво у галузі безпеки та оборони	317
Бойко В. А., Супрун-Ковальчук Т. М. Проблеми захисту прав українців на міжнародному рівні після повномасштабного вторгнення рф	318
Бразалук В. П., Березняк В. С. Актуальні питання міжнародно-правового регулювання інституту екстрадиції	320
Винник Д. А., Єремєєва І. А. Кібербезпека в міжнародних відносинах	322
Грищенко О. О., Козубай І. В. Міжнародна система захисту прав людини	323
Д'яченко К. А., Маріна Ю. М. Реалізація санкційної політики в умовах воєнного стану	324
Зуб Д. О., Король К. С. Реалізація стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України	327

Кондюрова В. “Гібридна” війна в Україні	329
Кочин В. Д., Кіріка Міжнародні аспекти протидії домашньому насильству у контексті захисту прав людини	330
Литвиненко Н. І. Проблема ратифікації Римського статуту в Україні. Рішення, що були прийняті в Україні міжнародним кримінальним судом за час воєнного стану в Україні	332
Лісовик А. О., Федченко В. М. Важливі аспекти використання міжнародних угод, пов'язаних із боротьбою з організованою злочинністю, в контексті України	334
Мазуренко Є. О., Супрун-Ковальчук Т. М. Міжнародні механізми захисту прав людини	335
Москаленко Я., Біліченко В. В. Нормативне оформлення мобілізаційного процесу у країнах, що потрапили під вплив військової агресії: міжнародний контекст	337
Нікітюк А. І., Алксєєнко А. О. Міжнародна боротьба зі злочинністю та співробітництво держав	338
Петрова В. І., Корогод С. В. Міжнародна співпраця у сфері запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях України	340
Степанюк К. О., Нікітіна І. П. Legal guarantees for vulnerable groups during military conflict	341
Юрчук Т. А., Грідіна Н. Ю. Роль України у співпраці з міжнародними організаціями для вирішення військових конфліктів	342
ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ ТА БЕЗБАР'ЄРНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В РІЗНИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	
Наливайко Л. Р. Гендерна політика в секторі безпеки та оборони: проблеми та перспективи	346
Скиба Е. К. Solving gender problems as one of the factors of ensuring security in society	348
Бобро Н. В. Гендерний підхід у процесі підготовки кадрів для Національної поліції	349
Ботнаренко О. Гендерна складова післявоєнної відбудови України в розрізі протимінної діяльності	351
Владов С. І., Рудь Ю. Л. Гендерні стереотипи та їх вплив на STEM-освіту: аналіз, виклики та перспективи з погляду нових горизонтів державної безпеки України	353

Декусар Г. Г. Gender equality issues in the armed forces: the us army and the army of Ukraine	355
Васнятіна І. С. Дослідження механізму забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного стану	357
Гром Н. О., Чижко К. О. Динаміка домашнього насильства, під час особливого періоду	359
Стахура А. П. Гендерна рівність в національній поліції України: дуальність чинників воєнного стану	361
Атаманюк Р.Р., Логінова М.В. Гендерні питання в секторі безпеки і оборони України	363
Бескровний А. С., Журавель О. А. Механізм забезпечення гендерної рівності та недискримінації в умовах воєнного стану, сприяння створенню безбар'єрного безпекового середовища	364
Галілей Я. В., Фіалка М. П. Сучасні проблеми гендерної рівності в контексті воєнного стану	365
Головко А. В., Нікітіна І. П. The role of women in military service	367
Гребенюк Д. О., Нікітіна І. П. Women in military service: world experience	369
Дембицька А. С., Нікітіна І. П. Women in armed forces: global perspectives	371
Каменецька К. В., Нікітіна І. П. Expanding the role of women in the military sphere	373
Макарова М. В., Декусар Г.Г. Механізм забезпечення гендерної рівності та недискримінації в умовах воєнного стану	375
Нороха С. В., Нікітіна І. П. Professional growth of women in the military sphere	376
Островський В. О., Нікітіна І. П. Modern trends and problems of gender participation in the army	378
Ткаченко Д. О., Нікітіна І. П. Ukrainian army: gender aspect	381

ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА,
ПРОЦЕСУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Джафарова М. В., Вахницька О. О. Місце та роль діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану	383
Лошицький М. В., Вербицький І. М. Щодо адміністративно-правових засад реалізації державної політики у сфері громадської безпеки та цивільного захисту	385

Медяник В. А. Ефективність адміністративно-правового забезпечення реалізації стратегій соціального захисту в Україні	387
Миرونюк Р. В. Особливості взаємодії поліції з іншими суб'єктами щодо забезпечення безпекового середовища	390
Торічний В. О., Тушко К. Ю. Проблеми реалізації демократичного цивільного контролю у Державній прикордонній службі України	392
Циганов О. Г., Хальота А. І. Органи системи МВС як суб'єкти реалізації державної політики у сфері внутрішньої безпеки України	394
Анісімов Д. О. Current challenges in ensuring human rights by law enforcement officers	396
Баско А. В. Запровадження проекту «Поліцейський охорони закладів освіти» як форма взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією в період режиму воєнного стану	398
Валєєв Р. Г. Роль поліції у забезпеченні безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану	400
Дзюба І. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності територіальних громад в Україні у період воєнного стану	403
Дрок І. С. Особливості обігу вогнепальної зброї, зарєєстрованої на окупованій території України	405
Казанчук І. Д., Парій Ю. М. Удосконалення правового регулювання діяльності Національної поліції України щодо протидії домашньому насильству – важлива складова сфери захисту прав і свобод людини в умовах сьогодення	407
Коренев А. О. Інновації та виклики в адміністративному процесі: сучасні тенденції	409
Коротаєв В. М. Роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки	411
Косяченко К. Е. Взаємодія неурядових організацій з поліцією та правоохоронними органами в частині протидії злочинності	414
Луговий І. О. Посилення ролі Національної поліції у протидії незаконному використанню безпілотних літальних апаратів	415
Молчанов Р. Ю. Особливості забезпечення публічної безпеки та порядку Національною поліцією в умовах воєнного стану	417

Петрушин Д. В.

Особливості та ризики застосування фізичної сили в процесі забезпечення публічного порядку та громадської безпеки 419

Пісоцька К. О., Шарамок К. А.

Імплементация досвіду зарубіжних країн у сфері запобігання та протидії домашньому насильству як складова національної безпеки 420

Худенко Д. М.

Публічні (відкриті) дані та проактивний підхід в ІЛР 423

Чишко К. О.

Реформування секторів превенції відділів поліції (ПОГ і ДОП) 425

Чорномаз О. Б.

Протидія домашньому насильству в Україні у період воєнного стану 426

Бодирєв Д. А.

Виконання завдань з охорони публічного порядку Національною поліцією крізь призму можливості використання чи застосування вогнепальної зброї 428

Бойко О. І.

Застосування вогнепальної зброї працівниками поліції на деокупованих територіях в умовах воєнного стану 430

Гіденко Є. С.

Превентивна діяльність та безпекові ініціативи поліції у національному та міжнародному вимірах. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку 431

Дерев'янюк К. В.

Діяльність поліції щодо забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану 433

Дрок М. О.

Вектори діяльності груп превентивної комунікації Національної поліції під час дії воєнного стану 434

Єдаменко Є. А.

Запобігання та протидія домашньому насильству в умовах воєнного стану: виклики та вирішення проблеми 435

Захарченко О. В.

Діяльність поліції щодо забезпечення прав та свобод людини в умовах воєнного стану 437

Зеленський Є. С.

Напрямки діяльності Національної поліції щодо забезпечення безпеки дитини в умовах воєнного стану 438

Калашнік Є. О.

Основи прийняття рішень в управлінській діяльності системи Національної поліції 440

Плахотний А. П.

Тактика проведення поверхневої перевірки транспорту під час воєнного стану 441

Толошна Н. В. Профілактична робота поліцейських щодо протидії вчиненню адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок, як запорука національної безпеки	442
Турчанікова Г. О. Зарубіжний досвід функціонування військової поліції в окремих країнах НАТО	444
Чернобук В. В. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку	446
Шевяков М. О. Prevention of offenses affecting public security and order under marital law	448
Ададуров А. В., Кононець В. П. Адміністративно-правові механізми вилучення об'єктів права власності російської федерації в умовах воєнного стану в Україні	450
Блохіна О. А. Адміністративно -правове регулювання діяльності поліції при забезпеченні публічної безпеки та порядку в умовах воєнного стану в Україні	452
Богоніс В. Р. Превентивна та індивідуально-профілактична діяльність ДОП (ПОГ)	454
Буланов Ю. О. Окремі аспекти введення посиленого варіанту службової діяльності	456
Ващільн Р. В. Доцільність обмежень громадського контролю за діяльністю поліції під час воєнного стану	459
Гіда О. С. До питання визначення поняття правового режиму	461
Голов О. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану	463
Дмитришин О. О. Нормативно-правове регулювання протидії домашньому насильству стосовно дитини	465
Іманов К. Х. Визначення окремих проблем правореалізаційної практики відшкодування шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням	468
Лещенко Д. О. Напрямки взаємодії ситуаційного центру МВС України з іншими суб'єктами забезпечення внутрішньої безпеки	470
Марченко А. В. Процес інтеграції внутрішньо переміщених осіб: вплив на стан публічної безпеки та порядку в громаді	472
Миргородська О. М. Значення дотримання принципу законності під час застосування запобіжних адміністративно-правових заходів	474

Письменний О. О., Кононець В. П.

Проблеми питання втручання в діяльність нотаріату шляхом несанкціонованого доступу до реєстрів 476

Підгорний П. М.

Особливості взаємодії Національної поліції України з населенням під час дії воєнного стану 479

Телевна В. О.

Особливості партнерства підрозділів ювенальної превенції та закладів освіти у профілактиці правопорушень серед дітей та підлітків 481

Хвостовцов С. О.

Зарубіжний досвід діяльності поліцейських у сфері контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї 482

Шевчук В. С.

Особливості здійснення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів у період воєнного стану 484

Балачук К. В., Цигульський С. М.

Національна поліція України як суб'єкт сектору безпеки і оборони України 486

Білоус Д. М., Біліченко В. В.

Роль органів системи МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки 488

Журавльова Т. О., Бачинська Н. В. В.

Особливості застосування працівниками поліції заходів фізичного примусу 489

Забудський О. П., Галенко Ю. П.

Critical situation in Ukraine associated with a significant increase in illegal traffic of firearms and potential solutions 491

Каширін О. Г., Валєєв Р. Г.

Особливості діяльності підрозділів превентивної спрямованості Національної поліції в умовах воєнного стану 492

Колісник Б. А., Плахотний А. П.

Особливості перевірки дотримання вимог дозвільної системи внутрішніх справ під час воєнного стану 494

Комльєв А. О., Царьова І. В.

Роль органів системи МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки 496

Коробкова О. С., Захарченко О. В.

Індивідуально-профілактична робота дільничного офіцера поліції з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками) 498

Кулик К. Я., Гіденко Є. С.

Роль Національної поліції у забезпеченні національної безпеки України в умовах дії правового режиму воєнного стану 499

Надтока Я. Ю., Біліченко В. В.

Превентивна діяльність та безпекові ініціативи поліції у національному та міжнародному вимірах. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку 501

Наконечний А. В., Король К. С. Роль Національної поліції у забезпеченні національної безпеки	503
Нечитайло А. А., Смірнова І. О. Превенція і превентивні поліцейські заходи в умовах воєнного стану. Правова основа діяльності Національної поліції	505
Польща І. О., Богуславський В. В. Роль органів системи МВС України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки	506
Решетняк В. С., Біліченко В. В. Тактика проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи	509
Світайло Д. С., Чорна А. Г. Незарєстрована (трофейна, «знайдена») зброя: загроза та шляхи вирішення проблеми	510
Сурміло І. І., Журавель О. А. Національний супротив як основа обороноздатності України	512
Чукалов К. Е., Кіріка Д. В. Діяльність поліцейської групи превентивної комунікації у національному та міжнародному вимірах	514
Шинкарук А. О., Журавель О. А. Система органів МВС України у забезпеченні національної та міжнародної безпеки	516
Шинкарьов В. Р., Біліченко В. В. Тактичні принципи і проблематика в діяльності органів МВС у забезпеченні національної безпеки	518
МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У СВІТЛІ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ	
Березняк В. С., Лазарєв В. О. Криміналізація контрабанди: новели національного законодавства	520
Гритенко О. А. Окремі питання створення моделі воєнно-кримінального права в Україні	522
Пашенко О. О. Щодо системи злочинів проти інформаційної безпеки, передбачених розділом І Особливої частини КК України	525
Савіщенко В. М. Соціальна і асоціальна поведінка: трансдисциплінарний підхід	527
Бабанін С. В. Кібернетична безпека як складова національної безпеки України в умовах воєнного стану	530
Воліков Т. А. Поняття кримінального правопорушення проти власності	532

Євтєєва Д. П. Кримінальні правопорушення, що посягають на інформаційну безпеку дітей: загальна характеристика	535
Каторкін Р. А. Деякі питання кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 114-2 КК України	537
Кріцак І. В. Кримінологічні застереження татуювань на тілі людини	540
Людвік В. Д., Рукіна Д. О. Кримінальна відповідальність поліцейських поліції особливого призначення, які залучені до безпосередньої участі в бойових діях	543
Руфанова В. М. Вплив війни на рівень гендерно зумовленого насильства в Україні	545
Фурса В. В. Щодо доцільності використання поняття «сексуальна наруга» в кримінальних правопорушеннях, що посягають на статеvu свободу та статеvu недоторканість особи	547
Хашев В. Г. Проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу	549
Христова Ю. В. До питання про наслідки криміногенних впливів на безпеку правосуддя в Україні в умовах воєнного стану	551
Цигульський С. М. Воєнні злочини згідно з джерелами кримінального права України	554
Шевченко С. І. Досвід Грузії в частині запобігання домашньому насильству: кримінально-правовий аспект	555
Шестопалов Р. М. Поняття, зміст та специфіка кримінально-правових засобів протидії злочинам у сфері національної безпеки	558
Амельченко А. С. Окремі питання криміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах воєнного стану	560
Антонян Р. А. Окремі дискусійні аспекти застосування ст. 431 Кримінального кодексу України	561
Борисенко Т. В. Продаж товарів гуманітарної допомоги: негативні наслідки для національної безпеки України	563
Гаркуша Ю. С. Можливі напрямки формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану	565

Гога А. М., Гаркуша А. Г. Проблемні питання посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків проти життя та здоров'я особи в умовах воєнного стану	567
Голобородько В. В., Гаркуша А. Г. Деякі проблемні аспекти правової визначеності поняття «національності» в кримінальному законодавстві України в контексті ст. 161 КК України	569
Голуб О. А., Людвік В. Д. Особливості кримінальної відповідальності за сексуальне насильство в умовах воєнного конфлікту	571
Дзиговська Г. О. Окремі проблеми регулювання кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 410 КК України	574
Журко Д. О. Відмежування кваліфікованого умисного тяжкого тілесного ушкодження від порушення законів та звичаїв війни	576
Кучеровський О. О. Деякі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини, що вчиняють російські військові в Україні	578
Литвиненко В. О. Основні аспекти незаконної реалізації гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану	579
Пінчук Р. С., Чишко К. О. Особливості кримінальної відповідальності поліцейських, що проходять службу в підрозділі поліції особливого призначення «Об'єднана штурмова бригада національної поліції України «Лють»	581
Савенко В. П. Проблематика впливу мовного аспекту на злочинність в умовах сьогодення України	582
Сиромятнікова М. С. Щодо ризиків, тенденцій та загроз організованої злочинності	584
Ткач Ю. О., Гаркуша А. Г. Деякі питання розмежування донорства крові та її компонентів і донорства анатомічних матеріалів людини	585
Ткаченко П. І. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби в контексті національної безпекової політики	588
Федюк В. В. Публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України як інформаційне кримінально-протиправне діяння	590
Штефан К. В. Ступінь суспільної небезпечності окремих кримінальних правопорушень, ознакою яких є зброя, бойові припаси та вибухові пристрої, в умовах воєнного стану	592

Бурнос О. О., Грига М. А. До питання необхідності встановлення контекстуального елементу воєнних злочинів	594
Векленко Р. Г., Варава В. В. Запобігання і профілактика злочинності на окупованих територіях	596
Лисенко Д. А., Бачинська Н. В. В. Деякі питання протидії жіночій злочинності в Україні	597
Лукомська А. А., Березняк В. В. Порушення фундаментальних принципів <i>jus cogens</i> : аналіз злочинів проти людяності крізь призму міжнародних злочинів	599
Макарова І. С. Удосконалення боротьби з тероризмом у нормах чинного Кримінального кодексу України	601
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	
Єфімов М. М. Визначення терміна «профілактика вчинення кримінальних правопорушень» як криміналістичної категорії	604
Коротасєв В. М., Кірін Р. С., Овчаров О. В. Завдання судової експертизи у сфері державної безпеки на прикладі ідентифікації ракетної зброї	606
Пиріг І. В. Окремі питання проведення молекулярно-генетичних досліджень	610
Плетенець В. М. Забезпечення безпеки учасників та сторонніх осіб як умова проведення слідчих (розшукових) дій	613
Федосова О. В. Правові підстави застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану	614
Ігнат'єв Д. П. Забезпечення судом права на справедливий судовий розгляд під час спеціального судового розгляду	617
Слюсар Л. П. Забезпечення слідчим суддею права потерпілих на ефективний засіб юридичного захисту під час досудового розслідування	619
Бідняк В. А. Наукова полеміка щодо визначення статусу медичних установ як публічно недоступних місць	621
Дульський О. Л. Слідчі (розшукові) дії: взаємозв'язок процесуальної, криміналістичної та психологічної характеристик	623
Захарко А. В. Зміни в особливому режимі досудового розслідування в умовах воєнного стану	626

Павлова Н. В. Застосування методу криміналістичного прогнозування під час розслідування шахрайства	628
Рогальська В. В. Застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану: окремі аспекти	630
Санакоев Д. Б. Перспективні напрямки використання штучного інтелекту у прогнозуванні та протидії злочинності	632
Рогальська В.В., Руденко А. В. Штучний інтелект у процесі здійснення досудового розслідування: можливості та проблематика	636
Солдатенко О. А. Дотримання та реалізація засади недоторканності права власності в кримінальному провадженні	638
Черненко А. П. Окремі питання щодо типів кримінального процесу у контексті забезпечення прав людини в умовах воєнного стану	641
Барабаш Г. В. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження у сучасних умовах	643
Кіяниця В. М. Підстави та процесуальний порядок застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану	644
Кривопис О. Г. Час вчинення злочину як елемент обстановки злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування	647
Шендрик Ю. В. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану	649
Юр'єв Д. С. Особливості розслідування фінансових злочинів на металургійних підприємствах, вчинених організованими злочинними групами	651
Бабенко В. В. Реалізація стороною обвинувачення своїх повноважень під час досудового провадження в умовах воєнного стану: окремі аспекти	653
Бадалова Т. Г. Окремі проблемні питання реалізації міжнародного розшуку з метою подальшої екстрадиції військових злочинців	654
Бородін О. І. Окремі аспекти застосування тактичних операцій як засобу розслідування торгівлі людьми, що вчиняється в умовах збройних конфліктів	658
Гарашук Д. П. Використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного зайняття рибним добувним промислом	660

Дишльова А. О.

Особливості організації обшуку за фактом незаконного набуття права на земельну ділянку державної або комунальної власності 662

Калюга О. Д., Пиріг І. В.

Основи методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів у галузі охорони здоров'я 664

Братішко Н. А., Бідняк Г. С.

До питання використання криміналістичної фотографії та відеозапису: сфера застосування та значення для розслідування кримінальних правопорушень 665

Здрок О. І.

Додаткові підстави застосування арешту майна в кримінальному процесі: відповідність законодавству 668

Коваленко О. О.

Особливості проведення обшуку за участю спеціаліста в умовах воєнного стану 670

Кушнір С. С.

Способи вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації 672

Перекопський С. Ю.

Оптимізація розслідування кримінальних проступків під час введення воєнного стану: законодавчі пропозиції 675

Стеценко С. В.

Особливості організаційних форм взаємодії органів досудового розслідування під час розслідування кримінального правопорушення за ст. 206-2 Кримінального кодексу України 676

Твердохліб В. М.

До питання криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами 679

Тундаєв С. М.

Фактори впливу на протидію діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу 682

Чорна О. В.

Новий суб'єкт судового контролю в умовах воєнного стану: підозрюваний, обвинувачений, до якого може бути застосовано примусове годування 684

Абдуллаєв Т. Т., Піддубна А. В.

Взаємодія слідчого з іншими учасниками кримінального провадження під час розслідування воєнних злочинів 688

Бабак К. І., Бідняк Г. С.

Актуальні аспекти дослідження папілярних візерунків 690

Волкова А. О., Бойко О. П.

Правове регулювання здійснення кримінального провадження в умовах воєнного часу 692

Вольтобрісов А. В., Шевченко Т. В. Слідчі дії крізь призму війни: фіксація та документування воєнних злочинів рф	694
Воротник М. І., Маріна Ю. М. Особливості допиту неповнолітніх свідків та потерпілих	695
Гіренко Р. Д., Шевченко Т. В. Проблеми оскарження затримання під час досудового розслідування	699
Голубєва Д. В., Плетенець В. М. Напрямки підвищення ефективності розслідування та протидії незаконній діяльності у сфері трансплантології	701
Гулько К. О., Пиріг І. В. Джерела інформації про ознаки зовнішності людини і способи її одержання	703
Зайцев Д. Г., Солдатенко О. А. Проблеми здійснення окремих аспектів для виконання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження	705
Іванченко А. О., Шевченко Т. В. Розслідування шахрайств під час воєнного стану	706
Каліневич О. С., Шевченко Т. В. Особливості проведення огляду місця події під час воєнного стану	709
Козирь В. В., Солдатенко О. А. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану	711
Косянчук В. Ю., Шевченко Т. В. Кримінально-процесуальні аспекти забезпечення міжнародної та національної безпеки	713
Кучеренко Д. О., Пиріг І. В. Особливості допиту неповнолітніх, які стали свідками воєнних злочинів	714
Мороз В. О., Плетенець В. М. Організаційно-тактичні особливості проведення допиту на місці події	716
Нікітіна В. М., Плетенець В. М. Можливості використання криміналістичної ідентифікації в розслідуванні кримінальних правопорушень	717
Парімончик Б. В., Ісланкін С. М. Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухівок та слідів їх застосування	719
Порохня Д. О., Ісланкін С. М. Окремі аспекти проведення обшуку під час воєнного стану	723
Прудовський А. В., Маріна Ю. М. Суть презумпції невинуватості, її правила та законодавчі аспекти	725
Рукіна Д. О., Шиян А. Г. Деякі питання забезпечення безпеки, прав і свобод особи під час проведення обшуку в умовах воєнного стану	727

Солодовник М. С., Ісланкін С. М.

Регулювання волі особи стосовно проведення кримінальних процесуальних дій під час воєнного стану 729

Соломаха С. О., Маріна Ю. М.

Порушення презумпції невинуватості в кримінальному процесі 731

Тараненко А. О., Шевченко Т. В.

Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану 733

Тарнопольська А. В., Бідняк Г. С.

Достовірність методу ідентифікації за відбитками папілярних візерунків 735

Трень Т. О., Березняк В. С.

Екстрадиція осіб, які ухиляються від проходження військової служби: стан та перспективи реалізації 736

Чубенко А. О., Шевченко Т. В.

Міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу в умовах глобалізації 738

ПРАВО ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

УДК 342.95+351.74+341.31
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/26-28

Олександр МОРГУНОВ
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений тренер України

ВЗАЄМОДІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком збройної агресії росії та повномасштабного вторгнення на територію України, а також підписанням Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] нагальними стали питання налагодження оперативної та ефективної взаємодії Національної поліції з іншими правоохоронними органами та органами місцевої влади з метою забезпечення безпекового середовища. З плином дворічного супротиву збройній агресії ці питання не стали менш актуальними. На сьогодні маємо більш злагоджений алгоритм взаємодії Національної поліції з органами місцевої влади та іншими правоохоронними органами, ніж у довоєнний час, а саме: зі Службою безпеки України, підрозділами ТРО ЗСУ, які виконують бойові завдання, Військовою службою правопорядку Збройних Сил України, Державною прикордонною службою України, територіальними підрозділами судово-медичних експертиз Міністерства охорони здоров'я України, Національним комітетом Червоного Хреста України, а також з волонтерськими організаціями, що ведуть облік безвісти зниклих, полонених та беруть участь у їх розшуку, звільненні.

Правова основа взаємодії Національної поліції з органами місцевої влади та іншими правоохоронними органами у сфері забезпечення публічної безпеки громад в умовах воєнного стану урегульована окремими положеннями Конституції України [2], законами України «Про правовий режим воєнного стану» [3], «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], «Про Національну поліцію» [5], «Про військово-цивільні адміністрації» [6], «Про національну безпеку України» [7].

Однак наведені законодавчі акти лише в загальному окреслюють окремі напрями взаємодії Національної поліції з органами місцевої влади та іншими правоохоронними органами без конкретизації форм та механізмів їх реалізації, у зв'язку з цим дискусія щодо проблем законодавчого забезпечення такої взаємодії зосереджена в площині адміністративно-правової науки та науки державного управління та є триваючою.

Не вдаючись у дискусію щодо правових засад, форм та методів взаємодії Національної поліції з органами місцевої влади та іншими правоохоронними органами в період дії режиму воєнного стану, виокремимо рівні такої взаємодії:

1) перший – внутрішній, що полягає в узгодженні діяльності з суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом всередині єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їхніх наслідків;

2) другий – зовнішній, тобто узгодження діяльності з іншими рівноправними, незалежними один від одного органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від підпорядкованості і форми власності, а також громадськістю.

До форм взаємодії Національної поліції України з громадськістю, зокрема у період дії режиму воєнного стану, можна віднести: 1) залучення громадськості до участі у

правозахисній роботі; 2) участь громадян у підтриманні публічної безпеки та порядку; 3) інформування громадянами поліції про вчинені або ті, що готуються, злочини та осіб, причетних до їх вчинення (готування); 4) організаційну допомогу інформативного характеру з приводу розшуку безвісти зниклих осіб; 5) участь громадськості в підвищенні кваліфікації поліцейських щодо формування знань вузькогалузевої спрямованості для задоволення потреб населення; 6) надання матеріально-технічної підтримки з метою удосконалення діяльності поліції; 7) реалізацію програм правового та патріотичного виховання населення; 8) формування кадрового потенціалу для органів Національної поліції завдяки реалізації спільних проєктів для молоді, яка прагне до вивчення правової, військово-спеціальної та фізичної підготовки тощо.

До основних ознак взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану необхідно віднести такі: відносини, що виникають між суб'єктами забезпечення публічної безпеки, є адміністративно-правовою взаємодією, яка попередньо може ґрунтуватися на управлінській діяльності з координації у межах єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їхніх наслідків; суб'єктів взаємодії об'єднує єдина мета щодо виконання спільних завдань; взаємодія полягає в узгодженні дій суб'єктів за цілями, часом, місцем проведення і програмою, наслідком чого має бути підвищення ефективності їхньої діяльності; поліція щодо забезпечення публічної безпеки в умовах воєнного стану взаємодіє з іншими суб'єктами боротьби з тероризмом (основними серед яких виступають суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у розумінні Закону України «Про боротьбу з тероризмом»), органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від підпорядкованості і форми власності, громадськістю; взаємодія між суб'єктами боротьби з тероризмом відбувається на державному та регіональному рівнях за функціональним та територіальним принципами; взаємодія суб'єктів забезпечення публічної безпеки має два напрями: внутрішній – узгодження діяльності з суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом всередині єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їхніх наслідків; зовнішній – узгодження діяльності з іншими рівноправними, незалежними один від одного органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від підпорядкованості і форми власності, а також громадськістю; взаємодія між елементами єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їхніх наслідків ґрунтується на організаційній діяльності колегіального координаційного органу, а саме: Антитерористичного центру при Службі безпеки України – на рівні єдиної державної системи, Міжвідомчої координаційної комісії Антитерористичного центру при Службі безпеки України – у межах функціональної підсистеми, координаційних груп Антитерористичного центру при регіональних органах Службі безпеки України – на рівні територіальної підсистеми; процес взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки має власну нормативно-правову базу; взаємодія Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки направлена на захист прав, свобод та забезпечення безпеки громадян, запобігання і припинення терористичних актів та інших правопорушень; під час взаємодії кожен із взаємодіючих суб'єктів діє в межах визначених повноважень (наданих прав), що є основою для вибору форм та методів їхньої діяльності.

Ґрунтуючись на встановлених вище ознаках, під взаємодією Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки під час воєнного стану необхідно розуміти засновану на законодавчих та підзаконних нормативних актах узгоджену за цілями, часом, місцем проведення діяльність між суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, що випливає з організаційної діяльності спеціально створених координаційних органів, та іншими рівноправними, незалежними один від одного державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю з метою їх погодженого функціонування щодо захисту прав, свобод та забезпечення безпеки громадян, запобігання і припинення терористичних актів та інших правопорушень шляхом найбільш доцільного поєднання форм і методів, властивих цим суб'єктам.

Отже, виконання поліцією завдань щодо забезпечення публічної безпеки, зокрема в умовах воєнного стану, значною мірою залежить від її взаємодії з органами, що безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інституціями громадянського суспільства.

У ході такої взаємодії відбувається постійний обмін інформацією з проблемних питань та усунення факторів, що дестабілізують обстановку в регіоні, погоджуються дії з представниками громадськості, координаторами від засобів масової інформації, місцевим населенням, яке залучається до підтримання публічного порядку, державними та приватними організаціями, які надають послуги охорони, доставки тощо для ефективного контролю за оперативною обстановкою та реалізації спільних заходів у разі виникнення реальної терористичної загрози.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
6. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03 лютого 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
7. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#doc_info.

УДК 351.862.4+341.31
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/28-30

Олексій ДНІПРОВ
заступник Керівника
Офісу Президента України,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

Сьогодні разом з усіма глобалізаційними процесами аргументувало всьому цивілізованому світові, що питання національної безпеки держави є ключовим фактором збереження життя та свободи суспільства.

Забезпечення національної безпеки України на сьогодні, в умовах десятирічної війни та повномасштабного вторгнення РФ, набуває особливого значення. Територіально, будучи країною Європи, Україна зазнала найкровопролитнішої боротьби, звільняючи міста та села від загарбників за останні десятиліття серед європейських держав. Застосування військової сили Росією проти України є не тільки міждержавним конфліктом, але й актом посягання на безпеку усього європейського континенту, що, знову ж таки наголошуємо, є безпрецедентним в історії Європи з часів Другої світової війни.

В той же час, коли порушується геополітична безпека європейських країн, в Україні російські військові жорстоко порушують права десятків, сотень, тисяч, мільйонів українських громадян. Ця загроза провокує до масового переселення українців в інші країни, міста, а бойові дії повільно знищують цивільну інфраструктуру, економіку держави.

З огляду на вищесказане вивчення проблематики національної безпеки як в глобальному вимірі, так і в межах нашої держави є нагальною необхідністю. Для розуміння того, що насамперед є пріоритетним для забезпечення національної безпеки України сьогодні, в умовах дії правового режиму воєнного стану, необхідно визначитися із самим поняттям «національна безпека», окреслити його складові, а також зовнішні та внутрішні загрози, що порушують стан національної безпеки країни.

Так, Стратегією національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р., визначено, що пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є: відстоювання незалежності і державного

суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція.

Законом України «Про національну безпеку України» визначено поняття національної безпеки України як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Розуміємо, що наявні загрози внаслідок вторгнення країни-агресора, спрямовані саме на знищення всіх елементів національної безпеки – порушення державного суверенітету, територіальної цілісності та «розхитування» демократичного конституційного ладу.

Національна безпека України багатовимірна і полікомпонентна система, яка складається з політичного, соціально-економічного, військово-політичного, науково-технологічного аспектів.

Пріоритетність тієї чи іншої складової національної безпеки визначається дією багатьох факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, зокрема станом розвитку суспільних відносин, політичної системи, економічного укладу, інститутів громадянського суспільства, характером зовнішніх відносин з іншими країнами [3, с. 95].

І саме стійкість, стабільна діяльність всіх складових системи, відсутність дестабілізуючих загроз є ключовим фактором забезпечення національної безпеки України.

Тому постає риторичне питання, як і куди повинна бути спрямована діяльність усіх органів і систем держави, щоб забезпечити національну безпеку фактично в умовах нестабільності та дестабілізації, тобто в умовах війни.

Так, К. Подлегаєв зазначає, що аби домогтися стійкості системи національної безпеки України до зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих впливів, в тому числі і до умов воєнного стану, треба вирішити три основні проблеми:

- забезпечити потужну економічну безпеку;
- посилити соціально-психологічну захищеність населення країни, особливо в умовах окупації;
- забезпечити ефективне управління усіма процесами життєдіяльності держави [2, с. 44].

Проте експерти зазначають, що в умовах дії правового режиму воєнного стану забезпечення національної безпеки неможливе лише за рахунок діяльності внутрішніх механізмів та засобів держави, хоча і вони є важливими. Протидіяти глобальним загрозам в умовах війни можна лише за допомогою застосування глобальних засобів, можливості для яких створює система міжнародних відносин.

Тому для забезпечення національної безпеки держави необхідні такі заходи:

- залучення зовнішніх ресурсів, мобілізація міжнародної підтримки та формування мережі міждержавних союзів і стратегічних партнерств для досягнення стратегічних цілей та реалізації пріоритетів національної безпеки;
- військово-політичне міжнародне співробітництво, що спрямоване на зміцнення своїх позицій на міжнародній арені, зменшення бюджетного навантаження під час створення нових зразків озброєння та військової техніки, одержання передових технологій, необхідних для розвитку оборонно-промислової галузі;
- підтримка взаємовигідних і динамічних відносин з провідними державами, інтеграційними об'єднаннями й системами колективної безпеки сучасного світу [4, с. 33];
- підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Оборонна політика надалі має орієнтуватися на інтеграцію до системи колективної безпеки (інтеграція до безпекового виміру геополітичного простору Європи, а також відновлення процесу євроатлантичної інтеграції) з усвідомленням, що Україна повинна бути здатною власними силами протидіяти кризам на ранніх стадіях і до моменту мобілізації міжнародної підтримки, а для цього потрібно збільшити державні видатки на оборонну сферу.

Основним виходом із існуючої складної внутрішньої та зовнішньої ситуації має стати підвищення рівня національної безпеки шляхом посилення ефективності внутрішньодержавних процесів, забезпечення і гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності на основі демократичного розвитку суспільства і держави, дотримання високого рівня захисту прав і свобод, практичне запровадження європейських демократичних засад розвитку держави та суспільства, утвердження європейських цінностей,

продовження реформування національної економіки.

Таким чином, забезпечення системи національної безпеки України на сьогодні є пріоритетним завданням для нашої держави в умовах воєнного стану. Визначення стратегічних пріоритетів, правильне розуміння проблем у сфері національної безпеки, пошук оптимальних способів їх вирішення, тісна співпраця держав у створенні ефективної системи протидії сучасним загрозам сприятимуть забезпеченню національної безпеки України та міжнародній безпеці у світі. Тільки у співпраці можна вирішити актуальні стратегічні завдання забезпечення національної безпеки у складних світових умовах та нових глобалізаційних викликах. Владні та громадські інститути повинні бути максимально адаптовані до викликів сьогодення та мати потужний інструментарій забезпечення всіх складових національної безпеки. Окрім того, військово-політична та економічна міжнародна взаємодія має стати пріоритетним політичним і стратегічним завданням України, умовою стійкості та ефективності, гарантією її безпеки та опорою у вирішенні внутрішніх і зовнішніх викликів.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#doc_info.

2. Подлегаєв К. М. Національна безпека в умовах військового стану в Україні. URL : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-278-7-11>

3. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підруч. / за ред. Г. П. Ситника. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с. URL : <https://iracs.knu.ua/pages/dop/336/files/7148e643-1410-42f1-a6b6-f4cf15aeb638.pdf>.

4. Клочко А., Семенець-Орлова І. Система співробітництва з НАТО в зміцненні безпеки державного кордону в сучасних умовах. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 1 (67). С. 31–36.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.

УДК 342.95+351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/30-32

Валерій СОКУРЕНКО

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
генерал поліції третього рангу

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ДЕРЖАВНИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ ТА ГРОМАДСЬКІСТЮ В СУЧАСНИХ БЕЗПЕКОВИХ УМОВАХ

Національна поліція України, як центральний орган виконавчої влади, «служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [1].

У деяких випадках забезпечити правопорядок можливо тільки шляхом застосування державного примусу, і, як правило, більшість цих випадків перебуває в компетенції поліції. Забезпечення охорони правопорядку поліцією при виникненні різного роду правопорушень на високому професійному рівні дозволяє мінімізувати паніку, вчинення злочинів, своєчасно надати допомогу населенню і тим самим забезпечити проведення комплексу (необхідних) невідкладних заходів у повному обсязі [2, с. 208].

Таким чином, Національна поліція посідає своє особливе, важливе місце в системі національної безпеки. Разом із тим виклики, що постали перед нашою державою з початком повномасштабної російської воєнної агресії, вимагають від України перегляду і швидкого коригування багатьох питань діяльності всіх суб'єктів сектора безпеки і оборони, одним з яких і є Національна поліція.

Основні правові засади та напрями діяльності Національної поліції врегульовано на рівні законів України, що робить їх стійкими і закладає належну міцну правову основу в діяльності цього органу. Разом із тим дух і сутність реформ, започаткованих ще в уже далеких 2014–2015 рр., додали й неухильно підтримують головний морально-ідеологічний стрижень у призначенні роботи поліції – служити та захищати. Ця ідея є базисом для запровадження європейських стандартів правоохоронної діяльності в повсякденному виконанні Національною поліцією своїх функцій.

Наразі територіальні та міжрегіональні органи Національної поліції, всі її структурні та відокремлені підрозділи у щільній взаємодії з іншими державними органами й суб'єктами сумлінно виконують невідкладні спеціальні службові завдання, що постають перед державою, беруть участь у реагуванні на надзвичайні ситуації, проведенні аварійно-рятувальних робіт, сприяють виконанню завдань територіальної оборони та цивільного захисту, передбачених в особливий період та під час дії правового режиму воєнного стану.

У другу річницю початку повномасштабного російського військового вторгнення Міністр МВС України І. Клименко констатував: «Із початку війни наші повноваження (спектр різноманітності виконуваних поліцією завдань) збільшились на 80 %. Нам потрібно допомагати відповідним службам, які документують воєнні злочини, проводити стабілізаційні заходи та працювати з людьми. Сьогодні патрульні поліцейські здійснюють евакуацію людей разом з іншими підрозділами. Патрульна поліція супроводжувала автомобілі з продуктами харчування на початку широкомасштабного вторгнення та чергувала в населених пунктах, аби не було мародерства. Більш того, патрульна поліція безпосередньо воює штурмовиками разом з підрозділами КОРДу, з “Люттю”» [3].

Отже, протидія сучасним безпековим викликам сьогодні вимагає від Національної поліції посилення скоординованої та цілеспрямованої взаємодії з іншими державними інституціями та громадськістю. Численність і різноманітність невідкладних службових завдань спонукають до класифікування варіантів та форм такої взаємодії. Так, варто розрізнити співпрацю, до якої залучено органи і підрозділи Національної поліції:

- за переліком суб'єктів, які беруть участь у взаємодії;
- за територіальною ознакою та часом; за основною метою, з якою провадиться взаємодія;
- за змістовним наповненням і значенням очікуваних результатів (ресурсна, тактична, інформаційна, методологічна та освітньо-наукова, просвітницька, психологічна тощо);
- за правовими умовами здійснення (в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану, під час реагування на надзвичайні ситуації, виконання спеціальних службових завдань тощо).

Збільшення напрямів взаємодії Національної поліції з іншими державними суб'єктами, суспільством та громадянами веде також до пошуку оптимальних ефективних і дієвих форм такої взаємодії. Наразі в діяльності органів і підрозділів Національної поліції з іншими суб'єктами можна виділити такі основні форми співпраці:

- а) постійний взаємний обмін оперативною інформацією, що на належному рівні має забезпечуватись під час реалізації спеціальних службових завдань;
- б) проведення на територіальному рівні оперативних нарад підрозділів та органів Національної поліції з іншими державними суб'єктами;
- в) реалізацію взаємоузгоджених заходів поліції з іншими суб'єктами;
- г) здійснення навчальних, просвітницьких, тренінгових заходів за участю територіальних і відокремлених підрозділів Національної поліції;
- г) створення, налагодження і підтримання джерел й інформаційних баз, що стосуються роботи поліції, для обміну відомостями між всіма залученими до співпраці суб'єктами.

Особливої уваги, на наш погляд, потребують ті напрями діяльності Національної поліції, специфіка яких пов'язана саме з умовами відбиття воєнної російської агресії та активна взаємодія за якими є нетиповою для мирного часу. До таких напрямів варто віднести:

- 1) взаємодію Національної поліції з волонтерами та волонтерськими рухами й організаціями;
- 2) виявлення дітей та неповнолітніх, які внаслідок війни залишились без батьківського піклування, надання їм відповідної допомоги і захисту;
- 3) участь у наданні соціальної допомоги людям похилого віку, які внаслідок бойових дій залишаються соціально незахищеними;

3) всебічне сприяння утворенню та функціонуванню громадських формувань, що можуть бути корисними для забезпечення охорони громадського порядку і державного кордону;

4) в межах визначеної законом компетенції виявлення категорії осіб, які є посібниками держави-агресора та причетні до колабораційної діяльності.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Сокурєнко В. В. Роль поліції в забезпеченні громадського правопорядку. *Особистість, суспільство, закон : тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової* (м. Харків, 15 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 207–210.

3. «Із початку війни повноваження поліції збільшились на 80%», – Ігор Клименко про реформу НПУ. *Національна поліція України*. URL : <https://www.npu.gov.ua/news/iz-pochatku-viiny-povnovazhennia-politsii-zbilshylys-na-80-ihor-kljmenko-pro-reformu-npu>.

УДК 343.32

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/32-34

Олександр ЮНІН

проректор Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч
науки і техніки України

ПОВНОМАСШТАБНА ВІЙНА ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ДЕЛІКТІВ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Згідно зі ст. 1 Конституції Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1]. Перелічені факти – результат багатовікової кровопролитної боротьби українського народу, який необхідно щоденно захищати на різних фронтах від посягань окремих «сусідів».

З метою надійного захисту національної безпеки України законодавець у межах Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачив низку злочинів та кримінальних проступків, що прямо або опосередковано заподіюють шкоди названій соціальній цінності. Значна кількість норм щодо посягань на національну безпеку України закріплена в розділі I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України».

Дефініція категорії «національна безпека» закріплена у п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України». Відповідно до цієї норми національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Таким чином, національна безпека України – полінарна категорія, що охоплює цілий комплекс різноманітних благ. З положень Закону України «Про національну безпеку України» а також Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 вбачається, що до складу національної безпеки також входять воєнна (захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз), державна (захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [2]) та інформаційна (складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення

інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [3]) безпеки. При цьому наведений перелік складових елементів національної безпеки не обмежується викладеними категоріями.

Згадані вище положення нормативно-правових актів свідчать про те, що низка кримінальних правопорушень, включених до інших розділів Особливої частини КК України (крім вказаного I розділу «Злочини проти основ національної безпеки України», в якому априорі зосереджені такі акти протиправної поведінки), також заподіюють шкоди національній безпеці шляхом посягання на її складові частини (наприклад, військові кримінальні правопорушення; злочини та кримінальні проступки, включені до розділу XIV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» тощо).

22 лютого 2022 р. російська федерація, переслідуючи імперські амбіції та бажаючи приховати власні соціально-економічні проблеми, розпочала широкомасштабну війну проти України. У такий спосіб рашисти зруйнували поширену думку про те, що у XXI ст. у сучасному світі, зважаючи на його рівень розвитку, неможливі глобальні збройні конфлікти, адже дипломатія – нерозривний атрибут будь-якої цивілізованої держави.

Завдяки героїзму Збройних Сил України, інших, утворених відповідно до чинного законодавства, військових формувань, правоохоронних органів та всього Українського народу російська федерація отримала гідну відсіч на полі бою, через що її наміри щодо знищення нашої держави (у будь-якому форматі: шляхом перетворення на країну-васала; поглинання військовим способом тощо) не були реалізовані [4, с. 823].

Поки Україна на шляху перемоги продовжує відбивати атаки рашистів та планомірно звільняє власні території від варварів, російські війська та контрольовані ними терористи щодня вчиняють цілу низку кримінальних правопорушень, більшість з яких прямо або опосередковано посягає на національну безпеку нашої держави. Саме широкомасштабна війна відіграє роль потужного детермінанта, який негативно впливає на динаміку поширення злочинів та кримінальних проступків проти національної безпеки.

Офіційні статистичні дані, розміщені на сайті Офісу Генерального прокурора, повністю підтверджують викладену вище тезу. Так, наприклад, у період з 2020 до 2021 р. на території України було обліковано 934 кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, тоді як за перші два роки повномасштабної війни – 20 692 (тобто більш ніж у 22 рази!).

Відповідна тривожна динаміка спостерігається і в розрізі інших кримінальних правопорушень, які посягають на складові національної безпеки України:

- кількість облікованих кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації за аналогічний період зросло майже у 5 разів;
- кількість облікованих злочинів та кримінальних проступків проти встановленого порядку несення військової служби збільшилась майже у 6 разів;
- кількість облікованих кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку збільшилась більш ніж у 208 (!) разів тощо.

Наведені невтішні статистичні дані свідчать про необхідність активізації роботи з протидії злочинності різними суб'єктами (органами державної влади, громадянами та їх об'єднаннями) з урахуванням дії чинника широкомасштабної війни. У розрізі окресленого питання важливим напрямом є модернізація вітчизняного законодавства, у тому числі чинного КК України.

Зауважимо, що робота стосовно внесення змін до змісту КК України проводиться з найперших днів повномасштабної війни. Так, наприклад, законодавцем були прийняті закони України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», від 03.03.2022 № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану», від 24.03.2022 № 2160-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або

розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану», від 01.04.2022 № 2178-IX «Про внесення змін до статті 1142 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації», від 14.04.2022 № 2198-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у каранті кримінальних правопорушень» тощо, на підставі яких внесено низку змін до розділу I Особливої частини КК України та інших норм цього законодавчого акта, спрямованих на протидію кримінальним правопорушенням, що прямо або опосередковано посягають на національну безпеку України.

Незважаючи на це, як демонструють статистичні дані, наразі існує потреба у модернізації цілої низки норм КК України. Так, наприклад,:

1) доречно визначити окремі акти деліктної поведінки, вчинені в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану, як кваліфікуючі або особливо кваліфікуючі склади відповідних кримінальних правопорушень (наприклад, шпигунство; розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості; незаконне переправлення осіб через державний кордон України тощо) з огляду на їхній підвищений рівень суспільної небезпеки;

2) важливо внести зміни, які дозволять чітко розмежувати склади деяких кримінальних правопорушень між собою (наприклад, кримінальні правопорушення, що передбачаються нормами, включеними законодавцем до чинного КК України в період після 24 лютого 2022 р.: ст. ст. 111-1, 111-2, 114-2 тощо, які мають низку спільних ознак);

3) необхідно розкрити на законодавчому рівні окремі дефініції, що дозволить швидко та правильно кваліфікувати відповідні суспільно небезпечні діяння;

4) варто посилити кримінальну відповідальність за окремі акти деліктної поведінки (наприклад, за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрату документів чи матеріалів, що містять такі відомості) тощо.

Отже, широкомасштабна війна стала потужним детермінантом поширення злочинів та кримінальних проступків проти національної безпеки України. З метою підвищення рівня ефективності протидії названій групі суспільно небезпечних діянь важливо внести комплексні зміни до чинного КК України.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень є аналіз зарубіжного досвіду протидії кримінальним правопорушенням проти національної безпеки.

-
1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
 2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#doc_info.
 3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
 4. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України // Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 876 p. P. 823–846. URL : <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-36>

УДК 351.86

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/35-36

Сергій БРАТЕЛЬ

перший проректор

Одеського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ

У деяких країнах світу в межах забезпечення національної безпеки вживається поняття «критична інфраструктура». Зазначимо, що в окремих європейських країнах поняття критичної інфраструктури та її об'єктів має різне значення.

Сам термін «критична інфраструктура» ввійшов до обігу ділового, наукового та дипломатичного спілкування із середини 1990-х рр. і спершу був пов'язаний з інформаційною інфраструктурою. Тому в більшості зарубіжних країн із метою систематизації потенційно небезпечних об'єктів введено до обігу термін «критична інфраструктура». Водночас розуміння критичної інфраструктури та її об'єктів у окремих європейських країнах за спільних підходів до їх визначення може дещо різнитись, що зумовлене національними традиціями, розумінням національних цінностей, безпеки країни, добробуту населення тощо

Великобританія є одним із європейських лідерів у сфері захисту об'єктів критичної інфраструктури. У законодавстві цієї країни термін «критична інфраструктура» визначено як «критичні елементи інфраструктури, а саме активи, засоби, системи, мережі чи процеси та основні працівники, які керують ними, втрата або компрометація яких може призвести до значних шкідливих впливів на доступність, цілісність або надання основних послуг, включно з тими послугами, дестабілізація яких може призвести до значних людських жертв з урахуванням значних економічних або соціальних наслідків; та/або значний вплив на національну безпеку, національну оборону чи функціонування держави».

Ключова відмінність наведеного формулювання полягає у виділенні в окрему категорію фахівців, які забезпечують роботу критичних секторів держави, та в тому, що в перерахунку наслідків на першому місці вказано безпеку людини. Важливо також зауважити, що в іноземній практиці визначення критичної інфраструктури акцент зміщується із фізичного виміру об'єктів на їхні функції та послуги, що забезпечують потреби суспільства, держави та її економіки. Зазначимо, що у 1999 р. у Великобританії був створений Координаційний центр з безпеки національної інфраструктури, який входив до складу Міністерства внутрішніх справ. Однак у 2016 р. з нього виділився Національний центр кібербезпеки [1, с. 24]. У Великобританії захист критичної інфраструктури спрямований на запобігання тероризму та недопущення порушення кіберпростору.

У законодавстві Великобританії сутність критичної інфраструктури розкривається шляхом окреслення найважливіших елементів інфраструктури. До них належать: активи, об'єкти, системи, мережі, процеси та ключові посадові особи, втрата яких може призвести до згубного впливу на доступність, цілісність або надання основних послуг, порушення цілісності яких може призвести до втрати життя або виникнення нещасних випадків з урахуванням значних економічних і соціальних наслідків для національної безпеки, національної оборони або функціонування держави [2, с. 367].

У Великобританії значна увага відводиться питанню визначення секторів критичної інфраструктури, а також встановленню видів небезпек, яким вони можуть бути піддані. Так, структура системи забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури країни охоплює тринадцять секторів.

Під час дослідження зарубіжного досвіду забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури увагу слід звернути і на досвід Німеччини. У Німеччині розуміння критичної інфраструктури закладене у Національній стратегії захисту критичної інфраструктури, згідно з якою до критичних віднесено організаційні та фізичні структури й об'єкти, життєво важливі для суспільного та економічного існування нації настільки, що виведення їх з ладу або погіршення функціонування може призвести до тривалих недопоставок, утворення значних

прогалин у системі державної безпеки або до інших тяжких наслідків [5, с. 51]. У Федеративній Республіці Німеччина головним координатором захисту критичної інфраструктури є Федеральне міністерство внутрішніх справ. Також у Німеччині створено таку інституцію, як Захист критичної інфраструктури (Schutz Kritischer Infrastrukturen in Deutschland), що досліджує уразливість інфраструктури і пропонує стратегії її захисту та політику співробітництва і кооперації громадського управління з приватними суб'єктами.

Нормативно-правовими актами, які забезпечують критичну інфраструктуру в Німеччині, є: Національна стратегія захисту критичної інфраструктури (2009 р.), Стратегія кібербезпеки Німеччини (2016 р.), Закон «Про безпеку інформаційних технологій» (2015 р.), UP KRITIS: державно-приватне партнерство із захисту критичних інфраструктур, BSI (2014 р.), Спільна інтернет-платформа BSI та BVK щодо захисту критичної інфраструктури, плани захисту критичної інфраструктури [3, с. 5; 4, с. 11].

Основну роль у захисті критичної інфраструктури відведено таким установам, як: Федеральне відомство з інформаційної безпеки, Федеральне відомство з охорони Конституції, Федеральне управління управління цивільного захисту та ліквідації наслідків стихійних лих, Федеральна кримінальна поліція, Федеральне агентство технічного сприяння.

У зазначених країнах створено державні структури або визначено урядових осіб, які відповідають за захист критичної інфраструктури, і в разі вчинення злочинів на її об'єктах саме з цими державними інституціями слідчий повинен установлювати взаємодію під час досудового розслідування. На жаль, у нашій країні досі цьому аспекту проблеми на державному рівні не надано належного значення.

1. Єрменчук О. П. Основні підходи до організації захисту критичної інфраструктури в країнах Європи: досвід для України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 180 с.

2. Крикун В. В. Адміністративно-правовий механізм захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021, 453 с.

3. «Про доцільність та особливості визначення критичної інфраструктури в Україні». Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/pro-dociinist-ta-osoblivosti-viznachennya-kritichnoi>.

4. Бірюков Д. С., Кондратов С. І. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні : аналіт. доповідь. Київ : НІДС, 2012. 57 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/zah_ynfrastr-b98c0.pdf.

5. National Strategy for Critical Infrastructure Protection (CIP Strategy). 18 p. URL : https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/EN/publikationen/2009/kritis_englisch.pdf?__blob=publicationFile&v=1.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/36-38

Олена ДЖАФАРОВА

завідувач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3, доктор юридичних наук, професор

Дмитро ЛЕЩЕНКО

ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека є фундаментом існування суверенних держав. На її основі базуються конституційні засади вільного демократичного суспільства. Від здатності держави ефективно забезпечувати систему зовнішньої та внутрішньої безпеки залежить життя, здоров'я населення, рівень його благополуччя. Згідно з постановою Верховної Ради України

«Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16.01.1997 «система забезпечення національної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України» [1]. Процес підтримання національної безпеки є різновекторним та багаторівневим, потребує комплексного підходу та залучення багатьох сил та засобів, передбачає наявність необхідної правової бази, системи правил, в межах якої виконують свої завдання військові сили, правоохоронні органи, спеціальні та розвідувальні служби. Правову основу забезпечення національної безпеки України становлять «Конституція України» [2], Закон України «Про національну безпеку України» [3], інші закони і нормативно-правові акти, а також визнані Україною міжнародні договори та угоди [1]. Головною метою функціонування системи національної безпеки є захист громадян, недоторканності кордонів, правопорядку всередині країни, охорона державних інтересів, конституційних прав людей, забезпечення сприятливих умов для економічного розвитку, охорона об'єктів критичної інфраструктури від загроз будь-якого рівня небезпеки, а також передбачення можливих ризиків. В динамічних умовах життєдіяльності країни потрібні швидкі та точні рішення, що обумовлює необхідність здійснення систематичної розгалуженої інформаційно-аналітичної діяльності як основи для прийняття управлінських рішень, стратегічного планування, використання новітніх комплексів та високотехнічних систем моніторингу території України та її кордонів. Необхідними також є спеціальні підрозділи, що здатні забезпечувати кібербезпеку в країні, особливо органів державної влади. Рівень національної безпеки в країні залежить від злагодженості діяльності всіх суб'єктів, що її забезпечують. Одним з найважливіших є Національна поліція України. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 [4] Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [4]. Аспекти і повноваження Національної поліції України щодо забезпечення національної безпеки відображає Розділ IV вищезгаданого закону «Повноваження поліції» [4]. Згідно з п. 24 та 24-1 ст. 23 цього закону «Національна поліція України бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремі місцевості; здійснює у визначеному законом порядку протидію злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення; захист об'єктів критичної інфраструктури, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань у кіберпросторі, здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів проти об'єктів критичної інфраструктури» [4]. Згідно з п. 34 вищезазначеної статті «поліція здійснює у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьбу з диверсійно-розвідувальними групами агресора та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями» [4]. Національна поліція України активно взаємодіє з міжнародними партнерами в межах боротьби з транскордонною злочинністю та іншими її формами. Співпраця такого типу ґрунтується на обміні інформацією, спільних розслідуваннях та спеціальних операціях міжнародного характеру за участю правоохоронних органів інших країн. Вона відбувається відповідно до п. 42 ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію»: «Поліція здійснює представництво та забезпечує виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та виступає як Національне центральне бюро Інтерполу» [4]. Згідно з п. 44 цієї статті «поліція організовує взаємодію правоохоронних та інших державних органів України з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом, Європейським поліцейським офісом (Європолом), а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу» [4]. Участь Національної поліції України в міжнародній співпраці спрямована на підтримання безпеки як в Україні, так і в Європі. Велика кількість правоохоронців охороняє суверенітет України, життя та здоров'я громадян шляхом безпосередньої участі, відповідно до ч. 4 ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію» [4], в наданні відсічі збройній агресії росії проти України в межах несення служби в штурмовій бригаді «Лють». Поліцейські несуть службу на деокупованих територіях в складі зведених загонів допоміжних сил, надаючи поліцейські послуги та забезпечуючи

правопорядок та безпеку місцевих мешканців. Крім того, поліція виконує функції з попередження, документування та розкриття воєнних злочинів в тісній взаємодії з СБУ та прокуратурою. Співпраця Національної поліції України відбувається і з іншими суб'єктами національної безпеки, такими як Збройні Сили України, прикордонні служби, ДБР, НАБУ, САП, БЕБ.

З огляду на всі вищеописані напрями діяльності НПУ можна дійти висновку, що поліція є одним з ключових відомств, що бере участь в забезпеченні національної безпеки на всіх її рівнях і напрямках. Від ефективності виконання поліцейськими своїх повноважень залежать обороноздатність, правопорядок всередині країни, захищеність прав і свобод людини і громадянина. Національна поліція України співпрацює задля безпеки українців як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях з іншими правоохоронними та військовими органами, забезпечує стабільність, безпеку та захист прав і свобод громадян України.

1. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР. URL : https://ips.ligazakon.net/document/f970003?an=1&ed=2000_12_21#:~:text=%D0%

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#doc_info.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 62+351.864

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/38-40

Ксенія КУРКОВА

науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ПРІОРИТЕТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Якщо розглядати науково-технологічний розвиток як конвергенцію науки, техніки й технологій, стає очевидним, що одним із головних чинників, що призвели до виникнення такого оновленого феномена, як «науково-технологічна революція», на зміну попереднім науково-технічним революціям, були дві світові війни в першій половині ХХ ст., які показали, що від розвитку науки і технологій залежить не тільки загальний добробут суспільства, соціальний, економічний, культурний цивілізаційний розвиток, але й суспільний прогрес загалом. Ці дві війни змусили національні уряди усвідомити, що науково-технологічний розвиток є однією із фундаментальних основ забезпечення безпеки – національної, міжнародної, глобальної. Саме у другій половині ХХ ст. почали формуватися нові пріоритетні напрями державної політики та публічного адміністрування, засновані на розвитку науки, технологій та інновацій.

У 2016 р. К. Шваб, засновник і голова Всесвітнього економічного форуму, у статті «The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond» [1] говорив про те, що «світ стоїть на порозі нової технологічної революції, яка суттєвою мірою змінить спосіб життя, працю й спілкування. За своїми масштабами, обсягом і складністю ця трансформація буде несхожа на все, що людство випробувало раніше». Він відзначав, що «темпи розвитку і поширення інновацій виявляються безпрецедентно швидкими. Але вражають не тільки темпи розвитку: зростання за рахунок масштабів також викликає здивування. У ході цієї революції новітні технології та універсальні інновації поширюються значно швидше й куди більш масштабно, ніж під час попередніх революцій, які, до речі, ще тривають у деяких країнах світу». Оцінюючи вплив нової революції, К. Шваб писав, що впровадження новітніх технологій пов'язане з невизначеністю і численними складнощами, що передбачає

відповідальність усіх учасників світового співтовариства – урядів, бізнесу, наукового світу й громадськості – за роботу в тісній взаємодії одне з одним, що є необхідним для кращого усвідомлення тенденцій, які формуються. При цьому він відзначає, що уряди виявилися в числі тих, на кому найбільшою мірою відобразиться вплив цієї невиловимої й ефемерної сили – нової революції [1].

Власне на сьогодні одним із наймасштабніших поштовхів до «четвертої технологічної революції», «індустрії 4.0» стала російсько-українська війна. Події в Україні сколихнули весь технологічний сектор, від США до Європи. Світові ЗМІ та аналітики засвідчують, що у зв'язку із вторгненням росії в Україну сталася нова технологічна трансформація. Так, світові аналітики вже назвали цю війну «першою комерційною космічною війною» (The First Commercial Space War) [2], «першою війною штучного інтелекту» (The First AI War) [3], «першою повномасштабною війною безпілотників» (The First Full-Scale Drone War) [4]. Зокрема, за прогнозами Fortune Business Insights, лише світовий ринок військових безпілотників зросте з 13,3 млрд євро у 2023 р. до 33,4 млрд євро до 2030 р. [5].

Розвиток Web 2.0 та виникнення концепції Web 3.0 як сукупності штучного інтелекту, блокчейну, криптовалюти в аспекті пріоритету інформаційної безпеки та конфіденційності докорінно змінюють розуміння та вектори війни як війни уже не просто на полі бою, а «цифрової» війни, оскільки кіберпростір стає окремою військовою сферою поряд із сушею, водою, повітрям та космосом. Нині інформаційні технології являють собою впливовий фактор у ході військових та розвідувальних дій, захисту критичної інфраструктури, забезпечення громадської безпеки, протидії інформаційному впливу агресора на глобальному та національному рівнях. Водночас інформаційні технології використовуються для розслідування злочинів та забезпечення правосуддя, зокрема для збору та документування інформації з метою використання в національних та міжнародних судах щодо військових, екологічних злочинів, ідентифікації конкретних осіб, що вчинили такі злочини, в тому числі за допомогою інструментів штучного інтелекту Clearview AI, Palantir тощо. Науково-технологічний розвиток призвів і до виникнення нових «цифрових» санкцій на міжнародному рівні [6, с. 210]. Наведене свідчить про те, що науково-технологічна безпека є важливою складовою національної безпеки у XXI столітті, а також про її тісний взаємозв'язок із безпекою економічною, енергетичною, цифровою, кібербезпекою тощо.

Водночас науково-технологічний розвиток є результатом цілеспрямованого та довготривалого впровадження відповідної державної політики, розуміння посадовими особами держави ролі і значення науки і технологій як для соціально-економічного розвитку суспільства та забезпечення добробуту громадян, так і для забезпечення національної безпеки. Загальносвітове зростання витрат на наукові дослідження і розробки, збільшення кількості дослідників свідчать про те, що розвиток науки і технологій розглядається як один із головних безпекових пріоритетів національних політик. Для України, враховуючи суттєвий дефіцит бюджетних ресурсів, є вкрай необхідним прийняття рішення щодо визначення чітких пріоритетних напрямів науково-технологічного розвитку на основі застосування ефективного зарубіжного досвіду, що надало б можливість сконцентрувати фінансові ресурси та зосередити державну підтримку саме на тих напрямках, які є найбільш ефективними та стратегічно важливими для науково-технологічного розвитку [7, с. 334, 370].

Концептуальними основами формування науково-технологічних пріоритетів в Україні мають стати: 1) наукова соціально-економічна обґрунтованість національних науково-технологічних пріоритетів на основі даних прогнозно-аналітичних досліджень із врахуванням сильних сторін, наявних ресурсів науково-технологічного потенціалу, можливостей національного та глобального ринків, відповідність вимогам і потребам суспільства та держави, а також узгодженість із загальнонаціональними пріоритетами та сприяння їх реалізації; 2) забезпечення консультаційних процедур (механізмів) визначення пріоритетності напрямів з урахуванням обов'язкової спільної участі всіх ключових учасників науково-технологічного розвитку (державного, науково-освітнього, комерційного секторів і громадянського суспільства), що гарантуватиме врахування потреб та інтересів усіх зацікавлених суб'єктів; 3) чітка ієрархічна структура пріоритетів з конкретними для кожного рівня механізмами формування та реалізації науково-технічних та інноваційних пріоритетів, зокрема через конкурсне створення державних науково-технічних програм, що фінансуються з державного бюджету, та інноваційних програм, в яких бюджетне фінансування має поєднуватися із залученням коштів приватного сектора; 4) регулярний моніторинг та оцінка реалізації пріоритетів та ефективності використання коштів із комплексним застосуванням різних методів і підходів, зокрема підходів smart-спеціалізації; 5) чіткий розподіл обов'язків

між суб'єктами публічної адміністрації та відповідальність за виконання та реалізацію пріоритетів на кожному рівні ієрархії; 6) обов'язковість інформування Кабінетом Міністрів України про результати реалізації та фінансування пріоритетних напрямів і конкретних програм.

1. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, and how to respond. *World Economic Forum*. URL : <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>.

2. The First Commercial Space War. *RUSI*. URL : <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/external-publications/first-commercial-space-war>.

3. Bergengruen V. How Tech Giants Turned Ukraine Into an AI War Lab. *TIME*. URL : <https://time.com/6691662/ai-ukraine-war-palantir/>.

4. Khurshudyan I., Pyushina M., Khudov K. Russia and Ukraine are fighting the first full-scale drone war. *The Washington Post*. URL : <https://www.washingtonpost.com/world/2022/12/02/drones-russia-ukraine-air-war/>.

5. Askew J. Drones and robots: How the Ukraine war is driving technological innovation. *euronews.next*. URL : <https://www.euronews.com/next/2023/09/27/drones-and-robots-how-the-ukraine-war-is-driving-technological-innovation>.

6. Куркова К. Інформаційні технології в умовах воєнного стану в контексті оновлення парадигми публічного адміністрування у сфері забезпечення науково-технологічного розвитку в Україні. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 209–210.

7. Куркова К. Адміністративно-правове забезпечення науково-технологічного розвитку в Україні: теоретико-правовий аспект : монографія. Київ : «Видавництво Людмила», 2020. 500 с.

УДК 351.9

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/40-43

Наталія ЛИПОВСЬКА

професор кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор наук з державного управління,
професор

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Однією з найдавніших проблем людського управління є проблема підпорядкування військових політичній владі, іншими словами, у який спосіб суспільство повинно контролювати тих, хто має найвищу владу примусу чи фізичної сили. Сунь-цзи і Карл фон Клаузевіц давно стверджували, що військові організації – це передусім слуги держави [1].

Цивільний контроль над військовими є домінуючою концепцією в наш час, і існує багато визначень цивільного контролю. Дуже лаконічне визначення С. Гантінгтона звучить так: «належне підпорядкування компетентних, професійних військових цілям політики, визначеним цивільною владою» [2]. У повному розумінні цивільний контроль означає, що всі рішення щодо оборони країни – організації, розгортання і застосування збройних сил, визначення військових пріоритетів і вимог та розподілу необхідних ресурсів – приймаються цивільним керівництвом. Збройні сили повинні служити суспільству, які вони захищають, а військова політика і можливості – відповідати політичним цілям і економічним ресурсам. Цивільний контроль є суттєвим елементом ефективної системи демократичного контролю.

Цивільний контроль характеризується приматом політики, а також забезпеченням військового професіоналізму. Надзвичайно важливо знайти баланс між цими двома елементами. Кілька теорій, що оцінюють цей баланс, описані нижче.

Для С. Гантінгтона цей баланс є ключовою проблемою цивільно-військових відносин, через яку визначається ступінь професіоналізму. Його монументальна праця «Солдат і держава» справила великий і тривалий вплив. У цій роботі Гантінгтон обґрунтовує політично нейтральну, професійну армію, ізольовану від політики. Він стверджує, що про національну безпеку найкраще дбати в умовах «об'єктивного цивільного контролю». На думку

Гантінгтона, об'єктивний цивільний контроль максимізує військовий професіоналізм, роблячи армію знаряддям держави і гарантуючи її особливе існування як професійного органу. Як наслідок, політичне керівництво має прагнути до максимального військового професіоналізму. При цьому військове керівництво не повинно набувати політичного впливу. Натомість вони мають поважати «сферу політичної автономії». Ідея Гантінгтона полягає в тому, що об'єктивний цивільний контроль краще, ніж суб'єктивний, оскільки найкращим гарантом військового підпорядкування політичному верховенству є по-справжньому професійна армія. На думку Гантінгтона, суб'єктивний цивільний контроль максимізує цивільну владу, як цивілізуючи, так і політизуючи військових, роблячи їх політично залежними і позбавляючи військових особливого професіоналізму, який явно відрізняється від професіоналізму інших організацій у суспільстві.

Суб'єктивний цивільний контроль був домінуючим у комуністичних державах під час холодної війни. Його основні механізми становили контроль шляхом набору і відбору, контроль за допомогою індоктринації і контроль з боку організації. Після закінчення холодної війни в цих країнах було запроваджено об'єктивний цивільний контроль шляхом деполітизації та безпартійності збройних сил, демократизації та професіоналізації [2].

Інший вчений, М. Яновіц, стверджує, що «традиційний» військовий професіоналізм Гантінгтона замінюється «прагматичним професіоналізмом». Хоча військові не беруть безпосередньої участі в політиці, стверджує він, вони тісно пов'язані з політичною системою та державою. Яновіц виступає за армію як «поліцейську силу», яка інтегрована в цивільне суспільство, поділяє спільні цінності суспільства і підтримує широку політичну перспективу. «Військовий істеблішмент стає поліцейською силою, коли він постійно готовий діяти, прагне до мінімального застосування сили і прагне життєздатних міжнародних відносин, а не перемоги, тому що він зайняв захисну військову позицію» [3].

У своєму структурному підході М. Деш стверджує, що особливе поєднання внутрішніх і зовнішніх загроз державі визначає якість цивільного контролю. Цивільний контроль має бути найкращим у часи високої зовнішньої загрози та низької внутрішньої загрози. Найгірший сценарій відбувається при низькій зовнішній зазрозі та високій внутрішній зазрозі.

Як свідчить значний обсяг літератури про війну і державотворення, опанований Дешем, серйозна зовнішня загроза збільшує силу і згуртованість цивільних інститутів держави і суспільства [4]. У середовищі підвищеної небезпеки цивільні особи більше цікавляться військовими справами і тому більш уважно ставляться до відповідальності за цивільний нагляд. Зовнішні загрози, таким чином, об'єднують державу і громадянське суспільство, що, в свою чергу, виробляє бажану модель цивільно-військових відносин, в яких військові підпорядковуються цивільній владі.

Деш стверджує, що найбільша небезпека для цивільного контролю над військовими повинна з'явитися після того, як періоди високої зовнішньої загрози зменшаться, залишивши державу зі значною військовою силою, але без зовнішньої місії. Зменшення загрози має призвести до зменшення єдності всередині та між цивільними та військовими організаціями, збільшуючи потенціал напруженості та конфлікту. Коротше кажучи, є низка підстав очікувати, що широко визнана зовнішня загроза сприятиме добрим цивільно-військовим відносинам, тоді як її зникнення підірве їх.

Історичні факти підтверджують цю логіку. Країни з найкращими показниками цивільного контролю, такі як Сполучені Штати Америки та Радянський Союз під час холодної війни, були державами з військовими, чия основна місія полягала у проведенні зовнішніх операцій. Але країнами з найгіршими моделями цивільно-військових відносин є держави, що розвиваються, які стикаються з невеликою кількістю серйозних зовнішніх загроз, але з багатьма внутрішніми. Архетипними прикладами є військові диктатури Південного конуса Латинської Америки.

Після закінчення холодної війни середовище безпеки докорінно змінилося. Це вплинуло на цивільно-військові відносини, а також на військову професію. Світ солдата став досить складним. Х. Мюллер визначив деякі трансформації, характерні для еволюції цієї складності навколишнього середовища [5]. Він стверджує, що трансформація від автократії до демократії в деяких країнах після закінчення холодної війни може підірвати основу військового існування, а саме опору на традицію як джерело психологічної сили і гордості. Ще одна трансформація, про яку він згадує, полягає в тому, що зі зникненням біполярної структури зникла також зручна простота ворога, місії, лінії фронту, цілей, стратегій і доктрин.

Мюллер також критикує НАТО. На його думку, замість того, щоб дати солдатам

бажану орієнтацію після закінчення холодної війни, альянс створив розбіжності, сумніви, плутанину та неспокій. Країни-члени по-різному бачать нові завдання для НАТО. Існує ризик того, що НАТО стане військовим інструментарієм для спеціальних коаліцій, як показали нещодавні операції в Лівії.

Подальшою трансформацією є значні зміни в соціальній основі армії, зокрема мультикультуралізація збройних сил в імміграційних суспільствах, право гомосексуалістів розкривати свою сексуальну орієнтацію і допуск жінок до службових функцій. У межах поточної демократичної революції жінки вимагали і отримали більше можливостей в армії.

Інформаційна ера вплинула на значні зміни у звичайних війнах. Одне з фундаментальних нововведень було назване «революцією у військовій справі», наслідком якої є те, що цілі можна захоплювати з набагато більшою надійністю та атакувати на великих відстанях із більшою точністю (наприклад, за допомогою безпілотників). Перехід від призову до добровільних збройних сил може створити більшу дистанцію між суспільством і військовими. Ця тенденція спостерігається вже деякий час.

Місії також були змінені. Нові місії передбачають «війни за вибором» з метою відновлення міжнародного порядку в ім'я міжнародного права, припинення серйозних порушень прав людини, запобігання або припинення актів геноциду, таких як «етнічна чистка», або зміни режиму автократії на демократію. Більшість із цих місій, навіть тих, які нібито мають на меті «підтримання миру», передбачають умови високого ризику для солдатів, які їх виконують. Ці місії здебільшого живуть у сірій зоні між війною та миром; немає ясності щодо того, хто є ворогом. Ще одна глобальна тенденція, яка все ще зростає, – це контракти на постачання військових і охоронних послуг. Оскільки фінансова криза призводить до скорочення військових бюджетів, військові операції стають все більш залежними від приватних військових і охоронних компаній.

Роль ЗМІ стала однією з найбільш суперечливих сфер цивільно-військових відносин у демократії. Розвинуті країни перетворилися на інформаційні суспільства, в яких засоби масової інформації відіграють важливу роль у визначенні порядку денного військової політики та допомагають виробити громадську оцінку військових операцій. Те, що військові не контролюють представлення збройних сил громадськості – завдання, яке виконується здебільшого через ЗМІ, – є головним виміром сучасних цивільно-військових відносин.

Очевидно, що всі ці трансформації створюють серйозні виклики для військової професії. Хоча традиційна роль воїна все ще є основою військової професії, сьогодні потрібно виконувати й інші ролі. Роль дипломата є важливою в операціях з підтримання миру, де військові цілі часто досягаються розмовами, а не стріляниною, і завоюванням сердець та умів населення. Менеджер – це ще одна роль, яка означає, що в мирний час військові мають керувати дефіцитними ресурсами найбільш ефективним способом. Зрештою, військові також виконують роль громадянина, будучи повністю інтегрованими в суспільство (громадянин у формі).

Виклик у сучасному світі полягає не лише в затвердженні та підтриманні цивільного контролю над армією, а й у розвитку ефективних військ, поліції та розвідувальних служб, здатних виконувати різноманітні ролі та місії.

Матей [6] розрізняє шість основних ролей: війни, внутрішні війни, тероризм, злочинність, гуманітарна допомога та миротворчі операції. Вона справедливо стверджує, що нам потрібна чітка картина ефективності та вартості сил безпеки, щоб зрозуміти сучасну важливість відносин між обраними лідерами та силами безпеки для демократії. Тобто, щоб зрозуміти, чим насправді займаються збройні сили, поліція та розвідувальні служби у XXI ст., наскільки добре вони справляються та якою ціною з точки зору персоналу та фінансових ресурсів, потрібно провести всебічний аналіз цивільних та військових відносин.

Цивільний контроль традиційно був основним і фундаментальним, але він не має значення, якщо інструменти досягнення безпеки не можуть ефективно використовуватися для виконання ролей і завдань військових. Крім того, як контроль, так і ефективність мають бути доступними, інакше вони підірвуть інші національні пріоритети. Матей робить висновок, що населення дедалі більше усвідомлює, що армію потрібно не тільки контролювати, але й мати можливість виконувати поставлене завдання за розумну ціну. Хоча теорії Гантінгтона та Яновіца все ще є відправною точкою для будь-якої дискусії, ідеї Матей являють собою розширення традиційної концепції цивільного контролю та кидають виклик експертам у цивільно-військових відносинах зробити цивільний контроль більш суттєвим і практичним у новому середовищі безпеки.

1. Сунь-дзи. Мистецтво війни. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 112 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Tzu_Sun/Mystetstvo_viiny_vyd_2015.pdf?
2. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
3. Janowitz M. Military Institutions and Citizenship in Western Societies. *Armed Forces & Society*. 1976. Vol. 2. P. 185–204.
4. Desch M. Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment. Baltimore : The Johns Hopkins University Press, 1999. 200 p.
5. Müller H. The Nuclear Non-proliferation Treaty in Jeopardy? Internal Divisions and the Impact of World Politics. *The International Spectator*. 2017. Vol. 1. Issue 52. P. 12–27.
6. Bruneau T. C., Matei F. C. *The Routledge Handbook of Civil-Military Relations*. Routledge, 2013. 374 p.

УДК 343.98+327.8

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/43-45

Анатолій МОВЧАН

професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Олександр ГОРОШКО

аспірант кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного
університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ СПЕЦСЛУЖБАМИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В умовах російсько-української війни протидія організованій злочинності набула нового змісту, оскільки спецслужби рф використовують організовані злочинні угруповання (далі – ОЗУ) для проникнення у політичну та економічну системи України. Зокрема, як наголошує В. Малюк, російська організована злочинність за межами рф використовується як інструмент держави, отже, спостерігається проведення спецслужбами росії спеціальних операцій гібридного характеру за кордоном за участю та активним залученням ОЗУ [1, с. 103].

Для проведення таких операцій спецслужби рф активно залучають окремих членів існуючих ОЗУ, а також намагаються створити нові злочинні угруповання для здійснення злочинної діяльності на території України. Правоохоронними органами України встановлено, що окремі вітчизняні ОЗУ підтримували зв'язки зі злочинними угрупованнями в рф, які, в свою чергу, знаходяться під контролем спецслужб рф. Відомо, що ще до початку російсько-української війни керівництво рф використовувало організовану злочинність для вирішення своїх геополітичних інтересів. Зокрема, для створення хаосу і паніки на перших етапах збройної агресії проти України спецслужби рф намагались залучити вітчизняні ОЗУ [1, с. 104].

Втім, як зазначає І. Вигівський, на початку вторгнення збройних сил рф в Україну більшість «злочинців у законі» та кримінальних авторитетів залишили території, які опинилися в зоні бойових дій. Тому у прифронтових регіонах на той час спостерігалась тенденція до зниження реєстрації кримінальних правопорушень. Водночас у регіонах, куди переїхало чимало переселенців, кількість вчинених правопорушень дещо зросла. Спецслужби рф планували використати «злочинців у законі» для дестабілізації ситуації в Україні, зокрема намагались організувати масові заворушення в установах виконання покарань нашої держави, однак їм це не вдалось [2].

Отже, у квітні 2022 р. Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції отримав право з метою ефективної протидії транснаціональній та етнічній організованій злочинності ініціативно приймати рішення про заборону в'їзду на територію нашої держави

суб'єктам підвищеного злочинного впливу, зокрема «злочинці в законі» та «кримінальним авторитетам» [3].

Натомість Служба безпеки України також проводить системну протидію організованій злочинності, яка може загрожувати державній безпеці України в умовах війни. Як приклад, у березні 2023 р. в результаті проведеної СБУ спецоперації в Дніпрі було нейтралізовано ОЗУ, члени якого здійснювали розбійні напади та вимагання грошей у громадян, у тому числі представників малого і середнього бізнесу. У ході спецоперації співробітники Служби безпеки України затримали п'ятьох його активних учасників при спробі викрадення людини. Було встановлено, що лідером ОЗУ є місцевий кримінальний авторитет, який утримувався в СІЗО за розбій та грабежі, звідки він дистанційно керував угрупованням [4]. Загалом від початку повномасштабної агресії росії в Україні працівниками СБУ розпочато 124 тис. кримінальних проваджень, викрито понад 2 тис. державних зрадників і понад 5 тис. колаборантів [5].

Одним із напрямів дестабілізації ситуації в Україні та підризу обороноздатності нашої держави, насамперед у прифронтових районах, є спроби спецслужб рф використовувати ОЗУ, які займаються розповсюдженням наркотиків. Зокрема, з початку війни в Україні працівниками ДБР та Національної поліції розпочато досудове розслідування майже у 400 кримінальних провадженнях з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; підпільні цехи для виробництва наркотиків було виявлено у Дніпрі, Харкові, Одесі, Чернівцях та Ужгороді. У результаті проведених оперативно-розшукових заходів та слідчих дій припинено діяльність шести ОЗУ, затримано понад 50 осіб, вилучено понад 3,3 тонни готової продукції вартістю понад 90 млн грн. [6].

Значного резонансу набула інформація щодо припинення діяльності найбільшого в даркнеті маркетплейсу «Гідра» з продажу наркотичних речовин, який розгорнув свою діяльність на території України, рф, Білорусі та Казахстану. Цю платформу пов'язують із російським сегментом даркнету, тому Німеччина надала українським правоохоронцям доступ до матеріалів слідства. Після цього в кількох містах України відбулися затримання громадян, причетних до діяльності «Гідри» на території нашої країни [7].

Особливого значення в умовах російсько-української війни набуває протидія організованій кіберзлочинності, забезпечення надійного і безпечного функціонування державних органів, об'єктів критичної інфраструктури у кіберпросторі. Зокрема, у минулому році Служба безпеки України повідомила про припинення діяльності ОЗУ, яке створило потужну ботоферму для дискредитації керівництва нашої держави та Збройних Сил України. Члени угруповання поширювали через мережу Інтернет дезінформацію щодо діяльності найвищого військово-політичного керівництва країни, фейкові новини щодо ситуації на фронті та проводили інші інформаційні диверсії. Як встановили працівники СБУ, можливості цієї ботоферми використовували також представники спецслужб рф. Загалом із початку повномасштабного вторгнення росії фахівці Департаменту кібербезпеки СБУ нейтралізували понад 10 тис. ворожих кіберінцидентів та кібератак на державні органи влади та стратегічно важливі об'єкти критичної інфраструктури. При цьому на вимогу СБУ заблоковано майже 500 проросійських ютуб-каналів з аудиторією понад 15 млн підписників [8].

У грудні 2023 р. кіберфахівці СБУ допомогли відбити кібератаки рф, спрямовані на національного оператора мобільного зв'язку «Київстар». Керівник Департаменту кібербезпеки СБУ І. Вітюк підтвердив, що за цією атакою стоїть хакерське угруповання Sandworm, яке є штатним підрозділом російської воєнної розвідки і раніше неодноразово здійснювало кібератаки на українські об'єкти, зокрема і на операторів зв'язку та інтернет-провайдерів [9].

Натомість, за повідомленням Комітету з питань розвідки при Президентові України, у межах спецоперації «Майдан-3» для проведення ідеологічних диверсій на телеграм-каналах росія витратила майже 250 млн доларів, а загальний бюджет цієї операції становить 1,5 млрд доларів. Основною метою спецслужб рф є зрив мобілізації в Україні та поширення дезінформації про нездатність нашої держави здобути перемогу. Крім того, поширюються фейки про «втому від України» серед наших партнерів на заході. Чергова російська ІПСО має досягнути свого розвитку у березні-травні 2024 року з метою розповсюдження дезінформації і спроб розпалювання конфліктів як усередині України, так і у відносинах з нашими зарубіжними партнерами [10].

Зважаючи на те, що спецслужби рф для проведення підривної діяльності в Україні використовують окремих представників УПЦ, у 2022 р. СБУ розпочала комплексні контррозвідувальні та безпекові заходи у церковному середовищі УПЦ. Зокрема, за

результатами проведених СБУ заходів розпочато 61 кримінальне провадження стосовно 61 священнослужителя. Загалом суди вже винесли 22 вироки стосовно окремих кліриків, які стали на бік країни-агресора. За матеріалами Служби безпеки України запроваджено санкції стосовно 17 функціонерів УПЦ, а майже 250 клірикам рпц заборонено в'їзд в Україну [11].

Отже, зважаючи на численні спроби спецслужб рф залучати ОЗУ в Україні до підривної діяльності проти національної безпеки, критичної інфраструктури, економічної стабільності держави, до основних завдань у сфері забезпечення державної безпеки щодо протидії організованій злочинності в умовах війни належать, зокрема:

- посилення боротьби з тероризмом та організованою злочинністю;
- протидія поширенню системної корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечення надійного захисту об'єктів критичної інфраструктури та запровадження національної системи стійкості;
- протидія організованій кіберзлочинності, забезпечення надійного і безпечного функціонування державних органів, об'єктів критичної інфраструктури у кіберпросторі;
- протидія ідеологічним диверсіям та поширенню дезінформації;
- протидія спробам спецслужб рф використовувати свою агентуру в УПЦ для завдання шкоди інтересам та безпеці України;
- подальший розвиток та вдосконалення міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності.

1. Малюк В. В. Використання спецслужбами рф організованих злочинних угруповань для проведення розвідувально-підривної діяльності в умовах воєнного стану. *Актуальні питання та перспективи використання оперативного-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 30 бер. 2023 р.). Київ : НАВС, 2023. С. 103–105.

2. Одним з елементів дестабілізації ситуації, які планувала використати рф на початку вторгнення, мали бути «вори в законі», – глава Нацполіції Вигівський. *Цензор. НЕТ*. URL : https://m.censor.net/ua/news/3437750/odnym_z_elementiv_destabilizatsiyi_sytuatsiyi_yaki_planovala_vykorystatty_rf_na_pochatku_vtorgnennya.

3. Протидія організованій злочинності: в поліції запроваджено механізм прийняття рішення щодо заборони в'їзду суб'єктам підвищеного злочинного впливу. *Портал МВС*. URL : <https://mvs.gov.ua/uk/news/protidiya-organizovaniy-zlochinosti-v-politsiyi-zaprovadzeno-mexanizm-priinyattya-risennya-shhodo-zaboroni-vyizdu-subjektam-pidvishhenogo-zlochinogo-vplivu>.

4. СБУ знешкодила у Дніпрі злочинне угруповання, яке викрадало людей. *Служба безпеки України*. URL : <https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/posts/583458223881092>.

5. Служба безпеки України. URL : <https://ssu.gov.ua/>.

6. Підірвати обороноздатність: спецслужби рф використовують наркомафію в Україні. *Флот – 2017*. URL : <https://flot2017.com/podovrat-oboronosposobnost-specsluzhby-rf-ispolzujut-narkomafiju-v-ukrajine/>.

7. В Україні почалися затримання учасників злочинної організації з продажу заборонених товарів у даркнеті. *NV*. URL : <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/sayt-gidra-v-ukrajini-pochalisya-zatrimannya-zlochinciv-darknetu-hydra-prodavala-narkotiki-50247570.html>.

8. Ключко Н. «Політолог, який утримував мільйонну ботоферму». Стало відомо, кого викрила СБУ. *Главком*. URL : <https://glavcom.ua/country/politics/politoloh-jakij-utrimuvav-miljonnu-botofermu-stalo-vidomo-koho-vikrila-sbu--865114.html>.

9. СБУ допомогла відбити нові кібератаки рф на «Київстар», – Ілля Вітюк. *Служба безпеки України*. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-dopomohla-vidbyty-novi-kiberataky-rf-na-kyivstar-illia-vitiuk>.

10. У ГУР заявили про «списки людей», яких Росія може залучити до спецоперації «Майдан-3». *Радіо Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-gur-majdan-3-specoperacija-rf/32842278.html>.

11. СБУ повідомила про підозру митрополиту УПЦ (МП) Павлу (відео). *Служба безпеки України*. URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomya-pro-pidozru-mytropolytu-upts-mp-pavlu-video>.

Олена ПАРШИНА

професор кафедри кібербезпеки
та інформаційних технологій,
доктор економічних наук, професор

Маргарита ПАРШИНА

доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної
справи та фінансів,
кандидат економічних наук, доцент

**ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ**

Протягом останніх років в умовах розвитку сучасних процесів світової глобалізації спостерігається загострення проблем глобальної архітектури безпеки. Головна проблема європейської системи безпеки на сучасному глобальному рівні полягає у руйнуванні створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки. Європейська система безпеки на сьогодні опинилася в стані глибокої кризи, яку експерти оцінюють як найбільш масштабнішу від часів розпаду холодної війни. Слід також додати думку експертів та політиків про можливу загрозу глобального конфлікту, при цьому зазначають, що вогнищем такого конфлікту міжнародного масштабу можуть стати події у Східній Європі.

Динамічний розвиток інформаційних технологій та штучного інтелекту супроводжується зростанням конкуренції та суперництва між провідними державами за перерозподіл обмежених ресурсів та сфер впливу. У зв'язку з цим зростають витрати на розробку новітніх систем озброєнь та застосування силових методів при розв'язанні наявних суперечностей між провідними державами світу. Поряд з цим спостерігається загострення ескалації тероризму на глобальному рівні, зростає рівень міжнародної організованої злочинності, а також посилюються процеси нелегальної міграції.

Ситуацію в цілому можна характеризувати з урахуванням таких аспектів:

- зростає міждержавна конкуренція із застосуванням політико-дипломатичних, економічних, інформаційних, воєнних та гібридних інструментів у різних сферах, зокрема космічних, квантових, інформаційних, кібернетичних, гіперзвукових, біологічних, із розробленням на їхній основі нових систем озброєнь;
- посилюється боротьба країн за обмежені ресурси;
- загострюються конфлікти, спричинені етнічними, релігійними, міграційними та економічними чинниками, а також загрозами виникнення надзвичайних ситуацій та епідеміями (наприклад, COVID-19);
- зростає рівень міжнародного тероризму й злочинності, а також загроза застосування ядерної зброї.

Слід додати, що війна РФ проти України суттєво підриває міжнародну безпеку та регіональну стабільність в країнах від Балтії до Чорноморсько-Каспійського басейну, що створює виклик для НАТО, і це загалом вважається ключовим елементом Європейської безпеки. Отже, під сумнівом сьогодні опиняється подальша доля всього Європейського проєкту та ідея об'єднаної Європи.

Початок війни РФ проти України зазначив неспроможність існуючої глобальної архітектури безпеки до виконання своїх основних функцій. Будапештський меморандум залишився неспроможним щодо надання гарантій безпеки нашій країні ще у 2014 р., коли росія порушила умови цього меморандуму, а інші держави – США та Велика Британія (які також були співпідписантами Будапештського меморандуму) – не прийшли на допомогу Україні. Кардинального перезавантаження потребує ООН та інші міжнародні організації, діяльність яких спрямована на підтримку миру та забезпечення безпеки на міжнародному рівні.

Таким чином, в сучасних умовах глобалізації та загострення міжнародних конфліктів значної актуальності набуває питання створення ефективної системи глобальної безпеки.

Кліматичні зміни, пов'язані з динамічним розвитком промислового виробництва,

надмірним та неефективним використанням обмежених ресурсів, супроводжуються формуванням потенційно серйозних загроз для глобальної економіки та міжнародної безпеки.

Численні дослідження вчених та практиків зазначають проблему для нашої країни, пов'язану із збільшенням викидів таких парникових газів, як діоксид вуглецю і метан (зокрема для Центрального та Південного регіонів України). На сьогодні, незважаючи на значний спад виробництва в Україні, залишається високим рівень забруднення атмосферного повітря, зокрема великих міст і промислових регіонів нашої країни.

Значимо, що на сьогодні війна в Україні справляє найбільший вплив саме на атмосферу, тому що воєнні дії пов'язані з постійними пожежами та вибухами. Внаслідок чого мільйони тонн викидів потрапляють в атмосферу у вигляді дрібнодисперсного пилу, оксидів азоту, оксидів сірки, альдегідів, ангідридів тощо.

На підґрунті проведених досліджень з урахуванням даних моніторингу реалізації Стратегії національної безпеки [1-2] слід відзначити значне зростання інтенсивності кібернетичних атак, які спрямовані на інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру в Україні.

У зв'язку з цим забезпечення кібербезпеки вважається одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. В сучасних умовах глобалізації та діджиталізації практично всіх сфер діяльності проблема забезпечення об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури набуває особливої актуальності. Зокрема, потребує вдосконалення механізм кіберзахисту органів державної влади, інформаційно-телекомунікаційних систем, що перебувають у їх власності або адмініструванні.

З огляду на динамічний розвиток технологій ІТ-сектора та технологій штучного інтелекту національний інформаційний простір України зазнає суттєвих кіберзагроз та викликів, які в сукупності становлять небезпеку для функціонування держави, загрожують процесам політичного та економічного розвитку, а також, процесам інтеграції нашої країни до європейських та євроатлантичних структур.

До глобальних інформаційних викликів для національної безпеки України слід віднести сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства і людини через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру.

Слід зазначити, що поряд з воєнними діями з боку РФ проти України ведеться інформаційна війна, яка спрямована на нав'язування певних ідеологічних стереотипів тієї чи іншої суспільної думки за допомогою засобів масової інформації, зокрема через електронні видання та різні інформаційні канали. З боку країни-агресора здійснюється негативний інформаційно-психологічний вплив на суспільну свідомість громадян України та світову громадськість шляхом проведення інформаційних акцій та кампаній, спеціальних інформаційних операцій.

Здійснений аналіз дозволяє констатувати, що національний інформаційний простір України є недостатньо захищеним від зовнішніх негативних пропагандистських інформаційно-психологічних впливів, викликів та загроз.

У зв'язку з цим захист інформаційного суверенітету, створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, розроблення дієвих стратегій і тактик протидії загрозам та викликам мають бути пріоритетними завданнями органів державної влади та недержавних інститутів.

З метою ефективного вирішення зазначеної проблеми мають бути розроблені концептуальні підходи до формування та реалізації державної політики щодо безпечного функціонування кіберпростору та підвищення ефективності функціонування об'єктів критичної інфраструктури.

Зважаючи на динамічний розвиток інформаційних технологій та технологій штучного інтелекту, доцільно вносити коригування до освітньо-професійних програм підготовки фахівців та науково-педагогічних кадрів в галузі кібербезпеки. Мають бути розроблені ефективні системи моніторингу та відповідні програмні комплекси, створені ефективні комплексні системи захисту інформації.

Для нашої країни зазначені питання зумовлюють необхідність формування системи національної безпеки на підґрунті взаємодії з ефективною системою глобальної безпеки з урахуванням залучення до світового військово-політичного та економічного простору як повноправного суб'єкта.

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

2. «Загрози критичній інфраструктурі та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації Стратегії національної безпеки)». Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/zagrozi-kritichniy-infrastrukturi-ta-ikh-vpliv-na-stan-nacionalnoi>.

УДК 343.9

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/48-50

Євген ПИСЬМЕНСЬКИЙ

завідувач кафедри

поліцейської діяльності

Луганського навчально-наукового

інституту імені Е. О. Дідоренка

Донецького державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЇХ ЗУМОВЛЮЮТЬ¹

Із запровадженням воєнного стану в Україні, що стало реакцією на повномасштабне вторгнення російського агресора на територію України, зазнали змін усі сфери суспільного життя, а правова політика нашої держави трансформувалася з огляду на потребу брати участь у тривалій війні високої інтенсивності. Кримінально-правова політика у цьому процесі не є винятком. Протидія кримінально-протиправній діяльності засобами кримінального права в умовах агресивної війни має здійснюватися, зважаючи на її обставини та новітні прояви.

Суб'єкти формування кримінально-правової політики України майже відразу після початку повномасштабного вторгнення стали реагувати на цей виклик і вносити зміни і доповнення до кримінального законодавства України. На жаль, оцінюючи з позиції сьогодення, можна стверджувати, що нормотворча діяльність у сфері кримінального права не здійснювалася належним чином; загалом вона характеризується низкою негативних моментів. Далі будуть показані найбільш негативні їхні прояви за період двох років з моменту початку другої фази російсько-української війни та зроблена спроба продемонструвати причини їх виникнення (за авторським спостереженням та на рівні побудови наукової гіпотези).

Отже, найбільш негативно процес формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (24 лютого 2022 р. – 24 лютого 2024 р.) характеризують такі законодавчі рішення:

1) необґрунтоване (безпідставне) запровадження окремих спеціальних норм про відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, що мало наслідком виникнення колізій кримінально-правових норм та появу невинуватих їх конкуренції з порушенням системних зв'язків КК України (наприклад, перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258-6 КК України) є спеціальною кримінально-правовою нормою, що встановлена поза врахування уже наявних заборон, насамперед передбачених у ст. 332-2 КК України, за якою настає відповідальність у разі перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави);

2) криміналізація деяких актів суспільно небезпечної поведінки, що здійснена помилково, з порушенням правил законодавчої техніки та загалом усталених умов криміналізації (наприклад, установлені у ст. 436-2 КК України виправдовування, визнання

¹ Тези доповіді підготовлені в межах виконання проєкту «Кримінально-правова політика України під впливом факторів воєнного характеру та її віддзеркалення в експертній думці» (реєстраційний номер 2022.02/0046) Національного фонду досліджень України за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія.

правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників);

3) диференціація кримінальної відповідальності, що характеризується певною несправедливістю та уможливорює дисбаланс кримінально-правового впливу (наприклад, вибіркоче та безсистемне встановлення кваліфікуючої ознаки у виді вчинення певного діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану в окремих складах кримінальних правопорушень проти власності);

4) відмова від усунення явних прогалин кримінального законодавства та зволікання з удосконаленням кримінально-правових норм, застосування яких сьогодні актуалізується з огляду на фактор війни (наприклад, грубе порушення мобілізаційного законодавства в умовах воєнного стану досі не утворює належної підстави кримінальної відповідальності, а його кваліфікація здійснюється за нормами КК України, які не містять такої підстави);

5) здійснена спроба вдосконалити кримінально-правові санкції, що характеризується низкою недоліків, що здатні негативно вплинути на протидію кримінально протиправній поведінці й явно порушують справедливість, унеможливають індивідуалізацію кримінальної відповідальності (обмеження застосування заохочувальних норм кримінального права щодо окремих видів кримінальних правопорушень є тупиковим напрямом розвитку вітчизняного кримінального законодавства).

Основними факторами, які істотно вплинули на неналежну якість кримінального закону, здатні її погіршувати та зберегти негативні тенденції у формуванні кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, можна визначити такі:

1) кримінально-правовий популізм як неодмінний усталений тренд у формуванні кримінально-правової політики;

2) підготовка змін і доповнень до КК України здебільшого політиками, які не є правниками, та безсистемне залучення останніх до роботи з удосконалення КК України;

3) прояви нездатності (неготовності) Президента України ветувати очевидно помилкові рішення законодавця, зокрема через відсутність належного механізму експертного оцінювання на відповідному рівні формування кримінально-правової політики;

4) інертність законодавця та його неспроможність виявляти і швидко виправляти зроблені нормотворчі помилки;

5) відсутність об'єктивної та повної статистичної інформації про кількісні та якісні параметри кримінальних правопорушень, діяльність оперативних підрозділів органів правопорядку, органів досудового розслідування, прокурорів, суддів та інших органів з протидії злочинності.

У сфері реалізації кримінально-правової політики сталися зміни, які здебільшого є похідними від того, що відбулося у результаті (не завжди вдалого) формування кримінально-правової політики. Правозастосовувачі стикнулися з новими викликами для себе, що як безпосередньо, так і опосередковано були пов'язані з воєнними діями на території України. До усталених проблем додалися нові, які за авторським спостереженням можна узагальнити та викласти причини їх виникнення (на рівні наукової гіпотези).

Отже, негативними аспектами реалізації кримінально-правової політики України (сфера правозастосування), які характеризують цей процес в умовах воєнного стану (24 лютого 2022 р. – 24 лютого 2024 р.), є такі:

1) наявність системних помилок у кваліфікації злочинів, пов'язаних із війною;

2) на тлі істотних законодавчих недоліків при застосуванні кримінального закону віддається перевага його буквальному тлумаченню та формалізму;

3) застосування кримінально-правових норм відбувається за відсутності правових позицій (роз'яснень з питань застосування законодавства) Верховного Суду та усталених доктринальних підходів (особливо на першому етапі);

4) тенденція формування неоднакової практики застосування кримінально-правових норм про злочини, пов'язані з війною;

5) за кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з війною, ухвалення правових рішень відбувається, зважаючи на громадську думку, що характеризується своєю репресивністю і жорстоким ставленням до правопорушників.

До факторів, що істотно впливають на неефективність правозастосовної діяльності та збереження негативних тенденцій у реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану, можна віднести:

1) низький рівень фахової підготовки суб'єктів правозастосування у сфері кримінальної юстиції, відсутність навичок використовувати весь арсенал засобів тлумачення

кримінально-правових норм;

2) наявність корупційного складника, який попри війну посилює неправомірне застосування кримінального закону, зловживання ним;

3) відсутність достатнього досвіду протидії злочинам, пов'язаним із війною, а також належних правових орієнтирів, вироблених на рівні судової практики та доктрини кримінального права (особливо на першому етапі);

4) недосконалість кримінального законодавства, що є основним джерелом суперечливої практики застосування кримінально-правових норм про злочини, пов'язані з війною, помилок у кваліфікації тощо;

5) дефіцит в умовах війни належних ресурсів (зокрема матеріальних, технічних, кадрових, фінансових) для організації повноцінної та якісної діяльності із застосування кримінального права.

Як висновок треба резюмувати, що на поточному етапі формування та реалізації кримінально-правової політики настав час перейти до невідкладного усунення виявлених помилок, недоліків та загалом подолання негативних тенденцій. Це дасть змогу більш ефективно протидіяти кримінально-протиправній діяльності в умовах воєнного стану та війни високої інтенсивності, якою є поточний етап російсько-українського протистояння.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/50-53

Віталій СЕРЬОГІН

декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВА ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Дотримання прав людини є кардинальним принципом виживання будь-якого демократичного суспільства, так само як забезпечення національної безпеки є життєво важливим інтересом будь-якої нації. З моменту проголошення незалежності Україна розвивається в умовах демократії, а демократія навряд чи може існувати в її справжньому розумінні без дотримання прав людини. Проблема співвідношення прав людини з національною безпекою для України є однією з ключових. Значною мірою це зумовлено проблемою незахищеності людини, що має комплексний характер і в теперішніх соціально-економічних та військово-політичних умовах досягла критичної точки.

Сучасні виклики національній безпеці величезні та дуже тривожні. Найголовнішим серед них на сьогодні, безумовно, є повномасштабна агресія з боку російської федерації, оскільки вона загрожує самому існуванню нашої держави, її суверенітету й територіальній цілісності, супроводжується масовими жертвами не тільки серед військовослужбовців, але й серед мирного населення. До цієї загрози додається ціла низка внутрішніх викликів, спричинених переважно недержавними акторами. За цих умов дехто вважає, що права людини мають бути відсунуті на другий план, щоб ефективно протистояти викликам безпеці. Таких чимало й серед фахівців у галузі конституційного права, яких умовно можна назвати «конституціоналістами-державниками».

Проте доречно зазначити, що без дотримання прав людини та верховенства права загалом буде важко не тільки забезпечити національну безпеку, але й зберегти українську державність як таку. Критичний аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати, що воно містить достатньо положень як для забезпечення поваги до прав людини, так і для гарантування національної безпеки – потрібно лише повною мірою їх реалізовувати та чітко вказати судам та іншим юрисдикційним органам стратегічний шлях вирішення ситуацій у разі конфлікту між правами людини та національною безпекою.

Безпеку можна описати як свободу від таких явищ, як загроза, небезпека, напад, посягання тощо. Досить простий характер цього визначення не повинен приховувати той факт, що існує багато форм безпеки, але серед них саме міжнародна безпека, національна безпека та безпека людини є найбільш актуальними в юридичній площині. При цьому

розуміння і, відповідно, визначення безпеки як такої та кожного її типу має конкретно-історичний і діалектичний характер: воно невинно розвивається і викликає постійні гострі дискусії. Існує позиція, що безпека іноді може мати надлишковий характер, що призводить до негативних наслідків, зокрема до інфантилізму й безпорадності відповідних суб'єктів. Однак, на наш погляд, світова й вітчизняна історія переконливо свідчать про інше: безпека ніколи не буває надлишковою, навпаки, вона завжди в дефіциті, треба лише вміти адекватно оцінювати безпекову ситуацію і своєчасно виявляти реальні й потенційні загрози.

Водночас важливо визнати, що аргумент безпеки в публічному дискурсі може досить легко (хоча й не обов'язково) перевершити інтереси захисту прав людини. Крім того, безпека може використовуватися і фактично використовується як важливий політичний, а іноді навіть ідеологічний інструмент управління та зміни існуючого державного і суспільного ладу. До того ж, може існувати і часто існує значна різниця між реальною (фактичною) та уявною (удаваною) захищеністю та між реальною (фактичною) та уявною (удаваною) ефективністю заходів безпеки. Наслідком усіх цих та інших особливостей є те, що безпека – це досить мінливе поняття, але ніяк не нейтральне чи, тим більш, стало.

Як слід розуміти безпеку з точки зору прав людини і як цей аспект прояснює сутність безпеки? І чи може бути корисний цей аспект для досягнення ідеологічно більш нейтральної, справжньої та дієвої концепції безпеки в цілому або принаймні для більш збалансованого й поміркованого дискурсу щодо національної безпеки?

Задля вирішення цих питань варто одразу відзначити, що право прав людини фактично передбачає чотири різні концепції безпеки. Найбільш яскраво це виявляється на прикладі «класичних» громадянських основних прав людини, таких як право на життя, право на особисту свободу та недоторканність, право на недоторканність приватного життя, свобода совісті та віросповідання, свобода думки і слова тощо. Достатньо звернутися до національних конституцій, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. (далі – МПГПП) та Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), а також відповідної практики Комітету з прав людини та Європейського суду з прав людини.

Хоча інтереси безпеки та інтереси індивідуальних основних прав нерозривно пов'язані між собою, міжнародне право прав людини не пропонує ні однозначного, ні чіткого погляду на безпеку. Насправді воно передбачає щонайменше чотири різні концепції (підходи до розуміння) безпеки: 1) міжнародна безпека; 2) негативна індивідуальна безпека проти посягань з боку держави; 3) безпека як виправдання для обмеження прав людини; 4) позитивне зобов'язання держави забезпечувати фізичним особам безпеку від державних службовців та приватних осіб.

Деякі з цих концепцій є конкуруючими, а деякі пропонують лише розмиті чи розпливчасті погляди на безпеку. Проте ці концепції безпеки прав людини можуть зробити цінний внесок у політико-правовий дискурс про безпеку, оскільки вони мають важливу спільну основу: усі вони визнають, що «споживачем» чи «бенефіціаром» безпеки зрештою є фізична особа. У поєднанні ці концепції могли б запропонувати те, що можна назвати «правозахисним підходом» до безпеки, і у такий спосіб допомогти надати цінності та напряму дискурсу щодо безпеки людини. Хоча б тому, що безпека особи є ключовим чи принаймні важливим аспектом безпеки, важливо розрізнити названі вище концепції, оскільки це дає змогу їх порівняти, оцінити їхні сильні та слабкі сторони та їхню корисність.

Перші дві концепції переважно пропонують тлумачення того, що може охоплювати безпека у сенсі захисту від застосування втручання з боку держав. З них концепція негативної індивідуальної безпеки (Концепція № 2) не тільки є найбільш чіткою, але й найбільше відповідає основній суті договорів про права людини, таких як МПГПП та ЄКПЛ, пропонуючи людині безпосередній захист від державної влади. Зважаючи на той факт, що влада держави як суверенна є верховною, самостійною, повною і неподільною (див., наприклад, Декларацію про державний суверенітет України 1990 р.), зазначена концепція має велике значення для обмеження цієї влади та встановлення ефективного контролю над нею. Таким чином, наведена концепція визнає, що захист прав людини також є формою безпеки і що сама держава становить потенційну загрозу безпеці. Як наслідок, обмеження повноважень органів державної влади щодо протидії, наприклад, тероризму чи злочинності не можна просто кваліфікувати як перешкоджання безпеці, оскільки такі обмеження також забезпечують безпеку. Тому навіть з точки зору безпеки необхідно обговорити, як ми можемо забезпечити баланс між захистом прав людини та іншими інтересами безпеки, не втрачаючи при цьому інших конституційних цінностей, таких як свобода, демократія чи соціальна

справедливість. При цьому зрозуміло, що ця концепція не може претендувати на те, щоб слугувати загальною моделлю безпеки людини в державі, тож важливо зберегти обмежену сферу її використання. Водночас слід мати на увазі, що загально визнаний каталог основних громадянських прав людини наразі захищає та формулює найважливіші інтереси безпеки окремих осіб проти влади держави і тим самим робить важливий і чіткий внесок у дискурс щодо безпеки в цілому.

Непрямим, проте передбачуваним результатом захисту прав людини на національному рівні від застосування втручання з боку держав має бути те, що він також захищає осіб від насильства між державами. Це підводить нас до концепції міжнародної безпеки (Концепції № 1), яка означає, що захист прав людини державами на національному рівні є не лише інструментом міжнародної безпеки, але й її основою. Таким чином, ця концепція визначає суспільно-політичний ідеал «глобального миру з правами людини» та фундаментальну цінність прав людини. Водночас вона має досить вузький зміст, оскільки право прав людини приділяє занадто мало уваги тому, що охоплює міжнародна безпека, і майже не дає дієвих інструментів чи прямих вказівок для досягнення та збереження міжнародних мирних відносин.

Можливо, дехто може вважати це найімовірніше не вадою цієї концепції, а ознакою недостатнього використання її потенціалу. Проте безпосереднє застосування та розвиток міжнародних систем прав людини, встановлених МПГПП та ЄКПЛ, з метою спрямування міжнародних відносин виходило б далеко за межі прямої мети та текстової сфери застосування відповідних інструментів, і лише з цієї причини воно не є бажаним. Більше того, це, ймовірно, значно посилює б політичний тиск на ці системи, тим самим підриваючи їх здатність ефективно захищати права людини на національному рівні.

Однак було б бажано, щоб ці системи, тобто органи, які здійснюють моніторинг стану дотримання прав людини, більш чітко враховували те, як захист прав людини (або його відсутність) національною владою зрештою впливає на міжнародну безпеку. Так, наприклад, щодо антитерористичного законодавства та практики, де багато держав, як було помічено, розширюють або переступають національні кордони, було б доцільно подумати про наслідки таких дій для міжнародної безпеки. З іншого боку, те, що системи прав людини, такі як МПГПП та ЄКПЛ, не повинні брати участь у розробці керівних принципів для міжнародних мирних відносин, не означає, що встановлені ними стандарти прав людини не мають значення на рівні міжнародної безпеки. Права людини все ще можуть бути корисними як провідні принципи для розробки міжнародних механізмів (таких як «відповідальність за захист») іншими органами, які діють у сфері міжнародних відносин між державами (такими як Міжнародний суд). Насправді концепція міжнародної безпеки з прав людини потребує більшої уваги в межах загальної концепції міжнародної безпеки. З цією метою необхідно оцінити, як цю концепцію можна було б розвивати далі та як вона співвідноситься з іншими концепціями міжнародної безпеки.

Останні дві концепції безпеки за змістом протилежні першим двом: вони не стосуються захисту від держави, а визнають, що застосування державної влади здатне забезпечити безпеку. Таким чином, ці концепції пов'язані з ідеєю, що правова система не може обмежуватися лише наданням правового захисту та контролем над державною владою; вона також повинна мати дієві інструменти для запобігання злочинності, тероризму та іншим небезпекам. Однак для того, щоб забезпечити належну систему кримінального правосуддя та інші заходи безпеки, органи державної влади повинні, за певних умов та за необхідності, мати можливість обмежувати деякі права людини. Таким чином, безпеку можна визначити як виправдання для обмеження прав людини (Концепція № 3). Оскільки безпека в цьому сенсі потенційно є фундаментальною перешкодою для здійснення захисту прав людини, варто очікувати, що законодавство про права людини запропонує комплексне бачення того, що тут передбачає безпека. Однак концепція безпеки як підстави для обмеження прав людини насправді не тільки дуже слабо розроблена в праві прав людини, вона підходить до забезпечення безпеки як до досить нескладної мети, легітимність якої не викликає жодних сумнівів чи заперечень. Таким чином, ця правозахисна концепція безпеки не тільки не робить значного внеску в дискурс про те, що охоплює безпека загалом, вона також не в змозі змусити державну владу надати збалансований і достовірний звіт про проблему безпеки, з якою вона насправді стикається.

Питання полягає в тому, чи може інша, остання концепція безпеки це компенсувати. На наш погляд, не може і не зможе, хоча б тому, що фокус цієї концепції зосереджений на іншому: тоді як обмеження прав людини з міркувань безпеки можна вважати «необхідним

злом», остання (четверта) концепція розглядає державу як таку, що має використовувати свою владу для забезпечення безпеки в принципі як «блага». Ця концепція безпеки (Концепція № 4) означає, що захист прав людини вимагає від держави вжиття відповідних заходів для захисту цих прав, або радше інтересів, які ці права мають на меті захистити від порушення іншими.

Таким чином, суть цієї концепції полягає в забезпеченні державною владою позитивного захисту осіб від шкоди з боку інших приватних або посадових осіб (Концепція № 4). При цьому головна ідея полягає в тому, що здійснення державної влади забезпечує захист прав людини, а не обмежує його, навіть якщо заходи держави фактично є репресивними та втручаються в права людини особи, проти якої ці заходи застосовуються. Оскільки ці позитивні зобов'язання пропонувати захист від інших переважно стосуються найжорстокіших посягань на особу (таких як вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, торгівля людьми, дитяча порнографія тощо), ця концепція робить істотний внесок у розуміння того, що означає безпека людини, оскільки вона окреслює, що передбачають найважливіші інтереси безпеки особи у відносинах з іншими суб'єктами. Крім того, вона сприяє розширенню можливостей жертв протиправних посягань.

Загалом визнання позитивних зобов'язань держави щодо застосування репресивних заходів до окремих осіб, наприклад, через систему кримінального правосуддя, є фундаментальним зрушенням у концепції прав людини. Це є особливо актуальним, якщо до цих осіб звертаються як до приватних осіб. На наш погляд, найбільш тривожним, хоча й не єдиним, негативним наслідком цієї зміни є те, що громадянські права людини більше не слугують для контролю та стримування влади держави (порівняно, зокрема, з Концепцією № 2), але відтепер вони значною мірою легітимізують і навіть вимагають використання цієї влади (Концепція № 4). У цьому відношенні система права прав людини нейтралізує сама себе, тобто Концепцію № 2 і Концепцію № 4 можна розглядати як конкуруючі в очах суб'єкта основних прав. Таким чином, незважаючи на те, що остання концепція досить чітко формулює фундаментальний аспект безпеки людини і, крім того, допомагає її реалізувати, вона вимагає, щоб основна відповідальність держави забезпечувати своїм громадянам безпеку ґрунтувалася не на правах людини, а на концепції суверенітету.

Чотири наведені нами концепції переконливо свідчать, що права людини та національна безпека взаємопов'язані на різних рівнях. На всіх цих рівнях право прав людини відіграє важливу роль у дискурсі щодо безпеки. Однак у своїй сукупності сучасний підхід до безпеки, заснований на правах людини, вельми розчаровує. Особливо це стосується того, що деякі з концепцій недостатньо обґрунтовують, що собою охоплює безпека, тоді як не всі концепції є взаємодоповнюючими: у деяких випадках вони навіть виглядають як конкуруючі між собою. При цьому міжнародне право прав людини не в змозі забезпечити всебічний, збалансований погляд на те, що означає безпека з точки зору прав людини. Як наслідок, і національне законодавство про права людини пропонує менше змісту та напрямів для дискурсу щодо безпеки, ніж воно потенційно могло б бути спроможним, і, крім того, воно не виправдано послаблює здатність прав людини захищати особу.

УДК 338+378

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/54-55

Дем'ян СМЕРНИЦЬКИЙ

заступник директора
Державного науково-дослідного
інституту Міністерства
внутрішніх справ України,
доктор юридичних наук, професор

Марина ТРИГУБЕНКО

заступник начальника
науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного
інституту Міністерства
внутрішніх справ України,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ: ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ

Під час повномасштабної агресії російської федерації проти України особливої уваги потребує розвиток оборонно-промислового комплексу нашої держави як складової сектора безпеки і оборони, що у підсумку забезпечить сили безпеки (правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи) новітнім озброєнням, спеціальною технікою та іншими технічними засобами оборонного призначення.

Сектор безпеки і оборони, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [1], – це система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції [2] та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

Оборонно-промисловий комплекс України – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.

Як бачимо, основною складовою оборонно-промислового комплексу є підприємства, установи і організації промисловості, які забезпечують випуск технічних засобів військового призначення, а також наукові установи, основною функцією яких є розробка військової та оборонної техніки.

Підприємства та науково-технічні установи потребують висококваліфікованих фахівців у сфері науково-технічної діяльності.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3] науково-технічна діяльність – це наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для розв'язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

Результатом такої діяльності є одержані під час проведення прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, нові або істотно вдосконалені послуги, введені в дію нові конструктивні чи технологічні рішення, завершені випробування, розробки, що впроваджені або можуть бути впроваджені в суспільну практику.

У науково-технічній діяльності задіяна значна низка фахівців різних спеціальностей, які виконують певні види наукових досліджень та технічних розробок.

Науково-педагогічна діяльність визначена як педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю [3] та регламентується у сфері підготовки фахівців для оборонно-промислового комплексу законами України «Про освіту» [4], «Про вищу освіту» [5], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3], «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [6], «Про стандартизацію» [7], «Про охорону навколишнього природного середовища» [8], «Про екологічний аудит» [9], «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» [10], «Про метрологію та метрологічну діяльність» [11], іншими нормативно-правовими актами щодо педагогічної та науково-технічної діяльності та встановлення відповідних характеристик продукції стосовно її безпечності та якості.

Оскільки науково-педагогічна діяльність спрямована на надання відповідних знань у закладах вищої освіти, її можна класифікувати відповідно до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [12].

У науково-технічній галузі класифікацію науково-педагогічної діяльності у сфері підготовки фахівців у закладах вищої освіти можна співвіднести з галузями знань, такими як: механічна інженерія; електрична інженерія; автоматизація та приладобудування; хімічна та біоінженерія; електроніка та телекомунікації; виробництво та технології; інформаційні технології; архітектура та будівництво (будівництво та цивільна інженерія); воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону (озброєння та військова техніка); транспорт тощо.

Запропонована класифікація визначає відповідні сфери науково-технічної діяльності, за якими у закладах вищої освіти під час підготовки фахівців може здійснюватися науково-педагогічна діяльність [13, с. 99].

Але необхідно зазначити, що оборонно-промисловий комплекс потребує фахівців не тільки з вищою освітою (працівників інженерного складу), але і фахівців робітничих спеціальностей (токарів, зварювальників, слюсарів, електриків тощо). На жаль, на сьогодні престиж технічних спеціальностей упав, а системи професійно-технічних училищ з підготовки фахівців робітничих спеціальностей майже не існує.

Підбиваючи певні підсумки розгляду питання підготовки фахівців для оборонно-промислового комплексу України як складової сектора безпеки і оборони, підкреслимо, що, на нашу думку, важливим є системний підхід до забезпечення заходів щодо підвищення престижу спеціальностей «точних наук», а також необхідно створити систему навчальних закладів з підготовки фахівців робітничих спеціальностей для науково-технічної сфери.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#doc_info.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

5. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

6. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15 січня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 14. Ст. 96.

7. Про стандартизацію : Закон України від 05 червня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

8. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

9. Про екологічний аудит : Закон України від 24 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 500.

10. Про акредитацію органів з оцінки відповідності : Закон України від 17 травня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 32. Ст. 170.

11. Про метрологію та метрологічну діяльність : Закон України від 05 червня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 30. Ст. 1008.

12. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п#Text>.

13. Смерницький Д. В. Адміністративно-правове регулювання науково-педагогічної діяльності як елемента науково-технічної діяльності в Україні. *Leges si viata*. 2019. № 3/3 (327). С. 96–100.

УДК 340.6+343.985
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/56-58

Сергій РОЗУМНИЙ
директор Науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Судова експертиза відіграє важливу роль у судовій системі, надаючи судам об'єктивні та достовірні дані для прийняття рішень, необхідні інструменти для боротьби зі злочинністю, тероризмом та іншими загрозами. Ефективна судова експертиза вимагає постійного розвитку та вдосконалення, щоб успішно справлятися з викликами сучасного світу та забезпечувати безпеку держави та її громадян [1]. Проте її значення розширює межі судових процесів, особливо у контексті забезпечення національної безпеки.

Однією із ключових сфер, де судова експертиза відіграє важливу роль, є кримінальне правосуддя. Експертні висновки можуть бути вирішальними для з'ясування обставин злочинів, визначення провини чи невинності підозрюваних та забезпечення справедливості у судових процесах. Наприклад, судові експерти можуть проводити аналіз слідів ДНК, балістичні дослідження, комп'ютерну експертизу та багато іншого, щоб надати судам необхідну інформацію для прийняття рішень.

Проте роль судової експертизи у забезпеченні національної безпеки поширюється й на інші сфери. Зокрема, в контексті боротьби з тероризмом та кіберзлочинністю експертні дослідження можуть бути вирішальними для виявлення загроз, ідентифікації злочинців тощо. Аналіз комп'ютерних систем, виявлення слідів злочинної діяльності в мережі Інтернет, експертиза фінансових транзакцій – це лише деякі з аспектів, де судові експерти роблять свій внесок у безпеку держави.

Крім того, судову експертизу використовують для захисту національних інтересів та таємниць. Експерти можуть аналізувати матеріали розвідки, проводити лінгвістичну експертизу, дешифрувати коди та шифри, щоб допомогти правоохоронним органам у виявленні та запобіганні шпигунству, диверсіям та іншим загрозам безпеці країни.

Важливо, що ефективна судова експертиза потребує як високої кваліфікації та професіоналізму експертів, так і сучасних технологій і методів дослідження. Розвиток науково-технічного потенціалу, навчання та підготовка фахівців, удосконалення законодавства є важливими аспектами забезпечення ефективності судової експертизи у контексті національної безпеки.

Судова експертиза відіграє ключову роль у забезпеченні справедливості та законності діяльності правоохоронних органів. Важливим аспектом, який слід враховувати в контексті судової експертизи як інструменту забезпечення національної безпеки, є її незалежність та неупередженість. Експерти повинні керуватися виключно фактами та науковими методами при виконанні своїх обов'язків, їхні висновки мають бути об'єктивними та незалежними від впливу зовнішніх факторів. Експертні висновки можуть допомогти уникнути помилок під час розслідування злочинів та запобігти неправомірним діям влади. Завдяки незалежності та об'єктивності судових експертів судова експертиза стає потужним інструментом захисту прав громадян та забезпечення дотримання законів країни. Для забезпечення незалежності необхідним є встановлення та дотримання суворих етичних та професійних стандартів. Експерти повинні дотримуватися кодексу етики, визнавати важливість збереження конфіденційності інформації, а також бути готовими до судової перевірки своєї роботи та висновків. Такі заходи допомагають підтримувати довіру до судової експертизи як до надійного інструменту забезпечення національної безпеки.

Важливим аспектом використання судової експертизи в контексті національної безпеки є співпраця та обмін інформацією між різними органами правопорядку та спеціалізованими установами. Це дозволяє ефективно реагувати на загрози та координувати дії у боротьбі зі злочинністю та тероризмом як на національному, так і на міжнародному рівнях. Міжнародне співробітництво у сфері судової експертизи має транскордонний характер, а співпраця між країнами в обміні інформацією, досвідом та найкращими

практиками відіграє ключову роль у боротьбі з цими негативними суспільними явищами. Експерти можуть працювати разом на міжнародному рівні, щоб розслідувати великі злочини, запобігати терористичним актам та забезпечувати безпеку на глобальному рівні. Експертні висновки можуть бути важливим доказом при розгляді справ у міжнародних судах чи арбітражних органах. Це сприяє вирішенню спорів мирним шляхом та запобіганню можливим конфліктам між державами, що важливо для підтримки міжнародної стабільності та безпеки, що вимагає не лише взаєморозуміння та співпраці між країнами, а й розвитку міжнародних стандартів та процедур у галузі судової експертизи.

Судова експертиза є невід'ємним компонентом системи забезпечення національної безпеки. Її роль полягає не тільки у розслідуванні злочинів та виявленні загроз, але й у попередженні потенційних небезпек, забезпечуючи тим самим захист держави та її громадян від різних загроз та викликів.

Експертні дослідження можуть допомогти виявити економічні злочини, фінансові махінації та інші загрози для фінансової системи та бізнес-середовища. Це особливо важливо в умовах глобалізації та розвитку нових технологій, які можуть використовуватись як для блага, так і для шкідливих цілей у економічній сфері [2].

Судова експертиза сприяє підвищенню довіри громадян до системи правосуддя та державних органів. Коли громадськість бачить, що судові рішення ґрунтуються на об'єктивних та професійних експертних висновках, то це зміцнює віру у справедливість та законність. Отже, судова експертиза не тільки забезпечує безпеку держави, а й сприяє розвитку правової держави та зміцненню демократичних інституцій.

Загалом судова експертиза є невід'ємним інструментом забезпечення національної безпеки, ефективного функціонування правосуддя та захисту прав та свобод громадян. Постійний розвиток та вдосконалення цієї галузі є ключовою умовою для успішної протидії загрозам та викликам сучасного світу та забезпечення стабільності та процвітання суспільства [3].

Судова експертиза відіграє важливу роль у забезпеченні якісної освіти та підготовки кадрів у галузі юриспруденції, у тому числі наукових. Експертні знання та практичні навички, що набуваються в процесі роботи судових експертів, роблять істотний внесок у професійний розвиток фахівців та підвищення рівня правової культури в суспільстві. Тому підтримка судової експертизи потрібна не лише в межах правоохоронної діяльності, а і в освітній сфері [4].

Вона відіграє важливу роль у запобіганні неправомірного використання науково-технічного прогресу у військових цілях або для створення зброї масового ураження. Експерти в галузі хімії, біології, радіації та інших наук можуть допомогти правоохоронним органам у виявленні та запобіганні загрозам, пов'язаним з можливим використанням небезпечних речовин або технологій для ворожих цілей. Судова експертиза стає не лише інструментом боротьби зі злочинністю, але й засобом запобігання потенційним загрозам національній безпеці.

Крім того, судова експертиза може допомогти у захисті культурної спадщини та ідентичності нації. Експерти з історії, археології, мистецтва та інших галузей можуть проводити дослідження та експертизи, спрямовані на виявлення та підтвердження історичних та культурних цінностей, а також боротьбу з незаконним обігом артефактів та культурної роздерті. Це важливо не тільки для збереження спадщини предків, а й для зміцнення національної ідентичності та самосвідомості.

Інтеграція сучасних технологій у сферу судової експертизи також відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки. Розвиток методів дослідження, використання спеціалізованого програмного забезпечення та сучасної апаратури дозволяють судовим експертам більш точно та ефективно виявляти докази та проводити їх аналіз. Наприклад, у галузі кіберзлочинності судові експерти використовують спеціалізовані програми для аналізу комп'ютерних слідів, розкриття атак на інформаційні системи та ідентифікації хакерів. Технічна експертиза в галузі цифрових технологій відіграє вирішальну роль у виявленні та припиненні загроз, пов'язаних з кібератаками та порушенням інформаційної безпеки. Іншим прикладом є використання сучасних методів біометричної ідентифікації, таких як розпізнавання облич та відбитків пальців. Ці технології дозволяють судовим органам встановити особу підозрюваних чи потерпілих на основі біологічних характеристик з високим ступенем точності, що важливо для боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки суспільства.

Загалом судова експертиза є незамінним інструментом у забезпеченні національної

безпеки та справедливості. Її роль розповсюджується на безліч аспектів правової системи, включаючи розслідування злочинів, захист прав громадян, запобігання помилкам у правосудді та боротьбу з організованою злочинністю. Підтримка та розвиток судової експертизи мають залишатися пріоритетом для держав, які прагнуть забезпечити безпеку та справедливість для своїх громадян.

Таким чином, судова експертиза є не лише засобом розслідування злочинів та забезпечення правосуддя, а й важливим інструментом забезпечення національної безпеки, захисту інтересів держави та громадян, а також міжнародної стабільності та безпеки. Розвиток та підтримка судової експертизи повинні залишатися пріоритетними завданнями для державних органів та суспільства загалом, щоб забезпечити безпеку та процвітання у сучасному світі.

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

2. Хамініч С. Ю. Інституціональні засади економічної безпеки України в умовах війни. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : «Економічні науки». 2023. № 2 (70). С. 69–75. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-2-8626>.

3. Бараш Л. Процесуальні проблеми призначення і проведення судової експертизи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 262–268.

4. Користін О. Є., Пефтієв Д. О., Пеньков С. В., Некрасов В. А. Довідник керівника поліції – поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою. ІЛР : навч. посібник / за заг. ред. М. Г. Вербенського. Київ : «Видавництво Людмила», 2019. 120 с.

УДК 353+614.8

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/58-60

Ігор РОМАНЮК

т.в.о. начальника Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, генерал-майор служби цивільного захисту

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

На засіданні Ради безпеки ООН 10.01.2024 було оголошено, що з початку активної фази україно-російської війни загинули 10 233 цивільні особи, 19 289 отримали поранення. Понад 100 мирних українців загинули в російському полоні, з них одна дитина. Загальна кількість біженців з України сягає 6,3 млн в усьому світі, 80 % із них хочуть повернутися до України.

За офіційними даними Міністерства соціальної політики України, станом на кінець 2023 р. кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні сягає 4,9 млн осіб, з них 3,6 млн – особи, які перемістилися (чи повторно перемістилися) після початку повномасштабної війни, з-поміж яких 2,5 млн перемістилися і не можуть повернутися до своїх домівок (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території).

Маємо відзначити, що наразі відсутнє вичерпне визначення, що є надзвичайною ситуацією (далі – НС) воєнного характеру. Наявні визначення НС воєнного характеру, відповідно до Класифікатора надзвичайних ситуацій ДК 019:2010, обмежуються визначенням: «...у цьому класифікаторі НС воєнного характеру не подано в подробицях, а лише зазначено на найвищому рівні деталізації з кодом 40000».

Базисом сучасного права війни і гуманітарної допомоги є співіснування гаазького і женецького права. Відповідно, право війни (гаазьке право) є основою регламентування обов'язків і прав воюючих сторін під час проведення військових операцій та обмежує вибір

засобів завдання шкоди щодо застосування зброї масового ураження, такої як хімічна та біологічна. Відповідно організаційно-управлінські засади надання допомоги населенню в умовах НС воєнного характеру (військових дій) – Женевського права – складають Женевські конвенції про захист жертв війни від 12.08.1949: Конвенція про покращення долі поранених і хворих у діючих арміях; Конвенція про покращення долі поранених і хворих осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Конвенція про поводження з військовополоненими; Конвенція про захист цивільного населення під час війни, – з Додатковими протоколами до них від 08.06.1977, такими як: Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12.08.1949 щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12.08.1949 щодо захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру і Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 08.05.2005. Згадані конвенції були ратифіковані Україною станом на 03.07.1954 із застереженнями, що в подальшому були скасовані; Додаткові протоколи I та II були ратифіковані станом на 18.08.1989, значно пізніше був ратифікований Протокол III – станом на 22.10.2009. Згадані нормативно-правові акти (Женевські конвенції) є системою норм, спрямованих на захист прав людини під час збройних конфліктів. Дотримання Женевських конвенцій є обов'язковим у разі будь-якого збройного конфлікту міжнародного характеру (за участю двох чи більше держав) або неміжнародного характеру (в межах однієї держави) [2, с. 128–129].

Задля допомоги постраждалим внаслідок агресії рф Україна створює відповідні національні механізми надання допомоги населенню в умовах НС воєнного характеру, що є гармонізованими з відповідними міжнародними механізмами. Захист цивільного населення в умовах НС воєнного характеру є пріоритетом дій органів державної влади та місцевого самоврядування, а також сил сектора безпеки і оборони.

В межах національного законодавства України Кодекс цивільного захисту [1] регламентує відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту. Нормативні рішення Кабінету Міністрів України в умовах оголошеного воєнного стану після початку збройного конфлікту регламентують згідно з нормами міжнародного гуманітарного права створення безпечних зон, організованих у спосіб, який дає змогу забезпечити захист цивільних осіб.

Чинним законодавством у сфері цивільного захисту [1] регламентований комплекс заходів в умовах повсякденного функціонування, а також в особливий період, у тому числі у воєнний час. Нормами ст. 84 Кодексу цивільного захисту України [1] визначено перелік заходів соціального захисту та відшкодування матеріальних збитків, тоді як норми ст. ст. 85, 86 регламентують відшкодування матеріальних збитків і забезпечення житлом постраждалих внаслідок НС.

Нормами Закону України від 09.07.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» [4] внесено зміни і доповнення до законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про оборону України» та Кодексу цивільного захисту України щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту. Отже, до національного законодавства імплементовані норми Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 і Додаткових протоколів до неї, ратифікованих Верховною Радою України. Відповідно відбувається вдосконалення існуючих механізмів захисту цивільного населення і територій в умовах воєнного стану. Також з урахуванням децентралізації уточнено повноваження органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту в особливий період.

Для ефективного збору і обробки інформації про порушення прав людини рф за спільною ініціативою Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України та Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим було створено вебплатформу.

Важливим аспектом захисту цивільного населення в умовах НС воєнного стану є обов'язкова евакуація. Це один із видів евакуації, що проводиться, зокрема, у разі збройних конфліктів (із районів можливих бойових дій у безпечні райони) відповідно до п. 3 [5]. В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військово командування разом із військово-цивільними адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади та місцевого самоврядування запроваджувати та

здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, проводити евакуацію населення у разі виникнення або загрози виникнення НС, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони відповідно до пп. 19 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Важливо відмітити, що на початку україно-російської війни, починаючи з 2020 р., було визначено механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті, за програмою «Грошова компенсація постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації» [3], а також внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 947. На поточний момент найбільш опрацьованими є нормативно-правові механізми надання допомоги населенню, постраждалому внаслідок НС.

Нормами чинного законодавства передбачено можливості надання грошової допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану, зокрема: на проживання для ВПО; особам, які евакуюються з населених пунктів, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій (можливих бойових дій), у безпечні райони та проживають у деокупованих населених пунктах, в разі, якщо інформація про таких осіб не міститься в Єдиній інформаційній базі даних внутрішньо переміщених осіб (ЄІВДВПО). Також можливе отримання грошової допомоги від міжнародних організацій відповідно до визначених та закріплених домовленостей стосовно реалізації програм між центральним органом виконавчої влади та відповідною міжнародною організацією. Крім того, унормовано отримання грошової допомоги, встановленої виконавчими органами сільських, селищних, міських рад за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових гарантій щодо соціального захисту населення.

Грунтуючись на вищевикладеному, можемо стверджувати про те, що організаційно-управлінські засади надання допомоги населенню в умовах НС воєнного характеру формуються на засадах імплементації базових документів міжнародного гуманітарного права та враховують норми національного права. Нагальні завдання щодо захисту цивільного населення в умовах воєнного стану потребують напрацювання поточного нормування, а також механізмів надання всіх видів захисту, у тому числі надання медичної допомоги і психологічної підтримки.

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

2. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посібник для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / за заг. ред. Т. Л. Сироїд. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2021. 462 с.

3. Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2020 № 767. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2020-%D0%BF#Text>.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій : Закон України від 29.07.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text>.

5. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 841. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#top>.

УДК 614.8

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/61-62

Андрій СОБАКАРЬ

завідувач кафедри
адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

МОНІТОРИНГ МОЖЛИВИХ ЗАГРОЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Захист критично важливих об'єктів інфраструктури є одним із найважливіших завдань забезпечення національної безпеки будь-якої країни.

Проблеми забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури набувають усе більшої актуальності, що зумовлено різними факторами, основними з яких є: поширення інтенсивності загроз техногенного та природного характеру; підвищення терористичної активності, політичного та релігійного екстремізму в світі [1]; хронічна застарілість таких об'єктів, адже низка їх була побудована багато років тому, й вони не відповідають сучасним стандартам безпеки; все більша поширеність та складність кібератак на об'єкти критичної інфраструктури; часта вразливість до фізичних атак, таких, наприклад, як терористичні акти; нестача кваліфікованих фахівців з кібербезпеки та фізичної безпеки; відсутність системної координації між різними органами влади та організаціями, відповідальними за безпеку КІ; недостатнє фінансування для забезпечення безпеки таких об'єктів та їх підтримання у належному стані; недосконалість законодавства та систем моніторингу і реагування на виклики та загрози безпеці критичної інфраструктури тощо.

Незважаючи на законодавчі кроки у напрямі правової захищеності об'єктів критичної інфраструктури, у тому числі реалізації відповідних положень Стратегії національної безпеки України, це завдання й досі залишається нерозв'язаним [2]. Водночас воно передбачає вжиття комплексу заходів, і одним із найбільш дієвих є постійний моніторинг та виявлення можливих кризових ситуацій, пов'язаних із функціонуванням критичної інфраструктури. Моніторинг має охоплювати: динаміку ситуації, глобальні та локальні протиріччя та конфлікти; науково-технічний прогрес у галузі розробки засобів та методів впливу на фізичну та інформаційну інфраструктуру, а також у галузі захисту інформації; стан внутрішнього та міжнародного законодавчо-правового забезпечення інформаційної безпеки; стан та ефективність систем забезпечення як фізичної, так і інформаційної безпеки.

Моніторинг є одним із важливих адміністративно-правових засобів убезпечення об'єктів критичної інфраструктури аналітично-оціночного характеру, що дозволяє на ранніх стадіях запобігти актам несанкціонованого втручання, вчасно усунути загрози безпечному функціонуванню об'єкта критичної інфраструктури.

Необхідність створення такої системи не заперечується вченими, а, навпаки, переслідує метою забезпечити владні інституції та відповідні правоохоронні органи повною та достовірною інформацією про процеси, що відбуваються на об'єктах критичної інфраструктури, та можливі загрози їх нормальному функціонуванню. Зокрема, на думку Є. Кобко, система моніторингу загроз національній безпеці має будуватися на принципах:

– узгодженості нормативно-правового й організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного та програмного забезпечення складових національної безпеки;

– систематичності спостережень за станом різних складових національної безпеки, соціально-економічної ситуації, транспортної інфраструктури, потенційно небезпечними об'єктами;

– своєчасності отримання, комплексності опрацювання та використання інформації, що надходить і зберігається в системі моніторингу [3, с. 128–129].

Отже, моніторинг загроз безпеки критичної інфраструктури слід розглядати як систему забезпечення органів управління повною, своєчасною та достовірною інформацією

про процеси, що мають місце в умовах функціонування критично важливих для країни об'єктів в контексті відповідності державним безпековим орієнтирам.

На вимогу Закону України «Про критичну інфраструктуру» постановою Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 821 затверджено Порядок проведення моніторингу рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури, в якому моніторинг відповідних загроз визначається як процес збирання, аналізу та обробки інформації про потенційні загрози для об'єктів критичної інфраструктури з метою своєчасного виявлення та попередження можливих атак, які можуть призвести до порушення роботи таких об'єктів [4].

Основні методи моніторингу загроз критичної інфраструктури полягають у зборі інформації про потенційні загрози з різних джерел, таких як відкриті публікації, спеціалізовані бази даних, звіти про кібератаки; аналізі інформації про потенційні загрози для визначення їх ймовірності та можливої шкоди; оповіщенні відповідних органів та організацій про виявлені загрози тощо.

В Кодексі цивільного захисту України так само мова йде про моніторинг і прогнозування надзвичайних ситуацій, зокрема у ст. 43 зазначено, що з метою забезпечення здійснення заходів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій в Україні проводяться постійний моніторинг і прогнозування надзвичайних ситуацій. При цьому перший визначено як систему безперервних спостережень, лабораторного та іншого контролю для оцінки стану захисту населення і територій та небезпечних процесів, які можуть призвести до загрози або виникнення надзвичайних ситуацій, а також своєчасного виявлення тенденцій до їх зміни. Спостереження, лабораторний та інший контроль передбачають збирання, опрацювання і передавання інформації про стан навколишнього природного середовища, забруднення продуктів харчування, продовольчої сировини, фуражу, води радіоактивними та хімічними речовинами, зараження збудниками інфекційних хвороб та іншими небезпечними біологічними агентами.

Згідно з Кодексом цивільного захисту України створюється та функціонує відповідна система моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій в Україні, порядок її функціонування, спостереження, контролю і звітності.

Побудова такої системи моніторингу має за мету забезпечення безперервного інформаційно-статистичного спостереження за індикаторами безпеки критичної інфраструктури, на основі якого проводяться оцінка та аналіз співвідношень їх поточних величин з «пороговими значеннями» відповідних показників, виявлення негативних тенденцій, які ослаблюють безпеку критично важливих для країни та суспільства об'єктів, вироблення рекомендацій щодо усунення впливу факторів, що знижують їхню стійкість і безпеку.

Система моніторингу загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури повинна являти собою єдину міжвідомчу і багаторівневу автоматизовану інформаційну систему, призначену для формування регулярної систематизованої статистичної інформації про поточні значення індикаторів безпеки об'єктів критичної інфраструктури, а також фактори, що визначають виникнення відповідних загроз.

Таким чином, моніторинг можливих загроз функціонуванню об'єктів критичної інфраструктури є важливим засобом забезпечення національної безпеки країни та важливим компонентом загальнодержавної системи забезпечення безпеки КІ. Ефективний моніторинг дозволяє своєчасно виявити та попередити можливі атаки, що може мінімізувати збитки від них. Він здійснюється з метою ідентифікації загроз, визначення потенційних джерел загроз, їхніх цілей та можливих способів реалізації, оцінки ризиків (визначення ймовірності реалізації загроз та можливої шкоди від них), а також запобігання атакам шляхом своєчасного реагування на виявлені загрози з метою їх нейтралізації.

1. Загрози критичній інфраструктурі та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації Стратегії національної безпеки) (аналітична записка). *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-03/KI_Ivanyuta-3a331.pdf.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

3. Кобко Є. В. Моніторинг загроз національній безпеці держави: зарубіжний досвід та українські реалії публічно-правового забезпечення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 122–134.

4. Уряд затвердив порядок проведення моніторингу рівня безпеки об'єктів критичної інфраструктури. *Держзакупівлі*. URL : <https://dzplatforma.com.ua/news/57299-uryad-zatverdiv-poryadok-provedennya-monitoringu-rivnya-bezpeki-obektiv-kritichnoi-infrastrukturi>.

УДК 340.6:61+343.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/63-64

Руслан СТЕПАНЮК

професор кафедри криміналістики,
судової експертології
та домедичної підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ТЕХНОЛОГІЇ ШВИДКОГО ДНК-ТЕСТУВАННЯ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЖЕРТВ ВІЙНИ ТА ВИРІШЕННЯ ІНШИХ ЗАВДАНЬ РОЗСЛІДУВАННЯ

В умовах масштабної збройної агресії проти України перед правоохоронними органами постали складні й надзвичайно актуальні завдання, пов'язані з встановленням особистості масових жертв війни. При цьому традиційні методи встановлення особи невідомих трупів, такі як впізнання за зовнішніми ознаками, документами, відбитками пальців, зубами та номерами медичних імплантатів високої ефективності не мають, оскільки багато тіл загиблих виявляються зі значними пошкодженнями від впливу різних руйнуючих факторів. А отже, найбільш дієвим засобом вирішення відповідних завдань є криміналістичний ДНК-аналіз, який надає можливість ідентифікувати людину за її генетичними ознаками.

У криміналістичній та судово-медичній практиці застосовуються можливості як традиційних, так і новітніх технологій криміналістичного ДНК-аналізу для встановлення особистості жертв надзвичайних подій [1, с. 31]. Але особливо варто відзначити, що в останні роки спостерігається тенденція до надання переваги новітнім засобам і методам швидкого ДНК-тестування (Rapid DNA).

Процедура ДНК-профілювання складається з кількох складних етапів, що включають екстракцію ДНК, її кількісний аналіз, ампліфікацію STR за допомогою ПЛР, розділення та візуалізацію за допомогою капілярного електрофорезу й інтерпретацію ДНК-профілю. Для її пришвидшення було реалізовано ідею об'єднання цих процесів в одному інструменті, який можна використовувати в польових умовах [2]. А отже, сутність технології швидкого ДНК-тестування полягає у використанні компактних технічних засобів і відповідного програмного забезпечення, що надає можливість поза лабораторією в повністю автоматичному режимі одержувати ДНК-профілі з біологічного матеріалу та перевіряти їх за базами даних ДНК. Відповідні технічні засоби були розроблені виробниками криміналістичного обладнання, успішно апробовані та використовуються в багатьох країнах світу переважно для швидкого аналізу біологічних зразків. Вони не є настільки ж ефективними, як і стаціонарне обладнання, особливо при дослідженні контактних слідів, деградованого біологічного матеріалу тощо, тому не можуть повністю замінити лабораторних засобів і методів, а є лише доповненням до них.

В Україні засоби швидкого ДНК-тестування (Applied Biosystems™ RapidHIT™ ID System) ще до війни були впроваджені в практику діяльності підрозділів Експертної служби МВС України для їх використання з метою встановлення генетичних ознак біологічних зразків живих осіб. Зокрема, цими приладами обладнані обласні НДЕКЦ МВС, де поки що немає повнопрофільних лабораторій ДНК-аналізу.

Після початку масштабної війни територіальні підрозділи техніко-криміналістичного забезпечення Національної поліції України також були оснащені приладами швидкого ДНК-тестування (ANDE™ 6C rapid DNA), що дозволило значно скоротити час на вирішення завдань щодо встановлення особистості тіл загиблих.

Під час випробувань у США експрес-система ДНК ANDE була апробована та показала належний рівень для обробки біологічних зразків і пошуку в базі даних ДНК, у тому числі в польових умовах [3]. Вона використовує аналіз 27 локусів FlexPlex27, що робить її сумісною з основними базами даних ДНК, які застосовуються у світі (США, ЄС (стандарти ENFSI/EDNAP), Австралії, Канаді, Німеччині, Новій Зеландії [4]. Доведено дієвість системи ANDE, відтворюваність, надійність та придатність її результатів для автоматизованої

обробки та інтерпретації зразків з місць події та для ідентифікації жертв масових стихійних лих і катастроф [5], визначено оптимальні методи збору зразків від тіл загиблих і відповідні типи тканин для ДНК-ідентифікації із використанням ANDE [6].

Вітчизняна практика ДНК-ідентифікації жертв війни підтверджує високу ефективність і надзвичайну корисність приладів швидкого ДНК-тестування для ідентифікації масових жертв. Разом з цим необхідно підкреслити декілька вагомих аспектів, які є важливими для усвідомлення переваг і перспектив подальшого використання цього виду обладнання в криміналістичній діяльності.

По-перше, незважаючи на постійне вдосконалення, сучасні системи швидкого ДНК-тестування добре працюють при аналізі букальних мазків, але для більш складних біологічних зразків вони не так ефективні, як лабораторне обладнання [7]. Тому використовувати їх на місці події для дослідження слідів передчасно.

По-друге, прилади швидкого ДНК-тестування використовують спеціалісти-криміналісти та судові експерти. Проте в першому випадку одержані результати мають лише орієнтуюче значення і потребують повторної перевірки в лабораторіях судової експертизи. У зв'язку з цим, варто удосконалити правові й організаційні засади використання зазначеного обладнання задля забезпечення належних правових підстав і економічної ефективності цього напряму діяльності.

По-третє, існує нагальна потреба у формалізації методичних вимог щодо одержання біологічних зразків та їх дослідження з використанням інструментів швидкого ДНК-тестування та систематичного навчання персоналу, задіяного в цих процесах, що в нинішніх умовах масштабності вирішуваних завдань є досить складним завданням.

У підсумку відзначимо, що на сьогодні в Україні обладнання для швидкого ДНК-тестування дозволяє ефективно вирішувати завдання з ідентифікації жертв війни. Водночас потребують подальшого розвитку питання правового, організаційного і методичного характеру щодо вдосконалення відповідних процедур та розширення у перспективі спектра можливостей цієї інноваційної сфери криміналістичної техніки.

1. Степанюк Р. Л., Гусева В.О. Організаційні засади ДНК-ідентифікації загиблих унаслідок надзвичайних подій із масовими жертвами. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 1 (39). С. 29–38.

2. Glynn C., Ambers A. Rapid DNA analysis-need, technology and applications. *Portable Spectroscopy and Spectrometry*. 2021. Ch. 21. P. 515–543.

3. Carney C., Whitney S., Vaidyanathan J. et al. Developmental validation of the ANDE™ rapid DNA system with FlexPlex™ assay for arrestee and reference buccal swab processing and database searching. *Forensic Science International: Genetics*. 2019. Vol. 40. P. 120–130. URL : <https://doi.org/10.1016/j.fsigen.2019.02.016>.

4. Grover R., Jiang H., Turingan R. S. et al. FlexPlex27 – highly multiplexed rapid DNA identification for law enforcement, kinship, and military applications. *International Journal of Legal Medicine*. 2017. Vol. 131. P. 1489–1501. URL : <https://doi.org/10.1007/s00414-017-1567-9>.

5. Turingan R. S., Tan E., Jiang H. et al. Developmental validation of the ANDE 6C system for rapid DNA analysis of forensic casework and DVI samples. *Journal of forensic sciences*. 2020. Vol. 65 (4). P. 1056–1071.

6. Turingan R.S., Brown J., Kaplun L. et al. Identification of human remains using Rapid DNA analysis. *International Journal of Legal Medicine*. 2020. Vol. 134. P. 863–872. URL : <https://doi.org/10.1007/s00414-019-02186-y>.

7. Bruijns B, Knotter J, Tiggelaar R. A Systematic Review on Commercially Available Integrated Systems for Forensic DNA Analysis. *Sensors*. 2023. Vol. 23 (3). P. 1075. URL : <https://doi.org/10.3390/s23031075>.

УДК 343.9.02

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/65-66

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

завідувач кафедри криміналістики

та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Під час збройної агресії з боку РФ продовжується реформування політичної, економічної й соціальної форм суспільства для швидкого інтегрування у європейський простір. В умовах надзвичайно-правових режимів Україна намагається якомога швидше стати повноправним членом Європейського співтовариства та пришвидшує темпи щодо інтегрування до Північноатлантичного альянсу (North Atlantic Treaty Organization). На думку В. Мороз, М. Богуславського і М. Волошиної, на сьогодні вкрай необхідно продовжувати раніше започатковані реформи у соціально-економічній, політичній, освітній та релігійній сферах, незважаючи на активізацію бойових дій у східних та південних областях країни. Центральне місце у цій діяльності повинно приділятися реформуванню правоохоронних органів, запобіганню й протидії корупції та організованим (у тому числі транснаціональній) злочинності [1, с. 6].

Проте, на думку О. Доценка, за період незалежності в Україні проведено низку реформ, що спричинено прагненням увійти до ЄС. Необхідність узгодження національного законодавства з міжнародними нормами й стандартами за багатьма напрямками продиктована міжнародною та європейською спільнотою. Особливо це стосується нормативно-правової бази і суб'єктів протидії корупції. Дивно, але, на думку вченого, немає жодної вимоги міжнародної і європейської спільноти щодо протидії організованим злочинності в Україні, хоча ці антисуспільні явища тісно пов'язані між собою. Варто зазначити, що реформована система органів правопорядку України з протидії організованим злочинності, незважаючи на вивчення і посилення на зарубіжний досвід, залишається малоефективною і наявні проблеми істотно не вирішені. На жаль, реформована правоохоронна система продовжує залишатися такою, що не відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, позначається каральною спрямованістю, корупційними зв'язками, залежністю від владних осіб, дублюванням функцій між собою, громіздким центральним апаратом і розбалансованою структурою на місцях, незадовільним організаційно-правовим і кадровим забезпеченням діяльності тощо [2, с. 111].

Таку думку підтверджують і Є. Назимко, Т. Пономарьова, Б. Семенишина-Фіголь, зазначаючи, що запобігання організованим злочинності є одним із основних пріоритетів держави, про що зазначено у низці програмних документів. Водночас аналіз національної нормативно-правової бази свідчить про те, що на сьогодні існуючі акти не відтворюють актуальну проблематику та не передбачають сукупність заходів, достатніх для якісного впливу на таку криміногенну загрозу. Останні зміни, що вносились до Закону України від 30.06.1993 № 341-ХІІ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» стосувались уточнення понятійно-категоріального апарату, що жодною мірою не вплинуло на загальні правові й організаційні засади у сфері запобігання організованим злочинності. Вказане свідчить про необхідність перегляду нормативно-правового забезпечення та кримінологічного інструментарію запобігання організованим злочинності в Україні [3, с. 286].

Протягом останніх десятиліть організована злочинність у світі зазнала кардинальних змін за масштабами та змістом. Її слід розглядати як специфічну соціальну підсистему, котра, як і будь-яка інша злочинність, взаємодіє з іншими суспільними явищами і структурами. У випадку з організованою злочинністю ця взаємодія має криміналізований характер, вона інтегрує в свою систему різні види злочинів. Міжнародне співробітництво щодо запобігання і боротьби з організованою злочинністю є специфічною діяльністю держав та інших учасників міжнародних відносин у сфері запобігання злочинності, боротьби з усіма її

проявами та визначення порядку поведінки з особами, які скоїли суспільно небезпечні діяння [4, с. 292]. Погоджуючись із Л. Андросович, слід зазначити, що за останнє десятиріччя технологія організованої злочинної діяльності суттєво ускладнилася, організовані кримінальні угруповання значно змінили свої форми та методи злочинної діяльності. Насамперед це спостерігається у застосуванні складних і витончених способів учинення кримінальних правопорушень, прикриття злочинної діяльності, використанні корумпованих зав'язків в органах державної влади й управління, новостворених правоохоронних органах, що протидіють корупції та організованій злочинності.

Окрім того, до головних причин збільшення організованих злочинних проявів можна віднести: нестабільність у сфері безпеки держави, посилення протидії діяльності правоохоронних органів, наявність певних прорахунків у реформуванні правоохоронної діяльності, кримінального процесуального законодавства та ін.

Діяльність кримінальних угруповань набуває все більш прихованого та замаскованого характеру. Останнім часом керівники (лідери) кримінальних угруповань намагаються забезпечити представництво в органах законодавчої влади та державного управління для захисту й прикриття (нерідко відновлення) своєї злочинної діяльності. У окремих лідерів організованих груп і злочинних організацій дедалі зростає інтерес до безпосередньої участі у політичних процесах держави. Спостерігаються непоодинокі випадки фінансування окремих партій або їхніх лідерів чи окремих представників, які йдуть на вибори (беруть участь у виборчому процесі).

На думку вчених, в умовах сьогодення здійснюються безпрецедентні заходи щодо становлення на грошове утримання керівників органів прокуратури, підрозділів Національної поліції, представників органів влади та управління, особливо антикорупційних та судових органів [1, с. 7].

Можна погодитися з думкою Н. Карпова і С. Євдокіменко, що динамічні зміни у характері організованої злочинної діяльності (формах та методах злочинної діяльності) і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів і методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії організованій злочинності і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку [5, с. 48]. Безумовно, неабиякого значення така діяльність набуває під час запровадженого воєнного стану.

В умовах сьогодення суспільство вимагає від органів влади й управління, правоохоронних органів (насамперед підрозділів Національної поліції) вжиття невідкладних законодавчих, управлінських та організаційних заходів щодо створення надійного заслону (ефективно діючої системи) з протидії організованій злочинній діяльності [6, с. 128].

На сьогодні законодавець знаходиться у постійному пошуку новітніх дієвих способів протидії організованій злочинності, реагування держави і суспільства на зростання корупції та протидії організованій злочинній діяльності, зважаючи на певні прорахунки у реформуванні правоохоронних органів та негативні наслідки неефективності застосування традиційного кримінального переслідування та покарання. З огляду на це особливу увагу потрібно приділити питанням комплексного реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, спрямованого на приведення останнього у відповідність до європейських та міжнародних стандартів.

1. Мороз В. П., Чаплинський К. О., Богуславський М. Г., Волошина М. О. Протидія організованій злочинності в Україні: сучасність та перспективи : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 236 с.

2. Доценко О. С. Сучасна система суб'єктів протидії організованій злочинності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 111–115.

3. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Семенишина-Фіголь Б. М. Запобігання організованій злочинності в Україні. *Право та державне управління*. 2023. № 1. С. 286–291.

4. Андросович Л.Г. Актуальні питання протидії організованій злочинності у фінансовій сфері: міжнародний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 292–296.

5. Карпов Н. С., Євдокіменко С. В. Злочинна діяльність : наук. видання / під ред. В. П. Бахіна. Київ, 2001. 59 с.

6. Чаплинський К. О., Кобваса В. М. Проблемні питання протидії злочинній діяльності неповнолітніх. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 бер. 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 127–129.

УДК 342.7+316.647.82

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/67-70

Лілія РЯБОВОЛ

професор третьої кафедри
Другого навчально-наукового
інституту Воєнної академії
імені Євгенія Березняка,
доктор педагогічних наук, професор

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ

Головним обов'язком держави, поряд із завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної та екологічної кризи, реформування державного управління, є забезпечення прав та свобод людини. Це має визначати зміст і спрямованість діяльності держави, зазначено в Національній стратегії у сфері прав людини. Забезпечення пріоритетності прав і свобод людини, згідно з цим документом, є визначальним чинником формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності [6], зокрема в умовах воєнного стану. Актуальною у цьому контексті залишається проблема дискримінації. Не можна не погодитися із тим, що факти дискримінації є у нашому повсякденному та професійному житті, приватній та публічній сферах, проте багато людей не помічають їх, отже, не кваліфікують як такі [4, с. 5].

Умовою вирішення проблеми дискримінації є проведення комплексу заходів, налагодження функціонування ефективної системи щодо її запобігання та протидії. Відповідно до § 8 Національної стратегії у сфері прав людини це є стратегічною ціллю. До завдань, спрямованих на її досягнення, віднесено: забезпечення комплексності та узгодженості законодавства України у цій сфері з урахуванням найкращого міжнародного, у тому числі європейського, досвіду та реальних викликів у сфері прав і свобод людини в Україні; запровадження відповідних та своєчасних позитивних дій на державному, регіональному й місцевому рівнях у сфері запобігання та протидії дискримінації; забезпечення дотримання і впровадження органами державної влади та органами місцевого самоврядування принципу недискримінації в усіх сферах життя суспільства та культури поваги до різноманітності; забезпечення ефективної реалізації механізмів моніторингу та контролю за дотриманням принципу недискримінації в процесі формування державної політики, а також проведення оцінки її реалізації, враховуючи антидискримінаційний та заснований на правах людини підходи; забезпечення безперешкодного доступу кожного до ефективних засобів правового захисту від дискримінації, зокрема шляхом звернення до суду; запровадження системи збору даних про порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації та притягнення до відповідальності винних осіб; створення й забезпечення ефективного функціонування системи запобігання, протидії, документування, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів нетерпимості, та притягнення винних осіб до відповідальності; забезпечення безперешкодного доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту [6]. Виконання цих завдань є особливо важливим. Власне недосконалість антидискримінаційного законодавства, на думку дослідників цієї проблематики, є однією з перешкод на шляху європейської інтеграції України.

Права людини наразі постають як критерій легітимності державної влади, засіб її контролю і самообмеження, як стандарти, дотримання/недотримання яких державою є підставою для критики державних інституцій та законодавства громадянським суспільством. Якщо держава нехтує правами людини, вона втрачає легітимність, як і акти, видані нею [2, с. 335].

Концепція прав людини в кожній зарубіжній країні формувалася під впливом відповідної культури, релігії, моралі, філософії, отже, не може бути єдиною для всіх держав і суспільств. Однак сама ідея прав людини є універсальною і набула поширення практично в

усіх державах, як правило, з урахуванням відповідної національної своєрідності. Істотними ознаками прав людини є те, що вони життєво важливі й необхідні як для окремої людини, так і для нормального функціонування суспільства й держави; закріплюються за кожною людиною; рівні та єдині для всіх; мають найвищий юридичний захист; реалізуються за певним механізмом тощо [10, с. 17].

Недостатньо задекларувати права і свободи, навіть на найвищому конституційному рівні. Носії прав, людина і громадянин, у процесі їх реалізації можуть зазнавати неправомірних посягань, різноманітних утисків, тож держава має гарантувати права та свободи, створивши систему умов і засобів, власне гарантії (економічних, політичних, організаційних, правових), необхідних і достатніх для реалізації кожною особою своїх конституційних прав і свобод. Зупинимось безпосередньо на правових гарантіях. Основною серед них є конституційний принцип, закріплений у ст. 3 Конституції України, згідно з яким «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Істотним наразі є значення і таких конституційних приписів: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» (ст. 21); «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» (ст. 24) [3]. В Основному законі не використовується термін «дискримінація», однак прямо вказується на недопустимість привілеїв та обмежень, що загалом відповідає міжнародним актам у сфері прав людини, у тому числі щодо рівності. Рівність прав і свобод означає, що всі люди мають однаковий (рівний) їх обсяг, права та свободи однаковою мірою належать всім особам, незалежно від статі, раси, політичних, релігійних, інших переконань, етнічного, соціального походження, майнового стану тощо. Рівність усіх перед законом і судом означає, що всі положення законодавства однаковою мірою поширюють свій нормативний вплив на кожную особу, у тому числі під час здійснення судочинства [11, с. 221].

Саме у взаємозв'язку з принципом рівності всіх осіб перед законом та рівного захисту за законом розглядається принцип заборони дискримінації (недискримінації) у міжнародних актах щодо забезпечення прав людини, як-от: Декларація прав людини, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права осіб з інвалідністю тощо. Акцентуємо, що принцип рівності необхідно відрізнити від принципу рівного ставлення, проголошеного у документах Ради Європи (Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Рамковій Конвенції про захист національних меншин тощо) та Європейського Союзу. Рівність є невід'ємною у здійсненні всіх прав людини. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» сутність принципу недискримінації виявляється у тому, що незалежно від певних ознак осіб та/або груп осіб їм має бути забезпечено: рівність прав та свобод; рівність перед законом; повагу до гідності кожної людини; рівні можливості [5].

У звіті/довіді «Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні» репрезентовано цілісний комплекс нерівностей, в якому кожний тип нерівності є унікальним, водночас різні типи нерівностей мають загальні аспекти. Наразі класифіковано такі типи нерівності: 1) за ознаками раси, статі, релігії, інвалідності, стану здоров'я (зокрема ВІЛ-статус), сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, етнічної приналежності, національного походження і кольору шкіри, національності та громадянства, мови, релігії, віку (зокрема уразливий стан дітей) тощо, а також дискримінація за сукупністю/множинністю ознак; 2) у різних сферах життя – політичній, соціально-економічній, культурній, у тому числі сферах зайнятості, освіти, надання товарів і послуг; 3) статусні та соціально-економічні нерівності [1, с. 2, 29]. Сферами суспільного життя, в яких можливі прояви дискримінації, в ст. 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначено такі, як: громадсько-політична діяльність; державна служба та служба в органах місцевого самоврядування; правосуддя; трудові відносини, у тому числі щодо застосування роботодавцем принципу розумного пристосування; охорона здоров'я; освіта; соціальний захист; житлові відносини; доступ до товарів і послуг; інші сфери [5].

Власне дискримінацією, згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «є ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку,

інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [5].

За своєю сутністю дискримінація – це неправове/неправомірне обмеження прав особи за умов відсутності його розумного виправдання та неспівмірності з метою у зв'язку з віком, статтю, кольором шкіри, політичними чи релігійними переконаннями, соціальним станом, іншими підставами, які постають як дискримінаційні ознаки, мотиви. Елементами дискримінації є: відмінне ставлення будь-якого прояву; негативний характер; завдання суб'єкту шкоди; значуща ознака, яка в конкретній ситуації постає як дискримінаційна; відсутність суспільно необхідної мети. Отже, дискримінація є тоді, коли суб'єкт зазнав шкоди (1) внаслідок особливого/відмінного негативного ставлення будь-якого характеру (2) за дискримінаційною ознакою (3) без об'єктивного й достатнього обґрунтування, що суперечить суспільній необхідності (4) [11, с. 223].

На запобігання та протидію дискримінації в Україні прийнято відповідні акти. Особливу роль серед них відіграє Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, яка складається з двох основних рівнів: рамкових умов безбар'єрності та стандартів безбар'єрності. Її метою є створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [9].

Вже зазначалося, що питання запобігання та протидії дискримінації актуалізувалося в умовах воєнного стану. В контексті реалізації такого стратегічного напрямку Національної стратегії у сфері прав людини як забезпечення права на життя акцентовано на порушенні цього права внаслідок збройної агресії РФ, дій збройних формувань РФ та створених, підпорядкованих, керованих і фінансованих нею незаконних збройних формувань, а також дій окупаційної адміністрації РФ на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях [6]. Очевидно, що в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україні ці питання вийшли на найвищий рівень складності.

Військова агресія РФ проти України загострила існуючі проблеми та створила нові виклики для різних груп жінок і чоловіків, зазначено в Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. Серед таких викликів: переміщення, втрата доходу та ризик бідності, насильство, зокрема сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, на тимчасово окупованих територіях, ризики торгівлі людьми. Для забезпечення стійкості України, її відновлення та подальшого розвитку важливим, вказано у цій стратегії, є збереження досягнень державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також інтеграція гендерного підходу в усі стратегії, програми розвитку, застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі. Це забезпечить рівну участь і врахування потреб та інтересів жінок і чоловіків, які належать до різних груп населення, у процесах відновлення та розвитку держави [8].

Надзвичайно важливими у цьому контексті є приписи ст. 22 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо неприпустимості використання правового режиму воєнного стану для захоплення влади та порушення прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб. Згідно з ч. 1 цієї статті «введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання» [7].

Таким чином, в Україні формується правове забезпечення запобігання та протидії дискримінації, що реагує на актуальні виклики стосовно реалізації прав та свобод людини, зокрема й в умовах повномасштабного вторгнення РФ.

1. На межі. Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні. Лондон : The Equal Rights Trust Country Report Series: 5, 2015. 473 с. URL : <http://surl.li/aagse>.

2. Ковальчук В. Б. Громадянські права і свободи людини як основний критерій легітимності та конституційності державної влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2017. Вип. 876. № 1. С. 329–337.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Порадник із запобігання та протидії дискримінації (Рада Європи). Київ : ПП «Видавництво «ФЕНІКС», 2018. 390 с.
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.
6. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL : <http://surl.li/rgdze>.
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р. URL : <http://surl.li/rgdgi>.
9. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>.
10. Рябовол Л. Т. Обмеження прав та свобод людини і громадянина як соціокультурний та політико-правовий феномен. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 12-13 січ. 2018 р.). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 17–20.
11. Рябовол Л. Т. Система антидискримінаційного законодавства України // Проблеми публічного та приватного права : колект. монографія. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. 500 с. С. 216–244. URL : <https://doi.org/10.36059/978-966-397-237-4-8>.

УДК 321+351

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/70-71

Сергій ШЕВЧЕНКО

професор кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор наук з державного управління,
професор

КООРДИНАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

Координація та інтеграція політики в сфері безпеки є критичними аспектами сучасного управління, оскільки вони дозволяють країнам ефективно відповідати на складні виклики та загрози, з якими ті зіштовхуються. Цей процес передбачає спільні зусилля різних секторів, агентств та відомств для розробки та впровадження стратегій, спрямованих на забезпечення безпеки країни.

По-перше, координація політики в сфері безпеки передбачає об'єднання зусиль між різними державними органами та агентствами з метою забезпечення єдиної та узгодженої стратегії безпеки. Це охоплює взаємодію між правоохоронними органами, військовими силами, спеціальними службами, міністерствами та іншими структурами, які займаються питаннями безпеки.

По-друге, інтеграція політики в сфері безпеки передбачає поєднання різних аспектів безпеки, таких як військова оборона, кібербезпека, економічна безпека, боротьба з тероризмом та інші, в межах єдиної стратегії. Це дозволяє країнам ефективно відповідати на комплексні загрози та виклики, які виникають у сучасному світі.

По-третє, координація та інтеграція політики в сфері безпеки також передбачає співпрацю з міжнародними партнерами та міжнародними організаціями з метою обміну інформацією, координації дій та спільного реагування на загрози безпеки. Це особливо важливо в контексті глобальних викликів, таких як тероризм, кібератаки та поширення зброї масового знищення.

Координація та інтеграція різних політик та організацій державного сектора є головною метою координації політики, інтеграції та інтегрованого суспільства. У зв'язку з цим тероризм і безпека розглядаються як одні з найяскравіших проблем у державній політиці та державному управлінні. Такі політичні питання часто перетинають традиційні кордони секторів політики, адміністративних організацій та країн і вимагають послідовних і

скоординованих відповідей у різних масштабах. Вони також можуть сприйматися як погані проблеми. Зростаюча складність політичних режимів та накопичення політики з часом, ймовірно, створить додаткові проблеми з координацією та інтеграцією [1, с. 1–5].

Відзначено чотири виклики для просування координації політики та інтеграції в теорії та на практиці [1]:

1. Подолання концептуальної фрагментації;
2. Розширений емпіричний аналіз;
3. З'ясування та узагальнення причинно-наслідкових механізмів;
4. Робочий механізм.

Концепції, які мають на меті охопити міжсекторальні аспекти державної політики та державного управління [2]:

- участь уряду;
- інтегроване державне управління;
- інтеграція політик;
- режими політики, що охоплюють кордони;
- координація політики;
- спільне управління;
- функціональні регуляторні сфери.

Відносно нові методи можуть ще більше збагатити емпіричні дані про інтеграцію політики та запропонувати нові можливості для аналізу інтеграції політики з використанням великих наборів даних, котрий спрямований на вплив інтегрованих політичних підходів на посадових осіб державного сектора, цільові аудиторії та бюрократію в цілому.

Третя проблема дослідження координації та інтеграції політики полягає в тому, щоб узагальнити спостережувані закономірності та встановити причинно-наслідкові зв'язки. Видається важливим теоретизувати, а не просто перераховувати пояснювальні фактори координації та інтеграції політики. Наприклад, такі дослідження можуть виявити необхідну і достатню координацію адміністративних можливостей. Зосередження уваги на причинно-наслідкових механізмах може сприяти оцінці ефективності інтегрованих та скоординованих політичних стратегій та інструментів.

Четверта проблема полягає у впливі координації та інтеграції з точки зору реального та уявного успіху та невдачі. Вимірювання успішності політики становить проблему в цілому, але, як правило, є більш складним для інтеграції та координації політики. Зв'язування політик є довгостроковим і важливим питанням у політичній роботі, але особливої актуальності воно набуває для міжсекторальних аспектів, які вимагають складних режимів правозастосування. Реалізація інтегрованих політичних стратегій стосується успіху чи невдачі у вирішенні політичних проблем або досліджує наслідки [1].

У підсумку зазначимо, що координація та інтеграція політики в сфері безпеки є важливими для забезпечення ефективного реагування на складні виклики та загрози. Цей процес передбачає об'єднання зусиль різних відомств та секторів, інтеграцію різних аспектів безпеки та співпрацю з міжнародними партнерами. Тільки такий підхід дозволить країнам ефективно забезпечувати свою національну безпеку в умовах сучасного світу.

1. Train, P. Policy Coordination and Integration: A Research Agenda. *Public Administration Review*. 2020. Vol. 81. Issue 5. URL : https://www.researchgate.net/publication/339461421_Policy_Coordination_and_Integration_A_Research_Agenda.

2. Merqel, I., Garapeti, S., ve Whitford, A. B. Agile: A New Way of Governing. *Public Administration Review*. 2020. Vol. 81. Issue 1. URL : https://www.researchgate.net/publication/341485180_Agile_A_New_Way_of_Governing.

Любов ЮРЧЕНКО

доцент кафедри соціальних
і гуманітарних дисциплін
Національного університету
цивільного захисту України,
доктор філософських наук, професор

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В парадигмі національної безпеки України як у воєнний час, так і під час післявоєнної відбудови в мирний час екологічна складова кожного виду безпеки може стати тим інтегратором, що об'єднає їх у єдину систему; допоможе знайти оптимальне їх співвідношення в цій системі.

Визначаючи феномен безпеки громадянського суспільства, слід враховувати комплекс основоположних принципів, таких як гуманізм, законність, рівноправність національних інтересів, взаємна відповідальність громадянина – держави – суспільства та ін.

Слід пам'ятати, що концепція безпеки держави органічно поєднує не тільки життєво важливі інтереси країни як рівноправного учасника міждержавних стосунків, а й можливі події та обставини внутрішнього характеру. До внутрішніх аспектів можна віднести: соціальні сили суспільства (партії, громади, зібрання, громадяни і ін.), що намагаються досягти своїх політичних цілей різними засобами. Це можуть бути фактори дезорганізації державного сектора економіки, перешкоджання розвитку нових прогресивних економічних структур, загострення паливно-енергетичної проблеми, виснаження природних ресурсів і погіршення екологічного стану навколишнього середовища і, як наслідок, виникнення та загострення соціальних проблем: зростання злочинності, переоцінки і зміщення акцентів у галузі культурного, морального і духовного розвитку суспільства тощо.

Як бачимо, більшість загроз внутрішнього порядку прямо або побічно пов'язана з загальною соціальною та економічною ситуацією в Україні, зумовленою станом війни. Ще довоєнні підрахунки західних політологів С. Гантінгтона і С. Ліпсета засвідчили, що зниження рівня річного національного доходу на душу населення нижче певної межі спонукає до виникнення соціальних негараздів і значно зменшує внутрішню стабільність суспільства [1]. Значну напруженість у суспільстві викликають колосальні руйнації інфраструктури держави, спричинені воєнними подіями, неконтрольована міграція населення, фактичне подорожчання всіх товарів і послуг, підвищення платежів без зростання заробітної плати. Але соціальна стабільність українського суспільства погіршилася не тільки через військові дії та зниження життєвого рівня основної маси населення, а і в результаті процесу демонтажу старої соціально-політичної структури. Ці процеси сприяють зламу традиційної ціннісної системи, збільшенню кількості маргінальних груп населення. У суспільстві складаються полярні системи цінностей, носіями яких є різні групи людей.

У цих складних умовах до основних завдань зі створення внутрішньої безпеки України слід віднести: збереження загальнонаціональної злагоди в суспільстві, дотримання прав людини і громадянських свобод, охорону навколишнього середовища, виявлення і вчасне усунення кризових подій та деструктивних тенденцій у внутрішньополітичній, економічній, етнічній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності держави і суспільства.

Національна безпека України – це динамічна і досить чутлива система. Її ознаки і параметри не є певною постійною сукупністю – проявлені різновиди цього феномена можуть періодично у просторі і часі значно змінюватись. Тому надійність захисту життєво важливих інтересів України потребує пильної уваги і залежить насамперед від створення ефективної системи безпеки і механізму її реалізації.

Національна безпека розробляється органами законодавчої та виконавчої влади, силами і засобами, призначеними для відвернення загроз і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. І дуже бажано, щоб державні органи у ході розв'язання першочергових завдань національної безпеки активніше взаємодіяли не тільки між собою, а й з громадськими структурами, координуючи діяльність державних і суспільних інститутів.

Закономірності переходу від біполярного до поліцентричного устрою яскраво і виразно виявляються за умов, коли все складніше підтримувати і регулювати існування системи традиційних відносин. Останні події міжнародного життя засвідчують, що поліцентрична система міждержавних стосунків здатна викликати дестабілізацію, що часто закінчується гострими конфліктами, в тому числі і збройними. Науковці з політичної географії передбачають у найближчі десятиріччя перебудову політичної карти світу. За їхніми припущеннями, в найближчі 25–30 років чисельність держав у світі збільшиться на 50 відсотків. Межі існуючих і новостворених держав регулюватимуться на базі їхньої відповідності мовній і територіальній totoжності народів, що там мешкають. Звісно, такі обставини призведуть до активізації подій з локальними війнами або воєнними конфліктами [2; 3].

Як свідчать останні події, головним джерелом воєнної небезпеки є також удосконалення і зростання кількості створюваних систем зброї. Людство вступило в епоху високотехнічних війн (війн шостої генерації), в яких використовується високоточна зброя, заснована на принципово нових технічних ідеях. Удосконалення бойових засобів неминує призведе до зміни структури військ і засобів ведення бойових дій. Цим можна пояснити злободенність та актуальність широкого обговорення в науковій і суспільно-публіцистичній літературі проблеми воєнної доктрини.

Оцінюючи в цілому розробку теоретичних положень концепції безпеки, відзначимо, що проблема місця і ролі етнонаціонального чинника в системі безпеки України відображена явно недостатньо. Україна є поліетнічною державою, в якій проживають представники більш ніж 120 національностей. За умов, коли головним об'єктом захисту в Україні є громадянин, його права і свободи, а також за обставин такої широкої поліетнічності суспільства, етнонаціональний чинник набуває особливої значущості.

Ідея української державності нерозривно пов'язана саме з питаннями формування національної безпеки України. І це має чіткий детермінізм. На державу завжди покладалася насамперед функція безпеки територіальної цілісності та недоторканності кордонів, адже вона виступала і виступає символом консолідації народу, етносу, збереження його ідентичності. Саме державна незалежність має стати тією основою, на якій розвиватимуться політична культура, моральність і духовність українського суспільства.

Українське суспільство, на думку М. Михальченка, Б. Попова, М. Степика і інших дослідників, як у довоєнний, жакхливий воєнний час, так і в післявоєнну перебудову слід вважати перехідним, таким, що характеризується певними соціально-політичними процесами а саме: посиленням загальнолюдських і гуманістичних цінностей та їхніх пріоритетів, зростанням національної самосвідомості; переходом від державно-номенклатурних пріоритетів до національних, загальнолюдських, індивідуальних цінностей, перебудовою старої і формуванням нової соціальної (в тому числі і національної) системи суспільства, пошуком нової ідеї, яка консолідує суспільство, тощо [4–6].

Для створення сучасної парадигми безпеки України неабияке значення має процес самоорганізації суспільства. Особливе місце в цьому належить загальнонаціональній ідеї, в якій реалізується (або має реалізуватися) певний інтерес. У багатонаціональній державі ця ідея має втілювати в собі інтереси всіх або більшості етносів, що живуть у ній. Вважаємо, що консолідуючою, головною серед інших, має стати ідея збереження навколишнього природного середовища, відновлення екологічно повноцінного господарювання.

Українське суспільство історично складається з багатовекторної і складної етнонаціональної структури. Вона представлена етносами, які традиційно проживали на територіях, що входили до складу нинішньої України, займали певне місце в суспільно-політичному житті держави зі своїми особливостями етнічної культури. В нинішньому українському соціумі відбувається становлення нової соціально-групової структури. Для цієї структури нормальним явищем є плюралізм у взаємовідносинах різного роду етнокультурних аспектів. Закритість або уніфікованість національного чи групового співтовариства призводить до виникнення етноцентристських настроїв і загострює традиційні етностереотипи сприйняття соціальних змін. Таким чином, етноцентризм обмежує розвиток множинного етнонаціонального суспільства, провокуючи появу внутрішніх конфліктів. А одним із вагомих факторів безпеки держави, як підкреслює М. Степико, є необхідність продовження історично тривалого процесу формування поліетнічної нації в Україні [5].

Зазначимо, що на сьогодні вже не викликає сумніву, що в динамічному процесі сталого розвитку суспільства будь-який із аспектів національної безпеки, чи то економічний, чи то технологічний, чи то навіть оборонний, втрачає свій сенс у разі

непридатності навколишнього природного середовища для життя і діяльності людини. Виходячи з цього, екологічну безпеку слід розглядати не як одну із складових системи безпеки суспільства, а як системний феномен, здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – забезпечити основу його відновлення та прогресу.

Маса обставин, від локальних природних, соціальних, техногенних катастроф – до глобальної екологічної кризи, у сукупності становлять комплекс загроз для всього людства, екосфери, соціо- і техносфери Землі. Людство, через необдумане розширення техносфери, соціальні, політичні та воєнні події, за досить короткий інтервал часу вкрай дестабілізувало усю систему «людина – техносфера – біота – середовище», викликавши глобальну екологічну катастрофу на більшості українських земель. І через існуючі у біосферній системі внутрішні зв'язки ця дестабілізація вражає саму людину (ефект бумеранга): людина пригнічує сама себе через пригнічення природи. Резюмуючи погляди на проблему, можна однозначно підсумувати: повноцінний стан навколишнього середовища визначає благополуччя всіх без винятку учасників співмешкання регіону, держави, континенту; екологія не знає кордонів.

Теоретичною і методологічною передумовою дослідження феномена екологічної безпеки є загальна теорія безпеки, зокрема національної безпеки. Проте концепцію національної безпеки не слід розглядати як об'єднану універсальну теорію, що досліджує всі види безпек і встановлює єдині принципи і правила безпеки в будь-якій сфері суспільного життя. Ці аспекти настільки численні і різнопланові, що спроби штучно об'єднати знання про них можуть призвести до утворення певного надуманого конгломерату, а не системи знань про безпечне існування як держави, так і громадянина у ній.

Але слід пам'ятати, що у ході динамічного процесу сталого розвитку суспільства будь-який із аспектів національної безпеки втрачає свій сенс у разі непридатності навколишнього природного середовища для життя і діяльності людини. З огляду на це екологічну безпеку розглядаємо не як один із компонентів системи безпеки суспільства, а як інтегратор, здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – створити безпечну основу його прогресу.

Зважаючи на колосальні руйнації навколишнього середовища під час війни та системний характер екологічних проблем, стратегія екологічної безпеки органічно корелюється з комплексом технологічних, політичних, юридичних, економічних і гуманітарних чинників. Не існує цілісних міжнародних моделей екологічної безпеки; у кожній країні формується своя система, яка відображає економічні механізми, культурні та етнічно-національні традиції і особливості, правову та адміністративну системи, а також спільний стиль формального та творчого процесу прийняття рішень.

Науково необґрунтоване, злочинне втручання у стан синергетичної біосферної системи може викликати катастрофічні наслідки як для самої людини, так і держави. У даному випадку неминучі деякі обмеження діяльності, орієнтовані на вибір тільки таких можливих сценаріїв зміни світу, у яких забезпечуються стратегії виживання людини. І ці обмеження зумовлюються не тільки об'єктивними знаннями про можливі лінії розвитку подій, але і ціннісними орієнтирами розуміння толерантності, добра, краси, самоцінності людського життя.

На жаль, сучасна людина за рівнем своїх знань і умінь досягла рівня згубного екологічного чинника і зазвичай уже не керується ціннісно нейтральними науковими орієнтирами. В полі екологічної безпеки моральний бік науки, незалежно від його національного, релігійного чи філософського вираження, стає для людини принципово важливим, з необхідністю вимагає синтезу знань, етичних і естетичних цінностей.

На нашу думку, в часи відбудови екологічний аспект безпеки, ймовірно, буде оцінюватись економічними і владними колами у зовсім іншому світлі. Падіння економіки, почастищення банкрутства остудять їхній «зелений» запал. А значить, природу можуть принести в жертву економіці, яка для багатьох владних кіл виявиться на першому місці. Отже, реальний еколого-економічний розвиток соціуму продовжить виявляти одну з найважливіших суперечностей, яка значною мірою розкриває сутність екологічної безпеки, – це подолання протиріччя між необхідністю подальшого нарощування виробництва і урахуванням обмежених компенсаційних можливостей біосфери.

1. Білоус О. Г., Лук'яненко Д. Г., Зленко В. А. та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ : КНЕУ, 2002. 733 с.

2. Баланда А. Л., Дмитренко М. А., Довгань О. Д. Оцінки ризиків соціальної стабільності в Автономній Республіці Крим : монографія. Київ : НКЦ СБ України, 2007. 200 с.

3. Бруз В. С. Концепція національної безпеки України і визначення ролі міжнародних

організацій в її зміцненні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2001. Вип. 28. Ч. III. С. 3–11.

4. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич ; Київ : Відродження, 2004. 175 с.

5. Степико М. Т. Сучасний етап становлення української політичної нації: характерні особливості. *Стратегічна панорама*. 2004. № 1. С. 8–14.

6. Крисаченко В. С. Динаміка населення: демографічні, етнічні та глобальні виміри : монографія. Київ : НІСД, 2005. 368 с.

УДК 351.74+343.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/75-77

Олександр ЮХНО

професор кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної
підготовки факультету № 1
з підготовки слідчих
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ
НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНАННЮ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ
І УХИЛЕННЮ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Євроінтеграція, запровадження безвізового режиму, політичні й військові конфлікти в Україні та інших країнах світу, економічна нестабільність та збільшення кількості біженців і мігрантів привели до пришвидшення введення та видачі зразків бланків документів із безконтактним електронним носієм інформації. Становлення незалежності України та визнання її суверенітету іншими державами світу спонукало до забезпечення міграційною службою МВС України наших громадян новими видами документів, що посвідчують особу, (біометричні дані та її громадянство), як на території України, так і за її межами, наділяють правами і обов'язками, зокрема обмежувальними на період дії воєнного стану та ін. Водночас в обігу є окремі елементи, паспортні документи і додатки для перетинання кордону, які підробляються для подальшого використання під час вчинення кримінальних правопорушень або ухилення від мобілізації. Чинний закон про кримінальну відповідальність України закріплює, що підроблені документи є предметом низки тяжких і особливо тяжких злочинів, таких як: торгівля людьми (дітьми) та їх органами або інша угода щодо передачі людини; виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї; контрабанда, шахрайство, зловживання службовим становищем та ін. [1, с. 5, 94; 2]. В умовах воєнного стану вказане набуває більш поширених форм та впливає на обороноздатність країни. Агресія РФ в Україні, що продовжується уже понад два роки, поставила перед Головнокомандувачем, Урядом і Збройними Силами України завдання захищати та виборювати свою незалежність, свободу і територіальну цілісність. Як свідчить статистика, на першому етапі цієї агресії орієнтовно понад 4 млн українців вимушені були покинути територію країни, зокрема й особи чоловічої статі призовного віку від 18 до 60 років, з яких не всі мають наявне бажання повернутись назад для участі в опорі агресору.

Як свідчать результати бойових дій, на передовій значна кількість захисників отримує смертельні та інші поранення, перебуває в бойових підрозділах понад два роки і потребує ротації. Для підтримки боєздатності та отримання бажаної перемоги вказане спонукає до постійного поповнення підрозділів Збройних Сил України новим особовим складом, починаючи з передової, для забезпечення шляхів логістики та тилу, для чого Урядом здійснюються постійні мобілізаційні заходи. У свою чергу, національний законодавець намагається удосконалити чинне законодавство щодо проведення справедливої мобілізації громадян, про що на сьогодні йде обговорення у Верховній Раді України. Як свідчить робота територіальних ТЦК, окремі особи, що підлягають мобілізації та підготовці до захисту країни від агресора, уникають цього питання з різних причин. Окремі з них намагаються покинути

країну різними шляхами, зокрема й через державний кордон, а також порушуючи встановлений законний порядок перетинання, інколи використовуючи при цьому підроблені або фальсифіковані документи та додатки до них.

З метою виконання мобілізаційних заходів на працівників Прикордонної служби України, а також Національної поліції України – у прикордонній смузі та в територіальних підрозділах – покладено здійснення запобіжних заходів із виявлення таких осіб відповідно до юрисдикційних повноважень, ефективної взаємодії між собою, враховуючи чинники воєнного стану [3]. За визначенням І. Клименка, МВС України працює над новою архітектурою безпеки в Україні, яка після початку війни збільшилась в рази. Іншим завданням є також встановлення осіб, що сприяють цим кримінальним правопорушенням, зокрема: працівників територіальних та інших підрозділів ТЦК, голів і членів ВЛК, керівників структурних військових і бойових підрозділів Збройних Сил України та інших співучасників, а також підробників і фальсифікаторів відповідних документів, що використовуються «ухилянтами» – особами, що намагаються уникнути мобілізації, та інших осіб із числа кримінальних елементів. З метою попередження можливих зловживань керівництвом держави і Збройних Сил України було замінено усіх голів ТЦК обласного та іншого рівня, взято під жорсткий контроль діяльність таких підрозділів і комісій ВЛК.

У цьому непростому соціальному і державному завданні важливу роль відіграє ефективне використання криміналістичної техніки і тактики, сучасних досягнень науки і техніки, зокрема телекомунікаційної техніки, новітніх засобів зв'язку, Інтернету та ін., удосконалення методики виявлення і дослідження фактів підроблених і фальсифікованих документів та додатків до них [4, с. 6].

За результатами дослідження та з метою підвищення ефективної взаємодії підрозділів Національної поліції з державними військовими адміністраціями, структурними підрозділами Прикордонної служби України, СБУ, розвідки, контррозвідки, військової прокуратури та ін., відповідно до поставлених державою задач, пропонуємо здійснити організацію і проведення таких комплексних заходів: 1) забезпечити відповідне реагування за наявності оперативної та іншої інформації щодо осіб, які мають намір перетнути державний кордон, використовуючи підроблені або фальсифіковані документи або незаконні шляхи (контрабандні стежки, шляхи, зокрема повітряні, водні ресурси та інші засоби). У разі відсутності такої інформації використовувати можливості джерел оперативної інформації засобом надання відповідних завдань, в тому числі понадпланових, а також використовувати у своїй діяльності відомості від громадськості та засобів масової інформації; 2) більш ефективно використовувати передбачені законом наявні форми, методи, способи службової діяльності для встановлення криміногенних і маргінальних осіб, які сприяють незаконному перетинанню державного кордону, підробці і фальсифікації відповідних документів і додатків до них, а також фізичного та технічного сприяння незаконного перетину державного кордону. З цією метою доцільно більш ефективно використовувати криміналістичні, оперативно-розшукові та інші інформаційні обліки; 3) розширити проведення сумісних оперативно-розшукових та інших запобіжних заходів з метою попередження незаконного перетинання державного кордону, протидії незаконній торгівлі людьми (дітьми), тканинами та органами людини, контрабанді, незаконному обігу зброї, боєприпасів, вибухових засобів (зокрема, що надійшли від наших партнерів) та наркотичних засобів і прекурсорів і притягнення винних осіб до передбаченої законодавством відповідальності; 4) більш широко використовувати можливості Інтерполу і Європолу, Міжнародного Червоного Хреста та інших міжнародних інституцій відповідно до національного і міжнародного законодавства та практики Європейського суду з прав людини; 5) підвищувати взаємодію з поліцейськими, правоохоронними, прокурорськими, судовими та іншими міжнародними інстанціями щодо встановлення транснаціональних злочинних та інших кримінальних зв'язків з цих питань; 6) структурним підрозділам Національної поліції України удосконалювати взаємодію з регіональними та іншими підрозділами ТЦК і ВЛК щодо забезпечення правопорядку при забезпеченні мобілізаційних заходів відповідно до наданих чинним законодавством посадових та інших повноважень, при цьому дотримуватись службової етики і законності; 7) підвищити ефективність роз'яснювальної роботи серед населення щодо наданих повноважень Національній поліції України і ТЦК та значення необхідності проведення мобілізаційних заходів і дотримання законів перетинання державного кордону при правовому режимі воєнного стану.

Запропоновані пропозиції не є вичерпними і можуть бути розширені. Проте порушені питання потребують окремого дослідження або наукового вивчення, зважаючи на

наявний досвід діяльності державних, правоохоронних, військових органів, військової прокуратури і СБУ тощо у цьому напрямі.

1. Ковальчук Л. С. Криміналістичне дослідження документів, призначених для посвідчення особи при перетинанні нею державного кордону України : навч. посібник. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 184 с.
2. Кримінальний кодекс України : станом на 1 вересня 2023. Харків : Право, 2023. 292 с.
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» : чинне законодавство із змінами та доповн. станом на 28.09.2022. Офіц. текст. Київ : Алерта, 2022. 80 с.
4. Бугайчук К. Л., Шульга А. М., Юхно О. О. Особливості розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон : наук.-метод. рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 103 с.

УДК 314.15

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/77-80

Ксенія БОНДАРЕВСЬКА

професор кафедри соціального
забезпечення та податкової політики
Університету митної
справи та фінансів,
доктор економічних наук, професор

МІГРАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

В умовах війни в Україні особливого значення набуває проблема вимушеної міграції громадян, втрати трудового та інтелектуального потенціалу. У свою чергу, забезпечення міграційної безпеки у перспективі післявоєнного відновлення України визначається об'єктивною необхідністю розробки заходів державної політики, спрямованої на рееміграцію українців та зупинення процесу відтоку інтелекту за кордон. При цьому міграційна безпека являє собою стан захищеності інтересів населення, держави та суспільства від міграційних викликів та загроз. Беззаперечним є той факт, що міграційна безпека є складовою національної безпеки.

На жаль, ще до початку повномасштабного російського вторгнення на територію України серед провідних тенденцій міграційних процесів переважали негативні, серед яких: втрата трудового потенціалу та відтік інтелекту, який розпочався ще на початку 90-х років ХХ століття; розповсюдженість нелегальної міграції; недосконалість державних механізмів управління міграційними процесами; недостатній рівень захищеності українських мігрантів за кордоном.

Вимушена міграція значної частини трудового потенціалу з України справляє вкрай негативний вплив на стан функціонування економіки та соціальний розвиток. Працівники високої кваліфікації – трудові мігранти з України, зайняті на низькокваліфікованих роботах за кордоном, у даному випадку не реалізують свій професійний потенціал та не збагачуються новими знаннями і досвідом [1]. Така тенденція загострюється в часи війни та має вираження у різниці в оплаті праці мігрантів та громадян приймаючої країни у межах діяльності на аналогічних посадах.

За оцінками Уряду, станом на 1 грудня 2019 р. на підконтрольній Україні території проживало 37,3 млн осіб. У той же час Державна служба статистики України ще до початку повномасштабної війни в Україні станом на 1 лютого 2022 р. визначала кількість населення в Україні (без урахування статистичної інформації щодо тимчасово окупованої АР Крим) у 41,1 млн осіб, при цьому річне скорочення населення склало понад 420 тис. осіб [2].

Демографічна катастрофа загострюється депопуляцією населення через катастрофічне зростання кількості емігрантів та рівня смертності серед військовослужбовців унаслідок бойових дій та ракетних атак на цивільне населення.

За даними Міністерства закордонних справ України, кількість українських мігрантів за кордоном станом на 21 червня 2023 р. становила майже 8,2 млн осіб. Порівняно з відповідним показником станом на 1 лютого 2023 року, кількість емігрантів зросла на

188 тис. осіб [2]. При цьому більш ніж половина наших співвітчизників перебуває у таких країнах, як Польща (22 %), Німеччина (14,6 %), США (11 %). Серед інших країн-реципієнтів українців – Чехія (7,9 %), Італія (5 %), Канада (4,9 %), Іспанія (3,4 %), Ізраїль (2,75 %). Відповідна статистична інформація наведена на рис. 1 [2].

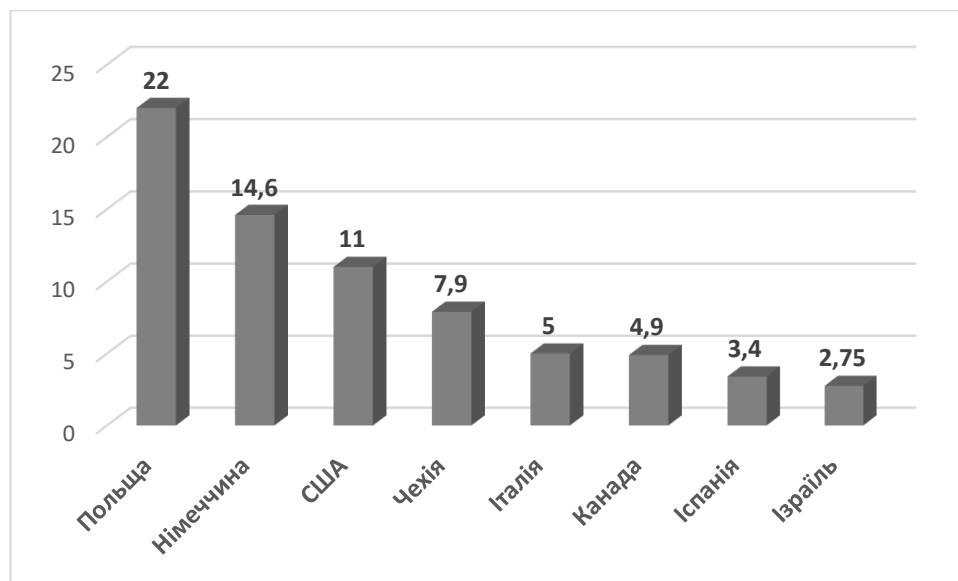

Рис. 1. Країни-реципієнти мігрантів з України, станом на 21.06.2023 (% українських емігрантів)

У часи війни простежується негативна тенденція щодо від'ємного міграційного сальдо. За даними Державної прикордонної служби України, станом на 1 травня 2023 р. міграційне сальдо становило -2,7 млн осіб (кількість виїздів при цьому склала 18,5 млн., кількість в'їздів – 15,8 млн.). Зміни міграційного сальдо у контексті приймаючих країн наведені у табл. 1 [2].

Таблиця 1

Кількість перетинів кордону України за період з 24 лютого 2022 р. до 1 травня 2023 р.

Країна перетину кордону	Загальна кількість перетинів кордону	Кількість в'їздів в Україну	Кількість виїздів з України	Міграційне сальдо
Польща	19 936 060	9 042 429	10 893 631	-1 851 202
Румунія	4 469 787	2 105 445	2 364 342	-258 897
Угорщина	4 405 629	2 142 235	2 263 304	-120979
Молдова	3 259 835	1 494 669	1 765 166	-270 497
Словаччина	2 283 454	1 044 561	1 238 893	-194 332
росія	5868	5569	299	5270
Білорусь	4038	3972	66	3906

Згідно з наведеними даними, найбільшу кількість перетинів кордону було зафіксовано з такими країнами, як Польща, Румунія та Угорщина. Водночас наведена статистична інформація не враховує величезну кількість українців, які були примусово переміщені до територій росії/Білорусі. Але певна статистика щодо перетинів російсько-українського та білорусько-українського кордонів є, і вона свідчить про перевищення кількості в'їздів на територію України. Варто зауважити, що в офіційній статистиці також не враховано випадки нелегального перетину кордону (зокрема, чоловіками призовного віку). Згідно з інформацією Державної прикордонної служби, з початку повномасштабної війни в Україні було затримано понад 11 тис. осіб, що намагалися покинути територію держави в обхід офіційних пунктів пропуску, ще більше ніж 4 тис. осіб здійснили спробу виїзду за підробленими документами та іншими нелегальними способами.

Таким чином, проблема забезпечення міграційної безпеки повинна вирішуватися шляхом формування ефективного механізму здійснення державної міграційної політики. Діапазон впливу міграційної політики на стан міграційної безпеки держави передбачає

формування цілісної системи, що передбачає такі напрями, як:

- протидія негативним чинникам еміграції (основним принципом у цьому аспекті має стати можливість кожного громадянина бути в безпеці, жити та реалізовувати свій потенціал на Батьківщині);
- імміграційна політика за принципом залучення висококваліфікованої та освіченої робочої сили, інтеграція іммігрантів до українського суспільства (надання можливостей навчання, ознайомлення з історичними та культурними традиціями українців тощо);
- регулювання територіального переміщення населення в межах країни та за її межі, протидія нелегальній міграції, вирішення проблемних питань щодо працевлаштування та соціального захисту українців за кордоном;
- рееміграція громадян, які покинули Україну, забезпечення наявності зв'язку з українцями за кордоном, адаптація громадян, які вже повернулися на Батьківщину, співпраця із представниками української діаспори.

Пріоритетність питання забезпечення міграційної безпеки підтверджується цілями Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. Так, ключовим завданням стратегії є «привернення уваги до міграційних проблем, згуртування суспільства з метою їх розв'язання, забезпечення взаємозв'язку міграційної політики з іншими сферами діяльності держави, перехід від політики реагування на внутрішні та зовнішні виклики у сфері міграції до політики прогнозування та попередження; врахування необхідності правового врегулювання і практичного вирішення проблемних питань, зумовлених та загострених широкомасштабною військовою агресією, розпочатою 24 лютого 2022 р. Російською Федерацією проти України» [3]. Стратегія враховує 15 цілей, які, з-поміж цілої низки інших пріоритетів, акцентують увагу на важливості зниження негативних наслідків еміграції, створення необхідних умов для повернення та реінтеграції громадян України, забезпечення успішної інтеграції іноземців та осіб без громадянства до українського суспільства, сприяння легальній міграції в Україну, забезпечення захисту прав та інтересів українців, які вимушено покинули територію держави через війну, та надання умов щодо їх повернення на Батьківщину. Важливим перспективним напрямом реалізації державної міграційної політики у напрямі забезпечення міграційної безпеки, на думку постійного представника Кабінету Міністрів України у Верховній Раді України Тараса Мельничука, має стати створення ситуаційного центру з проведення моніторингу міграційних процесів та аналізу відповідних ризиків.

Водночас важливого значення набуває врахування регуляторних та інституційних факторів провадження міграційної політики, зокрема, у контексті:

- пріоритетності національної безпеки у процесі регулювання міграційних питань (зокрема нейтралізації імміграційних та еміграційних ризиків);
- узгодження міграційної політики держави з перспективними напрямами розбудови пріоритетних сфер економічної діяльності, які потребуватимуть додаткових трудових ресурсів та інтелектуального потенціалу;
- цифровізації роботи установ міграційної сфери, покращення якості надання послуг та запровадження інноваційних форм роботи з мігрантами, удосконалення інституційного механізму державної міграційної політики.

Зважаючи на той факт, що міграційна безпека містить як зовнішню, так і внутрішню компоненту, варто відмітити важливість заходів, спрямованих на забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та їхньої підтримки. Так, вважаємо за доцільне створення інформаційного вебпорталу, призначеного для оперативного вирішення проблем ВПО, а також їх інформаційної, консультаційної, психологічної підтримки та формування ефективних комунікацій у межах громад. Також доцільним є проведення постійного моніторингу працевлаштування ВПО з діагностикою їхнього освітньо-професійного та кваліфікаційного рівня, а також потреб ринку праці у відносно безпечних регіонах України.

Таким чином, до перспективних напрямів щодо забезпечення міграційної безпеки в Україні та нейтралізації негативного впливу міграційних викликів, варто віднести:

- розробку програм рееміграції українців, які покинули територію України, у тому числі через війну;
- залучення міжнародної грантової підтримки задля збереження інтелектуального потенціалу та зниження відтоку висококваліфікованих працівників і наукових кадрів;
- активізацію співпраці з міжнародними організаціями (зокрема, Міжнародною організацією з міграції) стосовно дослідження міграційних викликів та загроз, розробки напрямів їх подолання;

– цифровізацію роботи установ міграційної сфери, покращення якості надання послуг та запровадження інноваційних форм роботи з мігрантами, удосконалення інституційного механізму державної міграційної політики;

– проведення постійного моніторингу міграційних процесів як зовнішнього, так і внутрішнього напрямів, дослідження та прогнозування міграційних тенденцій.

1. Романюк М. Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: теоретико-методологічні та практичні аспекти. *Демографія та соціальна економіка*. 2009. № 1. С. 50–60. URL : <https://dse.org.ua/archive/11/6.pdf>.

2. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>.

3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>.

УДК 343.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/80-81

Володимир ВАРАВА

доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТІЙНІ АСПЕКТИ ТЕРОРИЗМУ ЯК АКТУАЛЬНОЇ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

За умов повномасштабної російсько-української війни питання протидії тероризму набули додаткової актуальності, що пов'язана з участю у підготовці та вчиненні цих кримінальних правопорушень спеціальних служб, організацій та військових формувань держави-агресора. Це суттєво відрізняється від класичного розуміння тероризму як злочинної діяльності окремих осіб та груп, у тому числі міжнародних, об'єктом якої є громадська безпека. Зокрема, з цієї причини до змісту ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у 2022 р. доданий новітній термін з визначенням держави-терориста [1].

Аналіз кримінального законодавства держав пострадянського простору дозволяє дійти висновків, що фактично однакові склади кримінальних правопорушень в ст. 214 КК Азербайджанської Республіки, ч. 2 ст. 88 КК Латвійської Республіки, ст. 179 КК Республіки Таджикистан, ст. 271 Республіки Туркменістан мають назву «тероризм», в той час як ті самі дії мають назву «терористичний акт» у ст. 289 КК Республіки Білорусь, ст. 278 КК Республіки Молдова, ст. 323 КК Грузії та ст. 258 КК України [2]. При цьому розділ 1 КК України «Злочини проти основ національної безпеки України» не містить норм, безпосередньо пов'язаних з тероризмом.

У ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» використовуються поняття «тероризм», «терористичний акт» та «терористична діяльність», які відмежовуються одне від одного, однак не згадується їхній зв'язок із загрозами національній безпеці України. В п. 2 ст. 16, п. 1. ст. 19 і п. 1, 5 ст. 27 Закону України «Про Національну безпеку України» зустрічаються згадки про тероризм без визначення цього поняття.

Зважаючи на високу актуальність загрози тероризму національній безпеці держави під час війни, вбачаємо за необхідне дослідити понятійний аспект цих кримінальних правопорушень та внести пропозиції щодо його удосконалення. Насамперед це питання має значення для правильного застосування норм кримінального закону під час попередньої кваліфікації дій терористичного спрямування працівниками уповноважених оперативних підрозділів та органів досудового розслідування.

Законодавство України про боротьбу з тероризмом визначає поняття тероризму за такими його складовими: 1) це суспільно небезпечна діяльність; 2) це свідоме, цілеспрямоване застосування насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи

здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій; 3) метою є досягнення злочинних цілей

Терористична діяльність, за визначенням законодавця, виступає як організаційно-тактична основа тероризму, будь-яке сприяння підготовці або вчиненню злочинів терористичної спрямованості чи інших терористичних дій, зокрема: 1) планування, організація, підготовка та реалізація терористичних актів; 2) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; 3) організація незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; 4) вербування, озброєння, підготовка та використання терористів; 5) пропаганда і поширення ідеології тероризму; 6) фінансування та інше сприяння тероризму [2].

Незважаючи на те, що у п. 2. ст. 25 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» використовується термін «кримінальні правопорушення терористичної спрямованості», цей закон не містить самого визначення цього поняття та не передбачає переліку загальних ознак, на підставі яких їх можна було б віднести до однієї групи кримінальних правопорушень. Тож розробка цих характеристик покладеється на науковців, що досліджують відповідальність за кримінальні правопорушення терористичного спрямування. Базуючись на таких ознаках, як мета вчинення та високий ступінь суспільної небезпечності, можна виділити цілу низку кримінальних правопорушень, які мали б назву терористичних [3, с. 117]. Наприклад, до такого виду кримінальних правопорушень науковці відносять: ст. ст. 112 (посягання на життя державного чи громадського діяча), 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), 147 (захоплення заручників) 341 (захоплення державних або громадських будівель чи споруд), 349 (захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника), 443 (посягання на життя представника іноземної держави), 444 (злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист), а також інші статті КК України, якщо такі правопорушення спрямовані на залякування населення і вчинені з метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями [4, с. 93].

Однак, на нашу думку, такий перелік потребуватиме постійних оновлень, та, крім цього, діяння, що підпадають під ознаки таких складів кримінальних правопорушень, в одних випадках матимуть терористичний характер, а в інших – ні, тому такі спроби можна вважати марними та малопродуктивними.

Найоптимальнішим способом було б утворення окремого розділу Особливої частини КК України, що містив би склади кримінальних правопорушень терористичного спрямування. Однак необхідно зробити застереження про те, що у разі створення такого розділу склад терористичного акту повинен бути вдосконалений та доповнений такими ознаками, що виключали б дублювання норм, або мало б місце постійне доповнення розділу новими складами кримінальних правопорушень [4, с. 39].

Наразі ж склад терористичного акту, відповідальність за який передбачена ст. 258 КК України, розглядається як форма прояву терористичної діяльності та один із видів кримінальних правопорушень терористичного спрямування.

Таким чином, для спрощення сприйняття співвідношення вищезазначених категорій доречним буде розміщення їх у такому структурно-логічному порядку, від найбільш широкого поняття до найбільш вузького: 1) тероризм; 2) терористична діяльність; 3) кримінальні правопорушення терористичної спрямованості; 4) певне кримінальне правопорушення терористичної спрямованості, в цьому випадку – терористичний акт.

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України 20 березня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Євдокимов В. М. Кримінально-правова протидія терористичним злочинам в Україні: стан, шляхи вдосконалення, відмежування від суміжних складів злочинів та загальносоціальних категорій. *Європейські перспективи*. 2014. № 4. С. 91–96.

4. Смельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монографія. Харків : Право, 2016. 88 с.

УДК 342.95+351.74
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/82-84

Олена ГАЛКІНА

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИЗМУ НА ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ

Відповідно до Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента України від 05 березня 2019 р. № 53/2019, пріоритетами боротьби з тероризмом є, зокрема, антитерористичне забезпечення об'єктів можливого терористичного посягання. Одним із дієвих напрямів запобігання терористичній діяльності є належне антитерористичне забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань під час проведення масових заходів, а також підвищення ефективності систем і режимів охорони найбільш уразливих об'єктів можливих терористичних посягань, у тому числі шляхом розроблення та впровадження уніфікованих стандартів, правил, технічних умов і вимог, обов'язкового оформлення паспортів антитерористичної захищеності таких об'єктів [1].

З цією метою було розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму», ціллю якого є підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням існуючих та потенційних терористичних загроз для України [2].

Проектом акта передбачається внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, доповнивши його новою статтею, що визначає відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог щодо антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань, наділивши органи Національної поліції правом розглядати такі справи. Крім того, проектом акта вносяться відповідні зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» з метою запровадження антитерористичного забезпечення об'єктів можливого терористичного посягання, а також категоризації таких об'єктів та заходів із їх антитерористичного забезпечення.

Загалом підтримуючи ініціативу авторів законопроекту, зазначимо, що деякі його положення потребують уточнення та доповнення.

Так, законопроектом пропонується внести зміни до ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3], доповнивши підвідомчість органів Національної поліції новим складом правопорушення, а саме ст. 174-1. Тобто органи Національної поліції матимуть право розглядати справи про такі адміністративні правопорушення як порушення встановлених законодавством вимог щодо антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань. Але авторами законопроекту не зазначається, хто саме матиме право складати протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене запропонованою ст. 174-1 КУпАП. На нашу думку, це також мають бути органи Національної поліції, але в такому випадку необхідно внести зміни і до ст. 255 КУпАП («Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення»), частину 1 якої потрібно доповнити новою ст. 174-1, аби органи Національної поліції мали право не тільки розглядати справи про таке адміністративне правопорушення, а й складати протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене вказаною статтею, та викласти її у такій редакції:

«У справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються органами, зазначеними в статтях 218–221 цього Кодексу, протоколи про правопорушення мають право складати:

- 1) уповноважені на те посадові особи:

органів Національної поліції... 174-1...».

Є також деякі зауваження щодо запропонованих термінів до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [4].

Автори законопроекту пропонують ст. 1 («Визначення основних термінів») доповнити таким терміном, як «об'єкти можливих терористичних посягань – державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, ділянки місцевості або території, споруди або майнові комплекси, об'єкти транспортної інфраструктури та інші об'єкти, стосовно яких можуть вчинятися терористичні акти». Зауважимо, що у Концепції боротьби з тероризмом в Україні цей термін враховує ще такі категорії, як «фізичні особи» та «громадські об'єднання», які також можуть бути об'єктами можливих терористичних посягань. Тому пропонуємо доповнити цей термін зазначеними категоріями та викласти аналогічно концепції в такій редакції: «об'єкти можливих терористичних посягань – фізичні особи та громадські об'єднання, державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, ділянки місцевості або території, інформаційний простір та його компоненти, споруди або майнові комплекси, об'єкти транспортної інфраструктури та інші об'єкти, стосовно яких можуть вчинятися терористичні акти».

Наступне зауваження стосується терміна «антитерористичне забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань». Автори законопроекту пропонують більш широке його тлумачення, аніж воно є у Концепції боротьби з тероризмом в Україні, відповідно до якої «антитерористичне забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань – комплекс організаційно-правових, режимних та практичних заходів, спрямованих на захист таких об'єктів від тероризму». Натомість у новій редакції ст. 1 законопроекту цей термін містить пояснення, хто саме має здійснювати такі заходи: користувачі (власники, балансоутримувачі, орендарі, організатори заходів тощо). Про користувачів йдеться також і у ст. 9-3 («Паспортизація об'єктів можливих терористичних посягань»): «...готують і подають на погодження до Національної поліції України та Служби безпеки України паспорт антитерористичної захищеності об'єкта можливих терористичних посягань». Проте зі змісту статті незрозуміло, хто саме має оформлювати паспорт антитерористичної захищеності об'єкта можливих терористичних посягань і буде нести відповідальність за порушення порядку антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань – власник чи, наприклад, орендар або організатор заходу, оскільки це можуть бути різні особи.

Також незрозумілим залишається, чому у проекті Закону враховано лише три з восьми термінів, тлумачення яких надається у Концепції боротьби з тероризмом в Україні? На нашу думку, всі перераховані нижче терміни мають бути закріплені саме на законодавчому рівні. Це такі терміни, як антитерористична безпека держави, найбільш уразливий об'єкт можливих терористичних посягань, терористична загроза, терористичний ризик, уразливість об'єкта можливих терористичних посягань.

Вважаємо також, що визначення категорій антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань у ст. 9-1 законопроекту доцільно було б доповнити фразою «одночасне», оскільки в цьому випадку мова йде саме про одночасне перебування певної кількості осіб у певних умовах: «...в яких можливе одночасне перебування... та більше осіб».

Щодо повноважень працівників Національної поліції у боротьбі з тероризмом, то автори законопроекту пропонують такі зміни до ст. 5 («Повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом») Закону України «Про боротьбу з тероризмом»:

1) доповнити повноваження Міністерства внутрішніх справ України спільно з Національною поліцією України в частині організації боротьби з тероризмом шляхом антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань;

2) доповнити статтю новим пунктом наступного змісту: «Національна поліція України здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами вимог антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань згідно цього Закону. Законні вимоги поліцейських щодо заходів із антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань користувачами таких об'єктів є обов'язковими».

Зауважимо, що Закон України «Про Національну поліцію України» [5] не містить вищевказаних положень, а отже, працівники поліції не мають таких повноважень. У зв'язку з цим пропонуємо ст. 23 цього Закону доповнити пунктами 49 та 50 такого змісту:

«49) спільно з Міністерством внутрішніх справ України організовує боротьбу з тероризмом шляхом антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань;

50) здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами вимог антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань».

1. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 р. № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.

2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму від 20.02.2024 № 11030. *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43735>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

4. Про боротьбу з тероризмом : Закон України 20 березня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 342.95+351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/84-86

Катерина ГЛУХОВЕРЯ

начальник відділу

докторантури та аспірантури

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ПОШИРЕННЮ СЕКРЕТНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В умовах збройної агресії та війни інформація набуває суттєво іншої питомої ваги, ніж у мирний час. Фактично вона сама собою перетворюється на один із видів зброї. Власне, тому ми і живемо в умовах нового виду війни – гібридної, де саме інформаційна складова є активною як на етапах підготовки (наприклад, суспільної думки, деморалізації противника і населення відповідних територій, завдання морально-психологічних втрат тощо), так і у самому процесі. Як відомо, існують фейки, інформаційно-психологічні операції, пропаганда, контрпропаганда тощо, однак у інформації є й інша сторона – її захист, оскільки саме достовірність інформації про ворога становить ключовий інтерес військових та військово-політичного керівництва у прийнятті тих чи інших рішень. Це інформація з обмеженим доступом, яка відсутня у публічному просторі, а тому вона має чітке і лаконічне визначення – секретна.

Відповідно до термінології, визначеної Законом України «Про державну таємницю», секретною є інформація, що належить до таємної та охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [1]. Це є вичерпний перелік масиву даних, що обов'язково і передусім враховується ворогом, а також становить оперативний інтерес для добування відповідними розвідувальними службами. З іншого боку, така інформація перебуває під особливим захистом держави та відповідних осіб, що є її носіями, а розповсюдження її веде до певних наслідків.

Загалом чинне законодавство передбачає, що порушення режиму секретності може призводити до усього спектра видів відповідальності. Так, дисциплінарна відповідальність настає згідно з наказом МВС України № 893 від 07.11.2018 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України», де у п. 2 Розділу II відмічається: «Службове розслідування призначається, зокрема, за наявності даних про (в т.ч): «втрату поліцейським... матеріалів досудового розслідування, справ оперативного

обліку та справ про адміністративні правопорушення, речових доказів...»; «розголошення конфіденційної, таємної, службової або іншої інформації, яка містить таємницю, що охороняється законом» [2].

Щодо адміністративної відповідальності, то доцільно згадати ст. 212-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка визначає, що «порушення законодавства про державну таємницю тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [3].

Також передбачена і кримінальна відповідальність згідно зі ст. ст. 328–330 Кримінального кодексу України, а саме: «Розголошення державної таємниці», «Втрата документів, що містять державну таємницю», «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни» [4].

Однак слід розуміти, що відповідальність – це передусім про наслідки за фактами втрати такої інформації, однак не про превенцію, протидію ї, тим більше, її захист. Проте, якщо навіть просто оцінити новинну стрічку, такі випадки далеко не поодинокі, а мають системний характер, причини чому названі нами ще на самому початку. І надалі державні органи продовжуватимуть стикатися з поширенням саме секретної інформації, тим більше що вона все більше цифровізується, а отже, набуває більш доступної форми, ще і за умов більшої анонімізації. За таких умов, доцільно звернути увагу як на міжнародний досвід, так і на рекомендації наукової спільноти щодо посилення захисту і запобігання витокам:

1) аутентифікація та управління доступом. Так, зважаючи на те, що загальноприйняті схеми аутентифікації та управління доступом у більшості своїй вже є застарілими та не забезпечують належний рівень захисту, доцільним буде використання спеціалізованих сервісів управління правами доступу до електронних документів, які вже досить широко представлені і мають різну доступність і складність;

2) RMS (Rights Management Services, або сервіси управління правами доступу). Являють собою технології, що використовуються для захисту цифрових документів від несанкціонованого використання. Основною відмінністю зазначеного рішення є те, що відповідно визначені обмеження зберігаються в тілі самого документа, а також працюють незалежно від його місцезнаходження. Також на користь технології працює і те, що шифрування, реалізоване в ній, забороняє отримувати доступ до їхнього змісту будь-якими обхідними шляхами;

3) Сервіси безпеки. Інструменти, які використовуються для обмеження доступу до інформації, належної фіксації фактів такого доступу, а також контролю інформаційної активності. Вони дозволяють попередити та запобігти, виявити та у відповідний спосіб реагувати на ситуації, що пов'язані з витоком інформації;

4) Фільтрація контенту. Це метод аналізу змісту інформаційного масиву даних за ключовими словами, що за вмілого застосування може бути досить ефективним. Складність полягає у досить затратному часовому ресурсі, який передбачає суттєву роботу зі вдосконалення системи фільтрації контенту, оскільки динаміка потоків інформації вимагає і не менш динамічного вдосконалення самої системи. Навіть блискуче і ефективно налагоджена система фільтрації буде вимагати через певний час втручання і регулювання з боку адміністратора безпеки;

5) Шифрування інформації. Вже понад дві тисячі років саме цей метод вважається одним із найбільш ефективних і надійних способів забезпечення конфіденційності інформації. Криптографічні методи представлені дуже широко у світі, від найпростіших (алфавітних) до складних цифрових. Однак слабкою ланкою є ключі дешифровки, які теж будуть об'єктом посиленої уваги як тих, хто намагатиметься заволодіти інформацією, так і стороною, що хоче її вберегти;

6) Аудит безпеки. Ця процедура є останнім етапом комплексної системи запобігання витоку інформації та підсистемою аудиту інформаційної безпеки. Вона дає можливість достатньо якісно і оперативно виявляти та реагувати на порушення цілісності безпекового контуру та отримувати матеріали для проведення розслідувань відповідних інцидентів. Такий аудит має охоплювати всі види подій, пов'язаних із набуттям доступу до секретних (таємних грифованих) даних та здійсненням комплексу дій, які можуть призвести до їх несанкціонованого розкриття, включаючи зміну прав доступу, копіювання та роздруківку.

Безумовно, що це є лише загальними напрямками для вдосконалення систем безпеки захисту інформації, однак саме вони є найбільш стабільними і перевіреними навіть в умовах

війни. Водночас посилення відповідальності за подібні дії вбачається нами найменш перспективним заходом, особливо зважаючи на те, що намагання заволодіти інформацією може здійснюватися з будь-якої точки світу.

1. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

2. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України : наказ МВС України від 07.11.2018 № 893. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1355-18#Text>.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/86-88

Олексій КАМИШАНСЬКИЙ

декан факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабної збройної агресії, розпочатої росією проти України 24 лютого 2022 р., система Національної поліції України зазнає впливу дестабілізуючих чинників та змушена адаптуватися до нових викликів та реалій. Значною мірою це пов'язане із тим, що чинний курс на розвиток Національної поліції як правоохоронної інституції, заснованої на європейських стандартах і принципах «Community Policing», не відповідає існуючим загрозам для публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану.

Як наслідок, було внесено низку змін і доповнень до Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 [1], які стосувалися переважно трансформації функціонування поліції в особливих правових умовах воєнного стану. До таких новел можна віднести припинення громадського контролю за діяльністю поліції на такий період (ст. 90-1 «Особливості громадського контролю за діяльністю поліції під час дії воєнного стану») [1]. Сюди ж слід віднести зміну парадигми взаємодії поліції та суспільства на засадах партнерства, яка знайшла широку підтримку у вітчизняних наукових колах [2].

Не відкидаючи важливості законодавчих змін і доповнень до Закону України «Про Національну поліцію» у зв'язку із дією воєнного стану, зосередимо увагу на проблемних питаннях трансформації системи Національної поліції України.

Насамперед слід вказати, що відповідно до ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» систему поліції складають: 1) центральний орган управління поліції (апарат); 2) територіальні органи поліції. При цьому у складі поліції функціонують: кримінальна поліція; патрульна поліція; органи досудового розслідування; поліція охорони; спеціальна поліція; поліція особливого призначення та інші підрозділи, діяльність яких спрямована на виконання завдань поліції або на забезпечення її функціонування, рішення про створення яких приймається керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ [1]. Також відповідно до ст. 1 вищезгаданого закону Національна поліція України (поліція) є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Натомість діяльність поліції, що залишається самостійним центральним органом виконавчої влади, спрямовується та координується урядом через Міністра внутрішніх справ України [1].

Проте у чинному поліцейському законі не конкретизовано, яку саме систему (модель) організації взято в Україні за основу. Приміром, в Україні діють міжрегіональні органи, які визначаються як «територіальні органи». У складі поліції наявна патрульна

поліція, яка за логікою має входити до поліції превентивної діяльності, натомість остання не виокремлена у самостійну складову згідно із цитованою вище ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» [1].

Погоджуючись із С. Албулом, зауважимо, що поліцейські системи різних країн можуть бути як централізованими (Австрія, Франція, Україна), так і децентралізованими (США, Велика Британія, Німеччина та ін.). Поліцейські служби також можуть бути об'єднані в одному відомстві (Фінляндія) або розосереджені різними відомствами (Італія – «країна п'яти поліцій», Франція – Національна поліція, жандармерія). У державах з поділом влади органи поліції традиційно належать до виконавчої гілки, однак органи (посадові особи), юрисдикція яких охоплює вирішення справ про дрібні правопорушення, зберігають зв'язок із судовою гілкою влади (наприклад, судова поліція і поліцейські трибунали у Франції) [3].

Також потрібно вказати на факт того, що поліцейська реформа в Україні розпочалася із гаслом «децентралізації» поліцейської системи. Причому система децентралізованої організації системи поліцейських органів є більш властивою для федеративних держав, тоді як Україна є унітарною. Відповідно, наукові та політичні дискусії про доцільність і необхідність утворення місцевої поліції не вбачаються нами перспективними щодо реалізації.

Примітно, що поліцейські системи у федеративних державах так само відрізняються за своєю організацією. Наприклад, в Іспанії є два центральні федеральні підрозділи міністерського підпорядкування – Національна гвардія та Цивільна гвардія (воєнізована сила охорони правопорядку), підпорядковані центральному Міністерству внутрішніх справ. Ці підрозділи діють на території всієї країни на всіх адміністративних рівнях і є фактично поліцією на місцях. У той же час в Німеччині немає національної поліції, яка б діяла на місцевих рівнях. Така сама ситуація в Індії, Швейцарії або США. З іншого боку, Індія пропонує наступну модель: поліція є національною, з точки зору найму на роботу, але розподілена на підрозділи за кількістю штатів і підпорядковується міністерствам внутрішніх справ членів союзу (а не центрального уряду). Центральний уряд створює свої власні підрозділи відповідно до передбачених у Конституції повноважень [4, с. 41–42].

З огляду на викладене вважаємо, що під час дії воєнного стану та у післявоєнний період в Україні не можна повертатися до питання децентралізації системи поліції. Навпаки, в умовах нестачі ресурсів та кадрового голоду, скорочення матеріально-технічного забезпечення із одночасною потребою у додаткових озброєнні та техніці найбільш оптимальною моделлю буде централізована система організації Національної поліції.

Крім того, у зв'язку із діяльністю поліцейських в умовах підвищених ризиків та стресів, безпосередньою участю частини поліцейських сил у бойових діях (поліція особливого призначення) існує нагальна потреба у реформуванні системи психологічної підтримки та реабілітації поліцейських.

Як підсумок слід наголосити на тому, що війна відкрила прорахунки та проблеми в організації функціонування поліції, яка формувалася у руслі мирного розвитку України як частини європейської спільноти. Натомість реалії воєнного стану, вимагають впровадження низки організаційних заходів для оптимізації системи поліції в Україні.

По-перше, слід вказати на зміну організаційної структури поліції, створення нових підрозділів поліції (особливого призначення «Лють», евакуації мирного населення) та розширення штату інших (кібербезпека, поліція діалогу, вибухово-технічні підрозділи). По-друге, вимагає урахування залучення резервістів та добровольців до сприяння поліції (перегляд концепції участі громадськості в охороні публічного порядку і безпеки) під час дії воєнного стану. По-третє, потребує збереження централізована система поліції на період воєнного стану та протягом перших післявоєнних років. По-четверте, доцільним і необхідним є створення підрозділів безпілотних сил у системі поліції та ширше використання можливостей штучного інтелекту. Це стосується як запобігання правопорушенням, так і підвищення мобільності поліції під час реагування на протиправні діяння.

Звичайно, потреба у комплексному реформуванні поліції знову набуде актуальності у повоєнний період. Але, попри численні виклики, система Національної поліції України виявила належну стійкість та адаптивність у питанні забезпечення публічної безпеки і порядку під час війни.

Ті зміни у системі Національної поліції України, що вже відбулися в особливий період воєнного стану, позитивно відзначились на стані захисту прав і свобод населення. Це викликає потребу не тільки збереження поточної ситуації, а й адаптації системи поліції до нових викликів та загроз у майбутньому.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
2. Логвиненко Б. О., Кравченко І. С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.
3. Албул С. В. Поліцейські системи у світі: основні принципи функціонування. *Одеський державний університет внутрішніх справ*. URL : <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dafbd527-c8a2-43b1-bc51-a9a1498851da/content>.
4. Федералізм і різновиди поліцейських систем. Женева : Женевський центр демократичного контролю над збройними силами, 2011. 66 с. URL : https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Federalism_ua_1.pdf.

УДК 351.862.4+341.31

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/88-89

Yevheniia

KOVALENKO-MARCHENKOVA

Head of the scientific
and editorial department,
PhD in Economic Sciences,
Associate Professor

Kateryna BUT

Graduate student of the Educational
and Scientific Institute of Law and
Innovative Education of Dnipropetrovsk
State University of Internal Affairs

CONCEPT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

In recent decades, the situation in the world has been characterized by a dynamic system of development of world relations. Ukraine occupies one of the leading positions in this process and the national security of the state plays a key role.

The National Security Concept of Ukraine is the main set of documents that define key directions in maintaining and ensuring the security of the individual, state, and society in internal and external directions. National security is the preservation of the security of the people as evidence of the sovereignty of the state and its only source of power.

The state, in its policy of ensuring national security and socio-economic orientation, places the main emphasis on creating a strategy that meets the national interests of the people and their effective protection at all levels of life. Taking into account the significant economic, military, and technical potential, the country has prospects for integration into the global economic system. Already at this stage, its role in resolving a number of international situations and maintaining security while respecting international rights has increased.

In the economic sphere, Ukraine shows the ability to maintain its role and its place in the face of existing instability in the global economic system and challenges caused by martial law. It is strengthening its position in the face of ever-increasing threats to its national security. The increase in the country's independence at the external and internal levels is caused by Russia's armed aggression.

In the field of international security, the Ukrainian government adheres to legal methods of conflict resolution on the terms of diplomacy and cooperation, creating equal relationships with other countries based on legal norms. The use of military potential in solving problems is relevant only if all other methods have not shown their effectiveness.

Ensuring national security is carried out through the implementation of the following strategic concepts:

- growth of the country's economy;
- development of cultural and scientific potential;
- maintaining the country's defense capability;
- rationalization of the use of natural resources;

– maintaining stability in the implementation of strategies with equal cooperation at the international level;

- main directions in the national security strategy;
- mobilization of the domestic economy;
- implementation of trade relations at the global level;
- ensuring the general well-being of people and stable wages;
- maintaining stability in all spheres of society;
- ensuring the country's security at the external and internal levels;
- increasing competitiveness in the global market.

The key focus in the concept of national security of Ukraine, in addition to defense capability and security, is to ensure a decent standard of living for people in the state. This is its socio-political orientation.

The strategic goals and objectives of state and national security are the maintenance and protection of the existing constitutional system, the sovereignty of the country, its integrity at the territorial and state levels, the preservation of rights and stability in politics and the economy, and ensuring the security of the population from internal and external threats.

Maintaining national security is carried out by strengthening the efficiency of law enforcement agencies, and government oversight bodies, carrying out preventive measures in activities related to the prevention and detection of crime and applying strategies to combat criminalization, especially under martial law. The main emphasis is on creating conditions for the complete absence of reasons for the spread of corruption since it is a serious obstacle to maintaining the stability of the country at the international level and significantly impedes the implementation of strategies to ensure national and public security. To maintain state security, the following strategic priorities exist:

- improving the system of functioning of the executive branch;
- creation and implementation of a system that detects and suppresses illegal activities;
- development of tools for conflict prevention at the social and international levels;
- strengthening security in the information sphere, detecting threats and neutralizing them;

– tightening measures to ensure the safety and security of citizens from the influence of criminal and terrorist groups, as well as other propaganda systems.

It can be argued that the modern system of security concepts represents a very effective scheme for the functioning of the state. However, there are a lot of questions and shortcomings that have an external impact on the level of effectiveness and implementation of the strategy, in particular:

- level of corruption;
- the need for a high level of funding;
- lack of personnel, etc.

All the problems presented are pressing shortcomings of Ukrainian reality; accordingly, in combating corruption, increasing the effectiveness of financial activities, and training highly qualified personnel, it will be possible to achieve the desired results not only within the framework of the Concept but also in other areas.

УДК 351.7+343.98
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/90-92

Юрій КРАМАРЕНКО
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ОДНІЙ ІЗ ЗАГРОЗ МІЖНАРОДНІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Основними напрямками реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю (далі – Стратегія), затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1126-р від 16.09.2022, є:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;
- запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;
- запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;
- інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;
- залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю;
- міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю [1].

Після схвалення Стратегії було прийнято низку нормативно-правових актів, що спрямовані на її виконання. Серед них постанова Кабінету Міністрів України № 59 від 26 січня 2022 р. «Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна» [2], якою утворено Міжвідомчу робочу групу з координації запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна та затверджено «Положення про Міжвідомчу робочу групу з координації запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна» й «Порядок збирання і узагальнення інформації та здійснення оцінювання загроз організованої злочинності та тяжких злочинів відповідно до системи оцінки СОСТА Україна» (далі – Порядок системи оцінки СОСТА Україна) [2].

Ще одним підзаконним актом є розпорядження Кабінету Міністрів України № 850-р від 27 вересня 2022 р. «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю» (далі – План заходів) [3]. У Плані заходів визначено, що МВС України та Національна поліція є основними їх відповідальними виконавцями, а також зазначено, що до утворення Національного координатора («координаційного органу, який проводить моніторинг і дає оцінку стану реалізації цієї Стратегії, що повинен бути створений відповідно до Стратегії») його функції покладаються на Міністерство внутрішніх справ України. Отже, МВС України є одним із ключових суб'єктів протидії організованій злочинності.

Одним із системоутворюючих стратегічних нормативно-правових актів, що торкається зазначеної сфери відносин, є Указ Президента України № 273/2023 від 11 травня 2023 р. «Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки» (далі – Стратегічний план) [4]. Одними із стратегічних пріоритетів цього Стратегічного плану є «послідовна кримінальна політика, пріоритетом у якій є запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого» та «оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права» [4].

Щодо змісту і напрямів реформування органів правопорядку, котрі вказані у Стратегічному плані, слід звернути особливу увагу на такі пункти.

1.2. Забезпечення подальшого розвитку системи органів правопорядку на основі застосування ризик-орієнтованих підходів, інформаційно-аналітичної діяльності, стратегічного менеджменту та прогнозування.

1.4. Посилення системної взаємодії з інститутами громадянського суспільства у сфері протидії злочинності.

1.5. Гармонізація із законодавством ЄС і досягнення необхідних стандартів у питаннях прикордонного контролю шляхом запровадження національної системи автоматичного обміну між органами правопорядку інформацією з питань перетинання державного кордону з метою протидії тероризму та іншим кримінальним загрозам.

1.6. Подальший розвиток міжнародного співробітництва, зокрема через розширення міжвідомчої взаємодії.

1.7. Модернізація правових засад оперативно-розшукової діяльності.

2.1. Запровадження стратегічного планування у сфері кримінальної політики, що визначатиме міжгалузеві, галузеві та інституційні заходи протидії злочинності, забезпечення захисту особи, суспільства і держави від можливих посягань із додержанням принципів верховенства права та захисту прав людини.

2.2. Розвиток спроможності системи органів правопорядку та прокуратури брати участь у формуванні кримінальної політики і здійсненні моніторингу її реалізації.

2.3. Розроблення, затвердження та введення в дію Національного плану із запобігання (превенції) злочинності, розрахованого на три роки, на підставі якого за активної участі громадянського суспільства приймаються щорічні регіональні та місцеві програми запобігання (превенції) злочинності. Утворення міжвідомчої Координаційної ради з питань реалізації політики запобігання (превенції) злочинності.

2.4. Щорічне визначення пріоритетних напрямів протидії злочинності залежно від її стану, структури, динаміки і тенденцій.

2.7. Запровадження єдиної медійної політики та стратегії публічної комунікації для системи кримінальної юстиції у сфері реалізації кримінальної політики [4].

Можна констатувати, що вказані напрями є дієвими орієнтирами у протидії злочинності та її організованим формам. Їх поступова, системна та поміркована реалізація може надати суттєвий поштовх до верховенства права у суспільстві та мінімізації шкоди, що завдається протиправною діяльністю.

Отже, з огляду на зміни у чинному законодавстві, реформування правоохоронних органів та судових інстанцій можна констатувати, що в напрямі протидії організованим формам злочинності в Україні здійснюється певна робота, проте її темпи залишають бажати кращого. Причиною цьому можуть бути і об'єктивні зовнішні чинники (особливо з кінця лютого 2022 р.), і ті, до яких, можливо, мають відношення певні суб'єкти впливу, тобто представники організованої злочинності та афлійовані до них особи. Подолання таких перешкод вимагає консолідації не тільки правоохоронних та інших державних органів, а й самого суспільства, в тому числі недержавних утворень.

Організована злочинність є проблемою світового масштабу, що по суті не має кордонів, та пронизує суспільні відносини кожної країни, підлаштовуючись під її особливості. Сучасна організована злочинність, як і всі суспільно-економічні процеси, перебуває у процесі трансформації. За припущеннями фахівців, тенденції організованої злочинності будуть формуватися під впливом «глобальних змін в таких областях, як демографія, міграція, урбанізація, конфлікти та економіка» [5, с. 36].

Заслужовують на окрему увагу «Керівні принципи», прийняті 31 березня 2021 р. Комітетом Міністрів ЄС та розроблені Комітетом Ради Європи по боротьбі із тероризмом (CDCT) (далі – Керівні принципи) [6]. З огляду на загрози, що викликані поєднанням можливостей терористичної діяльності та організованої злочинності, Керівні принципи містять рекомендації країнам-членам щодо попередження та протидії тероризму. В Керівних принципах серед напрямів, на яких рекомендовано зосередити увагу країнам-членам, зазначено такі, як: «моніторинг та розвідка», «захист свідків», «корупція», «повернення активів» тощо. Також звернено увагу на «потенціал» та «дослідження», тобто готовність співробітників правоохоронних органів та суду до здійснення специфічних завдань та діяльності та заохочення проведення досліджень у сфері протидії тероризму та транснаціональній організованій злочинності для кращого їх розуміння [6].

З огляду на вказане слід зазначити, що ці напрями багато в чому перетинаються із

напрямами вітчизняної Стратегії та Стратегічного плану, котрі уже були згадані вище. Синхронізація та узгодження протидії злочинності на національному та міжнародному рівнях має першочергове значення, оскільки дозволить комплексно вирішувати завдання, що стоять перед правоохоронними органами. З огляду на масштабність завдань щодо протидії організованій злочинності ефективним є поєднання наукових підходів, новітніх інформаційних технологій та практичних надбань підрозділів, що здійснюють протидію організованій злочинності. При цьому наука та технології повинні відігравати роль науково-методологічного та методичного забезпечення вирішення конкретних завдань практичних підрозділів, тобто давати ґрунтовні відповіді на їхні запити та очікування та прогнозувати можливі результати.

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

2. Деякі питання запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки СОСТА Україна : постанова Кабінету Міністрів України від 26 січня 2022 р. № 59. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/59-2022-п#Text>.

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-р#Text>.

4. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

5. Крамаренко Ю. М., Скок О. С., Шевченко Т. В., Хашев В. Г. Сучасні питання протидії організованій злочинності в Україні та за кордоном: монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 216 с. URL : <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/9736>.

6. 10.3 Council of Europe Committee on Counter-Terrorism (CDCT). *Council of Europe*. URL : https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a19655.

УДК 343.9.02+341.31

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/92-94

Максим КРИВОНОС

доцент кафедри поліцейської діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів поліції Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

**АКТУАЛЬНІ ЗАГРОЗИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

З часу ратифікації Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності держава Україна взяла на себе низку важливих зобов'язань в частині здійснення комплексу заходів щодо збирання та аналізу інформації про характер організованої злочинності на всій території держави, тенденцій та умов злочинної діяльності, обміну такою інформацією; контролю за практичними заходами щодо протидії організованій злочинності, а також проведення оцінки їх ефективності та дієвості.

Зважаючи на значущість та затребуваність результатів реалізації взятих Україною на себе зобов'язань, було розроблено й впроваджено Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [1] та план заходів з її реалізації [2]. Слідом за цим конкретизовано повноваження спеціальних підрозділів із боротьби з організованою злочинністю МВС (на той час УБОЗ) та СБУ з подальшим їх реформуванням під сучасні виклики часу. 13 жовтня 2015 р. замість ліквідованого УБОЗ утворено Департамент захисту економіки НПУ, на зміну якого 9 жовтня 2019 р. сформовано Департамент стратегічних розслідувань НПУ як міжрегіональний територіальний орган у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який у співпраці з іншими правоохоронними органами бере

участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю [3]. Наразі в Україні реалізується Стратегія боротьби з організованою злочинністю, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р [4], план заходів щодо виконання якої затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р. [5]. В зазначеній стратегії чітко зауважено, що в умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки нашої держави [4].

І дійсно, повномасштабна збройна агресія РФ проти України поставила на порядок денний необхідність вирішення цілої низки викликів, пов'язаних з цією подією, починаючи від адаптації національного кримінального та кримінального процесуального законодавства до умов і викликів воєнного стану, закінчуючи необхідністю здійснення комплексу першочергових та невідкладних організаційних, мобілізаційних та інших заходів, спрямованих на стримування та відсіч агресору, документування ознак кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, виявлення та ідентифікацію злочинців.

Одним із неминучих негативних наслідків подібної зміни акцентів стало те, що правоохоронні органи об'єктивно менше уваги почали приділяти протидії іншим кримінальним правопорушенням, як-от: торгівля людьми, шахрайство, незаконне поводження зі зброєю (особливо стрілецькою та легкого озброєння), наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами тощо, до яких традиційно виявляли свій інтерес представники злочинного світу.

Умовами воєнного стану й тимчасовою переорієнтацією правоохоронних органів на виконання пріоритетних викликів та завдань активно скористалися організовані злочинні групи та злочинні організації, які поширили свій протиправний вплив на критично важливі сфери суспільного життя, зокрема й військову сферу, що є реальною загрозою для національної безпеки нашої держави.

Як відзначають А. Мовчан та Т. Созанський, з думкою яких цілком погоджуємося, структура сучасної організованої злочинності характеризується мережевим середовищем, де відносини між злочинцями є мінливими, системними і орієнтованими на отримання прибутку [6, с. 52]. Злочинці взаємодіють між собою в межах злочинних угруповань, що діють відокремлено або об'єднуються у так звані «кримінальні надорганізації» – злочинні спільноти, які спеціалізуються на одній чи одночасно декількох ключових протиправних напрямках діяльності, активно використовують допомогу корумпованих ділків та легальних бізнес-структур для легалізації отриманих прибутків та розширення свого впливу.

Отже, можна з упевненістю стверджувати про сформованість стійких сфер та напрямів протиправної активності організованої злочинності, що посилюються в умовах воєнного стану, на які слід звертати особливу увагу уповноваженим підрозділам правоохоронних органів:

1) ймовірний вступ частини осіб, що раніше входили до складу організованих злочинних груп різного спрямування або продовжують бути у їх складі, до лав Територіальної оборони та Збройних Сил України (далі – ЗСУ) для протистояння російській агресії з отриманням легального доступу до стрілецької зброї й озброєння та відомостей військового характеру у сфері безпеки і оборони.

Зазначені обставини потенційно створюють для таких осіб нові можливості для:

а) надання російській федерації, її представникам, злочинним групам сприяння у проведенні підривної діяльності проти держави України, зокрема через деморалізацію військовослужбовців та посилення руйнівного впливу на найважливіші об'єкти військового призначення [7, с. 305] (пункти управління, вузли зв'язку, радіотехнічні станції, місця зосередження техніки та розміщення військовослужбовців, військового майна тощо);

б) планування та здійснення незаконних оборудок зі зброєю та боєприпасами:

– налагодження каналів постачання в незаконний обіг автоматичної та іншої вогнепальної зброї (насамперед стрілецької та легкого озброєння), зокрема й необлікованої, та боєприпасів до неї;

– підбір вибухонебезпечних предметів для організації та вчинення терористичних актів тощо;

– постачання військовослужбовцям синтетичних психоактивних речовин за оплату або в обмін на окремі зразки зброї та боєприпасів;

– вербування військовослужбовців до участі в організованих злочинних

угрупованнях;

в) підбір осіб із-поміж діючих та колишніх військовослужбовців для формування нелегальних приватних військових та охоронних компаній;

2) створення злочинних схем:

– зі збирання та подальшого використання на свою користь пожегтів грошових коштів на потреби ЗСУ шляхом створення точних копій Інтернет-ресурсів, телеграм-каналів для збирання благодійних пожегтів тощо;

– із закупівлі харчової та нехарчової продукції, техніки, предметів озброєння для потреб ЗСУ за завищеними цінами, неналежної якості тощо;

3) створення спеціальних онлайн-платформ (спеціалізованих відкритих або прихованих телеграм-каналів, Інтернет-магазинів тощо), які пропонують до придбання усім охочим бойову та травматичну вогнепальну зброю, легке озброєння з можливістю їх доставки в обласні центри та окремі міста України. Інформація про такі платформи активно поширюється через популярні соціальні мережі.

Наведені обставини свідчать про необхідність активізації зусиль правоохоронних органів, зокрема військової контррозвідки Служби безпеки України, Департаменту карного розшуку та Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції в частині проведення комплексу заходів, спрямованих на отримання та перевірку інформації щодо незаконного обігу автоматичної та іншої вогнепальної зброї за участі військовослужбовців, документування таких фактів, встановлення каналів та джерел походження необлікованої зброї, боєприпасів та вибухівки, джерел фінансування незаконної діяльності.

1. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text>.

2. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.01.2012 № 53-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53-2012-%D1%80#Text>.

3. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 23.10.2019 № 1077. URL : <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/Наказ%20НП%201077%20-%2023102019%20положення%20ДСР.pdf>.

4. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

5. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-p#Text>.

6. Мовчан А. В., Созанський Т. І. Характерні ознаки сучасної організованої злочинності за результатами опитування Socta. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 49–56.

7. Сарнавський О. М. Протидія організованій злочинності у військовій сфері: кримінально-правові та організаційно-правові проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 304–306.

УДК 351.749.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/95-97

Юрій ОВЕРЧЕНКО

старший викладач кафедри
спеціальних дисциплін
факультету правоохоронної діяльності
Національної Академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософії у галузі права

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ
МОРСЬКОМУ ТЕРОРИЗМУ СИЛАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ В ЦАРИНІ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ**

Розглядаючи сучасний стан розвитку суспільних відносин в Україні, переважна більшість пересічних громадян інтуїтивно порівнює його із такими самими процесами, що відбуваються і за межами країни. Насамперед це зумовлено сучасними умовами, у яких розвивається українське суспільство, та прямою їх залежністю від чинників, які формують такі умови.

До чинників, які прямо впливають на розвиток сучасного українського суспільства, беззаперечно, слід відносити такі, як прагнення України увійти до складу Європейського Союзу та інтегруватись до Північноатлантичного військового блоку. Слід наголосити, що означений процес значно ускладнений на фоні збройної агресії російської федерації.

З іншого боку, агресія РФ знівелювала велику кількість перешкод, які стояли на інтеграційному шляху України, тим самим значно прискоривши трансформацію загальнодержавних інституцій відповідно до стандартів ЄС.

Не останнє місце у процесі інтеграції України до Європейської спільноти відіграє синхронізація вітчизняного правового поля із правовим полем ЄС. Отже, є цілком логічним, що вдосконалення нормативно-правової бази в Україні безпосередньо пов'язане із реформою системи правоохоронних органів. Таким чином, означене реформування повинно мати глобальний характер і охоплювати не тільки перерозподіл компетенції у сфері діяльності правоохоронних органів, а і створення надійної системи стримування і протидії їхній діяльності.

Досвід функціонування правоохоронних систем провідних країн світу, таких як США [2] та Велика Британія [5, с. 30, с. 45], вказує на те, що врівноважені між собою на рівні компетенції сфери відповідальності правоохоронних органів та спеціальних служб створюють надійні умови для недопущення можливого домінування однієї структури над рештою. Таким чином, майже нівелюються передумови до можливого зловживання з боку тієї чи іншої правоохоронної структури чи спеціальної служби. Цьому сприяє і чіткий розподіл сфер впливу та меж відповідальності, визначених законодавцем для тієї чи іншої правоохоронної структури. У свою чергу, це утворює достатньо ефективні спроможності у діяльності тих чи інших державних структур і правоохоронних органів за різними напрямками протидії тим чи іншим загрозам безпеки суспільства і держави. Чіткий розподіл повноважень у переважній більшості перекидає усі напрями можливої злочинної діяльності, тим самим покращується ефективність правоохоронних органів.

Розглядаючи сучасне антитерористичне законодавство України, доцільно вважати його достатнім та всебічним у питаннях забезпечення безпеки суспільства і держави від проявів терористичного характеру. Поряд із тим існують слабкі місця, яким законодавець приділив недостатньо уваги. Визначаючи суб'єктів боротьби з тероризмом, законодавець охопив усі життєво важливі напрями функціонування держави та діяльності суспільства [1]. Однак на рівні інших нормативно-правових актів, які деталізують компетенцію зазначених суб'єктів, існує деяка неузгодженість.

Законом України «Про боротьбу з тероризмом» для кожного суб'єкта боротьби із тероризмом визначено певні повноваження. Так, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону – Державна прикордонна служба України (далі – Держприконслужба) – та органи охорони державного кордону

здійснюють боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення спроб перетинання терористами державного кордону України [1]. Отже, участь у протидії тероризму силами Держприкордонслужби зосереджена на державному кордоні України (далі – ДКУ) відповідно до покладених завдань із охорони ДКУ [4].

Зосереджуючи увагу на морській ділянці ДКУ, слід зазначити, що її охорону здійснюють сили Морської охорони Держприкордонслужби, які, окрім охорони ДКУ на морі [3], здійснюють охорону суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні (далі – В(М)ЕЗ). Водночас до компетенції Морської охорони (далі – МО) Держприкордонслужби віднесено виконання завдань щодо здійснення контрольних заходів у прилеглий зоні на морі [6] з метою недопущення порушень прикордонно-митного та санітарного законодавства України.

Отже, МО Держприкордонслужби за своїм призначенням здійснює контрольні заходи та функцію охорони ДКУ у всіх водних поясах, що прилягають до узбережжя України, до яких входять її В(М)ЕЗ, територіальне море і прилегла зона. Разом із тим протидія тероризму на морі силами МО Держприкордонслужби законодавцем зосереджена виключно у межах завдань, які стосуються перетину ДКУ, тим самим лишається поза увагою 12 морських міль територіального моря та 12 морських миль прилеглої зони. Водночас питання протидії морському тероризму у межах В(М)ЕЗ України і досі є доволі актуальним і відкритим до широкої дискусії та обговорення.

Звісно, законодавець визначив Службу безпеки України (далі – СБУ) як головний орган у загальнодержавній системі боротьби з тероризмом, визначивши Антитерористичний центр при СБУ головним координатором такої діяльності. Також розроблені заходи із протидії терористичним актам як окремим злочинам. Передбачено порядок розгортання і проведення антитерористичної операції, від тактичного до національного рівня. Разом із тим питання протидії саме морському тероризму як ймовірній загрози й досі лишається недостатньо опрацьованим на законодавчому рівні.

Зважаючи на наявні у Держприкордонслужби в цілому та у МО Держприкордонслужби зокрема сили, засоби і законодавче підґрунтя щодо боротьби з тероризмом на морі, цілком логічним було би розширити повноваження МО Держприкордонслужби, поклавши на неї завдання щодо протидії тероризму на морі у межах вод української юрисдикції.

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України 20 березня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

2. Мюджахіт Б. Формування публічної безпеки в США: теоретичні засади. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 4. С. 36–42.

3. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.

4. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

5. Матюхіна Н. П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Консум, 2001. 131 с.

6. Про прилеглу зону України : Закон України від 06.12.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 3. Ст. 20.

УДК 338.439.66/(100)
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/97-99

Ольга ОСИПОВА
доцент кафедри математичного
моделювання та статистики
Київського національного
економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
кандидат економічних наук

МАСОВАНІ ПОВІТРЯНІ АТАКИ РОСІЇ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Повітряні атаки росії на Південь України чинять істотний негативний вплив на глобальну продовольчу безпеку та світовий ринок зерна. Україна має важливе значення для глобального постачання продовольства, оскільки її сільськогосподарська продукція, зокрема зернові культури, є ваговою частиною експорту та невід’ємною частиною харчового раціону понад 400 мільйонів людей в регіонах, де традиційно відчутний дефіцит продовольства [1]. Війна в Україні, особливо у південних регіонах, та блокування морських портів порушує глобальні ланцюги постачання зерна і створює реальну загрозу глобальній продовольчій безпеці.

Нами проведено аналіз ракетних атак та атак безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА) на Півдні України, зокрема в Одеській, Херсонській та Миколаївській областях. Результати дослідження розкривають повну картину динаміки конфлікту на Півдні України, надаючи важливу інформацію про частоту, інтенсивність та характер російських ракетних і безпілотних атак.

Для аналізу було використано набір даних щодо російських ракетних атак та атак БПЛА у період із вересня 2022 р. до жовтня 2023 р. [2]. На рис. 1 наведено кількість російських ракетних та безпілотних атак на територію України помісячно протягом періоду, взятого для дослідження. Також для кращого розуміння виокремлено кількість атак на південні регіони (Одеську, Херсонську та Миколаївську області) та на всі інші регіони України.

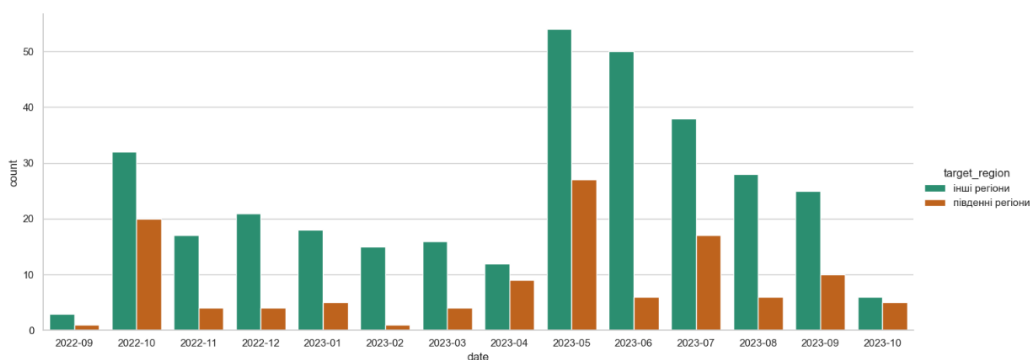

Рис. 1. Кількість російських повітряних атак по території України (вересень 2022 – жовтень 2023 р.).

Як можна побачити з рис. 1, російські повітряні атаки мають динамічний характер і характеризуються зростанням бойової активності в окремі місяці, зокрема в жовтні 2022 і травні 2023 р. Під час атак використовуються різноманітні типи зброї (такі як БПЛА, крилаті та балістичні ракети), кожен з яких становить окремі виклики для системи ППО України. Крім того, група «південні регіони» є особливим об’єктом для ракетних і безпілотних атак, оскільки кількість атак у цих регіонах є високою, враховуючи їхню обмежену географічну протяжність.

Далі проаналізовано російські повітряні атаки саме на південні регіони України у період після 17 липня 2023 р., коли росія відкликала гарантії морської безпеки в межах Чорноморської зернової ініціативи та відновила зусилля з пошкодження портової

інфраструктури на Півдні України [3]. Табл. 1 ілюструє інтенсивність російських повітряних атак на південні регіони України після 17 липня 2023 р. Дані згруповані за місяцями, за типами зброї (БПЛА, балістичні ракети, крилаті ракети) та включають загальну кількість випущених ракет та БПЛА, загальну кількість знижених ракет та БПЛА та коефіцієнт їх знищення.

Таблиця 1

Російські повітряні атаки на Південь України після відкликання гарантій морської безпеки: 18 липня – 15 жовтня 2023 р.

Місяць	Тип озброєння	Випущено, загалом	Знищено, загалом	Коефіцієнт знищення, %
Липень	БПЛА	3	3	100
	балістичні ракети	2	2	100
	крилаті ракети	52	14	26,92
Серпень	БПЛА	48	39	81,25
	крилаті ракети	12	12	100
Вересень	БПЛА	136	113	83,09
	крилаті ракети	24	17	70,83
Жовтень	БПЛА	99	71	71,72

Отже, після відкликання Росією гарантій безпеки морського судноплавства інтенсивність атак значно зросла, що свідчить про активізацію бойових дій та активну фазу конфлікту. Дані в табл. 1 відображають триваючий конфлікт у південному регіоні України з поєднанням ракетних і безпілотних атак. Атаки БПЛА були найбільш поширеними протягом усього зазначеного періоду з поступовим збільшенням їхньої кількості. Коефіцієнт знищення БПЛА залишався відносно високим, що свідчить про ефективну оборону. Атаки крилатих ракет також були частими, з помітним зниженням коефіцієнта їх знищення, що свідчить про те, що вони становлять більш серйозний виклик для оборонних систем. Атаки балістичними ракетами відбувалися значно рідше, і коефіцієнт знищення склав 100%, тобто всі вони були успішно перехоплені.

Загалом дані показують, що південний регіон України зазнав масштабних повітряних атак, а оборонні зусилля були більш успішними у протидії загрозам БПЛА і балістичних ракет порівняно з крилатими ракетами.

Також проаналізуємо географічне розташування та інтенсивність використання російських пускових майданчиків для здійснення повітряних атак. Рис. 2 надає докладний огляд місць запуску ракет та БПЛА для атак по південним регіонам України.

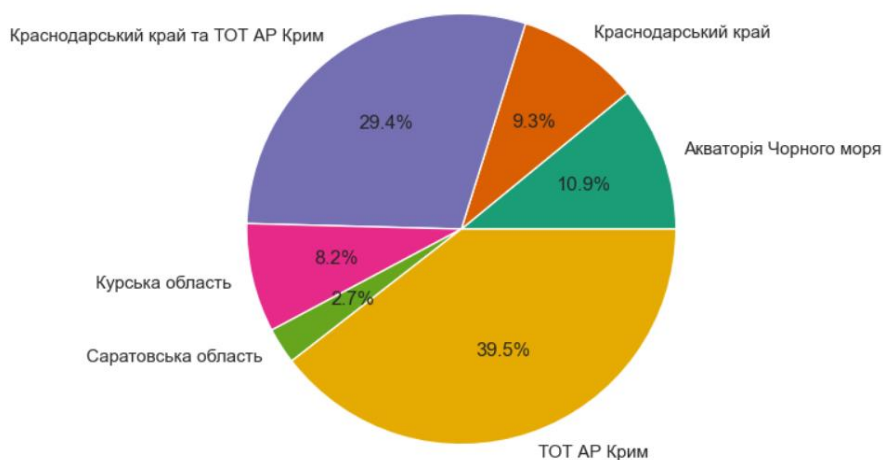

Рис. 2. Місяця запуску російських ракет та БПЛА для атаки південних регіонів України

Можемо зробити висновки, що територія ТОТ АР Крим, акваторія Чорного моря та Краснодарський край є стратегічно важливими точками для запуску БПЛА з огляду на їхню географічну близькість до південного кордону України. Це підтверджується високою частотою атак з цих областей. Натомість військові аеродроми в Курській та Саратовській областях, хоча й географічно віддалені від південних регіонів, через наявність всіх необхідних технічних засобів та інфраструктури використовуються для запуску ракет.

Отже, з 2-ї половини липня 2023 р. атаки росії по Півдню України характеризуються значною активізацією як за частотою, так і за інтенсивністю, особливо у вересні-жовтні 2023 р., що свідчить про посилення повітряних атак, які концентруються на південних регіонах України. Хоча більшість атак БПЛА були успішно відбиті системою ППО України, ракетні атаки становили більший виклик і характеризувалися дещо нижчим коефіцієнтом знищення.

Для кращої протидії російським повітряним атакам та захисту морських портів України можливими є такі стратегічні заходи, як, наприклад, покращення систем ППО, міжнародна підтримка, пошук альтернативних маршрутів для транспортування українського зерна на експорт [4]. Ці стратегії спрямовані на зміцнення стійкості портової інфраструктури Півдня України та встановлення безпечної основи для продовження експорту зерна, пом'якшуючи негативні наслідки, що виникають внаслідок російської збройної агресії та в підсумку посилюючи світові ланцюги постачання зерна та покращуючи глобальну продовольчу безпеку.

1. Russian invasion in Ukraine could threaten global food security and starve hundreds of millions globally. *KSE*. URL : <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/russian-invasion-in-ukraine-could-threaten-global-food-security-and-starve-hundreds-of-millions-globally/>.

2. Massive Missile Attacks on Ukraine. *kaggle*. URL : https://www.kaggle.com/datasets/piterfm/massive-missile-attacks-on-ukraine/data?select=missile_attacks_daily.csv.

3. Петрушко Л. Спалений коридор. Росія зупинила «зернову угоду» і почала обстрілювати порти, що працювали в її межах. Як це вплине на аграрну галузь. *Forbes*. URL : <https://forbes.ua/money/rosiya-znishchue-porti-ukraini-20072023-14931>.

4. Осыпова О. Russian missile attacks on southern Ukraine: impact on global food security and grain market. *Ефективна економіка : електрон. журнал*. 2024. № 2. URL : <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3110/3146>.

УДК 351.862.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/99-102

Світлана ПОЛЯКОВА

учений секретар Науково-дослідного
інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
кандидат філологічних наук, доцент

НАУКОВА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Сучасний світ визначається швидким розвитком технологій, міжнародної геополітичної напруженості та появою нових загроз безпеці. У цьому динамічному середовищі наукова складова відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки держав. Стрімкі наукові відкриття та інновації у сфері науки та технологій стають невід'ємною частиною стратегій протидії сучасним загрозам. Наукові дослідження та розробки суттєво впливають на національну безпеку за такими напрямками:

- кібербезпека та інформаційні технології;
- біотехнології та біологічна безпека;
- сучасні матеріали та оборонні технології;
- геополітичні дослідження та аналітика;
- енергетична безпека та екологічні дослідження тощо.

З розвитком цифрової доби кібербезпека стала пріоритетною галуззю наукових

досліджень. Загрози у сфері кіберзлочинності, кібершпиунства та кібертероризму вимагають постійного вдосконалення методів виявлення та захисту. Наукові дослідження в галузі криптографії, комп'ютерної безпеки, штучного інтелекту та аналітики даних відіграють вирішальну роль у запобіганні кібератакам та забезпеченні безпеки інформаційних систем.

Розвиток біотехнологій відкриває нові можливості для наукових досліджень та інновацій, але також становить потенційні загрози для національної безпеки. Наукові дослідження в галузі біоінформатики, генної інженерії та біомедицини не лише сприяють розвитку медицини та біотехнологій, а й допомагають запобігати загрозам біотероризму, поширенню інфекційних захворювань та створенню біологічної зброї.

Наукові дослідження у галузі матеріалознавства, нанотехнологій та фізики відіграють важливу роль у розробці інноваційних матеріалів та оборонних технологій. Створення міцних та легких матеріалів, стійких до радіації або високих температур, а також розробка передових військових систем та технологій розвідки стають ключовими факторами у забезпеченні безпеки країни.

Наукові дослідження в галузі геополітики, міжнародних відносин та конфліктології допомагають зрозуміти складні динаміки світової політики та передбачати можливі загрози національній безпеці. Аналітика даних та моделювання політичних сценаріїв стають важливим інструментом ухвалення стратегічних рішень у сфері національної безпеки.

Наукові дослідження в галузі енергетики та екології стають все більш важливими для забезпечення національної безпеки у контексті зміни клімату та енергетичної незалежності. Розвиток альтернативних джерел енергії, ефективних технологій екологічного виробництва та оцінка ризиків для екологічної безпеки відіграють ключову роль у збалансованому розвитку та забезпеченні стійкості країни.

Отже, наукова складова національної безпеки у сучасних реаліях стає дедалі важливішою і невід'ємною частиною стратегій протидії сучасним загрозам. Розвиток науки та технологій, інновації та наукові дослідження відіграють вирішальну роль у забезпеченні безпеки держави та її громадян в умовах швидкого технологічного та геополітичного розвитку.

Безумовно, наукова складова національної безпеки потребує не лише постійного розвитку та вдосконалення існуючих технологій, а й адаптації до нових викликів та загроз. Глобальні проблеми, такі як зміна клімату, пандемії, тероризм та кібератаки, потребують комплексного та науково обґрунтованого підходу до проблеми забезпечення безпеки.

Важливим аспектом наукової складової національної безпеки є також співпраця та обмін знаннями та досвідом між науковими спільнотами різних країн. Світова спільнота вчених та фахівців з безпеки повинна працювати разом для розробки нових методів та технологій, обміну інформацією про нові загрози та обміну найкращими практиками [1].

Крім того, необхідно звертати особливу увагу на етичні аспекти наукових досліджень у галузі національної безпеки. Це включає не тільки забезпечення конфіденційності та безпеки даних, але й усвідомлене використання технологій та методів досліджень з урахуванням їх потенційних наслідків для суспільства та навколишнього середовища.

Для ефективного використання наукової складової національної безпеки необхідно забезпечити достатнє фінансування наукових досліджень у цій галузі, а також розробити механізми стимулювання інновацій та впровадження наукових розробок у практичну діяльність правоохоронних органів та військових структур.

Загалом наукова складова національної безпеки є ключовим елементом у забезпеченні стабільності та безпеки держави у сучасному світі. Розвиток наукових досліджень та інновацій, співробітництво між країнами та етичний підхід до використання наукових досягнень відіграють вирішальну роль у забезпеченні безпеки та процвітання суспільства.

Враховуючи наявні мінливі умови та загрози, наукова складова національної безпеки повинна залишатися динамічною та гнучкою. Це означає постійне оновлення наукових підходів та технологій, а також готовність до адаптації до нових викликів та ситуацій.

Важливо також враховувати, що наукова складова національної безпеки має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході. У сучасному світі загрози та виклики часто мають комплексний характер, і для їх ефективного подолання потрібна взаємодія різних наукових дисциплін та фахівців. Наприклад, вирішення проблем у галузі кібербезпеки потребує експертизи не лише фахівців з інформаційних технологій, а й криптографів,

соціологів, психологів та юристів. Тільки об'єднання знань та досвіду різних наукових галузей дозволить розробити комплексні стратегії та методи захисту від кіберзагроз.

Також важливо враховувати, що наукові дослідження в галузі національної безпеки мають бути засновані на незалежності та об'єктивності. Наукові висновки та рекомендації повинні ґрунтуватися на фактах та доказах, а не на політичних чи ідеологічних уподобаннях. Такий підхід дозволить розробляти ефективні стратегії захисту та протидії загрозам безпеці.

Крім того, необхідно активно сприяти міжнародному співробітництву у галузі наукової складової національної безпеки. Багато загроз і викликів, з якими стикаються сучасні суспільства, мають транскордонний характер, і їх ефективне подолання потребує спільних зусиль міжнародного співтовариства. Обмін досвідом, навчання та спільні наукові дослідження можуть значно покращити способи протидії загрозам безпеці.

Дослідження та розробки в галузі національної безпеки повинні також враховувати соціальні, економічні та політичні аспекти. Успішні наукові проєкти мають бути впроваджені у широкому масштабі та охоплювати різні аспекти суспільного життя, щоб забезпечити комплексний захист національної безпеки. Важливо підтримувати відкритість та прозорість у наукових дослідженнях, особливо в галузі безпеки. Це допоможе створити довіру суспільства до наукових досягнень та зміцнити легітимність діяльності правоохоронних органів та військових структур.

Навчання та підготовка кадрів у галузі наукової складової національної безпеки відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності та професіоналізму. Програми освіти та навчання повинні відповідати сучасним вимогам та надавати студентам необхідні знання та навички для роботи у цій складній та важливій галузі [2].

Для подальшого покращення ефективності наукової складової національної безпеки важливо також зосередити увагу на розвитку освіти та наукової інфраструктури. Навчання та підготовка фахівців у галузі національної безпеки мають бути пріоритетними завданнями для держави. Це включає створення та розвиток спеціалізованих освітніх програм, лабораторій і центрів, а також залучення кваліфікованих наукових кадрів.

Не менш важливим аспектом є підтримка та стимулювання інноваційної діяльності у науковому середовищі. Державні програми фінансування та грантів, наукові конкурси та премії допомагають створити сприятливе середовище для наукових досліджень та мотивують вчених до розробки новаторських рішень у галузі національної безпеки.

Для успішного співробітництва між науковими спільнотами та правоохоронними органами необхідно також розвивати механізми обміну інформацією та досвідом. Це дозволить вченим отримувати доступ до актуальних даних та аналітичних матеріалів, а правоохоронним органам використовувати наукові дослідження у своїй діяльності.

Загалом наукова складова національної безпеки у сучасних реаліях відіграє критичну роль у забезпеченні стабільності та безпеки держави. Розвиток наукових досліджень та інновацій, підтримка освіти та наукової інфраструктури, інтеграція нових технологій та стимулювання інноваційної діяльності є ключовими факторами, які допоможуть забезпечити ефективність наукової складової у захисті національної безпеки.

Для досягнення максимальної ефективності наукової складової національної безпеки необхідно також приділяти увагу збалансованому розвитку різних напрямів наукових досліджень. Важливо не лише зосереджуватись на вдосконаленні технічних засобів та методів захисту, а й враховувати соціальні, економічні та культурні аспекти безпеки.

Економічні дослідження відіграють важливу роль у національній безпеці. Аналіз економічних процесів, торговельних відносин та фінансових потоків допомагає виявити вразливості та ризики, пов'язані з економічною стабільністю та фінансовою безпекою країни. Розробка заходів щодо зниження залежності від зовнішніх економічних факторів та розвиток власних ресурсів сприяють зміцненню національної безпеки.

Культурні дослідження відіграють важливу роль у запобіганні міжкультурним конфліктам та підвищенні рівня міжкультурного взаєморозуміння. Бачення особливостей культурних традицій та цінностей різних народів допомагає створити умови для мирного співіснування та запобігання конфліктам.

Наукова складова національної безпеки є фундаментальним елементом забезпечення стабільності та безпеки держави. Розвиток наукових досліджень та інновацій, а також підтримка наукової спільноти та навчання кадрів відіграють вирішальну роль у подоланні сучасних загроз та викликів та забезпеченні безпеки і процвітання суспільства

Таким чином, збалансований розвиток різних наукових напрямів, включаючи технічні, соціальні, економічні та культурні аспекти, є ключовим чинником забезпечення

національної безпеки в сучасних реаліях. Тільки комплексний підхід, що враховує безліч факторів та аспектів, дозволить ефективно запобігти та протидіяти загрозам безпеці та забезпечити стабільність і процвітання держави.

1. Khaminich S., Heti K. The knowledge economy as a factor for enterprise development in management system. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. Vol. 1. No. 1. P. 103–115.
2. Хамініч С. Ю. Основні тренди освіти в системі економіки знань. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Економічні науки»*. 2023. № 5. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8886>.

УДК 351.862.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/102-103

Володимир ФЕДЧЕНКО

професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анексувавши в 2014 р. Кримський півострів, російські загарбники перетворили Крим у військову базу, використовуючи її переважно для вогневого ураження Чорноморському регіону та південної частини України. У цьому ж році одночасно розпочали й гібридну війну на Сході України, підтримуючи сепаратистів та терористів, а починаючи з лютого 2022 р. росія, не приховуючи своїх імперських амбіцій, здійснила вже пряме військове вторгнення в Україну, що призвело до численних жертв, руйнувань та гуманітарної кризи, внаслідок чого загинули тисячі мирних людей, а мільйони стали переселенцями, вимушено мігрувавши до інших держав.

Активно проводячи військові дії та маневри, наносячи вогневе ураження по всій території України, застосовуючи різні види озброєння, вчиняючи терор та геноцид проти мирного населення, одночасно намагаючись знищити Україну як державу, росія застосовує й економічні інструменти як зброю, здійснюючи через своїх прихильників блокування транзиту українських товарів та широко використовуючи різного роду кібератаки на українські державні установи, інфраструктурні об'єкти та приватні компанії, завдаючи шкоди різним секторам економіки держави. Водночас, з метою дестабілізації політичної ситуації в Україні, намагається вести активну пропагандистську діяльність, використовуючи Інтернет-ресурси, поширюючи різні фейки, дезінформацію та створюючи різного роду пропагандистську компанію на території європейських держав з метою дискредитації української влади.

Слід погодитися, що до системи національної безпеки входять різні сфери: військова, економічна, інформаційна, екологічна, продовольча, соціальна, політична, духовно-моральна та ін. Кожній із них притаманні свої певні механізми, форми та методи забезпечення безпеки [1, с. 145].

Сьогодні, у протистоянні збройній російській агресії, забезпечення національної безпеки України потребує свого комплексного підходу, що повинен враховувати як традиційні, так і новітні виклики, шляхи вирішення яких вимагають: 1) продовження сучасної модернізації Збройних Сил та інших силових правоохоронних структур; 2) розроблення нових методів захисту населення та військовослужбовців; 3) розроблення та випробування інноваційної зброї; 4) підвищення рівня кіберзахисту; 5) ведення безпощадної боротьби з корупцією у різних її проявах; 6) відновлення у співпраці з європейськими партнерами зруйнованих інфраструктурних об'єктів; 7) пошук альтернативних джерел фінансування та визначення пріоритетних напрямів використання фінансових ресурсів; 8) вдосконалення правової системи та посилення державних інституцій; 9) активної співпраці не лише з європейськими державами та міжнародними організаціями, а й з державами африканського континенту; 10) впровадження реформ, спрямованих на стимулювання економічного

зростання; 11) зменшення залежності від зовнішніх джерел енергії з одночасним розвитком інновацій та високих технологій; 12) зниження рівня бідності та безробіття.

Не менш важливим є забезпечення патріотичного виховання дітей, молоді з метою формування їхньої національної самосвідомості, розуміння важливості мови, національної культури у системі національної безпеки [1, с. 148], оскільки забезпечення національної безпеки – це постійний процес, який потребує консолідації зусиль влади, суспільства та кожного громадянина. Лише спільними зусиллями можна подолати сучасні виклики та загрози, з якими на тлі російської агресії стикнулася наша держава, та гарантувати мирне й щасливе майбутнє для наступних поколінь.

У динамічному й мінливому світі, де виклики та загрози національній безпеці України в умовах протистояння військовій агресії російської федерації постійно еволюціонують, питання захисту суверенітету, територіальної цілісності та добробуту держави, як і її громадян, стає пріоритетним завданням для влади [2, с. 62]. До того ж, забезпечення національної безпеки – це не лише завдання влади, а й спільна відповідальність кожного громадянина. Водночас важливо пам'ятати, що агресія росії проти України – це не лише українська проблема, а й загроза для світового порядку та безпеки в цілому.

1. Пархоменко-Кучевіл О. Проблеми забезпечення Національної безпеки в умовах воєнного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія : «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2023. Вип. 3. С. 143–150.

2. Часник Д. В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії російської федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 61–67.

УДК 343.9.024:336.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/103-105

Андрій ЧВАЛЮК

доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Основу правового статусу національних органів боротьби та протидії тероризму визначає Закон України «Про боротьбу з тероризмом». Відповідно до його положень Державна податкова служба України (далі – ДПС України) – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику [1], не є суб'єктом, який безпосередньо здійснює боротьбу з тероризмом. Однак далі законодавець зазначає, що ДПС України у разі необхідності може залучатися до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності за погодженням з керівником органу. Як не дивно, але до цих «другорядних» органів законодавець відніс також і Державну службу фінансового моніторингу України. Спробуємо з'ясувати, у яких випадках ДПС України може бути залучена до справи боротьби із тероризмом.

ДПС України під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими організаціями, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами, організаціями (п. 8 Положення про Державну податкову службу України). Організовує та здійснює взаємодію та обмін інформацією з компетентними органами іноземної юрисдикції (держави, території) згідно із законодавством, міжнародними договорами України, у тому числі автоматичний обмін

інформацією про фінансові рахунки для податкових цілей відповідно до Загального стандарту звітності та належної перевірки інформації про фінансові рахунки (пп. 51 п. 4) [2]. Як можна побачити, ніяких конкретних положень про порядок і організацію взаємодії з відповідними державними органами, зокрема з органами Національної поліції України, Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань України, Бюро економічної безпеки та ін., положення про ДПС України не містить.

С. Дмитренко наводить достатньо широке коло суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування й зокрема визначає такі напрями взаємодії між суб'єктами забезпечення реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування:

1. Отримання органами ДПС України інформації від інших органів державної влади та місцевого самоврядування, необхідної для виконання ними повноважень з контролю за сплатою податків;

2. Взаємодія органів ДПС України та податкової міліції з органами Національної поліції з питань виявлення, розкриття і розслідування порушень податкового законодавства [3, с. 122–123].

Також ДПС України може передавати до Національної поліції матеріали для реєстрації кримінального провадження, отримані під час здійснення заходів податкового контролю. Особи, уповноважені законом відкривати кримінальне провадження, виявивши у цих матеріалах ознаки кримінального правопорушення, зобов'язані невідкладно внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та протягом 24 години надати заявнику витяг з ЄРДР. Таким чином, інформація ДПС України про виявлений факт фінансування тероризму може стати підставою для здійснення досудового розслідування та реєстрації кримінального провадження. Але проблема у тому, що ДПС України більше не є правоохоронним органом, через те що єдиний їх підрозділ, що виконував повний комплекс правоохоронних функцій, – податкову міліцію 26.09.2021 було ліквідовано. Й хоча у структурі ДПС України вже 22 роки діє Департамент запобігання фінансовим операціям, пов'язаним з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, його компетенція, на нашу думку, доволі обмежена.

Основними завданнями департаменту є:

1. Участь у реалізації та вдосконаленні комплексної Системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму (зазначена участь полягає у виконанні нормативно-правових актів та розпорядчих документів ДПС – А. Ч.);

2. Організація роботи в органах ДПС України щодо виявлення, аналізу та перевірки фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму [4]. В межах вищенаведених завдань департамент виконує певні функції, але взаємодія з державними правоохоронними органами, зокрема у справі надання останнім інформації про виявлені факти фінансування тероризму, серед них не значиться.

Останній раз звіт про свою діяльність, зокрема щодо проведених досліджень, результати яких були використані при проведенні досудових розслідувань у кримінальних провадженнях, департамент публікував у 2021 р. Певну активність виявляють окремі регіональні відділи ДПС України, повідомляючи про порушені Національною поліцією, за їхніми аналітичними дослідженнями, кримінальні провадження. Однак з текстів пресрелізів не зрозуміло, за якими саме деліктами були порушені провадження – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, чи фінансування тероризму [5]. Аналіз судової практики, зі зрозумілих причин, цю інформацію також прояснити не може. Єдине, що відомо, це те, що свої аналітичні висновки ДПС України робить як на запити правоохоронних органів, так і за власною ініціативою.

Л. Феценко визначає взаємодію правоохоронних органів з ДПС України як «спільну узгоджену діяльність, що ґрунтується на налагоджених взаємних зв'язках між ними та зорієнтована переважно на захист прав і свобод людини і громадянина та фінансових інтересів держави. Взаємодія є однією з форм реалізації повноважень цих органів з організаційного забезпечення правоохоронної діяльності та має функціональний характер, оскільки здійснюється на рівні функцій сторін, які співпрацюють. Взаємодія правоохоронних органів з ДПС України здійснюється переважно в рамках адміністративно-правових інститутів і регулюється нормами адміністративного права» [6, с. 104–105]. Що не заважає кінцевому результату такої взаємодії отримати вигляд відкритого кримінального провадження.

Отже, можна дійти висновку, що з моменту утворення Бюро економічної безпеки України ДПС України почала втрачати активну позицію у справі запобігання та протидії фінансування тероризму і 26.09.2021 остаточно перетворилась у допоміжний орган. Стосовно участі ДПС України у таких заходах, як попередження і виявлення терористичної діяльності, у нас сумнівів не виникає, однак що стосується заходів із припинення терористичної діяльності, то реальних прикладів такої діяльності у роботі ДПС у цілому чи її окремих підрозділів виявлено не було.

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України 20 березня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

2. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 227. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text>.

3. Дмитренко С. О. Державна податкова служба України та інші суб'єкти забезпечення реалізації правоохоронної функції держави у сфері оподаткування: проблеми взаємодії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 4. С. 120–124.

4. Завдання і функції. *Державна податкова служба України*. URL : <https://tax.gov.ua/pro-sts-ukraini/struktura/aparat/department-zapobigannya/zavdannya-i-funktsii/>.

5. Протидія фінансовим махінаціям: за матеріалами ДПС Миколаївщини відкрито 3 кримінальних справи. *Inshe.tv*. URL : <https://inshe.tv/mykolayv/2023-07-19/780555/>.

6. Фещенко Л. О. Координація в правоохоронній діяльності: теоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 2. С. 100–105.

УДК 342.514:341.315

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/105-107

Марина ВОЙТЮК

викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Ярослав ЛИСЮК

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКОВІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Захист територіальної цілісності, державного суверенітету та інших національних інтересів України є пріоритетним для Української держави. Після початку російської збройної агресії 10 років тому стало зрозуміло, що безпекова ситуація суттєво змінилася та не відповідає визначеним у законодавстві загрозам, а тому вимагає рішучих кроків у зміні державної політики у сфері національної безпеки та оборони.

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні» [1]. «Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки» [2].

Згідно зі Стратегією національної безпеки України пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є:

- відстоювання незалежності і державного суверенітету;
- відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;
- суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу;
- захист прав, свобод і законних інтересів громадян України;
- європейська і євроатлантична інтеграція [2].

Для того, щоб реалізувати вищезгадані принципи, нашій державі необхідно:

- 1) на основі міжнародного права відновити територіальну цілісність та суверенітет на тимчасово окупованих територіях у Луганській та Донецькій областях;
- 2) здійснити заходи політико-дипломатичного, міжнародно-правового та економічного характеру, спрямовані на припинення анексії Автономної Республіки Крим;
- 3) продовжувати оборони та стримування держави-агресора, забезпечити недопущення загострення конфлікту й активізацію переговорних форматів;
- 4) забезпечити використання наявних механізмів міжнародних організацій для інтеграції міжнародної підтримки України з метою подальшого відновлення територіальної цілісності та суверенітету;
- 5) розвивати відносини зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Францією, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну [2];
- 6) набути повноправне членство з Організацією Північноатлантичного договору;
- 7) забезпечити розвиток національної економіки з подальшою інтеграцією в Європейський Союз тощо.

Слід відзначити, що збройна агресія російської федерації проти України виявила недоліки в роботі низки міжнародних організацій та їхніх підрозділів. Здавалося б, організації, створені у минулому столітті з метою забезпечення миру та безпеки у світі, сьогодні не здатні належно вирішити складні питання забезпечення миру та безпеки, а також швидко адаптуватися до змін у міжнародному безпековому середовищі.

З цього приводу О. Резнікова зауважила: «можливо, після завершення війни в Україні світова спільнота створить ряд нових воєнних та політичних альянсів. Ці альянси, хоча й можуть бути меншими за розміром, будуть більш гнучкими і здатними надавати своїм членам більш ефективні гарантії безпеки» [3].

Потреба в пошуку рішень для завершення війни в Україні та надання нашій країні надійних зовнішніх гарантій безпеки може спонукати до переосмислення та реформування застарілої та неефективної системи міжнародної безпеки та її інституцій. Наразі забезпечення безпеки України в умовах російської збройної агресії є надважливим завданням, яке потребує консолідації зусиль влади, суспільства та міжнародних партнерів. Реалізація вищезазначених пріоритетів дозволить Україні захистити свою суверенітет та територіальну цілісність, а також побудувати стійку та безпечну країну.

Дослідники Ф. Медвідь та М. Чорна вважають, що для того, аби досягти успіхів у цьому напрямі, потрібні: «перетворення Збройних Сил України з метою досягнення нового рівня ефективності, мобільності, оснащення сучасним озброєнням і військовою технікою, а також здатності забезпечити оборону країни»; «також реформа правоохоронних органів, спеціальних служб і розвідувальних структур України, яка має на меті забезпечити їх ефективну роботу на основі європейських стандартів, а також принципів державності, патріотизму, компетентності, демілітаризації, координації, продуктивної взаємодії, чіткого розподілу завдань і уникнення дублювання функцій, впровадження нових цивільно-військових відносин» [4, с. 124].

Отже, очевидним є той факт, що після закінчення війни ситуація в Україні з точки зору безпеки зазнає значних змін. Сучасний характер загроз національній безпеці України вимагає невідкладних дій для забезпечення готовності держави, економіки та суспільства до оборони і відбиття збройної агресії російської федерації, а також підвищення обороноздатності країни як ключового пріоритету політики національної безпеки. У світлі подій безпекові пріоритети України мають бути чітко визначені й активно виконуватися. Тільки так Україна зможе ефективно захистити людей, відновити територіальну цілісність і підтримувати міжнародну стабільність.

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. : станом на 02 лютого 2019 р. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 66 с.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

3. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/news/statti/stratichnyy-analiz-bezpekovooho-seredovyshcha-ukrayiny>.

4. Медвідь Ф., Чорна М. Безпекова політика України в умовах зовнішньої агресії: нормативно-правове забезпечення. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 5–6 (79–80). С. 117–126.

УДК 342.514:341.315

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/107-109

Едуард КОПИЛОВ

викладач кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування принципів безпеки держави в умовах воєнного стану є одним із важливих елементів її подальшого існування як незалежної держави у післявоєнні часи. Україна прагне до європейської моделі розвитку та позиціонує себе як демократична європейська держава із розвинутою економічною та політичною системами. Національний розвиток та формування принципів безпеки держави необхідно розглядати з погляду на її історичний розвиток та національну ідею. Наразі розвинутий потенціал співробітництва із державами Євросоюзу надає економічну та воєнну підтримку, а також необхідні важелі протидії викликам зовнішнього світу, внаслідок чого забезпечуються потреби збройних сил та економіка взагалі.

Визначення принципів безпеки та національних інтересів держави має урахувати історичний досвід її національного розвитку, а також питання економічного, політичного, соціального та інтелектуального життя. З метою формування принципів безпеки держави необхідно виробити та втілити в життя її поновлену модель. В умовах сьогодення Україна геополітично знаходиться на стику країн, які отримують переваги економічного розвитку, і тих, які зазнають його негативних наслідків. Затягування інтеграції України до Європейського Союзу перетворює її на плацдарм для з'ясування стосунків між Заходом і Сходом. Ситуація невизначеності, у якій опинилася держава, диктує свої правила гри, за якими необхідно здійснювати послідовну політику. Але протягом останніх років Україна все ж проводила її недостатньо інтенсивно і послідовно та піддавалася зовнішньому тиску. В умовах дестабілізації міжнародного простору це давало змогу підвищення загрози системі безпеки країни та створювало ризики повномасштабного вторгнення з боку країни-агресора – РФ, яке відбулося у лютому 2022 р.

В умовах сьогодення інтереси становлення і зміцнення державності в країні вимагають інтенсифікації процесів культурного відродження і розвитку національної ідентичності, внаслідок чого суспільство стає об'єктом політичних, економічних, соціальних і культурних впливів [1].

В провідних сферах життєдіяльності України з часу оголошення її незалежності завжди існували загрози. Так, до зовнішніх загроз належать територіальні претензії, зовнішній тиск, іноземне втручання у внутрішні справи, зовнішні дії, спрямовані на послаблення економічного суверенітету, інформаційні спецоперації проти стабільності та встановлення зовнішнього контролю за її інформаційним простором. До внутрішніх загроз відносять падіння розвитку економіки, корупцію, політичну нестабільність, слабкість державних інститутів, загрози національним інтересам і безпеці. До них можна також віднести кризи у постачанні і транзиті енергоносіїв, зовнішню підтримку внутрішньої нестабільності політичними опонентами, тощо.

Над проблематикою запобігання корупції в умовах воєнного стану працюють науковці, громадськість, міжнародні організації, проте єдиної думки стосовно формування ефективних механізмів запобігання та подолання корупції не існує. Національна безпека не може бути гарантована без тісної співпраці із впливовими міжнародними структурами безпеки, ефективність функціонування яких стримується недосконалістю існуючих механізмів міжнародного правопорядку. Високий рівень залежності економіки України від імпорту енергоносіїв становить суттєву загрозу національній безпеці, послаблює позиції у

вирішенні економічних та соціальних питань. Для зниження рівня енергетичної залежності важливе значення має диверсифікація енергетичної політики, підвищення енергоефективності промисловості та комунального господарства, запровадження новітніх технологій, розвитку власного енергетичного потенціалу [2].

Наразі регіональна політика держави проводиться недостатньо послідовно та піддається зовнішньому тиску. В умовах воєнного стану необхідне створення новітньої системи національної безпеки, адекватної існуючим масштабам загроз суверенітету країни. Це гарантує в подальшому її виживання та розвиток. На національному рівні це означає посилення внутрішніх спроможностей щодо протидії викликам і загрозам, на міжнародному – формування інтеграційних систем співробітництва із західними державами.

Питання національної безпеки потребують вдосконалення та уточнення. Так, перше згадування про національну безпеку в Конституції України містить ст. 18, яка установлює спрямованість зовнішньополітичної діяльності держави; ст. 34 зазначає, що здійснення гарантованих конституційних прав може бути обмежено законом в інтересах національної безпеки. Пункт 17 ст. 92 Конституції України встановлює, що основи національної безпеки визначають винятково закони України. У п. 1 ст. 106 закріплено, що Президент України забезпечує національну безпеку. Ст. 107 Конституції визначає, що РНБО України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України. Відповідно до п. 7 ст. 116 Кабінет Міністрів України здійснює заходи щодо забезпечення національної безпеки. В окремих статтях Конституції визначено окремі складові безпеки, але не встановлено, що вони є складовими національної безпеки. У ст. 16 зазначено, що обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки, у ст. 17 – що забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу, забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладено на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави [3].

В умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну виникла пропозиція щодо прискореного вступу нашої держави до Європейського Союзу. Наразі ця процедура є чіткою та регламентованою і складається з декількох послідовних етапів, деякі з них є досить тривалими. Отже, можливе рішення європейських політиків щодо прискорення прийняття України до ЄС в межах існуючої процедури найімовірніше буде спричинене політичними причинами, ніж перебуватиме в юридичній площині, та створить прецедент в історії Євросоюзу [4].

Важливою складовою принципів безпеки держави є інтеграція України до Євросоюзу та продовження шляху її відтворення та модернізації. Розвиток процесів консолідації країн Заходу вимагає визначення економічних інтересів та практичного формування економічного простору з відповідним включенням суміжних країн-партнерів. Орієнтуючись на європейську модель розвитку, Україна спроможна повністю відновити свою економіку та налагодити мирне життя.

Проблему національного розвитку нашої держави, її безпеку необхідно розглядати з урахуванням реальних перспектив у геополітичній структурі світу. Стратегія посилення позицій України у міжнародній системі повинна спиратися на підтримку міжнародного суспільства, існуючі ресурсні можливості, економічний, соціально-політичний, військовий та інтелектуальний потенціал, прагнення громадян до життя у вільній демократичній державі із високим рівнем економіки, здатної захистити себе від зовнішніх загроз.

1. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Київ : Альтерпрес, 2004. 100 с.

2. Review of the European Neighbourhood Policy – Eastern Dimension. *European Parliament*. URL : https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/219088/EP_resolution_enp_eastern_dimension_07042011_en.pdf.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Каба Д. Український прецедент: на яке прискорення вступу до ЄС може розраховувати Київ. *Європейська правда*. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/29/7136852/>.

УДК 323.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/109-112

Олена ПОГОРІЛЕЦЬ

науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕЛІКУ ОБ'ЄКТІВ МОЖЛИВИХ ТЕРОРИСТИЧНИХ ПОСЯГАНЬ ТА ЇХНЯ КАТЕГОРИЗАЦІЯ

У межах цього дослідження постала необхідність провести науковий аналіз проекту нормативно-правового акта, спрямованого на вдосконалення заходів щодо запобігання тероризму, а саме: проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України “Про боротьбу з тероризмом” щодо вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму» (реєстр. № 11030 від 20.02.2024) (далі – законопроект № 11030).

Незважаючи на те, що з моменту прийняття вже другої (нової) Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженої Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019 (далі – Концепція), фактично минуло 5 років, у спеціальному Законі України «Про боротьбу з тероризмом» поняття «об'єкти можливих терористичних посягань» та їхній перелік взагалі не визначені.

Переходячи до розгляду визначених нормотворчих ініціатив у сфері вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму, зазначимо, що автори викладених у законопроекті № 11030 законотворчих змін пропонують доповнити ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначенням терміна «об'єкти можливих терористичних посягань».

Перелік об'єктів умовно можливо поділити на 6 груп:

- 1) державні органи, органи місцевого самоврядування;
- 2) підприємства, установи та організації незалежно від форми власності;
- 3) ділянки місцевості або території;
- 4) споруди або майнові комплекси;
- 5) об'єкти транспортної інфраструктури;
- 6) інші об'єкти.

Водночас Концепцією визначено, що «об'єктом можливих терористичних посягань є фізичні особи та громадські об'єднання, державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, ділянки місцевості або території, інформаційний простір та його компоненти, споруди або майнові комплекси, об'єкти транспортної інфраструктури та інші об'єкти, стосовно яких можуть вчинятися терористичні акти».

Автори законопроекту чомусь такі об'єкти можливих терористичних посягань, що зазначені в Концепції, як-от: «фізичні особи, громадські об'єднання, інформаційний простір та його компоненти», не внесли в текст проекту змін до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом».

Але реальні сьогодні свідчать про те, що на сьогодні об'єктами терористичних посягань є не тільки установи, підприємства тощо, пошкодження або знищення яких завдає невинної шкоди державі, а й інформаційне середовище (кіберпростір, медіапростір, блогосфера), соціальні системи (фізичні та юридичні особи, громадська безпека, суспільна свідомість, соціальна безпека).

Наочний приклад. Вранці 12 грудня 2023 р. стався масштабний збій у роботі найбільшого в державі мобільного оператора «Київстар», що охоплює понад 50 % ринку — зник мобільний та Інтернет-зв'язок та в усій країні. Причиною масового технічного збою у кіберпросторі стала хакерська атака на ядро мережі.

Таким чином, об'єктом можливих терористичних посягань, крім об'єктів матеріального світу (споруди, майнові комплекси, підприємства, установи тощо), можуть

бути інші об'єкти, що не мають фізичної форми.

Однією з ознак тероризму є те, що він породжує загальну небезпеку, яка виникає в результаті вчинення винними особами загальнонебезпечних дій або погрози такими. Небезпека при цьому повинна бути реальною, тобто загрожувати невизначеному колу осіб і об'єктивно виражатися у вчиненні або погрозі вчинення вибухів, підпалів, отруєнь, затоплень чи інших загальнонебезпечних дій, які реально можуть завдати шкоди невизначеному колу осіб або спричинити інші тяжкі наслідки.

Водночас законопроектом № 11030 у ст. 9-1 пропонується установити такі категорії антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань:

1) I категорія антитерористичного забезпечення – об'єкти, в яких можливе перебування 1500 та більше осіб;

2) II категорія антитерористичного забезпечення – об'єкти, в яких можливе перебування 500 і більше осіб;

3) III категорія антитерористичного забезпечення – об'єкти, в яких можливе перебування 100 та більше осіб;

4) IV категорія антитерористичного забезпечення – об'єкти, в яких можливе перебування 50 та більше осіб.

Звертаємо увагу, що надання об'єктам категорій антитерористичного забезпечення у межах цих 4-х категорій залежить лише від наявності можливості перебування на об'єкті визначеної примірної кількості фізичних осіб.

Таким чином, зміст поняття «об'єкти можливих терористичних посягань» автори законопроекту чомусь безпідставно обмежили наявністю двох критеріїв: стану захищеності об'єктів (споруд, установ, підприємств тощо) та кількості місць для масового перебування людей на цих об'єктах.

Постає питання, як повинно розраховуватись «можливе перебування осіб у визначеній кількості», – залежно від площі об'єкта, у межах штатної чисельності працюючих, кількості учнів у навчальному закладі (разом з педагогічним персоналом), посадочних місць у громадському транспорті чи, наприклад, мінімальної площі для проживання?

Тому вважаємо за необхідне звернути увагу, що такий об'єкт можливих терористичних посягань, як «ділянки місцевості або території», який визначений в тексті проекту змін до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», за жодних обставин не зможе отримати категорію антитерористичного забезпечення, оскільки неможливо практично визначити примірну кількість осіб, які можуть перебувати на такому «об'єкті».

Для прикладу, окрема зупинка громадського транспорту, окремі транспортні засоби, як-от: тролейбуси, автобуси, трамваї, цивільні літаки та гвинтокрили, окремо розташовані поряд з зупинками громадського транспорту бетонні укриття, окремі бомбосховища, дитячі майданчики біля житлових будинків, прогулянкові і пішохідні зони, вулиці, проспекти, провулки, бульвари та ін. (незважаючи на те, що вони на сьогодні можуть бути не лише ймовірними, а й реальними об'єктами терористичних атак країни-агресора), також не підпадають під поняття «об'єкт можливих терористичних посягань», оскільки вони також не можуть отримати категорію антитерористичного забезпечення.

При цьому до об'єкта «ділянки місцевості або території» також проблематично (або взагалі неможливо) застосувати заходи антитерористичного забезпечення об'єктів від можливих терористичних посягань, що передбачені проектом ст. 9-2, шляхом: «1) визначення пропускового та/або внутрішньо-об'єктового режимів; 2) використання технічних приладів, технічних засобів: фото- і відеотехніки, у тому числі техніки, що працює в автоматичному режимі, технічних приладів та технічних засобів з виявлення та/або фіксації правопорушень; 3) забезпечення охорони майна та фізичних осіб».

Звертаємо увагу, що стан захищеності будівлі, споруди, іншого об'єкта, що перешкоджає здійсненню терористичного акту, поставлено в залежність масового перебування людей в цих місцях. При цьому під місцем масового перебування людей розуміється територія загального користування в населеному пункті або місце загального користування в будинку, будові, спорудженні, на іншому об'єкті, на яких за певних умов може одночасно перебувати певна кількість фізичних осіб.

Вперше термін «місця масового перебування людей» був застосований у грудні 2005 р. в Інструкції щодо вимог пожежної безпеки під час проектування автозаправних станцій, затвердженої наказом МНС України від 06.12.2005 № 376 «Про затвердження Інструкції щодо вимог пожежної безпеки під час проектування автозаправних станцій», відповідно до якої «Місця масового перебування людей – місця з одночасним перебуванням

100 людей і більше (зупинки громадського транспорту, ринки, майданчики для ігор дітей, занять фізкультурою тощо)». Але цей наказ скасовано 10.03.2017 на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України № 166-р.

Згідно з п. 5 розділу II Правил пожежної безпеки в Україні, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 № 1417 «Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні», до об'єктів із масовим перебуванням людей можна віднести: «1) об'єкти з постійним або тимчасовим перебуванням на них 100 і більше осіб; 2) об'єкти, що мають хоча б одне окреме приміщення із одночасним перебуванням 50 і більше осіб».

Звертаємо увагу, що попередня Концепція боротьби з тероризмом, схвалена Указом Президента України від 25 квітня 2013 р. № 230/2013, не містила таких дефініцій, як «об'єкт терористичного посягання» або «об'єкт можливих терористичних посягань».

Пунктами 7, 8 «Плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 547-р) було передбачено: розробити та затвердити протягом 2014–2015 років «критерії віднесення об'єктів незалежно від форми власності до переліку об'єктів можливих терористичних посягань та методику ідентифікації об'єктів можливих терористичних посягань», а протягом 2015–2016 років «визначити за затвердженими критеріями віднесення об'єктів незалежно від форми власності до переліку об'єктів можливих терористичних посягань та державною методикою ідентифікації об'єктів можливих терористичних посягань об'єкти можливих терористичних посягань».

Але цього не було виконано станом на 05 березня 2019 р. (дата підписання Указу Президента України «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні» № 53/2019).

Розробники Плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом (розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 січня 2021 р. № 7-р), який було прийнято практично через два роки після схвалення самої Концепції 05.03.2019, вже використовують термін «об'єкти можливих терористичних посягань», хоча й лише в чотирьох випадках: 1) проведення навчань та тренувань з антитерористичної тематики на цих об'єктах; 2) вжиття заходів із підвищення ефективності систем та режимів охорони об'єктів можливих терористичних посягань; 3) проведення перевірок ефективності системи боротьби з тероризмом на об'єктах можливих терористичних посягань; 4) підготовка пропозицій щодо посилення відповідальності посадових осіб за невиконання вимог щодо антитерористичної (протидиверсійної) захищеності об'єктів можливих терористичних посягань.

Актуальними, на нашу думку, є Особливі правила антитерористичної безпеки», які вперше розробила у 2017 р. Національна академія Служби безпеки України. В них було надано таке визначення: «об'єкт терористичного посягання – будь-які адміністративні або соціально-економічні об'єкти, споруди та майнові комплекси (незалежно від форм власності та кількості осіб, які там одночасно перебувають), фізичні особи та їхні об'єднання, громадсько-політичні, фінансові, соціально-побутові інститути й процеси, інформаційний простір, місця, ділянки місцевості або території, де відбувається їхня діяльність і стосовно яких терористи шляхом скоєння протиправних дій намагаються досягнути мети терористичної діяльності». Водночас, залежно від можливих наслідків вчинення терористичного акту в місцях масового перебування людей, зазначеними правилами встановлені такі категорії місць масового перебування людей: а) місце масового перебування людей 1 категорії – може за певних умов одночасно перебувати понад 1000 осіб; б) місце масового перебування людей 2 категорії – може за певних умов одночасно перебувати від 200 до 1000 осіб; в) місце масового перебування людей 3 категорії – може за певних умов одночасно перебувати від 50 до 200 осіб. Вимоги правил обов'язкові для застосування і на цей час.

На підставі аналізу нормативних актів висновуємо, що суть поняття «об'єкт із масовим перебуванням людей» в діючому законодавстві України взагалі не визначено.

Резюмуючи усе викладене, маємо зробити висновки щодо недостатньої обґрунтованості нормотворчої ініціативи законопроекту № 11030, неврахування авторами проекту умов і викликів сьогодення; необхідності перевірки наявності затверджених критеріїв віднесення об'єктів незалежно від форми власності до переліку об'єктів можливих терористичних посягань та державної методики ідентифікації об'єктів можливих терористичних посягань.

1. Про боротьбу з тероризмом : Закон України 20 березня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

2. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від

05.03.2019 р. № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>.

3. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-2021-%D1%80#Text>.

4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму від 20.02.2024 № 11030. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43735>.

5. Про затвердження Інструкції щодо вимог пожежної безпеки під час проектування автозаправних станцій : наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи України від 06.12.2005 № 376 (наказ скасовано). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0291-06#Text>.

6. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 № 1417. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#n8>.

7. Кудінов С. С., Мусієнко І. І., Рижов І. М. Особливі правила антитерористичної безпеки / за заг. ред. І. М. Рижова. Київ : НА СБ України, 2018. 42 с.

УДК 351.862.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/112-113

Олег ІВАНОВ

аспірант кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МОДЕЛЬ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Модель системи національної безпеки – це комплексна структура та стратегія, яка розроблена для забезпечення безпеки країни в умовах різноманітних загроз та викликів. Ця модель включає різні аспекти, такі як військова оборона, правоохоронна діяльність, кібербезпека, контррозвідка, протидія тероризму, а також соціально-економічні та політичні аспекти безпеки.

Першим елементом моделі є розвідка та аналітика, яка забезпечує раннє виявлення потенційних загроз та аналіз ситуації національної безпеки. Цей етап охоплює збір інформації від різних джерел, аналіз цієї інформації та розробку рекомендацій для урядових структур.

Другим елементом є військова оборона, яка передбачає забезпечення безпеки території країни, захист від зовнішньої агресії та участь у міжнародних операціях з миротворчою метою або з метою захисту національних інтересів.

Третім елементом є правоохоронна діяльність, яка включає боротьбу зі злочинністю, контроль над обмеженнями та заборонами, захист прав та свобод громадян, а також забезпечення громадського порядку.

Крім того, модель системи національної безпеки враховує інші аспекти, такі як кібербезпека, енергетична безпека, безпека інфраструктури, економічна безпека, медична та гуманітарна допомога в кризових ситуаціях та багато інших.

Важливим елементом моделі є також координація та співпраця між різними галузями влади, урядовими структурами та іншими зацікавленими сторонами. Це дозволяє ефективно реагувати на загрози та координувати дії для забезпечення національної безпеки.

Як свідчать сучасні міжнародні суперечки і конфлікти, а також пов'язані з ними політичні, економічні, соціальні та військові події, цілі війни досягаються іншими шляхами, ніж раніше. Вони визначаються як дії нижче порогу війни, гібридні дії, що мають наслідком не менш тяжкі людські, матеріальні та нематеріальні втрати, дезорганізують державний апарат, його економіку, адміністрацію та суспільство, яке є чутливим, як ніколи раніше. Таким чином, держава, її органи (включаючи адміністрацію), суспільство, економіка та окремі громадяни також повинні досягти здатності протистояти цим викликам і водночас функціонувати в умовах, відмінних від класичного збройного конфлікту [1].

Середовище безпеки є складним і невизначеним. Політичні, військові, економічні та соціальні залежності в будь-яких відносинах, двосторонніх, регіональних і глобальних, є складними. Це суттєво впливає на основні напрями трансформації системи національної

безпеки. Більш того, при розлагодженості світового і регіонального порядку це негативно позначається на середовищі безпеки окремих держав. Невизначеність і непередбачуваність подій супроводжуються зміною симптоматики і новою формою (предметом) збройних конфліктів різної інтенсивності, складності і тривалості. Стираються межі не лише між внутрішньою та зовнішньою безпекою, а й між станами функціонування держави, нормальним та надзвичайним, у тому числі викликаним війною.

Динамічна еволюція сучасних умов міжнародної та національної безпеки вимагає нового підходу до питань єдиної організації держави з метою задоволення безпекових потреб. Їх основний зміст – охорона і оборона благ, що визначають успішне існування нації і розвиток держави. В основі уявлень про систему національної безпеки, яка є єдиною за своєю суттю, лежить необхідність усунення багатьох недоліків нинішньої організації держави для забезпечення безпеки, до яких належать, зокрема, неекономічний характер дій, відсутність єдності у керівництві, дублювання компетенцій, окремі, повільні системи моніторингу та оцінки загроз; труднощі у координації дій при виникненні складних ситуацій, недостатня підготовка органів влади та їх допоміжного апарату до всебічного контролю за станом державної безпеки.

Це також збереження перевищень і створення безлічі нових, відокремлених організаційних утворень, що використовуються для забезпечення безпеки в різних сферах діяльності держави. Недбалість у цій сфері, що має місце і в найкраще організованих державах, підтверджена численними терактами, локальними конфліктами, в тому числі війною в Україні, трагічним виникненням так званої держави ІДІЛ та міграційною кризою (свідомо використовується в політичних інтересах, внутрішніх та міждержавних), а також ситуаціями внутрішнього характеру, зокрема соціальними протестами, стихійними лихами та наслідками шкідливого антропогенного впливу на навколишнє природне середовище.

Отже, модель системи національної безпеки є складною та багатогранною структурою, яка враховує різноманітні аспекти безпеки країни та передбачає комплексний підхід до її забезпечення.

1. Kitler W. Model of the National Security System: Selected Problems. *European Research Studies Journal*. 2021. Vol. XXIV. Issue 3B. P. 1027–1040.

УДК 342.77+35.078+340.135

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/113-116

Андрій КАЛАШНИК

аспірант кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ РЕАГУВАННЯ НА ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Актуальні виклики та загрози, з якими стикається Україна, вимагають не лише ефективних стратегій відповіді, але й узгодженої системи нормативних засад. Проблема полягає в тому, як забезпечити взаємодію між військовим, цивільним та кібернетичним вимірами національної безпеки для оптимального реагування на сучасні виклики, такі як повномасштабне вторгнення росії, гібридна війна, кібератаки, тероризм та ін.

Існуючі нормативні засади повинні бути адаптовані до мінливого характеру загроз, що визначає актуальність подальшого дослідження та аспекти вдосконалення системи національної безпеки України.

Для розуміння розглядуваної теми варто встановити, що являють собою нормативні засади та яку роль відіграють для вивчення системи національної безпеки.

При аналізі літератури та словників нами встановлено, що «засади» є основою будь-якої науки або предмета, системи. Вони визначають основні поняття і правила, які потрібно знати для розуміння цього предмета. Засади можна порівняти з фундаментом будинку – вони

створюють міцну основу для подальшого розширення й розвитку знань, а отже, саме на засадах і будується міцна система захисту нашої країни, що має на меті подолання викликів та загроз національній безпеці.

Нормативність у правовій сфері означає наявність та дієздатність нормативних актів, які регулюють поведінку людей, взаємовідносини та функціонування суспільства з точки зору законодавства.

Отже, об'єднуючи ці два поняття, вважаємо, що нормативні засади – це окреслені правилами або принципами норми, які детермінують основи або критерії для визначення, регулювання або оцінки певних явищ, дій чи процесів.

Також можна зазначити, що це набір встановлених принципів, які визначають межі або стандарти для дії в певній сфері. Вони часто застосовуються у законодавстві, адміністративних процедурах, нормах етики чи інших сферах для забезпечення консистентності та визначеності в прийнятті рішень або виконанні дій.

Тому варто зазначити, що предметом нашого дослідження є розгляд сучасних, оновлених правил та принципів, які закріплені у нормах чинного законодавства або міжнародних договорах, угодах, що регулюють заходи та завдання для забезпечення дієвої системи захисту національної безпеки.

Національна безпека, як і будь-яке інше явище, не може бути створена без правових інструментів. Адже саме право гарантує її ефективне функціонування, узгодженість елементів системи та чіткість механізмів взаємодії.

В. Ліпкан у своїй роботі зазначає, що основними нормативними засадами для національної безпеки є нормативно-правові акти, міжнародні договори тощо [1, с. 354].

Сучасна система реагування на виклики та загрози національній безпеці України базується на комплексі нормативних засад, які визначають принципи та стратегії захисту держави в умовах мінливого світового середовища. До основних сучасних нормативних документів, які визначають цю систему, на нашу думку, можна віднести:

1. Конституцію України, яка забезпечує правові основи для збереження національної безпеки та суверенітету. Визначає права і обов'язки держави та громадян у забезпеченні безпеки;

2. Закон України «Про національну безпеку» від 21.06.2018, який визначає основні принципи і завдання національної безпеки, механізми її забезпечення та функції різних органів у цій сфері;

3. Стратегію воєнної безпеки України від 25.03.2021, яка визначає загальні принципи та підходи до захисту національних інтересів та безпеки за допомогою Збройних Сил України;

4. Стратегію національної безпеки України від 14.09.2020, що визначає стратегічні цілі та завдання держави у сфері національної безпеки, враховуючи внутрішні та зовнішні виклики;

5. Концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій від 26.03.1999, що встановлює принципи та напрями діяльності у сфері цивільного захисту населення та об'єктів в разі воєнного стану, надзвичайних ситуацій або катастроф;

6. Стратегію кібербезпеки України від 26.08.2021, яка визначає пріоритети та заходи для захисту кіберпростору від сучасних кіберзагроз;

7. Закон України «Про оборону» від 06.12.1991, котрий встановлює основи організації оборони, взаємодії різних компонентів оборони та забезпечення рівноваги у військовій сфері.

Ці нормативні засади формують єдиноцільовий підхід до забезпечення національної безпеки, що охоплює виклики від традиційних військових загроз до сучасних, таких як повномасштабне вторгнення, кібербезпека, енергетична небезпека та ін. Важливим є постійне оновлення системи взаємодії військових, правоохоронних, цивільних та інших структур для ефективного вирішення широкого спектра викликів.

Опрацювання основних видів нормативних документів (засад) забезпечення системи національної безпеки щодо реагувань на виклики та загрози дозволило зазначити, що вони набирають обертів постійного вдосконалення та оновлення, тобто ці документи станом на сьогодні є оновленими, що говорить про позитивну та дієву роботу органів державної влади.

Звертаємо увагу, що останні оновлення до Закону України «Про національну безпеку» внесено 31.03.2023, а до Закону України «Про оборону» – 15.04.2023, інші нормативні документи є прийнятими протягом періоду починаючи з 2020 р., що говорить про

те, що принципи та засади існування заходів із протидії викликам та загрозам безпеці зазнають постійного оновлення, адже є систематичні заходи з боку держави на виявлення нових загроз, що у подальшому дає можливість впровадження сучасних підходів для розробки дієвого механізму, спрямованого на їх попередження, вирішення та знешкодження.

Від початку 2024 р. Верховною Радою України зареєстровано та перебуває на розгляді низка документів, які у подальшому також можуть стати рушійною силою для подолання прогалин у системі захисту національної безпеки та зміцнити її стійкість до нових загроз. Перерахуємо деякі з них:

– 20.02.2024 за № 11030 зареєстровано проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму [2], метою якого є підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням існуючих та потенційних терористичних загроз для України;

– 20.02.2024 за № 11031 зареєстровано проєкт Закону про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки [3], метою якого є забезпечення національної та державної безпеки, підвищення загального рівня публічної безпеки і порядку;

– 05.02.2024 за № 10439-1 зареєстровано проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення незалежності та деполітизації роботи Бюро економічної безпеки України [4], метою якого є забезпечення незалежності та деполітизації роботи Бюро економічної безпеки України;

– 21.02.2024 за № 11034 зареєстровано постанову про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, парламентів та урядів держав – членів Європейського Союзу та НАТО, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Міжнародної федерації журналістів, Європейської федерації журналістів, Міжнародної неурядової організації «Комітет захисту журналістів», Міжнародної неурядової організації «Репортери без кордонів» [5], метою якої є прийняття звернення Верховної Ради України із закликом до міжнародних інституцій, парламентів та урядів іноземних держав, міжнародних неурядових організацій активізувати міжнародні та національні зусилля задля звільнення та повернення в Україну всіх полонених та незаконно утримуваних громадян України, передусім українських журналістів.

Президент України з моменту повномасштабного вторгнення росії на територію України доклав багато зусиль щодо створення сучасних нормативних засад для покращення безпекової ситуації країни шляхом підписання Угод про співробітництво у сфері безпеки між Україною та багатьма країнами світу. До однієї з останніх підписаних угод варто віднести угоду про співробітництво та довгострокову підтримку, що була укладена 16 лютого 2024 р. у м. Берлін між Україною та Федеративною Республікою Німеччина в розвиток Спільної декларації, проголошеної Німеччиною та іншими членами «Групи семи» у Вільнюсі 12 липня 2023 р., до якої в подальшому приєдналися ще 25 держав [6]. Таке співробітництво та партнерство ґрунтується на спільних інтересах у захисті міжнародного права та правопорядку і миру та захисті основоположних прав і свобод людини.

Такі дії з боку влади України на сьогодні є найбільш необхідними для зміцнення та відродження цілісності нашої країни у розрізі сучасного воєнного конфлікту. Отже, нормативними засадами сучасної системи захисту національної безпеки України від загроз та викликів виступають різні за створенням правові документи, до яких можна віднести: закони, постанови, стратегії, міжнародні угоди тощо. Встановлено позитивну динаміку щодо стану оновлення, створення та доопрацювання правових джерел для покращення та зміцнення системи захисту національної безпеки з урахуванням сучасних загроз. Ця система не є досконалою, але вона активно оновлюється законотворцем, що дає шанс на відродження зломленої системи національної безпеки України у майбутньому.

1. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посібник. 2-е вид. Київ : КНТ, 2009. 576 с.

2. Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання тероризму від 20.02.2024 № 11030. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43735>.

3. Проєкт Закону про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки від 20.02.2024 № 11031. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43733>.

4. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення незалежності та деполітизації роботи Бюро економічної безпеки України від 05.02.2024 № 10439-1. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43628>.

5. Проект Постанови про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, парламентів та урядів держав – членів Європейського Союзу та НАТО, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Міжнародного комітету Червоного Хреста, Міжнародної федерації журналістів, Європейської федерації журналістів, Міжнародної неурядової організації «Комітет захисту журналістів», Міжнародної неурядової організації «Репортери без кордонів» щодо забезпечення звільнення та повернення в Україну полонених та незаконно утримуваних журналістів (включно з громадянськими журналістами) від 21.02.2024 № 11034. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43728>.

6. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина від 16.02.2024. *Офіс Президента України*. URL : <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-88985>.

УДК 351.862.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/116-117

Дмитро КОРДИШ
аспірант кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні як ніколи демократичні країни визнають необхідність прагнути до безпеки держави як політичного інституту нарівні з безпекою індивідів і соціальних груп перед обличчям різних викликів і загроз не тільки міжнародного характеру, а й тих, що виникають у межах складної природи держави. З цієї причини збільшення групи охоронюваних товарів і суб'єктів, що виражають потребу в придбанні і володінні ними, змушує здійснювати необхідні дії щодо поліпшення організації держави, що слугує реалізації цілей безпеки. Мова йде вже не тільки про організацію для охорони і оборони таких благ, як суверенітет влади, територіальна цілісність, непорушність кордонів і внутрішнього порядку, але і багатьох інших, близьких людському індивідууму, малим соціальним групам і, нарешті, всім членам держави і міжнародного співтовариства. Отже, в національній безпеці наявні проблеми політичного, економічного та військового характеру поряд із безпековими питаннями екологічного, соціального, суспільного, універсального характеру тощо.

Дії для задоволення таких очікувань не з'явилися, не було вжито відповідних заходів у стислі терміни. Наслідком цього стало виникнення і створення безлічі деталізованих (оперативних) систем, що функціонують у сфері безпеки, як правило, незалежних одна від одної і водночас таких, що дублюють завдання одна одної, з дублюванням компетенцій органів управління. Множинність систем – це насамперед організаційний виклик, наслідком якого має стати створення системи національної безпеки. Система, формальне створення якої має призвести до впорядкування купи організаційних заходів та нормативно-правових актів, що регулюють питання національної безпеки. Система – це фізичний або абстрактний об'єкт, сукупність будь-яких елементів (наборів елементів), що виділяються в будь-якому об'єкті, завдяки зв'язкам між ними, що виражають певний порядок в системах, реалізуючи в цілому найвищу функцію або сукупність таких найвищих функцій [1, с. 1030].

Держава як сукупність, що становить основу побудови системи національної безпеки, складається з безлічі окремих організацій, які, однак, не утворюють систему разом. Це пов'язане з тим, що такі організації, підпорядковані державному праву, діють тільки в межах своєї компетенції, окремо одна від одної, співпрацюючи і навіть конкуруючи одна з одною. Але вони не виробляють, згідно з єдиним наміром (метою), продукт, а значить, разом не утворюють цілеспрямовану організацію вищого характеру. Важко гармонізувати велику соціальну систему, якою є держава, так, щоб організація (система) національної безпеки створювалася за зразком якоїсь організації, що діє на ринку (наприклад, компанії) або навіть великої ієрархічної організації, наприклад, збройних сил, поліції або прикордонників. Однак можна виділити (організувати) з сукупності різних суб'єктів, якими є держава, свідомо визначене розташування елементів, яке буде характеризуватися взаємними зв'язками між ними, що виражають певний порядок, служать виконанню місії і функцій у сфері

національної безпеки.

Зміна розуміння сутності сучасної системи національної безпеки підкреслює стійкість і важливість всіх традиційних завдань держави в цій сфері, але розширює її функціональну сферу на низку соціально-економічних завдань, важливих для безпеки окремих суб'єктів, соціальних груп і кожного громадянина окремо.

Усвідомлення існуючих у державі структур та інститутів безпеки у порівнянні з інтересами та цілями держави дає змогу виявити їхні поточні слабкі місця та сформулювати основні напрями розвитку з точки зору бажаної синергії у сфері національної безпеки.

Розбудова ефективної, належним чином організованої системи національної безпеки залишається основним завданням безпекової політики будь-якої держави. Ця система складається з усіх органів та установ, відповідальних за безпеку у світлі чинного права, що належать до законодавчої, виконавчої та судової влади, наприклад, парламенту, президента, уряду та центральних органів, а також місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Її ключовими елементами є збройні сили та державні служби і установи, зобов'язані запобігати і протидіяти зовнішнім загрозам, забезпечувати громадську безпеку, проводити рятувальні роботи і захищати людей і майно в надзвичайних ситуаціях, а також – в обсязі, передбаченому відповідними законами, – інші юридичні особи, в тому числі підприємці, громадські організації та громадяни.

Комплексне бачення безпеки, що відповідає сучасним реаліям міжнародних і внутрішньодержавних відносин та характеру викликів і загроз, а також свідчить про волю до забезпечення економіки та максимізації результатів діяльності для безпеки держави та її громадян, свідчить про необхідність докладання зусиль у всіх сферах суспільного життя. Це зумовлює необхідність розвитку вміння координувати та інтегрувати діяльність, що здійснюється окремими органами державного управління, державними установами, підприємцями, громадськими організаціями та громадянами. Тому вкрай актуальним є надання системі національної безпеки цілісного і впорядкованого характеру.. Це має бути досягнуто шляхом розробки механізмів всебічного та довгострокового планування розвитку системи безпеки, заснованої на цілях і потребах, спільних для всіх її складових, і впливає насамперед із базових національних інтересів.

1. Kitler W. Model of the National Security System: Selected Problems. *European Research Studies Journal*. 2021. Vol. XXIV. Issue 3B. P. 1027–1040.

УДК 351.9

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/117-118

Едуард МУЗИЧУК
науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО НАГЛЯДУ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Управління сектором безпеки та оборони держави є однією з ключових функцій будь-якого суспільства, особливо в умовах активної фази війни. У контексті дії воєнного стану ефективне функціонування цього сектора стає критично важливим для забезпечення національної безпеки та захисту інтересів держави. Проте для забезпечення прозорості, ефективності та демократичного контролю за діяльністю сектора оборони в умовах воєнного стану необхідне активне залучення громадянського суспільства та підтримка з боку чинної правової системи.

Україна з самого моменту отримання незалежності у 1991 р. стикалася зі значними

викликами у забезпеченні своєї національної безпеки та оборони. Особливо актуальною стала ця проблематика після анексії Криму та збройної російської агресії на Донбасі починаючи з 2014 року. Але пік актуальності цієї проблематики настав з моменту повномасштабного російського вторгнення на територію України у лютому 2022 р.

Зазначимо, що у контексті воєнного стану, коли зростає загроза зовнішньої агресії та внутрішньої нестабільності, важливо не лише забезпечити ефективне функціонування військових та правоохоронних органів, але й зміцнити цивільний контроль над сектором безпеки та оборони.

Передусім цивільний контроль над сектором безпеки і оборони держави передбачає створення механізмів контролю та регулювання з боку уряду та незалежних цивільних установ. До прикладів таких механізмів контролю можна віднести проведення регулярних аудитів військових і правоохоронних структур, їх обов'язкову публічну звітність, участь керівництва цих силових підрозділів у парламентських слуханнях, а також створення наглядових комісій, сформованих з представників громадянського суспільства. Такий підхід дозволить забезпечити недоторканність прав і свобод громадян, попередити можливі зловживання та корупцію у секторі оборони, а також підвищити рівень довіри до владних структур.

Удосконалення цивільного нагляду також передбачає впровадження сучасних технологій та інформаційних систем для забезпечення відкритості та доступності даних про діяльність сектора оборони. Це може включати створення цифрових платформ для публікації звітів, використання блокчейн-технологій для забезпечення недоторканності секретних даних та впровадження систем дозволених відкритих даних для аналізу та моніторингу різних аспектів ефективності функціонування підрозділів сектора безпеки та оборони.

Зокрема, важливою складовою цивільного нагляду є залучення міжнародних організацій та партнерів для обміну досвідом та кращих практик у галузі контролю за сектором оборони. Це може передбачати участь у міжнародних програмах співпраці, обмін інформацією та навчальними заходами з представниками інших країн. Крім того, важливим аспектом є забезпечення навчання та підготовки спеціалістів у галузі цивільного нагляду за сектором оборони. Це може включати організацію тренінгів, семінарів та курсів з питань правового, фінансового та технічного аспектів нагляду за сектором оборони.

Усе вищезазначене сприяє не лише збереженню демократичних цінностей та правових норм у суспільстві, але й ефективному використанню ресурсів у галузі безпеки та оборони. Дотримання та удосконалення цивільного нагляду за сектором безпеки і оборони держави в умовах воєнного стану визначається як ключова умова для забезпечення стабільності, безпеки та процвітання суспільства.

У зміцненні цивільного нагляду за сектором безпеки та оборони в умовах воєнного стану в Україні ключову роль відіграють верховенство права, прозорість владних структур перед громадськістю та міжнародними спостерігачами, а також активна участь громадян у процесі контролю та моніторингу. Важливою складовою є створення ефективних механізмів контролю, які забезпечують не лише реакцію на порушення прав людини, але й їх попередження.

Продовження цього напрямку розвитку вимагає постійних зусиль від українського уряду, громадськості та міжнародних партнерів. Важливо продовжувати роботу з удосконалення механізмів контролю, розширення прав громадян на отримання інформації та участь у прийнятті рішень у сфері безпеки та оборони.

Загальна мета полягає в забезпеченні стабільності, безпеки та захисту прав громадян навіть у найскладніших умовах. Цивільний нагляд за сектором безпеки та оборони стає важливим інструментом для досягнення цієї мети, дозволяючи зберегти демократичні цінності та права людини навіть у періоди воєнного конфлікту.

Україна, розпочавши свій шлях до зміцнення демократії та правової держави, має великий потенціал для досягнення цих цілей. Проте для цього необхідно постійно працювати над удосконаленням механізмів цивільного контролю та забезпеченням його ефективності навіть у найскладніших умовах. Тільки у такий спосіб можна забезпечити стабільність, безпеку та захист прав громадян як у мирні часи, так і у найважчі періоди історії країни.

1. Яценко В. А., Пилипчук В. Г., Богущкий П. П. та ін. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посібник / за заг. ред. В. Г. Пилипчука. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

2. Правова система України в умовах воєнного стану : зб. наук. праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.

УДК 338.439.66/(100)

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/119-120

Надія ОЛЕКСУНЬ

аспірант, асистент кафедри
міжнародних відносин
і політичного менеджменту

Марія КРУГЛІЙ

студентка
Державного університету
«Житомирська політехніка»

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ ОЦІНКИ

Продовольча безпека є одним із важливих компонентів національної безпеки держави. Постійний моніторинг та контроль цієї складової національної безпеки є важливою частиною державної політики. Оцінка продовольчої безпеки держави стала складним завданням в умовах сучасного світу. Нинішні підходи до оцінки продовольчої безпеки враховують не лише наявність достатньої кількості їжі для населення, але й такі аспекти, як доступність, якість, стабільність постачання та стійкість до зовнішніх чинників.

Війна росії проти України, що розпочалась у гібридній формі у 2014 р. та продовжилась у формі активної війни з 2022 р., значно вплинула на продовольчу безпеку України загалом. На тлі зазначених подій у світі посилюється продовольча криза. Окрім цього, перебіг війни окреслив низку негативних явищ для держави, зокрема: завдання ударів росією по об'єктам критичної інфраструктури, «енергетичний шантаж», руйнування промислового та сільськогосподарського потенціалу держави, нищення сільськогосподарських угідь, викрадення сільськогосподарської техніки та завдання значних екологічних збитків. Такі дії ворога мають негативний вплив на продовольчу безпеку держави. Оскільки Україна є вагомим постачальником сільськогосподарської продукції на світовому ринку, така ситуація є загрозливою і для решти країн. Тому важливим напрямом сучасних наукових розвідок стає дослідження стану та прогнозування тенденцій продовольчої безпеки України на тлі війни.

Стан продовольчої безпеки країни можна оцінити за допомогою індексу продовольчої безпеки. Алгоритм розрахунку цього індексу передбачає обчислення чотирьох його складових та загального значення індексу. Першою складовою є економічна доступність – містить такі індикатори: зміна середніх витрат на продукти харчування, частка населення поза глобальною межею бідності, нерівність, скоригована фактичним індексом людського розвитку (індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням соціальної нерівності), сільськогосподарська торгівля, програми безпеки харчових продуктів. Другою складовою виступає фізична доступність – передбачає визначення таких індикаторів: доступ до сільськогосподарських ресурсів, дослідження та розробки у сфері сільського господарства, сільськогосподарська інфраструктура, мінливість цін на сільськогосподарську продукцію, достатній рівень пропозиції сільськогосподарської продукції, політико-соціальні бар'єри доступу до сільськогосподарської продукції, державні зобов'язання щодо продовольчої безпеки та політики доступу до ринків. Третьою складовою вважається якість та безпека – вона охоплює такі індикатори: різноманітність раціону, норми харчування, забезпеченість мікроелементами, якість білка, безпечність харчових продуктів. Четвертою складовою виступає сталість та адаптація до зміни клімату – вона включає такі індикатори: вплив на довкілля, вода, земля та ресурси, океани, ріки та озера, політичні зобов'язання щодо адаптації до зміни клімату, управління ризиками стихійних лих [2].

Загалом індекс продовольчої безпеки України демонструє негативну динаміку. Україна у цьому рейтингу займає 71 місце, що є порівняно нижчим результатом, ніж у 2021 р., коли вона розміщувалася на 66-й позиції [1]. Така ситуація є доволі загрозливою для економічної та в цілому національної безпеки України.

Ще одним методом визначення рівня продовольчої безпеки є розрахунок інтегрального показника. У 2013 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

затвердило методичні рекомендації та основні індикатори, які необхідні для проведення розрахунків. Визначення рівня продовольчої безпеки через розрахунок інтегрального показника дозволяє отримати об'єктивну та комплексну оцінку стану продовольчої безпеки, уникнути суб'єктивності та виборності у визначенні цього важливого показника. Крім того, інтегральний показник допомагає вести моніторинг рівня продовольчої безпеки в часі, прогнозувати можливі ризики та проблеми у цій сфері.

Отже, забезпечення продовольчої безпеки є важливим фактором задоволення основних потреб населення та захисту від голоду. Постійний моніторинг та контроль цієї складової національної безпеки є важливою частиною державної політики, що допомагає вибудувати ефективну стратегію розвитку держави. Варто врахувати той факт, що наявні методики не можуть врахувати всі чинники, які пов'язані з воєнними діями, що відбуваються в останні роки на території нашої держави. Тому важливо розширювати методики та аналізувати ризики, що пов'язані зі змінами в геополітичному середовищі, щоб побудувати більш комплексні та надійні стратегії для забезпечення продовольчої безпеки нації в умовах сучасного світу.

1. Global Food Security Index 2022. *Economist Impact*. URL : <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/download-the-index>.

2. Гобела В. В., Мельник С. І., Курляк М. Д. Продовольча безпеки України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 2 (02). С. 92–98. URL : <https://doi.org/10.32782/dees.2-16>.

УДК 342.742+351.86+355.02
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/120-121

Антон ОЛІЙНИК
аспірант кафедри
міжнародного приватного права
та порівняльного правознавства
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОБОРОНИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Сьогодні Збройні Сили України потребують всебічної державної підтримки, що охоплює матеріально-технічне забезпечення, стабільне фінансування, розробку та виробництво нового озброєння, а також забезпечення соціально-побутових потреб військовослужбовців. Важливим аспектом цієї підтримки є належне правове регулювання військової сфери, яке має відповідати сучасним реаліям та стандартам провідних країн світу, а також передбачати перспективи розвитку військової техніки і військової думки. Гостра необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність до стандартів розвинутих країн підкреслює важливість систематизації, узагальнення та актуалізації законодавства, а також необхідність дослідження можливостей кодифікації військового законодавства в Україні.

Аналізуючи думки вітчизняних науковців щодо майбутньої кодифікації законодавства у сфері оборони та військового законодавства, відзначимо, що наразі воно містить значну кількість законів. З одного боку, це відображає динамічні зміни в суспільстві, але з іншого – призводить до низки суперечностей та неоднозначних положень, що ускладнюють виконання законодавства або навіть створюють простір для зловживань.

На сьогодні основними правовими актами, що стосуються захисту Вітчизни та військового обов'язку, є стаття 65 Конституції України, закони України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про оборону України», «Про правовий режим воєнного стану», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав», «Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», а також «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» тощо. Вважаємо,

що значна кількість правових актів у цій сфері ускладнює її правове регулювання і свідчить про необхідність його удосконалення, що підтверджує актуальність представленої проблеми.

Аналіз законодавства про оборону і військову службу дозволяє виокремити два різні напрями його систематизації: 1) розробка Кодексу про оборону України; 2) розробка Кодексу про військову службу в Україні.

Цілком підтримуємо науковців, які вважають, що кодифікація нормативно-правових актів спрямована на створення більш стійких, стабільних норм, розрахованих на тривалий період їхньої дії. Ефективність кодифікованого акта багато в чому залежить від того, чи зможе законодавець врахувати об'єктивні тенденції розвитку відносин, які є предметом регулювання такого акта, їхню динаміку. Найважливішим шляхом в кодифікації нормативно-правових актів у сферах національної безпеки і оборони України, на думку науковців, є впровадження актів кодифікації у розробку військових стандартів у секторі безпеки і оборони, сумісних із країнами-членами НАТО. В перспективі видання кодифікованих актів повинно перетворитися у важливу форму законотворчості. Основний шлях подолання множинності нормативних актів, а також прогалин і протиріч регулювання – це підвищення уваги до кодифікації законодавства, прийняття законів з укрупнених блоків регулювання. Пропонується поєднувати галузеву і комплексну кодифікації, надаючи перевагу останній [1, с. 41].

Слід зазначити, що здійснення кодифікації відповідного законодавства значною мірою компенсують недоліки діючих нормативно-правових актів у сфері оборони та військової служби. До цих недоліків можна віднести надмірну кількість законів, їхні суперечності між собою, недосконалість термінології, а також дублювання положень, застарілість та навіть незастосовність значної кількості їхніх норм. Також відзначається відсутність систематизації та повноти визначення повноважень суб'єктів оборони між собою, взаємодії органів державної та місцевої влади з військовими у питаннях мобілізації та військової служби, а також нечіткість функцій і структури оборонних сил, основ їх використання, керівництва та управління. Всі ці фактори породжені неефективним та розпорошеним законодавством.

Окремої уваги та дослідження потребують питання структури майбутніх кодексів. Окреслимо перспективні аспекти структури кодексів. Так, пропоновані кодекси можуть складатися з двох частин: загальної і особливої. У загальній частині доцільно визначити: завдання та принципи його дії, основні терміни, спеціальні правові положення, положення щодо оборони та військової служби, норми, що застосовуються до всіх відносин, що регулюються кодексом, інші загальні норми, які є основою для застосування правил особливої частини кодексу. Особлива частина кодексів може містити конкретні правила поведінки учасників відносин сфери оборони та військової служби, що регулюються кодексом.

Загалом, незважаючи на різноманітність точок зору науковців щодо обсягу та процедури кодифікації законодавства у сфері оборони та військової служби в Україні [2-4], існує загальне усвідомлення актуальності та доцільності його здійснення. Зважаючи на те, що ця сфера являє собою складний масив законодавчих і підзаконних нормативних актів, метод кодифікації може бути використаний для об'єднання законів в узагальнений кодифікований акт, а також сприятиме систематизації підзаконних нормативно-правових актів за спільним предметом правового регулювання. На перспективу також пропонується провести подальші дослідження систематизації законодавства у сфері оборони та військової служби, зважаючи на передовий досвід кодифікаційної діяльності країн-членів НАТО.

1. Котляренко О. П. Концептуальні питання кодифікації законодавства у сфері оборони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 40–44. URL : http://www.lsej.org.ua/7_2023/7.pdf.

2. Сібільов Д. Окремі питання кодифікації законодавства у сфері оборони України. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 23 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 74–77.

3. Гетьман Є. А. Кодифікація адміністративного законодавства України: загальна характеристика, історичні етапи, види. *Право та інновації*. 2017. № 1. С. 97–102.

4. Богущкий П. Сучасний стан і розвиток системи законодавства у сфері оборони України: на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції. *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 23 квіт. 2021 р.). Київ, 2021. С. 20–26.

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ, КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ПОБУДОВИ ЗАГАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

УДК 342.733/34+364
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/122-124

Валентина БОНЯК
завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Визначено за мету висвітлити сучасні виклики щодо здійснення державної політики у сфері соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх родин. Це питання набуває особливої актуальності в умовах триваючої з 2014 року агресії російської федерації на Сході нашої держави та з 24 лютого 2022 р. – повномасштабного вторгнення ворога на територію України. Вказані події породили низку нових соціальних проблем, пов'язаних з наявністю значної кількості учасників бойових дій та членів їх сімей, які для відновлення свого здоров'я потребують соціальної допомоги та підтримки з боку держави, включно і щодо соціальної реабілітації.

Державна політика (політика держави) (від англ. – State Policy, Public Policy) являє собою систему дій всіх органів державної влади для розв'язання сукупності взаємопов'язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності відповідно до визначених цілей, напрямів, принципів [1, с. 144].

За умов правового режиму воєнного стану в Україні суттєве місце серед напрямів діяльності держави займає соціальна реабілітація. Поділяємо підхід, відповідно до якого під категорією «соціальна реабілітація» слід розуміти так звану «третинну профілактику» (до первинної відносять попередження захворювань, а до вторинної – лікування захворювань) [2].

Слід наголосити на тому, що в умовах триваючого військового протистояння російському агресору соціальна реабілітація учасників бойових дій та членів їх сімей не тільки має важливе значення в плані відновлення функцій кожної такої особи, але й відіграє суттєву роль у функціонуванні демократичної держави, що обрала шлях європейського розвитку та включно є питанням національної безпеки України. Так, зокрема, Верховна Рада України у Законі України «Про національну безпеку» як національні інтереси держави не тільки визначає життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її поступальний прогресивний демократичний розвиток, але й акцентує увагу на безпечних умовах життєдіяльності та добробуті громадян нашої країни [3].

Представники громадськості також слушно зауважують на тому, що: 1) недостатня увага до проблем соціальної реабілітації потенційно загрожує країні; 2) вирішити її можна лише тоді, коли цим питанням будуть займатися спільно як держава, так і суб'єкти громадянського суспільства [4].

Прикладом такої співпраці може слугувати проведення у лютому поточного року на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Регіонального спортивного форуму ветеранів під назвою «Сильні України», співорганізаторами якого стали Дніпропетровська обласна військова адміністрація та ГО «Федерація стронгмену України», у ході якого відбувся відкритий та якісний діалог між учасниками бойових дій, ветеранами, органами державної влади різних рівнів, представниками бізнесу з питань надання

спортивно-оздоровчих послуг, що дозволив досягти мети заходу – обговорення актуальних проблем соціальної реабілітації ветеранів, визначення шляхів їх вирішення та перспектив реабілітації через спорт.

Суттєво, що у межах заходу був представлений мобільний додаток для ветеранів війни «TRENВЕТ», який надає можливість ветеранам та військовослужбовцям знайти тренера й отримати безоплатну спортивну реабілітацію [5].

Зауважимо, що соціальна реабілітація охоплює собою різні види, а саме:

1) фізичну. Вона є відправною, базовою, бо без неї неможливе повноцінне повернення до мирного життя (надається через мережу сучасних медико-реабілітаційних центрів для військових, які створені на базі шпиталів та лікарень та у закладах санаторно-курортного типу (наприклад, у системі МВС таке відновлення надається у медично-реабілітаційних центрах, що розташовані у Закарпатській та Київській областях, містах Миргород, Трускавець, Хмільник та ін.));

2) психологічну (надається у військовому госпіталі у випадку поранення; через сімейного лікаря, який направляє постраждалого до психолога тощо);

3) соціальну реабілітацію, що зводиться до адаптації в мирних умовах; передбачає оформлення документів; пошуки роботи тощо.

Водночас необхідно розвивати й інші, не менш значущі види реабілітації (дружню – надається колишніми військовими не на базі лікарень; родинну, енімал-реабілітацію, освітню, бізнес-реабілітацію) [6].

За умов, що склалася, суттєвим здобутком державної політики є те, що нині у державі вищевказані види соціальної реабілітації надаються учасникам бойових дій та членам їх родин на всій території України:

– створена та діє мережа спеціалізованих військових шпиталів та центрів, де здійснюються реабілітаційні заходи, серед яких Національний військово-медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь», Український державний медико-соціальний центр ветеранів війни, госпіталь ветеранів війни під назвою «Лісова поляна» та ін. [7];

– з огляду на те, що наша держава конституційно визначена як демократична, соціальна і правова та не розраховувала на цю війну, послуги із соціальної реабілітації надаються включно і в цивільних лікарнях (наприклад, у Науково-практичному медичному реабілітаційно-діагностичному центрі Міністерства охорони здоров'я України та ін.).

Вагомою складовою політики держави у досліджуваному напрямі є широка співпраця медичних та соціальних працівників, психологів із зарубіжними партнерами з Великої Британії, Німеччини, Естонії, Сполучених Штатів Америки, Хорватії та інших держав світу.

Вищевикладене дає підстави для визначення реабілітаційної допомоги учасникам бойових дій та членам їх родин в Україні одним із основних напрямів державної політики, якому приділяється постійна увага. Водночас вивчення проблеми, що досліджується, надало можливість виокремити ті виклики, які ще чекають свого комплексного вирішення, а саме:

– задля усунення дубляжу існує потреба у ефективній комунікації державних, громадських структур із питань соціального захисту та реабілітації досліджуваної категорії осіб, особливо у взаємодії між різними міністерствами і відомствами в питаннях планування та облікування надання такої допомоги;

– необхідно вивчати як набутий з 2014 р. вітчизняний досвід зі здійснення заходів соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей (особливо з питань психічних розладів, отриманих після травм, вимушеного переселення тощо, що здобули назву «український синдром»), так і зарубіжний із цих питань;

– існує потреба в перегляді соціальними службами, медичними закладами усталених методик проведення реабілітаційних заходів та опробування нових, модерних, що будуть більш ефективними та результативними (включно і соматичних (неврологічних)), поведінкових розладів в учасників бойових дій та членів їх сімей [7];

– налагодження співпраці держави та інститутів громадянського суспільства у воєнний час, яка має бути ефективно-дієвою та максимально спрямованою на розбудову сучасної системи соціальної реабілітації учасників бойових дій, членів їх родин і включати: а) утворення нових закладів, які займатимуться реабілітацією досліджуваної категорії населення; б) проведення різноманітних науково-практичних заходів, форумів, предметом обговорення яких будуть питання надання високоякісних послуг у сфері соціальної реабілітації учасникам бойових дій та членам їх родин; в) широке залучення до цієї роботи

волонтерів та ін.

Отже, проблематика відновлення здоров'я досліджуваної категорії осіб, їх реабілітації, повернення до мирного життя є і залишається пріоритетним напрямом діяльності держави, до якої активно долучаються і представники громадськості. Саме такий підхід означеного напрямку забезпечить формування належної державної політики у цій сфері та сприятиме реальному покращенню соціальної реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей.

1. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

2. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 32. С. 152–157. URL : <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v32/38.pdf>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Соціальна реабілітація учасників бойових дій та цивільних громадян України. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3618857-socialna-reabilitacia-ucasnikipiv-bojovih-dij-ta-civilnih-gromadan-ukraini.html>.

5. На базі ДДУВС відбувся Регіональний спортивний форум ветеранів «Сильні України». *Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*. URL : <https://dduvs.in.ua/2024/02/09/nabazi-dduvs-vidbuvsya-regionalnyj-sportyvnyj-forum-veteraniv-sylni-ukrayiny/>.

6. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни та ветеранів ЗСУ. *Enable Me*. URL : <https://www.enableme.com.ua/ua/article/sucasni-vidi-reabilitacii-dla-postrazdalih-vid-vijni-ta-veteraniv-zsu-8895>.

7. Медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах російсько-української війни: етнопсихологічний дискурс, національні перспективи громадського здоров'я. *Український медичний часопис*. URL : <https://www.umj.com.ua/article/239628/mediko-psihologichna-reabilitatsiya-vijskovosluzhbovtiv-v-umovah-rosijsko-ukrayinskoyi-vijni-etnopsihologichnij-diskurs-natsionalni-perspektivi-gromadskogo-zdorov-ya>.

УДК 323+327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/124-126

Олександр ВИСОЦЬКИЙ

професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор політичних наук, професор

ТЕХНОЛОГІЇ БЕЗПЕКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ

Національна безпека є наріжним каменем на перетині як внутрішньої стабільності, так і зовнішніх відносин. Її суть полягає у захисті держави від загроз з одночасним просуванням ширших національних інтересів. Ігнорування цього життєво важливого аспекту неминуче призводить до політичних потрясень і зниження ролі на світовій арені. Таким чином, прагнення до національної безпеки повинно гармонійно поєднуватися як з внутрішньою, так і з зовнішньою політикою.

Виклик безпеки значною мірою залежить від ефективності наявних інструментів і технологій. Заглиблення у сферу технологій національної безпеки не лише поглиблює теоретичне розуміння, але й надає практичного значення, оптимізуючи політичні рішення для ефективного подолання безпекових викликів.

Безпека за своєю суттю уособлює простір свободи, захищений від спектра загроз, що охоплюють фізичну, соціальну, економічну та технологічну сфери. Це визначення підкреслює, що свобода не лише необхідна для індивідуального і суспільного добробуту, але й є фундаментальною людською цінністю, що сприяє нормальному розвитку суспільств в умовах їх унікальної взаємодії з навколишнім середовищем.

Однак підтримання безпеки часто створює парадокс: необхідність обмежувати певні свободи задля забезпечення безпеки всіх членів суспільства. Коли окремі особи або групи становлять загрозу для інших, їхні свободи повинні бути обмежені в інтересах колективної

безпеки.

Таким чином, національна безпека забезпечує свободу громадян від різних загроз і збереження їхнього добробуту в різних вимірах. Проте, як це не парадоксально, на глобальній арені деякі країни, особливо на Глобальному Півдні, вдаються до виправдання або навіть підтримки агресії проти інших для вирішення власних проблем безпеки, прикладом чого є такі дії, як участь Індії у перепродажі російської нафти всупереч санкціям або пропозиції миру на умовах агресора з боку південноамериканських та африканських країн. Така політика, керована власними інтересами, підриває безпеку інших, спонукаючи до дискусії про вторинну відповідальність за агресію і необхідність санкцій проти тих, хто увічнює або потурає таким діям.

У світлі цих складнощів технології національної безпеки стають незамінними інструментами для забезпечення свободи і захисту громадян від різноманітних загроз у різних вимірах буття.

З точки зору захисту національних інтересів технології національної безпеки можна визначити як інструменти ефективного захисту інтересів держави, а також як методи стратегічного та оперативного реагування на потенційні та реальні загрози, що перешкоджають реалізації цих інтересів.

У широкому розумінні можна виділити технології національної та міжнародної безпеки. Технології національної безпеки охоплюють низку заходів, таких як соціальна безпека, економічна безпека, розвиток мультикультуралізму, дорадча демократія, забезпечення вільних і чесних виборів, управління репутацією державних органів, духовна безпека, аксіологічна безпека, захист прав людини, охорона навколишнього середовища, інформаційна безпека, подолання нерівності в доходах, боротьба з відмиванням грошей, збереження цілісності довкілля.

З іншого боку, технології міжнародної безпеки включають публічну дипломатію, геокультурні стратегії, формування альянсів, тактику стримування, міжнародну пропаганду і контрпропаганду, формування стратегічних партнерств, заходи кібербезпеки, розвідувальні та контррозвідувальні операції, зміцнення взаємозалежності, стратегії обмеження використання зброї через міжнародні угоди, тактику термоядерного синтезу і методи кібервійни.

Цей перелік хоча і не є вичерпним, підкреслює широке технологічне розмаїття, яке використовують держави для захисту прав своїх громадян на безпечне існування, захищаючи їх від різноманітних загроз і ризиків, що походять від різних суб'єктів, сил і чинників у багатьох вимірах.

Тепер спробуємо окреслити характеристики і значення основних технологій національної та міжнародної безпеки, описаних вище.

У сфері технологій національної безпеки особливе значення має легітимація політичної влади. Ці технології насамперед слугують для встановлення когнітивної та ціннісної легітимності та забезпечення суспільної підтримки панівного політичного порядку. Неefективність технологій легітимації може посилити ризики і загрози для державного суверенітету та різних аспектів життя громадян.

З технологіями легітимації пов'язані заходи соціальної безпеки, спрямовані на створення сприятливих соціальних умов для добробуту людини і суспільства та стійкості до факторів, що підвищують соціальні ризики. Ефективна реалізація технологій соціальної безпеки залежить від вмілого використання заходів економічної безпеки. Технології економічної безпеки – це ефективна політика органів державної влади, спрямована на зміцнення стійкості до зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечення здатності національної економіки до самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави.

Технології мультикультуралізму перетинаються зі стратегіями легітимації, спрямованими на збереження культурного розмаїття в суспільстві, одночасно вирішуючи такі безпекові завдання, як запобігання конфліктам і пом'якшення напруженості на ґрунті етнічної, релігійної чи мовної приналежності. Ці технології включають надання лінгвістичного визнання етнічним мовам на регіональному або національному рівнях, визнання подвійного громадянства, запровадження спеціальних економічних правил у визначених регіонах, встановлення етнічних квот у представницьких установах та освітніх системах, включення традиційних свят різних етнічних та релігійних спільнот до офіційних календарів, а також реалізацію спеціалізованих програм зі збереження культури та соціальної інтеграції.

У сфері міжнародної безпеки ключову роль відіграють союзницькі технології. Ці

технології матеріалізуються через міждержавні угоди, спрямовані на оборонну співпрацю або посилення колективних силових можливостей. Альянсні технології охоплюють різні стратегії, такі як балансування, приєднання до групи, хеджування та зв'язування.

Технологія балансу передбачає формування альянсів для протидії ідентифікованим загрозам з боку потенційних військових суперників, в результаті чого досягається рівновага сил на світовій арені.

Технологія пристосування передбачає нерівноправну співпрацю з первинною загрозою, асиметричні поступки домінуючій державі та відведення слабшим державам підпорядкованих ролей.

Технологія хеджування полягає в тому, що держава використовує конфлікти між іншими державами для власної вигоди, укладаючи угоди низького рівня з конфліктуючими сторонами. Наразі Туреччина використовує хеджування, ведучи переговори як з росією, так і з Україною.

Технологія зв'язування фокусується на створенні альянсів між державами з метою зміцнення міждержавної співпраці, зменшення напруженості та зміцнення довіри для прийняття узгоджених рішень на міжнародних форумах.

Балансування на межі, що має ключове значення для міжнародної безпеки, передбачає доведення ситуації до межі катастрофи, щоб отримати перевагу над супротивниками. Ядерна зброя додала новий вимір балансуванню на межі, прикладом чого є агресивні ядерні випробування і риторика Північної Кореї.

Створення коаліції – це тактичний інструмент зовнішньої політики, за допомогою якого держави об'єднують ресурси для досягнення спільних цілей у сфері безпеки. На відміну від альянсів, коаліції спрямовані на виконання конкретних завдань, надаючи членам доступ до раніше недоступних ресурсів. Щоб переконати держави приєднатися до коаліції, потрібно пообіцяти вагомими стимулами та наголосити на перевазі спільних вигід над потенційними витратами, як це продемонструвала роль президента Зеленського у створенні антиросійської коаліції.

Технології дипломатії примусу, ефективні у вирішенні проблем безпеки, покладаються на спонукання до зміни поведінки інших держав за допомогою поєднання погроз, санкцій та обіцянок вигід. Довіра до погроз держави-примусу, збалансований підхід до покарань і винагород, готовність держави-мішені до компромісу та її політична гнучкість є ключовими факторами, що впливають на ефективність примусової дипломатії. Зокрема, вона може доповнювати військові дії, збільшуючи ціну непокорі і викликаючи внутрішню політичну нестабільність у державі-мішені, як це спостерігається на прикладі санкцій проти росії, що перешкоджають військовим операціям в Україні.

Технології стримування, безперечно, є частиною інструментарію дипломатії примусу, спрямованої на те, щоб змусити державу або окрему особу утриматися від небажаних дій, погрожуючи шкодою, яка переважає потенційні вигоди.

Формування системи взаємного самозахисту між державами значною мірою спирається на технологію колективної безпеки, яка є важливим інструментом підтримання миру та національної безпеки. Її суть полягає в угодах, за якими сторони зобов'язуються допомагати і відбивати напади одна на одну, захищаючи у такий спосіб суверенітет і територіальну цілісність. Завдяки технології колективної безпеки держави можуть використовувати військовий потенціал одна одної під час загрози або кризи, посилюючи захист і зміцнюючи почуття безпеки. Участь у колективній безпеці має низку переваг, серед яких: збільшення військового потенціалу, міжнародна легітимність через договірні угоди, пом'якшення воєнних дій між країнами, зменшення витрат на національну безпеку та обмін розвідувальною інформацією з питань безпеки.

Технології як національної, так і міжнародної безпеки слугують ефективними засобами захисту держави від прямих і непрямих загроз, захищаючи громадян у різних вимірах. Технології національної безпеки, призначені для захисту державних інтересів, охоплюють низку стратегій, що охоплюють соціальну, економічну, культурну і технологічну сфери. Тим часом технології міжнародної безпеки зосереджені на зміцненні альянсів, протидії загрозам і сприянні глобальній стабільності через дипломатію, співпрацю і механізми колективної оборони.

1. Висоцький О. Технології національної безпеки у внутрішній та зовнішній політиці держави. *Грані*. 2023. № 26 (3). Р. 126–133. URL : <https://doi.org/10.15421/172358>.

УДК 342.72/77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/127-129

Богдан ДЕРЕВ'ЯНКО

головний науковий співробітник
відділу міжнародного приватного
права НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака Національної академії
правових наук України,
доктор юридичних наук, професор

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РІВНОСТІ ГРОМАДЯН І ЗАХИСТУ
ЇХНИХ ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

В усі часи в усіх країнах у період війни та дії воєнного стану на перший план виходять фахівці з військових професій, а також професій, які можуть бути корисними у ході ведення воєнних дій. Тому немає нічого незвичного у тому, що під час війни більш високо оцінюється праця військових, виробників військових машин, обладнання, боєприпасів, працівників підприємств критичної інфраструктури (зокрема підприємств енергетичного сектора), транспортної інфраструктури (зокрема АТ «Укрзалізниця», залізничних підрозділів промислових та інших підприємств) та ін. Під час війни є затребуваними як безпосередньо у війську, так і в тилу водії та авторемонтники. У сучасних умовах діджиталізації і розвитку Інтернет-технологій і в війську, і в тилу є затребуваними як програмісти, так і майстри з налаштування і ремонту комп'ютерних програм, мереж і обладнання.

Викладене зумовлене об'єктивними причинами, викликаними потребою у захисті держави, її суверенітету, відновленні територіальної цінності, захисті життя і здоров'я людей. Тому у даному випадку не можна говорити про дискримінацію інших громадян України за професійною ознакою.

Демократичний розвиток цивілізованих країн світу привів до заборони дискримінації за значною кількістю ознак. Інколи дискримінація за певною ознакою видається надуманою або перебільшеною. А в деяких випадках наявність дискримінації за важливою ознакою міжнародне та українське суспільство не помічає.

Отже, перефразувавши положення ст. 2 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., можна назвати заборону дискримінації людей за расою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, політичними або іншими переконаннями, національним чи соціальним походженням, майновим, становим або іншим становищем; заборону дискримінації людей на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або в будь-який спосіб інакше обмеженою у своєму суверенітеті [1].

Перефразувавши положення ч. 2 ст. 25 Загальної декларації прав людини, можна назвати заборону дискримінації дітей, народжених поза шлюбом [1].

З 1948 р. з'явилося формулювання забороненого суспільством явища «булінг», з'явився вид дискримінації за віком – так званий ейджизм, про існування якого більшість українців дізналися після спроби законотворця позбавити права на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації здобувачів другої професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти, яким на момент вступу виповнилося 30 років. На позначення дискримінації людей із ожирінням з'явився термін «бодішеймінг», а на позначення дискримінації гомосексуалістів з'явився термін «гомофобія». Сформувалися й інші спеціальні поняття на позначення дискримінації людей за різними ознаками. Натомість поняття дискримінації за професійною ознакою відсутнє.

Частиною 2 ст. 23 Загальної декларації прав людини ООН проголошено, що «кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю» [1]. Очевидно, тут мається на увазі, що за виконання однакової за змістом, обсягом і часом роботи однаковою оплатою мають отримувати чоловіки і жінки, люди різних рас, національностей і віросповідань тощо. В Україні наразі існує дещо інший вид дискримінації за професійною

ознакою.

До початку широкомасштабного вторгнення збройних сил московії (російської федерації) в Україну знаходила прояв, а під час дії воєнного стану набула загострення проблема дискримінації людей за професійною ознакою. Для розуміння проблеми нами у 2022 р. було проведено порівняльний аналіз дії норм про розміри посадових окладів чотирьох категорій працівників у межах наукової статті «Щодо дії норм про розміри посадових окладів викладачів, науковців та посадових осіб виконавчої і судової гілок влади (у контексті рівності людей за статтею 21 Конституції України)» [2]. Було акцентовано увагу не на різниці в розмірах окладів (вони й мають бути різними залежно від ступеня важливості, складності виконуваної роботи, відповідальності за допущені помилки тощо), а на неоднаковому застосуванні у державі норм про фінансове забезпечення у компетенційних законах стосовно представників різних професій. Мова йде про те, що відповідні положення про фінансове забезпечення співробітників із законів України «Про Державне бюро розслідувань» та «Про судоустрій і статус суддів» виконуються із моменту набуття цими законами або цими положеннями чинності, а відповідні положення законів України «Про освіту» і «Про наукову і науково-технічну діяльність» постійно відкладаються у часі і мали б почати виконуватися тільки з 1 січня 2023 р. [2, с. 97], проте цього так і не відбулося. Питання у тому, що працівники, які отримують зарплату (суддівську винагороду) із державного бюджету України на основі положень законів України «Про Державне бюро розслідувань», «Про судоустрій і статус суддів», «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», прямо не беруть участь у воєнних діях. Тому не можна казати, що держава має підстави ставити пріоритет фінансового забезпечення одних за рахунок інших. Обрані для прикладу співробітники ДБР, судді, освітяни і науковці, які не є військовослужбовцями, формально є рівними громадянами держави і мають знаходитися на одному щаблі фінансового забезпечення. Тому стосовно них рівною мірою має застосовуватися положення статті 21 Конституції України про те, що «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах...» [3].

Названими вище законами передбачено більш високі оклади і, відповідно, зарплати співробітників ДБР порівняно зі співробітниками ОВС, які виконують в цілому дуже схожі службові завдання; передбачено високі розміри суддівської винагороди порівняно з окладами і заробітними платами усіх інших працівників в Україні, а також пріоритетне забезпечення суддів житлом (що реально виконується); передбачено, що викладачі і науковці мають щорічну оплачувану відпустку розміром 56 днів. Ці питання зараз не обговорюються, а більш висока суддівська винагорода, наприклад, у порівнянні із зарплатою професора чи ректора, обґрунтовується вищим ступенем відповідальності судді за прийняті рішення.

Нерівність за професійною ознакою знаходить підтвердження у тому, що правові норми про фінансове забезпечення співробітників ДБР і суддів виконуються у стовідсотковому розмірі одразу із моменту набуття чинності цими нормами, а норми про фінансове забезпечення педагогічних, науково-педагогічних і наукових співробітників не набули чинності до сьогодні.

Тому можна повторити нашу попередню пропозицію законотворцям: декларувати і реалізувати рівність посадових осіб виконавчої та судової гілок влади із іншими громадянами на прикладі викладачів і науковців. Це можливо зробити за допомогою внесення доповнень до щорічних законів про державний бюджет України на відповідний рік, беручи за зразок норму із ч. 3 ст. 64 «Черговість задоволення вимог кредиторів» Кодексу України з процедур банкрутства. Має бути законодавчо визначено, що у випадку наявного дефіциту бюджету норми законодавства про оплату праці працівникам бюджетних установ, підприємств та організацій повинні виконуватися для усіх таких співробітників пропорційно до розмірів їхніх окладів залежно від наявного розміру видатків бюджету на ці статті витрат [2, с. 99].

Реалізація зроблених вище пропозицій була б доцільною і своєчасною для законотворця саме під час дії воєнного стану та з огляду на наявність морального і політичного напруження у суспільстві. Новини у ЗМІ і соціальних мережах про те, що суддя, підозрюваний у тяжких злочинах, під час фізичного знаходження у слідчому ізоляторі протягом декількох місяців отримує суддівську винагороду, доплати і премії у розмірах по кілька сотень тисяч гривень на місяць, аж ніяк не сприяють консолідації суспільства, яке безупинно донатить із переважно дуже низьких зарплат і пенсій на різноманітні потреби армії.

Другим питанням, яке постає у зв'язку із забезпеченням рівності громадян і захисту

їхніх прав і свобод в умовах воєнного стану, є питання про доцільність чи недоцільність позбавлення громадянства України. Уперше питання про позбавлення громадянства України за підтверджені звинувачення у сепаратизмі і тероризмі піднімалися після 2014 року, тобто після початку гібридної війни проти України. Ще у 2017 році нами давалися відповіді на це питання [4]. Сьогодні після окупації московією (російською федерацією) кількох українських міст пропагандистські ресурси транслюють відеороліки із підтримкою дій окупантів від окремих місцевих мешканців. Зрозуміло, що абсолютна більшість із них знімається під тиском і погрозами, але певна частина – цілком свідомо. Тому пропозиції про примусове позбавлення громадянства України сепаратистів і зрадників України знову з'явилися в інформаційному просторі.

На викладене у попередньому абзаці слід знову нагадати, що у ст. 15 Загальної декларації прав людини зазначено, що «кожна людина має право на громадянство» [1], а згідно зі ст. 25 Конституції України і ст. 2 Закону України «Про громадянство України» забороняється позбавляти громадянства України [3; 5].

Нами пропонується не позбавляти громадянства злочинця, а радше підвищувати кримінальну відповідальність за дії, що кваліфікуються кримінальним законодавством як прояви тероризму та сепаратизму або пов'язаного з ними колабораціонізму. У багатьох інших країнах практикується не позбавлення громадянства (підданства), а застосування жорстких заходів покарання за сепаратизм та тероризм. Так, в Ізраїлі кримінальна відповідальність за тероризм настає із 12 років. При цьому часто покарання несуть не лише порушники, а й члени їхніх сімей. З одного боку, це є порушенням прав людини, а з іншого – у ситуації, в якій існує Ізраїль, жорстке покарання, у тому числі і членів родини терориста, є одним із додаткових заходів покарання [4, с. 2109]. До того ж, злочинець повинен понести покарання. А позбавлення його громадянства України може свідчити про те, що держава вибачила йому його злочини, виключила його із свого правового поля (що суперечить наведеним вище нормам Конституції і Закону України) і дозволила спокійно проживати в інших країнах, зокрема у країні-агресорці. А це також не сприяє забезпеченню рівності громадян перед законом.

1. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Дерев'яно Б. В. Щодо дії норм про розміри посадових окладів викладачів, науковців та посадових осіб виконавчої і судової гілок влади (у контексті рівності людей за статтею 21 Конституції України). *Економіка та право*. 2022. № 2 (65). С. 92–101. URL : <http://economiclaw.kiev.ua/index.php/economiclaw/article/view/1084>.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Derevyanko B., Zozulya E. Controversy in Deprivation of Citizenship on Charges of Terrorism and Separatism. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2017. Vol. 8 No. 7. Vol. VIII. Issue 7 (29). P. 2103–2111.

5. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

УДК 342.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/129-131

Олена МАРЧЕНКО

професор кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ МИНУЛОГО ТА ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

У нову епоху динамічно змінюваної геостратегічної реальності проблема безпеки викликає широкий резонанс, що пов'язане із експоненційним зростанням загроз людству та їх багатовекторністю. XXI ст. позначене бурхливим розвитком нових підходів та парадигм щодо трактування безпеки держави. Це обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними

факторами, серед яких насамперед слід акцентувати на всезагальному переосмисленні уявлень про глобальні проблеми сучасності; суттєвих змінах в геополітичній ситуації та становленні нового світового порядку; трансформації холодної війни у нові гібридні форми; спалахах нових і перманентних військових конфліктів.

Тож глобальна зумовленість актуалізації питання забезпечення безпеки на світовому та національному рівнях вимагає вирішення наукових та практичних проблем, пов'язаних із особливостями розвитку сучасного суспільства та змінами геополітичних інтересів у світі. Звідси відкриваються широкі наукові горизонти для теоретичного переосмислення власне феномена безпеки держави з урахуванням ціннісно-сміслового елемента в соціальному пізнанні, актуалізованого саме на «постнекласичному» етапі розвитку наукової думки.

Міждисциплінарний характер проблеми безпеки держави та наявні у науковому дискурсі напрацювання щодо її вирішення дають підстави для визнання її як теоретичної та епістемологічної галузі знань. Однак ще зарано стверджувати, що ця галузь наукового дослідження характеризується іманентною теоретичною чистотою. Відповідно, мета цієї наукової розвідки полягає у дослідженні еволюції концепції безпеки держави у XX ст. та визначенні перспектив розвитку сучасних підходів до трактування та розбудови ціннісно-сміслових основ безпеки держави у контексті викликів сучасності.

Переосмислення поняття безпеки у реаліях сьогодення, а також застосування його результатів для позначення стану окремого індивіда, суспільства й держави в цілому значною мірою пов'язане із руйнівними наслідками воєн та військових переворотів, яких зазнав світ у XIX–XX ст. У ході своєї еволюції поняття безпеки розкривається в інституційному аспекті, та у нього вже закладається значно ширше розуміння, ніж стан спокою та задоволення через відсутність небезпеки, загрози. Концепція безпеки наразі включає наявність інститутів, які покликані забезпечити потребу людини, суспільства, держави у безпеці, гарантувати стабільність нації, громадянського суспільства та людини як суб'єктів безпеки, а також створення відповідних економічних, соціальних, політичних, гуманітарних та інших умов. Фактично йдеться про системне уявлення про безпеку як соціальний, політико-правовий та філософський феномен.

В історії розвитку концепції безпеки держави у XX ст. можна виділити три найбільш вагомі теоретико-методологічні підходи і простежити їхню реалізацію на прикладі окремих країн. Перший підхід, що ґрунтується на засадах біхевіоризму, в основу поняття безпеки держави покладає базисні цінності суспільства на структурному, екзистенційному та функціональному рівнях (Дж. Джонсон, Д. Кауфман, Р. Коен, А. Волферс та ін).

Другий підхід представлено науковою школою політичного реалізму, послідовники якого розвинули ідею безпеки держави крізь призму національних інтересів (А. Бетлер, У. Ліпман, С. Хоффман та ін). На думку реалістів, держави забезпечують насамперед власну безпеку, будучи як суб'єктами, так і об'єктами її забезпечення. Важливого значення, таким чином, набувають дослідження політичного режиму, оскільки традиційно вважається, що тоталітарні та авторитарні держави більш схильні до війни та порушення безпеки, ніж демократичні країни. Класичний реалізм стверджує, що причиною конфліктів є агресія як невід'ємна складова людської природи, тож прибічники цього підходу нерідко звертаються до аналізу особи глави держави саме в контексті забезпечення безпеки держави (наприклад, роль А. Гітлера у розв'язанні Другої світової війни).

У концепції реалізму рушієм фактором у забезпеченні безпеки визнається прагнення кожної держави виборювати свої інтереси: відкрито, а подекуди й агресивно, або опосередковано, постулюючи етичні норми. Для теорії держави і права ця концепція становить беззаперечний інтерес, оскільки держава виступає ключовим суб'єктом забезпечення безпеки.

Третій підхід об'єднує дослідників, які розглядають національну безпеку у дуалізмі та нероздільній єдності національних інтересів та базових цінностей суспільства (В. Горбулін, О. Качинський, В. Ліпкан). Соціально-політичні катаклізми перших десятиліть XXI ст. наразі привертають людство до думки, що саме гуманітарна складова повинна відгравати визначальну роль у системах забезпечення безпеки держави, починаючи від окремої людини і закінчуючи міжнародним співтовариством в цілому.

Розглянемо докладніше, як зазначені підходи реалізовувалися на практиці в окремих державах. Так, у 1934 р. у США було затверджено «Стратегію національної безпеки розширення та участі», де вперше вводилося в обіг поняття «національна безпека» як сукупність умов, які надійно забезпечують національний суверенітет, захист стратегічних

інтересів та повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я всіх його громадян. У 1936 р. категорія державної безпеки була офіційно включена до тексту Конституції СРСР і почала вживатися у документах та актах органів радянської держави, у якій ідеологія та законодавство тоталітарного суспільства виходили з примату інтересів держави над інтересами нації, державної безпеки над національною.

Відхід від розуміння національної безпеки виключно з військово-політичних засад відбувся після закінчення Другої світової війни. У повоєнний час виникла необхідність відновлення економіки, й безпека почала асоціюватися із діями у напрямі запобігання війни. А вже після забезпечення свого суверенітету та здобуття незалежності уряди країн спрямували сили на внутрішні процеси, передусім на розвиток економіки. Отже, з другої половини ХХ ст. найважливішою тенденцією у концептуалізації національної безпеки стало посилення уваги до факторів, що зумовлюють конкурентоспроможність національної економіки, зростання економічного потенціалу країни. Драйвером просування цієї парадигми стали США. Урядом країни було прийнято низку важливих доктринальних документів, зокрема: закони США «Про національну безпеку» (26 липня 1947 р.), а в подальшому і «Про економічну безпеку» (1 лютого 1996 р.). У 1950–1960-ті рр. розробка відповідної доктрини прем'єр-міністром Японії С. Ісідзу заклала магістральний напрям повоєнної політики національної безпеки країни, яка знову ж таки передбачала прискорений економічний розвиток, різке обмеження військових витрат і тісний союз із США. У 1957 р. у Франції було створено Генеральний секретаріат національної оборони, який займався питаннями економіки нарівні із питаннями військової оборони, дипломатії, наукових та технічних досліджень.

На початку 1990-х рр. актуалізувалися такі види безпеки, як економічна, фінансова, екологічна, інформаційна та ін. Суттєво посилилася економічна та науково-технічна конкуренція розвинених держав, відповідно більшість країн світу ключові акценти у своїй політиці державної безпеки зосередили у сфері глобального бізнесу. За результатами систематизації світового досвіду концептуалізації «національної безпеки» вперше в історії України було визначено поняття національної безпеки і суміжні терміни у важливих документах держави: Концепції (основах державної політики) національної безпеки України [1]; Законі України «Про національну безпеку України» [2], Стратегії національної безпеки України [3]. У вересні 2020 р. Президент України Володимир Зеленський затвердив нову Стратегію національної безпеки України, яка передбачає розвиток стратегічних відносин із ключовими закордонними партнерами, насамперед із Європейським Союзом та НАТО та їхніми державами-членами, США, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України. У листопаді 2023 р. у зв'язку із продовженням відкритої збройної агресії РФ проти Української держави Кабінет Міністрів України затвердив план реалізації Концепції національної системи стійкості до 2025 року, яку було прийнято рішенням Ради національної безпеки та оборони України ще 2021 р. Відповідно до концепції «стійкість – здатність держави та суспільства вчасно визначати загрози та вразливості, оцінювати ризики для національної безпеки, швидко та ефективно реагувати, повністю відновлюватись після загроз, включаючи гібридні, надзвичайні ситуації та кризи будь-якого характеру» (4). Визначеність цілей і послідовність у реалізації державної політики, закріплені в означених документах, у кризових умовах, зумовлених військовим протистоянням агресору, є важливим аргументом у відповіді нашої держави на суворі виклики сучасності.

В цілому дослідження еволюції концепцій безпеки ученими-юристами, зокрема теоретиками держави і права, має важливе методологічне значення. Саме у царині теорії держави і права, з огляду на її тісні зв'язки з філософією права, соціологією, політологією та іншими науками, мають сформуватися основні правові засади сучасного розуміння безпеки у взаємозв'язку держави і особистості.

1. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 10. Ст. 85.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007. № 105/2007 (втратив чинність).

4. Концепція національної системи стійкості: Кабмін затвердив план реалізації до 2025 року. *РБК-Україна*. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/kontseptsiya-natsionalnoyi-sistemi-stiykosti-1699643365.html>.

УДК 342.726

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/132-133

Роман ОПАЦЬКИЙ

доцент кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Десятиліття збройна агресія російської федерації спричинила міграційні процеси в Україні небачених раніше масштабів з часів Другої світової війни. Мільйони українців, уникаючи переслідувань з боку агресора за свої проукраїнські погляди та тікаючи від бойових дій, були змушені залишити власні домівки та змінити свій звичний спосіб життя. Залишали нажите як поодиночки, так і цілими родинами, залишали все, рятуючи тільки найцінніше та найрідніше.

За даними державного підприємства «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України», загальна кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб станом на 12 вересня 2023 р. становила 4 892 444, серед яких діти до 18 років – 1 071 6658, діти без супроводу – 403, діти, позбавлені батьківського піклування – 1 233, діти-особи з інвалідністю – 7 863, діти-сироти – 766 [1].

Водночас варто наголосити, що найбільш потерпілими від агресії є діти, яким довелося стати свідками насамперед сильних переживань їхніх батьків. Емоції, пережиті в дитинстві, є найбільш сильними та мають прямий вплив на формування характеру та психічне здоров'я в майбутньому.

За даними дослідження, проведеного групою «СОС Дитячі містечка в Україні», 77 % дітей-переселенців стали свідками обстрілів і бомбардувань, 73 % перебували у сховищі, а майже 30 % пережили окупацію, 4 % маленьких українців пройшли через російські фільтраційні табори, а майже 8 % дітей пережили голод та відсутність доступу до питної води [2].

Враховуючи вражаючу статистику та важливість кожного дитячого життя, державі терміново необхідно вжити заходів для захисту прав внутрішньо переміщених дітей та мінімізації негативних наслідків для цієї категорії за такими напрямками:

– законодавча база та виконавча практика: важливим є посилення законодавчої бази та виконавчої практики щодо захисту прав внутрішньо переміщених дітей. Це включає розробку та ратифікацію відповідних законів, політик та програм, а також забезпечення їх ефективного виконання на практиці;

– участь в прийнятті рішень: важливою складовою ефективного захисту прав внутрішньо переміщених дітей є їхня участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя та майбутнього. Дитячі групи та організації повинні бути долучені до процесу прийняття рішень, що стосуються їхнього благополуччя та захисту;

– попередження причин переміщення: крім того, необхідно активно працювати над попередженням причин внутрішнього переміщення дітей, таких як конфлікти, природні катастрофи та економічні труднощі. Це може включати розвиток раннього попередження конфліктів, реалізацію соціально-економічних програм та вжиття заходів з мітингування кризових ситуацій;

– система моніторингу та оцінки: Створення ефективної системи моніторингу та оцінки ситуації з внутрішньо переміщеними дітьми є важливим для забезпечення ефективності заходів із захисту їхніх прав. Це допоможе вчасно виявляти проблеми та вживати відповідні заходи для їх вирішення;

– спільна відповідальність суспільства: захист прав внутрішньо переміщених дітей є спільною відповідальністю суспільства, уряду, громадських організацій та міжнародної спільноти. Спільна дія та співпраця всіх зацікавлених сторін є ключовими для успішного забезпечення прав та благополуччя цієї вразливої категорії дітей;

– доступ до освіти та медичних послуг: забезпечення права на освіту та медичну допомогу для внутрішньо переміщених дітей є критичним для їхнього розвитку та забезпечення майбутнього. Перешкоди в доступі до цих послуг можуть масштабно погіршити їхню ситуацію;

– соціальна інтеграція та психологічна підтримка: важливою складовою захисту прав внутрішньо переміщених дітей є забезпечення їх соціальної інтеграції в новому оточенні та надання психологічної підтримки для подолання стресу та травм, які вони можуть зазнати через досвід переслідувань або втрати.

У цілому захист прав внутрішньо переміщених дітей в Україні вимагає комплексного підходу та спільних зусиль усіх зацікавлених сторін для забезпечення їхнього благополуччя та розвитку в суспільстві.

1. Аналітика. *ІОЦ*. URL : <https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/>.

2. Щербань С., Черноусов А., Прашко О. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни: результати дослідження. 74 с. URL : <http://surl.li/fjgts>.

УДК 94(477)"1917-1920"

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/133-135

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу Міжрегіональної Академії управління персоналом, доктор наук з державного управління, професор

Олег ЯЦИНО

аспірант кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом

ПРОЄКЦІЯ НА СУЧАСНІСТЬ: ПРИКЛАД НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр. (ОТАМАНЩИНА)

Дослідження національного спротиву в роки Української революції 1917–1921 рр., особливо як він відображається у феномені отаманщини, має велику актуальність у сучасному контексті, особливо з огляду на російсько-українську війну (2014–2024 рр.), оскільки під час теперішньої війни в Україні важливо уникати дестабілізуючих чинників у суспільстві. Метою такого дослідження є розуміння історичних коренів та механізмів формування національного спротиву, що може відобразити своєрідну ідентичність і дух нації в умовах зовнішньої агресії, а з іншого боку, створити деструктивну загрозу ситуацію та спричинити внутрішню кризу.

У період 1917–1921 рр. Україна пройшла різні форми державності. Ключову роль у підтримці незалежності все-таки мала відігравати армія, проте створення збройних сил розглядалося українськими урядами по-різному. За часів Центральної Ради було створено 1-й Український козацький полк імені гетьмана Богдана Хмельницького, 2-й Український козацький полк ім. П. Полуботка, 3-й Український козацький полк ім. М. Грушевського, 1-й Український запасний полк (пізніше імені П. Дорошенка). Завдяки піднесенню національного військового руху відбулося три військові з'їзди, які забезпечили підтримку УЦР і були головною рушійною силою в прийнятті чотирьох універсалів. Доречно підкреслити, що ухвали військових з'їздів повною мірою не були реалізовані, насамперед в плані розбудови української армії – це призвело до втрати державності.

У той же час за періоду Директорії, окрім регулярних військових частин на території України, активізували свою боротьбу повстанські загони. Вони значно вплинули на політичну ситуацію в країні, але їхня діяльність не завжди мала позитивний характер.

Отаманщину, на думку низки авторів, необхідно розглядати своєрідним явищем Української революції періоду Директорії, яке виникло наприкінці 1918 р. Часті переміни

влади, бандитизм, бойові дії та недовіра до влади, яка була десь далеко в столиці, породили феномен військової справи, відомий в історіографії як отаманщина. Перша історична згадка цього терміна датується наприкінці 1919-го – на початку 1920 р. у мемуарній праці В. Винниченка «Відродження нації», де отаманський рух характеризується здебільшого негативно, як деструктивна сила української революції [3]. Отаманщина – це переважно селянський збройний рух на території Наддніпрянщини та Півдня України, в основу якого була покладена боротьба численних партизанських загонів, очолюваних місцевими командирами (отаманами), які, окрім цього, виконували функції політичної, адміністративної та військової влади у регіоні. Селянський отаманський рух досяг свого піку у 1918-1920 рр. Загалом історична наука дала отаманщині негативну оцінку, як деструктивній силі, що паралізувала українську визвольну боротьбу, поглиблювала внутрішній фронт.

Як зазначає автор В. Верстюк, «у літо 1918 року практично жодне село не залишилося осторонь опозиції Гетьманату. Численні документи свідчать про напади селян на посадовців, панські маєтки та навіть німецьку варту. Цей захисний рух поширився на Наддніпрянщині, Південній та частково Східній Україні. Приблизно 50 тисяч повстанців були активні у 1919 році, але точну кількість учасників важко визначити через стихійний характер руху та відсутність обліку. Лідери руху, як Никифор Григор'єв, Нестор Махно, Данило Терпило Зелений та Євген Ангел, не обов'язково були селянами; серед них були також представники інтелігенції. Більшість керівників руху мали вік від 20 до 40 років і прагнули створити вільне суспільство, вільне від домінуючої влади. Хоча більшість прихильників були соціалістами, були й анархісти. Цей рух можна порівняти з феодалною роздробленістю, де існувала слабка центральна влада та численні місцеві «воєнні лорди». Незалежна політика отаманів, які часто воювали проти всіх, ще більше заглиблювала політичну кризу в Україні» [2].

В науковій літературі прослідковуємо те, що українська радянська армія мала на кінець грудня у своїх лавах до 12 тис. багнетів і шабель при 18 гарматах. Така різниця військових потенціалів сторін непокоїла В. Антонова-Овсієнка як військового. Як політичний діяч він розумів, що ситуація на Україні неоднозначна. Жодна з сторін, що претендувала на владу, не мала абсолютної переваги сил. В такому випадку останнє слово належатиме повстанській масі. Який шлях вона обере? Кому віддасть свою підтримку? Стоятиме лише за національне самовизначення чи піде далі шляхом соціальних зрушень? Інформація, яка надходила з України, переконувала в тому, що ситуація там сприятлива для відновлення радянської влади. «Насамперед петлюрівські загоны значною мірою містять елементи, схильні до підтримки Радянської влади, – доповідав В. Антонов-Овсієнко головкому. – На Лівобережній Україні основним ядром повстанців є їх полтавська організація, яка нараховує до 4000 тис. чоловік і має деякий запас зброї. Повстанська настрій сильні у Конотопському, Путівльському і Чернігівському повітах і в деяких повітах Харківщини (у Гайворонському, Змієві, Чугуєві). На Правобережній Україні радянська влада може розраховувати цілком на південні повіти Київської губернії і на весь Криворізький басейн. У Катеринославі Рада відновлена, весь Новомосковський повіт і Верхньодніпровськ у руках робітничих Рад. Павлоград захоплений радянським загonom, який веде наступ на Лозову... У Донецькому басейні діє оперативний штаб обласного революційного комітету. Він разом з загонами Махна розчищає басейн від білогвардійців і відновлює в ньому радянську владу» [1].

Приклади національного спротиву під час Української революції можуть стати джерелом вивчення стратегій, тактик та мотивацій, які використовувалися українськими військовими для захисту своєї землі та культури. Це може допомогти сучасним українським військовим та громадянам зрозуміти історичний контекст та посилити їхній дух і впевненість у боротьбі за незалежність та територіальну цілісність сьогоденної України. Зараз в тилу ворога діють українські партизанські загоны. Участь українського народу в боротьбі за свою незалежність в тяжкі часи революції показує, що справжня зміна можлива тільки через активну дію громадян. Як бачимо, досвід військового будівництва є визначальним критерієм оцінки державотворення, оскільки вказує на життєздатність держави.

В цілому висновки з дослідження отаманщини в контексті сучасних реалій російсько-української війни підкреслюють важливість національного спротиву, активної участі громадян, підтримки культурної спадщини та необхідність співпраці та об'єднання для досягнення успіху у боротьбі за національні інтереси та незалежну Україну.

1. Верстюк В. Махновщина: селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). Київ : Наук. думка, 1992. 368 с.
2. Гай-Нижник П. Отаманщина в період Директорії УНР: соціальна база і місце в національно-визвольній боротьбі. *Література та культура Полісся*. 2010. Вип. 58. С. 105–114.
3. Кульчицький С. Отаманщина // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. Смолій (голова) та ін. ; НАН України ; Інститут історії України. Т. 7. Київ : Наук. думка, 2010. 728 с.

УДК 340.12+316.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/135-137

Майя ТРИНЯК

професор кафедри філософії
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди; професор
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса (м. Харків),
доктор філософських наук, професор

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОМУ
ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ АСПЕКТАХ**

Потреба у безпеці належить до переліку базисних, першочергових потреб людей та соціальних спільнот. Окрім безпосередніх інтересів щодо безпеки (особистості, суспільства, держави), пов'язаних із наявністю різних загроз виживанню та існуванню цих суб'єктів, існують життєво важливі інтереси індивідів, соціальних спільнот, народів, націй, що можуть зазнавати утиску від інших суб'єктів, а отже, потребують захисту. Захищеність цих інтересів забезпечує необхідні умови для повноцінного існування та успішного розвитку індивідів та соціальних суб'єктів.

В цілому національну безпеку логічним буде трактувати як наявність у держави власних сил, необхідних для реальної нейтралізації будь-яких негативних впливів, що загрожують не тільки її суб'єктності на світовій арені, а й її історично зумовленому розвитку. Отже, відображаючи рівень захищеності держави від внутрішніх та зовнішніх загроз у всіх сферах її життєдіяльності, безпека, як інтегративний феномен, має низку сутнісних ознак:

По-перше, «безпека держави – це такий стан усієї системи внутрішньодержавних відносин та взаємозв'язків, що характеризується відносною єдністю життєво важливих інтересів суспільства, держави та особистості, соціально-політичного, економічного та духовного життя, взаємною відповідальністю влади та громадян, усього суспільства щодо забезпечення безпеки» (1). У цій ознаці знаходить своє вираження характер тих внутрішніх системних процесів у суспільстві, від яких значною мірою залежить сталість безпеки держави в цілому, а також стрижневі, системоутворюючі елементи безпеки; її головний об'єкт, що уособлює життєво важливі інтереси держави, суспільства та особистості; ступінь їхньої єдності тощо. По-друге, не менш значущою ознакою безпеки держави є відчуття захищеності в її громадян, суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Ця ознака фіксує сутнісну характеристику ефективної системи забезпечення безпеки, оскільки від ступеня захисту держави та суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз залежить власне їх існування, спроможність провадити самостійний політичний та економічний курс, вирішувати різноманітні завдання у складному та суперечливому світі, виходячи із власних національних інтересів та пріоритетів. По-третє, одним із ключових показників безпеки держави є стійкість підвалин національної культури до деструктивних впливів внутрішнього та зовнішнього характеру, стабільність та прогресивність її розвитку. Цей показник пов'язаний насамперед зі здатністю національної культури до самозбереження та самовираження, з можливостями держави реалізувати, у контексті неоднозначного цивілізаційного процесу, найбільш прийнятні форми розвитку держави.

Існує щонайменше чотири підходи до трактування поняття національної безпеки: офіційний, системно-філософський, соціологічний та аксіологічний. Згідно з офіційним

підходом безпека визначається як захищеність особистості, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що дозволяє забезпечити конституційні права, свободи, гідну якість та рівень життя громадян, суверенітет, територіальну цілісність та сталий розвиток механізму оборони держави. Прихильники системно-філософського підходу до визначення безпеки наголошують на збереженні цілісності, стійкості, стабільності та здатності соціальної системи (країни, держави, суспільства) ефективно функціонувати при деструктивних впливах на неї. Таке визначення вимагає аналізу понять, на основі яких воно сформульоване, та поточного стану системи. Так, за деяких умов прагнення соціальної системи зберегти цілісність може бути небезпечним для неї, а деструктивний вплив – виступати як благо.

У контексті системно-філософського підходу поняття безпеки може набувати невизначеності, якщо його використовувати поза ціннісними (аксіологічними) координатами. Методологічний інструментарій соціологічного підходу до вивчення проблеми безпеки вимагає акцентуації уваги не лише на соціальному компоненті безпеки суспільства, різних його соціальних систем та особистості, а й ранжуванні її видів відповідно до прийнятого у соціології поділу суспільного життя на чотири основні галузі, а саме: економічну, соціальну, політичну та духовно-культурну. Дослідження поняття «національна безпека» має провадитися з використанням запропонованих підходів до класифікації її видів та насамперед із виділенням об'єктів захисту, внутрішніх та зовнішніх загроз життєво важливим інтересам кожного об'єкта захисту. Не підлягає сумніву, що соціологічний підхід власне і розкриває тісний взаємозв'язок соціальних процесів та явищ, різних видів небезпек і протиріч, отже, потрібно брати до уваги як прямі, так і опосередковані загрози життєво важливим інтересам, прагнути не лише усунути небезпеки, що виникають, але і запобігати їм. Таким чином, безпека кожного об'єкта захисту держави, суспільства, людини має забезпечуватися в економічній, політичній, соціальній та духовно-культурній сферах суспільства з урахуванням зовнішніх та внутрішніх загроз та осередку їх виникнення.

Якщо ж говорити про визначення національної безпеки з позицій аксіологічного підходу, то смисловий акцент у такому випадку робиться на захищеності матеріальних і духовних цінностей, що належать суб'єкту. Національні цінності – це об'єкти, явища та їхні властивості, що покликані задовольнити потреби особистості, суспільства та держави у безпечному існуванні та прогресивному розвитку. Суб'єктивне усвідомлення потреби знаходить своє вираження у формі багаторівневих інтересів, що стимулюють та спрямовують діяльність людей. Головним завданням державної влади у сфері забезпечення національної безпеки має бути збереження національного надбання, матеріальних та духовних цінностей від завдання їм шкоди, а вторинним – боротьба з незаконними діями опонентів, противників, які заважають реалізації національних інтересів.

Таким чином, у формулюванні основних понять загальної теорії національної безпеки найбільш коректним та науково обґрунтованим вважаємо саме аксіологічний підхід. Слід також зазначити, що аксіологічний вимір безпеки більш прийнятний для філософсько-правового її трактування, зважаючи на те, що захищеність від незаконних дій, що унеможливають реалізацію інтересів, зокрема національних, входить до змісту філософсько-правових інтерпретацій безпеки крізь призму поняття втраченої вигоди. Більш того, саме аксіологічний вимір дозволяє сформулювати і належною мірою обґрунтувати показник (критерій) ефективності діяльності структур забезпечення безпеки.

В цілому ж філософія безпеки держави у контексті вищезазначених підходів зберігає властиві їй сутнісні характеристики, хоча й припускає плюралізм поглядів щодо співвідношення міжнародних та національних факторів, форм і способів забезпечення безпеки держави, суспільства, особистості. Дискусії щодо проблем безпеки за останні роки привели до деяких фундаментальних змін в осмисленні не лише теоретичних основ, на яких будувалося традиційне розуміння безпеки держави, а й епістемологічних підходів до проблеми безпеки загалом (2). Наприклад, відбувається актуалізація поняття безпеки індивіда, особистості. Саме безпеці індивіда віддається пріоритет, у порівнянні з безпекою держави – мир, економічний розвиток, права людини та екологічне благополуччя можуть бути досягнуті найімовірніше та з більшою ефективністю не державними інститутами, а міжнародними чи транснаціональними. Соціальні рухи «знизу» (екологічні, демократичні, правозахисні, у тому числі й волонтерський рух на підтримку захисників і захисниць України) у цьому контексті мають більший потенціал порівняно із неповороткою державною системою та сприяють

формуванню глобальної безпеки, яка гарантує безпечний розвиток для кожного індивіда, незалежно від його приналежності до певних державних, національних, територіальних та інших спільнот.

1. Башук В.В. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2014. 186 с.
2. Scott P. F. 'State threats', security, and democracy: the National Security Act 2023. *Legal Studies. First View*. 2023. P. 1–17.

УДК 342.71

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/137-139

Віктор БЕРЕЗЮК

професор кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького
кандидат педагогічних наук, доцент

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ

З початком повномасштабної агресії з боку російської федерації мільйони наших співвітчизників змушені були покинути територію України. Переважна більшість з них – це жінки та діти, меншу частку складають чоловіки. Демографічна ситуація в нашій країні останнім часом стає дедалі важчою. З цієї причини влада нашої держави постійно перебуває в пошуку ефективного інструментарію щодо її покращення. Особливо зараз Україні конче потрібні ті, хто буде боронити нашу державу, працювати на перемогу та відбудовувати країну. Одним із імовірних варіантів виходу з цієї непростой ситуації може стати легалізація множинного громадянства в Україні. Станом на зараз наша держава визнає єдине громадянство, але покарання за наявність паспортів інших країн не передбачено діючим законодавством.

Спроб вирішення даної проблеми за останні роки вже було декілька, але у вигляді закону всі попередні ініціативи оформлено не було. Законотворці постійно стикались з можливими ризиками, які містили положення того чи іншого проекту закону. Але війна, що триває не перший рік, об'єктивно змушує вкотре повернутися до вирішення цієї проблеми і зробити це якомога швидше. Саме тому у День Соборності України 22 січня 2024 р. Президент України Володимир Зеленський анонсував новий законопроект про множинне громадянство, покликаний розв'язати актуальні проблеми: врегулювати правовий статус іноземців, які захищають Україну, залучити більше етнічних українців до відбудови країни, відвернути ризики демографічної кризи та врахувати актуальні загрози з боку країни-агресора. Крім того, на думку Президента України, легалізація множинного громадянства в Україні може допомогти українцям за кордоном не відмовлятися від українського громадянства. Але цей законопроект, як і будь-який інший, може мати як перспективи, так і ризики. Саме тому є необхідність проаналізувати його зміст.

Перш за все законопроект передбачає список країн, громадяни яких можуть набути громадянство України у «спрощеному порядку» і фактично легально мати подвійне громадянство. Перелік цих країн, як правило, збігається з країнами світу, в які громадяни України можуть в'їжджати у безвізовому порядку. Громадяни цих країн можуть отримати українське громадянство, не відмовляючись від громадянства своєї країни.

Для цього вони мають подати декларацію про визнання себе громадянином України. Водночас законопроект передбачає, що, отримуючи український паспорт, такі іноземці у правових відносинах з державою Україна визнають себе лише громадянами України. Тобто перебуваючи в Україні, людина не може розраховувати на правовий захист як громадянин іншої країни.

Так само й українці, які отримали паспорти інших країн, у правових відносинах з Україною визнаються виключно громадянами України. Наприклад, якщо чоловік призовного віку з українським та іноземним паспортом заїде на територію України, він підпадатиме під

українські обмеження виїзду чоловіків за кордон.

Громадяни інших країн, що не входять до «спрощеного» списку, мають подати декларацію про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України. Зробити це можуть іноземці цих країн, які:

- отримали статус біженця чи притулок в Україні;
- брали активну участь у відбитті збройної агресії починаючи з 2014 року або мають значні заслуги перед нашою державою;
- зобов'язалися припинити громадянство іншої країни, але не можуть отримати підтверджуючий документ із причин, які від них не залежать;
- є громадянами держав, у яких передбачено автоматичне припинення громадянства із набуттям іншого.

Для набуття українського громадянства іноземці та особи без громадянства мають скласти іспити на знання Конституції, історії України та мови і здати біометричні дані. А після відповідного указу президента відомості про реєстрацію набуття громадянства України заносять у Єдиний державний демографічний реєстр.

І тут виникає абсолютно логічне запитання. Чи не зможуть скористатися можливістю отримати громадянство України «небажані особи» для нашої держави?

З метою недопущення таких фактів законотворці пропонують заборонити отримання громадянства України наступним категоріям: засудженим в Україні за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, з урахуванням рівня загрози для національної безпеки; особам, які становлять загрозу національній безпеці; особам, які вчинили тяжкий чи особливо тяжкий злочин на території іншої держави.

Крім того, проєкт закону передбачає умови, за яких можна не лише не отримати українське громадянство, але й втратити його після набуття, а саме:

- добровільне отримання громадянства країни-агресора чи країни-окупанта; використання іноземного паспорта на території України для створення загроз нацбезпеці;
- проходження контрактної військової служби в державі-агресорі чи державі-окупанті;
- участь у збройній агресії проти України;
- подання неправдивих даних.

Однак позбавити людину українського громадянства не можна, якщо внаслідок цього вона стане апатридом.

Аналізуючи потенційні переваги зазначеного проєкту закону, слід зазначити, що множинне громадянство може стати одним з елементів державної політики, спрямованої на збереження і розвиток всесвітньої української спільноти. Крім того, це є показником, що Україна dorостає до рівня західної демократичної держави. Наразі понад 100 країн світу визнають подвійне чи множинне громадянство. Цей крок може допомогти повернути українців додому і об'єднати нашу 65-мільйонну українську націю в усьому світі. І нарешті, легалізація множинного громадянства дозволить легалізуватися мільйонам українців, які вже мають паспорти інших держав.

Але поряд з перспективами слід звернути особливу увагу і на ризики, які може нести множинне громадянство.

У громадянина є не лише права, а й обов'язки. Люди, що є власниками паспортів двох або більше держав, можуть користуватися кращими благами таких країн. Водночас подвійне громадянство може також означати подвійне оподаткування або військовий обов'язок. Як людина з подвійним громадянством буде виконувати свій обов'язок? Проходити службу в арміях цих країн?

Також окремий ризик подвійного громадянства для держави – це політичні права громадян. Прагнучи вступити до того чи іншого політичного, економічного чи безпекового об'єднання, нашої країні потрібно переконатися, що ці країни у довгостроковій перспективі залишаться дружніми до України. Наразі у «спрощеному переліку» країн є Угорщина та Словаччина, позиція яких щодо російської агресії є вкрай незрозумілою вже зараз.

І нарешті, однією із найбільших проблем, яку Україні треба вирішити, врегулювавши питання громадянства, – це правовий статус людей, які пов'язані з Україною, але мають російські та білоруські паспорти.

Можливо, на даному етапі слід здійснити апробацію цього проєкту закону, звизивши перелік країн лише до тих, які не лише словом, співчуттям, але й реальними справами доказали свою прихильність нашій державі з питань надання зброї, підтримки на політичній арені та гуманітарної допомоги. Хочеться сподіватись, що розгляд даного законопроєкту не

стане майданчиком для здобуття політичних дивідендів різними політичними силами Верховної Ради України на стадії розгляду в залі або роботи в комітетах.

Аналізуючи можливі переваги та ризики майбутнього закону, слід зазначити, що у випадку, якщо всі його положення будуть грамотно пропрацьовано та відображати об'єктивну реальність, багато людей будуть мотивовані скористатися ним. Важливим є той факт, щоб основні положення майбутнього закону про множинне громадянство реально працювали на практиці, що зробить можливим об'єднання українців всього світу та наблизить нашу країну до перемоги та процвітання.

УДК 351.865

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/139-141

Михайло БЛОКОНЬ

доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
ННІ «Інститут державного управління»
ХНУ ім. В.Н. Каразіна, кандидат наук
з державного управління, доцент

**ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ТА ІНСТИТУЦІЙНА ЕНТРОПІЯ
В ДОМЕНІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ**

В сучасному світі, де виклики глобалізації та політична турбулентність поєднуються зі зростаючими технологічними можливостями, питання стійкості та ефективності національних інституцій стає вкрай актуальним. Зростаюча практика гібридних атак з боку міжнародних недемократичних акторів, втрата стабільності та політичні перевороты роблять інституції вразливими та потенційно недієздатними за певних обставин. У цьому контексті аналіз публічного управління та його слабкості перед гібридними загрозами є невід'ємною складовою стратегії збереження стабільності та ефективності в умовах сучасного світу.

В широкому розумінні публічне управління визначається як процес реалізації державної політики за допомогою закону та правил, що, очевидно, створює для нього проблеми та виклики, пов'язані у тому числі з гібридними атаками на процес прийняття рішень [5].

Домен публічного управління – це сфера діяльності щодо вирішення суспільно важливих завдань за допомогою державних органів, органів місцевого самоврядування та інших публічних інституцій. Домен публічного управління включає такі аспекти, як формування та реалізація публічної політики, надання публічних послуг, забезпечення публічного порядку, захист прав та інтересів громадян, співпраця з громадськими організаціями та міжнародними партнерами тощо.

Домен публічного управління також має свої специфічні виклики, такі як бюрократизм, корупція, недостатня ефективність та відповідальність, конфлікти інтересів, складність координації та зв'язку між різними органами та рівнями влади тощо.

Гібридні загрози здатні дестабілізувати систему публічного управління, порушуючи процес прийняття рішень, оскільки вони ситуаційно створюють двозначність, невизначеність та ризик, що вимагає швидкої та адаптивної реакції від органів публічної влади. Гібридні загрози також викликають проблеми координації та співпраці між різними рівнями та секторами управління, а також міжнародними партнерами та організаціями.

Гібридні загрози спрямовані на вразливості демократичних інститутів та способів прийняття рішень, роблячи їх інструментом авторитарних режимів, що створює загрозу для демократичних країн, які не мають можливості застосовувати подібні методи через свою природу. Авторитарні режими використовують право як інструмент впливу, тоді як демократичні країни використовують його для здійснення публічної влади [2].

Гібридні атаки пов'язані з інституційною ентропією і як із засобом, і як із метою для досягнення своїх цілей. Це може включати втрату довіри до існуючих інститутів, розпад системи влади та порушення норм та принципів демократії. В результаті такі атаки можуть призвести до деградації системи публічного управління, зростання політичної нестабільності та загрози для прав і свобод громадян.

Використання термінології точних та природничих наук у гуманітарній сфері може бути як обґрунтованим, так і шкідливим, тому потребує обачливого підходу. Ентропія, яка зазвичай означає «міру хаосу», має різні значення залежно від контексту використання. Введення концепції «інституційної ентропії» в аналіз стану інституційної системи держави, особливо при урахуванні гібридних загроз, може бути логічним та необхідним. Інституційна ентропія вказує на те, що інституції, що регулюють поведінку людей, можуть ставати менш ефективними та більш вразливими до негативних впливів з часом, що може призвести до занепаду та погіршення якості існуючих інституцій, особливо в контексті сучасних гібридних загроз [1]. В цілому інституційна ентропія може бути описана як стан, коли інституції або організації втрачають свою структуру або ефективність через внутрішній хаос або безлад. Це може включати втрату цілісності, зниження продуктивності, зростання бюрократії або відсутність чіткого керівництва. Відповідно, цей термін можна використовувати для опису процесу, коли інституції поступово втрачають свою здатність до ефективного функціонування.

Отже, високий рівень інституційної ентропії може мати серйозні наслідки для стабільності держави та загрожувати її політичній та економічній життєздатності.

Одним з основних ризиків, пов'язаних з високим рівнем інституційної ентропії, є втрата стабільності, коли політичні інституції перестають функціонувати ефективно або втрачають легітимність в очах громадян. Висока інституційна ентропія сприяє формуванню браку демократії, появі проявів авторитаризму, корупції та порушень прав людини. Нестабільні політичні умови та недостатня правова регуляція можуть призвести до економічного спаду та відсутності інвестицій, що загрожує економічному розвитку країни.

Зрештою, найбільш серйозним наслідком високого рівня інституційної ентропії може бути загострення ризику державного перевороту. Умови, що сприяють політичному хаосу та нестабільності, можуть спричинити появу нелегітимних груп або лідерів, які намагаються захопити владу шляхом насильства або інших незаконних методів.

Ризик втрати стабільності та державні перевороти є ключовим фактором у розвитку національної інституційної системи. Молоді режими часто стикаються з дестабілізацією та політичними переворотами протягом перших років свого існування, в той час як розвинуті країни мають столітній досвід поступового розвитку інститутів. Економічна нерівність між цими категоріями країн також є значною, вона впливає на рівень економічного розвитку та його динаміку. Тривалість існування інституційної системи, а також строки керівництва державою є важливими факторами стабільності, але не єдиними [3].

Молоді режими – це ті, що нещодавно змінили свою форму правління, наприклад, від авторитарної до демократичної. Ці режими зазвичай перебувають у перехідному періоді, коли ще не вирішено багато політичних, соціальних, економічних та культурних проблем. Такі проблеми можуть заважати побудові сталої демократії, навіть якщо є прагнення цього.

Вважається, що демократичні режими мають більш стійкі системи публічного управління порівняно з авторитарними. Це пояснюється більш збалансованою системою «важелів та противаг» у демократіях та наявністю більшої кількості опор. З іншого боку, у демократичних режимах механізми дотримання прав та свобод можуть використовуватись проти самої демократії. Деструктивний інформаційно-психологічний вплив іноді продовжується навіть після виявлення та ідентифікації, оскільки доведення факту здійснення впливу у суді потребує часу та може бути складним. Навпаки, системи публічного управління в авторитарних режимах налаштовані на придушення зовнішніх проявів нестабільності, таких як мітинги, цензура та репресивні заходи щодо активістів. У авторитарних режимах трактування інформації як негативної завжди просте, що дозволяє швидше та ефективніше реагувати на загрози, включаючи деструктивні інформаційно-психологічні впливи [4].

Таким чином, гібридні загрози в домені публічного управління є комплексними атаками, спрямованими на створення невизначеності, ризику та двозначності, що ускладнює прийняття рішень та вимагає адаптивної реакції від органів публічної влади.

Інституційна ентропія у публічному управлінні означає зростання хаосу та втрату ефективності органів публічної влади через внутрішній безлад, що може включати втрату цілісності, зниження продуктивності та збільшення бюрократії. Цей стан може призвести до погіршення якості існуючих інституцій та загрози для стабільності держави.

Отже, для забезпечення стійкості та ефективності у публічному управлінні очевидно визначальним залишається час формування та розвитку інституційної системи й мінімально необхідним є:

– розвиток адаптивних стратегій публічного управління, що може включати

удосконалення процесів прийняття рішень, підвищення гнучкості та реагування на кризові ситуації, а також розвиток інноваційних методів управління;

– підвищення прозорості та демократичності в управлінні, що сприятиме збільшенню довіри до управлінських структур, запобігаючи виникненню внутрішньої ентропії, та дозволить зменшити вплив гібридних загроз на систему управління шляхом підтримки громадянського суспільства та захист прав і свобод громадян.

1. Білоконь М. В. Подолання інституційної ентропії в умовах гібридної війни. *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів* : зб. наук. матер. XXIII Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 27 апр. 2023 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 61–65.

2. Гришко С., Черніков Д. Чому демократичні системи не можуть бути джерелом гібридних загроз. *Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці* : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лист. 2022 р.). Київ : ДУІТ ; ХНУРЕ. 2022. С. 153–156.

3. Дубас Ю. В. Політико-економічні чинники стабільності інституційної системи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Економічні науки»*. 2023. № 8. URL : <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16934022476065.pdf>.

4. Лаврусь В. Порівняльний аналіз стійкості систем публічного управління в демократичних та авторитарних режимах до деструктивних інформаційно-психологічних впливів. *Теорія та історія державного управління*. 2021. Т. 3. № 84. С. 30–36. URL : <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/246233>.

5. Хряпинський А. П. Сфери впливу та інструменти реалізації гібридних загроз: моделі та механізми. *Державне будівництво*. 2022. Т. 2. № 32. С. 60–67. URL : <https://doi.org/10.26565/1992-2337-2022-2-06>.

УДК 351.865

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/141-142

Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ,
завідувач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОПОРУ У ЗМІЦНЕННІ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ КРАЇНИ

Незадовго перед початком повномасштабної війни російської федерації проти України наша держава завершила підготовку галузевих стратегій безпеки в рамках нового циклу стратегічного планування. Основною метою цього було пояснення суспільству положень Закону України «Про основи національного спротиву» та максимальне залучення населення до захисту держави через сектори оборонної роботи, цивільного захисту та співпрацю з правоохоронними органами. Стратегія національної безпеки була розроблена з урахуванням ризиків та можливих загроз для країни від інших країн, які, на думку авторів, спричиняють нестабільність у світі. Вона відповідає на зростаючу геополітичну напруженість, екстремістські настрої та міждержавні конфлікти. У стратегії визначена лінія щодо пошуку внутрішніх та зовнішніх загроз, що націлені на руйнування економіки та традиційних цінностей країни.

Сфера оборони та політична обстановка характеризуються зростанням протистоянь і відзначаються підвищенням військової сили як інструменту досягнення геополітичних цілей учасниками міжнародних відносин. Основними завданнями у сфері оборони є не лише вдосконалення планування мобілізаційних заходів, а й своєчасне врахування змін у характері сучасних воєн та збройних конфліктів, а також необхідність удосконалення заходів технологічної незалежності в оборонно-промисловому комплексі.

Правову основу національного спротиву становлять Конституція України, Закони України, зокрема «Про оборону України» (1991) та «Про основи національного спротиву» (2021), а також інші міжнародні договори та нормативно-правові акти. Завдання руху опору включають формування опорних осередків, перешкоджання діям агресора та участь у спеціальних операціях. Завданнями підготовки громадян до національного спротиву є

створення готовності та здатності захищати Вітчизну, виховання в дусі патріотизму та підготовка населення до умов життєдіяльності в умовах воєнних дій.

Прийнята стратегія національної безпеки України є не лише стратегічним документом, але й інструментом державної політики для реалізації завдань у сфері забезпечення національної безпеки на довгострокову перспективу. Вона відзначає важливість захисту прав та свобод людини і громадянина, а також підвищення добробуту суспільства. Ключовим є забезпечення національної безпеки шляхом співпраці органів влади з інститутами громадянського суспільства та організації політичних та правових заходів щодо протидії загрозам.

1. Романський І. В. Рівні забезпечення територіальної оборони органами місцевого самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 09 черв. 2023 р.). Харків, 2023. С. 14–17. URL : http://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20230609/article/view/romanskyi.

2. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

УДК 351.741:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/142-144

Станіслав ВАСИЛЬЄВ

доцент кафедри історії
та суспільно-економічних дисциплін
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія
Харківської обласної ради»,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження в Україні воєнного стану спричинило постановку нових завдань перед органами безпеки. Кримінальний кодекс України було доповнено новими статтями, що передбачають відповідальність за колабораційну діяльність та інші злочини, вчинення яких можливе лише в умовах воєнного стану. За таких умов здійснення демократичного цивільного контролю за дотриманням законності в діяльності правоохоронних органів є важливою умовою забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Згідно із п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» демократичний цивільний контроль визначається як комплекс здійснюваних відповідно до Конституції та законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектора безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [1]. Під час аналізу цього визначення привертає увагу той факт, що демократичному цивільному контролю підлягає діяльність не тільки органів безпеки, але й інших органів, які мають право обмежувати права і свободи людини. Наведене словосполучення вказує насамперед на правоохоронні органи, оскільки вони мають право затримувати громадян у разі вчинення правопорушення. Однак переліку правоохоронних органів, над якими здійснюється вказаний контроль, законодавство не передбачає. Також необхідно відзначити, що цій дефініції немає згадки про головну мету громадського контролю – дотримання прав і свобод людини.

Перелік правоохоронних органів України міститься в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Згідно із ч. 1 ст. 2 цього закону до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне

антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [2]. Саме діяльність перелічених органів влади є об'єктом демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами України.

Юридичній науці відомі різні організаційно-правові форми здійснення громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів. Зокрема, І. Сквирський називає такі: робота громадських рад при органах влади, громадська експертиза підзаконних нормативно-правових актів, спостереження представників громадськості за виконанням повноважень посадовими особами. Опосередкованою формою громадського нагляду науковець визнає інформування громадськості про результати діяльності правоохоронного органу [3, с. 225]. Перелічені дослідником форми громадського контролю стосуються діяльності як цивільних, так і воєнізованих органів влади. О. Дегтярьов серед форм демократичного цивільного контролю над силами оборони називає оприлюднення публічної інформації, діяльність тимчасових слідчих комісій, внутрішній та зовнішній фінансовий аудит, судовий контроль, проведення наукових і прикладних досліджень для вивчення стану об'єктів контролю [4, с. 212]. В. Дроздук серед форм демократичного цивільного контролю називає парламентський і судовий контроль, цивільне та адміністративне судочинство, неурядовий контроль з боку професійних спілок і громадських організацій [5, с. 204]. Таким чином, науковці називають різні форми демократичного цивільного контролю, хоча основні із них збігаються: робота громадських рад, парламентський контроль у формі депутатських запитів і роботи тимчасових слідчих комісій, інформування громадськості про результати своєї роботи.

Форми здійснення громадського нагляду за діяльністю правоохоронних органів передбачені у Законі України «Про національну безпеку України». Згідно зі ст. 10 цього закону громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад або особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Можливе особисте звернення до державних органів у порядку, встановленому законодавством. Громадські об'єднання можуть брати участь у громадській експертизі проектів законодавчих актів з питань правоохоронної діяльності, у парламентських слуханнях, присвячених проблемам дотримання законності і правопорядку [1]. Отже, основними суб'єктами громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів визнаються громадські об'єднання. Громадяни беруть участь у здійсненні громадського контролю або через депутатів місцевих рад, або через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Законодавчі акти, що регулюють правовий статус правоохоронних органів, також встановлюють умови та форми здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю цих органів влади. Відповідно до ст. ст. 86–90 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено такі форми громадського контролю за діяльністю поліції, як: інформування про діяльність правоохоронців на вебсайті органу поліції, звіт керівників територіальних органів поліції перед органами місцевого самоврядування, підготовка спільних проектів, програм і заходів з представниками громадськості. Встановлена можливість прийняття резолюції недовіри керівнику територіального відділу поліції місцевою радою. Контроль за діяльністю поліції може здійснюватися у формі залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських [6]. Здійснення громадського контролю над діяльністю Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБ України) ґрунтується на ст. ст. 30, 31 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». Передбачається інформування громадськості про діяльність цього правоохоронного органу на відповідному вебсайті. Встановлено правові засади формування і повноважень громадської ради при НАБ України. Зокрема, щодо заслуховування звітів цього правоохоронного органу, обрання представників до Дисциплінарної комісії НАБ України [7]. Можливість здійснення громадського контролю над діяльністю Державного бюро розслідувань України (далі – ДБР) встановлена у ст. ст. 27 і 28 Закону України «Про Державне бюро розслідувань». Керівництво правоохоронного органу зобов'язано інформувати громадськість про результати своєї діяльності шляхом опублікування на вебсайті відповідної інформації. Передбачено створення ради громадського контролю. Повноваження членів ради полягають в обговоренні інформації про діяльність, виконання планів і завдань ДБР. Важливим повноваженням є призначення трьох

представників до Дисциплінарної комісії ДБР [8]. Здійснення заходів громадського контролю передбачено законодавством і щодо діяльності Бюро економічної безпеки України. Опублікування інформації про діяльність бюро на вебсайті, а також формування ради громадського контролю передбачено ст. ст. 33 і 34 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України». Представники ради можуть брати участь у дисциплінарних та конкурсних комісіях цього бюро [9]. Таким чином, спеціальні закони, які регулюють статус окремих правоохоронних органів, встановлюють окремі форми здійснення демократичного цивільного контролю за діяльністю органів безпеки і правоохоронних органів: діяльність громадських рад, звернення до окремих народних депутатів та уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, участь представників громадських організацій у роботі громадських рад, інформування громадськості про результати своєї діяльності за допомогою засобів масової інформації та ін.

Воєнний стан на території України було запроваджено 24 лютого 2022 р. відповідно до указу Президента України, затвердженого Верховною Радою України. Згідно із п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено можливість обмеження окремих конституційних прав громадян України на час воєнного стану. Зокрема, ці обмеження стосуються права на страйк, на проведення мирних зборів і демонстрацій, на свободу пересування та інших прав [10]. Водночас жодних обмежень у діяльності представників громадських організацій чи громадських рад, які здійснюють демократичний цивільний контроль за діяльністю правоохоронних органів та органів сектора безпеки, у названому указі не встановлено. Таким чином, навіть під час воєнного стану демократичний цивільний контроль повинен здійснюватися без жодних обмежень представників громадськості.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.

3. Сквирський І. О. Організаційні форми громадського контролю: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. С. 223–227.

4. Дегтярьов О. В. Форми демократичного цивільного контролю над силами оборони України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. Вип. 64. С. 209–212.

5. Дроздюк В. А. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 202–208.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

7. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

8. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

9. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021. Відомості Верховної Ради. 2021. № 23. Ст. 197.

10. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

УДК 342.56+343.11+347.988.2
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/145-147

Tetiana VOLOSHANIVSKA

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the International Cooperation Department of the Odesa State University of Internal Affairs

Ihor FEDOROV

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Constitutional and International Law of the Institute of Law and Security of the Odesa State University of Internal Affairs

**ENSURING NATIONAL SECURITY: THE ROLE OF THE JURY
IN ACCORDANCE WITH THE CONSTITUTIONAL
PROVISIONS OF UKRAINE**

The strengthening of Ukraine's status as a sovereign and independent state, as enshrined in Article 1 of the Constitution of Ukraine [1], largely depends on the effective provision of its national security. In the context of growing global threats and instability, the world is facing new challenges in the areas of raw materials, energy, finance, information, environment, food and other areas.

The problems associated with the proliferation of weapons of mass destruction, international terrorism, transnational organised crime, cyber threats, piracy, illegal migration, and interstate and internal conflicts are growing, involving new geopolitical regions and states. Particularly dangerous are the revision of state borders in violation of international legal norms, and the settlement of international disputes by force or threat of force.

An example of this dangerous trend is the armed conflict in eastern Ukraine involving the Russian Federation and its annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol since 2014 and Russia's full-scale armed aggression since 2022. These events threaten the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

In addition to external challenges, Ukraine faces internal threats to its national security. Shortcomings in the public administration system, a costly economic model, a deep economic crisis, depletion of the state's financial resources, declining living standards, widespread corruption and distortion of democratic processes undermine the state's ability to perform its core functions, including the protection of human rights and freedoms, and lead to growing public distrust of the state, threatening its stability.

Therefore, the issue of national security is extremely important and requires an immediate public and state decision. This requires the development of a unified system of knowledge about national security based on scientific methodology, including the identification of effective legal mechanisms to ensure it. In particular, it is necessary to focus on the constitutional and legal basis of Ukraine's national security.

The study of the constitutional and legal foundations of national security is of great theoretical and practical importance. This will contribute to the improvement of Ukraine's national security legislation, development of security strategies and military doctrine, and will form the basis for the formation of the basic principles and directions of activity of state authorities in the context of timely detection, prevention and neutralization of real and potential threats to Ukraine's national interests.

President of Ukraine V. Zelensky's Decree No. 359/2023 of 30 June 2023, which implements the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC) of 23 June 2023 «On Accelerating Judicial Reform and Combating Corruption in the Justice System» [2], is an important step towards reforming Ukraine's legal system. One of the key aspects of this decision is «strengthening the role of the jury and expanding the cases of its application», which will be initially implemented in criminal proceedings.

Strengthening the role of jurors in criminal proceedings has the following benefits:

Strengthening the democratic principles of the judiciary: increasing the number of citizens involved in the judicial process helps to strengthen public confidence in the judicial system, as well

as increases the transparency and fairness of court decisions.

Reducing corruption risks: Trial by jury can make it more difficult to influence a court decision through corrupt schemes, as the verdict is not delivered by one person (a judge) but by a group of independent citizens.

Increasing the level of public responsibility: Participation in court proceedings as a juror contributes to the growth of legal awareness of citizens and their sense of responsibility for observing the laws of the country.

We fully agree with the opinion of V. Tertyshnyk, that «trial by jury can contribute to the intensification of the solution of the arch-difficult task of establishing the truth («the truth is clearer than the sun, but it is sought with a candle» – Ukrainian folk proverb), and thereby minimize possible errors. Firstly, the jury begins to consider the case without being familiar with the pre-trial investigation materials. This encourages a thorough examination of the evidence in court. The adversarial nature of the proceedings is not just a form, but becomes a necessary practical reality, acting as a significant catalyst for the search for the truth. Secondly, the final assessment of evidence is preceded by court debates, during which the judicial investigation actually continues in terms of the assessment and use of the evidence. Here, the parties have to prove the correctness of their judgments to the jury. The jury, interested in the fullest and most comprehensive coverage of all the circumstances of the case, which will be taken into account by them when making a responsible decision – a verdict, become not just inquisitive listeners, but with their need for evidentiary information and possible options for its interpretation «activate» the very institution of court debate, which cannot but affect the comprehensiveness of the investigation of the circumstances of the case.» [3]

At the same time, a common problem, criticized by many scholars, is that jurors who are not professional judges are influenced by the authoritative opinions of the latter. This raises doubts as to the effectiveness and validity of jurors' participation in the trial, as they are unable to assess the case based on their own moral and ethical beliefs. However, despite these concerns, there is a view that the model enshrined in the Criminal Procedure Code is acceptable for Ukraine. It takes into account the specific challenges faced by society, including the risk of pressure on jurors, the possibility of bribery, the low level of legal education of the population, etc.

Thus, the following challenges currently exist:

- formation of jury lists: currently, Articles 63-68 of Chapter 3 of Section III of the Law of Ukraine «On the Judicial System and Status of Judges» disclose the status, outline the requirements for a juror, the procedure for approving jury lists, duties, term of office, grounds and procedure for dismissal from duties...[4] In this case, it should be borne in mind that the existing procedure for forming lists by local governments is voluntary on the part of jurors: citizens of Ukraine submit relevant applications of their own free will. It is obvious that the expansion of the list of criminal offences will lead to the need to expand the number of jurors. The existing system of jury selection will not be able to provide the required number. This issue is subject to further discussion by scholars, representatives of local authorities, representatives of the state judicial administration, judges and jurors;

- training of jurors: the development of specialized training programs covering the basics of jurisprudence, primarily the Criminal Code and the Criminal Procedure Code, ethics of juror behavior, as well as skills of critical analysis and objective evaluation of evidence is critical to improving the quality of justice. Currently, such training is lacking. Jurors come to court without a clear understanding of what they will face during the trial. The vast majority of jurors' perceptions of jurors are formed by watching American crime films;

- jury training methods: The use of interactive training methods, including role-playing, trial simulations and analysis of real-life cases, can greatly enhance the effectiveness of jury training by developing jurors' practical skills and understanding of the process;

- psychological preparation of jurors: Given the emotional pressures that can accompany the process of participating in the resolution of complex and sometimes tragic cases, psychological preparation and support for jurors is an integral part of their overall training;

- ethical principles of jury service: Highlighting the ethical standards and rules of conduct for jurors, including confidentiality, objectivity, lack of bias and the prohibition of interaction with parties outside the courtroom, is key to ensuring the fairness of the trial;

- logistics and funding: Organizing a jury trial may require additional material and financial resources.

It should be noted that the approach of Ukrainian legislation to the formation of a mixed panel consisting of professional judges and jurors who jointly analyze both factual and legal aspects

of the case is in line with European continental traditions of criminal justice. This mechanism promotes greater citizen involvement in the justice process and increases its transparency. However, it should be borne in mind that the jury's opinion may be influenced not only by the objective body of evidence but also by subjective factors such as personal stereotypes, the appearance of the accused, his or her manner of behavior and reaction to testimony. It is therefore important that professional judges have the tools to minimize the impact of these non-legal factors.

The practice has shown that the institution of jury trials can become an important element in the further development of the rule of law, increasing confidence in the judicial system and ensuring justice. However, the question of the expediency of introducing jury trials in Ukraine remains open due to several existing problems.

In our opinion, the best solution would be to introduce jury trials first in the form of pilot projects, with the possibility of further expansion based on an analysis of their effectiveness and taking into account the experience of countries with established traditions of jury justice.

This requires appropriate amendments to the Criminal Procedure Code to allow for consideration of the circumstances arising from the expansion of the list of criminal proceedings in which juries are required to be involved.

An important aspect is also the general increase in the level of legal awareness and moral standards of society, as jury trials are based on the principles of fairness, impartiality and morality.

Thus, in the context of the challenges and threats faced by Ukraine in recent decades, including external aggression, internal socio-economic crises and political instability, the issue of ensuring national security is of particular relevance. In this regard, the role of the jury, as defined by the constitutional provisions of Ukraine, deserves special attention as a tool for democratizing the judiciary and strengthening public confidence in justice. Reforming the legal system and criminal proceedings in particular with the use of the jury institute contributes not only to improving the efficiency of justice, but also to ensuring deeper democratic standards in society.

The introduction of jury trials in criminal proceedings in Ukraine, as the experience of other countries shows, can be a significant step in strengthening human rights, ensuring transparency and impartiality of court decisions. It also contributes to the formation of responsibility among citizens for the fate of their country and the development of civil society, which is an integral part of the concept of national security.

However, along with the benefits, there are also significant challenges in implementing jury trials. The need to develop specialized jury training programs, establish an effective system of selection of candidates, and provide financial and material resources are critical for the successful implementation of this reform. In addition, raising legal awareness of the population and developing a culture of legal responsibility are long-term tasks that require systematic and consistent work.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя : Рішення РНБО від 23 червня 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0033525-23#Text>.

3. Тертишник В. М., Солнишкіна Н. С. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 221–224.

4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

УДК 351.941/95
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/148-149

Володимир ГОРБАЛІНСЬКИЙ
кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТА СПОСОБИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ПРИ ОСКАРЖЕННІ РІШЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.

Ефективність правосуддя напряму залежить від реальної можливості особи реалізувати право на судовий захист, скориставшись незабороненими законом способами. Звідси виникає потреба у виробленні єдиних підходів до розуміння змісту поняття права на судовий захист, гарантій та засобів його реалізації в порядку адміністративного судочинства. З іншого боку, постійні зміни процесуального закону та судової практики не сприяють уніфікації підходів до досліджуваної нами категорії, що врешті-решт позначається на якості правосуддя та ефективності захисту порушених прав осіб у публічно-правових відносинах.

Як впливає з положень Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), завданням адміністративного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав, свобод та інтересів осіб у публічно-правових відносинах від порушень з боку суб'єктів владних повноважень (ч. 1 ст. 2 КАС України) [1].

Відповідно до ст. 5 КАС України кожна особа має право звернутися до адміністративного суду за захистом, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси. Мова йде про те, що особа звертається до суду з проханням вжити конкретний захід, який, на її думку, дозволить захистити її порушене право, свободу чи інтерес. Тобто особа просить суд захистити її шляхом застосування відповідних способів: визнати протиправним та нечинним нормативно-правовий акт чи окремі його положення; визнати протиправним та скасувати індивідуальний акт чи окремі його положення; визнати дії суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язати утриматися від вчинення певних дій; визнати бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язати вчинити певні дії; встановити наявність чи відсутність компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень; прийняти рішення про стягнення з відповідача – суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [1]. У ч. 1 цієї статті законодавець також визначив і способи захисту, які особа може обрати, реалізуючи своє право на судовий захист.

Отже, ця процесуальна норма встановлює те, що кожна особа має право на захист своїх прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах, наслідком яких є рішення, дія чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень. Зміст ч. 1 ст. 5 КАС України дає підстави вважати, що право на судовий захист розглядається як суб'єктивне право особи – учасника публічно-правових відносин, яке виникає у особи у разі порушень з боку суб'єкта владних повноважень, що втілюються у рішеннях, діях чи бездіяльності. Таке право на судовий захист закріплене у КАС України як право звернення до адміністративного суду за захистом своїх порушених прав, свобод та інтересів від порушень з боку суб'єктів владних повноважень і дозволяє особі просити захистити ці права шляхом обрання того способу захисту, який передбачено у нормах КАС України.

Практичне забезпечення права на судовий захист особи в умовах воєнного стану потребує розробки законодавства, яке було б адаптоване до надзвичайних викликів, спричинених військовою агресією, військовими діями та іншими загрозами. Це вимагає від держави створення ефективних процесуальних механізмів для забезпечення права на судовий захист у таких складних умовах.

Можна зі впевненістю стверджувати, що в складних умовах війни судовий захист прав осіб при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень відбувається повною мірою.

Судовий захист в адміністративному судочинстві в умовах дії воєнного стану пов'язаний із фактами порушень прав, свобод і інтересів особи у сфері публічно-правових

відносин. Наявність такого порушення викликає у особи необхідність звернутися за захистом свого порушеного суб'єктивного права до адміністративного суду. При цьому особа має обрати такий спосіб захисту, який обумовлений характером правопорушення, і не просити у суду захисту, виходячи із того, щоб у майбутньому не допустити порушення її суб'єктивних прав. Змістом судового захисту є усунення перешкод на шляху здійснення особою свого суб'єктивного права. Тому судовий захист в адміністративному судочинстві при оскарженні рішень суб'єктів владних повноважень – це передбачена у законі можливість застосувати заходи, спрямовані на припинення порушення суб'єктивного права особи та його відновлення, а у випадку неможливості відновити порушене суб'єктивне право – можливість компенсації спричинених збитків, заподіяних правопорушенням.

Отже, незважаючи на введення воєнного стану, суди продовжують свою роботу і не припиняють власних повноважень щодо розгляду публічно-правових спорів. Це означає, що конституційне право на судовий захист залишається недоторканим і робота судів не може бути зупинена або обмежена в умовах не тільки воєнного стану, а й інших особливих правових режимів. Забезпечення функціонування судової системи в умовах воєнного стану є дуже важливим, оскільки головне завдання адміністративних судів – ефективний судовий захист осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень – залишається незмінним.

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

УДК 342.78

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/149-151

Наталія ГРІДНА

старший викладач кафедри
поліцейської діяльності та публічного
адміністрування факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стрижневою установкою будь-якої сучасної держави, що прагне зайняти гідне місце у світовому суспільстві, є формування юридичного і політичного порядку, що відповідає життєвим реаліям, здатний забезпечити гідне існування особистості, повноцінну реалізацію та захист прав і свобод людини і громадянина, тим паче під час дії режиму воєнного стану.

Права людини є складним, багатомірним явищем. У різні епохи проблема прав людини, незмінно залишаючись політико-правовою, набувала релігійно-етичного, філософського звучання. Людство на шляху утвердження прав і свобод людини пройшло тернистий шлях, крок за кроком обмежуючи всевладдя держави, поширюючи принцип рівноправності на все більше коло осіб та відносин між ними. Часто саме боротьба за права людини, за нові й нові ступені свободи ставала каталізатором широкомасштабних змін у суспільно-політичному житті тієї чи іншої країни, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах із суспільством та державою [1, с. 8].

Права людини відображені у численних міжнародних актах: Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права тощо. Своєю чергою, ч. 2 ст. 3 Конституції України закріплено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2].

Конституція України містить низку програмних для захисту прав людини положень передусім про те, що людина, її права і свободи є найвищою цінністю, а визнання, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина – обов'язок держави (ст. 3

Конституції України (далі – КУ)), а також про гарантованість державою прав та свобод людини та громадянина (ч. 2 ст. 22 КУ), визнання постійно діючого характеру прав і свободи людини і громадянина, що визначає їхні ролі для змісту та застосування законів, діяльності законодавчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, забезпечення цих прав та свобод правосуддям [2].

Конституцією України встановлені межі можливого «вторгнення» держави у сферу свободи громадян, які встановлюють певні перешкоди, проти свавілля діючих інститутів держави стосовно особистості.

Незважаючи на значні зусилля, які вживає держава, існує низка проблем правозабезпечувальної та правозахисної діяльності, що не втратили своєї актуальності дотепер.

Головною проблемою, що потребує вирішення за допомогою радикального перетворення правотворчої та правозастосовчої діяльності в сучасній Україні, є створення умов для реалізації всіх складових правового статусу особистості, який має комплексний (міжгалузевий) характер і передбачає формування дієвого державно-правового механізму та активізації інститутів громадянського суспільства в цьому напрямі.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX, в Україні було введено воєнний стан у зв'язку з повномасштабним вторгненням на територію України та актом збройної агресії з боку збройних сил російської федерації.

Зі введенням воєнного стану відбулись певні обмеження прав людини з метою запобігання їх порушенню, як-от: свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом, та ін. Своєю чергою, Конституція України визначає вичерпний перелік прав, які можуть бути обмежені у разі введення воєнного стану, що забезпечує жорсткий державний контроль за дотриманням інших прав людини, – такі, які обмеженню не підлягають: право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, на громадянство, на захист прав і свобод у суді та ін. [3, с. 79].

Ракетні обстріли з боку російської федерації об'єктів цивільної інфраструктури, терор та напади на населення й активні бойові дії на значній території держави призвели до великої кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, а також миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що має наслідком систематичне порушення прав і свобод людини та громадянина. Тисячі цивільних осіб убиті або поранені; мають місце факти зникнень, застосування тортур, жорстокого поводження, посягання на особисту гідність, сексуального насильства, і це далеко не повний перелік порушень прав українського народу. Починаючи з 24 лютого 2022 р. і дотепер російська федерація постійно вчиняє геноцид українського народу, воєнні кримінальні правопорушення та злочини проти людства; прикладом можуть слугувати такі міста України, як Маріуполь, Ізюм, Ірпінь, Буча, Бородянка, Балаклея, Куп'янськ тощо. Деякі міста України (Бахмут, Авдіївка, Маріуполь тощо) повністю «стерті з лиця землі».

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»).

Військове командування може встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливий режим в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година – тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів. Під час воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Служби безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки, може заборонятися змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу

військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, для них може обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Під час дії воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку (Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Серйозною перешкодою на шляху забезпечення та захисту прав та свобод людини є події та чинники, що відображають особливості сучасного історичного періоду: повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, виїзд з України тисяч її громадян до інших держав, руйнування цивільної інфраструктури (житлових будинків, адміністративних будівель, парків тощо), політична та економічна криза тощо.

1. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Белов Д. М., Данканич М. М. Права людини. Ужгород : Ліра, 2003. 189 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2–4. С. 78–81.
4. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
7. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>.
8. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-п#Text>.
9. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-п#Text>.

УДК 316.4.066

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/151-153

Наталія КОМИХ

доцент кафедри
гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент

Лариса КОЛІСНИК

завідувач аспірантури і докторантури
доцент кафедри історії та політичної
теорії НТУ «Дніпровська політехніка»,
кандидат соціологічних наук

ДОВІРА ЯК РЕСУРС ЗГУРТУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ (ТЕОРЕТИЧНА МАТРИЦЯ АНАЛІЗУ)

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну минуло два роки. В українському суспільстві відбулися тектонічні соціальні процеси, що, безумовно, назавжди змінили його майбутнє. Наукова спільнота згуртувалась навколо досліджень актуальних

проблем суспільства за різними напрямками. Одним з таких проблемних питань є феномен довіри. Адже соціальні інститути суспільства здебільшого зараз мілітаризовані, що тотально впливає на формування рівня довіри до них в суспільній свідомості. А майбутній їх розвиток пов'язаний з вибудовою міцних соціальних зв'язків, що ґрунтуються на ціннісно-моральній основі, одним з елементів якої є довіра.

Феномен довіри в науковому полі соціально-гуманітарного дискурсу з'явився десь у 80-ті роки ХХ століття, що знайшло відображення у численних дослідженнях на цю тему. Так, німецький соціолог Н. Луман в своїй роботі зазначає, що з ускладненням сучасних суспільств, посиленням соціальної нерівності проблема довіри набуває актуальності, бо вона є умовою соціального розвитку в майбутньому [2]. А. Селігмен розглядає довіру як основу соціальних зв'язків в суспільстві на міжособистісному рівні, що і забезпечує надалі довіру до влади, соціальних інституцій в цілому [1, с. 103].

Українські дослідники провели ґрунтовну роботу з дослідження феномену довіри в контексті українського суспільства. Питання довіри/недовіри до соціальних інституцій, пошуку балансу розглядають Є. Головаха, Н. Паніна, А. Ручка, С. Дембіцький. Інститут соціології АН України щорічно проводить моніторинг громадської думки, що дозволяє відстежувати динаміку довіри населення країни до соціальних інститутів суспільства [3]. Ситуація тотальної довіри теж є хибною в суспільстві та може спричинити негативний ефект.

В соціокультурному контексті проблему довіри розглядає польський дослідник П. Штомпка. Одним із напрямів досліджень вченого в 90-ті рр. минулого століття була проблема соціальних наслідків демократичних реформ, у межах вивчення якої він вводить в науковий обіг поняття травми трансформації. Ця травма виникає в суспільній свідомості внаслідок невдалих реформ, певних соціальних подій, які негативно позначились на житті людей. В контексті розгляду цього питання дослідник виходить на проблематику довіри. Саме в часи швидких, потужних, радикальних реорганізацій соціальних і політичних інституцій, без чіткого плану майбутнього в суспільстві посилюється стан недовіри до державницьких інституцій. Довіра/недовіра в соціологічному аналізі є важливим показником ставлення мешканців країни одне до одного та до соціальних інституцій в цілому, а також характеристикою щодо соціальних очікувань і поведінкових стратегій. Довіра зароджується на мікрорівні соціальної взаємодії, потім транслюється на мезорівень і макрорівень. Саме в такій послідовності відбувається формування довіри в суспільстві. Коли ми довіряємо людині, то очікуємо від неї такої самої дії. Штомпка виділяє два типи орієнтації на індивіда залежно від очікувань від дій інших. Перша орієнтація – це надія/розчарування, віра/сумнів, що породжують пасивність, дистанційність, прагнення уникнути відповідальності. Друга орієнтація – довіра проявляється в ситуації, коли ми починаємо діяти, незважаючи на ризики. З огляду на ці орієнтації вчений в структурі довіри розглядає два компоненти: перший – очікування від іншого(их), як людина буде поводитися в ситуації, що склалась; другий – впевненість в діях. Така структура довіри відтворює і механізм формування довіри до соціальних і політичних інституцій, організацій. Поняття недовіри є протилежним довірі, на думку дослідника [4].

Важливим методологічним аспектом в дослідженні довіри П. Штомпкою є темпоральний аспект дії, а саме орієнтація соціальної дії на майбутнє. Іншими словами, суспільству необхідна довіра, якщо впевненість у майбутньому є недостатньо контрольованою [4]. В концепції Штомпки феномен довіри тісно пов'язаний з важливим поняттям ризику. Коли людина довіряє, вона завжди ризикує, що її очікування не виправдаються, її обдурять, що матиме негативні наслідки для самої людини. Логіку механізму ризику на міжособистісному рівні можемо перенести і на інституційний рівень. Але треба усвідомлювати, що при довірі іншій людині той, хто довіряє, може певною мірою керувати наслідками, а коли ми довіряємо владі, керівництву, то у глобальному масштабі ми не можемо врахувати наслідки, а отже, керувати ними. Тому для вибудови довіри до політичних, соціальних інститутів через організації, які їх представляють, потрібно декларувати в суспільстві ціннісні та дієві гарантії їх ефективного функціонування. Мати позитивні соціальні ефекти діяльності, позитивний імідж.

П. Штомпка надає довірі онтологічного статусу і пропонує три виміри довіри. Довіра як характеристика міжособистісних відносин, не обов'язково взаємних, – перший рівень. На цьому рівні людина робить раціональний вибір. Довіряє тому, в кому впевнена, але завжди є ризик невідповідності очікувань. Складніше відбувається формування системи довіри в ситуації співробітництва, на рівні організацій, інституцій. Тут довіра є попередньою умовою та результатом взаємодії. Важливим є питання суб'єкта, який може виступати гарантом

взаємодії. Ним може бути як лідер суспільної думки, так і соціальні групи суспільства. Наприклад, військові в українському суспільстві наразі мають найвищий рівень довіри, адже тільки вони можуть гарантувати та контролювати перебіг подій та борються за перемогу. Другий вимір – довіра як особистісна риса в соціально-психологічній перспективі. Мова йде про базову довіру індивіда до соціального оточення, що закладається з моменту зачаття дитини та формується в процесі її соціалізації до підліткового віку. Має значення, хто є агентами первинної соціалізації немовля, в якій родини зростала дитина, в якому ціннісно-нормативному та культурному середовищі. Урахування особистісної компоненти довіри надає можливість враховувати різноманітність сценаріїв поведінки людини, прояву елементів раціональності та ірраціональності. Третій вимір – культурний контекст, який пов'язаний з нормативною основою соціальної поведінки, що передбачає прояв довіри безпосередньо в соціальній поведінці та очікувань суспільства від неї [4]. На цьому рівні довіри підлягають вимірюванню саме засади та рівень сформованості культури довіри в суспільстві в цілому і на інституційному рівні. Так, соціально-професійна роль лікаря, священника пов'язана з вимогою проявити довіру. Є соціальні ролі, яким довіряють, – психолог, суддя; вони мають виправдовувати довіру. А є такі, що передбачають та вимагають прояв недовіри (митниця, поліція).

Отже, за концепцією П. Штомпки, довіра має реляційний компонент, психологічний і культурний, та є потужним ресурсом для гуртування суспільства. Аналіз зазначених складових надає можливість з'ясувати причини низької довіри, наприклад, до державної влади або поліції чи конкретної особистості. А також встановити ризики та загрози недовіри, розробити рекомендації для покращення ситуації. Наведена теоретична концепція має, на нашу думку, потужний евристичний потенціал для дослідження процесів формування інституційної довіри в українському суспільстві в подальшій перспективі повоєнного розвитку.

1. Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Динаміка довіри до органів влади та соціальних інституцій. *Український соціум*. 2021. № 1. С. 102–113.

2. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / пер. з нім. М. Бойченко, В. Кебуладзе. Київ : Дух і літера, 2011. 336 с.

3. Дембіцький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін. Українське суспільство в умовах війни 2022 : колект. монографія / за ред. С. Головахи, С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410с.

4. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. Львів : Колір ПРО, 2020. 800 с.

УДК 316.662.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/153-154

Олег ЛЕВІН

доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Російсько-українська війна, яка прийшла на нашу землю, змінила життя кожного українця. На початку XXI століття сталася найстрашніша подія, яка принесла нам страх, переживання, біль та відчай. Вже більш двох років Україна веде боротьбу за свою незалежність завдяки кожному українцю, для якого слово «свобода» не є тільки виразом мови, а й відображає його внутрішнє становище. Отже, що являє собою поняття «людина» у ці страшні часи? Який її соціальний статус?

Відповідно до однієї з теорій соціології людина з самого свого народження має соціальний статус, тобто становище у системі соціальних зв'язків і відносин, приналежність до певної соціальної групи чи спільноти. Кожна особа, як елемент соціального середовища, виконує функції, які, в свою чергу, мають або позитивний, або

негативний характер.

Війна є найскладнішим періодом життя людини. Військові дії, про які ми знали з підручників із історії та книг із художньої літератури, в одну мить перетворилися на реальність. Адаптація українців в цих умовах потребувала багатогранного процесу балансування між соціальним аспектом та психологічним фактором. Соціально-психологічна адаптація до умов воєнного конфлікту відбувається як адаптація до соціально напруженого середовища, що постійно змінюється [1].

Розглянемо соціальний статус людини під час воєнних дій. Почнемо з позитивного. Насамперед це стосується волонтерської діяльності, яка формує основу життя у воєнному середовищі з боку громадян України. Не дає скиглити, надає їм сили в боротьбі проти ворога. Мова йде про надання гуманітарної, медичної, психологічної допомоги. Це ознака не лише людяності українців, але й забезпечення підтримки їхнього бойового духу. Все це роблять волонтери. Державна податкова служба нарахувала 2699 волонтерів у 2023 році. Реєстр волонтерів АТО, створений у 2014 р., до повномасштабного вторгнення налічував лише 320 осіб [2]. А скільки ще волонтерів, які не зареєстровані, які просто кожен день виконують свою буденну справу, допомагаючи фронту?

Далі ще позитивного. Важливою частиною існування українця у воєнно-соціальному середовищі є допомога армії ЗСУ. Це стосується не лише надання матеріальної, а й моральної допомоги. Підтримка у тяжкий період життя дуже важлива, особливо для українських солдатів. Що таке моральна, психологічна підтримка? Це комплекс профілактичних, просвітницьких, психологічних, організаційних заходів, мета яких – відновлення і збереження психологічного здоров'я наших захисників, членів їхніх родин. Психологічна підтримка спрямовується на актуалізацію наявних і створення додаткових психологічних ресурсів, які забезпечують оптимальну життєдіяльність, спілкування і адаптацію до соціуму [3]. Через війну майже 15 млн українців потребують психологічної підтримки.

Під час війни у певної частини соціуму з'являється страх за своє життя після отримання інформації зі ЗМІ, особливо недостовірної. А це на руку нашому ворогу, який веде проти нас інформаційну війну, застосовуючи такі методи: 1) розкол нації; 2) штампи та кліше; 3) фальсифікацію та дезінформацію; 4) блокування українських ЗМІ; 5) дискредитацію України; 6) українофобство. [4] Вплив на психіку в умовах війни дуже великий. Тому на це теж треба звернути неабияку увагу.

Отже, як бачимо, на життя людини, її соціальний статус у період воєнного стану впливають багато чинників, як позитивних, так і негативних. Тому треба постійно, незважаючи на всі труднощі та негаразди, допомагати українцям, де б вони не були, на фронті чи в тилу. Робити все, щоб війна не скалічила психічний стан української нації. А навпаки, продемонструвала незламність бойового духу та віру в нашу перемогу!

1. Шклярська О. Психологічна пружність – запорука виживання під час війни. *Аратта*. URL : http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php?id=3373.

2. 2383 волонтера зареєструвалися у реєстрі Податкової у 2022 році. *Оpendatabot*. URL : <https://opendatabot.ua/analytics/volunteers-registry>.

3. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018, 160 с.

4. Череповська Н. І., Умеренкова Н. Ф. Медіапсихологічні ресурси подолання травми війни : практ. посібник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 210 с.

УДК 342.6+355.404.52

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/155-156

Олена МАЛОЖОН

доцент кафедри конституційного,
міжнародного права
та публічно-правових дисциплін
Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат історичних наук, доцент

**СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ – ДЕРЖАВНИЙ ОРГАН
СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Проблема національної безпеки держави має важливе значення в контексті загального розвитку країни та реалізації її національних інтересів. Розуміння сутності сучасних загроз та викликів сприяє методологічному обґрунтуванню завдань забезпечення національної безпеки, в тому числі і нашої держави.

Сьогодні існує чимало досліджень у сфері національної безпеки та її складових. Питанню сучасних загроз та викликів національній чи міжнародній безпеці у зовнішньополітичній сфері присвячені роботи: В. Горбуліна [1], І. Грицяка, А. Качинського, В. Почепцова, А. Падеріна, Г. Перепелиці, Т. Стародуб, Г. Ситника, І. Храбана.

Попри велику кількість публікацій, залишається багато не вирішених проблем у теорії та практиці національної безпеки. Потребує більш детального дослідження сучасний стан національної та міжнародної безпеки як однієї з глобальних проблем людства.

У запропонованій праці зроблено спробу проаналізувати та дослідити головні завдання, поставлені перед Службою безпеки України як одним із основних державних органів, покликаних захищати основи національної безпеки України.

Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки.

До складу сектора безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [2].

Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина:

- 1) протидію розвідувально-підривній діяльності проти України;
- 2) боротьбу з тероризмом;
- 3) контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури;
- 4) охорону державної таємниці [3].

Департамент захисту національної державності СБУ реалізує державну політику у сфері протидії організаціям і окремим особам, метою яких є підрив національної державності, ліквідація незалежності України, зміна конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганда війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної та іншої ворожнечі, посягання на права і свободи людини, а також попередження, виявлення і припинення злочинів та інших протиправних діянь, які

безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам держави і безпеці громадян України та віднесені до компетенції Служби безпеки України; реалізує профілактику злочинів у цій сфері.

Антитерористичний центр, створений як постійно діючий орган при *Службі безпеки України*, здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні:

- терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки;
- актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні.

Метою контррозвідальної діяльності є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення [4].

Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення СБУ збирає, аналізує і систематизує інформацію, що має значення для нормального функціонування країни, державного апарату. Служба безпеки України здійснює інформаційно-аналітичну діяльність з метою сприяння керівництву України в реалізації зовнішньо- та внутрішньополітичного курсу з розвитку держави, зміцнення її обороноздатності та економічного потенціалу, розширення міжнародного співробітництва.

Серед інших завдань на Службу безпеки України покладено боротьбу з корупцією та організованою злочинністю. Одним з державних органів, уповноважених працювати в цій сфері, є Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ.

Визначальними чинниками, що впливають на стан національної безпеки України, є внутрішньополітична обстановка, зовнішньополітичний курс та ефективність державної політики в секторі безпеки.

Основною умовою ефективності реалізації завдань захисту національних інтересів від реальних і потенційних загроз є прискорене реформування структур безпеки й оборони держави та підвищення ефективності функціонування всіх без винятку суб'єктів забезпечення національної безпеки. Крім того, окреме місце у системі забезпечення національної безпеки належить зовнішній розвідці, що свідчить про нагальну потребу реформування цієї структури та приведення відповідного законодавства у стан, який вимагають сучасні виклики та загрози [5].

1. Горбуліна В. П., Качинський А. В. Визначення цілей формування державної політики національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2006. № 13. С. 13–26.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

4. Про контррозвідальну діяльність : Закон України від 26.12.2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>.

5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

УДК 342.56

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/157-156

Денис МОІСЕЄНКО

доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ВПО: ПРОБЛЕМНЕ ПИТАННЯ

З початку бойових дій на території України у 2014 р. і особливо з моменту повномасштабного вторгнення РФ в лексикон громадян та зокрема юристів щільно ввійшло таке поняття, як «внутрішньо переміщена особа» (далі – ВПО). Його визначення міститься у ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

ВПО стикаються з безліччю труднощів, починаючи зі втрати домівки, майна, звичного для себе середовища та роботи і закінчуючи певними проблемами у доступі до правосуддя.

Цивільний процесуальний кодекс України, попри те, що в країні вже понад два роки триває повномасштабна війна, не містить жодних особливостей щодо здійснення правосуддя під час війни, зокрема щодо підсудності справ за участю ВПО. Через це непоодинокими є випадки, коли суди відмовляли ВПО у розгляді поданих заяв/позовів за їх фактичним місцеперебуванням. Типовими в цьому питанні є ухвали Ірпінського міського суду Київської області від 07 жовтня 2022 р. у справі № 367/3720/22 та Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 12 вересня 2023 р. у справі № 334/7727/23 [1; 2]. Позиція судів ґрунтується на тому, що довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи не є документом, який підтверджує зареєстроване місце проживання/перебування заявника за певною адресою, оскільки підтверджує лише факт внутрішнього переміщення особи та взяття її на облік.

Наприкінці 2023 р. суддею Верховного Суду Н. Сакарою було сформульовано роз'яснення, відповідно до якого з позовами до судів за місцем фактичного проживання/перебування можуть звертатися особи, які залишили або покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації та стали на облік як ВПО. В свою чергу, особи, які не стали на облік як ВПО, мають звертатись з позовами до судів, на яких була визначена територіальна підсудність судів, що залишаються в зоні бойових дій чи в окупації. Виняток – встановлення фактів народження, смерті, які відбулись на тимчасово окупованій території. Такі заяви подаються у будь-який місцевий суд загальної юрисдикції на території України [3].

Однак, при всій повазі до авторитету цієї судді та вченої, роз'яснення, сформульоване у формі доповіді, не є нормативним актом. Тому наявність такого роз'яснення зменшує, але не робить неможливим порушення права ВПО на доступ до суду, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Як приклад, що підтверджує це твердження, наведемо ухвалу Київського районного суду м. Харкова від 15 лютого 2024 р. у справі № 953/1086/24 [4].

У контексті зазначеної ситуації, враховуючи тривалість збройного конфлікту та, на жаль, відсутність гарантій повторення його в майбутньому, є сенс розробити та прийняти окремий нормативний акт або розділи процесуальних кодексів, де містили б особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного або надзвичайного стану.

1. Ухвала Ірпінського міського суду Київської області у справі № 367/3720/22 від 07 жовтня 2022 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106802121>.

2. Ухвала Ленінського районного суду м. Запоріжжя у справі № 334/7727/23 від 12 вересня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113620669>.

3. Судді ВС проаналізували актуальні питання з розгляду справ про захист прав громадян в умовах воєнного стану. *Верховний суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1526925/#:~:text=Зазначила%2C%20що%20з%20позовами%20до,стали%20на%20облік%20як%20ВПО.>

4. Ухвала Київського районного суду м. Харкова у справі № 953/1086/24 від 15 лютого 2024 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117005688>.

Тетяна СЕРГІЄНКО

доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат політичних наук, доцент

ПОВЕДІНКОВІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

Актуальність обраної теми полягає в тому, що повномасштабне вторгнення російської федерації та пов'язана з цим проблема порушення територіальної цілісності державного кордону України вимагають якісно нових наукових підходів до дослідження бачення перспектив післявоєнної відбудови України. Запорука перемоги України в цій кровопролитній війні – консолідація українського суспільства.

Після повномасштабного вторгнення рівень консолідації українського суспільства суттєво зріс, і це пов'язане насамперед із загальним бажанням відбити збройну агресію терористичної держави та відновити свої кордони. Також значну роль у консолідації українського суспільства та формуванні єдиної національної ідентичності відіграло і відіграє прагнення до зростання добробуту українців, їхньої повноправності та відданості пам'яті незалежної держави. Від того, наскільки суспільство національно консолідоване, залежить розвиток будь-якої нації. Процеси національної консолідації та національного розколу завжди супроводжували і супроводжують розвиток держав і націй. Як показує світова практика, більшість суспільств характеризується багатьма суперечностями, котрі можна поділити на різні групи. Причини розколів можуть бути найрізноманітнішими: економічними, релігійними, мовними, етнічними, соціальними, ідеологічними, культурними тощо.

Різним аспектам даного питання присвятили свої дослідження такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Ф. Шміттер, Д. Міллер, Л. Нагорна, І. Іванов, Л. Солоненко, М. Михайличенко, В. Воронкова, О. Кіндратець, О. Майборода, Б. Парахонський. Слід також відмітити напрацювання вітчизняних учених: В. Будкіна, І. Бураковського, В. Вергуна, Ю. Козака, В. Новицького, Т. Циганкової, Ю. Шишкова, – та зарубіжних: Б. Баласа, Н. Вінера, Е. Гаази, К. Дойч, М. Портера, Т. Парсон, В. Леонтєва, П. Робсон, А. Рюгманн, Г. фон Хаберліера, В. Уоллес, Е. Хаас, М. Ходжес та ін. Також це питання досліджувати філософи, політики та державні діячі, такі як: Т. Мальтус, К. Клаузевіц, Л. Ранке, А. Махан, М. Волш, Е. Фромм та інші. Разом з тим на сьогодні дослідження цієї проблеми залишається актуальним і потребує активного комплексного вивчення основних тенденцій поведінкових та функціональних змін українського суспільства в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації.

Кожна країна намагається побудувати власну модель національної єдності та національної консолідації. Консолідація є однією з важливих ознак зрілої держави та формою існування сучасних націй, важливим фактором зміцнення державного суверенітету на шляху розбудови політичної нації. Національна консолідація в широкому розумінні визначає якість державності та конкурентоспроможність нації, а тому залишається важливою та актуальною для більшості сучасних держав і України зокрема.

Початок повномасштабного вторгнення росії на територію України докорінно змінив ситуацію в українському суспільстві. З перших днів повномасштабного вторгнення в Україну армія російської федерації зустріла не лише запеклий опір регулярних збройних формувань, а й опір українського народу, який продемонстрував дивовижну національну стійкість, – громадські організації, волонтери, благодійні фонди та звичайні активні громадяни об'єдналися та почали вирішувати багато завдань щодо допомоги армії та постраждалому населенню. Такі заходи були розгорнуті в різних українських громадах на Заході, Півдні, Півночі та в центральній частині України.

Це, в свою чергу, змінило ставлення західних країн до нашої держави, а саме невіру

в те, що Україна витримає хоча б три тижні. Як військові, так і цивільні українці продемонстрували всьому світу приклад боротьби, опору, соціальної згуртованості та соціальної стабільності [1, с. 38]. Стабільність стала своєрідним «брендом» сучасного українця [2]. Загалом, коли ми вивчаємо концепцію стійкості, то акцентуємо увагу на тому, що вона є частиною комплексного підходу до побудови національної безпеки.

Для України війна стала каталізатором соціальних змін у суспільстві та стимулювала формування української самоідентичності, відсуваючи на другий план такі першочергові проблеми, як мова та релігія. Українське суспільство досить стійке до військової агресії з боку росії. Бойові успіхи Збройних Сил України у вересні-листопаді 2022 р. у звільненні Херсона та Харківської області зміцнили віру людей у перемогу України та здатність Збройних Сил України вести успішні наступальні дії.

Але окрім позитивних проявів, можна спостерігати й негативні тенденції щодо настроїв у суспільстві. І це пов'язане насамперед зі зростанням рівня корупції в органах центральної влади та місцевого самоврядування, нецільовим використанням бюджетних коштів, що може стати каталізатором подальшого зростання рівня недовіри до влади. Майже 40 % бюджету України у 2023 р. становила зовнішня допомога. Без зовнішньої допомоги Україна не зможе забезпечувати потреби бюджету та продовжувати військові дії. Крім того, слід зазначити, що ведення бізнесу в Україні значно ускладнюється через російські атаки на інфраструктуру та виїзд кваліфікованої робочої сили за кордон.

Отже, подальші перспективи консолідації українського суспільства значною мірою залежать від того, наскільки реально будуть реалізовані чинники, які підтримує більшість громадян України, зокрема боротьба з корупцією, економічні реформи та перемога України у війні [3, с. 93].

Наслідки збройної агресії росії проти України є згубними для українських економічних процесів. Спад виробництва, прямі та непрямі демографічні втрати, фінансова нестабільність зумовили негативні прогнози щодо процесу відновлення. Пік глибини падіння виробничих і фінансових показників припав на 2022 рік, тоді як у 2023 році відбулося незначне зростання економічних показників. Основні зміни в структурі економіки торкнулися всіх макроекономічних показників: реального ВВП, індексу споживчих цін, сальдо поточного рахунку та валютних резервів.

Таким чином, перед українською владою зараз стоїть важливе завдання: сформулювати оптимальну стратегію післявоєнного відновлення економіки, яка забезпечить поступовий вихід країни з кризи та врахує масштаби військових втрат. Важливими напрямками післявоєнної відбудови економіки України мають стати: відновлення об'єктів критичної інфраструктури, об'єктів життєзабезпечення населення; відбудова соціальної інфраструктури (розробка проєктів реконструкції населених пунктів з урахуванням сучасних стандартів), транспортної мережі; перенесення виробничих приміщень. Розвиток будь-якої країни залежить від ступеня національної єдності суспільства, авторитету влади і довіри громадян.

1. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. *Політикус*. 2020. № 2. С. 36–43.

2. Національна платформа стійкості та згуртованості. URL : <http://national-platform.org/>.

3. Сергієнко Т. І. Державна єдність і територіальна цілісність України в умовах війни. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 27 жовт. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 92–95.

УДК 341.231.14+342.7
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/160-161

Євген РЕНЬОВ

доцент кафедри міжнародного
і європейського права
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук

ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Захист прав дитини є одним із найбільш актуальних питань як для світового суспільства в цілому, так і для України зокрема. З лютого 2022 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини підтвердило загибель в Україні понад 560 дітей [1]. Ба більше, 1 мільйон 100 тисяч українських дітей, які зазнали переміщення протягом останніх двох років, повернулися додому, з них 360 тисяч – до постраждалих від війни та прифронтових регіонів [2]. Тож вразливість зазначеної категорії населення особливо проявляється у нинішньому трагічному контексті, коли діти щодня стикаються з ризиком для життя та здоров'я.

Символічно, що до розробки першої профільної декларації теж спонукали військові дії – Перша світова війна, яка засвідчила особливу незахищеність дітей, зважаючи на їхню фізичну та розумову незрілість. Таким чином, у 1924 році Генеральною Асамблеєю Ліги Націй була прийнята Женевська декларація прав дитини, у преамбулі та п'яти статтях якої були закріплені обов'язки суспільства перед дитиною (гоłodна дитина має бути нагодована, безпритульна дитина має отримати притулок та ін.) [3].

У Декларації прав дитини 1959 р., що була прийнята одногослоно Генеральною Асамблеєю ООН, розпочалась трансформація правового статусу дитини – від об'єкта міжнародно-правового захисту до суб'єкта прав [4]. Зокрема, у Декларації 1959 р. були перелічені права дитини на здорове зростання і розвиток; любов і розуміння (для повного і гармонійного розвитку її особистості); освіти (яка має бути безоплатною та обов'язковою, щонайменше на початкових рівнях) тощо.

Хронологічний порядок також доцільно доповнити положеннями Міжнародних пактів 1966 року. У ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначається, що кожна дитина без будь-якої дискримінації має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [5]. А ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права наголошує на тому, що дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації, зокрема шляхом встановлення меж віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом [6].

Наступним важливим етапом у формуванні сучасних міжнародно-правових стандартів прав дитини стало прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про права дитини 1989 р. [7], яка визначила дитину як людську істоту до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Поява зазначеної дефініції сприяла розумінню вікових меж дитинства.

Також конвенцією було суттєво розширено спектр передбачених прав дитини. Наприклад, можна згадати право дитини на вільне вираження своїх поглядів (ст. 12) або на відновлення та соціальну інтеграцію дитини-жертви будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів (ст. 39).

Доволі прогресивними видаються положення ст. 17, у якій визнається важлива роль засобів масової інформації у розвитку дитини, в результаті чого держави-учасниці мають забезпечити доступ дитини до інформації та матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини.

Окрім того, конвенція передбачила створення контрольного механізму – Комітету з прав дитини, до якого держави-учасниці зобов'язані подавати свої періодичні доповіді щодо

вжитих заходів та прогресу в імplementації положень конвенції. Комітет за підсумком розгляду доповіді надає державі-учасниці рекомендації, викладені у заключних зауваженнях. Як зазначають вітчизняні науковці, ця контрольна функція комітету здійснюється без конфронтації в обстановці конструктивного діалогу і міжнародної солідарності. Зокрема, це пояснюється тим, що контрольна функція комітету має обмежений безпосередній вплив, оскільки в його функції не входить застосування санкцій [8, с. 166]. Втім, іміджеві ризики, до яких призводять негативні висновки комітету щодо стану дотримання прав дітей, спонукають держави-учасниці прислуховуватися до наданих рекомендацій.

Наприклад, в Заключних зауваженнях щодо об'єднаних п'ятого та шостого періодичних звітів України, які були прийняті Комітетом з прав дитини восени 2022 р., наголошується на негативному впливі війни на права дітей, однак зазначена обставина не звільняє нашу державу від виконання взятих на себе зобов'язань: «Комітет глибоко стурбований тим, що збройний напад з боку РФ має руйнівний вплив на мешканців України, особливо щодо дітей, і з тих пір створив серйозні перешкоди для здійснення всіх прав дитини, передбачених Конвенцією та Факультативними протоколами до неї. У зв'язку з цим Комітет високо оцінює зусилля держави-учасниці щодо пом'якшення негативного впливу збройного конфлікту на дітей... Відзначаючи виняткову ситуацію в країні у зв'язку зі збройним нападом з боку РФ, низка рекомендацій Комітету у цих заключних зауваженнях стосуються ситуації з правами дитини після 24 лютого 2022 року, тоді як інші стосуються ситуації, яка зберігається з часу останнього розгляду Комітетом у 2011 році» [9]. В заключних зауваженнях комітет вимагав від держави термінової реакції на рекомендації щодо таких питань: право на життя, виживання та розвиток (п. 17), насильство щодо дітей (п. 23), діти, позбавлені сімейного оточення (п. 27), діти з інвалідністю (п. 29), психічне здоров'я (п. 32), внутрішньо переміщені діти, діти-шукачі притулку та діти-біженці (п. 37).

Таким чином, протягом останніх ста років був сформований комплексний каталог прав дитини, а також контрольний механізм, який здійснює моніторинг стану виконання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань відповідно до Конвенції про права дитини 1989 року. Зазначена діяльність сприяла розширенню спектра прав дитини, а також їх належному забезпеченню.

1. Ukraine: Türk calls on Russia to silence the guns in appeal for a just peace. *UN News*. URL : <https://news.un.org/en/story/2023/12/1144942>.

2. Ukraine – Over 600 000 children return home to «extreme needs» including danger, destruction and poverty. *Save the Children*. URL : <https://www.savethechildren.net/news/ukraine-over-600000-children-return-home-extreme-needs-including-danger-destruction-and-poverty>.

3. Geneva Declaration of the Rights of the Child of 1924. *Humanium*. URL : <https://www.humanium.org/en/text-2/>.

4. Declaration of the Rights of the Child. URL : <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

7. The Convention on the Rights of the Child. United Nations Essential Documents Series. UN : Department of Global Communications, 2019. 82 p.

8. Сірант М. М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 164–168.

9. Concluding observations on the combined 5th and 6th periodic reports of Ukraine: Adopted by the Committee on the Rights of the Child at its 91st session, 29 Aug.-23 Sept. 2022. CRC/C/UKR/CO/5-6. *UN Digital Library*. URL : https://digitallibrary.un.org/record/3992527/files/CRC_C_UKR_CO_5-6-EN.pdf?ln=en.

УДК 342.842

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/162-165

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ З ПОГЛЯДУ РАЦІОНАЛЬНОСТІ, КОНСТИТУЦІЙНОСТІ І ЗАКОННОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

При підготовці тез цієї доповіді нами було визначено за мету оцінити можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану з погляду раціональності, конституційності і законності та національної безпеки нашої держави.

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

а) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку явищ правової дійсності; у межах цього дослідження можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану розглядається у взаємозв'язку з положеннями національного законодавства, яке регулює суспільні відносини з організації та проведення виборів глави Української держави, а також у контексті конституційності і законності цієї можливості та її впливу на національну безпеку; б) герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст закріплених у національному законодавстві України нормативних приписів, які регламентують вищезгадані суспільні відносини; в) формально-логічного методу, зокрема прийому синтезу, за допомогою якого було сформульовано узагальнюючі висновки до теми [6]. Оскільки в межах цього дослідження можливість проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану оцінюється з погляду раціональності, конституційності і законності та національної безпеки, важливе методологічне значення мають теоретичні положення та правові приписи нетипового характеру, що розкривають сутність (зміст) вищезгаданих правових явищ.

У довідковій літературі термін «раціональність» тлумачиться як стан узгодження з розумом; володіння розумом; розумність. Вона вимагає обґрунтованих переконань і розумних цілей, а також розумних рішень [5].

Принадно відзначити, що раціональність інтерпретується вченими по-різному. Концепція раціональності Т. Куна безпосередньо пов'язана з концепцією цінності. Для вченого раціональним є вибір, заснований на цінностях, які характеризують певну діяльність [5].

Раціональність за М. Вебером є сукупністю (набором) соціальних дій, керованих розумом або міркуваннями, розрахунками, а також раціональним переслідуванням своїх інтересів [5].

Сутнісний аспект раціональності М. Вебер убачає в таких принципах раціональності: 1) прорахованості. Результати можуть бути розраховані або оцінені шляхом прийняття припущень і розгляду методів, за допомогою яких вони будуть досягнуті. Це особливо актуально в офіційних установах або на підприємствах; 2) ефективності. Люди переслідують різні цілі та намагаються знайти найкращі засоби для досягнення цих цілей; 3) передбачуваності. В організаціях є правила і положення, а суб'єкти підкоряються структурам і повноваженням. Це, поряд із встановленими процедурами та цілями, означає, що результати соціальних дій часто можна передбачити; 4) контролю невизначеностей. Він ніколи не може бути повним, але прийняті правила і методи враховують велику кількість можливих непередбачених обставин. Правила встановлюються не стільки для роботи з конкретними людьми або особистостями, скільки мають загальний характер і розраховані на значну кількість можливостей. Це дозволяє обмежувати результати в певних рамках, тим самим знижуючи їхню невизначеність [5].

З огляду на ці принципи вважаємо обґрунтованим припущення про те, що законотворча діяльність Українського Парламенту – Верховної Ради України із прийняття

законів є раціональною, а її результати, об'єктивовані в законах України, характеризуються правопевністю (передбачуваністю) та враховують різні юридично значущі обставини, в тому числі й ті, що є підставою для введення в Україні правового режиму воєнного стану, а також правоперешкоджаючими юридичними фактами для виникнення конституційно-правових відносин із організації та проведення виборів.

Конституційність і законність, як критерій оцінки, означає: по-перше, відповідність Конституції України правових органів публічної влади, визначених у п. 1 ч. 1 ст. 150 Основного закону Української держави (в межах цього дослідження йдеться про акти виборчого законодавства України, а також постанову органу законодавчої влади про призначення виборів Президента України у строки, передбачені Конституцією (п. 7 ч. 1 ст. 85)); по-друге, зобов'язання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [1].

Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

Оскільки суб'єктом законотворчості при формулюванні цієї дефініції використано словосполучення «інших національних цінностей», яке вимагає використання системного способу тлумачення, звернемось до правового припису, закріпленого в п. 10 аналізованої статті вищезгаданого нормативно-правового акта. Згідно з цим приписом національні інтереси України являють собою життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [3]. Тлумачення вищезгаданих приписів у їх логічному та системному взаємозв'язку дає підстави для висновку про те, що національна безпека України є захищеністю від реальних та потенційних загроз державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян.

Як критерій оцінки можливості проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану, національна безпека України з необхідністю вимагає визначення потенційних загроз – явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [3].

Аналіз змісту Основного закону Української держави в аспекті предмета дослідження свідчить про раціональність суб'єкта законотворчості у підході до регламентації суспільних відносин із організації та проведення виборів Президента України. Підтвердженням цьому слугують такі аргументи: 1) конституційне закріплення права громадян України брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 38); 2) конституційне визнання виборів однією з форм народного волевиявлення (ст. 69); 3) чітке визначення суб'єктів активного виборчого права (ст. 70); 4) закріплення універсальних принципів виборчого права та конституційної гарантії вільного волевиявлення; 5) розмежування у часі парламентських і президентських виборів, а також різний час проведення чергових і позачергових виборів (ч.ч. 1-2 ст. 77 та ч. 5 ст. 103); 6) обмеження щодо участі у президентських виборах громадянина України, який виконував функції глави держави два строки підряд; 7) розмежування повноважень щодо призначення позачергових виборів до Верховної Ради України та виборів Президента України між главою Української держави та Парламентом відповідно (ч. 2 ст. 77, п. 7 ч. 1 ст. 85, п. 7 ч. 1 ст. 106); 8) нарешті, найвагоміший аргумент за відсутності в тексті Основного закону Української держави прямої заборони щодо проведення виборів Президента України – потенційна можливість встановлення окремих обмежень прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень в умовах воєнного і надзвичайного стану (ч. 2 ст. 64) [1].

В аспекті проблемного питання, що складає предмет розгляду, заслуговують на увагу і положення законодавчих актів, дія яких пов'язана із юридичним актом уведення в Україні правового режиму воєнного стану. Незважаючи на імперативну вимогу безперервності виборчого процесу та неможливості його скасування, зупинення або перенесення в звичайних умовах, абз. 3 ч. 1 ст. 20 Виборчого кодексу України передбачає, що у разі

введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України [2].

Початок перебігу відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з введенням правового режиму воєнного або надзвичайного стану, абз. 5 ч. 1 ст. 20 Виборчого кодексу України пов'язує з припиненням чи скасуванням дії такого режиму [2].

Аналіз вищенаведених приписів Виборчого кодексу України свідчить про те, що в умовах дії правового режиму воєнного стану жодна з передбачених законом виборчих процедур проводитись не може. Ба більше, вона навіть не може бути розпочата, що доводить неможливість проведення виборів Президента України в цей період. Прямим підтвердженням такого умовиводу є і ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що визначає юридичні гарантії законності в умовах воєнного стану. До таких гарантій поряд із заборонаю зміни Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, проведення страйків, масових зібрань та акцій, законодавець відніс і заборону проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування [4].

Незважаючи на суспільно важливі функції виборів (забезпечення реального народовладдя, легітимної ненасильницької зміни правлячих еліт, недопущення узурпації влади й ін.), їх проведення в умовах воєнного стану може супроводжуватися серйозними викликами. Державним органам, які забезпечують організацію та проведення виборів, необхідно дати відповідь на такі запитання: 1. Як забезпечити можливість реалізації активного виборчого права тим громадянам України, котрі перебувають у силах безпеки і оборони, захищають суверенітет держави та її територіальну цілісність? Крім морально-етичної складової цього питання (порушення принципу справедливості), відсутність такої можливості у багатьох військовослужбовців фактично означатиме позбавлення їх одного з найважливіших політичних прав; 2. Як забезпечити організацію і проведення виборів на тимчасово непідконтрольних Україні територіях, що всупереч нормам міжнародного права були анексовані державою-агресором? Звісно, що можна скористатися досвідом виборчого процесу 2019 р., але подібна практика іще більше похитне довіру населення окупованих територій до інститутів української влади і передусім Президента України як гаранта суверенітету та територіальної цілісності нашої держави; 3. Як забезпечити реалізацію активного виборчого права тими громадянами України, які через загрозу своєму життю і здоров'ю змушені були залишити територію нашої держави? З огляду на кількість виборців із числа громадян України, які перебувають за кордоном і мають право голосу, із високим ступенем вірогідності можна припустити, що дипломатичні представництва України за кордоном не зможуть забезпечити необхідні умови для голосування усім бажаним; 4. Як забезпечити безпеку учасників виборчого процесу на виборчих дільницях у день голосування? Сьогодні вже усім зрозуміло, що держава-терорист не зупиниться ні перед чим, аби реалізувати свої злочинні наміри. Тому органам державної влади необхідно зважити на високу ймовірність ураження виборців, які прийдуть на виборчі дільниці у день голосування, за допомогою ракетного озброєння чи безпілотних літальних апаратів із вибухівкою; 5. Як забезпечити можливість вільного та рівного доступу кандидатів у Президенти України до медіаресурсів? Ця проблема існувала і раніше, але сьогодні, з огляду на запроваджений правовий режим воєнного стану, стає іще більш актуальною. І це далеко не вичерпний перелік викликів, із якими могла б стикнутися українська влада у разі ухвалення політичного рішення про проведення виборів глави держави.

Отже, усе вищевикладене може свідчити не лише про неконституційність і незаконність проведення виборів Президента України в умовах воєнного стану, але й про нераціональність дій учасників виборчого процесу, спрямованих за заміну чинного глави держави, який сьогодні здійснює надважливу функцію Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, необхідну для збереження й існування в майбутньому незалежної Української держави.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Раціональність – що це таке, теорії, види і типи раціональності. *Termin.in.ua*. URL : <https://termin.in.ua/ratsionalnist/>

5. Сердюк І. А. Методи дослідження правових актів. *Соціологія права*. 2023. № 1–2. С. 130–136.

УДК 34.037

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/165-166

Наталія ФЕДІНА

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

Богдана ДЕНИСЮК

курсант факультету № 1
Інституту підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету
внутрішніх справ

**СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО СПРЯМУВАННЯ
ДЛЯ ПРАВОЗАСТОСОВНИХ ОРГАНІВ**

Під судовою практикою науковці-теоретики розуміють об'єктивований досвід індивідуально-правової діяльності судових органів, який формується в результаті застосування права при вирішенні юридичних справ. В даному визначенні розкривається широке розуміння поняття сутності і змісту судової практики [1, с. 28].

Нормативний вплив актів судової влади помітний упродовж всієї історії людства. Серед історичних причин визнання нормативності актів судової влади виокремлюються: необхідність дотримання звичаїв, що визнавались у судових рішеннях; централізація державної влади, ієрархічність судової системи та відкритість судочинства. Крім того, дотримання судами принципу «аналогічні справи вирішуються аналогічно» сприяє підвищенню суспільної довіри до суддів та зміцненню поваги до їхніх рішень. Суд бере участь у процесі формування права у разі, якщо правова позиція, викладена в акті судової влади, має обов'язкове значення не лише для сторін у справі, а й для суддів при вирішенні наступних справ аналогічного характеру. Всебічне визнання нормативності актів судової влади у різних країнах призвело до вживання у науковому обігу терміна «судова правотворчість», що відображає явище нормативності актів судової влади у тих випадках, коли судді у процесі застосування, тлумачення норм права, заповнення прогалин, вирішення колізій формулюють нові правоположення (правові позиції) як частину мотивації акта судової влади [2, с. 320]

Рішення і висновки Конституційного Суду України (далі – КСУ) є обов'язковими до виконання. КСУ може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку; КСУ має право зажадати від державних органів письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку КСУ; невиконання рішень та недодержання висновків КСУ спричиняє юридичну відповідальність [3, с. 330].

Дуже актуальною є судова практика міжнародних судів, прецедентне право яких є частиною системи права України. На сьогодні Європейський суд з прав людини є найвищим судовим органом, незалежним від правових систем тих країн, які підписали Європейську конвенцію з прав людини. Як вищий незалежний судовий орган, що володіє великим авторитетом, він функціонує на принципах прецедентного права. До того ж, кожне його рішення у конкретній справі містить нові правоположення, що визнаються країнами-учасниками як судовий прецедент, який є обов'язковим для кожної з них. Оскільки Європейська конвенція з прав людини є джерелом права в Україні, остільки й її офіційне тлумачення, сформульоване Європейським судом з прав людини, обов'язкове для

вітчизняного правозастосовувача.

Отже, визнавши Європейську конвенцію, в українській правовій системі почало діяти прецедентне право. Рішення Європейського суду з прав людини є прецедентами, вони мають обов'язкову силу і для українських судів. Прецеденти міжнародних судів не тільки є джерелами права з питань тлумачення норм міжнародних договорів, але як такі можуть у деяких випадках стати у пригоді при тлумаченні норм і внутрішнього права. Все це дає нам право розглядати їх як джерела українського права [4, с. 432].

В Україні судова практика довгий час офіційно не визнавалася джерелом права, проте нижчі судові інстанції завжди намагалися слідувати практиці вищих судів при вирішенні аналогічних справ, оскільки в іншому разі їх рішення могли бути скасовані в апеляційному чи касаційному порядку.

Ще в радянські часи видавалися постанови пленумів верховних судів СРСР та союзних республік як певні орієнтири для судового правозастосування. Відповідно, на рівні доктрини визнавався прецедент тлумачення та була розроблена теорія правоположень.

Як правило, судова практика є формально необов'язковим, вторинним джерелом права. Вона може надати переконливе обґрунтування для судового рішення, однак посилення лише на неї недостатньо. Воно має бути поєднане з посиланням на відповідний нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір чи інше формально обов'язкове джерело права. Ситуація може бути іншою, якщо держава прямо вказує на обов'язковість висновків, викладених у відповідних судових актах [5, с. 211].

Із загальнофілософської точки зору суспільна «практика» (в тому числі й судова) визначається через взаємне відношення між суб'єктом і об'єктом практичної діяльності. Зокрема, Гегель під практикою розумів «...певне відношення суб'єкта – об'єкта, що полягає у перетворенні об'єкта суб'єктом». Це відношення виражається в прямій дії суб'єкта на об'єкт, в результаті якої змінюється об'єкт, та в можливій зворотній дії об'єкта на суб'єкт, у результаті чого змінюється суб'єкт. Пряма дія є цілеспрямованою діяльністю суб'єкта з очікуваною зміною об'єкта, яка здійснюється відповідно до модельних уявлень суб'єкта про об'єкт. Результатом цієї дії є фактична зміна стану об'єкта. Зворотна дія виражається через сприйняття і аналіз суб'єктом тих фактичних змін, які сталися в об'єкті відповідно до його сутності. Результатом такої діяльності є зміна модельних уявлень суб'єкта. Таким чином, практика, в тому числі й судова, виражається і як діяльність зі зміни об'єкта, а можливо, й зі зміни суб'єкта, і як різні результати такої практичної діяльності [6, с. 284].

Стосовно судової практики як суб'єкт судової діяльності виступає суд, елементарним об'єктом судової практики, – наприклад, та чи інша справа, що перебуває в судовому провадженні. Модельні уявлення суду визначаються чинним законодавством. Суд приймає те чи інше рішення на основі чинного законодавства щодо справи, тобто змінює її стан як об'єкта. Таким чином, ця зміна є найпершим результатом діяльності, що знаходить своє втілення в тому чи іншому акті суду (ухвала, рішення, постанова) [6, с. 292].

Отже, судова практика вищих судових інстанцій завжди виступала орієнтиром як для нижчих судів, так і для інших правозастосовних органів.

1. Біленчук П. Д., Сливка С. С. *Правова деонтологія* / за ред. П. Д. Біленчука. Київ : АТКА, 2018. 320 с.

2. Кельман М. С. *Теорія держави* : навч. посібник. Тернопіль, 1997. 330 с.

3. Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Богачов Л. Л. *Загальна теорія держави і права* : підруч. для студ. юрид. спеціальностей вищ. навч. закл. Харків : Право, 2016. 432 с.

4. Кельман М. С., Мурашин О. Г. *Загальна теорія права* : підруч. Київ : Кондор, 2006. 477 с.

5. Скаун О. Ф. *Юридична деонтологія* : підруч. Харків : Еспада, 2008. 400 с.

6. Гусарєв С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. *Теорія права і держави*. Харків, 2019. 320 с.

УДК 327.5+341.31

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/167-168

Тетяна СЕРГІЄНКО

доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат політичних наук, доцент

Валерія БЄЛОВА

студентка ННІ права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Актуальність обраної теми полягає в тому, що основним завданням стратегії національної безпеки є запобігання військовим конфліктам військово-політичними засобами та оцінка характеру сучасних військових конфліктів. Протистояння окремих держав і коаліцій країн у XXI ст. відбувається в умовах суттєвих змін у системі національної та міжнародної безпеки, пов'язаних із загостренням конкуренції та перерозподілом впливу між різними геополітичними центрами. Характерною рисою сучасного протистояння між окремими державами є відсутність єдиного розуміння ознак початку воєнного конфлікту та порядку переходу у воєнний стан. На практиці це призводить до застосування військової сили без офіційного оголошення війни, що ускладнює ідентифікацію головних дійових осіб військових дій. При цьому зберігається можливість військових конфліктів і воєн у їхньому класичному вигляді з типовими етапами розвитку та певною структурою.

Особливий внесок у дослідження цієї проблеми зробили зарубіжні та вітчизняні вчені. Значну увагу дослідженню конфліктних ситуацій та їх подоланню приділяють українські науковці, такі як: Н. Гришина, О. Донченко, В. Воронкова, А. Ішмуратов, М. Пірен, Т. Титаренко, Н. Чепелева, В. Василюк, О. Калмікова, В. Зігерт, Л. Ланге, О. Леонтєв, О. Лурія, Є. Мелібруд, В. Мясіщев, Л. Петровська, А. Петровський та ін. Особливу увагу приділено специфіці безпеки на основі аналізу чинників безпеки, класифікації загроз економічній і політичній безпеці та механізмам їх локалізації. Проте зазначимо, що проблема військових конфліктів потребує подальших досліджень, оскільки єдиного підходу до вирішення конфліктних ситуацій не існує, особливо через їхню різноманітність та непередбачуваність. Для більшості людей мрія про гармонійну атмосферу залишається мрією, а вирішення конфліктних ситуацій як на державному, так і на міжособистісному рівнях часто не виходить за межі скарг і взаємних звинувачень.

Щодо визначення сутності понять «війна» та «воєнний конфлікт», то сьогодні цьому питанню присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: Б. Бенсона, Ю. Буга, С. Денисова, К. Кардаша, К. Клаузевіца, С. Кульчицького, Р. Пилявець, М. Требіна, Г. Шелтона та ін. Дослідженням типів та видів військових конфліктів займалися Д. Албертс, О. Копичев, Г. Костенко, С. Митчел, О. Ніколаєв, С. Сірий, Ф. Штейн та ін. Проте багато питань залишаються відкритими і потребують дослідження.

Найбільш систематичне визначення сутності війни можна знайти в працях К. Клаузевіца, який обґрунтував діалектичний зв'язок війни і політики [3, с. 114]. Автор зазначає, що війна є продовженням державної політики шляхом збройного насильства. Політологічний енциклопедичний словник дає таке визначення терміна «війна»: це збройна боротьба між державами чи соціальними, етнічними та іншими спільнотами; засіб боротьби за світову гегемонію та захист національних інтересів [2, с. 70].

На думку авторів В. Дяченка, М. Цюрупа, П. Шумського, поняття «воєнний конфлікт» охоплює всі види організованих форм збройного зіткнення суспільних сил як усередині держави, так і на міждержавному рівні чи між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем контрольованого насильства, переходом від мирного до військового способу життя з неминучим повсюдним порушенням прав і свобод населення [1, с. 35]. Тобто поняття «воєнний конфлікт» можна віднести як до локального, так і до глобального рівнів. Тоді як поняття «війна» є різновидом військового конфлікту і видом збройного конфлікту.

Причинами виникнення та розвитку військових конфліктів можуть бути приватні чинники, наприклад, національно-етнічні, релігійні протиріччя, територіальні суперечки тощо, які можуть не мати фундаментальної чи глибинної суті. Під час військових конфліктів супротивники не можуть загрозувати життєвим інтересам або самому факту існування іншого, не намагаються змінити цілісність економічної системи та політичної системи [4, с. 70]. Воєнний конфлікт може розвиватися з метою отримання політичних і стратегічних переваг або певної економічної вигоди, зміни військово-політичного балансу на регіональному рівні або існуючих відносин між противниками конфлікту. Відсутність широкомасштабних політичних цілей військового конфлікту призводить до обмеження масштабів застосування військової сили, що має наслідком локалізацію військових дій у певних просторових межах, наприклад, на окремих територіях чи у прикордонних зонах. Крім того, військовий конфлікт передбачає, що при домінуванні певного виду збройних сил або роду військ можуть бути використані не всі можливості збройних сил конфліктуючих сторін, а лише деякі з них.

Безумовно, вивчення таких складних явищ, як військовий конфлікт і війна зокрема, можливе з позиції багатьох аспектів. На основі аналізу праць науковців, які досліджують особливості сучасних військових конфліктів та чинники, що їх зумовлюють, нами складено класифікацію військових конфліктів за такими основними ознаками: причини військових конфліктів; джерела військових конфліктів; ставлення до національних інтересів; застосування миротворчих сил; правові показники; стратегічні показники; соціально-політичні показники; показники якості; культурні показники. Залежно від причин воєнних конфліктів їх поділяють на: територіальні, економічні, сировинні, технологічні та соціальні. Залежно від джерел, якими є агресивність окремих держав чи їх коаліцій, політичних лідерів, юридичних чи фізичних осіб, воєнні конфлікти бувають: політичні, ідеологічні, сепаратистські, етноконфесійні, кримінальні. З точки зору національних інтересів військовий конфлікт може мати форму війни або збройного конфлікту. За правовою основою військові конфлікти поділяються на справедливі, або звичайні, і несправедливі, або неконвенційні. За культурними особливостями – на міжнародні та внутрішньоцивілізаційні. Це пов'язане насамперед із конфліктами, зумовленими загостренням історичних протиріч у ході сучасних інтеграційних процесів формування регіональних та субрегіональних цивілізацій.

Щодо наслідків сучасних військових конфліктів, то вони залежать від багатьох факторів. Зокрема, на характер економічних наслідків та макроекономічних показників впливає тривалість військового конфлікту, що може зменшити негативний ефект у разі зіткнень низької інтенсивності, які не супроводжуються значними руйнуваннями інфраструктури; також слід вказати на вплив на показники ВВП на душу населення, показники експорту та імпорту, зміни обсягів державних витрат, державного зовнішнього боргу, внутрішніх інвестицій, що може відбуватися залежно від характеру та умов збройних конфліктів; тип і тривалість військових конфліктів по-різному впливають на споживчі витрати, витрати на соціальне забезпечення, охорону здоров'я тощо.

Таким чином, зазначимо, що різноманітність типів воєн і військових конфліктів та факторів, що визначають причини їх виникнення і характер збройної агресії, не дає однозначного висновку про їхній вплив на економічний стан країн, що беруть участь у конфлікті, і вимагає поетапного дослідження для визначення напрямів післявоєнної відбудови.

1. Дяченко В. І., Цюрупа М. В., Шумський П. В. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів. Ч. I. Історія становлення. Київ : Сфера, 1999. 128 с.

2. Денисенко В. М., Угрин Л. Я., Хома Н. М. Політологія : енциклопедичний словник / за ред. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 548 с.

3. Сахновський Є. Воєнна теорія Карла фон Клаузевіца на межі XX–XXI ст. *Історична панорама. Спеціальність : Історія*. 2015. Вип. 20. С. 109–127.

4. Сергієнко Т. І. Концептуальні засади сучасних політичних конфліктів в умовах інформаційного протистояння // Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology. Monograph 5. Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2016. P. 69–77.

УДК 341.34+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/169-170

Наталія ФЕДІНА

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
факультету № 1,
кандидат юридичних наук, доцент

Денис ОВДІЙЧУК

курсант факультету № 1
Інституту підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету
внутрішніх справ

**ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ**

Після початку збройної агресії росії проти України 24 лютого 2022 р. життя більшості українців перевернулося і вже ніколи не буде таким, як раніше. Уже з перших хвилин вторгнення ми помітили, як порушуються права людини.

Основним правом людини є право на життя (ст. 27 Конституції України) [1]. Багато людей, як цивільних, так і наших захисників, зазнали поранень або загинули. Можемо стверджувати, що росія свідомо порушує право людини на життя, вбиває, катує усіх на своєму шляху. Неможливо не згадати масове поховання у м. Ізюм Харківської області. Після звільнення містечка від російських окупантів 10 вересня 2022 р. ЗСУ, Національна поліція України та інші державні структури почали виявляти масові поховання українців, які загинули від рук рашистів. Було виявлено сотні мертвих, ні в чому не винних людей, їх вбивали, знищували, а їхні тіла закопували в спільні ями. Після цього довгий час неможливо було ідентифікувати тіла загиблих через їхній жахливий стан, деякі з них не мали статевих ознак. До сьогодні залишається ще багато неідентифікованих тіл. Це лише одне з масових поховань, виявлених біля м. Ізюм. На окупованих територіях місяцями панували шалений жах, насильство, тортури та масові вбивства [2].

Право на рівність та повагу до гідності особи (ст. 28 Конституції України) [1] забороняє будь-які приниження громадянина, застосування покарання або поведження, що принижує гідність особи. Воно забезпечує належне ставлення до особи з боку будь-якої держави, органів влади та інших громадян, забезпечує нормальне існування та розвиток особи. На жаль, багато військових ЗСУ, захищаючи нашу землю, потрапляють у полон до росіян. Усім відомо про те, як останні поведуться із нашими військовополоненими. Це можуть бути різні знущання, домагання, приниження, застосування фізичної сили, різних пристроїв для завдання фізичного болю особі.

Наступним, не менш важливим, є право особи на житло (ст. 47 Конституції України) [1]. Багато громадян втратили свої домівки внаслідок потрапляння снарядів або осколків, а інші – тому, що змушені були покинути житло, на яке заробляли протягом життя, вклали фінанси та душу, а нині воно знаходиться на тимчасово окупованій території. З початку війни росіяни свідомо влучали по багатоповерхівкам, де не одна сім'я втрачала своє помешкання та залишалася без даху над головою. Також неможливо не згадати підриг Каховської ГЕС – тоді вода залила багато сіл, міст. Будинки, квартири були повністю затоплені, вода на своєму шляху знищувала все: людей, тварин, майно.

Також багато громадян тимчасово втратили житло у зв'язку з тим, що територія, на якій перебуває будинок, залишається під тимчасовою окупацією, люди не мають доступу до своїх помешкань, оскільки не хотіли наражати себе на небезпеку та змушені були покинути ці території. Багато з них, на жаль, більш ніколи не повернуться до свого будинку, оскільки він повністю знищений окупантами, а деякі з них навіть не знають, чи залишився їхній будинок, чи його вже немає. У Мелітопольському районі російські окупаційні сили відібрали приватні будинки у людей, які змушені були виїхати з регіону. Цей процес окупаційна влада називає «націоналізацією». В деяких населених пунктах ці будинки складають понад 10 % всього житлового фонду [3].

Особи, які перебувають на тимчасово окупованій території, фактично не мають права на свободу думки і слова (ст. 34 Конституції України) [1]. Оскільки влада, яка встановилася на окупованих територіях, намагається нав'язати ідеологію росії, але більшість українців є свідомими та залишаються з власною думкою і вважають, що все, що їм розповідають, є неправдою та нісенітницею, вони намагаються довести це окупантам. Проте останні, незважаючи ні на що, будуть забороняти особі говорити про це, розпочнуть застосовувати фізичну силу, катування та інші види розправи. Тому фактично стосовно багатьох громадян порушується право на свободу слова, вони не можуть вільно висловлювати свою думку, оскільки за це можуть втратити власне життя.

Порушується і право на участь в управлінні державними справами (ст. 38 Конституції України) [1]. Кожен громадянин, який досягнув вісімнадцяти років, має право брати участь у виборах. Оскільки країна перебуває в умовах воєнного стану, проводити збори, мітинги, демонстрації заборонено. Відповідно громадяни не можуть донести свої погляди та переконання до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Найбільш важливим є порушення права дітей, які позбавлені можливості бути поруч зі своїми батьками та близькими родичами (ст. 52 Конституції України) [1]. У багатьох дітей батьки загинули, героїчно захищаючи нашу землю, інших дітей терористи депортували до росії під виглядом надання допомоги та відпочинку, доля більшості цих ні в чому не винних дітей залишиться назавжди невідомою, проте вони мають бути поруч із своїми батьками, під надійним наглядом та в повноцінному забезпеченні.

Під виглядом «добрих» справ, евакуації чи відпочинку Росія вивозить українських дітей на територію російської федерації чи тимчасово окупованого Криму. Жертвами депортації стають як вихованці інституційних закладів, так і діти, яких сиротами зробили військові країни-окупанта. Також вивозять і тих, у кого є родинні зв'язки на території України [4] Станом на 22 листопада 2023 р. відомо про 19 546 дітей, яких росія депортувала на свої території.

Також не менш важливим є право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України) [1], воно теж гостро порушується у умовах війни. Часто пораненим військовослужбовцям не можуть надати медичну допомогу через те, що ведуться активні обстріли з боку ворога, через це воїни гинуть. Також велика кількість медичних закладів знищена ворожими обстрілами, в інших через руйнування неможливо надавати медичні послуги громадянам.

Тому, аналізуючи всю наведену вище інформацію, хочемо зазначити, що питання захисту прав людини, особливо на тимчасово окупованих територіях, дуже загострюється з кожним днем. Заарештовується все більше невинних людей, а самопроголошені органи державної влади все більше дозволяють собі порушувати міжнародні норми щодо прав та свобод людини, які ратифіковані майже у кожній країні. Саме тому Україні потрібно ще раз переглянути всі способи захисту прав і свобод людини і громадянина, удосконалити їх та зробити більш ефективними й дієвими, доступними для цивільного населення окупованих територій.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Ідентифікувати всіх загиблих в Ізюмі неможливо через те, що родичі не приходять на ДНК-експертизу – прокуратура. *Гордон*. URL : <https://gordonua.com/ukr/news/war/identifikuvati-vsikh-zagiblih-v-izjumi-nemozhливо-cherez-te-shcho-rodichi-ne-prihodjat-na-dnk-ekspertizu-prokuratura-1633876.html>.

3. «Відбирають житло та перепродають». Як українцям захистити своє майно в окупації? *Радіо Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiyski-okupanty-vidbyrayut-zhytlo-ukrayintiv/32418933.html>.

4. Омбудсман про звіт РФ щодо депортованих дітей з України: Це прямий доказ для МКС. *АрміяInform*. URL : <https://armyinform.com.ua/2023/08/01/ombudsman-pro-zvit-rf-shhodo-deportovanyh-ditej-z-ukrayiny-cze-pryamyj-dokaz-dlya-mks/>.

УДК 342.78

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/171-173

Наталія ФІЛПСЬКА

старший викладач кафедри
конституційного і міжнародного права
факультету № 4,
кандидат юридичних наук

Владислав ПЕТРУК

курсант 2 курсу факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІЛЬНЕ ПЕРЕСУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Основні права людини є тим оптимальним мінімумом, який дозволяє особі існувати та розвиватися, почувати себе гідно та повноцінно. Обмеження таких прав є неприпустимим, окрім чітко визначених у національному законодавстві випадків. Конституція України закріплює основні принципи організації держави, гарантує права та свободи громадян, включаючи право на вільне пересування, встановлює принципи функціонування органів влади та інші основи правопорядку в Україні. У ст. 33 Основного закону вказано: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [1]. Але під час дії правового режиму воєнного стану конституційні права і свободи людини і громадянина можуть тимчасово обмежуватися.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 р. дає визначення особливого правового режиму воєнного стану. Так, «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2].

Цілком виправданим є запровадження деяких обмежень під час дії такого правового режиму, як воєнний стан. Водночас слід зазначити, що не всі конституційні права і свободи людини і громадянина можуть обмежуватися. В Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» зазначається вичерпний їх перелік. Таке законодавче рішення унеможливує будь-яке свавілля органів публічної влади у воєнний час. Згідно з положеннями зазначеного документа можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [3]. Також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Цікавим для дослідження є право на вільне пересування, яке гарантується ст. 33 Конституції України та може бути обмежене на підставі низки нормативно-правових актів, а саме:

– положень «Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан» від 29.12.2021 № 1455 [4]. Цей документ визначає процедуру запровадження особливого режиму під час воєнного стану в Україні. Ним передбачено встановлення спеціальних правил для контролю переміщення осіб і транспорту на конкретних територіях, де запроваджено воєнний стан. Такі заходи вводяться військовим командуванням спільно з військовими

адміністраціями (якщо вони утворені). У разі потреби також можуть бути залучені органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Зазначений процес є частиною заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та контролю в надзвичайних ситуаціях під час воєнного стану;

– положень «Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан» від 29.12.2021 № 1450. Цей документ встановлює спосіб запровадження обмежень або заборон щодо вибору місця перебування чи проживання осіб на території, де діє воєнний стан. Ці обмеження або заборони встановлюються та реалізуються військовим командуванням разом із військовими адміністраціями (якщо вони утворені) самостійно або з використанням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Це означає, що під час воєнного стану можуть бути встановлені спеціальні правила щодо того, де особи можуть проживати/перебувати на території, де введено воєнний стан. Метою таких обмежень є забезпечення безпеки та порядку в умовах надзвичайних обставин [5].

Підставою запровадження комендантської години є п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Це заборона перебування в певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень. Запроваджується шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією і дозволяє контролювати рух та присутність людей в небезпечні часи [6].

Правоохоронні органи і деякі підрозділи МВС беруть безпосередню участь у забезпеченні дотримання таких обмежень, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів людини. Так, наприклад, на Закарпатті прикордонники за добу зупинили вісьмох військовозобов'язаних чоловіків, які мали намір незаконно залишити територію України [7]. Причиною виникнення таких правопорушень є заборона виїзду за кордон окремих категорій громадян під час воєнного стану, а саме військовозобов'язаних чоловіків віком від 18 до 60 років, крім військовозобов'язаних, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [8].

Підрозділи Національної поліції України в одному з районів Києва за вихідні виявили 140 порушників комендантської години [9]. Застосування комендантської години має за мету полегшити роботу представників правоохоронних органів щодо забезпечення громадського порядку та безпеки в умовах воєнного стану.

Водночас можна констатувати, що українське законодавство наразі не передбачає прямої відповідальності за порушення комендантської години, що негативно впливає на результативність діяльності правоохоронних органів. Однак народними депутатами України зареєстровано законопроект про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану (№ 10195), який напрацьовано спільно з Міністерством внутрішніх справ України та Національною поліцією України [10].

Крім того, Державна служба України з надзвичайних ситуацій створила інтерактивну мапу територій, у яких потенційно можуть знаходитися вибухонебезпечні предмети, наприклад, міни та снаряди. Обмеження пересування територіями через їх забруднення вибухонебезпечними предметами є також обмеженням права на вільне пересування, але зумовленим забезпеченням безпеки громадян.

Отже, можна констатувати, що Конституція України гарантує нам права та свободи, у тому числі право на вільне пересування, яке є важливим основним громадянським правом кожної особи. Проте в умовах воєнного стану введення обмежень на вільне пересування стає необхідним заходом для забезпечення безпеки та захисту національних інтересів.

Через дію правового режиму воєнного стану в Україні тимчасово запроваджено обмеження прав і свобод людини та посилення заходів безпеки. Органи та підрозділи системи МВС беруть участь у забезпеченні безпеки та вживають заходів для дотримання громадського порядку у цих надзвичайних обставинах. Правоохоронні органи України відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання законних та правомірних обмежень права на вільне пересування. Вони вживають заходів для контролю та регулювання руху громадян, що може включати встановлення контрольних пунктів, перевірку документів, та інші заходи, необхідні для забезпечення громадського порядку у виняткових обставинах.

Наголошуємо на надзвичайній важливості обґрунтованості, тимчасовості таких обмежень, пропорційності загрози та обмежень з метою забезпечення максимального захисту

громадян України та безпосередньо держави в умовах повномасштабного вторгнення та дії правового режиму воєнного стану.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1455. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-п#n8>.
5. Про затвердження Порядку встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1450. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2021-п#n10>.
6. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 № 573. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-п#Text>.
7. Біля кордону з Румунією, Угорщиною та Словаччиною затримали 8 ухилинтів. *Державна прикордонна служба України*. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/news/bilya-kordonu-z-rumuniyu-uorshchينوyu-ta-slovachchينوyu-zatrimali-8-uhilyantiv/>.
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
9. Матяш Т. У Києві за вихідні виявили 140 порушників комендантської години. *LB.ua*. URL : https://lb.ua/society/2023/03/27/550129_kiievi_vihidni_viyavili_140.html.
10. Зареєстровано законопроект про відповідальність за порушення комендантської години. *АрміяInform*. URL : <https://armyinform.com.ua/2023/10/30/zareyestrovano-zakonoprojekt-pro-vidpovidalnist-za-porushennya-komendantskoyi-godyny/>.

УДК 341+342

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/173-174

Юлія ГАЛЕНКО

старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

LEGAL BASIS FOR ENSURING INTERNATIONAL AND NATIONAL SECURITY

In today's world, where global challenges and threats can affect stability at both the national and international levels, there is a need for effective legal regulation to ensure the security of society and preserve fundamental human rights and freedoms. Legal regulation is aimed at defining the rights and obligations of each party in the system of relations where security and human rights are protected. National and international legislation defines the framework for the functioning of law enforcement agencies that maintain order, protect citizens from crime and guarantee their rights. A key aspect is the recognition of the need to harmonize national and international legislation to ensure unity and coherence of measures aimed at preserving security and human rights. International agreements and treaties become the basis for cooperation between countries in addressing common problems and challenges, ensuring interaction and information exchange.

The international situation of XXI century confirms the importance of human security, personal development, labor, food and environmental security as well as protection of people. The essence of national security (protection of vital interests of an individual, society and the state from internal and external threats) lies in the complex and equivalent combination of its objects (components) as well as functioning of civilized guarantees and mechanisms for their reliable protection [3, p. 128].

The legal basis for ensuring international and national security is a fundamental element of the functioning of the country's legal system and international relations. National legislation defines the competencies and powers of internal law enforcement agencies, providing them with a legal

basis for performing functions related to ensuring security of the nation.

In the system of international security guarantees, institutions aim at protecting international peace as a universal value as well as defending national security and sovereignty of each state as a separate unit. The notion that is currently enshrined in modern international law regarding the implementation and understanding of the right of a state to self-defense as a recognized opportunity to use armed force only to repel any unlawful armed attack by another state directed against it or against another state is based on a certain idea of international conflict as an interstate confrontation [1, p. 286].

In the context of international relations, the legal framework is determined by international law and agreements that regulate interaction between countries to ensure common security. Such documents establish general principles and standards aimed at preventing conflicts, terrorism, proliferation of weapons of mass destruction and other global threats.

Based on international standards, states develop national plans and strategies. These plans and strategies define the content of national security, sources of threats, and outline the importance of cooperation at the international, national and subnational levels in the field of security risk management. All national plans use the term «national security» as a core concept. National security legislation establishes the ways in which each state treats threats to its security, its values and its very existence [2, p. 47].

The police, in turn, play a key role in ensuring security in accordance with the established legal framework. The legal framework regulates powers of law enforcement agencies, defines the scope of their functions and establishes mechanisms for interaction with other agencies and international partners.

Generally accepted principles of international law, such as the primacy of human rights and the proportionality of security measures, serve as the basis for domestic legislation governing police activities. This allows for a balance between protecting society and preserving the fundamental rights and freedoms of citizens.

Thus, the legal framework for international and national security provides a framework for the actions of police and other law enforcement agencies, which is an important element in maintaining stability and protecting human rights in the modern world.

1. Chekhovych T. V. Ensuring International Security by International Legal Means: International Experience. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*. 2013. No. 1. P. 286.

2. International Legal Principles of Ensuring National Security of Ukraine. *Legal Bulletin*. 2018. Issue 7. Part 2. P. 47.

3. National and International Security in the Context of Human Rights Protection in the Modern World. *Philosophical and Methodological Problems of Law*. 2016. P. 128.

УДК 342.77(734)+364.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/174-175

Дарья ЛАВРЕНКО
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із основних завдань держави є конституційно-правова політика, яка полягає у захисті та забезпеченні прав людини та громадянина на життя та вільний розвиток. Конституція України закріплює положення про те, що «Україна є суверена та незалежна, демократична, соціальна, правова».

Стаття 1 Конституції України відіграє важливу роль у визначенні принципів формування та розвитку української державності [1].

Принцип соціальної держави, закріплений у Конституції України, є незалежним, але в той же час перебуває в єдиній системі з принципами, що характеризують державу як демократичну. Насамперед це пов'язане з історичним фактором. Соціальні права належать

до прав другого покоління. Права другого покоління, людські та громадянські свободи почали формуватися у боротьбі народу задля поліпшення його соціально-економічного становища та рівня [2]. Ці вимоги зміцнилися після Другої світової війни та вплинули на демократизацію. Соціальні, економічні та культурні права знайшли нормативне вираження у Загальній декларації прав людини 1948 р. і особливо в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

Соціальні гарантії регулюються конституційними нормами, соціальними фондами та умовами для реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина [3]. Соціальні права неможливо реалізувати без організації, координації тощо. Конституція України визначає такі форми діяльності держави з метою забезпечення соціальних прав людини: соціальне забезпечення; створення мережі установ для інвалідів; створення умов, за яких усі громадяни можуть мати можливість побудувати квартиру, придбати або орендувати її як нерухомість, отримати її від держави або органу місцевого самоврядування безкоштовно або за доступною ціною; фінансування охорони здоров'я, безкоштовне медичне обслуговування, ефективні та доступні умови для надання медичної допомоги та розвитку медицини, розвитку та забезпечення фізичної культури та спорту [1]. При аналізі механізму гарантій соціальних прав слід враховувати такі характеристики. Право на гідне життя можна віднести до загального соціального права.

Отже, з метою забезпечення соціальних прав у державі потрібно насамперед забезпечити та створити певні умови для їх реалізації. В країні необхідно законодавчо закріпити норми, що регулюють достатній розмір заробітної плати, безпечні умови праці, обмеження максимальної тривалості робочого часу тощо, а саме: створити спеціальні режими для забезпечення соціальних прав громадян, закріпити чіткі соціальні норми. Також необхідно проаналізувати характеристики та рівень розвитку територіальних одиниць, їхні можливості та ступінь забезпечення у них соціальних прав громадян. Таким чином, найважливішою гарантією соціальних прав людини та громадянина є конституційний лад України, заснований на суворому дотриманні Конституції України та законів України, принципів та норм міжнародного права. Суб'єктом, відповідальним за забезпечення соціальних прав людини та громадян, є уряд. Президент посідає особливе місце у цій системі. Україна є гарантом прав та свобод людини та громадянина (ст. 102 Конституції України). Завдяки цьому Верховна Рада України захищає соціальні права людини та громадянина (стаття 92 Конституції). Парламент здійснює контроль за дотриманням соціальних прав людини та громадянина на території України, Уповноважений Верховної Ради на постійній основі у своїй компетенції, Кабінет Міністрів України вживають заходів для забезпечення соціальних прав та свобод людини та громадянина (ст. 116 Конституції України). Важливу роль у забезпеченні соціальних прав людини та громадянина відіграють суди. Згідно зі ст. 55 Конституції України соціальні права людини та громадяни перебувають під захистом суду [4].

Проте судовий захист прав людини та основних свобод громадян здійснюють як суди загальної юрисдикції, так і Конституційний Суд України. Права людини та громадянина здійснюються не лише органами державної влади. Відповідні місцеві органи влади та асоціації громадян також мають відігравати свою роль. Міжнародні гарантії захисту соціальних прав людини та громадянина включають міжнародні договори у цій сфері, рішення Європейського суду з прав людини та ін.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.

3. Кравченко В. В. Конституційне право України. Київ : Атіка, 2006. 568 с.

4. Ріяка В.О. Конституційне право зарубіжних країн. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 512 с.

УДК 351.755.3+341.324+342.71
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/176-178

Вадим МАЛЬЦЕВ

викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4

Анатолій КОРОТІН

курсант 1 курсу факультету № 4

Харківського національного

університету внутрішніх справ

ПРИМУСОВА ПАСПОРТИЗАЦІЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Проблематика примусової паспортизації на тимчасово окупованих територіях України, зокрема у Криму, Донецькій та Луганській областях, а також у Херсонській та Запорізькій областях після 24 лютого 2022 р. відкриває широке поле для аналізу з точки зору міжнародного права, прав людини та гуманітарного права. Ця практика, що набула особливої актуальності в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, викликає серйозну занепокоєність щодо її впливу на основоположні права та свободи людини.

Методи, застосовані для здійснення примусової паспортизації, охоплюють широкий спектр порушень прав людини, від психологічного тиску та інтимідації до фізичного насильства та катувань. Ці дії, спрямовані на те, щоб змусити громадян прийняти паспорт держави-агресора, обмежують основоположні права людини, включаючи свободу пересування, доступ до медичних послуг, освіти, праці, право на власність, вибір місця проживання, а також право на свободу вираження своєї національної чи етнічної приналежності [1, с. 107].

Російська окупаційна влада систематично застосовує примусову зміну громадянства на окупованих територіях України, що є грубим порушенням міжнародного права. Цей процес, здійснюваний через нав'язування російського громадянства місцевому населенню, передбачає вилучення українських паспортів і видачу паспортів росії. Такі дії не лише позбавляють людей їхньої національної ідентичності, але й ставлять під сумнів легітимність цих «документів», особливо в контексті їхньої юридичної сили в самій російській федерації.

Значну увагу варто приділити інформації, що циркулює в українському інформаційному просторі, зокрема повідомленню, яке з'явилося в етері «Єдиних новин» 03 червня 2023 р. про шантаж батьків на окупованих територіях Запорізької області. Іван Федоров, мер міста Мелітополь, звернув увагу на використання дітей як засобу тиску для забезпечення масової паспортизації. Зокрема, окупаційна адміністрація відмовляє у медичному обслуговуванні дітям, батьки яких не мають російського паспорта або відмовляються підтримувати російську владу. Це стосується навіть тих дітей, які страждають на діабет та інші хронічні захворювання, яким з червня не видаються необхідні безкоштовні лікарські засоби. Російські медичні працівники, зокрема екіпажі швидкої допомоги, відмовляються госпіталізувати таких дітей, пропонуючи лікування лише за наявності російського паспорта у дітей віком від 14 років або заяви від батьків про визнання молодших дітей громадянами росії [2, с. 183–184].

Примусова паспортизація, здійснювана окупаційною владою на тимчасово захоплених територіях, являє собою грубе порушення фундаментальних прав людини, зокрема права на свободу переміщення. Це право закріплене у ст. 13 Загальної декларації прав людини [3] та ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4], які визначають свободу особи переміщуватися в межах держави та залишати будь-яку країну, включаючи свою власну.

Окупаційна влада, здійснюючи заміну українського громадянства на російське через примусову видачу паспортів, фактично обмежує ці права. Особи, які піддаються примусовій паспортизації, можуть зіткнутися з серйозними перепонами для своєї свободи пересування, зокрема з втратою можливості легально перетинати державні кордони або, навпаки, з обмеженнями на переміщення в межах тимчасово окупованої території.

Також важливо підкреслити, що примусова паспортизація має прямий вплив на

доступ до освіти та охорони здоров'я. Відомі випадки з Херсонської області свідчать, що діти, батьки яких відмовилися прийняти паспорт рф, були виключені з освітнього процесу, а дорослі та діти, хворі на цукровий діабет, були позбавлені доступу до життєво необхідних медичних препаратів [5]. Це підкреслює систематичне порушення прав людини, що виходить за межі простої зміни документації, оскільки пов'язане зі втручанням в основні аспекти життя людей, включаючи їхнє фізичне здоров'я та освіту.

Процес громадянзації на окупованих територіях, який втілюється державою-окупантом шляхом надання статусу свого громадянина особам, що проживають на цих територіях, має значні правові та соціально-політичні наслідки. Одним із безпосередніх і найбільш драматичних результатів цього процесу є мобілізація новоприйнятих громадян до збройних формувань держави-окупанта, що засвідчує її намагання зміцнити військовий контроль над окупованими регіонами та використовувати місцеве населення в інтересах своєї воєнної стратегії. Ця практика, що широко застосовується на територіях, тимчасово окупованих російською федерацією, є втіленням прямого порушення міжнародного гуманітарного права, що вимагає негайного міжнародного реагування [6, с. 262].

Крім того, політика масової видачі російських паспортів призводить до значного збільшення кількості осіб з подвійним громадянством, що породжує низку юридичних та соціальних проблем. З одного боку, російська федерація демонструє ігнорування існуючих міжнародних норм, що регулюють питання подвійного громадянства, з іншого – створює передумови для подальшої інтеграції окупованих територій у свою правову та соціальну систему. Особливо тривожним є тиск на громадян України, що змушені прийняти російське громадянство, відмовитися від свого українського громадянства, що є частиною більш широкої стратегії ерозії національної ідентичності і суверенітету України [7, с. 40].

Не менш важливим аспектом є загроза депортації, що висить над тими, хто відмовляється отримати паспорт громадянина рф. Указ № 307, анонсований російською владою, передбачає депортацію українських громадян, які не бажають прийняти російське громадянство та визнані «іноземними громадянами» на власній землі. Цей крок є черговим свідченням спроби російської федерації змінити демографічний і культурний ландшафт окупованих територій, підриваючи основи міжнародного права та порушуючи права людини. Зазначена політика вимагає рішучої відповіді з боку міжнародної спільноти, що буде спрямована на захист основних прав і свобод людини, а також підтримку територіальної цілісності та суверенітету України [8, с. 113].

У контексті розроблення стратегій реагування на проблему паспортизації на окупованих територіях, зокрема щодо нав'язування громадянства країни-окупанта українським громадянам та відповідних наслідків, необхідно зосередити увагу на комплексному підході, який би включав правові, дипломатичні, соціальні та освітні ініціативи. Вирішення цієї проблеми вимагає від України, міжнародної спільноти та правозахисних організацій застосування скоординованих дій, спрямованих на захист прав та свобод українських громадян, а також на відновлення справедливості та законності на порушених територіях.

Необхідно розробити та впровадити реальні та дієві міжнародно-правові механізми для протидії нав'язуванню громадянства державою-окупантом, включаючи моніторинг та реагування на порушення з боку міжнародних організацій, таких як ООН та Рада Європи, та формування судових прецедентів за нормами міжнародного права. Дипломатичний тиск та санкції проти агресора, спрямовані на ізоляцію та обмеження його політичних та економічних можливостей, виступають ключовими інструментами у цьому процесі.

Також важливими є соціальні та освітні ініціативи для підтримки постраждалих громадян, включаючи психологічну допомогу та забезпечення доступу до незалежної інформації. Дії російської окупаційної влади щодо примусової паспортизації порушують міжнародне право, підривають людську гідність та свободу і вимагають негайної міжнародної відповіді. Практика відмови у медичному обслуговуванні дітям та обмеження доступу до освіти та необхідних медичних препаратів підкреслює зловмисний вплив такої політики на найбільш вразливі верстви населення. Мобілізація осіб, примусово наділених новим громадянством, до збройних формувань держави-окупанта, не лише засвідчує спроби зміцнення військового контролю, але й становить пряме порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Політика масової видачі російських паспортів, що призводить до збільшення осіб з подвійним громадянством, створює серйозні правові та соціальні виклики та відображає глибоке ігнорування міжнародних норм. Такі дії не лише загострюють правову та соціальну

кризу, але й сприяють подальшій асиміляції окупованих територій в структуру держави-окупанта.

Реакція міжнародної спільноти на ці виклики повинна бути негайною та рішучою. Важливо не лише засудити порушення прав людини та міжнародного права, але й вжити конкретних заходів для захисту прав та свобод постраждалих, а також відновлення міжнародної справедливості та правопорядку. Цей виклик вимагає скоординованих зусиль на всіх рівнях міжнародної спільноти, аби забезпечити повагу до міжнародних зобов'язань та захист основних прав людини.

1. Смородіна Д., Невара Л. Примусова паспортизація як порушення основоположних прав людини на тимчасово окупованих територіях. *The 15th International scientific and practical conference «Distance education as the main problem of young people»* (Madrid, December 26–29, 2023) Madrid, Spain, 2023. С. 107–110. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/56932/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2.pdf#page=108>.

2. Олешко Н. Прояви геноциду українського народу на тимчасово окупованих рашистами територіях України (2022–2023 рр.). *Scientific Collection «InterConf+»*. 2023. № 34 (159). С. 176–185. URL : <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.06.2023.017>.

3. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

5. На TOT Херсонської області українцям не надають медичні послуги без російського паспорту. *NV*. URL : <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/primusovapasportizaciya-na-tot-u-hersonskiy-oblasti-ukrajincyam-ne-nadayut-medichniposlugi-50363391.html>.

6. Радченко О. І. Міжнародно-правовий аспект забезпечення права особи на громадянство в умовах війни та окупації територій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Т. 3. С. 259–266. URL : <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.44>.

7. Радченко О. І. Право особи на громадянство: проблеми забезпечення в умовах війни. *Protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în procesul asigurării ordinii și securității publice : Ediția III-a* (Chișinău, 7 decembrie 2023). Chișinău, Moldova, 2023. С. 38–41. URL : https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/197063#.

8. Рябчинська О. П. Кримінально-правова оцінка примусової паспортизації та набуття громадянства РФ на тимчасово окупованих територіях України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 11 трав. 2023 р.). Харків, 2023. С. 109–115. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19740/1/konf_NBU-2023.pdf.

УДК 342.78

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/178-180

Анатолій НАТОЧІЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Питання про застосовність прав людини до умов збройних конфліктів активно дискутувалося протягом декількох десятиліть. Найчастіше в центрі обговорення опинялося питання про те, чи продовжують діяти права людини в умовах збройного конфлікту.

Як відомо, збройні конфлікти існували на всіх етапах розвитку суспільства. Та, як правило, ці збройні конфлікти часто виходять за межі певної держави, набуваючи при цьому статус міжнародних. У сучасному суспільстві проблема реалізації прав людини в ході військових дії набула якщо не глобального, то вельми поширеного характеру. Міжнаціональні конфлікти найчастіше виражаються в застосуванні сили протидіючими сторонами, а також характеризуються проявом тероризму і насильства, що є досить негативним фактом.

Важливим є те, що в обстановці збройного конфлікту складно говорити про будь-які права людини, проте не можна забувати, що права людини – це поняття, що характеризує

правовий статус людини і особистості в цілому у державі, її можливості в економічній, соціальній, політичній і культурній сферах. За панівними в сучасному світі уявленнями, вони мають природний і невідчужуваний характер. Права людини закріплені в низці основоположних міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародні пакти про права людини 1966 р. та ін., а також у Конституції України та у законах.

Отже, саме в період збройних конфліктів найчастіше порушуються основні права людини, багатьом не надається елементарна медична допомога, незважаючи на те, що п. 2 ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. говорить: «поранених і хворих будуть підбирати, і їм буде надана допомога». Крім того, сторона, яка перебуває в конфлікті, у владі якої ці особи опиняться, має забезпечити їм гуманне поводження і догляд без будь-якої дискримінації з таких причин, як стать, раса, національність, релігія, політичні переконання або інші аналогічні критерії. Суворо забороняється будь-яке посягання на їхнє життя і особистість, зокрема, забороняється добивати або винищувати їх, піддавати їх тортурам, проводити над ними біологічні досліді, навмисно залишати їх без медичної допомоги або догляду або навмисно створювати умови для їх зараження (ст. 12 згаданої конвенції) [1].

Щодо самих військових дій, то у будь-який час, і особливо після бою, сторони повинні вжити всіх можливих заходів до того, щоб розшукати і підібрати поранених і хворих та захистити їх від пограбування та поганого поводження. Не допускається пограбування мертвих (мародерство).

Коли це дозволяють обставини, повинні укладатися угоди про примирення або припинення вогню, щоб підібрати поранених на полі бою, і зробити обмін ними. Сторони, що знаходяться в конфлікті, повинні зареєструвати всі дані, що сприяють встановленню осіб, які опинилися в їх владі, поранених, хворих, потерпілих корабельну аварію і померлих ворожої сторони. Ці відомості повинні бути якомога швидше доведені до відома Національного довідкового бюро у справах військовополонених для передачі їх державі, за якою числяться ці особи, через Центральне агентство у справах військовополонених. Забороняється добивати або винищувати поранених, хворих, потерпілих корабельну аварію, навмисно залишати їх без медичної допомоги або догляду, навмисно створювати умови для їх зараження, піддавати цих осіб, навіть за їхньої згоди, фізичним каліцтвам, медичним або науковим експериментам, видаленню тканин або органів для пересадки, крім випадків, коли це виправдано станом здоров'я особи і відповідає загальноприйнятим медичним нормам. Згадані особи мають право відмовитися від будь-яких хірургічних операцій. Сторона, примушена залишити ворогові поранених або хворих, зобов'язана залишити разом з ними, наскільки це дозволяють військові умови, частину свого санітарного персоналу і спорядження для сприяння догляду за ними.

З моменту прийняття в 1948 р. Загальної декларації прав людини, ООН та її спеціалізовані установи створили низку механізмів захисту прав людини. Оформлення і практичне застосування цих механізмів зіграло певну позитивну роль, незважаючи на сильний вплив геополітичних факторів. Більш того, історія людства показала, що права людини не можуть бути обмежені національними або ще якими-небудь рамками, тому що всі великі світові події накладають свій відбиток, незалежно від територіальних, ідеологічних чи інших бар'єрів. Тому закономірно, що світова спільнота дійшла розуміння і усвідомлення правового статусу людини і громадянина як найважливішої фундаментальної проблеми.

Аналіз змісту конкретних норм сучасного міжнародного права свідчить про те, що статус людини в період збройних конфліктів визначається двома основними положеннями, які зобов'язують воюючі сторони, з одного боку, забезпечити захист населення та окремих осіб в ході військових дій, а з іншого – забезпечити повагу основних прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту.

На жаль, проблема дотримання прав людини в умовах збройного конфлікту є серйозною і вимагає подальших розглядів. Можемо констатувати, що права людини дотримуються повною мірою лише до початку бойових дій, потім частково використовується міжнародне гуманітарне право, або ж сторони конфлікту нехтують правами людини взагалі. Головним завданням всього міжнародного співтовариства є створення всеосяжної системи захисту прав людини в умовах збройних протистоянь. Від швидкості і якості втілення на практиці цього механізму залежать життя людей у всьому світі.

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

УДК 342.78
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/180-181

Юлія ОЛІЙНИК
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Метою представленого дослідження є аналіз законодавчого врегулювання надання безоплатної правничої допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

В умовах сьогодення це питання набуває особливої актуальності, бо саме внутрішньо переміщені особи є однією з найбільш вразливих категорій населення, що опинилася у складній життєвій ситуації та постійно потребує такої допомоги. Забезпечення їм доступності до безоплатної правової допомоги є одним із першочергових завдань демократичної держави та слугує суттєвим фактором захисту прав та інтересів громадян під час воєнних конфліктів.

Кого ж відносить суб'єкт законотворчості до досліджуваної категорії населення? Слід відзначити, що у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» законодавець у такий спосіб надає визначення поняття «внутрішньо переміщена особа»: це «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [1].

У цьому ж законодавчому акті (ч. 1 ст. 2) Верховна Рада України не лише визначає суб'єктний склад населення, що утворює вказану категорію, але й акцентує увагу на гарантіях дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: «Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні». Такий підхід законодавця до забезпечення прав і свобод вказаної категорії населення потребує реальних кроків із забезпечення їхніх прав і свобод.

Чільне місце серед таких можливостей займає конституційне право кожного на професійну правничу допомогу, що закріплене у ст. 59 Основного закону Української держави. При цьому суб'єкт законотворчості уточнює, що:

- 1) у передбачених законом випадках така допомога надається безоплатно, крім цього, кожному гарантується вільний вибір захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України);
- 2) для надання професійної правничої допомоги в державі утворена та діє адвокатура (ч. 1 ст. 131-2) [2].

Зауважимо, що одним із видів державної гарантії правничої допомоги є безоплатна первинна правничу допомога. У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» визначено, що вона полягає в інформуванні людини і громадянина про її свободи, права та обов'язки, порядок їх використання та виконання, а також у випадку порушення таких прав особи зводиться до їх відновлення, визначає порядок оскарження рішень/дій/ бездіяльності органів публічної влади та їх посадових і службових осіб. Така допомога зводиться до правових послуг, якими є:

- надання правової інформації;
- надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);

– надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації (ст. 7 згаданого закону) [3].

У ст. 9 цього ж закону Верховна Рада України визначила суб'єктів, на яких покладається надання безоплатної первинної правничої допомоги. Цей перелік охоплює: «1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) центри з надання безоплатної правничої допомоги; 4) спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, утворені органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади; 5) юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку; 6) адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку» [3].

Заслуговує на увагу і той факт, що Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» суб'єкт законотворчості покладає на місцеві державні адміністрації повноваження, в межах яких вони повинні забезпечувати прийом громадян та надання їм безоплатної первинної правничої допомоги з питань стосовно взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб [1].

Крім цього, законодавець в особі Верховної Ради України у Розділі III Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» під назвою «Надання безоплатної вторинної правничої допомоги» визначає суб'єктів, яким гарантується надання і безоплатної вторинної правничої допомоги, до яких віднесено поряд з іншими категоріями населення і внутрішньо переміщених осіб, які мають право на правничі послуги, зазначені у ч. 2 ст. 13 цього нормативного акта, а саме щодо:

- 1) захисту;
- 2) здійснення представництва інтересів внутрішньо переміщених громадян (як таких, що наділені правом на безоплатну вторинну правничу допомогу) у суді, інших органах публічної влади та перед іншими особами;
- 3) складення процесуальних документів.

Щодо надання безоплатної вторинної правничої допомоги законодавець не залишає поза увагою і таку категорію, яка не належить до внутрішньо переміщених осіб, однак може звернутися із заявою про взяття на облік як таких громадян. Так, зокрема, вказана група населення наділяється правом на безоплатну вторинну правничу допомогу: а) з надання правничих послуг з представництва інтересів у судах та інших органах публічної влади й перед іншими особами; б) при складанні документів процесуального характеру (п. 15. ч. 1 ст. 14) [3].

Отже, здійснений нами аналіз законодавчого регулювання надання безоплатної правничої допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах війни в Україні свідчить про те, що законодавчі положення у цій сфері здебільшого відповідають міжнародним стандартам. Водночас особливо вразливе становище досліджуваної категорії осіб вимагає подальшого покращення законодавчих приписів, які стосуються забезпечення їхніх конституційних прав та включно і права на безоплатну правничу допомогу, з урахуванням тих ризиків, з якими вони можуть зіткнутися уже в найближчому майбутньому.

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 2 червня 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

Олег САВЕРСЬКИЙ

старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ ЯК НАПРЯМ ТА ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Військове вторгнення російської федерації в Україну посягає на її незалежність та суверенітет. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, конституційного ладу, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави [1]. Політика держави, в тому числі і в сфері державної безпеки, здійснюється її інститутами; саме існування таких інститутів, удосконалення їх діяльності є основою функціонування держави та реалізації державної політики у сфері державної безпеки.

Визначальним в умовах війн та воєнних конфліктів є чітке визначення сфер відповідальності державних інститутів та порядку реалізації ними своїх функцій, наповнення цих інститутів ресурсами та засобами, необхідними для успішної реалізації політики в сфері державної безпеки.

Повноцінне функціонування державних інститутів в сфері державної безпеки є основою держави. Функціональний та комплексний підхід до таких інститутів забезпечить розвиток держави та громадянського суспільства.

Сили безпеки, сили оборони, оборонно-промисловий комплекс, громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки, є чотирма складовими сили безпеки та оборони держави [2].

Інститутами державної політики у сфері державної та національної безпеки за функціональним підходом є: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [2].

Міністерство оборони України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади та має бути стійким інститутом, здатним швидко адаптуватися до змін безпекового середовища.

Збройні Сили України є визначальним державним та силовим інститутом в структурі державної політики у сфері державної безпеки та практичним механізмом реалізації цієї політики.

Проектний та автономний підхід до визначення та функціонування таких інститутів може змінити швидкість прийняття рішень та забезпечити досягнення відповідних конкретних цілей у сфері державної безпеки.

В свою чергу, громадянське суспільство та його інститути є дієвими і можливими чинниками забезпечення державної безпеки та соціального діалогу.

Активна діяльність інститутів громадянського суспільства є відповіддю громадськості на виклики та проблеми у сфері державної безпеки.

Громадянське суспільство характеризується також відносною автономією його інститутів і організацій, саморегуляцією, самоорганізацією, свободою, мобільністю і динамічністю.

Механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою відображуються через їхні функції, як-от: самоорганізація громадського механізму для виконання суспільних прав, тобто участь у розробці нормативно-правових документів та

залучення суспільства до обговорення суспільних потреб, протидія владним структурам з метою запобігати узурпації влади, засіб соціалізації для зменшення відчуженості громадян та орієнтації їх на суспільно корисні справи.

Перелік взаємодії досить суттєвий, але майже все не забезпечене практичними механізмами реалізації цих функцій в нормативно-правових актах.

Важливо зазначити на дуальності поняття безпеки держави та громадянського суспільства. Діяльність держави спрямована передусім на забезпечення незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності України [3].

Громадянське суспільство відстоює матеріальну та духовну незалежність людини від держави, приватні та суспільні інтереси, що сприяє демократизації держави та набуттю нею правових ознак.

Рівновага між громадянським суспільством і державою є найважливішим фактором стабільного демократичного розвитку.

Слід констатувати, що саме на такій дуальності та взаємодії держави та громадянського суспільства базується еволюційний розвиток на усунення різного роду конфліктів у суспільстві, а саме: політичних, релігійних, культурних, інформаційних, правових, економічних, соціальних.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

УДК 342.742+355.21

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/183-185

Ірина СМІРНОВА

старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ЯК ПРИКЛАДНА ПРОБЛЕМА

Збройна агресія росії спричинила докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України, що обумовлює необхідність пошуку нових механізмів гарантування національної безпеки України та чіткого закріплення в Основному законі держави незворотності цивілізаційного вибору України, уособлення якого є європейська та євроатлантична інтеграція України. В останні роки стрімке зростання кількості злочинів проти основ національної безпеки України призводить до необхідності визначення ефективних шляхів протидії зазначеним протиправним діям. Державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси мають бути захищені від невоєнних загроз з боку російської федерації та інших держав, зокрема спроб спровокувати внутрішні конфлікти. Стратегічним завданням політики національної безпеки та оборони на сьогодні є захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності та недоторканності державного кордону – саме збройний напад Росії на Україну та триваюча війна засвідчують про це.

В умовах протистояння України російським загарбникам як ніколи раніше актуальним є питання оборони держави й захисту її суверенітету. Зокрема, про це йдеться в першому розділі Основного закону. Так, у статті 17 Конституції України зазначено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного

кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз» [1].

Україна, як суверенна держава, стоїть перед постійними викликами у забезпеченні своєї безпеки та територіальної цілісності. Особливо актуальною стала ця проблематика з початком російської агресії в Криму та на Сході України в 2014 році. Відтоді українське суспільство та державні інституції активно працюють над зміцненням обороноздатності та відстоюванням територіальної цілісності країни.

Забезпечення державної безпеки та територіальної цілісності ґрунтується на комплексному підході, що включає в себе політичні, економічні, військові, інформаційні та дипломатичні заходи. Україна співпрацює з міжнародними партнерами, зокрема НАТО та Європейським Союзом, з метою підвищення рівня безпеки та підтримки у відстоюванні територіальної цілісності [2].

Одним із найважливіших напрямів забезпечення державної безпеки є зміцнення внутрішньої стабільності, боротьба з корупцією та злочинністю, реформа правоохоронних органів та судової системи. Тільки у злагодженому суспільстві можливий ефективний опір будь-яким загрозам ззовні.

Однак державна безпека та територіальна цілісність України неможливі без надійних військових сил. Українська армія постійно модернізується та підвищує свою бойову готовність, одержуючи підтримку від партнерів з-за кордону. Важливою частиною цього процесу є також розвиток національної оборонної промисловості та забезпечення військового потенціалу сучасним озброєнням та технікою.

Поряд з військовими заходами, ефективний захист державної безпеки також передбачає підтримку міжнародної співпраці та участь в міжнародних оборонних альянсах. Україна активно співпрацює з іншими країнами у сфері обміну інформацією та спільних військових навчань для підвищення загальної безпеки регіону та світу.

У світлі гібридної війни та інформаційної агресії з боку російської федерації важливою стає інформаційна безпека. Україна активно протидіє дезінформації та пропаганді, сприяючи розвитку вільних та незалежних медіа, а також інформаційних проєктів, що спрямовані на поширення об'єктивної інформації про ситуацію в країні та світі.

Крім того, забезпечення економічної стабільності та розвитку є необхідною умовою для збереження державної безпеки. Україна працює над диверсифікацією своєї економіки, розвитком інфраструктури та залученням іноземних інвестицій для зміцнення внутрішньої стабільності та забезпечення економічного зростання.

Україна відчуває підтримку з боку міжнародного співтовариства у питанні забезпечення своєї державної безпеки та територіальної цілісності. Проте для досягнення повноцінного успіху необхідно продовжувати активно працювати над усіма аспектами безпеки, вдосконалювати свої сили та зміцнювати внутрішні структури. Тільки так Україна зможе гідно відстояти свою незалежність та територіальну цілісність в умовах сучасних геополітичних викликів.

Зміцнення державної безпеки та територіальної цілісності України вимагає комплексного підходу, що охоплює військові, політичні, економічні та соціальні заходи. Тільки шляхом спільних зусиль всіх сфер суспільства можна гарантувати міцний захист країни від потенційних загроз.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2017. 576 с.

УДК 316.351+341.223.1(324)

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/185-186

Дмитро ТІНІН

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

На сьогодні українське суспільство переживає досить важкі часи становлення своєї національної ідентичності, забезпечення права на самовираження своєї культури, мови, традицій, етносу, історії та ін. Все це обумовлене широкомасштабним вторгненням країни-агресора та тимчасовою окупацією українських земель з населенням.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1] єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим законом.

В умовах сьогодення мова є невід'ємною складовою самовираження кожної нації. В кожній країні існує офіційно визнана державна мова, а в деяких країнах визначено другу мову як офіційну через перебування на певній території іншого етносу або національності. Мова в сучасному вимірі являє собою головний вербальний спосіб обміну інформацією та взаємодії.

Комунікація (від лат. *communis* – спілкуюся з кимось; повідомлення, зв'язок) – термін, що окреслює людську взаємодію у світі. У сучасній філософії комунікацію використовують як ознаку конструктивної взаємодії особистостей, націй та етносів, що розгортається на основі взаємної толерантності й порозуміння [2].

Загалом термін «комунікація» використовується в багатьох соціальних, біологічних і технічних науках. Незалежно від галузі для забезпечення комунікації потрібна наявність чотирьох елементів: відправник (передавач) повідомлення, отримувач (приймач) повідомлення, інформація (повідомлення) та зворотний зв'язок. Потрібно зазначити, що за відсутності одного з цих елементів комунікація не відбудеться [3, с. 85].

В умовах воєнного стану можна спостерігати, як українське суспільство намагається все більше ідентифікувати українську мову. Багато хто відмовляється говорити російською та навчається української. В країнах пострадянського простору, де багато хто розуміє та володіє російською мовою, зараз принципово її не використовують через безпідставну агресію. Законодавство нашої держави також продовжує мовну політику [4].

Досить широкого розповсюдження на сьогодні набуває ІПСО (інформаційно-психологічні операції), які мають на меті досягти дезінформації населення, пропаганди, перебільшення певної інформації або применшення іншої, диверсії на об'єктах цивільної інфраструктури, кібератаки.

Вказані ІПСО використовуються дуже широко не тільки на тимчасово окупованих територіях, але й на всій території України та на території інших союзних для нашого суспільства держав. Величезний вплив в цьому просторі відіграють мережа Інтернет та ЗМІ. Після окупації українських земель країна-агресор перешкоджає мовленню українських ЗМІ та доступу до офіційних джерел українського суспільства.

Досить величезною проблемою є розповсюдження неправдивої та офіційної інформації на тимчасово окупованих територіях. Так, Росія відключає на цих територіях мобільний зв'язок та українські телеканали, підключаючи російські. У такий спосіб країна-агресор звертає увагу на втрату зв'язку, говорячи населенню, що підконтрольна Україні сторона перериває мобільний та супутниковий зв'язок. Так, звичайні громадяни російської федерації навіть не знають, що насправді відбувається в Україні [5, с. 201]. В умовах сьогодення інформаційна війна набула досить розповсюдженого характеру. В окремих питаннях простіше довести до місцевого населення фейкову інформацію, для того щоб

суспільство не розуміло або було схильне до теперішньої ситуації. У зв'язку з цим країна-агресор після тимчасової окупації першочергово відключає зв'язок з підконтрольною українській владі територією, блокує доступ до українських ЗМІ, проводить агітаційну кампанію, схиляє місцеве населення до співпраці у будь-який спосіб.

Досить розповсюдженою стала тенденція введення в систему освіти російськомовних підручників у закладах освіти, які містять скалічену історію нашої держави, спотворені факти на вигоду політиці окупаційної влади.

Нав'язування думки країни-агресора та неправдива інформація також дуже швидко розповсюджується за допомогою засобів масової інформації. ЗМІ є основними засобами, через які ворог намагається здійснити вплив на усвідомлення та оцінку ситуації населення нашої країни. Як свідчать сучасні реалії, масштабні інформаційні атаки, боти та фейкові витвори є ефективними інструментами для заплутування, залякування, маніпулювання та паніки. Ця проблема виникла через відключення українського телебачення, обмеження доступу до українських сайтів на цих територіях та демонстрацію неправдивої інформації [6, с. 138]. Ці дії ворогу необхідні для примушування населення до співпраці. На тимчасово окупованих територіях часто постає питання, співпрацювати чи не співпрацювати з окупантами?

Доходимо висновку, що в сучасній російсько-українській війні ворог використовує будь-які методи та засоби для примушування до співпраці населення, яке вимушено опинилося на тимчасово окупованих територіях. Такі методи залякування, дискримінації, приниження, покарання, вбивства, гвалтування, жорстоке поводження з місцевим населенням не зможуть привести до вірування у «рузькій мір». Єдиним і непохитним способом протидії та боротьби з окупантами на сьогодні є волевиявлення українського етносу та дотримання національних традицій. Один із способів такої боротьби – використання української мови, адже без мови не буде національності. Протягом багатьох років українське суспільство боролось за свою незалежність. В цій боротьбі гартувалась наша історія волелюбного народу, а також культура та цінності. І в цей раз ми переможемо та будемо вільними людьми на нашій вільній землі.

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

2. Хамітов Н. В. Комунікація // Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL : <https://esu.com.ua/article-4422>.

3. Тінін Д., Тимофєєв В. Важливість комунікації поліцейських під час виконання завдань в умовах воєнного стану. *Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії»* (м. Тернопіль, 27 жовт. 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 84–87. URL : <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/779>.

4. Савенко Г. Б., Тінін Д. Г., Тимофєєв В. П. Проблема мовного питання під час воєнного часу: український вимір. *The 3rd International scientific and practical conference «Modern research in world science»* (Lviv, June 12-14, 2022). Lviv, 2022. P. 1827–1829. URL : https://www.researchgate.net/profile/M-Rumiantsev/publication/361865011_MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-12-140622/links/62c91c3d3bbe636e0c4ded01/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-12-140622.pdf#page=1827.

5. Джафаров Р. З., Тінін Д. Г. Боротьба з інформаційною війною в період воєнного стану. *Протидія корупції: правове регулювання і практичний досвід : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 28 жовт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 200–202. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5bce4379-3731-4cac-89a3-a885625b0fd9/content#page=200>.

6. Тінін Д. Г., Мислива О. Деякі аспекти інформаційної безпеки українського населення на тимчасово окупованих територіях. *Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки»* (м. Полтава, 23 черв. 2023). Полтава, 2023. С. 137–138. URL : <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/636>.

УДК 347.122+316.47

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/187-189

Вадим ЧАЛИК

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Поглиблений розвиток громадянського суспільства та інтеграція України в європейський простір вимагають аналізу та практичного застосування багатьох правових понять і правових явищ. Серед них особливе місце посідають теоретико-правові питання, пов'язані із соціальними завданнями держави. Незаперечним фактом є те, що сучасне суспільство зазнає впливу глобалізації інформації. Насправді інформаційне суспільство унікальне тим, що воно не має національних кордонів, а науково-технічні досягнення можуть використовуватися як у приватному, так і в державному секторах. Отже, викладене вказує на практичну значущість аналізу особливостей інформаційних відносин і правовідносин у соціальній сфері.

Різноманітність інформаційних відносин можна розглядати у взаємозв'язку з іншими відносинами, які існують в суспільстві. Однак це не означає, що інформаційні відносини мають лише похідний характер. Адже будь-які відносини не виникають самі собою, а лише між певними суб'єктами, при настанні певних юридичних фактів. Так, не можна оминати і правове регулювання таких відносин. Серед таких джерел слід відзначити Конституцію України, Загальну декларацію прав людини 1948 р., Європейську конвенцію про права людини. Положення, що містяться у вищезгаданих джерелах, викладені та деталізовані в законах України: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про рекламу». Ці закони регулюють інформаційні відносини між організаціями в конкретних галузях і в рамках виконання конкретних законів. Наразі Закон України «Про інформацію» визнається як загальний закон. Незважаючи на наявність достатньої кількості законів в інформаційній сфері, єдиного кодифікованого закону, який би регулював інформаційні правовідносини, не існує [1, с. 64].

Під інформаційними відносинами розуміють суспільні відносини, що виникають у процесі поширення (збирання, зберігання, використання та поширення) суспільно значущої інформації в усіх сферах людської діяльності та регулюються нормами різних галузей права [2, с. 44]. З практичної точки зору заслуговує на увагу положення про те, що, виходячи із загальнотеоретичних засад і практики застосування норм у сфері інформаційних відносин, доцільно розмежувати поняття «інформаційні правовідносини» і «правовідносини у сфері права на інформацію». Насамперед слід використовувати термін «інформаційні правовідносини», по-перше, як узагальнюючий для усієї сфери інформаційних правовідносин, по-друге, як конкретизуючий щодо тих інформаційних цивільних правовідносин, які не пов'язані з інформацією як з особистим немайновим, не пов'язаним з майновими, благом. Отже, інформаційні відносини визначаються як відносини, що виникають у процесі збирання, зберігання, використання та поширення інформації в усіх сферах життя і діяльності особи, суспільства і держави та регулюються нормами різних галузей права [2, с. 44].

Метою інформаційної соціалізації в Україні сьогодні є розвиток громадянського суспільства та демократичних традицій, подолання інформаційної нерівності та забезпечення доступу громадян України до глобального інформаційного суспільства на основі поваги до прав та свобод людини, як-от: право на доступ до інформації; право на захист персональних даних [3, с. 14].

Інтеграція та глобалізація управлінських інформаційних систем, перетворення паперових документів в електронні привели до зміни умов здійснення національних

управлінських функцій, розширення інформаційних сфер, збільшення обсягу інформації, використання нових засобів і способи спілкування. Таким чином, інформаційні технології стали фундаментальними для суспільства, оскільки вони відкривають шляхи для вдосконалення та автоматизації процесів обробки та аналізу інформації. Це стало передумовою для розвитку концепції електронного урядування та впровадження великої кількості інформаційних технологій у роботу державних органів, підвищення рівня взаємодії з громадянами, швидкості та якості надання соціальних послуг. Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та Концепції розвитку електронного урядування в Україні стали передвісниками запровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність органів публічної влади, що реалізують свої повноваження у соціальній сфері, оскільки цими документами було передбачено запровадження інформаційно-телекомунікаційних систем підтримки прийняття управлінських рішень та автоматизації адміністративних процесів, у тому числі у сфері соціального захисту.

Поняття та сутність соціальної держави можна розглядати як такі, що базуються на конституційній декларації соціального характеру держави. Конституція проголошує Україну соціальною державою, встановлюючи не стільки справжню, скільки ідеальну державу, як зазначено в її преамбулі [4]. Так, сьогодні в Україні лише створені правові передумови для формування та подальшого розвитку цього поняття.

Місія соціальної держави виявляється у виконанні таких соціальних функцій, як забезпечення та охорона соціально-економічних прав людини, соціальний захист, соціальна рівність.

Сутність сучасної соціальної, демократичної, правової держави полягає в тому, що вона є засобом досягнення суспільної згоди та консенсусу в соціально неоднорідних суспільствах. Сутність держави виявляється в її функціонуванні, ролі, яку вона відіграє в суспільстві, якісна детермінація якої характеризується переважно стійкою реалізацією та захистом вузьких (у тому числі класових) або загальносоціальних інтересів. Соціальне призначення держави полягає у виконанні певної функції [5, с. 27].

У сучасних умовах стрімкого розвитку глобального інформаційного суспільства, коли інформаційна сфера набуває ознак інтегрованого, транснаціонального явища, першочергове завдання вітчизняного законодавця полягає в розробці дієвих механізмів забезпечення входження України до світового інформаційного простору, з одного боку, та убезпечення від можливих загроз, що є зворотним боком цих процесів, з іншого боку. Ключовим сегментом цієї сфери, розвиток якої повинен бути пріоритетним, є інформаційна діяльність органів публічної влади, оскільки саме в цій площині знаходиться інструментарій реалізації принципу прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень, забезпечення надання адміністративних послуг та задоволення інших потреб приватних суб'єктів. Через прискорення розвитку процесів, що відбуваються в інформаційній сфері, розробка адекватного сучасним потребам законодавства у сфері інформаційної діяльності органів публічної влади є одним з найбільш важливих завдань. Проте на поточному етапі слід констатувати відсутність належного наукового підґрунтя для подальших законодавчих змін [6, с. 31].

Стан сучасного українського суспільства й політичних явищ в Україні об'єктивно потребує вдосконалення конституційного регулювання суспільних відносин, тобто конституційної модернізації. Звідси оновлення Конституції України означає не тільки її удосконалення, а й «осучаснення» з урахуванням конституційних трансформацій, притаманних сучасному суспільству. Необхідність і важливість змін до Конституції України пояснюється насамперед потребою політико-інституційного дооформлення державності, відмежування від радянського правового спадку, втілення новітнього політико-правового бачення держави.

Незважаючи на певні перешкоди та недоліки в діяльності соціальної сфери, державно-правові реформи відкривають нові перспективи у визначенні гуманістичної спрямованості соціальної політики. Сьогодні Україна має зосередитися на державно-правових вимірах соціальної орієнтації, що відповідають глибоким економічним, соціальним і політичним перетворенням. Формування соціальної держави можливе лише на основі конституційного закріплення всіх прав і свобод громадян, важливих гарантій та соціального захисту [7, с. 30].

Зміст інформаційно-правових відносин, тобто загальні права та обов'язки учасників, визначено у Стратегії цифрової трансформації соціального сектору, Положенні про Єдину інформаційну систему соціального сектору, Концепції реалізації державної політики з питань

соціального захисту населення та захисту прав дитини та інших нормативно-правових актах. До інформації, що гарантує реалізацію соціальних прав населення, належать: 1) відомості про можливість звернення за призначенням соціальної допомоги на дітей; 2) відомості про соціальний статус населення; 3) відомості, що містяться у свідоцтві про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 4) відомості, що містяться у пенсійному посвідченні; 5) відомості, що містяться в електронній пенсійній справі за даними реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування; 6) інформація про інвалідність за даними Єдиного соціального реєстру; 7) інформація про заробітну плату, внески та розмір пенсії; 8) інформація про житлову субсидію; 9) інформація про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям тощо [8]. Ця та інша інформація забезпечує реалізацію та захист соціальних прав громадян, взаємодію з соціальними інституціями, здійснення соціальної підтримки та надання соціальних послуг.

Проблема створення нового формату відносин у соціальній сфері має об'єктивні причини, наголошує І. Оксьом, а саме: розвитку інформаційного суспільства й цифрової економіки та процеси їх глобалізації, прагнення учасників соціальних відносин до досягнення добробуту, міжнародні стандарти та європейській вибір України [9, с. 53–54]. З урахуванням зазначеного є потреба в конкретизації ознак та поняття інформаційних правовідносин у соціальній сфері, що дозволить у подальшому дослідити правове регулювання діяльності суб'єктів цих відносин, систему інформаційних ресурсів та правил їх використання при здійсненні соціальної підтримки, наданні соціальних послуг, захисту соціальних прав громадян та протидії правопорушенням у цій сфері.

Отже, інформаційно-правові відносини у сфері реалізації та захисту соціальних прав людини стосуються створення, збирання, обробки, зберігання, накопичення, вилучення, використання, розповсюдження, використання та захисту. Це врегульовані правовими нормами суспільні відносини, що виникають між органами державної влади, юридичними та фізичними особами з таких питань: соціальні пільги, соціальні пільги та послуги, використання інформаційних технологій і засобів інформаційного забезпечення в соціально-економічному житті.

У процесі становлення України як соціальної держави важливим є наближення вітчизняної правової системи до міжнародно визнаних стандартів не лише у функціональних засадах державної влади, а й у сфері прав людини та громадянина. Ідея побудови України як соціальної та правової держави має бути метою суспільства в цілому, а не лише політиків.

1. Маріц Д. Поняття та зміст інформаційних правовідносин. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 64–67.

2. Тарасенко Р. В. Інформаційне право : навч.-метод. посібник. Луганськ : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 512 с.

3. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційне право : навч. посібник. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 136 с.

4. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

5. Левицький О. О. Актуальне питання призначення держави: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 26–28. URL : http://lsei.org.ua/3_2015/7.pdf.

6. Танчинець М. М. Поняття, зміст та види інформаційної діяльності органів публічної влади України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 31–35.

7. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери : постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 404. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>.

8. Яременко О. І. Сучасне праворозуміння відносин в інформаційній сфері та методологія їх систематизації. *Інформація і право*. 2017. № 3 (22). С. 30–41.

9. Оксьом І. Г. Адміністративно-правові основи регулювання соціальної сфери за умов розвитку інформаційного суспільства. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). С. 52–60.

Маргарита ЧОБОТЬКО

викладач кафедри

спеціальної фізичної підготовки

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ НА ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ТА ПОГЛЯДІВ

За останні роки політичні лідери, намагаючись вплинути на своїх суперників, все частіше використовують методи непрямої дії, поряд із застосуванням економічного та дипломатичного тиску. Один із таких методів полягає у проведенні активних інформаційно-психологічних операцій, зокрема використанні політичної пропаганди через засоби масової інформації. Пропаганда має значний вплив на індивіда, формуючи його уявлення та погляди на обговорювані теми [1].

Людина, природно сприймаючи інформацію, нерідко поглинає її беззастережно, що призводить до утвердження отриманої інформації як єдино правильної. Чим довше джерело впливає на мозок та розумові процеси, тим вище ймовірність того, що ця інформація буде сприйнята як істина. Незалежно від місця проживання або політичних поглядів, суб'єкт може бути під впливом пропаганди.

Цей вплив може бути виявлений за допомогою відповідей на конкретні запитання. Якщо на запитання про власні переконання відповідь дуже обмежена або ж невизначена, це свідчить про можливий вплив пропаганди. Однак якщо відповіді на запитання різняться у великій кількості, це може свідчити про менший вплив пропаганди. Нарешті, якщо відповіді на запитання показують малу або не показують жодної відмінності, це може означати, що суб'єкт діє під впливом пропаганди та не в змозі критично мислити [2].

Пропаганда зазвичай спирається на емоційний вплив, використовуючи зображення або тексти, що викликають різні емоції у глядача чи читача. Це може призводити до більш емоційного сприйняття фактів, поданих пропагандистом. Такий емоційний вплив може змінювати гормональний фон у мозку, підсилюючи вироблення кортизолу та адреналіну або ж серотоніну та дофаміну, залежно від спрямованості. Фактично пропаганда може відключити верхній рівень мозку та впливати на його найнижчі рівні, що призводить до сприйняття інформації без критичного аналізу.

За визначенням, підвищений рівень певних гормонів може призвести до формування звичок. Ендорфіни, які є природним аналогом морфіну та виробляються організмом за емоційного піднесення, включаються у випадках страху (наприклад, у випадках екстремальних спортивних заходів), а також виникнення сміху. Пропагандисти завжди намагаються подавати будь-які новини чи факти емоційно, спонукаючи запуск цих механізмів всередині людини [3].

Це може призвести до пригнічення критичного мислення та до того, що людина буде прагнути дивитися чергові новини саме з того «правильного» джерела. Під час огляду новин з цього джерела важливо звернути увагу на спосіб подання матеріалу, який може включати в себе емоційне навантаження, викликане сміхом, страхом, обуренням тощо.

Подібні механізми зомбування використовуються й у сектантських групах, які також прагнуть впливати на емоції прихильників, зміцнюючи визначені ідеї за допомогою гормональних реакцій мозку. В деяких випадках це може призводити до драматичних результатів, включаючи масове самогубство чи насильство [4].

Проблема забезпечення інформаційної безпеки як для окремої особи, так і для суспільства загалом вимагає комплексного підходу та системних заходів. Важливою є координація правотворчого процесу з метою формування правових основ побудови та розвитку системи управління інформаційними ресурсами, а також розвитку інформаційної інфраструктури країни.

1. Малик І. Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди. *Humanitarian vision*. 2015. № 1. Num. 2. С. 47–54.

2. Тютюнник Л. Пропаганда як засіб маніпуляції в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. С. 184–192.

3. Чоботько М. А. Чоботько І. І. Підвищення рівня фізичної і психологічної підготовки співробітників ОВС. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України : тези IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 19 лист., 2020 р.). Київ : НУОУ, 2020. С. 340–342.

4. Чоботько М. А. Здоров'я зберігальні компетенції курсантів. *Сучасні проблеми забезпечення національної безпеки держави : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 26 лист. 2020 р.). Київ, 2020. С. 347–349.

УДК 342.726:355.1-058.65:347.157
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/191-193

Ірина БАЛТАКСА
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Майбутнє кожної країни безпосередньо залежить від стану забезпечення прав та свобод дитини, умов її розвитку, якості дитинства. Ведення воєнних дій на території держави впливає на все послідує життя дитини. Тому для того, щоб мінімізувати негативні наслідки у фізичному, психологічному, моральному стані дитини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства разом у взаємодії з міжнародними партнерами повинні всебічно забезпечити права дитини, враховуючи всі існуючі можливості.

Більше ніж 1758 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. На кінець лютого 2024 р., за офіційною інформацією ювенальних прокурорів, 528 дітей загинули та понад 1230 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Зниклими вважаються 1497 неповнолітніх. Окрім того, постраждали від сексуального насильства 13 дітей. До Росії та так званих республік депортували 19 546 дітей, з них повернули додому всього 386 [1]. Українська влада наголошує, що наведені дані не остаточні, адже продовжується робота зі встановлення дітей в місцях ведення бойових дій, а також на тимчасово окупованих територіях.

На жаль, суспільство продовжує щодня отримувати інформацію від офіційних органів державної влади про вбивства, каліцтва, низку інших вчинених злочинів щодо громадян України, у тому числі дітей. У зв'язку з цим постає питання щодо надання дитині правового статусу як такої, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, з метою всебічного захисту її прав, свобод та законних інтересів. Одним із ключових напрямів є здійснення наукових розвідок у сфері вищеописаної проблеми.

Проблематика правового статусу дитини обговорюється науковцями у межах загальнотеоретичної юриспруденції, науки конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права, наук міжнародно-правового блоку. Серед вчених, які досліджували це питання: Б. Андрусишин, І. Грицай, А. Колодій, Н. Крестовська, Т. Лук'яненко, Л. Наливайко, О. Кудрявцева, Н. Оніщенко, П. Рабінович, І. Швець та ін.

Тематику правового статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вивчали: Н. Опольська («Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні») [2], Б. Ковбас, О. Протас («Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей, постраждалих у ході АТО») [3], «Умови ефективного соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей, постраждалих у ході АТО») [4], О. Шаумян, Л. Комісарчик («Соціально-психологічна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту на Сході України») [5], В. Тернавська («Правовий статус дітей, які постраждали внаслідок військової агресії російської федерації проти України

(конституційно-правовий аспект)» [6], Я. Швець, І. Соколова («Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією») [7] та ін. Однак, врахуючи складність всіх існуючих обставин на території України, викликаних збройною агресією, правовий статус дитини потребує комплексного дослідження.

Права дітей завжди перебували під особливою охороною держави та міжнародного співтовариства. У міжнародному праві особливий статус дітей та необхідність їх правової охорони задекларовано у Загальній декларації з прав людини, Конвенції ООН про права дитини; захист прав дитини під час військових дій – Женевською конвенцією про захист цивільного населення та IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі. З боку російської федерації системно порушуються міжнародні норми із захисту прав дітей, зокрема: право на життя та захист від катувань, право на безпеку, особисту недоторканність та право на захист гідності, право на захист від сексуального насильства та ін. [2]. Щодо національного рівня, то права дітей гарантуються та захищаються Конституцією України, Цивільним кодексом України, Сімейним кодексом України, законами України «Про охорону дитинства», «Про основні засади молодіжної політики» та іншими законами і підзаконними нормативно-правовими актами.

Забезпечення конституційних прав і свобод постраждалих дітей та гарантії їх соціального захисту зумовлені одержанням відповідного правового статусу. Однак через непослідовність правової політики України чинне законодавство має низку прогалин і колізій, які ускладнюють або взагалі унеможливають належне забезпечення [6, с. 120]. Такий висновок, на жаль, цілком обґрунтований та відображає сучасну українську дійсність.

Воєнні умови життя українського народу та діяльності громадян і органів влади внесли корективи в організацію взаємовідносин людини та держави; поставили нові запити раціонального й ефективного функціонування державного апарату у забезпеченні реалізації прав, свобод та інтересів людини і громадянина, прав та інтересів учасників економічних відносин; вказали на необхідність рішучого предметного перегляду чинного законодавства з метою його адаптації до викликів сьогодення [8]. Сьогодні національні органи судової влади продовжують розглядати довоєнні спори й разом із тим формують нову судову практику з розгляду справ різних категорій.

Аналіз національного законодавства, судової практики та діяльності інших уповноважених органів у сфері захисту прав дитини свідчить, що основними недоліками, які призводять до порушення прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є порушення органом опіки та піклування 30-денного терміну щодо прийняття рішення про надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; витребування додаткових документів, які не передбачені законодавством; порушення вимог ведення журналу обліку заяв про надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; несвоєчасне внесення до Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Діти» відомостей про дітей, які отримали статус постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; відсутність забезпечення пільгами дітей, які отримали статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [9, с. 10–11]. Досить прикро, але це лише незначна частина з існуючих на сьогодні недоліків в інституційній та нормативній площинах порушень у сфері прав дитини. Будь-яка дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій, має отримати належний захист та підтримку з боку урядових та неурядових організацій щодо лікування, психологічної підтримки, соціального захисту.

Отже, вивчення правової доктрини та аналіз національного законодавства, судової практики та діяльності інших уповноважених органів у сфері захисту прав дитини свідчить, що сучасний стан нормативного та інституціонального забезпечення прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, потребує подальшого термінового вдосконалення, починаючи від питання надання такого правового статусу дитині до належного соціального захисту. Важливо зауважити, що тематика правового статусу дітей отримала належну увагу серед наукового загалу (хоча й залишається низка невирішених питань), проте різні аспекти розкриття правового статусу дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є малодослідженими у вітчизняній правничій науці. Тож, одним із пріоритетних завдань юридичної науки сьогодні є формування якісного доктринального фундаменту у сфері забезпечення прав дитини.

1. В Україні зросла кількість дітей, поранених внаслідок російських обстрілів, – Офіс Генпрокурора. *Рубрика*. URL : <https://rubryka.com/2024/02/23/v-ukrayini-zroslo-kilkist-ditej-poranenyh->

vnaslidok-rosijskyh-obstriliv-ofis-genprokurora.

2. Опольська Н. М. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право.* 2015. Вип. 27. С. 278–283.

3. Ковбас Б. І., Протас О. Л. Соціально-педагогічний супровід дітей із сімей, постраждалих у ході АТО. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна.* 2017. Вип. 29. С. 73–86.

4. Протас О. Умови ефективного соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей, постраждалих у ході АТО. *Освітній простір України.* 2017. Вип. 10. С. 165–172.

5. Шаумян О. Г., Комісарчик Л. Е. Соціально-психологічна реабілітація дітей, які постраждали внаслідок воєнного конфлікту на Сході України. *Габітус.* 2020. Вип. 18 (1). С. 145–149.

6. Тернавська В. М. Правовий статус дітей, які постраждали внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України (конституційно-правовий аспект). *Нове українське право.* 2022. № 3. С. 116–122.

7. Швець Я. І., Соколова І. О. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2022. Вип. 71. С. 99–103.

8. Ключові рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за 2023 рік. *Верховний Суд.* URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1555946>.

9. Методичні рекомендації щодо проведення моніторингу додержання прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. 36 с. URL : <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/prava-dytyny-so-postrazhdala-vid-voeyen.pdf>.

УДК 34.03:342.77:316.647.82

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/193-194

Анжеліка БАРЧУК

аспірант кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА ОЗНАКОЮ СОГІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМНІ МОМЕНТИ

Проблема дискримінації в період воєнного стану є надзвичайно важливою, оскільки вона стосується проявів порушення прав людини та може спричинити серйозні наслідки для суспільства в цілому. Під час дії особливого правового режиму воєнного стану різноманітні прояви дискримінації мають тенденцію до зростання. Жертвами дискримінації можуть бути не лише жінки, діти, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи або представники інших соціально вразливих груп населення. Зазначити проявів насильства, обмеження прав і свобод може будь-хто, і у період воєнного стану відповідні ризики збільшуються.

Варто зазначити, що до захищених ознак, дискримінація за якими в Україні забороняється, належить сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність (далі – СОГІ). Разом із тим відсутність належного законодавчого закріплення цієї ознаки у національному законодавстві призводить до її уразливості перед порушеннями прав людини.

Примітно, що за Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 дискримінацією є ситуація, за якої особа та/або група осіб за їхніми ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [1].

З наведеної дефініції випливає, що СОГІ належить до «інших ознак». Водночас стан захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні був би кращим за умови чіткого закріплення СОГІ у титульному законодавчому акті із запобігання та протидії дискримінації.

Потрібно наголосити, що за ознакою СОГІ особи часто зазнають порушення своїх

прав. Це пов'язане переважно з тим, що сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність є доволі чутливими темами у все ще консервативному українському суспільстві. Гендерна ідентичність – це психологічна стать людини, тобто те, до якої статі вона сама себе відносить. Вона стосується глибокого усвідомлення внутрішнього й індивідуального досвіду людини кожної статі і включає в себе особисті почуття тіла і інші вираження, наприклад, одяг, мову і манери. У свою чергу, під сексуальною орієнтацією слід розуміти сексуальний потяг до людей тієї чи іншої статі. Практично кожна людина має сексуальний потяг, окрім асексуалів, які сексуального потягу не відчують [2, с. 89].

У період воєнного стану дискримінація за ознакою СОГІ може мати різноманітні форми, включаючи фізичне та психологічне насильство, сексуальне домагання, обмеження доступу до освіти та здоров'я, лікарських засобів, адміністративних послуг тощо.

Погоджуючись із Б. Логвиненком, констатуємо, що суспільству варто визнати факт існування сімейних відносин, утворених особами однієї біологічної статі, адже останні також мають підпадати під дію законодавства, спрямованого на запобігання і протидію насильству. Адже, відповідно до статті 21 Конституції України, усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах [3, с. 138].

Таким чином, необхідно забезпечити ефективний механізм правового захисту осіб, які зазнали дискримінації за ознакою СОГІ. Це має передбачати не лише закріплення у ключових нормативно-правових актах ознаки СОГІ, а й просвітницької діяльності, спрямованої на усвідомлення та усунення стереотипів щодо ролей статей та гендерних стереотипів, що можуть обумовлювати й стимулювати прояви дискримінації.

На наше переконання, проблема дискримінації за ознакою СОГІ в період воєнного стану посилюється через наступні обставини й чинники: а) у період воєнного стану можуть бути тимчасово обмежені окремі права і свободи людини, що робить представників ЛГБТ+ спільноти більш вразливими до дискримінації; б) дискримінація може набувати форми відмови у прийнятті таких осіб на роботу, звільненні з роботи або проявлятися на робочому місці за ознакою СОГІ; в) це може стосуватися комбатантів, адже певний їхній відсоток належить до ЛГБТ+ спільноти [4]; г) за ознакою СОГІ особи можуть стикатися з труднощами при евакуації та доступі до гуманітарної допомоги; г) існування стигматизації та дискримінації за ознакою СОГІ у суспільстві до введення воєнного стану; д) неприйнятність і додаткові загрози для ЛГБТ+ осіб під час перебування в окупації або у полоні.

Як підсумок потрібно акцентувати увагу на тому, що для ефективного запобігання і протидії дискримінації за ознакою СОГІ в період воєнного стану необхідно використовувати комплексний підхід. Він має включати: а) конкретизацію змін і доповнень у національному законодавстві; б) підвищення обізнаності про проблему дискримінації за ознакою СОГІ; в) надання ЛГБТ+ особам доступу до інформації та ресурсів державної і громадської підтримки; г) ефективне реагування правоохоронних органів на випадки дискримінації за ознакою СОГІ; г) підтримку громадських організацій, які займаються проблемами дискримінації в Україні.

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

2. Бочковий О. В., Дрок І. С., Логвиненко Б. О. та ін. Дотримання прав людини під час застосування адміністративного затримання підрозділами Національної поліції : наук.-практ. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 100 с.

3. Логвиненко Б. О. Дискусійні питання ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції). *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 1. С. 135–139. URL : <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.20>.

4. Аредова А. «Ми захищаємо країну нарівні з іншими» – ЛГБТ-військові про важливість легалізації одностатевих стосунків. *Radio Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/32176270.html>.

УДК 342.71

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/195-196

В'ячеслав БІДКОВ

аспірант кафедри

управління та адміністрування

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

АКТИВНЕ ГРОМАДЯНСТВО ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Активне громадянство виступає важливим чинником забезпечення національної безпеки, оскільки воно сприяє зміцненню демократичних інститутів, підвищенню стійкості суспільства до потенційних загроз та побудові відповідальних стосунків між громадянами та державою.

По-перше, активні громадяни демонструють високий рівень зацікавленості у справах своєї країни та беруть активну участь у громадському житті. Вони проявляють себе як основне джерело інформації про можливі загрози для національної безпеки та допомагають у виявленні та запобіганні потенційним небезпекам.

По-друге, активні громадяни сприяють розвитку громадянського суспільства, що є важливим елементом стійкості суспільства до потенційних загроз. Шляхом участі в громадських організаціях, акціях громадської активності та політичних процесах вони сприяють формуванню демократичних цінностей та зміцненню правової держави.

По-третє, активне громадянство сприяє підвищенню рівня взаємодії між громадянами та державою. Воно допомагає побудувати відносини на принципах відкритості, взаємної довіри та взаєморозуміння, що є важливими для забезпечення стабільності та безпеки суспільства.

Зовнішній вплив на національну політику в галузі інформації та безпеки виявляється у «відмиванні політики», що передбачає формування внутрішньої політики через розробку політики на міжнародних форумах. Реалізація політики зачіпає багато сфер збору та використання інформації, таких як спостереження, збір та обмін інформацією, зокрема про пасажирів, пов'язаних із подорожжю. На права на недоторканність приватного життя та доступ до інформації дійсно можуть впливати політика національної безпеки, а на саму політику – зовнішні чинники. У цьому глобальному мережевому середовищі, з огляду на масштаби та глибину проблем, з якими стикаються потоки та обмін інформацією в навколишньому середовищі, існує потреба сформулювати інформацію та права суспільства на інформацію в іншому світлі щодо їхніх ролей, обов'язків та місця в інформаційному суспільстві. У цьому контексті інформаційні права можна розуміти в орбіті активного громадянства. Активне громадянство пов'язане з обговоренням інформаційних прав щодо того, що ресурси, які підтримують активне громадянство, складаються як з матеріальних, так і з культурних ресурсів, включаючи доступ до інформації, інформацію, переговори, представництво та участь. Активне громадянство є результатом не лише захисту публічної сфери, а й здатності громадянина отримати владу, впливати та формувати своє місце в суспільстві, що підкріплено правами, які приходять із цим громадянством [1].

У міру того, як завдання держави ускладнюються, а розмір політики стає все більш і більш неоднорідним, форми інституційної ліберальної демократії, розвинені в представницькій демократії XIX століття, плюс технобюрократичне управління, здаються все більш непридатними для нових проблем, що виникають. Механізм політичного представництва виявляється ефективним у досягненні основних ідеалів демократичної політики: сприяння активній участі громадян у політичному житті, політичному консенсусу через діалог, розробці та реалізації державної політики, яка ґрунтує продуктивну економіку та здорове суспільство, а також усіх версій більш радикального егалітарного демократичного ідеалу, ефективності демократичних інститутів усіх громадян. Це дозволяє нації отримувати вигоду від свого багатства [2].

Загалом активне громадянство виступає важливим чинником забезпечення національної безпеки, оскільки воно сприяє зміцненню демократії, стійкості суспільства та взаєморозумінню між громадянами та державою. Відповідальне громадянство вимагає

постійного зусилля та участі кожного члена суспільства у розвитку країни та забезпеченні її безпеки.

1. Caidi N., Ross A. Information Rights and National Security. *Government Information Quarterly*. 2005. No. 22. P. 663–684.

2. Fung A., Wright E. O. Deepening Democracy: Innovations in Empowered Participatory Governance. *Politics and Society*. 2001. No. 29 (1). P. 5–41.

УДК 17.02:172.12:347.12

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/196-198

Андрій ЗАДОРЖНИЙ
аспірант Київського
міжнародного університету

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬСТВА ЯК МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБОЮ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Термін «моральні засади суспільства» неодноразово вживається у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) і інших актах законодавства. Зокрема, додержання моральних засад суспільства є умовою здійснення особою цивільних прав (ч. 4 ст. 13 ЦК України). Здійснення цивільного права передбачає не тільки безпосередню реалізацію особою закладеної у ньому правової можливості, але і відмову особи від свого майнового права, абсолютного чи зобов'язального (права вимоги), відповідно до ч. 3 ст. 12 ЦК України. Відтак, для належного регулювання відповідних цивільних правовідносин виникає практична необхідність встановити зв'язок між моральним приписом як суб'єктивною цінністю особи і дією цієї особи в межах здійснення свого цивільного права. Як саме суб'єктивна цінність, внутрішня максима моральності певної поведінки транслюється в юридичний факт? На це питання неможливо відповісти без встановлення змісту категорії «моральні засади суспільства».

Мораль вважається критерієм оцінки позитивного права [1, с. 22]. Результатом такої оцінки є наше уявлення про справедливість права. Погляд на мораль як на суб'єктивну систему цінностей протиставляє її позитивному праву (праву в об'єктивному сенсі); мораль і право існують в різних аспектах людського буття, внаслідок чого моральні норми *per se* непридатні бути безпосереднім джерелом позитивного права.

Л. Фулер у книзі «Мораль права» зазначив, що при порівнянні права із мораллю зазвичай зосереджуються на визначенні терміна «право», немов вдаючи, що зміст терміна «мораль» має бути загальновідомим [2, с. 3–4]. Звісно, це не так. Мораль як система цінностей – уявлення про добре і зло, справедливе і несправдливе – змінюється у просторі і часі, навіть у межах одного суспільства. Про відносність цінностей моралі і складність виокремлення спільного ціннісного множника писав Г. Кельзен [3, с. 79].

Судова практика України не виробила критеріїв, які полегшили б тлумачення змісту «моральних засад суспільства» для цілей правозастосування. Відсутність узагальненої судової практики О. Білан пояснює трьома обставинами (на прикладі недійсності правочину, який порушує моральні засади суспільства – ч. 3 ст. 228 ЦК України): 1) оціночним характером категорії моральних засад, як зі сторони учасників правовідносин, так і зі сторони суду, який розглядає конкретний спір; 2) жорсткою санкцією статті, що стримує застосування її судом; 3) важкістю доведення умислу особи, що вчиняє правочин, саме на порушення моральних засад [4, с. 18–19]. Нескладно побачити, що наведені вище обставини (крім другої, яка прямо не стосується з'ясування змісту моральної норми) фактично зводяться до визнання абсолютної дискреції суду при розгляді конкретного спору. При цьому відсутні критерії верифікації правильності висновку суду про моральність або неморальність певної правової поведінки, а тому і обґрунтованість відповідного судового рішення може бути поставлена під сумнів. Недивно, що суди неохоче застосовують таку дискрецію.

Моральна норма (моральний припис належної поведінки – А.3.), зміст якої є «розмитим», може просто ігноруватись суб'єктами правовідносин [5, с. 17]. А з урахуванням згаданого вище небажання судів застосувати правові наслідки такого порушення ігнорування моральних норм, на які посилається цивільний закон, ризикує стати нормою суспільної

поведінки.

Вирішення проблеми деякі науковці вбачають у пошуку об'єктивного джерела моральних засад. Проте, як вже зазначалось вище, сама собою моральна норма, індивідуальна духовна цінність особи або колективна моральна цінність суспільства нездатні бути кодифікованими подібно до норм позитивного права. Будучи закріпленими у позитивному праві, моральні засади втрачають свій статус [4, с. 17]. Про неможливість формалізації змісту моралі писав свого часу британській філософ Патрік Ноуел-Сміт: «Детальний моральний кодекс, свого роду посібник, до якого ми могли б звернутися за відповіддю на кожен моральну проблему, не може нам допомогти, тому що завжди виникатимуть труднощі щодо застосування правил до нових випадків... у яких, ми підозрюємо, буде достатня причина для порушення прийнятого кодексу» [6, с. 18–19].

Виникає дилема: позитивна формалізація змісту моральних засад суспільства позбавляє останні ознак моралі як суб'єктивної ціннісної парадигми, а відсутність формалізації майже унеможливує правозастосування. Альтернативою вирішенню дилеми може здатися пошук нормативно визначеного інституту цивільного права, який виконує ту саму *функцію*, що й моральні засади суспільства. На перший погляд, таким функціонально еквівалентним інститутом вбачаються засади справедливості, добросовісності і розумності, визначені п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України серед загальних засад цивільного законодавства. Наразі в науці немає консенсусу щодо того, чи слід вважати засаду справедливості, добросовісності і розумності єдиним принципом чи трьома окремими принципами цивільного законодавства [7, с. 46]. Для цілей нашого дослідження, однак, має значення лише те, що процес застосування морального припису (норми) на певному етапі дійсно передбачає вирішення питання про справедливість, добросовісність чи розумність дії, яка підлягає моральній оцінці. Це створює ілюзію можливості безболісної редукції моральних засад суспільства до засад цивільного законодавства, або взагалі відмови від перших на користь останніх у практиці правозастосування. Наприклад, О. Грицак пропонує вважати моральними засадами суспільства сукупність динамічних імперативів, таких як неприпустимість зловживання правом, дотримання майнової самостійності та юридичної рівності (незловживання правом, самостійність і рівність є складовими справедливості, добросовісності та розумності як засади цивільного законодавства – А.3.) [8, с. 43]. Натомість В. Кройтор пропонує взагалі відмовитись від застосування моральних засад суспільства, використовуючи принципи справедливості, добросовісності і розумності та інші принципи і норми, оскільки, на його думку, перші фактично дублюють другі (визначені і зрозумілі). Місце для автономного застосування моральних засад суспільства науковець вбачає за умови, що буде доведене існування у суспільстві моральних засад, не охоплених зазначеними цивільними принципами [5, с. 18–19].

О. Білан, який заперечує можливість ототожнення категорії моральних засад суспільства із приписами позитивного права, бачить вирішення проблеми у врахуванні моральних засад суспільства як додаткового критерію оцінки правомірності дії особи, віддаючи перевагу застосуванню загальних засад (принципів) цивільного права [4, с. 18, 20].

Погоджуючись із позицією про неможливість ототожнювання моральних засад суспільства та принципів цивільного права, хочемо зауважити, що, на нашу думку, механізм регулювання цивільних відносин з боку моральних засад суспільства є відмінним від того, як такі правовідносини регулюються засадами цивільного законодавства (принципами цивільного права).

Принцип справедливості, добросовісності і розумності реалізується шляхом втілення його положень у поведінку учасників цивільних правовідносин, зокрема через сукупність дій суб'єктів зобов'язання, спрямованих на його належне виконання [9, с. 6–7]. Таким чином, справедливість як елемент цивільного принципу переважно оцінює об'єктивну сторону поведінки особи – дії і їх наслідки. Натомість застосування моральних засад суспільства передбачає оцінку *внутрішніх максим* особи, яка вчиняє дію, на предмет існування у особи переконання вчинити правильно. Вимога про додержання суб'єктом цивільних правовідносин моральних засад адресована самому цьому суб'єктові і лише йому. Законодавець *презюмує* наявність у суб'єкта як члена суспільства переконань, якими би керувався абстрактний член такого суспільства в аналогічній ситуації. Відтак, суб'єкт, який чинить всупереч таким переконанням (не має таких переконань або ж керується позаморальними мотивами), порушує моральні засади суспільства. Для з'ясування факту такого порушення оцінка передрозуміння суб'єктом моральності його майбутньої правової поведінки повинна мати перевагу над оцінкою об'єктивної складової його юридично

значущих дій. Особа, яка вчинила дії, наслідки яких з формальної точки суперечать суспільній моралі, не має вважатися такою, що порушила моральні засади суспільства (у розумінні ст. 13 ЦК України, наприклад), якщо при цьому вона добросовісно керувалась належними *мотивами* моралі. Це, однак, не звільнить таку особу від відповідальності за наслідки порушення її фактичними діями цивільного принципу справедливості, добросовісності і розумності.

Із наведеного вище випливає, що конкурентне застосування моральних засад суспільства і засад цивільного законодавства може призвести до взаємовиключних висновків і не вирішить позначену вище дилему. Застосування норм позитивного права, які відсилають до моральних засад суспільства, має відбуватися тільки на підставі оцінки моральності *мотиву*, детермінуючого дію суб'єкта права.

Відмовляючись від застосування вимоги «моральних засад суспільства» до регулювання цивільних правовідносин з огляду на складність або суб'єктивність її правозастосування, можемо втратити важливу функцію соціального регулювання, яку додатково виконує зазначена вимога. Сучасне суспільство є суспільством досягнень. Максимою такого суспільства є твердження «Yes, we can!» [10, с. 8–9]. Домінуючий у правосвідомості суб'єктів цивільних правовідносин принцип «дозволено все, що не заборонено» суспільством досягнень інтерпретується як безлімітний дозвіл, а не як заборона. Економічні мотиви чи мотиви доцільності у суспільстві часто превалюють над мотивами моральними, якщо вигода вважається більшою за пов'язані моральні втрати. Адресована суб'єкту цивільних правовідносин вимога дотримуватися моральності у своїх мотивах є фактором, який покликаний стримати необмежене прагнення особи отримати все потенційно доступне. Особа ставить перед необхідністю усвідомити наслідки її вибору між моральним і неморальним, усвідомити шкоду, яку прагнення вигоди за будь-яку ціну може завдати моральній цілісності такої особи.

На завершення хочемо навести думку А. Баумейстера, яка уявляється нам надзвичайно актуальною: «Вибираючи ті або інші блага і цінності, ставлячи перед собою різноманітні цілі, ... ми не повинні забувати, що головна мета і головний вибір кожної особи – це вона сама як «добра людина». Жити добрим життям і прагнути до істинного блага – це і є головною справою нашого існування» [11, с. 57].

1. Самолюк Ю. М. Співвідношення права і моралі. *Судова апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 16–23.
2. Fuller L. F. *The Morality of Law*. New Haven ; London : Yale University Press, 1969.
3. Кельзен Г. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.
4. Білан О. П. Моральні засади суспільства як цивільно-правова категорія. *Форум права*. 2018. № 1. С. 16–22.
5. Кройтор В. Проблема обґрунтованості моральних засад суспільства як нормативних чинників цивільного права України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2019. № 3 (110). С. 16–20.
6. Nowell-Smith P. H. *Ethics*. Penguin Books, 1954.
7. Зайцева-Калаур І. В. Принцип справедливості в механізмі правового регулювання договірних та деліктних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2017. № 4 (1). С. 45–49.
8. Грицак О. В. Моральні засади суспільства як оціночна категорія українського цивільного права. *Адвокат*. 2010. № 3 (114). С. 39–43.
9. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2011. 28 с.
10. Han B.-Ch. *The burnout society*. Stanford University Press, 2015.
11. Баумейстер А.О. Онтологія особи: буття, благо і практична нормативність. *Філософські проблеми гуманітарних наук : альманах*. 2014. № 23. С. 52–57.

УДК 342.742

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/199-201

Антон КАЗАКОВ

аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА, ЗАКРІПЛЕНІ СТАТТЕЮ 68 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Становлення правової системи неминує ставити на порядок денний утвердження сукупності базових категорій, від належного забезпечення яких залежить безпечне існування суспільства та належне функціонування держави. До таких фундаментальних і базових категорій слід віднести, зокрема, національну безпеку та конституційні обов'язки людини та громадянина. Попри те, що ці дві категорії є різними, вони є взаємопов'язаними та неодмінно доповнюють одна одну. Вочевидь, без належного стану забезпечення національної безпеки, без захищеності держави, суспільства та окремої особистості настає хаос та відповідно про реалізацію конституційних обов'язків не буде можливості вести мову. У той же час без належної реалізації всього спектра конституційних обов'язків постає питання щодо відповідного забезпечення національної безпеки України або окремих її видів.

Саме тому у межах цього дослідження розглядається, яке місце у системі забезпечення національної безпеки України посідають конституційні обов'язки та насамперед – обов'язки, зафіксовані у статті 68 Конституції України. Наведений ракурс наукового пошуку буде сприяти передусім більш глибокому розумінню юридичної природи конституційних обов'язків та їхньої потенційної й реальної здатності суттєво впливати на забезпечення національної безпеки України та суміжних з нею категорій (захист конституційного ладу, забезпечення обороноздатності, проведення мобілізації, реалізація заходів правового режиму воєнного стану тощо).

Філософія Конституції України як Основного закону України переконливо вказує на те, що взаємодія наведених категорій є екзистенційно важливою та такою, що в ній відбивається широка палітра комплексної взаємодії людини, суспільства та держави. У найбільш концентрованому вигляді це знайшло своє відбиття у частині першої статті 17 Конституції України, у якій вказано на те, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а також у статті 23 Основного закону України, де йдеться про те, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Зумовлено це тим, що людина, суспільство та держава мають взаємні права та обов'язки, лише у межах належної та збалансованої реалізації яких можна досягти злагоди та поступального розвитку усіх соціальних інституцій, розбудувати в Україні суверенну та незалежну, демократичну, соціальну і правову державу, у якій людина буде найвищою соціальною цінністю.

Саме тому Конституція України у статті 1 безпосередньо вказує на те, що Україна є демократичною, соціальною та правовою державою та це виступає провідним завданням державного та суспільного розвитку. Ретельний аналіз трьох названих характеристик безпосередньо вказує на взаємні права та обов'язки людини (людей) та держави, які комплексно визначають цивілізаційну парадигму сучасного існування України. Взагалі ж Конституція України у своєму тексті понад 30 разів вказує на питання безпеки з домінуючим поглядом на неї саме як на безпеку національну. Стосовно конституційних обов'язків людини та громадянина Основний закон України безпосередньо вказує не менше 14 разів, розкриваючи основні конституційні обов'язки. У зв'язку з цим постає питання про співставлення конституційних положень про національну безпеку України та про конституційні обов'язки людини та громадянина в аспекті їхньої взаємодії та взаємовпливу.

З метою розуміння ролі конституційних обов'язків, у тому числі й у сфері забезпечення національної безпеки України, що зафіксовані у статті 68 Конституції України, слід указати на те, що остання категорія є широкою та такою, що охоплює цілу низку складових, серед яких насамперед необхідно виділити воєнну безпеку, державну безпеку,

кібербезпеку, соціальну безпеку, екологічну безпеку, економічну безпеку, громадську безпеку, продовольчу безпеку, інформаційну безпеку, правову безпеку тощо. Ураховуючи наведену поліфонію видів національної безпеки України, які знайшли своє відбиття як на доктринальному, так і на нормативно-правовому рівнях, слід указати на те, що ті чи інші конституційні обов'язки, що складають систему конституційних обов'язків людини та громадянина, спрямовані на створення відповідних передумов для забезпечення окремих видів національної безпеки України, а у своїй сукупності вони покликані виступати однією з найдівіших гарантій національної безпеки України в цілому.

Передусім слід розпочати з базового і фундаментального конституційного обов'язку людини та громадянина, який полягає у неухильному додержанні Конституції України та законів України. Цей обов'язок, зафіксований у частині першій статті 68 Конституції України, створює умови для належної реалізації всіх існуючих обов'язків, причому йдеться не лише про конституційні обов'язки (прямо передбачені Конституцією України), але й про всі юридичні обов'язки, встановлені у поточному законодавстві. Наприклад, якщо особа є військовослужбовцем, то вона повинна неухильно додержуватися загальних обов'язків військовослужбовця, передбачених статтею 11 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України: свято і непорушно додержуватися Конституції України та законів України, Військової присяги, віддано служити Українському народові, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок; бути хоробрим, ініціативним і дисциплінованим; беззастережно виконувати накази командирів (начальників) і захищати їх у бою, як святинню оберігати Бойовий Прапор своєї частини; постійно підвищувати рівень військових професійних знань, удосконалювати свою виучку і майстерність, знати та виконувати свої обов'язки та додержуватися вимог статутів Збройних Сил України; знати й утримувати в готовності до застосування закріплене озброєння, бойову та іншу техніку, берегти державне майно; дорожити бойовою славою Збройних Сил України та своєї військової частини, честю і гідністю військовослужбовця Збройних Сил України та інших військових формувань; поважати бойові та військові традиції, допомагати іншим військовослужбовцям, що перебувають у небезпеці, стримувати їх від учинення протиправних дій, поважати честь і гідність кожної людини; бути пильним, суворо зберігати державну таємницю; вести бойові дії ініціативно, наполегливо, до повного виконання поставленого завдання; виявляти повагу до командирів (начальників) і старших за військовим званням, сприяти їм у підтриманні порядку і дисципліни; додержуватися правил військового вітання, ввічливості та поведінки військовослужбовців, завжди бути одягненим за формою, чисто та охайно. Слід звернути увагу на те, що перелік загальних обов'язків військовослужбовця розпочинається саме з обов'язку щодо додержання Конституції та законів України.

Наступний конституційний обов'язок, зафіксований у другій частині речення частини першої статті 68 Основного закону України, полягає у непосяганні на права і свободи, честь і гідність інших людей. Реалізація наведеного обов'язку має комплексний вплив на широкий спектр питань, пов'язаних із національною безпекою України. При цьому насамперед йдеться про вплив цього обов'язку на забезпечення громадської, військової, правової та деяких інших видів національної безпеки України.

Передусім варто вказати на безпосередній вплив цього конституційного обов'язку на забезпечення громадської безпеки як виду національної безпеки України. Це зумовлено тим, що відповідно до пункту 3 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» під названим видом безпеки розуміється захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз.

Крім того, вважаємо, що цей обов'язок можна інтерпретувати і в аспекті заборони військовослужбовцям, сектору безпеки і оборони України та всім іншим особам обмежувати права і свободи громадян, здійснювати повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їхній діяльності шляхом протиправного використання Збройних Сил України та інших військових формувань (частина четверта статті 17 Конституції України). У цьому знаходить свій вплив на забезпечення воєнної безпеки України аналізований конституційний обов'язок.

Зумовлено це тим, що воєнна безпека, згідно з пунктом 2 частини першої статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», є захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших

життєво важливих національних інтересів (права людини, належна організація та функціонування органів публічної влади тощо) від воєнних загроз. Крім того, слід брати до уваги і те, що військовослужбовці, не займаючись вказаними забороненими протиправними діями, будуть спрямовувати свої зусилля на підвищення боєздатності, що лише позитивно вплине на стан воєнної безпеки як підгрунтя національної безпеки України.

Слід також зважати і на те, що наведені два конституційні обов'язки, зафіксовані у частині першій статті 68 Конституції України, доповнюються нормою, закріпленою у частині другій цієї самої статті. Там в імперативному порядку вказано на те, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності. Ця конституційна норма, діючи комплексно з положеннями частини першої статті 68 Основного закону України, створює умови для гарантування всіх видів національної безпеки, але має безпосередній та фундаментальний вплив на такий вид національної безпеки України, як безпека правова (юридична).

Отже, конституційні обов'язки людини та громадянина щодо неухильного додержання Конституції України та законів України, непосягання на права і свободи, честь і гідність інших людей виступають важливим підґрунтям для забезпечення провідних видів національної безпеки України як реального стану захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24 березня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 194.

УДК 342.77:355.275

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/201-204

Ірина КІРЄЄВА

аспірант

Євген ГРИГОРЕНКО

доцент кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент

МОБІЛІЗАЦІЯ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС ТА ВИКЛИКИ

В умовах сьогодення, через порушення безпеки, територіальної цілісності та суверенітету України з боку російської федерації, питання мобілізації та захисту прав людини під час воєнного стану стають надзвичайно актуальними та складними. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – «це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3]. Воєнний стан нерідко ставить керівництво країни перед складною дилемою: забезпечити безпеку та захист держави, одночасно зберігаючи гідність, свободи та права своїх громадян. У таких ситуаціях виникає потреба збалансувати важливість виконання обов'язків з мобілізації з необхідністю забезпечення та захисту основних прав та свобод кожного громадянина, які закріплені в конституційних актах.

Захист прав кожного громадянина України, зокрема мобілізованих, під час воєнного

стану та мобілізації вимагає ретельного розгляду та вирішення низки складних питань, які постають перед суспільством:

- як зберегти баланс між безпекою держави та правами її громадян, зокрема мобілізованих?
- які можливі обмеження прав можуть бути введені під час мобілізації і як вони повинні відповідати міжнародним стандартам прав людини?
- які механізми контролю за дотриманням прав і свобод громадян можуть бути введені у воєнний час?
- які стратегії можуть бути запропоновані для мінімізації можливих порушень прав людини під час війни?

Ці питання гостро постають перед українським суспільством. У такому контексті дослідження правових аспектів мобілізації та захисту прав людини в умовах воєнного стану стає досить важливим завданням. Воно не тільки допоможе зрозуміти складні взаємозв'язки між обов'язками держави та правами і свободами її громадян, але й відкриє шляхи до ефективних стратегій збереження цінностей у найбільш складних ситуаціях.

Питання прав громадян в умовах воєнного стану та режиму воєнного стану зокрема досліджувало багато науковців, таких як: А. Славко, С. Кириченко, М. Лобко, В. Семененко, В. Топольницький, Б. Тична, Ю. Фігель та ін.

У своїй праці Ю. Фігель доходить висновку, що «обмеження прав і свобод не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії характер; застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових актів. Навіть за умови введення воєнного стану основні невід'ємні права людини (на життя, рівноправність і відсутність дискримінації, право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність, право на житло, право на правову допомогу, на судовий захист прав і свобод і т. ін.) повинні неодмінно виконуватися» [6]. У свою чергу, А. Славко розглядає обмеження прав та свобод громадян в умовах воєнного стану у різних країнах у порівняльному аспекті та робить висновок, що «встановлення режиму воєнного стану як реакції держави на певні негативні чинники середовища як природного, так і соціального походження є характерним для більшості країн світу. Уведення режиму воєнного стану зазвичай передбачає можливість залучення збройних сил як найбільш організованої частини держави для оперативного реагування на виклики, які постають перед такою державою, а також встановлення низки заходів, які обмежують обсяг гарантованих громадянам державою прав і свобод. Українське законодавство та законодавство більшості держав світу не містить детальних вказівок на те, які саме загрози є достатніми для введення режиму воєнного стану» [5].

Тож мета цієї розвідки – дослідити, як мобілізація та воєнний стан впливають на права громадян та мобілізованих, зокрема, які основні права і свободи можуть бути обмежені або призупинені, а також запропонувати стратегії для збалансування потреб у захисті національної безпеки України та забезпеченні прав і свобод громадян під час воєнного стану.

Конституція України передбачає: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» (стаття 3) [4].

У період дії особливих періодів, зокрема при виникненні різних ситуацій надзвичайного характеру, завдання забезпечення прав і свобод громадян набуває важливого значення. Це особливо актуально у контексті введення воєнного стану, коли нормальне функціонування суспільства і держави стає неможливим внаслідок тих чи інших причин.

Конституцією України у другому розділі визначено права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Зокрема, стаття 64 проголошує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [4]. Що ж стосується інших прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, що можуть бути обмеженими під час воєнного стану, то вони зазначені у [4]:

- статті 30: кожному гарантується недоторканність житла;
- статті 31: кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- статті 32: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України;

– статті 33: кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;

– статті 34: кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань;

– статті 38: громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– статті 41: кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

– статті 43: кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується;

– статті 53: кожен має право на освіту.

При цьому деякі статті стосуються громадян України чоловічої статі, а особливо мобілізованих (наприклад, стаття 33), хоча стаття 65 Конституції України стосується усіх громадян: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» [4]. Варто зазначити, що мобілізація – це «комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу» [4]. Правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також загальні засади проходження в Україні військової служби визначено Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» [1].

Зазначимо, що відповідно до пунктів 6 та 10 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військове командування може запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану: встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан [3]. Таке саме обмеження знаходимо в Указі Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженому Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX (зі змінами) [6].

Відтак, вищезазначені права і свободи громадян та мобілізованих так чи інакше можуть бути обмежені або призупинені. Причому бувають випадки порушення прав та свобод через неналежне виконання посадовцями або іншими особами своїх обов'язків.

Відповідно до законодавчої бази захист Батьківщини – це обов'язок кожного громадянина, що, у свою чергу, зобов'язує уряд країни надати продовольче та речове забезпечення, соціальний і правовий захист військовослужбовцям та членам їх сімей, належне грошове забезпечення та виплати за бойові дії, пільги учасникам бойових дій, а також забезпечити виконання умов Женевської конвенції. Підтримку широкого профілю надають іноземні партнери, які, окрім грошових коштів, забезпечують навчання за кордоном військовослужбовців, надання зброї та гуманітарної допомоги, а для цивільного населення – можливість отримання притулку, грошових виплат, працевлаштування тощо.

Задля збалансування ситуації можемо запропонувати декілька стратегій щодо покращення стану забезпеченості прав і свобод громадян під час воєнного стану, а саме:

– створення дієвих механізмів контролю та моніторингу щодо дотримання прав та свобод громадян під час воєнного стану (можливе залучення міжнародних організацій);

– забезпечення широкої громадської участі та доступу до інформації під час воєнного стану, що передбачає відкритість та прозорість процесів прийняття рішень, а також забезпечення можливості громадян висловлювати свої погляди та пропонувати свої варіанти, так само як і залучення їх до моніторингу та контролю;

– посилення поінформованості у сфері освіти громадян про їхні права та обов'язки під час воєнного стану, а також про можливі наслідки введення обмежень на права, починаючи з середньої школи (наприклад, шляхом патріотичного виховання);

– забезпечення належної моральної та психологічної підготовки як військовослужбовців, так і цивільного населення.

1. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.
2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. № 41 (2). С. 74–78.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
7. Фігель Ю. О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична*. 2015. Вип. 2. С. 222–230.

УДК 316.334.3+364.3+35.075.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/204-206

Вікторія МАДАЛИЦЬ
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку держав світу реалізація соціальної політики посідає провідне місце. Пріоритетною є роль цього напряму державно-правової діяльності в умовах воєнного стану, адже вразливі групи населення (внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю та інші категорії осіб) потребують особливої уваги та підтримки з боку держави та суспільства. Тож проблематика реалізації соціальної політики та соціальної функції Української держави в умовах воєнного стану має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Тематику соціальної реалізації політики держави та соціальної функції вивчали Л. Антонова, В. Безугла, І. Євдокимова, І. Кінаш, В. Куценко, В. Лемак, Е. Лібанова, Л. Наливайко, О. Новікова, Я. Остафійчук, О. Петришин, М. Савчин, А. Халецька, П. Шевчук та ін. Особливості соціальної політики держави в умовах воєнного стану досліджували І. Приходько, Н. Шпортюк («Формування та реалізація державної соціальної політики в умовах глобальних викликів») [1], Н. Мозоль («Проблема соціальної справедливості в умовах воєнного стану») [2], О. Павлова («Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні») [3], А. Волківська, О. Аксьонова, О. Яценко, О. М'яковський, Н. Осипович («Соціальна політика: формування, оцінка ефективності, аудит») [4]. Зокрема, підготовлено Звіт про оцінку потреб «Соціальні права в Україні під час війни» [5] та низку інших аналітично-довідкових напрацювань. Однак в умовах воєнного стану та ведення бойових дій на території України вже понад два роки соціальна політика держави вимагає трансформацій (правових, інституціональних, організаційних) і, відповідно, нових теоретичних напрацювань у цій сфері.

Забезпечення прав і свобод людини та їх гарантії мають бути пріоритетними у діяльності усіх державних органів. Отже, рівень дотримання прав і свобод людини є основним критерієм демократичності держави, дотримання в ній принципів соціальної справедливості. Важливо пам'ятати, що в умовах воєнного стану не зникли, а подекуди навіть загострилися соціальні проблеми, пов'язані з соціальним захистом прав дітей; бездомних осіб; осіб, які відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний

строк, а також звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарання; протидією торгівлі людьми; запобіганням та протидією домашньому насильству; соціальним захистом осіб з інвалідністю, осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, ветеранів праці, ветеранів військової служби, жертв політичних репресій тощо. Відтак, законодавче забезпечення соціальної справедливості потребує подальшого вдосконалення [2, с. 57, 59]. Соціальний захист всіх громадян ускладнюється в умовах воєнного стану та потребує стрімких переформатувань соціальної політики, напрацювань у сфері економіки, адже остання виступає рушієм у можливості забезпечення та реалізації концепції соціальної держави.

Соціальною політикою є комплекс соціально-економічних заходів, що здійснюються суб'єктами соціальної політики (державою, органами місцевого самоврядування, різними суб'єктами господарювання, громадськими інститутами, суспільними групами, окремими особами тощо), спрямовані на реалізацію прав людини й задоволення її соціальних потреб та забезпечують їй відповідний рівень життєдіяльності й розвиток як соціально-суспільної істоти на умовах дотримання її громадянських прав та свобод з метою забезпечення соціальної захищеності і справедливості [4]. Під соціальною політикою також пропонується розуміти систему заходів, спрямованих на виконання соціальних функцій держави, забезпечення соціальної та культурної діяльності держави, прав і людських інтересів, процвітання, соціального розвитку та підвищення рівня життя людей [6, с. 12]. Соціальна політика – це галузь публічної політики, яка спрямована на створення та регулювання системи соціального забезпечення та підтримки громадян. Основною метою даної політики є покращення якості життя населення, а також забезпечення соціальної справедливості в соціумі [3, с. 123]. Широкомасштабне вторгнення російської федерації на територію України у лютому 2022 р., окрім всього іншого, стало ще й додатковим потужним випробуванням для соціальної системи держави, адже велика кількість громадян, враховуючи складний психологічний, моральний, матеріальний стан, потребує соціальної допомоги.

Незаперечним імперативом функціонування соціальної держави є розробка соціальних цілей та відповідна діяльність щодо їх реалізації. Головним завданням соціальної держави є забезпечення чіткого функціонування всієї системи соціально-політичних інститутів, координування всіх елементів системи на основі дотримання прав і свобод громадян, які зафіксовані у Конституції України та інших законодавчих актах [1, с. 131]. Разом із тим під час надзвичайних ситуацій, таких як збройні конфлікти, захист громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав має вирішальне значення. Переміщення населення та руйнування соціальної інфраструктури, викликані збройними конфліктами, часто істотно підривають можливості доступу до освіти, роботи, охорони здоров'я або інших послуг, необхідних для підтримки гідного рівня життя та отримання засобів до існування [7; 5]. Відсутність ефективної соціальної політики та належної реалізації соціальної функції держави в умовах воєнного стану створює ризики для подальшого порушення прав та виникнення інших конфліктів.

Соціальна політика – довгостроковий та дорогий «проект». Кошти та зусилля, вкладені в людський капітал, зростають довго, не одне покоління. Однак такі інвестиції – єдині, які зберігаються в часі, тому що завдяки їм відбувається зростання політичної культури взаємовідносин громадських та державних інститутів. Після завершення воєнних дій соціальна політика може бути вагомим механізмом взаємодії держави, бізнесу та інститутів громадянського суспільства [1, с. 136]. Одним із ключових векторів соціальної політики є забезпечення громадян можливістю отримати своєчасну, доступну та якісну підтримку у розбудові системи соціальних послуг та соціальної роботи, наближеної до найкращого європейського досвіду. В Україні потрібні комплексні заходи, які повинні бути спрямовані на зменшення глибини бідності серед усіх верств населення з підвищенням загального життєвого рівня, забезпеченням соціальних гарантій, покращенням здоров'я населення та якості життя, що має бути одним з вагомих пріоритетів соціальної політики України [8, с. 52]. Реалізація соціальної політики держави є одним із ключових напрямів внутрішньої політики держави, що пов'язаний із забезпеченням стабільності у країні. Сьогодні реалізація соціальної функції держави має пріоритетне значення, адже лише внутрішньо перемішених осіб станом на початок 2024 р. в Україні нараховувалося понад 5 млн.

Таким чином, будь-який напрям діяльності держави та її функції, зокрема соціальна, не є абсолютними, адже системно трансформуються під впливом різних зовнішніх та внутрішніх чинників, найбільш масштабним та трагічним з яким стало воєнне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. Забезпечення національних інтересів держави вимагає,

щоб серед ключових характеристик соціальної політики та соціальної функції держави були динамічність та адаптивність, враховуючи різноманітні прояви у світі, відкритість та здатність до інтеграції нового. Реалізація соціальної політики та соціальної функції держави в умовах воєнного стану в Україні потребують вдосконалення нормативно-правової бази та інституціоналізації процесу. Актуальною проблематикою для сучасної юридичної науки залишається теоретична розробка соціальної функції держави з метою її ефективної реалізації в Україні, зокрема в умовах воєнного стану.

1. Приходько І. П., Шпортюк Н. Л. Формування та реалізація державної соціальної політики в умовах глобальних викликів. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 18. С. 1122–1140.
2. Мозоль Н. І. Проблема соціальної справедливості в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 57–60. URL : http://sej.org.ua/11_2022/9.pdf.
3. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Грані*. 2023. № 26 (6). С. 122–126.
4. Волківська А. М., Аксьонова О. В., Яценко О. М., М'яковський О. С., Осипович Н. Є. Соціальна політика: формування, оцінка ефективності, аудит. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duug_2023_6_13.
5. Смуш-Кулеша М., Федорова А., Мойса Б. Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб. Рада Європи, 2022. 64 с. URL : <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408>.
6. Шевчук П. І. Соціальна політика. Львів : Світ, 2003. 400 с.
7. Protection of economic, social and cultural rights in conflict. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. 28 p. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/ESCR/E-2015-59.pdf#:~:text=During%20emergency%20situations%2C%20such%20as%20armed%20conflicts%2C%20the,health%20care%20or%20other%20services%20necessary%20for%20livelihood>.
8. Сіньова Л. М. Соціально-правовий захист громадян похилого віку в сучасних умовах. *Трудове право та право соціального забезпечення*. 2016. № 2. С. 51–55.

УДК 364.3:342.734+35.088.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/206-208

Анатолій МАНІЧЕВ

ад'юнкт кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності

Ірина ДРОК

т.в.о. завідувача навчально-наукової
лабораторії з дослідження проблем
превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Визнання та захист прав і свобод людини є пріоритетним напрямом державної політики України та головним державним обов'язком, особливо під час дії правового режиму воєнного стану в Україні. Права пільгових верств громадян гарантуються державою, і використовуються додаткові механізми для реалізації цих прав.

Зміст державної політики, спрямованої на забезпечення прав пільгових категорій поліцейських та відповідних адміністративно-правових механізмів у цій сфері, полягає у цілеспрямованій та організованій діяльності суб'єктів державного управління, які в процесі здійснення своїх повноважень вживають низку адміністративних, правових, економічних та соціальних заходів, які сприяють розробці короткострокових та довгострокових програм забезпечення прав пільгових категорій поліцейських, захищаючи у такий спосіб їхні права та законні інтереси відповідно до умов служби, адміністративно-правового статусу персоналу

та членів їх сімей під час і після служби.

Метою цієї політики має бути забезпечення того, щоб професійна діяльність сприяла розвитку професійних якостей і здібностей, задоволенню матеріальних і моральних потреб особи. Це може бути реалізовано за рахунок підтримки соціального статусу поліцейського, який виражається в гідній оплаті праці, особистому страхуванні, соціальній допомозі, медичному обслуговуванні, соціальному та пенсійному забезпеченні тощо.

За період незалежності України розвиток інституту пільгових категорій державних службовців був досить активним, але нестабільним. З розвитком соціальних подій в країні виникали новітні категорії пільг, наприклад, стосовно внутрішньо переміщених осіб. Ми не виключаємо визначення в майбутньому й інших пільгових категорій поліцейських, тому вирішення питань забезпечення прав пільгових категорій поліцейських під час дії правового режиму воєнного стану в Україні є актуальним напрямом наукових розробок, нормотворчої та правозастосовної діяльності державних органів.

Проведений нами аналіз пріоритетних питань забезпечення прав пільгових категорій поліцейських під час дії правового режиму воєнного стану в Україні дозволяє визначити наступне.

Виникають проблеми під час отримання пільгового статусу, зокрема адміністративно-правового статусу учасника бойових дій (на це вказали 51 % осіб, які зверталися за допомогою до Українського ветеранського фонду Міністерства ветеранів [1]). На практиці керівний склад відповідних підрозділів Національної поліції не завжди дотримується алгоритму подання на розгляд комісії переліку документів, які є підставою для надання статусу учасника бойових дій. Наприклад, фіксуються факти порушення строків подання таких документів (30 днів) у випадку отримання особою травми (поранення, контузії, каліцтва) під час безпосереднього залучення до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях; заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України [2].

Наслідком таких дій є самостійне збирання поліцейськими пакету документів, необхідних для отримання пільгового статусу, однак бюрократичні процедури стають на заваді, адже законодавцем не встановлений термін розгляду рапортів, а також підстав для відмови у видачі необхідних документів. Крім того, мають місце випадки видачі довідок невстановленого зразка, з помилками, що також унеможлиблює розгляд документів визначеною комісією. Також виникають питання щодо визначення територіальності комісії, яка має розглядати документи конкретної особи, а також щодо дотримання строків розгляду такими комісіями документів та ухвалення рішення про надання чи відмову у присвоєнні статусу учасника бойових дій (строки не визначені на законодавчому рівні).

Відповідно до викладеного пропонуємо внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 413 [2] в частині визначення термінів подання документів до відповідних комісій та розгляду останніми поданих матеріалів. Також підтримуємо позицію щодо спрощеного порядку отримання посвідчення учасника бойових дій на період дії воєнного стану [1] шляхом подання на розгляд комісії лише довідки про безпосередню участь особи у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, яка безпосередньо видається на визначених законодавством підставах. Вважаємо, що встановлення адміністративної відповідальності за порушення строків подання документів, передбачених для отримання статусу учасника бойових дій, стимулюватиме керівництво підрозділів Національної поліції до відповідального ставлення до даного напрямку внутрішньо-організаційної діяльності.

Наступним проблемним питанням є отримання грошової допомоги (на це вказали 12,3 % осіб, які зверталися за допомогою до Українського ветеранського фонду Міністерства ветеранів [1]). Так само проблема виникає через бюрократичні процедури отримання необхідних документів в підрозділах для оформлення цієї допомоги. Чітке нормативно-правове врегулювання механізму отримання такої допомоги має оптимізувати роботу Національної поліції в окресленому напрямі.

Проходження військово-лікарської комісії також викликає проблеми у поліцейських, які мають намір отримати визначені законодавством пільги (на це вказали 11,6 % осіб, які зверталися за допомогою до Українського ветеранського фонду Міністерства ветеранів [1]). Некомпетентність лікарів; затягування процесу проходження комісії; необ'єктивні діагнози;

відсутність зв'язку між лікарнею, де лікується поліцейський, та медичним закладом, в якому має пройти комісію; відсутність умов для важкохворих під час проходження комісії та інші проблеми є нагальними в умовах сьогодення, коли кількість осіб, які мають пройти комісію, суттєво зростає.

Викладені нами проблеми не є вичерпними та сталими, їхній зміст може змінюватися, зважаючи на ті нормативні та управлінські рішення, які будуть прийняті компетентними органами. Представлена робота являється лише узагальненим нарисом для подальшої наукової розробки. Однак акцентуємо увагу на важливості визначення та вирішення проблем реалізації прав пільгових категорій поліцейських на практиці в умовах сьогодення, адже наслідки порушення вказаних прав можуть впливати на правовий статус України як демократичної держави в світі.

1. Солімчук О. Як усунути проблеми з оформленням статусу учасника бойових дій: покрокова інструкція. *Главоком*. URL : https://glavcom.ua/columns/oleg_solimchuk/jak-usunuti-problemi-z-oformlennjam-statusu-uchasnika-bojovikh-dij-pokroкова-instruktsija-918900.

2. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 413. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF#Text>.

УДК (1-07)+341.221/383

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/208-210

Інна МЕДЯНИК

аспірант кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ПЛЮРАЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ МЕХАНІЗМУ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Реінтеграція тимчасово окупованих територій України та механізм здійснення цього масштабного державно-політичного та суспільного явища потребує інтенсивної підготовки як на практичному рівні – органами державної влади, органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, так і на доктринальному – вітчизняними вченими із використанням напрацювань зарубіжних дослідників.

Як відомо, основою будь-якого дослідження виступає методологія. В сучасних умовах, коли існує потреба розвитку нового уявлення про правову дійсність в Україні, оновлення, у тому числі методологічного, інструментарію уможливить формування якісного доктринального підґрунтя для теорії та практики механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України, враховуючи плюралізм політичних, соціальних, економічних, аксіологічних та інших чинників.

Правовий плюралізм виступає методологічною основою інтегративного праворозуміння [1, с. 34]. В аспекті цього важливою складовою виступає методологічний плюралізм пізнання механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Питання щодо ролі та методологічного потенціалу плюралістичного підходу розкривали у своїх працях Л. Апфел, М. Багграміан, О. Балинська, С. Бобровник, М. Вольф, Дж. Кекек, М. Кельман, М. Козюбра, В. Костицький, А. Кучук, В. Лемак, Л. Наливайко, О. Петришин, П. Рабінович, М. Савчин та ін. Вагомий науковий вклад на сучасному етапі у розвиток теорії плюралістичного підходу та його значення у проведенні досліджень здійснено І. Омельчук в роботі «Плюралістичний підхід у філософії та методології наукового пізнання» [2].

Також слід відзначити праці Г. Дубова («Плюралізм правової методології: зміст, особливості інтерпретацій та умов формування на сучасному етапі розвитку юридичної науки») [3], Д. Хелбінга («Плюралістичний підхід до моделювання складних систем») [4], І. Гетьман («Трансформації у правовій доктрині: плюралізм методологій, концепція правового спілкування, правова герменевтика») [5], Ю. Оборотова, А. Овчиннікової, В. Завальнюк та ін. («Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції») [1] та ін. Потужний внесок у проблематику застосування плюралістичного підходу у дослідженнях забезпечить якісний розвиток правничих напрацювань у сфері механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Завдяки таким процесам, як подолання українською загальнотеоретичною юриспруденцією світоглядно-філософського монізму, характерного для адміністративно-командної системи радянського періоду, відхід від низки положень єдино дозволеної в той час історико-матеріалістичної парадигми, що не виправдали себе повністю навіть у тодішній практиці, із урахуванням дорадянського й зарубіжного досвіду запровадження у дослідницькі пошуки філософсько-правових підходів, які раніше розглядалися як об'єкт нищівної критики з огляду на їх суб'єктивне чи об'єктивно-ідеалістичне підґрунтя, відбулася плюралізація філософсько-правових підходів і концепцій, що сьогодні виступає необхідною передумовою об'єктивності пізнання державно-правових явищ, поступального розвитку юридичної науки, свободи наукової творчості [6, с. 12–13]. Поява нових методологій праворозуміння та їх плюралізм означає впевнене зміщення акцентів у взаємовідносинах «держава – право» [5, с. 30].

Сучасна наука – це про необхідність дотримуватися методологічного плюралізму, тобто використовувати різні методологічні підходи. Головне, щоб обраний метод відповідав заявленому дослідницькому завданню, використаному емпіричному підґрунтя, а не був штучно підігнаний під уявний чи потрібний результат [7, с. 151]. Фундаментальні та практичні наукові проблеми вимагають від нас робити все можливе, щоб знайти рішення і не здаватися аж до того моменту, коли помилковість або межі можливостей наукового підходу стають очевидними. Різні методи слід розглядати як доповнення один одного, і навіть коли вони є суперечливими, використання їх разом може дати краще уявлення про явище [4, с. 77]. Проблематика механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України є надскладною, враховуючи всі суспільно-політичні, економічні, філософські, управлінські та інші аспекти цього процесу. Тож у вказаному дослідницькому напрямі уникнення плюралістичного підходу унеможливить напрацювання на сучасному етапі дієвих механізмів реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Історія правової науки свідчить, що найсприятливіші умови для її розвитку створює не моністичний підхід з однієї методологічної позиції, а їх плюралізм, який спирається на визнання не тільки можливості, а й доцільності багатьох шляхів до пізнання істини [8, с. 17–18]. Поняття «плюралізм» виникло у XVIII ст. у творчості К. Вольфа та І. Канта, які використовували його в контексті протиставлення еґоїзму. В античній філософії питання плюралізму, за відсутності спеціального поняття, розгорталося в контексті проблеми єдності та різноманітності. Формування сучасної науки здійснюється разом із актуалізацією плюралістичного підходу, враховуючи те, що постнекласика реалізує тенденцію до послаблення методологічного ригоризму, а збагачення пізнавального досвіду науки ідеями додатковості, діалогу, толерантності, альтернативності суттєво розширює горизонт наукового знання [2, с. 194]. Акумуляований за багато століть досвід осмислення та використання плюралістичного підходу, з одного боку, вражає, а з іншого – методологічний потенціал плюралізму у дослідженні політико-правових явищ залишається не до кінця вивченим. Отже, використання плюралістичного підходу у вивченні питання реінтеграції тимчасово окупованих територій України сприятиме отриманню найточніших наукових результатів та розширенню загального наукового знання щодо методологічного потенціалу плюралізму.

Плюралізм у юридичних наукових дослідженнях враховує субсидіарність, що дає змогу пояснити логіку певних ініціатив та вертикальні зв'язки між різними типами соціальної взаємодії, які ґрунтуються на різних рівнях ідентичності за схемою: індивід – спільноти – інститути – держава-нація. Прийняття оптимального рішення зумовлене урахуванням балансу ресурсів та засобів, адекватних до конкретної історичної обстановки і необхідних для досягнення певної легітимно покладеної мети в умовах конкуренції та боротьби за доступ до ресурсів [9, с. 29–30]. Отже, вивчаючи різні сторони реінтеграції тимчасово окупованих територій України, важливо об'єктивно оцінювати реальні можливості та обставини, не ідеалізувати всі взаємопрічетні до реінтеграції процеси. Ефективним інструментом у цьому виступить саме плюралістичний підхід.

Таким чином, сучасна динаміка у юридичній науці та разом із тим складність багатьох правових явищ, зокрема механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України, зобов'язують науковий осередок розвивати правову доктрину з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у тому числі з позиції філософії, соціології, економіки, психології, юриспруденції, управлінської та інших наук. Втілення в життя вказаного потребує абсолютно якісно спланованого та інтенсивного підходу й, ключове, має відбуватися на засадах методологічного плюралізму.

1. Оборотов Ю. М., Овчиннікова А. П., Завальнюк В. В. та ін. *Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції* : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.
2. Омельчук І. В. *Плюралістичний підхід у філософії та методології наукового пізнання* : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.09. Київ, 2017. 224 с.
3. Дубов Г. О. *Плюралізм правової методології: зміст, особливості інтерпретацій та умов формування на сучасному етапі розвитку юридичної науки*. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 48–51.
4. Хелбінг Д. *Плюралістичний підхід до моделювання складних систем*. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2014. Вип. 1. С. 76–86.
5. Гетьман І. В. *Трансформації у правовій доктрині: плюралізм методологій, концепція правового спілкування, правова герменевтика*. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 24–31.
6. Рабінович П. М. *Верховенство права з позицій європейсько-міжнародного та українсько-конституційного судочинства*. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 3 (53). С. 12–20.
7. Шишка Р. Б. *Методологія досліджень за спеціальністю 12.00.03*. *Вісник Київського університету права*. 2016. № 4. С. 150–152.
8. Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Максимов С. І., Смородинський В. С. та ін. *Загальна теорія права* : підруч. / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
9. Савчин М. В. *Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму* : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.

УДК 342.72/.73+347.152+172.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/210-211

Володимир МЕЛЬНИК

аспірант кафедри управління
та адміністрування

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Діяльність громадянського суспільства в сфері забезпечення національної безпеки є важливим елементом сучасного політичного та соціального життя. Національна безпека включає в себе захист територіальної цілісності, політичної стабільності, економічного добробуту та соціальної гармонії країни. Громадянське суспільство, включаючи неприбуткові організації, активістські групи, медіа та інші цивільні установи, відіграє ключову роль у забезпеченні цих аспектів безпеки.

По-перше, громадянське суспільство виступає як механізм контролю за діяльністю влади та виконавчих структур. Через моніторинг діяльності уряду, розкриття корупційних схем, аналіз законопроектів та публічні кампанії громадянське суспільство забезпечує дотримання принципів правової держави та збереження політичної стабільності.

По-друге, громадянське суспільство активно залучається до реалізації проєктів соціального розвитку та підтримки вразливих груп населення. Це можуть бути програми з підтримки мігрантів, допомоги біженцям, проєкти з підвищення освітнього рівня та інші ініціативи, спрямовані на зміцнення соціальної гармонії та відновлення довіри до влади.

По-третє, громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні громадської думки та підтримці національної ідентичності. Через освітні та інформаційні проєкти, культурні ініціативи та розвиток громадянського активізму воно сприяє зміцненню національного об'єднання та відповідальності перед власною країною.

Однак успішна діяльність громадянського суспільства у сфері національної безпеки потребує відкритості та співпраці з державними структурами. Важливою умовою є розуміння

і прийняття з боку обох сторін ролі та значення громадянського суспільства у зміцненні національної безпеки.

Національна безпека побудована на захисті та підтриманні порядку в дихотомії громадської безпеки та міжнародної безпеки. У внутрішній політиці національна безпека означає підтримання громадського порядку, суспільної безпеки та правопорядку. У зовнішній політиці вона класифікується як захист прав та інтересів на основі міжнародних угод та критеріїв [1, с. 29]. Прогрес у комунікаціях та технологіях, зокрема інформаційних, вимагає проникності кордонів і переходу до міжнародної системи безпеки, функціонального співробітництва та інтеграції у сфері економіки та безпеки. Непередбачувані зміни в парадигмі безпеки та політиках активізують інтегрований механізм, який надає пріоритет глобальній системі в державно-орієнтованій політиці аналітичного підрозділу [1, с. 53–55].

Кіберпростір сьогодні дозволяє суб'єктам розширювати свою владу в просторі соціальних медіа в масштабах і складності, які раніше вважалися неможливими. Соціальні медіа – це технологічна життєва сила, яка не тільки об'єднує, надихає, інформує, навчає та допомагає, але й має силу калічити. Вони допомагають людям організувати революції та заворушення в усьому світі, вербувати терористів, заохочувати напади, прославляти банди та поширювати насильство. Активісти та окремі особи почали використовувати соціальні медіа, щоб спілкуватися одне з одним, підвищувати свій голос, координувати дії проти уряду та правоохоронних органів, а також просувати аспекти дій, що змінюють історії та світ. Арабська весна 2011 р. та повстання в Лондоні 2011 р. є суперечливими, але переконливими прикладами того, як соціальні медіа вплинули на питання національної безпеки. У 2020 р. протести, що почалися після смерті Джорджа Флойда, спричинені жорстоким поводженням з поліцейським у США, стали одним із найяскравіших індикаторів того, на що здатні соціальні мережі. Демонстрації, які в одну мить охопили весь світ, об'єднали сотні тисяч або навіть мільйони людей, які ніколи раніше не знали одне одного, через соціальні мережі. Завдяки цим мережам, котрі можна назвати віртуальним братерським зв'язком, географічні відстані майже повністю знівельовано. Соціальні мережі далеко не завжди приносять користь як у людському, так і державному вимірах. Хоча те, що є «добрим» для людей, іноді може бути «поганим» для держав, природно, протилежне цьому виразу також буде правильним. Хоча наміри, звичайно, суб'єктивні, відомо, що маси, які вживають заходів із каналів соціальних мереж, спричиняють проблему «безпеки» певного масштабу та характеру. Технології дозволили як державним, так і недержавним суб'єктам зловживати ринком ідей і переконань, і цей характер змінив поле бою на всіх рівнях у всьому світі.

Поняття безпеки є складним явищем. Це пов'язане з тим, що питання безпеки продовжує становити серйозний виклик для країн і світової спільноти. Питання, пов'язані зі збереженням або подоланням викликів безпеки в усьому світі, займають важливе місце в міжнародній політичній системі. У зв'язку з цим політики, особи, які приймають рішення, і лідери в усьому світі усвідомили, що безпека залишається безперечним політичним питанням в управлінні. 21 століття створило передові технологічні знання за допомогою платформ соціальних мереж, що підтримують Web 2.0. Наш сьогоднішній світ сповнений передових технологічних знань і навичок, які переосмислюють людське спілкування та взаємодію в сучасному суспільстві. Соціальні медіа можна розглядати як технологічний винахід та інновацію 21 століття. Завдяки своїм якостям вони наближають знання, навички та події до громадськості та революціонізують доступ до інформації. Соціальні медіа можна визначити як Інтернет-сервіси, які дозволяють людині спілкуватися з широкою громадськістю, розуміти, що роблять і думають інші, а також встановлювати зв'язки. Як і всі інші комп'ютерні технології, вони полегшують роботу когнітивних систем, оскільки збирають індивідуальні та соціальні цінності. Це інструмент комунікації, оскільки він дозволяє формувати нові дружні, громадські, особисті та інституційні зв'язки, а також підтримувати існуючі [2].

Отже, діяльність громадянського суспільства в сфері забезпечення національної безпеки є необхідною та невід'ємною складовою сучасного демократичного суспільства. Шляхом спільних зусиль держави та громадянського суспільства можна досягти більш високого рівня безпеки, стабільності та процвітання для країни та її громадян.

1. Şengöz M. Ulusal Güvenlik Yönetimi Felsefesi: Aksiyolojik Paradigma. Ankara : Astana Yayınları, 2019.

2. Chukwuere J. E., Onyebukuva C. F. The Impacts of Social Media on National Security: A View from the Northern and South-Eastern Region of Nigeria. *International Review of Management and Marketing*. 2018. No. 8 (5). P. 50–59.

УДК 342.734:364.612.8
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/212-213

Ігор НАЛИВАЙКО

аспірант кафедри загальноправових
дисциплін Донецького державного
університету внутрішніх справ,
м. Кропивницький

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНІ ВИСНОВКИ

Сучасне суспільство переживає значний тиск у забезпеченні соціальної справедливості, яка є фундаментальним елементом сталого розвитку та збереження громадянського благополуччя. Правове забезпечення виступає важливим інструментом в цьому процесі, оскільки його завданням є забезпечення рівних прав та можливостей для всіх членів суспільства, незалежно від їхнього статусу, соціального положення чи інших факторів. Проте поняття соціальної справедливості нерідко стає об'єктом суперечок та розбіжностей в тлумаченні, і кожне суспільство шукає свій шлях до її досягнення.

Метою вивчення представленої тематики є ретельне дослідження ролі правового забезпечення у забезпеченні соціальної справедливості. З огляду на теоретичний аналіз концепцій та дослідження практичних прикладів нами було поставлено за мету визначити, які механізми та інструменти можуть сприяти створенню більш справедливого суспільства, що враховує і захищає інтереси всіх його членів.

Соціальна справедливість є складним поняттям, яке має багато вимірів і може тлумачитися по-різному залежно від культурних, історичних та інших контекстуальних чинників [1]. З точки зору правового забезпечення соціальна справедливість визначається як забезпечення рівних можливостей, доступу до ресурсів і послуг, а також гарантування захисту прав і інтересів усіх членів суспільства.

Основною метою правового забезпечення соціальної справедливості є створення системи правових норм, які сприяють зменшенню соціальних нерівностей і дискримінації, а також забезпечують реалізацію соціальних прав та гарантій для всіх громадян. Для досягнення цієї мети необхідно враховувати різноманітні аспекти соціальної справедливості, такі як економічна рівність, доступ до освіти та охорони здоров'я, справедливі умови праці, а також рівний доступ до правосуддя.

Теоретичний аналіз правового забезпечення соціальної справедливості також включає вивчення концепцій та теорій, що лежать в основі цього поняття. До таких концепцій можна віднести теорію справедливості Дж. Ролза, яка акцентує на необхідності забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства, а також теорію справедливості Арістотеля, що визначає справедливість як відповідність індивідуальних потреб та здібностей [2; 3].

Таким чином, теоретичний аналіз правового забезпечення соціальної справедливості є важливим етапом у розумінні цього поняття та розробці ефективних правових механізмів для його реалізації.

Практичне втілення правового забезпечення соціальної справедливості передбачає впровадження конкретних заходів та програм, спрямованих на забезпечення рівності прав та можливостей для всіх членів суспільства. Одним з основних аспектів є розробка та впровадження соціальних програм і проєктів, спрямованих на підвищення рівня життя найбільш уразливих груп населення.

Практичні заходи можуть включати в себе програми підтримки соціально вразливих груп, таких як безробітні, малозабезпечені сім'ї, інваліди та інші. Ці програми можуть передбачати надання матеріальної допомоги, безкоштовного доступу до медичних та освітніх послуг, підтримку у пошуку роботи та інші види соціальної підтримки [4].

Додатковими практичними заходами є забезпечення доступу до правосуддя та захисту прав громадян у судовому порядку, забезпечення рівних умов праці та зарплати, а також забезпечення доступу до освіти та культурних ресурсів.

Крім того, практична реалізація правового забезпечення соціальної справедливості передбачає посилення контролю за додержанням соціальних стандартів та норм, визначених законодавством, а також розробку та впровадження ефективних механізмів врегулювання

конфліктів та вирішення суперечок у сфері соціальних прав.

У цілому практичні аспекти реалізації правового забезпечення соціальної справедливості вимагають комплексного підходу та спільних зусиль уряду, громадських організацій та інших зацікавлених сторін з метою забезпечення справедливого та рівного доступу до ресурсів та послуг для всіх членів суспільства.

Правове забезпечення соціальної справедливості виявляється ключовим фактором у забезпеченні рівних прав і можливостей для всіх членів суспільства. На підставі проведеного теоретичного аналізу та огляду практичних аспектів реалізації соціальної справедливості можна зробити наступні висновки:

1. Необхідно посилити роль правових норм і механізмів, які гарантують рівність перед законом і доступ до правосуддя для всіх громадян;

2. Важливо розробляти та впроваджувати соціальні програми та проєкти, спрямовані на підвищення рівня життя соціально вразливих груп населення;

3. Забезпечення рівних умов праці та доступу до освіти і культурних ресурсів є важливими аспектами реалізації соціальної справедливості;

4. Вирішення проблем соціальної справедливості вимагає спільних зусиль уряду, громадських організацій, бізнесу та інших зацікавлених сторін.

Загальний висновок полягає в тому, що для досягнення соціальної справедливості потрібно поєднати теоретичні знання з практичними діями та взаємодіяти на різних рівнях суспільства для впровадження ефективних заходів.

1. Наливайко І. Ефективність правового регулювання соціальних стандартів та гарантій: проблеми та перспективи. *Наукові перспективи*. 2023. № 7 (37). URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/5679/5711>.

2. Bordley J. A study in the grounds of ethical knowledge: considered with reference to judgments on the moral worth of character. Princeton : Princeton University ProQuest Dissertations Publishing, 1997.

3. Блоха Є. Принципи справедливості у філософії Платона та Арістотеля. *Філософські обрії*. 2016. № 36. С. 79–87.

4. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 151–155.

УДК 341.176(4)+321.6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/213-216

Іван ПАТАЛАХА

аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

УТВЕРДЖЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК РЕАКЦІЯ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ РАДИ ЄВРОПИ НА СВАВІЛЛЯ КВАЗІСУДОВИХ ОРГАНІВ У НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ ТА СРСР У 30-40-і рр. ХХ СТ.

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету обґрунтувати тезу про утвердження права на справедливий суд як необхідну реакцію держав-членів Ради Європи на свавілля квазісудових за своєю сутністю і функціональним призначенням органів у нацистській Німеччині та СРСР.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких елементів методології права:

– діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку явищ державно-правової дійсності; ухвалення урядами держав-членів Ради Європи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та подальша її ратифікація парламентами європейських держав, розглядаються у контексті масових порушень прав і свобод людини нацистським та сталінським режимами (причинно-наслідковий зв'язок);

– історичний метод пізнання використовувався для визначення причин та умов, які спонукали уряди держав-членів Ради Європи здійснити кроки, спрямовані на закріплення права на справедливий суд в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод;

– спеціально-юридичний метод дослідження забезпечив розкриття змісту нормативних приписів, закріплених у залучених для наукового аналізу юридичних документах, які регламентували організацію та діяльність судів в нацистській Німеччині та СРСР у 30-40-ві роки XX ст.;

– за допомогою методу синтезу було сформульовано узагальнюючі висновки.

Важливе методологічне значення в межах цієї наукової праці мають теоретичні положення, що торкаються державно-правового режиму і, зокрема, такого його різновиду, як тоталітарний режим.

Принадно відзначити, що емпіричною основою для обґрунтування теоретичних положень, які характеризують антидемократичний режим, є тоталітарні практики нацистського та сталінського режимів минулого століття. Особлива небезпека цих практик виявилася в тому, що вказані режими вели людиноненависницьку внутрішню й агресивну зовнішню політику, яка супроводжувалась застосуванням військової сили, а також цілеспрямованим масовим знищенням представників цілих народів.

На підтвердження цієї тези наведемо положення окремих юридичних документів, що демонструють наміри вказаних режимів, підпорядковані принципу політичної доцільності у боротьбі з опонентами.

Постановою ЦВК СРСР «Про порядок провадження справ про підготовку або здійснення терористичних актів» від 1 грудня 1934 р. було, зокрема, запропоновано:

1) слідчій владі вести справи обвинувачених у підготовці або вчиненні терористичних актів прискореним порядком (слідство у цих справах мало бути закінчено в строк не більше, ніж 10 днів);

2) судовим органам не затримувати виконання вироків про вищу міру покарання через клопотання злочинців цієї категорії про помилування, оскільки Президія ЦВК Союзу не вважала не лише за необхідне, але й можливе приймати подібні клопотання до розгляду (це фактично означало неможливість як касаційного оскарження вироків, так і подачі клопотань про помилування);

3) органам НКВС СРСР приводити у виконання вирок про вищу міру покарання стосовно злочинців названих категорій негайно після винесення судових вироків (тобто вирок до вищої міри покарання мав здійснюватися негайно) [1, с. 345–346].

Ще більш небезпечним та антигуманним за своєю сутністю виявився горезвісний Оперативний наказ НКВС СРСР № 00447 «Про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальних та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 року. За цим наказом усі репресовані куркулі, кримінальні й інші антирадянські елементи розбивалися на дві категорії: до першої належали усі найбільш ворожі з перерахованих вище груп населення. Вони підлягали негайному арешту і, після розгляду їхніх справ на трійках, – розстрілу. Другу категорію складала решта – менш активні, але все ж ворожі елементи. Вони підлягали арешту й ув'язненню в таборах на термін від 8 до 10 років, а найбільш злісні і соціально небезпечні з них – на ті самі терміни в тюрми за визначенням трійки [2].

Цим цілком таємним наказом встановлювався відмінний від кримінально-процесуального закону порядок ведення слідства, що виявлявся в такому:

– на кожного заарештованого чи групу заарештованих заводилась слідча справа; слідство мало проводитись у прискореному й спрощеному порядку (його термін мав складати 7 діб), а під час його проведення необхідно було виявляти всі злочинні зв'язки заарештованого;

– після закінчення слідства справа мала бути направлена на розгляд трійки [2].

На окрему увагу заслуговують положення цього наказу, що торкаються організації роботи трійок:

– ці органи позасудового винесення вироків в СРСР, що діяли у 1937–1938 рр., формувалися на рівні республік, країв і областей та склалися з начальника підрозділу НКВС, секретаря крайкому (обкому) партії і прокурора; на їхніх засіданнях міг бути присутнім республіканський, крайовий або обласний прокурор за умови, якщо він не входив до складу трійки;

– трійка вела свою роботу, або перебуваючи в пункті розташування відповідних НКВС, УНКВС чи обласних відділень НКВС, або виїжджаючи до міст розташування оперативних секторів;

– ці органи мали розглядати представлені їм матеріали на кожного заарештованого (чи групу арештованих), а також на кожну сім'ю, що підлягала виселенню, окремо;

– трійки повинні були вести протоколи своїх засідань, куди записувались винесені ними вирокі щодо кожного засудженого. Такий протокол направлявся начальнику оперативної групи для приведення вироків у виконання. До слідчих справ долучалися витяги з протоколів стосовно кожного засудженого.

Цим самим оперативним наказом регламентувався і порядок приведення вироків у виконання. Підставою для такого акта визначалась завірена виписка з протоколу засідання трійки з викладенням вироку щодо кожного засудженого і спеціальний припис за підписом голови трійки, що вручався особі, яка мала привести вирок у виконання.

Схожі з СРСР політичні процеси відбувались у 30-ті роки ХХ ст. і в нацистській Німеччині. Дослідники правової системи цієї держави відзначали, що судова практика досліджуваного періоду засвідчила послідовне заперечення та систематичне порушення основних принципів правосуддя, сформованих у демократіях Європи до Другої світової війни. Серед них такі основоположні ідеї, як незалежність судової влади і суддів, здійснення правосуддя лише судами, незмінюваність суддів, змагальність, відкритість та організаційна автономія судів тощо [3, с. 216].

Після приходу до влади в Німеччині націонал-соціалістів під керівництвом А. Гітлера зазнала суттєвих змін і судова система Веймарської республіки, що розбудовувалась як правова держава. Такі перетворення відбувались поетапно. Першим кроком на цьому шляху стало створення починаючи з 1933 р., поряд із верховними земельними судами, ще й особливих судів (такий собі аналог «радянських трійок» – *І. П.*), які, щоправда, склалися з професійних суддів. Їхня компетенція поширювалася на всі злочини, що вважалися політичними й розглядалися як державна зрада. Процедура розгляду справ у цих судах була скороченою і спрощеною; позиція голови суду була визначальною; обвинувальні вирокі були остаточними та оскарженню не підлягали, виконувалися негайно.

Приблизно в цей самий період нацистами утворюється так званий «народний суд» – вища судова інстанція, що розглядала справи про політичні злочини, пов'язані з саботажем й потуранням на виробництві. Персональний склад цього суду затверджувався особисто А. Гітлером.

Важливим кроком із досягнення мети встановлення тотального контролю за діяльністю судів вважається їх повне організаційне підпорядкування Міністерству юстиції Рейху з 1931 р. Як відзначають дослідники, цей «орган несправедливості» приймав рішення стосовно не лише призначення суддів, але й розподілу завдань, причому необхідною умовою призначення на посаду судді стало отримання позитивної характеристики від керівництва НСДАП [4].

Однак, як стверджують вчені, вирішальним кроком на шляху трансформації усієї судової системи Німеччини вважається закон про зміни в кримінально-процесуальному законодавстві від 28 червня 1935 р., коли німецька юстиція була звільнена від обов'язку підведення під звинувачення достатньої доказової бази. З цього часу суддя мав виносити вирокі на основі «духу закону» та «здорового народного глузду» – правил, які не були придатними юридичними категоріями для судової практики.

Наступним етапом стала фактично узаконена практика винесення обвинувальних вироків за аналогією, що відкрило майже необмежені можливості для винесення судових рішень, необхідних нацистському режиму.

Завершальним кроком на шляху підкорення судів III Рейху керівництву НСДАП і особисто фюреру стало його розпорядження від 20.08.1942, адресоване Рейхсміністру юстиції О. Тіракому. У ньому, зокрема, А. Гітлер констатував: «Для виконання завдання Рейху необхідне сильне правосуддя, тому довіряю та уповноважую міністра юстиції, щоб він згідно з моїми рекомендаціями та вказівками у співпраці з міністром Рейху та шефом Рейхсканцелярії, а також із керівником канцелярії партії збудував націонал-соціалістичне правосуддя, використовуючи з цією метою усі необхідні засоби. При цьому він може не дотримуватися чинного права».

На виконання цього розпорядження Рейхсміністр юстиції починаючи з 1 жовтня 1942 р. надсилав усім суддям і прокурорам конфіденційні «суддівські листи», що були своєрідною формою впливу на зміст схвалюваних вироків. Ці листи на конкретних прикладах критично оцінених вироків показували, як «керівництво органів правосуддя розуміє націонал-соціалістичне застосування права» [4].

Прямим підтвердженням злочинних актів представників нацистського режиму в особі не лише керівництва держави, але й суддів, стала кількість ухвалених смертних вироків. У період до 1941 р. суди ухвалили 2 тисячі смертних вироків, а в наступні роки до завершення війни – 30 тисяч подібних вироків (тобто, німецькі судді фактично за прямої вказівки

керівників нацистського режиму вбивали майже 720 осіб кожного місяця) [4].

Аналіз усього вищевикладеного дає підстави для таких висновків:

1) акти створення сталінським та нацистським режимами квазісудових за своєю сутністю та функціональним призначенням органів, які стали частиною карально-репресивного апарату режимів, суперечили як вимогам ст. 102 Конституції СРСР 1936 р., так і ст. ст. 102–103 Конституції Веймарської Республіки (остання хоча формально й зберігала свою дію після приходу до влади у січні 1933 р. А. Гітлера, однак, фактично не діяла);

2) ці квазісудові органи політичного терору за прямої вказівки керівництва сталінського та нацистського режимів в процесі своєї діяльності відмовились від сформованих у демократіях Європи до Другої світової війни принципів здійснення судочинства, які забезпечували ухвалення справедливих судових рішень. Прямим наслідком нехтування цими імперативними вимогами стали факти численних порушень основоположного права людини на життя в СРСР та нацистській Німеччині;

3) критичне осмислення негативних для європейської цивілізації наслідків функціонування сталінського та нацистського режимів і, зокрема, їхніх квазісудових органів («радянських трійок» та їх аналогів в гітлерівській Німеччині), а також численних жертв Другої світової війни актуалізували проблему створення такого механізму судового захисту, який би забезпечив справедливе правосуддя й унеможливив політичний терор у майбутньому. Правовою основою цього механізму стала ухвалена урядами держав-членів Ради Європи Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., ст. 6 якої гарантувала право кожному на справедливий суд.

1. Історія держави і права України : підруч. / за ред. А. С. Чайковського. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

2. Васильєв В. Оперативний наказ № 00447 НКВС СРСР та його виконання в УРСР: проблеми наукового дослідження. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. 2008. Вип. 35. С. 116–136. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12232/9-Vasyliiev.pdf?sequence=1>.

3. Трепак Л. М. Німецькі окупаційні суди та судочинство як складова нацистського тоталітарного режиму в Галичині (1941–1944 рр.) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.01/ Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 265 с.

4. Кулеша В. *Crimen laesae iustitiae*. Кримінальна відповідальність суддів та прокурорів за злочини проти правосуддя за Нюрнберзькими законами, німецьким, австрійським та польським законодавством. Лодзь : Видавництво Лодзинського університету, 2013. 521 с. URL : https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/crimean_kulesha.pdf.

УДК 342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/216-218

Андрій СІРКО

ад'юнкт кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 р. в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення був введений правовий режим воєнного стану. Одним із негативних наслідків війни є численні проблеми щодо захисту прав та безпеки громадян, які навіть в таких складних умовах потребують уваги та вирішення. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність ефективного механізму контролю та запобігання таким порушенням.

Основним джерелом національного права в Україні є Конституція. Конституційні положення містять чітко визначений перелік конституційних прав і свобод громадян, дозволених для обмеження в деяких випадках, наприклад, в умовах загрози національній безпеці, територіальній цілісності країни, прав і свобод громадян. Фахівці в досліджуваній

проблематиці зазначають, що на сьогодні існує ціла система обмежень прав у встановленому законом порядку.

З 2022 р. й до сьогодні в нашій державі діє правовий режим воєнного стану, а тому проблематика захисту прав та інтересів громадян, а також правового регулювання є актуальним та нагальним питанням в нашій державі.

Підставою введення правового режиму воєнного стану в Україні є наступні законодавчі документи: Конституція України від 28.06.1996 [1], Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 [2], Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [5], Указ Президента України від 01.05.2023 № 254/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [3] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966 [4].

Розглядаючи особливості захисту прав людини в умовах воєнного стану, зазначимо поняття терміна «воєнний стан». Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Пряме обмеження правових, політичних та соціальних прав і свобод людини в цілому можна розглядати як глобальну загрозу національним інтересам і як те, що може порушити нормальний розвиток суспільства, національних інститутів тощо. Права та інтереси людини, що обмежуються під час дії воєнного стану, визначені не лише в Конституції України, а й в інших актах, наприклад, в Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Законодавець також зазначив, що йдеться про вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасових обмежень прав та законних інтересів юридичних осіб.

Які ж права можуть обмежуватись? Це конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Крім того, можуть вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

Оскільки запровадження особливого правового режиму завжди є потенційною загрозою для основних прав і свобод, чинне законодавство України містить низку гарантій. Термін їх застосування не може перевищувати терміну, протягом якого триває воєнний стан. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, зазначені у ч. 2 ст. 64 Конституції України [6, с. 205].

Однак у процесі введення в дію особливого правового режиму, окрім обмежень, передбачено і гарантії прав людини і громадянина. Адже введення воєнного стану не може виправдовувати застосування тортур, жорстокого чи такого, що принижує гідність, поведження чи покарання, а також будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, свободу совісті, релігійних прав і свободи віросповідання тощо.

Фахівці та експерти зазначають, що гарантії захисту прав і свобод людини та громадянина, особливо в умовах воєнного стану, мають бути передбачені не лише законами, а й органами та установами, які згідно зі своїми повноваженнями можуть здійснювати контроль за суб'єктами, що можуть в рамках закону здійснювати таке обмеження.

Прикладом таких органів є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, суди, Європейський суд з прав людини, міжнародні та національні недержавні організації в сфері захисту прав людини та громадянина тощо. В той же час деякі вчені заперечують факти слабого моніторингу в Україні щодо дотримання прав людини в умовах воєнного стану.

Отже, можемо зазначити, що права та свободи людини є найвищою цінністю держави. Проте в умовах війни, задля підтримання безпеки та функціонування держави, деякі права та інтереси, що визначені в Конституції України, можуть обмежуватися. Умови

воєнного стану створюють складні виклики для захисту прав та інтересів людини, проте навіть в таких обставинах важливо дотримуватися міжнародних норм та стандартів з прав людини. Зазначимо важливі аспекти захисту прав та інтересів людини в умовах воєнного стану: забезпечення основних прав та свобод; соціально-гуманітарний захист внутрішньо переміщеним особам, тобто забезпечення доступу до харчування та медичної допомоги, особливо для уразливих груп населення (дітей, літніх людей, людей з інвалідністю тощо); дотримання міжнародних положень щодо захисту прав в рамках конвенцій, адже важливо враховувати міжнародні стандарти у сферах прав людини та гуманітарного права під час воєнного стану.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 01.05.2023 № 254/2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/2023#Text>.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

УДК 342.72/.73+347.152+172.1
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/218-220

Олександр СТАСЮК
здобувач наукового ступеня доктора
філософії з публічного управління
та адміністрування Навчально-наукового
інституту «Інститут державного
управління» Харківського
національного університету
ім. В. Н. Каразіна

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

В умовах повномасштабної війни та постійних гібридних дій з боку країни-агресора важливо акцентувати увагу на діяльності організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) щодо розв’язання проблем гуманітарного та інфраструктурного характеру. Важливо відзначити, що в країнах з розвинутою демократією громадянське суспільство виступає рівноправним партнером держави у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних, політичних та безпекових завдань. ОГС забезпечують:

- надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг, у тому числі таких, які не можуть забезпечити ані держава, ані комерційні організації (переважно способом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг);
- організацію громадян для самостійного задоволення їхніх інтересів без додаткових фінансових або адміністративних витрат з боку держави;
- поширення благодійництва і надання адресної та оперативної благодійної допомоги;
- неполітичне, тобто без мети здобуття політичної влади, представлення та просування інтересів різних груп населення і безпосередньо серед громадян, і в комунікації з політичними акторами;
- участь в ухваленні рішень і забезпечення у такий спосіб більшої ефективності рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп;
- здійснення громадського контролю за владою та боротьби з корупцією [1].

За даними державної служби статистики України, станом на 1 січня 2023 р. в Україні було зареєстровано 99 556 громадських організацій, 28 757 професійних спілок, 27 091 релігійна організація, 26 846 благодійних організацій, 2212 асоціацій громадських об’єднань, 1762 органи самоорганізації населення та 318 творчих спілок. Ці дані не охоплюють ОГС,

зарєєстровані в Автономній Республіці Крим і в місті Севастополь, оскільки доступ до цих територій протягом року був відсутній. Відповідно до результатів соціологічного дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни – 2022», опублікованого у 2023 році ІСАР «Єднання», у 2022 р. було створено 6367 нових благодійних організацій задля реагування на нагальні потреби, що виникають внаслідок війни. Це значне зростання порівняно з 830 благодійними організаціями, створеними у 2021 р. [2].

Досвід останніх років виявив, особливо після початку повномасштабного вторгнення, що органи публічної влади неспроможні самостійно вирішити більшість виникаючих проблемних ситуацій в гуманітарному секторі.

З іншого боку, діяльність ОГС наочно вказує на їхню здатність ефективно та оперативно вирішувати подібні завдання. В більшості випадків вона виявилася системною, сприяючи накопиченню досвіду, встановленню соціальних зв'язків та здобуттю довіри суспільства. Саме тому держава виявляє зацікавленість у постійному розвитку громадських організацій та забезпеченні повноцінної підтримки громадянського суспільства.

Слабкою ланкою кожної ОГС є недостатнє фінансування. Більшість ОГС є неприбутковими організаціями, їхня діяльність визначена статутом та не передбачає прибутку. На сьогодні найбільше фінансових ресурсів для забезпечення діяльності ОГС надходить від благодійників, найактивнішими з яких є нерезиденти, найменше – з державного бюджету. Важливо зауважити, що така ситуація є не зовсім справедливою, адже саме держава є одним із тих суб'єктів, що найбільше зацікавлені в ефективній діяльності громадських організацій, оскільки вона делегує їм частину своїх повноважень. У 2023 р. лише 2–3 % бюджету середньої української ОГС формувалося за рахунок коштів держави, тоді як у країнах Східної Європи – членах ЄС цей показник становить 40–60 % [1].

До яких потенційних загроз може призвести недостатня державна підтримка ОГС?

По-перше, це саме існування ОГС, яке є необхідним для держави. Норми чинного законодавства вимагають такого рівня звітності, який може бути забезпечений лише професійним бухгалтером. Оплата комунальних послуг, оренда офісного приміщення та виплати заробітної плати персоналу можуть стати перешкодою для існування навіть доволі успішних громадських організацій в довгостроковій перспективі.

Також міжнародні донорські проекти, з огляду на значно вищі фінансові можливості, можуть запропонувати набагато більші зарплати, що створює умови для переходу до них персоналу з українських ОГС. Чим значно зменшується спроможність громадянського суспільства в Україні.

По-друге, використання ОГС акторами, які стоять за гібридною війною, для впливу на внутрішню ситуацію в країні може мати низку загроз. Через нестачу фінансування ОГС ризикують стати залежними від грантодавців та донорів, особливо ті, які працюють в інформаційному просторі або займаються антикорупційною діяльністю. Донор, який надає фінансову підтримку ОГС, може на певних етапах контролювати результати її діяльності та спрямовувати її у власних інтересах, як на території України, так і за її межами.

Протидією загрозі деструктивного впливу на громадянське суспільство через діяльність ОГС буде потужна державна підтримка громадських організацій. Варто вдосконалити чинний механізм фінансування громадських організацій шляхом впровадження інструменту «відсоткової філантропії», який передбачає перерахування певного фіксованого відсотка від податку з доходів фізичних осіб на користь тієї чи іншої неприбуткової організації, яку обирає сам платник. Імплементация та використання такого механізму дозволить збільшити обсяги фінансових надходжень ОГС, унеможливить застосування адміністративного впливу на їхню діяльність та дозволить створити справедливе середовище практичного функціонування, за якого більшими фінансовими ресурсами розпоряджатимуться ті громадські організації, що надають якісніші та необхідніші послуги на прозорих і безоплатних умовах. Допомога ОГС може бути надана не тільки в фінансовому вигляді. Це можуть бути консультації, надання інформації, забезпечення приміщеннями, інформаційна підтримка діяльності ОГС через державні ЗМІ тощо.

Забезпечення фінансової стабільності буде сприяти стимулюванню тривалої та незалежної діяльності громадських організацій, що, своєю чергою, вказуватиме на відповідальність ОГС перед громадами за взяті на себе зобов'язання. Відтак, створивши передумову можливості фінансування діяльності громадських організацій за кошти кожної окремої особи як складової одиниці громади, відкриється перспектива позитивного впливу на основу проблеми – фінансову нестабільність громадських організацій.

Впровадження механізмів державної підтримки дозволить ОГС зосередитись на

виконанні своїх статутних цілей, мети, заради якої створювалась громадська організація, а не на пошуку коштів для виживання організації. Це сприятиме зміцненню громадянського суспільства в Україні, посиленню його стійкості до гібридних загроз та підвищенню ефективності вирішення соціально-економічних, гуманітарних, політичних та безпекових питань.

Важливо пам'ятати, що ОГС є невід'ємною та важливою складовою демократичного суспільства. Вони відіграють ключову роль у захисті прав та інтересів громадян, а також сприяють розвитку громадянського суспільства в цілому. Підтримка ОГС – це не лише важливий механізм забезпечення їхньої діяльності, але й інвестиція у майбутнє України.

1. Вінніков О. Ю., Красносільська А. О., Лациба М. В. Показники розвитку громадянського суспільства в Україні. Київ : Агентство «Україна», 2012. 80 с.

2. 2022. Індекс сталості організації громадянського суспільства. Звіт по Україні. Жовтень 2023. URL : http://www.ucipr.org.ua/images/files/1864/1864_file.pdf.

УДК 342.727

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/220-221

Сергій ТИХОНЕНКО

аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СВОБОДА СЛОВА ЯК ПРАВО ТА ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Нині у всіх цивілізованих країнах на конституційному рівні закріплено право на свободу слова. Зокрема, це передбачено у ст. 19 Конституції Королівства Бельгії від 17.02.1994, ст. 21 Конституції Італійської Республіки від 01.01.1948, ст. 5 Конституції Федеративної Республіки Німеччина від 23.05.1949, ст. 14 Конституції Грецької Республіки від 11.06.1975, ст. 20 Конституції Королівства Іспанії від 27.12.1978, ст. 19 Конституції Японії від 03.05.1947, ст. 7 Конституції Королівства Нідерланди від 17.02.1983, ст. 16 Конституції Швейцарської Конфедерації від 18.04.1999 та ін.

Сьогодні основним критерієм суспільного прогресу є рівень гуманізації суспільства, економічної, політичної, соціальної і духовної свободи особистості. Кожна суспільна формація чи цивілізація прогресивні настільки, наскільки вони розширюють коло прав і свобод особи, створюють умови для її самореалізації. Однак не слід забувати, що свобода лише тоді може бути критерієм суспільного прогресу, коли її зростання відбувається в розумних межах. Коли цими межами на будь-якому етапі розвитку суспільства є відповідальність особистості перед суспільством і вона виходить за ці межі, у суспільстві неминуче починається анархія, що з поняттям «свобода» аж ніяк не сумісна.

Свобода може бути небезпечною в руках безвідповідальних людей, амбіційних політиків та демагогів. Не так вже й рідко в історії багатьох країн зловживання свободою слова призводило до підриву громадського й державного устрою, а врешті-решт і до ліквідації самої свободи слова, як і свободи в цілому. Аналізуючи свободу слова як безумовну конституційну цінність суспільства і кожної окремої особи, важливо розуміти, що визнання свободи слова вимагає й визнання можливості її обмеження, передусім юридичного. Не випадково в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права є пряма вказівка на необхідність на основі закону обмежити свободу слова для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моральності населення. Слід зазначити, що в ч. 3 ст. 34 Конституції України є пересторога стосовно реалізації здійснення свободи думки і слова, свободи висловлювання своїх поглядів і переконань, якщо це стосується національної безпеки, територіальної цілісності чи громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Крім того, згідно із ч. 2 ст. 64 Конституції України ці обмеження можуть також бути доповнені тими, які встановлюються

в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1, с. 51].

Негативним прикладом, зокрема, порушення права на свободу слова, можна назвати репортажі журналістів із «лінії фронту», де в сюжеті демонструються позиції українських захисників, обличчя воїнів, позивні тощо. Такий відеосюжет загрожує національній безпеці та територіальній цілісності, тобто порушуються охоронювані державні та суспільні інтереси.

Такі самі обмеження визначені у ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема: «1. Кожна людина має право на свободу вираження поглядів... 2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або санкцій, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я і моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [2].

Таким чином, закріплення права на свободу слова у Конституції України є гарантією його реалізації, а також дотримання інших суміжних прав на свободу. Поряд з цим у суб'єктів реалізації права на свободу виникають також і юридичні обов'язки, які пов'язані із використанням цього права у законний спосіб, не порушуючи інтересів інших громадян та не завдаючи шкоди охоронюваним інтересам держави та суспільства.

У такий спосіб важливі соціальні явища чи процеси набувають статусу правових категорій. Правова категорія – це юридичний інструмент, що дозволяє проаналізувати та оцінити будь-яке суспільне явище чи процес через призму їх співвідношення (врегульованості) з правом. Генеза розвитку правових категорій пов'язана із необхідністю розуміння ролі права у системі інших суспільних явищ, адже правові терміни відображають соціальні потреби у формі правової поведінки людини.

Реалізація ж права на свободу слова також відбувається у формі правової поведінки (правомірної, маргінальної чи протиправної), а саме: право на свободу слова є соціально значущим елементом демократичного суспільства та правової держави.

Отже, свободу слова можна цілком слушно вважати правовою категорією, яка розуміється як свобода виразу своєї думки, є комунікативним контактом, процесом комунікації, взаємозв'язку, обміну інформацією та ін. Проте це не тільки саме право говорити все, що завгодно, а і система поглядів, переконань, ідей, що виражаються як усно, так і письмово, а також це сукупність обов'язків і заборон, чітко визначених нормативно-правовими актами, виконання і дотримання яких є обов'язковим.

1. Кущніренко О. Г. Свобода слова як конституційна цінність. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2013. № 1077. Вип. № 15. С. 49–52.

2. Жуковська О. Право на свободу слова та інформації в українському законодавстві та судовій практиці (деякі аспекти проблеми). *Права людини в Україні*. URL : <http://khrpg.org/index.php?id=1039004676>.

УДК 35.073.5:351.84

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/221-224

Олександр ШЕВЧЕНКО

аспірант кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Взаємодія держави і суспільства у сфері забезпечення соціальної безпеки є ключовою складовою сталого розвитку суспільства. Соціальна безпека полягає в забезпеченні основних потреб громадян, їхнього захисту від різноманітних загроз та створенні умов для їхнього розвитку та самореалізації. В цьому процесі держава та

суспільство взаємодіють на різних рівнях, спільно працюючи над створенням ефективних механізмів соціального захисту.

По-перше, держава виступає основним регулятором у сфері соціальної безпеки, розробляючи законодавство, програми та стратегії, спрямовані на захист прав громадян і забезпечення їхнього соціального добробуту. Це включає в себе систему соціального забезпечення, медичне страхування, пенсійні програми, допомогу малозабезпеченим верствам населення та інші соціальні ініціативи.

По-друге, суспільство виступає активним учасником у процесі забезпечення соціальної безпеки через різноманітні форми громадської діяльності. Це може бути волонтерська робота, благодійність, розробка та реалізація проєктів соціальної підтримки та співпраця з урядовими органами у вирішенні соціальних проблем.

Дуже важливим аспектом є співпраця між державою та неприбутковим сектором. Неприбуткові організації, які часто мають глибше розуміння конкретних потреб громадян, можуть бути ключовими партнерами у розробці та впровадженні соціальних програм.

Однак успішна взаємодія держави і суспільства в сфері соціальної безпеки потребує відкритого діалогу, взаємного розуміння та взаємовпливу інтересів. Важливою умовою є забезпечення прозорості та відповідальності з обох сторін.

«Масова соціальна співпраця» означає концепцію спільного використання соціальних медіа на користь колективного інтелекту мас. Існує усталена політична структура політики та реалізації державних ініціатив, заснованих на соціальних медіа. Наприклад, попит може бути створений шляхом створення офіційної державної політики щодо соціальної політики участі громадян та зміцнення найкращого з боку громадянського суспільства. Уряд може легко отримати легітимність і політичну підтримку для впровадження нових послуг або політики. Взаємодія через соціальні медіа ставить нові виклики щодо конфіденційності, безпеки, управління даними, доступності, соціальної інклюзії, управління та інших питань інформаційної політики [1, с. 123–136]. Уряд, заснований на соціальних мережах, можна розглядати як електронний уряд, відкритість для громадськості з акцентом на обмін, участь, відкритість та співпрацю [1, с. 14].

Відкрита співпраця між урядами, відомствами, державним та приватним сектором вважається важливою для створення державних послуг з доданою вартістю. Методи аналізу даних використовуються для аналізу, вимірювання втручання відкритих даних та покращення процесу прийняття рішень. Рушійні функції уряду, міжінституційне співробітництво вирішують складні проблеми. Цілями масового співробітництва є:

- створення інформації з громадянами;
- розвиток сервісу з громадянами;
- розробка рішень з громадянами;
- формування політики з громадянами.

Перевагами масової колаборації є:

- більша довіра та участь громадян;
- поліпшення відносин між громадянином і урядом;
- швидша реалізація політики для мінімізації конфліктів між владою та громадянами.

У взаємозв'язку між соціальними медіа та державною політикою існують складові «відкритого уряду». Це прозорість та ефективність уряду, спільна інноваційна екосистема, відкриті дані, відкриті державні політики та законодавча база, технології відкритих даних та відкрита оцінка готовності до влади. Соціальні медіа, які є формацією в комунікації, також є ефективними в процесі вироблення державної політики. У процесах державної політики індивіди, маси та інститути беруть інтерактивну участь. Існує також взаємозв'язок між «публічною політикою» та «соціальними медіа» в контексті соціальних рухів [2, с. 880–901].

Тут під соціальними рухами не слід розуміти виключно рефлексорні дії проти політичної влади або державної влади. Досягнення консенсусу в багатьох сферах публічної політики, таких як освіта, охорона здоров'я, право, оборона, національна безпека, що охоплює все суспільство, можна розглядати як інтегрований соціальний рух. Принципи «участі, орієнтованості на консенсус, ефективність та результативність, справедливості, інклюзивності та верховенства права» належного врядування в межах відкритості, цілісності та підзвітності, розподілу та регулювання послуг, вироблених у процесі публічної політики, можуть бути передбачені та реалізовані в рамках модерації соціальних мереж [3, с. 14].

Хоча державна політика може бути виражена у вигляді програм, рішень та ефектів, її також можна розуміти на основі участі, відкритості, діалогу, єдності та взаємозалежності.

Створення та поширення контенту, який впливає на державну політику на соціальних медіаплатформах, продовжується через мобільні пристрої. Соціальні медіа впливають на державну політику, формування порядку денного та громадську думку. Користувачі соціальних мереж змогли подолати елітарну ізоляцію традиційних ЗМІ для участі у формуванні політики. За допомогою соціальних медіа можна створити платформу, де політики можуть зрозуміти ініціативу правових реформ і регулювань, проєкцію політики, соціальне та оперативне картографування [2].

Багато в чому загроза войовничого екстремізму сьогодні є більш складною, ніж будь-коли. Войовничі екстремісти продемонстрували здатність переконувати людей долати великі відстані, щоб спрямувати напади та надихати інших діяти дистанційно. Вони використовували Інтернет та інші технології, особливо платформи соціальних мереж, як інструмент для охоплення більшої кількості людей у більшій кількості місць, адаптації повідомлень для звернення до різних аудиторій та індивідуального охоплення потенційних працівників. Центральні та місцеві адміністративні дані організацій, що надають соціальні послуги, можуть сприяти формуванню інформації на рівні особистості, яка відображає біографічні, поведінкові показники та показники кримінального правосуддя, а також великі обсяги демографічної інформації на рівні громади. Елементи розвідувального співтовариства збагатять ці пули даних розвідувальною інформацією про відомі інструменти обміну повідомленнями, активність в Інтернеті та спосіб життя. Урядові аналітики з відкритим вихідним кодом у співпраці з приватними партнерами можуть підкріпити ці бази даних соціальними даними, які дослідники раніше зібрали та видобули для проведення детального аналізу впливу облікових записів у соціальних мережах, які раніше пропагували насильство та ексцесивний екстремізм. Ця співпраця вимагатиме від фахівців з національної безпеки та соціальної політики динамічно взаємодіяти та довіряти одне одному у непомітний спосіб у формуванні державної політики в останні роки. Російсько-українська війна підкреслює важливість усіх інтегрованих державних стратегій боротьби з екзистенційними загрозами. Це підхід, який послужить добру службу нації, коли вона зможе серйозно відновити свою кампанію з викоринення внутрішнього тероризму та войовничого екстремізму [4].

Масштаби можливостей для уряду вражають. «Соціальні медіа» мають певний потенціал для:

- розробки індикаторів раннього попередження інфраструктурних проблем, таких як критично важливі державні послуги та охорона здоров'я, правоохоронні органи та транспорт;

- спрямування доказів між дослідницькими та політичними спільнотами;

- обміну інформацією та співпраці на всіх рівнях влади, особливо на фронті.

Зростання поширення комунікаційних технологій також дало можливість переосмислити феномен «сучасного мережевого суспільства» Кастельса. Так звані медіаплатформи, сформовані в рамках потреби мас в інтеграції проти політичних, соціально-економічних, соціальних та індивідуальних проблем, постають епіцентром багатьох видів діяльності – від комунікації до поширення запитів і думок [5, с. 132–146].

Підвищення взаємодії між державними та недержавними суб'єктами, сприяння участі у процесах прийняття рішень та їх реалізація на основі культури управління оцінюються в контексті зміни ролей особистості, суспільства та держави. Такі фактори, як потреба у взаємному спілкуванні та співпраці, середовище для онлайн-переговорів, соціальні мережі та мобільні додатки, підвищують ефективність управління. Крім того, в епоху ефективного використання комп'ютерних мереж «демократична політична система», а також «інтегрована політична система» можуть розглядатися як два важливі стовпи, що забезпечують гладке життя. У зв'язку з цим є такі цілі, як інтеграція громадян та неурядових організацій з виборними та бюрократичними структурами. Відкрита участь щодо використання інструментів соціальних медіа в контексті інтеграції даних та аналізу даних ґрунтується на підвищенні масової обізнаності, співпраці інституцій на основі обміну публічною інформацією. У цьому контексті також спостерігається створення груп тиску з важливих проблем з метою підвищення обізнаності серед осіб, які приймають рішення [6, с. 33–55].

Отже, взаємодія держави і суспільства у сфері забезпечення соціальної безпеки є важливим фактором у будівництві стабільного та процвітаючого суспільства. Лише шляхом спільних зусиль та партнерства можна забезпечити ефективну систему соціального захисту, яка відповідатиме потребам всіх громадян.

1. Khan, G. F. Social Media for Government: A Practical Guide to Understanding, Implementing, and Managing Social Media Tools in the Public Sphere. Singapore : Springer, 2017.
2. Göçoğlu, V., Aydın M. D. Kamu Politikası ve Sosyal Medya İlişkisinin Toplumsal Hareketler Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2015. No. 8 (37). P. 880–901.
3. Parlak B., Doğan K. C. E-Yönetişim: Kuramsal Bir Analiz. İstanbul : Beta, 2019.
4. Fischbach, J. A. New AI Strategy to Combat Domestic Terrorism and Violent Extremism. *Harvard National Security Journal Online*. 2020. P. 1–15.
5. Acar N. Siyasi Eylemlerde Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Tür, Sıklık ve Sürelerine İlişkin Bir Alan Araştırması: 15 Temmuz Darbe Girişimi. *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*. 2019. No. 1 (2). P. 132–146.
6. Uzun A. Dijital Çağda E-Yönetişim: Konsept, Pratik ve Gelişim // Parlak B., Doğan K. C. E-Yönetişim. İstanbul : Beta, 2019. P. 33–55.

УДК 342.734:364.3:331.346.4:355.1
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/224-226

Роман ШЕВЧЕНКО

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування ННІ неперервної освіти Національного авіаційного університету, м. Київ

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВETERANІВ ВІЙНИ ТА ЇХНІХ РОДИН: ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ІННОВАЦІЇ

Соціальний захист ветеранів війни та їх родин є актуальною та важливою проблемою в сучасному світі. Ветерани війни, які віддали своє життя захисту своєї країни, заслуговують на належну підтримку та захист з боку держави та суспільства. Їхній внесок у безпеку та мир світового співтовариства неоціненний, і їм потрібна підтримка у період після повернення до цивільного життя.

Важливо наголосити, що теоретичні концепції та практичні інновації у сфері соціального захисту ветеранів допомагають розробити ефективні стратегії, спрямовані на покращення їхнього благополуччя та інтеграцію у суспільство. Вивчення цих концепцій та інновацій дозволяє виявити найбільш оптимальні та ефективні підходи до забезпечення соціального захисту ветеранів та їх родин.

Слід розглянути теоретичні концепції та практичні інновації, які можуть бути використані для забезпечення ефективного соціального захисту ветеранів війни та їх родин.

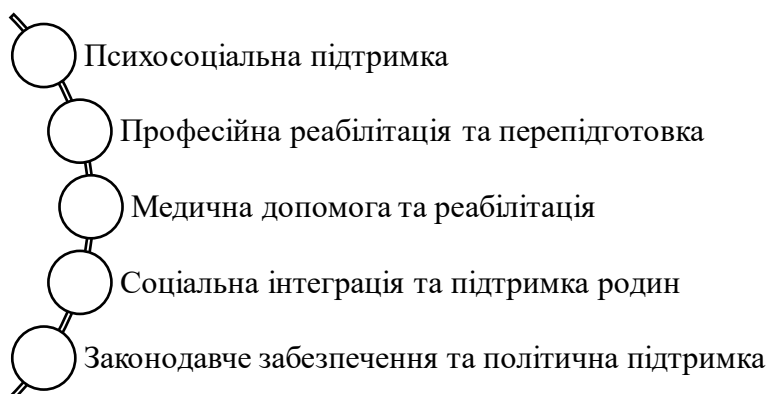

Рис 1. Стратегії забезпечення соціального захисту ветеранів війни та їхніх родин

На думку вченої І. Іванової [2], психосоціальна підтримка ветеранів війни та їх родин є невід'ємною складовою їхнього соціального захисту. Вона включає в себе різноманітні послуги та програми, спрямовані на покращення психічного стану та допомогу у вирішенні соціальних проблем, з якими стикаються ветерани. Однією з основних форм психосоціальної підтримки є надання доступу до психотерапевтичних послуг. Це може включати індивідуальні консультації з кваліфікованими психотерапевтами або психологами, які мають досвід у роботі з ветеранами та їхніми особливими потребами. Під час таких сесій ветерани можуть обговорювати свої почуття, досвідчені травми та стресові ситуації, отримувати психологічну підтримку та знаходити шляхи подолання труднощів. Також важливим елементом є групові сесії, де ветерани можуть обмінюватися досвідом та підтримувати одне одного. Групові зустрічі створюють сприятливу атмосферу для взаємодопомоги та відчуття спільності, що може бути особливо корисним для тих, хто відчуває відчуження або ізоляцію після повернення зі служби. Крім того, існують різноманітні програми підтримки та консультування, спрямовані на різні аспекти життя ветеранів, такі як сімейні відносини, трудова адаптація, фінансова підтримка тощо. Ці програми можуть надавати конкретні поради, ресурси та підтримку для подолання конкретних проблем.

В цілому психосоціальна підтримка створює важливі умови для покращення як психічного, так і соціального благополуччя ветеранів та їхніх родин, допомагаючи їм впоратися з труднощами, пов'язаними зі службою та війною, і інтегруватися у цивільне життя з максимальною гідністю та комфортом.

Слід зазначити, що професійна реабілітація та перепідготовка є важливою складовою соціального захисту ветеранів, оскільки багато з них стикаються з труднощами при входженні у цивільне життя після військової служби. Ця складова включає різноманітні програми та послуги, спрямовані на підтримку ветеранів у пошуку нової роботи або отриманні необхідної освіти для успішної адаптації до цивільного ринку праці. Програми професійної реабілітації надають ветеранам можливість отримати нові навички, які вони можуть використовувати у цивільній сфері. Це може включати навчання професійним навичкам, які відповідають потребам ринку праці, а також підтримку у виробленні особистих і професійних цілей. Такі програми можуть також включати підтримку у пошуку роботи, підготовку резюме, підготовку до співбесіди та інші послуги, які допомагають ветеранам успішно інтегруватися у цивільне трудове середовище.

Крім цього, одним із важливих аспектів професійної реабілітації є надання ветеранам можливості отримати нову освіту або підвищити свою кваліфікацію. Це може включати отримання вищої або професійної освіти, проходження курсів підвищення кваліфікації або участь у навчальних програмах, спеціально розроблених для ветеранів. Надання таких можливостей допомагає ветеранам знайти нові шляхи розвитку та забезпечити їм стабільну та задовільну кар'єру у цивільному житті [1].

Отже, професійна реабілітація та перепідготовка є важливими елементами соціального захисту ветеранів, які допомагають їм знайти стабільну та задовільну роботу після військової служби та успішно інтегруватися у цивільне життя. Ці програми надають ветеранам необхідні навички та підтримку для успішної адаптації до нових умов праці та забезпечення їхнього успіху у цивільному житті.

Доречно наголосити, що медична допомога та реабілітація є критично важливими для ветеранів війни та їхніх родин, оскільки вони можуть стикатися з фізичними та психологічними травмами, які виникли внаслідок служби у військових конфліктах. Доступ до якісної медичної допомоги є першочерговою потребою для забезпечення належного лікування та реабілітації ветеранів. Одним із аспектів медичної допомоги є надання ветеранам доступу до компетентних медичних фахівців, які мають досвід у роботі з військовими травмами та психічними проблемами. Ці фахівці можуть забезпечити ветеранам якісне лікування та допомогу у подоланні їхніх медичних проблем.

Крім того, реабілітаційні послуги відіграють важливу роль у відновленні фізичного та психічного здоров'я ветеранів. Ці послуги можуть включати фізіотерапію, реабілітаційні програми для відновлення рухових функцій, психотерапію та інші методи відновлення здоров'я. Крім цього, реінтеграційні програми допомагають ветеранам повернутися до активного життя та інтегруватися у суспільство після війни. Ці програми можуть надавати підтримку у пошуку роботи, навчанні, житлі та інших аспектах повсякденного життя, що допомагає ветеранам відновити свою самооцінку та відчуття значущості.

В цілому медична допомога та реабілітація є ключовими складовими соціального захисту ветеранів, які забезпечують їм можливість повернутися до здорового та активного

життя після військової служби. Ці послуги також сприяють забезпеченню підтримки для родин ветеранів у процесі їхньої реабілітації та інтеграції у суспільство.

Важливо зазначити, що соціальна інтеграція та підтримка родин ветеранів є важливим аспектом їхнього соціального захисту. Програми цього напрямку надають консультативну підтримку, допомагають у вирішенні побутових проблем та надають підтримку дітям ветеранів. Це сприяє зменшенню стресу у родинах та допомагає їм успішно адаптуватися після повернення військових у цивільне життя.

Варто зазначити, що законодавче забезпечення та політична підтримка ветеранів війни та їхніх родин є важливими для забезпечення їхнього соціального захисту та безпеки. Це включає в себе прийняття та здійснення законів, які гарантують їм доступ до різноманітних послуг, пільг та компенсацій. Законодавчі акти можуть визначати права ветеранів на медичну допомогу, реабілітаційні програми, освітні пільги, житлові умови та інші види підтримки. Вони також можуть забезпечувати правовий захист ветеранів від дискримінації та недобросовісної поведінки з боку роботодавців або інших осіб [3].

Політична підтримка таких ініціатив на рівні держави є також важливою, оскільки вона створює умови для прийняття та виконання відповідних законодавчих актів. Політики можуть підтримувати різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на покращення умов життя ветеранів та їхніх родин, а також виступати за виділення необхідних ресурсів для їх реалізації.

Загалом законодавче забезпечення та політична підтримка є важливими елементами для забезпечення стабільності та безпеки ветеранів війни та їхніх родин. Вони створюють правові гарантії та умови для надання їм необхідної підтримки та захисту у цивільному житті після служби у військах.

Таким чином, стратегії забезпечення соціального захисту ветеранів війни та їх родин ґрунтуються на комплексному підході, що охоплює низку теоретичних концепцій та практичних інновацій. Психосоціальна підтримка, професійна реабілітація, медична допомога, соціальна інтеграція та законодавче забезпечення є ключовими складовими цієї стратегії. Забезпечення ветеранів та їх родин не лише підтримує їх у період адаптації до цивільного життя, але й відображає визнання їхнього внеску у захист країни та сприяє збереженню їхнього благополуччя та гідності. Реалізація цих стратегій вимагає спільних зусиль влади, громадських організацій та суспільства загалом для забезпечення повного та належного соціального захисту цієї важливої групи населення.

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. Розроблено та надруковано за підтримки Національного фонду на підтримку демократії. 2022. 142 с. URL : <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>.

2. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посібник. Київ : Університет «Україна», 2023. 220 с. URL : https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/ivanova_i_b_socialna_robot_a_z_ludmi_pohilogo_viku.pdf.

3. Опалюк Т. Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг : навч.-метод. посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В., 2020. 118 с. URL : <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3782/Opaliuk-T.L.-Suchasni-stratehii-nadannia-sotsialnykh-posluh.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

УДК 327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/227-230

Дмитро ШИПІЛО

аспірант кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності

Віта КОНОНЕЦЬ

завідувач навчально-наукової
лабораторії з дослідження
проблем протидії організованих
злочинності та корупції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Стратегічні завдання зовнішньополітичної діяльності України визначають її вектор в середньостроковому або довгостроковому плануванні і реалізації національних інтересів держави за послідовного дотримання встановлених завдань і кроків до визнання України як незалежної та активної держави на міжнародній арені.

Залежно від зовнішніх або внутрішніх факторів стратегічні завдання зовнішньополітичної діяльності країни можуть змінюватись, тим самим підлаштовуючись під непередбачувані обставини, при цьому основна мета або фундаментальні принципи, на яких базуються стратегічні завдання країни, повинні залишатись незмінними.

Конституція України, прийнята в 1996 р., визначила, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права [1].

Реалізація стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України є ключовою для забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного статусу країни та забезпечення мирного і стабільного розвитку.

Визначення стратегічних завдань і плану їх реалізації є наріжним каменем для початку їх практичного втілення і досягнення поставленої мети з утвердження України як сильного міжнародного партнера, відновлення державного суверенітету та захисту національних інтересів. З цією метою Радою національної безпеки і оборони України 30 липня 2021 р. було схвалено проект Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, який 26 серпня 2021 р. було затверджено і введено в дію указом Президента України № 448/2021 [2].

Стратегія зовнішньополітичної діяльності України проводить аналіз сучасного стану міжнародних відносин та геополітичних настроїв, описує актуальні виклики та загрози, які постали як перед Україною, так і перед іншими країнами і визначає основні цілі та стратегічні завдання зовнішньополітичної діяльності України та напрями їх реалізації.

Побудова стратегії зовнішньополітичної діяльності України здійснювалась із огляду на військову агресію та порушення територіальної цілісності України, що знайшло своє відображення в пріоритетних стратегічних завданнях та шляхах їх реалізації. Аналізуючи затверджену стратегію зовнішньополітичної діяльності України, можна виділити наступні стратегічні завдання та способи їх реалізації:

1. Європейська інтеграція, курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Україна продовжує зусилля для зближення з Європейським Союзом та НАТО. Це включає в себе впровадження європейських стандартів у всіх сферах життя, реформи та модернізацію урядових структур, а також підписання та ратифікацію угод про асоціацію, зокрема Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифіковану із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 [3], яка передбачає впровадження Україною європейських стандартів та реформ в таких сферах, як правоохоронна система, судова система,

антикорупційна політика, економіка тощо, гармонізацію законодавства з європейськими стандартами та нормами, зокрема *acquis* ЄС.

Відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх, відповідно, вони домовляються, що в разі здійснення такого нападу кожна з них, реалізуючи своє законне право на індивідуальну чи колективну самооборону, підтвержене статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, надасть допомогу тій Стороні або Сторонам, які зазнали нападу, і одразу здійснить, індивідуально чи спільно з іншими Сторонами, такі дії, які вважатимуться необхідними, включаючи застосування збройної сили, з метою відновлення і збереження безпеки у Північноатлантичному регіоні [4].

Враховуючи це положення Північноатлантичного договору, вірогідність вступу України до НАТО під час воєнного стану та прямого військового конфлікту малоімовірна. Однак, розглядаючи таку зовнішньополітичну стратегію в перспективі, Україна має всі шанси на вступ до НАТО після закінчення війни. При цьому Україна повинна продовжувати проводити реформи в оборонній та військовій сферах за стандартами НАТО, а також підтримувати зв'язки з країнами – членами НАТО для отримання підтримки на момент вступу до НАТО;

2. Забезпечення незалежності і державного суверенітету України та протидія військовому вторгненню на територію України. Реалізація цього стратегічного завдання вимагає комплексного підходу на різних рівнях: політичному, військовому, економічному та дипломатичному. Важливо мати стабільну політичну систему та єдність серед політичних сил в країні щодо питань національної безпеки та територіальної цілісності. Це включає в себе злагоджену та дієву роботу Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств, комітетів та інституцій для підтримки національних інтересів.

Україна повинна активно співпрацювати з міжнародними партнерами, зокрема з Європейським Союзом, НАТО, ООН та іншими міжнародними організаціями, для забезпечення своєї безпеки та підтримки територіальної цілісності, вести дипломатичну діяльність на міжнародній арені, шукати підтримки від союзників та інших країн, намагатись запровадити нові санкції та обмеження для країни-агресора, а також використовувати дипломатичні канали для отримання військової, економічної та гуманітарної допомоги.

Крім того, Україні має великий потенціал до розроблення власних військових технологій та виготовлення власної зброї. Розвиток військових технологій, штучного інтелекту та цифрових технологій вносять свої корективи на полі бою і вимагають від сторін швидкого реагування на такі зміни. Впровадження таких технологій і їх застосування надасть Україні значну перевагу;

3. Відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону та притягнення росії до юридичної відповідальності за злочини проти України. Міжнародне визнання кордонів України, повага до її незалежності та суверенітету, а також зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України закріплено в Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994.

Відповідно до пункту 1 даного Меморандуму російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують країні їхні зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ (994_055) поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України.

Пунктом 2 Меморандуму передбачено, що російська федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їхні зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або у будь-який інший спосіб згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (995_010) [5].

Територіальну цілісність та державні кордони України було визнано в Будапештському меморандумі, а тому відновлення цих кордонів повинно відбуватись в межах кордонів України на момент його підписання.

Притягнення до міжнародно-правової відповідальності країни-агресора за вчинення злочинів проти України повинно здійснюватися через звернення до міжнародних судових установ, зокрема до Міжнародного кримінального суду, суду ООН, Європейського суду з

прав людини.

З початку воєнного вторгнення Україна збирає докази, що підтверджують воєнні злочини, скоєні державою-агресором на території України, в тому числі докази незаконного вивезення українських дітей до рф та спланованих навмисних атак на цивільну інфраструктуру України тощо.

Стосовно цих злочинів вже зібрано достатньо доказів, і Міжнародний кримінальний суд готує відкрити за ними провадження щодо рф. Це може бути першим прецедентом міжнародного судового розгляду воєнних злочинів рф проти України і в подальшому може надати Україні дієві інструменти для притягнення винних осіб до відповідальності та відновлення законних прав і свобод громадян України;

4. Розвиток двосторонніх відносин з іншими країнами, просування українського експорту і залучення іноземних інвестицій. Україна веде активну зовнішньополітичну діяльність з країнами Європи, Азії, Америки та інших регіонів світу з метою розширення співпраці в різних сферах. Пріоритетними напрямками відносин з іншими державами залишається співробітництво та взаємодопомога у військовій та оборонній сферах.

Всебічне співробітництво зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою має для України пріоритетний стратегічний характер та спрямовується на зміцнення гарантій незалежності й суверенітету, сприяння демократичному поступу та розвитку України, що передбачено пунктом 35 Стратегії Національної безпеки України [6].

Звичайно, війна вносить свої корективи і розставляє пріоритети між сферами розвитку двосторонніх відносин між Україною та іншими державами, перетягуючи чашу ваг на напрями оборони та військової допомоги, однак, незважаючи на визначені пріоритети та складнощі через блокади транспортних шляхів, Україна продовжує шукати оптимальні та безпечні шляхи для експорту своєї зернової та іншої продукції до країни Європи, Азії та Африки, і налагодження двосторонніх відносин в інших сферах.

З метою залучення та підтримки іноземних інвестицій в Україну, допомоги існуючим інвесторам у діяльності свого бізнесу на території України у 2016 р. було створено урядовий офіс – UkraineInvest, який наразі продовжує працювати та виконувати покладені на нього зобов'язання і функції з пошуку потенційних інвесторів, залучення інвестицій, надання допомоги інвесторам в Україні та представлення України на міжнародних інвестиційних форумах;

5. Захист прав та інтересів громадян України за кордоном. Через воєнні дії та окупацію багатьох міст України частині населення довелося вимушено покинути свою державу та шукати притулку в інших країнах. Україна намагається всіляко підтримувати інтереси і захищати права своїх громадян за кордоном шляхом організації та функціонування за кордоном дипломатичних місій та консульських установ, які є представництвами України в інших країнах. Консульські установи надають консульську допомогу українським громадянам за кордоном, включаючи поради щодо правових питань, документальну допомогу, допомогу у випадках надзвичайних ситуацій тощо;

6. Утвердження позитивного іміджу України у світі. Відповідно до пункту 217 Стратегії зовнішньополітичної діяльності України серед основних завдань публічної дипломатії визначено комунікацію з громадськістю іноземних держав у контексті національних інтересів України, проактивне поширення об'єктивної, повної і збалансованої інформації про події в Україні, її офіційну внутрішню і зовнішню політику, позицію держави у глобальних і регіональних процесах, її зусилля у проведенні реформ, економічний, інвестиційний, туристичний та освітній потенціал, культурну спадщину та сьогодення, що сприятиме створенню позитивного інформаційного супроводу для реалізації цілей зовнішньополітичної діяльності держави.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>.

3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>.

4. Північноатлантичний договір від 04.04.1949. *Організація Північноатлантичного договору*. URL : https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm.

5. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про

нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

б. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

УДК 314.114

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/230-232

Kira BERKOVSKA

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

THE INFLUENCE OF MILITARY CONFLICTS ON DEMOGRAPHIC PROCESSES

In this work, we will consider how the military conflict affects the birth rate and death rate in Ukraine, and how these phenomena are reflected in the country's economy.

Ukraine, like many other countries of the world, suffered and continues to suffer the consequences of the military conflict at various levels of social life. One of the most specific areas undergoing significant changes is demographic and economic development.

The military conflict has a complex effect on the birth rate in Ukraine: tension and instability lead to a decrease in the birth rate, military actions cause a sharp increase in the death rate in the country. In addition, this applies not only to military personnel, but also to civilians who become victims of military operations. Mortality statistics in countries in a state of military conflict are much higher than in peacetime. These statistics are monitored by specialists using demographic analysis for further conclusions.

Demographic analysis is the process of studying demographic events, processes and phenomena, studying their dynamics and identifying the patterns of development of individual demographic processes and reproduction of the population in general in relation to the factors affecting them.

Depending on the subject of research, the following types of analysis are distinguished:

- population analysis
- analysis of fertility
- mortality analysis
- analysis of marriage level, etc.

Demographic analysis is carried out in relation to a certain period and region [1].

In addition to the direct effects of war, increased mortality is associated with limited access to health care, poor sanitation, and the risk of infectious diseases due to the destruction of infrastructure. One in five people living in active or recent war zones suffer from depression, anxiety, post-traumatic stress disorder (PTSD), bipolar disorder or schizophrenia [5]. Depopulation and a high level of mental instability among the working population leads to the loss of schools, factories, roads, hospitals and much more, which makes it difficult to restore the economy.

Conflict can also displace entire communities. The process of displacement occurs when people in conflict zones are forced to evacuate their homes and seek refuge in more stable neighboring countries [4].

Whether it's refugees crossing borders, uncontrolled infectious diseases spreading in neighboring countries, or terrorists taking advantage of instability to plot attacks abroad, conflict, even if initiated at the local level, rarely has consequences on the battlefield alone.

Military conflicts have a significant impact on the country's economy. First, the destruction of infrastructure, disruption of supplies of raw materials and energy carriers, loss of labor can lead

to a significant reduction in production and gross domestic product. Loss of labor and reduction of human capital – this is not only a tragedy for relatives and friends, but also the loss of a potential contribution to production and economic development. Countries with a high mortality rate have fewer opportunities to increase the gross domestic product and improve the quality of life of the population.

Secondly, military conflicts can have long-term economic consequences related to the reduction of investments and deterioration of the investment climate in the country. This can affect business development, reduce foreign trade and cause a loss of confidence among foreign investors.

Third, the death rate increases the need for health care and social security. An increase in the mortality rate leads to an increase in the need for medical services, treatment and support for the families of the deceased. This places a heavy financial burden on the government and society in general, especially in low-income countries.

A rapid decline in mortality must mean rapid population growth and equal or nearly equal growth in gross product to feed and otherwise support the growing population. In other words, even if the decline in mortality precedes development, there must be some economic uplift in aggregate terms to sustain such a decline in mortality [3].

Of course, high mortality rates can provide an economic incentive for investment in health and safety. Countries that pay special attention to disease prevention, road safety, and workplace safety can reduce health care and compensation costs, as well as increase productivity and quality of life in the country.

Thus, mortality is not only a social problem, but also an important economic factor. Understanding its impact on the economy can help develop effective strategies to ensure sustainable development and improve the quality of life of the population.

The military conflict has a complex impact on the demographic and economic development of Ukraine. The consequences can persist for many years after the end of the conflict, so it is important to take this into account when developing a country's socio-economic policy.

Even before the Russian invasion in February 2022, Ukraine had the lowest birth rate in Europe, and now Ukrainian demographers predict that the birth rate will become the lowest in the world, according to the Wall Street Journal. Declining birth rates will accelerate decades of population decline and deepen the demographic crisis. In the first six months of 2023, the number of births is 28% less than in the same period of the pre-war year 2021, which is the sharpest drop since Ukraine gained independence in 1991 [2].

Russia's invasion of Ukraine is an unmitigated disaster for world peace and especially for peace in Europe. But war also significantly exacerbates a number of pre-existing adverse global economic trends, including rising inflation, extreme poverty, increased food insecurity, deglobalization, and worsening environmental degradation. [5] In addition, with the apparent end of the world's dividends, which have long helped finance higher social spending, rebalancing fiscal priorities may prove quite difficult even in developed countries.

The National Transfer Accounts (NTA) Project estimates that the era of population-driven economic growth is ending because the working-age population will grow more slowly or even decline in much of the world. Europe is especially quick to adapt to this conclusion, for various reasons [6].

Population growth is more likely to have a positive impact on the economy. For example, more people will lead to greater access to labor, which will lead to increased productivity, which will then lead to more goods. As a result, the country's output (measured by GDP) will increase! More people in a country will also lead to more demand for goods. Demand and production of more goods will lead to economic growth. This is an example of population growth having a positive impact on the economy. The economic cycle will increase in population and gain new momentum in the international market.

At the same time, rapid population growth can be destructive for the country, since population growth requires an increase in infrastructure, human capital, and there is the potential for increased crime and social unrest, higher risk of spreading the disease, potential food and water shortages. Also, not every born person, due to his own characteristics, can become an efficient part of society.

Ukraine's economy is largely based on heavy industry, especially in the east, so there are thousands of industrial enterprises, chemical plants, coal mines and other facilities that produce and store toxic waste. Attacks on these sites can contaminate the air, water, soil and sea, creating an immediate threat to human health and long-term environmental damage to water and soil. Not all civilian casualties are the result of direct violence. Many deaths are due to indirect causes, including

war-induced poverty, hunger, and lack of health care.

It is impossible to find exact data on mortality in 2022-2024 due to the occupation of part of the lands of Ukraine and the active conduct of hostilities. The number of newborns in 2022 cannot be accurately calculated at the moment, due to the same military actions and Ukrainian women who gave birth abroad and did not have time to submit the relevant papers to the consulate or diplomatic mission of Ukraine.

Conclusion: Despite the impossibility of conducting a demographic analysis in Ukraine from 2022, it is possible to see economic changes associated with increased mortality and immigration. Population decline threatens the critical level of the labor force, which carries with it a significant risk of economic crisis. Ukraine is in the center of Europe, its development is one of the most important issues today. The war not only stops the possibility of economic development, it introduces the country into economic decline. Any country exists at the expense of its inhabitants, therefore a high birth rate and a low death rate is an important issue for Ukraine.

1. Дорошенко Л. С. Демографія : практикум. Київ : МАУП, 2007. 80 с.
2. Coles I., Syvorka E. Russia's Invasion Triggers Baby Bust in Ukraine. *The Wall Street Journal*. URL : https://www.wsj.com/world/russias-invasion-triggers-baby-bust-in-ukraine-6a448a53?mod=hp_lead_pos10.
3. Department of International Economy and Social Activities «POPULATION STUDIES, No. 95» // Consequences of Mortality Trends and Differentials. United Nations ; New York, 1986. P. 32–44.
4. The Civilian Consequences of Conflict. *World 101*. URL : <https://world101.cfr.org/understanding-international-system/conflict/civilian-consequences-conflict>.
5. Rogoff K. The long-lasting economic shock of war. *International Monetary Fund*. URL : <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/03/the-long-lasting-economic-shock-of-war>.
6. Kluge F. Population Change and the Economy: results from a global comparative project. *Population Europe*. URL : <https://population-europe.eu/research/policy-insights/population-change-and-economy-results-global-comparative-project>.

УДК 323:327:355.02:342

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/232-233

Елеонора БОНДАР
студентка ННІ
права та інноваційної освіти

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СУЧАСНА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що безпекове середовище відіграє ключову роль у концепціях національної та міжнародної безпеки, визначаючи інструменти та механізми, які використовують уряди і міжнародні організації для забезпечення стабільності і захисту своїх інтересів. Особливо це питання є вкрай актуальним в складних умовах сьогодення, зважаючи на воєнні дії на території України.

Увага до пізнання сутності поняття «безпека» у її світоглядно-філософському розумінні обумовлена насамперед однією з базових потреб людини – потребою в безпеці. До інших, більш сучасних чинників, належать процеси гео економічної і геополітичної трансформації, актуалізація потреби розв'язання новітніх загроз безпеки, кардинальні суспільно-політичні та соціально-економічні зміни, які викликані загальним процесом глобалізації, що спостерігаються у всіх країнах і здійснюють визначальний вплив на сферу національної безпеки. Безпека як феномен розглядалася в історії людства невід'ємно від прав особистості поряд з поняттями «свобода», «власність», «праця», будучи базовою цінністю, яка забезпечує гарантії суспільства в розвитку [1, с. 8].

Проблематику безпекової політики в Україні досліджували А. Дзюбинський, С. Домбровська, В. Костицький, П. Кравчук, О. Кравчук, В. Лемак, Т. Мелещенко, А. Помаза-Пономаренко, С. Порока, О. Резнікова, А. Урбанек, Ю. Шемшученко та багато ін.

Дослідження обстановки щодо безпеки, виявлення потенційно небезпечних тенденцій, чинників впливу, ризиків і загроз для національної безпеки допомагають обґрунтувати вибір оптимальної моделі для забезпечення стійкості країни та відповідних механізмів у сучасних умовах. Водночас детальний аналіз наявних здібностей, практик, нормативно-правового регулювання, організації діяльності в галузі забезпечення національної безпеки, кризового управління та державного управління дозволяє виявити слабкі місця країни та суспільства, системні проблеми у забезпеченні національної стійкості і визначити пріоритети для подальшого її зміцнення [2, с. 68].

Безпекове середовище – це не лише плани або стратегії політичних гравців, але об'єктивна реальність, яка виникає в результаті соціальної взаємодії та процесів, що не залежать від суспільства [3, с. 65]. Один із чинників, що впливає на безпекове середовище, – конкуренція між державами за впровадження різних моделей національної та регіональної безпеки. Нестабільність соціально-економічної та політичної сфер, неефективність системи гарантування національної безпеки і оборони України, корупція та недоцільна система державного управління створюють додаткові труднощі.

Безпекове середовище є динамічним явищем, що постійно змінюється, породжуючи ризики та загрози або, навпаки, створюючи можливості та переваги для учасників цього середовища. У зв'язку з цим важливо аналізувати безпекове середовище, передбачати його розвиток і намагатися впливати на його формування.

Економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави та падіння рівня життя населення ускладнюють ситуацію. Існують загрози енергетичній, інформаційній та кібербезпеці, а також безпеці інформаційних ресурсів і критичної інфраструктури. Екологічна безпека також відзначається як проблемна сфера [4, с. 45]. У зв'язку з радикальними змінами в зовнішньому і внутрішньому безпековому середовищі України виникає потреба в новій моделі гарантування національної безпеки.

Стратегія національної безпеки України спрямована на захист фундаментальних національних цінностей, які визначені Конституцією та законами України, включаючи незалежність, територіальну цілісність і суверенітет держави, свободу, демократію, права людини і верховенство права, добробут, мир і безпеку.

Основою подальшого розвитку країни є необхідність переорієнтації системи державного управління на дотримання принципів верховенства права, рівності перед законом для кожного громадянина та прозорості влади.

Таким чином, поняття «безпекове середовище» набуло більшого поширення і зустрічається в науковій літературі, аналітичних звітах, політичних деклараціях і національному законодавстві. Його можна визначити як сукупність чинників, які впливають на рівень безпеки людей, соціальних груп і держави на певній території. Однією з основних стратегічних цілей держави є створення власних потужностей для забезпечення національної безпеки, розвиток системи комплексного стратегічного аналізу військових загроз національній безпеці України, об'єднання розвідувальних зусиль сил оборони з метою отримання повної і достовірної інформації для прийняття своєчасних рішень щодо забезпечення військової безпеки держави, здатність держави швидко адаптуватися до змін у безпековому середовищі, ефективно протистояти військовим загрозам, функціонувати безперебійно під час військового конфлікту і швидко відновлюватися після його завершення.

1. Домбровська С., Помаза-Пономаренко А., Порока С., Урбанек А. Безпекова політика України в умовах євроінтеграції : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2023. 252 с.

2. Доронін І. М. Безпекова сутність функцій держави. *Інформація і право*. 2020. № 1 (32). С. 66–79.

3. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. *Науковий вісник Жггородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 64–67.

4. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

Олександр ГОМАНЮК

здобувач за спеціальністю 23.00.02

Політичні інститути та процеси,

(Волинський національний

університет ім. Лесі Українки)

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ ЯК НОВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

У сучасному світі, де цифрові технології проникають у всі сфери нашого життя, питання цифрової нерівності стає все більш актуальним. Цифрова нерівність, як нова проблема сучасності у сфері безпеки, стає все більш актуальною в контексті цифрового світу, що стрімко розвивається. Ця проблема виникає з відмінностей у доступі до технологій та цифрових ресурсів між різними країнами, групами населення та організаціями.

Однією з головних причин цифрової нерівності є економічні обмеження. У багатьох країнах доступ до комп'ютерів, смартфонів та швидкого Інтернету є дорогим. Це створює бар'єри для людей з низьким доходом або з малорозвинених регіонів, які не можуть собі дозволити витрати на цифрові технології.

Географічні обмеження також впливають на цифрову нерівність. У віддалених або сільських районах може бути обмежений доступ до швидкого Інтернету або відсутній доступ до цифрових послуг загалом. Це ставить жителів цих областей у невідгдане становище порівняно з жителями міських районів.

Соціокультурні особливості також відіграють важливу роль у цифровій нерівності. Наприклад, старші люди або особи з обмеженими можливостями можуть мати обмежений доступ до цифрових технологій через відсутність навичок або адаптованих інструментів.

Цифрова нерівність має серйозні наслідки для суспільства в цілому. Вона може поглиблювати існуючі соціальні нерівності, обмежувати можливості освіти, розвитку та робочі можливості. Також це може призвести до подальшого збільшення відстані між країнами з більш розвиненими цифровими інфраструктурами та тими, де вони менш розвинені.

Для вирішення проблеми цифрової нерівності потрібна комплексна стратегія, яка включатиме зусилля урядів, компаній технологічного сектора та громадських організацій. Це може передбачати розвиток доступних цифрових інфраструктур у віддалених районах, програми навчання для тих, хто має обмежений доступ до технологій, та зниження вартості доступу до цифрових послуг. Тільки за умови спільних зусиль можна буде подолати цю проблему і створити справедливішу цифрову майбутність для всіх.

Термін «цифрові прірви» або «цифрові нерівності» використовується для опису різниці в доступі до технологій та Інтернету між різними групами людей або регіонами. Це означає, що деякі люди мають швидкий та надійний доступ до Інтернету та цифрових технологій, тоді як інші мають обмежений або навіть не мають жодного доступу до цих ресурсів.

Назвемо кілька аспектів, які підкреслюють важливість цифрової нерівності в сфері безпеки:

– кібербезпека та кіберзлочинність: країни з високим рівнем цифрового розвитку мають більшу можливість стати жертвами кібератак та кіберзлочинності через ширший доступ до технологій та Інтернету. У той же час країни з меншим рівнем цифрового розвитку можуть бути менш підготовленими до захисту від таких загроз;

– гібридні загрози: цифрові технології використовуються для проведення гібридних атак, які включають кібератаки, дезінформацію та впливові операції. Країни або групи з великим доступом до цифрових ресурсів можуть використовувати ці методи для маніпулювання політичною ситуацією або національними виборами в менш розвинених країнах;

– доступ до критично важливої інформації: нерівний доступ до цифрових технологій може призвести до обмеженого доступу до критично важливої інформації, яка може бути ключовою для національної безпеки. Наприклад, обмежений доступ до інформації про загрози кібербезпеці може ускладнити захист від кібератак;

– військові дії: у цифрову епоху військові дії стають все більш цифровими, включаючи кібератаки та електронне військово забезпечення. Країни з недостатнім розвитком цифрових технологій можуть бути менш здатними відповісти на ці сучасні загрози.

Розв'язання цих проблем вимагає зусиль на рівні країн, міжнародних організацій та глобальної спільноти для забезпечення рівного доступу до цифрових технологій, підвищення цифрової грамотності та зміцнення кібербезпеки на всіх рівнях.

Цифрові загрози в сучасному світі стали не тільки реальністю, але й однією з найбільших загроз для суспільства, бізнесу та держав. Перехід до цифрової епохи приніс багато переваг, але разом з тим він відкрив нові можливості для кіберзлочинців, кібершпигунів та державних акторів, які використовують цифрові технології для проведення атак на інформаційну інфраструктуру, економіку та політичні системи. Кібератаки – це одна з найбільш розповсюджених форм цифрових загроз, яка включає в себе вторгнення в комп'ютерні системи, мережі та інші цифрові простори з метою заволодіння конфіденційною інформацією, вимагання викупу (рансом) або просто завдання шкоди. Державні актори та кіберзлочинці можуть використовувати кіберзасоби для незаконного збору розвідувальної інформації, такої як військова або комерційна таємниця, дипломатичні переговори або особисті дані громадян. Цифрові технології дозволяють швидко розповсюджувати дезінформацію та фейкові новини через соціальні мережі та Інтернет-платформи, що може призвести до дестабілізації суспільства, впливу на політичні процеси та загрози національній безпеці. Кіберзлочинці та терористичні організації можуть використовувати цифрові атаки для створення загроз громадській безпеці, такі як замах на критичну інфраструктуру або атаки на електронні системи управління. У разі конфлікту між державами цифрові атаки можуть бути використані як інструмент військової стратегії, включаючи вимкнення комунікаційних мереж, знищення електронних систем зв'язку та управління або навіть атаки на критичну інфраструктуру.

Сучасне використання цифрового простору створює нерівності, які є однією з актуальних проблем нашого часу у сфері безпеки. Теоретичні узагальнення досліджень показують, що цифрова нерівність є загрозою на глобальному, регіональному та локальному рівнях, що вказує на масштаб проблеми. На глобальному рівні цифрова нерівність відображає поділ світу на економічно розвинені та менш розвинені регіони. Різниця у доступі до інформаційних технологій і мереж відображається у відносній кількості підключень у таких містах, як Нью-Йорк або Токіо, порівняно з цілими континентами, такими як Африка. Регіональний рівень цифрової нерівності залежить від рівня розвитку інформатизації та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Науково-технічний та економічний потенціал країн, освітній рівень населення і розуміння основних технологічних тенденцій є ключовими факторами, що визначають регіональні відмінності. Цифрова нерівність показує, як країни розвиваються: чи є вони виробниками технологій і знань, чи лише споживачами. Наприклад, США і Мексика продемонстрували контраст у розвитку інформаційної інфраструктури вздовж кордону, що розділяє їх.

Отже, цифрові прірви можуть виникати з різних причин, таких як економічні обмеження, інфраструктурні обмеження, низький рівень грамотності щодо використання технологій, культурні чи мовні бар'єри тощо. Ця проблема особливо актуальна для країн, що розвиваються, та для маргіналізованих груп у розвинених країнах. Цифровий розрив може мати серйозні соціальні, економічні та політичні наслідки. Цифрові прірви можуть поглиблювати існуючі нерівності та ускладнювати доступ до освіти, робочих можливостей, медичних послуг та політичної участі. Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу, який включає в себе розвиток інфраструктури, навчання та підтримку цифрової грамотності, а також забезпечення доступу до технологій для всіх верств суспільства. Для захисту від цифрових загроз необхідна комплексна стратегія, яка включає в себе технологічні заходи захисту, кібергігієну (цифрову гігієну), підвищення обізнаності та співпрацю на міжнародному рівні. Тільки у такий спосіб можна забезпечити безпеку у цифровому світі.

1. Ковальчук В., Заїка А. Цифрова безпека в рамках цифрової компетентності. *Scientific Collection «InterConf»*. 2020. № 2 (38). URL : <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/7481>.

2. Миськевич Т. Цифрова нерівність у сучасному суспільстві: український вимір світових тенденцій. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2019. №3. С. 87–107. URL : <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169673>.

3. Філімонова Т. О. Проблеми цифрової нерівності в Україні. Шляхи подолання. *Інформація та соціум : матеріали V Міжнар. науково-практичної конференції* (м. Вінниця, 25 черв. 2020 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020, С. 34–35.

УДК 342.78
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/236-237

Юлія ЗАКОМІРНА
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти за спеціальністю
081 Право ННІ заочного
та дистанційного навчання

Денис ТИХОМИРОВ
доцент кафедри
теорії держави та права
Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ

В умовах воєнного стану права людини є невід'ємною та ключовою цінністю сучасного соціуму. Вони повинні бути захищені і гарантовані як на рівні конституційних положень, так і на рівні нормативно-правового регулювання. Зважаючи на реалії сьогодення, викликані збройною агресією росії та її повномасштабним вторгненням на українські землі, права людини підлягають виключній охороні. Зумовлено це конституційною нормою, яка визнає найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Під час збройного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не тільки ознакою високого рівня демократії та розвиненості суспільства, але й показником визнання особи як найвищої соціальної цінності та національного пріоритету.

Гарантією ст. 64 Конституції України є те, що конституційні права і свободи людини і громадянина не підлягають обмеженню, але є виключення щодо цієї норми [1]. Друга частина цієї статті передбачає, що в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть запроваджуватися деякі обмеження прав і свобод із зазначенням періоду, протягом якого діють такі обмеження, та повного переліку прав, які заборонено обмежувати в ході війни або надзвичайного стану [1].

Отож, як наслідок, введення воєнного стану становить загрозу для основних прав і свобод людини. Проте важливо зазначити, що в законодавстві України передбачені механізми та гарантії, які спрямовані на захист прав людини навіть в умовах воєнного стану. Також є важливим те, що термін застосування обмежень не може перевищувати терміну тривання воєнного стану. Це означає, що після закінчення такого режиму повинна відновлюватися повна дія конституційних прав і свобод.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. [3], яким здійснюється регламентація питання воєнного стану в Україні, встановлено певні межі обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб і визнано такі обмеження невід'ємною частиною дії особливого правового режиму [3]. Правовою підставою для обмеження прав є факт запровадження в державі воєнного стану, порядок введення якого визначено ст. 5 Закону та являє собою комплекс юридичних дій, що полягає в оприлюдненні та набранні чинності Указу Президента України про введення воєнного стану спільно з законом щодо його затвердження.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 5 Закону Указ Президента України про введення воєнного стану повинен містити розгорнутий перелік тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, встановлених згідно з порядком введенням воєнного стану, строк дії таких обмежень [3].

Правовий аналіз Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022 [2], який регулює перелік, умови, строки та межі обмеження конституційних права людини і громадянина, передбачених ст. ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, законних інтересів юридичних осіб [2], дозволяє стверджувати, що такий Указ є правовою підставою для здійснення обмежень прав людини в Україні в умовах воєнного стану.

У Конституції України встановлення обмеження прав і свобод людини і громадянина розглядається як звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод [1] (подібний підхід

відображено у Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2015 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) [4]. Законодавець передбачає правове регулювання інституту обмеження прав людини через надання його легального визначення, орган конституційної юрисдикції, в свою чергу, здійснює офіційне тлумачення норм цього інституту. В загальній дії це забезпечує умови для неможливості зловживання нормами інституту обмеження прав з корисливих міркувань, невикористання дискреційних повноважень у власних інтересах органами державної влади та місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права [5, с. 44].

Узагальнюючи результати здійсненого теоретико-правового дослідження питання обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, варто зауважити, що запровадження воєнного стану завжди виступає підставою обмеження основних прав і свобод людини і громадянина, що може зумовлювати загрозу непропорційності такого обмеження та відвернутої шкоди. Саме тому чинне законодавство України та акти міжнародно-правового регулювання містять низку важливих гарантій охорони прав і свобод людини і громадянина, серед яких – обов'язкова їх вичерпність та заборона розширеного тлумачення, конкретність строків дії та категорична заборона обмеження певного переліку прав, визначених у ч. 2 ст. 64 Конституції України. Важливою гарантією дотримання прав людини у разі дії воєнного стану є абсолютна категорична заборона на застосування тортур, жорстокого чи такого, що принижує людську гідність поводження або покарання. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади або зловживання нею тягнуть за собою кримінальну відповідальність згідно із законодавством України [6, с. 382].

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22.09.2005 № 5-рп/2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

5. Мерник А. М., Кузьміна В. О., Бурлаков Б. М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 42–46. URL : http://lsei.org.ua/2_2020/11.pdf.

6. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.

УДК 342.7:341.324

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/237-239

Дмитро КАЗЬМІРУК

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Володимир ВАРАВА

доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯНИНА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини та громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території України.

Перерахування в Конституції України основних прав і свобод не повинно тлумачитися як заперечення чи применшення інших загально визначених права і свободи людини і громадянина.

Всі права і свободи людини захищаються навіть на окупованих територіях, і в Конституції України не встановлюється ієрархії права і свободи. Основним законом гарантовано такі права людини: 1. Особисті (більшість із цих прав природні, тобто не пов'язані із приналежністю людини до держави): право життя, декларація про гідність, право на безпеку, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю, захист своєї честі та доброго імені [1].

Соціальні (з-поміж соціально-економічних): право на відпочинок, декларація про соціальне забезпечення, право на охорону здоров'я та медичну допомогу, право на освіту.

Культурні: свобода творчості та викладання, право на участь у культурному житті; на користування культурними установами [2].

На тимчасово окупованій території на строк дії Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» проведення виборів та референдумів заборонено (парламентські вибори у мажоритарних округах півострову більше проводитись не будуть, навіть у разі дострокового припинення повноважень обраних там раніше депутатів), діє особливий правовий режим перетину меж тимчасово окупованої території, вчинення правочинів. На тимчасово окупованій території забороняється діяльність, що підлягає держрегулюванню (ліцензування, отримання дозвільних документів, сертифікація та ін.), господарська діяльність, ввезення та/або вивезення товарів військового призначення, організація залізничних, автомобільних, морських, річкових, поромних, повітряних сполучень. Заборонено також користування державними ресурсами, в тому числі природними, фінансовими і кредитними, заборонено здійснення грошових переказів, а також фінансування або інше сприяння вищезазначеній діяльності.

Основними правами є найбільш загальні права людини та громадянина, що закладають основу національного правового статусу особи. Вони визнаються та захищаються державою як необхідна умова її існування. Основні права зафіксовано у Конституції держави та найважливіших міжнародно-правових актах, є правовою базою для похідних (додаткових) прав [3].

Основними правами є: право на життя, на свободу та особисту недоторканність, приватну власність, участь в управлінні суспільством та державою та інші права, закріплені у Конституції України; право кожного на повагу до особистого та сімейного життя, житла та кореспонденції, право вільно висловлювати свою думку та інші права, закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Загальні права притаманні всім громадянам. Це право на життя, право на недоторканність приватного життя. Спеціальні ж права залежать від соціального та службового становища, статі, віку особи та інших факторів. До таких прав слід віднести права споживачів, службовців, неповнолітніх, жінок, пенсіонерів, ветеранів, біженців. За державою Україна, територіальними громадами сіл, селищ, міст, розташованих на тимчасово окупованій території, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічного права зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходяться на тимчасово окупованій території.

Залежно від характеру суб'єктів права поділяються на індивідуальні та колективні. Індивідуальними правами є ті, що реалізовані кожним суб'єктом права окремо, наприклад, право на життя, свободу та особисту недоторканність, працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки та гігієни, а також права, що гарантують людську гідність, рівність перед законом, право вільного переміщення.

Відповідно до ст. 2 Загальної декларації прав людини кожна людина повинна мати всі без винятку права і свободи, проголошені цією декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового чи іншого становища [4].

Крім того, не повинно бути жодних відмінностей на основі політичного, правового чи міжнародного статусу країни або території, до якої належить людина, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядною чи інакше обмеженою у своєму суверенітеті. У здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання

та поваги до прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі. Держава підтримує громадян, які залишилися на окупованій території, шляхом прийняття відповідних спеціальних законів у сфері прав людини і громадянина, однак люди користуються не всім комплексом прав і свобод, а правовий статус цих осіб є усіченим.

Конституційні права та свободи становлять ядро правового статусу особистості та лежать в основі всіх інших прав, що закріплюються іншими галузями права. Конституція лише встановлює принципи, на яких має будуватися поточне законодавство, міжнародний правовий акт забезпечує невід'ємні права людини, такі як право на життя, повагу до власної гідності, право на свободу, а також встановлює перелік заборон для окупаційної влади.

1. Правовий режим окупованої території. *Варто знати*. URL : <http://www.ilaw.kiev.ua/правовий-режим-окупованої-території/>.

2. Попова Т. До питання відновлення суверенітету України над тимчасово окупованими територіями. *Radio Свобода*. URL : https://www.google.com.ua/url?sa=t&trct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=33&cad=rja&uact=8&ved=0ahUK Ewj_tO6gi_XXAhWsZpoKHbW4Cww4HhAWCDYwAg&url=https%3A%2F%2Fwww.radiosvoboda.org%2F2Fa%2F28842999.html&usg=AOvVaw0TAK1KLnYOb3JS fhpSpwwW.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

УДК 342.726

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/239-240

Вікторія КИРИЧЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Кристина РЕЗВОРОВИЧ

завідувач кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ПРАВА ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Сучасний російсько-український збройний конфлікт став значущою світовою подією, що досі створює непередбачувані геополітичні наслідки. Приносячи людські жертви, цей конфлікт суттєво впливає на навколишнє середовище, економіку та суспільство. Однак найголовніше, його безпосереднім наслідком є страждання дітей – найвразливішої групи населення, яка потребує особливого захисту та уваги, насамперед у такий важкий час.

Захист дітей під час збройних конфліктів охоплює низка нормативно-правових актів, серед яких ключові: Додатковий Протокол II до Женевських конвенцій 1977 р., Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про найгірші форми дитячої праці 1999 р., Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройних конфліктах 2000 р., а також встановлені норми звичайного гуманітарного права [1].

Згідно зі ст. 32 Закону України «Про охорону дитинства» держава докладає всіх можливих зусиль для виявлення та повернення в Україну дітей, які незаконно були вивезені за кордон, включаючи випадки, пов'язані з воєнними діями та збройними конфліктами [2].

Ст. 19 Конвенції про права дитини 1989 р. встановлено загальний принцип, що держави-учасниці повинні вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних та освітніх заходів з метою захисту дітей від будь-яких форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, недбалого або жорстокого поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, здійснювані батьками, законними опікунами чи будь-якою іншою особою, яка має піклуватися про дитину [3].

Ст. 38 згаданої конвенції встановлює спеціальні вимоги, згідно з якими держави зобов'язані дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права щодо дітей, що

застосовуються у разі збройних конфліктів. Вони також мають вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту та догляду за дітьми, які потрапили у центр збройного конфлікту. Ці положення певною мірою відповідають нормам міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевській конвенції 1949 р. [4] та її додатковому протоколу від 1977 р. [5], які встановлюють захист дітей як частини цивільного населення в цілому та як окремої категорії.

З початку війни було створено Робочу групу з питань захисту прав дітей під час збройного конфлікту. Ця ініціативна група перетворилася на Координаційний штаб з питань захисту прав дітей у воєнний період, заснований 17 березня 2022 р. Координаційний штаб безпосередньо співпрацює з центральними та місцевими органами виконавчої влади, а також органами місцевого самоврядування, щоб забезпечити евакуацію, створення безпечних умов та захист прав дітей-сиріт, дітей, які позбавлені батьківського піклування, та тих, хто ще не досяг 18 років і проживає або навчається у різних закладах, включаючи дітей з інвалідністю; дітей, які не мають такого статусу, але проживають або навчаються у різних закладах, включаючи дітей з інвалідністю; дітей, які отримують виховання в сімейних умовах; дітей, які виховуються під опікою сімейних патронатних вихователів [6].

Крім того, починаючи з 1 серпня 2022 р. активно діє єдина інформаційна платформа «Діти війни», на якій збирається і щоденно оновлюється вся інформація та статистика щодо дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні. За словами Д. Герасимчук, ця платформа стане основним джерелом інформації для громадян, які прагнуть надати допомогу таким дітям, а також для журналістів та правоохоронних органів [7].

Отже, захист дітей під час збройних конфліктів забезпечується не лише відповідно до ст. 3 загальної для всіх Женевської конвенції та Протоколу II, а також за допомогою декларацій та конвенцій, які присвячені безпосередньо захисту дітей у період військових дій. У сфері міжнародного співробітництва також створені й діють міжнародні урядові та неурядові організації, функціональне спрямування яких – контроль за дотриманням державами норм міжнародного гуманітарного права стосовно дітей під час конфліктів. Їхня діяльність спрямована на припинення вчинення злочинів щодо дітей під час збройних конфліктів, а також на реабілітацію дітей, які пережили війну. Ця тематика є дуже актуальною з огляду на сучасні виклики суспільства й світу в цілому.

1. Глиняна К. М. Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* : у 2 т. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) Одеса, 2023. Т. 2. С. 515–518.

2. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top>.

3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

6. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voennogo-stanu>.

7. Створять платформу з інформацією про постраждалих українських дітей. *Вагомо*. URL : <https://vagomo.com/stvoryat-platformu-z-informacziyeu-pro-postrazhdalyh-ukrayinskyh-ditej.html>.

УДК 342.78/76

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/241-242

Микита КИШКАНЬ

студент ННІ

права та інноваційної освіти

Олександр БОНДАР

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Статтею 21 Конституції України визначено одну з основних гарантій для людини в сучасному українському суспільстві, що закріплює імперативний припис про те, що «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1]. Водночас Конституційний суд України, надаючи тлумачення статті 21 Конституції України, вказує на можливе «обмеження реалізації конституційних прав і свобод, яке не може бути свавільним та несправедливим та може бути встановлене виключно Конституцією України та законами, що повинні відповідати правомірній меті та бути домірними» [2]. З огляду на це правове тлумачення постає питання щодо визначення правомірності обмежень конституційних прав в державі та практичної реалізації обмежень.

На сьогодні в більшості країн світу непорушність конституційних прав людини залежить від правового режиму, введеного в державі.

Правомірне обмеження прав та свобод людини у порівнянні з «свавільними діями органів публічної влади» в своїй науковій роботі виокремлює С. Кузьніченко О., поділивши обмеження на категорії, першою з яких є особливі умови діяльності держави (надзвичайний стан, військовий стан), друга категорія стосується деяких обмежень прав людини, що передбачені низкою обставин (в інтересах національної або громадської безпеки) [3, с. 34].

На законодавчому рівні дані обмеження визначені ст. 64 Конституції України, відповідно до якої допускається обмеження конституційних прав та свобод «лише в випадках, передбачених Конституцією України, а саме: в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [1]. Крім того, передбачений перелік прав та свобод, які не можуть бути обмеженими навіть у разі введення воєнного чи надзвичайного стану.

Варто звернути увагу на тлумачення Конституційного Суду України в частині домірного обмеження, яке передбачає застосування принципу пропорційності, що передбачає відповідність ступеня обмеження прав суспільної значущості цілям обмеження або значущості прав, що захищаються. Саме тому, на нашу думку, в основі застосування обмежень прав повинен бути принцип пропорційності, оскільки спотворення сутності права, що обмежується, може статися через порушення принципу пропорційності, що визначає межі таких обмежень. На сьогодні в умовах воєнного стану в Україні можна говорити про деякі допустимі обмеження прав і свобод, але не про їх ліквідацію, тому що зміна змісту прав людини не має стосуватися їхньої сутності.

Наприклад, право на волю і особисту недоторканність означає заборону насильницького обмеження волі людини, тобто можливості робити будь-які непротиправні вчинки. Однак в Україні було запроваджено низку нормативно-правових актів, що обмежують дане конституційне право громадянина, таких як: Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» № 69/2022, Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» 1550-III. На прикладі даних нормативно-правових актів можна визначити, що держава має право встановлювати легітимні умови обмеження волі та особистої недоторканності людини в умовах воєнного стану.

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що наразі основна увага законодавця спрямована не на сферу захисту конституційних прав і свобод громадян, а на сферу їх допустимого обмеження.

Вважаємо, що обмеження прав людини має базуватися на законі. Важливо відзначити, що просто наявність тексту нормативно-правового акта автоматично не означає сприйняття обмеження як такого, яке здійснюється «відповідно до закону» в умовах сьогодення. З практики Європейського суду з прав людини випливає, що ця вимога ставить певні послідовні критерії для забезпечення правомірності самого закону: «по-перше, закон повинен мати конкретне законодавче підґрунтя; по-друге, він має бути якісним, доступним для відповідної особи, яка також повинна передбачати його можливі наслідки для себе, і відповідати принципу верховенства права» [4].

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. 3.11. Принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини. *Конституційний Суд України*. URL : <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/311>.
3. Кузниченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський юридичний журнал*. 2022. № 1–2. С. 32–36. URL : <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.6>.
4. Case of Oleksandr Volkov v. Ukraine (Application no. 21722/11). *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-115871>.

УДК 342.7:347.965

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/242-243

Максим ЛЕВЧЕНКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Марина ВОЙТЮК

викладач кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ

При підготовці тез цієї доповіді було визначено за мету окреслити недоліки законодавчого врегулювання права на професійну правничу допомогу. Таке право закріплено в Основному законі Української держави (ст. 59) [1] і є особливим правом, що забезпечує кожній людині відповідні можливості в реалізації свого правового статусу у правовому процесі.

Для визначення системи правової допомоги, а також законодавчого регулювання конституційного права на правову допомогу лише змісту ст. 59 Конституції України недостатньо. При вивченні даного питання нами встановлено, що базового закону, яким би врегулював дану сферу суспільних відносин та визначав би поняття правової допомоги, її види та форми, немає. Проте основні положення, що регулюють відносини з надання громадянам професійної правової допомоги, містяться в багатьох різноманітних актах чинного законодавства; а це створює умови для численних колізій і обумовлює необхідність внесення до них суттєвих змін.

Право на професійну правничу допомогу є важливим інструментом захисту прав, свобод і законних інтересів особи в різних сферах суспільного життя. Зокрема, якщо вести мову про сферу процесуальних правовідносин, то слід наголосити, що «правова допомога» забезпечується в кримінальному й адміністративному, цивільному і господарському процесах.

Дослідниця О. Мартовицька визначає право на професійну правничу допомогу як «конституційно гарантоване право, яке водночас є гарантією дотримання інших прав людини» [2, с. 88]. Проте науковиця вважає: «не дивлячись на доцільність необхідності належного врегулювання питання забезпечення права на професійну правничу допомогу, зокрема в кримінальному провадженні на законодавчому рівні, доводиться констатувати, що

стан нормативно-правового врегулювання такого права, на превеликий жаль, є незадовільним. У зв'язку з вищезазначеним слід поставити за мету перспективні напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання забезпечення права на професійну правничу допомогу» [2, с. 90]. Вказаний підхід повною мірою може та повинен бути застосований й до процесу вдосконалення забезпечення права на професійну правничу допомогу в Україні на законодавчому рівні. Адже запровадження міжнародних і європейських правових стандартів та удосконалення національного законодавства, усунення неузгодженостей між окремими законами України з вказаних питань сприятиме швидкому, повному та неупередженому досудовому розслідуванню, що є одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) [2, с. 91].

Дослідивши законодавство України, яке регулює суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням права на професійну правничу допомогу, можна констатувати, що в нашій державі відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би визначав поняття, сутність і зміст професійної правничої допомоги, форми надання та її види, суб'єктів надання, підстави та порядок здійснення, забезпечення і реалізації права на професійну правничу допомогу, її правові наслідки та особливості міжнародного співробітництва у цій сфері. На сьогодні на законодавчому рівні визначені тільки організаційно-правові засади надання «безоплатної правової допомоги». Така ситуація є незадовільною і констатує, що цю прогалину слід усунути, оскільки чимало важливих аспектів забезпечення такої допомоги залишилося або неврегульованими взагалі, або врегульованими поверхнево, без урахування термінологічної і сутнісної новели «професійна правнича допомога».

Отже, з урахуванням вищезазначеного доцільною вбачається необхідність розроблення та прийняття окремого закону, який би визначав поняття, сутність і зміст «професійної правничої допомоги», її форми надання та види, суб'єктів надання, підстави та порядок здійснення, забезпечення даного права тощо.

1. Конституція України від 28.06.1996 : станом на 02 лютого 2019 р. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 66 с.

2. Мартовицька О.В. Процесуальні підстави залучення захисника у кримінальному провадженні. *Право. UA : наук.-практ. журнал*. 2019. № 3. С. 85–93.

УДК 340.13

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/243-245

Ярослав ЛИСЮК

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Олександр НЕКЛЕСА

старший викладач кафедри
кримінального процесу та стратегічних
розслідувань Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ВИМОГИ ДО ЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ТА ПОСЛІДОВНОСТІ ВИКЛАДУ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМАТИЗОВАНОГО ТА ЗРОЗУМІЛОГО АНАЛІЗУ ЮРИДИЧНИХ АКТІВ

Актуальність даної теми полягає в тому, що юридичні акти є основним джерелом права, а право, в свою чергу невіддільне, від логіки. Право постає як логічна система, яка відповідає нормам і вимогам формальної логіки.

На думку О. Скакуна, юридичний акт – це офіційний акт волевиявлення уповноважених суб'єктів права, що встановлює правові норми з метою регулювання суспільних відносин.

Юридичні акти можна визначити як вольові усвідомлені цілеспрямовані активні юридичні дії. Така якісна характеристика поняття юридичного акта впливає з аналізу найрізноманітніших юридично значущих процесів. Граматичне тлумачення поняття

юридичного акта не залишає сумнівів у тому, що він характеризується активністю поведінки. Тому в чисто семантичному розумінні юридичним актом може бути не тільки правомірний, але й неправомірний юридичний акт. У зв'язку з цим цілком коректним з позицій лінгвістики видається вираз «акт правопорушення», однак у теорії юридичних фактів вироблений інший, вужчий зміст цього поняття. Під юридичним актом розуміється правомірний юридичний акт.

Аналізуючи вищезазначене, можемо зауважити, що застосовуючи у правничій діяльності юридичні акти, необхідно враховувати вимоги щодо логічної структури та послідовності викладу матеріалу, що дасть змогу забезпечити систематизований та зрозумілий аналіз юридичних актів.

В. Риндюк звертає увагу на такі логічні помилки, як: невиконання вимоги щодо повноти структури юридичної норми та послідовності, наприклад, відсутність санкції юридичної норми; некоректність посилань [1, с. 7].

Досліджуючи законодавчий процес в Україні, науковці звертають увагу на приклади порушення логічних правил законодавчої техніки – під час вироблення законодавчих актів не завжди дотримано вимогу щодо повної структури юридичної норми, її узгодженості, системності [2, с. 71].

Тому першою вимогою до юридичного акта є логічна структура, яка базується на юридичній логіці.

Юридична логіка – це логіка, що діє у контексті соціальних умов, політики державної влади і груп людей для досягнення внутрішньої несуперечливості закону, ясності і відповідності визначень, простоти і зручності застосування акту. Але незважаючи на усвідомлення важливості застосування логічної структури, все ж є багато випадків правотворчих помилок у застосуванні юридичних актів.

Згадується про логіку і в проєкті Закону України «Про нормативно-правові акти». У п. 5 ч. 2 ст. 9 цього законопроєкту зазначено, що проєкт нормативно-правового акта має «бути внутрішньо узгодженим, мати логічно побудовану структуру», тобто йдеться про логіку структурування нормативно-правового акта [3].

Тому, аналізуючи вищевказане, можемо зробити проміжний висновок, що логічна структура юридичного акта визначається системою зв'язків між його різними елементами, такими як заголовок, преамбула, зміст документа, а також можливі додаткові матеріали чи посилання. Ця структура має забезпечити зрозуміле та систематизоване викладення правових норм і принципів, що містяться в акті. Вона повинна дотримуватися юридичної відповідності, чіткості та зрозумілості тексту.

Аналізуючи постанову Кабінету Міністрів України від 06.09.2005 № 870 «Про затвердження Правил підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України», можемо констатувати, що вимога логічної послідовності «полягає у логічному зв'язку усіх компонентів проєкту акту, чітко виявлених причинно-наслідкових зв'язках між повідомлюваними діями – як у межах одного речення, так і в межах усього акту» [4].

Тобто послідовність викладу інформації в юридичному акті зазвичай повинна відповідати загальним стандартам структури документа, але може варіюватися в залежності від типу акту та його специфіки. Послідовність викладу інформації в юридичному акті, згідно з основними принципами та правилами, на нашу думку, має бути такою:

1. Заголовок, тобто назва, ідентифікатор типу документа та ін.;
2. Преамбула – містить загальні відомості, мету та мотивацію прийняття акту, а також посилання на законодавчі акти чи інші документи;
3. Зміст документа або його основна частина – ця частина містить текст нормативних положень, правил, статей, які встановлюють правові зобов'язання, права чи процедури;
4. Підпис та дата: індикація того, що документ був прийнятий відповідно до правил, підписаний відповідними особами, із зазначенням дати його підписання;
5. Додатки за необхідністю.

Базуючись на нормативному положенні проєкту щодо створення правил структурування юридичного акту, доходимо висновку, що до логічних вимог можна віднести вимогу логічної послідовності викладу тексту та логічну структуру, які досягаються через логічний зв'язок компонентів проєкту юридичного акта, перехід від загальних положень до більш конкретних.

До реалізації даної проблеми слід зазначити те, що спочатку подаються норми загального характеру, що визначають принципи правового регулювання і містять правила, які повинні враховуватись під час застосування наступних норм нормативно-правового акта.

Далі вміщуються норми, згруповані з окремих питань, що стосуються того чи іншого аспекта правового регулювання. Згодом викладаються додаткові положення, що стосуються усіх або кількох питань, що належать до сфери правового регулювання. Хоча знову ж таки є загроза того, що у різних розробників проєкту нормативного документа може бути неоднакове розуміння логічного зв'язку між його елементами [5, с. 23–24].

1. Риндюк В. І. Техніко-юридичні помилки в нормативно-правових актах: поняття та види. *Держава і право*. 2012. Вип. 57. С. 3–9.
2. Скрипнюк О. В., Теплох М. О., Ющик О. І. Законодавчий процес і парламентська законодавча процедура в Україні. Київ : Атіка-Н, 2010. 92 с.
3. Проєкт Закону про нормативно-правові акти від 01.12.2010. *Верховна Рада України*. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123.
4. Про затвердження Правил підготовки проєктів актів Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 6.09.2005 № 870. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF#Text>.
5. Риндюк В. І. Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження, виявлення та виправлення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 21–27.

УДК 342.565.5:347.962

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/245-247

Олександра МІНЧЕНКО

слухач магістратури ННІ права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції

Валентина БОНЯК

завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЮРИДИЧНІ ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ СУДДІВ ЯК НОСІЇВ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Судді, здійснюючи правосуддя та реалізуючи свої повноваження в Україні, наділені юридичними правами та обов'язками, які визначені в Конституції України, законах України «Про судоустрій та статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про Конституційний Суд України», Кодексі суддівської етики, інших кодексах та нормативних актах.

Юридичні права та обов'язки судді складають основу його правового статусу (як службовця – суб'єкта державно-службових відносин, як суб'єкта здійснення правосуддя, як суб'єкта внутрішньо-службових відносин тощо). З огляду на те, що судді є незалежними носіями судової влади в державі, важливим є дотримання пропорційності у співвідношенні їхніх прав та обов'язків.

Права та обов'язки судді складають основу їхнього правового статусу, що відповідає тій якості, в якій вони вступають у правовідносини, а також виду цих правовідносин. Це означає, що суддя може бути носієм службово-трудова, адміністративних, соціальних, державно-владних та інших прав та обов'язків, які за змістом відрізняються одне від одного. Права та обов'язки судді, до якого б виду вони не належали, мають свої специфічні особливості [1]. Насамперед необхідно зазначити, що судді здійснюють свою трудову діяльність лише на професійній основі, приймаючи рішення у справах тільки від імені держави, за свою діяльність вони отримують заробітну плату з Державного бюджету України.

Як зазначено у науково-практичному коментарі за редакцією В. Теліпки та В. Молдаван, права суддів мають свої характерні риси, а саме: 1) вони належать конкретному суб'єкту, тобто судді; 2) ґрунтуються на нормах позитивного права – Конституції України та законах України; 3) являють собою забезпечену державою і правом можливість певної поведінки, спрямовану на досягнення певного соціального блага; 4) їх виникнення

обумовлено конкретним юридичним фактом – призначенням (обранням) на посаду судді; 5) зміст та обсяг прав суддів визначається специфікою правового статусу носіїв судової влади в конкретній державі; 6) забезпечуються загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) і спеціальними (юридичними) гарантіями; 7) їх порушення тягне за собою юридичну відповідальність, передбачену законодавством [2].

Основні права та обов'язки судді як носія судової влади, визначені в ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3]. Указану статтю законодавець розпочинає з ч. 1, в якій зазначено наступне: «Права судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами».

Слід наголосити на тому, що до прав судді суб'єкт законотворчості відносить:

– брати участь у суддівському самоврядуванні;

– утворювати та бути членом громадських об'єднань, тобто брати участь у їхній діяльності з метою як підвищення свого професійного рівня, так і захисту своїх прав, свобод та інтересів;

– бути членом національних або ж міжнародних об'єднань (асоціацій), а також інших організацій, що ставлять за свою мету: а) захист суддівських інтересів; б) утвердження авторитетності судової влади у суспільстві та державі; в) подальший розвиток юридичної професії та юридичної науки;

– підвищувати свій професійний рівень. Таке підвищення передбачає забезпечення суддям проходження відповідної підготовки (пп. 2-5 ст. 56) [3].

Обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні законодавець визначив у чч. 6–7 ст. 56 аналізованого Закону. Так, зокрема, обов'язок додержання присяги суб'єкт законотворчості визначив окремо від інших зобов'язань суддів, а саме у ч. 6 у такий спосіб підкреслюючи його важливість, відправний характер, а саме визначаючи його як обов'язок першого порядку.

Інші обов'язки законодавець перераховує у ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» під назвою: «Суддя зобов'язаний» та відносить до них такі міри необхідної поведінки зазначених суб'єктів:

1) обов'язок безсторонньо, справедливо, вчасно, відповідно до вимог законодавства з дотриманням засад та правил судочинства здійснювати розгляд і вирішення судових справ;

2) дотримання правил суддівської етики (включно і прояв та підтримання високих стандартів поведінки у будь-якій діяльності задля зміцнення суспільної довіри до суду та впевненості громадян в чесності й непідкупності суддів);

3) подання декларації доброчесності судді й декларацій його родинних зв'язків;

4) обов'язок виявляти до учасників процесу повагу;

5) нерозголошення відомостей, які становлять: а) таємницю, що охороняється законом; б) таємницю нарадчої кімнати; в) таємницю закритого судового засідання;

6) виконання вимог та дотримання обмежень, що встановлені законодавством щодо запобігання корупції;

7) надання декларацій особи, яка уповноважена на виконання функцій держави/місцевого самоврядування;

8) систематичний розвиток професійних навичок (умінь) з підтримання належного рівня кваліфікації, що необхідна для виконання суддівських повноважень у суді на посаді, яку він обіймає;

9) у випадках втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя – обов'язок повідомляти про це Вищу раду правосуддя та до Генерального прокурора протягом п'яти днів після того, як про таке втручання йому стало відомо;

10) надання підтвердження законності джерел походження майна при проходженні кваліфікаційного оцінювання чи в порядку дисциплінарного провадження щодо судді (у випадках, коли обставини, що можуть мати наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, викликають сумнів у законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді) [3].

Як зазначалося нами вище, законодавець у ч. 5 ст. 56 до прав судді відносить його можливості з підвищення свого професійного рівня та проходження з цією метою відповідної підготовки. Ці положення корелюють з приписами, вміщеними у ч. 8 цієї ж статті аналізованого Закону: «Суддя проходить підготовку у Національній школі суддів України не менше ніж раз на три роки». З огляду на це вважаємо, що такі приписи є одночасно і правом, і обов'язком судді.

Отже, здійснений аналіз юридичних прав і обов'язків суддів як носіїв судової влади

в Україні надає нам можливість дійти висновку про те, що в національному законодавстві в цілому дотримано пропорційність в співвідношенні як прав, так і обов'язків судді. Водночас реалізація прав цих суб'єктів практично в кожному випадку забезпечена відповідною системою правових або організаційних гарантій (про що свідчить зміст ч. 9 ст. 56 та ст. ст. 48–50 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»), в той час як виконання переважної більшості обов'язків здебільшого залежить сумління судді, свідомого, чесного ставлення до своєї діяльності. Звідси випливає те, що при доборі кандидатів на посаду судді необхідно досить ретельно та відповідально підходити до перевірки особистісних та морально-етичних якостей кандидата, враховуючи при цьому напрацьований як вітчизняний, так і багатий зарубіжний досвід з цього питання.

1. Шпенев Д. Ю. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки суддів як носіїв судової влади в Україні. *Наше право*. 2014. № 10. С. 43–48.

2. Теліпко В. Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар / за ред. Молдована В. В. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 528 с.

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

УДК 342.727+351.741:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/247-249

Цовінар МОВСЕСЯН

студентка ННІ права

Сумського державного університету

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Свобода вираження поглядів у сучасному суспільстві є одним з найвагоміших елементів впливу громадськості на дії публічної влади загалом та окремих політиків чи публічних службовців. За умов війни, в яких сьогодні перебуває Україна, доцільність та цінність такого впливу у сфері безпеки й оборони держави є досить контраверсійною проблемою. З одного боку, довіра громадян до сектора безпеки і оборони є критично важливою для ефективного функціонування структур, які забезпечують його функціонування. Свобода вираження поглядів сприяє створенню відкритого та прозорого середовища, де громадяни можуть ставити питання, подавати запити, брати участь в обговоренні чутливих проблем та вимагати відповідальності влади. З іншого, надмірне висвітлення безпекових питань і заходів протидії загрозам може дати ворогу цінну інформацію, яка стане засобом для гібридних впливів чи інструментом для спрямування прямих збройних атак.

Демократичний цивільний контроль являє собою сукупність видів моніторингової діяльності, націлених на формування і розвиток суспільних відносин, охорону цінностей, які представляють публічний інтерес, відповідно до вимог і процедур, встановлених законодавством. У свою чергу, цивільний контроль над сектором безпеки і оборони уособлює ті самі, проте вузько спрямовані на сферу національної безпеки, види моніторингу інтересів людини, суспільства і держави у сфері національної безпеки і оборони. Предметом такого контролю є насамперед дотримання суб'єктами, які забезпечують функціонування сектора безпеки і оборони, принципів законності, позапартійності, верховенства права, демократичної підзвітності та прозорості діяльності.

Дослідники, визначаючи мету демократичного цивільного контролю, в публікаціях, оприлюднених до повномасштабного вторгнення, зауважують, що вона охоплює низку моментів, а саме: «забезпечення цивільної пріоритетності при розробленні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки», запобігання протиправній діяльності та порушенням прав людини, сприяння формуванню стратегічних основ національної безпеки і оборони, ефективності використання ресурсів (матеріальних, фінансових людських та інших), які виділяються для цього сектора, реформуванню сектора безпеки і оборони з урахуванням пріоритетів європейської та євроатлантичної інтеграції [1, с. 39–40]. Загалом погоджуючись із наведеними твердженнями, зауважимо, що питання «цивільної

пріоритетності» все ж викликає сумніви, коли мова йде про умови воєнного стану. Відтак, на нашу думку, слід говорити про забезпечення пріоритетності протидії зовнішній агресії та сприяння виконанню завдань Збройних Сил України, інших складових сил оборони і забезпечення національної безпеки. Саме така постановка мети демократичного цивільного контролю буде допускати і враховувати необхідні в демократичному суспільстві і пропорційні обмеження права на свободу вираження поглядів, спрямовані на забезпечення національної безпеки, відновлення територіальної цілісності і суверенітету нашої держави.

Україна визнала свої зобов'язання гарантувати право на свободу слова і свободу вираження поглядів як в національному законодавстві (у першу чергу, в ст. 34 Конституції України [2]), так і відповідно до низки міжнародних договорів. Зокрема, мова йде про ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [3] та ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4]. Обидва міжнародні договори передбачають можливості відступу від зобов'язань за умов надзвичайних ситуацій. Так, ст. 4 Міжнародного пакту вказує, що під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим пактом. У той же час відступ допустимий лише тією мірою, якою «це диктується гостротою становища», за умов, що відповідні заходи не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням і не є дискримінаційними, тобто не застосовуються вибірково за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

Ст. 15 ЄКПЛ виходить практично з тих самих позицій. Вона передбачає можливість застосування під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, заходів на відступ зобов'язань за Конвенцією, однак також наголошує на тому, що подібні зобов'язання мають застосовуватися відповідно до гостроти становища і за умови несуперечності зобов'язанням відповідної держави за міжнародним правом.

Право на свободу вираження поглядів не належить до тих прав, які не можуть піддаватися обмеженню навіть у надзвичайних умовах, як, наприклад, право на життя чи заборона катування. Як ст. 64 Конституції України, так і згадані міжнародні документи передбачають допустимість обмежень свободи вираження поглядів. Проте відповідно до норм національного і міжнародного права такі обмеження мають впроваджуватися за встановленою процедурою.

Відповідно до п. 5 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в указі Президента про введення воєнного стану зазначаються «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [5]. Відповідний указ, ухвалений 24 лютого 2022 р., дія якого продовжується донині, містить досить неконкретне положення (п. 3), яке вказує, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, зокрема і право, передбачене ст. 34 Конституції України. Відтак, указ не визначає ні обсягу таких обмежень, ні випадків, коли вони мають бути впроваджені обов'язково в інтересах національної безпеки, ні гарантій збереження інструментарію для демократичного цивільного контролю громадськості за тим, як забезпечуватиметься в умовах правового режиму воєнного стану національна безпека і оборона.

Зрозуміло, що 24 лютого 2022 р. таке детальне відпрацювання рамок обмежень прав людини в умовах воєнного стану було неможливим. Однак нині, через два роки після початку повномасштабного вторгнення і за очевидного зниження «гостроти становища», яке хоч і залишається надзвичайно загрозливим, проте відносно стабільним (якщо не звичним і, вочевидь, таким, що буде тривати ще досить довгий час), влада мала б подбати про врегулювання допустимих і недопустимих обмежень права на свободу вираження поглядів, визначивши їх в розрізі усталених європейських стандартів, зокрема позицій, відображених у практиці Європейського суду з прав людини.

Так само формально було здійснено і повідомлення Генеральному секретарю ООН від 8 березня 2022 р. про відступ від зобов'язань за міжнародними договорами [6], за яким Україна, серед іншого, відмовляється від зобов'язань за ст. 19 Міжнародного пакту та статей 9–10 ЄКПЛ без визначення обсягу таких обмежень.

Відтак, сьогодні межі реалізації права на свободу вираження поглядів в Україні залишаються невизначеними, що, на нашу думку, становить серйозну загрозу не лише

здійсненню цивільного контролю за діяльністю держави, зокрема за сектором безпеки і оборони, але й національній безпеці як такій. Правовий вакуум і неврегульованість, з одного боку, створюють підстави для зловживань з боку публічної влади та суб'єктів господарювання (наприклад, тих, які виконують оборонні замовлення), а з іншого – формують базис для розростання авторитарних тенденцій, обмежень діяльності медіа та громадськості у здійсненні демократичного цивільного контролю.

1. Ященко В. А., Пилипчук В. Г., Богущкий П. П. та ін. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посібник / за заг. ред. В. Г. Пилипчука ; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.
2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. International Covenant on Civil and Political Rights. New York, 16 December 1966. Ukraine: Notification Under Article 4 (3). URL : <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>.

УДК 342.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/249-250

Назар ПИСАРЕНКО

здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ.

Олена МАРЧЕНКО

професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ ЗАДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Штучний інтелект (далі ШІ) – розділ комп'ютерної лінгвістики та інформатики, який швидко розвивається і зосереджений на розробці інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, що зазвичай потребують людського інтелекту [1]. Людина має власну волю, яка походить з можливості відчувати біль та насолоду, якщо розглядати цей фактор з біологічної точки зору [2]. Нейромережі можуть мати умовно негативні знання – вони намагаються не допустити до реалізації у власній діяльності, а також і позитивні знання, з якими ця система працює з об'єктивних причин, адже вони становлять мотив діяльності ШІ. Виходячи з цього факту, за допомогою логічного методу аналогії, можна стверджувати, що свобода волі ШІ не відрізняється від людської за своєю суттю, але масштаби свободи можуть налаштовуватися розробниками ШІ.

Слід мати на увазі, що результати розумової діяльності ШІ практично неможливо передбачити за сучасного стану розвитку технологій. Висновки, зроблені ШІ за допомогою власної розумової діяльності, – це довгий ланцюг умовиводів, які людина, маючи слабший потенціал, передбачити не може. Недостатня прозорість методів, що використовуються ШІ для висновків та рекомендацій, утворює джерело невизначеності щодо їхньої правильності і практичної цінності [2]. Таким чином, людство на даному етапі розвитку може тільки вгадувати майбутні дії ШІ, але не передбачити їх.

Відповідно, будь-яка діяльність ШІ у найближчі часи може створити загрозу національній безпеці будь-якої країни світу, зокрема України, яка прагне досягти рівня прогресивних країн в контексті технічного забезпечення, але через низку причин, насамперед у зв'язку із воєнним станом, це є вкрай складним.

Факт наявності власної волі у ШІ створює складне завдання у вигляді передбачення діяльності ШІ. Чим більшим є простір між знаннями, які регулюються розробником ШІ, тим більшим – ризик для суспільства. Необхідно передбачити дії ШІ у випадку, коли він діятиме розумніше за людину та матиме не менше безумовних рефлексів, які детермінують його волю. Проте вирішення цього завдання поки що видається неможливим. Це пояснюється фактором кількості знань, які підвищують умовний показник розуму ШІ. Менша кількість даних апіорі не може бути використана так, щоб передбачити більшу кількість даних. Жодна людина не могла перемагати Гарі Каспарова на його піку, що каже про те, що людина не могла передбачити його дії. Але штучний інтелект перемаг його, передбачивши його дії. Натомість Гарі у цей час не зміг передбачити дії штучного інтелекту [3].

Забезпечення якісного розподілу мотивів діяльності ШІ у вигляді його безумовних рефлексів – це поки що єдиний шлях для мінімізації ризику негативних для національної безпеки наслідків у випадку інтеграції ШІ в суспільство.

Але існує й можливість безпечної інтеграції ШІ в суспільство. Для цього необхідно виключити фактор більшого розуму у ШІ, ніж в людини. В такому випадку необхідність передбачення буде забезпечена успішними результатами на фоні емпатії до ШІ, а регулювання його волі виключить негативну для суспільства мотивацію ШІ, але якість діяльності ШІ значно впаде. У цьому випадку можна підвищити кількість суб'єктів ШІ для підвищення кількості їхніх ідей, відповідно й якість ідей у рамках екосистеми ШІ на фоні плюралізму їхніх думок.

Узагальнюючи основоположні принципи безпеки діяльності ШІ, можна зробити висновок, що у людства немає можливості інтегрувати ШІ без ризику появи негативних для національної безпеки наслідків.

У випадку, коли сам предмет дослідження не відповідає вимогам суспільства, його можна використати як зброю. Немає необхідності інтегрувати у суспільство новостворену «істоту», яка набагато розумніша за будь-яку існуючу людину, – можна створити істоту, яка має більш обмежену волю, ніж у людини, та ненабагато розумніша за неї. Звісно, у цьому випадку інші держави можуть створити загрозу для державної та національної безпеки країни за мотивів ШІ, встановлених негативними рішеннями його розробників. Необхідно поділити ШІ, який використовується для національної безпеки та розвитку держави, на два типи: звичайний ШІ, який не розумніший за людину; сильний ШІ, можливості якого більше за людські.

Перший ШІ повинен використовуватись в суспільному житті як найбільш безпечний. Другий, як менш безпечний, повинен мати обмежений простір діяльності, щоб не завдати шкоди суспільству. Використання сильного ШІ для захисту країни, а не за для розвитку – найбільш прагматичний варіант використання ШІ. Навіть інтеграція сильного ШІ у простір ворога, коли цей ШІ має негативні для ворога мотиви діяльності, – це шлях для забезпечення національної та державної безпеки у великих масштабах [4].

Узагальнивши вищевикладені міркування, можна стверджувати, що забезпечення безпеки діяльності ШІ – це не тільки питання етичного та соціального рівня, це питання, що стосується можливості існування людства. Регулювання діяльності ШІ потребує створення системи, елементи якої повинні відображатися як у правилах щодо технічних характеристик ШІ, так і у відповідних можливостях їх реалізації. Поки людство вирішує проблеми соціального характеру, налаштовуючи взаємовідносини між собою, на наших очах формується нових світ з іншими суб'єктами, можливості яких потужніші за людські, але воля яких наразі не може бути передбачена.

1. Штучний інтелект. *Wikipedia*. URL : https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Штучний_інтелект.
2. Скіцько О. Складаний П. Ширшов Р. Гуменюк М. Ворохоб М. Загрози та ризику використання штучного інтелекту. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 2 (22). С. 6–18. URL : <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/520/408>.
3. Deep Blue versus Garry Kasparov. *Wikipedia*. URL : https://en.m.wikipedia.org/wiki/Deep_Blue_versus_Garry_Kasparov.
4. Мартинюк В. О. Правова регламентація використання штучного інтелекту : пояснюв. записка до дипломного проєкту (магістерської роботи). Львів, 2021. 87 с. URL : https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/2604/Martyniuk_mag.pdf?sequence=1.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/251-252

Yuliana PISKLOVA

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law
and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social and
Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

LEGAL RELATIONS IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Legal relations in the context of human rights protection form the cornerstone of a just and democratic society. These relations establish the framework within which individuals, as holders of rights, interact with each other and with the state, ensuring the safeguarding and promotion of fundamental freedoms and dignity for all.

At its core, the concept of legal relations embodies the dynamic interplay between rights and duties, both of which are integral components of human rights discourse. Human rights are not merely abstract principles but are imbued with legal significance, creating enforceable obligations on states and individuals alike. Legal relations thus encompass the reciprocal rights and responsibilities that govern interactions within a legal framework designed to uphold human dignity, equality, and justice [2, p. 76].

When defining human rights as the object of constitutional protection, we must first remember that it is an organic component of constitutional development. In other words, this object is essential, and its emergence is conditioned already at the level of theoretical definition of the phenomenon of constitution and constitutionalism. Thus, we simply cannot imagine a constitution or a constitutional order in which human rights are ignored, or at the level of which they are not recognized and interpreted as objects of constitutional protection. Interestingly, the authors of the «Federalist Papers», describing the constitution, noted that one of its goals is precisely the protection of citizens' rights [3, p. 24]. Therefore, the adoption of the constitution is an urgent need not only from the standpoint of building a new system of state power but also based on the interests of individual citizens, who will gain reliable guarantees of protection of their personal rights.

However, for the sake of fairness, it should be acknowledged that such an interpretation of human rights is overly abstract. Therefore, seeking to give some practical content to our research, we should turn to the questions of direct constitutional fixation of human rights.

The significance of the institution of human rights for the Constitution of Ukraine and for Ukrainian constitutionalism in general is evidenced by the fact that an entire section is dedicated to it. We mean Section II, which is titled «Rights, Freedoms, and Duties of Man and Citizen». At the moment, we will not delve into the formal-legal definition of the concepts of «rights», «freedoms», and «duties». Many modern experts believe that they are closely interconnected since, on the one hand, there can be no rights without freedom [1, p. 14].

And on the other hand, any human rights (especially those ensured by the positive activity of the state) entail corresponding duties concerning other citizens as well as regarding the state as a whole. In this sense, we fully agree with the thesis that the exercise of rights and freedoms is possible only in the presence of the fulfillment of obligations by the subject of these rights or freedoms, as well as by other subjects. Moreover, this thesis is entirely confirmed by the norms of Article 29 of the Universal Declaration of Human Rights. Let us remind you that its first part states: «Everyone has duties to the community in which alone the free and full development of his personality is possible.» Whereas in part 2 of the said article, it is mentioned that the exercise of freedom and rights must be in harmony with the rights and freedoms of other members of society [2, p. 47]. This, in turn, establishes a connection between the realization by each individual of their own rights and the observance by them of certain obligations (which, by the way, also have their limits).

But besides the fact of the existence of a special section of the Constitution of Ukraine, in

which human rights are enshrined, it is advisable to pay attention to the content of part 1 of Article 157 (structurally, this is Chapter XIII «Amendments to the Constitution of Ukraine»), which states: «The Constitution of Ukraine cannot be amended if the amendments envisage the abolition or restriction of human and citizen rights and freedoms». Thus, based on the logic-legal analysis of this constitutional norm, we can characterize the institution of human rights as one of the most stable (or as «maximally stable») in the Constitution of Ukraine. At first glance, such a conclusion may seem erroneous since, in fact, the domestic legislator has not provided for any special «complex» or «multi-stage» procedure for amending Section II. However, in reality, the Constitution of Ukraine clearly sets the limit for these changes [4, p. 15].

Part 2 of Article 21 states: «Human rights and freedoms are inalienable and inviolable», and in parts 2 and 3 of Article 22, it is stated: «Constitutional rights and freedoms are guaranteed and cannot be abolished. When adopting new laws or amending existing laws, no narrowing of the content and scope of existing rights and freedoms is allowed». In other words, the effective Constitution of Ukraine establishes a very important provision, the essence of which lies in the fact that constitutionally defined human rights are recognized as that peculiar minimum (regardless of the objective number of rights enshrined in the constitution) which is prohibited to decrease or restrict. This allows us to understand the internal logic, based on which Section II of the Constitution of Ukraine was not included in the list of those constitutional sections that provide for a complicated procedure for making amendments and additions. Thus, this section can actually be changed through the usual procedure. However, if we try to assess these potential changes, we must conclude that they will occur only in one direction. Namely, in the direction of expanding the scope or range of human and citizen rights and freedoms. Moreover, this constitutional provision explicitly prohibits the introduction of any additional grounds for restricting human rights other than those already contained in the current Constitution of Ukraine (for example, part 3 of Article 34, part 2 of Article 35, part 1 of Article 36).

Central to the notion of legal relations in the context of human rights protection is the role of law as a mechanism for accountability and redress. Laws serve as instruments for the recognition, protection, and enforcement of human rights, providing individuals with the means to seek recourse in cases of violations. Through legal channels, individuals can challenge discriminatory practices, arbitrary actions by authorities, and other infringements on their rights, thereby fostering accountability and upholding the rule of law [3, p. 60].

Moreover, legal relations in the realm of human rights extend beyond the individual-state dynamic to encompass broader societal interactions and structures. They involve not only the enforcement of rights by state institutions but also the cultivation of a culture of respect for human dignity and diversity within communities and institutions. This includes measures to combat discrimination, promote inclusivity, and ensure equal access to justice for all members of society.

In addition, legal relations in the context of human rights protection entail international dimensions, reflecting the interconnectedness of human rights across borders. International human rights law provides a framework of norms, treaties, and mechanisms for the protection and promotion of rights at the global level. It establishes standards of conduct for states and facilitates cooperation and solidarity in addressing transnational human rights challenges.

Overall, legal relations play a pivotal role in advancing human rights protection by establishing clear norms, obligations, and avenues for redress within legal systems. By upholding the rule of law, promoting accountability, and fostering a culture of respect for human rights, legal relations contribute to the realization of a just and inclusive society where the dignity and freedoms of all individuals are upheld and protected.

-
1. Goold B. J., Lazarus L. et al. Security and human rights. Bloomsbury Publishing, 2019.
 2. Moeckli D. et al. International human rights law. Oxford University Press, 2022.
 3. Freeman M. Human rights. John Wiley & Sons, 2022.
 4. Lawson A., Beckett A. E. The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*. 2021. Vol. 25. Issue 2. P. 348–379.

УДК 351.741:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/253-254

Анастасія РУДЮК

студентка спеціальності «Право»

Тетяна СУПРУН-КОВАЛЬЧУК

доцент кафедри

соціально-економічних дисциплін

Барського гуманітарно-педагогічного

коледжу ім. М. Грушевського,

кандидат юридичних наук, доцент

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Проблема демократичного цивільного контролю сектора безпеки і оборони полягає в недостатній ефективності та прозорості механізмів контролю, що може призвести до недостатньої відповідальності та недостатньої демократичної легітимності в цих сферах. Одна з ключових проблем полягає у відсутності чіткої стратегії та механізмів контролю над діяльністю військових та правоохоронних органів з боку громадськості та цивільного суспільства. Недостатня участь громадськості у процесах контролю може спричинити виникнення корупції, зловживань та порушень прав людини у секторі безпеки і оборони. Крім того, існує проблема недостатньої координації між різними контролюючими органами, такими як парламент, уряд, судова система та громадські організації. Це може призвести до дублювання функцій або, навпаки, до прогалин у контролі, що загрожує безпеці та стабільності країни. Також важливою проблемою є нестача кваліфікованих кадрів у сфері цивільного контролю над сектором безпеки і оборони. Відсутність професіоналізму та компетентності у контролюючих органах може ускладнити ефективне здійснення контролю та нагляду за діяльністю сектора безпеки.

Демократичний цивільний контроль сектора безпеки і оборони полягає в розгляді проблем, які виникають у процесі забезпечення ефективного та прозорого контролю над діяльністю військових та правоохоронних органів в Україні. А також у висвітленні можливих шляхів вирішення цих проблем для покращення демократичної легітимності та відповідальності сектора безпеки і оборони перед громадськістю.

Завдання представленої дослідження полягає в поглибленому аналізі проблем цивільного контролю над сектором безпеки та оборони, висвітленні можливих шляхів їх вирішення та популяризації важливості демократичного контролю для забезпечення національної безпеки та стабільності країни.

Військово-цивільна проблематика в площині двоїстості понять «безпека» та «контроль» здавна являла собою певний парадокс. На перший погляд, самому інституту, створеному для захисту державного устрою, надається достатньо влади, щоб стати загрозою державі. З іншого боку, інститут захисту не завжди є непорушним, адже «безпека» із філософсько-політичної точки зору – це тільки мить, яка може тривати рівно стільки, скільки зовнішні фактори (рідше внутрішні) будуть сприятливими. Безпека – це принципово політичне благо [1–3], що надається державою, тому що воно засноване на серії угод про те, хто буде мати владу, як ці особи можуть її зберегти і як вони можуть використовувати її на законних підставах. У свою чергу, контроль це – принципово ситуаційне суспільне благо, дія якого покликана підсилити дію чогось, зробити за результатами контролю краще, міцніше, стабільніше тощо. Зважаючи на це, безпека та контроль – це не просто питання технології і матеріальних засобів, вони не зводяться до просто існування боездатних військових частин. Швидше безпека вимагає наявності дієздатних збройних сил, контрольованих наділеними повноваженнями Демократичний цивільний контроль в Україні здійснюється через комплекс заходів, які базуються на нагляді, перевірці та конструктивному співробітництві. Цей контроль поділяється на громадський і владний, що відповідає особливостям державного управління в демократичній країні. Існують конституційні та адміністративні обмеження, які зобов'язують військових підкорятися цивільному контролю. Проте ці заходи можуть обмежувати військових лише до певної межі, оскільки їх дотримання залежить від самого військового. Україна використовує різні процеси контролю для здійснення демократичного

цивільного контролю, такі як цивільне судочинство, парламентський нагляд, судовий контроль та участь громадських організацій, ЗМІ та профспілок. Ефективність цього контролю залежить від уніфікації методології, аргументації рішень та контролю за їх виконанням. Для цього потрібна чіткість у взаємодії ресурсів і розподіл функцій між управлінськими та контролюючими суб'єктами. Теоретики вказують на те, що зосередження уваги на зниженні готовності військових до втручання може бути більш ефективним, ніж намагання послабити цивільний уряд. Проте оскільки сильна армія, яка може захистити суспільство, також може його руйнувати, важливо, щоб військові добровільно підкорялися цивільному контролю, щоб уникнути використання своєї переваги проти цивільного населення. Демократичний цивільний контроль над військовими силами не є природним, і важливо зрозуміти, як цивільні особи можуть ефективно здійснювати контроль. Важливо забезпечити збройним силам легітимність і авторитет через демократичну підзвітність. Збройні сили повинні бути під контролем цивільних органів, щоб забезпечити їх ефективність та відповідальність перед суспільством. Розвиваючи спеціалізовану армію, яка діє координовано, можна зменшити загрозу втручання внутрішньої політики. Цивільний контроль збройних сил покращує взаємодію між армією та населенням і зменшує ймовірність конфліктів. Демократичний цивільний контроль допомагає забезпечити безпеку населення і гуманітарну діяльність. Програми розвитку демократичного цивільного контролю повинні бути довгостроковими та інтегрованими з програмами нарощування військового потенціалу. Важливо забезпечити ефективне управління та контроль над сектором безпеки та оборони, щоб уникнути тиранії та забезпечити захист громадян, якщо цивільний контроль буде об'єктивним і професіональним, а не суб'єктивним і політизованим. Для України важливо розвивати демократичний цивільний контроль над сектором безпеки та оборони, забезпечуючи незалежність експертно-аналітичних центрів та спеціалізованих комітетів у парламенті. Також потрібно зробити акцент на професіоналізм у сфері контролю, щоб забезпечити ефективність і об'єктивність у взаємодії між цивільними та військовими структурами. Загальна мета полягає в тому, щоб забезпечити безпеку країни, зберігаючи при цьому демократичні цінності та права громадян. Для цього необхідно розвивати систему цивільного контролю, яка була б ефективною, професіональною та об'єктивною. Це допоможе Україні наблизитися до євроатлантичних стандартів у сфері безпеки та оборони.

Демократичний цивільний контроль сектора безпеки і оборони є важливою складовою демократії та правової держави. Цей контроль забезпечує ефективну роботу військових та правоохоронних структур, захищає права громадян та забезпечує безпеку країни. Розвиток об'єктивного, професіонального та незалежного цивільного контролю є важливим кроком для України на шляху до євроатлантичної інтеграції та забезпечення демократичних цінностей. Забезпечення прозорості, взаємодії між цивільними та військовими структурами та високого рівня професіоналізму в цій сфері допоможе покращити безпеку країни та підвищити довіру громадян до владних структур.

1. Контроль та Керівництво: парламенти та управління в секторі безпеки / ред. кол. Коул І., Флурі Ф., Ланн С. Женева : «Видавничий дім “АДЕФ-Україна”», 2015. 133 с.
2. Nelson D. N. Definition, diagnosis, therapy: A civil-military critique. *Defense & Security Analysis*. 2002. Vol. 18. Issue 2. P. 157–170.
3. Peter D. Feaver Civil-Military Relations. New York : State Univ. New York Press Annu. Rev. Polit. Sci., 1999.
4. Вчалківська Ю.С. Організаційно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України. *Інвестиції: практика та досвід. Рубрика : Державне управління*. 2018. № 1. С. 116–121.
5. Яценко В. А., Пилипчук В. Г., Богущкий П. П. та ін. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посібник / за заг. ред. В. Г. Пилипчука ; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

УДК 342.7/76

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/255-256

Нікіта РУХЛО

здобувач вищої освіти

Олена МАРЧЕНКО

професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: У ПОШУКАХ БАЛАНСУ

В умовах воєнного стану в Україні виникає гостра проблема знаходження балансу у забезпеченні національної безпеки та прав людини. З одного боку, держава повинна вжити усіх необхідних заходів для захисту своїх громадян від ворожої агресії, що закономірно може призвести до обмеження деяких прав і свобод. З іншого боку, важливо не допустити свавілля та порушень прав людини, які можуть стати об'єктивним наслідком воєнного стану. Тому варто проаналізувати існуючі проблеми збалансування національної безпеки та прав людини в Україні в умовах воєнного стану та на основі відповідного аналізу запропонувати найбільш ефективні шляхи вирішення цієї проблеми.

Конституція України гарантує кожному право на життя, свободу, особисту недоторканність та інші права людини. Однак в умовах воєнного стану держава може вводити обмеження на ці права, якщо вони є необхідними для забезпечення національної безпеки [1].

В Україні воєнний стан був введений 24 лютого 2022 р. у зв'язку з російською агресією. В умовах воєнного стану було запроваджено низку обмежень на права і свободи людини, зокрема:

1. Обмеження пересування громадян;
2. Заборона проведення масових заходів;
3. Обмеження доступу до інформації;
4. Посилення контролю за діяльністю ЗМІ.

Ці обмеження були зумовлені необхідністю забезпечення національної безпеки та захисту населення від ворожої агресії. Однак задоволення потреби у безпеці не повинно відбуватися за рахунок нехтування інших основоположних прав людини [2, с. 175].

Серед основних проблем збалансування національної безпеки та прав людини в умовах воєнного стану в Україні можна виділити наступні:

– нечіткість законодавчої бази. Законодавство України в частині обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану є недостатньо чітким і послідовним. Це потенційно може призводити до свавілля та порушень прав людини;

– недостатня прозорість і підзвітність органів влади. Діяльність окремих органів влади, які впроваджують обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, не завжди є прозорою і підзвітною громадськості. Це може призводити до зловживань і порушень прав людини;

– неефективний контроль за дотриманням прав людини. Механізм контролю за дотриманням прав людини в умовах воєнного стану в Україні є недостатньо ефективним, внаслідок чого порушення прав залишатимуться безкарними.

Для вирішення проблем збалансування національної безпеки та прав людини в умовах воєнного стану в Україні необхідно вжити наступних заходів:

– приділити увагу удосконаленню законодавства України в частині обмежень прав і свобод людини в умовах воєнного стану, воно має бути приведене у відповідність до міжнародних стандартів, бути чітким, послідовним і прозорим;

– посилити контроль щодо прозорості і підзвітності органів влади. Органи влади, які впроваджують обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, повинні бути прозорими і підзвітними громадськості. Досягти цього можна шляхом запровадження

інституту незалежного уповноваженого з прав людини в умовах воєнного стану;

– удосконалити механізм контролю за дотриманням прав людини. Механізм контролю за дотриманням прав людини в умовах воєнного стану в Україні необхідно зробити більш ефективним, що потребує належної ресурсної забезпеченості відповідних органів і установ, а також посилення міжнародного контролю за дотриманням прав людини в Україні.

Важливо також зазначити, що збалансування національної безпеки та прав людини в умовах воєнного стану є складним і багатогранним завданням. Не існує єдиного і однозначного рішення, яке могло б забезпечити оптимальне вирішення цієї проблеми. Однак за допомогою вищезазначених заходів цілком ймовірно суттєво покращити ситуацію в цій сфері [3, с. 213].

Отже, збалансування національної безпеки та прав людини в умовах воєнного стану є надважливим завданням для будь-якої держави. Для України це завдання є особливо актуальним в умовах протистояння відкритій збройній російській агресії. Об'єднаними зусиллями органів державної влади та громадянського суспільства можливо досягти позитивної динаміки у цій сфері та забезпечити захист прав людини в умовах воєнного стану.

1. Гавриленко О.І. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. *Функціонування Конституції України та проблеми реалізації її норм в умовах воєнного стану : матеріали Регіональної наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 27 червня 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 55–57. URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/10307/1/10.pdf>.

2. Гриценко А., Киричок І., Шаповал І. та ін. *Безпека нації в епоху глобалізації: сучасні виклики та загрози* : монографія. Київ : НАУ, 2019. 402 с.

3. Кучеренко О. С., Литвин В. Г., Липська Л. І. та ін. *Державна політика в галузі національної безпеки України* : монографія. Київ : Аграр Медіа Груп, 2020. 327 с.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/256-258

Sofia SUKHACH

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT

The right to life is an absolute, natural, and inalienable human right, enshrined in Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights and Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights. This right is also proclaimed in the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as in other international legal documents and constitutions of many countries around the world.

The right to life is protected by law, and no one can be arbitrarily deprived of life. In particular, according to the provisions of Article 3 of the Constitution of Ukraine, human life, health, honor, and dignity, inviolability, and security are recognized in Ukraine as the highest social values. The affirmation and guarantee of human rights and freedoms are the primary obligation of the state [1].

In today's world, numerous international treaties have been concluded to protect individuals in peacetime and during armed conflicts. Unfortunately, this codification has not led to better protection of people during wars and has not properly safeguarded their rights from the tyranny of authoritarian regimes. The Charter of the United Nations prohibited war in 1945, but since then, more armed conflicts have started than ended, claiming more civilian lives.

Today, the relevance and importance of the right to life of individuals, its realization, and protection are evident because without such a fundamental right, all other rights lose any

significance. Life itself is a prerequisite for the realization of all human rights and freedoms. This right finds its embodiment in all human rights treaties and is part of customary international law. However, the right to life has a relative character and, under certain legal and factual conditions, may be lawfully restricted. In practice, armed conflicts and situations of violence within a country pose the main threat and obstacle to the realization of this right [3].

It can be said that the right to life is almost defenseless in times of war. The decisions of international and national courts regarding compliance with the right to life during armed conflicts do not always bring clarity because they often become a pretext for governments to withdraw from participating in international human rights protection mechanisms. Mechanisms for the protection of the right to life need improvement. On October 30, 2018, the UN Human Rights Committee adopted General Comment No. 36 to Article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, attempting to address the main problems related to the protection of the human right to life. However, despite the adoption of such an important act, many issues remain unresolved [2].

Human rights that cannot be violated or restricted during wartime include the rights to equality and respect for human dignity, the right to personal integrity, the right to marry, the right to citizenship, the right to a fair trial, legal assistance, and protection, and the right to housing. At the same time, military command may restrict people's right to free movement. This includes imposing curfews, prohibiting or restricting the free choice of residence. Special entry and exit regimes from populated areas may also be established [4].

During a state of war, a person may be deprived of property rights. Forced expropriation of property is allowed under the law, provided that compensation is provided. The intervention in the private life of individuals is also provided for, including control over means of communication, inspection of belongings, documents, housing, etc. During a military conflict, people's rights to free choice of work may be restricted. Citizens during wartime may be involved in socially useful work. However, during wartime, elections and referendums that restrict citizens' right to participate in the management of state affairs are prohibited. Mass gatherings and rallies are also prohibited.

Therefore, in times of war, the fundamental human right – the right to life – is virtually defenseless. Murders and physical injuries, abductions of people in occupied territories and forced displacement, torture and inhumane treatment, rape, and other forms of violence are direct violations of both the right to life and the rights to dignity and integrity. Human rights to health care are also violated, including the inability to access medical care and causing harm to health due to injuries, and so on.

Damage or destruction of property can also be considered a violation of human rights, as well as situations where a person is deprived of their home due to war or unable to leave occupied territories.

Protecting human rights in conditions of military conflict is a paramount challenge that requires unwavering commitment and vigilant enforcement of international laws and agreements. In times of war, the inherent dignity and rights of individuals are often threatened, making it imperative for both state and non-state actors to uphold humanitarian principles and respect human rights standards [3].

One of the most fundamental rights at risk during armed conflicts is the right to life. Military conflicts often result in indiscriminate violence, including killings, injuries, abductions, and forced displacement, all of which directly violate this basic human right. It is essential for all parties involved in a conflict to adhere to international humanitarian law, which prohibits attacks on civilians and civilian infrastructure and emphasizes the protection of non-combatants [2].

Furthermore, the right to physical and mental integrity is frequently compromised during wartime. Torture, inhumane treatment, sexual violence, and other forms of abuse are rampant in many conflict zones, inflicting immense suffering on individuals and communities. Upholding the prohibition of such acts, as outlined in international human rights treaties and conventions, is crucial for ensuring the safety and well-being of all individuals, regardless of their circumstances.

Additionally, access to essential services, such as healthcare and education, is often severely disrupted in conflict-affected areas, further exacerbating the humanitarian crisis. Deliberate attacks on medical facilities and schools not only endanger the lives of civilians but also violate their right to access these vital services. Humanitarian actors must be allowed to operate safely and provide assistance to those in need, in accordance with the principles of neutrality, impartiality, and independence. Moreover, property rights and the right to a home are frequently violated during armed conflicts, with civilians facing displacement, destruction of homes, and confiscation of property [1]. Protecting these rights requires measures to prevent arbitrary displacement, ensure access to housing, and facilitate the safe return of displaced persons when conditions permit.

In conclusion, safeguarding human rights in conditions of military conflict is a collective responsibility that requires concerted efforts from governments, armed groups, international organizations, and civil society. By upholding the principles of international humanitarian law and human rights standards, we can mitigate the impact of armed conflicts on civilian populations and strive towards a more just and peaceful world for all.

1. Donnelly J., Daniel J. Whelan. International human rights. Routledge, 2020.
2. Kälin W., Künzli J. The law of international human rights protection. Oxford University Press, USA, 2019.
3. Luban D. Just war and human rights // Military Ethics. Routledge, 2017. P. 33–54.
4. Park I. The right to life in armed conflict. Oxford University Press, 2018.

УДК 327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/258-259

Олександр ТИМОФЄЄВ
курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Розвиток та ефективне функціонування сучасних держав неможливе без чіткої стратегії. Послідовна політична стратегія є важливим елементом ефективної внутрішньої та зовнішньої політики. Реалізація національних інтересів і забезпечення національної безпеки також має бути предметом конкретної стратегії дій.

Зрештою, саме реалізація зовнішньої політики розкриває сутність і значення політичної стратегії як конкретного плану національного розвитку на міжнародній арені. Без чітко означених стратегії й тактики національні інтереси держави не будуть досягатися системно й ефективно.

Більше того, недотримання стратегічного планування у сферах національних інтересів може створити або поглибити стагнацію, недовіру та конфлікти в суспільстві, а також негативно вплинути на геополітичні процеси.

Український учений П. Мироненко вивчає політичну стратегію й тактику в умовах нестабільності суспільно-державного розвитку. А. Пойченко розглядає політичну стратегію й тактику в контексті технологій політичної діяльності. В той же час недостатньо представлені дослідження стратегій й тактик у зовнішній політиці держави, а також у збереженні й реалізації національних інтересів і національної безпеки сучасних держав [1].

Стратегію можна розглядати як довгостроковий, послідовний, конструктивний, раціональний, ідеологічно обґрунтований і екологічно стійкий план, який передбачає постійний аналіз і моніторинг під час реалізації і в кінцевому підсумку спрямований на досягнення успіху.

Стратегія має здатність переходити від абстракції до конкретики у вигляді конкретизованих планів для політичних інститутів [1].

Іншими словами, без стратегії зовнішня політика може перетворитися на неефективну і хаотичну поведінку, що в подальшому може призвести до кризи, зовнішньополітичної невизначеності і навіть до ізоляції держави.

30 липня 2021 р. Рада національної безпеки і оборони схвалила Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, і 26 серпня цей документ було введено в дію відповідним указом Президента [2].

У цьому документі здійснено комплексне нормативно-правове упорядкування засад зовнішньої політики України, класифіковано її національні інтереси і пріоритети на світовій арені. У стратегії надається аналіз зовнішньополітичного середовища, окреслюються виклики і загрози, визначаються цілі і напрями зовнішньополітичної діяльності України. У максимально спрощеному вигляді головна теза стратегії виглядає так: для досягнення основної мети – безпеки і процвітання України – необхідними є відновлення миру і

територіальної цілісності, ефективна протидія країні-агресору, набуття повноправного членства в ЄС і НАТО, забезпечення соціально-економічного розвитку тощо [3].

Реалізація стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України, визначених в стратегії, включає в себе широкий спектр заходів та ініціатив, спрямованих на забезпечення національних інтересів та зміцнення позицій країни на міжнародній арені.

З урахуванням ситуації на території України, а саме воєнного стану та військових дій країни-агресора, найголовнішим завданням на зовнішньополітичній арені є активізація міжнародних зусиль для підтримки територіальної цілісності України, зокрема щодо звільнення тимчасово окупованих територій, та залучення міжнародної спільноти до прийняття більш конкретних та вагомих рішень стосовно підтримки України.

Основні стратегічні завдання полягають у:

- продовженні співпраці з Європейським Союзом та іншими європейськими країнами;
- реформуванні законодавства та системи управління України відповідно до європейських стандартів;
- зміцненні співпраці в галузі безпеки, енергетики, економіки та інших секторах з країнами Європейського Союзу;
- розвитку та укріпленні політичного, економічного та військового партнерства;
- участі у міжнародних проєктах та ініціативах в рамках партнерства.

Варто зазначити, що реалізація цих стратегічних завдань вимагає постійного моніторингу геополітичної ситуації, гнучкості в реагуванні на зміни у міжнародному середовищі та планування дій відповідно до національних інтересів.

1. Колпаков В. Поняття «політика» і «стратегія» у світлі проблем сьогодення. *Персонал*. 2014. № 6.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text>.

3. Пашков М. Зовнішньополітична стратегія України: орієнтири і реалії. *Разумков Центр*. URL : <https://razumkov.org.ua/statti/zovnishnopolitychna-strategiia-ukrainy-orientyry-i-realii>.

УДК 342.726

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/259-261

Тетяна ТРЕНЬ

слухач магістратури ННІ права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції

Валентина БОНЯК

професор кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Військові конфлікти створюють серйозні загрози для благополуччя та життя дітей. Забезпечення їхньої безпеки, освіти, психосоціальної підтримки та відстоювання від залучення до участі у військових конфліктах залишається важливою місією громадянського суспільства, міжнародних та громадських організацій. Стан захисту прав дітей не лише відображає суспільні цінності, а й визначає майбутнє суспільства, прагнення до миру та сталого розвитку, а застосування міжнародних стандартів з дотримання прав дитини є важливим етапом у забезпеченні гідності та безпеки дітей в умовах воєнного конфлікту.

Насамперед вважаємо за необхідне зазначити, що нормативно-правову основу захисту прав дитини складають міжнародно-правові акти, серед яких: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій

(1977), низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками, та ін. Водночас слід наголосити, що навіть за достатньої нормативної регламентації захисту прав дитини права дітей (основними з-поміж них є право на життя, на охорону здоров'я, на безпеку та сім'ю) в умовах триваючої в Україні війни зазнають кричущих порушень.

Згідно із заявами країни-агресора тільки за перший рік повномасштабного вторгнення росія прийняла 738 тис. дітей. Однак український омбудсмен Д. Лубінець вважає вказану цифру значно завищеною та припускає, що кількість дітей може складати понад 150 тис. Водночас уповноважена Президента України з прав дитини Д. Герасимчук вказує на цифру в «кілька сотень тисяч дітей, тобто десь 200–300 тисяч» [1]. Разом з тим і ці цифри не є остаточними, адже триває постійна робота державних органів, громадських організацій, волонтерів з їх уточнення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях держави.

Вважаємо за необхідне наголосити, що відповідно до звіту Організації з безпеки і співробітництва в Європі станом на 22 квітня 2023 р. кількість депортованих дітей склала 19 393 осіб, натомість державі на той час вдалося повернути тільки 364 дитини [2].

Зміст зазначеного звіту свідчить про численні порушення прав депортованих дітей. Зокрема, держава-агресор не лише явно багаторазово порушувала інтереси українських дітей, вона також позбавляла їх права на особистість, на сім'ю, на об'єднання з родиною, а також порушувала їхні права на освіту, доступ до інформації, право на відпочинок, дозвілля, ігри, участь у культурному житті та мистецтві, а також право на думку, совість і релігію, право на здоров'я, свободу та безпеку [1].

Як зазначалось нами вище, під час війни Українська держава стикається з різноманітними порушеннями прав дитини, найхарактернішими проявами яких є:

1) примусове переміщення дітей: багато із них стають біженцями або внутрішньо переміщеними особами, втрачаючи стабільність та доступ до основних послуг. Окупанти викрадають та примусово вивозять дітей, чим порушують ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни [3] та ст. 21 Конвенції ООН про права дитини (насамперед щодо влаштування чи усиновлення) [4]. Вважаємо, що сьогодні особливої уваги міжнародних організацій потребують питання забезпечення безпеки дітей, аби запобігти їхній депортації та гарантувати їхні права на захист та гідність;

2) втрата можливості здобувати якісну освіту: військові конфлікти, як правило, призводять до закриття шкіл, що обмежує доступ дітей до освіти та може суттєво вплинути на їхній інтелектуальний та соціальний розвиток. Щоденні повітряні тривоги, що оголошуються на різних територіях держави в разі загрози ракетних атак чи обстрілів, створюють небезпеку для учнів та педагогів, внаслідок чого переривається навчальний процес, а непоодинокі випадки безпосередніх атак на школи та інші навчальні заклади створюють серйозну загрозу для життя і здоров'я дітей та персоналу;

3) психологічні травми: звірства війни, втрата близьких, життя в постійному стресі можуть призвести до серйозних психологічних та емоційних проблем у дітей. Воєнними діями порушується право на фізичне та психічне відновлення, визначене ст. 39 Конвенції ООН про права дитини, оскільки у місцях окупації і активних бойових дій неможливі комфортні умови для психічного відновлення дітей [4];

4) залучення до воєнних дій: деякі діти можуть бути неправомірно залучені до воєнних дій, що є кричущою проблемою, враховуючи їх незахищеність. Таке залучення є серйозним порушенням прав дитини та міжнародного гуманітарного права. Воно включає примусове використання дітей як бійців, шпигунів чи виконавців воєнних завдань. Таким чином, порушується право дитини на захист від вербування і участі у війні, передбачені в ст. 38 Конвенції ООН про права дитини [4]. Отже, залучення дітей до воєнних конфліктів міжнародна спільнота визнає злочином, і тому винні особи мають бути притягнуті до відповідальності згідно з нормами міжнародного права.

В сучасних умовах міжнародні організації докладають всебічних зусиль не тільки для запобігання таким явищам, але й вживають заходів із захисту прав дітей, їхнього соціального та психологічного відновлення у випадках, коли вони стали жертвами залучення до бойових дій;

5) тортури та сексуальне насильство: в ході воєнних конфліктів поширеними є випадки тортур та сексуального насильства, що являють собою найбільш жакливі форми порушення прав дітей і становлять пряме порушення ст. 34 Конвенції ООН про права дитини [4].

На жаль, діти, як найбільш вразлива категорія населення, часто стають жертвами вказаних злочинів. Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про права дитини та Римський статут Міжнародного кримінального суду, категорично забороняють тортури чи

сексуальне насильство та передбачають відповідальність за їх вчинення. Організації та міжнародні установи активно працюють над недопущенням означених вище форм насильства, надають всебічну психосоціальну допомогу та підтримку дітям, котрі потрапили у вказані ситуації, що є важливою складовою гуманітарної діяльності в умовах воєнного конфлікту.

Проаналізувавши численні порушення прав дитини, слід зазначити, що сьогодні країна-агресор порушує абсолютно всі права українських дітей, визначені Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, міжнародними й національними правовими актами. Насамперед це право на життя, зокрема на особисте життя, на захист від втручання в нього, на захист від усіх форм психологічного та фізичного насильства, усіх форм сексуальної експлуатації, право на здоров'я, на відпочинок та розваги, освіту, сім'ю, право на розвиток особистості та ін.

Отже, діти, як одна з найбільш вразливих категорій населення та особливий ціннісний суб'єкт, котрий не має змоги самостійно забезпечити свої потреби, особливо в умовах війни, потребують додаткової уваги та захисту з боку органів державної влади, громадськості з реалізації своїх прав і свобод. В умовах сучасних викликів, обумовлених війною, органи публічної влади, суб'єкти громадянського суспільства, міжнародна спільнота мають докласти максимум зусиль, аби максимально виключити випадки порушення прав дитини.

1. Росія порушує права вивезених українських дітей – звіт ОБСЄ. *Суспільне Новини*. URL : <https://suspihne.media/466355-rosia-porusue-prava-vivezenih-ukrainskih-ditej-zvit-obse/>.

2. Скільки українських дітей депортовано в Росію: Зеленський розкрив моторошні дані. *УНІАН*. URL : <https://www.unian.ua/society/skilki-ukrajinskih-ditey-deportovano-v-rosiyu-zelenskiy-rozkriv-motoroshni-dani-12255303.html>.

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

УДК 351.741:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/261-263

Дар'я УСОВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Наскільки важливим є демократичний цивільний контроль над сектором безпеки та оборони, підтверджується в законодавчих актах України, що регулюють цю сферу. У Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 р. зазначалося, що цивільний контроль включає комплекс заходів для забезпечення дотримання законності, відкритості та ефективності діяльності сектора безпеки і оборони. Однак цей закон втратив чинність, а новий підхід в цій сфері встановлено Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. [2].

Сучасне регулювання демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектора безпеки і оборони визначає його як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення верховенства права, законності, підзвітності та прозорості. Цей підхід покликаний забезпечити ефективну діяльність сектора безпеки і оборони, зміцнення національної безпеки України та захист прав і свобод громадян [3, с. 48].

Професор В. Дроздук у своїх дослідженнях підкреслює, що безпека є політичним

благом, яке держава забезпечує шляхом угод про владу та її використання на законних підставах. Одночасно контроль є суспільним благом, спрямованим на підсилення ефективності та стабільності через контроль за діяльністю сектора безпеки і оборони. Це свідчить про те, що безпека та контроль вимагають не лише наявності військових частин, але й державних суб'єктів, що підзвітні закону та громадянам. Отже, демократичний цивільний контроль є необхідною складовою для забезпечення ефективної та законної діяльності сектора безпеки і оборони, а також захисту прав та свобод громадян [4, с. 22].

Демократичний цивільний контроль у секторі безпеки та оборони визначається рядом ключових цілей, які ставлять перед собою дослідники та законодавці та які допомагають забезпечити пріоритетність цивільного управління у розробці та впровадженні національної політики у сфері національної безпеки [1]. Крім того, вони направлені на контроль за дотриманням законодавства суб'єктами сектора безпеки і оборони, запобігання їх використанню для протиправних цілей та захист прав і свобод громадян.

Далі перелічено основні цілі демократичного цивільного контролю:

1. Забезпечення цивільної пріоритетності. Ця мета полягає в тому, щоб гарантувати, що рішення, прийняті у сфері національної безпеки, відображають інтереси громадян та відповідають демократичним цінностям;

2. Контроль за дотриманням законодавства. Цей аспект важливий для забезпечення правової держави та захисту прав і свобод громадян від можливих зловживань та порушень;

3. Сприяння стратегічному плануванню. Демократичний цивільний контроль має сприяти розробленню та реалізації стратегій, доктрин, концепцій і програм у сфері національної безпеки, що відповідають інтересам громадян;

4. Участь у зближенні зі стандартами ЄС та НАТО. Зокрема, важливо реформувати та розвивати сектор безпеки та оборони відповідно до міжнародних стандартів, щоб підготувати Україну до можливого вступу до Європейського Союзу та НАТО [3, с. 15];

5. Ефективне використання ресурсів. Демократичний цивільний контроль має сприяти оптимальному використанню фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів у секторі безпеки і оборони.

В контексті нинішніх складних воєнних умов на особливу вагу заслуговує питання належного демократичного цивільного контролю над органами та формуваннями сектора безпеки і оборони. У зв'язку з амбіційними цілями України щодо європейської інтеграції та членства у НАТО цей контроль стає ключовим елементом для досягнення цілей.

Аналізуючи важливість демократичного та цивільного контролю над Збройними Силами України, автор А. Переверзев посилається на дослідження НАТО, де зазначено, що країни, що прагнуть приєднатися до Альянсу, повинні дотримуватися певних критеріїв, включаючи ефективний демократичний та цивільний контроль над силами оборони [3, с. 17].

Україна у своєму прагненні до європейської інтеграції та зближення зі стандартами НАТО, активно здійснює реформи у секторі безпеки та оборони. Це підтверджується ратифікацією Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. Крім того, прийняття законодавчих актів, спрямованих на зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, свідчить про визнання важливості цього аспекту для національної безпеки та майбутнього європейського спрямування країни [4].

Загальний аналіз свідчить, що демократичний цивільний контроль у секторі безпеки та оборони в Україні має стратегічне значення як для забезпечення національної безпеки, так і для досягнення цілей європейської інтеграції та членства у НАТО. Зміцнення контролю і впровадження реформ у цій сфері є необхідними кроками для стабілізації та розвитку країни на міжнародній арені.

Незалежна антикорупційна комісія з питань оборони (НАКО) проаналізувала законопроект, спрямований на інтеграцію українського та євроатлантичного законодавства у сферах безпеки та оборони. Відзначено, що цей законопроект спрямований на визначення правових засад демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, військовим керівництвом та процедурами оборонного планування, а також на оптимізацію процесів планування у сферах національної безпеки і оборони [2].

НАТО в цілому підтримала положення цього законопроекту, оскільки він сприяє реалізації стратегічного курсу на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, а також створює правову базу для трансформації інституційної моделі оборони за принципами і нормами держав-членів НАТО.

Позитивно оцінюється і вимога про призначення на посади Міністра оборони та його

заступників цивільних осіб, причому з моменту звільнення таких осіб з військової служби має пройти не менше 5 років. Ця норма відповідає принципам демократичного цивільного контролю і є критично важливою для нормального функціонування системи військового управління, в тому числі і в умовах війни [1, с. 33].

Проте необхідно визнати, що у сфері демократичного контролю над сектором безпеки і оборони все ще існують проблеми, які потребують вирішення. Недоліки, зазначені експертами, включають:

- недостатню кількість цивільних експертів з оборони та безпеки;
- недостатню соціальну підтримку армії;
- впевненість цивільних у тому, що військові продовжують здійснювати традиційний «пасивний опір» цивільному контролю;
- недостатній досвід співпраці військових з цивільними на високих посадах в Міністерстві оборони України чи парламенті;
- ставлення до політиків як до тимчасових фігур, чий вплив на оборонну політику є незначним.

Ці проблеми вимагають негайного вирішення на сучасному етапі, оскільки вони можуть стати перешкодою для ефективного функціонування сектора безпеки і оборони в Україні [3, с. 48].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що існує крайня необхідність у встановленні належного демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки й оборони в Україні. Цей контроль є важливим показником зрілості демократії в нашій державі. Після численних викриттів у сфері оборони органи, відповідальні за цивільний контроль, повинні активізувати свою роботу, строго дотримуючись Конституції та законів України. Також доцільно залучити громадськість до проведення різноманітних громадських експертиз, вивчення громадської думки та консультацій з громадськістю. Наукові установи та недержавні аналітичні центри відіграють значну роль у підвищенні ефективності демократичного цивільного контролю над сектором національної безпеки й оборони.

1. Ященко В. А., Пилипчук В. Г., Богущкий П. П. та ін. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика : навч. посібник / за заг. ред. В. Г. Пилипчука ; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. Київ ; Одеса : Фенікс, 2020. 224 с.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

Федорів С. С. Громадський контроль за безпекою і обороною в умовах воєнного стану. правове становище громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Правове становище громадянського суспільства в умовах воєнного стану : студ. наук.-практ. конф.* (м. Івано-Франківськ, 31 трав. 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. С. 48.

3. Христинченко Н. П., Ковалів М. В. Демократичний цивільний контроль сектору безпеки і оборони: поняття, зміст, форми реалізації в реаліях сьогодення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування.* 2023. № 8. URL : <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-8-01-13/2023-8-01-13>.

УДК 342.7:355.02

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/263-266

Максим ХАДЖИЙСЬКИЙ

здобувач вищої освіти

Ігор СЕРДЮК

доцент кафедри теорії

та історії держави і права

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ФЕНОМЕН БЕЗПЕКИ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

При підготовці тез цієї доповіді було визначено за мету з'ясувати, як змінювались пануючі в суспільстві погляди на феномен безпеки на різних етапах його історичного розвитку.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких методів пізнання:

1) логіко-семантичного, за допомогою якого було з'ясовано смислове навантаження та змістовне наповнення терміно-поняття «безпека»;

2) історичного методу пізнання та світоглядного діалектичного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку і розвитку державно-правових та інших суспільних явищ; у межах цього дослідження вказані принципи інтерпретувались в аспекті розвитку явища «безпека» в античному, середньовічному, буржуазному та сучасному громадянському суспільстві.

Дослідження проблем розвитку суспільства, підходів до розуміння поняття «безпека», методів забезпечення безпеки людей та гарантованості прав і свобод людини не втрачають своєї актуальності в сучасній правничій науці у зв'язку з тим, що безпека людини є складним і динамічним явищем, а урахування позитивного досвіду попередніх поколінь дозволяє досягати найвищих показників безпеки життєдіяльності громадян.

У довідковій літературі юридичний термін «безпека людини» трактується як стан, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до її смерті, погіршення діяльності та розвитку організму, свідомості, психіки й людини загалом і не перешкоджає досягненню певних бажаних для неї цілей [1]. Для з'ясування значення юридичного терміна «безпека людини» необхідно передусім визначити його етимологічний аспект.

Термін «безпека» походить від німецького слова «besich» (безпечний, невразливий), що складається з префіксу «be-» (означає «поза», «до») і кореня «sicher» (безпечний) [2]. З погляду семантики слово «безпека» означає стан, коли людина або об'єкт знаходиться поза загрозами, є захищеним від небезпеки, ризику або шкоди. Це слово складається з двох частин: префіксу «без» та кореня «пек» (в стародавній слов'янській міфології Пек – бог або точніше цар, володар пекла, війни, кровопролиття) [3]. У стародавньому суспільстві Пек був уособленням усілякої біди та небезпеки, внаслідок чого міфологія тлумачить поняття безпека як подія, що відбулась «без» участі «пека», що означає відсутність впливу страшного міфічного персонажу.

Термін «людина» походить від латинського слова «humanus», що означає «людський». Це вказує на те, що людина є живою істотою, якій притаманні свої унікальні риси і яка має перебувати під захистом суспільства та держави [4].

Таким чином, терміно-поняття «безпека людини» відображає стан захисту особистості від різноманітних загроз і ризиків; її благополуччя.

У частині 1 статті 3 Конституції України закріплено положення про те, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5]. Отже, безпека людини є однією зі складових найвищої соціальної цінності і вимагає від держави вжиття необхідних заходів для її забезпечення.

Принадно відзначити, що вчення про безпеку людини є надбанням не одного покоління мислителів і пройшло низку етапів свого розвитку. Стародавні символи та зображення безпеки зустрічаються майже в усіх культурах і релігіях світу. В Китаї, Японії та Кореї символом безпеки був дракон, який уособлював мудрість, силу, довголіття, а також захист від злого духу та небезпеки. У грецькій міфології богиня Афіна символізує мудрість та військову стратегію, що також пов'язане із захистом. У християнстві архангела Михаїла розглядають як захисника від зла та небезпеки. У римській міфології богинею, що уособлювала безпеку, вважалась Секурітата (Секурітас, Securitas, Secvritas). Вона зображувалась у вигляді жінки поважного віку, яка сидить чи стоїть біля колони з піднятою правою рукою. Секурітату зображували з різними атрибутами – жезлом Меркурія (кадуцей), алтарем, чашею, рогом достатку, пальмовою, лавровою гілкою чи гілкою маслини, глобусом.

Зображення богині, яка втілювала в собі безпеку, зустрічається на монетах від Нерона (54–68 рр. н.е.) до Магненція (350–351 рр. н.е.). Залежно від конкретного образу вона була символом: безпеки світу – «Securitas Orbis»; безпеки імперії – «Securitas Augusti»; «Securitas Imperii»; постійної безпеки – «Securitas Perpetua»; безпеки римського народу – «Securitas Populi Romani» тощо [6]. Це є свідченням того, що вже у стародавні часи існувала своєрідна класифікація безпеки.

Таким чином, мешканців стародавнього Риму фактично розмежовували різні види (рівні) безпеки, а саме: безпека самого імператора, безпека міст та провінцій, а також загальна безпека імперії від зовнішніх загроз. Відображення безпеки як багатоаспектного соціального явища в свідомості давніх римлян свідчить про багатоаспектність цього соціального явища, а також намагання теоритичного осмислення феномена. Відображення безпеки як

багатоаспектного соціального явища в свідомості давніх римлян вказує не лише на існування цього явища, але й на намагання його теоретичного осмислення.

Як свідчать історичні джерела, в період середньовіччя слово «безпека» вперше згадується в листі єпископа Шартрського Фульберта до герцога Аквітанії Гільйома, який датується 1020 роком. Цей лист містить текст присяги васала, в якому безпека визначається як обов'язок васала перед сеньйором «не розголошувати таємниць сеньйора і не завдавати шкоди його укріпленням» [7]. У період середньовіччя в суспільній свідомості було вкорінене теологічне бачення походження держави та безпеки. Католицька церква виступала як визначальний фактор у формуванні цих поглядів, а її вплив поширювався на всі сфери суспільного життя. Свята Інквізиція, створена для боротьби з єретиками та забезпечення «чистоти» віри, також мала великий вплив на формування концепції безпеки держави. У цьому контексті безпека розглядалась як невід'ємна властивість божественного провидіння, а античне розуміння безпеки як забезпечення самозбереження і виживання людини та держави було замінене на тезу про спасіння душі.

Феодалний лад сприяв утвердженню такого бачення феномена безпеки держави, оскільки феодална влада часто підтримувалася теологічними аргументами. У цей історичний період багато людей шукали захисту та безпеки як у релігійних установах, так і в державних структурах. Тож і тогочасні філософи були прибічниками двох різних напрямів: церковного та світського. Один із прибічників церковної влади, Т. Аквінський уважав, що гарантією безпеки держави та громадян є ретельне виконання кожною людиною своїх обов'язків, визначених Богом. У прихильника державної влади Н. Мак'явеллі безпека асоціювалася з сильною державою на чолі з могутнім правителем, який має бути мудрим і не боїться застосовувати необхідні заходи для забезпечення стабільності і безпеки у суспільстві.

На зміну середньовіччю прийшла епоха Відродження (Ренесансу), панівною ідеологією якої був гуманізм. «Першим гуманістом» називають великого італійського поета Ф. Петрарку (1304–1374). Петрарка заклав підвалини нового світобачення, що спричинило появу нової системи культурних цінностей – гуманізму, у центрі якого перебувала людина [8].

В епоху Ренесансу концепція безпеки людини виявляла нові риси та змінювалася під впливом нових ідей і соціокультурних процесів. Відродження було періодом великого розквіту мистецтва, науки та гуманізму, що вплинуло на спосіб розуміння безпеки. Якщо в середньовіччі безпека була пов'язана з релігійними аспектами та спасінням душі, в епоху Ренесансу ця концепція стала більш орієнтованою на людину та її фізичне і соціальне благополуччя.

Розвиток наукових знань і технологій також вплинув на безпеку людини. Винайдення нових методів медицини, астрономії й інших наук, дозволило покращити умови життя людини та підвищити загальний рівень безпеки. Основною ознакою соціальних змін вчені вважають початок формування ідеї про індивідуальні права та свободи людини, що також відбилося на розумінні безпеки. Людина стала розглядатися як автономна особистість, котра має право на особисту безпеку та захист від будь-яких загроз.

Таким чином, в епоху Відродження концепція безпеки людини стала більш орієнтованою на індивіда, його фізичне та соціальне благополуччя, а також вона була покликана захищати його права і свободи.

Перехід до епохи раннього Нового часу, який розпочався з відкриттям Америки Х. Колумбом у 1492 р., приніс значні зміни у питання розуміння та характеристики безпеки людини. Подальша колонізація Америки, яка здійснювалась до XVIII століття, виявила потребу контакту європейців із місцевим населенням Американського континенту, що, в свою чергу, призвело до значних загроз для фізичної безпеки людини. Це був період великих конфліктів, війн, епідемій та інших загроз для життя та здоров'я людей. І хоча відкриття та завоювання нових територій призводило до зростання темпу технічного та економічного прогресу, розвитку торгівлі, появи нових торговельних шляхів та заснування колоній, ці досягнення були здобуті ціною великих людських жертв та спричинили значні соціальні проблеми, включно з соціально-економічною нерівністю.

В епоху пізнього Нового часу відбулися суттєві зміни в розумінні феноменів прав людини та громадянської безпеки. Поява нових політичних систем, розвиток демократичних ідей та поширення концепції громадянських прав привели до змін у способах захисту прав і свобод людини. Англійський філософ Г. Спенсер у своїй праці «Особистість і держава» зауважив, що уряд виконує свою роль, «створюючи права, які дарує індивідам: права безпеки

для осіб, права захисту для їх честі, права власності тощо» [9]. Філософ зазначав, що центральна влада все більше перебирає на себе обов'язок забезпечувати особисту безпеку індивідів.

У сучасній науці безпека розглядається як явище багатоаспектне, а його дослідження здійснюється із використанням різних методологічних підходів. Один із них полягає в тому, що безпека людини розглядається як фундаментальне право, що має бути гарантоване кожному індивіду. З цього погляду сучасна держава має забезпечити захист від фізичних, соціальних, економічних та кіберзагроз, аби кожна людина могла розвиватися і відчувати себе в безпеці.

З іншого боку, філософський концепт безпеки людини свідчить про неможливість її досягнення лише шляхом зовнішнього захисту від загроз. Важливим також є забезпечення внутрішньої гармонії та духовного розвитку людини, що дозволяє їй впоратися зі стресом, невизначеністю та складнощами життя. Досягнення стану внутрішньої гармонії та духовного розвитку передбачає сприйняття моральних цінностей, удосконалення етичного мислення та духовної свободи.

Також науковці пов'язують безпеку з природним середовищем та збереженням екологічної рівноваги. З цього погляду безпека людини неможлива без збереження природних ресурсів та екосистем.

Отже, безпека людини в сучасному світі має ґрунтуватися на комплексному підході до захисту індивіда, що охоплює як зовнішню безпеку від загроз, так і внутрішню гармонію, духовний розвиток та збереження природного середовища. Концепція безпеки, як відображення однойменного багатоаспектного соціального-правового явища, має глибоке історичне коріння, вона змінювалася відповідно до етапів розвитку людської цивілізації. В Античний період безпека мала міфологічне забарвлення; в епоху середньовіччя була пов'язана з теологічними уявленнями про світ, суспільство та людину в ньому; у період Ренесансу поняття безпеки ґрунтувалось на ідеалах гуманізму; Новий час приніс усвідомлення цінності природних прав людини, прагнення останньої до рівноправ'я, а також піднесення безпеки людини на п'єдестал життєвих цінностей; Новітній час характеризується науковою обґрунтованістю та довершеністю концепції безпеки, об'єкт пізнання якої вирізняється складністю і багатоаспектністю.

1. Млавець Ю. Ю. Безпека життєдіяльності : конспект лекцій для студ. математичного ф-ту і ф-ту післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. 40 с.
2. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 31–46.
3. Ремез О. В. Історія розвитку розуміння правової концепції безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 196–201.
4. Бліхтар В. С. Філософія середньовіччя / за ред. В. В. Середи, М. М. Цимбалюка. Львів, 2015. С. 63–83.
5. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
6. Штепа В. О. Формування центрів безпеки в об'єднаних територіальних громадах : кваліфікац. робота : спец-ть 281. Вінниця, 2022. 99 с.
7. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : навч. посібник. Київ, 2020. 165 с.
8. Павлова Л. О., Бабушко С. В. Культурологія : навч. посібник. Умань : Уманський НУС, 2017. 175 с.
9. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1472>.
10. Спенсер Г. Особистість і держава. Київ : Книжкова Майстерня, 2023. 224 с.

НОРМАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/267-269

Євген КУРІННИЙ

професор кафедри конституційного
та адміністративного права
Запорізького національного
університету,
доктор юридичних наук, професор

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОДНОПОЛЯРНОГО СВІТУ

Триваючи вже третій рік поспіль широкомасштабну агресію РФ проти української держави слід розглядати не тільки як загрозовий для світу прецедент нехтування чинними правилами міжнародної безпеки та повернення полум'я війни на майже 1500-кілометровий фронт бойових дій, що спостерігалось в Європі лише за часів Другої світової війни, а також як першу за останні 78 років війну, спрямовану до поновлення двостороннього (конфронтаційного) поділу цього континенту та світу.

Хибна віра у свій авторитет та непогіршеність зіграла злий жарт з могутнім очільником однополярного світу та більшістю його союзників, спочатку у вигляді появи ціннісних супротивників, а зараз відкритих цивілізаційних ворогів у вигляді РФ, Ірану, Китаю та їхніх сателітів – КНДР, Нікарагуа, Венесуела тощо.

Замість того щоб вчасно критично оцінити триваючі негативні тенденції, зробити висновки та вжити невідкладних та ефективних дій, Захід продовжував купатися у тінях променів своєї вже уявної стабільності. Його не привели до тями ані погрозна ревізіоністська мюнхенська промова російського керівника 2007 року, ані п'ятиденний загарбницький напад на Грузію 2008 року, ані анексія АР Крим та фактична окупація РФ частини українського Донбасу у 2014 році.

Після чергового фіаско США на міжнародній арені (малоконтрольоване завершення виводу своїх військ з Афганістану улітку 2021 року) вже у грудні того ж року РФ оприлюднила проєкт угод із США та країнами НАТО, в яких запропонувала юридично закріпити відмову НАТО від подальшого розширення на схід та від прийняття України до своїх лав.

Крім того, РФ вимагала вивести війська та озброєння «старих членів» НАТО з території нових членів альянсу, зокрема Польщі і країн Балтії, які долучились до блоку після розпаду СРСР.

На Заході цю пропозицію назвали ультиматумом, оскільки її висунули на тлі повідомлень про розміщення біля кордонів України великого угруповання російських військ.

Письмову відповідь Вашингтону в міністерство закордонних справ Росії 26 січня 2022 р. приніс американський посол в РФ Дж. Салліван. Невдовзі після передачі документів держсекретар США Е. Блінкен на брифінгу не став розкривати зміст відповіді росіянам, але сказав, що там чітко роз'яснено «основні принципи» США, включаючи суверенітет України та її право обирати членство в альянсах на кшталт НАТО [1].

Як відомо, через чотири тижні РФ розпочала широкомасштабну війну проти України. Вочевидь, аргументи Сполучених Штатів не стали для країни-агресора переконливими, що мало дивує, якщо згадати слова 44-го американського президента наприкінці завершення його другої каденції про те, що росія більше хоче звалтувати Україну, ніж ми хочемо її захистити.

Також не настали відчутні позитивні наслідки для України після заяви 46-го

президента США 11 березня 2022 р. Дослівно: «Для розуміння: ми подбаємо про те, щоб Україна мала зброю для захисту від вторгнення російських сил. Ми надішлемо гроші, їжу та допомогу для порятунку українського народу. І я буду вітати українських біженців. Ми повинні вітати їх тут з розпростертими обіймами, якщо вони потребують цього.

І ми збираємося надавати більше підтримки Україні. Ми будемо й надалі стояти пліч-о-пліч із нашими союзниками в Європі та надсилати безпомилковий меседж: ми будемо захищати кожен дюйм території НАТО з повною міццю об'єднаного й активізованого НАТО.

Ми не будемо вести війну проти Росії в Україні. Пряме протистояння між НАТО і Росією – це Третя світова війна, чого ми повинні намагатися запобігти. Але ми вже знаємо, що війна Путіна проти України ніколи не буде для нього перемогою» [2].

Як засвідчили останні два роки українського супротиву, без допомоги США та інших країн Заходу Україна була б не в змозі чинити гідний опір набагато сильнішому агресору. Однак у війні на виснаження, що розпочалася з осені 2022 р., у нас на тривалий час (3–5 років) просто не вистачить ресурсів, ані людських, ані матеріальних. Тому потрібна ще більша допомога, ще більший комплекс розумних та далекоглядних дій не тільки дзеркальної, а й асиметричної протидії рф.

На жаль, не усі наші партнери усвідомлюють це. Згадаймо хоча б застряглу майже на півроку внаслідок міжпартійних «непорозумінь» у коридорах американського Конгресу 61-мільярдну допомогу для воюючої та знекровленої України. Або вже кількомісячне перманентне перекриття українсько-польського кордону з боку далекобійників, фермерів, пасічників та представників інших професій громадян «країни-адвоката» нашої держави у Європі (можна тільки уявити, яким може бути прокурор при такому «адвокаті»), хоча хто вже понад 10 років самозвано виконує ролі обвинувача і ката одночасно, не важко здогадатись).

Таке широке використання «української карти» для вирішення власних внутрішньополітичних питань в окремих країнах свідчить насамперед про нестачу рівня нашої міжнародної суб'єктності (результат накопичених за довгі роки вад політики української держави), а також породжену цим певну зверхність у ставленні до нас із боку як партнерів, так і недругів (явних і прихованих).

У разі нашого збереження як незалежної країни згадану суб'єктність можна повністю відновити тільки завдяки розумній, виваженій та далекоглядній державній політиці, яка, втім, є актуальною та затребуваною й в умовах теперішнього лихоліття і має відбуватися шляхом генерування відповідних візонерських ідей, новацій та ініціатив.

Одним з прикладів реалізації такої політики можна вважати Ялтинську європейську стратегію (YES) – провідний форум, де обговорювалися питання розвитку і європейського майбутнього України в глобальному контексті.

З 2004 до 2013 р. щорічні зустрічі YES відбувалися у Лівадійському палаці в Ялті. Після тимчасової окупації Криму рф зустрічі було перенесено до Києва [3].

Для об'єктивності слід зазначити, що у повноцінному форматі даний форум останній раз організовувався у 2019 р., у наступні два роки проведенню конференції завадила епідемія COVID-19, а з 2022 р. – війна.

Під час воєнного стану найбільш вдалою суто українською зовнішньополітичною безпековою ініціативою можна вважати «Формулу миру» Зеленського, яка була оприлюднена на саміті G20 у Індонезії 15 листопада 2022 р. З метою справедливого завершення війни пропонувалося зробити 10 кроків щодо: забезпечення радіаційної та ядерної безпеки; продовольчої безпеки; енергетичної безпеки; звільнення всіх полонених і депортованих (в тому числі викрадених українських дітей); виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку; виведення російських військ і припинення бойових дій; повернення справедливості; протидії екоциду; недопущення ескалації; фіксації завершення війни [4].

Протягом 2023 р. зміст Формули миру був предметом обговорення на 4-х міжнародних зустрічах: 24 червня у Копенгагені; 5–6 серпня у Джиллі; 28–29 жовтня на Мальті; 1 грудня у Києві. Також 14 січня 2024 р. у Давосі зазначена формула розглядалася на рівні радників з національної безпеки, тоді ж Женеви було обрано місцем проведення запланованого Глобального саміту щодо запропонованої Україною Формули миру.

Крім того, до свого відповідного активу наша держава може віднести підписання так званих безпекових угод з низкою західних країн – де-факто це договори щодо співробітництва насамперед в оборонній сфері, яке, на думку підписантів, має передувати можливому вступу України до Північноатлантичного альянсу. На початок березня 2024 р. згадані угоди були підписані з Великою Британією, Німеччиною, Францією, Данією,

Канадою та Італією.

На наш погляд, враховуючи процеси глобальних трансформацій сьогодення, Україні необхідно не обмежуватися наведеними заходами, а продовжувати здійснювати активну, наступальну зовнішню політику, виступати з цікавими, обґрунтованими та перспективними як для себе, наших партнерів, так і всього людства глобальними ініціативами безпекового характеру.

Наприклад, запропонувати створення об'єднаних збройних сил швидкого реагування та стримування Європи та свою активну участь у їх підготовці та функціонуванні як армії з найбільшим досвідом широкомасштабних бойових дій на європейському континенті. На початковому етапі реалізації даної пропозиції повинні вирішуватися існуючі організаційно-управлінські проблеми та питання стандартизації існуючого озброєння серед європейських армій, а також слід розглянути можливість більш оперативного та ефективного реагування на різноманітні гібридні провокації та агресивні дії східного малопередбачуваного сусіда.

Крім того, у разі виникнення несприятливих обставин для подальшого функціонування НАТО (насамперед з боку США), втілення у життя ініціативи створення об'єднаних збройних сил швидкого реагування певним чином зневолювало б настання ймовірних негативних наслідків для значної кількості європейських членів цього військово-політичного союзу. Також ця пропозиція стратегічно кореспондувалася б з ініціативою президента Франції Е. Макрона щодо направлення західних військ до України [5].

Наступна ініціатива мала б на меті утворення пула європейських країн-гарантів світової продовольчої безпеки. Об'єднання спільних зусиль у вирішенні однієї з важливих глобальних проблем людства сприяло б запобіганню виникненню можливих конфліктів між прямими конкурентами (насамперед Францією та Україною) та помітному зростанню ваги Європи у забезпеченні аграрної частини світового ринку.

Ще одна глобальна міжнародна ініціатива, з якою могла б виступити наша країна, стосується налагодження партнерських та обоюдно вигідних відносин між Україною та країнами так званого Глобального Півдня (колишніми країнами руху неприєднання). Вона полягає у підготовці і підписанні Маніфесту щодо несприйняття політики неокolonіалізму, проведення колоніальних війн та інших форм експансії у світі. Підписуючи цей міжнародно-правовий документ, держави беруть на себе зобов'язання побудувати принципово новий світоустрій і світопорядок без насилля та гноблення одних держав іншими, без намагання більш розвинутих країн вирішувати власні проблеми за рахунок своїх менш розвинутих сусідів або партнерів. Неважко здогадатись, які держави будуть найбільш незацікавленими у такій новій організації світу – ексімперії, які стали основою чинних союзів демократичних країн, чи ті, хто хоче стати сучасними імперіями та повернути Світ до колоніальних порядків минулих століть.

Завершуючи, слід констатувати, що теперішньому поколінню людей випало жити у непрості часи, пов'язані з черговою зміною світового порядку з монополярної на біполярну або навіть на поліполярну конструкцію. Поколінню, за якого відбувалася відповідна трансформація на межі 80-90 років минулого століття, вдалося відносно безболісно пережити те переформатування. Зараз ситуація як для України, так й для Європи і Світу в цілому складається куди як небезпечніше. Тому ані Україна, ані усі країни, які продовжують вірити у краще життя для людства, не повинні слідувати за фарватером фаталізму. Тільки спільні, вивірені та затребувані часом та обставинами дії, незважаючи на погрози і блеф темних сил минулого, допоможуть вийти з теперішнього стану розпачу і невизначеності та вивести людство у стан більших можливостей світла майбутнього.

1. США відповіли на вимоги Росії щодо України. Двері НАТО не закривають. *BBC news Україна*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60147756>.

2. Байден: будемо захищати кожен дюйм території НАТО, але Третій світовій треба запобігти. *Українська правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/11/7330525/>.

3. Форум YES відбудеться 9-11 вересня в Мистецькому арсеналі у Києві в оновленому форматі. *Interfax-Україна*. URL : <https://interfax.com.ua/news/economic/765317.html>.

4. "Формула миру" Зеленського: 10 кроків до завершення війни РФ, представлені на саміті G20. *Європейська правда*. URL : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/11/15/7150645/>.

5. Зеленський відреагував на заяву Макрона щодо відправлення західних військ в Україну. *Радіо Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-makron-reaktsiya-viyska-ukrayina/32841092.html>.

УДК 343.121.4+341.45
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/270-272

Олексій БОЙКО

доцент кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Україна, ставши членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання щодо приведення національного законодавства у відповідність до європейських міжнародно-правових принципів і стандартів. Це безпосередньо стосується визначення більш досконалих правових, організаційних засобів та способів посилення захисту прав і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні.

У зв'язку з участю України в Раді Європи та після отримання нею статусу кандидата на членство в ЄС міжнародно-правові документи набули ще більшого значення в розбудові відносин між європейськими державами.

Зокрема, Резолюція Європейського Союзу від 23 листопада 1995 р. № 95/C/327/04 про захист свідків у боротьбі проти організованої злочинності закликає держави гарантувати свідкам відповідний захист шляхом реалізації на національному рівні процедур, відповідно до яких адреса, дані, що встановлюють особу свідка, можуть бути відомі тільки компетентним органам, а також процедури зміни даних, що встановлюють свідка та, за необхідності, членів його сім'ї. У тексті містяться рекомендації щодо можливості надання свідком показань дистанційним способом, наприклад, із застосуванням аудіо- чи відеозапису [1].

Низка схвалених рекомендацій Ради Європи також безпосередньо стосується проблеми захисту свідків та осіб, які сприяють здійсненню кримінального провадження. Серед них Рекомендація № R (85) 11 щодо ролі потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу [2] та Рекомендація № 3 R (87) 21 про сприяння потерпілим та запобігання віктимізації [3]. Основним завданням Ради Європи є вироблення в цих документах певного набору принципів, на які має спиратися національне законодавство при вирішенні проблеми залякування свідків у рамках кримінального процесуального законодавства або розробки заходів, пов'язаних із захистом свідків поза межами суду.

Рекомендація № R (85) 11 є одним із перших актів, в якому визнається важливість зміцнення довіри потерпілого до кримінальної юстиції та наголошується на необхідності заохочення його співпраці з правосуддям саме як свідка. У разі, якщо вид злочину, особливий статус, особисті обставини та безпека потерпілого вимагають застосування щодо нього спеціального захисту, проводиться закрите судове засідання, розкриття або опублікування персональної інформації обмежується до певної міри. Це особливо бажано, коли потрібно забезпечити захист гідності, а іноді й безпеку особи (справи, за якими проходять діти, жертви сексуальних злочинів та терористів тощо). Надання гласності імені потерпілого, його адреси або персональних даних повинно бути максимально обмежене.

У цьому міжнародному документі висвітлено специфічні проблеми, з якими стикаються жертви злочинів, скоєних організованими злочинними групами. За необхідності потерпілий, свідок і його сім'я повинні бути забезпечені ефективним захистом від залякування та ризику піддатися помсті з боку злочинців шляхом переміщення підзахисних у безпечне місце.

Доповненням розглянутого документа є Рекомендація № 3 R (87) 21 про сприяння потерпілим та запобігання віктимізації. Переважно в ній висвітлюються питання, що стосуються потерпілих, які ще не заявили про злочин у поліцію. При цьому державам-членам Ради Європи рекомендується визначитись в питанні, на які саме з-поміж існуючих громадських і приватних організацій необхідно покласти функцію сприяння потерпілим.

До загальноєвропейських актів, у яких зафіксовано принципи та гарантії захисту цієї категорії осіб, належить Рекомендація № R (97) 13 від 10.09.1997 Комітету Міністрів Ради

Європи державам-членам з питання залякування свідків і прав сторони захисту [4]. Зокрема, комітет зазначив, що проблема залякування свідків набуває зростаючої актуальності в системі кримінального судочинства при розгляді справ про організовану злочинність та інші особливо тяжкі злочини, оскільки особи, підозрювані у скоєнні таких злочинів, висловлюють погрози або іншим способом залякують свідків для того, щоб останні відмовилися від явки до суду та дачі показань щодо обвинуваченого. Як наслідок, це призводить до виправдання злочинців через слабку доказову базу

Основним завданням комітету було напрацювання відповідних принципів, на які повинні спиратися національні законодавства при вирішенні проблеми залякування свідків у рамках кримінального процесуального законодавства або при розробці заходів, пов'язаних із захистом свідків поза межами суду [4]. Їх виконання може підвищити ефективність взаємодії правоохоронних органів України у сфері протидії злочинності, у тому числі й насамперед із тероризмом, легалізацією незаконних доходів, наркобізнесом. Рекомендації зобов'язують держави-члени Ради Європи, куди входить і Україна, захищати свідків від будь-якого тиску шляхом застосування спеціальних заходів безпеки.

У додатках до зазначеної рекомендації надається роз'яснення таких термінів, як «свідок», «залякування», «анонімність», «особа, яка сприяє правосуддю», а також пропонуються заходи, які можуть застосовуватися при залякуванні свідків.

Дефініція «свідок» означає будь-яку особу, незалежно від її статусу, відповідно до національного кримінального процесуального законодавства, яка володіє інформацією, що стосується кримінального провадження. Це визначення також включає експертів та перекладачів. «Залякування» свідків може здійснюватися у різний спосіб з єдиною метою – знищити докази, наявні проти підсудного, щодо його виправдання через недостатність доказової бази. У контексті рекомендації «залякування» може здійснюватися безпосередньо щодо свідка, а також опосередковано щодо його родичів чи друзів. Початковим моментом залякування може вважатися момент скоєння злочину, інколи ж – час безпосередньо попереднього скоєння злочину до повідомлення в правоохоронні органи про вчинений злочин. Термін «особа, яка співпрацює з правосуддям» використовується в тексті рекомендації у вузькому значенні. До цієї категорії належать такі дані, які мають у своєму розпорядженні інформацію про структуру та діяльність злочинної організації, про її зв'язки з іншими злочинними організаціями та щодо яких пред'явлено обвинувачення або винесено обвинувальний вирок. Показання таких осіб можуть виявитися вирішальними під час збору доказів у справах про злочини, скоєні організованими групами. Особа, яка співпрацює, має право на застосування щодо неї деяких заходів захисту (встановлення спеціального режиму відбування покарання, включення до програми захисту свідка, матеріальна компенсація та ін.). Поняття «анонімність» відноситься до свідків, особи яких не розкриваються, встановлюючи дані не відомі підсудному. У той же час встановлюючи дані можуть бути відомі адвокату підсудного при зобов'язанні з боку останнього дотримуватися конфіденційності [4].

Безперечною перевагою рекомендацій, що розглядаються, для юридичної практики є ідея забезпечення анонімності свідка шляхом приховування його встановлюючих даних та надання ним показань дистанційним способом з метою захисту особи, яка погодилася співпрацювати з правоохоронними органами у формі надання інформації про організовані групи або злочинні організації.

Так, відповідно до § 54 КПК ФРН для допиту суддів, державних службовців та інших публічних службовців як свідків про обставини, щодо яких на них покладається обов'язок зберігати службову таємницю, до надання показань застосовуються спеціальні положення Закону про державну службу [5].

Офіційні співробітники Відомства з охорони Конституції або поліції, будучи державними службовцями спеціальних служб, можуть давати свідчення про обставини, відомості про які становлять службову таємницю, тільки з дозволу вищого органу (за винятком відомостей щодо агентурної роботи). Такий дозвіл дає співробітнику право давати свідчення від свого імені на основі свідчень, отриманих від агентурного робітника, без розголошення відомостей про нього. Крім цього, у ФРН практикується також допит самого секретного агента (інформатора). При цьому вони виступають у судовому засіданні під псевдонімом, зберігаючи свою анонімність [6, с. 327–328].

Щодо законодавства Республіки Австрія, то у Федеральному законі № 526 цієї країни (згідно з яким були внесені зміни до КПК Австрії) чітко визначене коло свідків, які можуть бути включені до програми захисту свідків. Згідно з цим законом свідками є особи, яким загрожує небезпека у зв'язку з тим, що вони володіють значною інформацією щодо справ про

злочини, які пов'язані з організованою злочинністю, про злочини проти державного устрою, про злочини у сфері незаконного обігу наркотиків та деякі інші тяжкі злочини. Заходи безпеки Австрії подібні до заходів безпеки європейських держав, як-от: переміщення свідка на безпечну територію, переселення в інше місце проживання (інше місто або навіть іншу державу); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення нових документів; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з наявними базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [6, с. 328].

Зокрема, в ч. 3 ст. 97 КПК Республіки Казахстан передбачено обмеження доступу до відомостей про особу, яка підлягає захисту, що може відбуватися з початку кримінального процесу за заявою особи та складатися з вилучення з матеріалів кримінальної справи інформації про анкетні дані особи та зберігання їх окремо від основного провадження, використання цією особою псевдоніму [7].

В Україні, відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися шляхом: обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами [8].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 232 КПК України у випадках необхідності забезпечення безпеки осіб може бути проведений допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування [9].

Міжнародне законодавство містить багато норм, що позитивно впливають на процес державного захисту осіб, які сприяють здійсненню правосуддя. Також прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує приведення чинного національного законодавства щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження до вимог ЄС.

Така імплементація норм міжнародного законодавства повинна здійснюватися з урахуванням інтересів держави.

1. Resolution of the Council of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the fight against international organized crime (95/C 327/04). URL : [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995Y1207\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995Y1207(04)).

2. Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure of 28 June 1985. URL : <https://rm.coe.int/16804dcca>.

3. Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to member states on Assistance to victims and the prevention of victimization of 17 September 1987. URL : https://apav.pt/apav_v3/images/pdf/recom_CE_1987.pdf.

4. Recommendation No. R (97) 13 of the Committee of Ministers to member states concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence of 10 September 1997. URL : [https://www.barobirlık.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkanteklifi/recR\(97\)13e.pdf](https://www.barobirlık.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkanteklifi/recR(97)13e.pdf).

5. Strafprozeßordnung (StPO) § 54 Aussagegenehmigung für Angehörige des öffentlichen Dienstes. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_54.html.

6. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право. Міжнародне право*. 2020. № 5. С. 325–330.

7. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K140000231>.

8. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

УДК 341.7/3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/273-274

Алла ГИРМАН

доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів,
кандидат політичних наук

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТІВ

Публічна дипломатія, орієнтована на громадську думку, охоплює величезні верстви населення. Суспільні настрої можуть бути вирішальним чинником як у період виникнення та розвитку конфлікту, так і на стадії примирення сторін. Іншим важливою перевагою публічної дипломатії є те, що довіра недержавним структурам у деяких випадках виявляється вищою. Нарешті, публічна дипломатія, реалізована через недержавних акторів, меншою мірою може сприйматися як втручання у внутрішні відносини.

Зрозуміло, публічна дипломатія не має замінити офіційну. У сучасних умовах публічна дипломатія виступає лише як додатковий, але дуже важливий інструмент впливу на конфлікт з метою зниження напруженості.

Використання публічної дипломатії за умов конфлікту може викликати й низку проблем. Насамперед необхідно пам'ятати, що публічна дипломатія розуміється по-різному. У зв'язку з появою концепції «м'якої сили» публічна дипломатія почала розглядатися як інструмент «м'якої сили» і в цьому сенсі протистояти пропаганді. Багато дослідників вважають, що публічна дипломатія не тотожна пропаганді, отже, є відкритою і не передбачає дезінформацію [3].

Пропаганда передбачає орієнтацію на привабливість. Крім того, пропаганда не виключає використання різних варіантів маніпуляції свідомістю людей, чого, власне, не допускає «м'яка сила». Тут чітко проявляється відмінність неоліберального підходу до міжнародних відносин, у межах якого переважно працює Дж. Най, і реалістичного підходу, що передбачає суперництво сторін на міжнародній арені, де побудована пропаганда.

Постає запитання, чи може пропаганда бути успішним засобом у врегулюванні конфліктів? Не можна сказати, що пропаганда є абсолютно неефективним засобом впливу. У деяких ситуаціях, особливо коли від протилежної сторони потрібно швидко досягти бажаного результату, пропаганда може виявитися дуже дієвим засобом. Інша річ, що навряд чи пропагандистський вплив може тривати довго.

Дихотомія публічної дипломатії як інструменту м'якої сили, з одного боку, і пропаганди – з іншого не є абсолютною. Більш того, Дж. Най, протиставляючи м'яку силу жорсткій силі, говорить про якийсь континуум засобів впливу між цими двома видами впливу [1]. Очевидно, що межі двох видів «сили» за такого підходу виявляються «розмитими». У той же час пропаганда із застосуванням різних видів стимулювання виявляється близькою до «жорсткої сили». Насправді ж нерідко одночасно щодо одного й того самого суб'єкта використовується і м'яка сила публічної дипломатії, і жорстка сила пропаганди.

Розмивання меж між «м'якою силою» та «жорсткою силою» породжує спроби створення нових термінів, зокрема такого, як «гостра сила». На думку його творців К. Волкера та Дж. Людвіга, наприклад, використання культурних та освітніх програм авторитарними режимами не може розглядатися ні як «м'яка сила», ні як «жорстка сила», оскільки ці дії спрямовані не на створення привабливості, а на підлив засад демократичних країн [2].

Таким чином, публічна дипломатія є величезним соціальним та гуманітарним ресурсом впливу на конфлікт, що включає інформаційну складову, напрацьовані за багато років технології, знання про конфлікт тощо.

1. Nye, J. Soft Power and Higher Education. 2004. *EDUCAUSE*. URL : <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/FFP0502S.pdf>.

2. Walker C., Ludwig J. The Meaning of Sharp Power – How Authoritarian States Project Influence. *Foreign Affairs*. URL : <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power?cid=int-fls&pgtype=hpg/>.

УДК 341.32

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/274-277

Тетяна ГУДЗЬ

завідувач кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4,
кандидат юридичних наук, доцент

Юлія ЛОБАТЕНКО

курсант факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ГУМАНІТАРНИЙ ДОСТУП У ЗОНАХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Гуманітарний доступ є невіддільною частиною гуманітарної діяльності у ситуаціях збройних конфліктів, оскільки він становить передумову для надання прямої гуманітарної допомоги. Зі зростанням кількості збройних конфліктів у світі питання забезпечення гуманітарного доступу стає все більш актуальним. Відсутність такого доступу не лише загострює гуманітарну кризу, а й ускладнює роботу гуманітарних організацій та міжнародних місій, які намагаються надати допомогу. Це підкреслює необхідність розв'язання проблеми забезпечення гуманітарного доступу та розроблення його ефективних механізмів у всіх регіонах світу, включаючи Україну.

Право на доступ до осіб, що постраждали внаслідок збройних конфліктів, є важливою складовою гуманітарної діяльності, оскільки воно дозволяє гуманітарним організаціям самостійно оцінювати свої потреби, забезпечувати ефективність діяльності та здійснювати справедливий розподіл наданої допомоги. Однак отримання та збереження доступу до населення для надання гуманітарної допомоги є складним завданням для гуманітарних організацій, оскільки такий доступ може бути обмежений не лише через наявність збройних конфліктів, але й через складні процедури та відсутність визначених методів чи правил для його отримання.

Розглядаючи питання гуманітарного доступу, важливо підкреслити, що на сьогодні існує актуальна потреба гарантувати та підтримувати такий доступ, особливо в умовах збройних конфліктів. Ця потреба ставить перед гуманітарними організаціями великі завдання та вимагає розробки ефективних стратегій для забезпечення доступу до населення, яке потребує допомоги [1, с. 462].

Так, одним із першочергових завдань під час збройного конфлікту є забезпечення того, щоб «...гуманітарні організації мали абсолютний доступ до людей, які потребують допомоги та захисту, а люди, які потребують допомоги, мали доступ до необхідних товарів і послуг для їхнього виживання та здоров'я, відповідно до основних гуманітарних принципів» [2, с. 6], що, власне, й складає поняття гуманітарного доступу. При цьому гуманітарний доступ є необхідним для забезпечення ефективного та своєчасного надання гуманітарної допомоги, медичних послуг, продовольства, води, притулку та інших необхідних ресурсів постраждалим особам [3]. Водночас держава, перебуваючи в стані конфлікту, потребує значних інвестицій для забезпечення необхідної гуманітарної допомоги та розвитку гуманітарних програм. Виникнення фінансових обмежень, а також нестача ресурсів може обмежити здатність міжнародних організацій та урядових структур надавати ефективну допомогу та підтримку. Подолання цієї проблеми вбачаємо у покращенні координації зусиль міжнародних та місцевих гуманітарних організацій для забезпечення більш ефективного доставляння допомоги та обміну інформацією про потреби населення. Крім того, важливо вдосконалити механізми звітності та моніторингу, щоб забезпечити прозорість та ефективність використання ресурсів.

Варто підкреслити, що «... всі сторони конфлікту, незалежно від його форми, повинні

гарантувати безпечний та безперешкодний доступ до гуманітарної допомоги для цивільного населення. Цей доступ повинен бути неупередженим та не мати негативних відмінностей. Це означає, що всі сторони мають забезпечити, щоб гуманітарна допомога надавалася без будь-яких перешкод та дискримінації, за умови, що вони контролюють територію або ресурси, які можуть впливати на надання цієї допомоги» [4, с. 7]. Однак наявні безпекові ризики призводять до труднощів у доставлянні допомоги та загрози для гуманітарних працівників. Особливо гостро це відчувається в зоні активних бойових дій, де ризик поранень або викрадень є надто великим. Ширше залучення міжнародної спільноти до врегулювання конфлікту та забезпечення безпеки для гуманітарних працівників – один із кроків, направлених на врегулювання цієї ситуації. Це може включати дипломатичний тиск на сторони конфлікту для дотримання міжнародного гуманітарного права, а також забезпечення доступу до населення, що потребує допомоги.

Гуманітарний доступ відіграє ключову роль у наданні допомоги під час збройних конфліктів, оскільки він дозволяє забезпечити належну медичну, продовольчу та іншу необхідну допомогу населенню, що страждає від наслідків війни. Зазвичай такий доступ надається гуманітарним організаціям та міжнародним місіям для надання допомоги цивільному населенню, включаючи поранених чи військовополонених. Однак в окремих випадках гуманітарний доступ може бути наданий комбатантам, які беруть участь у конфлікті. Наприклад, це може стосуватися надання медичної допомоги або участі міжнародних місій у процесах примирення чи перемир'я, що сприяє зменшенню насильства та покращує гуманітарну ситуацію в зоні конфлікту.

На наше переконання, наявні проблеми гуманітарного доступу в умовах збройного конфлікту виникають передусім через складнощі взаємодії між міжнародними гуманітарними організаціями та воюючими сторонами. Аналіз цього питання дозволяє визначити кілька ключових аспектів, розв'язання яких є надзвичайно важливим для поліпшення ситуації:

1) сертифікація гуманітарних завдань. Це дозволить забезпечити визнання та легітимність гуманітарних зусиль усіма сторонами конфлікту, а також сприятиме підвищенню довіри та спрощенню процесу надання допомоги;

2) запровадження системи координації гуманітарної допомоги, яка б забезпечувала згуртованість зусиль та оптимізувала розподіл ресурсів. Вважаємо, що внаслідок таких дій вдасться уникнути дублювання зусиль та максимізувати покриття потреб населення;

3) прийняття або посилення законодавчих та адміністративних заходів, які гарантують безперешкодний доступ гуманітарних місій до зон конфлікту, а також забезпечують їхню безпеку та нейтральність щодо всіх воюючих сторін. Такі заходи сприятимуть ефективній роботі гуманітарних організацій та зменшать ризики для їхнього персоналу.

У зв'язку з вторгненням росії 24 лютого 2022 р. Україна також стикається зі складними викликами, які потребують негайного втручання гуманітарних організацій та міжнародної спільноти. Агресія рф призвела до широкомасштабних гуманітарних криз, що охоплюють більше, ніж просто втрати людських життів та руйнування інфраструктури. Вона також призвела до масового виїзду населення, масової появи внутрішньо переміщених осіб, а також руйнування соціальних та економічних систем країни. Гуманітарна допомога стає важливою не лише для забезпечення основних потреб населення, таких як харчування, вода, притулок і медична допомога, але й для відновлення та підтримки життєво важливих сервісів, таких як освіта, санітарія та гігієна, психологічна підтримка та реабілітація.

Вирішальну роль у забезпеченні необхідної допомоги та підтримки України має відіграти міжнародна спільнота. Це включає надання фінансової допомоги для гуманітарних програм, посилення координації та співпраці між гуманітарними організаціями та донорами, а також забезпечення безперешкодного доступу гуманітарних працівників до тих, хто потребує допомоги.

Відповідно до інформації Міністерства закордонних справ України основний обсяг гуманітарної допомоги надавався Організацією Об'єднаних Націй, яка відзначилася значним розширенням своєї присутності через відправку своїх агенцій, програм і фондів до України. У 2022 р. ООН спрямувала в Україну понад 4,5 млрд доларів [5].

Крім ООН, гуманітарну допомогу Україні надають різні міжнародні урядові та неурядові організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста, «Лікарі без кордонів», Міжнародний комітет порятунку (IRS), UNICEF та багато інших. Ця допомога охоплює різноманітні заходи та програми. Зокрема, це надання харчових продуктів, питної води,

медичних послуг, засобів гігієни, медикаментів, а також забезпечення необхідними речами для екстреної допомоги, такими як намети, одяг, ковдри тощо.

Крім того, організації забезпечують психологічну підтримку, освітні та інформаційні програми для постраждалих, особливо для дітей та сімей, які пережили насильство та втрати. Вони також реалізують проекти з відновлення та реабілітації, спрямовані на покращення життєвих умов та стабілізацію ситуації в постраждалих районах. Так, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Агентство з питань технічного співробітництва та розвитку (ACTED), Міжнародний комітет Червоного Хреста надають натуральну та матеріальну допомогу для відновлення житла, яке було зруйноване внаслідок війни, включаючи дрібний ремонт.

Організації ведуть моніторинг та звітують про гуманітарну ситуацію, а також взаємодіють з урядовими та місцевими владами для координації надання допомоги та вирішення потреб українського населення.

Україна, як зона конфлікту, стикається з низкою обмежень у гуманітарному доступі, такими як: 1) погіршення безпекової ситуації, що призводить до небезпеки для гуманітарних працівників та ускладнює доставляння допомоги; 2) політичні обмеження, які включають перешкоди з боку збройних формувань та владних структур, а також зміни в законодавстві, що утруднюють роботу гуманітарних організацій; 3) фінансові та ресурсні обмеження, які впливають на можливості забезпечення необхідної допомоги та розвитку гуманітарних програм.

Для подолання цих обмежень слід розробити та впроваджувати нові стратегії та підходи у гуманітарній допомозі. Серед таких стратегій – вдосконалення механізмів звітності та моніторингу надання гуманітарної допомоги, що дозволить забезпечити прозорість та ефективність використання ресурсів; залучення міжнародної спільноти до врегулювання конфлікту та забезпечення безпеки для гуманітарних працівників; розвиток партнерства з місцевими громадами та урядовими структурами, а також резервів та механізмів відповіді на кризи, щоб бути готовими до можливих збільшень потреб у гуманітарній допомозі у разі загострення конфлікту чи інших негативних подій.

Україна отримує значну гуманітарну допомогу не лише від міжнародних організацій, але й від окремих держав. Найбільшою за оціночними даними міжнародною допомогою у 2022 р. стала допомога від США (9,9 млрд доларів) та Німеччини (1,95 млрд доларів). Від Європейського Союзу наша держава отримала 1,57 млрд доларів [5]. Це свідчить про широкі ресурсні спрямування в українську гуманітарну кризу, зосередженість держав на підтримці України в умовах російського вторгнення та їхню активну участь у розв'язанні гуманітарних проблем нашої держави.

Помітне посилення двосторонніх українсько-японських зв'язків знайшло своє відображення у спільній заяві Президента України Володимира Зеленського та Прем'єр-міністра Японії Фуміо Кішиди. Японія відіграє важливу роль у наданні гуманітарної допомоги, спрямованої на стабілізацію економічної ситуації в Україні під час війни та подальше повоєнне відновлення. Важливою є й фінансова підтримка Японії та подальше залучення в розвиток національної економіки японського бізнесу [6]. Водночас слід підкреслити, що успіх таких інвестицій залежить від прозорості і зрозумілості українського економічного середовища, а також від запобігання корупційним ризикам.

Гуманітарна допомога в умовах збройного конфлікту в Україні має важливе значення. Ця допомога надається не лише міжнародними організаціями, але й окремими державами, що свідчить про глобальну підтримку та солідарність у боротьбі з гуманітарною кризою. Одночасно з наданням фінансової підтримки від країн та міжнародних організацій, спрямованої на стабілізацію економічної ситуації та підтримку населення, важливою є також співпраця у відновленні інфраструктури та забезпеченні довгострокового розвитку. Для максимально ефективного використання гуманітарних ресурсів необхідно забезпечити прозорість, ефективну координацію та управління цими процесами, а також запобігати корупції та мінімізувати ризики її виникнення.

1. Усманов Ю. І., Вергелес О. Проблема гуманітарного доступу в умовах збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. № 69. С. 461–466.

2. Гуманітарний доступ у східній Україні: огляд ситуації. Київ, 2019. 28 с.

3. Humanitarian Access. *ОСНА*. URL : <https://www.unocha.org/humanitarian-access>.

4. Біда О. А., Блага А. Б., Мартиненко О. А., Статкевич М. Г. Гуманітарна катастрофа чи гуманітарна голка – дві сторони однієї медалі: доступ до гуманітарної допомоги в умовах збройного

конфлікту на сході України / за заг. ред. А. П. Бушенка ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2016. 54 с.

5. Гуманітарка у 2022-му: хто скільки отримав і яка ситуація на Херсонщині, Харківщині і Сумщині? *LB.ua*. URL : https://lb.ua/news/2023/01/18/542807_gumanitarka_2022mu_hto_skilki.html.

6. Зеленський подякував прем'єру Японії за проведення конференції з відбудови України. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3829274-zelenskij-podakuvav-premeru-aponii-za-provedenna-konferencii-z-vidbudovi-ukraini.html>.

УДК 341.123.043

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/277-278

Євгеній ДДЕНКО

доцент кафедри «Право
та економічно-фінансова безпека»
Академії рекреаційних
технологій і права (м. Луцьк, Україна),
кандидат юридичних наук

РОЛЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН У ПІДТРИМЦІ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРИКЛАД УКРАЇНИ

Міжнародна безпека є важливим аспектом світового самозбереження та розвитку. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки та врегулюванні конфліктів. Сьогодні для України важлива співпраця, підтримка та посередництво міжнародних організацій у врегулюванні воєнного конфлікту, і така співпраця необхідна для мирного врегулювання збройного конфлікту. ООН, зокрема, може виступати як посередник у переговорах та сприяти вирішенню конфлікту шляхом дипломатичних зусиль та миротворчих операцій. Адже першість у порядку розв'язання збройних конфліктів в Україні належить ООН – головній міжурядовій міжнародній організації, яка підтримує мир і безпеку у всьому світі. Одним із головних органів ООН, який покликаний вирішувати проблеми міжнародної безпеки, є Рада Безпеки ООН.

Рада Європи – одна з тих міжнародних організацій, яка створена для підтримки демократії та захисту прав людини і верховенства права у Європі.

Діяльність Ради Європи з управління безпекою охоплює різні питання, в тому числі розбудову можливостей, слідчі та судові процедури, а також дорадчі та навчальні завдання. Важливою сферою дій Ради Європи є встановлення стандартів сфери безпеки. Крім того, Рада Європи забезпечує підзвітність діяльності сектора безпеки країн-учасниць і виконує важливу юридичну функцію, коли йдеться про порушення прав людини [1].

2022 рік став кризовим для світу та ООН – напад російської федерації на Україну спричинив і продовжує спричиняти великі руйнування на території держави, загибель безлічі військових та цивільних людей. Російська агресія суперечить всьому існуючому міжнародному праву та загрожує мирному співіснуванню. ООН та міжнародні спільноти вже висловили своє засудження цих дій та вимагають припинення конфлікту та захисту прав людини. Гуманітарна допомога та підтримка біженців з України є надзвичайно важливими в цей важкий час.

Проте дворічна війна в Україні та Європі, зокрема, показує те, що Рада Безпеки ООН має великі проблеми із застосуванням механізмів забезпечення миру в світі. Тому виникає доцільність вивчення та оцінки діяльності Ради Безпеки ООН.

Згідно з положеннями Статуту ООН підтримання миру і безпеки у світі повинно будуватися на базі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Генеральна Асамблея та Рада Безпеки мають компетенцію у цій сфері, причому Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки.

В свою чергу, Рада Безпеки ООН має широкі повноваження у справі попередження війни та створення умов для мирної співпраці країн. Вона може вживати превентивних або примусових заходів від імені ООН та використовувати об'єднані збройні сили держав-членів ООН.

Незважаючи на це, положення статей 43 і 47 Статуту ООН щодо надання збройних сил

Раді Безпеки не були введені в дію через розбіжності серед постійних членів Ради Безпеки. У зв'язку з цим ООН розвинула нову форму діяльності – миротворчі операції, які допомагають підтримувати міжнародний мир і безпеку.

Війна російської федерації проти України порушує цілі та принципи, визначені в Статуті ООН з моменту його підписання в 1945 р. Війна має кілька фаз – це незаконна анексія Криму, збройний конфлікт на Донбасі (2014 – 2022 рр.) та повномасштабна війна росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р. Отже, найперші кроки Ради Безпеки ООН щодо попередження війни в Україні повинні були стосуватися саме анексії росією українського Криму у 2014 р. Втім, на цьому поприщі вказаний орган ООН не виявив жодної ефективності [2].

Згідно з висновками І. Куса, експерта з міжнародної політики Українського інституту майбутнього, Рада Безпеки ООН не мала можливості запобігти анексії Криму, оскільки структура та механізми ООН не передбачали таких ситуацій. Верховна Рада України ухвалила Звернення до ООН ще у березні 2014 р., в якому зазначалося, що Росія намагається анексувати частину території України та вчиняє неспровокований акт агресії. Ці дії Росії суперечать міжнародним нормам безпеки та двостороннім договорам, а також порушують міжнародні гарантії Україні, які були закріплені у Будапештському меморандумі.

У відповідь на це звернення ООН ініціювала «обговорення питання та резолюцію щодо питання Криму в Україні, втім, попри те, що більшість членів Радбезу (13 країн) підтримало резолюцію, російська федерація, скориставшись правом вето, як постійний член Радбезу, фактично заблокувала рішення Ради Безпеки ООН щодо врегулювання української кризи» [2].

Як результат – наявність недостатньої ефективності Ради Безпеки ООН у вирішенні конфліктів, зокрема в контексті військового конфлікту на території України (починаючи з 2014 р.). В той час постійне блокування рішень росією (яка до сьогодні є членом Ради Безпеки ООН) ускладнює міжнародні зусилля з мирного врегулювання конфліктів. Це питання вимагає особливої уваги та дій з боку міжнародної спільноти.

І досі, станом на 2024 рік, ситуація незаконного вторгнення в Україну є дуже серйозною. Агресія росії проти України порушує міжнародне право і загрожує миру та стабільності в регіоні та Європі. Важливо, щоб міжнародні організації, такі як ООН та Рада Безпеки, діяли рішуче і спільно для забезпечення відповідальності за порушення міжнародного права, що є важливим для збереження міжнародного миру та безпеки. Проте на сьогодні, окрім «занепокоєння», не було вчинено жодних ефективних дій. Війна продовжується, і Україна залишається з ворогом сам на сам.

Слід зазначити, що причини такої неефективності діяльності Ради Безпеки та ООН в цілому криються у недосконалому, бюрократизованому механізмі роботи цієї організації. Є правильною думка українських вчених та дипломатів, які впевнені, що ООН має або бути реформованою (і Україна вже розробила ініціативи з цього приводу), або ж цю організацію чекає доля Ліги Націй, яка припинила своє існування після Другої світової війни, оскільки не змогла запобігти тій війні, яка залишила половину Європи у руїнах.

Ключове значення міжнародного права загалом і міжнародного гуманітарного права зокрема полягає у тому, що його норми обмежують право сторін конфлікту на вибір засобів і методів ведення війни, які можуть вбити мільйони людей у разі спроби їх застосування через технологічний і науковий розвиток, пов'язаний із виробництвом засобів ведення війни. Міжнародна безпека дійсно виступає потужним інструментом забезпечення національної безпеки держави та одночасно дієвим механізмом беззбройного захисту у разі будь-якого виду акту агресії. Важливо дотримуватися цих норм і принципів для забезпечення миру та безпеки на міжнародному рівні та не боятись діяти проти ворога.

Водночас система колективної безпеки вимагає від усіх демократичних країн, які є її членами, бажання тіснішої взаємної співпраці.

1. Мартинюк О.В., Гаврилук С.В., Роль міжнародного права у підтримці загального миру та безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 801–803. URL : http://lsej.org.ua/11_2022/195.pdf.

2. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. CENSS. URL : <https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymtsi-mizhnarodnoho-muru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/>.

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 02.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

УДК 341.322.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/279-280

Ігор ЄВТУШЕНКО

завідувач кафедри
тактико-спеціальної, вогневої
та спеціальної фізичної підготовки,
кандидат юридичних наук

Максим ПОМАЗ

курсант Інституту підготовки
юридичних кадрів
для Служби безпеки України
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

**ПРОБЛЕМА КАТУВАНЬ ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ
З ЛЮДЬМИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

Застосування катування та жорстоке поводження з людьми під час воєнних конфліктів залишається одним із найбільш гострих аспектів людської історії. Навіть за наявності безлічі міжнародних правових документів, які забороняють такі дії, жорстокість і знущання над людьми під час війни не припиняється.

Актуальність дослідження обумовлена постійністю цієї проблеми та необхідністю глибокого аналізу причин, наслідків та визначення способів подолання. Збройний конфлікт в Україні, що почався у 2014 р., і повномасштабна війна, що триває сьогодні внаслідок збройної агресії росії, знову підкреслили цю проблему, демонструючи її злочинність та руйнівний вплив на життя людей. Метою цієї роботи є ретельне дослідження проблеми катування та жорстокого поводження з людьми під час військових конфліктів. Дослідженням даної тематики займалися такі науковці, як Т. Сироїд, В. Пушишева, Р. Мигаль, І. Кобзева, В. Тіхонов та ін.

Збройна агресія росії на території України з 24 лютого 2022 р. визнається як міжнародний збройний конфлікт, що підпадає під регулювання норм міжнародного гуманітарного права, Женевських конвенцій 1949 р. та їх першого Додаткового протоколу 1977 року (Протокол I), Гаазької конвенції 1907 р., що регулюють методи та засоби ведення війни, а також загальноприйнятих норм міжнародного гуманітарного права.

Проте факти катувань, знущань з боку військовослужбовців та інших комбатантів російської федерації щодо населення та військовополонених свідчать про здійснення ними нелюдських тортур та порушення Женевських та європейських конвенцій. Тому вважаємо за необхідне розглянути зміст дефініцій «жорстоке поводження» і «катування».

Науково-правовий зміст понять «жорстоке поводження» і «катування» базується на нормах міжнародного гуманітарного права, що мають на меті захищати права та гідність кожної людини, незалежно від її статусу чи обставин. Вони також вважаються принципами міжнародного права, що не допускають відступів або винятків, навіть у надзвичайних обставинах, таких як воєнний стан.

У ст. 1 Конвенції ООН проти катування та інших форм жорстокого, нелюдського та принижуючого гідність поводження та покарань, прийнятої 10 грудня 1984 р., термін «катування» описується як будь-яке свідоме діяння, спрямоване на нанесення особі інтенсивного фізичного або психологічного болю з метою отримання інформації чи зізнання, покарання за вчинені або підозрювані дії, а також залякування чи примусу до вчинення певних дій. Відповідно жорстоке поводження означає використання будь-яких методів, технік або засобів, спрямованих на заподіяння фізичного або психологічного страждання особі. Це може включати фізичні тортури, побої, погрози, примусові дії, які призводять до фізичних або психічних травм, таких як стрес, страх, тривога тощо.

На сьогодні день більшість цих правопорушень розглядається згідно зі ст. 438 Кримінального кодексу України, яка визначає порушення законів та звичаїв війни і посилається на норми міжнародного права та міжнародного гуманітарного права. Тільки за 2023 р. було обліковано у звітному періоді майже 62,6 тис. випадків порушень норм

міжнародного гуманітарного права, а також дій, направлених на порушення безпеки людства з боку російських окупантів. При цьому відповідні жорстокі вчинки забороняються великим переліком джерел міжнародного права та міжнародного гуманітарного права, серед яких найбільш змістовною є Женевська конвенція від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, та протоколи до неї.

Вказана Конвенція описує статус військових, комбатантів та цивільних в процесі конфлікту, якими правами вони користуються, а також нормативно-правовий акт надає гарантії захисту учасникам конфлікту у вигляді певних заборон. Незважаючи на такий великий перелік заборон, що містяться в вищезазначених нормативно-правових актах, на превеликий жаль, тортури продовжуються, російські окупанти ігнорують та свідомо порушують норми міжнародного права. Тобто хоч міжнародне і гуманітарне право існує і має на меті дієвий інститут відповідальності, однак цинізм вчинків представників російської федерації свідчить про низьку результативність покарання в умовах війни, оскільки винні тривалий час залишаються непокараними за свої злочини, а процедура покарання потребує удосконалення.

Суспільство вимагає справедливості, тому виникає необхідність пошуку і створення нових ефективних механізмів уникнення жорстокого знущання над людьми, серед яких можемо запропонувати:

- посилення відповідальності і жорстокості санкцій з метою уникнення рецидиву таких злочинів;
- налагодження та посилення системи надання безоплатного доступу до медицини та психологічної допомоги потерпілим внаслідок тортур;
- обов'язкове притягнення до відповідальності осіб, що є причетними до вчинення таких злочинів.

Збройна агресія РФ проти України супроводжується масовими випадками катувань та жорстокого поводження з людьми. Ці злочини є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та становлять серйозний виклик для міжнародного співтовариства, яке має негайно реагувати на такі інциденти, оскільки люди, яким гарантується захист з боку міжнародного права, просто не мають можливості відчувати себе у безпеці під час конфліктів.

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

2. Пушишева В. Міжнародне гуманітарне право під час російсько-української війни. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин*. 2023. С. 12–19. URL : <http://dspace.wnu.edu.ua/bitstream/316497/48146/1/Збірник-2023%20%281%29.pdf#page=12>.

3. Сироїд Т. Л. Заборона катувань у міжнародному праві: поняття, сутність, характеристика складу злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 94. С. 123–135. URL : http://www.apdp.in.ua/v94/94_2022.pdf#page=123.

УДК 323.285

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/280-282

Ірина ЄРЕМСЬВА

доцент кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ

Тероризм, як актор сучасних міжнародних відносин, давно набув характеру універсального явища, що притаманне державам та регіонам світу незалежно від рівня їхнього соціально-політичного, економічного та культурного розвитку. Ефективне протистояння тероризму залежить від виявлення закономірностей його виникнення,

поширення, характеру діяльності та принципів організації терористичних угруповань, що розкривається, зокрема, через використання методології класифікації тероризму за певними критеріями (табл. 1), що акцентують на типах тероризму, які мають вплив на міжнародні відносини.

Таблиця 1

Класифікація тероризму у міжнародних відносинах

Класифікаційний критерій	Типи тероризму
Масштаб поширення	Внутрішньодержавний тероризм Міжнародний тероризм
Належність до державної влади	Державний тероризм Недержавний тероризм
Ідентифікація акторів	Етнічний тероризм Релігійний тероризм
Сфера впливу	Економічний тероризм Політичний тероризм Соціальний тероризм Інформаційний тероризм (кібертероризм)

За критерієм масштабу поширення виділяють внутрішньодержавний та міжнародний тероризм. Внутрішньодержавний тероризм виникає на фоні внутрішніх суперечностей та являє собою форму політичного протистояння, що часто набуває форм групових вбивств, злочинів проти особи, саботажу. Актором внутрішньодержавного тероризму може виступати державна влада, яка здійснює боротьбу з опозиційними силами через розпалювання насильства і страху в суспільстві та встановлені на цій основі диктатури.

Міжнародний тероризм являє собою координоване та систематичне використання насильства організованими групами в міжнародному масштабі. Метою міжнародного тероризму є досягнення своїх цілей через дестабілізацію ситуації у світі або окремому регіоні. Міжнародний тероризм часто є вираженням агресивної реакції окремих конфесійних, етнічних, соціальних спільнот на процеси світової політики. Критеріями визначення міжнародного тероризму є наступні ознаки: терористичні акти здійснені за межами держав, які представлені терористами або їх жертвами; терористичні акти спрямовані проти осіб, що перебувають під захистом норм міжнародного права; після вчинення терористичного акту в одній державі терорист переходить в іншій державі, що вимагає застосування процедури екстрадиції.

Міжнародний тероризм належить до категорії глобальних загроз світовій безпеці, адже внаслідок здійснення міжнародного терористичного акту може бути завдано шкоди одразу декільком державам, спровоковано соціальні, політичні, національні та релігійні сутички, початок міждержавного збройного конфлікту, підрив суверенітету через порушення територіальної цілісності тощо. Найнебезпечнішими для людини та навколишнього середовища видами міжнародного тероризму є ядерний, хімічний, біологічний тероризм, які призводять до непоправних наслідків – численних людських жертв та екологічних катастроф.

Наступна класифікація заснована на критерії належності терористів до державної влади, за яким тероризм поділяється на державний та недержавний. Відмінністю між цими типами тероризму є те, що державний тероризм являє собою відкрите насильство з боку правлячої еліти, спирається на владу та силу державних інституцій та є санкціонованим. Головною зброєю державного тероризму є репресії. Державний і недержавний тероризм взаємопов'язані і провокують розгортання один одного. Зокрема, державний тероризм тоталітарних та авторитарних режимів стимулює недержавний і унеможливає інші способи боротьби з диктатурою, крім терористичних.

На основі критерію ідентичності суб'єктів терористичної діяльності тероризм поділяють на етнічний та релігійний. Саме ці типи тероризму часто виступають різновидами міжнародного тероризму.

Суб'єктами етнічного тероризму є групи, які прагнуть досягти зміни державного устрою або становища відповідної етнічної групи. Передумови етнічного тероризму виражаються через протиріччя, пов'язані з нерівномірним розвитком регіонів, дискримінацією груп населення за расовою, етнічною чи релігійною ознакою, нерівним ступенем свободи доступу етносів до ресурсів та ринків.

Акторами релігійного тероризму є організації, утворені представниками певної

релігійної конфесії. Ключовою причиною виникнення та поширення релігійного тероризму є фундаменталізм, який у різних формах проявляється у більшості світових релігій. Релігійний тероризм має за мету утвердити панування релігії, яку сповідують терористи і одночасно послабити або знищити інші релігії. Об'єкти нападів релігійних терористів розмиті етнічно, географічно та соціально. В міжнародному тероризмі релігійна мотивація, як правило, є найбільш радикальною та нерациональною. Звідси боротьба з даним видом тероризму шляхом посилення кримінального законодавства неефективна, адже застосування жорстких заходів покарання, розглядається релігійними терористами, як виконання важливої місії ціною власного життя.

За сферою впливу сучасний тероризм поділяється на економічний, політичний, соціальний та інформаційний.

Економічний тероризм поширений у міжнародних відносинах та полягає у вимаганні будь-яких матеріальних благ за допомогою шантажу, загрози застосування чи використання насильства. Існує три основні його напрями, які мають вплив на розподіл доходів у міжнародній економіці: шантаж транснаціональних компаній, захоплення заручників, торгівля наркотиками. Основною метою економічного тероризму є дестабілізація фінансової сфери та економіки через зниження рівня життя, створення економічних бар'єрів розвитку економіки, зниження вартості акцій, доведення до процедури банкрутства.

Політичний тероризм представлений підпільними групами, що діють часто автономно, використовують найсучасніші засоби зв'язку, змінюють дислокацію, не втрачаючи при цьому постійних контактів між собою. Його лідери не потребують легітимності, знаходяться в повній опозиції до загально визнаних системних відносин. Цілі політичного тероризму мають одночасно риси етнічного, релігійного, економічного та інших, адже часто кінцевою метою різних терористичних угруповань є саме політична влада. Прояви політичного тероризму підривають стійкість політичної системи держави, здатні паралізувати дії влади, послаблюють міжнародну систему.

Соціальний тероризм має на меті повалення урядів, зміну суспільного устрою у будь-якій державі. Характеристика такої форми тероризму полягає в тому, що він не переходить межі країни та не має міжнародного характеру. Розширення маргінальних груп у багатьох сучасних державах, посилення нерівності стимулюють розгортання актів соціального тероризму.

Інформаційний тероризм (кібертероризм) представлений навмисними політично або економічно мотивованими акціями, спрямованими на інформаційне середовище, комп'ютерні системи та програми. Кібертероризм набуває форм насильства проти нейтральних об'єктів з боку субнаціональних груп або окремих осіб, які зламують комп'ютери державних установ, банків, підприємств, що блокують інформаційні потоки, порушуючи роботу держустанов, спецслужб, приватних корпорацій. Відмінністю цієї форми тероризму є те, що вона діє в інтелектуальній сфері та породжує новий вид насильства, яке може бути використане для саботажу урядових та міжнародних установ, завдання економічної шкоди транснаціональним корпораціям, зриву операцій, що може призвести до масових людських страждань або поширення комп'ютерних вірусів.

В сучасних міжнародних відносинах тероризм практично завжди має політичні мотиви та політичну спрямованість, незважаючи на етнічний, національний, економічний або інформаційний характер.

1. Haynes, J. Religion and international relations: what do we know and how do we know it? *Religions*. 2021. № 12 (5). URL : <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/5/328>.

2. Єремєєва І. А. Проблеми асиметричного конфлікту в сучасних міжнародних відносинах. *Регіональні студії*. 2018. № 14. С. 87–91.

3. Прошин Д. Захоплення заручників як політичний виклик: специфіка, загрози і відповіді. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. № 2. С. 177–183.

УДК 341.1/3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/283-284

Іванна ЗДРЕНИК

доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному міжнародному контексті організації стають важливими гравцями у зусиллях забезпечення міжнародної безпеки, сприянні мирному врегулюванню конфліктів та у формуванні стійких основ для міждержавної взаємодії. Втім, сучасні конфлікти з їхньою складною природою та мінливими формами ставлять перед міжнародними організаціями ряд безпрецедентних викликів. Виклики включають необхідність адаптації до нових форм воєнних дій, потребу у зміцненні міжнародного права, ефективнішу координацію дій та використання новітніх технологій для досягнення мирних цілей. Разом із тим виклики відкривають нові перспективи для розвитку міжнародних організацій шляхом розширення інструментарію впливу, залучення громадянського суспільства до миротворчих процесів та посилення співпраці з регіональними організаціями.

Європейські науковці виокремлюють серію функцій міжнародних організацій, які відіграють вирішальну роль у стабілізації глобальних процесів та вирішенні міждержавних проблем. Передусім акцентується на проведенні моніторингу та аналізу виявлених проблем, що дозволяє ідентифікувати актуальні виклики та знаходити ефективні шляхи їх вирішення. Окрім цього, регулювання та стабілізація світової економіки виступають ключовими напрямками діяльності, спрямованими на забезпечення економічного зростання та зниження рівня міжнародних економічних напружень [1].

Допомога іншим країнам у вирішенні конфліктних ситуацій та проведення прозорої економічної політики є ще однією важливою функцією, яка підкреслює роль міжнародних організацій у забезпеченні миру та стабільності у світі. Через ці дії міжнародні організації виступають не лише як координатори або посередники, але й як активні учасники у формуванні більш справедливого та безпечного міжнародного середовища [1].

Національні уряди в рамках своєї превентивної діяльності можуть спиратися на підтримку міжнародних організацій, особливо тих, що входять до системи Організації Об'єднаних Націй. Основний акцент цих організацій зосереджений на вирішенні питань, пов'язаних із політичними та військовими конфліктами. У процес вирішення зазначених питань активно залучаються також неурядові організації, зокрема Міжнародний комітет Червоного Хреста, а також інші неурядові актори, які відіграють значну роль у цьому контексті.

Слід підкреслити, що серед усіх міжнародних організацій виділяється Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), яка є глобальною, універсальною, багатоаспектною міждержавною установою. Первинною місією ООН є підтримка міжнародного миру та безпеки, що реалізується через запобігання конфліктам, сприяння сторонам у досягненні миру, здійснення миротворчих операцій та створення умов для зміцнення миру. ООН також відіграє ключову роль у сприянні сталому розвитку, захисті прав людини, розвитку та дотриманні міжнародного права. Крім того, ця організація координує гуманітарні допомоги. Таким чином, ООН як глобальна, універсальна, багатофункціональна міждержавна організація охоплює майже всі аспекти людської діяльності, включаючи економіку, і має суттєвий вплив на формування міжнародних економічних стратегій та організацію безпекових заходів [2].

Щодо Європейського Союзу, то він зі свого заснування бере активну участь у реформуванні безпеки в різних аспектах, включно з поліцейськими та військовими операціями, зміцненням верховенства права, судової та пенітенціарної систем. Європейський Союз реалізує ініціативи щодо реформування безпеки на трьох взаємопов'язаних рівнях: на рівні громад, на рівні держав-членів та у співпраці з міжнародними організаціями [3].

Організація з безпеки та співробітництва у Європі (далі – ОБСЄ) виступає як найбільша регіональна організація, об'єднуючи 57 країн-учасниць. Відповідно до

Гельсінкського Заключного Акта 1975 р. ОБСЄ охоплює широкий спектр діяльності, включаючи безпеку, співробітництво у сферах економіки, науки, технологій, навколишнього середовища, а також гуманітарні аспекти, а саме: права людини, інформацію, культуру, освіту тощо [4].

На відміну від інших колективних систем безпеки, Північноатлантичний альянс (далі – НАТО) забезпечує безпрецедентні гарантії безпеки, територіальної цілісності, недоторканності кордонів та державного суверенітету. Заснована 4 квітня 1949 р. для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки, НАТО займається не лише демократичним керівництвом у сфері безпеки, але й миротворчою діяльністю [5].

Зазначимо, що сучасні конфлікти характеризуються значною складністю та динамічністю, що вимагає від міжнародних організацій адаптації до нових умов глобальної безпеки. Особливістю сучасної міжнародної арени є зростання ролі недержавних акторів, розвиток гібридних війн, поширення інформаційних війн та кібератак, що ускладнює процес вирішення конфліктів та вимагає нових підходів до безпеки. Одним із ключових викликів для міжнародних організацій є недостатність ресурсів. Багато організацій стикаються з обмеженнями у фінансуванні та персоналі, що стримує їхню здатність ефективно реагувати на глобальні загрози та виклики.

Крім того, відсутність єдності серед членів міжнародних організацій стає значною перешкодою для досягнення консенсусу та ефективного вирішення міжнародних конфліктів. Різні держави-члени можуть мати різні національні інтереси та пріоритети, що ускладнює процес прийняття спільних рішень.

Неефективність деяких миротворчих операцій також виступає як виклик для міжнародних організацій, оскільки не всі операції змогли досягнути поставлених цілей, що підкреслює потребу в оцінці та адаптації стратегій миротворчості. Окрім того, міжнародним організаціям часто не вдається запобігти виникненню нових конфліктів, що вказує на необхідність посилення механізмів превентивної дипломатії та раннього попередження.

Проте вважаємо, що попри існуючі виклики, перед міжнародними організаціями відкриваються значні перспективи для покращення їхньої діяльності. Одним з ключових напрямів є реформування Організації Об'єднаних Націй, зокрема через посилення ролі Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки, що може сприяти більш ефективному вирішенню глобальних проблем та конфліктів. Також значний потенціал має розширення співпраці з регіональними організаціями, такими як Організація з безпеки та співробітництва у Європі та Африканський Союз, що дозволить залучати локальні ресурси та знання для вирішення специфічних регіональних конфліктів.

Важливою перспективою є також використання новітніх технологій, які можуть революціонізувати миротворчі операції та системи раннього попередження конфліктів. Посилення дипломатії та дипломатичних зусиль для мирного вирішення конфліктів є ще однією важливою перспективою. Ефективна дипломатія може допомогти уникнути ескалації конфліктів та знайти прийнятні для всіх сторін рішення, що є критично важливим для забезпечення тривалого миру та стабільності.

Крім того, підтримка розвитку та вдосконалення систем, які забезпечують підтримку країнам, що розвиваються, дозволить зменшити соціально-економічну напругу, яка часто слугує родючим ґрунтом для конфліктів. Підвищення обізнаності та залучення громадськості до питань міжнародної безпеки може сприяти формуванню більш міцної та стійкої основи для мирного співіснування народів.

Таким чином, попри існуючі виклики, міжнародні організації мають величезний потенціал для розвитку та покращення своєї діяльності, що може сприяти створенню більш мирного та стабільного світового порядку.

1. Лікарчук Д.С. Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 5. С. 35–44.

2. Назаровська І. Г. Основні суб'єкти превентивної дипломатії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. Ч. I. С. 115.

3. Даниленко О. Ю., Сергієнко Т. І. Політичний конфлікт як форма політичного розвитку. *Тиждень науки – 2020. Юридичний факультет* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя 13-17 квіт. 2020 р.). Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 148–150.

4. Цілісність сектору безпеки. *DCAF*. URL : <https://securitysectorintegrity.com/uk>.

5. Загальна інформація про НАТО. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу*. URL : <https://www.center.gov.ua/component/k2/item/3982-загальна-інформація-про-нато>.

УДК 314.15+331.39.6(53)+341.325
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/285-286

Михайло КОЛБАБЧУК
медіатор, акредитований міністерством
юстиції Словацької Республіки,
доктор філософії

ІНТЕРКУЛЬТУРНА МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРШЕННЯ КОНФЛІКТІВ ПІД ЧАС МІГРАЦІЙНОЇ КРИЗИ В ЄВРОПІ

Міграційна криза в Європі обумовлюється рядом чинників, зокрема: 1) військовими конфліктами та політичною нестабільністю в країнах Південного Середземномор'я, Сходу Європи та Близького Сходу; 2) трудовою міграцією в результаті економічних проблем, безробіття, низького рівня життя в країнах походження мігрантів (в тому числі і в межах ЄС, оскільки представники країн Південної та Східної Європи можуть шукати робочі можливості в більш розвинених країнах ЄС); 3) надзвичайними подіями та природними катастрофами; 4) порушенням прав людини, релігійною дискримінацією, політичними переслідуваннями та іншими формами насильства в країнах походження мігрантів. Зокрема, до ЄС мігрують громадяни таких країн, як Україна, Болгарія, Румунія, Сирія, Афганістан, Пакистан, Ліван, Ірак, Нігерія, Судан, Еритрея, Косово, Албанія, Сербі, Північна Македонія та ін.

Міграційна криза в Європі зумовлює ряд негативних наслідків в економічній, соціальній, політичній та культурній сферах країн, що приймають мігрантів. Зокрема, до них можна віднести наступні негативні наслідки: формування різних підходів до управління міграційними процесами в окремих країнах-членах ЄС, що зумовило їх певну політичну розрізненість в сфері міграційної політики; зростання популізму та екстремізму серед громадян окремих країн ЄС, використання окремими політичними партіями антиміграційних ідей та програм; складнощі в управлінні та адаптації державних структур до масових міграційних потоків, включаючи політику та стратегію подолання негативних міграційних процесів; проблеми інтеграції мігрантів у соціально-економічний простір приймаючих країн (включно зі створенням належних умов проживання, доступу до освіти, медичного обслуговування та працевлаштування); зміна демографічних трендів та соціального ландшафту, адже велика кількість мігрантів впливає на склад населення та структуру робочої сили, зміни в культурному середовищі, соціальних відносинах та господарсько-економічній активності; збільшення бюджетних навантажень та зміни в розподілі фінансових ресурсів; забезпечення громадського порядку та безпеки, зокрема і від терористичних актів. Наприклад, напади на жінок чоловіками-мігрантами у Кельні (Німеччина, 2016 р.), протести в м. Чезенатіко (Італія, 2017 р.), протистояння мігрантів з правоохоронними органами та містянами в м. Кале (Франція, 2016–2017 рр.), організоване переміщення мігрантів з Сирії, Ємену, Іраку, Афганістану та інших країн Близького Сходу через кордон Білорусі та ЄС (2021 р.) [1] та ін.

Зазначене вище зумовлює необхідність розвитку інтеркультурної медіації як інструменту вирішення конфліктів під час міграційної кризи в Європі.

Інтеркультурна медіація – це механізм вирішення конфліктів, який враховує культурні відмінності та особливості учасників міжкультурних конфліктів, зокрема викликаних міграційними процесами та кризовими явищами.

Медіатори відіграють важливу роль в інтеркультурній медіації, оскільки їхні знання та практичні навички сприяють успішному вирішенню міжкультурних конфліктів за участі мігрантів [2].

Зокрема, до аспектів, що роблять медіаторів ключовими суб'єктами інтеркультурної медіації, належать:

– розвиток культурної компетентності серед медіаторів та учасників конфлікту, розуміння культурних відмінностей учасників конфлікту, зокрема, медіатори повинні вивчати та враховувати культурні особливості, моральні, релігійні цінності мігрантів;

– розвиток мовних та комунікативних навичок, врахування мовних відмінностей та комунікативних стилів спілкування, розвиток вміння ефективного тлумачення інтересів та потреб, забезпечення доступу до перекладацьких послуг;

– сприяння діалогу та взаєморозумінню між представниками різних культур, зокрема між мігрантами та жителями приймаючої країни [3];

- забезпечення нейтральності медіатора у міжкультурному конфлікті та управлінні такими конфліктами;
- опанування технік та стратегій для роботи в культурно різноманітному соціальному середовищі;
- здатність адаптуватися до змін та формування вміння виходити за межі стандартних підходів, враховуючи специфічність культур та індивідуальних особливостей сторін конфлікту та ін.

Окрім медіаторів, до формування стратегії та технік інтеркультурної медіації як інструменту вирішення конфліктів під час міграційної кризи в Європі також слід залучати соціальних працівників, психологів, юристів, тренерів груп розвитку міжособистісних навичок спілкування, вчителів, працівників освіти, громадських активістів та інші інституції громадянського суспільства.

Зокрема, громадські інституції відіграють важливу роль у підтримці та розвитку міжкультурної медіації, сприяючи вирішенню конфліктів у багатокультурних спільнотах шляхом застосування таких заходів, як: 1) створення необхідних ресурсів та інфраструктури для розвитку інтеркультурної медіації; 2) забезпечення доступу до навчання, консультування, перекладу тощо; 3) навчання та підготовка медіаторів, зокрема у сфері вирішення міжкультурних конфліктів; 4) підтримка проєктів та ініціатив в сфері інтеркультурної медіації, включно зі здійсненням дослідження, розвитком методології інтеркультурної медіації та реалізацією міжкультурних програм; 5) організація заходів взаємодії представників різних культур; 6) впровадження стратегій соціальної інтеграції мігрантів з урахуванням індивідуальних обставин міжкультурного конфлікту; 7) формування толерантного сприйняття мігрантів як представників інших національних, культурних та релігійних парадигм, залучення до даного процесу і інститутів громадянського суспільства приймаючої держави; 9) здійснення правозахисної роботи в міжкультурних конфліктах та ін.

Отже, міграційна криза в країнах ЄС породжує потребу в розвитку інтеркультурної медіації як інструменту вирішення міжкультурних конфліктів під час міграційної кризи в Європі з урахуванням культурних відмінностей учасників конфліктів та сприяє їх успішному вирішенню.

1. Міграційна криза і «рука Кремля»: що роблять ЄС і НАТО, та що може зробити Україна? *Радіо Свобода*. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/mihranty-kryza-bilorus-polsha-rosiya-ukrayina/31555337.html>.

2. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11–12. С. 225–236.

3. Безхлібна Н. Медіатор: роль, статус і відповідальність. *LigaZakon*. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/EA012840>.

УДК 351.746.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/286-289

Михайло КОРОЛЬ

доцент кафедри
адміністративної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

Вероніка КОНДРАТЮК

курсант факультету
правоохоронної діяльності
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КООРДИНАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Україна є стороною міжнародних угод та зобов'язань, виконання яких потребує реалізації Державною прикордонною службою України (далі – Держприкордонслужба України) закріплених повноважень в контексті здійснення інтегрованого управління кордонами. З цієї

метою Держприкордонслужба України наділена координаційною функцією, яка на міжнародному рівні включає в себе співпрацю з прикордонними органами іноземних держав та міжнародними організаціями (їх представництвами) задля забезпечення безпеки на державному кордоні, боротьби з незаконною міграцією, контрабандою та іншими порушеннями.

Аналіз нормативно-правової бази та практики її застосування дозволяє стверджувати, що основними напрямками реалізації цієї функції є:

1. Співпраця з прикордонними структурами інших держав, міжнародними організаціями та установами з метою обміну інформацією, координації спільних операцій та розвитку спільних стратегій.

Держприкордонслужба України відіграє важливу роль на міжнародній арені, активно співпрацюючи з прикордонними органами інших держав, а також з міжнародними організаціями та установами. Ця співпраця має на меті не тільки обмін важливою інформацією, але й координацію спільних операцій, розробку та впровадження спільних стратегій для забезпечення безпеки державних кордонів. Ці заходи спрямовані на підвищення ефективності та результативності охорони державного кордону та вдосконалення способів протидії новим видам ризиків і загроз [1, с. 64]. Для прикладу, Стратегія інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року передбачає залучення нових суб'єктів щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні [2].

Важливим аспектом цього напрямку координаційної функції Держприкордонслужби України виступає обмін інформацією. Обмін може стосуватися розвідувальної інформації щодо потенційних загроз, нелегальної міграції, контрабанди та інших порушень на державному кордоні. Це дозволяє державам краще володіти ситуацією в цій сфері, застосовувати вчасні заходи для реагування на потенційні кризові ситуації на державному кордоні з метою здійснення превентивних заходів та підготуватися до можливих надзвичайних ситуацій. Обмін інформацією допомагає виявити та відстежити злочинців, терористів та інших осіб, які можуть спробувати незаконно перетнути державний кордон або вчинити злочинні дії на території інших держав. Інформаційний обмін полегшує міжнародне співробітництво, оскільки він сприяє спільному розумінню та взаємній допомозі між державами у сфері охорони державного кордону.

Окрім цього, Держприкордонслужба України бере участь у спільному патрулюванні державного кордону з сусідніми державами. Таке патрулювання дозволяє швидко реагувати на можливі загрози безпеці та запобігати злочинам. Особливе значення мають спільні патрулювання з Республікою Молдова. Варто зазначити, що Держприкордонслужбою України забезпечено співробітництво з прикордонними і правоохоронними відомствами суміжних держав (окрім рф), а також Грузією, Азербайджаном, Береговою охороною Туреччини [3];

2. Участь у міжнародних проектах.

Держприкордонслужба України бере участь в реалізації міжнародних проектів, спрямованих на покращення контролю за державним кордоном, підвищення професійної підготовки працівників та впровадження нових технологій.

Реалізація координаційної функції за напрямом технічної співпраці є важливим аспектом у сфері охорони державного кордону. Держави можуть обмінюватися технологічними рішеннями для покращення ефективності охорони державного кордону, такими як розвиток новітніх систем спостереження, дронів, радіолокаційних та інших технічних засобів контролю, розробки та впровадження інноваційних технологічних рішень для покращення системи охорони державного кордону, що сприяє ефективності дій, розробки та впровадження стандартів для технічних засобів охорони кордону, що дозволяє підтримувати єдність та сумісність використання технічних рішень. Спільна розробка та реалізація проектів з розвитку та модернізації інфраструктури підрозділів охорони державного кордону (зокрема пунктів пропуску через державний кордон) задля покращення ефективності їх використання поряд з цим забезпечує їх економію;

3. Участь в міжнародних операціях.

Держприкордонслужба України може брати участь в міжнародних операціях з метою забезпечення безпеки та стабільності на державному кордоні, наприклад, у миротворчих місіях або операціях з боротьби з транскордонною злочинністю.

Різновидом спільної діяльності на державному кордоні можуть виступати спільні операції, які дозволяють країнам об'єднати свої ресурси та зусилля для досягнення спільних цілей в сфері охорони кордону. Це може включати спільне використання технічних засобів, персоналу, інтелектуальних ресурсів тощо. Спільні операції можуть допомогти розширити

обсяг контролю на державному кордоні шляхом охоплення більшої території та залучення більшої кількості персоналу, сприяють уніфікації дій та процедур між різними державами, що дозволяє підтримувати однорідність підходів та стандартів у сфері охорони державного кордону, дозволяють державам взаємодіяти та спільно вирішувати проблеми безпеки на державному кордоні, що сприяє зменшенню загроз та підвищенню рівня безпеки для всіх учасників.

Участь у спеціалізованих операціях, таких як ті, що координуються Європейською агенцією FRONTEX, дозволяє Україні ефективно боротися з контрабандою, незаконною міграцією та іншими видами транскордонної злочинності. Така участь також сприяє інтеграції України у європейський та світовий безпековий простір, відкриваючи шляхи для обміну інформацією, аналізу ризиків та розвитку спільних стратегій управління кордонами на високому міжнародному рівні;

4. Розвиток міжнародних стандартів.

Стандартизація та гармонізація – це ключові аспекти координаційної функції в сфері охорони державного кордону. Стандартизація дозволяє встановити загальні правила та процедури для охорони державного кордону, що спрощує спільні дії різних держав та забезпечує єдність у діях. Стандартизовані процедури допомагають зменшити ризик помилок або непорозумінь між прикордонними органами різних держав, що контролюють спільний державний кордон та сприяють більш ефективному використанню ресурсів.

Гармонізація підходів та стандартів дозволяє підвищити ефективність контролю на державному кордоні, забезпечуючи більш однорідну та координовану реакцію на потенційні загрози. Стандартизація та гармонізація створюють спільну базу для співпраці між державами, що дозволяє їм працювати разом для досягнення спільних цілей у сфері охорони державного кордону, сприяє створенню спрощених та прозорих процедур для легального перетину державного кордону, що полегшує міжнародну міграцію та зменшує час та зусилля, необхідні для цього процесу.

Держприкордонслужба України активно сприяє впровадженню міжнародних стандартів у сфері прикордонного контролю та співпрацює з міжнародними організаціями для розробки нових нормативно-правових актів. З метою приведення управління кордонами у відповідність до міжнародних норм і стандартів Держприкордонслужба України розробляє нові нормативно-правові документи, шукає шляхи оптимізації управління кордонами та підвищення ефективності, удосконалює технології пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів, створює єдину інформаційну систему та вживає заходів для вдосконалення систем управління [4, с. 44].

Прикордонне відомство України під час реалізації координаційної функції на міжнародному рівні тісно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як Європейська агенція FRONTEX, ОБСЄ, Інтерпол та ін., що дозволяє не тільки вивчати кращий світовий досвід у сфері прикордонного контролю, але й вносити власні пропозиції та інновації. Це сприяє створенню більш ефективних, безпечних та технологічно розвинених підходів до охорони державного кордону. Одним із прикладів такої роботи є участь у розробці інтегрованих систем контролю, які включають використання біометричних технологій та передових методів аналізу ризиків. Це не лише покращує ефективність прикордонного контролю, але й забезпечує відповідність міжнародним стандартам безпеки.

Отже, реалізація Держприкордонслужбою України координаційної функції на міжнародному рівні має вирішальне значення для забезпечення належного рівня безпеки на державному кордоні України. Співпраця з іноземними партнерами може допомогти ефективніше протидіяти спільним викликам та загрозам. Міжнародна співпраця в сфері охорони державного кордону є необхідною у зв'язку з глобалізацією та зростанням транскордонних загроз. Спільні зусилля країн сприяють створенню більш безпечного та стабільного світу. Тому подальший розвиток міжнародної координації має залишатися одним із пріоритетів в діяльності Держприкордонслужби України.

1. Зьолка В., Мота А. Державна прикордонна служба України як суб'єкт реалізації державної міграційної політики України. *Migration & Law*. 2021. № 1. С. 50–68.

2. Про схвалення Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 687-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-2019-%D1%80#Text>.

3. Міжнародне співробітництво Державної прикордонної служби України. *Державна прикордонна служба України*. URL : <https://dpsu.gov.ua/ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo-derzhavnoi-prikordonnoi-sluzhbi-ukraini/>.

4. Гула В., Дзяворук А., Бойко В., Андрушко В. Загальні засади координаційної діяльності органів охорони державного кордону з питань здійснення прикордонного контролю у пунктах пропуску. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки.* 2021. № 2 (85). С. 43–57.

УДК 331.556.2+314.15.045

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/289-291

Лілія ЛІСНИЧЕНКО

провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Міграційні процеси в країні мають великий вплив як на економічний, політичний та культурний потенціал суспільства безпосередньо країн походження та прийому мігрантів, так і на світову стабільність у цілому. Війна в Україні лише посилила міграційні процеси в державі, які тривають не один рік. Якщо до повномасштабного вторгнення військ РФ основними мотивами переміщення українців були пошук кращих можливостей для праці, навчання, порятунку від природних катастроф або родинні обставини, то в останні два роки основною причиною переміщення наших громадян стало погіршення безпекової ситуації в країні внаслідок постійних ракетних обстрілів та активних бойових дій на значній території країни. На жаль, більшість громадян прифронтових зон вимушені залишати власні домівки і тікати в пошуках бодай якогось мирного існування. На початку повномасштабного вторгнення стан міграційних процесів в Україні набув катастрофічних масштабів. Так, за даними дослідження Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) в період 24.03–01.04.2022 внутрішньо переміщеними особами стали 7,1 млн громадян або 16 % населення країни, серед яких переважали жінки (59 %); було багато вагітних жінок, жінок з малими дітьми, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та хронічними захворюваннями [1]. За підрахунками ООН, за межі країни виїхало 3,3 млн осіб, переважно жінки і діти [2]. Тоді найбільше біженців з України прибуло до Польщі – понад 2 млн осіб, Молдови – понад 518 тис., Румунії – понад 359 тис., Угорщини – майже 300 тис. та Словаччини – понад 240 тис. [3].

Згодом ситуація дещо стабілізувалась і українці почали потроху повертатися додому. Звичайно, лише ті, які мали куди повертатися. Адже через війну в Україні станом на початок 2024 р. зруйновано понад 250 тис. об'єктів житлового фонду [4].

За даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, обсяг внутрішньої міграції станом на початок 2024 р. становив 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб. З них 3,8 млн (78,9 %) – повнолітніх осіб та 1,0 млн (21,1 %) – осіб до 18 років, 40,2 % чоловіків та 59,8 % жінок, переважно у віці 31–50 та 61–70 років [5]. Дані міжнародних організацій щодо ВПО в Україні дещо відрізняються від офіційних даних державних організацій країни. Так, станом на кінець 2023 р. МОМ зазначила, що орієнтовна кількість ВПО в Україні – 3,52 млн. Найбільше зареєстровано ВПО у Дніпропетровській (390 тис. осіб), Харківській (356 тис. осіб) та Київській (335 тис. осіб) областях. Серед загальної кількості зареєстрованих ВПО 61 % жінок та 39 % чоловіків, 4 % з них мають статус інвалідності. За віковим розподілом найбільше ВПО 18–59 років (53 %), до 18 років – майже чверть (27 %), і п'ята частина – особи понад 60 років (20 %) [6].

Також згідно з результатами Двадцять другого загальнонаціонального опитування «Настрої та економічне становище населення», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 01.06–02.06.2023 (вибірка 1000 респондентів), частка респондентів, які були змушені покинути місце постійного проживання, складає 18 %, найбільше переселенців серед вихідців зі східного макрорегіону – понад 60 %. 75% серед переміщених осіб висловлюють намір повернутися додому: 12 % – найближчим часом, 14 % – хочуть повернутися, але ще почекають, 49 % – повернуться, але після закінчення війни. Водночас 19 % зазначили, що вже не повернуться додому, і цей відсоток зріст удвічі порівняно з літом 2022 р. [7]. За даними

опитування, проведеного Агентством ООН у справах біженців (УВКБ ООН) протягом квітня–травня 2023 р., 82 % ВПО планують або сподіваються повернутися до свого місця проживання. Після переміщення 50 % ВПО змогли повернутися до рідних регіонів з короткостроковими візитами, які допомагають людям підтримувати зв'язки з родинами та громадами й ухвалювати обґрунтовані рішення щодо умов можливого повернення. За даними дослідження, Миколаївську, Чернігівську, Київську та Харківську області, а також м. Київ, було зазначено серед районів запланованого повернення. Безпеку та захист респонденти назвали основними факторами, які перешкоджають переміщеним особам повернутися додому зараз, а доступ до основних послуг, житла, роботи та засобів до існування було визначено умовами, що сприяють поверненню [8].

Звісно, одним з основних чинників швидкої адаптації та соціалізації ВПО є їх працевлаштування та належний рівень матеріального забезпечення. Зокрема, на кінець 2024 р. 2,6 млн осіб цієї категорії отримують соціальні виплати від держави відповідно до статусу ВПО [9]. Майже 3,5 тис. ВПО отримали ваучери на навчання, перекваліфікацію та підвищення кваліфікації [10].

Щодо зовнішньої міграції, то тут ситуація дещо складніша. Адже станом на кінець 2023 р., за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), за кордоном знаходилося 6,3 млн біженців з України, з них 5,9 млн осіб зафіксовано в Європі та 403,6 тис. осіб в інших країнах [11].

За даними Євростату, станом на 31.12.2023 статус тимчасового захисту в ЄС отримали 4,31 млн громадян України, які втекли з країни через російське вторгнення. Основними країнами ЄС, які приймали бенефіціарів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1,25 млн осіб або 29,0 % від загальної кількості), Польща (954,8 тис. осіб або 22,1 %) та Чехія (373,0 тис. осіб або 8,7 %). Порівняно з кінцем листопада 2023 р. найбільше абсолютне зростання кількості бенефіціарів спостерігалось в Німеччині (+15,3 тис.; +1,2 %), Чехії (+3,7 тис.; +1,0 %) та Іспанії (+2,3 тис.; +1,2 %). Дещо зменшилася кількість бенефіціарів в Італії (-125 осіб; -0,1 %), Франції (-245 осіб; -0,4 %) та Польщі (-315 осіб; -0,0 %) [12].

За даними опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 04.07–11.07.2023 (вибірка 2113 респондентів, українці віком від 18 років і старші, які знайшли тимчасовий прихисток у 31 країні Європи після 24.02.2022), основна частина опитаних (59 %) перебуває в Європі приблизно рік. Найбільше таких серед українців, які виїхали зі Сходу країни (69 %) та столиці (72 %). Ще 8% перебувають в Європі майже півроку, 4 % – кілька місяців. 49% українців, які переїхали після вторгнення, не хотіли б залишитися жити за кордоном, а 33 % мають такий намір. Майже кожен п'ятий (18 %) вагається з рішенням, повертатися чи залишатись [13].

На бажання постійного проживання за кордоном впливає багато чинників, зокрема умови проживання та можливість працевлаштування. Так, 49 % опитаних українських біженців в Європі працевлаштовані. Найбільше працевлаштованих українців у Східній Європі (67 %), найменше – у Західній Європі (35 %). Найменше працевлаштованих українців, які приїхали з Півдня та Сходу країни, а також з Києва. Серед тих, хто добре володіє місцевою мовою, більшість працевлаштовані. Серед працевлаштованих понад 80 % мають роботу в країні перебування, 14% – в Україні або одразу в кількох країнах. Рівень працевлаштування серед чоловіків майже у 1,5 рази вищий, ніж серед жінок. Серед респондентів, які не мають дітей, зайнятість вища, ніж серед тих, хто має. Серед осіб з дітьми 14 % не працюють через необхідність доглядати дитину. Четверть респондентів у віці 16–24 років не працюють через навчання [13].

Болючим питанням для держави в майбутньому стане повернення українців додому. За даними комплексного дослідження, проведеного Лабораторією законодавчих ініціатив протягом грудня 2022 р. – липня 2023 р. (вибірка 1032 респондентів, які виїхали за кордон), 70 % респондентів точно або радше не повернуться в Україну до завершення війни. У регіональному розрізі точно не планує повертатися до України до завершення війни кожен третій опитаний зі Сходу України (33 %) та кожен четвертий із Півдня (25 %). Також майже 70 % опитаних планують повернутися саме до того населеного пункту, звідки виїхали. Серед основних умов повернення в Україну респонденти зазначили припинення бойових дій, обстрілів і завершення війни (34 %); наявність роботи і гідної заробітної плати (32 %); ефективну боротьбу з корупцією в країні (20 %) [14].

За даними дослідження, проведеного науковцями Міждисциплінарної лабораторії дослідження війни в Україні Університету Національної Освітньої Комісії в Кракові

протягом жовтня–листопада 2023 р. (вибірка 466 респондентів), 42 % опитаних мають намір повернутися до України. Найсуттєвішими факторами повернення на Батьківщину респонденти вказали: закінчення війни (67 %), добре оплачувана робота в Україні (38 %), ліквідація корупції (31 %), любов до України (31 %), вищий рівень життя в Україні (28 %), бажання жити і розвиватися в Україні (27 %) [15].

Загалом держава активно працює в напрямі поліпшення міграційної політики в країні. Зокрема, Урядом схвалено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2023 року та затверджено Операційний план заходів з її реалізації у 2023–2025 роках. Стратегія спрямована на створення умов, за яких внутрішньо переміщені особи не потребуватимуть спеціальної допомоги чи захисту у зв'язку з їх переміщенням і зможуть в повному обсязі користуватися своїми конституційними правами без будь-якої дискримінації, в тому числі за походженням чи фактом внутрішнього переміщення [16]. Також проводиться постійна робота щодо покращення послуг для громадян України за кордоном. Зокрема, у сфері отримання/обміну документів збільшено кількість відокремлених підрозділів ДП «Документ» в країнах із найбільшою кількістю громадян України з метою полегшення та пришвидшення оформлення паспорту громадянина України для виїзду за кордон та надано можливості дистанційного обміну посвідчення водія на право керування транспортним засобом та видачі нового у разі втрати тощо.

Однак, підсумовуючи зазначені вище дані опитувань та статистичних звітностей щодо міграційних процесів, які відбуваються з українцями протягом двох років повномасштабного вторгнення, констатуємо кричущу необхідність проведення значної роботи з боку державних органів у сфері міграційної політики. Адже відмічається збільшення негативних настроїв серед ВПО, зокрема щодо їхнього матеріального становища та зростання орієнтації на зовнішню міграцію. Серед зовнішніх мігрантів збільшується відсоток тих, хто вже не бачить себе мешканцем нашої держави, поступово адаптуючись до країни, в якій знайшов прихисток.

1. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 2 (24 March – 1 April 2022). *IOM*. URL : <http://surl.li/rbmkw>.
2. Куди українці їдуть від війни: скільки наших виїхало, куди та що їм пропонують. *TCH*. URL : <http://surl.li/bzaf>.
3. ООН: Понад 3,3 мільйона людей залишили Україну через війну. *DW.com*. URL : <http://surl.li/rbiwa>.
4. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *KSE*. URL : <http://surl.li/qmbob>.
5. Аналітика. Кількість зареєстрованих облікованих ВПО. *ІОЦ*. URL : <https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/>.
6. Україна – базова територіальна оцінка зареєстрованих ВПО – Раунд 31 (грудень 2023). *IOM*. URL : <http://surl.li/qtefa>.
7. Двадцять друге загальнонаціональне опитування. Настрої та економічне становище населення (1-2 червня 2023). *Рейтинг*. URL : <https://is.gd/VuOl7>.
8. Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPS from Ukraine #4. *UNHCR*. URL : <https://is.gd/rjvp1T>.
9. В Україні налічується 4,9 мільйона внутрішніх переселенців – Верещук. *Укрінформ*. URL : <http://surl.li/pahtf>.
10. Держава шукає додаткові можливості для працевлаштування внутрішніх переселенців. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL : <http://surl.li/pakcn>.
11. Ukraine situation Flash Update #62. *UNHCR*. URL : <http://surl.li/pakqi>.
12. Over 4.3 million people under temporary protection. *eurostat*. URL : <http://surl.li/qtevh>.
13. Всеєвропейське дослідження українців у Європі : порівняльне дослідження. 2023. 67 с. URL : <https://is.gd/zGuJqr>.
14. Соціологічне дослідження: Чи повернуться в Україну біженці після завершення війни? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL : <https://is.gd/V8CHEc>.
15. Blisko połowa Ukraińców, które uciekły przed wojną do Polski, chce tu zostać. *ORZEL INNOWACJI KONKURS DLA START-UPÓW I INNOWACYJNYCH FIRM*. URL : <http://surl.li/qtffk>.
16. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 312-р. URL : <http://surl.li/>

УДК 341.17

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/292-293

Тетяна МОІСЕСВА

доцент кафедри міжнародних
відносин та права,
кандидат історичних наук

Анастасія КРАСИЛЬНИКОВА

студентка 3 курсу спеціальності
«Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національного університету
«Одеська політехніка»

«ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК»: ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ САЙТУ МЗС УКРАЇНИ)

«Люблінський трикутник» («ЛЗ») – це регіональний альянс трьох європейських держав: України, Литви і Польщі, – які мають спільні історичні, культурні та геополітичні зв'язки.

Ключові напрями співпраці трьох країн окреслені «Дорожньою картою співробітництва між Україною, Литовською Республікою та Республікою Польща в рамках “Люблінського трикутника”» (далі – «Дорожня карта»). Документ біло підписано 7 липня 2021 р. у Вільнюсі міністрами закордонних справ: Дмитром Кулебою (Україна), Габрієлюсом Ландсбергісом (Литовська Республіка), Збігневом Рау (Республіка Польща) [3].

«Дорожня карта» передбачає розвиток постійного діалогу із зовнішніми партнерами та міжнародними організаціями (серед яких ООН, ОБСЄ, РЕ та ін.); сприяння спільним ініціативам «ЛЗ» в рамках Східного партнерства; підтримку співробітництва України в межах інших регіональних союзів («Тримор'я», «Бухарестська дев'ятка», «Асоціативне Тріо»).

Значна частина документа присвячена визначенню загальних рис (завдань) співпраці держав «ЛЗ» в низці сфер, серед яких: оборона, безпека (в тому числі – енергетична, інформаційна та кібербезпека), економіка та інфраструктура, боротьба з наслідками COVID-19, стратегічна комунікація та протидія гібридним загрозам, а також культурно-гуманітарна сфера [3].

Більш детально варто розглянути саме сферу безпеки, яка наразі для України є однією з ключових у співробітництві з міжнародними партнерами.

«Дорожня карта» пропонує низку механізмів та інструментів співпраці «ЛЗ» в галузі безпеки та оборони, серед яких: підтримка реформ в оборонній сфері та стабільний розвиток обороноздатності України (через різні програми та інструменти, в тому числі ЄС та НАТО); постійний діалог та консультації (з керівниками департаментів оборонної політики міністерств оборони) з питань регіональної безпеки та безпеки Балто-Чорноморського регіону; розвиток литовсько-польсько-української бригади ЛИТПОЛУКРТРИГ (участь в миротворчих/гуманітарних операціях під егідою ООН, НАТО і ЄС та проведення спільних військових навчань) [3].

Варто наголосити на актуальності для країн «ЛЗ» проблеми енергетичної безпеки, адже саме енергетичну залежність від власних енергоносіїв рф використовує як аргумент для шантажу. Зменшення цієї залежності має розвиватися шляхом: розвитку «зелених» економік; активізації взаємодії в енергетичному секторі, зокрема, у взаємовигідному використанні газотранспортної інфраструктури і «синхронізації енергетичних систем Литви та України з континентальною Європейською мережею (СЕН)» [3].

Багато уваги країни «Люблінського трикутника» приділяють інформаційній безпеці та протидії дезінформації, яку росія використовує як потужну гібридну зброю. Так, після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. під інформаційні атаки рф потрапили Польща і Литва, які активно надавали Україні політичну і військову допомогу.

Для обговорення цих питань та пошуку ефективних методів запобігання і реагування на гібридні загрози держави «ЛЗ» активно послуговуються майданчиками міжнародних

організацій та форумів.

Об грудня 2022 р. під час форуму «ЄС-Україна з протидії дезінформації» три неурядові організації (Ініціатива громадянської стійкості (CRI), Інститут Костюшко та Детектор Медіа) представили комплексний спільний звіт, в якому охарактеризовано виклики для «ЛЗ», пов'язані з російською дезінформаційною та пропагандистською діяльністю. На думку експертів, здійснюючи подібну діяльність, РФ переслідує декілька цілей: викликання песимізму у пересічних громадян; підрич довіри між окремими країнами і групами країн; «дискредитація міжнародної співпраці» [2].

У звіті були також представлені рекомендації (для всіх зацікавлених сторін) щодо покращення інформаційної безпеки і захисту від пропаганди, серед яких заслуговують на увагу: створення координаційного органу, «відповідального за стратегічну комунікацію як всередині країни, так і за кордоном»; запровадження комплексної системи моніторингу дезінформації; об'єднання зусиль та обмін корисним досвідом країн-партнерів у сфері протидії пропаганді та дезінформації [2].

Аналогічний захід відбувся в Женеві, на платформі Ради ООН з прав людини (16 березня 2023 р.), в ході якого було наголошено на необхідності систематичної роботи з протидії російським наративам на всіх міжнародних майданчиках [4].

09 травня 2023 року у штаб-квартирі ЮНЕСКО, відбулась презентація спільної доповіді країн «Люблінського трикутника» «Стійкість щодо дезінформації». На меті виступів учасників заходу стояло питання необхідності подальшого об'єднання зусиль для боротьби проти російської пропаганди та дезінформації на міжнародному рівні. У них було акцентовано на формуванні стійкості до маніпуляцій та втручання з боку РФ в інформаційний простір інших країн та міжнародних організацій. Учасники звертали особливу увагу на шляхи подолання негативного впливу російських наративів [1].

А 18 червня 2023 р. представники «Люблінського трикутника» провели в Нью-Йорку при ООН презентацію спільної доповіді «Стійкість до дезінформації: перспектива «Люблінського трикутника»» [5].

Отже, в умовах війни безпека (на всіх рівнях) вкрай важлива і «Люблінський трикутник» проводить активну співпрацю в цій сфері, охоплюючи низку аспектів: військовий, енергетичний, інформаційний.

1. Вперше на майданчику ЮНЕСКО країни Люблінського трикутника презентували спільну доповідь «Стійкість щодо дезінформації». *Міністерство закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/news/vpershe-na-majdanchiku-unesko-krayini-lyublinskogo-trikutnika-prezentovali-spilnu-dopovid-stijkist-shchodo-dezinformaciyi>.

2. Громадські організації Люблінського трикутника представили в Брюсселі спільний звіт про російську дезінформацію та пропаганду. *Міністерство закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/news/gromadski-organizaciyi-lyublinskogo-trikutnika-predstavili-v-bryusseli-spilnij-zvit-pro-rosijsku-dezinformaciyu-ta-propagandu>.

3. Дорожня карта співробітництва між Україною, Литовською Республікою та Республікою Польща в рамках «Люблінського трикутника». *Міністерство закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/news/dorozhnya-karta-spivrobittstva-mizh-ukrayinoyu-litovskoyu-respublikoyu-ta-respublikoyu-polshcha-v-ramkah-lyublinskogo-trikutnika>.

4. На полях Ради ООН з прав людини представили спільну доповідь громадських організацій країн Люблінського трикутника про російську дезінформацію та пропаганду. *Міністерство закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/news/na-polyah-radi-oon-z-prav-lyudini-predstavili-spilnu-dopovid-gromadskih-organizacij-krayin-lyublinskogo-trikutnika-pro-rosijsku-dezinformaciyu-ta-propagandu>.

5. Україна, Литва та Польща в ООН привернули увагу країн-членів ООН до російської дезінформації та мови ворожнечі. *Міністерство закордонних справ України*. URL : <https://mfa.gov.ua/news/ukrayina-litva-ta-polshcha-v-oon-privernuli-uvagu-krayin-chleniv-oon-do-rosijskoyi-dezinformaciyi-ta-movi-vorozhnechi>.

Світлана НІКОЛАЙЧУК

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА МІЖНАРОДНИХ ОБ'ЄДНАНЬ У РОЗБУДОВІ МИРУ І МИРНОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Понад два роки повномасштабної війни в Україні забрали тисячі життів, спричинили незліченні руйнування, змусили мільйони людей покинути свої домівки, травмували ціле покоління, розділили сім'ї та громади, вкрали дитинство, спустошили економіку, завдали непоправної шкоди навколишньому середовищу.

За підрахунками, наведеними на сайті ООН, Україна протягом наступного десятиліття потребуватиме 486 мільярдів доларів США на відбудову та відновлення.

В таких ситуаціях міжнародні організації відіграють величезну роль у наданні гуманітарної допомоги, підтримці громадян та економіки. Значну частину їхньої діяльності займає запобігання виникненню та вирішення конфліктних ситуацій.

Механізм вирішення конфліктів міжнародними організаціями має переважно політичний характер і спирається на міжнародне право. В разі існування відкритого військового протистояння на територіях держав (як приклад, конфлікти в Грузії, Нагірному Карабаху, Абхазії) за втручання міжнародних організацій хоч і не вдавалось повністю вирішити конфлікт, однак збройні сутички вдалося припинити і перевести їх у стадію заморожених конфліктів, що в подальшому відкривало шлях для дипломатичного вирішення ситуації.

Ключовими міжнародними організаціями та об'єднаннями, які впливають на світову арену у політичному, економічному, соціальному та гуманітарному вимірах, є:

1. Організація Об'єднаних Націй (ООН) – найбільш впливова міжнародна організація, створена для забезпечення міжнародного миру і безпеки, розвитку, прав людини та гуманітарної допомоги;

2. Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) – організація, що надає фінансову допомогу країнам у скрутних економічних ситуаціях та сприяє стабільності світової фінансової системи;

3. Світовий Банк – інститут, що надає фінансову і технічну допомогу країнам у розвитку для зменшення бідності та підвищення життєвого рівня;

4. Європейський Союз (ЄС) – політико-економічний союз, який об'єднує країни Європи для спільного розвитку, торгівлі та співробітництва;

5. НАТО – військовий альянс, створений для колективної оборони та безпеки своїх членів;

6. Міжнародний Червоний Хрест і Червоний Півмісяць – гуманітарні організації, які надають допомогу в разі природних катастроф, війн та конфліктів;

7. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – гуманітарна організація, що надає допомогу в разі війн, конфліктів та катастроф; займається захистом жертв війни, пошуком зниклих осіб та наданням гуманітарної допомоги;

8. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) – організація, яка працює у сфері забезпечення безпеки, демократії та прав людини в Європі, Центральній Азії та Північній Америці;

9. Міжнародний Комітет з Рятування Дітей (МКРД) – організація, що працює у сфері захисту прав дітей, гуманітарної допомоги та розвитку; надає допомогу дітям у кризових ситуаціях та забезпечує їхню освіту та захист.

Це не виключний перелік прикладів міжнародних організацій, які відіграють важливу роль у різних сферах міжнародного співробітництва та розбудові миру.

Для дослідження ролі міжнародних організацій і об'єднань у мирному врегулюванні

військових конфліктів, в тому числі і в Україні, зупинимося на трьох основних організаціях – ООН, ОБСЄ, МКЧХ, які мають позитивний досвід з мирного врегулювання військових конфліктів у нашому регіоні:

– Організація Об'єднаних Націй (ООН). Статус: ООН є міжнародною міжурядовою організацією, що об'єднує 193 держави-члени, які прийняли Устав ООН і отримали міжнародне визнання, з метою спільної роботи над проблемами миру та безпеки, розвитку, прав людини та гуманітарної допомоги. Мета: забезпечення міжнародного миру та безпеки, розвитку ефективних відповідей на глобальні проблеми, захист прав людини та сприяння соціальному прогресу. Завдання: ООН займається вирішенням конфліктів, миротворчістю, гуманітарною допомогою, розвитком, збереженням навколишнього середовища, правами людини та боротьбою за світовими проблемами, такими як бідність, голод та захист клімату. Нормативна база: основою для діяльності ООН є Устав Організації об'єднаних націй, який був прийнятий 26.06.1945. ООН має свою головну штаб-квартиру в місті Нью-Йорк, США, та різноманітні установи, офіси та агентства у багатьох країнах світу. ООН фінансується за рахунок добровільних внесків держав-членів, а також за рахунок внесків з програм та фондів, які діють під егідою ООН. Держави-члени вносять фінансові внески в ООН згідно із спеціальною системою внесків, яка базується на їхньому економічному стані. Кожна держава-член має право на один голос у Генеральній Асамблеї ООН. Україні стала членом ООН 24.10.1945 і з тих пір бере активну участь у роботі різних органів та агентств ООН, співпрацюючи з іншими країнами у вирішенні глобальних проблем.

Проблема входження РФ до ООН виникла у зв'язку із складними політичними обставинами та геополітичними конфліктами. Офіційно росія стала членом ООН 24.10.1945 як одна із засновниць після підписання Статуту ООН. Проте після подій, які відбулись в Криму та на Сході України в 2014 р., були запроваджені міжнародні санкції проти Росії, а також висунуті обвинувачення в порушенні міжнародного права. Це призвело до загострення відносин між росією та іншими державами-членами ООН, а також до обмеження деяких прав росії в міжнародних організаціях. Наприклад, росія в 2014 р. була виключена зі складу Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) через ситуацію в Україні. Проблема членства росії в ООН залишається актуальною, і її вирішення залежить від політичної волі та дипломатичних переговорів між росією та іншими державами-членами ООН;

– Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Статус: ОБСЄ є регіональною міжурядовою організацією, що об'єднує 57 учасниць з Європи, Центральної Азії та Північної Америки. Ці країни мають статус держав-учасниць ОБСЄ та беруть участь у прийнятті рішень та впливі на діяльність організації. Мета: сприяння розвитку демократії, прав людини, економічному розвитку та безпеки в Європі. Завдання: ОБСЄ займається моніторингом виборів, допомогою у розв'язанні конфліктів, сприянням гуманітарним діям, захистом прав людини та підтримкою економічного розвитку. Нормативна база: ОБСЄ складається з різноманітних документів, включаючи Гельсінкський фінальний акт 1975 р. та Паризький хартичний акт 1990 р. Головний офіс ОБСЄ знаходиться у Відні, Австрія. Окрім того, ОБСЄ має спеціальні місії та представництва у різних країнах-учасницях, де вони здійснюють свою діяльність.

ОБСЄ фінансується за рахунок внесків своїх держав-учасниць. Ці внески базуються на принципі «членських внесків», де кожна держава-учасниця сплачує певну суму залежно від свого економічного потенціалу. ОБСЄ також може отримувати фінансову підтримку від міжнародних організацій та інших донорів для конкретних проектів.

Україна також є членом ОБСЄ з моменту її приєднання у 1992 р. У рамках ОБСЄ Україна співпрацює з іншими державами-учасницями у питаннях безпеки, демократії, прав людини та економічного розвитку в регіоні;

– Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Статус: МКЧХ є міжнародною гуманітарною організацією, яка діє відповідно до міжнародного гуманітарного права та статутів Червоного Хреста на принципах нейтралітету та незалежності. Мета: забезпечення захисту та допомоги жертвам війни та відсіч будь-яких форм страждань та загроз життю та здоров'ю населення. Завдання: МКЧХ займається медичною допомогою, пошуком зниклих осіб, допомогою військовополоненим, захистом мирного населення, пропагандою міжнародного гуманітарного права та наданням гуманітарної допомоги. Нормативна база: міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції та додаткові протоколи до них. Головний офіс МКЧХ розташований у Женеві, Швейцарія – це місце, де приймаються стратегічні рішення та здійснюється координація діяльності організації. МКЧХ фінансується переважно за рахунок добровільних внесків держав-членів, міжнародних організацій,

приватних осіб та інших джерел. Ці кошти використовуються для надання гуманітарної допомоги та реалізації проєктів в різних країнах світу.

МКЧХ є міжнародною організацією, що об'єднує робочий персонал з різних країн світу. У складі МКЧХ діє велика кількість добровольців, які надають свою допомогу під час гуманітарних криз та екстремальних ситуацій. МКЧХ складається з національних товариств Червоного Хреста та Червоного півмісяця у багатьох країнах світу. Ці національні товариства є автономними і готові надавати допомогу відповідно до принципів та стандартів МКЧХ. Кожна країна має своє національне товариство Червоного хреста або Червоного півмісяця, яке реалізує місцеві та національні гуманітарні проєкти та допомагає в разі надзвичайних ситуацій, які є частиною глобальної мережі МКЧХ.

В Україні існує національне відділення Міжнародного Комітету Червоного Хреста, відоме як Українське товариство Червоного Хреста (УТЧХ). Воно було засноване у 1918 р. та входить до складу глобальної мережі МКЧХ.

Найкраще про ефективність роботи та досягнення міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів можуть говорити факти та приклади.

Так, ООН та Європейська Служба Зовнішньої Дії відіграли ключову роль у сприянні мирному врегулюванню конфлікту та Сході України шляхом спільного ведення міжнародних переговорів та моніторингу ситуації на місцях. ООН виступала як посередник у дипломатичних переговорах між урядом України та представниками так званих «ДНР» та «ЛНР» з метою досягнення мирного врегулювання конфлікту. ООН сприяє наданню гуманітарної допомоги для цивільного населення на окупованих територіях, зокрема щодо забезпечення медичним обладнанням, харчуванням, та житлової допомоги. Політична підтримка: ООН публічно висловлює свою підтримку територіальній цілісності та суверенітету України та закликає всі сторони до поваги міжнародного права та припинення ворожнечі.

У 2022–2024 роках ОБСЄ продовжувала активно працювати в Україні, зосереджуючись на таких напрямках. Моніторинг та спостереження: здійснення моніторингу ситуації на місцях конфлікту, зокрема на лінії зіткнення, для виявлення порушень режиму припинення вогню та інших аспектів безпеки. Фіксувалися випадки порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Сприяння політичному діалогу: сприяння проведенню політичних переговорів та діалогу між сторонами конфлікту з метою знаходження мирного врегулювання. Організовувалися зустрічі, медіація та фасилітація для сприяння мирному врегулюванню ситуації. Гуманітарні програми: координація гуманітарних програм та доставка допомоги (продовольства, медичних засобів, матеріальної допомоги тощо) для населення, яке постраждало від конфлікту. Освіта та консультації: проведення освітніх та консультаційних заходів для місцевого населення щодо прав людини, безпеки та розуміння мирного врегулювання конфлікту; сприяння розвитку місцевих механізмів мирного врегулювання та демократичного управління. Повернення викрадених дітей: ОБСЄ відіграла важливу роль у сприянні пошуку та поверненні дітей, які були викрадені або залишилися без догляду внаслідок конфлікту. Співпрацювала з владними органами, міжнародними партнерами та громадськими організаціями для локації дітей та організації їхнього повернення до сімейного середовища. Обмін полоненими: участь у веденні переговорів та посередництві між конфліктуючими сторонами для обміну полоненими; допомагала в організації обміну, визначенні умов та гарантій безпеки для усіх сторін. Підтримка сімей: підтримка сімей викрадених дітей та полонених, надання їм інформації, консультацій та психологічної підтримки під час процесу повернення та обміну.

Протягом цих двох років МКЧХ продовжував свою активну діяльність в Україні, зосереджуючи зусилля на наданні гуманітарної допомоги населенню, що постраждало внаслідок конфлікту на Сході країни. Надавав підтримку медичним установам на постраждалих територіях, забезпечуючи їхні потреби у медикаментах, медичному обладнанні та кваліфікованому персоналі. Крім того, забезпечував доступ до медичних послуг для цивільного населення, яке потерпіло від наслідків конфлікту. МКЧХ забезпечував доставку гуманітарної допомоги, включаючи продовольство, воду, гігієнічні засоби та інші необхідні речі, на постраждалі території. Він також координував розподіл допомоги та відновлювальні програми для забезпечення життєвих потреб людей, які втратили свої домівки через конфлікт.

МКЧХ активно працював з урядовими та некерованими організаціями, щоб забезпечити дотримання міжнародних норм та стандартів у сфері гуманітарної діяльності під час конфлікту. Надавав психологічну та соціальну підтримку для постраждалих людей,

включаючи ветеранів, поранених осіб, осіб, що втратили своїх близьких, та тимчасово переміщених осіб; здійснював програми підтримки, консультування та реабілітації для полегшення психологічного та емоційного стану постраждалих.

Ці заходи демонструють важливу роль міжнародних організацій в наданні допомоги та захисту прав людини в умовах війни в Україні, мирному вирішенні конфлікту та підтримці гуманітарних потреб населення, постраждалого від військових дій.

Значний вплив на розбудову миру та регулювання військових конфліктів мають міжнародні норми права та інноваційні підходи до врегулювання військових конфліктів, які застосовуються міжнародними організаціями у контексті таких конфліктів. Так, ратифікація Україною Женевських конвенцій 1949 р. дозволяє їй врегульовувати правовідносини, які склалися під час такого військового конфлікту, в правовому полі та користуватись усім спектром прав, закріплених у конвенціях; здійснюється судове переслідування осіб, які порушили міжнародне право, у тому числі вчинили воєнні злочини, згідно із статутом Міжнародного кримінального суду.

Використання міжнародними організаціями таких ініціатив та програм, як сучасні технології (дрони та супутникове спостереження), забезпечує моніторинг переміщень військ та об'єктів інфраструктури на окупованих територіях; використання платформ штучного інтелекту дозволяє здійснити аналіз великих обсягів даних і прогнозування ризиків для місцевого населення в умовах військових конфліктів.

Звичайно, кожна держава і самостійно вживає усі вищеперелічені заходи для вирішення військових конфліктів на її території, однак фінансові та людські ресурси далеко не всіх держав можуть самостійно впоратися з такими викликами.

Міжнародні організації та об'єднання, об'єднуючи країни, які є їхніми членами, акумулюють у собі надзвичайно великий фінансовий, виробничий, науковий та іншого роду потенціал і в процесі своєї еволюції стали глобальним явищем, яке може суттєво впливати на світову політику та економіку.

Існування міжнародних організацій має велике значення для кожної держави окремо та усього світу загалом.

1. Nations Unies. URL : <https://www.un.org/>.
2. OSCE. URL : <https://www.osce.org/>.
3. ICRC. URL : <https://www.icrc.org/>.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
6. Козак Ю. Г. Міжнародні організації : навч. посібник / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. Київ : ЦУЛ, 2003.

УДК 341.945

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/297-299

Тетяна ОБІХОД

доцент кафедри права
Київського університету
ринкових відносин,
кандидат фізико-математичних наук

МІЖНАРОДНЕ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Адміністративне право України відіграє важливу роль у період військових дій, оскільки воно визначає порядок дій владних органів у таких умовах, забезпечує права і свободи громадян, а також встановлює відповідальність за порушення законодавства. У разі введення воєнного стану чи надзвичайного стану адміністративне право регулює повноваження органів державної влади, вживає невідкладних заходів для забезпечення безпеки та правопорядку, контролює діяльність органів управління, здійснює контроль за додержанням законності. Крім того, адміністративне право регулює питання

адміністративно-територіального устрою, організації державного управління, встановлює порядок надання адміністративних послуг, захищає права та інтереси громадян у воєнний час. Отже, адміністративне право важливе в період військових дій для забезпечення правопорядку, захисту прав та свобод громадян.

Адміністративне право України як будь-яка галузь права має свої джерела, до яких належить у тому числі міжнародне право. Міжнародне право, яке включає угоди, конвенції, договори та інші міжнародні документи, регулює не тільки відносини між державами та міжнародними організаціями, а і може бути використане як джерело права у випадках, коли воно містить норми, які встановлюють права та обов'язки держави щодо адміністративних процедур, правил діяльності державних органів, або у разі вирішення конкретних адміністративних питань, на які не вистачає вітчизняного законодавства. Особливо важливим є питання правозастосування в період військових операцій. Це може включати введення надзвичайних заходів безпеки, обмеження прав та свобод громадян, введення воєнного стану тощо. Законодавство в галузі правозастосування під час військових операцій може бути тимчасово змінене або доповнене для забезпечення ефективного ведення бойових дій та захисту національної безпеки. Учасники конфлікту, включаючи цивільне населення, повинні дотримуватися міжнародних гуманітарних законів та правил міжнародного гуманітарного права, які регулюють поведінку під час воєнних дій. Це стосується, зокрема, захисту цивільних осіб, гуманного поводження з військовополоненими, захисту нейтралітету гуманітарних об'єктів тощо. У період військових операцій важливо забезпечити доступ до правосуддя та можливість звертання до суду в разі порушення прав людини або міжнародного гуманітарного права. Правозастосування в період військових дій може бути складним через обмеження доступу до правоохоронних органів, судової системи та інших правозахисних організацій. Тому важливо забезпечити прозорість та відкритість у цій сфері, а також сприяти співпраці між різними сторонами конфлікту для забезпечення захисту прав людини.

Відповідно до Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, становлять частину внутрішнього законодавства України і мають пряму дію. Тому вони є особливо важливими під час військових дій як складова комплексного правового підходу для врегулювання внутрішніх і зовнішніх питань щодо захисту прав та інтересів громадян, забезпечення правопорядку, врегулювання адміністративних відносин у надзвичайних умовах.

Під час проведення військових операцій застосовується низка міжнародних законів, серед яких можна виділити такі:

1. Женевські конвенції про захист військовополонених та цивільних осіб під час війни;
2. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, які регулюють питання захисту цивільних осіб під час війни, застосування сили та військових операцій;
3. Конвенція про заборону використання, виробництва, накопичення та поширення хімічної та біологічної зброї;
4. Конвенція про заборону використання певних видів зброї, таких як насичений газ, лазерні зброї тощо;
5. Резолюції Ради Безпеки ООН, які можуть містити вимоги щодо зупинення військових операцій, введення санкцій або інших дій.
6. Звичаєве міжнародне право, яке включає загальноприйняті принципи та практики військового конфлікту.

Серед провідних організацій щодо захисту прав людини необхідно відмитити ООН, вплив якої досліджувався як українськими науковцями (І. Грищенко [1], П. Недбайло [2], І. Ніколайко [3] та ін.), так і зарубіжними вченими: Дж. Крофордом, А. Мовчаном, Дж. Хамфрі [4] та ін.). Окрім міжнародно-правових актів, які вміщують правила діяльності, права та обов'язки відповідних суб'єктів, міжнародних органів зі спостереження, контролю за дотриманням основних прав людини, П. Рабінович розрізняє «всесвітні» засоби, які створені і використовуються всесвітнім співтовариством в особі Організації Об'єднаних Націй [5, с. 9]. Серед міжнародно-правових актів, які формулюють права людини, в свою чергу, можна виділити як загальні чи відносно загальні (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо), так і вузькоспеціалізовані, зокрема ті, що стосуються проблем апартеїду, геноциду, прав працівників тощо.

Україна, як і багато інших країн, стикається з низкою складних проблем щодо

правозастосування міжнародних законів під час конфлікту на Сході країни. Деякі з цих проблем включають:

1. Невиконання міжнародних зобов'язань: іноді Україна чи окремі її органи не виконують міжнародні зобов'язання або не реалізують міжнародні стандарти щодо прав людини чи військового конфлікту;

2. Відсутність звітності: існує проблема з відсутністю чіткої системи звітності за порушення міжнародного права під час війни, зокрема за випадки порушення прав людини або воєнних злочинів;

3. Недостатня свідомість та розуміння міжнародних законів: зокрема, у військовослужбовців, політиків та громадян в цілому може бути недостатня свідомість щодо змісту і важливості міжнародних законів у контексті військових конфліктів;

4. Відсутність механізмів впливу на дотримання міжнародних законів: іноді в Україні можуть бути відсутні дієві механізми для забезпечення дотримання міжнародних законів у військових конфліктах.

Для вирішення цих проблем важливо підтримувати незалежність судової системи, вдосконалювати правозахисні механізми, підвищувати освітній рівень населення щодо міжнародних законів та підтримувати співпрацю з міжнародними організаціями та партнерами.

На жаль, існують деякі недоліки у діяльності міжнародних організацій щодо захисту прав людини в Україні. Деякі з головних проблем включають:

1. Недостатність реагування. Іноді міжнародні організації можуть бути повільними у реагуванні на порушення прав людини в Україні. Звідси можуть виникати проблеми з недостатнім захистом прав громадян;

2. Політичні обмеження. У деяких ситуаціях політичні обставини можуть впливати на діяльність міжнародних організацій і гальмувати їх можливості ефективно діяти на захист прав людини в Україні;

3. Недостатність ресурсів. У деяких випадках міжнародні організації можуть мати обмежені ресурси для ефективного захисту прав людини в регіоні, що може призвести до недостатньої дії;

4. Фрагментованість зусиль. Іноді різні міжнародні організації можуть діяти не спрямовано або неефективно через відсутність координації та співпраці між ними.

Для подолання недоліків застосування міжнародного права важливо не тільки використання міжнародних директив, регламентів і Конвенцій, судової практики, а і щоб міжнародні організації в межах неупередженого і комплексного підходу спрямували свої зусилля на покращення координації, реагування та виділення необхідних ресурсів для ефективного захисту прав людини в Україні. При цьому необхідно підкреслити дипломатичність підходу ООН, Європейської комісії для врегулювання ситуації в Україні. Також важливо, щоб уряд України сприяв роботі цих організацій та дотримувався міжнародних стандартів прав людини.

1. Грищенко І. Забезпечити людині належні їй права і свободи (про роботу XVIII сесії Комісії ООН по правах людини). *Радянське право*. 1962. № 5. С. 114.

2. Недбайло П. XIV сесія Комісії Організації Об'єднаних Націй по правах людини. *Радянське право*. 1958. № 5. С. 139–141.

3. Ніколайко І. В. Права людини та система ООН (проблеми багатостороннього міжнародного співробітництва) / відп. ред. В. Н. Денисов. Київ : Наук, думка, 1991.

4. Humphrey J. P. Human Rights and The United Nations: a great adventure. Dobbs Ferry, New York : Transnational Publishers, Inc., 1984.

5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : посібник. Київ, 1994.

УДК 341.238

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/300-301

Людмила РИБАЛЬЧЕНКО

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент

Владислав СИЗОНЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА США І УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стратегічне партнерство між США та Україною охоплює низку напрямів, серед яких: військова співпраця, економічна взаємодія, політичний діалог та культурний обмін. Особливо важливою є військова співпраця, яка включає в себе навчання, спільні військові маневри, обмін досвідом та технологіями. Стратегічне партнерство між Україною та США має давню історію та ґрунтується на спільних цінностях та інтересах. З початком повномасштабної російської агресії у 2022 р. це партнерство стало ще більш важливим для забезпечення національної безпеки України.

Співробітництво з США не лише надає Україні міцний захист на міжнародній арені, але й сприяє розвитку та впровадженню реформ, підсиленню оборонних здібностей та енергетичної безпеки. Розвиток стратегічного партнерства між Україною та США є надзвичайно важливим для нашої країни, і в останній час ці відносини активно розвиваються. Неможливо заперечити, що підтримка США в рамках військово-політичного та військово-технічного співробітництва обумовлена швидкими змінами в системі міжнародної та регіональної безпеки, а також появою нових викликів та загроз для української держави з боку російської федерації [2].

Як зазначає О. Березюк, оскільки в основі державного будівництва США і України є спільні демократичні цінності, то очевидно, що у них мають бути і схожі стратегії національного розвитку та підходи до усунення проблем національної безпеки. У зв'язку з цим для України надзвичайно велике значення має правильне розуміння основних принципів і напрямів розвитку внутрішньої і зовнішньої політики США. Як і те, що слід адекватно їх оцінювати, особливо щодо міжнародної політики і національної безпеки в умовах повномасштабної російської агресії [1].

Доволі вагомою є роль США у військовому співробітництві. ЗСУ отримали від США матеріально-технічну та гуманітарну допомогу, різні види зброї, які зараз використовуються для захисту нашої країни. Також здійснюється навчання наших військових за програмами та стандартами США.

Розвиток партнерства у сфері кібербезпеки між Україною та США відіграє важливу роль та базується на фінансовій підтримці й технічній допомозі від США. Аналіз матеріалів свідчить, що США продовжують бути готовими відігравати ключову роль у забезпеченні кібербезпеки України. Досвід США в цій області чітко демонструє, що в сучасному світі кіберпростір стає полем для наступальних та оборонних операцій, вимагаючи зосередження зусиль військового та цивільного секторів на цій проблемі, що є результатом визначення противників та союзників. Політика США у сфері кібербезпеки показує, що ця країна вважає кібербезпеку важливою складовою національної безпеки та докладає значних зусиль для її зміцнення та забезпечення, що відображено у прийнятті законодавчих актів у відповідь на поширення нових загроз у кіберпросторі [4, с. 144].

Взаємодія між США та Україною базується на взаємній довірі та спирається на широку правову основу. Сполучені Штати, надаючи фінансову підтримку та ставлячи вимоги перед українським урядом, сприяють проведенню ряду реформ та поступових змін, які необхідні країні, тим самим розширюючи сферу співпраці між двома державами.

Майбутнє співпраці між Україною та США може бути неоднозначним через

політичні зміни в США, але підтримка України залишається стратегічним пріоритетом для США, який, швидше за все, не зміниться. У цьому контексті головна роль України полягає в підтримці якісних відносин з новим керівництвом США та розширенні сфери співпраці між двома країнами [3, с. 213].

Важливо відзначити, що в сучасному світі жодна важлива подія в сфері міжнародних економічних відносин не відбувається без участі США, а стабільність світової економіки, включаючи економіку України, значною мірою залежить від стану американської економіки в умовах глобалізації. Тому для України важливо підтримувати відносини з США не тільки на основі взаємовигідних умов, але й на рівні глибокого стратегічного партнерства.

Отже, стратегічне партнерство між Україною та США має значний потенціал для розвитку. Це партнерство може допомогти Україні у забезпеченні національної безпеки, реформуванні сектора безпеки та євроатлантичній інтеграції.

1. Березюк О. Реалії і перспективи стратегічного партнерства США і України. *Борисфен Інтел*. URL : <https://bintel.org.ua/analytics/realiyi-i-perspektyvy-stratehichnoho-partnerstva-ssha-i-ukrayiny/>.

2. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямків та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку у 2003 році від 08.09.2003. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_076.

3. Величко К. Ю., Холодна А. В. Поглиблення взаємовідносин України та США як чинника стабілізації міжнародних відносин. *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків : ХДУХТ, 2020. С. 213–215.

4. Стежко С. М., Шевченко Т. О. Сучасний досвід США у сфері забезпечення кібербезпеки. *Інформація і право*. 2021. № 2 (37). С. 139–144.

УДК 341.31

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/301-304

Юлія СИНІЦНА

доцент кафедри економічної
та інформаційної безпеки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент

РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СТАНУ ВІЙНИ: АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ

Розуміння сутності термінів «воєнний стан» та «стан війни» має на сьогодні особливу актуальність для України у зв'язку з низкою факторів.

По-перше, воєнний конфлікт на Сході країни (2014 р.): Україна знаходиться у складній ситуації через конфлікт з бойовиками, які підтримуються російською федерацією, на території Донецької та Луганської областей, що, в свою чергу, на сьогодні переріс у повномасштабне вторгнення 22 лютого 2022 р. Ця ситуація вимагає постійного моніторингу та може вимагати введення воєнного стану для забезпечення безпеки громадян та територіальної цілісності країни.

По-друге, загроза від російської федерації: росія продовжує здійснювати агресивну політику щодо України, включаючи військові провокації та окупацію тимчасово анексованих територій (Крим). Ця загроза потребує підтримки військових та правоохоронних сил, що може вимагати розгляду введення воєнного стану.

По-третє, гібридна війна: Україна переживає не лише військову агресію, але і гібридну війну, яка включає інформаційні, економічні та політичні аспекти. Це створює необхідність впровадження різноманітних заходів, включаючи легіслативні, що можуть бути обговорені під час введення воєнного стану. Крім того, безпека громадян: збереження безпеки та захист прав громадян у зоні конфлікту, а також готовність до можливої ескалації конфлікту є одним із основних пріоритетних завдань для уряду України.

З урахуванням цих факторів розуміння сутності термінів «воєнний стан» та «стан війни» залишається надзвичайно актуальним для України і вимагає постійного аналізу та

управління з боку владних органів.

Нормативно-правові документи Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) відображають принципи та стандарти, що регулюють ведення війни, включаючи введення воєнного стану та стану війни. Основними документами ООН, що стосуються цих питань, є такі:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй:

У статуті ООН немає конкретних положень, що стосуються воєнного стану або стану війни. Проте він закликає до врегулювання міжнародних конфліктів мирними засобами та сприяння збереженню міжнародного миру та безпеки;

2. Гаазька та Женевські конвенції:

Ці конвенції містять положення, що регулюють поведінку сторін у збройних конфліктах, зокрема визначають правила щодо захисту цивільних осіб та медичного персоналу, обмеження використання зброї тощо;

3. Резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки:

ООН регулярно приймає резолюції, які стосуються міжнародного миру та безпеки. Деякі з цих резолюцій можуть включати в себе засудження воєнного стану, заклики до припинення воєнних дій, а також рекомендації щодо вирішення збройних конфліктів;

4. Міжнародне гуманітарне право:

Це галузь міжнародного права, що регулює поведінку сторін у збройних конфліктах з метою захисту цивільних осіб та мінімізації гуманітарних наслідків війни. Документи, такі як Женевські конвенції, містять важливі норми з цього питання.

В цілому нормативно-правові документи ООН відображають принципи міжнародного права, спрямовані на збереження миру та безпеки, захист прав людини та мінімізацію гуманітарних наслідків збройних конфліктів, включаючи воєнний стан та стан війни.

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це надзвичайний правовий режим, що вводиться державою в разі загрози або випадку воєнного конфлікту для забезпечення безпеки, порядку та захисту національних інтересів. Введення воєнного стану передбачає низку обмежень для громадян із метою забезпечення ефективної реакції на воєнну загрозу або воєнний конфлікт, включаючи розміщення військ, введення цензури, обмеження прав і свобод громадян тощо [1].

У вітчизняному законодавстві відсутнє чітке визначення терміна «стан війни», і це питання не зазначено докладно. У Конституції України зазначено, що Верховна Рада України може оголошувати стан війни за пропозицією Президента України.

Процедура оголошення стану війни також визначена у Законі України «Про оборону України». Зазначено, що з моменту оголошення стану війни або фактичного початку воєнних дій вводиться воєнний час, який триває до припинення стану війни. Однак визначення терміна «воєнний час» також відсутнє у вітчизняному законодавстві.

Правові аспекти оголошення стану війни врегульовано у III Конвенції про відкриття воєнних дій, прийнятої на Другій конференції у Гаазі 18 жовтня 1907 р. Згідно зі ст. 1 воєнні дії повинні починатися тільки після чіткого попередження, яке може бути або оголошенням війни, або ультиматумом з умовним оголошенням війни. Згідно зі ст. 2 нейтральні держави також повинні бути негайно повідомлені про стан війни. Відповідно, стан війни – це формальна декларація державою про наявність воєнного конфлікту з іншою державою або державами. Введення стану війни офіційно оголошує початок війни і встановлює правовий режим, що регулює відносини між державами, в тому числі права і обов'язки сторін у конфлікті, правила ведення військових операцій тощо.

Важливо розуміти, що введення воєнного стану і стану війни є серйозними кроками, які зазвичай використовуються у надзвичайних обставинах для захисту національної безпеки і суверенітету держави.

Порівняльна характеристика термінів «воєнний стан» та «стан війни» наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика термінів «воєнний стан» та «стан війни»

№	Характеристики, що порівнюються	Термін «воєнний стан»	Термін «стан війни»
1	Причина введення	Вводиться у випадку загрози безпеці держави або наявності внутрішнього або зовнішнього конфлікту, коли звичайні засоби правового регулювання вважаються недостатніми для забезпечення безпеки і порядку.	Декларується під час офіційного початку війни між державами або коли військовий конфлікт вже відбувається.
2	Правовий режим	Вводиться з метою забезпечення безпеки і порядку в рамках існуючого законодавства, встановлює обмеження для громадян та державних органів, а також можливість введення військ для захисту національних інтересів.	Встановлюється як офіційний стан, коли держава декларує, що перебуває у війні з іншою державою або державами. Це може привести до введення різних правових режимів, включаючи можливість введення військ, введення військового законодавства та ін.
3	Дії та обмеження	Включає в себе ряд обмежень для громадян та правоохоронних органів, таких як цензура, обмеження свободи переміщення, обмеження прав громадян тощо. Метою є забезпечення безпеки і порядку в умовах загрози або конфлікту.	Передбачає активну участь в військових діях, мобілізацію військових сил та введення військового законодавства для забезпечення військової діяльності
4	Завершення	Може бути введений на обмежений час і зазвичай скасовується після зняття загрози або завершення конфлікту.	Зазвичай закінчується після підписання мирного договору або домовленості про припинення війни між державами.

Отже, воєнний стан і стан війни є подібними за певними аспектами, але вони мають різні цілі, правові наслідки та способи використання.

Нижче наведено декілька прикладів з історії щодо застосування воєнного стану та стану війни у різних країнах світу:

Воєнний стан:	Стан війни:
1. Франція, 1961 р. Під час Алжирської війни французький уряд оголосив воєнний стан в Алжирі і в метрополії для придушення повстання та забезпечення порядку.	1. США, 1941 р. Після нападу на Перл-Гарбор США офіційно оголосили стан війни проти Японії та вступили до Другої світової війни.
2. Польща, 1981 р. Влада вводить воєнний стан в реакцію на діяльність опозиції та страйки, щоб придушити протести та зберегти владу.	2. Ізраїль, 1967 р. Після шестиденної війни з арабськими країнами Ізраїль оголосив стан війни з Єгиптом, Сирією та Йорданією
3. Туреччина, 1980 р. Військовий переворот призвів до введення воєнного стану, щоб встановити порядок після внутрішньої кризи.	3. Аргентина, 1982 р. Після аргентинського вторгнення на Фолклендські острови Велика Британія оголосила стан війни проти Аргентини, почавши Фолклендську війну.

Ці приклади показують, що воєнний стан та стан війни використовувалися в історії як реакція на внутрішні та зовнішні загрози для забезпечення безпеки та захисту національних інтересів.

Так, перехід від воєнного стану до стану війни і навпаки можливий, але зазвичай він відбувається за різних обставин і має свої власні правила і процедури:

1. Перехід від воєнного стану до стану війни: якщо ситуація, яка викликала введення воєнного стану, загострюється і призводить до офіційного початку війни або військового конфлікту з іншою державою або державами, то може оголошуватися стан війни. Наприклад, якщо конфлікт зовнішнього агресора розвивається до рівня, коли військові дії стають необхідними для захисту країни, остання може оголосити стан війни;

2. Перехід від стану війни до воєнного стану: після закінчення активних бойових дій та підписання мирного договору де-факто стан війни може бути скасований, але може залишитися певна напруга та загроза, що призводить до введення воєнного стану для забезпечення порядку і безпеки в умовах післявоєнного відновлення. Також може виникнути необхідність у введенні воєнного стану для управління наслідками війни, включаючи призначення реабілітаційних заходів, врегулювання внутрішнього порядку тощо.

Отже, перехід між цими двома станами можливий, і він зазвичай відбувається залежно від еволюції конфлікту, зовнішніх обставин та стратегічних вирішень керівництва країни.

Керівництво країни може приймати стратегічні рішення щодо воєнного стану та стану війни відповідно у таких аспектах:

1. Воєнний стан:

– запровадження воєнного стану. У разі загрози безпеці країни або наявності внутрішнього або зовнішнього конфлікту керівництво країни може прийняти рішення про запровадження воєнного стану для забезпечення безпеки та порядку. Це може включати мобілізацію військових сил, розміщення контрольних пунктів, обмеження прав громадян та інші заходи;

– мобілізація ресурсів. Керівництво країни може приймати стратегічні рішення щодо мобілізації економічних, військових та людських ресурсів для підтримки зусиль у війні або в умовах воєнного стану;

– запровадження аварійного стану. У разі ескалації конфлікту або загострення ситуації керівництво країни може прийняти стратегічне рішення про перехід до більш жорстких заходів, таких як запровадження аварійного стану, для забезпечення ефективного керівництва в умовах кризи.

2. Стан війни:

– ведення бойових дій. Керівництво країни має приймати стратегічні рішення щодо проведення військових операцій, стратегій боротьби та захисту національних інтересів у війні;

– дипломатичні переговори. У різних етапах конфлікту керівництво країни може вживати стратегічних дипломатичних заходів для мирного врегулювання конфлікту або для міжнародної підтримки військових операцій;

– гуманітарна допомога. У випадку війни керівництво країни може приймати стратегічні рішення щодо надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало від конфлікту.

Стратегічні рішення керівництва країни у воєнний час або в умовах воєнного стану зазвичай визначаються масштабом та природою конфлікту, наявними ресурсами країни, а також міжнародними відносинами.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

УДК 341.321

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/304-306

Тетяна СУПРУН-КОВАЛЬЧУК

доцент кафедри
соціально-економічних дисциплін
КЗВО «Барський
гуманітарно-педагогічний коледж
ім. М. Грушевського»,
кандидат юридичних наук, доцент

**МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ**

24 лютого 2022 р. російська федерація почала безпідставну, жорстоку загарбницьку й руйнівну війну в Україні, відкрито атакуючи мирне населення та цивільну інфраструктуру. Агресія росії є жорстокою та неприйнятною, порушує права людини та міжнародне право.

Україна, як європейська держава, має право на свій суверенітет та вибір щодо своєї майбутньої спрямованості. Міжнародне співтовариство має обов'язок підтримувати Україну в цих важливих питаннях. Водночас в сучасному суспільстві важливо визнавати та розуміти необхідність забезпечення прав людини та основних свобод за будь-яких обставин, в тому числі і в Україні. Саме тому постає питання необхідності захисту прав та свобод людини під час збройних конфліктів.

Методи ведення військових конфліктів з часом змінюються, що ставить перед міжнародним гуманітарним правом завдання постійно адаптуватися до цих змін. Захист прав людини в умовах збройних конфліктів є дуже важливою темою для сучасних дослідників у галузі міжнародного гуманітарного права та прав людини. Це вимагає постійного вдосконалення законодавства та механізмів захисту прав людини, щоб забезпечити ефективний захист усіх осіб, які перебувають у зоні конфлікту.

Основним напрямом міжурядової співпраці є захист прав людини, що діють на основі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародне співтовариство, включаючи ООН, ЄС та НАТО, засуджує збройні конфлікти та акти агресії, оскільки вони порушують міжнародне право та права людини. Проте, на жаль, збройні конфлікти залишаються реальністю у сучасному світі, і важливо продовжувати працювати над їх врегулюванням та запобіганням ним задля забезпечення миру та безпеки для всіх людей.

На війні, яка триває до сьогодні, вчиняється велика кількість порушень прав людини та МПП: бомбардування медичних закладів, шкіл та цивільних кварталів, масові страти беззбройних цивільних, гвалтування жінок і дітей – це неприпустимі злочини, які потрібно негайно припинити та притягнути винних до відповідальності. Шкода, завдана містам, сілам, сільськогосподарським угіддям, лісам і джерелам води, буде мати серйозні наслідки для місцевого населення та навколишнього середовища.

Женевські конвенції та їх Додаткові протоколи є ключовими документами у сфері регулювання військових конфліктів та захисту осіб, які не беруть участь безпосередньо у бойових діях. Зазначені документи були прийняті 12 серпня 1949 р. в Женеві і встановлюють мінімальні стандарти захисту для цивільних осіб у разі війни; вони є важливим кроком у забезпеченні прав людини під час військових конфліктів і визначенні обов'язків сторін конфлікту щодо захисту цивільного населення, зокрема:

- Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у регулярних арміях (Конвенція I);
- Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі (Конвенція II);
- Конвенція про поводження з військовополоненими (Конвенція III);
- Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Конвенція IV);
- Додатковий протокол I до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.
- Додатковий протокол II до Женевської конвенції 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів немежнародного характеру.

Закони та звичаї війни наразі становлять певну сукупність міжнародно-правових і моральних принципів, що регулюють права та обов'язки воюючих сторін та нейтральних держав під час війни з метою усунення найбільш жорстоких форм ведення бойових дій, покращення долі поранених, хворих та військовополонених, захисту мирного населення, недопущення надмірного насильства між ворогуючими сторонами стосовно як одне одного, так і осіб, які безпосередньо не беруть участь у воєнних діях [1, с. 82].

Основними правами, щодо яких відбуваються масові порушення під час збройних конфліктів, є: 1) право на життя, захист від катувань та нелюдського поводження; 2) право на справедливий судовий розгляд; 3) право на повагу до сімейного та особистого життя; 4) свобода вільного пересування; 5) право на свободу та особисту недоторканність; 6) свобода думки, совісті та релігії; 7) свобода мирних зібрань і асоціацій; 8) свобода об'єднань; 9) право на свободу слова і вираження поглядів; 10) право власності; 11) право на гідний рівень життя; 12) право на освіту; 13) протидія всім проявам дискримінації; 14) права внутрішньо переміщених осіб; 15) права жінок; 16) права дітей; 17) права людей з інвалідністю; 18) права вразливих груп населення; 19) право на участь в управлінні державними справами.

Тому Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові протоколи до них 1977 р. чітко встановлюють обов'язок сторін конфлікту захищати цивільне населення та цивільні об'єкти

від нападів. Так, згідно з п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I стосовно цивільного населення заборонено: «напади невивірковий характеру, а також напади в порядку репресалій, якими є напади, не спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, що не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти, напади, під час яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поражають воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх» [2, с. 184].

У контексті забезпечення прав людини в умовах військових конфліктів надзвичайно важливим є право на отримання гуманітарної допомоги. Згідно з положеннями ст. 30 Женевської конвенції (IV), особам, що перебувають під захистом, надається можливість звертатися до різних організацій, таких як держави-покровителі, Міжнародний комітет Червоного Хреста, національні товариства Червоного Хреста та інші, створені для отримання допомоги. Крім того, згідно зі ст. 55 Женевської конвенції (IV) окупаційна держава зобов'язана забезпечувати населення продуктами харчування та медичними матеріалами, навіть у випадку недостатньої кількості ресурсів на окупованій території. Державо-покровитель має право перевіряти стан постачання продуктів харчування та медичних матеріалів на окупованій території у будь-який час. Проте реальна ситуація в Україні не контролюється жодною світовою організацією, а окупаційні війська знищують все на своєму шляху.

Ще одним важливим порушенням є неможливість забезпечення повного доступу до освіти у зонах військових конфліктів, яке є серйозним порушенням прав людини, особливо дітей. Це завдає шкоди їхньому розвитку та майбутньому. Міжнародне гуманітарне право встановлює мінімальні стандарти у сфері прав людини, які не можуть бути порушені навіть у ситуації війни. Ці стандарти мають захищати права та гідність всіх людей, незалежно від обставин:

– особи, що не приймають участь у військових діях, за будь-яких умов зберігають за собою право на захист та гуманне ставлення без проявів дискримінації, повагу до їхнього життя, фізичну та моральну недоторканість;

– особи, що потрапили в полон унаслідок військових дій, мають право на отримання допомоги, листування з родиною, поваги до їхнього життя, гідності;

– сторони конфлікту обмежені в засобах ведення війни. Забороняється використовувати таку зброю, а також методи ведення бойових дій, що можуть призвести до невинуватених втрат;

– сторони військових конфліктів мають чітко розмежовувати комбатантів та цивільне населення і, якщо є можливість, уникати ситуацій, в котрих останнє ставало б об'єктом нападу та збройної агресії;

– забороняється використання фізичних та моральних катувань, тілесних покарань, а також жорстокого та нелюдського поводження;

– захисту підлягають поранені та хворі. Вони мають бути підібрані і забезпечені належним доглядом з боку тієї сторони конфлікту, під владою якої знаходяться [3].

Враховуючи викладене вище, можемо зробити висновок про те, що хоча повне дотримання прав людини є складним у збройних конфліктах, але доцільно прагнути мінімізувати втрати серед цивільного населення та уникати порушень фундаментальних прав та свобод людини. Міжнародні гуманітарні організації та механізми моніторингу мають відігравати важливу роль у сприянні дотриманню прав людини під час конфліктів, і не тільки опосередковану, а саме безпосередню.

1. Казначеев Д. Права людини в умовах збройного конфлікту (війни). *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 11 бер. 2022р.). Дніпро, 2022. С. 81–84.

2. Білозьоров Є. В., Кіндзера Р. І. Міжнародно-правовий захист мирного цивільного населення в умовах збройного конфлікту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Економічні науки.* 2015. Вип. 30. С. 181–187.

3. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні питання юридичної науки.* 2022. № 17. С. 101–107. URL : http://legalnovels.in.ua/journal/17_2022/14.pdf.

УДК 314.15

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/307-308

Tetyana ISHCENKO

Iryna NIKITINA

Senior Lecturers of Department
of International Relations
and Social and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

MIGRATION: PRESENT TIME CHALLENGES

Migration that is a natural process of the movement of people from one place to another has been a constant phenomenon throughout human history. However, in the present era, migration is accompanied by unique challenges that stem from a variety of factors such as globalization, economic disparities, war conflicts and even climate change and as a result the increasing interconnection of the world. This report aims to explore the challenges of forced migration in the present time, examining both the complexities and the implications for individuals, societies, and governments.

To find the possible ways out of the contemporary situation it is necessary to examine the multifaceted challenges faced by individuals, families, and nations as a result of forced migration due to conflict.

One of the most pressing reasons for migration today is war conflicts. Armed conflicts around the globe have uprooted millions of people, forcing them to flee their homes in search of safety and security. War conflicts create a myriad of challenges for individuals and communities, leading to displacement on a massive scale. Factors such as violence, persecution, destruction of infrastructure, and collapse of governance structures contribute to the forced migration of populations. Displaced individuals often face dire circumstances, including loss of livelihoods, separation from family members, and psychological trauma.

Political instability and conflict are major drivers of forced migration, leading millions of people to flee their homes in search of safety and security. More than 45 armed conflicts are currently taking place throughout the Middle East and North Africa in the following territories: Syria, Turkey, Palestine, Cyprus, Egypt, Yemen, Iraq, Israel, Libya, Morocco, and Western Sahara. The second place in the list of current conflicts takes Africa with 35 armed conflicts, Asia holding the third place with 21 armed conflicts, Europe and Latin America – seven and six conflicts correspondingly [3]. The ongoing conflicts in regions such as Afghanistan, South Sudan and nowadays Ukraine have resulted in large-scale displacement, placing immense strain on neighboring countries and international humanitarian systems. The challenge lies in addressing the root causes of conflict and instability while providing protection and assistance to displaced populations.

Another reason for migration of millions of people is economic disparities that is the result of war conflicts. Economic migrants often leave their home countries in search of better opportunities, driven by factors such as poverty, unemployment, and lack of access to essential resources. However, the disparity in economic development between sending and receiving countries creates tensions and challenges for both migrants and host communities.

The risks to their safety and life are so great that they have no choice but to leave and seek safety outside their country. However, these risks stay to be longer. According to the statistics, there are 35.3 million refugees in the world. More than 54 thousands of them died while migrating since 2014. Only 24 per cent of them are hosted by high-income countries [2]. It is deeply sad data.

Many European institutions view migration as «a positive and empowering experience» but what it is in reality for the refugees themselves? They face lots of challenges including poverty, lack of access to healthcare, education, water, food, housing, and the consequences of environmental degradation.

As OHCHR states «Migrants in an irregular situation tend to be disproportionately vulnerable to discrimination, exploitation and marginalization, often living and working in the shadows, afraid to complain, and denied their human rights and fundamental freedoms» [1].

In many cases, migrants face bureaucratic hurdles, restrictive immigration policies, and a

lack of legal pathways for regular migration, pushing them into irregular and often dangerous journeys. Strengthening international cooperation and upholding the principles of human rights and refugee protection are essential for addressing these challenges and ensuring the safety and dignity of migrants.

The successful integration of migrants into host communities is crucial for promoting social cohesion and cultural diversity. However, achieving meaningful integration requires addressing social and cultural barriers, combating discrimination and xenophobia, and providing access to education, healthcare, and employment opportunities for migrants. Fostering inclusive societies where migrants are valued and respected contributes to the overall well-being and prosperity of communities.

In conclusion, migration poses numerous challenges in the present time, stemming from economic disparities, political instability, climate change, legal complexities, and social integration issues. Addressing these challenges requires a multi-dimensional approach that recognizes the interconnectedness of migration with broader issues such as development, security, and human rights. By adopting inclusive and rights-based policies, promoting international cooperation, and addressing the root causes of migration, societies can harness the potential benefits of migration while mitigating its negative impacts on individuals and communities.

1. About migration and human rights. *United Nations*. URL : <https://www.ohchr.org/en/migration/about-migration-and-human-rights>.
2. Refugees, asylum seekers and migrants. *Amnesty International*. URL : <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/refugees-asylum-seekers-and-migrants/#:~:text=The%20Universal%20Declaration%20of%20Human,where%20they%20risk%2>.
3. Today's Armed Conflicts. *GENEVA ACADEMY*. URL : <https://geneva-academy.ch/galleries/today-s-armed-conflicts>.

УДК 323:327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/308-310

Богдан КИРИЛЕНКО

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стан і тенденції міжнародної безпеки є одним із основних факторів, що обумовлюють формування національної безпеки України [1, с. 286–287].

Треба підкреслити, що головне завдання у сфері міжнародної безпеки в сучасних умовах полягає у створенні дієвих механізмів спільної боротьби із міжнародними загрозами.

Проблема міжнародної безпеки протягом багатьох років була об'єктом інтересу з боку багатьох політиків і науковців. Серед вітчизняних учених, які провели широкий спектр досліджень у військово-політичній сфері, щодо створення структур регіональної і глобальної безпеки, виділяється видатний вчений та колишній Секретар Ради національної безпеки України академік В. Горбулін [2; 3; 4].

24.02.2022 російські війська варварські вторглися на територію України. Назавжди в нашій пам'яті залишаться звірства росіян у Бучі, Гостомелі, Ірпені та інших населених пунктах України. За час війни, яка продовжується за незалежність нашої держави, героїчно загинуло багато наших військових та цивільних осіб, зруйновані міста, населені пункти, підприємства та інші об'єкти цивільної інфраструктури.

Це вторгнення росії стало проявом величезної небезпеки, яка зруйнувала мир в Україні та в цілому на європейському просторі, що безпосередньо негативно вплинуло на систему безпеки, яка будувалась на континенті протягом багатьох десятиріч, включно з

міжнародними зобов'язаннями, узгодженими за минулі 30 років. росія свідомо обрала шлях збройного конфлікту, агресії, послідовно та рішуче заперечуючи верховенство міжнародного права над національним. Тому впевнено можна стверджувати, що міжнародна система безпеки вичерпала себе та потребує кардинального вдосконалення задля врегулювання не лише широкомасштабної військової агресії на території України, але і світового порядку в цілому.

Вочевидь, нині прогресивне людство стоїть перед міжнародними загрозами нового типу, які демонструють неефективність наявної системи військової колективної безпеки. У сьогоdnішніх умовах національну безпеку вже недостатньо визначати як здатність держави захистити себе від зовнішніх джерел загрози власному існуванню. Формування, а відтак і забезпечення національної безпеки залежить не лише від внутрішніх факторів. Національна безпека діалектично пов'язана з міжнародною безпекою для підтримання та зміцнення загального миру. В межах правового поля є потреба в конструктивному відповідальному діалозі між суб'єктами міжнародного права, що обумовлює правовий зв'язок державних органів з відповідними міжнародними інститутами, оскільки правова, демократична держава має негайно реагувати на міжнародні загрози у сфері її національної життєдіяльності.

Як відомо, неодноразово в історії були спроби створення системи колективної безпеки. Перша із них пов'язана з появою Ліги Націй, яка протягом двох десятиліть намагалася вберегти світ від нових воєн, але не зуміла. Після Другої світової війни в 1945 р. була утворена Організація Об'єднаних Націй, для того щоб запобігти повторенню жаків світових воєн. Сьогодні вже є чітке усвідомлення того, що в Організації Об'єднаних Націй, окрім того, що там розповідають про свою занепокоєність, насправді немає політичної волі й економічного інтересу робити те, що прописано у Статуті тієї ж Організації Об'єднаних Націй. Вона немає ані прописаних процедур, які мають негайно застосовуватися, ані дієвих механізмів реалізації, і це проблема не тільки Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, а й багатьох інших міжнародних інституцій [5, с. 80–81].

Вважаємо, що жодна міжнародна структура, включаючи Організацію Об'єднаних Націй і Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, більше не здатна повною мірою попереджувати та зупиняти збройні конфлікти на планеті, а міжнародна система безпеки виявилася неспроможною виконати поставлені перед нею завдання.

Викликає велике здивування, що росія чомусь досі перебуває у Раді Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Її необхідно виключити звідти. Приміром для цього є історія. Так, наприклад, у 1939 році Союз Радянських Соціалістичних Республік виключили з Ліги Націй за напад на Фінляндію.

Вочевидь, що нині сукупність проблемних питань забезпечення безпеки людства потребує негайного вирішення. Крім війни в Україні, зараз маємо також військовий конфлікт між Ізраїлем та Палестиною, який на цей час є невіршеним та створює велику кількість людських жертв та руйнування територій. Слід підкреслити, що Ізраїль на цей час має двосторонній договір зі Сполученими Штатами Америки в безпековій сфері, який не дозволяє з різних причин врегулювати цей конфлікт. Також велике занепокоєння в світі сьогодні викликають напади хуситів на міжнародні торговельні кораблі в акваторії Червоного моря.

Рішучою відповіддю на існуючі загрози міжнародній безпеці має бути цілеспрямована спільна діяльність міжнародних безпекових структур, країн і народів із усунення явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей, а також здатних деформувати соціальне та природне середовище до стану, несумісного з життям. Держави, дбаючи про національну, а відтак і про міжнародну безпеку, мають неухильно дотримуватись вимог міжнародного права, особливо міжнародних принципів з питань заборони, обмеження та знищення окремих зразків засобів масового ураження.

Отже, слід звернути прискіпливу увагу на потребу осмислення тих проявів глобалізації, що радикально змінюють безпекову теорію та практику. Зокрема, принципово нового значення набувають основоположні ідеї безпекового мислення – національні цінності, національні інтереси, державний суверенітет, безпекові системи та інститути, безпекові гарантії тощо.

Велику занепокоєність викликає можливість застосування зброї масового ураження міжнародними терористичними організаціями, однією з яких доцільно визнати на міжнародному рівні і росію.

Звертаємо увагу на те, що весь цивілізований світ має системно працювати над створенням нової архітектури безпеки та посиленням міжнародного гуманітарного права для захисту демократії від міждержавного терору. Вбачаємо, що для подальшого безпекового статусу України необхідним є взаємозв'язок вступу до Європейського Союзу і Організації Північноатлантичного договору, оскільки ці дві міжнародні організації взаємно доповнюють одна одну. Сьогодні очевидно, що Україна відіграє важливу роль у формуванні майбутнього безпекового ладу у світі. Україна набуває навичок та досвіду у військовій сфері, якими може поділитися з іншими суб'єктами міжнародного права. Також вважаємо, що роль Організації Північноатлантичного договору для євроатлантичної та в цілому міжнародної безпеки залишається ключовою, а Україна довела, що може бути надійним союзником Альянсу [6, с. 426–427].

Слід підкреслити, що співробітництво України з Організацією Північноатлантичного договору триває під час війни України з росією. Країни НАТО постачають певні види озброєння для захисту Україною свого державного суверенітету, беруть активну участь у підготовці наших військових в питанні володіння сучасними видами озброєння.

Як висновки треба підкреслити, що агресивна війна росії проти України наглядно показала всьому цивілізованому світу, що в сучасних умовах велика держава, яка має ядерну, радіологічну та хімічну зброю, здатна на розв'язування агресивної війни, насильство, можливість застосування всіх видів зброї, в тому числі ядерної, проти іншої країни.

Крім того, вважаємо неприпустимим, коли країна, яка розв'язує агресивну війну, водночас є постійним членом Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй і володіє правом вето, яке дозволяє постійним членам Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй відкидати проєкт будь-яких змістовних резолюцій Організації Об'єднаних Націй.

Ці міжнародні загрози перетинають національні кордони, вони взаємопов'язані і повинні усуватися на всіх рівнях: міжнародному, міжнародно-регіональному та національному. Зусилля будь-якої держави щодо забезпечення одноосібної безпеки з питань протидії цим загрозам приречені, оскільки лише колективні зусилля усіх учасників міжнародного політичного процесу здатні нейтралізувати їх. Саме тому зараз, як ніколи раніше, у світі зростає визнання необхідності в розширеній концепції міжнародної безпеки та змістовно-функціональному реформуванні міжнародних безпекових структур.

1. Ліпкан В. А., Антипенко В. Ф., Акулов С. О. та ін. Міжнародне право : підруч. / заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : КНТ, 2009. 752 с.

2. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : Логос, 2011. 416 с.

3. Горбулін В. П. Як перемогти росію у війні майбутнього. Київ : Видавництво «Брайт Букс», 2021. 248 с.

4. Горбулін В. П., Бадрак В. В. Над прірвою. 200 днів російської війни. Київ : Видавництво «Брайт Букс», 2022. 280 с.

5. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій : навч. посібник. Умань : ПП Жовтий О.О., 2011. 226 с.

6. Кінаш Н. Б. Міжнародна безпека як умова плюралістичної демократії. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.)*. Одеса, 2022. Т. 1. С. 425–427.

УДК 341.238

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/311-312

Микола ЛАДАН
аспірант кафедри
публічного адміністрування
Міжрегіональної Академії
управління персоналом

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека є важливим фактором для стабільності та процвітання будь-якої країни, особливо в умовах складної геополітичної ситуації та викликів сучасного світу. Україна, яка знаходиться на перехресті інтересів та має велику історичну та культурну спадщину, не може уникнути важливості ефективного забезпечення своєї національної безпеки. З огляду на це міжнародна співпраця стає ключовим аспектом стратегії України в цій сфері.

На думку Н. Щербюка [3], в сучасному світі міжнародна співпраця України у сфері національної безпеки відіграє визначну роль у забезпеченні стабільності та захисті національних інтересів. Ця співпраця розглядається через призму різноманітних аспектів, що охоплюють широкий спектр стратегічних взаємодій та важливих ініціатив. Напрямами цієї співпраці є:

– партнерство зі збройними силами та іншими структурами інших країн: Україна співпрацює з іншими країнами у сфері оборони та безпеки, включаючи участь в спільних військових навчаннях, обмін досвідом та технологіями, а також участь у міжнародних миротворчих операціях під егідою ООН, НАТО та інших міжнародних організацій;

– участь в міжнародних організаціях: Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Європейський Союз та ін. Ця співпраця зазвичай охоплює широкий спектр питань, включаючи права людини, боротьбу з тероризмом, контроль за зброєю та регіональну стабільність [1];

– безпекові аспекти міжнародних угод: Україна також співпрацює з іншими країнами шляхом укладання міжнародних угод з метою забезпечення своєї національної безпеки. Це можуть бути угоди про взаємодію в сфері оборони, боротьби з транснаціональною злочинністю, кібербезпеки та ін.;

– розвиток дипломатичних відносин: Україна прагне розвивати та підтримувати дипломатичні відносини з іншими країнами з метою зміцнення своєї позиції на міжнародній арені та отримання підтримки у справі національної безпеки;

– участь у міжнародних ініціативах: Україна приєднується до міжнародних ініціатив з метою підвищення безпеки та стабільності у регіоні та світі. Наприклад, країна активно підтримує ініціативи з ядерного роззброєння, недопущення поширення зброї масового знищення та ін. [2].

В цілому міжнародна співпраця є ключовим елементом стратегії України в сфері національної безпеки, оскільки вона дозволяє країні ефективно боротися з загрозами та викликами, з якими вона стикається на міжнародній арені.

Таким чином, міжнародна співпраця для забезпечення національної безпеки України є важливим аспектом її стратегії. Це включає спільні зусилля з іншими країнами у сфері оборони, дипломатичні та політичні ініціативи, участь у міжнародних організаціях, боротьбу з тероризмом та кіберзагрозами. Зазначені спільні дії сприяють не лише захисту національних інтересів, але й зміцненню міжнародного миру та стабільності. Україна активно співпрацює зі світовою спільнотою, прагнучи забезпечити безпеку та процвітання для своїх громадян у складному геополітичному середовищі.

1. Кобко Є. В Міжнародно-правові засади забезпечення Національної безпеки України. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 2. С. 47–54. URL : http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/9.pdf.

2. 3.11. Міжнародне співробітництво недержавної системи безпеки у сфері забезпечення національної безпеки України // Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посібник. Київ : КНТ, 2009. 576 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8371.html>.

3. Щербюк Н. Ю. Міжнародна співпраця у сфері соціального забезпечення в умовах агресії росії проти України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 201–205. URL : http://www.lsej.org.ua/7_2023/45.pdf.

УДК 341.123/322.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/312-315

Інна МЕЛЬНИЧЕНКО

ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ У ЗАПОБІГАННІ СЕКСУАЛЬНОМУ НАСИЛЬСТВУ, ПОВ'ЯЗАНОМУ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) була створена після Другої світової війни у 1945 р. з метою позбавити майбутні покоління від лих війни, яка приносить людству масштабне горе [1]. Також планувалося, що функціонування ООН буде сприяти соціальному прогресу та поліпшенню умов життя населення планети, свободі, рівності та справедливості.

Однак з моменту створення ООН минуло сімдесят дев'ять років, але війни та збройні конфлікти постійно відбуваються в різних куточках нашої планети (Сирія, Судан, Ємен, Ізраїль, Україна тощо). Відповідно, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (далі – СНПК), набуває глобальних масштабів, посилюється його жорстокість. Так, дослідивши ситуацію зі знущанням над людьми, Місія ООН з дотримання прав людини в Україні під час збройного конфлікту документує інформацію про випадки сексуального насильства як одну з форм тортур та нелюдського поводження з цивільними особами та військовополоненими [2]. Так, за період із 24 лютого 2022 р. до 31 січня 2023 р. Місією було задокументовано 133 випадки СНПК (щодо 85 чоловіків, 45 жінок, 3 дівчаток), 109 з яких були вчинені російськими збройними силами, співробітниками правоохоронних органів чи персоналом пенітенціарних закладів, або на території, окупованій РФ, або в самій РФ. Більшість задокументованих випадків СНПК мали місце або в контексті позбавлення волі, або в селах та громадах, які контролювалися збройними силами РФ [3].

Основні проблемні питання, які потребують міжнародного втручання, допомоги та реагування, ООН висвітлює в своїх документах. Детальніше зупинимося та тих резолюціях, основним фокусом уваги яких виступає проблема захисту прав жінок та запобігання СНПК.

Резолюція Ради безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» закріплює міжнародні стандарти захисту постраждалих від сексуального насильства. Документ передбачає, що держави-члени ООН мають розробити національні плани дій на виконання цієї резолюції.

Основні положення Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» в контексті запобігання СНПК полягають у наступному:

– сторони збройного конфлікту повинні вживати заходів для захисту жінок і дівчат від насильства за гендерною ознакою, зокрема зґвалтування та інших форм сексуального насильства й інших форм насильства, під час збройного конфлікту;

– усі держави відповідають за те, щоб покласти край беззаконню та здійснювати судове переслідування осіб, винних у геноциді, злочинах проти людяності та військових злочинах, включаючи злочини, що стосуються сексуального та інших форм насильства щодо жінок та дівчаток, і у зв'язку з цим необхідним є забезпечення того, щоб на ці злочини не поширювалась дія положень про амністію [4].

Тобто, основний посыл документа передбачає здійснення державою заходів із забезпечення безпеки вразливих категорій населення, а також забезпечення притягнення винних осіб до відповідальності.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008):

– вперше визнала сексуальне насильство як тактику війни;

– зґвалтування та інші форми сексуального насильства розглядає як воєнні злочини,

злочини проти людяності або як форму геноциду [5];

– започаткувала процес розробки та впровадження стратегії для вирішення проблеми СНПК та дослідження його впливу в глобальному масштабі [6].

Основні положення резолюції Ради Безпеки ООН 1888 (2009):

– сексуальне насильство сприяє загостренню збройного конфлікту і перешкоджає міжнародному миру та безпеці;

– існує необхідність у спеціальній підготовці експертів та експерток у випадках СНПК;

– прийнято рішення про створення посади Спеціального представника Генерального Секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах збройного конфлікту та експертної групи, яка працюватиме над зниженням рівня гендерно зумовленого насильства. До складу групи експертів в подальшому увійшли експерти з Секретаріату Спеціального представника Генерального секретаря з питань секцій з підтримки миру, Управління Верховного комісара ООН з прав людини та Програми розвитку ООН з метою надання урядам допомоги у конфліктних та постконфліктних ситуаціях через зміцнення їхнього потенціалу у сфері боротьби з сексуальним насильством в умовах конфлікту. Напрямами співпраці з вітчизняними органами влади є наступні: кримінальні розслідування; збирання доказів; розслідування у системі військової юстиції; реформа кримінального права та реформа процесуального права; захист потерпілих, свідків та співробітників судових органів; та відшкодування збитків для постраждалих від сексуального насильства [7].

Резолюція Ради безпеки ООН 1889 (2009):

– вимагає від усіх сторін конфлікту припинити насильницькі дії в умовах конфлікту;

– закликає не допускати безкарності винних у всіх формах вчиненого насильства;

– закликає забезпечувати захист цивільного населення в таборах та поселеннях для біженців від СНПК;

– закликає надавати повну та безперешкодну гуманітарну допомогу цивільному населенню та постраждалим від СНПК [8].

Резолюція Ради безпеки ООН 1960 (2010) закликає:

– припинити безкарність за СНПК;

– визначити та покарати збройні групи, які вчиняють СНПК;

– запровадити санкції для стримування конфліктів, пов'язаних із сексуальним насильством;

– розробити механізми моніторингу, аналізу та інформування щодо випадків СНПК [9].

Резолюція Ради Безпеки ООН 2106 (2013) визначає:

– залишається актуальною проблема безкарності за СНПК;

– від СНПК, окрім жінок, потерпають багато чоловіків і хлопчиків;

– необхідність швидкого реагування на випадки СНПК;

– доцільність створення спеціальних фондів та реабілітаційних програм для постраждалих від СНПК;

– важливу роль в реабілітації постраждалих осіб та попередженні вчинення сексуального насильства повинні відігравати радники з гендерних питань міжнародних та громадських організацій [10].

Резолюція Ради Безпеки ООН 2122 (2013) продовжує наголошувати на необхідності боротьби з сексуальним насильством в умовах збройного конфлікту і повного виконання положень резолюції 1325 і інших резолюцій щодо жінок, миру і безпеки [11].

У Резолюції 2242 (2015) Рада Безпеки ООН наголошено, що:

– сексуальне насильство, коли воно використовується або заохочується як метод або тактика ведення війни або як частина широкомасштабних штабних або систематичних нападів на цивільне населення, може призводити до значного посилення та затягування збройного конфлікту та заважати відновленню міжнародного миру та безпеки;

– досягнення гендерної рівності та розширення прав та можливостей жінок і дівчаток є вкрай важливим для запобігання конфлікту та підтримки міжнародного миру та безпеки;

– потрібно збільшувати фінансування для надання допомоги постраждалим в збройних конфліктах та для постконфліктного відновлення;

– необхідно накладати цілеспрямовані санкції на осіб, злочинні групи, які причетні

до вчинення сексуального насильства, насильницького зникнення та примусового переміщення;

– необхідно зміцнювати доступ до правосуддя для жінок у конфліктних та постконфліктних ситуаціях, у тому числі шляхом оперативного розслідування, кримінального переслідування та покарання осіб, винних у сексуальному та гендерному насильстві, а також відшкодування жертвам шкоди у належних випадках;

– стратегії врегулювання конфліктів і боротьби з тероризмом не відокремлені від зусиль із захисту та розширення прав і можливостей жінок і дівчат, а також боротьби з СНПК [12].

Рада безпеки ООН у резолюції 2467 (2019) зафіксувала:

– повільний прогрес у запобіганні та викоріненні сексуального насильства в умовах збройного конфлікту, зокрема щодо жінок та дітей;

– що сприяння досягненню гендерної рівності і розширенню політичних, соціальних та економічних прав і можливостей жінок має вирішальне значення для запобігання сексуальному насильству в конфліктних та постконфліктних ситуаціях;

– що сексуальне насильство в умовах конфлікту відбувається на фоні цілого ряду взаємопов'язаних і повторюваних форм насильства щодо жінок і дівчаток;

– що конфлікти посилюють частоту та жорстокість інших форм гендерного насильства;

– потреба у зміцненні законодавства з боку національних органів влади з метою посилення відповідальності за сексуальне насильство;

– потреба у зміцненні механізмів моніторингу, аналізу та інформування щодо випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом [13].

Резолюція Ради безпеки ООН 2493 (2019) акцентує увагу на:

– важливості діалогу, посередництва, консультацій та переговорів для досягнення світової безпеки за допомогою припинення конфліктів;

– необхідності збільшення розміру допомоги постраждалим від збройного конфлікту [14].

Отже, підсумовуючи аналіз змісту резолюцій Ради безпеки ООН, які утворюють нормативний фундамент міжнародного бачення запобігання СНПК, відмітимо, що зміст цих документів дозволяє визначити основні вектори діяльності ООН в цьому контексті:

1) забезпечення кримінального переслідування та притягнення до відповідальності всіх осіб, винних у вчиненні СНПК (впровадження міжнародних стандартів, розроблення внутрішніх інструкцій з ефективного розслідування снпк, якісне документування фактів СНПК);

2) впровадження підходу, орієнтованого на постраждалих осіб, які пережили СНПК, обов'язкове врахування потреб постраждалих, забезпечення ефективних засобів правового захисту;

3) розробка та впровадження механізмів відшкодування заподіяної шкоди особам, які постраждали від СНПК;

4) систематичний контроль за виконанням зобов'язань державами щодо запобігання СНПК;

5) поява посади Спеціального представника Генерального Секретаря ООН з питань сексуального насильства в конфлікті, метою діяльності якого є активізація державних та недержавних сторін щодо прийняття зобов'язань стосовно попередження СНПК;

6) запровадження щорічного звітування у формі доповіді Генерального секретаря ООН щодо стану дотримання резолюцій з питань сексуального насильства в умовах війни.

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

2. Conflict-related sexual violence - Report of the Secretary-General (S/2023/413). URL : https://reliefweb.int/report/world/conflict-related-sexual-violence-report-secretary-general-s2023413-enarruzh?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw1N6wBhCcARIsAKZvD5h-T0tMLUIB9gOda0vtHsjYkuGx03auaDWkXfn_DhT9gKc-TXenRIaAgy8EALw_wcB.

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні: 1 серпня 2022 року – 31 січня 2023 року. Управління Верховного комісара з прав людини ООН. 48 с. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA.pdf>.

4. Resolution 1325 (2000) of 31 October 2000. *United Nations*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n00/720/18/pdf/n0072018.pdf?token=Bm96XTVfcXmYdAZK0E&f>

e=true.

5. Resolution 1820 (2008) of 19 June 2008. *United Nations*. URL : https://www.un.org/shestandsforspeace/sites/www.un.org/shestandsforspeace/files/unscr_1820_2008_on_wps_english.pdf.

6. Rufanova V., Babanin S., Bohuslavskiy V., Savenko V., Melnychenko I. Strengthening International Law against Sexual Violence in Armed Conflicts: Insights from the Russian-Ukrainian War. *Pakistan Journal of Criminology*. 2024. Vol. 16. No. 01. P. 111–125. URL : <https://www.pjcriminology.com/wp-content/uploads/2024/01/8-Strengthening-International-Law.pdf>.

7. Резолюції Ради Безпеки ООН у боротьбі з сексуальним насильством під час збройних конфліктів (частина III). *Юрфем*. <https://jurfem.com.ua/?s=%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0+%D0%86%D0%86>.

8. Resolution 1889 (2009) of 5 October 2009. *United Nations*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n09/542/55/pdf/n0954255.pdf?token=CFstkf5TbrfV3PH7K0&fe=true>.

9. Resolution 1960 (2010) of 16 December 2010. *United Nations*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n10/698/34/pdf/n1069834.pdf?token=KQHdWjSaHTDKIUfjWN&fe=true>.

10. Resolution 2106 (2013) of 24 June 2013. *United Nations*. URL : https://www.un.org/shestandsforspeace/sites/www.un.org/shestandsforspeace/files/unscr_2106_2013_on_wps_english.pdf.

11. Resolution 2122 (2013) of 18 October 2013. *United Nations*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n13/523/44/pdf/n1352344.pdf?token=Hgm7Iq5F4i1DGPIB0t&fe=true>.

12. Resolution 2242 (2015) of 13 October 2015. *United Nations*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/311/09/pdf/n1531109.pdf?token=bHNutWmsKtaQMV5fjs&fe=true>.

13. Resolution 2467 (2019) of 23 April 2019. *United Nations*. URL : https://www.un.org/shestandsforspeace/sites/www.un.org/shestandsforspeace/files/unscr_2467_2019_on_wps_english.pdf.

14. Resolution 2493 (2019) of 29 October 2019. *United Nations*. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/339/37/pdf/n1933937.pdf?token=zzUQyrSz3sXXbz9Ooi&fe=true>.

УДК 341.311

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/315-316

Мирослав МОНАСТИРСЬКИЙ

аспірант кафедри кібербезпеки
та інформаційного забезпечення
Одеського державного
університету внутрішніх справ

ДО АКТУАЛЬНОСТІ ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Безпека державного сервера з реєстром виборців є уроком цієї війни. Минуло два роки від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., а Центральна виборча комісія (далі – ЦВК), яка є розпорядником цієї бази даних [1, ст. 17, п. 8], ще досі не оговталася після ворожої атаки на Державний реєстр виборців (далі – ДРВ) [2].

Пресслужба ЦВК 22 грудня 2023 р. повідомила громадськості про «відновлення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи “Державний реєстр виборців” у частині періодичної актуалізації (періодичного поновлення) бази даних ДРВ» [3]. Крім того, було повідомлено, що зараз ця автоматизована інформаційно-комунікаційна система знаходиться в безпеці і під захистом, зокрема кіберзахистом, Національної поліції України, Служби безпеки України, Держспецзв’язку [3].

Цей урок вчить, що реєстр виборців будь-якої країни може бути військовою цінністю, а несанкціоноване втручання в цю базу даних з-поза меж юрисдикції кожна країна окремо могла б розглядати і визначати актом агресії в національній стратегії оборони від воєнних загроз. Державні кордони існують не тільки на землі, воді, повітрі. Державні комп’ютерні мережі теж мають державні кордони і не просто так ці кордони порушують, як вчить ця війна.

Поняття «акт агресії» є визначеним в міжнародному праві. Організація Об’єднаних

Націй присвятила цьому питанню спеціальну резолюцію за номером 3314 від 14 грудня 1974 р.: «Агресія – це використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим способом, що суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй, як зазначено в цьому визначенні» [4, ст. 1]. Під застосуванням збройних сил мається на увазі, наприклад: «вторгнення або напад збройних сил на територію іншої держави» [4, ст. 3 а], «бомбардування збройними силами території іншої держави» [4, ст. 3 б], «блокада збройними силами портів або берегів іншої держави» [4, ст. 3 с] та інше застосування збройних сил, передбачених цією резолюцією ООН. Ця дефініція «акту агресії» не передбачає і не могла передбачати в той час якусь атаку на комп'ютерні мережі: Інтернету тоді ще не було, а досвід Другої світової війни 1939-45 років був визначальним для цієї дефініції.

У 1998 р. Римський статут Міжнародного кримінального суду підтвердив цю дефініцію без змін [5]. Однак вже у 2001 р. з'являється Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність: «Впевнені, що ця Конвенція є необхідною для зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних» (Преамбула, абз. 9) [6]. Народами Європи усвідомлюється настання доби Інтернету і ризиків, пов'язаних з цим. Однак поняття акту агресії 1974 р. досі залишається без змін.

На відміну від поняття «акт агресії», поняття війни не має такого міжнародно-правового визначення. Будь-яка країна світу, формуючи висновки з цієї сучасної війни проти України, вільна на власний розсуд визначати, що для її безпеки є актом агресії в XXI цифровому столітті. Ми звертаємо увагу на важливість державної безпеки комп'ютерної інфраструктури реєстру виборців. І вважаємо, що ця окупаційна війна проти України мала на меті, поміж іншого, захоплення бази даних реєстру виборців.

Окупація Кримського півострова почалась 20 лютого 2014 р. [7]. А вже 16 березня, тобто за 24 доби, було організовано і проведено два так звані «референдуми»: в Автономній Республіці Крим і місті Севастополь [8]. Наступного дня, 17 березня, були оприлюднені так звані «результати» [9]. Ще через день, 18 березня, відбулась анексія українського півострова [8].

Постає питання: чи можливо було так швидко в умовах зміни політичної влади і всієї владної адміністративної вертикалі Кримського півострова організувати і сфальсифікувати ці так звані «результати референдумів» для приблизно 1,8 мільйонів виборців [10] без реєстру цих виборців?

На нашу думку, кожна країна, вивчаючи для себе досвід цієї війни, могла би звернути увагу на цей момент і сама для себе, виходячи зі свого бачення національної безпеки, дати оцінку щодо сучасного тлумачення акту агресії з огляду на власний реєстр виборців.

1. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30 червня 2004 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>.

2. Про деякі питання часткового відновлення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи «Державний реєстр виборців» : постанова Центральної виборчої комісії від 22 грудня 2023 р. № 83. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0083359-23#Text>.

3. ЦВК ухвалила рішення про часткове відновлення функціонування Державного реєстру виборців. *Центральна виборча комісія*. URL : <https://www.cvk.gov.ua/novini/tsvk-uhvalila-rishennya-pro-chastkove-vidnovlennya-funktsionuvannya-derzhavnogo-reiestru-vibortsiv.html>.

4. Definition of Aggression : General Assembly Resolution 3314 (XXIX). 14 December 1974. URL : <https://iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/General-Assembly-Resolution-3314.pdf>.

5. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.

7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

8. Анексія Криму (2014). *Вікіпедія*. URL : [https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83_\(2014\)](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83_(2014)).

9. Веселова В. «Потрібні результати намалювали»: чому світ не визнає кримський «референдум». *Крим. Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/amp/chomu-svit-ne-vyznae-krymskyi-referendum/29825230.html>.

10. Територіальні виборчі округи. Вибори Президента України 17 січня 2010 р. *Центральна виборча комісія*. URL : <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp030f0d8.html?PT001F01=700>.

УДК 341.238

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/317-318

Володимир РОГАЛЬСЬКИЙ
старший викладач кафедри
спеціальної-фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Міжнародне співробітництво у галузі безпеки та оборони має важливе значення для забезпечення стабільності та мирного співіснування між країнами. Це включає спільні військові навчання, обмін інформацією про загрози, спільні розробки оборонних технологій та інші форми співпраці для захисту національної та міжнародної безпеки.

Міжнародне співробітництво у галузі безпеки та оборони передбачає обмін інформацією, спільні вправи та навчання, спільні дослідження, а також створення спільних оборонних стратегій і механізмів взаємодії між країнами для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні та світі. Це може охоплювати такі аспекти, як обмін розвідувальною інформацією, спільні військові операції, розробка та впровадження міжнародних норм і стандартів у галузі оборони.

Вже понад рік перебування в умовах війни, а саме в умовах наростаючої російської агресії, Збройні Сили України продовжували нарощувати свої оперативні спроможності. Сьогодні як ніколи важливою є підтримка міжнародного співтовариства для відновлення миру і спокою в українських домівках, захисту територіальної цілісності та суверенітету [1].

Міжнародне співробітництво в галузі безпеки та оборони відіграє важливу роль у забезпеченні миру і стабільності в світі. Країни співпрацюють у вирішенні спільних викликів, таких як тероризм, кіберзагрози, біологічна та ядерна безпека. Це може включати обмін інформацією, спільні тренування та вправи, розвиток спільних стратегій та політик, а також спільне впровадження нових технологій та засобів захисту. Ефективне міжнародне співробітництво дозволяє країнам краще захищати свої інтереси та спільно протистояти загрозам, що можуть виникнути на зовнішніх чи внутрішніх рівнях.

Науковець Л. Зіняк під «міжнародно-правовим військовим співробітництвом України» розуміє комплекс організаційно-правових заходів держави, спрямованих на участь у міжнародних правовідносинах із метою посилення національної обороноздатності, а також зміцнення та захисту міжнародного миру та безпеки, що реалізується шляхом залучення Збройних Сил України та здійснюється на основі загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права з урахуванням її міжнародних зобов'язань.

Напрями міжнародного співробітництва у галузі права та безпеки включають:

1. Укріплення міжнародного правопорядку: співпраця між країнами у встановленні та зміцненні міжнародних норм і стандартів, які регулюють поведінку держав у сфері безпеки та права;

2. Боротьбу з тероризмом: спільні зусилля у протидії терористичній загрозі, включаючи обмін інформацією, координацію дій та спільні операції;

3. Кібербезпеку: розвиток міжнародних механізмів співробітництва для захисту від кібератак, включаючи обмін інформацією про загрози та спільні стратегії захисту;

4. Непоширення ядерної зброї та роззброєння: розвиток та впровадження міжнародних договорів та механізмів контролю за поширенням ядерної зброї, а також зусилля у напрямі роззброєння;

5. Міжнародну правову допомогу та судове співробітництво: співпраця у виявленні та засудженні злочинів, включаючи тероризм, корупцію та організовану злочинність, через обмін інформацією та екстрадицію злочинців;

6. Співробітництво у сфері оборони та безпеки – передбачає взаємодію між державами або міжнародними організаціями з метою забезпечення загальної безпеки та стабільності;

Основні аспекти співробітництва включають:

– обмін інформацією: передача даних та аналітичної інформації про загрози безпеці,

військові дії, терористичні акти тощо; спільні навчання та тренування: проведення спільних військових навчань та тренувань для підвищення рівня взаємодії та готовності до спільних дій; технічне співробітництво: обмін технологіями, військовими зразками та іншими ресурсами для підвищення обороноздатності;

– спільні операції та місії: участь у спільних військових операціях, миротворчих місіях чи здійснення спільних патрулювань; розвиток нормативно-правової бази: створення та вдосконалення міжнародних нормативних актів у сфері безпеки та оборони для спільного регулювання питань безпеки.

1. Міжнародне співробітництво. Департамент воєнної політики, стратегічного планування та міжнародного співробітництва Міністерства оборони України. *Міністерство оборони України*. URL : https://www.mil.gov.ua/content/other/for_06092016.pdf.

2. Kolomyets V. Міжнародне співробітництво України щодо забезпечення військового правопорядку: правові основи. *Studia Prawnoustrojowe*. 2020. № 49. С. 127–137. URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sp/article/view/5906/4349>.

УДК 341.322.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/318-320

Валерія БОЙКО

студентка спеціальності «Право»

Тетяна СУПРУН-КОВАЛЬЧУК

доцент кафедри

соціально-економічних дисциплін
КЗВО «Барський

гуманітно-педагогічний коледж
ім. М. Грушевського»,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ УКРАЇНЦІВ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РФ

Для того щоб зосередитися на питанні прав людини, необхідно знати про поняття «права людини», самі права та правові акти, які є своєрідною гарантією цих прав. Права людини є складним і багатовимірним явищем. Права і свободи людини являють собою основоположні цінності в будь-якому суспільстві, оскільки вони гарантують індивідуальне гідне існування кожної особи. Ці принципи визначаються як невід’ємні та недоторканні, і вони мають бути захищені у всіх сферах життя.

Права людини включають широкий спектр свобод і можливостей. Основні серед них – право на життя, свободу слова та думки, право на вільне вираження, свободу віросповідання, право на справедливий суд, право на освіту, працю, національну та культурну ідентичність, право на захист від насильства та дискримінації.

Свободи людини означають, що кожна особа має право вільно розвивати свої здібності, виражати свою індивідуальність та діяти в межах закону без неправомірного втручання з боку держави чи інших осіб. Це включає свободу вибору, свободу слова, свободу зібрань та асоціацій, свободу віросповідання тощо.

Визнання та захист прав і свобод кожної людини сприяє побудові справедливого, демократичного та гуманного суспільства, де кожна особа може розкривати свій потенціал і робити внесок у загальний розвиток. Тому важливо постійно працювати над забезпеченням цих прав та свобод на всіх рівнях суспільства і у всіх його сферах.

Права людини відображені в численних міжнародних законах, включаючи Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, інші міжнародні акти. Натомість у ч. 2 ст. 3 Конституції України зазначено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави».

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації Україна зіткнулася з

важливим викликом щодо захисту основних прав людини. В Україні було запроваджено спеціальний правовий режим – воєнний стан. Відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України № 64/2022 був введений воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р.

Війна призвела до систематичних порушень прав людини. Тисячі мирних жителів були вбиті, поранені, зникли безвісти, зазнали катувань, знущань, приниження особистої гідності та сексуального насильства. На жаль, це далеко не повний перелік порушень прав громадян України. Маріуполь, Ізюм, Ірпінь, Буча, Бородянка, Бахмут, Авдіївка та інші міста України були знищені вщент. У мирних містах і селах, які не є військовими цілями, відбуваються постійні напади і обстріли беззахисних будівель, руйнуються церкви, культурні, освітні, мистецькі та історичні пам'ятки, лікарні тощо. На окупованих територіях формуються місцеві органи влади та комплектуються їхні керівні органи. Здійснюється незаконне вигнання всього або частини населення захоплених територій як у їх межах, так і за межами.

Всі ці жахливі злочини – пряме порушення основних прав та свобод людини, прописаних у всіх можливих міжнародних правових актах, які стосуються забезпечення та їх реалізації, порушення правил ведення війни.

Як зазначає у своєму Меморандумі «Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини» Комісар Ради Європи з прав людини Д. Міятович: «Збройний напад російської федерації на Україну спричинив серйозні та масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, що мало катастрофічні наслідки для здійснення народом України практично всіх прав людини». Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні опублікувала новий звіт про вбивства мирних жителів. З 24 лютого до 4 грудня 2022 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало 17 181 підтверджену жертву серед цивільного населення в Україні: 6702 загиблих і 10 479 поранених. На сайті Генеральної Прокуратури станом на 27.02.2024 зареєстрованих злочинів агресії та воєнних злочинів налічується 126 293, злочинів проти національної безпеки – 16 554, злочинів проти дітей (без урахування місць активних військових дій): поранено 1230 дітей, загинуло 528 дітей. Після аналізу більшості випадків можна дійти висновку, що їх варто кваліфікувати як воєнні злочини та злочини проти людяності.

На нашу думку, до проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні на міжнародному рівні можна віднести:

1. Низький рівень правової культури та правосвідомості більшості членів нашого суспільства, що зумовлений кількома факторами, серед яких: відсутність традиційного європейського розуміння цього явища. Адже віками українці жили за нормами чужого права: російської імперії та Австро-Угорської імперії, статутами Речі Посполитої, Магдебурзького права. Протягом століть цілі покоління намагалися адаптуватися до різних правових норм. Норми часто грубо ігнорувалися або спотворювалися різними способами, починаючи від фактичного невизнання і закінчуючи введенням в оману держав, суспільства та окремих осіб;

2. Вплив зовнішнього виховання на кожну людину з суспільства знаходиться на недостатньому рівні. Релігійна освіта є нерозвиненою і багато в чому спотвореною, не розкриває сутності релігійних вірувань і обмежується лише дотриманням певних церковних обрядів. На зміну моральним і духовним цінностям приходять матеріальні. Втрачається довіра між людьми та владою. Нової сучасної системи з необхідним освітнім впливом створено не було. З іншого боку, на жаль, основні зусилля батьків об'єктивно спрямовані лише на забезпечення матеріального благополуччя сім'ї, тому виховання тих самих людських чеснот для сім'ї є складним.

Ці фактори мають значний вплив на неосвіченість українців в межах захисту їхніх прав та свобод не тільки на національному рівні, а й на міжнародному;

3. За загальним правилом на період дії правового режиму воєнного стану чоловікам – громадянам України, віком від 18 до 60 років, а також жінкам-військовозобов'язаним обмежено виїзд за межі України, крім військовозобов'язаних, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації відповідно до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Ця норма закону є досить суперечливою. Адже, з одного боку, вона забезпечує виконання норми Конституції України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів, що є обов'язком громадян України. Але, з іншого боку, чи можна цю норму вважати обмеженням прав людини? Саме ця норма унеможливує здійснення захисту прав військовозобов'язаних осіб на міжнародному рівні;

4. Банальна нестача коштів відіграє не останню роль в неможливості українців захищати свої права на міжнародному рівні. Відповідно до Державного бюджету на 2024 р. мінімальну зарплату в 2024 році підвищуватимуть двічі: з 1 січня – до 7100 грн за місяць або 42,6 грн за годину; з 1 квітня – до 8000 грн у місячному розмірі або у погодинному розмірі – до 48 грн. В зв'язку з повномасштабним вторгненням в Україні відбулись значні економічні зміни, в тому числі підвищення цін на всі необхідні для життя речі. Тому далеко не кожен українець в 2024 р. може собі дозволити захищати свої права на міжнародному рівні.

Отже, враховуючи викладене вище, вважаємо, що проблеми захисту прав українців на міжнародному рівні мають тісний зв'язок з історією становлення поняття прав людини в Україні як в незалежній державі та зазнали ще більших проблем з їх реалізацією та захистом після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. До цих проблем можна віднести ще багато елементів, таких як недостатність правової бази, культурні проблеми та проблеми з ідентичністю, бюрократичні перешкоди, конфлікт інтересів, корупція та ін. Тому забезпечення ефективного захисту прав людини вимагає комплексного підходу, що включає освіту населення, удосконалення правової системи, боротьбу з корупцією та впровадження міжнародних стандартів прав людини. Тільки шляхом спільних зусиль суспільства, владних структур та громадських організацій можна забезпечити повагу та захист прав кожної людини.

1. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. *Часопис Київського університету права*. 2022. Вип. 2–4. С. 78–80.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2012. Т. 129. № 2. С. 29–30.
6. ООН оприлюднила новий звіт про вбивства мирних жителів армією рф в Україні. *АрміяInform*. URL : <https://armyinform.com.ua/2022/12/08/oon-oprylyudnylo-novyj-zvit-pro-vbyvstva-myrnyh-zhyteliv-armiyeyu-rf-v-ukrayini/>.
7. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://www.gp.gov.ua/>.

УДК 341.44

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/320-321

Вадим БРАЗЛУК

слухач магістратури
ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Василь БЕРЕЗНЯК

завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ

Інститут екстрадиції, як один із важливих засобів міжнародно-правового співробітництва, має значний вплив на боротьбу зі злочинністю та забезпечення правосуддя. Однак в сучасному світі, із збільшенням міжнародних зв'язків і розмаїтістю культурних, політичних і правових систем, інститут екстрадиції стикається з низкою актуальних питань, які вимагають уваги та вирішення.

Екстрадиція – це видача однією державою (екстрадуючою) на запит іншої держави

(запитуваної) особи, яка перебуває на її території, для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду. Інститут екстрадиції відіграє важливу роль у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні міжнародного правопорядку.

Екстрадиція, як процес передачі особи з однієї держави в іншу для судового переслідування або виконання покарання, є складним правовим інститутом, який регулюється як міжнародним правом, так і національним законодавством кожної держави. Міжнародно-правові засади екстрадиції визначені у низці багатосторонніх договорів, таких як Європейська конвенція про видачу злочинців 1957 р., Конвенція ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю 2003 р. та Міжамериканська конвенція про екстрадицію 1981 р. Ці договори містять важливі принципи та процедури, що регулюють екстрадицію між державами-учасницями [1, с. 133].

Україна, як член міжнародного співтовариства, використовує ці засади у своєму національному законодавстві. Норми про екстрадицію містяться у Кримінальному процесуальному кодексі України. Цей закон встановлює процедуру та умови, за яких Україна може екстрадувати особу на вимогу іншої держави. Важливо зауважити, що екстрадиція можлива лише за умови, що кримінальне правопорушення, за яким вона запитується, є кримінальним правопорушенням за законодавством обох держав та не є політичним або військовим кримінальним правопорушенням.

Загалом екстрадиція є важливим механізмом співробітництва між державами у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні правосуддя. Її регулювання міжнародними стандартами та національним законодавством сприяє забезпеченню справедливості та виконанню міжнародних зобов'язань держав у цій сфері [2, с. 125].

Сучасне правове регулювання екстрадиції стикається з рядом проблемних аспектів, які ускладнюють процес та можуть порушувати права осіб, що підпадають під екстрадицію. Однією з таких проблем є складність і тривалість процедури екстрадиції. Цей процес може бути довготривалим через необхідність виконання вимог законодавства обох держав та дотримання процедурних вимог, що часто ускладнюється різницею у правових системах.

Іншою проблемою є недостатня уніфікація норм міжнародного права про екстрадицію. Відсутність єдиних стандартів та норм може призводити до різних тлумачень і застосування різних правових підходів у різних державах, що ускладнює міжнародне співробітництво у цій сфері [3, с. 490].

Також серйозним аспектом є відсутність єдиного підходу до визначення переліку кримінальних правопорушень, за які може бути здійснена екстрадиція. Різниця у кваліфікації кримінальних правопорушень у різних державах може призвести до ситуацій, коли особа може уникнути відповідальності або бути екстрадованою за діяння, яке не є кримінальним у країні, що екстрадує.

Нарешті, однією з найбільш важливих проблем є ризик порушення прав людини під час екстрадиції. У деяких випадках держави можуть використовувати екстрадицію як інструмент політичного переслідування або порушувати принципи справедливості та прав людини. Для запобігання цьому необхідно розвивати механізми контролю та гарантії для захисту прав осіб, які підпадають під екстрадицію [4, с. 374].

Загалом актуальні питання міжнародно-правового регулювання інституту екстрадиції вимагають уваги та виваженого підходу з боку міжнародного співтовариства. Необхідно розвивати єдині стандарти та принципи, які б забезпечували справедливість, захист прав людини та ефективність боротьби зі злочинністю через екстрадицію.

Отже, інститут екстрадиції є важливим інструментом боротьби зі злочинністю, але його застосування повинне відповідати принципам міжнародного права та забезпечувати захист прав людини.

1. Бойко І. І. Інститут екстрадиції: правове регулювання, допустимість застосування примусу, тенденції розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 44. С. 131–135.

2. Гришук Г. М. Реалізація інституту видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення в правозастосовній практиці. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 122–127.

3. Дроздов О., Дроздова О., Карпенко М., Зуев В. Співробітництво із Міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 484–492. URL : http://lsej.org.ua/8_2022/110.pdf.

4. Березняк В. С. Сучасні погляди на поняття «екстрадиція» у науці кримінально-процесуального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 373–375.

УДК 341.24

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/322-323

Дмитро ВИННИК
студент ННІ права
та інноваційної совіти

Ірина ЄРЕМСЬВА
доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КІБЕРБЕЗПЕКА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Глобалізація та посилення впливу медіа на міжнародні відносини каталізували процеси формування нового типу дипломатії, заснованого на цифровізації та інформаційно-комунікаційних технологіях, у зовнішній політиці держави. Вважається, що інформаційна дипломатія поширює свій вплив на всі гілки влади: законодавчу, виконавчу та судову. ЗМІ використовуються державою для створення ширшої опори для керівництва та правлячої еліти іноземних держав. В сучасному світі інформаційні технології та кіберпростір є необхідною складовою міжнародних відносин, а кібердипломатія (digital diplomacy) і кібердоговори стають важливим інструментом у взаємодії держав та формуванні норм цифрового середовища.

Секретар Ради національної безпеки та оборони України О. Данилов у лютому 2024 року заявив про можливість створення в Україні посади кібердипломата. В умовах воєнного протистояння з РФ таке рішення на державному рівні вважається абсолютно доцільним, тому що воно посилить ефективність української дипломатії. Кібердипломатія є формою публічної дипломатії, механізмом впливу на закордонну аудиторію за допомогою інформаційних технологій та Інтернет-ресурсів. Цей вид дипломатії розширює можливості комунікації, сприяє створенню публічних відкритих обговорень та вирішенню міжнародних питань. Соціальні мережі, вебсемінари та інші інструменти кібердипломатії роблять діалог доступнішим для громадськості та інших зацікавлених сторін.

Відкритий інформаційний простір сприяє формуванню кіберзагроз, які являють собою загрози національній безпеці. Вразливість кіберпростору є реальною загрозою, що швидко шириться світом. Об'єкти інфраструктури, розвідка, комунікації, командування та контроль, торгівля та фінансові операції, ліквідація наслідків катастроф залежать від ІТ-систем, що об'єднані в мережі. Приклади кібератак, які дестабілізували державні та міжнародні структури, актуалізують важливість забезпечення національної безпеки в цифровому середовищі.

В міжнародних відносинах проблеми кібербезпеки часто вирішуються через підписання відповідних угод між державами. У 2015 р. укладено Угоду між США та Китаєм щодо кібербезпеки. В угоді сторони зобов'язалися не використовувати кібервійськові засоби для крадіжки комерційних виробничих секретів одне у одного. Ця угода була значущою, оскільки США та Китай вважалися двома найбільшими кіберагресорами у світі. Угода створила позитивний прецедент для обговорення кібербезпеки на вищому дипломатичному рівні. У 2017 р. Україна зазнала кіберкризи, ставши жертвою масштабної кібератаки, відомої як Petya або NotPetya. Країни-партнери України, зокрема США, надали підтримку та технічну допомогу владі України для вирішення цієї кризи, що є прикладом міжнародного співробітництва у сфері кібердипломатії.

Наведені вище приклади підкреслюють важливість кібердипломатії в сучасних міжнародних відносинах і її значення для забезпечення кібербезпеки та мінімізації кіберзагроз. Держави використовують кібердипломатію для захисту своїх інтересів у кіберпросторі, що сприяє їх стабільності та безпеці.

Кібердоговори фактично є правоустановчими документами, що формують норми та правила поведінки держав у кіберпросторі. Найважливіші кібердоговори включають Шосанську та Будапештську конвенції. Вони визначають норми віртуального середовища та міжнародні механізми реагування на кіберінциденти. Укладення кібердоговорів важливо для стабільності та безпеки міжнародних відносин. Вони допомагають вирішувати спірні питання, запобігати кіберагресіям та встановлювати відповідальність за кіберінциденти.

Крім того, ці договори можуть визначити права та обов'язки держав у цифровому середовищі.

Глобальним кібердоговором є Договір про застосування зброї в кіберпросторі 2013 р., що був укладений в системі Організації Об'єднаних Націй та регулює застосування зброї в кіберпросторі. Договір закликає держави утримуватися від кібератак, які можуть спричинити загрозу міжнародному миру та безпеці. Договір про прозорість держав у кіберпросторі (2015) був представлений Групою незалежних експертів з кіберсистем ООН та закликає держави до прозорості у використанні та розвитку своєї кіберзброї. Таким чином, кібердоговори постійно адаптуються до нових викликів та загроз у кіберпросторі.

Кібердипломатія є важливим інструментом сучасної світової політики, який сприяє налагодженню діалогу між міжнародними акторами, забезпечує стабільність та безпеку. Зростання значення цифровізації міжнародного середовища вимагає постійного вдосконалення та адаптації до зростаючих загроз кібербезпеки. Майбутнє кібердипломатії визначатиметься ефективністю міжнародної співпраці держав, їхньою готовністю до спільного вирішення викликів у кіберпросторі та створенням прозорих і стабільних міжнародних відносин в цифровому світі.

1. Сремсева І. А. Національний інтерес та сила держави в практиці міжнародних відносин. *The XV International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic notes. Science research and practice»* (Madrid, April 19-22, 2022). Madrid, Spain, 2022. С.534–538.

2. Ткаченко О., Ткаченко К. Кіберпростір і кібербезпека: проблеми, перспективи, технології. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2018. № 1. С. 75–86.

3. Трофименко О., Прокоп Ю., Логінова Н., Задерейко О. Кібербезпека України: аналіз сучасного стану. *Захист інформації*. 2019. № 3. Т. 21. С. 150–157.

УДК 341.231.14

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/323-324

Олександра ГРИЩЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Інна КОЗУБАЙ

старший викладач кафедри
міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вагоме місце серед проблем, якими займається сьогодні юридична наука, належить проблемі захисту прав людини. Тому що це проблема, яка не втратить своєї актуальності, оскільки стосується безпосередньо людського буття, його реалізації. Права людини – загальнолюдська універсальна цінність. Адже право є мірою свободи, і його зміст полягає в тому, щоб дотримуватися принципу рівності між людьми.

З кожним днем права людини набувають більшого значення та отримують ширшу підтримку. І наслідком цих успіхів стала розробка багатьох міжнародних правових актів, де відображено загальнолюдські стандарти прав та свобод людини. Одним з таких документів є Загальна декларація прав людини. У Преамбулі декларації сформульовані історичні цілі, досягненню яких вона покликана сприяти, зокрема, це встановлення певного взірця, до якого мають прагнути всі народи і держави; забезпечення загального та ефективного визнання та дотримання серед народів держав – членів ООН прав і свобод людини за допомогою національних і міжнародних заходів; стимулювання кожної людини і кожної структури суспільства до проведення просвітницької та освітньої діяльності задля дотримання поваги до прав і свобод людини; допомога розвитку дружніх відносин між народами, соціальному просуванню та покращенню умов життя при більшій свободі [1].

Друга світова війна добре нам показала, що права людини потребують захисту, в тому числі і міжнародного. Не випадково в преамбулі Статуту ООН підтверджується

рішучість народів Об'єднаних Націй знову затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, а в преамбулі Загальної декларації прав людини підкреслено, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, а самі права повинні охоронятися владою закону [2, с. 15]. Також захистом прав людини займається Рада Європи, Європейський Суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини, активно захищають права людини і регіональні міжнародні суди.

Сьогодні перед Україною стоїть важке завдання. Забезпечити якнайповнішу реалізацію захисту прав людини. Адже за останні десятиліття ситуація з дотриманням захисту прав людини дуже загострилась. Свідченням цього був Майдан, що став вираженням невдоволення народу діями влади, її неповагою до прав людини. Також не варто забувати про війну, від якої загинуло багато тисяч людей і яка є наочним прикладом порушення прав людини.

Отже, кожен із нас несе відповідальність за свою долю, за стан права в країні, за самореалізацію тощо. Дбати про ефективну систему захисту прав людини – це справа народу, держави і кожного її представника.

1. Способи захисту прав та свобод людини і громадянина. *Кадубовецька територіальна громада*. URL : <https://kadubovecka-gromada.gov.ua/news/1597320413/>.

2. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібник. Київ : Вид-во «ФОРМ» Големб. О.О.», 2018. 168 с.

УДК 341.018/655

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/324-327

Каріна Д'ЯЧЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Юлія МАРІНА

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сьогодення не втрачають актуальності питання щодо застосування санкцій проти РФ загалом та до окремих її громадян зокрема, а також осіб, які підтримують ворога. Зокрема, застосування персональних та секторальних санкцій дає змогу не лише ослабити російського окупанта, а й пришвидшити завершення війни перемогою України. Водночас досвід, набутий нашою країною за останній час, спонукає не лише до оновлення положень санкційного законодавства, а й до його чіткого застосування до порушників, які становлять (несуть) загрозу національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України.

Санкції, введені в умовах воєнного стану, набувають особливого значення, оскільки вони є елементом комплексної стратегії міжнародного співтовариства у відповідь на агресію чи порушення міжнародного права. Їх впровадження визначається не лише економічними міркуваннями, але і політичними, соціальними та гуманітарними аспектами. Санкційна політика стає елементом важливого діалогу між країнами, спрямованого на відновлення стабільності та забезпечення мирного врегулювання конфліктів.

У цьому контексті важливо розглядати не лише ефективність санкцій як інструменту впливу, але і їхній вплив на населення, гуманітарну ситуацію та загальну динаміку конфлікту. Адже воєнний стан призводить до поглиблення гуманітарних проблем, і введення санкцій повинно бути узгодженим зусиллям міжнародного співтовариства з метою забезпечення прав людини та мінімізації глобальних загроз безпеці.

Метою даного матеріалу є здійснення правового аналізу застосування персональних та секторальних санкцій в умовах воєнного стану в Україні.

В перші дні повномасштабної війни, за запитом МЗС та Офісу Президента України,

НАЗК долучилося до посилення санкційного тиску проти агресора. Агентство почало готувати санкційні списки з причетних до розв'язання та ведення цієї війни. Понад 24 000 осіб та компаній стали «кандидатами на санкції» завдяки аналітичній роботі команди НАЗК. Інформація про них була направлена до Служби безпеки України, Ради національної безпеки та оборони України, МЗС та країнам санкційної коаліції. Крім того, агентство на регулярній основі готує аналітичні матеріали, що передаються МЗС та міжнародним партнерам України. НАЗК також увійшло до складу Міжвідомчої робочої групи з питань формування та реалізації санкційної політики (далі – МРГ). За час роботи МРГ було накладено та введено в дію Указами Президента санкції на понад 12 тис. осіб (7147 фізичних та 5513 юридичних). Наразі в Україні вживаються заходи щодо оновлення санкційного законодавства з метою впровадження найкращих міжнародних практик. Зазначені заходи сприятимуть синхронізації санкційних обмежень, які застосовуються в Україні, та аналогічних заходів, що застосовуються країнами-партнерами [4].

В Україні реалізація санкційної політики в умовах воєнного стану базується на ряді законодавчих актів, що визначають порядок введення та скасування санкцій, а також їхні види та обсяги застосування. Відповідно до законів України «Про санкції» та «Про особливості застосування заходів економічного впливу (санкцій)» введення санкцій може бути реакцією на агресивні дії країн або інших суб'єктів міжнародного права у відносинах з Україною.

Згідно з цими законами воєнний стан вважається найвищою формою особливого правового режиму, за якої суспільство мобілізується, а держава має повноваження вводити низку обмежень і заходів у відповідь на загрози національній безпеці. Основними видами санкцій, які можуть бути застосовані в умовах воєнного стану, є економічні санкції, торговельні та фінансові обмеження, санкції, спрямовані на обмеження військово-технічного співробітництва. При цьому важливим етапом є уточнення конкретних об'єктів та осіб, що підлягають санкціям, а також умов їх застосування.

Наголошено, що впровадження санкцій в умовах воєнного стану має відповідати міжнародному праву та міжнародним нормам і враховувати гуманітарні принципи. Моніторинг впливу санкцій на населення та гуманітарну ситуацію також є важливим аспектом, щоб уникнути непередбачуваних негативних наслідків. При цьому санкційна політика повинна бути інтегрованою частиною стратегії вирішення конфліктів та підтримки міжнародної стабільності.

Ще на початку 2023 р. Урядом було зареєстровано у Верховній Раді законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій» № 8392.

В першому читанні законопроект не було прийнято, але після доопрацювання, в другому читанні, законопроект 13.07.2023 було підтримано та закон прийнято.

Проект закону спрямований на:

- удосконалення порядку стягнення активів фізичних та юридичних осіб в дохід держави відповідно до закону;
- забезпечення належного розгляду Вищим антикорупційним судом справ про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 закону;
- створення Державного реєстру санкцій;
- внесення змін до статті 5 закону, які встановлюють спеціальний строк звернення із заявою до суду, а саме – протягом строку дії воєнного стану, визначеному указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях.

Рішеннями Ради національної безпеки та оборони України (далі – РНБО), які вводяться в дію указами Президента України, санкції застосовуються до досить великої кількості як фізичних, так і юридичних осіб, що, очевидно, вимагає значних часових ресурсів для підготовки позовної заяви та необхідних документів для звернення до суду [2].

Реалізація зазначених положень законопроекту може потребувати додаткових видатків державного бюджету, зокрема на створення та забезпечення функціонування Переліку активів. Також додаткових бюджетних коштів може потребувати реалізація положень проекту акта в частині покладення додаткових повноважень на: орган стягнення – щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері примусового вилучення активів держав-агресорів, держав-спонсорів тероризму, осіб, пов'язаних з державою-агресором та афілійованих з ними осіб, у тому числі блокування таких активів; ведення Переліку активів; НАЗК на період дії воєнного стану – стосовно участі у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики; АРМА – щодо забезпечення формування та реалізації

державної політики у сфері управління активами, які примусово вилучено згідно із законом. Також законопроектом запропоновано внести зміни до статті 24 Закону України «Про Службу безпеки України» та покласти на Службу безпеки України виконання нового обов'язку щодо здійснення моніторингу та аналізу діяльності всіх осіб, які мають громадянство держави-агресора і мають тимчасове або постійне перебування на території України, а також перевірки доказів наявності чи розірвання зв'язків фізичних та юридичних осіб, громадських формувань з державою-агресором та представлення їх результатів в до РНБО [3].

Про спроби оновлення санкційного законодавства свідчить той факт, що у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про національні та міжнародні санкції» № 4454 від 03.12.2020 [6]. Однак, як зауважено у Висновку Головного науково-експертного управління на цей проект, «термінологія цього проекту вимагає доопрацювання. Зокрема, у назві проекту йдеться про національні та міжнародні санкції. Проте у ст. 1 проекту надається визначення, крім вказаних санкцій, ще і персональних та секторальних санкцій без уточнення їх зв'язку з національними та міжнародними санкціями. Крім цього, не визначено співвідношення вказаних понять з видами санкцій, передбачених у ст. 4 проекту». Також у висновку вказано, що «поняття «персональні санкції» та «секторальні санкції» (відповідно до п. п. 3, 4 ч. 1 ст. 1 проекту) визначаються як «санкції», а «міжнародні санкції» та «національні санкції» (відповідно до п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 1 проекту) – як «обмеження». При цьому, згідно зі змістом терміну «персональні санкції», останні застосовуються лише щодо «окремих іноземних юридичних осіб, юридичних осіб, які знаходяться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства». До того ж, у подальшому в проекті цей термін не використовується» [5].

Отже, положеннями частини другої статті 122 Кодексу адміністративного судочинства України передбачається, що для звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень встановлюється тримісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня виникнення підстав, що дають суб'єкту владних повноважень право на пред'явлення визначених законом вимог.

Також положеннями статті 283 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що справа про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», вирішується колегією у складі трьох суддів Вищого антикорупційного суду протягом 10 днів з дня надходження позовної заяви до суду, а перегляд в апеляційному порядку – протягом 5 днів з дати надходження апеляційної скарги.

Крім того, на даний час також відсутня єдина інформаційна база, яка б дозволяла здійснювати швидкий та зручний пошук підсанкційних суб'єктів для тих органів державної влади та інших суб'єктів, які наразі вже реалізують державну санкційну політику, що значно ускладнює процес реалізації санкцій.

Зазначеним проектом закону пропонується запровадити відкритий Державний реєстр санкційних осіб, щодо яких застосовано санкції відповідно до цього закону.

Підсумовуючи, можна констатувати, що санкційна політика України в умовах воєнного стану має чітке правове підґрунтя, яке визначається низкою законодавчих актів, спрямованих на захист національної безпеки та реагування на агресію. Зокрема, закони України «Про санкції України» та «Про особливості застосування заходів економічного впливу (санкцій)» передбачають чіткі процедури застосування та скасування санкцій, а також види обмежень, які можуть застосовуватися в умовах воєнного стану.

Важливим фактором є не лише сам факт запровадження санкцій, а й їхній вплив на економічну, демографічну та гуманітарну ситуацію в країні. Законодавча база передбачає врахування гуманітарних принципів та дотримання норм міжнародного права при реалізації санкційної політики.

У висновках також наголошується на важливості співпраці та координації з міжнародним співтовариством у впровадженні санкцій, що дозволяє підвищити їхню ефективність та зосередитися на досягненні стабільності та миру. Реалізація санкційної політики в умовах воєнного стану повинна бути частиною комплексного підходу до врегулювання конфліктів та забезпечення безпеки із дотриманням принципів правової держави та міжнародного співробітництва.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

3. Експертний висновок до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового режиму майна в умовах воєнного або надзвичайного стану» (реєстр. № 10080 від 20.09.2023). URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-3682166.pdf.

4. Санкції. Національний банк України. URL : <https://bank.gov.ua/ua/supervision/monitoring/sanctions>.

5. Проект Закону про національні та міжнародні санкції від 03.12.2020 № 4454. Верховна Рада України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70579.

6. Законодавство щодо санкцій в Україні потребує змін – правозахисники. Укрінформ. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3033574-zakonodavstvo-sodo-sankcij-v-ukraini-potrebue-zmin-pravozahisniki.html>.

УДК 327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/327-328

Дмитро ЗУБ

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Катерина КОРОЛЬ

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Зовнішньополітична стратегія України спрямована на утвердження країни як сильної та авторитетної держави в Європі та світі. Мета полягає в забезпеченні сприятливих зовнішніх умов для стійкого розвитку, економічного процвітання та соціального прогресу українського суспільства. Основними пріоритетами зовнішньої політики України є набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, а також забезпечення незалежності, державного суверенітету та територіальної цілісності.

Україна активно протистоїть агресії російської федерації, спираючись на принципи міжнародного права та підтримку міжнародного співтовариства. Важливим напрямом зовнішньої політики є також просування українського експорту, залучення іноземних інвестицій та захист прав громадян України за кордоном.

Зусилля зовнішньої політики України спрямовані на розвиток стратегічних відносин з ключовими партнерами, зокрема Європейським Союзом та НАТО, а також на співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями. Забезпечення миру, безпеки та стійкого розвитку в Балто-Чорноморському регіоні, а також розбудова відносин добросусідства є пріоритетами зовнішньополітичної діяльності. У своїй діяльності Україна враховує накопичений досвід у протистоянні з загрозами, отриманий у ході війни з Російською Федерацією, і використовує його для співробітництва з іншими державами в сфері безпеки та політичного розвитку [2, с. 58].

Як засновник Організації Об'єднаних Націй та активний учасник міжнародних організацій, Україна виступає за захист міжнародного правопорядку, прав людини та демократичних цінностей, спираючись на загальноєвропейські принципи та норми міжнародного права. Зовнішньополітична діяльність України має стратегічне значення для забезпечення національних інтересів та стабільності у регіоні та світі, а також для утвердження країни як сучасної, демократичної та прогресивної держави.

Стратегічна зовнішньополітична діяльність України відзначається складністю та актуальністю геополітичного контексту, в якому країна функціонує. Реалізація стратегічних завдань у цій сфері передбачає комплексний підхід до вирішення різноманітних викликів, що впливають з глобальних політичних, економічних та безпекових тенденцій [2, с. 17].

Як уже зазначалося, одним із головних пріоритетів зовнішньополітичної стратегії України є набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Ця мета визначається не лише як стратегічний вибір

політичного керівництва, але й як важливий фактор для забезпечення національної безпеки, економічного розвитку та соціального зростання [3, с. 6].

Україна активно здійснює дипломатичні зусилля для забезпечення своєї незалежності та державного суверенітету, особливо у контексті протистояння агресії Російської Федерації. Розробка та реалізація стратегій з посилення обороноздатності, зміцнення міжнародних альянсів та підтримки міжнародного співтовариства виступає важливим елементом у цьому процесі.

Крім того, Україна активно розвиває свої відносини з ключовими партнерами на міжнародній арені, такими як Європейський Союз, НАТО та інші держави. Взаємовигідне співробітництво в галузях політики, економіки, безпеки та культури сприяє укріпленню позицій України в світі та реалізації її національних інтересів.

Міжнародні відносини, як структура, постійно перебувають у процесі трансформації, що обумовлено особливостями їхнього розвитку та змінами у технологічному ландшафті сучасності. Суб'єкти міжнародних відносин прагнуть реалізувати свої амбіції, залучаючи різні методи, що відповідають рівню технологічного розвитку епохи. У зв'язку з появою нових технологічних рішень на особливу увагу заслуговує їх застосування у військовій сфері, що породжує нові загрози більш руйнівного характеру. Сучасні небезпеки включають в себе тероризм, гібридні та інформаційні війни, а також кіберзагрози.

Міжнародний порядок може спричиняти трансформацію відносин між суб'єктами через зміни у структурі їхніх взаємозв'язків. Наслідки таких змін змушують акторів переглядати свій підхід до реалізації власної політики. У цьому контексті НАТО, як безпекова організація, намагається застосовувати заходи щодо попередження та врегулювання наслідків нових загроз, використовуючи різні важелі впливу.

Останні події перетворюють Україну на епіцентр протистояння, що робить проблематику особливо актуальною для країни. Спільні цілі України та НАТО, що випливають із цієї ситуації, стали одним із важливих факторів в зовнішньополітичних та стратегічних перетвореннях. Широкі публічні дискусії щодо інтеграції та її наслідків для України набули конструктивного змісту, а євроатлантичний курс країни, закріплений на конституційному рівні, підтверджує серйозність її зовнішньополітичних намірів та засади участі та розвитку в організації міжнародної колективної безпеки [1, с. 26].

Важливими етапами у реалізації стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України є також розбудова стійких відносин добросусідства з сусідніми країнами та участь у регіональних ініціативах. Це сприяє зміцненню стабільності та розвитку у регіоні, а також забезпеченню миру та безпеки на континенті. В цілому реалізація стратегічних завдань зовнішньополітичної діяльності України потребує поєднання рішучості, дипломатичної майстерності та готовності до компромісів у вирішенні складних міжнародних проблем. Вона є ключовим чинником у формуванні позитивного образу країни та забезпеченні її місця як відповідального учасника міжнародного співтовариства.

1. Криволап Є., Юринець Ю. Взаємозв'язок безпекових стратегій України з інформаційною безпекою та кібербезпекою. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8 (14). С. 477–487.

2. Кушнір О. В. Поняття й сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 27–31.

3. Ліпкан В. А. Поняття та структура стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. GOAL. URL : <https://goal-int.org/ponyattya-ta-struktura-strategichnix-komunikacij-na-suchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/> <https://goal-int.org/ponyattya-ta-struktura-strategichnix-komunikacij-na-suchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/>.

УДК 339.538/748/986:341.31

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/329-329

Валерія КОНДЮРОВА

студентка ННІ права

та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

«ГІБРИДНА» ВІЙНА В УКРАЇНІ

Починаючи з 2014 р. конфлікт на Сході України набув глибинного і довгострокового характеру у стосунках Києва з Москвою. За цей період російська агресія завдала Україні значних як людських, так і економічних, територіальних втрат. Це «гібридна» війна, і щодо України росія використовує весь арсенал цієї війни, а саме: шпигунство, дискредитацію державних структур, диверсії та ряд інших способів. Характерним для такої війни є ведення військових дій при прикриттям незаконних збройних формувань, також застосування інформаційно-пропагандистських заходів, з яких, як правило, і починається «гібридна» війна. Стратегія цієї війни з боку РФ насамперед спрямована на дезінтеграцію української державності, а також на слабкі місця як України, так і Заходу, але не проти їхніх сил. Крім того, Кремль намагається розхитати єдність ЄС та встановити новий устрій та порядок в Європі за російським сценарієм. Тобто росія намагається дезорієнтувати громадянські думки, щоб сформувати впливовий режим, а згодом послабити ЄС. Загалом принцип такої війни – нав'язати противнику волю шляхом застосування різних видів сили. Росія була не першою державою, яка застосувала «гібридну» війну проти інших країн, а Україна – не першою жертвою «гібридної» війни (як приклад: російсько-грузинська війна 2008 р., Лівансько-ізраїльська війна 2006 р.). Загалом є 3 етапи такої війни: перший – коли тільки формується мета майбутньої агресії, другий – прихована агресія та згодом третій етап – закріплення своїх позицій в країні-об'єкті агресії. Перший етап був розпочатий у лютому 2014 р., а третій – 24 лютого 2022 р. і триває досі. Ця війна за незалежність та відновлення територіальних цінностей для України є дуже важливою. Щодо Росії, то, розпочавши цю війну, вона поставила себе поза міжнародним правом і взагалі – поза міжнародним життям. Зараз весь світ спостерігає за тим, як росія кожного дня використовує зброю, яка заборонена міжнародним гуманітарним правом, мінськими домовленостями. ООН, НАТО, ЄС надають багато допомоги українській армії, але цього недостатньо для того, щоб повністю ліквідувати ворожу армію. З початком повномасштабної війни, а для населення Росії – «спецоперації», український народ об'єднався, армія стала більш досвідченою, сильнішою, вона впевнено показала свої можливості на міжнародній арені. З 24 лютого 2022 р. відбулося кардинальне усвідомлення важливості України для європейської безпеки, адже на континенті зрозуміли, що Україна наразі захищає увесь світ, а не лише свої державні цінності.

Отже, вся світова спільнота повинна прийняти той факт, що Путінська Москва – держава-агресор, яка є спонсором тероризму. На чолі її стоїть той, хто прагне перерозподілити світ за своїм божевільним сценарієм. Україна є жертвою та центром цього перевороту. Тож увесь світ мусить об'єднатися навколо України в одне ціле, щоб зберегти себе, урятувати світ та нарешті придушити державу-терориста, яка завдає неймовірних втрат протягом 8 років.

1. Божко В. Особливості та уроки «гібридної війни» Росії проти України. *Борисфен Інтел*. URL : https://bintel.org.ua/nukma/gibridnaja_vojna/.

2. Гібридна війна Росії проти України: уроки та висновки. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html>.

3. *Екзистенціальний вимір російсько-української війни*. Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». URL : <https://ivinas.gov.ua/viina-rt-proti-ukrainy/ekzystalnyj-vymir-rosiiskoukrainskoi-viiny.html>.

УДК 341.231.14
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/330-332

Владислав КОЧИН
курсант навчальної групи Ф4-23-102

Діана КІРІКА
доцент кафедри поліцейської
діяльності та публічного
адміністрування Харківського
національного університету внутрішніх
справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Протягом існування людського суспільства насильство є його актуальною проблемою. Зокрема, складними є стосунки в родині, тому і виникають численні мотиви використовувати насильницькі дії для впливу на членів сім'ї. Ця проблема ігнорувалася роками і навіть століттями. Однак з огляду на унікальні особливості сучасного суспільства та значний суспільний зсув у бік гуманізму, толерантності та рівності останніми роками все більш реалістичними стають можливості подолання насильства в сім'ї.

Домашнє насильство є дуже складним феноменом, і його наслідки охоплюють різні сфери життєдіяльності суспільства. У процесі дослідження вважаємо за необхідне звернути увагу на основні сфери подолання цього негативного явища, а саме:

- 1) освіту та обізнаність (з точки зору розуміння здорових стосунків і гендерної рівності);
- 2) програму раннього втручання, спрямовану на осіб або сім'ї групи ризику для усунення потенційних тригерів і факторів ризику;
- 3) правові реформи, що спрямовані на посилення законів і політики для забезпечення кращого захисту постраждалих і притягнення винних до відповідальності за їхні дії;
- 4) розширення доступу до служб підтримки постраждалих від домашнього насильства: притулків, гарячих ліній, юридичної допомоги тощо;
- 5) залучення громад до ініціатив, спрямованих на запобігання домашньому насильству;
- 6) розширення прав і можливостей тих, хто пережив домашнє насильство, шляхом надання ресурсів і підтримки, щоб вийти з ситуацій жорстокого поводження та заново побудувати своє життя;
- 7) спеціалізовану підготовку для працівників правоохоронних органів, медичних працівників і соціальних працівників щодо виявлення та ефективного реагування на випадки домашнього насильства;
- 8) боротьбу з суспільними нормами, які виправдовують домашнє насильство, включаючи сексизм, звинувачення жертви та культурне сприйняття насильства;
- 9) надання економічної підтримки та ресурсів постраждалим, щоб допомогти їм досягти фінансової незалежності та стабільності;
- 10) сприяння співпраці між урядовими установами, неурядовими організаціями та громадськими організаціями для впровадження комплексних стратегій запобігання домашньому насильству та втручання тощо.

На сьогодні цивілізований світ засуджує домашнє насильство і вводить різні заходи, щоб захистити людей від такого пережитку минулого. Головну роль у цьому процесі покладено на поліцію як один із основних органів влади, що захищає життя та добробут громадян. Проблеми, з якими стикається поліція, є складними і багатограними. Існує багато причин, через які постраждали від домашнього насильства не звертаються до поліції:

- сподівання, що ситуацію можна вирішити без втручання поліції;
- страх подальшого насильства;
- фінансова залежність;
- відсутність соціальної підтримки з боку найближчого оточення;

- благополуччя дітей тощо [1, с. 42].

Але саме звернення громадян є важливими і можуть суттєво допомогти покращити роботу поліції, запобігти правопорушенням і уникнути ситуації насильства.

Проте, досліджуючи проблему домашнього насильства, важливо визнати, що вона має комплексний характер. Тісні стосунки, які існують між жертвою та правопорушником, є однією з головних причин підвищеної складності цього питання. Згідно з останніми статистичними даними лише 28 % людей, які стикаються з домашнім насильством, повідомляють про це поліції. Крім того, підходи до цієї проблеми різняться в різних департаментах Сполучених Штатів і можуть включати арешт, посередництво, розлучення, перенаправлення до соціальних служб [2, с. 244]. З цієї причини стала очевидною необхідність єдиного підходу, в якості якого було запропоновано примусовий арешт.

Обов'язковий арешт наділяє офіцера поліції повноваженнями заарештовувати особу в будь-який момент, коли надходить повідомлення про насильство, не з'ясовуючи, чи дійсно ця особа винна, чи ні. Поява політики обов'язкового арешту збіглася зі зростанням руху проти домашнього насильства, і, як очікувалося, така політика стримує його. Однак досі немає чітких даних, які б підтверджували чи спростовували б позитивний вплив обов'язкового арешту на домашнє насильство. Експеримент щодо домашнього насильства в Міннеаполісі, проведений у 1981–1982 роках, показав позитивні зрушення в статистиці щодо насильства в сім'ї та заявив, що дотримання обов'язкового арешту сприяло покращенню ситуації та зменшенню кількості повторних правопорушень. Однак результати цього експерименту нещодавно піддали сумніву, оскільки дослідники впевнені, що він проводився неналежним чином [2, с. 246].

На даний момент наслідки примусового арешту залишаються незрозумілими. По-перше, це може знеохотити людей, які просто хочуть, щоб поліцейський заспокоїв ситуацію та придушив розвиток насильницького конфлікту. Крім того, є численні факти того, що люди, які пройшли обов'язковий арешт, часто стають ще більш злими і можуть ще більше травмувати членів сім'ї [3].

Проблема насильства щодо жінок актуальна для всіх країн і суспільств без винятку. Домашнє насильство позначається на жінках і чоловіках, хлопцях і дівчатах. Однак світова статистика, а також статистичні дані з різних країн, включно з Україною, свідчать про те, що домашнє насильство нерозмірно зачіпає жінок. Проведене 2019 року опитування під егідою ОБСЄ з питань насильства щодо жінок підтвердило масштаби, яких проблема насильства щодо жінок набула в Україні. У 2017 році в Україні ухвалено Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким встановлено кримінальну відповідальність за домашнє насильство. Також законом внесено низку поліпшень до заходів із протидії домашньому насильству, зокрема, вдосконалено порядок надання послуг постраждалим особам. Передбачено створення спеціальних підрозділів поліції для розгляду випадків домашнього насильства. Важливим є той факт, що поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи [4].

На наш погляд, потрібний глибокий аналіз усього законодавства щодо проблеми насильства. Кримінальний кодекс виконує каральну функцію, і він орієнтований на покарання, а не на виховання. Але щоб подолати насильство в сім'ї, одних каральних заходів не вистачає, потрібна серйозна робота у сфері профілактики та виховання. Потрібні спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, такі як:

- проведення спеціалізованого навчання правоохоронних органів, медичних працівників і соціальних працівників щодо виявлення, реагування та підтримки постраждалих від домашнього насильства;
- створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, які зосереджуються саме на справах про домашнє насильство, забезпечуючи експертність і делікатність у розгляді таких справ;
- впровадження спрощених та ефективних протоколів реагування у надзвичайних ситуаціях для забезпечення своєчасного втручання та захисту постраждалих у ситуаціях високого ризику;
- прийняття законів і політики, які пропонують посилений правовий захист для постраждалих, включаючи заборонні приписи, надзвичайні захисні приписи та прискорені судові процедури;
- сприяння співпраці між кількома агенціями для надання всебічної підтримки

постраждалим і притягнення винних до відповідальності;

- розробка культурно чутливих підходів до вирішення проблеми домашнього насильства в різних громадах;
- створення програм захисту потерпілих протягом судового процесу та за його межами;
- реалізація програм для зменшення перешкод при виході з ситуацій насильства;
- підвищення обізнаності громадськості щодо поширеності і впливу домашнього насильства;
- інвестування в дослідження ефективності спеціальних заходів і втручань у боротьбі з домашнім насильством тощо.

Таким чином, зарубіжний та вітчизняний досвід організації роботи з подолання та запобігання насильству в сім'ї дозволяє залучити інститути та структури, які можуть бути задіяні на різних етапах процесу прийняття та реалізації рішень: органи виконавчої та законодавчої влади різних рівнів; система установ соціального обслуговування; юридична система (органи внутрішніх справ, прокуратура, суди); системи освіти та охорони здоров'я (включаючи установи різного рівня); соціальна статистика; засоби масової інформації; громадські та некомерційні організації; родина, сім'я; наука тощо. Необхідність різноманітності різних організацій і структур, що долучаються до запобігання та подолання насильства в сім'ї, пояснюється складністю об'єкта управління, прихованістю процесів сімейного насильства.

1. Протидія насильству стосовно жінок та домашньому насильству : практ. посібник для поліцейських. Проєкт Ради Європи «Стамбульська конвенція: інструмент для посилення боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством в Україні» (2018-2020) та Проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» (2021-2022). 160 с.

2. Walker S., Katz Ch. The Police in America: An Introduction: Eighth Edition McGraw-Hill Higher Education. 2012. 592 p.

3. Domestic Violence and Abuse Countermeasures. Study Corgi. URL : <https://studycorgi.com/domestic-violence-and-abuse-countermeasures>

4. Запобігання та протидія домашньому насильству. WikiLegalAid. <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/83>.

УДК 341.46-49

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/332-334

Наталія ЛИТВИНЕНКО

студентка групи 20ПЗдс

Анна АЛЕКСЄЄНКО

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Херсонського факультету

Одеського державного університету

внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ В УКРАЇНІ. РІШЕННЯ, ПРИЙНЯТІ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ЗА ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У 1998 році був підписаний Римський статут, який заклав основу для створення Міжнародного кримінального суду. Він набрав чинності 1 липня 2002 року. Його метою є розслідування та переслідування військових злочинців. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) має юрисдикцію над конкретними міжнародними злочинами відповідно до ст. 5 Римського статуту, який включає злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії, які вчинені громадянами держав-учасниць або на території держав-учасниць. [1]

Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 року, але на даний час Україна так і не ратифікувала його, хоча вона двічі скористалася своїм правом, щоб визнати юрисдикцію Суду щодо ймовірних злочинів за Римським статутом, які відбуваються на її території,

відповідно до ч. 3 ст. 12 Статуту.

Так у лютому 2014 р. Україна звернулася до МКС щодо злочинів проти людяності, що стосуються подій, які відбулися на території України у період з листопада 2013 р. до лютого 2014 р. та у лютому 2015 р. щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, скоєних вищими посадовими особами РФ й керівниками терористичних організацій ДНР та ЛНР у період з лютого 2014 р. [2]

Для України важливо ратифікувати Римський статут, тому що ратифікація Україною Римського статуту надасть їй можливість бути повноправним учасником у процесах МКС, права організаційного та процесуального характеру, а також додаткові гарантії щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжких злочинів винних осіб, обмеживши вирішення цього питання винятково внутрішніми засобами, що можуть виявитися неефективними. [3]

Також важливо ратифікувати Римський статут, тому що МКС є зобов'язанням України, закріпленим в Угоді про асоціацію з ЄС. Тож якщо Україна має намір стати членом Європейського Союзу, то ратифікація Римського статуту є неминучим кроком.

На даний момент в Україні введений воєнний стан відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року. Через це Україна побоюється ратифікувати Римський статут, тому що країна-агресор почне надсилати купу заяв про злочини вчинені нашими військовими і українські військові постануть перед міжнародним судом. Але такі аргументи походять від глибокого нерозуміння щодо функціонування параметрів юрисдикції МКС, оскільки Україна вже визнала спеціальну юрисдикцію Суду відповідно до своїх декларацій ч. 3 ст. 12, які дозволяють МКС розслідувати ймовірні міжнародні злочини (за винятком злочину агресії), вчиненого будь-якою стороною конфлікту. Але потрібно враховувати, що МКС не цікавить якісь поодинокі воєнні злочини, тому що головною ознакою є широкомасштабність і систематичність. В даному випадку, систематичність означає вчинення нападів за схожою схемою, а масштабність означає вчинення нападів щодо великої кількості людей, а також на значних територіях держави.

Що стосується поодиноких воєнних злочинів вчинених українськими військовими, держава може сама розслідувати такі злочини. Більш суттєвим є військово-політичне керівництво, саме по цим суб'єктам може проводитися розслідування Міжнародним кримінальним судом.

Які ж саме рішення були прийняті за 1 рік 10 місяців воєнного стану в Україні, Міжнародним кримінальним судом?

Перша справа про те, що Росія викрадає українських дітей і підлітків і відправляє їх у російські табори на «перевиховання».

Що стосується другої справи, то це безперервні напади Росії на цивільну інфраструктуру України, включно з водопровідними, газовими та електростанціями, розташованими далеко від районів бойових дій і не вважаються «законними військовими цілями».

Хоча Україна офіційно не є членом МКС, але вона надала суду юрисдикцію на своїй території.

І вже 17 березня 2023 року було прийнято рішення видати ордери на арешт двох осіб у ситуації в Україні, а саме президента РФ Володимира Володимировича Путіна і Марії Олексіївни Львової-Белової, уповноваженого з прав дитини. Ордери були видані Палатою попереднього провадження II на підставі незаконної депортації населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до російської федерації, на шкоду українським дітям. Це можна вважати військовим злочином за який підозрювані повинні нести відповідальність.

Ці випадки є першими міжнародними звинуваченнями, висунутими з початку конфлікту після місяців роботи спеціальних робочих груп. Це є важливою подією для України. Але МКС так і не прийняв рішення щодо другої справи, хоча це є також міжнародним злочином вчиненим російською федерацією.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що приєднання України до Римського статуту наблизить Україну до загальноєвропейських стандартів ООН, Ради Європи та Євросоюзу на шляху боротьби з найтяжчими злочинами, що загрожують миру, безпеці та добробуту, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Імплементация Римського статуту Україною зробить можливим забезпечення кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, за допомогою національних правоохоронних і судових органів. [2]

Також, Міжнародний кримінальний суд зіграв не малу роль у широкомасштабному вторгненні росії до України. Своїми рішеннями він обмежив Главу держави та уповноважену з прав людини у їх поїздках до інших країн, а також виданий ордер відіграє політичну роль і «є інструментом дипломатичної ізоляції Президента», що може розірвати важливі економічні та політичні зв'язки.

1. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 07.02.2024).

2. Співробітництво із міжнародним кримінальним судом: організаційні, юрисдикційні та кримінальні процесуальні аспекти / О. Дроздов та ін. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 484–492. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/110.pdf (дата звернення: 07.02.2024).

3. Мурачов Р. Особливості взаємодії України та міжнародного кримінального суду: правові аспекти. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 5. С. 654–658. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/117.pdf> (дата звернення: 07.02.2024).

УДК 341.4/241

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/334-335

Ангеліна ЛІСОВИК

слухач магістратури

ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Володимир ФЕДЧЕНКО

професор кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ УГОД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ БОРТЬБОЮ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ, В КОНТЕКСТІ УКРАЇНИ

Українська нормативно-правова база включає у себе положення міжнародних договорів, які були ратифіковані країною та щодо яких Верховна Рада України виразила згоду на їх обов'язковість. Ці договори також охоплюють угоди, які регулюють заходи з боротьби зі злочинністю. Шляхом аналізу чинного законодавства, оцінки практики застосування та порівняння з позиціями законодавців інших країн, зокрема Західної Європи і США, можна висунути висновки про особливості використання в Україні міжнародних договорів з питань боротьби з організованою злочинністю та про тенденції, що розвиваються у цьому процесі українським законодавством.

Варто відзначити, що Україна наразі ратифікувала майже декілька десятків міжнародних угод, спрямованих на протидію організованій злочинності. Ці угоди не обмежені в плані їх застосування у сфері боротьби з організованою злочинністю. Деякі з цих угод містять спеціальні положення, які необхідно враховувати у випадках вчинення злочину групою осіб. Це є характерним як для універсальних, так і для регіональних угод [1].

Часткове вирішення проблеми виконання положень міжнародних договорів відбувається через зміни в Кримінальному кодексі України відповідно до міжнародних стандартів, проте це лише часткове рішення. Зокрема, внесені до кодексу зміни стосуються урахування лише тих норм міжнародних договорів, які описують ознаки складів злочинів, що вчинені організованими угрупованнями. При систематичному аналізі структури міжнародних договорів стає зрозумілим, що вони ґрунтуються на виконанні багатьох зобов'язань, які стосуються процесуальних правовідносин (наприклад, екстрадиції) або регламентації інших аспектів міжнародного правового співробітництва органів юстиції та поліції [2]. Це підтверджує, що ратифікація міжнародних договорів повинна відбуватися з урахуванням усіх їх положень, а імплементація цих норм повинна бути повною. Це можна досягти шляхом ретельного вивчення та аналізу прийнятих міжнародних актів, що стосуються боротьби з організованою злочинністю.

Положення міжнародних угод, що регулюють діяльність з боротьби зі злочинністю, охоплюють не лише аспекти систематизації кримінального законодавства, а й низку інших питань, пов'язаних з кримінальним переслідуванням.

В наш час одним із ключових питань кримінально-процесуального законодавства України є регулювання та виконання норм, пов'язаних з екстрадицією. Міжнародне співробітництво стає все більш поширеним явищем, що потребує відповідного законодавчого врегулювання щодо видачі осіб, що належать до злочинних угруповань. Ратифікація двох конвенцій, пов'язаних із видачею осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (Європейської та Співдружності Незалежних Держав), відображала деякі розбіжності, що вимагали звернення до ст. 9 Конституції України для урахування ієрархії міжнародно-правових норм. В результаті впровадження цих міжнародних актів у нормативно-правову базу України була створена глава 44 Кримінального процесуального кодексу України, яка в даний момент регулює питання щодо екстрадиції осіб, які вчинили кримінальне правопорушення [3].

Отже, можна зробити висновок, що ратифікація міжнародних договорів щодо боротьби зі злочинними угрупованнями є необхідним кроком для вдосконалення національного законодавства України. Впровадження норм, передбачених цими міжнародними угодами, є позитивним кроком у впровадженні ефективного механізму боротьби з організованою злочинністю, оскільки укладення таких договорів показує дієвість цих положень законодавства у інших розвинених державах світу, які є ініціаторами їх впровадження.

1. Шило О. Г., Новожилов В. С. Міжнародне право в системі джерел кримінального процесуального права України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 89–98. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18206/1/Shulo_Novojilov_89-98.pdf.

2. Зьома В. Екстрадиція в Україні, або кого не видають! *NOBILI*. URL : <https://nobili.ua/news/blog/extradition-in-ukraine-001-1/>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

УДК 341.231.14

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/335-336

Єлизавета МАЗУРЕНКО

студентка спеціальності «Право»

Тетяна СУПРУН-КОВАЛЬЧУК

доцент кафедри

соціально-економічних дисциплін

КЗВО «Барський

гуманітарно-педагогічний коледж

ім. М. Грушевського»,

кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

В історії сучасного світу захист прав людини став однією з найбільш важливих та актуальних проблем. У контексті глобалізації та взаємозв'язку країн виникає необхідність ефективних міжнародних механізмів захисту прав людини. Ці механізми створені для того, щоб забезпечити дотримання прав людини на міжнародному рівні та забезпечити відповідальність країн за їх порушення. Вступ до вивчення та розуміння міжнародного механізму захисту прав людини відкриває двері до аналізу та обговорення найважливіших аспектів цієї проблематики, включаючи роль міжнародних організацій, договорів, судових установ та інших інструментів, спрямованих на захист головних цінностей людства.

Механізми міжнародного захисту прав людини – це система міжнародних (міждержавних) органів і організацій, які безпосередньо займаються захистом прав людини [2].

Ст. 55 Конституції України, яка надає право громадянам звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини, має на увазі винятково міждержавну частину механізму. Такі (міждержавні) органи відрізняються тим, що вони створюються за взаємною згодою кількох держав, як правило, оформленою міжнародною угодою, діють у межах такої угоди, яка визначає їхні повноваження і спеціальні правила процедури.

Відповідно міждержавні правозахисні організації відрізняються тим, що:

- а) вони дійсно мають вплив на уряди;
- б) найчастіше їхні рішення обов'язкові для виконання, і в будь-якому випадку їхню думку не можна зігнорувати;
- в) вони змушують міжнародне співтовариство звертати увагу на порушення прав людини [1].

Схематично всі правозахисні міжнародні організації можна розподілити на дві групи: універсальні та регіональні.

Універсальні правозахисні механізми – це органи й організації, які поширюють свою діяльність на увесь світ, незалежно від державних і регіональних кордонів (Рада з прав людини при Генеральній Асамблеї ООН, Комісія з прав людини ЕКОСОП ООН, Комітет з прав людини, Верховний комісар ООН з прав людини, Верховний комісар ООН у справах біженців і т.д.). У 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Всезагальну декларацію прав людини.

Універсальні правозахисні органи поділяють на три види:

- 1) постійні органи – Комісія ООН з прав людини, Комісія становища жінок.
- 2) органи, створені згідно з міжнародними угодами, укладеними під егідою ООН. На виконання усіх цих угод були створені: Комітет ООН з прав людини (не плутати з Комісією ООН), Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет з расової дискримінації, Комітет проти катувань тощо. У рамках ООН було розроблено безліч міжнародних договорів про захист прав людини: Конвенцію про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Конвенцію про запобігання катуванням та іншому жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню тощо;

3) спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй – є постійно діючими міжнародними організаціями, які працюють на підставі власних статутів і угод з ООН. Сьогодні існує 16 таких організацій, які займаються правами людини. До таких установ відносяться насамперед Міжнародна Організація Праці (МОП) і Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО).

Регіональною міжнародною організацією називають, якщо її учасниками є держави, розташовані в межах певного регіону земної кулі, наприклад, Європи, Африки чи Південної Америки.

Види регіональних систем захисту прав людини:

- 1) міжамериканська – діє в рамках Організації Американських Держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини і Міжамериканським судом з прав людини;
- 2) африканська – складається з Африканської комісії прав людини і народів, що є органом Організації Африканської Єдності. Вона діє на підставі Африканської хартії прав людини і народів. Комісія заслуховує кожні два роки звіти держав про законодавчі й інші заходи щодо захисту прав людини;

3) європейська – діє в рамках Ради Європи, членом якої Україна є з 1995 р. Головний європейський правозахисний орган – Європейський суд з прав людини. Рішення цього суду впливають на формування не тільки європейських, але і світових стандартів прав людини.

Правозахисних інстанцій у світі дуже небагато, громадянин України може звернутися тільки до чотирьох: Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, Європейського суду з прав людини і Комітету із свободи асоціацій МОП [2].

Отже, міжнародні механізми захисту прав людини є невід'ємною складовою глобального зусилля у забезпеченні справедливості та рівності для всіх. Шляхом створення нормативних актів, моніторингу дотримання прав людини та розгляду скарг ці механізми сприяють усуненню порушень прав та просувають ідеал гідності та свободи. Проте їхня ефективність залежить від співпраці країн та готовності виконувати прийняті зобов'язання. Тільки за взаємодії та взаєморозуміння створюються умови для сталого захисту прав людини на міжнародному рівні.

1. 2. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. *Адвокат Шатарська Таміла*. URL : <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>.

2. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. *Юридична консультація Толмачових*. URL: <https://yuristy.sumy.ua/advokatskij-ispit/usna-chastina/39-15-evropejska-konventsija-pro-zakhist-prav-lyudini-i-osnovopolozhnikh-svobod/350-mizhnarodni-mekhanizmi-zakhistu-prav-lyudini>.

УДК 341.32+355.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/337-338

Ярослав МОСКАЛЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Валерій БІЛЧЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**НОРМАТИВНЕ ОФОРМЛЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ
У КРАЇНАХ, ЩО ПОТРАПИЛИ ПІД ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ:
МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ**

Важливо відзначити, що більшість правових змін в Україні після отримання незалежності були запроваджені на основі вивчення та адаптації законодавства російської федерації з урахуванням досвіду та рекомендацій європейських країн. Це пояснює подібність систем військового законодавства обох держав. Важливим є розгляд практики регулювання цього питання в західних країнах з урахуванням різноманітності нормативно-правового забезпечення функціонування збройних сил у різних державах світу [1, с. 44].

Незважаючи на схожість систем військового законодавства України та російської федерації, українське законодавство пройшло значні зміни та модифікації з моменту отримання незалежності. Ці зміни відображають бажання України гармонізувати своє законодавство зі світовими стандартами і принципами, визнаними міжнародним співтовариством. Особлива увага приділяється використанню кращих практик європейських країн у сфері регулювання військових питань. У рамках цих змін Україна виявляє унікальний прогрес у дотриманні принципів правового регулювання та прагненні до високих стандартів в галузі правозахисту. Цей процес заслуговує визнання та похвали з боку світового співтовариства за зусилля, спрямовані на встановлення сучасних та ефективних норм військового законодавства. Зусилля України у цьому напрямі можуть сприяти підвищенню довіри міжнародного співтовариства та забезпечити стабільність та ефективність системи військового права в країні. Такі зміни в законодавстві створюють позитивний прецедент і можуть слугувати прикладом іншим країнам, які прагнуть покращити своє військове законодавство з урахуванням міжнародних стандартів.

Наприклад, військове законодавство Німеччини визначається особливістю, а саме тим, що питання, пов'язані із безпекою та обороною країни, регулюються прямо Конституцією Федеративної Республіки Німеччина. Варто відзначити, що цей конституційно закріплений період, відомий як «Стан оборони», хоч і не ідентичний, але подібний до концепції особливого періоду. Розділ X Конституції ФРН містить інформацію про «Стан оборони», визначаючи повноваження влади, права та обов'язки цивільного населення, а також військовослужбовців під час реальної збройної агресії з боку іноземних держав. Наприклад, згідно з цією Конституцією на військову службу можуть бути призвані чоловіки з 18-річного віку, а також жінки у віці від 18 до 55 років під час «Стану оборони» для обслуговування в цивільних санітарних службах та військових госпіталах.[1, с. 44].

Тим часом у воюючому Ізраїлі кожен громадянин, як юнак, так і дівчина, який є придатним до військової служби за станом здоров'я і досяг 18-річного віку, отримує повістку на військовий призов. Також призивають осіб відповідного віку, які мають статус «постійних жителів». Тривалість строкової служби для чоловіків складає 36 місяців, а для жінок – 24 місяці. Це надає призовникам можливість глибоко опанувати військову спеціальність. Студенти, які отримали відстрочку, зобов'язані відслужити 3 роки строкової служби після закінчення університету, а також ще чотири роки після отримання офіцерського звання. У цей період Міністерство оборони повністю фінансує їхнє навчання, проживання та щорічну відпустку [2, с. 46]. У такий спосіб армія залучає до своїх лав інтелектуальну молодь, оскільки багато з них віддають 7 років служби, стаючи офіцерами, і подальше пов'язують своє життя

з армією. При цьому кожен демобілізований отримує значну фінансову підтримку для навчання в вищих навчальних закладах або для відкриття власного бізнесу [2, с. 46].

Відповідно до законодавства більшості країн світу інтереси національної безпеки та оборони можуть приводити до введення обмежень у випадках надзвичайних обставин або періодів надзвичайного та воєнного стану. Це відображено в різноманітних підходах, які застосовуються в різних країнах у ситуаціях криз та воєнних конфліктів. Наприклад, такі поняття, як надзвичайний стан (в США, Великобританії, Канаді, Індії, ПАР), воєнний стан (в США, Нідерландах, Польщі), облоговий стан (в Бельгії, Франції, Угорщині), стан війни (в Бельгії, Італії), стан оборони (в Фінляндії, Коста-Ріці) і стан погрози (в Іспанії), є найбільш розповсюдженими методами функціонування країн у відповідних кризових обставинах.

Отже, можна зробити висновок, що механізми правового регулювання проведення мобілізації у державах, що зазнали військової агресії, виявляють значний різноманітний міжнародний досвід. Передусім виділяється важливість адаптації та удосконалення внутрішніх правових систем, враховуючи унікальні вимоги та ситуації кожної країни.

Подальший аналіз свідчить про велику різноманітність у підходах до військового законодавства та механізмів мобілізації. Кожна країна має власні особливості, включаючи терміни служби, вік та вимоги до військової служби для чоловіків і жінок. Такий індивідуалізований підхід дозволяє кожній державі адаптувати свою систему до внутрішніх потреб і викликів.

Важливим висновком є також те, що деякі країни, зокрема Ізраїль, активно залучають інтелектуальну молодь у свої збройні сили, сприяючи їхній підготовці та подальшій службі в оборонних структурах. Це може слугувати прикладом для інших країн, які шукають ефективні способи використання людських ресурсів у сфері національної безпеки.

Узагальнюючи, зауважимо, що міжнародний досвід вказує на потребу в гнучких та адаптованих механізмах правового регулювання, спрямованих на забезпечення ефективності та справедливості у сфері мобілізації в умовах військових конфліктів та загроз.

1. Вернигора В. В. Зарубіжний досвід правового регулювання військово-службових відносин під час особливого періоду. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4. С. 43–47.

2. Горбовська О. В. Правове регулювання проходження військової служби в Україні : магістерська робота спеціальності 081 «Право». Полтава, 2021. 114 с.

УДК 341.45

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/338-339

Анастасія НІКІТЮК

здобувач вищої освіти

Анна АЛЕКСЄНКО

викладач кафедри загальноправових
дисциплін Херсонського факультету

Одеського державного

університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНА БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ

Міжнародні правопорушення провокують глобальні наслідки, і саме це породжує необхідність налагодження співробітництва між державами та міжнародними організаціями щодо боротьби зі злочинністю. Становлення співробітництва для протидії з міжнародними правопорушеннями бере початок із періоду зародження взаємовідносин між першими державами, коли були укладені двосторонні договори про видачу злочинців.

Поширення і масштаби транснаціональної організованої злочинності, торгівля і незаконне використання наркотиків, відмивання грошей, торгівля людьми, незаконна міграція, незаконний обіг зброї, тероризм, – усі ці явища було підкреслено як велику стурбованість у Декларації IX Конгресу ООН.

Міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю має певні напрями та форми. Боротьба зі злочинністю належить до пріоритетних напрямів міжнародного співробітництва. Необхідністю у взаємодії держав у цій справі стало те, що зростання та

інтернаціоналізація перетворили це протистояння на одну з важливих соціальних проблем. До основних напрямів співробітництва держав у боротьбі з злочинністю відносять:

- визначення державами переліку суспільно небезпечних правопорушень, які потребують спільних зусиль щодо їх припинення та запобігання ним;
- взаємний обмін інформацією про вчинені злочини та злочинців;
- спільний розшук злочинців, які перебувають на території держави, та передача їх спеціальним суб'єктам міжнародного права;
- спільне вивчення методів боротьби зі злочинністю;
- укладання нормативно-правових актів про боротьбу з окремим видами міжнародних злочинних правопорушень;
- участь держав у міжнародних організаціях, що спеціалізуються на боротьбі зі злочинністю.

Тому необхідно розробити на рівні держав загальну концепцію боротьби зі злочинністю на основі об'єднання зусиль із впливовими неурядовими структурами, не виключаючи громадськість. Нині на міжнародному рівні існує конвенційний механізм боротьби з організованою злочинністю, її фінансуванням і корупцією, що свідчить про якісно нову сходинку розуміння й готовність світового співтовариства протидіяти всім видам злочинів та транснаціональній злочинності в цілому.

Спільні зусилля держав та міжнародних організацій повинні виробляти універсальні поняття міжнародних правопорушень та правопорушень міжнародного характеру, що входитимуть в національні законодавчі системи. Перспективним напрямом у цій сфері є такі риси, як планування й розширення спільних досліджень, створення системи контролю за їх реалізацією.

Також важливо зазначити, що співробітництво між державами повинно ґрунтуватися на добровільній основі, а проблеми, що виникають при співробітництві між державами у сфері боротьби зі злочинністю, не можуть використовуватися для безпідставного прямого або непрямого застосування сили. Застосування збройної сили може бути лише в двох випадках (передбачених Статутом ООН), а саме: з метою самооборони (ст. 51) і за рішенням Ради Безпеки ООН у випадку загрози мирові або акту агресії (ст. ст. 39 і 42). [1]

Співробітництво держав у міжнародній боротьбі з злочинністю знаходиться на стадії становлення, але за останні роки були зроблені значні кроки в об'єднанні держав в єдиний антикримінальний фронт.

Ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері відносить проведення активної міжнародної політики України щодо участі в міжнародному співробітництві у боротьбі з міжнародною злочинністю, міжнародним тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією, міжнародними організованими злочинними угрупованнями тощо [2].

Навіть на прикладі останніх подій в Україні можна побачити, що необхідно підвищувати рівень міжнародної співпраці, а саме в аспекті правоохоронної діяльності. Аналізуючи норми КПК України, можемо дійти висновку про те, що правоохоронні органи мають у своєму розпорядженні дієві інструменти, що стосуються надання міжнародної правової допомоги з метою контролю та боротьби з транснаціональною злочинністю [3].

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV : станом на 8 лип. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 07.02.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

УДК 341.45/383

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/340-341

Вікторія ПЕТРОВА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Світлана КОРОГОД

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології,
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Перспектива відновлення повного контролю над усіма регіонами держави, як завершальний етап визвольної війни українського народу, не піддається сумніву. Отже, ефективне проведення стабілізаційних заходів на вже деокупованих територіях України, готовність сил безпеки і оборони повною мірою використати свій потенціал після звільнення східних та південних регіонів нашої держави обумовлюють актуальність обговорення і дослідження ключових аспектів взаємодії та протидії злочинності в межах прикордонних областей [1, с. 46]. Саме тому в умовах сучасності досить актуальним виступає питання запобігання та попередження вчинення кримінальних правопорушень, зокрема на звільнених територіях України, в тому числі шляхом співпраці з міжнародними організаціями.

Загалом міжнародне співробітництво щодо запобігання злочинності являє собою спільну діяльність суб'єктів міжнародного права та внутрішньодержавних правовідносин, регульовану нормами права, щодо забезпечення захисту особистості, суспільства, держав та світової спільноти від злочинів, які мають міжнародний характер, і навіть транснаціональних злочинів [2, с. 15]. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання злочинності визначається скоординованою діяльністю суб'єктів міжнародного права, яка втілюється у здійсненні попередження, припинення, виявлення, викриття та розслідування протиправних діянь, покарання винних, взаємодопомоги у кримінальному провадженні та інших заходів, розшуку осіб, мінімізації наслідків злочинних діянь, а також розробці стандартів у цій сфері.

Слід зазначити, що в структурі Організації Об'єднаних Націй вже діють агенції, суть яких полягає у боротьбі з військовими злочинами. Отже, насамперед, мова йде про Раду Безпеки ООН, оскільки військові злочини можуть бути скоєні лише в ході або у зв'язку зі збройним конфліктом, а одним із основних заходів боротьби з такими злочинами є запобігання збройним конфліктам. Конфлікти взагалі повинні бути визначені. Тому основними завданнями Ради Безпеки є підтримання миру і безпеки, вирішення будь-яких суперечок і ситуацій, які можуть призвести до збройного конфлікту, проведення миротворчих операцій і подання апеляцій до Прокурора Міжнародного кримінального суду. Крім того, слід зазначити, що в рамках ООН існує такий департамент, до функцій якого входить мінімізація небезпечних наслідків збройних конфліктів і кримінальних злочинів, що позитивно впливає на процес протидії цим явищам. Крім того, існують організації, які спостерігають за впровадженням і дотриманням норм міжнародного гуманітарного права, а також зобов'язані за міжнародними договорами в галузі прав людини, які також можуть підтримуватися Організацією Об'єднаних Націй [3, с. 339].

Доцільним є звернути увагу на думку А. Чорної, яка зазначає, що: «принципи запобігання кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях виступають похідними від принципів превентивної діяльності Національної поліції України та діяльності поліції загалом. Вони мають низку особливостей, серед яких і самі умови, в котрих поліція має виконувати поставлені перед нею завдання. Так, наприклад, якщо серед загальних принципів дослідники виділяють принцип демілітаризації поліції, то в умовах воєнного

стану, прилягання деокупованих територій до зони бойових дій має враховуватися принцип роботи в поліції за особливих умов; принцип взаємодії поліції з іншими суб'єктами сектора безпеки і оборони в умовах, наближених до бойових дій тощо» [4, с. 46].

Щодо прямої міжнародної співпраці, то можна відзначити, наприклад, що французькі експерти надали українським правоохоронцям мобільну ДНК-лабораторію та провели перші дослідження в Ізюмі у вересні 2022 р. після звільнення міста. Крім того, у березні минулого року була створена спільна слідча група для розслідування злочинів, скоєних росією в Україні. Окрім нашої країни, до неї входять представники Литви, Польщі, Естонії, Латвії, Словаччини та Румунії, які складають найбільшу слідчу групу, що діє в рамках Євроюсту [5].

Отже, можна зробити висновок, що важливість міжнародної співпраці при запобіганні вчиненню кримінальних правопорушень набуває все більшої актуальності саме в умовах дії правового режиму воєнного стану. Протягом майже 2-х років міжнародною спільнотою надано досить велику допомогу нашій державі, насамперед в аспекті забезпечення сучасною технікою правоохоронних працівників України.

1. Фаріон О. Б., Бінковський О. А. Актуальні питання взаємодії органів державної прикордонної служби України та територіальних органів Національної поліції України у сфері протидії злочинності на звільнених від окупації прикордонних територіях. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 21 жовт. 2022 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 46–48.

2. Волеводз А. Г. До питання про сутність та зміст міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Міжнародне кримінальне право та міжнародна юстиція*. 2007. № 1. С. 11–20.

3. Градецький А. В. Суб'єкти протидії воєнним злочинам та попередження збройних конфліктів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* : у 2 т. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) Одеса, 2023. Т. 1. С. 337–341.

4. Чорна А. Принципи запобігання поліцією кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 43–47.

5. Міжнародна підтримка розслідувань воєнних злочинів. *Юридична Газета*. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodnepravoinvesticiyi/mizhnarodna-pidtrimka-rozsliduvan-voennih-zlochiv.html>.

УДК 341.231.14+342.726

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/341-343

Kseniia STEPANIUK

Student of ESI of Law
and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations
and Social and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

LEGAL GUARANTEES FOR VULNERABLE GROUPS DURING MILITARY CONFLICT

During times of military conflict, the protection of vulnerable groups becomes paramount to uphold fundamental human rights and prevent further atrocities. Legal guarantees are essential to ensure the safety, well-being, and dignity of these populations amidst the chaos and violence of war.

First and foremost, international humanitarian law (IHL) provides a framework of legal guarantees specifically designed to safeguard vulnerable groups during armed conflicts. The Geneva Conventions and their Additional Protocols establish fundamental principles such as the distinction between civilians and combatants, the prohibition of targeting civilians, and the obligation to provide humane treatment to all persons who are not or are no longer taking part in hostilities. These legal instruments serve as a cornerstone for protecting vulnerable populations, including women, children,

the elderly, persons with disabilities, and other marginalized groups [1, p. 48].

Furthermore, specific provisions within IHL address the unique needs and vulnerabilities of these groups. For instance, Article 3 common to the four Geneva Conventions obliges parties to the conflict to treat all persons detained or interned humanely, with particular attention to the needs of women. Additionally, Protocol I to the Geneva Conventions prohibits violence, coercion, and discrimination against women and affirms their right to protection and non-discrimination during armed conflict [3, p. 63].

Moreover, various international human rights treaties supplement IHL by providing additional protections for vulnerable groups. For example, the Convention on the Rights of the Child (CRC) emphasizes the special safeguards required for children affected by armed conflict, including measures to prevent their recruitment as child soldiers, ensure access to education and healthcare, and reunite separated families.

Also deserving special attention are incomplete, large families, foster families, family-type children's homes where children also require special attention from the state and child protection services to expand the socio-legal guarantees of children, ensure their physical and cultural development, and further protect their rights and legitimate interests. Therefore, according to the Law of Ukraine «On the Protection of Childhood,» the state guarantees all children equal access to free legal assistance necessary to ensure the protection of their rights, on the grounds and in the manner established by law regulating the provision of free legal assistance. And by the Law of Ukraine «On Bodies and Services in Matters of Children and Special Institutions for Children» it is guaranteed that officials of children's shelters take exhaustive measures to ensure children's access to free legal assistance on the grounds and in the manner established by law regulating the provision of free legal assistance [1, p. 43].

Thus, analyzing international legal acts and national legislation of Ukraine, we can conclude that the main categories of citizens in need of free legal assistance in the country are low-income individuals, vulnerable population groups, large families, elderly persons, children, and war veterans. The legislation provides for the existence of special coordination centers for the provision of legal assistance, bureaus of free legal aid, bar associations, legal clinics [3, p. 90]. However, it can be noted that in conditions of martial law, no one can guarantee the continuity of such assistance by relevant authorities and structures. Requests for free legal assistance among the population are increasing, and there may not be enough personnel to provide such assistance physically.

This is due to the fact that many legal professionals themselves need assistance in conditions of martial law, and proper conditions are required for the provision of legal consultations, which may not be available in all regions of the country at the moment. Moreover, many Ukrainian citizens in need of free legal assistance are abroad, and translators may not always be available on-site. Some bureaus, coordination centers, and legal clinics providing free legal assistance simply do not operate in the country because they are located in the combat zone or temporarily occupied territory, or their staff have moved to safer places [4, p. 6].

Therefore, as a conclusion, it is worth noting that the most legal assistance today is needed by internally displaced persons who are disoriented and do not always understand their next steps. But thanks to the state, social, and psychological support from relevant authorities and organizations, as well as professional free legal assistance, significant steps are being taken to protect citizens' rights [2, p. 51].

An important direction of free legal assistance has become the use of distance consultations through the Internet and specially created applications for mobile phones, which allows the population to resolve a significant part of legal issues without leaving their homes [4, p. 48]. Another positive step is the involvement of volunteers in legal education work across the country and mass media. The state has made a significant contribution to the introduction and development during martial law of the «Action» application, which allows citizens to save time and take advantage of the benefits provided by the state for certain population groups remotely. Therefore, thanks to the «eSupport» Program, most citizens can apply for various types of assistance and track the provision of such assistance. In practice, it would be desirable to involve more lawyers who would provide free legal assistance to specific categories of citizens, as their main task is to protect the population by all lawful means, not just to win cases with profitable clients. Therefore, this issue requires more thorough improvement at the legislative level [2, p. 66].

In addition to international legal frameworks, domestic laws and policies play a crucial role in protecting vulnerable groups during military conflicts. States have a responsibility to enact legislation and establish mechanisms that uphold the rights and well-being of all individuals within their jurisdiction, regardless of their vulnerability status. This includes measures to prevent

discrimination, ensure access to essential services, and provide assistance and support to those in need.

Furthermore, accountability mechanisms, such as domestic and international tribunals, are essential for ensuring compliance with legal guarantees and holding perpetrators accountable for violations of the rights of vulnerable groups during armed conflicts. Justice and redress for victims are integral components of the legal framework aimed at preventing impunity and promoting respect for human rights in times of war.

In conclusion, legal guarantees for vulnerable groups during military conflicts are essential to uphold the principles of humanity, dignity, and justice. By adhering to international humanitarian law, respecting human rights treaties, enacting domestic legislation, and ensuring accountability for violations, states can fulfill their obligations to protect the most vulnerable members of society amidst the horrors of war.

1. Camins E. Casting a Legal Safety Net: A Human Security Approach to Assisting Families Following Armed Conflict. *Israel Law Review*. 2022. Vol. 55. Issue 3. P. 215–247.

2. Gorinov P., Mereniuk K. Military law in Ukraine: future prospects for development. *Futurity Economics&Law*. 2022 P. 18–27.

3. Izarova I. Protection of Rights of Internally Displaced Persons amid Military Aggression in Ukraine. *The Age of Human Rights Journal*. 2023. P. 711–741.

4. Nampewo Z., Mike J. H., Wolff J. Respecting, protecting and fulfilling the human right to health. *International Journal for Equity in Health*. 2022. P. 1–13.

УДК 341.232

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/343-345

Тетяна ЮРЧУК

слухач магістратури факультету № 3

Наталія ГРІДНА

старший викладач кафедри
поліцейської діяльності та публічного
адміністрування факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

РОЛЬ УКРАЇНИ У СПІВПРАЦІ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародна безпека є запорукою глобального самозбереження та розвитку. Суб'єкти міжнародної безпеки – міжнародні організації, метою яких є забезпечення дотримання безпеки. Вони займаються широким спектром питань безпеки, включаючи контроль над озброєнням, попередження конфліктів, забезпечення прав і свобод людини і громадянина [1].

Сьогодні для України важлива співпраця, підтримка та посередництво міжнародних організацій у врегулюванні воєнного конфлікту. Першість у порядку розв'язання збройних конфліктів в Україні належить Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) – головній міжурядовій міжнародній організації, яка підтримує мир і безпеку у всьому світі [1].

Міжнародна організація – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи організацію проєктів. Міжнародні організації виступають як платформа для співпраці між державами в різних галузях, таких як економіка, наука та культура. Це може сприяти поліпшенню життя людей та збільшенню довіри між націями [2, с. 152].

Україна відіграє важливу роль у співпраці з міжнародними організаціями для вирішення військових конфліктів, зокрема з ООН, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) та Європейським союзом (далі – ЄС). Наша держава активно співпрацює з цими організаціями, надаючи інформацію про ситуацію на окупованих

територіях та просуваючи ініціативи щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. Також Україна бере участь у миротворчих місіях ООН та інших форматах міжнародної співпраці для забезпечення миру та безпеки в регіоні.

Співробітництво з ЄС у сфері безпеки і оборони є важливою складовою загального інтеграційного курсу України, враховуючи до того ж, що з 11 державами – членами організації укладено контракти на постачання зброї. В Угоді про асоціацію передбачено конвергенцію у сфері зовнішньої і безпекової політики, зокрема співробітництво у сфері роззброєння, нерозповсюдження, контролю над озброєннями та експортом зброї, а також поліпшення взаємовигідного діалогу у космічній сфері. Військово-технічне співробітництво охоплює питання, пов'язані з удосконаленням військових спроможностей, зокрема питання технічного характеру. У межах Робочого плану співробітництва Збройних Сил України та Секретаріату Ради ЄС вирішуються насамперед питання військово-політичного діалогу, залучення сил та засобів ЗСУ до операцій з урегулювання криз під проводом ЄС та бойових тактичних груп ЄС, можливості проведення в Україні курсу Спільної політики безпеки і оборони ЄС [6].

Весь період боїв у зоні АТО, а пізніше ООС Рада Безпеки ООН демонструвала такий самий рівень ефективності – будь-які спроби цього органу сприяти урегулюванню військового конфлікту на території України блокувалися росією. Водночас РФ, навіть після початку повномасштабної військової агресії, геноциду українців, погроз всьому світу ядерною війною та визнання багатьма країнами росії як країни-терориста, станом на 2022 р. все ще залишається членом ООН. Нездатність ООН навіть виключити росію зі складу країн – постійних членів вказує на надмірну бюрократизацію цієї організації та її неефективність у попередженні та врегулюванні конфліктів.

Вирішення військових конфліктів зазвичай вимагає комплексного підходу, в якому беруть участь різні міжнародні організації. Цей процес може включати дипломатичні переговори під егідою ООН або ОБСЄ, розміщення миротворчих місій та відправлення гуманітарної допомоги через Червоний Хрест або ЮНІСЕФ. Також можуть брати участь регіональні організації, наприклад, Європейський Союз. Крім того, нерідко використовується дипломатія та співпраця з країнами-посередниками для досягнення мирного врегулювання конфлікту.

Нормативно-правова база співпраці України з міжнародними організаціями включає різноманітні угоди, договори та декларації. Наприклад: Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом. Угода про співробітництво та партнерство між Україною та НАТО.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

З 24 лютого 2022 р., з початком повномасштабного вторгнення в Україну, Товариство Червоного Хреста України оперативно мобілізувало всі сили та ресурси й розпочало надавати допомогу постраждалому населенню. Волонтери і співробітники Товариства Червоного Хреста України майже цілодобово працюють в різних куточках України. Вони доставляють гуманітарну допомогу тим, хто її потребує, популяризують знання з першої допомоги й мінної небезпеки, надають психосоціальну підтримку. Загони швидкого реагування виїжджають на місця руйнувань житлових будинків разом із ДСНС України, евакуюють людей та транспортують маломобільних осіб із гарячих точок, чергують на залізничних вокзалах і пунктах перетину кордону. Мобільні медичні бригади Товариства Червоного Хреста України здійснюють виїзди у найвіддаленіші населені пункти, де надають медичну допомогу всім потребуючим. Соціальні помічники допомагають у домогосподарстві, підтримують та доглядають за самотніми людьми літнього віку. Впроваджуються проекти з психічної та фізичної реабілітації людей, які постраждали від війни. Місцеві осередки Товариства Червоного Хреста України облаштовують місця для людей, які були вимушені покинути власні домівки, та

забезпечують їх найнеобхіднішим [3].

Багато міжнародних організацій, із якими співпрацює Україна, створено країнами Європи. Найвідоміші з них – Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ. Загалом Україна співпрацює з двадцятьма чотирма організаціями Європи і має з ними 221 міжнародний документ. З міжнародними організаціями країн Європи Україна найтісніше співпрацює у сфері захисту прав людини; економіки й торгівлі, інформаційної політики, культури і спорту; правоохоронної системи та безпеки [5].

Можна дійти висновку, що Україна також співпрацює з міжнародними організаціями в галузі врегулювання військових конфліктів шляхом участі в різних ініціативах та програмах, спрямованих на забезпечення миру та безпеки. Зокрема, українські військові фахівці беруть участь у тренуваннях та обміні досвідом із партнерами з інших країн, що дозволяє вдосконалити їхні навички у сфері миротворчості та урегулювання конфліктів.

1. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки в сучасному світі та оцінка її ефективності на прикладі України. *CENSS*. URL : <https://censs.org/rol-rady-bezpeky-oon-u-pidtrymsi-mizhnarodnoho-myru-ta-bezpeky-v-suchasnomu-sviti-ta-otsinka-yiyi-efektyvnosti-na-prykladi-ukrayiny/>.

2. Мельник В. І., Єременко С. А., Пруський А. В., Скоробагатько Т. М. Ефективність міжнародних організацій у врегулюванні військових конфліктів та забезпеченні миру. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 152–154.

3. Реагування на війну в Україні. *Національний комітет Товариства Червоного Хреста України*. URL : <https://redcross.org.ua/response-to-war-in-ukraine/>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Доронцева Є. Між радянським минулим та європейською інтеграцією: огляд співпраці України з міжнародними організаціями та спільнотами держав. *Вокс Україна*. URL : <https://voxukraine.org/mizh-radyanskym-mynulym-ta-yevropejskoyu-integratsiyeyu-oglyad-spivpratsi-ukrayiny-z-mizhnarodnymy-organizatsiyamy-ta-spilnotamy-derzhav>.

6. Міністерство оборони України. URL : <http://www.mil.gov.ua>.

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ ТА БЕЗБАР'ЄРНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В РІЗНИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 305+342.722

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/346-347

Лариса НАЛИВАЙКО

помічник ректора з гендерних питань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Забезпечення гендерної рівності є обов'язковим елементом переважної більшості міжнародних документів, орієнтованих на людину та забезпечення її основоположних прав і свобод. В умовах війни Україна має вагомі досягнення у сфері забезпечення належного рівня гендерної рівності: ухвалення законів, прийняття державних стратегій та національних планів, ратифікація міжнародних конвенцій та декларацій.

Одним із важливих напрямів співробітництва нашої держави з міжнародними партнерами є імплементація норм з питань гендерної рівності в секторі безпеки та оборони.

У сьогоденні умовах гендерна рівність та рівноправ'я статей в секторі безпеки та оборони стають не лише моральним та етичним обов'язком, але й стратегічною необхідністю для підвищення ефективності та стабільності його функціонування. Незважаючи на поступові зміни та вдосконалення гендерної політики у зазначених сферах (боротьба з проявами гендерної нерівності, дискримінації та насильства), існують виклики та проблеми, що потребують уваги та розв'язання.

Зокрема, недостатнє представництво жінок у військовій сфері, достатньо низький рівень обізнаності про гендерні питання серед військовослужбовців залишаються серйозними викликами. У цьому контексті розуміння та ефективне вирішення гендерних проблем стає нагальною необхідністю.

У вітчизняній науці пропонується аналізувати існуючі проблеми та чітко визначати шляхи подальшого розвитку гендерної політики у секторі безпеки та оборони. Проведення досліджень та отримані висновки стануть підґрунтям для подальших дій у створенні гендерно чутливого та рівноправного середовища у цих стратегічно важливих галузях [1, с. 62–64].

Гендерна рівність у військовій службі – це поняття, що відображає стан взаємовідносин, можливостей та обов'язків між чоловіками та жінками у військовій сфері. Дослідження цього аспекту військової діяльності включає аналіз різних питань, таких як доступ до військової кар'єри, участь у бойових діях, професійні можливості та розвиток кар'єри, а також військова дисципліна та культура.

Однією з головних проблем у досягненні гендерної рівності у військовій службі є нерівність в доступі до військової кар'єри. Традиційно військова служба була переважно чоловічим доменом, і деякі країни досі зберігають обмеження на вступ жінок до певних військових спеціальностей або військових підрозділів. Водночас в інших країнах проводяться політики активного залучення жінок до військової служби та забезпечення їхнього рівного доступу до всіх сфер військової діяльності [2, с. 81–83].

Крім того, гендерна рівність у військовій службі також охоплює питання статевої дискримінації та сексизму. Жінки на військовій службі можуть стикатися зі стереотипами, упередженнями та обмеженнями у професійному розвитку через свою стать. Запобігання та боротьба з такими формами дискримінації є важливим елементом забезпечення гендерної рівності.

Отже, гендерна рівність у військовій службі вимагає комплексного підходу, який враховує різні аспекти військової діяльності та сприяє створенню середовища, де чоловіки та жінки мають рівні можливості та права.

Розвиток гендерної політики в секторі безпеки та оборони передбачає прогресивне перетворення стереотипних уявлень щодо ролей чоловіків та жінок у військовому середовищі та управлінні безпекою. Ось кілька ключових аспектів цього процесу [3, с. 106–109]:

1. Забезпечення рівних можливостей: охоплює розробку політики, спрямованої на зменшення статевої дискримінації у просуванні по службі та професійному розвитку;

2. Сприяння різноманітності: гендерна політика сприяє різноманітності в військовому середовищі шляхом активного залучення жінок, осіб інших гендерних та сексуальних орієнтацій, а також розгляду їхніх потреб та перспектив у контексті безпеки та оборони;

3. Створення гендерно чутливих середовищ: це означає розробку освітніх програм, тренінгів та організацію кампаній з підвищення свідомості щодо гендерних питань та насильства;

4. Врахування гендерної перспективи в стратегічному плануванні: гендерна політика в секторі безпеки та оборони передбачає врахування гендерної перспективи у всіх аспектах стратегічного планування та прийняття рішень;

5. Сприяння гендерному дослідженню та аналізу: гендерна політика в секторі безпеки та оборони включає підтримку гендерних досліджень та аналізу для збору даних та інформації щодо гендерних розбіжностей у військовій сфері та розробки відповідних стратегій та заходів.

Загальною метою розвитку гендерної політики є створення більш справедливого, рівноправного та ефективного військового середовища, яке відповідає потребам та інтересам всіх його членів, незалежно від статі чи гендерної приналежності [4].

Аналізуючи сучасний стан гендерної політики в секторі безпеки та оборони, можна зробити кілька важливих висновків: гендерна рівність в цих сферах є ключовою для забезпечення сталого розвитку. Незважаючи на досягнення у певних аспектах, є важливі проблеми, які вимагають подальшої уваги та вирішення.

Ефективна реалізація гендерної політики потребує співпраці між різними суб'єктами, включаючи державні органи, військові структури, громадські організації та міжнародних партнерів. Динамічний розвиток сучасного світу вимагає постійного моніторингу та оновлення гендерної політики відповідно до нових викликів та можливостей.

Гендерна політика повинна бути спрямована на забезпечення інклюзивності та рівних можливостей для всіх членів суспільства, незалежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності. Важливо підтримувати та розвивати діалог з усіма зацікавленими сторонами для досягнення спільних цілей гендерної рівності, в тому числі в секторі безпеки та оборони.

Інституції громадянського суспільства у партнерстві з органами публічної влади мають зробити гендерну складову та гендерну рівність частиною повоєнного плану відновлення нашої держави, забезпечивши попередньо можливість обговорення на різних рівнях усіх дискусійних питань із залученням міжнародної спільноти. Загальна консолідація зусиль та постійне вдосконалення підходів до реалізації гендерної політики сприятиме створенню більш справедливого, стійкого та безпечного світу для всіх громадян, в тому числі і у повоєнний період.

1. Наливайко Л., Марценюк Л. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61–66.

2. Наливайко І. Гендерна парадигма: вітчизняна практика та міжнародний досвід. *Нове українське право*. 2022. Т. 2. № 6. С. 80–85.

3. Дрозд О. Гендерна рівність у сфері безпеки й оборони: міжнародний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 105–110.

4. Васечко Л. Гендерна рівність в умовах воєнного стану. *Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації* (м. Львів, 5 верес. – 16 жовт. 2022 р.). Львів, 2022. С. 18–21.

УДК 305:316.14

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/348-349

Eleonora SKYBA

Professor of the department of humanitarian disciplines and psychology of police activity of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dr of Philosophical Sciences, Professor

SOLVING GENDER PROBLEMS AS ONE OF THE FACTORS OF ENSURING SECURITY IN SOCIETY

National security, as one of the socially recognized values, ensures the sustainable development of society, contributes to the identification and elimination of threats to the existence of the state and society. Components of national security are implemented in all social institutions, including the system of education and upbringing, and are put into the practice through legislation. This approach forces society to look for an answer to the question what measures to be done to increase the level of security at all levels. Safety as a core value helps to understand ways and means of inculcating a culture of a safe environment both at individual and collective levels. It also contributes to increasing the moral and ethical value of each individual in general for the implementation of social and cultural projects of the future.

The socio-political value of security means that each person is responsible for his\her own security, as well as for the security of society. Teaching this basic security value will include the identification of risky behavior and promotes respect for the rights and freedoms of citizens and the recognition of the importance of putting into practice the principle of equality as a social value.

The values of a certain community in the form of beliefs, behavior and ethical guidelines are passed from one generation to another. National security is one of the types of security, within the limits of which and by means of which the sustainable development of society, detection and elimination of threats to its existence is ensured.

Modern requirements for police officers are based on the principles of human-centeredness of all work. One of the advantages of cooperation between the police and the community is informing the community about possible socio-cultural risks, including in the gender aspect and the mediated influence of the community officer through interpersonal contacts with the community. The interaction of citizens with police officers leads to a significant improvement in the attitude towards the police, to the formation of a general legal culture. Such features are a fundamental part of democratic political socialization. In order to form and maintain a high level of legal culture, which is the basis of a safe environment (both personal and national), community officers have the duty not only to simply maintain this standard, but also to constantly demonstrate it to society as a model. Thanks to this approach, trust is built between law enforcement agencies and the population.

Such trust arises at a sufficiently high level of culture in general and legal culture as a component. Respect and trust between the police and the population is the result, among others, of acquiring knowledge about the values of the community residents and understanding these values as separate elements that create a general concept of a safe environment [1].

Analysis of the practice of constant communication points out the gender education as one of the tools for ensuring a safe environment. The process of problems solving, which related to gender issues represents the moment of cooperation and trust between representatives of law enforcement agencies and the population. The analysis of the components of such an approach points to the safety of the environment in the gender aspect as a fundamental component that serves as the basis for cooperation between the police and citizens, on the one hand, and on the other, it is one of the fundamental values of any society, on the foundations of which the social environment functions. That is why we should perceive security and all its forms and components as a humanistic value of society.

Increasing the level of trust between officers and citizens is also significantly influenced by police officers' awareness of socio-cultural changes that occur against the background of modern socio-cultural transformations. One of the dangers that a community officer can face and that is often discussed in gender studies is the use of dichotomies as worldviews. Dichotomous thinking forcibly divides ideas, roles, disciplines and people into rigid opposites. By understanding the world as a

fierce struggle of opposites due to the devaluation of the other side, by seeing gender differences as the fundamental basis for gender inequality, it is impossible to see ways to overcome gender discrimination or gender-based violence [2].

Human rights concept has gone through a difficult path in their development. They turned from moral and ethical norms into clearly defined legal norms. At present, the concept of human rights continues to develop, and the mechanisms of implementation and protection are being improved, especially in the conditions of human-centric discourse. Knowledge of gender theory helps police officers to form a legal culture and worldview from the point of view of human rights protection as one of the main factors of security in society.

1. Kelly W., Mears D. *The Reinvention of Policing: Crime prevention, Community, and Public Safety*. Rowman and Littlefield, 2023. 300 p.

2. Skyba E. Gender challenges of modern societies. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol. 1. No. 2. P. 18–24.

УДК 305+37.04

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/349-350

Наталія БОБРО

доцент кафедри
соціальних та економічних дисциплін
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Ефективне виконання завдань, покладених на заклади вищої освіти в сучасних умовах, вимагає підвищення якості та посилення практичної складової підготовки фахівців шляхом формування у здобувачів вищої освіти необхідних професійних компетентностей, спрямованих на дотримання принципів рівноправності, паритетність і взаємодію між здобувачами вищої освіти. В цьому контексті неабиякої уваги набуває питання впровадження гендерного підходу у діяльність закладів вищої освіти.

Харківський національний університет внутрішніх справ є провідним закладом вищої освіти МВС України, саме тому не може залишатися осторонь гендерної проблематики. Одним із пріоритетних напрямів в організації діяльності університету щодо підготовки кадрів для Національної поліції є забезпечення гендерної рівності. Порушена нами тема передбачає комплексний аналіз, але через обмеженість даної публікації об'єктом нашого дослідження будуть вибіркові результати впровадження гендерного підходу у діяльність закладу вищої освіти.

В університеті створено і діє офіційний механізм затвердження, моніторингу і періодичного перегляду освітніх програм, методичного забезпечення навчальних дисциплін. Вибірковий аналіз програм навчальних дисциплін на предмет наявності в них гендерних аспектів, зокрема наявності в їхньому змісті гендерних стереотипів та сексистських висловлювань або проявів, використання фемінітивів свідчить про те, що висвітлення гендерних питань присутнє у тематиці багатьох навчальних дисциплін, таких як соціологія, українська мова професійного спрямування, теорія держави та права, історія держави та права, інформаційні технології, конституційне право, адміністративне право, кримінальне право, цивільне право та процес, міжнародне право, кримінологія, поліцейська діяльність, тактико-спеціальна підготовка, професійно-психологічна підготовка поліцейського, запобігання та протидія домашньому насиллю тощо. Це розцінюється як наочний показник того, що гендерна тематика знаходиться у фокусі уваги науково-педагогічних працівників і інтегрована до обов'язкових і вибіркових компонент освітньо-професійних програм магістерського та бакалаврського рівнів вищої освіти.

Протягом останніх років в університеті були реалізовані такі заходи [1]:

– створено Гендерний центр, який є майданчиком для усвідомлення гендерної проблематики, покращення безпеки чоловіків/жінок і хлопців/дівчат, їхнього фізичного та психічного здоров'я, економічної безпеки та загального добробуту, зокрема під час повномасштабного вторгнення росії на територію України. До проведення круглих столів, тренінгів, тематичних бесід запрошуються профільні спікери;

– продовжує свою роботу в умовах російсько-української війни із використанням актуальних форм комунікації Школа наукового лідерства. Гендерна тематика є одним із напрямів її роботи. До занять запрошуються досвідчені науковці, викладачі, громадські діячі, експерти з гендерної тематики;

– представники та представниці вишу беруть участь у Міжнародній програмі Горизонт 2020 «Європейське регіональне партнерство для гендерної рівності в епоху цифрових технологій» в рамках інформаційного дня «Інструменти підтримки цифрових інновацій у програмі Горизонт Європа»;

– на постійній основі організовуються та проводяться круглі столи, присвячені ознайомленню з особливостями реалізації Національного плану дій на виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки. Мир. Безпека». Крім того, з метою моніторингу виконання регіонального плану дій на реалізацію Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, просування його належного фінансування, а також сприяння тому, щоб жінки мали рівноправний доступ до процесів відновлення миру, представниці команди «Рівні можливості» університету з 2021 р. плідно співпрацюють з Коаліцією «Харківщина 1325» [2];

– розпочато реалізацію проєкту «Світлофор політики ЄС: гендер, права, міграція та цифровізація». Цілі та завдання модулю: зосередити увагу на гендерних питаннях і питаннях прав людини під час цифровізації державних послуг і поглибити співпрацю з ЄС; розуміння цінностей ЄС, підвищення обізнаності про стратегії ЄС у сфері прав людини та гендеру; дотримання рівності у процесі цифровізації; підкреслити потребу в дослідженнях і розробці проєктів, орієнтованих на людину, і цифрових послуг для міграції в Україні; підвищити якість освітніх послуг.

Університет є першим закладом вищої освіти сектора безпеки та оборони, що розпочав викладання європейських студій за напрямом Жан Моне програми Erasmus+.

Власне проєктна діяльність спрямована на демонстрацію того, як при застосуванні цифрових технологій забезпечується конфіденційність і загальні права людини на різних етапах міграційного циклу. Тому проєкт «GeReMiD» є невід'ємним елементом європейської освіти для науковців, викладачів і здобувачів вищої освіти університету.

Отже, виходячи з вищезазначеного, можна зробити такий висновок. По-перше, сучасна освіта є ефективним механізмом, що надає можливість сформувати комплекс знань, цінностей, моделей поведінки щодо утвердження рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, допомагає «відкривати» свої особистісні якості та здібності для міжособистісних контактів, отримати соціальний досвід інших, розвивати гендерну індивідуальність і, як результат, сформувати гендерно чутливого фахівця.

По-друге, університет є осередком розвитку гендерного виховання.

По-третє, впровадження гендерного підходу у діяльність університету є важливим завданням, яке вимагає систематичного дослідження, стратегічного планування та розробки ефективних політик.

Університет невпинно продовжує працювати у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Робота не припинилася навіть після початку військового конфлікту.

1. Розпочато реалізацію проєкту «Світлофор політики ЄС: гендер, права, міграція та цифровізація» (GeReMiD) в рамках програми Erasmus+ за напрямом Жан Моне. *Харківський національний університет внутрішніх справ*. URL : <https://univd.edu.ua/uk/news/13939>.

2. Створено Коаліцію «Харківщина 1325». *Центр гендерної культури*. URL : <https://www.genderculturecentre.org/stvoreno-koaliciyu-kharkivshhina-1325/>.

УДК 305+341.383+623

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/351-353

Олексій БОТНАРЕНКО

докторант Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Післявоєнна відбудова країни-жертви воєнного конфлікту (війни) вимагає максимальної мобілізації зусиль її населення. Одним із перших кроків післявоєнної відбудови є розмінування, оскільки воно дозволяє забезпечити безпеку та сприяє створенню умов стійкого розвитку на територіях, забруднених вибухонебезпечними предметами унаслідок війни.

Негативний вплив гендерних стереотипів на етапі післявоєнної відбудови стає ще більш помітним; важливо розуміти та працювати над їх подоланням для створення більш рівноправного і справедливого суспільства. Виховання усвідомленості та підтримка рівних можливостей для всіх, незалежно від їхньої статі, є важливими кроками у цьому напрямі.

Гендерні стереотипи можуть проявлятися у багатьох сферах діяльності і мати серйозні наслідки, як персоналізовано, так і для суспільства в цілому.

За оптимістичними прогнозами О. Гладуна, заступника директора з наукової роботи Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, на 01 січня 2037 р. українців буде 30,5 млн, на 01 січня 2025 р. – 33,6 млн, на 01 січня 2026 р. – 33,7 млн, при цьому на 2037 р. в Україні буде 16 млн жінок і 14,5 млн чоловіків. Війн, в свою чергу, поглибить диспропорцію між статтями, бо смертність чоловіків під час війни значно більша [1].

Важливою передумовою ефективної і оперативної післявоєнної відбудови є створення засад рівного доступу усіх верств населення до процесів відбудови як на управлінському, так і на виробничому рівнях, в тому числі і з урахуванням гендерної складової. Не є виключенням і галузь протимінної діяльності, яка стереотипно може сприйматися такою, де повинні працювати виключно особи чоловічої статі.

На управлінському щаблі питання рівного доступу чоловіків і жінок до відповідних посад пов'язане переважно із надуманими штучними дискримінаційними перепонами. На нашу думку, доступ до посад управлінського рівня, в тому числі і в галузі протимінної діяльності, обґрунтовано може бути обмежений лише відсутністю відповідної освітньої (професійної) кваліфікації та досвіду роботи на рівні виробничих процесів.

В теорії науки та практики відсутні наукові роботи, що прямо доводять залежність вміння здійснювати ефективне планування, організовувати діяльність, координувати та контролювати певні процеси в організації від статевої приналежності. Відповідно до позиції Європейського суду з прав людини «...різне ставлення до осіб у відповідним чином схожих ситуаціях... є дискримінаційним, якщо воно не має об'єктивного і розумного виправдання, іншими словами, якщо воно не переслідує законну мету або відсутнє розумне пропорційне співвідношення між запровадженими заходами і поставленою метою» [2].

Можливість здійснення діяльності на виробничому рівні, у свою чергу, також обумовлена необхідністю мати освітню (професійну) кваліфікацію, але при цьому тісно пов'язана з виробничим середовищем (різного роду засобами, інструментами, обладнанням тощо).

Складова ж фізичного здоров'я, як одна із запорок ефективної діяльності, нами умисно окремо не розглядається, адже має однаковий вплив на можливість здійснення будь-якої фізичної активності, незалежно від статі. Водночас і вона потребує обов'язкового врахування для недопущення дискримінації.

Таким чином, можна виокремити два ключові гендерно зумовлені чинники реалізації професійних функцій на управлінському та виробничому щаблях у галузі протимінної діяльності. Це наявність рівних передумов доступу до отримання відповідної освітньої (професійної) кваліфікації та фактичної можливості здійснення операційних процедур на виробничому рівні.

У частині вирівнювання можливості отримання освітньої кваліфікації урядом України схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року [3], яка визначає базові принципи, цільові групи, стратегічні цілі та завдання стосовно реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, зокрема і шляхом запровадження проведення обов'язкової антидискримінаційної експертизи всього освітнього контенту та гендерно-правової експертизи нормативної бази освітньої галузі.

Антидискримінаційна та гендерно-правова експертизи є певним запобіжником порушення балансу прав за гендерною ознакою. Водночас Державний освітній стандарт з професії «Сапер (розмінування)», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022 № 807 [4], не містить позицій щодо можливості адаптації навчальної матеріально-технічної бази (техніки, технологій, обладнання, інструментів і матеріалів, архітектурного оздоблення тощо) закладу (установи), що здійснює організацію навчання, задля створення безбар'єрного доступу з урахуванням гендерних особливостей здобувачів освіти.

З іншого боку, вказаний освітній стандарт прийнятий до схвалення зазначеної вище стратегії, тому логічним є відсутність відповідних експертиз, що не можна сказати стосовно професійного стандарту «Сапер (розмінування)».

Розроблений та затверджений наказом командувача Національної гвардії України від 17.10.2023 № 859 професійний стандарт «Сапер (розмінування)» у своєму змісті має посилання лише на Висновок Національного агентства кваліфікацій до проекту професійного стандарту «Сапер (розмінування)» від 13.10.2023, схвалений рішенням агентства від 13.10.2023 № 1 (відповідно до протоколу засідання агентства від 13.10.2023 № 32 (132)), та Висновок професійної спілки працівників Збройних Сил України щодо погодження проекту професійного стандарту «Сапер (розмінування)» від 28.09.2023 № 32 [5].

Щодо здійснення операційних процедур на виробничому рівні протимінної діяльності, то вказані процеси урегульовано ДСТУ 8820:2023 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Основні положення» (наказ державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 13.03.2023 № 27) [6].

Зазначений державний стандарт установлює основні положення щодо процесів управління в сфері протимінної діяльності та застосовується під час організації заходів забезпечення захисту населення від впливу вибухонебезпечних предметів – залишків війни.

Водночас вказаним ДСТУ гендерно орієнтований компонент вбачається лише в розділі 12 «Безпека та гігієна праці в протимінній діяльності», де п.12.1.2 «Придатність та відповідність» передбачено, що засоби індивідуального захисту призначенні для носіння персоналом (чоловічої та жіночої статі) і їх проєктують та конструюють так, щоб забезпечити комфорт і захист від прогнозованих ризиків на ділянці розмінування.

В свою чергу, згідно з ДСТУ 7239:2011 «Система стандартів безпеки праці. Засоби індивідуального захисту» засоби індивідуального захисту класифікуються виключно за групами в розрізі убезпечення частин тіла (засоби захисту голови (захисні каски); засоби захисту очей і обличчя (захисні окуляри; маски та щитки зварювання), засоби захисту рук, плеча та передпліччя (захисні рукавиці), одяг спеціальний захисний (спецодяг), засоби захисту ніг та стегон та ін.) [7]. Відсутність гендерно орієнтованих настанов у вказаному державному стандарті не стимулює виробників засобів захисту, враховуючи антропометричні характеристики статей, розширювати спектр розмірних сіток, адаптивних моделей тощо.

Стосовно такого стану речей щодо існуючих вимог до засобів індивідуального захисту в своєму дослідженні зазначає Д. Морозова: на сьогоднішній день стандарти для засобів індивідуального захисту не відповідають жіночим розмірам працівниць жіночого класу, що призводить до зменшення продуктивності та збільшення ризиків нещасних випадків і професійних захворювань [8, с. 51].

Проведений аналіз дає підстави дійти висновку, що для забезпечення можливості залучення усіх сил та засобів на етапі післявоєнної відбудови особливу увагу потрібно приділити гендерному паритету. В розрізі ж протимінної діяльності важливим є дотримання принципу рівного доступу до отримання відповідної освітньої (професійної) кваліфікації та створення комфортних умов праці за відповідними виробничими процесами. Доцільним є проведення гендерно-правової експертизи освітніх (професійних) стандартів за професією

і є професіями майбутнього. Крім того, жінки частіше отримують менші гранти на дослідження та мають менш оплачувані та коротші кар'єри порівняно з чоловіками. Уявлення, що точні науки, технології та інженерія – це виключно чоловічі справи, свідчить про гендерні упередження. Стереотипи кажуть нам про те, що жінки повинні обирати інші професії, такі як жінка-лікар, жінка-педагог, жінка – фахівець у галузі краси, і такі уявлення ще досі є прийнятними для більшості українців

До основних причин такого стану речей можна віднести:

1. Гендерні стереотипи. Загальнопоширені гендерні стереотипи можуть впливати на вибір професії. У багатьох суспільствах існують уявлення про те, що деякі STEM-професії більше підходять для чоловіків, тоді як інші – для жінок. Ці упередження можуть впливати на вибір кар'єри дівчат. Гендерні стереотипи впливають на уявлення про те, які професії і галузі вважаються прийнятними для чоловіків і жінок. Такі упередження можуть виникати ще на етапі дитинства через соціалізацію в родині, у школі та через масмедіа. У результаті дівчата та жінки можуть відчувати меншу підтримку та зацікавленість у виборі STEM-професій;

2. Недостатня підтримка та стимулювання. Деякі дівчата можуть відчувати відсутність підтримки та стимулювання з боку вчителів, батьків або підлітків, коли мова йде про вибір STEM-освіти та кар'єри;

3. Брак ролевих моделей. Недостатність жіночих ролевих моделей у STEM-галузях може зробити ці професії менш привабливими для дівчат. Відсутність прикладів успішних жінок у цих галузях може знизити мотивацію дівчат обирати STEM-кар'єру;

4. Передбачені труднощі. Деякі дівчата можуть вважати, що STEM-професії складніші або менш підходять їхнім інтересам або навичкам, що може вплинути на їхній вибір кар'єри.

Загалом багато факторів можуть впливати на вибір дівчатами кар'єри в STEM-галузях. Для збільшення участі жінок у STEM-освіті та професіях важливо створювати сприятливе середовище, в якому кожна особистість матиме рівні можливості для вибору та розвитку у вибраній галузі. Жодні гендерні стереотипи не повинні визначати майбутню кар'єру чи професійний вибір жінки. Кожна особистість має право на свободу вибору і розвитку у будь-якій галузі, яка відповідає її здібностям, інтересам та цілям.

Рівні права та можливості у STEM-освіті відіграють визначальну роль у створенні інноваційного суспільства. Коли в STEM-галузях представлені різні групи населення з різноманітними досвідом і поглядами, це сприяє знаходженню новаторських рішень і розвитку різних підходів до вирішення проблем.

Рівність у STEM-освіті дає змогу всім талановитим людям, незалежно від їхньої статі, етнічної приналежності або соціального статусу, розвивати свій потенціал та робити свій внесок у розвиток технологій та науки; сприяє залученню більшої кількості людей до наукових досліджень, технологічного розвитку та винаходів, що може значно розширити інноваційний потенціал суспільства.

Рівність можливостей у STEM-освіті веде до більш справедливого розподілу можливостей і ресурсів, сприяє підвищенню рівня життя та розвитку економіки; є не лише моральною необхідністю, але й стратегічним кроком у створенні інноваційного, конкурентоспроможного та стійкого суспільства, здатного вирішувати складні виклики сучасності.

Для ефективного розвитку напрямів STEM-освіти першочерговими завданнями є: створення і впровадження нових навчальних програм, посібників, підручників та інноваційних технологій навчання, що сприяють активному і практичному засвоєнню знань у STEM-галузях; організація курсів, семінарів, майстер-класів для вчителів та науковців, спрямованих на оновлення їхніх знань та компетенцій у STEM-галузях; створення і розвиток центрів та лабораторій з обладнанням для проведення практичних занять, досліджень та експериментів з різних галузей STEM; створення і розвиток центрів та лабораторій з обладнанням для проведення практичних занять, досліджень та експериментів з різних галузей STEM; сприяння ініціативам щодо проведення досліджень у STEM-галузях, які дозволять вивчити актуальні проблеми та розробити нові підходи та технології; систематичний моніторинг розвитку STEM-освіти, виявлення прогалин та проблем, а також прогнозування можливих тенденцій для підготовки адекватних стратегій розвитку.

В нашій країні вже існують STEM-центри та лабораторії (Музей науки в Києві, лабораторний комплекс «МАНлаб», лабораторія експериментальних досліджень ExLab, бізнес-інкубатор Ukrainian Future, тощо), які допомагають випробувати власні навички та

вміння в улюбленій галузі – астрономії, інженерії, математиці чи біології – експериментальним шляхом, але цього ще замало.

Спеціальності STEM – майбутнє післявоєнної України, вони є ключовими у відновленні країни. Важливо залучати дівчат і жінок до вивчення точних наук в Україні та подолати гендерні стереотипи, пов'язані з цим, вже сьогодні. Посилення ролі STEM-освіти відіграє ключову роль у модернізації освіти та становить важливу складову державної безпеки України. Це також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, що є одним із ключових факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, яка відповідає потребам суспільства та вимогам економіки.

1. STEM: руйнуй стереотипи, а не життя. *Громадський простір*. URL : <https://www.prostir.ua/?news=stem-tujnuj-stereotyru-a-ne-zhyttya>.

2. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.

3. Заграй Л. Д. Теорії гендеру: Гендерні дослідження у психології : навч. посібник. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», 2019. 264 с.

УДК 305+355.212.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/355-357

Ганна ДЕКУСАР

старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

GENDER EQUALITY ISSUES IN THE ARMED FORCES: THE US ARMY AND THE ARMY OF UKRAINE

In 2015, US Secretary of Defense Ashley Carter signed an executive order allowing women to hold any position in the military hierarchy, including service on the front lines and in special forces.

In the United States, women have been allowed to serve in the military since 1991, but with restrictions. For example, they had the right to participate in ground operations, but without direct contact with the enemy. American women fought for the right to serve on an equal basis with men, and in the hottest spots, and 8 years ago they achieved results. Women soldiers were allowed to drive tanks, fire mortars, and command soldiers on the battlefield; serve in the Rangers, Green Berets, Navy SEALs, Marines, Airborne [2].

In Ukraine, legislators legalized equality in the Armed Forces of Ukraine for women and men three years later, in 2018. Women are accepted into the army on a voluntary basis (under contract) and are called up for military service in the military reserve, and are also required to perform military duty in the reserve and comply rules of military registration on an equal basis with men [1]. Already in October 2018, Poroshenko for the first time awarded the rank of major general to the Ukrainian, head of the Military Medical Directorate of the SBU, Lyudmila Shugaley. 2 years later, in 2020, the second woman in Ukraine, Yulia Laputina, received the rank of general. In both cases, the decisions made by the presidents were called political and demonstrative. Sometimes you can hear that some women in the Ukrainian army end up there because: for «dynastic» reasons or, for example, to find a husband. So does equality really exist in the Ukrainian army?

In the US military, women make up one-fifth of each branch of the military. The exception is the Marine Corps, where women account for only 8% of the total.

According to the Main Personnel Directorate of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, 31 thousand women served in the Ukrainian army in October 2020. This is 12% of the total number of military personnel of the Armed Forces of Ukraine. Among them are 4,500 officers, about 1,300 warrant officers, approximately 24 thousand sergeants, foremen, soldiers, and more than 1,000 cadets [2].

Now let us drop a line about how things are going with gender equality in the Ukrainian army. In 2018, many positions appeared for which women can now serve under contract. A woman can hold a command position in a combat unit, she can be a star officer, a sniper and a grenade

launcher. However, there are cases where many women hold formal positions in command positions. They occupy a command position in order to receive a rank, but work in a combat unit: registering documents, doing paperwork. Previously, it was impossible for a woman to become a commanding officer. Since 2016, access to all combat specialties has been opened for women [1]. But on the other hand, a very large percentage of women, after serving for a year or two, go on maternity leave. And on the third side, no matter what they say, they will feel sorry for the girl, give her less work and send her on fewer business trips... But there are more women in staff positions.

During active hostilities in Syria, US Army women were snipers, they worked with mortars, drove tanks and infantry fighting vehicles, but they were not allowed into assault squads. In Ukraine, the participation of women in combat operations is allowed; there are examples when women fight directly on the line of contact with the enemy.

As in the United States, women in Ukraine can operate military equipment, unlike the UK, where women are prohibited from driving a tank or submarine, and it is prohibited to send women to combat positions.

In Ukraine there are women shooters, orderlies, intelligence officers – they all actively participate in hostilities. There are many cooks and signalmen. They perform tasks equally with men. Definitely, not every woman will be able to carry thirty-kilogram artillery shells or reload a tank, which is mostly done by hand – it's really hard. That's why women didn't fight before. And now everyone is suffering.

In some professions, it doesn't matter at all whether you are a woman or a man. For example, among American firefighters there is a standard: if you can lift 40 kg and run up the stairs with it, you qualify. In the US Army, physical standards for women and men are different. For example, according to Marine standards, men, depending on age, should run a distance of 4827 meters (3 miles) in 28-33 minutes, and women in 31-36 minutes. Instead of pull-ups, women do hanging on bent elbows for a while; in addition, the acceptable body fat mass values are slightly different [2].

In Ukraine, the standards for men and women are different; in addition, the indicators depend on the category to which the military man belongs and the age group [2]. All of them are determined by Order of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine No. 35 dated February 11, 2014. So, for example, instead of pull-ups, women do flexion and extension of their arms while lying down, and are exempt from running 3 km.

Culturally, it has been accepted that men, even on a subconscious level, are ready to protect women and take care of them. For example, research in Israel has shown that the wounding of a female colleague causes complex reactions in male soldiers: they become more difficult to control, less likely to obey orders, and rush to take revenge. Such studies have not been conducted in Ukraine.

Men in the Ukrainian army perceive women as is customary in our society. If you need to carry boxes of ammunition, they will definitely help, open the door for a colleague, and let you in first:

Probably, the fact that there are women in the team encourages men to provide better conditions. For example, rooms where you can wash – a woman brings comfort to the unit. Of course, there may be conflicts because of her, but if she is a normal, adequate woman – everything will be fine: it all depends on the behavior of women in the army.

Sometimes situations arise when you have to ask your superiors for help – this is in rare cases of harassment. But if the command finds out about such cases, they are immediately suppressed. Such precedents for violating boundaries are rather the exception to the rule and occur due to a lack of education and awareness of their actions among individuals.

The burning issue is the perception and stereotypical thinking of Armed Forces personnel and, in general, understanding of basic concepts, what gender equality is, and why we are talking about it, in fact, in the Armed Forces of Ukraine.

Now this problem is being solved through trainings, explanations, and educational activities. Lawyers, medical workers, moral and psychological support specialists, chaplains and the press service work with the commanders of military units. These are the people whom the military trusts the most. However, legislation can be changed faster than consciousness: The Armed Forces of Ukraine, like any other country, are traditionally, to a greater extent, male audience, so it is difficult to break the stereotypes of how women are perceived in the army.

Among the officer corps, almost all positions are open to women. But work with explosive objects, diving, fire fighting, submarines and ships, as well as certain positions in special forces units still remain unavailable.

There is such a position as, for example, «loader from the ground» – such a soldier must lift a projectile weighing about 40 kilograms and load the weapon for firing. Therefore, the Ministry of Defense cannot open this position to women.

The definition of gender discrimination is enshrined in Ukrainian legislation in relation to male military personnel. When it comes to discrimination in the army, attention is artificially focused on women and distorts the concept of gender equality.

For example, in the Armed Forces (this also applies to border guards), female employees with children under 3 years of age may be assigned to positions with easier working conditions. There is no such rule for men [4].

The punishment for a criminal offense by a military member also differs depending on whether the person is a man or a woman. Women soldiers do not serve their sentences for war crimes in a disciplinary battalion, or for administrative crimes in a guardhouse, unlike men.

Although according to the 2016 order, women and men can be in the same positions, they serve differently in the same unit and in the same position. The stumbling block is the usual daily attire for military personnel. There are restrictions on when a woman can wear an outfit, but for men there are no restrictions [2].

This also applies to business trips. A military woman cannot be sent on a business trip if she is pregnant or has a child under the age of 14 without his consent; men's consent is not asked. Staying in the war operation zone is also considered a business trip today.

Therefore, if we bring legislation closer to NATO standards, orders and standards should be the same for both men and women, the issue of discrimination in the Armed Forces of Ukraine must also be resolved mutually. The main cause of discrimination is still stereotypical thinking which is often related to gender or age; therefore, such discrimination can be felt by both men and women.

1. The concept of gender policy of Ukraine. Kyiv, 2002.

2. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. UN, 2000.

3. Декусар Г., Ковальчук О., Лагун К. Реалії та перспективи розвитку гендерного напрямку в закладах вищої освіти України. *Міжнародний науковий журнал «Науковий огляд»*. № 2 (87). 2023. С.47-58. URL : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/viewFile/2532/2497>.

4. Udovyk I., Dekusar G. Ensuring gender equality in the national police of Ukraine during the marital state: main trends. *Modern problems of science, education and society : proceedings of the 10th International scientific and practical conference* (Kyiv, 4-6.12.2023). Kyiv, Ukraine. 2023. P. 1035–1039. URL : <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/MODERN-PROBLEMS-OF-SCIENCE-EDUCATION-AND-SOCIETY-4-6.12.2023.pdf>.

УДК 305+342.722

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/357-359

Ірина ВАСНЯТІНА

ад'юнкт кафедри

оперативно-розшукової діяльності

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання гендерної рівності та механізмів її забезпечення протягом тривалого часу залишається досить актуальним та потребує більш глобального дослідження, особливо в період воєнного стану. В демократичній державі, якою є Україна, повинні дотримуватися рівні права жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема оборонній, оскільки Основний закон України гарантує рівні права жінки та чоловіка.

Особливості гендерної політики в умовах воєнного стану та механізми її забезпечення досліджували такі вітчизняні науковці: І. Грицай, Д. Драгомерецька, І. Ковбас, В. Сиченко та ін.

У словнику української мови запропоновано таке визначення поняття «механізм» (від грецької μηχανή, mechane – «машина»; з англ. – mechanism та нім. – mechanismus –

«механізм») , що несе в собі специфічне смислове навантаження і визначається як пристрій, що передає або перетворює рух; внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне явище [1, с. 695].

Через гендер (від грец. γένος генос – рід; англ. gender – «стать», «рід», «сорт») визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена динамічних глибинних, пізнавальних та поведінкових понять жіночого та чоловічого, здобутих індивідом внаслідок набуття індивідуального гендерного досвіду. Тобто гендер – це соціальний конструкт, який визначає соціальну стать людини [2].

З огляду на досліджувану нами тему можна зазначити, що механізм забезпечення гендерної рівності – це сукупність процесів, які здійснюються з боку органів державної влади і направлені на встановлення проблемних питань стосовно гендерної рівності жінок та чоловіків з метою їх усунення.

На найвищому законодавчому рівні визначено та закріплено обов'язок уряду щодо здійснення правозабезпечувальної діяльності, як безпосередньо, так і через інші органи виконавчої влади. Від ефективності діяльності Кабінету Міністрів України залежить стан забезпеченості конституційних прав і свобод громадян, а відповідно, ефективність цієї діяльності залежить від існування реально діючого механізму їх реалізації. Розробка такого механізму та впровадження його в життя в сучасних умовах становить нагальну потребу. Такий механізм повинен складатися з двох взаємодіючих елементів: правового та організаційного. Правовий елемент включає нормативну основу, яка визначається тим, що саме вона дає цьому механізму правове життя, наділяючи його відповідними юридичними фактами, як джерело пізнання та орієнтування в правовому полі. Варто зазначити, що зниження ефективності правового елемента відбувається в сьогоденні за наявності серйозних проблем у галузі нормотворення [4, с. 151].

Отже, можна назвати такі основні елементи механізму забезпечення гендерної рівності:

- встановлення основних механізмів забезпечення гендерної рівності;
- прийняття законодавчих актів щодо забезпечення рівних прав усіх верств населення, особливо в період повномасштабного вторгнення;
- реалізація роботи за рахунок спеціальних органів та громадських формувань щодо запуску механізму забезпечення гендерної рівності жінок та чоловіків, а також подолання дискримінації.

І. Грицай у монографічному дослідженні зазначає, що в Україні прийнято систему нормативно-правових актів, які є різними за змістом, але всі вони безпосередньо чи опосередковано встановлюють та регламентують рівність чоловіків і жінок. Також законодавством передбачено функції системи державних інституцій у сфері забезпечення гендерної рівності, а інститути громадянського суспільства беруть на себе відповідні обов'язки на добровільних засадах. Однак до цього часу в Україні не вироблено ефективного, комплексного, цілісного механізму забезпечення принципу гендерної рівності [3, с. 103].

Виходячи з вищевказаного, можна зазначити, що, незважаючи на здійснення заходів державними органами з ухвалення низки законодавчих актів, що регламентують забезпечення гендерної рівності, названий інститут забезпечення недискримінації населення не почав працювати повною мірою.

В. Сиченко стверджує, що згідно з вітчизняними та міжнародними документами гендерний підхід реалізується на основі низки механізмів, до яких насамперед слід віднести наступні:

- розробку та реалізацію публічної політики забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві, зокрема на основі адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС у досліджуваній сфері;
- упровадження спеціалізованої гендерно-правової експертизи щодо законодавства та різноманітних проєктів і програм;
- інституціоналізація публічно-управлінських механізмів забезпечення гендерної рівності у практичній управлінській діяльності, зокрема з використанням державних цільових програм, спрямованих на досягнення даної мети;
- ініціювання та підтримка громадських ініціатив, які мають за мету розвиток сучасної гендерної культури та подолання негативних гендерних стереотипів, а також

здійснення публічного контролю щодо дотримання засад гендерної рівності у процесі кадрового забезпечення структур публічного управління на усіх рівнях;

– здійснення комплексних наукових та практично-експертних досліджень з питань забезпечення гендерної рівності;

– використання механізмів соціального партнерства, а також публічно-громадського управління і міжнародного співробітництва для забезпечення гендерної рівності;

– упровадження гендерного підходу як до формування бюджетів різного рівня, так і до розробки програм соціально-економічного розвитку;

– позиціонування цілей гендерного підходу у засобах масової інформації та їх артикуляція в освітніх програмах і просвітницьких проектах [5, с. 41].

Таким чином, нами було встановлено, що попри ухвалення низки нормативно-правових актів, які забезпечують гендерну рівність жінок та чоловіків, а також недискримінацію населення, інститут забезпечення механізму гендерної рівності працює не у повному обсязі. Було досліджено особливості механізму забезпечення гендерної рівності та запропоновано основні його елементи. Нами сформульовано таке визначення поняття «механізм забезпечення гендерної рівності»: сукупність процесів, які здійснюються з боку органів державної влади, направлених на встановлення проблемних питань, що стосуються гендерної рівності жінок та чоловіків з метою їх усунення.

1. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.

2. Гендер. *Wikipedia*. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/8C>.

3. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.

4. Драгомерецька Д., Ковбас І. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав людини. *Збірник матеріалів IV Міжнародного правничого форуму «Права людини та публічне врядування»* (м. Чернівці, 21 трав. 2021 р.). Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2021. С. 150–153.

5. Сиченко В. В. Механізм упровадження засад гендерного інтегрування в публічному управлінні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 32. С. 39–45.

УДК 343.226/541+364.63

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/359-360

Наталя ГРОМ

аспірант відділу організації
освітньо-наукової підготовки

Катерина ЧИШКО

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДИНАМІКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ОСОБЛИВОГО ПЕРІОДУ

Домашнє насильство є одним із таких явищ, яке має тенденцію до розвитку, але стає менш помітним в надзвичайних умовах. Повномасштабне вторгнення в Україну, що відбулось наприкінці лютого 2022 року, не скасувало домашнє насильство, а, навпаки, загострило ситуацію. Традиційно домашнє насильство зачіпає вразливі групи населення, які, поміж іншого, обтяжені вирішенням інших проблем, що виникли через збройний конфлікт в державі. Постраждали можуть знецінювати свою особисту проблему, зміщуючи її на другий план, з погляду на те, що в державі є більш глобальні проблеми. Також в умовах воєнного стану в людини, що потерпає від домашнього насильства, можуть виходити на перший план

водночас і інші нагальні проблеми: евакуація з прифронтових зон, власна безпека та безпека її дітей, пошуки нового житла, роботи тощо. Знову ж таки, усі це є чинниками фінансово-економічних труднощів, що супроводжують сім'ї та в якийсь момент стають поштовхом до вчинення домашнього насильства партнерами щодо одне одного.

В особливо критичному становищі перебувають родини, що мешкають недалеко від прифронтових зон або територій, на яких нещодавно відбувалися воєнні дії, так званих сірих зон, де внаслідок військових дій зруйноване місце роботи одного з членів сім'ї. Такі родини залишаються наодинці зі своїми проблемами, незважаючи на усі зусилля держави надати помірну допомогу. На більшості таких територій правоохоронні органи працюють, але не так оперативно, оскільки переважно забезпечують громадський порядок та виконують інші першочергові завдання, соціальні служби на таких територіях не функціонують.

Якщо про жінок-потерпілих наразі уже говорити прийнято, то тема потерпілих чоловіків в українському суспільстві суворо табуована. Чоловіки думають, що самі впораються з ситуацією, що скаржитися на дружину соромно та не прийнято. Переконатись в дійсності даного ствердження можна за допомогою звіту сектора протидії домашньому насильству Вінницького районного управління поліції Головного управління Національної поліції у Вінницькій області. За дев'ять місяців 2023 р. від неправомірних дій кривдників постраждало 840 осіб, з них – 653 жінки, 66 дітей та 121 чоловік. Звісно, найбільше потерпають від домашнього насильства жінки, але уявити ще 10 років тому таку цифру щодо потерпілих чоловіків було неможливо.

Також особливо вразливою категорією є внутрішньо переміщені особи. Такі родини зазнали випробувань від збереження життя до втрати домівки та основного звичного способу доходу. Все це призводить до емоційної напруги та негараздів у сім'ї, які переростають у конфлікти і згодом у насилля.

Серед факторів, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни, Н. Мілорадова та В. Доценко виділяють: «страх, невпевненість, відчуття безпорадності та розгубленості; соціально-економічна нестабільність та втрата роботи; вимушене переселення та втрата безпечного оточення й усталеного міжособистісного простору; порушення сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення посттравматичного стресового синдрому тощо» [1, с. 196].

Т. Павленко зауважує, що можуть існувати випадки, коли потерпіла особа вперше саме під час війни зіштовхується з домашнім насильством. Наприклад, майбутній кривдник пішов до лав Сил територіальної оборони Збройних Сил України, отримав зброю і тепер вчиняє домашнє насильство стосовно своїх членів родини. Також такі дії може вчиняти особа, яка повернулася з фронту. Зазвичай потерпілі шкодують кривдника та виправдовують його поведінку участю у бойових діях. Крім того, можливі ситуації, коли люди похилого віку дали прихисток рідним, що постраждали від війни, натомість через дії останніх страждають від насильства [2, с. 87].

Подвійний вплив війни відчувають на собі й діти. Не усі батьки можуть та вміють опанувати свої страхи та негативні емоції і зривають свою агресію на них.

Домашнє насильство є одним із найаморальніших явищ, яке під час війни лише загострюється, при цьому залишаючись невидимим. На жаль, проблема не зникне сама собою навіть після перемоги України. Соціальне та економічне напруження зросло. Багато родин змушені переміщуватися в більш безпечні регіони й у пошуках житла опиняються в обмеженому просторі, деякі родини втратили житло та роботу. А це – один із каталізаторів збільшення випадків домашнього насильства. Однак попри війну, органи та установи повинні докласти максимальних зусиль, аби факти домашнього насильства не замовчувалися, а постраждалі були видимі, зверталися за допомогою та отримували належний захист своїх прав.

1. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В. Особливості прояву домашнього насильства під час війни. *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 194–199.

2. Павленко Т. А. Домашнє насильство в умовах війни: причини та нові виклики сьогодення. *Правові виклики сучасності : матеріали круглого столу* (м. Харків, 20 груд. 2022 р.). Харків : Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 86–89.

УДК 305+351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/361-362

Андрій СТАХУРА

аспірант кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ДУАЛЬНІСТЬ ЧИННИКІВ ВОЄННОГО СТАНУ

Гендерна рівність належить до основоположних принципів демократичного суспільства, що гарантує рівні можливості для жінок та чоловіків у всіх сферах суспільного життя, зокрема й правоохоронній. Натомість реальний стан справ свідчить про гендерний дисбаланс. Це обумовлено тим, що дотепер зберігається «помилковий» поділ професій на чоловічі та жіночі, а правоохоронна діяльність асоціюється саме з чоловіками.

Варто вказати про те, що Національна поліція України, як одна з найважливіших інституцій держави, поступово втілює гендерну рівність у свою діяльність. Погоджуючись з Б. Логвиненком та С. Ігнатовим, тут потрібно зважати на важливість приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів [1].

Воєнний стан, введений в Україні 24 лютого 2022 р., спричинив нові виклики для чутливої проблеми забезпечення гендерної рівності в Національній поліції. На нашу думку, це пов'язане з дуальністю чинників, які принесла із собою повномасштабна збройна агресія, розв'язана росією проти України.

Переходячи до пояснення сутності дуалізму таких чинників, зауважимо, що згідно зі ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію», на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2]. Із законодавчих положень прямо впливає недопущення дискримінації за ознакою статі, що безпосередньо кореспондується із загальноєвропейською тенденцією на демілітаризацію поліції та уявлення про неї як про сервісну інституцію.

Утвердження рівного права на службу в поліції у сукупності зі збільшенням чисельності серед поліцейських осіб жіночої статі обумовлює потребу вжиття заходів для запобігання проявів дискримінації в органах і підрозділах поліції. Прикладами такої діяльності можна назвати методику запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням на робочому місці в органах системи Міністерства внутрішніх справ України, розроблену Управлінням моніторингу дотримання прав людини МВС України [3]. Сюди ж можна віднести роботу Української асоціації представниць правоохоронних органів (УАППО) – громадської організації, метою якої є впровадження гендерної рівності та надання рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків у правоохоронних органах [4]. Отже, збільшення чисельності жінок серед особового складу поліції не лише спричиняє потенційне збільшення можливих проявів дискримінації, а й посилює увагу до превентивних антидискримінаційних заходів.

З іншого боку, збільшення навантаження на поліцейських та посилення військової складової у діяльності поліції у зв'язку із введенням воєнного стану викликає протилежний ефект. Так, відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію», у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [2].

Внаслідок дуальної дії чинників воєнного стану, коли збільшення ролі жінок у поліції супроводжується мілітаризацією служби, можна вести мову про зміну гендерних ролей. Пояснюючи власну позицію, наголосимо, що в умовах війни значний відсоток чоловічого

населення України долучився до Збройних Сил України. Як наслідок, традиційно чоловічі ролі в українському суспільстві беруть на себе жінки, у тому числі це стосується роботи поліції.

У свою чергу, війна призводить до зростання соціальної напруги, дестабілізує функціонування суб'єктів публічної адміністрації, справляє негативний психологічний вплив на населення. Зокрема, це стосується поліцейських – чоловіків та жінок, які несуть службу в умовах ризику для життя і здоров'я, зазнають емоційного виснаження, посттравматичних стресових розладів та інших проблем, пов'язаних зі станом психічного здоров'я.

Позитивно оцінюючи збільшення уваги до питання гендерної рівності у поліції, варто вказати на низку невирішених проблем. Звичайно, проведення різноманітних заходів, видання друкованої продукції та схвалення відповідних методик і програм є позитивними діями. Водночас організаційні зміни впроваджуються досить повільно. Так, на відміну від жінок-військовослужбовців Збройних Сил України, жінки-поліцейські не забезпечені одностроєм та спорядженням з урахуванням анатомічних особливостей, на місцях несення служби відсутні відповідні санітарно-гігієнічні умови, при планування чергувань не враховуються особливості жіночого календаря тощо.

Воєнний стан приніс із собою суттєве скорочення конкурсних процедур та тимчасово скасував атестування поліцейських. Внаслідок цього добір на вакантні посади в системі поліції відбувається не через прозорі процедури конкурсного відбору, а через призначення керівником, що істотно збільшує ризики гендерної дискримінації.

Для мінімізації негативного впливу чинників воєнного стану на стан гендерної рівності у системі Національної поліції вважаємо за потрібне оптимізувати низку заходів для забезпечення гендерної рівності. По-перше, слід розпочати з широкомасштабної просвітницької роботи в органах і підрозділах поліції щодо важливості підтримки гендерного балансу. По-друге, реалізація комплексної політики із забезпечення гендерної рівності не має підмінятися діяльністю громадських організацій на кшталт УАППО – цим має займатися спеціально утворений підрозділ у структурі центрального органу управління самої поліції або МВС України. По-третє, важливо покращити психологічний супровід поліцейських, які несуть службу в умовах підвищених навантажень. Врешті-решт, мають бути створені дієві механізми реагування на прояви гендерної дискримінації у поліції, з відповідною системою гендерного аудиту, моніторингом поточної ситуації та заходами примусу для порушників. Вважаємо, що врахування зазначених заходів у діяльності поліції дозволить зробити її більш ефективною та стійкою перед дією чинників воєнного стану.

1. Логвиненко Б. О., Ігнатов С. О. Проблемні аспекти адміністративної відповідальності за вчинення булінгу (цькування). *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 266–268.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Методика запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням на робочому місці в органах системи Міністерства внутрішніх справ України. Київ, 2023. 49 с. URL : https://media-www.npu.gov.ua/npu-preprod/sites/1/metodika_zapobigannya_ta_protidii_diskriminaciyi_za_oznakoyu_stati.pdf.

4. Українська асоціація представниць правоохоронних органів. *Національна поліція України*. URL : <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/ukrayinska-asociaciya-predstavnic-pravoohoronnih-organiv>.

УДК 305+351.741+355.11

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/363-364

Ростислав АТАМАНЮК

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Марина ЛОГІНОВА

викладач кафедри
цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ГЕНДЕРНІ ПИТАННЯ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ
І ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

Гендерні питання в секторі безпеки і оборони України стають все більш важливим аспектом у сучасному світі. Участь жінок в армії поступово зростає, проте існують виклики щодо забезпечення адекватної підготовки та захисту від дискримінації. Захист від сексуального та домашнього насильства стає також важливим аспектом, особливо в умовах військових конфліктів. Важливо сприяти участі жінок в керівництві в армії та інших військових структурах, щоб забезпечити більш різноманітні погляди та досвід управління. Також потрібно враховувати гендерні аспекти при плануванні та проведенні військових операцій та миротворчих місій. Збільшення гендерної освіченості серед персоналу у секторі безпеки і оборони та боротьба з гендерною дискримінацією та стереотипами – також важливі кроки у напрямі створення більш рівних та інклюзивних умов праці.

Україна приділяє увагу заходам щодо створення рівних умов для чоловіків і жінок у сфері безпеки і оборони. Наприклад, були прийняті певні законодавчі акти, що гарантують рівні права для жінок та чоловіків у військовій сфері, а також запроваджені заходи з професійної підготовки та підвищення кваліфікації.

Для подолання цих проблем необхідно не лише удосконалювати законодавство, але і впроваджувати програми підвищення свідомості, активно залучати їх до вирішення стратегічних питань у секторі безпеки і оборони, важливо розробляти комплексні плани дій, які враховуватимуть специфіку цієї галузі та потреби жінок та чоловіків. Це вимагатиме спільних зусиль уряду, військових структур, громадських організацій та міжнародних партнерів. Також важливо проводити регулярні навчання та тренінги з питань гендерної чутливості та недопущення дискримінації серед військовослужбовців. Це допоможе забезпечити атмосферу рівності, взаємоповаги та сприятиме формуванню професійного середовища, де кожен може розвиватися та робити внесок у загальне благо.

Додатковим аспектом вирішення гендерних питань у секторі безпеки і оборони є забезпечення ефективного механізму моніторингу та звітності. Це означає систематичне збирання даних про участь жінок у військових структурах, їхній доступ до кар'єрних можливостей, а також випадки дискримінації чи насильства. Крім того, важливо розвивати мережу підтримки та захисту для жінок, які працюють у секторі безпеки і оборони. Це може включати в себе психологічну та правову підтримку, доступ до медичної допомоги та інші соціальні послуги.

Необхідно також активно сприяти включенню гендерних питань у стратегічне планування та розробку політик у секторі безпеки і оборони. Це означає врахування різних потреб чоловіків і жінок у всіх аспектах діяльності, від розробки зброї та екіпування до планування військових операцій.

Загалом вирішення гендерних питань у секторі безпеки і оборони вимагає комплексного підходу, який враховує потреби та права як чоловіків, так і жінок, і спрямований на створення більш рівних та інклюзивних умов для всіх працівників у цій сфері.

У висновку можна сказати, що гендерні питання в секторі безпеки і оборони України є важливим аспектом, який потребує уваги та системних заходів для вирішення. Забезпечення рівних можливостей та захисту прав як чоловіків, так і жінок у військовій сфері є важливим елементом будівництва сильної та стабільної країни.

Для досягнення успіху у вирішенні гендерних проблем необхідно сприяти більшому представництву жінок у вищих посадах, запроваджувати ефективні механізми запобігання сексуальному та гендерному насильству, розвивати гендерну освіту та усвідомлення серед персоналу, а також враховувати гендерні аспекти у всіх напрямках стратегічного планування та діяльності в секторі безпеки і оборони. Лише завдяки спільним зусиллям уряду, громадськості та міжнародних партнерів можна досягти значного прогресу в цій сфері та створити більш справедливе та інклюзивне суспільство.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

2. Гендерні медійні практики: навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів. OSCE. URL : <https://www.osce.org/uk/ukraine/284966>.

3. Впровадження гендерної рівності у секторі безпеки і оборони України: досягнення та виклики. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2837474-vprovadzenna-gendernoi-rivnosti-u-sektori-bezpeki-i-oboroni-ukraini-dosagnenna-ta-vikliki.html>.

УДК 305+342.722

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/364-365

Артур БЕСКРОВНИЙ

курсант 1 курсу факультету
підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Олександр ЖУРАВЕЛЬ

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, СПРІЯННЯ СТВОРЕННЮ БЕЗБАР'ЄРНОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Питання гендерної рівності становлять основні демократичні цінності, що утримують фундамент сучасної цивілізації. Здійснення збалансованої державної гендерної політики є одним із ключових векторів для подальшого розвитку України як демократичної держави на шляху до інтеграції в Європейську спільноту. Україна впроваджує законодавче регулювання гендерних питань на основі міжнародних та національних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення гендерного паритету та рівних прав чоловіків і жінок.

Успіх такої політики залежить від комплексної реалізації прав чоловіків і жінок у нових історичних умовах. Гендер є системою цінностей і стандартів, яку формують та підтримують громадські інститути певного суспільства. Ця система визначає соціальні ролі, норми та характеристики поведінки для жінок і чоловіків у контексті соціальних, економічних та культурних умов [1, с. 17].

Гендерна рівність означає забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, дозволяючи їм реалізувати свій потенціал незалежно від статі. Це модель системи стримувань і противаг, яка забезпечує паритет інтересів у всіх сферах життя суспільства.

На конституційному рівні гендерна рівноправність визнається як основний принцип. Це означає, що чоловіки і жінки мають однакові права та можливості незалежно від статевих ознак. Вона проявляється у встановленні рівноправності володіння правами, сталості цих прав протягом життя та незалежності від формальних норм права [2].

Суспільний рівень гендерної демократії визначається паритетною участю жінок і чоловіків у всіх сферах життя, масштабною пропагандою гендерної рівноправності, прийняттям державних програм підтримки жіночих ініціатив, розширенням громадських організацій і рухів, а також пропорційним представництвом у владних структурах. Такий

підхід передбачає усунення гендерних диспропорцій, знищення всіх форм статевої дискримінації та пріоритетний розвиток материнства і дитинства за підтримки держави [4, с. 27].

Для забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного конфлікту в Україні необхідно спрямувати увагу на наступні аспекти:

1. Гарантування прав цивільних осіб незалежно від їхньої статі під час воєнного стану в країні;
2. Забезпечення прав військовослужбовців, як чоловіків, так і жінок, в умовах ведення війни;
3. Забезпечення правового захисту для військовослужбовців, які були звільнені з військової служби через стан здоров'я;
4. Захист прав жінок-військовослужбовців під час активних бойових дій [3, с. 27].

Підсумовуючи вищезазначене, важливо акцентувати, що впровадження повної гендерної рівності стає пріоритетним завданням для розвитку України на шляху до інтеграції в Європейську спільноту. Державна політика забезпечення рівності між особами чоловічої та жіночої статі повинна базуватися на концептуальних засадах комплексного підходу, як це передбачено у документах Ради Європи. В умовах воєнного стану необхідно активно залучати всі зацікавлені сторони для запобігання будь-якій формі дискримінації за статевою ознакою та забезпечення практичної реалізації гендерної рівності, а також гарантування рівних прав і свобод для всіх громадян, незалежно від їхньої статі.

1. Васечко Л. Гендерна рівність в умовах воєнного стану. *Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації* (м. Львів, 5 верес. – 16 жовт. 2022 р.). Львів, 2022. С. 18–21.

2. Гендерна рівність може повернутися на 25 років назад через пандемію – ООН. *Новини здорової людини*. URL : <https://nzl.theukrainians.org/genderna-rivnist-mozhe-povernutysya-na-25-rokiv-pazad-cherez-pandemiyu-oon.html>.

3. Заїка А. А. Гендерна рівність як принцип правового статусу особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 41. С. 65–70.

4. Чесна Є. С. Діяльність поліції в період воєнного стану через призму гендерної рівності. *Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 314–316.

УДК 305+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/365-367

Яна ГАЛІЛЕЙ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Михайло ФІАЛКА

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах українського суспільно-політичного життя надзвичайно актуальним залишається питання захисту прав і свобод громадян. Наразі Україна веде боротьбу за демократичні цінності, які є невід'ємною частиною цивілізованого світу, а також за збереження своєї територіальної цілісності. В контексті даної теми актуальності набуває дотримання основних засад гендерної рівності, враховуючи доволі складний стан в державі. Під час ведення війни чи у збройних конфліктах права людини закріплені в чотирьох Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року, які отримали визнання на території України шляхом їх ратифікації [1].

Гендерна рівність в умовах воєнного конфлікту не лише визначається основними принципами справедливості, але й спричиняє виникнення глибоких викликів та проблем. Сучасні конфлікти ставлять перед суспільством та міжнародними організаціями низку завдань забезпечення гендерної рівності, які вимагають комплексних стратегій та рішень. Варто зазначити, що проблема гендерної рівності полягає в тому, що сучасні уявлення про гендерні відносини часто ґрунтуються на міфах про початкові функції чоловіків і жінок. Гендерні стереотипи стверджують «першість» чоловіка в ролі постачальника та захисника, а також «природне призначення жінки» як хоронительки сімейного вогнища. З урахуванням ускладненої ситуації в державі суть даної проблеми впливає саме в контексті зазначеного прикладу, більшість жінок залишаються без можливості заробляти гроші, оскільки існує обов'язок щодо догляду за дітьми, котрий вона не може рівномірно поділити з чоловіком, який може перебувати в зоні бойових дій захищаючи державу. Постійна необхідність знаходити баланс між професійною діяльністю та сімейними обов'язками ставить жінок у вразливе становище на ринку праці. У контексті воєнних часів ця проблема стає ще гострішою, оскільки постійний вибір між материнством і кар'єрою зменшує шанси жінок претендувати на високооплачувані посади з більш суворим графіком праці.

Розглянемо окреслене питання з позиції чинного законодавства. У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» виходить з правового контексту і пов'язане з «впливом суспільних структур на життя жінок і чоловіків – їхні права, свободи, можливості, потреби тощо» [2]. Однак, як зауважує Г. Лук'янова, проблеми гендерної рівності в умовах воєнного стану є «безпрецедентними» порівняно з мирними часами в державі [3, с. 385].

Можна виокремити основні та найбільш вагомими проблеми, що стали перепонами на шляху до реалізації гендерної політики. Першою проблемою, як вже було зазначено, є закріплення традиційних ролей чоловіків та жінок. Внаслідок чого відбувається обмеження можливостей жінок у сфері вирішення важливих питань та в участі в військових діях.

Другим викликом на сьогодні є загострення гендерно зумовленого насильства. Гендерно зумовлене насильство означає «будь-яку форму агресії, яка може включати фізичне, сексуальне, психологічне, економічне та соціокультурне насильство» [4, с. 30]. Ці форми насильства мають негативний вплив на фізичне або психологічне здоров'я, розвиток та ідентичність особистості. Жінки страждають від сексуального насильства, тортурів та інших форм гендерно зумовленого тиску. Крім того, вони стають вразливими до торгівлі людьми та експлуатації, а також втрачають стабільність сімейного оточення.

З аналізу міжнародного досвіду стає зрозумілим, що практично всі міжнародні документи, спрямовані на захист прав людини та гарантування її основних свобод, визнають необхідність забезпечення гендерної рівності. Отже, органи державної влади мають обов'язок використовувати різноманітні соціальні та економічні ресурси, сприяючи рівному розвитку нації в політичному, соціальному, економічному та культурному аспектах. Крім того, вони повинні сприяти рівному праву жінок і чоловіків на однакову винагороду за їхню працю. Саме тому, на нашу думку, на сьогодні існує потреба в розробці нових законодавчих актів, які врегульовували б питання забезпечення гендерної рівності в умовах воєнного стану з урахуванням усіх вагомих проблем, з якими стикаються як чоловіки, так і жінки.

Третій виклик – це питання грошового забезпечення. Безробіття серед внутрішньо переміщених осіб, зокрема жінок, «призводить до їх включення в неофіційні галузі економіки та призводить до погіршення їхнього матеріального стану» [4, с. 72]. У жінок обмежений доступ до медичного обслуговування, особливо у тих, хто стикався з гендерним насильством, а також у вагітних жінок та матерів. Це особливо стосується жінок, які перебувають в зонах активних бойових дій. Право жінок на психічне здоров'я має велике значення, особливо для тих, хто переживає окупацію або перебуває під її впливом. Значна частина українців вважає, що військова агресія російської федерації значно вплинула і продовжує впливати на психічне здоров'я населення.

Отже, можемо сформулювати певні висновки. Важливо, що питання гендерної рівності, що є одним із ключових принципів демократичного суспільства, постійно привертають значну увагу як з боку національної, так і міжнародної академічної спільноти. Для врегулювання проблем гендерної рівності в умовах війни необхідно вжити низку заходів, таких як: 1) розробка та удосконалення законів, спрямованих на захист прав жінок в умовах конфлікту. Це може включати в себе законодавчі ініціативи, що запобігають гендерному насильству та забезпечують рівність у сфері праці; 2) запровадження політик, що сприяють рівному доступу до праці та кар'єрного зростання для жінок, навіть у період воєнних

конфліктів; 3) впровадження гендерної освіти та підвищення свідомості про гендерні питання для зміцнення ролі жінок в суспільстві.

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
3. Лук'янова Г. Й. Гендерні проблеми в умовах правового режиму воєнного стану: аналіз ідеологічної складової державної політики та державного управління. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 384–387. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/94>.
4. Джуган В. Порухення прав жінок під час воєнних дій в Україні. Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території України : зб. тез доп. учасників наукового форуму (м. Львів 17 черв. 2022 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 70–74.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/367-369

Alyona HOLOVKO

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

THE ROLE OF WOMEN IN MILITARY SERVICE

In many countries, women and men are not only perceived differently but also evaluated differently, often justified by gender differences and disparities in their abilities, as well as differences in the distribution of power between them. Gender roles and norms do not have a universal meaning and vary significantly across different countries. In this understanding, being a man or a woman does not necessarily imply possessing certain inherent qualities but rather fulfilling a certain role. Ensuring gender parity by the state in all spheres of its activities provides individuals (women and men) with equal opportunities to exercise their human rights, participate in national, political, economic, social, and cultural development, and receive equal rewards for their participation.

The peculiarities of a woman's career in a military organization have evolved over the years. In recent times, many positions in the Armed Forces of Ukraine have been filled by women. Previously, during the Soviet era, women served as military doctors, nurses, lawyers, clerks in headquarters, and in similar roles [1].

Now, women occupy almost all officer positions, including command roles. Previously, such cases were rare, but now women have taken on military management positions in large numbers. The phased transition to a contract-based recruitment system is an important component of reforming the Armed Forces of Ukraine. The new recruitment system involves voluntary enlistment for military service. The democratic society being built in Ukraine provides equal opportunities for men and women, including recruitment for military service.

Furthermore, the social demographic crisis in our society and the presence of a significant number of unemployed individuals, the majority of whom are women, have contributed to a substantial increase in the number of women in the army. Today, the transition of the army to a contract-based recruitment system cannot be imagined without the extensive involvement of women in military service. Therefore, the scientific analysis of women's issues in the military and the search for ways to address them become increasingly relevant and necessary for the effective reform of the military organism.

Gender issues were not discussed in the context of public policy until recently, let alone extensively studied and considered in the sphere of our state's security and defense. However, it is

the state that guarantees conditions and promotes activity for each gender, taking into account real situations and ensuring legal regulation of socio-gender relations [2].

Today, women are actively involved in all areas of public life, including the defense of our homeland. While previously the Armed Forces of Ukraine were traditionally one of the most conservative social institutions regarding the presence of women in military service, currently almost 10% of the personnel of the Armed Forces of Ukraine are women. The largest category of women are contract service members, constituting about 40% of the total number of female service members.

The Ministry of Defense of Ukraine, together with the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, has planned and implemented a series of measures aimed primarily at explanatory work among various categories of service members, studying and summarizing the necessary information, including: development of methodological recommendations for commanders (chiefs) on the implementation and ensuring of gender equality of service members, employees in the Armed Forces of Ukraine; organization and conduct of anonymous sociological research in the Armed Forces on compliance with gender equality and further gender analysis and development of the implementation mechanism; monitoring and providing assistance to the military management authorities, units, and institutions of the Armed Forces. However, it should be noted that not everything is successful in the Armed Forces regarding the protection of women's rights [3].

First of all, some commanders predominantly hold attitudes of gender nihilism, they are unwilling to address women's issues, provide opportunities for their professional development, education, intellectual growth, and advancement in service. While mechanisms and norms of gender transformation in the defense sector can be introduced, they are not always approved by both commanders and subordinates. Established stereotypes are difficult to break with new, and sometimes imposed, rules of conduct. Therefore, the improvement of both legislation and the activities of military management bodies, including the direct work of officials in this direction, should be gradual and balanced. Alongside this, informational and educational work on the implementation of gender equality principles in the military forces, requirements of Ukrainian legislation on these issues, has not yet gained the necessary effectiveness. This, in turn, leads to the loss of necessary military-professional motivation in the vast majority of women service members, the desire for self-realization within the framework of the military profession.

Unfortunately, there are issues regarding gender equality in the Armed Forces of Ukraine. As for female servicemembers, these include a lack of convenient and hygienic military uniforms, instances of rough treatment from commanders and male colleagues, limitations in professional and career growth, and barriers to educational advancement. There are also isolated cases of restricting women's social rights concerning compliance with current legislation on maternity and childhood, such as engaging women with children under three years old, from three to fourteen years old, or children with disabilities, in work on weekends, sending them on business trips without their consent, and refusing to hire pregnant women or those with children under three years old [4]. However, considering the trend of increasing the number of female officers in the ranks of the Armed Forces of Ukraine, comprehensive measures need to be taken to address issues related to women's military service, which will ultimately allow them to actively develop their military careers and more effectively utilize their potential. At the same time, we need to understand that the Armed Forces of Ukraine are part of Ukrainian society. The same problems and stereotypes exist here. Therefore, ensuring the proper role of women is a complex and societal issue. However, ensuring gender equality in the military is one of the key issues in the functioning of the Armed Forces of Ukraine in the context of Ukraine's democratic development. Considering the requirements of current legislation, the significant number of female servicemembers in the Armed Forces of Ukraine, and the conditions of transitioning to contract-based recruitment, implementing these measures will regulate and influence the terms of service for women in the Armed Forces without compromising the combat readiness of the Armed Forces and more effectively utilizing the potential of both genders. In recent years, Ukraine has adopted a series of legal acts regulating «new» policies for the state as a whole and for the Armed Forces of Ukraine, namely gender policy. The Law of Ukraine «On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men» which came into force on January 1, 2006, provides for the application of special temporary measures aimed at eliminating the imbalance between the opportunities for women and men in exercising the equal rights granted to them by the Constitution and laws of Ukraine [4]. Gender policy issues concern the social opportunities of each gender in education, professional activities, access to power, family roles, and reproductive behavior and are one of the basic dimensions of the social structure of society. The social component in the system of socio-political and economic priorities of Ukraine today is

becoming one of the dominant national interests, as the most important object of national security, undoubtedly, is the rights and freedoms of citizens.

Let's consider the main reasons that prompt women to choose military service. Research results show that the majority of women join the service for economic reasons – they are attracted by satisfactory financial support. The opportunity for self-realization in military conditions is also essential. Along with this, military service provides women with the opportunity to acquire a profession, education for further civilian life after leaving the army: feeling of social security; stable income; material; medical provision; guaranteed paid leave.

All this contributes to the involvement of women in the Armed Forces. An important role in women's desire to enlist in military service is also played by the opportunity to arrange personal life, find friends, and continue family traditions. A feature of today is that female servicemembers master combat specialties that are not traditionally associated with women at first glance: pilot, navigator, sailor, paratrooper, machine gunner, grenadier, shooter, operator, and others. They also realize themselves in service and in traditionally «female» military positions as lawyers, medics, communicators, political scientists, psychologists, culturologists, financiers, translators. In the modern world, the role of women in military service has undergone significant changes and gradually become a recognized and necessary component of military formation. The experience and professionalism of female servicemembers confirm their ability to perform various tasks on par with men. Stereotypes regarding the role of women in the military sphere are gradually changing, which contributes to their broader involvement in various military professions and positions, including high-ranking ones. It is important to further support this process both from military structures and from society as a whole to ensure equal opportunities and the development of the potential of each servicemember regardless of their gender.

1. Segal M. W. Women's military roles cross-nationally: Past, present, and future. *Gender & Society*. 1995. Vol. 9. Issue 6. P. 757–775. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/089124395009006008>.

2. Алещенко В. Гендерний аспект або чи погана та жінка, яка не мріє стати... генералом? *Військо України*. 2006. № 3. С. 4–6.

3. Уразов У.Ю. Методичний посібник з основних питань організації повсякденної діяльності військ (сил) / за ред. У. Ю. Уразова. Київ : Варта, 2007.

4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/369-371

Diana GREBENYUK
Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA
Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines,
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

WOMEN IN MILITARY SERVICE: WORLD EXPERIENCE

Throughout history, women have played diverse roles in military endeavors. In ancient societies, women often participated in defense and combat alongside men. Iconic figures such as Joan of Arc in France and Queen Boudica in ancient Britain exemplify women's leadership and valor in battle.

However, in many cultures, societal norms restricted women from formal military service until recent centuries. During World War I and World War II, women served predominantly in supportive roles such as nursing, administration, and communication. These conflicts marked pivotal moments in recognizing women's capabilities beyond traditional gender roles, leading to increased opportunities for involvement in military service [1].

In the latter half of the 20th century, numerous nations began integrating women into their armed forces in various capacities. The United States, for instance, established the Women's Army Corps (WAC) in 1942, paving the way for women to serve in non-combat roles. Over time, this expanded to include combat-support roles, and in 2016, the U.S. Department of Defense officially opened all military positions to women without exception [4].

Similarly, other countries have made strides in gender equality within their armed forces. Israel, for example, has conscription for both men and women, with women comprising a significant portion of the Israel Defense Forces (IDF). Additionally, nations like Canada, Australia, and Norway have implemented policies to increase female representation in their military ranks, recognizing the value of diversity in defense operations.

Despite progress, challenges persist in achieving full gender equality in the military. Stereotypes, biases, and institutional barriers often hinder women's advancement and integration into combat roles. Issues such as sexual harassment, gender-based violence, and unequal access to promotions remain prevalent in many armed forces worldwide.

However, efforts to address these challenges are underway. Military organizations are implementing policies to combat discrimination and improve gender inclusivity. Furthermore, advocacy groups and initiatives are advocating for women's rights and opportunities in the military, pushing for systemic changes to ensure equal treatment and representation [2].

Female cadets view military training as an opportunity for personal growth, strength, and skill development. They see it as a way to escape traditional gender roles and expectations associated with femininity. Despite efforts to promote gender equality, gender bias and discrimination persist within military environments. Female cadets often feel they have to constantly prove themselves capable and face derogatory stereotypes and remarks from their peers. There is resistance among some male cadets and military personnel towards the inclusion of women in combat roles and leadership positions [3].

Since its inception, the Australian Defence Force (ADF) has undergone significant transformations in its approach to gender equality, particularly regarding the inclusion of women in various roles within the military. From the pioneering days of the Army Nursing Service to the modern era of combat deployments and frontline roles, women have made remarkable strides in shaping the ADF's landscape [2].

The involvement of women in the Australian armed forces traces back to 1899 with the establishment of the Army Nursing Service, marking the beginning of women's formal participation in military activities. Over the years, their presence has grown, with women accounting for 16.5% of the ADF by June 2017, representing significant progress towards gender inclusivity [4].

Historically, certain roles within the ADF were restricted to men, reflecting prevailing societal norms and gender biases. However, as attitudes evolved, barriers began to crumble. In June 1998, Australia made history by becoming the fourth nation globally to permit women to serve on submarines, a significant milestone in gender integration within the navy.

Notably, Australia's commitment to gender equality extended to combat operations. In the midst of the 1991 Gulf War, female sailors made their debut in a combat zone aboard HMAS Westralia, demonstrating their capabilities and paving the way for future generations of women in the ADF. Despite these advancements, challenges persisted, including incidents of sexual harassment and gender-based discrimination within the ranks. Allegations of misconduct, such as those investigated aboard HMAS Swan in 1992 and at the Australian Defence Force Academy in 1998, underscored the need for cultural reforms and enhanced measures to ensure a safe and inclusive environment for all personnel [1].

In a significant policy shift, Defence Minister Stephen Smith announced in September 2011 that women would be permitted to serve in frontline combat roles by 2016. This decision marked a decisive step towards gender equality, affirming the ADF's commitment to leveraging the talents and capabilities of all its members, regardless of gender. As the ADF continues to evolve, the contributions of women remain integral to its success. Their resilience, dedication, and expertise serve as pillars of strength within the military, enriching its diversity and enhancing its effectiveness in safeguarding Australia's security interests at home and abroad.

The presence and contributions of women in the Armed Forces of Ukraine signify a significant stride towards gender equality and representation within the military landscape. Despite facing challenges, Ukrainian women have emerged as integral members of the armed forces, demonstrating resilience, dedication, and proficiency in various roles [2].

As of the latest statistics, women on active duty constitute nearly 15.6 % of the total personnel in the Armed Forces of Ukraine, with approximately 31,757 individuals serving actively.

Among these, around 7 % hold officer positions, reflecting a growing presence of women in leadership roles within the military hierarchy. Notably, these figures align closely with NATO armies' statistics, underscoring Ukraine's commitment to fostering gender diversity and inclusivity within its armed forces.

Remarkably, Ukraine surpasses several NATO member states in terms of military gender equality, with better representation compared to countries such as Norway (7 %) and the United Kingdom (9 %). While the number of female high-ranking officers remains relatively low, comprising 2.9% of the total, recent milestones signify progress. In October 2018, Ukraine achieved a historic moment with the appointment of its first female general, marking a significant milestone in breaking gender barriers within the military leadership.

In 2018, Ukraine took a decisive step towards promoting gender equality in the military by enacting legislation that grants military women equal rights with their male counterparts. This legislative reform underscores the government's commitment to addressing gender disparities and ensuring equitable opportunities for all service members, irrespective of gender [4].

Contractual military service represents a significant portion of women in the Ukrainian armed forces, accounting for almost 44% of female personnel. However, this trend is closely linked to the socioeconomic factors, including the comparatively low salary associated with such positions. Despite the challenges, women continue to accept and fulfill contractual military roles, highlighting their dedication and sense of duty towards national defense.

To support servicewomen, initiatives such as providing woman-only apartments near military bases and offering extended maternity leave demonstrate Ukraine's commitment to accommodating the unique needs of female personnel. The provision of extended maternity leave, allowing female officers to take up to three years off without losing their position, reflects a progressive approach to supporting work-life balance and family responsibilities among military women.

1. Kozachuk V. L. et al. Gender Education of Cadets in Higher Education Institutions of the Ukrainian Security Forces. *Health Education and Health Promotion*. 2022. P. 161–166.

2. Mršević Z., Janković S. Participation of women in modern armed forces. *Strani pravni život*. 2017. P. 77–94.

3. Perez L. G., Movement behaviors associated with mental health among US military service members. *Military psychology*. 2022. P. 211–223.

4. Petrova L., Rebrii I., Zubrytskyi H. The role and place of women in the army of Ukraine in the context of gender equality. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2023. Vol. 1. Issue 207. P. 20–32.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/371-373

Anastasiia DEMBYTSKA

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines,
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

WOMEN IN ARMED FORCES: GLOBAL PERSPECTIVES

Women have served in the military in various roles and jurisdictions throughout human history. With the expansion of women's rights, their presence in the armed forces of countries worldwide is growing, and access to military positions is being legalized. Women volunteers for military service were often forced to resort to cross-dressing, cutting their hair, and adopting male pseudonyms (making it difficult to historically assess their actual numbers). Exposed volunteers (most often through hospitalization due to injuries) were punished by dismissal from the military and repatriation home, sometimes with honors [1].

The number and variety of positions available to women in the West expanded after 1914. In the 1970s, most Western armies began to open up all military branches to women. In 2006, eight countries called women to military service: China, Eritrea, Israel, Libya, Malaysia, North Korea, Peru, and Taiwan. In 2013, Norway became the first NATO country to call women (and the first in the world under the same formal conditions as men). In 2017, Sweden created similar conditions, and in 2018, the Netherlands (although the Netherlands does not have active peacetime conscription). Legislation in other countries allows for the conscription of women into the armed forces with differences (prohibited positions, service term limits, etc.). In 2021, the Nigerian army deployed 300 female soldiers to guard the Kaduna-Abuja expressway [3, p. 75].

Several countries officially allow female soldiers to serve on certain combat weapons. Others exclude them for various reasons, such as physical requirements and confidentiality policies. In the mid-1970s, women in NATO countries had the opportunity to obtain military status in the following countries: Belgium, Canada, Denmark, France, Germany, Greece, the Netherlands, Norway, Portugal, Turkey, the United Kingdom, and the United States. Countries without conscription, such as the United States, the United Kingdom, and Canada, have achieved the highest levels of female military presence [4]. Canada has been particularly progressive in early gender equality initiatives. The increasing need for equality alongside the decline of able-bodied men willing to enlist prompted the global community to reform policies on women's military recruitment. With the opening of submarine service in 2000, women gained access to voluntary enlistment in any military service [1].

With the start of the Russian war against Ukraine in 2014, Ukrainian women faced restrictions on military service. At that time, female soldiers still could not hold combat positions, and upon joining the service, they were required to register for positions that did not correspond to their actual duties. To change this, significant legislative work was carried out, including by members of the Interfactions Association «Equal Opportunities» in the Verkhovna Rada of Ukraine [3].

As a result of active legislative and advocacy work, in 2016, the Ministry of Defense of Ukraine expanded the list of enlisted and sergeant positions. In 2017, it allowed female officers to serve on ships and submarines, and in 2020, restrictions on appointing women to officer positions in specialized military units were lifted. Moreover, in 2019, the Ministry of Defense allowed girls to study in military lyceums [2].

Throughout history, women have played significant roles in military service across the globe. From ancient warrior societies to modern armed forces, women have demonstrated their capabilities, bravery, and dedication in various military roles.

In recent decades, many countries have made strides in expanding opportunities for women in the military. Traditionally, military service was predominantly male-dominated, with women often limited to support roles such as nursing, administration, and logistics. However, changing societal attitudes towards gender equality and advancements in military technology have paved the way for greater inclusion of women in combat and leadership positions.

One notable example is the United States, where the roles of women in the military have evolved significantly over the years. Women have served in every major conflict since the American Revolutionary War, initially as nurses, cooks, and laundresses. During World War II, the Women's Army Corps (WAC) was established, marking the first time women were officially integrated into the U.S. Army. Since then, women have gained access to a wider range of military occupations and combat roles, including fighter pilots, infantry officers, and submarine crew members [4].

In Israel, mandatory military service applies to both men and women, with women comprising a significant portion of the Israel Defense Forces (IDF). Women in the IDF serve in combat units, intelligence, and various specialized roles, contributing to the country's defense and security. Scandinavian countries such as Norway and Sweden have also been at the forefront of gender integration in their armed forces. Norway, for instance, was one of the first countries to introduce conscription for women in 2016, allowing them to serve in all military branches on equal terms with men. Sweden has similarly expanded opportunities for women in the military, with women serving in combat units and holding high-ranking positions within the armed forces [2, p. 16].

In countries like Canada, Australia, and New Zealand, women have long been involved in military service, with increasing numbers entering combat roles in recent years. These countries have implemented policies to promote gender diversity and inclusivity in their armed forces, recognizing the valuable contributions women make to national defense [4].

Despite progress, challenges remain in achieving full gender equality in the military. Gender stereotypes, cultural norms, and institutional barriers can hinder women's advancement and integration into combat roles. Addressing these challenges requires continued efforts to eliminate gender bias, provide equal opportunities for training and advancement, and foster a supportive and inclusive environment for all military personnel.

Women in military service around the world have made significant strides in breaking barriers and challenging stereotypes. Their contributions strengthen armed forces, enhance operational effectiveness, and contribute to greater diversity and inclusivity in defense institutions. As societies continue to evolve, the role of women in the military will undoubtedly continue to expand, shaping the future of defense and security on a global scale.

1. Cohen E. A. *Citizens and soldiers: The dilemmas of military service*. Cornell University Press, 2019.
2. Dennehy T. C., Dasgupta N. Female peer mentors early in college increase women's positive academic experiences and retention in engineering. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 2017. Vol. 23. Issue 114. P. 5964–5969.
3. Guarino C. M., Borden V. M. Faculty service loads and gender: Are women taking care of the academic family? *Research in higher education*. 2017. P. 672–694.
4. Oram S., Khalifeh H., Howard L. M. Violence against women and mental health. *The Lancet Psychiatry*. 2017. P. 159–170.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/373-375

Katerina KAMENETSKA

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

EXPANDING THE ROLE OF WOMEN IN THE MILITARY SPHERE

Throughout the history of human civilization, women have repeatedly participated in various military campaigns alongside men. Mostly, they organized the daily life of military personnel, ensuring their physical and emotional well-being by performing domestic or medical tasks (cooking, laundry, sewing, nursing). Only a small number of women directly participated in military actions alongside men [1].

Often, for this purpose, as well as for their own safety, women disguised themselves and often dressed in men's clothing. Therefore, for many centuries, providing special conditions for women serving in the armed forces was not given significant importance. Only after the Second World War, in which women participated massively, even in combat, did the issue of normative-legal consolidation of the status of women in the military and their participation in military actions begin to be considered at the international level.

For example, the provisions of the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 1949 stipulate that female prisoners of war should be treated with the same respect and benevolence as male prisoners (Article 14); any camps housing female prisoners of war should have separate sanitary facilities (paragraph 2 of Article 29); female prisoners of war subjected to punishment by judicial process should be kept in separate quarters under the supervision of female staff (Article 108) [3].

It should be noted that alongside the provisions of international conventions on the laws and customs of war, the principle of equality between men and women and the prohibition of any discrimination against women have also been enshrined in many other international legal instruments. For example, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women provides for equal political, economic, social, cultural, and civil rights regardless

of marital status and requires states to adopt national legislation prohibiting discrimination against women. The Beijing Declaration recognizes women's rights to full participation based on equality in all spheres of societal life, including participation in decision-making processes and access to power. It also declares that achieving global peace is inseparably linked to the development of women, who are a key force in leadership, conflict resolution, and promoting sustainable peace at all levels [4].

UN Security Council Resolution 1325 «Women, Peace, and Security» emphasizes the importance of women in the military in fulfilling certain tasks in peacekeeping operations where military and peacekeeping objectives intersect. However, despite seemingly threatening their entry into traditionally male-dominated spaces such as the army, the composition of the army in many countries continues to be determined by gender. Gender stereotypes still influence the determination of a woman's social, professional, and managerial role in society. And women's advancement into traditionally male positions also undermines conventional expectations regarding male and female gender roles [2].

For instance, P. Choudhri notes that there is a strong belief that fighting is men's work and the army is purely a male domain, considering all aspects of war. At the same time, the involvement of women challenges traditional gender roles in society. But despite the seemingly ominous intrusion of women into the Indian army, its composition continues to be determined by gender.

The role of women in the military sphere has evolved significantly over time, reflecting broader societal shifts towards gender equality and recognition of women's capabilities in traditionally male-dominated fields. While historically marginalized from combat roles, women have increasingly demonstrated their value and prowess across various military functions, prompting a reevaluation and expansion of their roles within armed forces worldwide.

One significant aspect of this expansion is the inclusion of women in combat positions. Recognizing that physical strength is not the sole determinant of combat effectiveness, many countries have opened previously restricted roles to women, acknowledging their diverse skill sets and contributions. This shift reflects a departure from antiquated gender stereotypes and a commitment to merit-based recruitment and promotion within military ranks [1].

Moreover, the expanding role of women in the military extends beyond combat duties. Women now serve in a wide range of roles, including intelligence, logistics, engineering, cybersecurity, and administration, among others. Their expertise and leadership are increasingly valued in diverse operational environments, enriching military capabilities and enhancing overall effectiveness [2].

Efforts to expand the role of women in the military also encompass initiatives to promote gender diversity in leadership positions. Increasing the representation of women in decision-making roles within armed forces not only fosters inclusivity but also enhances organizational performance by leveraging diverse perspectives and talents. As women ascend to higher ranks, they serve as role models and mentors, inspiring future generations of military personnel and fostering a more inclusive and equitable military culture.

However, while significant progress has been made, challenges remain in fully integrating women into the military sphere. Persistent gender biases, cultural barriers, and institutional obstacles may hinder women's advancement and limit their opportunities for career development and progression. Addressing these challenges requires concerted efforts to combat discrimination, promote gender-sensitive policies, and provide support mechanisms to facilitate women's success in the military.

In conclusion, expanding the role of women in the military sphere is essential for advancing gender equality, enhancing military effectiveness, and building more inclusive armed forces. By recognizing and harnessing the talents and capabilities of women, armed forces can better meet the complex challenges of modern warfare and contribute to a more just and equitable society. Embracing diversity and inclusivity strengthens military readiness and resilience, ensuring that armed forces are better equipped to fulfill their mission of defending national security and promoting global peace [4].

Modern women have well-developed physical capabilities. They are psychologically prepared to participate in military operations. The enlistment of physically fit women into military service, as well as the expansion of understanding the importance of non-traditional security issues, contributes to achieving various goals, including: increasing the size and defense capability of national armed forces, establishing communication with local women, improving the protection of troops in the operation area, and so on. Gender is an inappropriate criterion for any restrictions on

military service, so further research on establishing gender equality in the armed forces remains a relevant direction for the development of both domestic and international legal science.

1. Barnes T., O'Brien D. Defending the Realm: The Appointment of Female Defense Ministers Worldwide. *American Journal of Political Science*. 2018. Vol. 62. Issue 2. P. 355–368.
2. Bryce H. Could more women soldiers make the Army stronger? *BBC*. URL : <https://www.bbc.com/news/uk-41969817>.
3. Chowdhry P. Women in the Army. *Economic and Political Weekly*. 2010. Vol. 45. Issue 31. P. 18–20.
4. Koch M. T., Fulton S. A. In the Defense of Women: Gender, Office Holding and National Security Policy in Established Democracies. *Journal of Politics*. 2011. Vol. 73. Issue 1. P. 1–16.

УДК 305+342.722

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/375-376

Марія МАКАРОВА

курсант ННІ права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Ганна ДЕКУСАР

старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема гендерної рівності є досить актуальною й поширеною в Україні, і особливо це стало відчуватися при введенні воєнного стану на території нашої держави. Непроста ситуація склалася і у сфері охорони праці, де часто спостерігається нерівність у працевлаштуванні чоловіків і жінок, їх призначенні на різні посади тощо. Відкритому демократичному суспільству необхідні такі якості, як толерантність, критичне мислення, незалежність. Без гендерної рівності неможливо побудувати гармонійні стосунки між жінками і чоловіками. Саме визнання ідей гендерного балансу дозволяє інакше подивитись на світ, на власну роль у суспільстві, на стосунки з іншими людьми, представниками своєї та протилежної статі, що приводить до серйозних змін у світогляді, формування більш активної громадянської позиції, зрештою, до зміни суспільної свідомості [1].

Український народ потерпає від гендерних стереотипів, які формувалися роками. Одним із крайніх проявів нерівності та дискримінації в суспільстві є гендерно зумовлене насильство. Однак помилково застосовувати термін «гендерне насильство» виключно як насильство щодо жінок, навіть враховуючи те, що переважна більшість випадків насильства вчиняється саме щодо них. Насильство, спрямоване на жінок, вчинене за ознакою статі, є проявом (актом) гендерного насильства. Саме тому цілком виправданою є увага міжнародної спільноти до протидії цьому явищу. Більш того, масштаби ситуації, що утворилася, стали підставою для того, щоб розглядати насильство стосовно жінок як одну з форм дискримінації, що обмежує їхні можливості в користуванні правами і свободами на основі рівності з чоловіками [2].

У світі існують різні механізми, які можуть бути використані для того, щоб забезпечити рівність чоловіків та жінок, а також щоб позбавитись гендерних стереотипів. Умови воєнного стану створюють особливі виклики щодо забезпечення гендерної рівності та запобігання дискримінації. Американські дослідники Е. Рин та Е. Сирлиф у своєму дослідженні вказують на такі механізми для їх подолання [3]:

1. На законодавчому рівні: прийняття законодавчих актів, які гарантують рівні права та можливості для чоловіків і жінок у воєнний період, забороняють будь-яку форму гендерної дискримінації і встановлюють механізми захисту прав жінок у зоні конфлікту;

2. Участь жінок у збройних силах: забезпечення можливостей для жінок вступати до збройних сил і брати участь у захисті країни. Це може сприяти розбиттю стереотипів та підвищенню рівня довіри до жінок-військовослужбовців;

3. Інформаційна кампанія та освіта: проведення інформаційних кампаній та освітніх заходів, спрямованих на підвищення обізнаності громадськості про принципи гендерної рівності та недискримінації; може сприяти зміні уявлень та поглядів, позбавленню стереотипів;

4. Моніторинг і звітність: система моніторингу й звітності може бути встановлена для відстеження випадків гендерної дискримінації та використання відповідних заходів для запобігання їй;

5. Залучення міжнародного співтовариства: уряд може співпрацювати з міжнародними організаціями та партнерами для обміну найкращими практиками та отримання підтримки у забезпеченні гендерної рівності та недискримінації.

Таким чином, в умовах воєнного стану необхідно вдосконалювати механізми забезпечення гендерної рівності та недискримінації. Впровадження законодавчих заходів, стимулювання участі жінок у військових справах, проведення інформаційних кампаній та забезпечення моніторингу та звітності є важливими кроками для створення справедливого та рівного середовища в умовах конфлікту. Ці заходи не лише забезпечують захист прав кожної особи, незалежно від її статі чи гендерної ідентичності, а й сприяють побудові мирного та стабільного суспільства.

1. Жінки. Мир. Безпека : інформ.-навч. посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / кол. авт. Київ, 2017. 172 с.

2. Путівник гендерної інтеграції у Збройних Силах України. Organization for Security and Co-operation in Europe, 2021. 236 с.

3. Rehn E., Sirleaf E. J. Women, War, Peace. New York, 2015. 167 p.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/376-378

Sofia NOROKHA

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

PROFESSIONAL GROWTH OF WOMEN IN THE MILITARY SPHERE

The 21st century is associated with significant changes in the principles of development of socio-economic systems. These changes are not only influenced by globalization, the intensification of processes of a new type of industrialization, or the democratization of society [1]. They are also a consequence of the increasing crisis phenomena in the national and global economy, the growing number of military-political conflicts, revolutions, terrorist attacks resulting in loss of life. Additionally, climatic and man-made disasters add to human suffering. All of this generates numerous migration and social problems affecting both developed and developing countries. To counter contemporary large-scale threats, an adequate social institution is more necessary than ever, and such an institution in states exists – it is the military.

Therefore, creating a military institution capable of ensuring the security of individuals and society as a whole is a demand of the time. However, this requires reforming the military inherited from the past. We see that the Armed Forces of Ukraine are currently undergoing military reforms. Achieving the goal of these reforms involves addressing many complex issues, but the most challenging one is related to creating a new, adequate personality of a serviceman. Today, the

personnel of the Armed Forces of Ukraine are represented by male servicemen, female servicewomen, and a small number of civilian personnel.

Every year in Ukraine, the number of women joining the military increases because the integration of women into the armed forces is considered one of the directions of gender concept in defense institutions. The prerequisite for such integration is «a certain set of actions, both by the woman herself and the state, ideology, culture, societal norms, and its institutions aimed at involving a woman in the military environment as its full member and further creating a unified coherent system where the relations between women and men are determined by the social system of stability and balance [2].

The integration of women into the armed forces «can have two scenarios of development: either women adapt to the existing norms and orders there, which are traditionally masculine in nature, or by their presence, they change the structure and character of the army, making it as gender-neutral as possible.

The professional advancement of women in the military sphere in recent years has become not only relevant but also an integral component of modern armed forces. With the development of society and the change of stereotypes about gender roles, women have gained more opportunities for serving in the army and reaching the heights of military career.

The first thing worth noting is the expansion of women's access to various military specialties. Now they can choose not only medical, administrative, or psychological fields but also engage in combat training, engineering work, piloting, and other areas previously considered exclusively masculine.

The second important achievement lies in creating favorable conditions for the professional growth of women in military structures. This includes career advancement support programs, access to education and training, as well as a mentoring system where experienced military women assist younger colleagues in solving professional tasks.

An important aspect is the creation of equal opportunities for women and men in military service. This means excluding any form of discrimination, providing opportunities for balancing between service and family life, and creating special programs for mothers in service.

Governments and military leaders in many countries around the world have recognized the importance and potential of the female population in the military and are actively working on creating conditions for their successful professional growth. This not only promotes gender equality but also ensures a more effective and diverse defense force capable of responding to modern challenges and threats [3].

Through the active involvement of women in the military sphere, there is an expansion of manpower potential and an increase in the efficiency of military operations. Women bring their unique approaches and perspectives to solving strategic tasks, contributing to more flexible and innovative work in the military environment.

Taking into account the diverse abilities and skills inherent in women, their participation in the armed forces brings new perspectives. They demonstrate high efficiency in areas such as communication, medical assistance, reconnaissance, and negotiation. However, the professional development of women in the military sphere faces numerous challenges, including cultural stereotypes, limited opportunities for career advancement, and lack of support at the departmental level.

The increasing representation of women in the military sphere is also an important step in combating stereotypes regarding the role of women in society. They demonstrate their professional competence and ability to perform any tasks on par with men, debunking notions of «traditional» male and female professions.

However, to achieve full equality, the military sphere must continue to work on eliminating barriers that may hinder women's career advancement. The professional realization of women is complicated by the influence of gender stereotypes. Gender stereotypes not only create obstacles in the professional path of women in the military but also reinforce the barriers that exist for men. The most mentioned group of barriers hindering women are those directly related to career-building processes in the armed forces. It has been found that gender has a significant impact on them, exacerbating the already difficult conditions of military career building. Prejudice and stereotypes hinder women's professional growth, limiting them in professional information and access to military education, while command sexism hinders women from obtaining leadership positions and staying in them. Negative stereotypes regarding women's professional realization in the military not only create discrimination and a negative climate in the team but also influence the behavior and self-effectiveness of women, which can affect job performance. Women also demonstrate a

significant decrease in motivation under pressure and restrictions. In addition to the above, women face other barriers related to the lack of proper medical care and the negative impact on reproductive health. Established patterns regarding female roles also affect the personal lives of military women and harm personal relationships. The environment is not always ready to accept a woman's choice to serve in the military. Most women join the military without any special ambitions and hopes to build a career, however, despite the many obstacles and gender biases, they continue to serve, demonstrating that a military career is quite attractive for women [4].

In conclusion, the recognition of the importance of women in the military and efforts to facilitate their professional growth represent significant strides towards gender equality and the enhancement of military effectiveness worldwide. By actively engaging women in military roles, nations can tap into a broader talent pool, foster innovation, and adaptability, and ultimately build stronger defense forces capable of meeting the challenges of the modern world.

However, despite progress, significant barriers such as gender stereotypes, limited career opportunities, and lack of support persist, hindering the full realization of women's potential in the military. Overcoming these obstacles requires continued commitment from governments, military leadership, and society as a whole to address systemic issues and promote inclusivity and equal opportunity.

Ultimately, achieving true gender equality in the military will not only benefit individual women but also strengthen military institutions and contribute to broader societal progress. It is imperative to recognize and address the unique challenges faced by women in the military and create environments where all individuals, regardless of gender, can thrive and contribute to the defense and security of their nations.

-
1. Алещенко В. Гендерний аспект або чи погана та жінка, яка не мріє стати... генералом? *Військо України*. 2006. № 3. С. 4–6.
 2. Дяченко О. Озброєні і чарівні. *Наука і оборона*. 2011. № 3.
 3. Уразов У.Ю. Методичний посібник з основних питань організації повсякденної діяльності військ (сил) / за ред. У. Ю. Уразова. Київ : Варта, 2007.
 4. Segal M. W. Women's military roles cross-nationally: Past, present, and future. *Gender & Society*. 1995. Vol. 9. Issue 6. P. 757–775. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/089124395009006008>.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/378-380

Vladyslav OSTROVSKYI
Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA
Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

MODERN TRENDS AND PROBLEMS OF GENDER PARTICIPATION IN THE ARMY

Full-scale military aggression demonstrates that gender inequality can be situational and conditional. Conditions that existed in peaceful or semi-peaceful times before 2014 and from 2014 to February 24, 2022 (the day of full-scale invasion) are now impossible, and gender inequality in Ukraine, due to closed borders and mobilization of the male population, is simply unprecedented. Gender issues are part of the current level of modern discussions. However, the modern challenges and threats facing Ukrainian society add a particular sharpness to the perception of gender equality issues, gender stereotypes, leadership, and military aspects of this scientific topic [1, p. 85].

When we talk about gender, we often mean society's expectations of what roles men and women should fulfill. Gender is not just biological differences between men and women. Gender

theory assumes a change in social reality that meets the needs of the present and aims to ensure gender equality. Gender equality means equal legal status for women and men and equal opportunities to achieve it, allowing individuals of both genders to participate equally in all spheres of societal life. Experts believe that correcting gender stereotypes in society is more challenging than racial or ethnic prejudices [2, p. 36].

We consider gender aspects with an understanding of the concept of female leadership. As known, a leader is a person who influences a group of people and encourages them to work towards goals. According to the authors, female leadership is the ability of a woman to influence others to achieve goals, build social dialogue, achieve mutual understanding between authority and society, between individual social classes, strive for peace and harmony, and stabilize the political and economic situation. Additionally, female leadership is capable of humanizing social relations and ensuring peaceful conflict resolution [1, p. 26].

The principle of gender equality is enshrined in the Constitution of Ukraine. Article 3 of the Constitution establishes the equality of men and women in all spheres of life. In addition to this provision, gender equality is related to Articles 21, 24, and 51 of the Constitution of Ukraine. In particular, Part 3 of Article 24 of the Constitution of Ukraine is directly devoted to overcoming discrimination against women in Ukraine and emphasizes that equality of rights for women and men is ensured by providing women with equal opportunities with men in socio-political and cultural activities, in education and professional training, in work, and in remuneration for it [3, p. 7].

The issue of implementing gender equality in the Armed Forces of Ukraine today is extremely relevant. This is a purposeful, systematic, multi-sectoral management activity of the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine to improve the model of communication in the modern Ukrainian army. It should be noted that state policy on achieving gender equality is implemented in accordance with international obligations and national legislation, including the Constitution of Ukraine. Thus, Article 24 of the Constitution of Ukraine states that every citizen of society, whether male, male, or female, has all social, economic, political, and personal rights and freedoms [1, p. 14].

Over the past ten years of war, which has been ongoing in Ukraine since 2014, the situation regarding women's participation in public-political life has changed significantly. Today, women are more involved in social processes, especially in politics and in the security and defense sectors. Support for ideas of gender equality is becoming increasingly noticeable at the level of public opinion.

Today, nearly 60,000 women serve in the Armed Forces of Ukraine, with 41,000 in military positions, nearly 19,000 as civilian employees, and 5,000 women serving on the front lines. They serve alongside men in mixed units. Ukrainian military veterans propose changing the status quo and creating combat units composed entirely of women. This initiative is intended to be an experiment that may have effects in the future.

Overall, over 80% of the population currently supports the idea of equality for women and men in the Armed Forces of Ukraine, compared to 2014. The components of gender equality in the Armed Forces of Ukraine include equal rights, freedoms, and responsibilities for servicemen taking into account physiological, psychological, and other gender-specific characteristics. The culture of relations with gender specifics and leadership style, taking into account gender aspects, sets standards for equal opportunities for men and women, which should be further developed.

It is worth noting that women also serve in the military in other countries around the world. This is not an isolated case, although today it is more of an exception than a rule. Some countries already have female (or predominantly female) units. For example, Israel has four battalions of light infantry, two-thirds of which are composed of women. They guard Israel's borders, but their duties do not include work behind enemy lines. In one of these battalions, an exclusively female armored unit was created to guard the border with Egypt [1, p. 48].

Military service in the United States is voluntary. The last draft for military service in the country occurred during the Vietnam War in the 1970s. At the same time, male citizens and immigrants are required to mobilize for military service. Women do not enlist for military service in the United States, but they can serve in the US military. In 2020, women accounted for 17 % of the total US military personnel (224,000 individuals). In 2021, the US House of Representatives proposed changing the law to also require women to register for military service, but this did not receive support [1, p. 56].

In most countries around the world, women can voluntarily enlist in the army. Spain, Sweden, the United States, and the United Kingdom have special military units composed of women. In some countries, women hold leadership positions in defense agencies and hold high ranks in the

military. For example, Ursula von der Leyen was the Minister of Defense of Germany from 2013 to 2019 – the first woman in this position. In 2008, American Ann Dunwoody became the first woman in United States history to achieve the rank of four-star general. Currently, over a hundred women hold the rank of general in the US Armed Forces [1].

The need to conscript women is driven by several factors. Firstly, it will contribute to increasing the number of military personnel and enhancing the country's defense capability. Military service should not be solely a male affair, as female experience and knowledge can be valuable and crucial for the successful defense of the country in combat operations. Secondly, conscription of women into military service will help change stereotypes and prejudices regarding the role of women in the army. This can contribute to improving gender equality in Ukrainian society, as women will have more opportunities for professional and personal development [2].

Unfortunately, the war in Ukraine continues. The number of women participating in active combat tasks, various forms of volunteer activities, and supporting the army directly on the front lines continues to grow steadily, indicating the undeniable leadership qualities of women.

In various activist and academic discussions, it becomes clear that existing gender and war studies do not provide answers in the context of Ukrainian realities. Speaking about the military situation in Ukraine, one cannot bypass the issue of the formation of the Ukrainian nation. This war, which continues, is Ukraine's struggle for independence, closely linked to national formation. Even Ukrainian women refugees do not want to appear as typical helpless victims. They act as those who seek freedom of choice (a sense of responsibility for their fate and a desire to participate in processes that change the world for the better) to be ambassadors of Ukraine in the world. In Ukraine, women are building their independence, actively participating in socio-political events, volunteering, and defending Ukraine, especially in combat positions. Women take their tasks seriously and, together with men, strive to bring Ukraine closer to victory. Under these circumstances, Ukraine is already considered by the world community as a unique state where, in practice, the abilities, skills, and aspirations of men and women are equally combined during combat operations to achieve peace and promote gender equality.

In conclusion, it is worth emphasizing that women play a significant role in the modern Ukrainian army. There is a persistent trend towards a significant increase in the number of women, and the geography of positions held by female servicemen is expanding significantly. However, to ensure gender equality in the Armed Forces of Ukraine, lawmakers need to improve the mechanism for considering the social gender specifics during military service. Furthermore, understanding gender equality in the military should not be seen as a mechanical identification of men and women but rather as taking into account the specificity of opportunities for individuals of different genders to participate in certain positions in the effective performance of their duties, with the most positive outcome.

1. Hryniuk D., Smyrnov I., Stepanets I. Gender aspects in the historical origins of military tourism (on the example of the Czech amazon women). *VI International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice»* (Edmonton, 01-04 November 2022). Edmonton, Canada. 2022. P. 173–179.

2. Morillo S. *What is military history?* John Wiley & Sons, 2017.

3. Runyan A. S. *Global gender issues in the new millennium.* Routledge, 2018.

УДК 347.156-055.2+355.2+305-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/381-382

Dmytro TKACHENKO

Student of Educational-and-Scientific
Institute of Law and Innovative Education

Iryna NIKITINA

Senior Lecturer of Department
of International Relations and Social
and Humanitarian Disciplines
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

UKRAINIAN ARMY: GENDER ASPECT

Gender issues are a focal point of contemporary discussions. However, the current challenges and threats experienced by Ukrainian society add a particular urgency to the perception of gender equality, gender stereotypes, leadership, and the military aspects of this scientific problem. Often, when discussing gender, society primarily considers the expectations placed on men and women regarding the social roles they should fulfill. Gender is not just about the biological differences between men and women. Gender theory envisages a change in social reality that reflects the needs of modern times and aims to ensure gender equality.

Gender aspects are considered with an understanding of the concept of female leadership. As is known, a leader is a person who influences a group of people and encourages them to work towards common goals. According to the authors, female leadership is the ability of women to influence others to achieve goals, facilitate social dialogue, achieve understanding between the government and society, between different social strata, and strive for peace and harmony, as well as stabilize the political and economic situation in the face of challenges and threats. Moreover, female leadership is capable of humanizing social relations, ensuring peaceful conflict resolution [1].

The principle of gender equality is enshrined in the Constitution of Ukraine. Article 3 of the Constitution ensures equality between men and women in all spheres of life. In addition to this provision, Articles 21, 24, and 51 are related to gender equality. Part three of Article 24 of the Constitution of Ukraine is directly devoted to overcoming discrimination against women in Ukraine and emphasizes that equality of rights between women and men is ensured by providing women with equal opportunities with men in socio-political and cultural activities, in education and professional training, in employment, and in remuneration [2].

Over the past nine years of war, which has been ongoing in Ukraine since 2014, the situation regarding the involvement of women in socio-political life has significantly changed. Women are now taking a more visible part in social processes, particularly in politics, the security sector, and defense. Similarly, public opinion increasingly expresses support for gender equality. In April 2022, the research agency Info Sapiens conducted a public opinion survey. In particular, Ukrainians were asked whether equal rights and opportunities for women and men should be ensured in the Armed Forces of Ukraine.

This topic has been actively discussed over the past eight years. It is already evident that at the level of public opinion, societal support for equality is quite high. Currently, on average, about 80% of Ukrainians support or rather support this equality. This indicates that society expects active participation from women during the war and after its conclusion. According to human rights activists from Security Women, since 2014, 257 Ukrainian women have received combat awards, 9 of them, unfortunately, posthumously [3].

Due to the current circumstances (martial law), on October 7, 2022, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a law on the voluntary enlistment of women in military service. It provides that Ukrainian women of certain professions will be able to enlist voluntarily. Presently, nearly 60,000 women serve in the Armed Forces of Ukraine, with 41,000 holding military positions, nearly 19,000 serving in civilian roles, and 5,000 women actively participating in combat on the front lines. They serve alongside men in mixed units. Ukrainian servicewomen and veterans propose changing the status quo and creating combat units composed exclusively of women. This initiative aims to experiment, which may become established in the future [4].

Women serve in the military in other countries worldwide. While not unique, it remains more of an exception than a rule today. Some countries already have female (or predominantly female) units; however, regular armies seldom engage them directly in combat. In Israel, four infantry battalions, consisting of two-thirds women, protect Israel's borders, but their duties do not include operating behind enemy lines. One of these battalions has created an all-female tank unit guarding the border with Egypt.

Unfortunately, the war in Ukraine continues. The number of women joining active combat, various forms of volunteering, and aiding the army directly on the front lines constantly increases, proving undeniable female leadership.

During various activist-scientific discussions, it becomes evident that existing Western research on gender and war does not provide answers to the Ukrainian context.

Discussing the war situation in Ukraine, we cannot ignore the topic of Ukrainian nation-building. This ongoing war is Ukraine's struggle for independence, closely tied to national formation. Even Ukrainian women refugees do not want to be primarily seen as typical helpless victims. They act as individuals who desire agency (a sense of responsibility for their fate and readiness to participate in processes that change the world for the better) and serve as ambassadors of Ukraine globally. In Ukraine, women are building their agency, actively participating in socio-political events, volunteering, and defending Ukraine, including on the front lines [3]. Women take their responsibilities seriously and strive, alongside men, to bring Ukraine closer to victory. Under such circumstances, Ukraine is already perceived by the global community as a unique state where, in practice, during combat operations, the skills, abilities, and aspirations of men and women are equally combined in achieving peace and convincing gender equality [2].

However, despite these advancements, challenges remain in ensuring full gender equality within the Ukrainian Army. Gender stereotypes and biases may still persist in certain quarters, hindering women's advancement and participation in certain military roles. Additionally, there may be structural and systemic barriers that need to be addressed to create a more inclusive and supportive environment for women in the military.

To address these challenges and further promote gender equality, the Ukrainian Army continues to implement policies and initiatives aimed at supporting women's recruitment, retention, and career advancement. This includes providing equal opportunities for training and professional development, as well as creating a supportive and inclusive organizational culture that values diversity and respects the contributions of all its members, regardless of gender [1].

In conclusion, the Ukrainian Army is making significant strides in embracing gender equality and diversity within its ranks. By recognizing the valuable contributions of women and actively promoting their participation in all aspects of military service, Ukraine is not only strengthening its armed forces but also reaffirming its commitment to upholding universal principles of equality, human rights, and dignity for all.

1. Hryniuk D., Smyrnov I., Stepanets I. Gender aspects in the historical origins of military tourism (on the example of the Czech amazon women). *VI International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice»* (Edmonton, 01-04 November 2022). Edmonton, Canada. 2022. P. 173–179.

2. Kozachuk V. L. et al. Gender Education of Cadets in Higher Education Institutions of the Ukrainian Security Forces. *Health Education and Health Promotion*. 2022. P. 161–166.

3. Petrova L., Rebrii I., Zubrytskyi H. The role and place of women in the army of Ukraine in the context of gender equality. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2023. Vol. 1. Issue 207. P. 20–32.

4. War brings Ukraine's women new roles and new dangers. *securitywomen*. URL : <https://www.securitywomen.org/post/war-brings-ukraineswomen-new-roles-and-new-dangers>.

ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 351.74+342.78

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/383-384

Марина ДЖАФАРОВА

професор кафедри адміністративного
права та процесу факультету № 2,
доктор юридичних наук, професор

Олена ВАХНИЦЬКА

курсант навчальної групи Ф2-306
факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Діючим національним законодавством передбачено, що воєнний стан, як особливий правовий режим, вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Із законодавчо визначеного положення стає зрозумілим, що за таких умов дії особливого адміністративно-правового режиму встановлюються додаткові заборони та обмеження на окремі права і свободи фізичних та юридичних осіб з метою направлення всього економічного та військового потенціалу держави на її оборону та захист, підтримання правопорядку та національної безпеки.

Незважаючи на пристосування всіх державних і суспільних процесів до режиму воєнного стану, вкрай необхідним було і залишається забезпечення якісного та безперервного функціонування державних органів та організацій, додержання публічної безпеки і порядку всередині країни. При цьому саме Національна поліція виступає провідним суб'єктом реалізації поліцейських повноважень, а отже, ключовим органом у підтриманні стану захищеності життєво необхідних потреб суспільства та держави від ризиків та небезпеки соціального, природного або техногенного характеру, а також у забезпеченні стабільності правопорядку, дотримання правил і вимог, які містяться в нормах законодавства.

Як справедливо наголошується на сторінках наукових видань, Національна поліція здійснює багатofункціональну діяльність, місце та роль якої в механізмі забезпечення національної безпеки визначається в реалізації національних інтересів (забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку) під час протидії загрозам національної безпеки [2, с. 159]. Більш того, з метою забезпечення національної безпеки, підтримання публічної безпеки та правопорядку органи Національної поліції України також взаємодіють з підрозділами інших суб'єктів сектора безпеки і оборони, а саме: Збройними Силами України, Службою безпеки України, Державною прикордонною службою України, Національною гвардією України, різноманітними громадськими формуваннями і об'єднаннями тощо.

Варто зауважити, що поліцейська діяльність в умовах дії воєнного стану, порівняно з умовами мирного часу, піддається коригуванню під впливом тих вимог, що ставляться перед нею державою. Окрім того, завдання та функції правоохоронних органів, у тому числі

і органів Національної поліції, можуть змінюватися з урахуванням загроз та небезпек, які знаходяться на шляху до реального забезпечення законності та правопорядку в країні.

На сьогодні органи та підрозділи Національної поліції спільно з органами державної влади та місцевого самоврядування продовжують, перебуваючи під впливом складних умов воєнного часу, підтримувати відповідний стан суспільних відносин, що дозволяє забезпечувати захист прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, попереджувати скоєння злочинів та проступків у суспільстві, охороняти інтереси держави від протиправних посягань. Отже, в оновлених реаліях сьогодення на порядок денний виносяться питання забезпечення такого стану національної безпеки країни, за якого буде створено оптимальні передумови для захисту національних інтересів та оборони територіальної цілісності. Більш того, саме від функціонування ефективної державної політики у сфері забезпечення національної безпеки залежить захист державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України.

До повноважень Національної поліції, які спрямовані на протидію загрозам національній безпеці, відносять: застосування заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; здійснення контролю за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин; здійснення контролю у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; сприяння забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості [3, с. 125]. Водночас виникнення військової агресії обумовило виконання органами поліції, поряд із повсякденними повноваженнями, також і специфічних завдань, як-от: фіксація військових злочинів; встановлення і затримання диверсантів, мародерів, колабораціоністів; посилення контролю за обігом зброї; несення служби на блокпостах з метою виявлення та затримання осіб, причетних до диверсійно-розвідувальних сил противника чи незаконних збройних (воєнізованих) формувань; припинення незаконного бізнесу, надання допомоги постраждалим тощо.

За умови виконання органами Національної поліції покладених на неї завдань та функцій щодо підтримання публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану стає можливим досягнення оптимального розвитку суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави, які, у свою чергу, забезпечують: максимально результативну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, скеровану на вирішення ключових завдань у сфері обороноздатності держави; продуктивну діяльність органів державної влади на міжнародній арені, спрямовану на залучення економічної та військової підтримки провідних країн світу; ефективне налагодження систем логістичного забезпечення Збройних Сил України тощо.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Каліман М. Р. Роль Національної поліції України в забезпеченні національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 157–159. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2021/38.pdf.

3. Безега В.В. Характеристика адміністративно-правового статусу Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 121–127.

УДК 342.95+351.74:355.58+614.8
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/385-387

Михайло ЛОШИЦЬКИЙ

заступник з навчальної роботи
начальника ННІ фізичної культури
та спортивно-оздоровчих технологій,
доктор юридичних наук, професор

Ігор ВЕРБИЦЬКИЙ

старший викладач
кафедри спеціальної підготовки
ННІ фізичної культури
та спортивно-оздоровчих технологій
Національного університету
оборони України

**ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД
РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

Безпека громадян завжди була актуальною проблемою. Особливого значення вона набуває в умовах ведення широкомасштабної війни російською федерацією щодо нашої держави.

На наш погляд, важливість громадської безпеки та цивільного захисту для держави та громадян обумовлюється наступними чинниками:

1. Збереження життя та здоров'я громадян: громадська безпека та цивільний захист мають на меті захищати життя та здоров'я громадян від різних загроз, включаючи природні катастрофи, терористичні атаки, техногенні аварії та інші небезпеки;

2. Збереження майна та інфраструктури: забезпечення безпеки допомагає запобігти збиткам та руйнуванням майна, включаючи інфраструктуру, будівлі, транспортні засоби та інші об'єкти, що мають стратегічне значення для функціонування держави та її економіки;

3. Забезпечення стабільності та соціального спокою: громадська безпека є важливим фактором у збереженні стабільності суспільства та соціального порядку. Захищаючи громадян від небезпеки, держава забезпечує спокій та впевненість в майбутньому, що сприяє ефективному функціонуванню економіки та розвитку;

4. Підтримка національного суверенітету: гарантування безпеки є важливою складовою національного суверенітету. Захищаючи територіальну цілісність та безпеку громадян, держава зміцнює свою позицію на міжнародній арені та забезпечує свою незалежність;

5. Розвиток інфраструктури для реагування на надзвичайні ситуації: цивільний захист включає в себе розвиток систем та структур, які забезпечують ефективну реакцію на надзвичайні ситуації. Це передбачає побудову систем попередження, евакуації та надання допомоги у разі кризових ситуацій;

6. Збереження довіри до влади: гарантування безпеки та захисту громадян є одним із основних обов'язків держави перед своїми громадянами. Виконання цих обов'язків допомагає зберігати довіру до владних структур та зміцнює легітимність державних інститутів.

Зважаючи на важливість громадської безпеки та цивільного захисту населення, держава має приділяти цьому напряму значну увагу та формувати власну політику з метою забезпечення своєї стабільності. Тобто державна політика у сферах громадської безпеки та цивільного захисту спрямована на забезпечення безпеки, захисту прав та інтересів громадян, а також збереження національної безпеки та стабільності держави в цілому.

Враховуючи значущість громадської безпеки та цивільного захисту населення, можна зазначити, що основними цілями та завданнями такої політики є:

1. Запобігання небезпекам та загрозам: державна політика спрямована на ідентифікацію потенційних небезпек та загроз для громадян та держави, а також на вжиття заходів для їх запобігання;

2. Підвищення рівня підготовки населення до дії в надзвичайних ситуаціях: передбачає розвиток системи цивільного захисту, проведення навчань, тренувань та інформаційно-просвітницької роботи з громадськістю щодо дій у випадку надзвичайних ситуацій;

3. Створення ефективних систем управління кризовими ситуаціями: передбачає розвиток структур, які забезпечують координацію та керівництво діями в умовах надзвичайних ситуацій, таких як центри управління кризовими ситуаціями та штаби цивільного захисту;

4. Забезпечення належного фінансування та матеріально-технічної бази: для ефективного функціонування системи громадської безпеки та цивільного захисту необхідне належне фінансування, а також наявність необхідного обладнання, техніки та інфраструктури;

5. Співпраця з міжнародними та регіональними партнерами: у забезпеченні громадської безпеки та цивільного захисту важливою є роль належної міжнародної співпраці, обміну досвідом та технологіями з іншими країнами та міжнародними організаціями;

6. Забезпечення захисту прав та свобод громадян у надзвичайних ситуаціях: державна політика має забезпечувати захист прав та свобод громадян під час надзвичайних ситуацій, у тому числі права на безпеку, медичну допомогу, проживання та ін.

Результат реалізації цілей державної політики у сфері громадської безпеки та цивільного захисту населення має важливе значення для всього суспільства і має бути оцінений за об'єктивними критеріями. Ось деякі з них:

– підготовленість населення до дій в надзвичайних ситуаціях: оцінюється рівень інформованості та підготовленості громадян до вчинення відповідних дій у разі виникнення небезпеки чи кризової ситуації;

– швидкість та ефективність реагування на надзвичайні події: оцінюється швидкість та якість реакції державних органів та служб на надзвичайні події, а також координація дій між різними службами;

– ступінь забезпечення захисту та допомоги населенню під час кризових ситуацій: оцінюється доступність та якість послуг цивільного захисту, медичної допомоги, евакуації та інших необхідних заходів для захисту населення;

– ефективність управління кризовими ситуаціями: оцінюється якість роботи структур управління кризовими ситуаціями, включаючи штаби цивільного захисту та центри управління кризовими ситуаціями;

– забезпечення стійкості та резильєнтності суспільства до надзвичайних ситуацій: оцінюється рівень розвитку та ефективність заходів, спрямованих на зменшення вразливості суспільства до небезпек та кризових ситуацій;

– відповідність законодавства та нормативно-правового регулювання: оцінюється відповідність національного законодавства та нормативно-правового середовища міжнародним стандартам та рекомендаціям у сфері громадської безпеки та цивільного захисту.

На наш погляд, ці критерії можуть використовуватися для комплексної оцінки ефективності реалізації державної політики у відповідних сферах. Додатково важливо враховувати думку експертів та представників громадськості, а також результати аналізу попередніх надзвичайних ситуацій та використання їх для вдосконалення майбутніх стратегій та заходів.

На підставі викладеного та спираючись на аналіз сучасного стану громадської безпеки та цивільного стану, пропонуємо кілька шляхів вдосконалення реалізації державної політики у сферах громадської безпеки та цивільного захисту:

1. Підвищення свідомості та підготовки населення: розширення програм навчання та тренувань з питань безпеки та цивільного захисту, а також активізація інформаційної роботи для підвищення свідомості громадян щодо небезпек та дій у разі надзвичайних ситуацій;

2. Удосконалення системи реагування на надзвичайні ситуації: впровадження новітніх технологій та підвищення ефективності координації між різними службами в управлінні кризовими ситуаціями;

3. Запобігання та протидія новим загрозам: розробка та впровадження стратегій та технологій для боротьби з новими видами загроз, такими як кіберзлочинність, біотероризм, кліматичні зміни тощо;

4. Посилення міжнародної співпраці: розвиток міжнародних механізмів співпраці та

обміну досвідом у сфері громадської безпеки та цивільного захисту для ефективнішого вирішення транскордонних проблем та викликів;

5. Фінансова підтримка та ресурсне забезпечення: забезпечення належного фінансування та ресурсів для реалізації заходів у сферах громадської безпеки та цивільного захисту;

6. Запобігання корупції та зловживань: розробка та впровадження механізмів контролю та моніторингу, що спрямовані на запобігання корупції та забезпечення ефективного використання ресурсів у цій сфері;

7. Впровадження інновацій та новаторських підходів: сприяння розвитку та впровадженню інноваційних технологій, методів та стратегій у сферах громадської безпеки та цивільного захисту.

Ці шляхи можуть допомогти вдосконалити реалізацію державної політики у відповідних сферах, забезпечуючи більшу ефективність та надійність системи захисту та безпеки громадян і держави.

УДК 342.951+364.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/387-390

В'ячеслав МЕДЯНИК

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук

ЕФЕКТИВНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Соціальний захист являє собою систему правових, економічних та соціальних гарантій, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя громадян, захист від різноманітних соціальних ризиків, таких як безробіття, хвороба, інвалідність та старість. З огляду на важливість цієї сфери для соціальної стабільності та розвитку країни актуальність дослідження адміністративно-правового забезпечення стратегій соціального захисту в Україні не може бути переоцінена.

В умовах соціально-економічних викликів, з якими Україна зіштовхнулася в останні десятиліття, зокрема в контексті пострадянських трансформацій, економічних криз, війни з російською федерацією та пандемії COVID-19, ефективність системи соціального захисту набуває особливої ваги. Адміністративно-правове забезпечення, яке включає розробку та впровадження нормативно-правових актів, механізми контролю та нагляду, а також організацію надання соціальних послуг, виступає ключовим інструментом реалізації цих стратегій.

Однак, попри значний потенціал, існують численні проблеми та виклики, які ускладнюють ефективне функціонування системи соціального захисту в Україні. Серед них – недостатнє фінансування, бюрократизація процесів, невідповідність між законодавчими нормами та реальними потребами населення, а також відсутність гнучкості у відповіді на сучасні соціальні виклики.

Це дослідження покликане провести комплексний аналіз адміністративно-правового забезпечення стратегій соціального захисту в Україні, виявити основні проблеми та виклики, а також запропонувати шляхи їх вирішення з метою підвищення ефективності даної системи. Особлива увага буде приділена аналізу нормативно-правової бази, механізмів управління та контролю, а також практичній реалізації стратегій соціального захисту на різних рівнях. Важливим аспектом дослідження стане вивчення досвіду інших країн та можливості адаптації успішних практик в українських реаліях.

Адміністративно-правове забезпечення стратегій соціального захисту є комплексною системою, що охоплює правові, організаційні та процедурні аспекти реалізації державної політики в сфері соціального захисту населення. Теоретичні засади цієї системи базуються на принципах правової держави, соціальної справедливості, рівності та

недискримінації [1].

Принципи адміністративно-правового забезпечення:

1. Законність. Основою для будь-яких дій у сфері соціального захисту є закон. Всі регулятивні акти, політики та процедури повинні бути розроблені та впроваджені на основі і в межах чинного законодавства;

2. Прозорість. Діяльність органів соціального захисту має бути відкритою та зрозумілою для громадян. Це передбачає доступ до інформації про соціальні програми, їхні умови та порядок надання послуг;

3. Доступність. Система соціального захисту має бути орієнтована на максимальну доступність послуг для всіх категорій населення, особливо для соціально вразливих груп;

4. Індивідуалізація. Підхід до кожного отримувача соціальних послуг має бути індивідуалізованим, з урахуванням його особистих потреб та обставин;

5. Ефективність та економічність. Ресурси, виділені на соціальний захист, повинні використовуватися раціонально з метою досягнення максимального соціального ефекту.

Теоретичні засади цієї системи також базуються на певних теоретичних підходах держави, соціальній справедливості, рівності та недискримінації. У сучасній юридичній науці існують різноманітні теоретичні підходи до вивчення адміністративно-правового забезпечення стратегій соціального захисту. Серед них [2]:

– інституціональний підхід, який акцентує увагу на ролі державних та недержавних інституцій у реалізації соціального захисту;

– функціональний підхід, що досліджує механізми та процедури, за допомогою яких реалізуються соціальні гарантії;

– правовий підхід, зосереджений на аналізі нормативно-правової бази, що регулює сферу соціального захисту;

– соціально-економічний підхід, який включає вивчення економічних аспектів соціальної політики та її впливу на соціальний розвиток.

Отже, розуміння теоретичних засад адміністративно-правового забезпечення дозволяє глибше аналізувати існуючі механізми соціального захисту та розробляти пропозиції щодо їх удосконалення. Важливою умовою ефективності соціального захисту є постійний моніторинг та адаптація правової системи до змінюваних соціально-економічних умов.

Аналіз нормативно-правової бази України у сфері соціального захисту виявляє низку позитивних аспектів, але також і значну кількість проблем, які потребують уваги та вирішення. Позитивними моментами є наявність основних законодавчих актів, які визначають загальні принципи соціального захисту населення, такі як Конституція України [3], закони України «Про соціальний захист населення» [4] та «Про державні соціальні стандарти та соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей» [5]. Однак існують значні прогалини та недоліки у правовому регулюванні цієї сфери. Зокрема, законодавство часто має роз'єднані норми, які ускладнюють процеси реалізації соціального захисту. Недостатня узгодженість між різними законодавчими актами і відсутність єдиної системи визначення категорій осіб, що мають право на соціальний захист, також створюють проблеми в практичній реалізації законодавства. Крім того, існують проблеми із забезпеченням фінансування програм соціального захисту, а також має місце недостатня ефективність контрольних та моніторингових механізмів, які ускладнюють виявлення та вирішення недоліків у наданні соціальних послуг. Таким чином, аналіз нормативно-правової бази України у сфері соціального захисту свідчить про потребу у подальшій реформі цієї системи з метою підвищення ефективності та доступності соціального захисту для всіх категорій населення [6].

Проблеми та виклики адміністративно-правового забезпечення в Україні у сфері соціального захисту виявляються на різних рівнях і включають різноманітні аспекти. Однією з найбільш актуальних проблем є недостатня забезпеченість фінансових ресурсів для соціальних програм та послуг. Часто фінансування не відповідає потребам населення, а бюджетні обмеження ускладнюють здійснення повноцінного соціального захисту.

Іншою проблемою є недостатня ефективність адміністративних механізмів контролю та моніторингу за реалізацією соціальних програм і послуг. Недостатній контроль може призводити до недбалого використання бюджетних коштів, корупційних схем та недостатньої якості надання соціальних послуг.

Крім того, відсутність комплексного підходу до реформування системи соціального захисту призводить до розбіжності між різними законодавчими актами та політиками, що може ускладнювати впровадження ефективних стратегій соціального захисту. Недоліки у

законодавстві та неспроможність державних органів у вирішенні соціальних проблем також впливають на недостатню доступність та якість соціальних послуг.

Боротьба з корупцією та виявлення і покарання порушників прав громадян у сфері соціального захисту також стоїть перед значними викликами. Корупційні схеми можуть призводити до втрати бюджетних коштів, а також до відмови громадянам у доступі до соціальних послуг.

Отже, проблеми та виклики адміністративно-правового забезпечення в Україні потребують комплексного підходу та системних реформ з метою підвищення ефективності та доступності соціального захисту для всіх категорій населення [1].

Практичні аспекти реалізації стратегій соціального захисту в Україні включають в себе ряд конкретних заходів та програм, спрямованих на забезпечення соціальних потреб різних категорій населення. Одним з основних напрямів є надання соціальних послуг та допомоги соціально вразливим групам населення, таким як пенсіонери, люди з інвалідністю, безробітні, малозабезпечені сім'ї тощо, а саме: соціальних пілг, грошової допомоги, безкоштовних медичних послуг, підтримки у працевлаштуванні та ін.

Додатково, урядові програми спрямовані на поліпшення життєвих умов інших соціальних груп, таких як молодь, сім'ї з дітьми, мігранти тощо. Це може включати в себе забезпечення доступу до освіти, створення умов для розвитку малого бізнесу, підтримку в медичному обслуговуванні та житловому забезпеченні.

Крім того, важливою частиною практичної реалізації стратегій соціального захисту є сприяння включенню соціально вразливих груп у суспільство та підтримка їх соціальної інтеграції. Це може передбачати розробку програм професійної реабілітації, стимулювання участі у громадському житті та забезпечення доступу до культурних і розважальних заходів.

Загалом практичні аспекти реалізації стратегій соціального захисту в Україні вимагають комплексного підходу та системної координації зусиль уряду, громадських організацій та міжнародних партнерів з метою забезпечення соціальних потреб населення та підвищення якості життя українських громадян.

Для підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення стратегій соціального захисту в Україні можна запропонувати декілька рекомендацій:

1. Гармонізація законодавства: необхідно узгодити різні законодавчі акти та політичні стратегії в сфері соціального захисту для уникнення розбіжностей та конфліктів між ними;

2. Підвищення фінансування: необхідно забезпечити стабільне та адекватне фінансування соціальних програм та послуг, зокрема, за рахунок збільшення бюджетного фінансування та залучення додаткових джерел фінансування, таких як міжнародні гранти чи інвестиції;

3. Підвищення прозорості та відкритості: необхідно забезпечити відкритість та прозорість у використанні бюджетних коштів на соціальний захист, щоб уникнути корупційних схем та забезпечити максимальну ефективність використання цих коштів;

4. Розвиток моніторингу та оцінки результативності: необхідно розвивати системи моніторингу та оцінки результативності соціальних програм та послуг, щоб забезпечити постійний контроль за їх впровадженням та ефективністю використання ресурсів;

5. Стимулювання інновацій та модернізація: необхідно сприяти інноваціям у сфері соціального захисту, впроваджувати нові технології та підходи, що дозволять підвищити якість та ефективність надання соціальних послуг;

6. Забезпечення доступності та рівності: необхідно забезпечити доступність соціальних послуг для всіх категорій населення та запобігти будь-якій формі дискримінації чи нерівності в їх наданні;

7. Розвиток партнерства з громадськістю та міжнародними партнерами: необхідно активізувати співпрацю з громадськими організаціями, бізнесом та міжнародними партнерами з метою спільного вирішення соціальних проблем та підвищення ефективності соціального захисту [6].

Ці рекомендації можуть сприяти підвищенню ефективності адміністративно-правового забезпечення стратегій соціального захисту в Україні та поліпшенню якості життя громадян.

Як підсумок у процесі аналізу адміністративно-правового забезпечення стратегій соціального захисту в Україні було сформульовано низку важливих висновків:

1. Необхідність системної реформи: сучасна система соціального захисту в Україні потребує комплексної реформи для покращення якості та ефективності надання соціальних

послуг;

2. Важливість фінансування: недостатнє фінансування є однією з ключових проблем у сфері соціального захисту. Необхідно забезпечити стабільне та адекватне фінансування для забезпечення потреб населення;

3. Потреба у прозорості та відкритості: прозорість та відкритість у використанні бюджетних коштів на соціальний захист є важливими для запобігання корупційним схемам та забезпечення ефективного використання ресурсів;

4. Важливість моніторингу та оцінки: система моніторингу та оцінки результативності соціальних програм повинна бути постійною та ефективною для вчасного виявлення проблем та коригування стратегій;

5. Необхідність партнерства: співпраця між урядом, громадськими організаціями та міжнародними партнерами є важливою для успішної реалізації стратегій соціального захисту.

На основі цих висновків можна підсумувати, що для покращення системи соціального захисту в Україні необхідно використовувати комплексний підхід та здійснити широкомасштабні реформи з метою забезпечення соціальної справедливості та підвищення якості життя громадян.

1. Медяник В. Організаційно-правові засади адміністративно-правового забезпечення державної соціальної політики в Україні : монографія. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 406 с.

2. Фомічов К. Адміністративно-правовий аналіз суб'єктного складу формування державної політики у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 185–190. URL : <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/12171/30.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

3. Конституція України : з офіц. тлумаченням Конституц. Суду України. Київ : Ліра, 2006. 96 с.

4. Законодавство України про соціальний захист населення : офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2000. 224 с.

5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>.

6. Медяник В. Адміністративно-правове забезпечення державної соціальної політики в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 424 с.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/390-392

Роман МИРОНЮК

професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Повноцінне військове вторгнення росії на територію України внесло значні зміни в порядок нормального функціонування українського суспільства і зумовило необхідність вжиття заходів щодо підвищення обороноздатності, консолідації органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення безпеки громадян в умовах воєнного стану, особливо на територіях, які наближені до лінії оборони. Створення належних умов безпечного середовища на місцевому рівні неможливо без системної та ефективної взаємодії поліції з органами місцевої влади. Передусім така взаємодія дозволяє працювати ефективно, виступає чинником суспільної довіри, без якої неможливо створити належні умови для розвитку громад, забезпечити належний рівень правопорядку. Таким чином, можна дійти висновку про те, що діяльність Національної поліції України щодо створення безпекового середовища здійснюється на засадах партнерства в тісній співпраці з органами місцевої

влади, органами місцевого самоврядування з метою створення та підтримання належного режиму правопорядку та сприяння в правоохоронній діяльності підрозділам поліції з урахуванням державних і місцевих інтересів.

Правова основа взаємодії поліції з органами місцевої влади, зокрема у сфері забезпечення публічної безпеки громад, урегульована окремими положеннями Конституції України [1], законами України «Про Національну поліцію» [2], «Про місцеве самоврядування в Україні» [3], «Про місцеві державні адміністрації» [4]. Крім того з 15 березня 2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до законів України» «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою вдосконалення діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану», яким було доповнено повноваження поліцейських під час воєнного стану, зокрема, зазначено, що поліцейські уповноважені: «у межах компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер (виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень); організувати роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт; здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху; здійснювати представництво та забезпечувати виконання зобов'язань України в Інтерполі та виступати як Національне центральне бюро Інтерполу; здійснювати співробітництво з Європолем та діяти як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолем; організувати взаємодію правоохоронних органів та інших державних органів України з Інтерполем та Європолем, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та Європолу; здійснювати збирання біометричних даних осіб» [5].

В цілому аналіз законодавчих засад діяльності поліції та органів місцевої влади та практики їх реалізації дають можливість виокремити найбільш актуальні форми їх взаємодії в умовах воєнного стану на регіональному рівні, такі як: 1) взаємодія поліції з громадськими формуваннями з охорони громадського порядку, силами територіальної оборони, Національною гвардією (в містах, населених пунктах, об'єднаних територіальних громадах) на деокупованих територіях, територіях, наближених до військових дій, та в місцевостях, з яких відбувається примусове виселення; 2) взаємодія з Національною гвардією та силами територіальної оборони щодо організації діяльності з перевірки документів у осіб для встановлення їх особистості та документів на вантаж в межах блокпосту – дорожнього укріпленого контрольно-пропускного пункту із озброєною охороною, здатного самостійно тримати кругову оборону; 3) здійснення патрулювання вулиць, парків, скверів, прибудинкових територій, облаштованих укриттів з метою виявлення вибухонебезпечних об'єктів; 4) спільно з Служби безпеки України здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення осіб, які здійснюють наведення зброї агресора на об'єкти енергетика життєзабезпечення (в межах роботи таких об'єктів); 5) спільно з ОМС та Державною службою з питань надзвичайних ситуацій проведення роз'яснювальної роботи в освітніх закладах щодо дій у випадку виявлення вогнепальної зброї та вибухонебезпечних об'єктів; 6) взаємодія з Національною гвардією та силами територіальної оборони щодо організації діяльності з перевірки документів у осіб для встановлення їх особистості під час комендантської години; 7) взаємодія поліції з ОМС, ДСНС щодо покращення умов доступу до укриттів та забезпечення безпеки осіб, які в них перебувають; 8) взаємодія поліції, підрозділів Національної гвардії, підрозділів військової служби правопорядку з убезпеченням доступу на територію громад зброї та боєприпасів з територій, на яких тривають активні бойові дії, та виявлення порушення правил дорожнього руху військовослужбовцями; 9) взаємодія поліції з ДСНС щодо ліквідації наслідків пожеж, руйнувань будівель, спасіння життя людей, звільнення їх з-під завалів та надання домедичної допомоги; 10) взаємодія поліції, підрозділів Національної гвардії щодо дотримання вимог комендантської години; 11) взаємодія поліції з територіальними органами СБУ щодо виявлення колаборантської діяльності; 12) взаємодія поліції з органами прокуратури, СБУ щодо досудового розслідування воєнних злочинів; 13) розшук, затримання і доставлення до районних (міських) центрів комплектування Збройних Сил України громадян, які ухиляються від виконання військового обов'язку, за зверненням органів місцевого самоврядування та ТЦК.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.
5. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

УДК 351.741/746.1:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/392-394

Вадим ТОРІЧНИЙ

професор кафедри національної безпеки та управління,
доктор наук з державного управління, доцент

Клавдія ТУШКО

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, професор

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ У ДЕРЖАВНІЙ ПРИКОРДОННІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

Сутність демократичного цивільного контролю у секторі безпеки та оборони полягає в поєднанні зовнішніх та внутрішніх елементів, а основними критеріями щодо здійснення такого контролю є нормативно-правові документи та морально-етичні цінності та норми, система загальнолюдських цінностей тощо.

Таким чином, зміст демократичного цивільного контролю як наглядово-перевірочний та конструктивно-творчий інструмент відображає змістовно-функціональні особливості сектора безпеки та оборони.

Демократичний цивільний контроль поєднує у собі такі важливі аспекти, як загальне та конкретне, громадське та особистісне, які є взаємозалежними між собою. Це означає, що у секторі безпеки та оборони громадське та особистісне у контролі (нагляді) повинні співпадати. Демократичний цивільний контроль за такого тлумачення є одночасно і суспільним, і особистісним феноменом, в якому від суспільного залежить його глибина, а від особистісного – унікальність та багатогранність. Проаналізована діалектична природа демократичного цивільного контролю підтверджує зорієнтованість контролю на загальне, а також на бажання забезпечити безпеку окремих осіб, їхніх прав та свобод, тобто активно враховує потреби конкретних людей.

Слід звернути увагу на термін «демократичний» у визначенні демократичного цивільного контролю, який означає включення в сферу державного управління широких кіл населення завдяки виконанню контролюючих функцій. Саме існування цивільного контролю є ознакою демократичності соціуму та одним із напрямів становлення громадянського суспільства, що сприяє розвитку демократичних та політичних інституцій.

Завданням демократичного цивільного контролю на сучасному етапі розвитку суспільства, і українського зокрема, є сприяння розв'язанню проблем щодо: захисту прав і свобод людей; підвищення соціальної активності громадян у державній діяльності; забезпечення ефективності системи органів державної влади; зростання рівня громадської

ініціативи; зменшення ризиків щодо ухвалення та реалізації протиправних рішень [3].

Узагальнюючи подане вище, вважаємо, що демократичний цивільний контроль є цілеспрямованим та дієвим впливом соціальних суб'єктів на поведінку осіб у соціальних взаємовідносинах. Завдяки такій взаємодії можливе ефективне існування соціальної системи, за якою відбувається становлення громадянського суспільства. Активізація громадського контролю посилює водночас вплив на суспільні сфери життя, формування умов щодо самореалізації індивідів [2].

Функціонування демократичного цивільного контролю у суспільстві вказує не лише на наявність громадянського суспільства, але й на упорядкованість відносин держави із населенням, взаємного між ними контролю, взаємну обмеженість державних і недержавних організацій, об'єднань та рухів. Державу можна вважати правовою, якщо демократичний цивільний контроль набув правових форм і дає змогу підпорядковувати владу праву.

Зважаючи на специфіку сектора безпеки та оборони, необхідно проаналізувати особливості демократичного цивільного контролю для згаданого сектора.

Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки та оборони передбачає реалізацію певних ключових принципів [4]:

- домінування цивільної сфери соціуму над військовою, що виступає основним регулятивним чинником визначення змісту демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони;

- комунікативність між цивільними та військовими в інтересах суспільства;

- професіоналізація військової служби, що породжує довіру та зростання авторитету служби у соціумі.

Україна від початку проголошення незалежності створює систему демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони, позиціонує її як пріоритетну у курсі демократизації суспільства. Проте цей процес є дещо ускладненим, оскільки в Україні відсутнє остаточно сформоване громадянське суспільство. Враховуючи цей факт, завданням органів державної влади є розроблення алгоритму налагодження цивільно-військової взаємодії. З цього вже буде випливати система та відповідний контроль над безпеково-оборонним сектором [1].

При аналізі стану демократичного цивільного контролю у Державній прикордонній службі України (далі – ДПСУ) нами було звернено увагу на досить важливі різновиди інформаційно-правових відносин у відомстві за таким критерієм, як напрями звітної діяльності про ДПСУ:

- результати охорони державного кордону;

- реалізація регуляторної політики;

- участь у виконанні міжнародних угод з різних питань (євроінтеграція, взаємодія з міжнародними організаціями, країнами тощо);

- витрати бюджету для функціонування відомства;

- результати роботи з персоналом відомства (навчання, житлові питання, спортивна активність, люстрація влади, охорона здоров'я тощо).

У ДПСУ залежно від суб'єктів інформаційно-правових відносин виокремлюють: міжнародних публічних суб'єктів; посадових осіб, систему державної влади, органи місцевого самоврядування; іноземних громадян та громадян України; персонал ДПСУ.

Останнім, проте не менш важливим критерієм інформаційно-правових відносин, що визначений нами при аналізі стану демократичного цивільного контролю у ДПСУ, є локація або територія, де реалізуються ці відносини. Виділено відносини міжнародного значення (мають прояв у питанні узгодження порядку перетину державного кордону із країнами-сусідами, спільному патрулюванні кордону та здійсненні прикордонного контролю); загальнодержавного значення (в'їзд та виїзд з української території); регіонального значення (поява тимчасових обмежень на ділянці державного кордону); місцевого значення (робота пункту пропуску через державний кордону тощо).

Реалізація демократичного цивільного контролю у ДПСУ на прикладі сформованих інформаційно-правових відносин підтверджує динамічний та спрямований на демократизацію розвиток відомства. На офіційному сайті прикордонної служби у навігаційному ряді створено закладки щодо доступу до публічної інформації із розгалуженим вмістом інформаційного матеріалу.

Водночас із значними досягненнями у реалізації демократичного цивільного контролю у ДПСУ нами виявлено низку проблемних питань щодо згаданого контролю. Ті проблеми, що нами визначені, мають свої об'єктивні та суб'єктивні причини, як-от:

- військова агресія з боку сусідньої держави;
- низький рівень соціальної активності громадян та посадовців;
- відсутність сформованості управлінської відповідальності посадовців, громадських рухів та об'єднань за стан справ у ДПСУ;
- заполітизованість українського життя, що провокує політизацію ДПСУ;
- зниження рівня авторитету прикордонного відомства у сучасному українському суспільстві;
- повільна адаптація сучасних дієвих управлінських інструментів (стратегічного управління, проєктного управління, тайм-менеджменту тощо);
- наявність бюрократичних механізмів щодо оцінювання діяльності прикордонної служби;
- неможливість вирішення проблем соціального та правового захисту особового складу ДПСУ;
- відсутність однозначної та закріпленої у законодавстві України процедури (алгоритму) здійснення демократичного цивільного контролю у прикордонній службі;
- низький рівень міжвідомчої взаємодії в Україні тощо.

Отже, досліджено сучасний стан демократичного цивільного контролю у ДПСУ та виокремлено ті проблеми, що мають вагомий вплив на його забезпечення. Подібні проблеми існують не лише у прикордонній службі, а й у інших військових та правоохоронних формуваннях України. Виходом з такої ситуації може бути розвиток та удосконалення механізмів демократичного цивільного контролю.

1. Брайлівський І. А. Моделі державно-приватних партнерств. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства. Серія «Економіка»*. 2012. Т. XIII. Вип. 255. С. 51–60.

2. Вичалківська Ю. С. Організаційно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 116–121.

3. Сімак С. В. Інституційний розвиток публічно-приватного партнерства: теорія, методологія, механізми державного управління : монографія. Київ : АМУ, 2016. 392 с.

4. Сіцінська М. В. Передумови виникнення недоліків системи демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 24. С. 84–86.

УДК 351.74+323

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/394-396

Олег ЦИГАНОВ

головний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем
правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства,
доктор юридичних наук, доцент

Андрій ХАЛЬОТА

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем
правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства
Державного НДІ МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНИ СИСТЕМИ МВС ЯК СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття 3 Основного закону нашої держави, яка обрала демократичний шлях розвитку, встановлює: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [1]. Цей принцип вимагає від нашої держави створення відповідної системи інститутів, діяльність яких була б безпосередньо спрямована на забезпечення внутрішньої безпеки України.

Аналіз підходів і поглядів науковців щодо визначення поняття внутрішньої безпеки дозволяє стверджувати, що головною кваліфікуючою ознакою цього виду національної безпеки є внутрішній характер походження джерела загроз. Відповідно, якщо законодавець визначає національну безпеку України як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [2], то внутрішню безпеку України можна характеризувати як захищеність національних інтересів України від внутрішніх ризиків та загроз у всіх сферах життєдіяльності нашої країни. При цьому ризики і загрози внутрішній безпеці можуть проявлятися, зокрема, у політичній, економічній, соціальній, гуманітарній (духовній), екологічній, інформаційній, оборонній сферах життєдіяльності суспільства і держави. Водночас право на безпеку особистості, як найвищої соціальної цінності, слід розглядати як основу внутрішньої безпеки, а також як основне базисне конституційне право людини і громадянина. Адже реалізація права на безпеку особистості слугує умовою реалізації всіх інших її прав, свобод і законних інтересів.

Під державною політикою зазвичай розуміється реакція держави на певні проблеми суспільства або його окремих груп, напрям її дій, регулятивних заходів стосовно вирішення проблем, що виникають. Призначення державної політики полягає у знаходженні консенсусу в суспільстві, який необхідний для забезпечення його стабільності. Реалізацію державної політики щодо забезпечення внутрішньої безпеки можна визначити як реальне здійснення, втілення в життя стратегічних напрямів діяльності держави щодо забезпечення внутрішньої безпеки або ж як реальне виконання будь-якого плану, проекту, програми, намірів щодо забезпечення внутрішньої безпеки. Суб'єктами реалізації державної політики у зазначеній сфері виступають органи публічної влади, їх посадові особи, а також громадяни та інститути громадянського суспільства.

Проведений нами аналіз функцій і повноважень складових сил безпеки України засвідчив, що головну роль у системі забезпечення внутрішньої безпеки України відіграють органи виконавчої влади та військові формування, що входять до системи Міністерства внутрішніх справ України (далі – органи системи МВС). Зазначені державні утворення посідають одне з провідних місць у механізмі держави. Адже вони є, з одного боку, галузевою підсистемою державного управління, а з іншого – одними з найбільш важливих суб'єктів правоохоронної діяльності.

Особливе правове становище органів системи МВС у системі правоохоронних органів України зумовлюється обсягом і складністю їхньої компетенції при здійсненні правоохоронних та організаційних функцій, а також тим, що на них покладається превалюючий обсяг діяльності щодо забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту, охорони правопорядку в країні.

Органи системи МВС являють собою сукупність органів виконавчої влади та військових формувань, котрі є складовою сектора безпеки і оборони України й беруть участь у формуванні та/або реалізують державну політику у сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; підтримання публічної безпеки і порядку; забезпечення безпеки дорожнього руху; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; організації цивільного захисту, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій і ліквідації їх наслідків; міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб [3, с. 26–27].

Також згідно з абз. 7 п. 1 Положення про Міністерство внутрішніх справ України «МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України (у частині повноважень з координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших пов'язаних з цим питань відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»)» [4].

Відповідно до цього визначення до органів системи МВС пропонується віднести:

1) Міністерство внутрішніх справ України як головний (провідний) орган у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в зазначених вище сферах й до загальної структури якого входять:

- апарат МВС України;
- Головний сервісний центр МВС України та його відокремлені структурні підрозділи (територіальні органи з надання сервісних послуг МВС);
- навчальні заклади та науково-дослідні установи, що належать до сфери управління

Міністерства внутрішніх справ України;

– заклади охорони здоров'я, підприємства, установи, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України;

2) центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, а саме: Національну поліцію України, Державну прикордонну службу України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій та Державну міграційну службу України;

3) Національну гвардію України як військове формування з правоохоронними функціями.

Як бачимо, до органів системи МВС поряд із органами виконавчої влади зараховано також військове формування з правоохоронними функціями – Національну гвардію України. Безперечно, ця державна організація формально до органів виконавчої влади не належить. Проте вона виконує вагомі виконавчі функції у спеціальній сфері адміністративної діяльності – сфері національної безпеки України. Тому Національну гвардію України можна зарахувати до органів виконавчої влади не організаційно, а лише функціонально (в окремих випадках та при виконанні деяких повноважень, коли вона діє як суб'єкт публічного адміністрування) [5, с. 74]. Водночас варто вказати, що згідно з ч. 3 ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України» діяльність Національної гвардії України поряд із діяльністю Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України [2].

Отже, зазначені органи є суб'єктами забезпечення внутрішньої безпеки спеціальної компетенції, які виконують специфічні, як правило, правоохоронні завдання та функції щодо охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, забезпечення безпечних умов життєдіяльності й добробуту її населення, захисту її території та навколишнього природного середовища від внутрішніх реальних та потенційних загроз. При цьому діяльність зазначених органів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб здійснюється шляхом застосування адміністративно-правових та кримінально-правових засобів впливу на суб'єктів правопорушень.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Циганов О. Г., Хальота А. І., Бойко І. В. Перевірки як форма контролю за діяльністю органів системи МВС : монографія. Київ ; Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2023. 212 с.

4. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>.

5. Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Адміністративне право України. Повний курс : підруч. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

УДК 342.7+351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/396-397

Dmytro ANISIMOV

Lecturer at the Department of Special
Physical Training of Dnipropetrovsk
State University of Internal Affairs,
PhD in Law

CURRENT CHALLENGES IN ENSURING HUMAN RIGHTS BY LAW ENFORCEMENT OFFICERS

In the context of the development of a democratic state governed by the rule of law, the activities of law enforcement agencies in line with international human rights standards are pivotal. Upholding principles of compassion and respect for individuals' rights and freedoms is paramount

in their duties [1, p. 8]. Irrespective of gender, nationality, language, citizenship, age, social background, or political beliefs, law enforcement officers are mandated to safeguard human rights and freedoms. This obligation is underpinned by the Constitution of Ukraine, general and specific laws, as well as departmental regulations [2].

As per the Ukrainian Constitution, individuals can only be arrested or detained based on a reasoned court decision and in accordance with legal provisions. In urgent circumstances to prevent or halt an offense, authorities empowered by law may employ detention as a temporary measure, subject to judicial review within seventy-two hours. Failure to produce a reasoned court decision within this timeframe necessitates the immediate release of the detained individual [3].

According to established protocols, when detaining someone, the authorized official must clarify the reasons for detention and elucidate the rights and freedoms conferred and safeguarded by prevailing legislation. The detained individual must be apprised of their entitlement to provide explanations, furnish testimony, or opt for silence regarding any suspicions against them. They also retain the right to inform relatives or others about their detention and whereabouts, seek legal counsel and representation, and familiarize themselves with pertinent laws. These explanations should be communicated in the state language or any language comprehensible to the individual, with the provision for an interpreter if needed [4]. However, it's noteworthy that Ukraine is presently under martial law, which may entail limitations on certain constitutional rights and freedoms of individuals and legal entities [5, p. 93; 6, p. 88]. Pursuant to Decree № 64/2022, during martial law, constitutional rights and freedoms delineated in Articles 30-34, 38-39, 41-44, 53 of the Constitution of Ukraine may be curtailed. These encompass rights such as the inviolability of the home, privacy of correspondence, freedom of movement, freedom of thought and speech, property rights, right to work, right to education, among others [7].

Hence, both law enforcement officials and ordinary citizens of Ukraine must acknowledge that the imposition of martial law, aimed at safeguarding national security, may necessitate adjustments in the protection of human and civil rights. Nonetheless, fundamental constitutional principles, including the right to life, remain sacrosanct.

1. Олійник А. Ю. Механізм, форми, методи та особливості забезпечення органами внутрішніх справ реалізації прав людини і громадянина. Київ : НАВСУ, 1997.

2. Declaration on the Police. *PACE*. URL : <https://pace.coe.int/en/files/16101/html>.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Анісімов Д. О. Деякі аспекти нового кримінально-процесуального законодавства України щодо дотримання прав людини (правило Міранди). *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Запоріжжя, 2013. С. 93–94.

6. Анісімов Д. О. Правило Міранди і вимоги нового кримінально-процесуального законодавства України щодо дотримання прав людини. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 25–26 січ. 2013 р.). Запоріжжя, 2013. С. 88–89.

7. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. *Юридична клініка НІОУ ім. Ярослава Мудрого*. URL : <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voyennogo-stanu/>.

Андрій БАСКО

докторант Запорізького
національного університету,
доктор філософії в галузі права

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУ «ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ОХОРОНИ ЗАКЛАДІВ
ОСВІТИ» ЯК ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ З ПОЛІЦІЄЮ В ПЕРІОД РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Новою формою взаємодії органів місцевого самоврядування та поліції є створення та запровадження проєкту «Поліцейський охорони закладів освіти». З моменту початку збройної агресії на територію України питання створення безпечного середовища в публічних місцях стало вкрай актуальним, особливо в закладах освіти України (передусім школах, ліцеях, коледжах), де отримують освіту діти.

Запровадження цього проєкту узгоджується і здійснено на виконання Концепції безпеки закладів освіти, яка була схвалена на засіданні уряду 7 квітня 2023 р. [1] на виконання норм Конституції України, національного та міжнародного законодавства щодо захисту прав дітей [2–4]. В Концепції визначені основні ключові проблеми безпеки закладів освіти та організації безпечного освітнього середовища в Україні, зокрема: «недостатня кількість об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти; низький рівень відповідності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти вимогам щодо необхідної місткості таких об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту та кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, засобів зв'язку та Інтернету, засобів надання медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, а також можливості організації у таких об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту освітнього процесу; низький рівень дотримання вимог законодавства з питань пожежної та техногенної безпеки закладів освіти; застаріла нормативно-правова база у сфері цивільного захисту в частині створення безпечних умов перебування у закладах освіти здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників, адміністрації та інших працівників; відсутність у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження; недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення; відсутність необхідної кількості шкільних автобусів для підвезення здобувачів освіти та педагогічних працівників до/із закладів загальної середньої освіти; недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу про їх права, обов'язки та відповідальність; низький рівень обізнаності дітей щодо кіберзагроз та формування безпечної поведінки в Інтернеті; неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій, бойових дій; відсутність у працівників закладів освіти навичок надання домедичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти; обмежений доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання та роботи з урахуванням впливу військової агресії на їх психічне здоров'я; відсутність комплексної інфраструктури психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу; недостатність умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов» [1].

В Концепції зроблено акцент на необхідності вирішення низки проблем безпечного середовища в закладах освіти, які покладаються на органи Національної поліції в межах їх повноважень, визначених Законом України «Про Національну поліцію» [5], а саме: «посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них; запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки; впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти; удосконалення

нормативно-правової бази у сфері громадської безпеки в частині підвищення ефективності попередження та недопущення вчинення правопорушень в закладах освіти» [1].

Для забезпечення реалізації положень Концепції щодо посилення поліцейської присутності у закладах освіти 22 грудня 2023 р. Кабінетом Міністрів України затверджено постанову № 1364 «Про внесення зміни до категорій об'єктів державної форми власності та сфер державного регулювання, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах» [6].

Ця постанова передбачає, що заклади освіти державної і комунальної форм власності охоронятиме поліція охорони. Постанова доповнює категорії об'єктів державної форми власності та сфер державного регулювання, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах (затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р. № 975), новим пунктом «19. Заклади освіти державної та комунальної власності». Це розширює перелік об'єктів, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах.

Одним із шляхів реалізації цієї Концепції, що напряму пов'язаний з діяльністю Національної поліції, є запровадження в закладах освіти посади поліцейського охорони закладів освіти, яка буде створена в структурі поліції охорони. Поліція охорони – структурний озброєний підрозділ Національної поліції України, тому вона є компетентною у створенні безпечних умов навчання. За безпеку дітей відповідатиме спеціально підготовлений співробітник, який пройшов ретельний відбір, медичне, психологічне обстеження та спеціалізоване навчання. Такий поліцейський разом з педагогами буде здійснювати пропускний режим, забезпечувати публічний порядок та безпеку, реагувати на звернення або повідомлення учнів та вчителів, а також відповідатиме за направлення всіх учасників навчального процесу до укриттів.

В підсумку слід зазначити, що запровадження в закладах освіти посади поліцейського охорони закладів освіти є одним із шляхів реалізації Концепції безпекового середовища. Такий поліцейський разом з педагогами буде здійснювати пропускний режим, забезпечувати публічний порядок та безпеку, реагувати на звернення або повідомлення учнів та вчителів, а також відповідатиме за направлення всіх учасників навчального процесу до укриттів. Основними завданнями такого поліцейського стане: виявлення порушників правил перебування в закладі освіти, вжиття заходів припинення їхньої поведінки та притягнення до відповідальності; надання учасниками освітнього процесу інформації щодо об'єктів інфраструктури забезпечення закладу освіти (бомбосховища, аварійних виходів та ін.); забезпечення можливості швидкого доступу учасниками освітнього процесу до бомбосховища; вжиття евакуаційних заходів у випадку виявлення небезпечних предметів, загрози життю та здоров'ю учасникам освітнього процесу; вжиття заходів щодо недопущення вживання в закладі освіти спиртних (алкогольних) напоїв та наркотичних засобів; вжиття заходів профілактики, припинення цькування (булінгу) стосовно дитини в закладі освіти та за його межами; вжиття заходів профілактики, припинення насильства стосовно дитини в закладі освіти та за його межами.

Також слід додати що виконанню завдань та реалізації повноважень поліцейського охорони закладів освіти мають сприяти органи місцевого самоврядування (далі – ОМС), оскільки відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», а саме статті 32, ОМС здійснюють управління комунальними закладами освіти, до яких належать в своїй більшості школи, гімназії, ліцеї та інші заклади освіти [7]. А тому їх повноваження у сфері взаємодії з поліцією і іншими правоохоронними органами щодо забезпечення публічної безпеки і порядку (в тому числі створення безпекового середовища в закладах освіти) мають бути нормативно закріплені у відповідному Положенні за прикладом Указу Президента України від 15.12.2006 № 1087/2006 «Про заходи щодо зміцнення правопорядку і посилення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів» [8].

1. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-p#Text>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

6. Про внесення зміни до категорій об'єктів державної форми власності та сфер державного регулювання, які підлягають охороні органами поліції охорони на договірних засадах : постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1364. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennia-zminy-do-katehorii-objektiv-derzhav-a1364>.

7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

8. Про заходи щодо зміцнення правопорядку і посилення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів : Указ Президента України від 15.12.2006 № 1087/2006. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087/2006>.

УДК 351.74:342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/400-403

Руслан ВАЛЄСВ

доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук

РОЛЬ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нинішнє покоління дітей є запорукою успішного розвитку нашого суспільства в майбутньому. В умовах військової агресії необхідно зберегти їхнє фізичне та психічне здоров'я. Усвідомлення цього факту зумовило впровадження концепції безпечного освітнього середовища та низку наукових досліджень щодо відповідних факторів. Зокрема, Г. Васянович, К. Варивода, Н. Тарасенко у своїх розвідках визначили педагогічні умови безпечного освітнього середовища, роль педагогів у ньому та особливості їхньої підготовки. В. Бутенко та Н. Волкова дослідили відповідний досвід США та Канади, а Т. Собченко, О. Кін, В. Ворожбіт-Горбатюк вивчили певні напрями створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти в умовах воєнного стану [1].

Мета цієї роботи – стисло дослідити раніше невивчений аспект: узагальнення ролі поліції в контексті забезпечення безпечного освітнього середовища у закладі освіти в умовах воєнного стану.

У цілому безпечне освітнє середовище визначається як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема, шляхом булінгу чи поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також що унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [2].

Суб'єктами, відповідальними за створення безпечного освітнього середовища, є засновник закладу освіти (наприклад, «для започаткування та проведення освітньої діяльності комунального ліцею засновник має забезпечити відповідність такого закладу освіти вимогам, що визначені цим Законом, положенням про ліцей та ліцензійними умовами, у тому числі щодо ... створення безпечного ... освітнього середовища» [2]) та керівник закладу загальної середньої освіти, який згідно з ч. 4 ст. 38 профільного закону зобов'язаний створювати в закладі загальної середньої освіти безпечне освітнє середовище.

Концепція безпеки закладів освіти схвалена розпорядженням Уряду від 07 квітня 2023 р. № 301-р, вона слушно акцентує, що питання безпеки закладів освіти та забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього

середовища є особливо актуальним у зв'язку з військовою агресією російської федерації щодо України. Серед факторів, які спричиняють низький рівень безпеки закладів освіти та організації безпечного освітнього середовища в Україні, названа відсутність встановленого порядку організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції охорони. Такий порядок має передбачати встановлення комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування. Серед негативних чинників також названа відсутність належної організації пропускного режиму в закладах освіти (огорожі, стаціонарних металодетекторів, системи контролю доступу), відсутність в окремих закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження, недостатній рівень охоплення закладів освіти превентивними поліцейськими послугами, спрямованими на запобігання та попередження вчинення правопорушень [3].

З метою усунення цих чинників концепція визначила такі завдання, як «забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням поліції охорони, встановлення у закладах освіти комплексу тривожної сигналізації з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти» [3] (виконавцями заходу визначено Національну поліцію, обласні та Київську міську державні (військові) адміністрації, засновників закладів освіти (за згодою)), «посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг щодо недопущення вчинення правопорушень учасниками освітнього процесу та стосовно них» [3] (виконавцями заходу визначено Національну поліцію, засновників закладів освіти (за згодою)).

На виконання відповідних заходів у січні поточного року у 402 закладах освіти стартував проєкт «Служба освітньої безпеки» (далі – СОБ), мета якого – захистити дітей у школах в умовах повномасштабної війни та створити безпечне середовище після війни [4]. На першому етапі короткочасове навчання пройшли поліцейські різних підрозділів, які нестимуть службу у закладах освіти тимчасово, «поки майбутні офіцери Служби освітньої безпеки після оголошення конкурсу проходилимуть відбір, навчання та підготовку» [4].

На сайті Кабінету Міністрів України визначено чотири основні сфери повноважень відповідних поліцейських: 1) пропускний режим (в багатьох школах встановлюватимуть спецрамки та металодетектори), 2) комунікація з екстреними службами, у тому числі виклик поліції, 3) особисте реагування на правопорушення, 4) комунікація з дітьми у навчальному закладі, зокрема про загрозу вибухонебезпечних та будь-яких невідомих предметів, з якими дитина може стикнутися.

Згідно з рекомендованою Національною поліцією посадовою інструкцією поліцейського щодо виконання завдань в межах проєкту «Служба освітньої безпеки» офіцер СОБ відповідає за забезпечення безпечного середовища у закладі освіти. До компетенції офіцера СОБ входить ужиття комплексу безпекових заходів, спрямованих на забезпечення безпеки в закладі освіти, запобігання та припинення правопорушень стосовно учасників освітнього процесу, взаємодію з ними з цих питань.

Основними завданнями та повноваженнями уповноважених поліцейських (офіцерів СОБ) є:

1. Забезпечення пропускного режиму, з використанням наявних охоронних засобів, недопущення сторонніх осіб на територію закладу освіти;
2. Огляд приміщення закладу освіти та прилеглої території на предмет наявності підозрілих предметів/речовин;
3. Припинення правопорушень на території закладу освіти;
4. Проведення профілактичних заходів з учасниками освітнього процесу;
5. Участь та сприяння проведенню практичним тренувальним діям за сигналом «Повітряна тривога»;
6. Проведення евакуації, вжиття заходів у разі нападу або ризику нападу на заклад освіти, а також виявлення вибухонебезпечних чи підозрілих предметів;
7. Інформування про надзвичайні події, правопорушення;
8. Надання пропозицій керівництву закладу;
9. Участь в забезпеченні безпеки під час масових заходів;
10. Невідкладне інформування ДСНС про виявлення пожеж та інших надзвичайних ситуацій.

Концепція також визначила певні заходи щодо дій у разі виникнення небезпечних ситуацій. Зокрема, концепцією визначені завдання «запровадження системи раннього

попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки», а також «впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти» [3]. З метою реалізації цих завдань міністерство внутрішніх справ України спільно з міністерством освіти і науки України розробили Порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти, який містить як додаток паспорт безпеки закладу освіти [5].

Паспорт безпеки закладу освіти – накопичувальний довідково-інформаційний документ, що відображає актуальний стан забезпечення безпеки у закладі освіти та охоплює первинну інформацію про заклад освіти, негативні явища у його освітньому середовищі, фактори, що їх обумовлюють чи можуть обумовити їх виникнення, а також відомості про динаміку змін з цього питання. Цей паспорт має бути сформованим напередодні початку навчального року командами планування безпеки та відповідальними за безпеку освітнього середовища. Джерелами інформації для заповнення безпекового паспорта закладу освіти можуть бути: проведені фахівцями акти обстежень території закладу та прилеглої найближчої дорожньої інфраструктури; документація, зокрема звіти, висновки, акти, протоколи, довідки, доповідні записки, плани, службові листи; результати опитування чи анкетування учасників освітнього процесу тощо.

Фактично запровадженням паспортів безпеки закладу освіти розпочато оновлення функціонування інституту безпекового аудиту в системі освіти. Під час організації короткочасового навчання поліцейських, залучених до вищезгаданого проекту «Служба освітньої безпеки», здійснено вибірковий моніторинг стану освітньої безпеки в окремих закладах середньої освіти Дніпропетровської області. Встановлено, що послуги фізичної охорони школам, як правило, не надаються, проте майже всі школи обладнані кнопкою тривожної сигналізації зі сповіщенням на централізований пульта охорони приватної охоронної структури (кнопки встановлено переважно у кабінеті директора та у шкільного адміністратора). Запасних виходів у кожній школі від 8 до 12, які закриті зсередини.

Багато шкіл були обладнані системами автоматизованої організації пропускового режиму за допомогою перепусток учасників освітнього процесу, але з початком масштабної військової агресії ці системи було законсервовано, оскільки вони ускладнювали процес евакуації учасників під час оголошення повітряної тривоги. Зазначимо, що при оголошенні повітряної тривоги освітній процес можливо підтримувати за допомогою інформаційних технологій [6].

Також у закладах повної середньої освіти встановлено протипожежну сигналізацію, в деяких закладах встановлені датчики руху. Сигналізацію виключає приблизно о 07:00 та включає після завершення занять шкільний адміністратор. Він також веде відеоспостереження за допомогою моніторів та камер (у школах встановлено в середньому 8–12 камер відеоспостереження та 2–3 монітори).

Поліцейських – учасників проекту на цей час забезпечено переносними металодетекторами (концепція безпеки закладів освіти, нагадаємо, наполягає на облаштуванні відповідним стаціонарним обладнанням).

Таким чином, суб'єктами, відповідальними за створення безпечного освітнього середовища, є засновник та керівник закладу освіти. Схвалена Урядом Концепція безпеки закладів освіти передбачила посилення поліцейської присутності у закладах освіти з наданням ефективних поліцейських послуг. На її виконання реалізується проект «Служба освітньої безпеки». Залучені до проекту поліцейські відповідають за забезпечення безпечного середовища у закладі освіти.

До компетенції офіцера СОБ входить ужиття комплексу безпекових заходів, зокрема: 1) забезпечення пропускового режиму; 2) безпековий аудит приміщень та території закладу; 3) припинення правопорушень на території закладу освіти; 4) проведення профілактичних заходів з учасниками освітнього процесу; 5) проведення евакуації, вжиття заходів у разі нападу або ризику нападу на заклад освіти, а також виявлення вибухонебезпечних чи підозрілих предметів; 6) комунікація з екстреними службами.

1. Собченко Т. М., Кін О. М., Ворожбіт-Горбатюк В. В. Створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти в умовах воєнного стану. *Новий колегіум*. 2023. № 3 (111). С. 39–42.

2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#top>.

3. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 301-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-p#Text>.

4. У 400 закладах освіти з'явиться поліцейська варта безпеки. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/u-400-zakladakh-osvity-ziavutsia-politseiska-varta-bezpeky>.

5. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти : наказ МВС України та МОН України від 18.08.2023 № 685/1013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1583-23>.

6. Валеев Р. Г. Використання технологій інтерактивного квесту під час переривання навчальних занять у зв'язку з оголошенням повітряної тривоги. *Освіта під час війни: розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення, цифрова трансформація, євроінтеграція : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 26 жовт. 2023 р.). Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2023. С. 37–41.

УДК 342.951:352.07

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/403-404

Ірина ДЗЮБА

заступник директора ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Управління будь-якою ланкою державного або громадського апарату потребує розробки та впровадження дієвого механізму адміністративно-правового регулювання відповідних суспільних відносин у державі, особливо у період воєнного стану.

Як зазначає В. Колпаков [1], «немає такої сфери державного або суспільного життя, якої б не зачіпали питання адміністративно-правового регулювання». Це стосується і територіальних громад в Україні, управління діяльністю публічних органів яких також потребує упорядкування засобами адміністративного права.

Правове регулювання суспільних відносин у період воєнного стану є потужним та важливим засобом впливу держави на суспільні процеси, поведінку та діяльність громадян. Особливого значення набуває регулювання відносин, в які держава безпосередньо не втручається. Такими є відносини в системі органів місцевого самоврядування, що постає як право самостійно та під свою відповідальність вирішувати важливі питання місцевого значення.

Щодо визначення насамперед поняття адміністративно-правового регулювання діяльності територіальних громад в Україні, закладення необхідного наукового підґрунтя дає змогу вдосконалити процес нормотворчості та правозастосування у сфері публічного адміністрування діяльності таких громад в Україні.

На думку А. Куліша [2], «правове регулювання – це здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх». Близьким до вищенаведеного поняття є визначення, що наводить О. Мельник [3], який вважає, що правове регулювання – це здійснюваний усією системою юридичних засобів державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення та розвитку.

Щодо адміністративно-правового регулювання, то воно є юридичним засобом формалізації та реалізації державної політики у державі. Це важливий і потужний інструмент впливу на суспільні відносини, за допомогою якого політика української держави набуває чітких обрисів і додає послідовності втілення у життя. Такий інструмент має визначені функції, обумовлені як загальною роллю права в політичному житті, так і конкретними цілями державної політики.

Одним із важливих елементів для розуміння сутності й поняття адміністративно-правового регулювання є вплив на суспільні відносини, а саме виконавчо-розпорядчий аспект діяльності як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування. З точки зору теорії адміністративного права органи виконавчої влади здійснюють державно-

управлінську діяльність і є суб'єктами державного управління як однієї з форм державної діяльності поряд із законодавчою та судовою. Виконавчий характер діяльності органів влади полягає у практичному втіленні у життя законодавчих актів та оперативному управлінні економічною та соціальною сферами, як у масштабі всієї держави, так і в населеному пункті чи конкретній адміністративній одиниці. Державні органи, які належать виконавчій гілці влади, а також органи муніципального управління передусім здійснюють виконавчу діяльність. В органах місцевого самоврядування України таку діяльність реалізують виконавчі комітети сільських, селищних та міських рад.

Щодо розпорядчої діяльності органів державного управління, то вона виявляється у прийнятті загальнообов'язкових приписів; в організації виконання зазначених приписів та у здійсненні контролю за цим процесом. Враховуючи викладене вище, доцільно зазначити, що при цьому розпорядча діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування держави має підзаконний характер, а отже, базується на Основному законі України – Конституції, законах, нормативних актах Президента України та Кабінету Міністрів України.

Наразі поняття «публічне адміністрування» набуло широкого значення і передбачає надання адміністративних послуг європейського рівня шляхом упровадження в практику діяльності принципів демократичного управління. Публічне адміністрування, як відображення європейської адміністративно-правової концепції, є діяльністю суб'єктів публічної адміністрації щодо надання приватним особам адміністративних послуг, а також здійснення публічного управління.

У сфері публічного адміністрування відбувається складний процес інтеграції до Європейського Союзу, де існує певний набір критеріїв щодо адміністративних процедур, яких повинні дотримуватись органи публічної влади, щоб відповідати цінностям демократичного суспільства. Такі критерії формують сутність європейського адміністративного простору, принципи яких повинні виконуватися й можуть бути взяті за основу відповідної моделі управління, близької до тієї, що існує в Європейському Союзі. В умовах децентралізації влади та у період воєнного стану, що на сьогодні відбувається в Україні, коли держава делегує значну частину управлінських повноважень органам місцевого самоврядування, сфера публічного адміністрування розповсюджується не тільки на діяльність органів державної влади, але й на органи місцевого самоврядування.

Отже, під адміністративно-правовим регулюванням діяльності територіальних громад в Україні слід розуміти узгоджену систему форм, методів, норм і принципів, які стосуються публічного адміністрування представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян в частині упорядкування, розвитку та захисту суспільних відносин у сферах вирішення питань місцевого значення та надання адміністративних послуг з метою побудови та ефективного функціонування спроможних територіальних громад в Україні.

1. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини : поняття та види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2013. № 1. С. 101–104. URL : http://lsei.org.ua/1_2013/ukr/Kolpakov.pdf.

2. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 177 с.

3. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління : навч. посібник / за ред. А. Ф. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.

УДК 351.753

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/405-406

Ірина ДРОК

т.в.о. завідувача навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем превентивної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, ЗАРЕЄСТРОВАНОЇ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Актуальність обраної тематики дослідження обумовлена масовістю надходження вогнепальної зброї з прифронтових та окупованих територій, а також відсутністю нормативно-правового регулювання обігу вогнепальної зброї, зареєстрованої на окупованій території України. У своєму дослідженні спираємося на чинні нормативно-правові акти та відпрацьовану за два роки повномасштабного збройного конфлікту практику відповідних підрозділів, зокрема у Дніпропетровській області, яка є прифронтовою і часто стикається з порушенням правил обігу вогнепальної зброї.

Насамперед слід наголосити, що від початку збройного конфлікту у 2022 році в автоматичному порядку вся вогнепальна зброя, яка була зареєстрована на окупованій території, заносилася у реєстрах Національної поліції до категорії «кримінальна зброя». Відповідно, після потрапляння на територію України будь-який обіг такої зброї був обмежений (тобто таку зброю не можна продати, носити, використовувати тощо). Виявлення поліцейськими у особи такої зброї загрожує їй настанням кримінальної відповідальності.

Водночас дана норма не узгоджена з положенням про продовження дозволів на носіння зброї на термін дії воєнного стану. Так, 18.03.2022 наказом МВС України № 195 [1] встановлено, що під час дії воєнного стану в Україні строк дії дозволів, визначених наказом МВС України від 21.08.1998 № 622 [2], продовжується на період до 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні. Проте продовження строку дії дозволів у сфері обігу зброї, пристроїв і вибухових матеріалів здійснюється уповноваженими підрозділами Національної поліції України за зверненням громадян України, уповноважених представників юридичних осіб. Не автоматично, що інколи не розуміють власники зброї.

Зміст положення п. 12.5 Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів [2] в частині переліку документів, які має пред'явити власник до органів поліції для ререєстрації зброї, працівники поліції доводять шляхом проведення роз'яснювальної роботи із власниками зброї, строк дії дозволів яких завершується. Наприклад, дільничні офіцери поліції – під час планових перевірок власників зброї, поліцейські, які несуть службу на блок-постах та виявляють таких власників, тощо.

Якщо з окупованої території була вивезена вогнепальна зброя, що вже була занесена до категорії «кримінальна зброя», то власник має звернутися до відділу контролю за обігом зброї територіального управління Національної поліції за місцем його реєстрації або будь-якого іншого такого відділення. Найчастіше такі особи мають юридичний статус – внутрішньо переміщена особа [3]. Факт внутрішнього переміщення особи підтверджується довідкою про взяття на облік, що діє безстроково, окрім виключень, визначених законодавцем [3]. Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на період наявності підстав. У разі зміни місця проживання власник протягом 30 календарних днів подає в порядку, визначеному пунктом 1.5 глави 1 розділу I вказаної вище інструкції, заяву та витяг із реєстру територіальних громад про нове задеклароване/зареєстроване місце проживання (перебування) [2].

Особова справа власника, яка ведеться в паперовій формі, надсилається до органу

(підрозділу) поліції за новим місцем проживання, а в функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи МВС (далі – ЄРЗ) вноситься інформація про нове місце зберігання зброї, основних частин зброї, пристроїв. У разі вилучення зброї у випадках, передбачених законодавством, добровільної її здачі до органу (підрозділу) поліції, її продажу, смерті власника, припинення обліку предметів і матеріалів з підстав, передбачених відповідною інструкцією, особова справа здається в архів, про що в ЄРЗ робиться відповідний запис [2].

Під час офіційного звернення власника зброї, який вивіз її з окупованої території, до підрозділу Національної поліції рекомендуємо оформити таку дію, як добровільну здачу вогнепальної зброї, що не передбачає відповідальності для власника такої зброї. Наголосимо, що з 03.04.2022 скасовано відповідальність у разі добровільної здачі зброї, бойових припасів та вибухівки [4].

Після цього рекомендовано поліцейським відділу контролю за обігом зброї направити власника до територіального науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. Серед завдань таких центрів – відстрілювання вогнепальної зброї та огляд її технічного стану, інші роботи у межах компетенції, а також надання інших платних послуг [5]. Направлення власника до територіального науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України для проведення експертного дослідження на предмет справності вогнепальної зброї, переробки або зміни вогнепальної зброї відбувається коштом власника. Така дія має бути застосована поліцейськими з метою з'ясування, чи не зазнала конструктивних змін вогнепальна зброя у період, коли вона перебувала на окупованій території.

Після цього особа має підтвердити наявність підстав для отримання вогнепальної зброї та подати новий пакет документів для отримання дозволу на володіння, носіння вогнепальної зброї.

Відпрацьований алгоритм дій поліцейських у ситуаціях, коли особа переміщає на територію України вогнепальну зброю, яка була зареєстрована на окупованій території, є максимально наближеним до тих умов, в яких перебуває держава, її чинної нормативно-правової бази, а також є оптимальним шляхом попередження вчинення такими особами правопорушень. Вважаємо за необхідне доопрацювання викладеного вище алгоритму дій та закріплення його у відомчих нормах права з метою надання йому статусу обов'язковості.

1. Про продовження строку дії дозволів у сфері обігу зброї, пристроїв та вибухових матеріалів під час дії воєнного стану в Україні : наказ МВС України від 18.03.2022 № 195. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0345-22#Text>.

2. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

4. Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв : Закон України від 24.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2150-20#Text>.

5. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>.

УДК 342.951:351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/407-409

Ірина КАЗАНЧУК

доцент кафедри адміністративного
права та процесу факультету № 1,
кандидат юридичних наук, професор

Юлія ПАРІЙ

курсант факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СФЕРИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В Україні, як і в усьому світі, серйозною проблемою сучасного суспільства була і залишається наявність такого негативного явища, як домашнє насильство. У підсвідомості кожної людини поняття сім'ї асоціюється з тією територією, на якій вона відчуває себе комфортно і спокійно, і включає в себе коло рідних людей, між якими панує любов і злагода, де можна сховатися від неприємностей, які оточують нас в суспільстві. Але це тільки в ідеалі, адже кожна сім'я – це загадка, де є заховані, а в гіршому випадку явні трагедії, де може панувати між рідними людьми жорстокість, ненависть і насильство [1, с. 15]. На жаль, як свідчить статистика, домашнє насильство є найпоширенішим видом гендерно зумовленого насильства в Україні. Так, за даними Національної поліції України, у 2021 р. було зареєстровано 3334 провадження щодо домашнього насильства, у 2022 р. – 2080 проваджень.

Воєнні дії, які зараз відбуваються в Україні, ще більше погіршили ситуацію з домашнім насильством в Україні. У цьому аспекті очільник Національної поліції України Іван Вигівський зазначив, що «постійне напруження і стрес негативно вплинули на поведінку багатьох громадян, спричиняючи агресію та конфлікти, а відтак ці фактори – серед тих, що зумовлюють домашнє насильство» [2]. Внаслідок цього у 2023 р. до поліції надійшло майже 244 тис. заяв і повідомлень щодо домашнього насильства. У 2023 р. майже 76,5 % звернень щодо випадків домашнього насильства правоохоронці отримали від жінок, 20 % звернень надходили від чоловіків, а ще понад 3 % – від дітей. Також голова Національної поліції України зауважив, що за кожним другим повідомленням про домашнє насильство правоохоронці склали адміністративні протоколи, а в третині випадків виносили термінові заборонні приписи щодо кривдників [2].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає домашнє насильство як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Формами домашнього насильства є:

1) економічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;

2) психологічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

3) сексуальне насильство – це форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

4) фізичне насильство – це форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Кожен із вказаних видів насильства має різні прояви. Проте часто потерпілі від насильства, незалежно від того, у якій формі воно здійснюється, про це мовчать і не звертаються за допомогою до правоохоронних органів. Багато хто навіть не здогадується, що стосовно нього коїться саме насильство. На жаль, вони сприймають насильницькі дії за звичайні речі, навіть не підозрюючи, що в даному випадку порушуються їхні права людини. Головне, всі ці форми насильства становлять загрозу для життя або здоров'я постраждалої особи. І у зв'язку з цим дуже важливою є злагоджена робота спеціальних соціальних служб та організацій (зокрема, це центри соціально-психологічної допомоги, лінії довіри, служби екстреної допомоги, уповноважений у громаді з питань реагування на домашнє насильство, кризові центри для жінок), які надають допомогу в ситуаціях насильства в родині, а також підрозділів Національної поліції, які повинні вчасно відреагувати на протиправні дії кривдника та надати допомогу жертві насилля.

Ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування до кривдника можуть бути застосовані такі санкції: накладення штрафу або громадські роботи на строк від 30 до 40 годин, або адміністративний арешт на строк до 10 діб [4].

Серед ключових проблем, з якими стикаються постраждалі від домашнього насильства, щоб притягнути кривдника до відповідальності, – це отримання термінового заборонного припису і обмежувального припису, розірвання стосунків (усіх форм спілкування) з кривдником. Тому у цьому напрямі потребує удосконалення діяльність підрозділів Національної поліції щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Зазначимо, що на сьогодні у Національній поліції створено 54 спеціалізовані підрозділи, в яких працюють 62 мобільні групи реагування на насильство в сім'ї [5].

Зауважимо, що кримінальна відповідальність за діяння, що мають ознаки домашнього насильства (а саме: умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої), передбачена ст. 126-1 КК України. У цьому випадку домашнє насильство карається громадськими роботами на строк від 150 до 240 годин, або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 5 років, або позбавленням волі на строк до 2 років [6].

Проте ознаки домашнього насильства часто підпадають під кваліфікацію інших злочинів, тобто насильницьких дій проти життя та здоров'я. Так, під час застосування до потерпілого фізичного насильства дії винного можуть підпадати під ознаки інших злочинів, наприклад, за ч. 1 ст. 115 КК України (умисне вбивство з ревнощів), ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження за відсутності ознак систематичності), ст. 120 КК України (схиляння до самогубства). Як слушно вказує О. Дудоров, у цих випадках інші подібні діяння насильницького характеру, якщо їх вчинено систематично, також є фізичним насильством в розумінні ст. 126-1, втім вони, зокрема і тоді, коли їх вчинено не систематично, потребують додаткової кваліфікації [7, с. 64]. Досить цікавим є те, що норма-дефініція, яка визначає домашнє насильство в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відрізняється від диспозиції норми статті 126-1 КК України. Із чого можна зробити висновок, що до однієї особи може бути застосовано одночасно декілька форм домашнього насильства (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство), що лише збільшує моральні та фізичні страждання постраждалої особи.

Таким чином, можна дійти висновку, що жодне насильство в сім'ї не може бути виправдане. Воно не лише принижує людину, але й часто стає причиною травм, хвороб та навіть смерті. Кривдник, який один раз вчинив акт агресії, буде повторювати його нескінченну кількість разів. Власне, тому домашнє насильство визнано протиправним діянням, адже це певні свідомі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які несуть негативні наслідки. Тому на сучасному етапі розвитку українського суспільства дуже важливим є удосконалення правових засад протидії усіх проявів домашнього насильства, пошук ефективних шляхів покращення спільної діяльності уповноважених державних органів та громадських інституцій, розробка новітніх прикладних соціально-психолого-педагогічних технологій допомоги особам, які зазнали насильства в сім'ї.

1. Науменко О. Насильство в сім'ї: причини, наслідки, міфи. *Психолог*. № 1. 2018. С. 15–18.
2. Статистика 2023 року: українська поліція розпочала 3622 кримінальні провадження за фактами домашнього насильства. *ANTIRAID*. URL : <https://antiraid.com.ua/news/statystyka-2023-roku-ukrainska-politsiia-rozpochala-3622-kryminalni-provadhennia-za-faktamy-domashnoho-nasylstva/#:~:text=Так%2C%20у%202023%20році%20з,правопорушень%2C%20у%20яких%20закрили%20провадження.>
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.
4. Петков С., Іванов І., Лошицький М. та ін. Національна поліція України. Організаційно-правове забезпечення діяльності. Київ : Центр навчальної літератури, 2023. 360 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практич. порадник / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.

УДК 347.919

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/409-411

Андрій КОРЕНЕВ

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ІННОВАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У сучасному світі адміністративний процес виявляється основою ефективного функціонування держави та забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства. Реформи в адміністративній сфері, спрямовані на забезпечення ефективного та транспарентного управління, є важливим елементом модернізації державних структур у всьому світі. Однак у зв'язку з постійними змінами в суспільстві, технологічними та економічними викликами адміністративний процес стає все більш складним та потребує постійного вдосконалення.

Мета даної роботи полягає у дослідженні сучасних тенденцій у сфері інноваційного розвитку адміністративного процесу, а також виявленні викликів, які виникають перед публічними органами та суспільством у процесі впровадження нововведень. Розглянувши теоретичні аспекти інновацій, сучасні тенденції, а також проблеми та перспективи, сподіваємося зробити свій внесок у розуміння ролі інновацій у забезпеченні ефективного адміністративного управління та подальшого розвитку державного апарату.

Інновації у сфері адміністративного процесу є ключовим фактором у досягненні ефективного та сучасного управління в сучасному світі. Теоретичний аналіз поняття «інновація» в адміністративному контексті відображається через призму різних підходів та концепцій, які розвиваються у сучасній науковій літературі та практиці державного управління [1].

Одним із ключових аспектів є визначення інновацій як процесу впровадження

нововведень та вдосконалення існуючих практик та процедур у діяльності державних органів. Інновації у сфері адміністрування можуть включати в себе впровадження новітніх технологій, моделей управління, стратегій комунікації та інших інструментів, спрямованих на підвищення ефективності та якості адміністративного процесу.

Деякі теоретичні підходи розглядають інновації у контексті адміністративного процесу як ключовий чинник розвитку та модернізації суспільства. Інноваційне управління в адміністративній сфері сприяє вирішенню складних суспільних проблем, підвищенню рівня якості надання адміністративних послуг та забезпеченню більшої відкритості та прозорості у діяльності державних органів [2].

Значення інновацій у сфері адміністрування полягає також у їхній здатності до адаптації до змін у суспільстві та реагування на виклики економічного, соціального та політичного характеру. Інноваційні підходи дозволяють державним органам бути більш гнучкими та реагувати на потреби громадян та суспільства в цілому, забезпечуючи більш ефективне управління.

У сучасному світі спостерігається ряд суттєвих тенденцій у сфері інноваційного розвитку адміністративного процесу, які визначають його подальшу траєкторію та напрями розвитку. Деякі з цих тенденцій включають:

1. Цифрові технології та електронне урядування. Збільшення використання цифрових технологій та перехід до електронного урядування стають ключовими тенденціями в адміністративному процесі. Це включає в себе впровадження електронних систем адміністративного зв'язку, електронних платіжних систем, електронних архівів та інших інструментів для полегшення взаємодії між громадянами та державними органами;

2. Штучний інтелект та автоматизацію процесів. Використання штучного інтелекту та автоматизованих систем стає все більш поширеним у сфері адміністративного управління. Це дозволяє підвищити ефективність та швидкість обробки інформації, зменшити ризики помилок та оптимізувати робочі процеси;

3. Відкрите урядування та прозорість. Створення відкритих та прозорих систем управління стає все більш важливим аспектом адміністративного процесу. Це включає в себе доступ до публічної інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та забезпечення відкритого доступу до діяльності державних органів;

4. Глобалізацію та міжнародну співпрацю. Активізація міжнародної співпраці та обміну досвідом у сфері адміністративного управління є ще однією ключовою тенденцією. Це дозволяє країнам спільно розвивати та впроваджувати інноваційні підходи, співпрацювати у вирішенні спільних проблем та забезпечувати стабільний розвиток у міжнародному контексті.

Ці тенденції визначають нові можливості та виклики для адміністративного процесу у сучасному світі, відкриваючи шлях для подальшого розвитку та вдосконалення систем управління.

Впровадження інновацій у сфері адміністративного процесу супроводжується рядом викликів, які можуть значно ускладнити їхню реалізацію та вплинути на їхню ефективність. На першому місці серед таких викликів – технологічні обмеження. Незважаючи на стрімкий розвиток технологій, впровадження новацій у сфері адміністративного процесу часто стикається з обмеженнями в технічній базі, недоступністю необхідних ресурсів або обмеженою можливістю фінансування [3].

Крім того, значні культурні перешкоди можуть ускладнити зміну управлінських підходів та чинити опір нововведенням у відомих процедурах та практиках. Легалізаційні питання також потребують уваги, оскільки впровадження нових технологій та методів вимагатиме змін у законодавстві, що може бути часом трудомістким і сповненим непередбачених перешкод.

Додатково, кадрові проблеми можуть стати перешкодою для успішної реалізації інновацій, оскільки остання потребує кваліфікованих та мотивованих співробітників, а також навичок управління змінами. Комплексність завдань, які виникають у процесі впровадження новацій, також створює складнощі, особливо у контексті необхідної взаємодії з різними структурами та галузями.

Не останнім викликом є забезпечення безпеки та конфіденційності даних, оскільки має місце зростання кількості та важливості даних, що обробляються в адміністративному процесі, а з ним і підвищення ризиків у цій сфері.

З розвитком технологій та зростанням обсягів даних в адміністративному процесі відкриваються нові можливості для інновацій. Подальший розвиток може включати:

1. Використання штучного інтелекту. Застосування методів машинного навчання та аналізу даних може допомогти у здійсненні автоматизації рутинних процесів та покращенні якості прийняття рішень;

2. Цифрові технології. Використання цифрових технологій, таких як блокчейн або інтернет речей (IoT), може сприяти підвищенню ефективності та безпеки адміністративних процесів;

3. Електронне урядування. Розвиток електронного урядування може сприяти забезпеченню доступності та зручності надання адміністративних послуг для громадян та бізнесу;

4. Розвиток технологій обробки даних. Використання передових методів обробки та аналізу даних може допомогти у виявленні тенденцій та узагальненні інформації для прийняття кращих управлінських рішень;

5. Захист даних та конфіденційність. Розвиток нових методів захисту даних та забезпечення конфіденційності може стати ключовим аспектом подальшого розвитку інновацій в адміністративному процесі.

Подальший розвиток інновацій в адміністративному процесі відкриває широкі можливості для підвищення ефективності, зручності та якості надання адміністративних послуг, що сприятиме покращенню управління та задоволенню потреб суспільства.

Отже, у сучасному світі інновації стають ключовим фактором успіху в адміністративному процесі. Поглиблене дослідження теоретичних аспектів та аналіз сучасних тенденцій показує, що інновації відіграють важливу роль у вдосконаленні управлінських практик, оптимізації процесів та покращенні якості адміністративних послуг.

Зазначені вище виклики та перспективи вказують на необхідність постійного розвитку та вдосконалення адміністративного процесу. Залучення новітніх технологій, розробка ефективних стратегій та підвищення кваліфікації персоналу є ключовими компонентами успішної інноваційної діяльності в цій сфері.

Загалом інновації в адміністративному процесі є важливим інструментом для досягнення ефективного та сучасного управління. Вони сприяють покращенню доступності та якості адміністративних послуг, стимулюють економічний розвиток та підвищують рівень задоволення потреб суспільства.

1. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. № 2. С. 102–117.

2. Сізоненко С. Управлінські інновації у сфері надання адміністративних послуг в умовах діджиталізації : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 073. Одеса, 2021. 302 с.

3. Сидор Н. Правове регулювання заходів процесуального примусу в адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2021. 17 с.

УДК 35.07

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/411-413

Володимир КОРОТАЄВ

директор Дніпропетровського
науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,
академік Української академії наук,
судовий експерт вищої категорії

**РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Виконання державою правоохоронної функції забезпечується певною системою інституцій, які створюються відповідно до чинного законодавства. Основним законом визначено основні засади, пріоритети та цінності, що є визначальними в діяльності органів державної влади. Так, у статті 3 Конституції України визначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною

цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Відповідно до статті 19 Основного закону «правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Основні положення національної безпеки України, система органів державної влади у сферах національної безпеки і оборони та розмежування їх повноважень визначено Законом України «Про національну безпеку України». У ст. 1 цього закону визначаються такі поняття, як «громадська безпека і порядок», «національна безпека України», «національні інтереси України», «сектор безпеки і оборони», «сили безпеки», «сили оборони» тощо [2]. Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 1 Законом України «Про національну безпеку України» силами безпеки визнаються «правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України» [2].

Згідно з пунктом 1 Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 р. «МВС є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах:

- забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг;

- захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

- цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

- міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» [3].

Одну з важливих функцій та завдань в межах діяльності МВС України виконує Експертна служба МВС України, в складі якої чільне місце посідає Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (далі – ДНДЕКЦ МВС України).

Згідно з пунктом 3 Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України завданнями установ, що входять до її складу, є наступні:

- 1) забезпечення органів досудового розслідування, судових органів, інших державних органів, а також юридичних і фізичних осіб незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою;

- 2) проведення оцінки відповідності (випробування, сертифікації, інспектування) продукції, процесів і послуг; оцінки майна, майнових прав та здійснення професійної оціночної діяльності; огляду та експертного дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують; відстрілювання вогнепальної зброї та огляду її технічного стану та інших робіт у межах компетенції;

- 3) ведення криміналістичного обліку, організація належного використання інформаційних фондів;

- 4) організація та забезпечення відповідно до законодавства науково-дослідної діяльності, упровадження її результатів [4].

Для досягнення вказаних завдань установи Експертної служби МВС України виконують наступні види діяльності:

- 1) здійснюють судово-експертну діяльність, проводять судову експертизу в кримінальному та виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних і господарських справах, справах про адміністративні правопорушення;

- 2) забезпечують в межах повноважень функціонування криміналістичного обліку та перевірку за ним, а також натурних зразків або каталогів продукції, технічної документації та іншої інформації, необхідної для створення й оновлення методичної та нормативної бази судової експертизи;

3) забезпечують участь судових експертів та фахівців установ Експертної служби МВС як спеціалістів під час проведення огляду місця події, здійснення досудового розслідування та судового розгляду відповідно до законодавства;

4) проводять оцінку майна, майнових прав та здійснюють професійну оціночну діяльність, здійснюють рецензування звітів про оцінку майна (акта оцінки майна) та надають висновки в межах повноважень, визначених законодавством;

5) забезпечують проведення відстрілювання вогнепальної зброї та огляд її технічного стану;

6) проводять оцінку відповідності (випробувань, сертифікації, інспектування), розглядають та погоджують проекти технічних умов, іншу технічну та конструкторську документацію на продукцію, процеси і послуги, виконують інші роботи в межах своєї компетенції;

7) організовують та забезпечують в установленому порядку навчання (підготовку, стажування, курсові збори) та атестацію працівників установ Експертної служби МВС, які залучаються для проведення судової експертизи та/або беруть участь у розробленні теоретичної та науково-методичної бази судової експертизи;

8) ведуть базу даних реєстру атестованих судових експертів Експертної служби МВС;

9) організовують матеріально-технічне та інше ресурсне забезпечення установ Експертної служби МВС;

10) впроваджують єдину систему управління установами Експертної служби МВС;

11) узагальнюють та забезпечують спільне використання судово-експертної практики;

12) здійснюють міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи та криміналістики відповідно до законодавства України;

13) проводять науково-дослідну, науково-методичну та інформаційну діяльність у галузі судової експертизи і криміналістики;

14) розробляють та в установленому порядку вносять пропозиції щодо вдосконалення законодавства, інших нормативно-правових і нормативно-технічних документів;

15) виконують в межах своєї компетенції інші роботи і надають платні послуги відповідно до законодавства України [4].

Як зазначено на офіційному сайті ДНДЕКЦ МВС України, його основними завданнями є:

1) організаційно-правове та методичне керівництво діяльністю підрозділів Експертної служби МВС;

2) судово-експертне та техніко-криміналістичне забезпечення діяльності органів Національної поліції, правоохоронних органів та ін.;

3) провадження науково-дослідної діяльності у сфері судово-експертного і техніко-криміналістичного забезпечення;

4) проведення експертиз та досліджень у кримінальних, цивільних справах, а також у позасудовому провадженні, під час виконання інших робіт у межах своєї компетенції;

5) ведення криміналістичних обліків;

6) участь у розробці техніко-криміналістичних засобів та забезпечення їх використання в практичній діяльності [5].

Науково-практична й обліково-криміналістична бази та досвід ДНДЕКЦ МВС України дозволяють вирішувати складні питання протидії злочинності. Використання криміналістичних обліків та можливості ідентифікації у поєднанні з професійними можливостями застосування знань з природничих та технічних наук забезпечують розкриття та розслідування кримінальних правопорушень будь-якої тяжкості. Для забезпечення належної професійної роботи в цій сфері пріоритетним є налагодження якісних комунікацій та взаємодії як із структурними підрозділами Національної поліції, так і з іншими правоохоронними органами в Україні та за її межами.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>.

4. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 03.11.2015 № 1343. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>.

5. ДНДЕКЦ МВС. *Експертна служба МВС*. URL : <https://dndec.mvs.gov.ua/дндекц-мвс/>.

УДК 351.74+343.85
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/414-415

Ксенія КОСЯЧЕНКО
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВЗАЄМОДІЯ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ПОЛІЦІЄЮ ТА ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ В ЧАСТИНІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Громадські формування у сфері охорони громадського порядку – далеко не єдині неурядові організації, що взаємодіють з поліцією та іншими правоохоронними органами в частині протидії злочинності. Зокрема, таку співпрацю реалізують науково-дослідні, медичні, гуманітарні та інші об'єднання громадян.

Загалом взаємодія поліції з іншими суб'єктами протидії злочинності розкривається у ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015, в якій зазначається, що поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [1].

Зрозуміло, що поліція, як один з центральних спеціальних суб'єктів протидії злочинності, наділена більш широким колом повноважень (ніж неурядові організації) в частині розкриття та припинення кримінальних правопорушень. Отже, надання відповідної інформації органам та підрозділам Національної поліції дозволяє останнім оперативно відреагувати на неї та вжити ефективних заходів, спрямованих та протидію злочинності [2, с. 14].

При цьому законодавець відвів окрему норму (ст. 11) питанню взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства. Відповідно до неї діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб [1].

Зниження рівня злочинності та безпекове середовище – це потреба будь-якої нормальної людини (або їх об'єднань), тому вказану норму можна розцінювати як законодавче підґрунтя взаємодії поліції з неурядовими організаціями в контексті протидії злочинності.

Згідно з ч. 2 названої норми з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад [1].

Взаємодія поліції з неурядовими організаціями також виражається в оцінці рівня довіри населення до цього правоохоронного органу, що виступає як головний критерій оцінки ефективності діяльності органів та підрозділів поліції.

Основні напрями взаємодії громадських формувань з охорони громадського порядку з органами та підрозділами Національної поліції передбачені у Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 [3, с. 70].

Окремо варто наголосити на проведенні поліцією спільних проєктів з громадськістю. Згідно зі ст. 89 Закону України «Про Національну поліцію» поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. При цьому, співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності [1].

В умовах сьогодення, коли значна частина нашої держави підступно окупована російською федерацією (АР Крим, м. Севастополь, частина Донецької та Луганської областей), яка веде потужну гібридну війну проти України, зазначені вище напрями взаємодії неурядових організацій та органів і підрозділів Національної поліції потребують активізації та поглиблення

співпраці. Зокрема, вбачаються доречними проведення спільних інформаційних кампаній, спрямованих на зниження рівня віктимності населення та усунення ряду детермінантів (наприклад, пропаганда російської федерації, спрямована на посилення сепаратистських настроїв, може бути нейтралізована шляхом активізації роботи у напрямі національно-патріотичного виховання молоді), організація спільних конференцій та круглих столів, спрямованих на розв'язання актуальних проблем у сфері протидії злочинності [4, с. 120].

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що взаємодія неурядових організацій з органами та підрозділами Національної поліції є багатогранною та охоплює такі напрями, як: спільна участь в охороні публічного порядку та безпеки, обмін інформацією, допомога у розширенні матеріально-технічної бази, проведення інформаційних кампаній та науково-практичних заходів тощо.

Загострення криміногенної ситуації в Україні, пов'язане з агресивною політикою російської федерації, вимагає поглиблення співпраці між неурядовими організаціями та органами і підрозділами Національної поліції у сфері протидії злочинності. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо аналіз питання взаємодії неурядових організацій з іншими правоохоронними органами у сфері протидії злочинності.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Юнін О. С. Теоретико-правові засади надання послуг працівниками поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 13–19.

3. Шевченко С. І. Окремі аспекти правового регулювання забезпечення публічного порядку в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. С. 68–71.

4. Шаблістий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

УДК 351.74+623-746-519

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/415-417

Ігор ЛУГОВИЙ

радник Голови

Національної поліції України,

кандидат юридичних наук, доцент

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ БЕЗПЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ

Використання безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА) в умовах сьогодення є особливо актуальним. Такі засоби стали надзвичайно важливим фактором, який в умовах збройної агресії РФ надає змогу силам безпеки і оборони ефективно протидіяти ворогу з мінімізацією ризиків для життя і здоров'я особового складу.

Можна виокремити наступні можливості використання БПЛА правоохоронними структурами: запобігання терористичним актам; операції по боротьбі з організованою злочинністю; операції із затримання злочинців і розшуку зниклих людей; обстеження місця злочину; профілактичне відеоспостереження; контроль масових заходів і акцій протесту; забезпечення VIP-зустрічей, зустрічі на найвищому рівні; підтримка оперативного зв'язку; запобігання нелегальній міграції і контрабанді; аналіз причин ДТП; відстеження викрадених автомобілів; запобігання браконьєрству, незаконній розробці надр і вирубці лісів тощо [1, с. 108].

Поряд з цим, такі засоби також все частіше використовуються у протиправних цілях: польоти БПЛА у заборонених зонах та над об'єктами, що охороняються; польоти над територіями військових об'єктів, електростанцій, у тому числі атомних, об'єктів залізниці, нафтогазодобувної промисловості, інших об'єктів критичної інфраструктури; польоти БПЛА, які порушують права осіб на особисте і сімейне життя, гарантовані Конституцією України; протиправна діяльність з використанням БПЛА, пов'язана з порушенням державного кордону в повітряному просторі України, зокрема переміщення через державний кордон наркотичних речовин, зброї, тютюнових виробів тощо.

Однак, на сьогодні на жоден правоохоронний орган не покладено повноваження щодо притягнення осіб, у тому числі експлуатантів БПЛА, до відповідальності за порушення порядку та правил використання повітряного простору України.

У липні 2023 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню [2].

Він передбачає розширення повноважень правоохоронних органів, в тому числі Національної поліції України, для створення дієвої системи протидії загрозам учинення за допомогою безпілотних повітряних суден протиправних діянь, притягнення правопорушників до відповідальності, а також удосконалення правового регулювання використання спеціальних засобів уповноваженими державними органами щодо припинення протиправного використання БПЛА, зокрема:

1. Розширення основних повноважень поліції (доповнення ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію»):

- використовує повітряні судна, безпілотні повітряні судна, транспортні засоби, що рухаються по поверхні води або під нею, у тому числі дистанційно керовані;

- вживає заходів для запобігання, виявлення та припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден над визначеною територією чи об'єктом із спеціальним режимом або над місцем здійснення спеціального поліцейського контролю, проведення операцій із припинення правопорушення.

2. Розширення переліку спеціальних засобів, які поліцейські можуть використовувати для виконання своїх повноважень (доповнення ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію»): засоби та/або пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі для перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем.

3. Визначення правових підстав застосування вищезазначених спеціальних засобів (доповнення ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію»), які можуть застосовуються під час:

- припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що такі судна використовуються для вчинення правопорушення або становлять загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського;

- охорони визначеної території чи об'єкта із спеціальним режимом, об'єкта критичної інфраструктури або місця здійснення спеціального поліцейського контролю, а також у разі участі у здійсненні державної охорони органів державної влади та посадових осіб.

4. Розширення підстав застосування вогнепальної зброї (доповнення ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію»): для примусового припинення польоту безпілотного повітряного судна, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що таке судно використовується для вчинення правопорушення або становить загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського, шляхом пошкодження чи знищення безпілотного повітряного судна та/або складових частин безпілотної авіаційної системи [3].

Також, з метою забезпечення дотримання порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден у травні 2023 року Верховною Радою України в першому читанні ухвалено проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден» [4]. Вказаним законопроектом пропонується передбачити адміністративну відповідальність за вказані правопорушення та розширити повноваження Національної поліції України щодо притягнення правопорушників до такої відповідальності.

Серед основних пропонованих положень можемо виокремити наступні.

1. Доповнення ст. 111 КУпАП ч. 6, 7 наступного змісту:

- порушення порядку та правил використання повітряного простору України при експлуатації безпілотного повітряного судна, а так само внесення змін у конструкцію безпілотного повітряного судна та/або обладнання для дистанційного керування ним,

спрямованих на приховування інформації про місцезнаходження безпілотного повітряного судна та/або його переміщення в повітряному просторі України під час польоту, створення радіозавад та/або інших перешкод польотам безпілотних повітряних суден, що використовуються правоохоронними органами під час забезпечення громадського порядку і громадської безпеки, протидії правопорушенням, охорони прав і свобод людини;

- частина 7 передбачає відповідальність за повторне вчинення вказаного правопорушення.

2. Надання повноважень органам Національної поліції розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення за ч. 6 ст. 111 КУпАП (крім порушень, учинених над прикордонною смугою, пунктом пропуску (пунктом контролю) через державний кордон України, контрольним пунктом в'їзду-виїзду, об'єктом Державної прикордонної служби України).

3. Наділення уповноважених на те посадових осіб органів Національної поліції правом складати протоколи за ч. 7 ст. 111 КУпАП (передбачається, що розглядати такі справи будуть районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді)).

4. Можливість застосування при вчиненні вищевказаних правопорушень такого заходу забезпечення провадження у справі про адміністративне правопорушення як адміністративне затримання на строк до 3 годин.

5. Накладення на порушників адміністративних стягнень:

- штраф в розмірі від шістдесяти до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 6 ст. 111 КУпАП);

- штраф в розмірі від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією безпілотного повітряного судна та/або складових частин безпілотної авіаційної системи (ч. 7 ст. 111 КУпАП).

Можемо підсумувати, що вже прийняті законодавчі новели, а також пропонувані зміни до чинних нормативно-правових актів, певним чином унормовують національне законодавство відповідно до вимог міжнародних стандартів та норм щодо використання БПЛА, а також є вагомим кроком до створення системи безпечного повітряного простору на території України.

1. Мовчан А.В., Мовчан М.А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 104-110.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню: Закон України від 13 липня 2023 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3232-IX#Text>.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за порушення порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден: проект Закону України від 07 листопада 2022 року. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40785>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/417-419

Ростислав МОЛЧАНОВ

доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Оголошення воєнного стану в Україні у лютому 2022 року кардинально змінило умови функціонування всіх державних органів, в тому числі й Національної поліції. Нові реалії вимагають від поліції ефективного реагування на загрози публічній безпеці та порядку в умовах бойових дій, масового переселення громадян, можливої диверсійної діяльності

противника тощо. Також слід відзначити, що в результаті введення воєнного стану органи Національної поліції переходять на посилений варіант несення служби. Посилений варіант службової діяльності – це комплекс організаційно-правових, превентивних, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних з особливим режимом виконання службових завдань і залученням значної кількості поліцейських з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки, якщо наявними силами і засобами, що безпосередньо залучені до забезпечення публічної безпеки і порядку у повсякденному режимі несення служби, їх виконати неможливо [1, с. 581].

Головним завданням Національної поліції в умовах воєнного стану залишається забезпечення публічної безпеки і порядку. Водночас у нових умовах ця діяльність набуває певних особливостей та додаткових напрямів. Зокрема, на поліцію покладаються такі завдання:

- охорона громадського порядку, запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням;
- регулювання дорожнього руху в умовах воєнного стану;
- участь у локалізації кризових ситуацій, ліквідації наслідків обстрілів тощо;
- участь у затриманні диверсійних та розвідувальних груп противника;
- охорона важливих державних об'єктів;
- забезпечення громадської безпеки в місцях масового скупчення людей тощо.

Так, в умовах війни перед поліцією стоять значні виклики, пов'язані із необхідністю швидко адаптувати свою діяльність до надзвичайних умов. Як було слушно зазначено у роботі В. Бондаренко-Берегович та В. Берегович, «...правоохоронні органи, в ході виконання завдань із забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану, повинні акцентувати увагу на здобуванні та аналізі інформації про виникнення можливих загроз. Якісно організована робота у вказаному напрямку дозволить:

- вжити заходів, спрямованих на усунення передумов до виникнення загроз;
- здійснити оцінку наявних сил та засобів;
- вчасно провести розподіл сил та засобів відповідно до загроз;
- вжити заходів, спрямованих на залучення резервних сил та засобів;
- залучити до усунення загроз інших суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку;
- забезпечити своєчасне інформування органів державної влади та місцевого самоврядування (військових адміністрацій) для прийняття управлінських рішень, спрямованих на недопущення негативних наслідків або ж їх мінімізацію, тощо» [2, с. 46].

Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану має низку особливостей, зумовлених бойовими діями, масовими рухами вимушених переселенців, посиленими заходами безпеки тощо. Розглянемо найважливіші з них. По-перше, частина регіонів країни опинилася в зоні активних бойових дій. Це потребує від поліцейських екстрених заходів з евакуації мирного населення, надання допомоги пораненим, локалізації наслідків обстрілів тощо. По-друге, масове переселення громадян до відносно безпечних регіонів створює загрозу громадському порядку через скупчення величезної кількості людей на окремих об'єктах (вокзалах, пунктах прийому, місцях тимчасового розміщення). Це потребує посилення охорони таких місць поліцією. По-третє, істотно зростає загроза диверсій, терористичних актів, пограбувань та інших тяжких злочинів на території України. Це зумовлює необхідність посилення заходів превентивної діяльності з боку поліції, зокрема патрулювання вулиць, оперативно-розшукових заходів, контролю за підозрілими особами.

В умовах воєнного стану діяльність Національної поліції щодо охорони публічного порядку набуває нових особливостей та викликає появу нових завдань, зумовлених воєнними діями та їх наслідками. Одними із таких наслідків є неможливість ефективного виконання завдань поліції під час дії воєнного стану через проблеми кадрового та ресурсного забезпечення, тому їх подолання вимагає термінових та комплексних заходів. Окрім цього, працівники органів поліції, які виконують обов'язки з охорони публічного порядку в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності правоохоронних відомств у таких умовах, завдання, функції, форми і методи діяльності поліції, рішення місцевих органів влади з питань охорони публічного порядку, чинне законодавство, зокрема те, яке регламентує дії поліції та інших правоохоронних структур в умовах режиму воєнного стану. Тобто надзвичайна складність забезпечення публічного порядку в умовах воєнного стану вимагає високої професійної підготовки працівників поліції [3, с. 128].

Таким чином, Національна поліція України зіштовхнулася з безпрецедентним

викликом у зв'язку з необхідністю оперативного реагування на надзвичайні загрози в умовах війни. Від ефективності подолання проблем безпосередньо залежатиме рівень публічної безпеки та порядку в державі в нинішніх екстремальних умовах.

1. Денисова А. В. Забезпечення публічної безпеки і порядку органами Національної поліції України під час проведення масових заходів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 580–582. URL : http://lsej.org.ua/7_2022/140.pdf.

2. Бондаренко-Берегович В. В., Берегович В. В. Функціонування правоохоронних органів задля забезпечення публічної безпеки в умовах військової агресії. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький, 1 лип. 2022 р.). Кропивницький : Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 45–47. URL : https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferenciyi_donduvs_01_07_2022.pdf.

3. Дружиніна Ю. Є. Діяльність органів національної поліції та інших правоохоронних органів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Кропивницький, 1 лип. 2022 р.). Кропивницький : Донецький державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 125–128. URL : https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferenciyi_donduvs_01_07_2022.pdf.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/419-420

Дмитро ПЕТРУШИН

доцент кафедри спеціальної
фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з фізичного
виховання та спорту

ОСОБЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Щоденно поліцейські Національної поліції України у виконанні службових повноважень застосовують визначений законодавцем спектр поліцейських заходів, які поділяються на превентивні та примусові згідно з Законом України «Про Національну поліцію». Реалізуючи завдання, визначені статтею 2 цього закону, такі як забезпечення публічної безпеки, охорона прав людини та протидія злочинності, поліцейські можуть вживати як превентивні, так і примусові заходи. Зокрема, згідно зі статтею 44 цього закону поліцейські можуть застосовувати фізичну силу, включаючи спеціальні прийоми боротьби, для забезпечення безпеки осіб, припинення правопорушень та затримання правопорушників.

Нинішня кримінальна ситуація в Україні залишається складною та негативно впливає на національну безпеку, що потребує активізації співпраці між правоохоронними органами та громадськістю. З метою покращення взаємодії необхідно підвищувати довіру населення до поліції та розвивати комунікаційні навички персоналу правоохоронних органів. Реалізація цих заходів є пріоритетною для забезпечення громадського порядку.

Виконання службових завдань у сфері застосування поліцейських заходів часто відбувається в екстремальних умовах, що ставить підвищені вимоги до навичок та спеціальної підготовки правоохоронців. У таких ситуаціях необхідно враховувати можливі реакції оточуючих осіб та вміло керувати ситуацією з метою запобігання подальшим конфліктам.

Таким чином, виникає ситуація, коли працівники поліції можуть перевищити свої повноваження та заподіяти катування, біль чи страждання. Щоб відповідати рівню демократичної країни та діяти відповідно до принципу верховенства права, необхідно терміново видати правовий акт, який би конкретизував наступне:

- перелік прийомів, які поліція має право застосовувати до громадян;
- які дії правопорушників є підставою для застосування сили;
- які дії відповідають певним заходам сили;

– які дії необхідно вчинити під час затримання та арешту та які, щоб забезпечити особисту безпеку [5, с. 261].

Підсумовуючи зміст нашого дослідження, відзначимо, що застосування фізичної сили як примусовий поліцейських захід – це елемент професійної діяльності поліцейських Національної поліції, який, в свою чергу, слугує інструментарієм забезпечення виконання завдань, що покладені на Національну поліцію Україну законодавцем, серед яких, зокрема, є забезпечення публічної безпеки та громадського порядку.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Рогальський В. І. Професійна підготовка працівників Національної поліції як гарант забезпечення національної безпеки держави. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 790–792.

3. Петрушин Д. В. Основні проблеми співпраці працівників поліції з населенням. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку в Україні : матеріали круглого столу* (м. Дніпро, 23 квіт. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 45–47.

4. Задорожня І. І., Марков Р. А. Застосування фізичної сили поліцейським. *Фізична культура в університетській освіті: інновації, досвід та перспективи розвитку в умовах сучасності : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 11 трав. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 227–229.

5. Журавльова Д. О., Журавель О. А. Проблеми законодавчого визначення умов та меж застосування фізичної сили органами Національної поліції України. *Фізична культура в університетській освіті: інновації, досвід та перспективи розвитку в умовах сучасності : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 11 трав. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 259–262.

6. Пожидаєв М., Петрушин Д. Проблематика громадян у самообороні та деякі аспекти щодо захищення від нападу // *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Т. VIII : Діалог у розвитку науки та освіти / ред. : Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький. Конін ; Ужгород ; Київ ; Херсон : Посвіт, 2020. 394 с.*

7. Соловей О., Богуславський В., Петренко С., Пожидаєв М. Фізична підготовленість як чинник особистої безпеки курсантів при підготовці до майбутньої професійної діяльності. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2020. № 28. 78–84.

УДК 351.74+343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/420-422

Каріна ПІСОЦЬКА

доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, доктор філософії

Катерина ШАРАМОК

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ
ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

В сучасному світі проблема домашнього насильства стала актуальним викликом для багатьох країн, зокрема для України. Намагання знайти ефективні шляхи запобігання та протидії цьому явищу є одним із головних завдань на шляху до створення безпечного суспільства. Тому досвід країн, що ефективно протидіють випадкам домашнього насильства є цінним інформаційно-правовим ресурсом для вирішення таких проблем в нашій державі. Зокрема, аналіз зарубіжного досвіду може допомогти Україні не лише у виявленні

найефективніших стратегій в правовому полі, але й у адаптації методів до власної соціокультурної ситуації.

Досвід державної політики, наприклад, Норвегії у вказаній сфері базується на принципі «раннього втручання та запобігання домашньому насильству». На основі цього принципу в державі створено низку соціальних програм не лише на підтримку жертв насильства у сім'ях, але й щодо реабілітації кривдників із метою зміни їхньої поведінки та недопущення насильства надалі. До таких, зокрема, можна віднести програму «Alternativ til Vold» («Альтернатива насильству»). Напрямами програми «Alternativ til Vold» є: підтримка жертв насильства (надання консультацій і порад, індивідуальної житлової підтримки й інших соціальних послуг); реабілітація насильників (проведення тренінгів, групових занять, застосування інших інтервенційних методів); партнерська співпраця з поліцією, медичними установами, службами опіки й іншими організаціями для забезпечення системного підходу до розв'язання проблеми [1].

Також позитивний досвід у запобіганні та протидії явищу домашнього насильства мають чимало країн, серед яких варто виділити США, Німеччину, Швейцарію, Францію та Польщу.

В США служби швидкого реагування (гарячі лінії) активно борються з домашнім насильством. Кількість таких ліній перевищує п'ять і вони охоплюють різні аспекти: права жертв домашнього насильства, сексуальне насильство, захист жертв злочинів, протидію зґвалтуванням та насильству в побутовому оточенні та в сфері знайомств [8].

Серед європейських країн слід виділити Німеччину. Аналіз статистики Федерального управління кримінальної поліції показує, що випадки домашнього насильства значно зросли за останні п'ять років [3], у зв'язку з чим країна посилила контроль над даним явищем. Завдяки Закону «Про поліпшення судового захисту та відновлення цивільних прав після актів насильства, а також сприяння передачі сімейного помешкання» 2021 р. розширено визначення домашнього насильства, а також збільшено максимальний термін позбавлення волі за вчинення домашнього насильства з 3 до 5 років.

У Швейцарії існує багато державних та приватних установ, що займаються питаннями насильства у сім'ї. Поліція там працює за чітким алгоритмом дій для протидії домашньому насильству, а саме: у разі отримання повідомлення про факт нанесення тілесних ушкоджень, завданих у ході насильницьких дій кривдника, прибуває на місце події першою серед інших служб; проводить опитування потерпілої особи (окремо від кривдника); аналізує ступінь тілесних ушкоджень жертви, у разі необхідності надає допомогу, надає потерпілій особі контакти кризових центрів та у разі необхідності доставляє її туди; інформує потерпілу особу про можливі подальші юридичні дії із захисту своїх прав та притягнення порушника до відповідальності; забезпечує надання психологічної та медичної допомоги дітям, які є свідками чи потерпілими від насильства [4, с. 15]. Франція найбільше потерпає від домашнього насильства. Від 200 тис. до 2 млн жінок у країні стають жертвами насильства в сім'ї, причому 400 жінок щорічно помирають від побоїв, завданих чоловіками [5]. Існують державні установи для боротьби з цим: служба прав жінок і рівності між статями та міжвідомча комісія щодо захисту жінок від насильства і боротьби з торгівлею людьми [6], але їхню ефективність ставлять під сумнів. Проте серед позитивного досвіду Франції щодо протидії цій проблемі можна виділити співпрацю з «Гарячою мобільною лінією», яка дозволяє оперативно прибувати до місць конфлікту, визначені засоби правового захисту для того, щоб нападник невідкладно покинув помешкання, використання призначених судом електронних GPS-браслетів, які надсилають сигнали тривоги поліції, коли кривдник наближається до постраждалої особи, або у відповідь на сигнал від жертви [2, с. 70].

У Польщі насильство в сім'ї карається суворіше, ніж насильство проти сторонніх осіб. У статті 207 Кримінального кодексу Польщі встановлено, що насильство проти близької особи карається позбавленням волі на строк від 3 місяців до 5 років. Також слід зазначити, що згідно з чинним законодавством Польщі за вчинення домашнього насильства передбачена виключно кримінальна відповідальність. Закон щодо протидії злочинам в сім'ї 2010 р. (Закон про сімейне насильство) є одним із найважливіших законодавчих актів у сфері протидії домашньому насильству в Польщі. Він був одним із перших законодавчих актів у Європі, який ухвалено з метою посилення захисту жертв домашнього насильства та притягнення кривдників до відповідальності.

Цікавим є досвід Польщі стосовно «Блакитних карт», що є абсолютно новим та інноваційним серед інших країн [7]. Блакитна карта – це документ, який заповнюється співробітником поліції при виявленні домашнього насильства і використовується для

документування фактів, пов'язаних з насильством в сім'ї, і для оцінки ризику подальшого насильства. Хоча проблема домашнього насильства у Польщі досі залишається актуальною, але заходи, вжиті органами влади, здаються більш ефективними порівняно з іншими країнами.

Погоджуючись з І. Сквірським [8, с. 296], слід зазначити, що для запозичення досвіду зарубіжних країн у нормотворчій діяльності має обов'язково враховуватися специфіка нашої країни, реальні потреби її нормотворчої та правозастосовної діяльності. Те, що може бути ефективним та прийнятним у зарубіжних контекстах, не завжди може бути адаптованим без внесення змін для власної країни через різницю в культурних цінностях чи історичних традиціях. Проте запозичення досвіду зарубіжних країн у сфері протидії домашньому насильству є можливим і необхідним для України. Ураховуючи культурні цінності та історичні традиції, можна запровадити такі заходи:

1. Залучення громадськості до протидії домашньому насильству, зокрема, шляхом проведення освітніх кампаній та створення громадських організацій, які допомагають жертвам домашнього насильства. Створення недержавних установ допоможе посилити зв'язок між суспільством і державою, що сприятиме створенню всебічного контролю за домашнім насильством та підтримці жертв;

2. Розширення мережі притулків, передбачених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [9], які забезпечують безпечне місце для перебування жертв домашнього насильства, а також запровадження програми соціальної підтримки для жертв домашнього насильства, яка допоможе їм відновити своє життя після насильства. В ідеалі такі установи мають бути створені в достатній кількості в кожній області країни.

1. Чим фонд «Альтернатива насильству» (Alternative to Violence, ATV) може допомогти людині, котра зазнала насильства або нападу? *dinutvei.no*. URL : <https://dinutvei.no/uk/українська/чим-atv-може-допомогти-людині-котра-зазн/>.

2. Галай А. О., Галай В. О., Головка Л. О., Муранова В. В. та ін Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / за заг. ред. А. О. Галай. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

3. Die wichtigsten Fakten zum Thema häusliche Gewalt auf einen Blick. *Lpb*. URL : <https://www.lpb-bw.de/gewalt-gegen-frauen>.

4. Гонгаренко В. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2022. Vol. 1. No. 3. P. 7–21.

5. At least 2.000.000 women are victims of domestic violence in France. *Domestic violence*. URL : http://www.sosfemmes.com/english_domestic_violence/violence_statistics.htm.

6. Décret 2013–8 du 3 janvier 2013 portant création du Haut Conseil à l'égalité entre les femmes et les hommes. *Legifrance*. URL : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000026894625&dateTexte&categorieLien=id>.

7. Процедура «Блакитної карти». *Migrapolis*. URL : <https://www.migrapolis.pl/ua/тематичні-розділи/для-жінок-мігранток/процедура-„блакитної-карти”>.

8. Сквірський І. О. Виправні роботи як вид адміністративного стягнення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Вип. 35. С. 295–297.

9. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 655. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/423-425

Дмитро ХУДЕНКО
ветеран Національної
поліції України

ПУБЛІЧНІ (ВІДКРИТІ) ДАНІ ТА ПРОАКТИВНИЙ ПІДХІД В ІЛР

Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, що відкриває нові можливості для збору, аналізу та використання відкритих даних. У контексті забезпечення національної безпеки та оборони актуальність використання публічних даних полягає у необхідності розробки та впровадження інноваційних підходів. Проактивний підхід в Intelligence-led policing (далі – ІЛР) не тільки дозволяє підвищити ефективність виявлення та протидії загрозам, але й сприяє формуванню більш гнучких та адаптивних систем державного управління.

Практичне значення нашого дослідження полягає у впровадженні ІЛР як засобу підвищення ефективності роботи сектора безпеки та оборони. Інтеграція відкритих даних і проактивних підходів дозволяє оптимізувати процеси прийняття рішень, планування заходів безпеки та алокації ресурсів, забезпечуючи при цьому високий рівень прозорості та відповідальності.

Метою дослідження є характеристика потенціалу використання публічних даних та проактивного підходу в ІЛР для підвищення ефективності аналізу громадської безпеки.

Відомо, що комплексний огляд сектора безпеки і оборони охоплює аналіз оборонного сектора, громадської безпеки, оборонно-промислового комплексу, розвідки, кіберзахисту та боротьби з тероризмом [1].

У проактивному підході в ІЛР вбачаємо потенціал істотного покращання аналізу громадської безпеки при складанні згаданого комплексного огляду через низку спроможностей: зосередження на загрозах і ризиках; прийняття рішень на основі даних; співпрацю та обмін інформацією; адаптивність та гнучкість; реалізацію превентивної діяльності.

Розглянемо більш детально спроможність прийняття рішень на основі відкритих даних.

Відкриті дані вважаємо одним із різновидів даних, які рекомендовано активно збирати з різних джерел, включаючи статистику злочинності, повідомлення та звернення громадян, інформацію від інших відомств та організацій.

Український державний портал відкритих даних [2] є наймасштабнішим джерелом, на який доцільно звернути увагу. Згаданий портал є офіційною платформою, яка забезпечує вільний доступ до наборів даних, що генеруються урядовими органами та іншими державними інституціями. Характер та природа даних є різноманітними – вони варіюються від статистичних показників до конкретних переліків подій або цифр. Наприклад, перелік подій, що сталися за участю автомобільного та міського електричного транспорту на ліцензованому транспорті, або екологічна та радіаційна обстановка в зоні розташування атомних електростанцій [3].

Використання порталу може надати ряд переваг (доступність, прозорість та підтримка обґрунтування прийняття рішень тощо), але у контексті реалізації проактивного підходу в ІЛР також має деякі обмеження (обмеження даних; відсутність глибокого розуміння контексту; використання обмеженого набору даних; відсутність даних реального часу та ін.).

За його допомогою відносно зручно інтегрувати дані з різних джерел, включаючи соціальні, економічні, освітні та інші відомості. Це важливо для розуміння ширшого соціального та економічного контексту злочинності, щоб ефективно аналізувати громадську безпеку. При цьому використання експертного аналізу для інтерпретації відкритих даних та визначення потенційних помилок допоможе покращити якість аналізу.

У цьому напрямі існує ряд реалізованих ідей [4], впровадження яких переслідувало власну мету, і всіх їх визнаємо фрагментарними доповненнями, що можна запозичити.

Отже, використання порталу має значний потенціал. Але комплексний підхід вимагає інтеграції з іншими інформаційними ресурсами.

Інші ресурси з Інтернет-мережі також певною мірою здатні задовольнити потребу в отриманні даних та їх аналізі, і вибір найбільшої колекції відкритих даних залежить від конкретної галузі та типу даних, які цікавлять ініціатора. Деякі з відкритих даних включають: Google Dataset Search; Kaggle; GitHub; EU Open Data Portal; Sentinel-hub; World Bank Open Data тощо. Наприклад, World Bank Open Data [5] є ключовою платформою доступу до широкого спектра відкритих даних, пов'язаних з глобальним розвитком, включаючи економіку, освіту, населення, охорону здоров'я, енергетику, навколишнє середовище та багато інших показників.

В умовах правового режиму воєнного стану слідом за відомим сайтом «Миротворець» з'явився ряд інших специфічних ресурсів. Наприклад, WarArchive, що дозволяє у картографічному вигляді відслідковувати та фіксувати перебіг ситуації на лінії фронту, зокрема активність в тилу противнику, окупаційну інфраструктуру, знищену техніку та укріплення.

DeepStateMap.Live [6] є іншою інтерактивною мапою, що відображає ситуацію бойових дій в Україні. Вона містить хронологічну візуалізацію даних не лише про бойові дії, але й про погодні умови, радіаційний стан, пожежі, фортифікаційні споруди тощо. Джерелами мапи не є офіційні оперативні розвіддані, всі потоки її інформації можуть мати викривлення.

Вкрай цікавим є розкриття досвіду, як використовувати PostgreSQL для вирішення геоаналітичних завдань, зокрема у військовій сфері. Автор Т. Кльоба, ділиться досвідом роботи з геоданими, пояснюючи методи обробки геоданих у PostgreSQL. Він описує процеси імпорту даних, використання геопросторових індексів, а також техніки аналізу даних. Стаття містить практичні поради та приклади, які можуть бути корисними для розробки нових рішень.

Специфічним новоствореним ресурсом визнаємо ще декілька тематичних нових сайтівде збирають факти про втрати російської армії та інших військових формувань, задіяних у збройній агресії російської федерації проти України. Ще одним не менш інформативним джерелом визнаємо тематичні канали у застосунках для обміну повідомленнями [7; 8].

Звісно, для реалізації ідеї акумулювання будь-яких даних потрібна платформа, що вже вирішувалось та розглядалось, наприклад, у частині геопротифілювання [9, с. 227–252] або ж шляхом створення відповідної спеціалізованої платформи [10].

Серед основних проблем, які у цьому контексті також потребують подальшої уваги, варто зазначити інтеграцію даних з різноманітних джерел, забезпечення їх актуальності та надійності, а також розвиток методологій аналізу даних. Важливим є також подолання юридичних та етичних викликів, пов'язаних з використанням персональних даних та забезпеченням приватності. Наприклад, використання витоків даних противника.

На нашу думку, такий стан справ потребує продовження обговорення можливості застосування єдиної платформи. Але додамо, що цьому процесу має передувати вироблення на концептуальній основі цифрової стратегії розвитку з урахуванням передових технологій та вирішення наявних проблем, єдиного бачення цифрових змін моделі організації виконання поставлених завдань, визначення цифрового порядку дій, покращення забезпечення інформацією споживачів та трансформації організаційної культури всередині державних військових та правоохоронних інституцій.

Існуючі національні військові практики свідчать про появу платформ «Кропива» та «Дельта». Їхня специфіка має військовий характер без урахування усього спектра функціонального призначення сектора безпеки та оборони. Вони можуть розглядатись як прикладний інформаційний ресурс.

За кордоном використання систем згаданого рівня визначається спроможністю бюджету та функціонуванням інституцій на кшталт “DARPA”.

Таким чином, впровадження проактивного підходу в ІІР у процес складання комплексного огляду сектора безпеки і оборони може не тільки дозволити ефективніше виявляти та аналізувати потенційні загрози, але й сприяти більш обґрунтованому плануванню, співпраці між державними інституціями, адаптивності до мінливих обставин та розробці ефективних превентивних заходів.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Портал відкритих даних. URL : <https://data.gov.ua/>.

3. Перелік подій, що сталися за участю автомобільного та міського електричного транспорту. Дія. URL : <https://data.gov.ua/dataset/5d02804c-c04b-445b-97f9-71227152f4cb>.

4. Мапа злочинності. Київ. CityScale. URL : <https://www.cityscale.com.ua/uk/index.htm?data=crimes®ion=kyiv>.

5. World Bank Open Data. *THE WORLD BANK*. URL : <https://data.worldbank.org/>.
6. DeepStateMAP. URL : <https://deepstatemap.live/>.
7. Russian Officers killed in Ukraine. *Telegram*. URL : <https://t.me/KilledInUkraine>.
8. Горюшко. *Telegram*. URL : <https://t.me/s/pechalbeda200>.
9. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.
10. Узлов Д. Ю., Струков В. М., Григорович О. Б. та ін. Застосування інтелектуальної системи кримінального аналізу в реальному часі (RICAS) для аналітичного супроводу оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 132–139.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/425-426

Катерина ЧИШКО

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРІВ ПРЕВЕНЦІЇ ВІДДІЛІВ ПОЛІЦІЇ (ПОГ І ДОП)

У 2019 році стартувала чергова реформа в органах Національної поліції України – проєкт «Поліцейський офіцер громади». Його мета була декларована як «забезпечення кожної територіальної громади окремим офіцером, який не тільки працюватиме на території цієї громади, але й житиме там» [1], а реалізація передбачала профільне навчання поліцейських за специфікою поліцейських офіцерів громади (далі – ПОГ). У цьому ж році постало логічне питання про правову основу діяльності ПОГ, яке згодом було вирішене «адаптацією» профільного підзаконного нормативно-правового акта, який регламентував діяльність дільничних офіцерів поліції (далі – ДОП), – Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650 [2]. Причому така адаптація «еволюціонувала» в уніфікацію, оскільки більшість положень стали стосуватись не тільки ДОП, а і ПОГ із відмінностями щодо: їхніх повноважень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху (п. 4 Розділу II); складання плану ПОГ; здійснення профілактичних заходів; особливостей реагування на повідомлення та проведення превентивної діяльності в разі переведення, відрядження чи звільнення (п. 5, 6, 9 Розділу IV); виділення службового приміщення та іншого матеріально-технічного забезпечення (п.п. 2, 4 Розділу VII). Аналіз вказаної інструкції дозволяє дійти висновку, що основоположні питання засад діяльності ПОГ так і не були врегульовані. Незрозумілим залишається в такому контексті укладення меморандумів між ГУНП в областях і територіальними громадами. Наприклад, у Сумській області цей документ містить положення про те, що «громада забезпечує поліцейського офіцера місцем роботи, маркує службовий автомобіль розпізнавальними знаками належності до громади. Заробітну плату, оснащення, планшет, доступ до бази даних, підтримку додатковими силами і засобами бере на себе поліція. Поліцейський офіцер громади 90 % часу проводитиме у громаді і буде підзвітний їй. Це буде працівник поліції з усіма передбаченими правами і обов'язками, але житиме і працюватиме він у громаді, якій і надаватиме послуги...» [3].

На четвертий рік реалізації проєкту його вектор суттєво змінився через ідею «відмовитись» від ДОП, що у 2023 р. і було реалізовано в місті Вінниця [4]. Слід констатувати, що за таких умов нівелюється первинна ідея проєкту «Поліцейський офіцер громади» в частині забезпечення кожної територіальної громади окремим офіцером і проживання ПОГ на території громади, тому що: по-перше, територіальні громади міста, як правило, мають достатньо велику територію, особливо великі міста (Київ, Харків, Одеса, Дніпро, Львів), яка сьогодні поділена на поліцейські дільниці в межах одного району, тобто району міста (які теоретично і можуть бути територіальною громадою), і там наразі працюють не один ДОП, а декілька; по-друге, сумнівною

вбачається прив'язка ПОГ до конкретного району міста, адже виходить, що поліцейський, який працював на цій території тривалий період, внаслідок чого має унікальний досвід роботи саме на цій поліцейській дільниці, має бути звільнений, якщо він не є мешканцем цього району, що виглядає абсолютно абсурдно.

Підсумовуючи все викладене вище, можна констатувати необхідність перегляду концепції проєкту «Поліцейський офіцер громади», в тому числі з урахуванням досвіду останніх двох років, протягом яких діє режим воєнного стану.

1. Поліцейський офіцер громади. *Національна поліція України*. URL : <https://www.ppu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi>.

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>.

3. «Поліцейський офіцер громади»: на Сумщині підписано меморандум між Нацполіцією та територіальними громадами. *Сумська обласна рада*. URL : <https://sorada.gov.ua/actual/actual/21772-2021-09-09-10-24-53.html>.

4. Наразі у Вінниці діє вісім поліцейських станцій і працює 49 поліцейських офіцерів громади. *Вінницька міська рада*. URL : <https://www.vmr.gov.ua/narazi-u-vinnytsi-diie-visim-politseiskykh-stantsii-i-pratsiuie-49-politseiskykh-ofitseriv-hromady>.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/426-428

Оксана ЧОРНОМАЗ

доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ¹

Унаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України відбулося суттєве руйнування укладу життя усього населення нашої держави, різко змінились економічні умови та спроможність людей, їхні соціальні ролі та взаємовідносини, у тому числі й всередині родини. Відповідно, проблема домашнього насильства та ефективного реагування на його прояви не втратила своєї актуальності [8, с. 355].

Сучасні демократичні держави утверджують принцип рівності у різних сферах, у тому числі і у родинних відносинах, у той же час проблема подолання та протидії домашнього насильства є невирішеною. Понад десять років в Україні триває війна та понад два роки – повномасштабне вторгнення, що посилює проблему домашнього насильства. Незважаючи на те, що багато родин роз'єднанні, перебувають за кордоном, зростає кількість тих, хто належить до груп ризику щодо насильства та торгівлі людьми. Так само мільйони українців втратили дім чи стали вимушеними переміщеними особами всередині держави. Економічні втрати, безробіття, відсутність житла впливають на збільшення напруги та конфлікти усередині родин – все це призводить до конфліктів та насильства. Саме тому проблеми дії принципу заборони насильства в сім'ї стають особливо актуальними [1, с. 592].

З перших днів війни громадські організації, соціальні структури й експерти, які займаються профілактикою та протидією домашньому насильству, прогнозували стрімке зростання кількості епізодів, вказуючи на сукупність чинників, які підвищують ризик домашнього насильства в умовах війни.

Україна є учасницею низки міжнародних документів у сфері прав людини, які прямо забороняють сексуальне насильство, а саме: Міжнародного пакту про громадянські та

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть нести за них відповідальність.

політичні права та Конвенції про права дитини; обов'язковими є положення Загальної Рекомендації Комітету з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок, яка прямо підкреслює зобов'язання держави запобігати, розслідувати та притягати до відповідальності за сексуальне насильство. А також Україна є учасницею низки конвенцій Ради Європи, таких як: Конвенція Ради Європи про захист прав та основоположних свобод людини, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та нещодавно ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [4, с. 96].

Лише після початку збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. Верховна Рада України 20 червня 2022 р. ратифікувала Стамбульську конвенцію [3], яка є золотим стандартом прав жінок та дітей, що є частиною прав людини та європейських цінностей. 21 червня цього ж року Закон про ратифікацію підписав Президент України, і 01 листопада 2022 р. ця конвенція набрала чинності для України. Положення Конвенції передбачають, що права та інтереси потерпілих від насильства мають бути в центрі уваги незалежно від перебігу обставин в державі, що зобов'язує відповідні органи, установи до координованої співпраці між собою та з громадськими організаціями [2, с. 487].

Крім того, прийнято Стратегію ЄС щодо гендерної рівності на 2020–2025 роки, в рамках якої мають бути вжиті комплексні заходи із запобігання та боротьби з гендерним насильством, підтримки і захисту потерпілих, притягнення винних осіб до відповідальності. В обґрунтуванні прийняття стратегії міститься невтішна статистика, що в ЄС 33 % жінок є жертвами сексуального чи психологічного насильства, 22 % жінок стають жертвами насильства від своїх партнерів [5].

У стратегії наголошується на важливості ефективності насамперед профілактики насильства, що можливо досягти шляхом навчання хлопчиків та дівчаток гендерній рівності з раннього віку та підтримки розвитку ненасильницьких стосунків.

Окрім того, необхідним є впровадження мультидисциплінарного підходу серед служб та уповноважених осіб, включаючи систему кримінального правосуддя, служби підтримки потерпілих, програм для кривдників, а також забезпечення дієвості соціальних та медичних служб [1, с. 596].

08 березня 2022 р. Комісія ухвалила пропозицію прийняти Директиву про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Пропозиція містить правила захисту потерпілих та пропонує посилити відповідальність, а також гарантувати належний захист від насильства, незалежно від того, відбувається воно онлайн чи офлайн. Згідно з указаною Директивою правопорушеннями визнаються: сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, калічення жіночих статевих органів, примусові шлюби, примусові аборти або стерилізацію, торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, переслідування, сексуальні домагання, феміцид, мову ненависті та злочини на ґрунті статі та різні форми онлайн-насильства («кібернасильство»), включаючи обмін або маніпулювання інтимними матеріалами, кіберпереслідування [6].

Насильство щодо жінок та дітей під час збройних конфліктів, у тому числі всі форми сексуального насильства, були засуджені Резолюцією 1888 (2009), ухваленою Радою Безпеки ООН 30 вересня 2009 р. Під час війни, 20 червня минулого року Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка набула чинності з 01 листопада. Незважаючи на ратифікацію із суттєвим застереженнями, а саме, що наша держава має право не приводити національне законодавство у відповідність до Конвенції, враховуючи ст. 9 Конституції України та ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори», положення Стамбульської Конвенції все одно підлягають застосуванню та матимуть пріоритет, у випадку неузгодженості національного нормативно-правового акта із міжнародною нормою, оскільки остання матиме пріоритетне застосування.

Окрім того, прийнятий ще 7 грудня 2017 р. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вже заклав багато інструментів протидії насильству в сім'ї, що відповідають європейським стандартам та Стамбульській Конвенції. Зокрема, для національної поліції передбачено повноваження щодо винесення термінового заборонного припису щодо кривдника, ведення профілактичного обліку кривдників, проведення профілактичних заходів, дійснення контролю за виконанням кривдником спеціального заходу тощо [1, с. 596].

В умовах російсько-українського збройного конфлікту підлягають застосуванню норми і Додаткового Протоколу Женевської конвенції, статтею якого визначено, що

заборонені й залишатимуться забороненими такі дії: насильство над життям, здоров'ям, а також погрози вчинити будь-яку із зазначених дій. Ця норма Додаткового Протоколу чи не єдина, яка забороняє вчинення окремих актів сексуального насильства як щодо жінок, так і щодо чоловіків [4, с. 94].

Оскільки головним позитивним обов'язком держави є створення національної правової бази (national legal framework), яка забезпечує ефективний захист прав людини [7, с. 36], ратифікація Стамбульської конвенції та подальша імплементація її положень в українське законодавство підкреслює зусилля України щодо досягнення мети ефективно протидіяти насильству стосовно жінок і домашньому насильству.

1. Менджул М. В. Принцип заборони насильства в сім'ї: впровадження європейських та міжнародних стандартів в умовах воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 592–596. URL : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.103>.

2. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 486–488. URL : http://lsej.org.ua/10_2023/118.pdf.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Ратифіковано із заявами Законом України від 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

4. Баранюк Д. Є., Бугаєць Т. І. Захист природних прав постраждалих осіб від насильства в умовах російсько-української війни. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Кривий Ріг, 30 вер. 2022 р.). Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 96–99.

5. Gender Equality Strategy. *European Commission*. URL : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en.

6. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Combating Violence Against Women and Domestic Violence. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>.

7. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посібник. Харків, 2018. 233 с.

8. Блага А. Б., Адащик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 355–358. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/86.pdf.

УДК 351.74/753.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/428-430

Дмитро БОДИРЄВ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ КРИЗЬ ПРИЗМУ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЧИ ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Поліцейські Національної поліції України (далі – НПУ), щоденно виконуючи завдання, що Законом України «Про Національну поліцію» покладаються на правоохоронців вказаної інституції, стикаються з різними категоріями громадян, в тому числі й так званими «проблемними», серед яких: особи, що перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, особи, які ведуть аморальний спосіб життя, раніше засуджені особи та особи, схильні до вчинення протиправних діянь, як адміністративних, що посягають на громадську безпеку, так й інших видів правопорушень, в тому числі й кримінальних, незалежно від їх спрямованості. Взаємодія з вказаними категоріями осіб зумовлює потребу здійснення певного балансування поліцейським з метою недопущення виникнення та ескалації конфлікту.

Підкреслюючи актуальність цього дослідження, відзначимо, що нормативно на структурні підрозділи НПУ законодавцем у п. 10 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» покладено повноваження щодо вжиття заходів для забезпечення публічної безпеки

і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях [1]. Здійснення таких заходів віднаходить свій вияв у виконанні підрозділами превентивної діяльності (дільничні офіцери поліції, ювенальна превенція, групи реагування патрульної поліції, поліцейські офіцери громад та пілотний проєкт «служба освітньої безпеки», який також дотичний до підрозділів превентивної діяльності) службових повноважень, пов'язаних з візуальним контролем за дотриманням громадської безпеки в публічних місцях, забезпеченням публічного порядку під час проведення масових заходів як на відкритих ділянках місцевості (парки, проспекти, сквери), так й на територіях, у будівлях, які мають обмежений простір (амфітеатри, палаци спорту, палаци культури тощо), та виявленням, припиненням і документуванням вчинених адміністративних правопорушень у сфері громадської безпеки, складанням адміністративних матеріалів за вказаними фактами (протоколи та постанови про адміністративні правопорушення).

У Конституції України чітко зазначено, що життя, здоров'я, честь та гідність людини є найвищою соціальною цінністю і держава зобов'язана забезпечувати кожному громадянину недоторканність та безпеку. З цього приводу основним завданням для української держави є забезпечення реалізації прав та свобод своїх громадян. Національна поліція України відіграє ключову роль у забезпеченні внутрішнього правопорядку в країні, надаючи захист і охорону прав і свобод людини, підтримуючи публічну безпеку і порядок, а також здійснюючи боротьбу зі злочинністю. Поліцейські в Україні мають законодавчо надане право застосовувати вогнепальну зброю в умовах воєнного стану з метою забезпечення власної безпеки і врятування власного життя [2, с. 443].

Зазначене законодавче право застосування вогнепальної зброї визначене у статті 46 Закону України «Про Національну поліцію», проте для встановлення визначеності критерію правомірності його застосування, в тому числі й в контексті забезпечення публічної безпеки, необхідно звертатись до норми статті 29 вищезазначеного Закону, що встановлює вимоги до поліцейського заходу, до якого в тому числі належить найсуворіший захід примусу – застосування вогнепальної зброї. Взаємодія з вищезгаданими «проблемними» категоріями осіб, як раніше нами було зауважено, потребує дотримання певних меж недопущення конфліктності, так як взаємодія з мінімальним рівнем ризику у будь-який момент може перерости у тактичну ситуацію, в якій застосування або використання вогнепальної зброї стає єдиним можливим інструментом припинення чи протидії вчинюваним окремими особами протиправним діям.

Масові заворушення на сьогодні все більше розповсюджуються в нашому суспільстві. Причинами цього є нестабільна політична, економічна, соціальна ситуація в державі. Специфікою масових заворушень є те, що в більшості випадків вони мають агресивний та непрогнозований характер [3, с. 83]. Поліцейська присутність під час масових заворушень – це обов'язковий елемент забезпечення публічної безпеки, так як вказане явище має кримінально-протиправний характер та переслідується державою з метою притягнення до кримінальної відповідальності. Нерідко організація таких заворушень пов'язана з попередньою сплатою грошей учасникам таких заходів, які є антисоціальними елементами та схильні до вчинення насильницьких дій, що, в свою чергу, надає правові підстави застосування вогнепальної зброї за неможливості досягнення припинення протиправних дій в інший спосіб. Також варто відмітити, що під час масових заворушень не виключається здійснення збройних нападів їх учасниками або раптових нападів із застосуванням засобів, які загрожують життю чи здоров'ю людей, що, в свою чергу, породжують підстави застосування вогнепальної зброї без попередження.

Враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновків, що забезпечення публічної безпеки – це невід'ємний елемент здійснення поліцейськими своїх повноважень, який віднаходить свій вияв у буденних явищах, таких як складання матеріалів про адміністративні правопорушення, забезпечення публічної безпеки під час масових заходів та здійснення реагування на вчинення масових заворушень. Застосування вогнепальної зброї у вказаному контексті – це право, яке виникає у виключних випадках та є чітко внормованим у Законі України «Про Національну поліцію», тому поліцейським під час виконання своїх обов'язків із забезпечення публічної безпеки варто утримувати чітку межу між конституційними правами суб'єктів поліцейської взаємодії та найбільш суворим примусовим заходом, що може застосовуватись внаслідок вчинення ними протиправних діянь.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Глян Т., Зеленський Є. Виконання службово-бойових завдань, пов'язаних з застосуванням вогнепальної зброї співробітниками Національної поліції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Т. 1. № 80. С. 441–445.

3. Казначеев Д., Бодирев Д. Дотримання прав людини під час проведення масових заходів. *Дотримання прав людини у правоохоронній діяльності: стан та перспективи : матеріали Всеукр. круглого столу* (м. Дніпро, 28 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 83–85.

УДК 351.74/753.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/430-431

Олена БОЙКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку воєнного стану в Україні, зумовленого російським вторгненням 24 лютого 2022 р., питання використання вогнепальної зброї поліцейськими та громадянами країни набуло ще більшої актуальності, оскільки законодавчого регулювання цієї сфери виявляється недостатнім. Введення воєнного стану викликало зміни у багатьох нормативно-правових актах, але виникають практичні труднощі у реальному використанні зброї поліцейськими та громадянами.

Наразі криміногенна ситуація в Україні є небезпечною для державних інститутів та всього населення. Умови воєнного стану вимагають від правоохоронних органів посиленого режиму та цілодобового моніторингу. Поліція, дотримуючись законів, забезпечує безпеку громадян, включно з патрулюванням вулиць та проведенням перевірок [1, с. 288].

Під час виконання своїх обов'язків поліцейські можуть застосовувати запобіжні та примусові заходи, які необхідні для забезпечення громадської безпеки та порядку, в тому числі і на деокупованих територіях.

Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» найсуворішим заходом примусу є використання вогнепальної зброї. Таке застосування повинно відбуватися в межах закону, та слід дотримуватися вимог щодо недопущення перевищення повноважень та завдання шкоди [2; 3, с. 154].

У результаті аналізу особливостей діяльності органів поліції щодо забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану зроблено висновок, що реалії сьогодення вимагають вироблення дієвих алгоритмів дій поліцейських в умовах активних бойових дій та на деокупованих територіях, зокрема щодо:

- розмінування територій і будівель слідчо-оперативними групами, обладнаними пересувними криміналістичними лабораторіями;
- виявлення колаборантів і диверсійних груп;
- фіксації та документування воєнних злочинів залежно від їх типу (захист місця злочину, збереження доказів, проведення фото- та відеофіксації, опитування свідків);
- розслідування окремих видів військових злочинів;
- здійснення заходів поліцейського піклування з урахуванням суттєвого збільшення кола осіб, які потребують таких заходів; перевірки транспортних засобів на автошляхах та блокпостах;
- пошуку безвісти зниклих осіб.

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що проблематика використання вогнепальної зброї працівниками поліції в умовах воєнного стану потребує подальшого дослідження і ретельного вивчення. Умови, в яких опиняються поліцейські, часто є екстремальними, що вимагає від них вжиття заходів самозахисту та захисту інших осіб шляхом використання зброї. Основна мета такого застосування полягає в захисті життя як

поліцейських, так і інших осіб, які перебувають у зоні небезпеки.

Неможливо не враховувати той факт, що вогнепальна зброя являє собою об'єкт підвищеної небезпеки і вимагає уважного та професійного володіння та використання.

На наше переконання, для вирішення цього питання необхідно вжити кілька заходів. Зокрема, важливо вдосконалити нормативно-правову базу, пов'язану із застосуванням вогнепальної зброї.

Також необхідно чітко роз'яснити та висвітлити зміни, внесені до статті 42 Закону України «Про Національну поліцію», щодо оцінки рівня опору поліцейському та уточнення переліку доступних засобів, які може використовувати поліцейський.

1. Безпалова О. І. Перспективні шляхи підвищення ефективності підготовки поліцейських до виконання покладених на них обов'язків в умовах правового режиму воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. наук. праць. Харків, 2022. С. 287–288.

2. Навчання поліцейських на початковому етапі вогневої підготовки : метод. рекомендації / за заг. ред. В. Д. Поливанюка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 52 с.

3. Покайчук В. Я., Поливанюк В. Д. Концептуальні засади службової підготовки поліцейських. *Особливості підготовки поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 трав. 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 154–157.

УДК 351.74+342.951

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/431-432

Євген ГІДЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

Превентивна діяльність та безпекові ініціативи поліції є важливими складовими системи правоохоронної діяльності як на національному, так і міжнародному рівнях. Даний аспект діяльності поліції зорієнтований на запобігання злочинам та іншим правопорушенням шляхом активного втручання та впливу на потенційних злочинців, а також через сприяння формуванню безпечного соціального середовища.

Профілактичні заходи, як невід'ємна складова правопорядку, мають за мету запобігти злочинності та іншим правопорушенням. Вони охоплюють широкий спектр дій, які здійснюються поліцією та іншими відповідальними органами. Українське законодавство, зокрема стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію», визначає одинадцять таких заходів, включаючи перевірку документів особи, опитування, огляд, зупинку машини, обмеження пересування особи та ін. [1].

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про різноманітність підходів до профілактичних заходів у європейських країнах. Деякі з них акцентують увагу на розширенні повноважень поліції, інші – на активній участі громадян у забезпеченні безпеки та порядку. Наприклад, у Великобританії успішно функціонує проект «Сусідське спостереження», який залучає громадськість до забезпечення громадського порядку та підвищення рівня безпеки в районах [2, с. 48].

У британській поліції ключову роль відіграє організаційна структура, зокрема поділ на поліцейські дільниці з місцевим управлінням. Це дозволяє забезпечити ефективну роботу поліції на місцевому рівні та підвищити контроль над безпекою в окремих територіальних одиницях.

У цілому профілактичні заходи є необхідним інструментом в боротьбі з правопорушеннями. Різноманітність підходів та співпраця з громадськістю допомагають

забезпечити ефективне функціонування правоохоронних органів та зміцнити безпеку в суспільстві.

Правове регулювання управлінської сфери в Україні складається з системи нормативно-правових актів, що визначаються різноманітними параметрами, у тому числі юридичною силою, назвою, процедурою введення в дію. Однак основною метою цих актів є забезпечення порядку, стабільності та ефективного функціонування усієї системи держави [3, с. 63].

Поняття адміністративного процесу містить захист громадської безпеки, прав та свобод громадян та їх організацій, охоплюючи широкий спектр діяльності – від розробки законодавчих і адміністративних актів до їх впровадження та виконання. Ця діяльність здійснюється як державними, так і недержавними організаціями і включає заходи примусу щодо фізичних та юридичних осіб відповідно до встановлених законом умов.

У правових документах положення про громадську безпеку розглядаються як важлива складова структури державного управління та форма виконавчо-розпорядчої діяльності. Адміністративно-правове забезпечення громадської безпеки, його форми, види та методи, у свою чергу, визначаються численними чинниками, включаючи особливості оборонної сфери та характер реальних суспільних відносин. Прийняття Закону України «Про Національну поліцію» стало важливим кроком на шляху до підвищення ефективності забезпечення громадської безпеки та порядку в Україні, закріпивши «забезпечення публічної безпеки і порядку» як одне з головних завдань поліції. Правове регулювання підтримання публічної безпеки та порядку в Україні забезпечується різними нормативно-правовими актами, такими як Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, а також міжнародні угоди, ратифіковані Україною [1].

У міжнародному вимірі превентивна діяльність поліції здійснюється в рамках співпраці між країнами та міжнародними організаціями. Такі організації, як Інтерпол та Європол, сприяють обміну інформацією, координації спільних операцій та розвитку міжнародного правового співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю. Крім того, різноманітні міжнародні угоди та конвенції регулюють співпрацю між країнами у сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, тероризмом та іншими загрозами безпеці.

Загалом превентивна діяльність та безпекові ініціативи поліції в національному та міжнародному вимірах є важливими для забезпечення громадської безпеки та підтримання правопорядку. Ці заходи відіграють ключову роль у запобіганні злочинності та забезпеченні стабільності як на національному, так і міжнародному рівнях.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Основні виклики для прав людини під час воєнного стану: досвід Національної поліції України. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 48–49.

3. Зінченко Д., Дмитренко А. Контроль і нагляд як основа забезпечення законності в діяльності органів поліції. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023.

УДК 351.74+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/433-434

Крістіна ДЕРЕВ'ЯНКО

викладач кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина завжди були основоположним і першочерговим аспектом в розрізі діяльності органів Національної поліції. Однією із проблем, які періодично збурюють суспільну думку в Україні, є одночасно як нестримний розвиток правової системи нашої країни у сфері неухильного дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина, так і вимушена необхідність обмеження останніх в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації.

Зважаючи на той факт, що під час воєнного стану мають місце численні випадки порушення прав людини, хочемо навести декілька прикладів, які допоможуть визначити проблематику даного питання і деякі шляхи їх вирішення. Зокрема, в умовах воєнного стану передбачається порушення конституційного права, яке визначено ст. 33 Конституції України, щодо свободи вільного пересування шляхом введення комендантської години – порядку перебування на вулиці та в громадських місцях у певний час доби, визначеного місцевою військовою адміністрацією. До випадків обмежень прав людини також можна віднести можливість втручання у приватне життя осіб, обмеження права на участь в управлінні державними справами (відсутність виборів та референдумів на період дії воєнного стану), право вільно залишати територію України для військовозобов'язаних осіб, а також вільного пересування, що полягає у введенні особливого режиму виїзду та в'їзду до деяких населених пунктів.

Проте, незалежно від встановлення особливих правових норм, органи Національної поліції мають беззаперечно і неухильно опікуватись охороною, захистом прав, які були обмежені згідно з чинними нормативно-правовими актами, а також активно займатись відновленням порушених внаслідок військових дій прав та свобод. Вони також мають вживати заходів превентивного характеру, як-от:

– активний контроль та недопущення випадків мародерства на території України (особливу увагу потрібно приділяти деокупованим територіям);

– здійснення ретельних поверхневих перевірок на законних підставах для вчасного виявлення та контролю незаконного обігу різних видів зброї, а також дотримання громадянами правил зберігання та носіння вогнепальної зброї;

– здійснення на стаціонарно обладнаних блокпостах перевірок транспортних засобів для виявлення осіб, які можуть незаконно утримуватись, безвісти зниклих осіб, кола осіб, які знаходяться в розшуку;

– здійснення поліцейського піклування щодо категорій осіб, які підпадають під дію Закону України «Про Національну поліцію», тим самим захищаючи конституційні права дітей, осіб із проблемами психічного здоров'я тощо.

– забезпечення виявлення і вчасного повідомлення про виявлені факти катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує честь та гідність, поводження та покарання, забезпечення права на справедливий суд та правову допомогу;

– здійснення заходів виховної тематики, профілактичних бесід з громадянами задля формування новітнього суспільства з підвищеним рівнем правової свідомості, зокрема роз'яснення методів та можливостей звернення до наявних діючих органів у разі порушення прав та свобод, а також підвищення суспільної свідомості та відповідальності щодо дотримання особистісних меж інших громадян.

Виконання поліцією покладених на неї завдань значно покращується шляхом взаємодії органів Національної поліції з іншими суб'єктами, такими як Збройні Сили України, Національна гвардія, Служба безпеки України для організації спільного патрулювання, спільного несення служби на блокпостах, проведення заходів з метою

стабілізації оперативної обстановки, несення сумісної служби під час масових заходів тощо.

Війна безупинно формує дегуманізований погляд на порушення прав та свобод людини, зменшує толерантність до випадків насилля, підвищує терпимість до злочинів. Проте незалежно від цих похідних основним заданням органів Національної поліції є негайне реагування на злочини, протидія, фіксація та розслідування таких, превентивна діяльність, завдяки якій ми обов'язково прийдемо до створення необхідних умов для того, аби кожен громадянин міг жити зі знанням, що його життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека дійсно визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, і нам, як представникам органу виконавчої влади, треба приділяти прицільну увагу вищезгаданим заходам, які й допоможуть забезпечити гідні умови для реалізації прав та основних свобод людини та громадянина.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

УДК 351.74+342.78

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/434-435

Микола ДРОК

викладач циклу спеціальних дисциплін
ННІ заочного навчання
та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВЕКТОРИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРУП ПРЕВЕНТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

З метою встановлення партнерських відносин з населенням, здійснюючи одне з основних завдань поліції – надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, у складі Національної поліції з 2017 року виконують свої завдання групи превентивної комунікації. Роль таких груп особливо важлива під час надзвичайних ситуацій, зокрема і під час збройного конфлікту на території України. Поліцейські, які входять до складу таких груп, перебувають всередині надзвичайної ситуації та діють відповідно до заздалегідь розроблених алгоритмів та обставин, що динамічно розвиваються.

Варто відзначити, що діяльність груп превентивної комунікації в умовах дії воєнного стану в Україні є найбільш ефективною під час:

– здійснення заходів з добровільної або примусової евакуації населення з територій, які є зонами активних бойових дій, окупованих територій тощо. У таких обставинах навички спілкування поліцейських, які входять до складу зазначених груп, є ефективними, адже знання психології, особливо психології мас, допомагають уникнути конфліктних ситуацій, масових заворушень, організувати та спрямувати скупчення людей. Вважаємо, що у перші місяці війни під час масової евакуації людей на вокзалах, шляхах сполучення діяльність таких груп допомогла б уникнути тих порушень публічного порядку, які відбувалися, а також уникнути тієї кількості постраждалих, які отримали тілесні ушкодження, та інших негативних наслідків;

– прийняття громадою внутрішньо переміщених осіб, а також під час роботи з внутрішньо переміщеними особами. По-перше, внутрішньо переміщені особи – це особи, які опинилися в складних життєвих обставинах, а тому можуть бути психологічно нестабільними, неспроможними попіклуватися про себе або членів своєї родини. Такі особи потребують сторонньої підтримки. По-друге, приїзд до громади великої кількості внутрішньо переміщених осіб може спровокувати порушення публічного порядку, потребу оперативного застосування заходів з боку місцевої влади. Надання допомоги внутрішньо переміщеним особам з боку груп превентивної комунікації за таких обставин мінімізує негативні наслідки події;

– надання допомоги постраждалим від бойових дій, у тому числі під час ліквідації наслідків влучань російської армії по цивільним об'єктам, які знаходяться на території України.

Традиційно під час ліквідації наслідків ракетних ударів РФ по цивільним об'єктам України органи місцевої влади спільно з громадськістю організовують пункти (штаби) допомоги постраждалим від ракетного удару, куди можуть звернутися потерпілі особи. Такі особи перебувають у стані стресу, який може проявлятися у різних формах, як-от: ступор, розгубленість, істерика, активні дії тощо. Робота груп превентивної комунікації сприяє наданню допомоги таким особам завдяки навичкам спілкування, знанням з психології та права, раніше набутому досвіду. Іноді таким особам просто треба зрозуміти ситуацію, в якій вони опинилися, та алгоритм подальших дій. Навчені поліцейські сприяють попередженню та припиненню конфліктів, порушень публічного порядку, фактів мародерства тощо. Вони є ланцюгом між особами, які постраждали внаслідок бойових дій РФ, та місцевими органами влади, поліцією, Збройними Силами України, волонтерами та іншими представниками громади.

Проведений нами аналіз діяльності груп превентивної комунікації під час дії воєнного стану дозволяє виділити основні вектори такої роботи:

1. Забезпечення охорони публічного порядку;
2. Інформаційна підтримка громади та внутрішньо переміщених осіб;
3. Надання першої психологічної (виконання ролі активного слухача, промовляння та роз'яснення ситуації, що відбувається, тощо) та юридичної допомоги (пошук правових шляхів розв'язання проблем, надання алгоритму дій для вирішення юридичних питань тощо) постраждалим від збройного конфлікту, тобто здійснення підтримки людей у критичних ситуаціях, які настали внаслідок збройного конфлікту;
4. Деескалація конфліктів;
5. Надання гуманітарної допомоги;
6. Взаємодія з іншими підрозділами Національної поліції, Збройних Сил України, комунальними службами, волонтерами, громадськими організаціями та іншими представниками державної влади та громади.

Підсумовуючи, варто відзначити ключову роль груп превентивної комунікації під час дії воєнного стану, що полягає у наданні допомоги особам, які опинилися у надзвичайній ситуації, шляхом налагодження взаємодії та довіри між ними та представниками державної влади. Аналіз публічної інформації не дозволяє зробити висновки про результативність діяльності груп превентивної комунікації. Однак маємо констатувати необхідність більш ефективного залучення таких груп до тих подій, які відбуваються в громадах в умовах дії воєнного стану, забезпечення розвитку переговорних навичок поліцейських, які входять до складу груп превентивної комунікації, щодо спілкування з особами, які здійснюють протиправні дії, пов'язані зі збройним конфліктом в Україні (захоплення заручників, колобараційна, підривна, зрадницька діяльність тощо).

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 343.85+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/435-437

Євген ЄДАМЕНКО
викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Сьогодні фахівці стверджують, що в суспільстві лише актуалізувалась проблематика вчинення домашнього насильства, а тому забезпечення безпеки та захисту прав потерпілих вимагає особливої уваги до причин та умов, які сприяють насильству в родині.

Даний аспект потребує комплексного підходу, включаючи розробку стратегій соціально-економічного розвитку, удосконалення законодавства та активну участь громадськості. У цьому контексті важливо розглядати взаємодію різних сфер суспільства для

ефективного запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема в умовах війни в державі.

Чинним законодавством визначено, що домашнє насильство включає в себе акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, які мають місце в сім'ї або в місці проживання, як між родичами, так і між колишніми або теперішніми партнерами, або між особами, які спільно проживають та мають спільний побут. Важливо наголосити, що навіть якщо особи, які вчиняють домашнє насильство, не перебувають у родинних чи шлюбних відносинах з потерпілою стороною, це все одно кваліфікується як домашнє насильство [1].

В умовах воєнного стану вчинення домашнього насильства являє собою загрозу як національній безпеці, так і розвитку держави в цілому [2], в той же час профілактика ускладнюється об'єктивною неможливістю належно організувати діяльність відповідних державних установ на належному рівні, зокрема на територіях, де проводяться активні бойові дії.

Однією з негативних сторін даного злочину є його латентний характер, адже потерпілі досить часто не звертаються до поліції чи соціальних служб. Більшість громадян вважає, що в умовах воєнного стану, коли обмеження певних прав є законними та обумовленими потребами при введенні відповідного правового режиму, домашнє насильство, порівняно з іншими загрозами, не являє собою настільки значного порушення [3]. Іншими словами, самі постраждалі приховують реальний стан речей щодо проявів домашнього насильства. Відповідно до ст. 3 Конституції України в країні визнається, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека є найвищими соціальними цінностями. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [4].

Таким чином, визначення шляхів удосконалення та протидії домашньому насильству стає завданням, що сприяє виконанню державою взятих на себе зобов'язань із забезпечення прав і свобод людини.

У листопаді 2011 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Ця конвенція вимагає від урядів країн-учасниць вжити конкретних заходів для протидії всім формам насильства щодо жінок [5].

Проблематика домашнього насильства в Україні не була предметом спеціальних досліджень соціологів, психологів та соціальних практиків. Головними розробниками її стали переважно криміналісти, які займалися вивченням тяжких злочинів, зокрема тих, що відбуваються у сімейно-побутовій сфері. Тобто фактично аналізується лише статистика. Проте для ефективної боротьби з домашнім насильством важливо комплексно подолати такі проблеми, як безробіття, низький соціально-економічний розвиток, недостатня кількість робочих місць, нестабільне матеріальне положення сімей.

Протидія та запобігання домашньому насильству включає комплекс заходів, що їх мають вжити суб'єкти владних повноважень. Їхнє завдання – виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню домашнього насильства, запобігання насильству в сім'ї, а також уникнення, ліквідація наслідків насильства та притягнення винних до відповідальності. Це досягається шляхом застосування адміністративного законодавства, спрямованого на врегулювання громадського порядку у відносинах із сім'єю з метою забезпечення конституційних прав та законних інтересів людини і громадянина [6].

Таким чином, запобігання та протидія домашньому насильству в умовах воєнного стану – це виклик, який потребує комплексного підходу. Економічна та соціальна нестабільність, безробіття та низький рівень життя, бойові дії можуть стати причиною насильства. Розвиток ефективних механізмів та інструментів правової підтримки знижують фактори ризику. Адже важливою у подоланні даної проблематики є роль держави, що виявляється у створенні законів та ефективних правових інструментів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.

2. Поняття та види домашнього насильства. *Воскресенська селищна рада*. URL : <https://voskresenska.rada.today/wp-content/uploads/2020/11/PONYATTYA-TA-VYDY-DOMASHNOGO-NASYLSTVA.pdf>.

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Ратифіковано із заявами Законом України від 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

6. Левківський Б. К. Загальні проблеми юрисдикційного захисту осіб, постраждалих від насильства в сім'ї (домашнього насильства). *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 171–174.

7. Opatsky R., Pisotska K., Chvaliu, A., Molchanov R., Tulinov V. Administrative and legal status of public administration subjects regarding countering terrorism: Situación administrativa y jurídica de las materias de la administración pública en materia de lucha contra el terrorismo. *Cuestiones Políticas*, 2023. Vol. 41. № 79. P. 583–594. URL : <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4179.39>.

УДК 351.74+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/437-438

Олександр ЗАХАРЧЕНКО

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному суспільстві питання забезпечення прав та свобод людей у контексті діяльності поліції є однією з найактуальніших та важливих проблем, особливо в умовах воєнного стану.

Поліція несе відповідальність за збереження громадського порядку та захист прав та інтересів громадян, що є однією з ключових ланок в системі правопорядку. Однак разом із вирішенням завдання щодо забезпечення безпеки виникає низка проблем, пов'язаних із можливим порушенням прав громадян у процесі здійснення поліцейських заходів.

У межах адміністративної діяльності поліції виникають питання, пов'язані із забезпеченням балансу між необхідністю вжиття ефективних заходів безпеки та захистом основних прав громадян. Справедливе врегулювання цього балансу стає завданням, що вимагає ретельного вивчення та пошуку оптимальних шляхів вдосконалення адміністративно-правового механізму при здійсненні своїх службових обов'язків працівниками поліції, у тому числі в умовах воєнного стану.

Національна поліція посідає важливе місце серед державних органів, відповідальних за здійснення заходів щодо забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Порівняно з іншими правоохоронними структурами поліція вирішує найширше коло питань із забезпечення прав і свобод громадян, яке має реалізовуватися крізь призму верховенства права [1]. Сфера діяльності Національної поліції охоплює велику кількість суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини та захистом суспільства від злочинності та інших кримінальних і соціальних загроз, у тому числі в умовах воєнного стану. Виходячи з цього, особливе місце при здійсненні завдань правоохоронних органів посідає захист прав, свобод, життя, здоров'я, честі, гідності та безпеки громадян [2, с. 178].

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [3].

Одним із ключових завдань Національної поліції є підтримання в рамках чинного законодавства балансу між необхідністю вжиття ефективних заходів безпеки в умовах воєнного стану та потребою забезпечення прав і свобод громадян. Рекомендації щодо досягнення цього балансу включають вдосконалення нормативно-правових актів, які визначатимуть межі вжиття заходів примусу поліцією та гарантуватимуть права людей.

Зміцнення механізмів взаємодії поліції з іншими суб'єктами правопорядку та активізація діалогу з громадськістю також є ключовими аспектами у впровадженні прозорих

та відповідальних дій при здійсненні своїх повноважень працівниками поліції. Покращення комунікації та взаєморозуміння між поліцією та громадою сприятиме збереженню легітимності та довіри до правоохоронних органів з боку населення.

В цілому вдосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції в напрямі забезпечення прав та свобод громадян є актуальним завданням для підтримання рівноваги між необхідністю забезпечення громадського порядку та повагою до основних цінностей демократії. Системні зміни в правовому регулюванні та практичні заходи з покращення взаємодії з громадськістю можуть сприяти створенню ефективної та справедливої системи правопорядку, яка відповідає вимогам сучасного суспільства, особливо в такий тяжкий для країни час.

1. Криштанович М. Діяльність ОВС щодо захисту прав і свобод людини як важлива умова забезпечення національної безпеки України. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 12. С. 34–38.

2. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика / відп. ред. Ю. І. Римаренко. Київ : КНТ, 2006. 740 с.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 351.74+342.726

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/438-439

Євген ЗЕЛЕНСЬКИЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права дитини в Україні проголошені найвищою соціальною цінністю [1], тому діяльність державних органів спрямована на їх забезпечення та захист. Одним із основних органів, які здійснюють таку діяльність, є підрозділи Національної поліції України, основне завдання яких становить надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2]. Зокрема, основним пріоритетом роботи підрозділів ювенальної превенції [3] є профілактика, запобігання, припинення правопорушень щодо дітей та вчинюваних самими дітьми, а також притягнення до відповідальності в межах наданих повноважень дітей та осіб, які вчинили правопорушення щодо дітей.

В умовах воєнного стану реалізація повноважень підрозділами ювенальної превенції зазнала деяких трансформацій, адже виклики, які раптово настали, потребували оперативного на них реагування та застосування не властивих їм раніше заходів з метою забезпечення безпеки дітей в Україні.

Моніторинг результатів діяльності підрозділів ювенальної превенції від початку збройного конфлікту, нормативно-правових засад такої діяльності, доробків вітчизняних науковців дозволив виділити наступні напрями діяльності Національної поліції щодо забезпечення безпеки дитини в умовах воєнного стану:

1. Організація евакуації дітей з окупованих, прифронтових та інших територій України на територію, яка є безпечною для проживання [4];

2. Примусова евакуація дітей за супроводом одного з батьків, особи, яка їх замінює, або іншого законного представника, з територій, які є зонами активних бойових дій [5];

3. Допомога у облаштуванні житлово-побутових умов (влаштування до шелтерів тощо) сім'ям з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами або житло яких зруйноване або втрачене внаслідок збройного конфлікту;

4. Організація надання гуманітарної допомоги (продукти харчування, одяг,

побутова хімія, побутові предмети, ліки тощо) сім'ям з дітьми [6; 7];

5. Профілактична робота з внутрішньо переміщеними особами, в сім'ях яких є діти [8]. Переважно така робота проводиться у напрямі правової освіти населення, а також з метою профілактики вчинення правопорушень;

6. Надання допомоги дітям, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, притягнення винних осіб до відповідальності (передусім правової допомоги, опитування за принципом «зеленої кімнати» тощо);

7. Надання допомоги дітям, які втратили сім'ю внаслідок збройного конфлікту;

8. Пошук безвісти зниклих внаслідок збройного конфлікту дітей. Такі обставини можуть бути зумовлені окупацією територій, наслідками збройної атаки на територію України, процесом евакуації тощо;

9. Здійснення проваджень про адміністративні правопорушення у справах про булінг щодо внутрішнього переміщення дітей;

10. Застосування заходів щодо протидії домашньому насильству щодо дітей в сім'ях, які постраждали внаслідок збройного конфлікту (внутрішньо переміщені сім'ї; сім'ї, в яких загинув один із членів; сім'ї, в яких один із членів несе службу в Збройних Силах України; сім'ї, в яких деякі члени залишилися на окупованій території, тощо);

11. Участь у реалізації заходів щодо повернення незаконно департованих до рф дітей з території України;

12. Виконання посадових обов'язків поліцейськими служби освітньої безпеки, які фактично не є ювенальними поліцейськими, але здійснюють роботу в закладах освіти з метою створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти, розташованих у прикордонних областях, які межують із рф та рб, і тих, які наближені до лінії бойових дій. На сьогодні така практика запроваджена у 402 закладах загальної середньої освіти Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Київської Миколаївської, Рівненської, Сумської та Чернігівської областей [9];

13. Виховна, освітньо-патріотична, просвітницька робота з дітьми. У розрізі досліджуваного нами питання такі заходи можуть стосуватися протимінної та протиракетної безпеки, домедичної допомоги, ставлення до людей з інклюзією, внутрішньо переміщених осіб тощо.

Наведений перелік заходів не є вичерпним, він може бути доповнений іншими формами роботи. Обрана нами для дослідження тематика є актуальною в умовах сьогодення і потребує додаткового наукового опрацювання. Саме тому представлена робота є узагальненим аналізом діяльності Національної поліції щодо забезпечення безпеки дитини в умовах воєнного стану, складником наукової розробки, що наразі нами здійснюється і в подальшому буде деталізована, обґрунтована та представлена на загал.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

4. На Херсонщині триває евакуація дітей із населених пунктів, які постійно обстрілює ворог. *Головне управління Національної поліції в Херсонській області*. URL : <https://hr.npu.gov.ua/news/nakhersonshchyni-tryvaie-evakuatsiia-ditei-iz-naselenykh-punktiv-iaki-postiino-obstriliuie-voroh>.

5. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 і від 29 липня 2022 р. № 854 : постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2023 № 209. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text>.

6. Ювенальні поліцейські надали допомогу багатодітній родині з Гуляйполя. *Головне управління Національної поліції в Запорізькій області*. URL : <https://zp.npu.gov.ua/news/yuvenalni-politseyski-nadali-dopomogu-bagatoditniy-rodini-z-gulyaypolya?vacancy=1>.

7. У Нікополі і Марганці поліцейські роздали гуманітарну допомогу ВПО. *NikopolNews*. URL : <https://nikopol.nikopolnews.net/nikopol/u-nikopoli-i-marhantsi-politsejski-rozdaly-humanitarnu-dopomohu-vpo/>.

8. Ювенальні поліцейські провели виїзну зустріч з громадянами – внутрішньо переміщеними Луганчанами та надали консультації, щодо правових та освітніх питань. *Головне управління Національної поліції в Луганській області*. URL : <https://lg.npu.gov.ua/news/yuvenalni-politseyski-proveli-viiznu-zustrich-z-gromadyanami-vnutrishno-peremishchenimi-luganchanami-ta-nadali-konsultatsii-shchodo-pravovikh-ta-osvitnih-pitan>.

9. Офіцер безпеки у школі: освітній омбудсман Горбачов роз'яснив особливості роботи. *Суспільне Новини*. URL : <https://suspilne.media/672836-oficer-bezpeki-u-skoli-osvitnij-ombudsman-gorbacov-rozasniv-osoblivosti-roboti/>.

УДК 351.74
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/440-441

Євгеній КАЛАШНИК
старший інспектор УІАП
ГУНП в Миколаївській області

Катерина ШЕНДАКОВА
викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

На сьогодні досить актуальною є необхідність здійснення якісного системного управління органами, підрозділами та службами Національної поліції. Передусім така необхідність пояснюється чітко визначеною метою діяльності правоохоронного органу шляхом безперервного та комплексного виконання поставлених завдань та функцій, що розповсюджуються на безліч напрямів та безпосередньо стосуються життєдіяльності суспільства в державі.

В науковій юридичній літературі виділяються неоднозначні підходи до управління як процесу. Певна кількість вчених розглядає таку діяльність з точки зору потреби прийняття відповідальності за ту чи іншу службову ситуацію в обмежений проміжок часу. Інша ж частина вчених схиляються до думки про вкорінену систему підпорядкування, в рамках якої криються засади діяльності структурного підрозділу МВС, що саме собою покладає на керівників функції місцевої організації більш значущих завдань у межах відносин службової субординації [1, с. 159].

Варто наголосити, що якість управлінських рішень визначає весь хід процесу управління та фактично є підґрунтям кінцевих результатів оперативно-службової діяльності. Основою прийняття відповідних рішень суб'єктом управління слугують:

- об'єктивні обґрунтовані умовиводи з урахуванням конкретних умов, цілей та можливостей;
- вимоги законодавчих актів, наказів МВС, НПУ, інструкцій, настанов чи вказівок відповідного напрямку;
- функціональні посадові обов'язки як посадової особи, так і її підлеглих, на яких управлінське рішення розповсюджуватиметься;
- директивний та владний склад рішення, адресація відповідно до викладеного;
- науковий та логічний підхід з послідовно викладеним результатом, що не містить управлінських розбіжностей чи суперечностей.

Загалом доцільно відокремити поетапну структуру процесу прийняття управлінських рішень, що, в свою чергу, є основною компетентно здійснюваною управлінською діяльністю. Таким чином, акцентуємо увагу на наступних складових:

- отримання інформації. Етап охоплює канали зв'язку, якими надходять вказівки (пошта, Інтернет чи шифрозв'язок тощо);
- опрацювання інформації. Здійснюється аналіз отриманих даних, всебічно вивчаються та опрацьовуються можливі розвитки подій, враховуються обставини та напрями діяльності, що будуть залучені чи можуть бути важливими в процесі виконання;
- обговорення результатів першочергового опрацювання інформації на оперативній нараді з підпорядкованими керівниками за напрямами. З усіх можливих варіантів обираються об'єктивно доцільні та відповідні обставинам рішення, встановлюється відповідальна за виконання того чи іншого завдання особа, нормативно закріплюється видача управлінського рішення про залучення певної кількості співробітників чи конкретного напрямку роботи до виконання завдання відповідно до компетенції та покладених обов'язків [2, с. 96].

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що управлінська діяльність на чолі з управлінськими рішеннями є складовими та безпосередньо невід'ємними частками діяльності начальника органу, підрозділу або служби Національної поліції України. Такі

рішення та діяльність у цілому мають ґрунтуватися на використанні суб'єктом керування відповідних знань, набутого досвіду та бути об'єктивно раціональними, сприяти виконанню завдань, покладених як на відповідальну особу управління, так і на Національну поліцію України загалом відповідно до чинного законодавства.

1. Бандурка О. М., Безпалова О. І., Джафарова О. В. та ін. Управління органами Національної поліції України : підруч. / за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; передм. В. В. Сокурєнка ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Стильна типографія, 2017. 580 с.

2. Кравченко І. С. Основи управління в Національній поліції : навч. посібник. Дніпро : Видавєць Біла К.О., 2020. 212 с.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/441-442

Артем ПЛАХОТНИЙ

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ПОВЕРХНЕВОЇ ПЕРЕВІРКИ ТРАНСПОРТУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Головним завданням держави у зміцненні законності та правопорядку є передбачення профілактики правопорушень. Особливу важливість набувають заходи, спрямовані на збереження життя цивільних осіб, включаючи тих, що перебувають на територіях, де тривають активні бойові дії. Нагадуємо, що з 24 лютого 2022 р. на всій території України був оголошений воєнний стан, що надає ряд повноважень певним посадовим особам для вжиття необхідних заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Серед таких заходів особливе значення має поверхнева перевірка речей або транспортних засобів.

Підготовка працівників Національної поліції України в тактиці та спеціальних методах є обов'язковим елементом для забезпечення ефективності роботи правоохоронних органів в умовах сучасних загроз. Згідно з аналізом, проведеним Міністерством внутрішніх справ України, така підготовка вважається важливою для забезпечення оперативно-тактичних операцій поліцейських та дозволяє їм успішно протистояти сучасним формам злочинності. В рамках національної програми реформування поліції тактична підготовка спрямована на підвищення рівня професійної майстерності поліцейських та їхньої здатності ефективно реагувати на складні та небезпечні ситуації [1].

В умовах воєнного стану застосування поверхневої перевірки стає особливо важливим, оскільки цей поліцейський захід дозволяє виявляти кримінальні правопорушення та осіб, винних у їх скоєнні, які безпосередньо пов'язані з військовими діями в Україні. Це стосується насамперед:

1) осіб, які є представниками іноземних військових формувань, «колаборантів» або тих, які вчиняють військові злочини.

2) перевезення (перенесення) речей, обіг яких заборонений, а також використання речей або транспортних засобів як знарядь для скоєння правопорушень та інших подібних випадків [2].

Варто зазначити, що під час проведення поверхневої перевірки транспортного засобу уповноважена особа має право вимагати від водія відкрити кришку багажника або двері салону, тоді як водій повинен самостійно показати зміст особистих речей або вміст транспортного засобу. Як правильно підкреслюють В. Приходько та М. Александров, на блокпосту можуть провести перевірку телефону, фотоапарата, відеокамери на предмет зйомки заборонених об'єктів. При встановленні факту зйомки ці предмети можуть бути конфісковані. Умови воєнного стану тимчасово забороняють використання відеореєстраторів автомобілістами на дорогах [3, с. 109].

У випадку виявлення будь-яких слідів порушення права під час поверхневої перевірки поліцейський забезпечує їх збереження та проводить огляд відповідно до вимог

ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України. Згідно з цими нормами огляд може здійснити виключно слідчий або прокурор. Іншими словами, поліцейський, який не є слідчим, не може самостійно вилучати речі, що включають об'єкти підвищеної небезпеки, наприклад, вибухові матеріали, які становлять загрозу як для нього, так і для інших осіб. Отже, у таких обставинах неочевидно, в який спосіб поліцейський повинен проводити огляд та забезпечувати збереження будь-яких слідів правопорушення [4].

Отже, поверхнева перевірка речей/транспортних засобів є лише одним з численних превентивних заходів, які застосовують правоохоронці та інші уповноважені особи для запобігання будь-якій неправомірній поведінці, а тим паче правопорушенням чи злочинам. Важливо зазначити, що в умовах дії правового режиму воєнного стану спостерігаються випадки недобросовісного застосування превентивних заходів, включаючи поверхневу перевірку речей/транспортних засобів. Досить часто громадяни посилаються на те, що під час застосування цього заходу в поліцейських чи інших уповноважених осіб відсутні будь-які законні підстави.

1. Литвин О. М., Плахотний А. П. Тактико-спеціальна підготовка працівників національної поліції України. *Modern problems of science, education and society : The 5 th International scientific and practical conference* (Kyiv, July 17-19, 2023). Kyiv, Ukraine, 2023. P. 754..

2. Мельник Т. М. Поверхнева перевірка речі або транспортного засобу в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Наукові заходи Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. 2023. С. 281–283. (дата звернення: 25.02.2024).

3. Приходько В., Александров М. Особливості адміністративно-правової профілактики дорожньо-транспортних пригод в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 106–113. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v3_2022/3_2022.pdf#page=106.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

УДК 351.74+343.542

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/442-444

Наталія ТОЛОШНА

науковий співробітник
наукової лабораторії соціологічних
та кримінально-правових досліджень
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЩОДО ПРОТИДІ ВЧИНЕННЮ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК, ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Адміністративне право сприймає боротьбу з правопорушеннями у сфері громадського порядку та безпеки як складну, багаторівневу систему заходів, що включає у себе різні суб'єкти, об'єкти та заходи. Працівники підрозділів поліції мають визначені повноваження щодо проведення адміністративно-правової профілактики порушень у цій сфері.

Національна поліція України, як один з основних суб'єктів профілактики правопорушень, зосереджується на превентивній діяльності, спрямованій на попередження вчинення правопорушень та виявлення їхніх причин та умов. Вона використовує свої повноваження, спрямовані на забезпечення громадського порядку та безпеки, згідно із законом [1].

Громадська безпека та порядок охоплюють захист найважливіших інтересів, прав і свобод людини та громадянина. Це пріоритетне завдання правоохоронних органів, органів безпеки та інших державних та недержавних структур, які спільно здійснюють заходи забезпечення громадської безпеки та порядку [2].

Деякі адміністративісти вважають, що громадський порядок – це складна категорія, що визначається системою ідеологічних відносин у суспільстві. Інші вчені підкреслюють, що громадський порядок – це стан організованості та правомірності суспільних відносин, що базуються на нормах права та неюридичних правилах комунікації.

Громадська безпека є ширшим поняттям, що включає в себе громадський порядок, але залежить від якості забезпечення різних аспектів суспільного життя.

Законодавець використовує терміни «громадський порядок» та «громадська безпека» у відповідних контекстах для регулювання діяльності правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, у забезпеченні порядку та безпеки [4].

Серед адміністративних правопорушень, що безпосередньо стосуються громадського порядку і безпеки, можна виділити дрібне хуліганство, поширення неправдивих чуток, насильство, порушення пожежної безпеки та ін.

Профілактична діяльність Національної поліції вважається одним із найбільш ефективних методів запобігання правопорушенням. Вона спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також на виправлення осіб, схильних до них [3].

Для вивчення правових норм, які регулюють дії та повноваження працівників Національної поліції в адміністративній сфері профілактики порушень громадського порядку і безпеки, необхідно розглянути завдання, які стоять перед ними під час проведення індивідуальної профілактичної роботи з населенням:

- вплив на антисоціальні погляди та інтереси з метою запобігання не лише адміністративним проступкам, а й кримінальним правопорушенням;
- здійснення невідкладних заходів для запобігання та припинення спроб вчинення правопорушень;
- попередження виникнення факторів, що негативно впливають на особу і сприяють вчиненню протиправних дій [5].

Встановлення місця профілактичної діяльності серед повноважень Національної поліції вимагає аналізу законодавства. Головні завдання цієї діяльності включають своєчасне і об'єктивне розслідування справ, вирішення їх відповідно до закону, запобігання правопорушенням та виховання громадян у дусі законності.

Згідно зі ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення поліція має широкий обсяг адміністративної юрисдикції у сфері охорони суспільних відносин, зокрема у забезпеченні громадського порядку і безпеки. Однак необхідно вдосконалювати регламентацію цієї діяльності, враховуючи недоліки у кваліфікації протиправних дій.

Аналіз міжнародних норм дозволяє констатувати, що законодавство деяких країн містить чітке визначення відповідальності за порушення громадського порядку і безпеки. Нормативне забезпечення деяких країн включає положення, що стосуються різних аспектів суспільного життя: від спортивних заходів до реклами продукції. Такий підхід сприяє підвищенню рівня громадського порядку та безпеки, забезпечуючи чітке визначення відповідальності за протиправні дії.

Отже, у контексті протидії вчиненню адміністративних правопорушень, які посягають на громадський порядок, профілактична робота поліцейських виступає важливим засобом забезпечення національної безпеки та громадської стабільності. Основні завдання цієї роботи полягають у попередженні можливих правопорушень, впливі на антисоціальні установки та стереотипи, а також у реагуванні на ситуації, що загрожують громадському порядку.

Національна поліція має розробляти та впроваджувати ефективні стратегії профілактики, які враховують не лише поточні законодавчі норми, але й міжнародні стандарти та кращі практики інших країн. Особлива увага повинна бути приділена розвитку співпраці з громадськістю, громадськими організаціями та іншими суб'єктами громадянського суспільства з метою спільної роботи над попередженням правопорушень та вирішенням проблем, що спричиняють їх виникнення.

Згуртованість нормативно-правового поля, чітка регламентація повноважень поліції в адміністративній сфері та постійна робота з підвищення кваліфікації працівників є ключовими складовими успішної профілактичної діяльності. Такий підхід не лише сприяє збереженню громадського порядку, а й забезпечує захист прав і свобод громадян, що є запорукою національної безпеки та стабільності країни.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

3. Шевяков М. О. Профілактика Національною поліцією правопорушень, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку: організаційно-правові аспекти. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). Ч. 1. С. 162–166.

4. Шевяков М. Деякі питання щодо профілактики правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку. *Дотримання прав людини у правоохоронній діяльності: стан та перспективи : матеріали Всеукр. круглого столу* (м. Дніпро, 28 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 94–96.

5. Шкурко О. І. Адміністративно-правове забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; Сумський державний університет. Суми, 2020. 217 с. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/77937/1/diss_Shurko.pdf;jsessionid=B2C7946ACC1DB8D73481BA3DDE6F5B6A.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.

УДК 356.35+

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/444-446

Ганна ТУРЧАНКОВА

викладач кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровський державний

університет внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЛІЦІЇ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ НАТО

Починаючи з серпня 2023 року в засобах масової інформації почали з'являтися повідомлення про створення в Україні військової поліції. Так, за даними порталу «АрміяInform», в Україні розробляють законопроект про Військову поліцію України. На базі Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності працює робоча група. Її завдання – створити оптимальну модель майбутньої військової юстиції, частиною якої стане Військова поліція. У розробці законопроекту про Військову поліцію України бере активну участь Головне управління військової юстиції Мініборони. У документі зазначається, що Військова поліція має стати військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Мініборони України. Орган утворять на основі Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. До нього перейдуть окремі повноваження, які стосуються оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування [1].

Проте намагання створити військову поліцію є ненормальними. Перші спроби створення такого військового формування сягають своїм корінням ще у 2008 рк. 15 лютого 2022 року за номером 6569-1 було зареєстровано проект Закону України «Про Військову поліцію». У пояснювальній записці до цього проекту вказано, що здійснення досудового розслідування військових кримінальних правопорушень, відповідно до частини 4 ст. 216 КПК України, віднесено до компетенції слідчих Державного бюро розслідувань, що є невласним для правоохоронного органу, завданням якого є розслідування кримінальних правопорушень, вчинених топ-чиновниками, суддями, працівниками правоохоронних органів, та здійснення заходів щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності. Водночас кримінальні провадження про злочини щодо збройної агресії російської федерації та її сателітів здійснюються слідчими органів Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України. Аналогічно різними правоохоронними органами здійснюється досудове розслідування інших злочинів, вчинених військовослужбовцями, та злочини, потерпілими від яких є військовослужбовці. Проте на вказані органи чинним законодавством не покладається комплексне завдання забезпечення законності і правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Крім того, зазначені правоохоронні органи та органи прокуратури не мають жодних повноважень щодо вжиття превентивних заходів, направлених на запобігання правопорушенням у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, оборонно-промислому комплексі держави, і лише у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, органи прокуратури можуть представляти інтереси держави в судах. Діюча Військова служба правопорядку у Збройних Силах України не має жодних повноважень щодо здійснення оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування військових кримінальних

правопорушень і притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Метою проекту Закону є створення Військової поліції для підтримання військової дисципліни, бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, воєнній безпеці і обороні України, забезпечення здійснення оборонних закупівель, захисту інтересів держави, військовослужбовців, визначає правові засади організації та діяльності Військової поліції [2].

13 вересня 2023 року за номером 10042 було зареєстровано проект Закону України «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України». У Пояснювальній записці до вказаного проекту зазначено, що в умовах військової агресії росії проти України в Україні не існує повноцінної системи органів Військової юстиції (як-от: військова поліція, військова контррозвідка, військова прокуратура, військова адвокатура, військовий суд). Метою створення Військової юстиції України є досягнення достатньої взаємосумісності складових сил безпеки і оборони з відповідними структурами держав-членів Організації Північноатлантичного договору та реалізації стратегічного курсу України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору відповідно до їхніх стандартів та процедур [3].

Попередній аналіз проектів зазначених законів та супровідних документів до них підтверджує нагальну необхідність створення відповідних формувань, які в умовах повномасштабного вторгнення будуть «займатися» виключно військовими злочинами. Також необхідно звернути увагу на той факт, що при створенні військової поліції український законодавець орієнтується на практику діяльності аналогічних підрозділів в країнах НАТО, а тому доцільним буде дослідити діяльність таких військових формувань у цих державах.

Однією з таких організацій є відділ кримінальних розслідувань Департаменту Армії США (Department of the Army Criminal Investigation Division (далі – CID)).

За даними офіційного сайту [4], цей підрозділ є головним федеральним правоохоронним органом Департаменту армії США. Його основна функція – розслідування тяжких злочинів і грубих порушень військового права та Кодексу Сполучених Штатів в армії США. Відділ є незалежним федеральним правоохоронним органом зі слідчою автономією. Спеціальні агенти CID, як військові, так і цивільні, підпорядковуються через систему командування CID директору CID, який підпорядковується безпосередньо заступнику міністра оборони та міністру оборони. Специфіка роботи відділу полягає в тому, що працівники CID не висувають обвинувачення військовослужбовцям, а лише розглядають звинувачення на адресу військовослужбовців та передають офіційні висновки відповідному командному та юридичному органу для розгляду та ухвалення рішення. Згідно з Єдиним кодексом військової юстиції юрисдикція CID поширюється на військовослужбовців, які підозрюються у вчиненні злочину, а також на цивільних осіб, якщо є ймовірні підстави вважати, що особа вчинила злочин, який прямо чи опосередковано пов'язаний із Департаментом оборони.

Основними завданнями CID є:

– розслідування серйозних злочинів (таких як: вбивство, звалтування, викрадення, жорстоке поводження з дітьми, торгівля наркотиками, контрабанда зброї тощо);

- проведення спеціалізованих (делікатних) розслідувань;
- кримінальна розвідка;
- ведення захисних службових операцій;
- забезпечення діяльності судово-медичної лабораторії;
- облік засуджених військовослужбовців та виконання покарань.

Крім того, CID може виконувати такі спеціальні місії:

- забезпечення матеріально-технічної безпеки оборонно-промислового комплексу;
- проведення контрзаходів для боротьби з підривною діяльністю на полі бою;
- кримінальні розслідування військових злочинів, а в деяких випадках злочинів проти сил коаліції та персоналу приймаючої країни;

– охоронні операції для вищого командного складу чи ключового персоналу на полі бою та поза ним.

Таким чином, можемо зробити висновок, що в армії Сполучених Штатів CID має виключну юрисдикцію щодо розслідування всіх тяжких військових злочинів за винятком певних злочинів проти національної безпеки, таких як шпигунство, державна зрада та певні аспекти міжнародного тероризму. Його автономія дозволяє проводити усесторонні, об'єктивні, неупереджені розслідування інцидентів, пов'язаних із військовослужбовцями чи

цивільними особами, які здійснюють посягання на оборонно-промисловий комплекс США. Ще одним позитивним моментом в діяльності CID є те, що незважаючи на те, що вказаний військовий орган наділений слідчими повноваженнями, він не здійснює обвинувачення військовослужбовців, а лише встановлює істину у справі. Тобто фактично така діяльність направлена насамперед на захист прав та законних інтересів військовослужбовця, який причетний до правопорушення. Вважаємо, що зазначене положення повинно бути запозичене та імplementоване в нормативно-правових актах, які у майбутньому будуть врегульовувати діяльність військової поліції в Україні.

1. У парламенті розглядають законопроект про створення Військової поліції – Міноборони. *АрміяInform*. URL : <https://armyinform.com.ua/2023/08/21/u-parlamenti-rozglyadayut-zakonoprojekt-pro-stvorennya-vijskovoyi-policzii-minoborony/>.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Військову поліцію». *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1221782>.

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України». *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1982630>.

4. Department of the Army Criminal Investigation Division. URL : <https://www.cid.army.mil/>.

УДК 342.951+351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/446-448

Валентина ЧЕРНОБУК

викладач кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ

Останнім часом Україна переживає складний період свого становлення як суверенної, демократичної та соціально-орієнтованої країни у Європі. Значне розширення прав і свобод громадян призвело до активізації їх участі в політичному житті. Проте цей процес супроводжується виникненням деструктивних чинників, що негативно впливають на публічну безпеку, особливо на регіональному рівні.

Законодавчий орган правильно приділяє увагу державній та національній безпеці, але ігнорує публічну безпеку на регіональному рівні. Хоча офіційно пропонуються ініціативи щодо покращення організаційних аспектів забезпечення безпеки, вони мають серйозні недоліки. Зокрема, вони не акцентують увагу на регіональних аспектах безпеки, розглядають безпеку в цілому, не враховуючи публічну безпеку як окрему категорію, і не надають чітких орієнтирів для практичних заходів з покращення організації публічної безпеки на регіональному рівні [4].

Публічна безпека, що регулюється адміністративно-правовими нормами, охоплює відносини між суспільством та державою, спрямовані на створення безпечного середовища та захист прав та інтересів громадян у всіх сферах життя. Це досягається за допомогою нормативних актів адміністративного права та застосування методів державного контролю. Публічний порядок, зі свого боку, є складовою частиною публічної безпеки і визначається нормами адміністративного законодавства, які регулюють відносини в суспільстві з метою забезпечення порядку, в якому права громадян не порушуються іншими особами чи державними органами, що також зобов'язані дотримуватися встановлених норм [2].

Забезпечення громадської безпеки та порядку на регіональному рівні в Україні ґрунтується на комплексі правових норм, що належать до різних галузей. Особливе значення в цій системі мають адміністративні норми:

– по-перше, вони регулюють діяльність органів влади та закріплюють їх адміністративно-правовий статус;

– по-друге, вони формують стратегічні напрями державної політики щодо безпеки в

кожному регіоні;

– по-третє, вони визначають взаємовідносини між органами влади та суспільством, органами місцевого самоврядування, сприяючи ефективній співпраці для підтримки безпеки та порядку [3].

Система суб'єктів, які забезпечують публічну безпеку та порядок на регіональному рівні, розгалужена і складається з чотирьох основних груп:

1. Суб'єкти організаційної діяльності: Президент України, Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України. Їхні завдання включають формування нормативно-правової бази та національної політики у сфері безпеки та порядку, а також координацію діяльності інших суб'єктів на загальному та регіональному рівнях;

2. Суб'єкти, що реалізують державну політику та здійснюють контроль: Рада національної безпеки та оборони України та Міністерство внутрішніх справ України. Вони відповідають за реалізацію державної політики у відповідних сферах та контролюють діяльність інших суб'єктів у справах безпеки та порядку [5]

Напрямами забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні включають:

1. Забезпечення публічної безпеки та порядку під час масових заходів: організація заходів з безпеки під час масових зібрань, фестивалів, спортивних заходів тощо;

2. Протидія детермінантам злочинності на регіональному рівні: робота з попередження та боротьби з причинами злочинності, такими як низький соціально-економічний рівень життя, незаконний обіг наркотичних речовин, незаконне розповсюдження та обіг зброї тощо;

3. Забезпечення публічної безпеки та порядку в регіонах в умовах воєнного стану: заходи з мобілізації та координації діяльності правоохоронних та інших відповідних органів у разі введення воєнного стану в певному регіоні;

4. Формування системи кадрового забезпечення правоохоронних та інших органів державної влади: планування та забезпечення кваліфікованих кадрів для правоохоронних та інших органів, які відповідають за забезпечення безпеки та порядку;

5. Наукова підтримка сектора публічної безпеки та порядку: наукові дослідження, розробка стратегій та програм, які сприяють покращенню системи публічної безпеки та порядку на регіональному рівні [1].

Діяльність щодо забезпечення публічної безпеки та порядку на регіональному рівні обмежується:

1. Адміністративними межами регіонів: це встановлені в результаті територіального поділу держави межі, згідно з якими проводиться діяльність з безпеки та порядку;

2. Нормами чинного законодавства: це закони та нормативні акти, які визначають права, обов'язки та процедури суб'єктів забезпечення безпеки та порядку.

3. Повноваженнями та компетенцією суб'єктів забезпечення публічної безпеки та порядку: це визначені повноваження та обов'язки різних органів і структур, що забезпечують безпеку та порядок на регіональному рівні [2].

Покращення адміністративного законодавства, що регулює забезпечення громадської безпеки та порядку на регіональному рівні, може бути досягнуте через розробку та ухвалення відповідних законодавчих актів або внесення до них змін, як-от:

1. Закон України «Про адміністративно-територіальний устрій»: важливо включити окремий розділ, який буде присвячений питанням регіональної безпеки. Цей розділ має визначати компетенції та повноваження органів управління на регіональному рівні у забезпеченні безпеки та порядку в межах своїх територій;

2. Закон України «Про масові заходи»: необхідно врегулювати порядок та особливості проведення масових заходів з метою забезпечення публічної безпеки та порядку під час їх проведення. В цьому законі також слід розкрити сутність та критерії масових заворушень та визначити механізми їх попередження й припинення;

3. Осучаснення положень Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону»: необхідно вдосконалити механізми контролю за діяльністю громадських формувань з боку Національної поліції, адаптуючи їх до сучасних викликів та потреб [4].

Щодо вдосконалення організаційних засад забезпечення громадської безпеки і порядку на регіональному рівні пропонується наступний комплекс заходів:

1. Покращення координації діяльності суб'єктів забезпечення громадської безпеки

та порядку:

- визначення Національної поліції як головного координаційного центру.
- розробка та прийняття Типового положення «Про порядок координації та взаємодії діяльності суб'єктів забезпечення громадської безпеки та правопорядку»;
- 2. Посилення взаємодії між громадськістю та органами державної влади:
 - закріплення пріоритету інтересів місцевого населення та проблем локальної безпеки при формулюванні заходів забезпечення громадської безпеки та порядку;
 - впровадження сучасних інформаційних технологій для швидкого та ефективного оброблення інформації про порушення громадської безпеки та порядку;
 - розробка методології оцінки регіональної безпеки для планування заходів забезпечення громадської безпеки та порядку.
- 3. Створення та забезпечення діяльності підрозділів муніципальної поліції:
 - створення спеціальної правоохоронної ланки органів місцевого самоврядування – підрозділів муніципальної поліції [2].

Ці заходи спрямовані на посилення співпраці між різними суб'єктами, активізацію ролі громадськості у забезпеченні безпеки та порядку, а також покращення організаційних механізмів контролю та взаємодії для ефективного реагування на виклики та загрози в регіональному контексті.

1. Барюба В. С. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 1. С. 32–36.

2. Батраченко О. В. Значення й функції державного управління сферою забезпечення публічної безпеки та порядку. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 128–132.

3. Біла В. Р. Види правових форм публічного адміністрування. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. № 4. Т. 30 (69). С. 94–99.

4. Лук'янець Д. Про співвідношення методу адміністративного права та методів адміністративно-правового регулювання. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2010. № 845. С. 288–291.

5. Миколенко О. І. Публічний і приватний інтерес в адміністративному праві. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 100–104.

6. Сокурєнко В. В. Забезпечення публічної безпеки як система. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 21–28.

УДК 351.74+343.542:342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/448-449

Maksym SHEVIKOV
Senior Lecturer of the Department
Administrative Law, Procedure
and Administrative Activity
of Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs

PREVENTION OF OFFENSES AFFECTING PUBLIC SECURITY AND ORDER UNDER MARITAL LAW

The problem of effective implementation of measures to prevent crimes that encroach on public order and public safety in the conditions of martial law is undeniably relevant for research from both a scientific and a practical point of view. Public safety and order is a component of such a systemic category of law as the national security of the state, and therefore critically needs proper provision and legal regulation.

In the two years since the invasion of Russian troops into the territory of Ukraine, law enforcement agencies have been changing the vectors of their activities in order to effectively protect life, health, and human rights. The problem of prevention and prevention of offenses that directly affect public safety and order acquires special importance in the conditions of martial law. Analyzing the specified period of time, absolutely everyone at least once heard about cases of violation of public order in one way or another, starting from cases of petty hooliganism and drinking alcoholic

beverages in a public place, and continuing with spreading false rumors or committing domestic violence.

According to the provisions of Art. 1 of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», martial law is defined as «a special legal regime introduced in Ukraine or in some of its localities in the event of armed aggression or threat of attack, danger to the state independence of Ukraine, its territorial integrity» [1], which is introduced in order to eliminate the threat of one of the specified dangers by introducing certain restrictions with an indication of the immediate period of their validity. And according to the provisions of Art. 2 of the Law «On the National Police», one of the tasks of the police as a structural unit of the Ministry of Internal Affairs system is to ensure public safety and order, which is completely equivalent to public safety and public order under normal conditions of life, and even more so under the conditions of the specified legal regime – martial law. However, we suggest to dwell on a less researched aspect – the prevention of the specified category of offenses.

In studies of the activities of police units carrying out administrative activities, the concept of public order, its protection and, of course, public safety is of great importance in both scientific and practical terms, since the definition of public order and the effectiveness of its protection affect the stability of citizens' rights, functioning social relations, comprehensive satisfaction of their material and spiritual needs [2].

First of all, in order to effectively prevent crimes against public safety and order, directly under martial law, it is necessary to properly organize the activities of police units whose functional duties include the implementation of such activities. For this, taking into account the operational situation, natural and artificial, social, as well as military-political conditions that have developed, it is necessary to take measures regarding the deployment of police personnel, as well as to provide them with the necessary material and technical means. Secondly, it is worth periodically working out a set of actions to respond to the most unusual situations (seizure of government buildings, especially important objects, detection of incomprehensible signs, carrying out all kinds of sabotage, taking hostages, etc.). That is, there is a need to plan and even create certain algorithms of actions to stop such offenses. Such plans should include, in particular: available forces, means of their interaction, possibilities of attracting additional forces and means, reserves, options for enhanced service, combat readiness of involved police officers, communication schemes, specific duties, operational maps, as well as order interaction with other law enforcement agencies located in the district, city, etc. [4, с. 137]. And, thirdly, it is worth noting the need to actively use preventive police measures defined by the Law, which are aimed at helping the population understand the need to consciously and voluntarily comply with legal requirements and stop anti-social behavior, the conduct of which can lead to stereotypes of anomie and illusions of impunity.

In fact, the specified measures and restrictions provided by the units of the National Police are extremely important and necessary in the current conditions, because the state of public safety and order, and in fact domestic security, depends on the chosen model of behavior of absolutely every citizen, on the perception and understanding of the current situation state.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Шевяков М. О. Національна поліція України як суб'єкт запобігання адміністративним правопорушенням у сфері публічного порядку та публічної безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 46–53.

4. Хатнюк Ю. А. Актуальні проблеми організації охорони публічного порядку : курс лекцій. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 168 с.

УДК 342.951+332.264.4
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/450-452

Андрій АДАДУРОВ

аспірант кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності

Віта КОНОНЕЦЬ

завідувач навчально-наукової
лабораторії з дослідження проблем
протидії організованій злочинності
та корупції Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВИЛУЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У зв'язку із повномасштабним вторгненням та військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року на всій території України введено воєнний стан. Воєнний стан неодноразово продовжувався і досі триває [1].

Рішенням Верховної Ради України відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року російську федерацію визнано державою-агресором та такою, що здійснює збройну агресію проти України.

Повномасштабне вторгнення та військова агресія російської федерації проти України змусила законодавчу владу України прийняти низку нормативно-правових актів, а саме: Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» [2], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб».

Таким чином, законодавчо Україна запровадила адміністративно-правовий механізм вилучення об'єктів права власності російської федерації, який дозволяє Вищому антикорупційному суду стягувати в дохід держави активи фізичних або юридичних осіб, які пов'язані з російською федерацією, котрими вони прямо чи опосередковано володіють, у період дії воєнного стану в Україні відповідно до пункту 1-1 частини 1 статті 4 та статті 5-1 Закону України «Про санкції» [3].

На нашу думку, запровадження нового інституту в нашій державі, який дозволяє стягувати в дохід держави активи фізичних або юридичних осіб, які пов'язані з російською федерацією, котрими вони прямо чи опосередковано володіють, у період дії воєнного стану в Україні є правильним рішенням. Означені зміни, безумовно, сприяють захисту національної безпеки України, її суверенітету та територіальної цілісності, оскільки агресор позбувається будь-якої можливості впливати на економіку України. Такі кроки підтримуються суспільством та міжнародними партнерами.

Враховуючи зазначене, хочемо зауважити, що для застосування інституту адміністративно-правового вилучення об'єктів права власності російської федерації необхідно, щоб було дотримано декілька критеріїв.

Перший критерій полягає у тому, щоб позивач, яким може бути тільки Міністерство юстиції України, звернувся до Вищого антикорупційного суду із позовною заявою до відповідача (фізичної або юридичної особи), яка має володіти російськими активами (п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції»).

Другий критерій полягає у тому, щоб на відповідача було накладено санкцію у виді блокування активів за рішенням Ради національної безпеки та оборони України, прийнятим після набрання чинності Законом України № 2257-IX (абз. 2 п. 1 ст. 6 Закону України «Про санкції») [3].

Третій критерій полягає у тому, щоб були підстави для застосування санкції, яка

визначена у п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», а саме: стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Означена санкція має винятковий характер та може бути застосована лише щодо фізичних та юридичних осіб, які своїми діями створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України (в тому числі шляхом збройної агресії чи терористичної діяльності) або значною мірою сприяли (в тому числі шляхом фінансування) вчиненню таких дій іншими особами, зокрема до резидентів у розумінні Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» п. 1 статті 5-1 Закону України «Про санкції».

Четвертий критерій полягає у тому, щоб Вищий антикорупційний суд, відповідно до ч. 3 ст. 20 Кодексу адміністративного судочинства України, на підставі належних та допустимих доказів прийняв обґрунтоване рішення та застосував санкцію, яка визначена п. 1-1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції», та стягнув в дохід держави активи з відповідача у справі [4].

На сьогодні судова практика щодо даної категорії справ є динамічною та стрімко розвивається. Реєстр судових рішень налічує лише 36 рішень, які прийняті Вищим антикорупційним судом.

На нашу думку, застосування пункту 1-1 частини 1 статті 4 та статті 5-1 Закону України «Про санкції» не повинно призводити до протиправного вилучення об'єктів права власності у громадян України – заставодержателів та непідсанкційних власників активів. Або якщо таке вилучення відбувається, повинен бути розроблений справедливий механізм компенсації вартості вилучених об'єктів права власності особам, які є непідсанкційними власниками активів. Проте на сьогодні це питання на законодавчому рівні не врегульоване.

Відповідно до усталеної практики Європейського суду з прав людини це може трактуватися як грубе порушення права власності.

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Іст-Вест Альянс Лімітед» проти України», зазначив, що необхідність ініціювати судове провадження для повернення законно належного майна є свідченням порушення прав за ст. 1 Протоколу №1 Європейської конвенції з прав людини [5].

У практиці Європейського суду з прав людини (зокрема, у справах «Спорронг і Льоннрот проти Швеції», «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства», «Веренцов проти України», «Шокін проти України», «Серков проти України», «Колишній король Греції та інші проти Греції», «Булвес» АД проти Болгарії», «Трегубенко проти України») напрацьовано три критерії, які слід оцінювати для того, щоб зробити висновок, чи відповідає певний захід втручання у право власності принципу правомірного і допустимого втручання, сумісного з гарантіями статті 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме: втручання має бути законним, відповідати суспільним інтересам та бути пропорційним переслідуваним цілям одночасно [6].

Якщо хоча б одного критерію із перелічених не було додержано, то Європейський суд з прав людини констатує порушення державою статті 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Критерій законності означає, що втручання держави у право власності особи повинно здійснюватися на підставі закону – нормативно-правового акта, що має бути доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у питаннях застосування та наслідків дії його норм.

Втручання держави в право власності особи є виправданим, якщо воно здійснюється з метою задоволення «суспільного», «публічного» інтересу, при визначенні якого Європейський суд з прав людини надає державам право користуватися «значною свободою (полем) розсуду». Втручання держави в право на мирне володіння майном може бути виправдане за наявності об'єктивної необхідності у формі суспільного, публічного, загального інтересу, який може включати інтерес держави, окремих регіонів, громад чи сфер людської діяльності.

Принцип «пропорційності» передбачає, що втручання в право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно з національним законодавством і в інтересах суспільства, буде розглядатися як порушення статті 1 Першого протоколу, якщо не було дотримано справедливої рівноваги (балансу) між інтересами держави (суспільства), пов'язаними з втручанням, та інтересами особи, яка так чи інакше страждає від втручання. «Справедлива

рівновага» передбачає наявність розумного співвідношення (обґрунтованої пропорційності) між метою, що передбачається для досягнення, та засобами, які використовуються. Необхідний баланс не буде дотриманий, якщо особа несе «індивідуальний і надмірний тягар».

Одним із елементів дотримання принципу «пропорційності» при втручанні в право особи на мирне володіння майном є надання їй справедливої та обґрунтованої компенсації.

На нашу думку, держава Україна повинна прагнути до встановлення системи, що гарантуватиме правову захищеність усіх заінтересованих сторін, зокрема заставодержателів та непідсанкційних власників активів, при застосуванні п. 1 статті 5-1 Закону України «Про санкції». Станом на сьогодні означених гарантій немає.

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів : Закон України від 3 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>.

3. Про санкції : Закон України від 14.08.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>.

4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

5. Справа «East/West Alliance Limited» проти України» (Заява № 19336/04). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994#Text.

6. Справа «Щокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text.

УДК 342.951+351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/452-454

Олена БЛОХІНА

ад'юнкт кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО -ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ПРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наразі дуже важливим питанням сьогодення є державна і національна безпека нашої країни. Це обумовлено насамперед вторгненням на територію України держави-агресора (рф), у зв'язку з чим на всій території України введено правовий режим воєнного стану. Такий стан речей і інші похідні деструктивні чинники негативно впливають на рівень, якість та ефективність забезпечення публічної безпеки та порядку. При цьому воєнний стан можна вважати тимчасовим вимушеним чинником обмеження конституційних прав та свобод громадян. Для досягнення скоординованої діяльності всіх силових структур та відомств, спрямованої на захист прав і свобод людини і громадянина, забезпечення публічної безпеки та порядку, треба мати повністю сформовану законодавчу базу щодо діяльності цих важливих складових елементів національної безпеки та оборони країни.

Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Діяльність уповноважених підрозділів Національної поліції в забезпеченні публічної безпеки і порядку в умовах військової агресії можна розглядати як одну із головних складових забезпечення державної безпеки в цілому.

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Також варто зазначити, що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремі місцевості [2].

Для того щоб органи Національної поліції могли ефективно забезпечувати публічний порядок та безпеку в умовах воєнного стану, необхідно, аби така діяльність була належним чином організована. Для цього з урахуванням оперативної обстановки, соціальних, політичних та економічних умов, що склалися, необхідно вжити заходів щодо розстановки особового складу поліцейських, забезпечення їх необхідними матеріально-технічними ресурсами, відпрацювати алгоритм дій поліцейських у надзвичайних ситуаціях, які можуть трапитися (захоплення будівель органів влади, особливо важливих об'єктів, заручників тощо). У зв'язку з цим потребує уваги здійснення ретельного планування дій поліцейських у відповідних ситуаціях [3]. Крім того, уповноважені підрозділи Національної поліції перед виконанням завдань із забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану повинні мати інформацію про виникнення можливих загроз, для того щоб забезпечити свою безпеку та безпеку громадян в цілому.

Також надзвичайна складність забезпечення публічної безпеки та порядку в умовах воєнного стану вимагає високої професійної підготовки працівників поліції, оскільки вони часто змушені приймати рішення про обмеження конституційних прав і свобод в екстремальних умовах, а законність їхніх дій в подальшому, буде оцінюватися без сприйняття реальної обстановки, яка була в той момент. Таким чином, дуже важливо на законодавчому рівні урегулювати усі можливі проблемні питання, для того щоб дії працівників поліції були щонайперше законними та юридично грамотними, а кожна людина завдяки цьому відчувала себе у безпеці і знала, що її правам і свободам нічого не загрожує. Для цього законодавець доповнив ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію» частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та спеціфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Розділ 5 Закону України «Про Національну поліцію» також зазнав деяких змін, які стосуються періоду воєнного стану. По-перше, поліція отримала можливість здійснювати перевірку документів та фіксувати дані, що містяться в документах, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених (п. 1 ч. 1 ст. 32). По-друге, поліція має право зупиняти транспортні засоби, якщо наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених. По-третє, за новою редакцією ст. 40, поліція зможе використовувати у своїй діяльності такі технічні засоби, як безпілотні літальні апарати, та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- й відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб і номерних знаків транспортних засобів [4].

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що адміністративно-правове регулювання діяльності Національної поліції потребує належного удосконалення для забезпечення виконання завдань поліції і реалізації повноважень поліції, у тому числі при забезпеченні публічної безпеки та порядку. З огляду на розпочатий акт безпосередньої збройної військової агресії російської федерації проти України та введення правового режиму воєнного стану законодавство України, що регулює окреслене питання, потребує

додаткових змін, що в подальшому дозволить належними чином успішно виконувати поставлені перед поліцією завдання щодо забезпечення публічної безпеки і порядку, що, у свою чергу, є дуже важливим аспектом національної безпеки України в реаліях сьогодення.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Мінка Т. П. Забезпечення режиму воєнного стану органами Національної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 9–13.

4. Національна поліція в умовах воєнного стану: зміни в законодавстві. *Право в умовах війни*. URL : <https://law-in-war.org/nacjonalna-policiya-v-umovah-voennogo-stanu-zminy-v-zakonodavstvi/>.

УДК 351.74+343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/454-455

Володимир БОГОНІС

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРЕВЕНТИВНА ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОП (ПОГ)

Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Відповідно до цього визначення, а також згідно зі ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидія злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Для виконання цих завдань поліцейські наділені певними повноваженнями. Одним із основних повноважень, окрім тих, що пов'язані з виявленням, припиненням правопорушень та притягненням до відповідальності винних, є попередження та недопущення протиправної поведінки та правопорушень. Отже, згідно зі ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція, відповідно до покладених на неї завдань, здійснює: превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; вжиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі і його припинення [1].

Ключову роль у профілактичній діяльності Національної поліції відіграють, очевидно, підрозділи превентивної діяльності. Основними силами таких підрозділів є дільничні офіцери поліції (поліцейські офіцери громади), отже, саме вони виконують найбільший обсяг повноважень щодо профілактичної роботи. Згідно з наказом МВС України № 650 від 28.07.2017 найпершим обов'язком та основним напрямом діяльності ДОП та ПОГ є здійснення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних та іншого роду правопорушень. Окрім цього, у зазначеному наказі вказано, що завданнями ДОП та ПОГ є: вжиття заходів для взяття на превентивний (профілактичний) облік осіб, щодо яких здійснюється превентивна (профілактична) діяльність та внесення відповідної інформації до ЄІС МВС; співпраця з групами реагування патрульної поліції (далі – ГРПП) щодо застосування превентивних (профілактичних) заходів стосовно осіб, які схильні до вчинення правопорушень та/або перебувають на превентивних (профілактичних) обліках поліції [2].

Отже, що саме являє собою профілактичний облік? Згідно із визначенням, наданим у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», профілактичний облік – це здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України

організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства [3]. Як було вказано раніше, ДОП (ПОГ) вживають заходів для взяття на облік осіб, які вчиняють домашнє насильство. Порядок взяття на такий облік затверджений наказом МВС України № 124 від 25.02.2019 «Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України».

У контексті цього наказу, а також згаданого у попередньому абзаці закону уповноваженими підрозділами органу НПУ, на думку П. Біленка, є: підрозділи патрульної поліції, ювенальної превенції та служба дільничних офіцерів поліції [4]. Однак основним суб'єктом є саме ДОП та ПОГ, оскільки переважна більшість повноважень щодо профілактичних обліків належить саме до їхньої компетенції (але це не стосується взяття на такі обліки дітей-кривдників, так як цим займаються лише працівники підрозділів ювенальної превенції [5]).

Чому саме на ДОП (ПОГ) покладено такі повноваження? Тому що саме дільничні офіцери поліції є основними посадовими особами в органах поліції, які безпосередньо взаємодіють з громадянами. Вони встановлюють контакт з місцевими громадами, вивчають специфіку кожного району, аналізують статистику правопорушень і виявляють фактори, які сприяють зростанню їх кількості, а також спілкуються з місцевими жителями, слухають їхні проблеми та скарги. Це дозволяє їм реагувати на потенційні проблеми та оцінювати ризики заздалегідь, перш ніж вони переростуть в серйозні злочини.

Індивідуально-профілактична діяльність полягає в роботі з особами, які перебувають під підвищеним ризиком вчинення правопорушень, у тому числі кримінальних. До таких можуть належати особи, які нещодавно звільнились з місць позбавлення волі, або ж особи, поведінка чи оточення яких може свідчити про їхню схильність до вчинення протиправних дій. Дільничні офіцери встановлюють контакт із такими особами та надають їм підтримку і допомогу у вирішенні проблем, які можуть сприяти їхній криміналізації, а також надають можливість для перевиховання та повернення до суспільства. Крім того, дільничним необхідно звертати увагу на дітей та підлітків, сім'ї яких опинились у скрутному фінансовому становищі чи складних життєвих обставинах, так як ці фактори можуть нашкодити дітям стати на «хитку доріжку» та піти кримінальним шляхом, і взаємодіяти з підрозділами ювенальної превенції щодо запобігання залученню їх до злочинної діяльності.

Отже, дільничні офіцери поліції виконують важливу роль у здійсненні превентивної та індивідуально-профілактичної діяльності. Для цього законодавчо ДОП (ПОГ) були наділені деякими повноваженнями для здійснення такої діяльності, одним з яких є взяття певної категорії осіб на профілактичні обліки, так як саме вони володіють необхідними знаннями, навичками та ресурсами для виконання таких завдань. Цей аспект діяльності є ключовим саме у контексті забезпечення громадської безпеки та порядку, тому що саме попередження та недопущення вчинення правопорушень є основним методом боротьби з протиправною поведінкою деяких осіб, схильних до їх вчинення, перевиховання таких осіб та повернення їх до нормального життя.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.

4 Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 157–161.

5. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України : наказ МВС України від 25.02.2019 № 124. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>.

Юрій БУЛАНОВ

ад'юнкт кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВВЕДЕННЯ ПОСИЛЕНОГО ВАРІАНТУ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зважаючи на певну нормативно-правову термінологічну невизначеність стосовно різних видів (режимів) несення служби органами і підрозділами Національної поліції, з'ясування сутності та співвідношення категорій, пов'язаних із введенням посиленого варіанту несення служби, є актуальним на тлі складної оперативної обстановки в Україні.

Шляхом системного та семантичного аналізу чинного законодавства, насамперед Закону України «Про Національну поліцію» [1], який регламентує порядок проходження служби в поліції, поняття «службова діяльність» можна визначити як безперервне, активне, узгоджене за цілями, місцем і часом виконання поставлених завдань [3].

У відомчій інструкції поняття «посилений варіант службової діяльності» вихначено як комплекс організаційно-правових, превентивних, профілактичних, оперативних та інших заходів, пов'язаних з особливим режимом виконання службових завдань і залученням значної кількості поліцейських з метою швидкої стабілізації оперативної обстановки, якщо наявними силами і засобами, що безпосередньо залучені до забезпечення публічної безпеки і порядку, у повсякденному режимі несення служби виконати їх неможливо [2].

Зазначене дає можливість стверджувати, що за масштабами, формами та методами реалізації службової діяльності поліції нормативно визначено два її різновиди: повсякденний режим та посилений варіант (особливий режим). Поліція, залежно від ступеня складності вирішуваних завдань і виникнення певних явищ чи подій, виконує функції або у звичних (повсякденних) умовах, або таких, які характеризуються значним ускладненням оперативної обстановки.

Різні режими несення служби територіальними підрозділами поліції з урахуванням передбачених в Законі України «Про Національну поліцію» основних (ст. 23) та додаткових (ст. 24) повноважень та особливості поставлених завдань і специфіка методів їх реалізації (правоохоронні або військові методи) дає можливість класифікувати заходи реагування поліції на поточну оперативну обстановку на три види:

1) повсякденні службові завдання (виконання планових завдань):

– запобігання вчиненню, виявлення та припинення правопорушень, в тому числі виявлення причин та умов, що їм сприяють;

– усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці;

– розшук підозрюваних і обвинувачених та осіб, які зникли безвісти;

– провадження у справах та досудове розслідування;

– доставлення та затримання;

– забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху;

– надання домедичної допомоги постраждалим особам;

– забезпечення безпеки взятих під захист осіб;

– протидія гендерно обумовленому насильству;

– охорона фізичних осіб та об'єктів права приватної, комунальної і державної

власності;

– дозвільний контроль (щодо зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, вибухових та інших предметів, матеріалів та речовин);

– заходи захисту кіберпростору;

– оперативно-розшукова діяльність;

– техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події;

– розмінування, що має оперативний характер;

– участь у вчиненні виконавчих дій;

– конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального

правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охорона їх у залі суду;

– адміністративний нагляд тощо;

2) спеціальні службові завдання (під час надзвичайного стану чи інших кризових ситуацій):

– участь у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму надзвичайного стану, у зоні надзвичайної екологічної ситуації;

– контроль радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;

– захист об'єктів критичної інфраструктури та протидія злочинним посяганням на об'єкти критичної інфраструктури, які загрожують безпеці громадян і порушують функціонування систем життєзабезпечення;

– проведення спеціальних операцій (припинення масових заворушень та діяльності незаконних збройних формувань і терористичних угруповань);

– сприяння Державній прикордонній службі України у виявленні каналів незаконного перетинання державного кордону, переміщення зброї, боеприпасів, вибухових речовин;

– припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень;

3) службово-бойові завдання (під час введення воєнного стану):

– участь у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

– територіальна оборона;

– відсіч збройній агресії проти України;

– боротьба з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) і нелегітимними воєнізованими або збройними формуваннями.

Чимало фахівців вважають, що потреба в посиленому варіанті службової діяльності поліції виникає в разі надзвичайної обстановки, яку слід розглядати у співвідношенні з поняттям особливих умов діяльності поліції, що виникають внаслідок такої обстановки у зв'язку з тим, що вони невіддільні [4, с. 4].

Виходячи із законодавчого визначення надзвичайної ситуації, фахівці пропонують розуміти надзвичайну обстановку як несподівану, раптову зовнішню обстановку, яка характеризується невизначеністю і складністю ухвалення рішень, конфліктністю і стресовим станом населення, значною соціально-екологічною й економічною шкодою, насамперед людськими жертвами. Тобто під надзвичайною обстановкою розуміються такі ситуації, за яких явища, події, пригоди соціального (криміногенного і некриміногенного), природного, біологічного, техногенного та іншого походження несуть підвищений ступінь загрози громадському життю, а саме: а) порушують нормальний (звичайний) ритм життя населення, конкретної території, викликають стресовий стан у відповідь на дію несприятливих зовнішніх або внутрішніх факторів (напруження, виникнення паніки); б) створюють загрозу порушення громадського порядку та громадської безпеки, що пов'язане із суспільною небезпекою; в) викликають загрозу для життя (загибелі) та ушкодження здоров'я багатьох людей; г) заподіюють (можуть заподіяти) шкоду державним органам, а також майновим інтересам громадян, вихід з ладу або руйнування об'єктів; д) створюють сприятливі умови для активізації злочинного елемента; е) можуть спричинити загрозу конституційному ладу та суверенітету України [6, с. 101].

Зміст поняття «особливі умови» щодо сфери діяльності поліції більшість науковців розкривають крізь поєднання двох компонентів: надзвичайної обстановки, викликані об'єктивними явищами природи й суспільного життя, та спеціального правового режиму з виданням спеціальних нормативних актів, створенням надзвичайних органів управління, застосуванням посилених заходів охорони публічного порядку [6]. Деякі фахівці особливі умови та надзвичайні обставини вважають не взаємообумовленими, а самостійними складовими так званих ризиконебезпечних ситуацій в діяльності поліції [7].

Законодавцем надано поняття «кризова ситуація» як крайнє загострення протиріч, гостра дестабілізація становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні [8], а кризові ситуації класифіковано за рівнями на три групи: «раннього попередження», «попередження» та «надзвичайної ситуації» [9].

Введення в законодавство категорії «кризова ситуація» викликало серед науковців дебати щодо співвідношення її змісту з більш традиційною – «надзвичайна ситуація». Наразі науковці вживають обидва поняття і як синоніми, і як причину та наслідок [10; 11]. Чимало

термінологічної невизначеності додає широке вживання в спеціальній літературі термінів «особливі умови діяльності Національної поліції», «надзвичайні обставини й особливі умови», «надзвичайні обставини», «надзвичайні обставини й локальна надзвичайна ситуація», «критичні обставини», «надзвичайна подія», «виняткове положення», «складні умови», «екстремальна ситуація», «ризиконебезпечна ситуація» тощо.

У законодавстві без тлумачення змісту також вживається категорія «кризова ситуація, що загрожує національній безпеці» (абз. 12 п. 1 ч. 4) [8], тому науковці пропонують ототожнювати її з фактичною наявністю кваліфікованих за фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом) небезпечних чинників і негативних наслідків, а сферою її використання вважати цивільно-військові відносини. Причому рішення про розмежування «надзвичайної» ситуації та «кризової» залежить виключно від тлумачення уповноваженим суб'єктом небезпечності впливу певних чинників на національні інтереси у відповідній ситуації (мирний час або особливий період).

У п. 39 Воєнної доктрини України визначено види діяльності правоохоронних органів у сфері національної безпеки у «мирний час» і в «особливий період» (час мобілізації, воєнний час і відбудовний період після закінчення воєнних дій), а також в особливих умовах (режими воєнного та надзвичайного стану) і кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці України.

Враховуючи зазначене, діяльність сектора безпеки і оборони в перспективі захисту національної безпеки доцільно розглядати у таких правових режимах: 1) мирний час; 2) кризова ситуація, що загрожує національній безпеці, 3) особливий період (зокрема воєнний стан).

Задля того, щоб під час виникнення кризових ситуацій різного характеру події не виходили з-під контролю, виникає необхідність застосування специфічних організаційно-правових форм забезпечення національної безпеки і нормалізації ситуації, в тому числі введення посиленого варіанту несення служби органами і підрозділами Національної поліції.

Отже, посилений варіант службової діяльності поліції пов'язаний з певними умовами, що можуть призвести чи призвели до загострення оперативної обстановки (криміногенного або некриміногенного характеру), – так званою кризовою ситуацією різного ступеня небезпеки. Характер обстановки впливає на особливості організаційно-тактичних заходів з реагування на подію.

Переведення на посилений варіант несення служби підрозділів поліції відбувається з метою виконання специфічних і стабілізаційних завдань з усунення наслідків кризової ситуації шляхом відновлення правопорядку, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, виконання службових завдань у випадку уведення правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, а також виконання завдань територіальної оборони та цивільного захисту в особливий період.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Про затвердження Інструкції про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності : наказ МВС України 10.12.2015 № 1560. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#Text>.

3. Про затвердження Положення про організацію та несення служби з охорони органів державної влади військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України : наказ МВС України від 20.07.2016 № 692. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1140-16#Text>.

4. Дії працівників міліції в умовах надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Київ : Київський нац. ун-т внутр справ, 2008. 57 с.

5. Комісаров О. Г., Собакарь А. О., Соболев Е. Ю., Юнін О. С. та ін. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 277 с.

6. Лефтеров В. О., Тимченко О. В. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ : монографія. Донецьк : ДІВС МВС України, 2002.

7. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text>.

8. Про затвердження Національного плану дій : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.11.2015 № 687. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-15#Text>.

9. Терент'єва А. В. Управління надзвичайними ситуаціями з елементами кризового менеджменту. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=881>.

10. Ситник Г. П. Взаємозумовленість кризових та надзвичайних ситуацій у контексті публічного управління у сфері національної безпеки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2 (8). С. 180–193. URL : <https://maup.com.ua/assets/files/expert/8/17.pdf>.

11. Хитра О. Л. Реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України: адміністративно-правові засади реалізації теорії та досвіду : монографія: Львів : Растр-7, 2019. 398 с.
12. Комісаров О. Г., Хитра О. Л. Концептуальні підходи до використання категорії «кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 (87). С. 104–111.
13. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

УДК 351.741:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/459-461

Роман ВАЩІЛН

ад'юнкт кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОЦІЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Два роки Україна знаходиться в умовах здійснення широкомасштабної збройної агресії з боку російської федерації. За цей час державне і суспільне життя поступово адаптувалося до умов збройного конфлікту значної інтенсивності. Наслідком введення правового режиму воєнного стану стало обмеження ряду прав і свобод людини і громадянина. Погоджуємося із Д. Гриньо, який зазначає, що обмеження прав і свобод людини і громадянина в період дії воєнного стану виступає необхідним елементом правової системи в демократичних країнах, це об'єктивно зумовлює законодавче врегулювання такого обмеження, яке повинно мати виключно правовий характер й відповідати загальним інтересам щодо національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі та ін. Стаття 64 Конституції України передбачає можливість обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану, але існує чіткий перелік прав і свобод, які не підлягають обмеженню. Під загальним поняттям обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного часу Д. Гриньо пропонує розуміти: «законне право на застосування публічними органами влади чітко обраного державою примусу у реалізації прав і свобод людини за встановленим законом правовим регулюванням з легітимною метою та дотриманням пропорційності в період дії воєнного стану, за винятком державного примусу до прав і свобод, передбачених ст. 64 Конституції України» [1, с. 45, 47–48]. Ми також вважаємо, що у обмеження прав і свобод людини і громадянина має бути надважлива мета, щоб виправдовувати подібні дії. Те саме стосується й обмежень щодо деяких форм громадського контролю під час дії воєнного стану. Найбільш широко можна сформулювати таку мету, як інтереси держави і суспільства у сфері національної безпеки і оборони. Якщо певна дія підвищить обороноздатність та посилить можливості для національної безпеки і оборони – вже добре. Звісно, також важливим фактором постає відсутність дій, що можуть нашкодити національній безпеці і обороні. Якщо вдаватися до більш «приземленого» підходу, то, наприклад, певні обмеження щодо громадського контролю мають за мету протидію витоку особистої тощо інформації про поліцейських та їхню діяльність.

Деякі дослідники натомість вважають, що обмеження громадського контролю за діяльністю поліції може лише нашкодити ефективності діяльності поліції загалом. Варто спочатку розібратися, які саме форми громадського контролю були обмежені внаслідок введення воєнного стану. Точніше, які форми такого контролю законодавець змушений був через реалії війни піддати обмеженню за умов дії воєнного стану.

У пояснювальній записці до законопроекту (який став законом) «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» лише наводяться загальні тези про поняття і потребу введення воєнного стану і участь поліції у разі його введення, а також про те, що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі

збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості. Тому у зв'язку з викладеним законодавці пропонували внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію» та Дисциплінарного статуту Національної поліції України, що спрямовані на забезпечення діяльності поліції та ефективного виконання нею завдань в умовах воєнного стану [4]. Про потребу у обмеженні громадського контролю за діяльністю поліції мова у пояснювальній записці не йде.

Відповідно до змін Закон України «Про Національну поліцію» було доповнено ст. 90-1 «Особливості громадського контролю за діяльністю поліції під час дії воєнного стану», відповідно до якої під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції, визначений статтями 86–88 та 90 цього Закону, не здійснюється [6].

Тобто законодавці дозволили керівникам поліції не звітувати про поліцейську діяльність (ст. 86). Отже, тепер вони можуть не оприлюднювати інформацію про заходи, які вживалися поліцією, та результати цих заходів, а також інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями. Згідно зі ст. 86 керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних веб-порталах органів, які вони очолюють [6]. Якщо взяти звіт Начальника відділу поліції № 1 (м. Бережани) Тернопільського РУ поліції в ГУПН в Тернопільській області перед населенням за 2022 рік, то ми не знайдемо, ймовірно, жодної секретної чи такої, що може нашкодити національним інтересам і безпеці України, інформації, яку могли б використати росіяни. Цей звіт містить статистичну інформацію про домашнє насильство, безпеку руху на дорозі тощо [3]. Єдине, що у звітах варто було б не показувати, це відомості про кількість поліцейських у розділі про персонал поліції. Але навіть і тут вважаємо за доцільне таку інформацію приховувати в громадах і областях, які межують з російською федерацією і білоруссю, а також які прилягають до лінії бойового зіткнення. Те ж саме стосується і кількості зареєстрованої зброї у населення.

Можна погодитися із доцільністю обмеження дії норм статті 87 «Прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції через суб'єктів прийняття такого рішення». Рішення про прийняття резолюції недовіри керівнику органу (підрозділу) поліції приймають голосуванням депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських рад, обласних, районних та міських рад. В загальній логіці воєнного стану і з огляду на те, що поліція є суб'єктом сектора безпеки і оборони (ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» [5]), таке обмеження можна вважати слушним.

Згідно зі статтею 88 керівники територіальних органів поліції повинні не менше одного разу на два місяці проводити відкриті зустрічі з представниками органів місцевого самоврядування на рівнях областей, районів, міст та сіл з метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням. На таких зустрічах обговорюється діяльність поліції, визначаються поточні проблеми та обираються найефективніші способи їх вирішення [6]. Відповідно до зазначеної у минулому абзаці логіки правового режиму воєнного стану і участі Національної поліції України у відсічі збройної агресії російської федерації як суб'єкта сектора безпеки і оборони України також можна погодитися із призупиненням такої форми громадського контролю. Хоча у областях, які не прилягають до лінії бойового зіткнення, у відносно мирних умовах, вважаємо, таку форму громадського контролю доцільно залишити. С. Гусаров також наголошує, що, на думку багатьох правозахисників, відсутність громадського контролю не сприяє належній реалізації громадянами своїх прав і законних інтересів, ба більше й сама поліція у такий спосіб позбавляється важливого засобу контролю за законністю дії своїх працівників, що негативно впливатиме на ефективність діяльності поліції [2, с. 21]. Доповнюючи наведену тезу, зазначимо, що в умовах збройної агресії росіян пріоритетним постає питання посилення взаємодії між громадянським суспільством та усіма суб'єктами сектора безпеки і оборони України. Такій взаємодії сприяє високій рівень довіри з боку суспільства до поліцейських і Національної поліції загалом. Погіршення ефективності та якості діяльності поліції і відсутність можливостей участі громадян у контролі за діяльністю поліції явно не сприятиме підвищенню зазначеної довіри.

Стосовно статті 90 Закону України «Про Національну поліцію», що передбачає

залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків відповідно до законів та інших нормативно-правових актів України [6], вважаємо, що на значній території України цю форму громадського контролю доцільно було б залишити. Водночас, звісно, може бути підвищений ризик витоку інформації про поліцейських через той фактор, що є невідомим рівень лояльності до нашої держави тих громадян, які залучаються до таких форм контролю. Це може бути небезпечним для життя і здоров'я поліцейських в подальшому.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що, незважаючи на ситуацію, що склалася, усе ж в багатьох регіонах України варто було б залишити практику наведених форм громадського контролю за діяльністю поліції.

1. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45–48.

2. Гусаров С. М. Щодо проблеми забезпечення прав громадян у діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.). Вінниця : ХНУВС, 2022. С. 21–23.

3. Звіт начальника ГУПН в Тернопільській області перед населенням за 2022 рік. 25 с. URL : <https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/10/zvit%202022/zvit%202022.pdf>.

4. Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану. *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1245224>.

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/461-463

Ольга ГІДА

аспірант кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ

Поняття «правовий режим» зустрічається в законах та нормативних актах України і досить часто ототожнюється з поняттям «механізм правового регулювання». Проте механізм – це правовий інструмент, за допомогою якого забезпечується той чи інший правовий режим. Поняття правового режиму на сьогодні широко використовується різними правовими галузями, наприклад, адміністративною, земельною, сімейною, кримінально-виконавчою, фінансовою, інформаційною, господарською тощо.

Здійснюючи аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики, нами було виявлено, що вчені та законодавці досить часто використовують термін «правовий режим», вкладаючи різні значення в його сутність. В той же час, це поняття має різні значення, навіть якщо використовується в одному і тому самому законодавчому полі.

Наприклад, поняття «правовий режим» зустрічається в наступних документах: п. 7, 18, 19 ст. 91 Конституції України (правовий режим власності; правовий режим державного кордону; правовий режим воєнного і надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації) [1]; ч. 1 ст. 133 Господарського Кодексу України (основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління.) [3]; Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 [2] тощо.

Отже, здійснивши попередній аналіз поняття «правовий режим» в різних джерелах, стверджуємо, що на сьогодні не існує його загально визнаного та обґрунтованого розуміння, що засвідчує потребу у формуванні характерних властивостей, ознак та актуальної наукової думки стосовно визначення цього поняття.

Тож розглянемо позиції вчених щодо визначення, ознак та характерних особливостей поняття «правовий режим». Н. Коваленко визначає правовий режим як нормативно закріплений винятковий порядок державного регулювання особливих суспільних відносин, який об'єктивується через структуровану сукупність різноманітних регулятивно-правових методів, комплекс котрих визначено специфікою відносин, що регулюються [9, с. 257]. О. Скакун у підручнику з теорії держави і права зазначає, що саме тип правового регулювання встановлює тип правового режиму [5, с. 496].

Проте вважаємо, що вчена в даному визначенні прирівнює різні поняття, тобто правовий режим визначається (або ототожнюється) лише як вид правового регулювання. Окрім того, не зазначено суб'єктів забезпечення, мету, механізми застосування правового режиму.

Імпонує і заслуговує на увагу наукова думка Т. Мінки, яка прагне об'єднати вищенаведені позиції і зазначає, що правовий режим не може бути заснований лише на загальних засадах (типах) регулювання, оскільки правовий режим, образно кажучи, не може зводитися, тобто ґрунтуватися на системі правових норм, де й принципи права, як загальні засади, проявляють свою регулятивну дію. Як елемент правового регулювання, правовий режим є правовою і юридичною категорією, а оскільки правове регулювання є соціальним явищем, то воно не зводиться лише до велінь держави, а тому правовий режим, як ширша категорія щодо юридичного режиму, ґрунтується не тільки на нормах, принципах правового регулювання, відповідно типам, а й насамперед на закономірностях суспільного розвитку, політичного, економічного, соціального, культурного устрою [6, с. 457].

Проаналізувавши поняття правового режиму, важливо охарактеризувати його основні ознаки та особливості.

Так, в юридичній енциклопедії за ред. Ю. Шемшученка зазначено, що основними ознаками правового режиму є наявність відповідних обмежень, заборон або пільг. Правовий режим виражає нерозривний зв'язок правової форми і змісту врегульованих правових відносин, характеризується моментом стабільності, а визначальною засадою правового режиму є характер його юридичної бази. Нею зумовлюються змістовний і політичний аспекти правового режиму. У загальнодержавному масштабі останній може бути демократичним, авторитарним чи тоталітарним [10].

С. Кузніченко у своєму монографічному дослідженні «Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель», досліджуючи сутність та ознаки правових режимів, зазначив, що функціонування того або іншого спеціального адміністративно-правового режиму може істотно розрізнятися за такими критеріями, як: масштаб волі громадян і організацій з використання суб'єктивних прав, глибина змін правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів адміністративно-правових відносин, кількість та якість функціональних обов'язків, що їх покладено на органи державного управління, час і територія дії тощо [8, с. 36].

Розвиваючи думки вчених, можемо виокремити наступні характерні ознаки правового режиму: а) являє собою особливий правовий нормативний порядок, що складається і характеризується певним поєднанням правових засобів; б) метою запровадження є регулювання суспільних відносин у визначеній сфері; в) характеризується наданням суб'єктами регулювання правового режиму певних прав і обмежень відповідно до категорії об'єктів (чітка регламентація поведінки громадян, апатридів, біпатридів, військових, правоохоронців тощо); г) характеризується обмеженням в часі і просторових межах; д) запроваджується лише законодавчими актами та забезпечується державою; е) наявність вичерпного контролю за діяльністю органів державної влади, громадських організацій та їх об'єднань; є) встановлення спеціального контролю за належним порядком розвитку правових відносин, а також застосування всіх видів юридичної відповідальності за порушення норм, що визначені правовим режимом.

Отже, правові режими є ключовим аспектом юридичного забезпечення національної безпеки, проте водночас на сьогодні відсутнє закріплене у правовому полі поняття «правовий режим». Серед вчених немає єдиної наукової позиції щодо визначення даного поняття. Предметом правої дискусії стали питання віднесення його до певного виду правової категорії, яким видом права регулюється тощо. З огляду на виділені ознаки правового режиму схилиємось до наукової позиції, що правовий режим є правовою і юридичною категорією. Правовий режим,

як ширша категорія щодо юридичного режиму, ґрунтується не тільки на нормах, принципах правового регулювання, відповідно типам, а й насамперед на закономірностях суспільного розвитку, політичного, економічного, соціального, культурного устрою.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Чуприна Ю. Ю. Правові основи адміністративно-правових режимів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 29 (2). С. 116–119.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2001. 656 с.
6. Мінка Т. П. Особливості класифікації адміністративно-правових режимів. *Форум права*. 2012. № 3. С. 453–458.
7. Соколова І. О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. Харків, 2011. 180 с.
8. Кузниченко С. О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: зарубіжний досвід та українська модель : монографія. Вид. 2-е. Одеса : ОДУВС, 2011. 324 с.
9. Скаваленко Н. До питання про визначення поняття та ознак правового режиму. *Підприємництво, господарство і право. Серія : Теорія держави і права*. 2019. Вип. 12. С. 254–258.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1 / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1998. 672 с.

УДК 342.951:349.6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/463-464

Олексій ГОЛОВ

аспірант кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна вже більше ніж два роки знаходиться в умовах повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації. Розв'язавши неспровоковану збройну агресію і вчиняючи масові воєнні злочини, росіяни систематично порушують фундаментальні і невідчужувані права і свободи людини і громадянина. Водночас лінія бойового зіткнення, яка простягається більше ніж на тисячу кілометрів, де у найінтенсивніші дні воєнних зіткнень фіксувалося понад 60 тис. пострілів артилерією лише противника, стала випаленою землею, де можна побачити суцільну екологічну катастрофу. Шкоду, завдану екології Україні росіянами, неможливо переоцінити. Це все, звісно, порушує права людини і громадянина, зокрема на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Нагадаємо, що таке право є конституційним. В ст. 50 Конституції України вказано, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1]. Право на безпечне для життя та здоров'я довкілля деякі дослідники визначають так: це закріплена в Конституції України і гарантована державою сукупність історично обумовлених ступенем розвитку суспільства можливостей кожного вільно користуватися безпечним довкіллям, стан якого відповідає встановленим нормативам його якості, з метою задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів. Дане право має складну структуру, а його зміст необхідно розглядати з урахуванням критеріїв безпечного стану довкілля. На сьогодні такими

критеріями є система екологічних, санітарно-протиепідемічних та інших норм, нормативів, вимог, правил, заборон тощо. Визначаються такі критерії стандартами та іншими обов'язковими для виконання нормативними документами [2, с. 41].

Разом із тим поняття реалізації приватними особами права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, пов'язане із змістом цього права, полягає у використанні приватними особами правомочностей внаслідок наділення правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля, включаючи такі правові можливості: вчиняти дії, спрямовані на охорону й захист довкілля; створювати та підтримувати умови навколишнього природного середовища у стані, безпечному для життя і здоров'я тощо. В. Полубатко зазначає: «адміністративно-правове забезпечення цього процесу є урегульованою нормами адміністративного права діяльністю суб'єктів публічної адміністрації із публічного адміністрування сфери охорони навколишнього природного середовища, яка спрямована на забезпечення безпечного для життя і здоров'я довкілля за допомогою контролю і нагляду за дотриманням законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, ліцензування і видачі інших документів дозвільного характеру, державної реєстрації та реалізації інших функцій публічного адміністрування. Ця діяльність виконує подвійну роль, оскільки, виходячи з аналізу чинного законодавства, вона є одночасно і способом забезпечення реалізації цього права, і самостійним способом його реалізації в частині правомочностей на чужі дії, які здійснюються без попередньо сформульованої вимоги особи, наділеної правом» [3, с. 198]. В умовах воєнного стану й збройної агресії важливим питанням адміністративно-правового забезпечення реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля є діяльність публічних адміністрацій із фіксації шкідливих впливів збройного конфлікту на довкілля в контексті порушення прав українців на безпечне довкілля з боку росіян.

Одним із важливих кроків стало прийняття 15 березня 2022 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» [4]. Закон покликаний вирішити в тому числі й питання фіксації шкідливих впливів війни на стан навколишнього природного середовища. Норми вказаного закону покликані забезпечити обороноздатність держави під час воєнного стану; пришвидшення відновлення інфраструктури і економіки України у відбудовний період; повернення до нормальної життєдіяльності громадян після закінчення війни. Все це сприятиме забезпеченню захисту права кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я довкілля та похідних від нього екологічних прав [5, с. 290–291].

Наразі викликом перед Україною постає створення механізму забезпечення права на безпечне довкілля громадян та відшкодування збитків, які були завдані навколишньому середовищу російською агресією внаслідок бойових дій.

-
1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
 2. Корольова В. В. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля в системі особистих немайнових прав фізичної особи. *Legal Bulletin*. 2022. № 3. Р. 29–36.
 3. Полубатко В. В. Сутність адміністративно-правового забезпечення реалізації приватними особами права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 1. С. 192–199.
 4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період : Закон України від 15 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-20#Text>.
 5. Солодан К. В. Право на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 289–291. URL : http://www.lsej.org.ua/11_2023/68.pdf.

УДК 343.85:342.726

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/465-468

Олена ДМИТРИШИН

ад'юнкт кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
факультету № 3 Львівського
державного університету
внутрішніх справ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ДИТИНИ

Проблема домашнього насильства в сім'ї є актуальною в усьому світі. Домашнє насильство є грубим порушенням прав людини. Щоденно воно здійснює посягання на найцінніші блага людини – життя і здоров'я, честь і гідність. Таке небезпечне явище відоме і сучасному українському суспільству, що підтверджується даними соціологічних опитувань населення України, за яким майже половина населення відчула на собі різні форми насильства, особливо діти [16, с. 280].

Захист дітей, забезпечення їхнього повноцінного розвитку – проблема національного значення, яка повинна розглядатися й розв'язуватися в різних контекстах: історичному, соціологічному, культурологічному, демографічному, педагогічному та, безумовно, юридичному. Мова йде про закріплення певними законами й іншими нормативно-правовими актами чітко визначених правил, норм, стандартів і вимог щодо організації життєдіяльності дитини [1, с. 89].

Першим міжнародним документом, у якому розглядалась проблема прав дитини, є Женевська декларація 1924 р., спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист. Важливим документом стала прийнята 10.12.1948 Генеральною Асамблеєю ООН Загальна декларація прав людини (введена в дію з 1976 р.). У ній уперше зафіксовані основи захисту прав дітей [2, с. 206]. Свій розвиток Декларація отримала в пакетах прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення розв'язання їхніх основних соціальних проблем.

Генеральна Асамблея ООН 20.11.1959 прийняла Декларацію прав дитини – документ, який регулює становище дитини в сучасному суспільстві. Декларація складається з 10 принципів, якими проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дали б їй змогу розвиватись фізично, розумово, морально, духовно [2, с. 58].

Документом, де проголошується, що людство зобов'язане дати дітям усе найкраще, надійно забезпечити дитинство, яке гарантує в майбутньому розвиток повнолітніх громадян, стала Конвенція про права дитини, схвалена ООН 20.11.1989 [2, с. 69]. Україна ратифікувала Конвенцію в 1991 р. та внесла відповідні зміни до національного законодавства. Її ратифікували 189 країн світу. Серед тих, хто не ратифікував Конвенцію, – США й Сомалі.

Держави-сторони, зокрема, мають уживати на національному, двосторонньому й багатосторонньому рівнях усі необхідні заходи щодо протидії схиляння або примусу дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності, використання дітей з метою експлуатації в проституції або іншій незаконній сексуальній практиці, використання дітей з метою експлуатації в порнографії та порнографічних матеріалах; щодо запобігання викраденню дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанді в будь-яких цілях і в будь-якій формі. Вони повинні захищати дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини [5, с. 91].

Головні положення, які пронизують майже всі міжнародні правові акти, – це абсолютні заборони на жорстоке поводження з особою, передусім із дітьми. Цей принцип не має порушуватись у жодній ситуації без винятку. Але, на жаль, він порушується досить часто різними способами й у різних країнах [1, с. 90].

Україна слідом за іншими європейськими державами прийняла низку заходів щодо запобігання жорстокості та насильству над дітьми. Так, Конституція України [6], Закон України «Про охорону дитинства» [7], Закон України «Про соціальну роботу із сім'ями,

дітьми та молоддю» [8], Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [9], Сімейний кодекс України [10], Кримінальний кодекс України [11], Кримінальний процесуальний кодекс України [12] та інші законодавчі та нормативно-правові акти визначають право дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, усебічний розвиток і гарантують захист від насильства у будь-якому його прояві [3, с. 19].

Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Це такі положення Конституції України, як: право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); права та свободи людини й громадянина захищаються судом (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) [6].

Лише після початку збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 р. Верховна Рада України 20 червня 2022 р. ратифікувала Стамбульську конвенцію [3], яка є золотим стандартом прав жінок та дітей, що є частиною прав людини та європейських цінностей. 21 червня того ж року Закон про ратифікацію підписав Президент, і 01 листопада 2022 р. ця конвенція набрала чинності для України.

Положення конвенції передбачають, що права та інтереси потерпілих від насильства мають бути в центрі уваги незалежно від перебігу обставин в державі, що зобов'язує відповідні органи, установи до координованої співпраці між собою та з громадськими організаціями [4, с. 487].

Новий підхід із використанням європейських стандартів до вирішення проблеми домашнього насильства регламентують Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2671-VIII від 17.01.2019) [13] та Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» [14], нормативним підґрунтям для яких стали документи, що стосуються сімейного виховання та захисту прав дітей, які розглядалися вище: Конвенція ООН про права дитини, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, – що базуються на принципах, визначених Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей [15].

Нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність закладів освіти з протидії жорстокому поводженню з дитиною, є:

- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 800 «Деякі питання соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі таких, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю»;
- наказ МОН України від 02.10.2018 № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників з іншими органами та службами»;
- лист МОН України від 30.10.2018 № 1/9-656 «Про перелік діагностичних методик щодо виявлення та протидії домашньому насильству стосовно дітей»;
- лист МОН України від 24.07.2019 № 1/9-477 «Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України».

До нормативно-правових актів, що регулюють діяльність закладів освіти з питань запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків»;
- постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі»;
- наказ МОН України від 02.10.2018 р. № 1047 «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами»;

Що ж стосується протидії домашньому насильству, то можна відзначити, що

нормативно-правові акти з питань протидії цьому виду насильства охоплюють доволі широкий спектр проблем. Так, наприклад, було подано протягом майже двох років 14 законопроектів з питань протидії домашньому насильству та ухвалено низку нормативно-правових актів, серед яких:

– Закон України від 20.06.2022 «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»;

– Закон України від 01.07.2021 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі»;

– Указ Президента України від 21.09.2020 № 398/2020 «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;

– розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 361-р «Про затвердження плану невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»;

– розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 696-р «Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на створення мережі спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, у 2021 році»;

– постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»;

– наказ Міністерства соціальної політики України від 16.11.2021 № 649 «Про затвердження форми направлення особи, яка постраждала від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги».

Керуючись вищезазначеними документами, держава має гарантувати захист дитини від:

– усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють;

– втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психотропних речовин;

– залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Однак, незважаючи на відносно впорядковану нормативно-правову базу, результати наукових досліджень та аналіз практики щодо подолання наслідків домашнього насильства над дітьми доводять, що жорстокість і насильство продовжують поширюватися. Соціально-економічні кризові явища в Україні, такі як безробіття, байдужість до виховання молоді, зубожіння населення, безпосередньо впливають на формування молодого покоління в державі. Соціальна занедбаність неповнолітніх, відсутність чітких моральних орієнтирів сприяє виникненню та поширенню негативних явищ у середовищі неповнолітніх, що породжує злочинність. Не можна не згадати також той факт, що самого нормативно-правового регулювання замало для забезпечення ефективної протидії насильству щодо дітей. Таким чином, загалом чинне законодавство та міжнародно-правові акти врегульовують суспільні відносини щодо забезпечення захищеності дитини. Однак є низка прогалин та суперечностей, які потребують розв'язання.

1. Герасимчук С. Нормативно-правовий захист дитини від насильства. *Національний юридичний журнал. Теорія і практика*. 2017. С. 89–92.

2. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : зб. документів. Київ : АТ «Видавництво «Столиця», 1998. Ч. II. 292 с.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Ратифіковано із заявами Законом України від 20.06.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

4. Рибачек В. К. Захист прав дітей в Україні в період військової агресії РФ // A protection of rights for children is in Ukraine in the period of military aggression of Russian Federation : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 952 p. С. 729–749.

5. Система захисту дітей від жорстокого поводження : навч.-метод. посібник / за ред. : К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Держсоцслужба, 2005. 396 с.

6. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
7. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#top>.
8. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.
9. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січня 1995 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
11. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
13. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.
14. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>.
15. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
16. Пивоваров В. В., Ілліна А. В. Кримінологічний аналіз законодавства про запобігання і протидію домашньому насильству. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 280–284.

УДК 342.9+347.426.6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/468-470

Кянан ІМАНОВ

аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
менеджер компанії (Азербайджан)

ВИЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМ ПРАВОРЕАЛІЗАЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Проблеми адміністративно-правового регулювання відшкодування шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, виникають на різних рівнях правового регулювання. Зокрема, на найбільш загальному рівні вони проявляються у тому, що сьогодні у чинному законодавстві відсутня цілісна концепція правового регулювання відшкодування шкоди, завданої адміністративним правопорушенням: бракує усвідомлення того, як саме має конструюватися наведений правовий інститут, в рамках якої галузі права повинні розвиватися норми такого інституту (адміністративного, цивільного чи іншої галузі права), як саме має забезпечуватися таке відшкодування шкоди (відповідно до процедурних чи процесуальних норм, добровільно чи примусового, чи за комбінованими механізмами); не сконструйовано саме розуміння категорії «шкода, заподіяна адміністративним правопорушенням» тощо. Зазначені проблеми виникли, окрім іншого, і у зв'язку з наявністю загальної кризи у сфері правового регулювання адміністративно-деліктного права. На сьогодні не обрано напрямів його розвитку, не здійснюється дієвих заходів з його модернізації та удосконалення. Наведена концепція не сформувалася ані в науковій доктрині, ані на рівні напрацювань чи створення робочих груп щодо підготовки законопроектів.

Найбільш показовим та актуальним є розгляд правореалізаційної практики застосування законодавства про адміністративні правопорушення, на наш погляд, з аспекту розгляду судами справ про адміністративні правопорушення. Проаналізувавши значну кількість постанов судів першої інстанції у справах про адміністративні правопорушення, зауважимо, що у переважній (майже абсолютній) більшості випадків суди при вирішенні справи про притягнення до адміністративної відповідальності відмовляють у відшкодуванні шкоди, що заподіюється таким правопорушенням. Показовою у зазначеному контексті є підстава відмови – шкода, що заподіюється адміністративним правопорушенням, підлягає відшкодуванню у порядку цивільного судочинства. В одній зі справ підставою для відмови у відшкодуванні шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, слугувала

недоведеність заподіяння шкоди та необґрунтованість її заявленого розміру.

Зокрема, відповідно до постанови Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 17.04.2023 у справі № 495/3098/23, «особа порушила вимоги п. 4.3.1 вимог режиму Заповідної зони, та завдав шкоди, заподіяної порушенням законодавства внаслідок проїзду малотоннажного плавзасобу з двигуном, у розмірі 3.646 грн. З урахуванням того, що майнову шкоду у даному випадку заподіяно державі, тому питання про її відшкодування необхідно вирішувати в порядку цивільного судочинства» [1]. Аналогічні висновки у схожих обставинах справи викладено Білгород-Дністровським міськрайонним судом Одеської області у постанові від 12.01.2023 у справі № 495/10505/22 [2].

Подібні підстави для відмови у відшкодуванні шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, наведені у постанові Запорізького районного суду Запорізької області від 03.05.2023 у справі № 317/2023/23. За її матеріалами, «правопорушник здійснював незаконний лов риби з берега забороненим колючим знаряддям, чим порушив п.п. 8 п. 1, п.п. 1 п. 2 розділу IV Правил любительського і спортивного рибальства, ст. 63 Закону України «Про тваринний світ», за що відповідальність передбачена ч. 4 ст. 85 КУпАП. Розрахунок матеріальної шкоди до протоколу № 000161, проведеним на підставі такс, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 1209 від 21.11.2011 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів», за змістом якого порушником заподіяно матеріальну шкоду у розмірі 3638,00 грн. Враховуючи вимоги ст. 33 КУпАП, суддя приходить до висновку про необхідність накладення на правопорушника стягнення, достатнього для його виправлення та в межах санкції ч. 4 ст. 85 КУпАП» [3]. Проте підстави для відмови у відшкодуванні шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, судом не наведено.

В той же час, за матеріалами постанови Горохівського районного суду Волинської області від 09.05.2023 у справі № 155/536/23, «особа вчинила правопорушення, передбачене ч. 4 ст. 85 КУпАП. В матеріалах справи наявне клопотання заступника начальника управління начальника відділу ОББР «Рибоохоронний патруль» з посиланням на ч. 1 ст. 40 КУпАП про стягнення з порушника в дохід бюджету Городищенської ТГ завданих державі збитків в сумі 3162 гривень 00 копійок. Частиною 3 статті 40 КУпАП встановлено, що в інших випадках питання про відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, вирішується в порядку цивільного судочинства.

Оскільки сума збитків потребує відповідної перевірки в порядку, визначеному ЦПК України, в позовному провадженні, солідарне стягнення шкоди при розгляді справи щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності чинним законодавством не передбачено. Згідно з нормою ч. 1 ст. 40 КУпАП вирішення питання про відшкодування винним майнової шкоди є правом, а не обов'язком суду. Тому вищевказане клопотання до задоволення не підлягає» [4]. Аналогічні висновки викладені і у постановках Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 10.05.2023 у справі № 149/1024/23 [5], Луцького міськрайонного суду Волинської області від 20.02.2023 у справі № 161/495/23 [6].

А ось у справі № 458/51/23 Турківський районний суд Львівської області щодо притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 173-2 КУпАП (вчинення домашнього насильства), зауважив, що «в даній справі суд не вирішує питання про відшкодування винним майнової шкоди, що підлягає стягненню, порядок і строк її відшкодування, оскільки, на думку суду, така шкода не заподіяна по причині відсутності в матеріалах справи доказів заподіяння такої шкоди» [7].

Поряд з тим нами виявлено дві постанови, за якими шкода, завдана адміністративним правопорушенням, передбаченим ч. 4 ст. 85 КУпАП (грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів у розмірах, що перевищують встановлені ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову)), підлягає відшкодуванню, про що суд зазначив у резолютивній частині постанови. Зокрема, це постанови Новоодеського районного суду Миколаївської області від 09.05.2023 у справі № 482/585/23 [8] та Літинського районного суду Вінницької області від 08.05.2023 у справі № 137/307/23 [9]. За постановами стягнуто 78 200,00 грн і 3553,00 грн відповідно.

Аналізуючи фактичні обставини справи за останніми постановами, не вбачаємо істотних відмінностей між ними та тими обставинами справ, у яких було відмовлено у відшкодуванні завданої шкоди. Як бачимо, кількість справ, у яких суд виносить постанови

про відшкодування шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, є незначною у порівнянні з майже суцільною практикою відмови у такому відшкодуванні, що свідчить про те, що винесення позитивних рішень у досліджуваній категорії справи залежить від конкретного випадку та внутрішнього переконання судді. Поряд з тим відзначимо, що постанови про відшкодування шкоди здебільшого виносяться у справах про адміністративні правопорушення щодо порушення правил рибальства, розміри такої шкоди у багатьох випадках є доволі високими, недостатньо обґрунтованими та неспівмірними з дійсною шкодою, що заподіяна порушником. В той же час, у інших справах, де виносяться постанови про відмову у відшкодуванні шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, наявні такі склади правопорушень, які потенційно можуть заподіювати суттєвої шкоди охоронюваним правовідносинам та інтересам (домашнє насильство, правопорушення у сфері земельних правовідносин), суд навіть не здійснює дослідження того, шкода якого самого розміру заподіяна, чи наявний сам факт її заподіяння, який вид шкоди завданий адміністративним правопорушенням. Такий стан правореалізації є незадовільним.

Отже, враховуючи вищевикладене, численні проблеми адміністративно-правового регулювання відшкодування шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, мають серйозний характер, та справляють визначальний негативний вплив на стан забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина. Усе зауважене обумовлює гостру науково-теоретичну, а також практичну необхідність подальших розробок шляхів удосконалення адміністративно-правового регулювання зазначеного інституту, усунення виявлених проблем та формування ефективного адміністративно-правового механізму відшкодування шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням.

1. Постанова Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 17.04.2023 у справі №495/3098/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110424030>.

2. Постанова Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 12.01.2023 у справі №495/10505/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108445235>.

3. Постанова Запорізького районного суду Запорізької області від 03.05.2023 у справі №317/2023/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110591007>.

4. Постанова Горохівського районного суду Волинської області від 09.05.2023 у справі №155/536/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110719164>.

5. Постанова Хмельницького міськрайонного суду Вінницької області від 10.05.2023 у справі №149/1024/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110773679>.

6. Постанова Луцького міськрайонного суду Волинської області від 20.02.2023 у справі №161/495/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109095987>.

7. Постанова Турківського районного суду Львівської області від 27.04.2023 у справі №458/51/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110490535>.

8. Постанова Новоодеського районного суду Миколаївської області від 09.05.2023 у справі №482/585/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110747966>.

9. Постанова Літинського районного суду Вінницької області від 08.05.2023 у справі №137/307/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110686847>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/470-472

Дмитро ЛЕЩЕНКО
ад'юнкту відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

**НАПРЯМКИ ВЗАЄМОДІЇ СИТУАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ
МВС УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ**

Внутрішня безпека країни – це діяльність, орієнтована на захист прав і свобод людини і громадянина, збереження територіальної цілісності та суверенітету держави всередині її кордонів, створення умов для безпечного існування мешканців в країні. До її складу входять захист громадського правопорядку і публічної безпеки громадян, протидія діяльності злочинних угруповань та кримінальних елементів, боротьба з тероризмом, протидія корупції.

Завдання, що стоять перед суб'єктами, наділеними державно-владними повноваженнями, щодо забезпечення внутрішньої безпеки, виконуються шляхом їх взаємодії між собою, з іншими органами державної влади, правоохоронними органами, а також за рахунок співпраці з представниками законодавчої гілки влади, спрямованої на побудову необхідної законодавчої бази для підвищення спроможності держави запобігати та реагувати на загрози різного рівня серйозності та типу. Одним з найважливіших органів державної влади, що здійснює забезпечення внутрішньої безпеки в Україні, є Міністерство внутрішніх справ, яке несе відповідальність за виконання наступних завдань щодо організації, захисту та підтримання внутрішньої безпеки: «1) забезпечення формування державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; 2) забезпечення формування державної політики у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; 3) забезпечення формування державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; 4) забезпечення формування державної політики у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів; 5) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України (у частині повноважень з координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших пов'язаних з цим питань)» [1]. У складі МВС України функціонує ситуаційний центр, який є новітнім організаційно-технічним комплексом, що забезпечує інформаційно-аналітичне супроводження діяльності МВС України та Центральних органів виконавчої влади, що йому підпорядковуються, розробку планів спецоперацій, управлінських рішень, моніторинг безпекової ситуації в країні, координацію Центральних органів виконавчої влади, обмін інформацією захищеними каналами зв'язку [2]. Одним з напрямків взаємодії даного комплексу з іншими органами державної влади щодо підтримання внутрішньої безпеки є його діяльність в рамках мережі ситуаційних центрів країни. Шляхом її здійснення СЦ МВС України забезпечує постійне інформування головного та урядового ситуаційних центрів, координує та контролює діяльність ЦОВВ на основі вказівок керівництва країни, що надходять з головного та урядового ситуаційних центрів. Діяльність СЦ МВС України зазвичай є ключовим фактором в координації та забезпеченні внутрішньої безпеки в країні, так як координує роботу низки центральних органів виконавчої влади, які відповідальні саме за її збереження в країні, таких як: НПУ, ДПС України, ДСНС, ДМС, НГУ. Система ситуаційних центрів входить до складу системи безпеки та оборони України, в свою чергу СЦ МВС України забезпечує злагодженість діяльності її частин, чим підтримує обороноздатність та внутрішній порядок всередині країни. Важливим напрямом співпраці з ЦОВВ щодо забезпечення внутрішньої безпеки є використання технологій для моніторингу оперативної ситуації в країні, її аналізу, реагування на події та загрози. Такі технології підтримують: системи відеоспостереження та відеоаналітики, аналізу даних та використання штучного інтелекту з метою відстеження динаміки росту або спаду злочинності, прогнозування та попередження кримінальних правопорушень, оптимізації розподілу особового складу та наявних матеріально-технічних ресурсів, мобільні додатки та чат-боти для поліцейських, які дозволяють отримувати оперативну інформацію, перевіряти анкетні дані осіб на причетність до протиправних дій, оперативний зв'язок із колегами за допомогою сучасних засобів комунікації, камери з вбудованими технологіями розпізнавання номерних знаків, обличчя, сканери, що здатні здійснювати аналіз біометричних даних для ідентифікації осіб та автомобілів. Інформація, отримана за допомогою технологічних засобів, наявних в НПУ, надходить і аналізується в СЦ МВС України, а на основі неї в подальшому розробляються управлінські рішення, плани спеціальних операцій тощо. З метою забезпечення безпеки та стабільності всередині країни ситуаційний центр співпрацює з органами місцевого самоврядування в напрямі обміну інформацією і реагування на надзвичайні ситуації локального характеру, спалахи інфекцій, пошкодження критичної інфраструктури внаслідок обстрілів тощо. СЦ МВС України взаємодіє з іншими органами безпеки та правопорядку на загальнодержавному рівні, такими як Служба безпеки України, ДБР, НАБУ, САП. Метою такої співпраці є спрямування спільних зусиль на стабілізацію внутрішньої ситуації в країні в умовах надання відсічі збройній агресії росії. Так, СЦ МВС України співпрацює з Ситуаційним центром забезпечення кібербезпеки [3] при СБУ

шляхом обміну оперативною інформацією з метою попередження та протидії кібератакам на органи державної влади, запобігання дестабілізації ситуації в країні через послаблення влади та створення безконтрольного хаосу в країні.

В рамках здійснення документування воєнних злочинів СЦ МВС України бере участь в координації сил та засобів, що залучаються до цього, створює плани спеціальних операцій з метою евакуації населення з небезпечних територій або затримання злочинців, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, стихійних лих, координує діяльність сил та засобів, спрямованих на виконання завдань такого типу. Ним здійснюється безперервний моніторинг ситуації на об'єктах з підвищеною небезпекою, таких як Запорізька АЕС.

Взаємодія СЦ МВС України з іншими суб'єктами в напрямі забезпечення безпеки та порядку всередині країни є багаторівневою та багатовекторною і стосується багатьох сфер. Діяльність вказаного технічного комплексу вагомо впливає на процеси підтримання внутрішнього порядку та безпеки і захисту від ворожого вторгнення сусідньої держави.

1. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>.

2. Про утворення ситуаційного центру Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 28.06.2023 № 528. Київ, 2023. 5 с.

3. Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки. *Служба безпеки України*. URL : <https://ssu.gov.ua/sytuatsiinyi-tsentr-zabezpechennia-kiberbezpeky>.

УДК 351.74+331.556.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/472-473

Артем МАРЧЕНКО

аспірант кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ВПЛИВ НА СТАН ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ В ГРОМАДІ

Внаслідок збройної агресії мільйони українських громадян були змушені здійснити масштабне внутрішнє переміщення, залишивши місця постійного проживання. Це призвело до надзвичайної гуманітарної катастрофи в Україні. Різка зміна соціального статусу, втрата матеріальних ресурсів і житла, а також соціальних та родинних зв'язків та добробуту на тлі шоку від пережитої надзвичайної ситуації – все це супроводжує такі переміщення. Тривалість перебування у статусі внутрішньо переміщених осіб призвела до зміни проблем, пов'язаних із цим процесом, і державна політика потребує трансформації – від негайної допомоги та забезпечення їхніх потреб у напрямі створення рівних умов для реалізації прав, свобод та інтересів внутрішньо переміщених осіб у громаді та вирішення проблемних питань інтеграції.

У цих процесах приймаюча громада відіграє ключову роль, адже саме на громаду покладається важка відповідальність забезпечення прав та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Однак цей процес часто супроводжується конфліктними ситуаціями, що в подальшому може вплинути на рівень безпеки та правопорядку у громаді. Присутність внутрішньо переміщених осіб у приймаючій громаді створює проблеми не лише з соціальною адаптацією, а й у сфері конкуренції за доступ до ресурсів для життєдіяльності та забезпечення безпеки регіону. Зрозуміло, що внутрішньо переміщені особи потребують зовнішньої допомоги для подолання складної життєвої ситуації. На початковому етапі внутрішнього переміщення державне регулювання було недостатнім, тому запобігання та подолання проблем, пов'язаних з цим процесом, пов'язувалося з інтеграційним потенціалом приймаючої громади та її членів. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб в приймаючі громади є критично важливою, особливо в умовах триваючої війни та економічної кризи, коли зростає рівень соціальної напруженості. Тому актуальність ефективної інтеграції у громаду внутрішньо переміщених осіб не можна недооцінювати, адже це дозволяє таким

особам реалізувати свій економічний, соціальний, політичний і культурний потенціал, а також допомагає уникнути їхньої маргіналізації та виключення з життя громади.

З огляду на необхідність інтеграції внутрішньо переміщених осіб саме до територіальних громад важливим є, по-перше, поєднання зусиль як органів місцевого самоврядування, так і виконавчої влади. По-друге, слід створити умови для посилення спроможності громади в процесах інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Вирішення цих питань можливе шляхом:

- розроблення та запровадження системи регулярної оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб, механізму переадресації осіб з одних установ і організацій до інших та своєчасного реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб;

- запровадження механізму вимірювання рівня інтеграції внутрішньо переміщених осіб і механізму щорічного моніторингу та оцінки стану інтеграції внутрішньо переміщених осіб в приймаючі територіальні громади;

- посилення міжрегіональної співпраці, реалізації програм та заходів для молоді, спрямованих на сприяння соціальній згуртованості, зміцнення національної єдності та культури миру за допомогою тематичних заходів у рамках діалогу та спільних дій;

- підтримки створення консультативних механізмів з метою залучення внутрішньо переміщених осіб до процесу прийняття рішень місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- створення в територіальних громадах публічного простору для забезпечення рівного доступу до можливостей творчого розвитку, якісного дозвілля та забезпечення культурних прав внутрішньо переміщених осіб, а також для посилення соціальної згуртованості та повноцінної інтеграції внутрішньо переміщених осіб [1].

Важливу роль у вирішенні проблемних питань щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб відіграє Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 312-р від 07.04.2023 [2]. Зазначена стратегія має на меті зміцнення здатності держави реагувати на виклики, пов'язані з внутрішнім переміщенням, та створення умов для втілення державної політики в окресленій сфері. Це передбачає актуалізацію законодавства, вдосконалення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб та впровадження системи періодичної оцінки їхніх потреб, сприяння розвитку потенціалу приймаючих громад тощо [3].

Забезпечення підтримки приймаючим громадам та інтеграції внутрішньо переміщених осіб є важливим елементом сприяння. Це включає створення умов для надання психологічної допомоги та реабілітації. Проте важливо враховувати, що були випадки, коли внутрішньо переміщені особи зверталися із скаргами на відмову у розселенні до місць компактного поселення з різних причин, а також на виселення з будь-яких причин. Також наявне питання розрахунку оплати за комунальні послуги для них за тарифами для юридичних осіб, що ставить їх у складне становище [3], питання працевлаштування, надання медичних та освітніх послуг тощо.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що, незважаючи на значні кроки з боку держави та органів місцевого самоврядування стосовно вирішення проблемних питань щодо внутрішньо переміщених осіб, проблеми їх інтеграції є дуже актуальними з огляду на те, що пов'язані з можливими конфліктними ситуаціями, виникненням напруги у громаді серед її мешканців, що в подальшому може стати причиною правопорушень. Тому всіляка підтримка громаді у вирішенні питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб має здійснюватися на всіх рівнях. Розвиток інтегрованої громади повинен ґрунтуватися на встановленні принципів толерантності та спільних цінностей між внутрішньо переміщеними особами та приймаючою територіальною громадою. Це передбачає налагодження партнерських відносин між ними, де кожна сторона взаємодіє та співпрацює для досягнення спільних цілей та благополуччя всіх членів громади.

1. Аналіз Стратегії інтеграції ВПО та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року. *Право на захист*. URL : <https://r2p.org.ua/page/strategiya-integraciyi-vpo-analiz>.

2. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 312-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#n10>.

3. Стратегія державної підтримки ВПО: рішення та перспективи: підсумки заходу. *HSA*. URL : <https://www.hsa.org.ua/blog/strategiia-derzavnoyi-pidtrimki-vpo-risennia-ta-perspektivi-pidsumki-zaxodu>.

УДК 340.131:342.95
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/474-476

Ольга МИРГОРОДСЬКА
аспірант кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ

З урахуванням спрямованості, особливостей і наслідків застосування заходи адміністративного примусу переважно прийнято об'єднувати в три групи: заходи адміністративного запобігання, адміністративного припинення та адміністративної відповідальності.

Перші відзначаються профілактичною спрямованістю, використовуються з метою попередження правопорушень, створення умов для виконання загальнообов'язкових правил, забезпечення громадської (публічної) безпеки та порядку, встановленого порядку управління тощо.

Названі заходи характеризуються тим, що за цільовим призначенням вони застосовуються для попередження можливих адміністративних правопорушень, забезпечення громадської безпеки, в тому числі і під час дії особливих правових режимів. Маючи виключно запобіжно-профілактичний характер, вказані адміністративно-примусові заходи відрізняються від інших заходів адміністративного примусу тим, що:

- не пов'язані зі скоєнням адміністративного правопорушення конкретною особою;
- закріплені адміністративним законодавством, що нормативно встановлює відповідні обов'язки, заборони, обмеження;
- застосовуються у межах наданих суб'єктами адміністративної юрисдикції повноважень, встановлених законодавством та призначених для їх застосування;
- окремі з них можуть застосовуватися лише при введенні особливих правових режимів тощо.

Під час застосування таких заходів принципово важливим є дотримання законності, що є фундаментальною основою правової держави і гарантує рівність перед законом, справедливість та передбачуваність правових норм, служить керівною засадою в процесі законотворчості та реалізації норм права; сприяє запобіганню зловживанням, захисту прав і свобод громадян і підтримці довіри до правової системи, дозволяє балансувати необхідність забезпечення безпеки суспільства та повагу до прав і свобод кожного індивідуума.

На жаль, практична реалізація принципу «на основі та на виконання закону» насправді є не цілком задовільною, оскільки не налагоджений механізм дії закону, та й його якість, як зазначалося, залишає бажати кращого.

Законність, як принцип застосування заходів адміністративного примусу, є основною засадою їх реалізації, що пов'язана з неухильним дотриманням правових норм. Законність визначає верховенство закону в регулюванні конкретних суспільних відносин, а також неухильне виконання запропонованих законом правил.

Забезпечення законності, у тому числі під час застосування заходів адміністративного запобігання, є надзвичайно важливим та здійснюється за допомогою різноманітних правових, організаційних, виховних, ідеологічних та економічних засобів, серед яких істотно місце належить юридичним гарантіям. В науковій літературі визначають юридичні гарантії законності як спеціально закріплені правом засоби, завдяки яким здійснюються попередження, виявлення та припинення порушень закону, що забезпечує правомірність діяльності учасників правовідносин [1, с. 75–76].

Як зазначає колектив авторів науково-практичного коментаря КУпАП, законність слід розуміти як принцип, обов'язкову вимогу, метод, режим і стан неухильного дотримання, виконання і застосування законів та заснованих на них інших правових актів усіма учасниками правовідносин у всіх сферах суспільного життя [2]. Тобто діяльність державних

органів та посадових осіб з числа спеціально створених державою органів (насамперед правоохоронних, які згідно із законодавством України віднесено до сил безпеки) може бути здійснена виключно певним способом застосування юридичних заходів впливу, який чітко відповідає закону чи іншому правовому припису з дотриманням певних процедур [3, с. 5–6].

Як суб'єкти застосування адміністративно-запобіжних заходів у зв'язку з виконанням функцій з охорони публічного порядку та безпеки, крім Національної поліції, виступає ряд інших правоохоронних органів. Аналіз законодавства дозволяє визначити наступні напрямки запобіжної діяльності.

Відповідно до законодавства Національна гвардія України [4] вживає заходів, спрямованих на запобігання адміністративних правопорушень (ч. 3 ст. 12) та порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден у районах виконання завдань (ч. 10-1 ст. 13). Також, у разі залучення до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, – здійснює превентивні та поліцейські заходи примусу відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» (ч. 1 ст. 13).

Державна прикордонна служба України, відповідно до законодавства [5], організовує запобігання адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до її компетенції; здійснює запобігання: перетинанню державного кордону України особами, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України; правопорушенням особового складу служби; викраденню повітряного судна особою, яка здійснює його викрадення, якщо іншими способами та засобами неможливо припинити таку спробу (ст. 19).

Державна служба України з надзвичайних ситуацій здійснює запобігання настанню надзвичайних ситуацій, порушенню вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки, виникненню ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, корупції серед особового складу тощо.

Державна міграційна служба України здійснює заходи щодо запобігання та протидії нелегальній (незаконній) міграції, іншим порушенням міграційного законодавства, а також корупції серед особового складу.

Слід зазначити, що специфічні функції виконує й Служба безпеки України, яка має завданням попередження протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України, правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України, а також розвідувальні органи України, що здійснюють запобігання та протидію розповсюдженню зброї масового знищення і засобів її доставки, незаконному обігу товарів військового призначення та подвійного використання.

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, як спеціальне правоохоронне формування, здійснює запобігання правопорушенням серед особового складу Збройних Сил України, зокрема, під час залучення до виконання окремих завдань із забезпечення правопорядку і військової дисципліни військовослужбовців.

Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України також протидіє технічним розвідкам інформації з обмеженим доступом (про зразки озброєння, військову та спеціальну техніку, об'єкти оборонно-промислового комплексу, військові та інші об'єкти, діяльність державних органів, військових формувань, підприємств, установ і організацій в інтересах оборони і безпеки держави), кіберінцидентам і кібератакам та забезпечує усунення їх наслідків.

Зазначимо, що адміністративно-запобіжні заходи також застосовують державні інспекції залежно від напрямів діяльності державного органу, до якого вони належать. В результаті їхньої діяльності, насамперед щодо здійснення нагляду і контролю, ці інспекції виявляють причини та умови, які спричинили виникнення правопорушення, чим слугують їх попередженню в майбутньому.

Підсумовуючи, слід зазначити, що адміністративно-запобіжні заходи тісно пов'язані із заходами припинення та стягнення, адже вони передують їм і забезпечують можливість притягнення до адміністративної відповідальності. Водночас їх застосування не викликається неправомірною поведінкою, ними не припиняється правопорушення і вони не ведуть до застосування санкцій. За допомогою таких заходів відвертається вчинення правопорушення, тобто вони є самостійними в системі заходів примусу. Примусовий характер адміністративно-запобіжних заходів виявляється у встановлених законом підставах застосування обмежень до фізичних і юридичних осіб за відсутності факту правопорушень з

метою захисту інтересів суспільства та держави від потенційного вчинення правопорушень (так званої профілактики правопорушень).

Адміністративно-запобіжні заходи застосовуються правоохоронними та іншими управлінськими органами. Вони складають комплекс заходів впливу морального, фізичного, організаційного та іншого характеру, які дозволяють виявляти і не допускати правопорушення, забезпечувати публічний порядок і безпеку в умовах надзвичайних обставин. Вони застосовуються системою державних органів відповідно до Конституції України та норм чинного законодавства у формах зовнішнього та внутрішнього контролю. Особливим видом зовнішнього контролю є право оскарження діяльності посадових осіб громадянами в порядку звернень.

Важливою у забезпеченні законності є розробка та впровадження досконалої нормативно-правової регламентації застосування адміністративно-запобіжних заходів в діяльності уповноважених суб'єктів, що є її юридичною гарантією, які мають включати такі елементи, як межі прав і обов'язків посадових осіб певного органу; чітку модель правомірної або забороненої поведінки як громадян, так і вказаних осіб, а також конкретної міри юридичної відповідальності за неправомірне або недбале застосування розглядуваних заходів адміністративного примусу.

1. Іванов В. В. Матеріально-правові та процесуальні гарантії законності притягнення до адміністративної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Націонал. унів. внутр. справ, 2001. 191 с.

2. Калюжний Р. А., Комзюк А. Т., Погрібний О. О. та ін. Кодекс України про адміністративні правопорушення : науково-практ. коментар. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 781 с.

3. Судові та правоохоронні органи України : підруч. / под ред. проф. О. М. Бандурки. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 350 с.

4. Про Національну гвардію України : Закон України 13 березня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594.

5. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квітня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/476-479

Олександр ПИСЬМЕННИЙ

аспірант кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності

Віта КОНОНЕЦЬ

завідувач навчально-наукової
лабораторії з дослідження проблем
протидії організованій злочинності
та корупції Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ НОТАРІАТУ ШЛЯХОМ НЕСАНКЦІОНОВАНОГО ДОСТУПУ ДО РЕЄСТРІВ

Довгий час право доступу до Єдиних та державних реєстрів Міністерства юстиції України мало досить вузьке коло осіб (приватні та державні нотаріуси, працівники Держінформ'юсту). Будь-який вхід користувача-нотаріуса до реєстрів контролювався інженерами Держінформ'юсту, виконані реєстраційні дії перевірялись відповідними спеціалістами, надавались поточні консультації, коригувалась практика роботи нотаріусів з реєстрами.

Останнім часом держава взяла курс на відкритість відомостей з Єдиних та державних реєстрів, а також суттєво розширила коло осіб-реєстраторів. Штат працівників НАІС з контролю за діями реєстраторів не змінився. Таким чином, можливість кваліфікованого

контролю за правильністю та законністю кожної дії реєстратора втрачена.

Окреслюючи проблемні питання в діяльності нотаріату та несанкціонованого доступу до баз даних, зосереджуємо фокус на питанні додаткового захисту відомостей реєстрів від стороннього несанкціонованого злочинного втручання з метою викривлення даних, що визначається пріоритетним напрямом забезпечення безпеки активів громадян і становить засади державних гарантів громадян України в умовах режиму воєнного стану.

З переходом на нову платформу з'явилися нові, до того нікому не відомі, проблеми, такі як несанкціонований доступ до реєстру у вигляді зухвалих реєстраційних дій під ключами реєстраторів та нотаріусів. Вказані проблеми призвели до того, що для нотаріусів та реєстраторів, окрім захищених токенів цифрових підписів (приблизно в кінці 2020 року), було додано другий фактор захисту за допомогою генерації тимчасового десятисекундного цифрового паролю, який необхідно ввести для підтвердження будь-якої реєстраційної дії в реєстрі. Але поява такого захисту не зупинила незаконні реєстраційні дії від імені діючих реєстраторів.

Дана проблематика підтверджується ще й тим фактором, що з 01.01.2013 в межах реформи сфери державної реєстрації було скасовано монополію БТІ на державну реєстрацію права власності та технічну інвентаризацію нерухомого майна. Було розширено кількість суб'єктів, яким надано повноваження щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, до таких суб'єктів віднесли в першій редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державних реєстраторів органів юстиції та нотаріусів. Їхні функції визначили вищезгаданим законом та порядком Державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Початково реєстр працював на базі встановленого на комп'ютер реєстратора/нотаріуса програмного забезпечення, а згодом відбувся перехід на браузерну платформу UB (unity base), що була створена у 2012 році українською компанією InBase та пізніше почала використовуватись як платформа для ефективності IT-рішень. Зосереджуємо увагу на тому, що ліцензію Мін'юсту на використання системи було надано приватною компанією, зареєстрованою в Україні.

05.06.2019 Нотаріальна палата України на своєму офіційному сайті публікує звернення наступного змісту: «Починаючи із 3 червня 2019 року Державне підприємство «НАІС» припинило підтримку Автоматизованого робочого місця (АРМ) «Державний реєстр речових прав: Реєстрація» (Desktop) – програмного забезпечення, що використовувалося нотаріусами для роботи у Державному реєстрі речових прав. Відтак, нотаріуси змушені використовувати для реєстрації речових прав АРМ «Державний реєстр речових прав: Реєстрація» (Unity Base).

Нотаріальна палата України отримує численні звернення нотаріусів з цього природу, висловлює стурбованість та просить Міністерство юстиції України втрутитись у ситуацію – про це йдеться у листі НПУ до Мін'юсту від 04.06.2019.

У тому числі, Національна поліція України неодноразово звертала увагу Міністерства юстиції України, що технічна недосконалість Unity Base постійно викликає проблеми в роботі практикуючих нотаріусів та інших державних реєстраторів, спричинені наступними факторами: незручність програмного інтерфейсу; перебої в роботі програмного забезпечення; повільність в прийнятті та обробці введеної інформації, створенні та збереженні сканованих копій; необхідність повторного входу в реєстр у зв'язку з коротким часовим проміжком для сесії; відсутність елементарних необхідних функцій копіювання, «підтягування» інформації; відсутність зручного та достовірного пошуку тощо.

Варто зазначити, що використання Desktop знижувало ризики рейдерських проявів, оскільки зловмисникам перешкоджала процедура інсталяції програмного забезпечення.

Після відключення Desktop швидкість роботи нотаріусів уповільнилась в рази, що призводить до непередбачуваних наслідків та зниження якості вчинення нотаріальних дій.

Враховуючи наведене, Нотаріальна палата України просить відновити роботу АРМ «Державний реєстр речових прав: Реєстрація» (Desktop) на невизначений час з метою стабільної роботи органів нотаріату України в частині вчинення державної реєстрації речових прав юридичних та фізичних осіб.

Наголошуємо, що відповідальність за нестабільну та неналежну роботу Державного реєстру речових прав, згідно із законодавством, несе Мін'юст як держатель цього реєстру. Більше того, такі дії з боку ДП «НАІС» та бездіяльність у цій ситуації Міністерства юстиції України суперечать чинному законодавству, оскільки в подальшому можуть призвести до порушення права власності, яке в Україні має бути непорушним та недоторканим» [2].

Саме ці звернення були першими ластівками щодо проблем у цій сфері. На що очікувалась відповідна реакція з боку Міністерства юстиції України, що демонструють нам окремі справи [3; 4].

Наразі, враховуючи динаміку росту кіберзлочинності в умовах воєнного стану в Україні, на спільних форумах практичних представників нотаріату та реєстраторів розглядаються проблемні питання та надаються відповідні рекомендації, оскільки статистика несанкціонованого входу і зломів робочих місць реєстраторів та нотаріусів невтішна.

Так, 2 лютого 2024 р. на Першому південноукраїнському науково-практичному форумі «Співпраця та комунікація між органами виконавчої влади, нотаріусами, державними реєстраторами» В. Дубовик, керівник Офісу протидії рейдерству, розповів про статистику зломів робочих місць нотаріусів за 2024 р., а саме: 24 випадки. Це випадки, щодо яких безпосередньо звернулись колеги або постраждалі власники нерухомого майна та корпоративних прав.

Враховуючи вищевказане, зосередимо увагу на необхідності дотримання порад щодо мінімізації ризиків інформаційних та кіберзагроз. Визначимо основні правила кібергігієни:

- бути особливо обережними з відкриттям вкладень, що містяться в листах, надісланих на електронну пошту від невідомих користувачів. Під час роботи з поштою потрібно перевіряти розширення вкладених файлів та не відкривати файли навіть з безпечними розширеннями;

- не переходити за невідомими посиланнями в отриманих листах та не завантажувати файли, що мають потенційно небезпечне розширення (наприклад: .exe, .bin, .ini, .dll, .com, .sys, .bat, .js тощо) та навіть безпечне (наприклад: .docx, .zip, .pdf), адже можуть використовуватися загрози, такі як макроси, та інші небезпеки;

- проводити роз'яснювальну роботу з підлеглими, що мають доступ до мережі Інтернет, електронної пошти та працюють з поштовими агентами;

- використовувати ліцензійні операційні системи, інші програмні продукти та своєчасно і систематично їх оновлювати;

- користуватися антивірусним програмним забезпеченням з технологією евристичного аналізу, наприклад, Bitdefender;

- здійснювати регулярне резервне копіювання даних, зберігати резервні копії на зовнішніх носіях інформації та налаштувати функцію «відновлення системи»;

- заборонити доступ до мережі Інтернет програмам, які потенційно можуть бути використані зловмисниками.

Відповідно до законодавства, а саме п. 16 постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209, встановлено [1], що державний реєстратор, нотаріус забезпечує формування інформації про проведені реєстраційні дії у Державному реєстрі прав і перевіряє їх відповідність. Якщо виявлено неправомірне використання ідентифікаторів доступу, державний реєстратор, нотаріус зобов'язаний негайно вчинити дії для блокування свого сертифіката та повідомити про це відповідним органам. Технічний адміністратор Державного реєстру прав припиняє доступ до реєстру і розглядає скаргу на неправомірні дії. Після розгляду скарги державний реєстратор, нотаріус може відновити доступ до реєстру за відповідними процедурами.

Враховуючи вищевикладене, проілюструємо наявну ситуацію, що відбувається в діяльності нотаріату. Нотаріуси, всупереч Закону України «Про нотаріат», мають виконувати нетипові для них функції, такі як контроль безпеки діяльності реєстрів, адміністратором яких є ДП «НАІС», а не нотаріуси. Також нотаріусам надаються поради, які аж ніяк не вирішують питання несанкціонованого доступу до реєстрів, а лише створюють видимість того, що проблема виявлена, окреслена та вирішена.

Таким чином, бачимо наступне: не український розробник, який отримує гроші за надання в користування доступу до системи, шукає шляхи реалізації дій щодо унеможливлення несанкціонованого доступу до реєстрів, а нотаріуси забезпечують безпеку зберігання даних у реєстрах шляхом виконання ніким не підтверженого комплексу дій та виконують функції кіберполіції та ДП «НАІС», а у разі виявлення факту несанкціонованого втручання з використанням їхнього ключа добровільно блокують собі доступ до реєстру до винесення усіх процесуальних рішень. Ще раз акцентуємо увагу на тому, що нотаріус сам добровільно блокує собі доступ, тобто фактично припиняє свою діяльність.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що для забезпечення безпеки інформації, внесеної до державного реєстру про нерухоме майно, право на нього та іншої інформації, державою

надано рекомендацію не відкривати фішингові листи, які надходять на електронну пошту, особливо такі як ukr.net та i.ua, використовувати ліцензоване програмне забезпечення, при тому що воно коштує недешево, а саму операційну систему та браузер, в яких ці реєстри будуть працювати коректно, адміністратор системи має обирати самостійно. Тобто станом на 2024 р. не можна увійти до реєстру з операційної системи та браузерів apple, в яких станом на сьогодні використовуються найсучасніші протоколи безпеки даних, потрібно мати окремий комп'ютер для реєстрів, оскільки не рекомендовано з комп'ютера, на якому використовуються реєстри, користуватись інтернетом. Таким чином, щоб забезпечити безпеку даних у єдиних та державних реєстрах, нотаріусам достатньо просто не вмикати комп'ютер.

Хочемо підкреслити, що на сьогодні доступ до реєстрів не може вважатись захищеним, оскільки збільшилось коло суб'єктів користувачів реєстру, а також колишніх користувачів, які мають певні знання, а це – ризики того, що інформація може бути розголошена та передана третім особам або ж отримана третіми особами, які мають за мету вчинити протиправні дії.

1. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-p#Text>.

2. Реєстрація речових прав під загрозою: НПУ закликає Мін'юст відновити нотаріусам доступ до АРМ «Державний реєстр речових прав: Реєстрація» (Desktop). *Нотаріальна палата України*. URL : <https://npu.ua/news/reestrasiya-rechovix-prav-pid-zagrozoju/>.

3. Про задоволення скарги. *Міністерство юстиції*. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/01/11/20240111133938-22.pdf>.

4. Про задоволення скарги. *Міністерство юстиції*. URL : <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/02/07/20240207122124-91.pdf>.

УДК 351.74:342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/479-481

Павло ПІДГОРНИЙ

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З НАСЕЛЕННЯМ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Взаємодія з населенням на засадах партнерства визначена одним із принципів діяльності Національної поліції України (стаття 11 Закону України «Про Національну поліцію»). Зазначений принцип ґрунтується на діяльності поліції, що здійснюється у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Розглядаючи взаємодію поліції та населення більш широко, до такої взаємодії можна віднести положення, наведені у статтях 88 «Взаємодія між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування», 89 «Спільні проекти з громадськістю» Розділу VIII «Громадський контроль поліції» згаданого закону України [1].

Якщо брати до уваги науковий доробок вітчизняних фахівців, можна із впевненістю констатувати, що він заснований на висвітленні проблемних питань взаємодії поліції з населенням у звичайний період, запозиченні зарубіжних практик «Community Policing» або передового регіонального досвіду такої взаємодії в межах України. Водночас проблема взаємодії поліції з населенням у особливий період воєнного стану не знайшла належного відображення у науковій та нормативній площинах. Зазначене викликає потребу в дослідженні особливостей такої взаємодії, що має сприяти удосконаленню функціонування поліції.

Тут варто підтримати Б. Логвиненка та І. Кравченко у тому, що форми і методи взаємодії, що мають місце сьогодні, не повною мірою відповідають сучасним реаліям і вимагають доопрацювання й належного нормативно-правового врегулювання для більш ефективної реалізації в майбутньому [2, с. 4].

Спробуємо визначити такі особливості й зупинимось на них більш детально. Насамперед потрібно вказати на те, що відповідно до статті 90-1 Закону України «Про Національну поліцію» під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції, визначений статтями 86-88 та 90 цього закону, не здійснюється [1]. Тобто чинними в особливий період воєнного стану є тільки заходи, що стосуються спільних проєктів з громадськістю. Така форма взаємодії передбачає підготовку й виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань (здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад – П.П.). Також співпраця поліції з громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, та сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності. Крім цього, поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, медіа та у видавничій діяльності [1].

Щодо взаємодії поліції з населенням в період воєнного стану слід занотувати три ключові моменти: а) підготовка й виконання спільних проєктів, програм і заходів з громадськістю; б) використання сучасних методів, тобто способів, засобів і прийомів; в) підтримка програм підвищення правової культури населення.

Тобто першою особливістю взаємодії поліції з населенням в період воєнного стану слід вважати обмеження доступних до застосування організаційно-правових інструментів.

Щодо другої слід відмітити відсутність адаптації й синхронізації положень і норм нормативно-правових актів різної юридичної сили. Так, у зв'язку із введенням особливого правового режиму воєнного стану не знайшли відображення зміни і доповнення до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» 2000 р. [3]. При цьому цілком очевидним є факт трансформації масштабу і форм участі населення в охороні громадського порядку і безпеки. Приміром, відповідно до статті 1 Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» 2022 р. у період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боеприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених МВС України [4].

Третьою особливістю можна назвати використання різноманітних методик, заснованих на регіональному (місцевому) досвіді, та одночасну відсутність концептуального документа про організацію такої взаємодії на державному рівні.

Підводячи підсумок розгляду особливостей взаємодії поліції з населенням під час дії воєнного стану, слід акцентувати увагу на наступних моментах:

1) правопросвітницька робота з громадськістю. Поліція має активізувати інформаційну роботу з населенням щодо правил, умов та обмежень, пов'язаних з воєнним станом, а також порядку й термінів обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина. Сюди ж можна віднести алгоритми безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях;

2) комплексний аналіз та прийняття на його основі змін і доповнень до законодавства. Зокрема, це стосується громадського контролю за діяльністю поліції, участі громадськості у забезпеченні публічного порядку і безпеки, а також участі у спротиві збройній агресії;

3) трансформація пріоритетних завдань поліції, що відображається на засадах взаємодії поліції з населенням. Прикладом таких спільних дій є ліквідація наслідків ракетно-бомбових ударів, евакуація населення із зони ведення активних бойових дій тощо.

Таким чином, в період воєнного стану взаємодія поліції з населенням має декілька особливостей, але її практична реалізація супроводжується низкою проблемних моментів та певною неузгодженістю.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Логвиненко Б. О., Кравченко І. С. Взаємодія поліції та суспільства на засадах партнерства в діяльності підрозділів превентивної діяльності : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 20 с.

3. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>.

4. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.

УДК 351.74+343.85/91-053.6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/481-482

Вікторія ТЕЛЕВНА

ад'юнкт кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСТВА ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ ТА ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

Проблема правопорушень серед неповнолітніх є надзвичайно гострою для українського суспільства. Як було зауважено Р. Опацьким: «Сьогодні у переважній більшості європейських держав склалася ситуація, за якої середній вік населення стає вищим, погіршуються демографічні показники, зменшується народжуваність, у той самий час як зростають прояви девіантної (протиправної) поведінки серед неповнолітніх осіб» [1].

Для ефективного вирішення даної проблеми необхідний комплексний підхід, що передбачає об'єднання зусиль різних органів та структур. Визначальну роль тут має відігравати партнерство між поліцією в особі підрозділів ювенальної превенції та закладами освіти. Взаємодія цих соціальних інститутів характеризується певними особливостями.

Законодавчо підрозділи ювенальної превенції наділені певні повноваженнями, які можуть реалізовуватись у тому числі шляхом взаємодії вищезазначених служб та органів. Наприклад, в абзаці 12 пункту 2 розділу II Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України зазначено, що одним із основних повноважень підрозділів ювенальної превенції є залучення дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах, яке може здійснюватись у співпраці з закладами освіти для покращення ефективності таких програм [2].

На нашу думку, для характеристики методів взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України з центрами соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей доцільно виокремити такі групи методів:

- адміністративні (субординаційні);
- координаційні;
- соціально-психологічні [3].

На нашу думку, наведену класифікацію можна застосувати і щодо методів взаємодії ювенальної превенції з закладами освіти. В той же час ефективність функціонування даної моделі партнерства залежить від розв'язання низки проблем. По-перше, це недостатнє фінансове та кадрове забезпечення як ювенальних підрозділів поліції, так і психологічних служб навчальних закладів. По-друге, існують певні управлінсько-організаційні перешкоди для налагодження їх взаємодії на системному рівні. По-третє, інколи бракує чіткого розуміння обопільних функцій, повноважень та сфер відповідальності в профілактичній роботі. Зрештою, вимагає вдосконалення сама нормативно-правова база для врахування особливостей партнерських відносин між правоохоронними органами і навчальними закладами.

Визначальними напрямками вдосконалення взаємодії підрозділів ювенальної превенції та закладів освіти є:

1. Внесення змін до чинного законодавства з метою чіткого закріплення правових механізмів їх співпраці, функцій і повноважень у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх;

2. Розробка спільних комплексних програм та планів заходів щодо запобігання злочинності в дитячому середовищі;

3. Налагодження системного обміну інформацією між правоохоронцями та навчальними закладами стосовно фактів правопорушень з боку неповнолітніх;

4. Посилення кадрового потенціалу ювенальної превенції та психологічних служб шкіл, підвищення кваліфікації співробітників;

5. Активізація просвітницької роботи з батьками учнів з питань виховання дітей, профілактики негативних проявів у їхній поведінці.

Реалізація окреслених заходів сприятиме налагодженню ефективної профілактичної роботи у дитячо-юнацькому середовищі на основі тісної взаємодії зацікавлених відомств та служб. Це дозволить посилити контроль над криміногенною ситуацією серед неповнолітніх та запобігти поширенню правопорушень.

Отже, розвиток партнерства підрозділів ювенальної превенції та шкіл є вкрай необхідним та перспективним напрямом у профілактиці правопорушень серед дітей і підлітків. Проте для повноцінної реалізації закладеного в ньому потенціалу слід розв'язати низку наявних організаційно-правових проблем, налагодити тісніші робочі контакти між цими структурами, поліпшити їхнє кадрове та ресурсне забезпечення.

1. Опацький Р. М. Адміністративно-правові засади формування та реалізації ювенальної політики в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 (081 Право) / Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2021. 410 с. URL : https://dpuvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/39_3/d.pdf.

2. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

3. Назар Т. Я. Методи взаємодії підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та центрів соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Приватне та публічне право*. 2020. № 3. С. 78–81. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3408/1/%d0%bd%d0%b0%d0%b7%d0%b0%d1%80.pdf>.

УДК 351.74/753

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/482-484

Сергій ХВОСТОВЦОВ

ад'юнкт кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Проблематика законодавчого врегулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні вимагає формування конкретної державної стратегії, політики, механізмів її врегулювання. Проте на сьогодні наша держава не має такого досвіду, саме тому Україна повинна будувати політику в сфері обігу зброї, враховуючи такі негативні аспекти, як війна, внаслідок якої суттєво зростає кількість незаконної зброї; незважаючи на бажання значної частини суспільства придбати цивільну зброю для особистої безпеки, водночас є багато фахівців та експертів, які зазначають негативне сприйняття населенням масового володіння вогнепальною зброєю громадянами. Даний факт підтверджується тим, що останні десятиліття парламент держави постійно провалює спроби прийняти єдиний законодавчий акт у цій сфері.

Протягом останніх років деякі зарубіжні країни (наприклад, США) переглянули законодавчі вимоги щодо обігу зброї в державі. Причиною цього є велика кількість збройних терактів, випадків стрілянини, що вчиняються громадянами стосовно цивільного населення. Тому в законодавстві таких країн спостерігається посилення обмежень та заборон в цій сфері.

Європейський Союз також прийняв нововведення у вигляді Директиви (ЄС) 2021/555 Європейського парламенту та Ради від 24 березня 2021 р. «Про контроль за придбанням та

зберіганням зброї (кодифікація)». Отже, проблематика правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї залишається актуальною для багатьох держав і по сьогодні.

Для України це питання є ще більш актуальним, оскільки російське військове вторгнення, окупація та погіршення криміногенної ситуації впливають на всі соціальні явища та процеси.

Поліцейська діяльність в сфері контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї є важливою складовою правоохоронної системи в багатьох зарубіжних країнах. Основна суть цієї діяльності полягає в забезпеченні безпеки громадян і запобіганні зловживанням зброєю, мінімізації вогнепальних інцидентів і злочинів, а також контролі за дотриманням правил щодо придбання, володіння і використання цивільної вогнепальної зброї. У різних країнах можуть бути різні підходи до регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї з точки зору процедур придбання, ліцензування, реєстрації та контролю власників зброї. Наприклад, у США існують відкриті системи продажу зброї та широкі права на володіння необмеженою кількістю вогнепальної зброї, а в інших країнах, таких як Британія, Австралія, Франція, діють більш суворі обмеження на доступ до зброї. Діяльність поліції в різних країнах щодо контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї також залежить від схильності соціуму до володіння зброєю, демократичності держави тощо.

Так, Г. Герєга, О. Зарубінський, Б. Петренко, Р. Старовойтенко дійшли висновку, що у країнах Євросоюзу простежується відносно низький інтерес громадян до зброї, кожен дев'ять з десяти громадян не мають і не планують мати зброю для самозахисту. Країною з найбільшою у відсотках кількістю зброї для самозахисту в Євросоюзі є Литва, однак варто зазначити, що в цій країні в абсолютних показниках лише 0,7 на 100 громадян мають цивільну зброю (найнижчий показник в Європі), а показники індексу вбивств на 100 000 населення вищі за аналогічні у розвинених країнах Європейського Союзу. Серед власників зброї лише 14 % європейців придбали її для самозахисту. Європейські країни вирізняються найбільшою безпекою у світі і мають найнижчі показники індексу вбивств на 100 000 населення. Загальним трендом для Євросоюзу є посилення відповідальності за нелегальне чи надмірне використання вогнепальної зброї, особливу увагу приділено профілактиці масових невмотивованих убивств, проявам тероризму тощо [2, с. 61].

Слід зазначити, що у США обіг і застосування зброї завжди був ліберальним порівняно з іншими країнами. Як зазначає А. Корнієць, законодавець країни завжди вважав, що право ходити озброєним є прерогативою вільних людей. Засновники держави визнавали його безперечним і поклали в основу американської політичної системи. У формулюванні Т. Джефферсона йдеться про те, що «це право та обов'язок усіх людей – завжди бути озброєними» [5, с. 89]. Водночас друга поправка Конституції США зазначає: «...право людей на зберігання і носіння зброї не має обмежуватися». Своїм конституційним правом користуються 7 з 10 дорослих американців, на руках близько 150 млн одиниць зброї. Будь-які обмеження в цій сфері зазіхають на конституційні права громадян. При цьому навіть драматичні інциденти з вогнепальною зброєю не змінюють ставлення американців до цього питання [5, с. 91].

Основним органом в США, що здійснює контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї громадян, є АТФ (англ. Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives (ATF)) – федеральне агентство Міністерства юстиції США, в обов'язки якого входить розслідування і запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним використанням, виробництвом і зберіганням вогнепальної зброї і вибухових речовин. У компетенцію агентства входить розслідування терористичних актів, підпалів і вибухів, а також контроль за незаконним обігом алкоголю та тютюну. Також Бюро виконує функції ліцензійного агентства для продажу, зберігання і транспортування вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухових речовин, а також торгівлі ними на території США.

У Федеральній Республіці Німеччина порядок придбання, зберігання та використання вогнепальної зброї громадянами регламентовано Законом про зброю від 06.03.1976. На руках у громадян Німеччини перебуває 10 мільйонів одиниць легальної зброї. За одночасного зростання кількості легальної зброї загальна кількість злочинів, пов'язаних із застосуванням зброї, за період з 1971 до 1994 р. скоротилася на 60 % [4].

Закон «Про вогнепальну зброю» 1998 року у Фінляндії зазначає, що володіння та використання вогнепальної зброї ліцензується місцевою поліцією без обмеження кількості ліцензій, які може мати людина. Ліцензії видаються для рекреаційного, виставкового або (за певних обставин) професійного використання. Зброя прямо не заборонена, але ліцензії видаються тільки з певних причин. Самооборона не вважається поважною причиною для придбання ліцензії на вогнепальну зброю. Як правило, це виключено з будь-якого

непрофесійного використання, за винятком мисливської та спортивної зброї. Повністю автоматична зброя, як правило, не допускається. За винятком співробітників правоохоронних органів – тільки спеціально навчені охоронці можуть носити заряджену зброю в громадських місцях.

У листопаді 2007 року Фінляндія оновила свої закони про зброю відповідно до директиви ЄС, усунувши можливість 15–18-річних осіб мати власний дозвіл, але можливість мати подвійну ліцензію на вже ліцензовану зброю з дозволу власника ліцензії залишається у цій віковій групі. У 2011 році Комітет з конституційного законодавства дійшов висновку, що люди віком від 20 років можуть отримати дозвіл на напівавтоматичну зброю; люди повинні демонструвати безперервну діяльність у сфері спортивної зброї протягом двох років, перш ніж вони зможуть отримати ліцензію на володіння власною зброєю.

Таким чином, на основі зарубіжного досвіду вищезазначених країн нами було виокремлено основні завдання та функції поліції, що відіграють важливу роль в сфері контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї: 1) видача ліцензій та дозволів на володіння та носіння зброї. Поліція перевіряє документи, стежить за виконанням вимог щодо стану здоров'я та поведінки заявників, проводить перевірку щодо наявності у них злочинного минулого та забезпечує безпеку відповідно до законодавства. Завдяки цьому зброя має бути доступна лише тим особам, які відповідають встановленим вимогам; 2) реєстрація зброї та контроль за її переміщенням. Поліція веде реєстри власників зброї та забезпечує контроль за пересуванням зброї між власниками, забороненими зонами або країнами. Це допомагає відслідковувати неправомірне використання або зникнення зброї; 3) проведення перевірок та розслідувань. Поліція здійснює перевірки власників зброї, включаючи періодичні перевірки безпеки та стану здоров'я, і здійснює розслідування випадків, пов'язаних з неправомірним використанням або зловживанням зброєю; 4) контроль за дозволенними типами та кількістю зброї. Поліція забезпечує контроль за типами та кількістю зброї, яку може мати кожен власник в межах законодавства. Це сприяє запобіганню незаконному володінню наперебій зброєю і значно зменшує ризик її неправомірного використання. Поліція також проводить просвітницьку роботу серед громадян, що стосується правил безпечного використання зброї, відповідальності власників та інших аспектів контролю за зброєю.

1. Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification). *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021L0555>.

2. Герєга Г. Ф., Зарубінський О. О., Петренко Б. М., Старовойтенко Р. В. Цивільна зброя в Україні: міфи та реальність. Українська дійсність і міжнародний досвід легалізації та контролю. Київ : Видавничий дім 426 АДЕФ-Україна, 2015. 152 с.

3. ATF. Bureau of Alcohol, Tobacco, Firearms and Explosives. URL : <https://www.atf.gov/>.

4. Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016, 443 с.

5. Корнієць А. В. Зарубіжний досвід функціонування адміністративно-правових режимів обігу зброї та вибухових речовин. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 2. С. 88–93.

УДК 351.741:351.941

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/484-486

Віталій ШЕВЧУК

аспірант кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Система правоохоронних органів України є тією невід'ємною складовою державних інституцій, рівень довіри до якої має бути досить високим, а задля цього діяльність таких органів має здійснюватись виключно в межах закону, на його виконання для належного

забезпечення і захисту прав та свобод громадян, що передбачає можливість здійснення громадського контролю за їхньою діяльністю. Для того щоб громадський контроль відповідав принципу стримань та противаг в публічній владі та був способом реального втілення людиноцентристської моделі побудови держави, потрібно дійти усвідомлення сутності громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, спрямувати наукову думку на розробку нових та удосконалення існуючих правових механізмів урегулювання ефективних способів його здійснення.

В Україні забезпечення прав і свобод людини і громадянина є одним із основних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України. Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямоване на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів, зокрема, з метою першочергового забезпечення ними національних конституційних норм та світових стандартів щодо дотримання прав і свобод людини, а з моменту повноцінного збройного вторгнення росії на територію України першочерговим завданням правоохоронних органів стало налагодження системної взаємодії з усіма органами публічної влади щодо відбиття нападу, звільнення захоплених територій та забезпечення безпечового середовища в межах країни. Однак така діяльність має здійснюватись виключно в межах закону та з урахуванням пріоритетності захисту прав і свобод громадян України та іноземців, які на законних підставах перебувають в Україні.

Основною метою діяльності правоохоронних органів є служіння суспільству шляхом надання публічних правоохоронних послуг, забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, захисту державних кордонів та національної безпеки. Основоположними засадами (принципами) діяльності правоохоронних органів з-поміж інших визначено відкритість та прозорість, а також взаємодію з населенням на засадах партнерства, що, в свою чергу, закладає основи для повернення довіри до правоохоронного органу та його законної діяльності, направленої насамперед на обслуговування громадян в правоохоронній сфері.

Виходячи з нової «обслуговуючої» функції правоохоронних органів, основним замовником правоохоронних послуг є народ України, її громадяни, які за рахунок сплати податків їх утримують, а тому повинні мати законодавчо визначенні гарантії контролю за діяльністю цих органів. Сучасне новітнє законодавство України, яке регулює систему прав громадян в цілому і дотримання і захисту їх правоохоронними органами, надає певні можливості для громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, але форми такого виду громадського контролю, технології та методи його здійснення потребують вдосконалення та подальшого впровадження.

Сучасний стан законодавчого закріплення поняття громадського контролю слід охарактеризувати так. Попри відсутність спеціального закону про громадський контроль, його нормативну базу складають окремі норми Конституції України та інших законів. Так, згідно із статтями 5 і 38 Конституції України «народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, яку він здійснює безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами» [1]. Згідно з Законом України «Про звернення громадян»: «громадяни України мають право звертатись до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ та організацій незалежно від форм власності, до підприємств, до засобів масової інформації, до посадових осіб згідно з їх функціональними обов'язками із зауваженнями, скаргами та пропозиціями щодо їх статутної діяльності, заявою чи клопотанням стосовно реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргами про їх порушення» (ч. 1 ст. 1); «вказані суб'єкти мають розглянути ці звернення та сповістити їхніх авторів про результати розгляду» (ст. 14), «дані права розповсюджуються і на осіб, які не є громадянами України» (ч. 3 ст. 1) [2]. Лише у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», що вже втратив чинність, було наведено поняття демократичного цивільного контролю, який визначено «як комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів для забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності всіх складових частин Воєнної організації та правоохоронних органів держави, сприяння їхній ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій, зміцненню державної та військової дисципліни» [3].

В той же час основи нормативно-правового регулювання реалізації різних форм

громадського контролю вже закладені в низці законодавчих актів, якими регулюється правовий статус окремих правоохоронних органів. Зокрема, в Законі України «Про Національну поліцію» в Розділі VIII «Громадський контроль за діяльністю поліції» нормативно визначені такі форми громадського контролю за діяльністю поліції: «отримання та оприлюднення звіту про поліцейську діяльність; контроль за діяльністю керівника поліції та прийняття резолюції недовіри йому; шляхом взаємодії між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування; шляхом залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських» [4].

Слід зазначити, що Законом України від 15 березня 2022 р. «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» були внесені зміни до Закону «Про Національну поліцію», зокрема, він був доповнений нормою статті 90-1 «Особливості громадського контролю за діяльністю поліції під час дії воєнного стану», якою визначено, що «під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції, визначений статтями 86–88 та 90 цього Закону, не здійснюється» [5]. Проте такі обмеження не слід сприймати критично, адже мова йде тільки про оприлюднення результатів діяльності поліції та обмеження інформації про форми та методи такої діяльності, що здійснюється з метою неможливості або мінімізації витоку такої інформації та доступу до неї ворога, однак при цьому всі інші форми громадського контролю, зокрема можливість звернення до поліції, залишаються, оскільки стосуються реалізації конституційних прав громадян, і є логічним, що їх використання не може бути обмеженим навіть в умовах військового часу.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

3. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366 (втратив чинність).

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

5. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/486-487

Карина БАЛАЧУК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Сергій ЦИГУЛЬСЬКИЙ

доцент кафедри загальноправових
дисциплін Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сучасна Україна, країна з віковою історією та багатозаровим культурним спадком, наразі переживає складний період. Попри свій статус демократичної держави, вона стикається з агресією з боку РФ, яка не лише загрожує національній безпеці, а й порушує принципи глобальної стабільності та міжнародних демократичних цінностей. Ця агресія виявляється не лише у військових діях на Сході України, а й у широкому спектрі гібридних

загроз, таких як кібератаки, дезінформація та фінансові маніпуляції. При цьому, всупереч викликам, Україна залишається вірною своїм демократичним ідеалам та принципам правової держави.

У Законі України «Про національну безпеку України» встановлено роль Національної поліції як ключового суб'єкта забезпечення національної безпеки та важливого складового елемента сектора безпеки та оборони. Схоже визначення правового статусу поліції міститься в Законі України «Про національну поліцію». Згідно з цим визначенням Національна поліція України виступає як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, захищає права і свободи людини, інтереси суспільства і держави, бореться зі злочинністю та надає різноманітні послуги, визначені законом, включаючи допомогу особам, які потребують її з різних причин.

У Законі України «Про національну безпеку України» не визначено конкретних завдань поліції як суб'єкта забезпечення національної безпеки, хоча визначається сама Національна поліція як такий суб'єкт. Відповідно, нормативно-правові акти не уточнюють завдань поліції у цій сфері [1].

Закон України «Про національну поліцію», з іншого боку, не визначає поліцію як суб'єкта сектора безпеки й оборони, тому не розкриває конкретних завдань у цьому контексті. Серед завдань поліції відзначаються такі: забезпечення публічної безпеки та порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидія злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з різних причин потребують такої допомоги. Проте згідно зі статтею 97 вказаного закону передбачено надання одноразової фінансової допомоги у випадку смерті або втрати працездатності поліцейського у таких обставинах. По-перше, у випадку загибелі під час участі в антитерористичній операції або виконання заходів з забезпечення національної безпеки і оборони. По-друге, якщо поліцейський став інвалідом внаслідок отриманого під час участі в антитерористичній операції або виконання заходів з забезпечення національної безпеки й оборони поранення, контузії, травми або каліцтва. Також у випадку отримання поліцейським поранення, контузії, травми або каліцтва під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних зі здійсненням повноважень, та основних завдань міліції або поліції, або під час участі в антитерористичній операції чи виконанні заходів з забезпечення національної безпеки та оборони [2].

Так, відсутність визначення Національної поліції як суб'єкта боротьби з тероризмом або суб'єкта сектора безпеки й оборони призводить до того, що законодавець передбачає надання одноразової допомоги у разі загибелі або поранення під час антитерористичних операцій та заходів з забезпечення національної безпеки та оборони. Аналіз окремих положень нормативно-правових актів та результатів діяльності Національної поліції свідчить про те, що вона бере участь у забезпеченні практично всіх аспектів національної безпеки на різних рівнях: стратегічному, тактичному та оперативному. Функції Національної поліції у сфері забезпечення національної безпеки охоплюють адміністративну, оперативнорозшукову та кримінально-процесуальну діяльність. Офіційно визнано, що основною метою Національної поліції є створення єдиного безпечного простору, де кожна людина почуває себе захищеною [3 с. 166]. Одним з пріоритетних та ключових завдань для забезпечення системного захисту національної безпеки України є розвиток сектора безпеки і оборони. Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 затверджена Стратегія національної безпеки України під назвою «Безпека людини – безпека України», яка визначає напрями та завдання реформування й розвитку сектора безпеки і оборони.

Отже, проблема статусу Національної поліції України як суб'єкта забезпечення національної безпеки потребує детального нормативно-правового закріплення. Розроблення концепції механізму забезпечення національної безпеки становить ключову основу для задоволення основних потреб і розв'язання проблем безпеки громадян, а також для протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам країни.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Загуменна Ю. О. Національна поліція України як суб'єкт забезпечення національної безпеки. *Проблеми сучасної поліцейстики*. 2022. № 22. С. 164–168.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/488-489

Данило БІЛОУС

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Валерій БІЛЧЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ ОРГАНІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Забезпечення міжнародної та національної безпеки є ключовим завданням для кожної країни і міжнародного співтовариства в цілому. Ці поняття визначаються складними системами політичних, економічних, соціальних, військових, інформаційних, технологічних та екологічних факторів, спрямованих на збереження стабільності, захист територіальної цілісності, а також на захист інтересів країни та її громадян.

Міжнародна безпека охоплює широкий спектр питань, включаючи відносини між країнами, міжнародні конфлікти, тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, кібербезпеку, кліматичні загрози, торгівлю людьми та наркотиками, транснаціональні злочинні угруповання, інформаційну безпеку та інші аспекти. Забезпечення міжнародної безпеки передбачає співпрацю між країнами, міжнародними організаціями, а також розробку та впровадження міжнародних договорів та нормативно-правових актів [2].

Натомість національна безпека фокусується на захисті суверенітету, територіальної цілісності, конституційних прав та інтересів нації. Це включає в себе захист від внутрішніх загроз, таких як тероризм, екстремізм, злочинність, корупція, а також економічні, енергетичні та соціальні виклики. Забезпечення національної безпеки передбачає розробку та реалізацію стратегій з оборони, правопорядку, розвідки, кібербезпеки, а також зміцнення системи правосуддя та демократичних інститутів [3].

Органи системи МВС України відіграють значну роль у забезпеченні як національної, так і міжнародної безпеки. Вони є ключовими установами, які забезпечують правопорядок, захищають права та свободи громадян, борються зі злочинністю, корупцією та іншими загрозами.

На національному рівні органи МВС відповідають за збереження громадського порядку, забезпечуючи безпеку громадян, захист їхніх прав та майна. Вони також здійснюють розслідування злочинів, запобігають та реагують на внутрішні загрози, такі як тероризм, екстремізм, злочинність та корупція.

На міжнародному рівні органи МВС співпрацюють з правоохоронними органами інших країн, виконуючи роль ключового ланцюжка у боротьбі з транскордонною злочинністю, тероризмом, транснаціональною корупцією та іншими міжнародними загрозами. Вони беруть участь у міжнародних програмах та проектах, спрямованих на зміцнення правопорядку та підвищення кваліфікації кадрів.

Органи МВС виконують важливу роль у забезпеченні стабільності та безпеки як на національному, так і міжнародному рівнях. Їхні дії спрямовані на захист прав і інтересів громадян, збереження правопорядку та протидію загрозам, що виникають.

Відділи МВС України відіграють важливу роль у забезпеченні національної та міжнародної безпеки. Наприклад, відділ боротьби з тероризмом та екстремізмом займається виявленням, розслідуванням та припиненням актів тероризму та випадків поширення екстремістських ідей. Одночасно відділ боротьби з організованою злочинністю та корупцією веде розслідування складних злочинів, у тому числі міжнародного рівня, та співпрацює з міжнародними правоохоронними органами [4].

Крім того, відділ з питань кібербезпеки забезпечує захист від кібератак та інших кіберзагроз, які можуть мати національні та міжнародні наслідки. Такі відділи інтегруються в мережу міжнародного співробітництва та допомагають забезпечити безпеку як на

внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях [1].

Отже, усе вищезгадане свідчить про важливість та різноманітність ролі органів системи МВС України у забезпеченні національної та міжнародної безпеки. Їхні функції та завдання охоплюють широкий спектр аспектів – від збереження громадського порядку та боротьби зі злочинністю на національному рівні до співпраці з міжнародними партнерами у розслідуванні та запобіганні діяльності міжнародних злочинних угруповань, тероризму, кіберзагрозам та іншим міжнародним викликам.

Зусилля органів МВС спрямовані на забезпечення стабільності, безпеки та захисту прав громадян, а також на підтримку міжнародного співробітництва у сфері правоохоронної діяльності. Їхня роль є важливою як на внутрішній, так і на міжнародній арені, оскільки вони є ключовими гравцями у протистоянні великому спектру загроз, що виникають у сучасному світі. Тільки за допомогою спільних зусиль та ефективної взаємодії органів МВС можливо забезпечити стабільність, безпеку та захищеність як на національному, так і міжнародному рівнях.

1. Біліченко В. В. Використання новітніх технологій для розвитку навичок у майбутніх правоохоронців. *Innovations and prospects in modern science : The 12 th International scientific and practical conference* (Stockholm, November 20-22, 2023). Stockholm, Sweden, 2023. 912 p.

2. Біліченко В. В. Міжнародні стандарти щодо захисту ключових прав та свобод людини в діяльності правоохоронних органів України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. 27. С. 30–35. URL : <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom27/6.pdf>.

3. Федоров Е. В., Біліченко В. В. Забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян під час проведення масових заходів. *Актуальні проблеми забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 жовт. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 261–264.

4. Никитенко Д. С., Біліченко В. В. Тактичні вимоги до працівника національної поліції щодо забезпечення публічного порядку під час проведення масових заходів. *Актуальні проблеми забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 жовт. 2019 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 183–185.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/489-490

Тамара ЖУРАВЛЬОВА

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Наталія Вероніка БАЧИНСЬКА

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ПРИМУСУ

У сучасних умовах держави працюють над розбудовою громадянського суспільства, в якому людські цінності мають першорядне значення, а їх захист – першочергове. Поліція, з огляду на покладені на неї завдання, в деяких випадках має право застосувати засоби фізичного впливу в порядку, встановленому чинним законодавством України.

Правовою основою застосування фізичної сили є Закон України «Про Національну поліцію» [1]. З метою попередження правопорушень та подолання опору законним вимогам поліції поліцейські мають право застосовувати засоби фізичного впливу, у тому числі безпосереднього контакту, якщо в інший спосіб чином неможливо забезпечити виконання покладених на них завдань.

Заходи фізичного впливу – це дії працівників поліції, що виражаються в застосуванні

сили або механічного впливу до органів, частин тіла або цілих тканин нападника без застосування спеціальних засобів або вогнепальної зброї.

Прийоми рукопашного бою повинні включати кидки, удари, захоплення, больові прийоми, захоплення та звільнення від захоплення, прийоми огляду з поверхні, охорони тощо. Вид заходів фізичного впливу та інтенсивність їх застосування визначає кожен поліцейський самостійно, з урахуванням обставин. Технічна підготовка поліцейських полягає у виконанні прийомів ближнього бою безпечно, ефективно та швидко. Основними елементами технічної підготовки, які необхідно сформулювати в процесі навчання, є: знання основних теоретичних положень і принципів застосування прийомів рукопашного бою, здатність рухатися і приймати правильне положення для збереження рівноваги та здатність виконувати удари руками, ногами, оборонні та контратакуючі дії.

Наприклад, кожен удар у ближньому бою повинен мати мету. Удар зазвичай наноситься по вразливій і болючій частині тіла супротивника. Слід зазначити, що основні життєві центри розташовані уздовж середньої лінії тіла і включають лоб, верхню губу, сонячне сплетіння, статеві органи та ін. Другий за значущістю центр життєдіяльності людини розташований на скроневій лінії (сонна артерія, вухо, область пахв). Третя найважливіша частина людського тіла лежить на прямій лінії між головою і другою за важливістю горизонтальною лінією (ребра, селезінка, нирки, шлунок). Напрямок удару вибирається виходячи з конкретної больової точки: перенісся – прямий, щелепа – латеральний, сонна артерія – латеральний, гортань – прямий, підборіддя – прямий знизу вгору, очі – прямий, ключиця – зверху вниз, сонячне сплетіння – прямий, підбер'я (печінка) – прямий збоку, живіт – прямий знизу вгору, планка – знизу вгору, коліна – прямий, нижні кінцівки – прямий, ноги підняті – зверху вниз, основа черепа – знизу вгору, верхні шийні хребці – прямий, нирки – прямий, куприк – прямий, присідання – прямий зверху вниз, литкові м'язи – прямий зверху вниз.

Залежно від поставленої цілі перед початком атаки та оцінки фізичного стану противника вибирається відповідне слабке місце на його тілі. Застосування сили має супроводжуватися попередженням про передбачуване застосування сили, якщо це можливо. Фізичну силу можна застосовувати без попередження, лише якщо існує безпосередня загроза життю чи здоров'ю громадянина чи працівника поліції.

Фізичний вплив на жінку з явними ознаками вагітності, жінку похилого віку або жінку з явними ознаками інвалідності, неповнолітню, крім випадків вчинення працівником поліції масового нападу, що створює загрозу життю та здоров'ю людей, забороняється. Якщо застосування сили є неминучим, воно не повинно виходити за рамки, необхідні для виконання завдань, покладених на поліцію, і має звести до мінімуму можливість заподіяння шкоди здоров'ю кривдника чи інших членів громадськості. У разі заподіяння шкоди поліція у найкоротший термін повинна надати потерпілому необхідну допомогу.

У разі заподіяння тілесних ушкоджень або смерті внаслідок застосування фізичної сили або зброї поліцейські зобов'язані негайно письмово повідомити свого безпосереднього керівника з метою повідомлення прокурора. Застосування сили поза повноваженнями є відповідальністю, встановленою законодавством України.

У всіх екстремальних і небезпечних ситуаціях правоохоронці, незалежно від статі та віку, повинні володіти навичками психологічної та спеціальної фізичної підготовки на високому професійному рівні. Під час виконання службових обов'язків вони стикаються з ситуаціями підвищеного психічного та емоційного напруження, потенційними конфліктами з правопорушниками, надзвичайними та екстремальними ситуаціями. Від рівня психологічної підготовленості слідчих залежить швидкість та ефективність знешкодження та приборкання правопорушників. Вивчення психологічних реакцій, тобто змін у психофізіологічному функціонуванні суб'єкта, дає можливість отримати додаткову важливу інформацію про його функціональний стан. Психофізіологічне функціонування є загальною основою індивідуально-типологічних особливостей вищої нервової діяльності в диференціальній діагностиці функціонального стану організму. У психіатричній діагностиці психологічні особливості індивіда можуть реєструватися для прогнозування різних рівнів емоційного напруження, визначення ступеня емоційної стійкості або нестійкості суб'єкта, його саморефлексії, невпевненості в собі або, навпаки, впевненості в своїх силах [2].

1. Про Національну поліцію : Закон України. Київ : Паливода А. В., 2015. 104 с.

2. Бачинська Н. В., Богуславський В. В., Петренко С. П. та ін. Дослідження психофізіологічних показників майбутніх поліцейських з урахуванням гендерного аспекту. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2023. Вип. 4 (163). С. 40–44.

УДК 351.753+343.344

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/491-492

Олександр ЗАБУДСЬКИЙ

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Юлія ГАЛЕНКО

старший викладач кафедри
українознавства та іноземних мов
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

CRITICAL SITUATION IN UKRAINE ASSOCIATED WITH A SIGNIFICANT INCREASE IN ILLEGAL TRAFFIC OF FIREARMS AND POTENTIAL SOLUTIONS

The full-scale military aggression of the Russian Federation, which has been going on for approximately 2 years, introduced significant adjustments to the daily life of every Ukrainian, but our state had been at war for more than 8 years before. The issue of personal protection or protection of one's family is relevant despite all the external factors that affect the life of any person. A significant number of people believe that weapons are the very universal tool that can guarantee safety regardless of the circumstances that may threaten, but currently legislators disagree with this statement, therefore clearly regulating the range of subjects, the order and grounds that enable a citizen to obtain a weapon legally. The previously mentioned war gave a clear understanding of how the military conflict contributes to the aggravation of the criminogenic situation in terms of the spread of illegal possession of firearms, explosive objects or substances, ammunition, etc. According to statistical studies from open sources only for 2020 the most cases of illegal arms trafficking and use of weapons and explosive devices were recorded in Dnipro (167 reports), Kyiv (114 respectively), Kherson (104) and Kharkiv (101) regions and Kyiv (124) [2].

There are quite a few cases of illegal removal of firearms, ammunition, grenades from the combat zone by military personnel who directly took part in the conduct of hostilities, by civilians who returned from active combat zones and were able to independently find and then take possession of the found weapons, ammunition or explosive objects. The government's efforts to combat illegal arms trafficking have not yielded any results. One of the tasks of the National Police of Ukraine according to Art. 2 of the Law of Ukraine "On the National Police" is defined as combatting crime. This direction is intersecting with the topic of our research, since legislation defines a list of criminal and illegal acts that are socially dangerous and the subject of which are firearms (except smoothbore and hunting), explosive devices and substances as well as ammunition. Norms related in one way or another to the above list of items are specified in Art. 263, 264 and 264-1 of the Criminal Code of Ukraine. Countermeasures against the specified socially dangerous acts are entrusted to the units of the criminal police and pre-trial investigation, in the structure of which separate sectors function, which carry out operational support and investigation within the framework of separate proceedings in crimes the subject of which is firearms. The issue of the functioning of such units as part of combined squads of the National Police of Ukraine at the de-occupied territories and in the zone of direct hostilities is particularly acute, because during the "filtering" measures the employees of the law enforcement agencies face the task of identifying persons involved in collaborative activities. In addition, police officers as part of consolidated units carry out stabilization measures to restore law and order at the de-occupied territories [3], including documenting the criminal offenses committed during the occupation at the specified territories.

In our opinion, solution to the problem of illegal circulation of firearms at the territory of Ukraine include the following measures: development of separate training programs for police officers who document and solve crimes related to the illegal circulation of weapons based on the experience of international partner states and their law enforcement agencies; systematic implementation of special police operations "weapons, explosives" at the territory of the entire state with the purpose to detect and respond accordingly to criminal offenses committed at the

service territory of territorial police units; special emphasis on conducting such operations is needed in border areas with those regions, where active hostilities continued or continue. Special attention needs to be paid to the proper inspection of vehicles crossing checkpoints with the involvement of military staff of law enforcement agencies, internal security of the National Guard, who would carry out inspections of vehicles under the command of units of the Armed Forces of Ukraine in order to identify those weapons, ammunition and explosive items, which are not registered and in respect of which there is a risk of distribution in an order not established by the Law.

Considering all the above stated, it can be noted that a separate issue requires improvement of the system of professional training of police officers, whose specialized field of activity is combating illegal circulation of weapons, ammunition and explosives, strengthening police control during the surface inspection of vehicles at their returning from the zone of active hostilities.

1. Buscemi F., Duquet N., Holovko E., Woods E. Illicit Firearms Proliferation in the EU Periphery: the Case of Ukraine. URL: https://flemishpeaceinstitute.eu/safte/files/project_safte_eu_neighbourhood_ukraine.pdf.

2. How to Combat Illicit Firearms Trafficking Effectively. *European Union Advisory Mission*. URL : <https://www.euam-ukraine.eu/news/how-to-combat-firearms-trafficking-effectively/>.

3. Hunder M. EU says it has not seen high levels of weapons smuggling from Ukraine. *Reuters*. URL : [https://www.reuters.com/world/europe/eu-says-it-has-not-seen-high-levels-weapons-smuggling-ukraine-2023-05-11/#:~:text=EU%20says%20it%20has%20not%20seen%20high%20levels%20of%20weapons%20smuggling%20from%20Ukraine,-By%20Max%20Hunder&text=KYIV%2C%20May%2011%20\(Reuters\),during%20a%20visit%20to%20Kyiv.](https://www.reuters.com/world/europe/eu-says-it-has-not-seen-high-levels-weapons-smuggling-ukraine-2023-05-11/#:~:text=EU%20says%20it%20has%20not%20seen%20high%20levels%20of%20weapons%20smuggling%20from%20Ukraine,-By%20Max%20Hunder&text=KYIV%2C%20May%2011%20(Reuters),during%20a%20visit%20to%20Kyiv.)

УДК 351.74+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/492-494

Олександр КАШИРІН

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Руслан ВАЛЄСВ

доцент кафедри адміністративного
права, процесу та адміністративної
діяльності Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ПРЕВЕНТИВНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Режим воєнного стану став для українського суспільства в цілому та юристів і науковців зокрема вже не гіпотетичним теоретичним конструктом, а актуальною реальністю, що пронизує різні сфери життєдіяльності. Зокрема, масштабне військове вторгнення на територію України змінило окремі завдання поліцейських підрозділів превентивної діяльності, змушуючи їх пристосовуватися до непередбачуваних умов та забезпечувати безпеку громадян.

Діяльність підрозділів превентивної спрямованості Національної поліції в умовах воєнного стану є актуальною темою, оскільки воєнний стан створює особливі умови та виклики для правоохоронних органів. При цьому превентивна діяльність поліції має велике значення для забезпечення безпеки та збереження громадського порядку.

Метою нашого дослідження є розгляд особливостей діяльності підрозділів превентивної спрямованості Національної поліції в умовах воєнного стану [1].

Об'єктом аналізу стала діяльність підрозділів превентивної спрямованості Національної поліції, їхня роль та функції в умовах воєнного стану. Основний фокус дослідження спрямований на особливості та ефективність превентивних заходів, які вживаються поліцією для забезпечення безпеки та зниження ризиків вчинення правопорушень у воєнний період.

Роль превентивної діяльності в діяльності підрозділів Національної поліції є надзвичайно важливою для забезпечення громадської безпеки та збереження громадського порядку.

Основними завданнями підрозділів превентивної діяльності є підтримання публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, що становлять центральні завдання Національної поліції в цілому [2]. Виходимо з того, що превентивна діяльність поліцейських є самостійною стадією протидії злочинності [3]. Превентивна спрямованість передбачає активні заходи, спрямовані на запобігання вчиненню правопорушень та виявлення потенційних загроз безпеці громадян. Основні аспекти превентивної складової діяльності підрозділів Національної поліції включають:

1. Сфера запобігання злочинності. Превентивна спрямованість дозволяє підрозділам Національної поліції зосередити зусилля на запобіганні злочинам шляхом проведення профілактичних заходів, виявлення потенційних правопорушників та їх затримання до вчинення злочину. Це допомагає попередити злочини та знизити їхню кількість, забезпечуючи безпеку громади;

2. Сфера партнерства з громадами, що визначена пріоритетним напрямом розвитку поліції; їй присвячено спеціальний принцип і окремий розділ профільного закону [2]. Превентивна спрямованість передбачає активну взаємодію підрозділів Національної поліції з громадою. Це включає залучення громадських організацій, жителів та інших зацікавлених сторін до процесу запобігання злочинності шляхом реалізації спільних проєктів, проведення інформаційних кампаній та підтримки громадської безпеки. Партнерство з громадою сприяє підвищенню ефективності превентивних заходів та побудові довіри між поліцією та громадою;

3. Сфера освіти та інформування. Превентивна спрямованість включає проведення освітніх заходів та інформування громадян про правила безпеки, можливі загрози та шляхи запобігання їм. Це може бути здійснено через проведення лекцій, тренінгів, розповсюдження інформаційних матеріалів та активну комунікацію з громадою. Освіченість та свідомість громадян допомагають виявляти потенційні загрози та реагувати на них, що сприяє забезпеченню громадської безпеки;

4. Сфера моніторингу та аналізу. Превентивна спрямованість передбачає постійний моніторинг кримінальної ситуації та аналіз отриманих даних. Це дозволяє виявляти тенденції та шаблони злочинності, потенційні проблемні зони та вживати ефективних заходів щодо запобігання їм. Моніторинг та аналіз даних створюють можливість для вдосконалення стратегій та тактик превентивної діяльності у сфері забезпечення громадської безпеки.

Важливо відзначити інституювання бойового імунітету [4]. Пріоритетним напрямом службової превентивної діяльності постає зараз запобігання та протидія загрозам, специфічним для періоду воєнного стану. Можна виокремити наступні сфери:

1. Аналіз та оцінка потенційних загроз. Підрозділи превентивної спрямованості Національної поліції повинні проводити систематичний аналіз та оцінку потенційних загроз, що можуть виникнути в період воєнного стану. Це включає виявлення можливих терористичних актів, кримінальних правопорушень, порушень громадського порядку та інших небезпек, які можуть виникнути у зв'язку з конфліктом;

2. Розробка та впровадження превентивних стратегій. На основі аналізу потенційних загроз підрозділи превентивної спрямованості розробляють та впроваджують превентивні стратегії. Це може включати підвищення безпеки об'єктів, здійснення контролю та нагляду, проведення профілактичних заходів та оперативних дій для запобігання можливим загрозам;

3. Співпраця з іншими силовими структурами. Під час воєнного стану підрозділи превентивної спрямованості вступають у тісну співпрацю з іншими силовими структурами, такими як армія, спеціальні служби та інші правоохоронні органи. Вони обмінюються інформацією, координують свої дії та спільно працюють для запобігання та протидії потенційним загрозам;

4. Співпраця з громадськістю. У період дії режиму воєнного стану підрозділи превентивної спрямованості активно взаємодіють з громадськістю. Вони організують інформаційні кампанії, проводять навчальні заходи та спільні акції з метою підвищення свідомості громадян щодо потенційних загроз та способів запобігання їм. Така співпраця

сприяє підвищенню громадського захисту та активності у виявленні та повідомленні про потенційні загрози.

Таким чином, підрозділи превентивної діяльності Національної поліції у період воєнного стану виконують важливу роль у запобіганні та протидії потенційним загрозам. Особливості їхньої діяльності полягають у проведенні аналізу загроз, розробці превентивних стратегій, співпраці з іншими силовими структурами та активній взаємодії з громадськістю. Це допомагає запобігати можливим загрозам і реагувати на них ефективно.

Умови воєнного стану створюють особливі виклики для підрозділів превентивної спрямованості, оскільки ситуація є напруженою та небезпечною. Превентивна діяльність стає пріоритетною, оскільки запобігання потенційним загрозам є критичним для збереження громадського порядку, безпеки громадян та функціонування держави в умовах воєнного конфлікту.

Отже, особливості діяльності підрозділів превентивної спрямованості Національної поліції в умовах воєнного стану є ключовим елементом забезпечення безпеки та захисту громадян. Їхня роль полягає у запобіганні та протидії потенційним загрозам, співпраці з іншими силовими структурами та взаємодії з громадськістю. Це допомагає зберегти громадський порядок, забезпечити безпеку та стабільність в період воєнного конфлікту.

Таким чином, проведений аналіз демонструє, що в умовах воєнного стану превентивна спрямованість поліцейських підрозділів відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки громадян. Проте виникають численні складнощі, такі як необхідність адаптації методів та стратегій роботи, співпраці з іншими структурами та підвищення ефективності превентивних заходів. Запропоновані в роботі рішення можуть сприяти покращенню роботи поліції в умовах конфлікту, але вимагають подальшого вивчення та реалізації для досягнення оптимальних результатів.

Такий підхід дозволить розглянути проблему з різних точок зору, проаналізувати наявний досвід та запропонувати конструктивні рішення для подальшого розвитку діяльності підрозділів Національної поліції превентивної спрямованості в умовах воєнного стану.

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Валєєв Р. Г., Чуриков Д.С. Превентивна діяльність поліцейських як стадія протидії злочинності. *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 212–215.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>.

УДК 351.75

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/494-495

Богдан КОЛІСНИК
курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Артем ПЛАХОТНИЙ
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВІРКИ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ДОЗВІЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану можуть суттєво вплинути на діючу дозвільну систему, контроль за рухом осіб та інші аспекти безпеки громадян. Поліцейські підрозділи в цих умовах можуть отримати розширені повноваження для забезпечення громадського порядку

та національної безпеки.

Дозвільна система, що здійснюється органами поліції, поширюється на бойову нарізну зброю військових зразків або виготовлену за спеціальним замовленням, охолощену, нейтралізовану, несучасну, спортивну, мисливську вогнепальну зброю, бойові припаси до зброї, основні частини зброї, пневматичну, газову, холодну зброю, пристрої та патрони до них, що належать підприємствам, установам, організаціям, суб'єктам господарювання та громадянам.

Поліція, відповідно до порядку, визначеного Міністерством внутрішніх справ України, вилучає зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система, у разі виявлення порушення правил поведінки з ними та правил їх використання, що загрожують громадській безпеці, до усунення таких порушень [1].

Поліція в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України, може оглядати за участю адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб – підприємців) чи їх уповноважених представників приміщення, де знаходяться зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система, а також безпосередньо оглядати місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поведінки з ними та правил їх використання [2].

Під час воєнного стану в Україні поліція має право на:

– огляд зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб, а також інших предметів, матеріалів і речовин, щодо зберігання та використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система;

– перевірку дотримання правил поведінки зі зброєю, спеціальними засобами, боєприпасами, вибуховими речовинами та матеріалами, іншими предметами, матеріалами і речовинами, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок.

Важливо зазначити, що, незважаючи на воєнний стан, поліцейські не мають права вилучати зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини без відповідного рішення суду або якщо вони не є предметом або об'єктом вчинення правопорушення.

Варто зазначити, що останнім часом з огляду на обстановку в країні з низки певних причин люди обирають шлях зберігання та використання вогнепальної зброї без наявності необхідного дозволу на такі дії. Незаконне зберігання вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин вважається серйозним порушенням законодавства, оскільки ці предмети можуть бути небезпечними, якщо використовуються зловмисниками або особами без належних навичок і знань [3].

В Україні, наприклад, проблема незаконного зберігання вогнепальної зброї стала особливо актуальною у зв'язку з подіями, що відбулися протягом останніх років. Воєнний конфлікт на Сході та недостатня ефективність контролю за постачанням зброї та бойових припасів призвели до збільшення їхньої кількості у незаконному зберіганні.

1. Ташматов В. А., Прядко В. М. Деякі особливості здійснення перевірки дотримання вимог дозвільної системи громадянами як один із видів превентивних поліцейських заходів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 36–40. URL : <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/3/11.pdf>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Горбенко Д., Плахотний А. Незаконне зберігання вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин: проблема та наслідки. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності : матеріали I Міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 22 груд. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 190–192.

Артем КОМЛІСВ

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Ірина ЦАРЬОВА

професор кафедри українознавства
та іноземних мов Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, доктор філологічних наук,
професор

РОЛЬ ОРГАНІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Україна переживає надзвичайно складний період власного державотворення, який відзначається не лише глибинними проблемами соціально-економічного розвитку, а й необхідністю протистояти зовнішній гібридній агресії з боку рф, що загрожує існуванню української незалежності. Чинити опір гібридній агресії рф – це складний та тривалий процес, який вимагає злагодженої дії всіх суб'єктів суспільства. Тільки шляхом об'єднання зусиль та мобілізації ресурсів можна осилити цю загрозу та забезпечити стабільне майбутнє для України [1].

Національна поліція України відіграє ключову роль у забезпеченні міжнародної та національної безпеки. Розглянемо деякі аспекти.

Забезпечення національної безпеки: національна поліція виконує функції, спрямовані на виявлення та попередження загроз безпеці громадян, суспільства та держави. Це включає захист території, прав і свобод людини, протидію злочинності та підтримання публічного порядку [2].

Система забезпечення національної безпеки: національна безпека України вимагає багаторівневої системи, яка включає національні інтереси, загрози та саму систему забезпечення безпеки. Національна поліція входить до цієї системи і виконує функції, спрямовані на забезпечення безпеки в межах своєї компетенції.

Система забезпечення національної безпеки України створюється і розвивається відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері управління національною безпекою.

Виділимо декілька підходів до визначення поняття «система забезпечення національної безпеки»:

1. Представники першого підходу визначають дане поняття крізь формулу адекватності загроз і засобів, які мають вживатися. Так, на думку М. Левицької, для своєчасного виявлення та об'єктивної оцінки загроз національним інтересам, вибору та вжиття адекватних засобів їх локалізації, зменшення чи нейтралізації створюється система забезпечення національної безпеки;

2. Представники другого підходу визначають дане поняття крізь формулу гарантій та механізмів. Є. Кравець та М. Мельник вважають, що з точки зору системно-функціонального аналізу система забезпечення національної безпеки України становить сукупність суспільних, державних і особистих гарантій, а також економічних, політичних, правових та інших механізмів, які гарантують належний рівень захищеності особи, суспільства та держави від загроз національним інтересам України;

3. Також окремо можна виділити підхід, за якого аналізоване поняття виражається через здатність. О. Бодрук вважає, що система забезпечення національної безпеки – це здатність держави захищати свої інтереси та реалізовувати свої цілі у сфері безпеки як всередині держави, так і за її межами;

4. Цікавим, і нами відстоюється ця позиція, є підхід, за якого поняття, що розглядається, має не лише визначатися крізь призму гарантій, заходів і загроз, а й урахувати напрям забезпечення власного розвитку. Цю позицію репрезентує Н. Косолапов, який зазначає, що практична, оцінювана в історичній перспективі життєздатність соціального

організму повинна розглядатись і враховуватись як важливий чинник національної безпеки, і відповідно, система забезпечення національної безпеки повинна бути орієнтована не тільки на охорону самого суб'єкта і його поточної життєздатності, але й на розвиток останньої.

Підсумуємо.

Перший підхід визначає систему забезпечення національної безпеки через адекватність загроз і вживані засоби. Це означає, що система має вчасно виявляти загрози та вживати відповідних заходів для їх нейтралізації.

Другий підхід розглядає систему забезпечення національної безпеки як сукупність гарантій та механізмів. Це включає економічні, політичні, правові та інші засоби, які забезпечують належний рівень захищеності особи, суспільства та держави.

Третій підхід підкреслює здатність системи забезпечення національної безпеки захищати і розвивати національні інтереси. Це важливо як всередині держави, так і за її межами.

Четвертий підхід враховує не лише гарантії та загрози, але й напрям забезпечення власного розвитку. Це підкреслює важливість життєздатності соціального організму та його розвитку.

Отже, під системою забезпечення національної безпеки нами розуміється система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України:

1) заслуховують, за потреби, доповіді посадових осіб правоохоронних органів, що знаходяться на відповідній території, про виконання вимог законодавства щодо забезпечення громадської безпеки та правопорядку;

2) контролюють стан допризовної підготовки і відбору громадян на військову службу, правового і соціального захисту громадян, які мають бути призвані на військову службу, перебувають на військовій службі, звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей;

3) взаємодіють з органами військового управління під час планування та проведення (в умовах присутності цивільного населення) потенційно небезпечних заходів за участю особового складу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки з метою запобігання і недопущення надзвичайних ситуацій, а також ліквідації їх наслідків;

4) інформують громадськість, зокрема через медіа, про свою діяльність щодо виконання завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони.

Для здійснення цивільного контролю органи місцевого самоврядування можуть утворювати депутатські комісії, а в місцевих органах виконавчої влади можуть створюватися відповідні підрозділи.

До складу сектора безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику [3].

Місцеві органи контролюють виконання вимог законодавства щодо громадської безпеки та правопорядку, заслуховуючи доповіді посадових осіб правоохоронних органів. Вони контролюють і стан допризовної підготовки та відбору громадян на військову службу, а також правовий і соціальний захист учасників бойових дій та членів їх сімей. Під час планування та проведення потенційно небезпечних заходів з використанням озброєння і

військової техніки місцеві органи взаємодіють з органами військового управління. Вони інформують громадськість про свою діяльність, пов'язану з національною безпекою і обороною.

Ці заходи спрямовані на забезпечення безпеки громадян та держави, а також на підтримання стабільності та розвитку України.

1. Царьова І. Сучасний дискурс інформаційної війни. *Південний архів (філологічні науки)*. 2023. № 95. С. 39–44. URL : <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/861/844>.

2. Каліман М. Р. Роль Національної поліції України в забезпеченні національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 157–159. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2021/38.pdf.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

УДК 351.74+343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/498-499

Ольга КОРОБКОВА

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Олександр ЗАХАРЧЕНКО

старший викладач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ДІЛЬНИЧНОГО ОФІЦЕРА ПОЛІЦІЇ З ОСОБАМИ, СХИЛЬНИМИ ДО ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА (КРИВДНИКАМИ)

Дільничні офіцери поліції відіграють визначальну роль у забезпеченні публічної безпеки та порядку у межах поліцейської дільниці, здійснюють профілактичну роботу щодо попередження злочинності та правопорушень, захищають права громадян.

Одним з важливих напрямів діяльності є індивідуально-профілактична робота, спрямована на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, перевірку дотримання обмежень, установлених законодавством щодо певних осіб [5]. Ефективність цієї превентивної діяльності безпосередньо впливає на захист прав і свобод громадян від злочинних посягань.

Індивідуальна профілактика включає широкий спектр заходів, спрямованих на виявлення та вплив на осіб, схильних до порушення закону. Ці заходи передбачають виховний вплив на цих осіб та їхнє оточення, а також за необхідності вжиття примусових заходів, щоб запобігти правопорушенням. Забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [1].

Індивідуальна профілактика – це необхідна складова роботи правоохоронних органів та громадських структур, спрямована на запобігання різним формам правопорушень. Індивідуальна профілактика має свої етапи, включаючи виявлення осіб з потенційним ризиком, спостереження та вплив на них з метою попередження правопорушень [3].

Індивідуально-профілактична робота дільничного офіцера поліції з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками), є важливою складовою стратегії забезпечення громадської безпеки та захисту прав громадян. Домашня насильницька поведінка в Україні є серйозною проблемою, що створює загрозу для фізичного та психологічного благополуччя осіб, які стають її жертвами.

Дільничний офіцер здійснює ретельний аналіз інформації щодо випадків домашнього насильства, включаючи скарги жертв, свідчення свідків та інші докази. Спілкується з потенційними жертвами домашнього насильства, надає їм підтримку,

вислуховує їхні заяви та допомагає в розумінні їхніх прав та можливих варіантів дій [2].

Дільничний офіцер поліції сприяє вирішенню конфліктних ситуацій та намагається попередити подальше насильство шляхом медіації, консультацій та інших методів врегулювання [4].

Поліція співпрацює зі службами соціального захисту, медичними установами та іншими організаціями, щоб забезпечити комплексну підтримку жертвам домашнього насильства.

Індивідуально-профілактична робота поліції з домашніми кривдниками спрямована на забезпечення безпеки та захисту прав громадян, а також на попередження подальших випадків насильства у сім'ї [3]. Ця робота вимагає від офіцера високого рівня емпатії, професіоналізму та готовності допомагати тим, хто потребує захисту та підтримки.

За допомогою індивідуально-профілактичної роботи дільничний офіцер поліції стає першим контактним пунктом для жертв домашнього насильства, надаючи їм не лише правову, але й психологічну підтримку. Виявлення, аналіз ситуації, установлення контакту та надання інформаційної підтримки дозволяють ефективно реагувати на випадки насильства та забезпечувати безпеку потерпілим.

Крім того, співпраця з іншими соціальними та медичними організаціями дозволяє застосовувати комплексний підхід до вирішення проблеми запобігання домашньому насильству. Індивідуально-профілактична робота з особами, схильними до вчинення домашнього насильства (кривдниками), не лише сприяє врегулюванню конфліктних ситуацій, але й спрямована на зміну соціальних установок та виховання культури ненасильницького спілкування у сім'ї.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Корнієнко М. В. Особливості забезпечення і захисту прав дітей дільничним офіцером поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 100–107.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.

4. Костюк В. Л., Жук О. М., Мозоль В. В., Литвин В. В. Організація роботи дільничного офіцера поліції на поліцейській дільниці : метод. рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 89 с.

5. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.07.2017 № 650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>.

УДК 351.74+342.77

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/499-501

Катерина КУЛИК

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Євген ГІДЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах зміни, що відбуваються в Україні, загострили соціальні протиріччя, оскільки окупаційні війська країн-агресорів розпочали повномасштабне вторгнення на нашу територію, а в правовій системі оголошено воєнний стан. У цьому випадку постає питання про вжиття рішучих заходів, безпосередньо спрямованих на забезпечення національної безпеки України, особливо в межах повноважень, наданих поліції.

Відповідно до норм Закону України «Про національну безпеку України»

«національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. У зв'язку з цим важливими суб'єктами забезпечення національної безпеки є правоохоронні органи, серед яких Національна поліція України посідає особливе місце. Так, у повсякденній діяльності, порівняно з іншими суб'єктами, конкретні органи управління виконують найбільше завдань з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, підтримки держави у захисті національних інтересів, прав та інтересів, а також забезпечують захист від численних загроз свободам людини та громадянина [2, с. 268].

Окремо відзначимо такі повноваження Національної поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення, реалізація яких, згідно з чинним законодавством, посідає важливе місце у сфері національної безпеки: 1) формування бази (банків) даних, які містяться в Єдиній інформаційній системі МВС України; 2) користування базами (банками) даних МВС України та інших державних органів; 3) здійснення інформаційно-аналітичної роботи; 4) здійснення інформаційної взаємодії з іншими державними органами України, іноземними правоохоронними органами та міжнародними організаціями; 5) подання до Єдиного державного обліку в електронній формі списку військовозобов'язаних і резервістів [1]. Крім того, «у випадках загрози національному суверенітету України та її територіальній цілісності та у процесі відсічі збройній агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, залучаються до оборони України, виконують завдання територіальної оборони, забезпечують виконання таких заходів: правового порядку оголошення воєнного стану на всій території України або в окремих місцевостях, відповідно до законодавства України» [1].

Також варто зазначити, що у воєнний час поліція бере участь у патрулюванні території, яку обслуговує не лише вдень, а й під час комендантської години. Уповноважені посадові особи мають право зупиняти будь-кого в цей час і перевіряти документи, що посвідчують особу, а також наявність спеціальної перепустки, яка дозволяє їм перебувати на вулицях під час комендантської години. У разі виявлення у особи відсутності зазначених документів поліцейські повинні з'ясувати причини порушення встановленої комендантської години та вжити заходів, у тому числі провести особистий обшук особи залежно від подальшого розвитку ситуації. Крім того, поліція бере участь у службі на блокпостах, патрулюванні міст, виконує спеціальні вибухотехнічні роботи (до яких обов'язково залучаються фахівці), виїжджає до місць ураження балістичними ракетами та іншими боеголовками та виконує службові обов'язки разом з територіальною обороною.

Тобто, працівникам Національної поліції надано великий спектр повноважень, які безпосередньо направлені на забезпечення національної безпеки України в мирні часи, а також у період дії правового режиму воєнного стану.

Слід додати, що в умовах воєнного стану діяльність поліції у сфері дозвільної системи набула дедалі більшого значення, оскільки на початку повномасштабного вторгнення законодавча гілка влади прийняла рішення про можливість законодавчого закріплення використання та застосування вогнепальної зброї цивільними особами. Загалом під широким режимом дозвільної системи, вважає Д. Денисюк, необхідно розуміти сукупність правовідносин, заснованих на відповідних нормах або правилах, які реалізуються між державними органами, фізичними та юридичними особами з об'єктами, що становлять потенційну небезпеку для громадської безпеки, безпеки людей, їхнього життя та здоров'я [3, с. 139]. Це визначення є досить загальним, оскільки розкриває поняття дозвільної системи в цілому, а тому її суть доцільніше розглядати в контексті контролю за зброєю.

Так, поліцейські можуть проводити перевірку зброї, спеціальних засобів, боеприпасів, інших предметів, матеріалів і речовин, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб з метою їх зберігання та використання, зберігання та використання яких чітко визначені спеціальними правилами чи порядком та підпадають під дію дозвільної системи. Це набуває особливого значення в умовах воєнного стану.

Отже, нами було досліджено роль працівників Національної поліції в забезпеченні національної безпеки України саме в умовах воєнного стану. Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що працівники поліції виступають важливим суб'єктом реалізації заходів, які направлені на забезпечення національної безпеки, адже їхня діяльність безпосередньо направлена на підтримання публічної безпеки та порядку, а також забезпечення прав та свобод громадян нашої держави та безпеки в суспільстві, зокрема в умовах воєнного стану.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Братель С. Г. Національна поліція як суб'єкт забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 271–277.
3. Денисюк Д. С. Щодо визначення поняття дозвільної діяльності ДАІ МВС України. *Форум права*. 2009. № 1. С. 138–141.

УДК 351.74+342.95

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/501-503

Ярослав НАДТОКА

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Валерій БІЛЧЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА БЕЗПЕКОВІ ІНІЦІАТИВИ ПОЛІЦІЇ
У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ.
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПОРЯДКУ**

Принципи охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя залишаються одними із головних напрямів держави та входять переважно до компетенції правоохоронних органів. Проблеми забезпечення публічної безпеки та збереження публічного порядку є актуальними як на національному, так і міжнародному рівнях. З метою протидії злочинності та забезпечення безпеки громадян поліція виконує широкий спектр заходів, серед яких важливе місце займає превентивна діяльність та реалізація безпекових ініціатив. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку є невід'ємною складовою діяльності поліції в країні та має важливе значення у міжнародному контексті [5, с. 1].

Умови воєнних дій завжди ставлять перед державою надзвичайні виклики, які вимагають негайних заходів для забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Введення воєнного стану є одним із найефективніших інструментів управління цими ситуаціями. В таких умовах правоохоронні органи, зокрема поліція, знаходяться перед рядом надзвичайних завдань, які можуть суттєво відрізнитися від тих, з якими вони звикли стикатися у мирний час. Від ефективності діяльності поліції у період воєнного стану залежить стабільність в країні, збереження життя громадян та відновлення порядку [1, с. 16].

Дослідження особливостей функціонування поліції під час воєнного стану має важливе значення для підготовки та реагування правоохоронних органів у таких умовах. У сучасному світі, де загрози можуть мати різноманітні форми та джерела, готовність поліції до оперативного реагування та адаптації є критично важливою [2, с. 38]. Під час воєнного стану діяльність поліції досить радикально трансформується, що впливає на її структуру, функції та спілкування з громадянами. Збільшується необхідність захисту важливих інфраструктурних об'єктів, що стосуються не лише державних установ, а й транспортних вузлів, електростанцій, комунікаційних центрів та інших стратегічних об'єктів.

Потреба в додатковому оснащенні, спеціалізованій підготовці та координації дій між різними підрозділами стає вельми актуальною. Поліція отримує додаткові повноваження щодо контролю за переміщенням громадян, що може включати обмеження на в'їзд та виїзд з певних територій, введення пропускних режимів та інші обмежувальні заходи [4, с. 47]. Зростає важливість взаємодії поліції з іншими силовими структурами, що включає спільні операції, обмін інформацією та координацію дій на різних рівнях управління.

Етичні аспекти діяльності поліції стають одними з найбільш актуальних та

обговорюваних у правоохоронній сфері. З урахуванням специфіки їхньої професійної діяльності правоохоронці постійно стикаються з ситуаціями, де їхні дії впливають на права, свободи та інтереси громадян. Тому важливою є свідомість та дотримання етичних норм, які регулюють їхню поведінку. Повага до прав і гідності особи, заборона на застосування надмірної сили, конфіденційність особистої інформації, справедливість є ключовим аспектом етичного кодексу поліцейського [3, с. 58].

Важливою частиною етичної діяльності поліції є її взаємодія з громадою. Відкритість, прозорість дій, готовність до діалогу та взаєморозуміння є основою побудови довіри між поліцією та громадянами. Врахування культурних, релігійних та соціальних особливостей громадян становить ключовий аспект успішної взаємодії [2, с. 75].

У зв'язку з глобалізацією та зростаючим міжнародним співробітництвом етичні аспекти діяльності поліції набувають ще більшого значення. Співпраця з міжнародними організаціями дозволяє формувати універсальні стандарти та підходи до етичної діяльності у сфері правоохоронної діяльності [3, с. 5].

Превентивна діяльність поліції є комплексом заходів, спрямованих на запобігання виникненню злочинів та подій, що порушують громадський порядок. Ця діяльність орієнтована на виявлення передумов та факторів злочинності, а також на усунення їхнього впливу на суспільство. Превентивні заходи включають патрулювання місцевості, проведення профілактичних бесід з населенням, організацію громадських заходів та кампаній із попередження злочинності [4, с. 97].

У національному вимірі превентивна діяльність поліції базується на аналізі кримінальної ситуації та соціально-економічних чинників, що сприяють злочинності. Розробка та реалізація превентивних програм та проєктів, спрямованих на попередження злочинів та забезпечення безпеки громадян, є важливою складовою діяльності поліції в країні.

У міжнародному вимірі поліція співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну досвідом та найкращими практиками у сфері превентивної діяльності. Спільні проєкти та ініціативи сприяють підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю та забезпеченню безпеки на міжнародному рівні.

Безпечкові ініціативи поліції орієнтовані на попередження та реагування на потенційні загрози безпеці, включаючи тероризм, екстремізм, організовану злочинність та інші форми небезпеки. Ці ініціативи включають в себе проведення спеціалізованих операцій, розвідувальну та аналітичну роботу, співпрацю з іншими правоохоронними та спеціальними службами, а також міжнародними партнерами. У національному вимірі безпечкові ініціативи поліції орієнтовані на виявлення, запобігання та припинення злочинних дій та загроз безпеці. Ці ініціативи можуть передбачати посилення патрулювання на важливих об'єктах, проведення спеціальних операцій та розслідування кримінальних груп [2, с. 6].

На міжнародному рівні безпечкові ініціативи поліції включають участь у спільних операціях та проєктах, спрямованих на боротьбу з транскордонною злочинністю, тероризмом та іншими загрозами безпеці. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє ефективно реагувати на сучасні виклики та загрози безпеці на міжнародному рівні [1, с. 26].

Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку є важливою складовою діяльності поліції, що охоплює розробку та впровадження нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку громадського порядку, безпеки громадян та запобігання злочинності. Адміністративні заходи можуть включати в себе встановлення правил та обмежень щодо ведення громадського порядку, контроль за обігом та реєстрацією зброї, а також надання повноважень поліції для виконання своїх функцій та завдань.

У міжнародному вимірі адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку включає участь у міжнародних конвенціях, договорах та угодах, спрямованих на підтримку міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю та забезпечення безпеки [3, с. 50].

Отже, превентивна діяльність та безпечкові ініціативи поліції є важливими складовими у забезпеченні громадської безпеки та порядку як на національному, так і міжнародному рівнях. Адміністративно-правове забезпечення публічної безпеки та порядку має важливе значення для забезпечення ефективної діяльності поліції у цій сфері. Співробітництво міжнародних партнерів та впровадження сучасних підходів та технологій є ключовими факторами успіху у забезпеченні громадської безпеки та порядку.

1. Джафарова О. В. Національна поліція України як провідний суб'єкт здійснення превентивної діяльності. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків,

20 лист. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 176–178.

2. Зінченко Д. А., Гопко Д. О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України : тези доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф.* Харків : НА НГУ, 2023. С. 131–134.

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану : зб. наук. праць.* Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 242–244.

4. Зінченко Д. А., Джафарова О. В. Основні виклики для прав людини під час воєнного стану: досвід Національної поліції України. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану : тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 7 груд. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 48–49.

5. Біліченко В. В. Поняття та форми правоохоронної діяльності Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки в державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 6. Т. 2. С. 69–72.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/503-504

Артем НАКОНЕЧНИЙ

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Катерина КОРОЛЬ

викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна поліція України як один з основних правоохоронних органів відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки. Її діяльність спрямована на запобігання та протидію злочинності, охорону прав і свобод людини, а також підтримку публічної безпеки та порядку. Національна безпека України – це стан захищеності її суверенітету, територіальної цілісності, демократичного ладу, економічної системи, інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Забезпечення національної безпеки вимагає комплексного підходу та співпраці різних гілок влади та правоохоронних органів. Національна поліція відіграє ключову роль у цьому процесі, виконуючи завдання, спрямовані на запобігання злочинності, забезпечення громадського порядку та боротьбу з тероризмом.

Дослідження ролі Національної поліції як суб'єкта, що забезпечує національну безпеку, неможливе без визначення структури її адміністративно-правового статусу. Вчені мають різні погляди на категорію «правовий статус», що є предметом постійних дискусій.

Професор А. Комзюк для визначення правового статусу державного органу розглядає його місце в загальній системі виконавчої влади, рівень і форму його правового регулювання; визначає межі його компетенції, сферу суспільних відносин, які регулюються цим органом, перераховує об'єкти, що підпорядковані йому, з'ясовує коло завдань, які на нього покладені, сукупність прав і обов'язків та його посадових осіб при виконанні покладених на орган функцій, тобто визначає міру можливої поведінки органу та його посадових осіб при виконанні ними своїх функцій (права), а також міру їх обов'язкової поведінки [3, с. 56].

Варто зазначити, що будь-яке з повноважень Національної поліції, які встановлені в ст. 23 Законі України «Про Національну поліцію», може бути застосовано для захисту національних інтересів України від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Окрім того, стаття 24 зазначеного закону відзначає додаткові повноваження Національної поліції: у випадку загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також під час відбиття збройної агресії проти України органи та

підрозділи, що входять до системи поліції, згідно з законодавством України, беруть участь у захисті України, виконують завдання територіальної оборони, забезпечують та реалізують заходи правового режиму воєнного стану у випадку його введення на всій території України або в окремі місцевості [4].

Повноваження Національної поліції, які спрямовані на протистояння загрозам національній безпеці, включають: вжиття заходів для забезпечення громадської безпеки та порядку на вулицях, площах, парках, скверах, стадіонах, вокзалах, аеропортах, морських та річкових портах та інших громадських місцях; контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, що підлягають дозвільній системі; контроль у межах своєї компетенції, встановленої законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки в спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення; сприяння забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремі місцевості [1, с. 125].

Забезпечення національної безпеки України являє собою діяльність державних та недержавних підприємств, установ, організацій, а також окремих громадян, спрямовану на виявлення та запобігання загрозам безпеці людини, громадянина, суспільства та держави, а також на захист території та природного середовища.

Національні інтереси являють собою вкрай важливі інтереси людини, суспільства та держави, реалізація яких сприяє державному суверенітету України, її прогресивному демократичному розвитку, а також створенню безпечних умов для життєдіяльності та благополуччя її громадян. Загрози національній безпеці включають умови, процеси та фактори, які заважають реалізації національних інтересів та створюють загрозу для об'єктів національної безпеки. Система забезпечення національної безпеки складається з сукупності суб'єктів, сил та засобів національної безпеки, які на основі діючого законодавства та в рамках єдиної державної політики забезпечують стабільний розвиток, реалізацію та захист національних інтересів [2, с. 270].

Отже, ефективність діяльності Національної поліції України значною мірою впливає на успішність виконання національних інтересів та стабільність суспільного розвитку. Забезпечення правопорядку полягає в процесі гарантування безпечного середовища для громадян у їхньому повсякденному житті відповідно до законодавства країни переважно шляхом запобігання та протидії правопорушенням, а також вжиття відповідних заходів для припинення порушень закону.

Тому як висновок необхідно зазначити, що національна поліція відіграє вирішальну роль у забезпеченні національної безпеки. Її завдання та функції включають в себе не лише боротьбу з злочинністю, але й протидію тероризму та участь у взаємодії з іншими силовими структурами. Постійне підвищення кваліфікації та співпраця є ключовими компонентами успіху в цій важливій сфері.

1. Безега В. В. Характеристика адміністративно-правового статусу Національної поліції як суб'єкта сектору безпеки і оборони. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 121–127.

2. Братель С. Г. Національна поліція як суб'єкт забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 271–277.

3. Комзюк А. Т. Адміністративно-правові засоби здійснення митної справи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 196 с.

4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 351.74+351.95

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/505-506

Андрій НЕЧИТАЙЛО

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Ірина СМІРНОВА

старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРЕВЕНЦІЯ І ПРЕВЕНТИВНІ ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Національна поліція України для виконання завдань, що покладені на неї, у своїй діяльності використовує і застосовує різні поліцейські заходи. Відповідно до статті 29 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейським заходом є дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права та свободи людини і застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Поліцейський захід повинен бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Також усі поліцейські заходи поділяються на превентивні і примусові [1].

Пропонуємо розглянути тему превентивних поліцейських заходів та питання правової основи для їх здійснення, але для початку треба визначитися зі змістом поняття «превенція». Превенція (від пізньолат. *praeventio* – «попереджаю») – попередження, запобігання кримінальним правопорушенням. У праві превентивними заходами вважаються профілактичні, а також інші заходи, які спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням. Превентивна діяльність здійснюється поліцейськими в процесі профілактики та запобігання правопорушенням, у ході реалізації профілактичного контролю за додержанням вимог законів та інших нормативно-правових актів, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, організації роботи дозвільної системи, забезпечення безпеки дорожнього руху тощо. У статті 31 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що превентивних поліцейських заходів передбачено одинадцять, а саме: перевірка документів; опитування особи; поверхневий огляд; зупинка транспорту; вимога залишити місце і обмеження доступу до зазначеної території; обмеження пересування особи, транспортних засобів або іншого володіння річчю; проникнення в житло або до іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; використання технічних пристроїв і технічних засобів з функціями фото- і кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання встановлених законодавством обмежень щодо осіб, підконтрольних адміністративному порядку, та інших категорій осіб; поліцейське піклування [1].

Правова основа діяльності поліції – це правовий фундамент, спираючись на який функціонує вся поліція в цілому, це певні правила і стандарти, які закріплені у національних та міжнародних нормативно-правових актах. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» у своїй діяльності Національна поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, постановами Кабінету Міністрів України, актами Міністерства внутрішніх справ, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України. Крім того, що всі превентивні поліцейські заходи зазначені у статті 31 Закону України «Про Національну поліцію», для їх застосування необхідно ще знати інші нормативно-правові акти, які підкріплюють законність застосування таких заходів. Наприклад, для застосування поліцейського піклування необхідно знати наказ МВС України від 12.10.2020 № 724 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про застосування поліцейського піклування» [2], а для застосування такого превентивного заходу, як «перевірка дотримання

вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ», необхідно знати наказ МВС України від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [3] тощо. Також варто зазначити, що в умовах воєнного стану чинне законодавство нашої держави зазнає змін. Внаслідок чого поліцейські можуть отримувати додаткові повноваження при застосуванні поліцейських заходів, що, безумовно, впливає на діяльність Національної поліції України та органів Міністерства внутрішніх справ України.

Отже, у підсумку можна сказати, що превентивні поліцейські заходи, які працівники Національної поліції України застосовують для забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави, є дуже важливими, адже вони забезпечують виконання покладених на поліцію завдань і обов'язків. Саме тому неодмінно треба вивчати і підкріплювати правову основу для застосування таких заходів.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про застосування поліцейського піклування : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 12.10.2020 № 724. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1174-20#Text>.

3. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/506-509

Ілля ПОЛЬЩА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Віктор БОГУСЛАВСЬКИЙ

завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ОРГАНІВ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання забезпечення національної безпеки України як незалежної, демократичної, правової, соціальної та суверенної держави залишаються актуальними як в мирний час, так і в умовах воєнного стану. Оскільки є внутрішні та зовнішні чинники, такі як: тероризм, кібератаки, розповсюдження зброї масового знищення, конфлікти між державами, економічні кризи, екологічні проблеми та інші, які постійно ставлять під загрозу національну безпеку держави.

Забезпечення національної безпеки є важливою складовою діяльності влади у демократичній державі, що виступає однією з базових політичних цінностей, а її зміцнення – однією зі стратегічних цілей України.

Тому треба зазначити важливість прийняття Закону України «Про національну безпеку України», в якому національну безпеку України визначено як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1]. Він визначає

основи та принципи національної безпеки й оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Під загрозами розглядають явища, тенденції та чинники, що ускладнюють реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України.

Слід зазначити, що принципи безпекового права є ключовими в забезпеченні безпеки держави як на міжнародному, так і національному рівнях. До них відносять такі принципи: 1) суверенітету – полягає в тому, що кожна держава має право на свою територіальну цілісність та незалежність та не має права втручатися у внутрішні справи іншої держави без її згоди; 2) непорушності міжнародних договорів; 3) непорушності території та незалежності держав; 4) невикористання сили (крім випадків самооборони або згідно з рішенням Ради Безпеки ООН); 5) ненасильницького врегулювання конфліктів; 6) пропорційності та мінімізації шкоди; 7) захисту прав людини та прав міжнародного гуманітарного права – держави мають зобов'язання захищати права своїх громадян та дотримуватися міжнародних стандартів гуманітарного права в усіх обставинах, включаючи конфлікти. Ці принципи є основою міжнародного права та визначають правовий каркас для діяльності держав у забезпеченні їхньої безпеки. Використання засобів та методів забезпечення безпеки держави має відповідати цим принципам для забезпечення стабільності та миру як на міжнародному, так і національному рівнях.

Наголосимо, що у Конституції України визначено основи та принципи національної безпеки, організацію та діяльність правоохоронних органів держави із забезпечення громадського порядку та внутрішньої безпеки держави, цілі та основні засади державної політики, що гарантують суспільству і кожному громадянину захист від внутрішніх загроз [2, с. 133].

Так, закріплене у статті 3 Конституції України положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3], вимагає від держави створення відповідної системи державних органів, діяльність яких має забезпечувати захист внутрішньої безпеки держави від загроз невоєнного характеру [2, с. 133].

Сьогодні, в умовах воєнної агресії, з'явилися принципово нові загрози національній безпеці держави, тому значно зростає роль правоохоронних органів у реалізації державної стратегії подолання та запобігання таким загрозам та викликам.

У сфері національної безпеки провідну роль відіграють органи системи МВС України (Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України, Національна гвардія України).

Про це свідчать положення статті 18 Закону України «Про національну безпеку України», де визначено, що Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах: 1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки та правопорядку, а також надання поліцейських послуг; 2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; 3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; 4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [1].

Загалом органи МВС України відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки в Україні на національному та міжнародному рівнях і виконують різноманітні завдання з метою запобігання злочинності та захисту прав і свобод громадян.

Звернемо увагу на особливу роль органів Національної поліції в забезпеченні національної безпеки держави. Національна поліція, як складова частина сектора безпеки і оборони України, є важливою силовою структурою.

Це визначається її повноваженнями, напрямками діяльності, якими вона користується, здійснюючи протидію злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, забезпечення прав та свобод громадян та безпеки у суспільстві.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної

безпеки і порядку [4].

Так, у статті 2 цього закону визначено, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [4].

Зазначимо, що будь-яке з повноважень Національної поліції, які закріплені у Законі України «Про Національну поліцію», може бути використано для захисту національних інтересів України від внутрішніх та зовнішніх загроз [5, с. 268].

Поліція виконує різноманітні заходи для забезпечення національної безпеки через різні напрями своєї діяльності. Так, у статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що поліція: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; 4) вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; 5) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; 6) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях та інші дії, які направлені на забезпечення національної безпеки [4].

Зазначимо, що стаття 24 цього закону вказує на додаткові повноваження Національної поліції: у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь в обороні України, у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості [5, с. 268].

Після введення особливого правового режиму були внесені відповідні зміни в статтю 23 Закону України «Про Національну поліцію» [4] у сфері міжнародного співробітництва, а саме: на час воєнного стану, правоохоронцям розширили повноваження такими, як: а) представництво та виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі [4]); б) співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) [4].

Тобто, поліція здійснює представництво та виконання зобов'язань України перед Інтерполом та Європолом, а також безпосередньо забезпечує співробітництво та обмін інформацією з такими органами. Між тим, поліція організовує взаємодію правоохоронних органів України з Інтерполом та Європолом, а також компетентними органами інших держав з питань, що належать до сфери діяльності таких органів [6, с. 131].

Таким чином, Національна поліція України відіграє важливу роль у забезпеченні національної безпеки як у мирний час, так і в умовах воєнного стану, що підтверджується такими напрямками її діяльності, як:

1) збереження громадського порядку, що полягає в забезпеченні громадського порядку, запобіганні злочинності та виявленні правопорушень. У воєнний час це стає ще більш важливим, оскільки можуть виникати додаткові загрози безпеці населення через військові дії та інші надзвичайні обставини;

2) захист громадянських прав та свобод. Національна поліція відповідає за захист прав та свобод громадян, навіть у воєнний час. Це охоплює забезпечення прав людей на безпечність, основні гарантії правосуддя та інші аспекти, які є необхідними для забезпечення національної безпеки;

3) боротьба з тероризмом та злочинністю. Поліція здійснює дії з протидії таким проявам, як тероризм та організована злочинність, що можуть активізуватися у воєнний час через загальну нестабільність;

4) забезпечення безпеки під час масових заходів. У воєнний час можуть відбуватися масові евакуації, депортації та інші заходи, під час яких поліція відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки та координації дій;

5) взаємодія з військовими та іншими силовими структурами. У воєнний час

національна поліція взаємодіє з військовими та іншими силовими структурами для забезпечення загальної безпеки та координації дій у відповідь на військові загрози.

Від ефективності діяльності системи органів МВС України, зокрема Національної поліції, значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку, зміцнення міжнародної та національної безпеки.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Бойко І. Забезпечення внутрішньої безпеки держави органами системи МВС України: актуальні загрози. Адміністративне право і процес. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 132–139.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.
5. Братель С. Г. Національна поліція як суб'єкт забезпечення національної безпеки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 267–270.
6. Муляр Г. В. Діяльність органів Національної поліції України в умовах правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2023. № 61. С. 130–133.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/509-510

Владислав РЕШЕТНЯК

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції

Валерій БІЛЧЕНКО

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ПРОНИКНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

В Україні законодавство чітко визначає випадки, коли поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду. Передбачені ситуації є обмеженими та пов'язаними із забезпеченням безпеки громадян та протидією злочинності. Пункт 1 частини першої статті 38 Закону № 720-IX від 17.06.2020 року пропонує такі випадки, коли проникнення поліції є допустимим: рятування життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій, які можуть загрожувати життю або майну особи; безпосереднє переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, що може вимагати негайних дій поліції для їх затримання; припинення злочину, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні, щоб запобігти можливим наслідкам, включаючи фізичну та майнову шкоду [2].

Проте важливо зауважити, що проникнення поліції не може обмежувати права особи на користування її власним майном, як це встановлено у пункті 2 наведеного вище закону. Згідно з пунктом 3, який додається до закону, про застосування вказаного поліцейського заходу обов'язково складається протокол. Це забезпечує прозорість та відповідність дій поліції встановленим законом процедурним вимогам [3, с. 27].

Отже, законодавство України чітко регулює умови та обмеження, за якими поліція може проникати до житла чи іншого володіння особи, забезпечуючи при цьому захист прав та безпеку громадян.

Проникнення поліцейських до житла чи іншого володіння особи є однією з найбільш складних операцій, що вимагає від поліцейського професійних навичок, дотримання прав та процедур, а також стратегічного планування [4, с. 35]. Ця тактика має бути ефективною, прозорою та забезпечувати мінімальний ризик для всіх учасників операції.

Розглянемо тактику проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння

особи, враховуючи як теоретичні аспекти, так і практичний досвід. Проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи є складним процесом, який базується на законі, правах людини та професійних стандартах. Одним з основних принципів є необхідність наявності вагомих підстав для такої дії, таких як невідкладність ситуації, пов'язаної з рятуванням життя або запобіганням серйозній шкоді для особи чи майна.

Слід також враховувати, що проникнення поліцейського не може порушувати права особи на приватне інтимне життя та користування власним майном, як це передбачено законодавством. Тому стратегія такого проникнення має бути максимально обмеженою та базуватися на принципах пропорційності та необхідності. Практика проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи включає низку етапів, починаючи від аналізу інформації та ризиків до планування операції та її виконання [4, с. 6].

Ключовими аспектами є:

- здійснення до початку проведення операції докладного аналізу інформації щодо об'єкта, його мешканців, а також можливих загроз та ризиків;
- розробка стратегії та тактики виконання операції, враховуючи всі аспекти безпеки та забезпечення прав особи;
- ефективний обмін інформацією та командні зв'язки між учасниками операції для координації дій та запобігання непередбаченим ситуаціям;
- оперативне та професійне виконання операції з мінімальним впливом на особу та оточуюче середовище;
- обов'язкове складання протоколу про проведення операції, в якому фіксуються всі дії та обставини, пов'язані з проникненням поліцейського до житла чи іншого володіння особи [1, с. 44].

Отже, тактика проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи є складним та відповідальним процесом, який вимагає від поліцейського не лише професійних навичок, але й високого рівня етичності та поваги до прав людини. Забезпечення безпеки та прав особи є найважливішими пріоритетами у такій операції, і лише за умови дотримання цих принципів може бути гарантовано успішне виконання завдання поліцією.

1. Подгородний С. Д. Зміст дефініції «обстеження житла чи іншого володіння особи шляхом тасмного проникнення в них». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2018. № 1 (81). С. 128–136.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

3. Дідик Н. І. Превентивні функції в діяльності патрульної поліції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 188–194.

4. Біліченко В. Тактика поведінки працівників Національної поліції з метою уникнення небезпечних ситуацій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 336–340.

УДК 351.753+343.344

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/510-412

Діана СВИТАЙЛО

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Аліна ЧОРНА

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕЗАРЕЄСТРОВАНА (ТРОФЕЙНА, «ЗНАЙДЕНА») ЗБРОЯ: ЗАГРОЗА ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Незарєєстрована або трофейна зброя, що знаходиться на території ведення бойових дій в Україні, становить серйозну загрозу для безпеки та стабільності. В країні, внаслідок воєнного конфлікту з РФ, військові знаходять значну кількість такої зброї.

Вивчення ситуації з обігом зброї в державі відображає важливі аспекти національної, громадської та військової безпеки України, особливо в контексті триваючого на її території збройного конфлікту. Аналіз цієї ситуації допомагає зрозуміти ключові процеси в соціально-політичній сфері країни, зокрема ефективність діяльності уповноважених державних органів, насамперед правоохоронних, та результативність соціальних програм, спрямованих на роботу з молоддю та ветеранами антитерористичних операцій [1].

Згідно з даними, представленими головним військовим прокурором України у 2020 році, кількість незареєстрованої вогнепальної зброї в руках українців становила 400 тисяч одиниць. Також, за офіційними даними, за цей самий період часу було зафіксовано 6204 правопорушення, які кваліфікувалися як незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухових речовин, при цьому лише 100 випадків стосувалися офіційно зареєстрованої мисливської зброї [3].

Джерелом цієї проблеми стала ситуація в країні, яка склалася ще у 2014 році під час Революції гідності, коли український чорний ринок зброї значно розширився. Цей процес загострився у лютому 2014 року, коли правоохоронці були озброєні автоматами під час протестів, а протестувальники конфіскували арсенали правоохоронних органів. Незаконно здобута зброя потрапила на чорний ринок, який став більш доступним завдяки Інтернету. Внаслідок цього зброя та вибухівка стали використовуватися у побутових конфліктах та політичних суперечках.

З 2015 року кількість кримінальних справ щодо незаконного обігу зброї зростає. Це свідчить про те, що збільшення кількості злочинів із застосуванням вогнепальної зброї пов'язане із збільшенням кількості нелегальної зброї на руках українців. Одним з основних джерел надходження нелегальної зброї є ситуація на Сході країни та потік зброї з непідконтрольних уряду територій Донбасу [2].

Відсутність контролю над обігом зброї у країні має непередбачувані наслідки, зокрема, зброю можна знайти навіть у місцях критичної інфраструктури, що загрожує безпеці суспільства. Тому вирішення проблеми незаконного обігу зброї в Україні є надзвичайно важливим завданням для забезпечення національної безпеки та стабільності в країні [1].

Незареєстрована зброя, яку знаходять під час військових дій, має кілька аспектів загрози. По-перше, це безпосередня загроза для життя та безпеки військових, які виявляють таку зброю. Часто це може бути застаріла, але все ще небезпечна або пошкоджена зброя, яка може становити ризик при неправильному обслуговуванні або несправності. Другим аспектом є можливість використання цієї зброї в терористичних або злочинних актах. Знаходження зброї військовиками може призвести до її незаконного перехоплення та подальшого використання злочинними елементами або терористичними групами [4].

Крім того, незареєстрована зброя може призвести до порушення контролю за зброєю та безпекою в цивільному суспільстві.

Одним із головних шляхів вирішення проблеми незареєстрованої зброї є ефективне управління та контроль за військовим обладнанням під час військових операцій. Це включає систематичний облік та відстеження зброї, підвищення рівня свідомості серед військових щодо необхідності безпечного та відповідального поводження зі зброєю. Необхідно проводити комплекс заходів щодо роззброєння, демобілізації та реінтеграції військових, які беруть участь у військових діях. Це може передбачати програми добровільної здачі зброї, підтримку та соціальну реабілітацію військовослужбовців, а також програми професійної підготовки та перекваліфікації для їх подальшого успішного включення у цивільне життя [4].

Необхідно посилити міжнародне співробітництво та обмін інформацією щодо контролю за зброєю та боротьби з її незаконним обігом у таких напрямках, як: проведення спільних розслідувань, обмін досвідом та найкращими практиками, проведення спільних операцій щодо запобігання та припинення нелегального обігу зброї.

Отже, незареєстрована зброя, яка знаходиться в зоні війни, є серйозною загрозою для безпеки та стабільності. Для вирішення цієї проблеми необхідно вжити комплекс заходів, які включають ефективне управління та контроль за військовим обладнанням, роззброєння та реінтеграцію військових, а також посилення міжнародного співробітництва. Тільки у такий спосіб можна забезпечити безпеку та стабільність в зоні бойових дій та за її межами.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07.03.2022 № 175. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-22#Text>.

3. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують

громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#n119>.

4. Пишна А. Г. Деякі питання застосування зброї цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії проти України. Одеса : ОДУВС, 2023.

УДК 355.45

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/512-514

Ілля СУРМІЛО

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Олександр ЖУРАВЕЛЬ

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

НАЦІОНАЛЬНИЙ СПРОТИВ ЯК ОСНОВА ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Військова агресія російської федерації ставить перед Україною нові виклики, що потребують комплексного та всебічного підходу до забезпечення обороноздатності держави.

Стратегічні документи України декларують принцип всеохоплюючої оборони, що базується на превентивних діях, стійкому опорі противнику та залученні всіх ресурсів держави та суспільства. Розвиток оборонних можливостей має йти не лише лінією сектора безпеки та оборони, але й охоплювати все суспільство, робити його стійким до «гібридних» загроз. Нові виклики та загрози потребують максимально широкого залучення громадян до дій, спрямованих на захист суверенітету та територіальної цілісності України.

16 липня 2021 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про основи національного спротиву». Цей документ, необхідність якого назріла ще у 2014 р., знаменує собою нову епоху в обороні України [1]. Закон набув чинності 1 січня 2022 р. Він визначає правові та організаційні основи національного спротиву, його підготовки та ведення, а також завдання та повноваження сил безпеки та оборони в цій сфері. В основі закону лежить концепція, що поєднує потужну територіальну оборону, рух опору та підготовку громадян до захисту держави у формуванні системи національного спротиву.

Вперше передбачено залучення широких верств населення до оборони України. Це сприятиме:

- підвищенню національної стійкості та обороноздатності перед неконвенційними загрозами;
- згуртуванню суспільства та патріотичному вихованню громадян;
- наданню обороні України всенародного характеру;
- готовності громадян до захисту своєї країни.

Одним із ключових факторів, які визначає закон, є соціальний і правовий захист учасників територіальної оборони та руху опору.

Закон України «Про основи національного спротиву» – це значний крок у розвитку оборонної стратегії України. Він свідчить про прагнення держави до всебічної та ефективної оборони, що ґрунтується на єднанні та активній участі українського народу.

Цей закон вперше ввів поняття національного супротиву в українське законодавство. Він визначає національний спротив як комплекс заходів, спрямованих на:

- 1) залучення громадян до оборони України;
- 2) забезпечення воєнної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави;
- 3) стримування та відсічі агресії;
- 4) завдання противнику неприйнятних втрат, змушуючи його припинити збройну агресію.

Три складові національного супротиву:

- 1) територіальна оборона:
 - система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що застосовуються у мирний та воєнний час;
 - мета: протидія воєнним загрозам, допомога у захисті населення, територій, довкілля та майна від надзвичайних ситуацій;
- 2) рух опору:
 - система воєнних, інформаційних і спеціальних заходів;
 - мета: відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності під час відсічі збройної агресії проти України;
- 3) підготовка громадян до національного спротиву:
 - комплекс заходів, які здійснюються державними органами та органами місцевого самоврядування;
 - мета: формування патріотичної свідомості, мотивації, знань та практичних умінь, необхідних для захисту України.

Ці три складові частини створюють комплексну систему національного спротиву, підвищують обороноздатність України та забезпечують готовність до протидії будь-яким загрозам.

Недосконалості та неузгодженості законопроекту «Про основи національного спротиву» [2]:

- 1) повноваження суб'єктів забезпечення:
 - головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (ГНЕУ) виявило недоліки у визначенні повноважень суб'єктів, відповідальних за національний спротив;
 - деякі положення законопроекту суперечать правовому статусу органів місцевого самоврядування;
 - не пропонується внести відповідні зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;

– ГНЕУ вважає, що віднесення питань національного спротиву до питань місцевого значення є некоректним, адже національний спротив – це складова частина оборони держави;

- 2) Залучення цивільних органів державної влади:
 - законопроект пропонує використовувати цивільні органи державної влади (місцеві державні адміністрації) як елемент системи управління територіальною обороною;
 - ГНЕУ зазначає, що це може призвести до широкого залучення місцевих жителів до участі в територіальній обороні та ризиків некомпетентного управління територіальною обороною з боку цивільного керівництва, яке і так має багато обов'язків під час воєнного стану.

Закон України «Про основи національного спротиву» не містить чітких механізмів для інтеграції та управління стратегічними комунікаціями на всіх рівнях організації національного спротиву.

Маємо такі пропозиції щодо удосконалення на законодавчому рівні національного спротиву:

- 1) розробити та закріпити на законодавчому рівні модель реалізації стратегічних комунікацій у сфері національного спротиву;
- 2) визначити на законодавчому рівні завдання координації стратегічно-комунікативної діяльності:
 - детально вивчити цільові аудиторії;
 - конкретно визначити засоби стратегічного впливу;
 - визначити механізм, порядок і форми взаємодії сил безпеки й оборони з усіма державними органами, органами місцевого самоврядування та громадянами;
 - визначити відповідального за планування, організацію та координацію взаємодії між суб'єктами забезпечення національного спротиву;
 - розробити стандарти аналізу та оцінки потенціалу, підготовки та досвіду суб'єктів щодо національного спротиву.

Впровадження національного спротиву в Україні передбачає мобілізацію та залучення всього населення до протидії «гібридній» агресії російської федерації. Ефективне забезпечення національного спротиву в Україні можливе лише за умови спільних скоординованих зусиль уповноважених суб'єктів на всіх рівнях управління та встановлення динамічного і зворотного зв'язку з цільовою аудиторією. Надалі розвиток стратегічних комунікацій у контексті стрімкого росту інформатизації суспільства та зростаючих інформаційних викликів і загроз є необхідним і невід'ємним елементом правового забезпечення національного спротиву в Україні.

1. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
2. Проект Закону про основи національного спротиву. *Верховна Рада України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72035.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/514-516

Кирило ЧУКАЛОВ

курсант навчальної групи Ф4-202

Діана КІРІКА

доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ГРУПИ ПРЕВЕНТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ ВИМІРАХ

При будь-яких діях чи подіях у суспільстві безпекова складова є надзвичайно важливою, тим паче в умовах конфліктів та загроз. У зв'язку з війною та агресією ця складова стала пріоритетною саме для України. Зі введенням режиму воєнного стану та відбиттям збройного вторгнення ворога на нашій території постало питання забезпечення публічної безпеки і порядку в цих незвичних умовах. У даному контексті, коли громадяни активно виражають свої погляди та позиції, роль поліції у забезпеченні безпеки, захисті прав та сприянні діалогу стає необхідною для підтримання громадського порядку та забезпечення мирного співіснування.

Після подій, які відбулися в Україні наприкінці 2013 – на початку 2014 р., застаріла система охорони громадського порядку виявилася абсолютно неефективною, такою, що не враховувала тенденції розвитку суспільства, світового поліцейського досвіду у протидії груповим порушенням публічного порядку та масовим заворушенням. Це зумовило послідовне реформування сектора цивільної безпеки шляхом стратегічних консультацій і практичної підтримки заходів з реформування відповідно до стандартів Європейського Союзу та міжнародних принципів.

Консультативною місією Європейського Союзу в Україні було запропоновано запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів [1, с. 220]. Саме наказ МВС України № 706 від 23 серпня 2018 р. «Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів» [2] закріпив впровадження новітніх європейських технологій забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів в Україні [3, с. 33]. Даний документ запровадив новий, більш демократичний підхід до забезпечення охорони публічного порядку.

«Серед суб'єктів, які забезпечують належний рівень публічної безпеки та порядку, провідне місце посідає Національна поліція України. З проведенням реформи, прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» започатковано нові засади діяльності поліції, яка спрямована на служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [4, с. 123–124]. Так, поліція спроможна вирішувати конфлікти без використання сили та вести конструктивний діалог з громадськістю. Поліція діалогу – це новий крок у реформуванні правоохоронної системи України, новий виток з Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України «скандинавської моделі» забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів.

Основною метою введення «скандинавської моделі» стало:

- забезпечення конституційних прав та свобод громадян;
- мінімізація фізичного контакту поліцейських та учасників масових заходів;
- запобігання травмуванню людей та пошкодженню майна [3, с. 33–34].

Одним з суттєвих нововведень нової моделі охорони публічного порядку є створення підрозділу превентивної комунікації, або поліції діалогу. Проблемою став брак нормативно закріплених положень переговорної діяльності поліцейських груп превентивної комунікації під час масових заходів.

Поліція діалогу є унікальним підрозділом Національної поліції України, створеним з метою апробації європейських стандартів у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку в публічних місцях у зв'язку з проведенням мирних зібрань та інших масових заходів. Основним завданням поліції стала ефективна комунікація і деескалація можливих конфліктних ситуацій задля того, щоб масові заходи та демонстрації залишалися мирними і не вели до силового протистояння.

Україна далеко не перший рік рухається шляхом встановлення партнерських відносин між правоохоронними органами та громадою. Ще на початку 2000-х років на Харківщині було проведено низку експериментів з упровадження моделі «community policing» у діяльність поліції на місцевому рівні. У ході нашого дослідження було проведено опитування серед мешканців міста щодо того, наскільки активно вони готові контактувати з поліцією під час масованих заходів, маршів та інших зібрань. Відповіді та результати були досить яскраві та позитивні, адже під час війни довіра до поліції зросла та досягла досить втішних результатів: 98 % людей готові розмовляти та спілкуватися з поліцейськими діалогу, оскільки розуміють, що їхня робота не в тому, щоб завдати шкоди порушникам правопорядку, а в тому, щоб вирішувати усе словом та довірою.

Робота поліції з громадськістю може з користю для справи налагоджувати відносини та довіру, сприяти інтеграції суспільства, отриманню та розповсюдженню оперативної інформації про злочинні та терористичні акти, виявляти та ізолювати «зловмисників». Проте не можна залишити поза увагою і проблемні аспекти. Прикладами ключових проблем соціального правопорядку, які базуються на непорозуміннях між громадою та поліцією, є: недостатня кількість офіцерів поліції; правовий нігілізм; недовіра до поліції. Заслуговує на увагу запропонований в свій час Головним управлінням Національної поліції в Харківській області проєкт щодо становлення поліції діалогу на постійній основі.

Експерименти виявились результативними та були високо оцінені керівництвом МВС України, однак не отримали продовження внаслідок закінчення зовнішнього фінансування. Головний висновок із цього – українська поліція може працювати за моделлю «community policing», але для цього повинна бути політична воля, матеріально-технічна та організаційна підтримка з боку керівництва відповідних територіальних підрозділів Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ у цілому. За ці роки відбулось багато змін і українська поліція суттєво просунулась на шляху реформування та встановлення партнерства з громадою.

Термін «публічна безпека і порядок» вперше на законодавчому рівні з'являється у Законі України «Про Національну поліцію» [5], однак там немає його визначення, і він використовується паралельно з термінами «громадський порядок» та «громадська безпека». Однією із перших спроб визначення поняття публічний порядок є ст. 5 проєкту Закону України «Про публічний порядок», в якому вказано: «...публічним порядком є урегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, повагу до честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі...». У контексті норм законів України саме поліція діалогу повинна бути особливо підготовленою до взаємодії з громадськістю, що вимагає і професійних навичок спілкування, і здатності ефективно вирішувати існуючі конфлікти шляхом переговорів та компромісу.

«Слід акцентувати увагу на тому, що використання проактивних методів має на меті мінімізувати фізичний контакт між поліцією та учасниками заходу, що дозволить безконфліктно забезпечити правопорядок під час проведення масових заходів, що є одним із ключових пріоритетів у реформуванні поліцейської діяльності, а також зменшити напруження серед учасників масових заходів та в суспільстві загалом» [1, с. 221]. Важливим аспектом є підвищення свідомості громадськості про права та обов'язки у взаємодії з поліцією, що сприяє покращенню взаємин та підвищенню рівня безпеки в суспільстві.

Безумовно, забезпечення стабільності, захисту життя та майна громадян, збереження

суверенітету та територіальної цілісності є головним пріоритетом держави. Вагоме значення для впровадження нових практик з охорони публічного порядку, взаємодії Національної поліції з державними і громадськими інституціями у цій сфері має вивчення міжнародного досвіду діяльності правоохоронних органів та можливості його запровадження в національній практиці.

На сьогодні вбачається необхідність у розробленні на основі законів України «Про національну безпеку України», «Про Національну поліцію» та Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів відомчого нормативно-правового акта, який би, спираючись на досвід діяльності поліції скандинавських країн щодо забезпечення публічної безпеки та правопорядку під час проведення масових заходів, мистив у собі весь комплекс питань забезпечення публічної безпеки та порядку [3, с. 221].

Отже, «скандинавська модель» превентивної комунікації та охорони порядку є ефективним підходом до забезпечення безпеки та сприяння громадській довірі до правоохоронних органів. Ця модель ґрунтується на принципах відкритості, діалогу та співпраці між поліцією та громадськістю. Вона включає в себе регулярний контакт поліцейських з мешканцями, відкриті громадські наради, спільні патрулювання та інші заходи, спрямовані на взаємодію та взаєморозуміння між сторонами. Ця модель допомагає збільшити ефективність роботи поліції через покращення інформаційної обміну та реагування на потреби спільноти.

1. Покайчук В. Організаційно-правові передумови впровадження Скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали V Міжнар. наук.-практич. конф.* (м. Дніпро, 12 бер. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 219–221.

2. Про затвердження Концепції запровадження в діяльності органів та підрозділів Національної поліції України скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів : наказ МВС України від 23 серпня 2018 р. № 706. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MVS873>.

3. Власенко І. В. Основні особливості «скандинавської моделі» забезпечення публічної безпеки. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 6 груд. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 33–34.

4. Ульянов О. І., Ніколаєв О. Т., Бахчеван Є. Ф. Запровадження Скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів у діяльності Національної поліції України. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1 (1). С. 123–131.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/516-517

Артем ШИНКАРУК
курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Олександр ЖУРАВЕЛЬ
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії

СИСТЕМА ОРГАНІВ МВС УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Забезпечення безпеки є однією з найважливіших функцій будь-якої країни. У сучасному глобалізованому світі, де взаємозв'язок між країнами стає все тіснішим, роль правоохоронних органів, зокрема органів системи Міністерства внутрішніх справ, в

забезпеченні міжнародної та національної безпеки набуває особливого значення. Розглянемо роль органів МВС України у контексті забезпечення безпеки на міжнародному та національному рівнях.

Після початку війни освітній процес у країні продовжився у дистанційному форматі. Університетам та вищим навчальним закладам Міністерства внутрішніх справ України (далі – ЗВО МВС) вдалося зберегти свій науковий та педагогічний потенціал, залишивши у своєму складі фахівців, які не пішли на фронт чи не були мобілізовані до Збройних Сил України. Студенти та працівники ЗВО МВС України негайно взялися за справу, присвячуючи себе перемозі [1].

Науково-педагогічні працівники ЗВО МВС України, згідно з вказівками керівництва МВС України, розпочали моніторинг зовнішніх загроз національній безпеці України, а окремі результати цієї роботи стали основою для формулювання державної політики у відповідній сфері.

У сучасних умовах динамічного розвитку світового суспільства та зростаючих загроз з боку терористичних груп, злочинності та агресивних режимів роль органів системи Міністерства внутрішніх справ України у забезпеченні міжнародної та національної безпеки стає надзвичайно важливою та визначальною. Ці органи відіграють ключову роль у збереженні суверенітету та територіальної цілісності України, а також у забезпеченні стабільності та безпеки як на внутрішньому, так і міжнародному рівнях [2].

Слід зазначити, що МВС України виконує широкий спектр завдань, які стосуються не лише забезпечення правопорядку та боротьби зі злочинністю всередині країни, але і участі у міжнародних операціях з підтримки мирного врегулювання конфліктів, антитерористичних дій, боротьби з транскордонною злочинністю та іншими аспектами міжнародної безпеки [1].

Однією з ключових функцій органів системи МВС України у забезпеченні міжнародної безпеки є участь у міжнародних операціях миротворчого характеру. Зокрема, це включає участь в миротворчих місіях ООН, Європейського Союзу, НАТО та інших міжнародних організацій. Органи МВС беруть активну участь у міжнародних миротворчих операціях, забезпечуючи безпеку та порядок на місцях конфліктів, здійснюючи заходи зі стабілізації ситуації у взаємодії з військовими та правоохоронними структурами інших країн.

Крім того, органи МВС виконують функції з боротьби з транскордонною злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією та іншими транснаціональними загрозами. Вони співпрацюють з правоохоронними органами інших країн, обмінюючись інформацією та координуючи спільні операції для запобігання та припинення злочинної діяльності через кордон.

Також важливою є роль органів МВС у забезпеченні національної безпеки. Вони забезпечують захист громадян, державних установ та об'єктів від внутрішніх загроз, включаючи терористичні атаки, екстремізм, злочинність та інші негативні явища. Органи МВС здійснюють виконання законодавства у сфері безпеки, забезпечуючи дотримання законів та прав громадян.

Національна безпека є невід'ємною частиною безпеки кожної країни, і органи МВС України відіграють важливу роль у її забезпеченні. Однією з головних функцій є забезпечення правопорядку та громадської безпеки в межах країни. Це включає боротьбу зі злочинністю будь-якого характеру, від крадіжок до серйозних злочинів, таких як вбивства та злочини проти державної безпеки. Органи МВС також забезпечують безпеку в умовах надзвичайних ситуацій, таких як природні катастрофи, терористичні акти та інші події, що загрожують національній безпеці. Вони здійснюють координацію дій із залученням різних служб та організацій для забезпечення швидкого та ефективного реагування на такі ситуації.

Отже, органи системи МВС України відіграють важливу роль у забезпеченні як міжнародної, так і національної безпеки. Їхня діяльність спрямована на запобігання та протидію загрозам, що виникають як на внутрішньому, так і міжнародному рівнях, та забезпечення стабільності та безпеки в країні та за її межами.

1. Бугайчук К. Л. Безпекове середовище держави в контексті діяльності Міністерства внутрішніх справ України. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 111–120.

2. Макаручук В. В. Реформування системи правоохоронних органів України у сфері забезпечення національної безпеки і оборони в контексті євроінтеграції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 219–223.

УДК 351.74

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/518-519

Володимир ШИНКАРЬОВ

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Валерій БІЛЧЕНКО

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ І ПРОБЛЕМАТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МВС У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Органи системи МВС України відіграють важливу роль у забезпеченні як міжнародної, так і національної безпеки нашої країни. Для початку хотілося б уточнити ті органи, котрі входять до системи МВС:

- Національна поліція України;
- Державна прикордонна служба України;
- Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
- Державна міграційна служба України;
- Національна гвардія України;
- Експертна служба МВС;
- сервісні центри МВС.

Органи МВС України використовують різні тактичні принципи при забезпеченні національної безпеки, враховуючи конкретні умови та завдання, що стоять перед ними. Деякі з цих принципів включають:

– реагування на кризові ситуації. Органи МВС України повинні бути готові реагувати на різні кризові ситуації, такі як терористичні загрози, масові заворушення, природні катастрофи тощо;

– співпрацю з іншими правоохоронними органами. Координація дій з іншими правоохоронними та державними органами, такими як Служба безпеки України, Збройні Сили України, прикордонна служба тощо, є важливою складовою успішного забезпечення національної безпеки;

– превентивність. Запобігання виникненню ситуацій, що можуть загрожувати національній безпеці, через проведення патрулювання, контроль над об'єктами громадського значення, розвідувальну діяльність тощо;

– спеціальні операції та контртерористичну діяльність. В особливо складних ситуаціях, таких як терористичні акти або заручницькі кризи, органи МВС України можуть проводити спеціальні операції для нейтралізації загроз;

– залучення громадськості. Залучення активної підтримки та співпраці громадськості виявляється у взаємодії з громадськими організаціями, залученні громадськості до програм з попередження злочинності та виявлення загроз;

– кібербезпеку. У зв'язку з розвитком кіберзагроз органи МВС України активно займаються захистом від кібератак, розслідуванням кіберзлочинів та співпрацею з міжнародними партнерами у цій сфері;

– підготовку та навчання персоналу. Органи МВС України регулярно проводять тренування та навчання для підвищення кваліфікації свого персоналу з питань забезпечення національної безпеки.

Ці принципи допомагають органам МВС України ефективно реагувати на потенційні загрози та забезпечувати національну безпеку країни. Органи МВС України можуть стикатися з різноманітними проблемами при забезпеченні національної безпеки, як-от:

– корупція. Це одна з основних проблем, яка може впливати на ефективність діяльності органів МВС України. Корупція може знижувати рівень довіри до правоохоронних органів та обмежувати їхню здатність ефективно боротися зі злочинністю та іншими загрозами;

– криміналітет. Органи МВС України постійно стикаються з різноманітними видами злочинності, такими як злодійство, розбій, наркотрафік, контрабанда тощо. Ефективна боротьба з цими явищами вимагає значних зусиль та ресурсів;

– тероризм і екстремізм. У зв'язку з геополітичними факторами та наявністю конфлікту на Сході України органи МВС України повинні бути готові реагувати на можливі терористичні загрози та акти екстремізму;

– конфлікт з російською федерацією. російська агресія, створює складну ситуацію для забезпечення національної безпеки. Органи МВС України мають стежити за діями російських спецслужб та уникати провокацій;

– кіберзагрози. Швидкий розвиток інформаційних технологій призводить до зростання кіберзагроз, таких як кібератаки, кібершпигунство та кібертероризм. Органи МВС України мають бути готовими до викликів, пов'язаних з цією проблематикою;

– порушення прав людини. У зв'язку з різними конфліктами та напруженими суспільними відносинами можуть виникати випадки порушень прав людини, включаючи незаконне затримання, тортури та інші форми недопустимого поводження з громадянами;

– недостатній рівень фінансування та ресурсів. Недостатня кількість коштів та обмежені ресурси можуть ускладнювати роботу органів МВС України при забезпеченні національної безпеки та виконанні їхніх функцій.

Ці проблеми потребують системного та комплексного підходу для їх вирішення та ефективного забезпечення національної безпеки в Україні.

Поліція є однією з основних інституцій, що забезпечують примус у державі. Її законність, обґрунтованість та виваженість є запорукою функціонування правової системи держави [1].

Діяльність Національної поліції України в забезпеченні національної безпеки включає широкий спектр заходів та завдань, спрямованих на збереження стабільності, запобігання та боротьбу з різноманітними загрозами. Ось деякі з найважливіших аспектів її діяльності:

1. Забезпечення громадського порядку та безпеки населення. Національна поліція здійснює постійний контроль за ситуацією з громадським порядком, патрулюючи вулиці міст і сіл, реагуючи на виклики громадян, здійснюючи профілактичну роботу серед населення;

2. Боротьба зі злочинністю. Національна поліція активно розслідує злочини та затримує злочинців, які порушують закон і створюють загрозу для безпеки громадян та держави. Це включає розслідування різних видів злочинів – від крадіжок та розбійництва до корупції та організованої злочинності;

3. Запобігання та боротьба з тероризмом і екстремізмом. Національна поліція спільно з іншими правоохоронними органами веде роботу з протидії тероризму та екстремізму, виявляючи потенційних терористів, припиняючи діяльність терористичних угруповань та запобігаючи можливим терактам;

4. Забезпечення громадської безпеки під час масових заходів. Під час проведення масових заходів, таких як спортивні змагання, концерти, політичні мітинги тощо, Національна поліція забезпечує громадський порядок та безпеку учасників та глядачів;

5. Запобігання та боротьба з кіберзлочинами. У зв'язку зі зростанням кіберзагроз національна поліція здійснює роботу з виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють кіберзлочини, такі як хакерство, шахрайство в Інтернеті тощо;

6. Співпраця з міжнародними партнерами. Національна поліція співпрацює з правоохоронними органами інших країн та міжнародними організаціями для обміну інформацією, спільного проведення розслідувань та спільного контролю за міжнародною злочинністю;

7. Захист прав людини та громадянських свобод. Національна поліція забезпечує дотримання прав людини та громадянських свобод під час здійснення своїх функцій та взаємодії з громадянами.

Ці завдання та діяльність Національної поліції України спрямовані на забезпечення безпеки, стабільності та законності в Україні.

1. Біліченко В. В. Міжнародні стандарти щодо захисту ключових прав та свобод людини в діяльності правоохоронних органів України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. 27. С. 30–35. URL : <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom27/6.pdf>.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У СВІТЛІ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.359.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/520-522

Василь БЕРЕЗНЯК

завідувач кафедри кримінального
права та кримінології,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Владислав ЛАЗАРЄВ

директор ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ КОНТРАБАНДИ: НОВЕЛИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

З урахуванням умов євроінтеграційного розвитку функціонування правової реальності та з огляду на введення правового режиму воєнного стану на території України у зв'язку із початком повномасштабного вторгнення РФ одним із нагальних питань, що не втрачає своєї актуальності, залишається гарантування економічної безпеки країни та нормального режиму функціонування державного кордону України, в якому особливу увагу необхідно приділити криміналізації контрабанди, під якою слід розуміти дії, метою яких є переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або приховування товарів від митного контролю.

Зауважимо, що становлення контрабанди на території України та її нормативно-правове визначення має ретроспективний характер, що пов'язаний із зародженням ринку митних перешкод, які виникали на державному кордоні.

За часів Київської Русі під митом розуміли податок на перевезення товарів чи перегін худоби через кордон, яке, своєю чергою, було поділене на «сухе» та «водяне» у зв'язку із шляхом переміщення товарів. Відповідно стягнення мита являло собою державну справу, яка особисто була під віданням князя, що передбачалось «Руською правдою» [1, с. 29–30]. Проте перше офіційне тлумачення контрабанди саме як кримінально-протиправного діяння з'явилося у XII-XIII ст., про що свідчать прецеденти незаконного отримання іноземними купцями, до яких відносили представників союзу вільних міст Західної Європи, несанкціонованих прибутків від так званої «легальної торгівлі». Незважаючи на це, протидія державних органів була безрезультатною та мала епізодичний характер [2, с. 34].

Наступним етапом є часи входження тогочасної України до складу Речі Посполитої, де законодавчі права кодифікувались у трьох Литовських статутах, відповідно до яких діяла низка заходів кримінально-правового примусу стосовно осіб, котрі вчиняли такі протиправні дії, до яких слід віднести: конфіскацію товарів, смертну кару; додаткові стягнення тощо [3, с. 108].

Щодо часів козаччини, то система запобіжних заходів, яка була сформована Б. Хмельницьким, заслуговує на окрему увагу, оскільки він намагався проводити самостійну економічно-правову політику із власною системою митного захисту, яка була джерелом державного прибутку. Крім цього, була передбачена система грошового заохочення, наприклад, в розмірі половини вартості виявленого товару під час протиправного перевезення [4, с. 143].

20-ті роки XX ст. характеризуються розквітом контрабанди із різноманітним її асортиментом, що було викликано революційними перетвореннями та державотворчими

змаганнями, що спричинило тривалий товарний голод в Україні, а також було пов'язане із відсутністю матеріального та воєнного забезпечення для реорганізації прикордонної охорони. Однак, незважаючи на це, кінець 20-х років характеризувався зменшенням кількісного показника такого явища, що досягалось проведенням масових рейдів, затриманням злочинців безпосередньо на кордоні, створенням загороджених загонів, встановленням нагляду за особами, перевіркою кореспонденції та низкою інших радикальних методів, які сприяли досягненню позитивного результату [5, с. 417–420].

За часів радянської України (друга половина 40-х – 50-ті рр.) контрабанда була визнана кримінально каранною та визначалась як незаконне переміщення через державний кордон: товарів або інших цінностей; вибухових, наркотичних, сильнодіючих і отруйних речовин, зброї та військового спорядження [6, с. 247].

Зазначимо, що Кримінальним кодексом УРСР 1960 р. юридична відповідальність за контрабанду була передбачена статтями 70, 70-1 КК, які були складовою так званих «Інших злочинів проти держави» і розміщувалися у главі I [7].

На сучасному етапі розвитку з метою формування дієвих механізмів протидії вищезгаданому явищу були розпочаті динамічні соціально-політичні процеси в частині запровадження економічних реформ, які, на жаль, окрім позитивних аспектів викликали нові загрози для дієвого функціонування держави на всіх рівнях її розвитку. Однією з таких є внесення до чинного КК України переліку кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, пов'язаних з контрабандою (ст. 201, 201-1, 201-3, 201-4 КК України) [8]. Незважаючи на це, відповідно до сучасних викликів Верховною Радою України було прийнято Закон України від 09.12.2023 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» [9]. В контексті цього доцільно зауважити, що попередня редакція згаданого закону піддалась критиці у зв'язку із загрозами для національного бізнесу в частині можливого розширеного тлумачення через відсутність конкретизації законодавчих положень.

Так, з аналізу редакції ст. 201 КК України проекту закону вбачається її неприйнятність через унеможливлення її застосування для боротьби із будь-якими проявами тіньової економіки, що надалі може спровокувати активізацію деліктів, які пов'язані із інститутом неправомірної вигоди. Через це законодавцем було прийнято рішення з приводу доопрацювання статей, пов'язаних із питанням контрабанди, через наявність ряду ризиків, які пропонується проаналізувати окремо.

По-перше, примітку ст. 201 КК було доопрацьовано виключенням обмеження – «крім режимів експорту та транзиту». Таке виключення може спричинити неможливість притягнення потенційних суб'єктів кримінального правопорушення за проведення так званої схеми перерваного транзиту, а також декриміналізувати ті кримінальні правопорушення, які пов'язані із експортом товарів й ті, за які не виникає обов'язок сплати митних платежів.

По-друге, ще однією позитивною зміною, яка дозволить досягти основного задання кримінально-правової кваліфікації, а саме визначення протиправного діяння як кримінально караного, є вказівка на умисну форму вини.

По-третє, відбулося підвищення межі кримінальної відповідальності з метою узгодженості рівності в межах законодавчого регулювання за допомогою підняття порогів штрафних санкцій за ст. 485 Митного кодексу України. Водночас запропоновано встановлення таких видів покарання, як позбавлення волі та конфіскація майна, у ст. 201-3 КК України, яка набере чинності 1 липня 2024 року.

Останнє, про що слід згадати, це визначення «приховування від митного контролю», яке дублюється з положень Митного кодексу України, що на практиці викликає проблеми стосовно складання безпідставних протоколів, відкриття суперечливих кримінальних проваджень, морально-психологічного тиску на будь-якого суб'єкта господарювання із подальшим невмотивованим перевантаженням правоохоронної та судової систем України.

Таким чином, з вищезазначеного аналізу законодавчих змін до закону про кримінальну відповідальність прослідковуються позитивні моменти в частині доповнення примітки статті 201 КК України умисною формою вини при переміщенні через митний кордон України предметів контрабанди та підвищення порогів кримінальної відповідальності. Проте деякі положення на практиці можуть викликати суперечності, що потребує подальшого доктринального аналізу. Разом з тим, протидія переміщенню предметів контрабанди потребує комплексного підходу не тільки на локальному рівні, але й із залученням всієї демократичної світової спільноти шляхом проведення окремих оперативно-розшукових дій: проведення обміну оперативно-розшуковою або іншою інформацією;

проведення розшуку та затримання осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із переміщенням через митний кордон України предметів контрабанди поза митним контролем на підставі договірних відносин; передача особи під нагляд умовно засудженої або звільненої особи; дослідження кримінологічних проблем злочинності, пов'язаної із предметом наукової розвідки; імплементація досвіду виконання функціональних обов'язків правоохоронними органами тощо.

1. Гребельник О. П. Розвиток митної справи за часів Київської Русі. *Митна справа*. 2017. № 1. С. 26–34.
2. Музика А. А. та ін. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід. Київ : ПАЛІ- ВОДА А.В., 2011. 276 с.
3. Саско О. Генеза кримінальної відповідальності за контрабанду. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1 (3). С. 107–112.
4. Крип'якевич І. та ін. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / за ред. В. Смолій та ін. Київ : Альтернатива, 1998. 416 с.
5. Гнітько С. Боротьба з контрабандою в Україні в 20-ті роки. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2000. № 1 (12). С. 410–423.
6. Турчин Ю. Історична та соціальна обумовленість виникнення контрабанди на території сучасної України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 245–249.
7. Кримінальний Кодекс Української РСР від 28.12.1960. *LIGA*. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480034&ed=1989_03_06.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів : Закон України від 09.12.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>.

УДК 343.412/3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/522-524

Оксана ГРИТЕНКО

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ ВОЄННО-КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Україна сьогодні перебуває у надскладних умовах боротьби у всіх сферах життя держави і суспільства, зумовлених варварською агресією російської федерації проти нашого існування. Звичайно, що за наявних обставин вітчизняний сектор оборони і безпеки є пріоритетним напрямом діяльності усіх державних і недержавних структур у сучасному вимірі їх функціонування. Як виявилось, і це є закономірним, реальність та динаміка її змін потребують постійного адекватного реагування на різні зовнішні та внутрішні виклики щодо вдосконалення можливостей нашого протистояння ворогу. Не є виключенням у цьому процесі і кримінальне право та законодавство. В означеному контексті хотілося б виокремити систему відповідальності за воєнні, військові, а також інші кримінальні правопорушення, пов'язані із воєнною сферою України, актуальність та потреба модернізації якої на сучасному етапі не викликає жодних сумнівів.

Введення в Україні такого правового режиму, як воєнний стан, спричинило необхідність удосконалення усіх галузей права, у тому числі і кримінального. Законодавці досить оперативно вносили і вносять відповідні зміни до закону про кримінальну відповідальність, проте слід відзначити, що така швидкість не завжди супроводжується якістю. Тому деякі новели в кримінальному законодавстві не встигли тільки з'явитися, як через досить короткий строк піддавалися змінам, оскільки деякі особливості майбутніх норм та прогнози щодо їх застосування не були враховані на законопроектному етапі. Наприклад,

так відбулося з новою редакцією (від 13.12.2022) ч. 5 ст. 407 Кримінального кодексу України (далі – КК України), у якій спочатку часовий термін самовільного залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем, вчиненого в умовах воєнного стану, для настання кримінальної відповідальності не визначався взагалі, а в подальшому, через знов таки нові законодавчі зміни (від 13.07.2023), був визначений тривалістю понад три доби.

Загалом, як вірно відзначає Р. Мовчан, за результатами проведеного ним комплексного дослідження кримінальної правотворчості воєнного часу було виявлено, що:

– з одного боку, переважну більшість «воєнних» оновлень КК України все ж варто визнати виправданими і своєчасними;

– проте ухвалення цих необхідних змін супроводжувалося допущенням низки концептуальних помилок, наявність яких, своєю чергою, породжує серйозні труднощі при кваліфікації та істотно знижує правозастосовний потенціал аналізованих положень кримінального законодавства [1, с. 203–206].

Всі вищевказані законотворчі процеси в умовах воєнного стану, а відповідно, і правозастосування «воєнних» норм, показали, що в українському кримінальному законодавстві існує, застосовується та потребує свого вдосконалення і розвитку досить великий пласт норм, які належать до так званого воєнно-кримінального права, яке, у свою чергу, є частиною воєнного права, що за своєю суттю є комплексно, однак ще не повною мірою сформованою галуззю права в Україні. Воєнне право також іноді називають військовим, що, як вбачається, є не зовсім коректним та завузьким позначенням.

Так, І. Корж відзначає, що відносини, які виникають у воєнній сфері, регулюються військовим правом, яке включає в себе норми різних галузей права: адміністративного, кримінального, цивільного, інформаційного, фінансового тощо. З огляду на зазначене військове право є комплексним правом, тобто, окрім адміністративної (управлінської) його сутності, воно має ознаки ще й міжгалузевого права [2, с. 101].

На думку Ю. Бауліна, воєнне право покликано врегулювати комплекс суспільних правових відносин, що виникають у період воєнного стану, війни і, в певних випадках, у післявоєнний період. Що стосується назви «воєнне право» (а фактично мова йде про воєнне законодавство), то це є данню традиції, яка склалася спочатку у західних правових системах, а потім поступово перейшла і до вітчизняної правової системи [3, с. 14–15].

Воєнно-кримінальне право на сьогодні в Україні потребує свого сучасного концепту, який би забезпечив ефективність, системність та тривалість застосування кримінально-правових норм у відповідній сфері, оскільки на даний момент існує достатньо широка законодавча та інституційна база яка не є достатньо врегульованою та досконалою.

Відзначимо, що досить плідна робота у цьому напрямі ведеться Робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України. Провідними українськими вченими-криміналістами, які входять до її складу, розроблено досить ґрунтовний проєкт нового Кримінального кодексу України, який включає в окремих книгах значну кількість якісних положень, що стосуються воєнно-кримінального права [4]. Такий підхід повністю відповідає Концепції реформування кримінального законодавства України, яку розробила сама робоча група [5].

Проте враховуючи, що на сьогодні ситуація у воєнній та безпековій сферах нашої держави докорінно змінилася і вже набуто (та набувається) зовсім іншого вітчизняного правового досвіду у цьому вимірі, ніж було раніше, на наш погляд, доцільно не лише перейти до розроблення нової доктрини воєнно-кримінального права, а й зробити якісний законодавчий поступ у цьому напрямі, який, звичайно, потребує першочергового наукового опрацювання.

Цілком підтримуючи позицію Ю. Пономаренка, який зазначає, що накопичений досвід кримінально-правової законотворчості протягом перших місяців широкомасштабної війни, а ще більше – досвід практичного застосування норм кримінального права під час воєнного стану в країні, а поготів – напрацювання українських кримінологів і пенологів за цей час, є тим підґрунтям, на основі якого має бути створена оптимальна модель воєнно-кримінального права України, що матиме відповіді на всі виклики, що їх породжує війна [6, с. 34], вважаємо за необхідне провести кодифікацію усіх кримінально-правових норм, які на сьогодні становлять воєнно-кримінальне право України, з відповідним напрацюванням новел та створити окремий кодифікований акт, який буде регулювати суспільні відносини у цій сфері.

Звичайно, що така пропозиція може мати і цілком обґрунтовані заперечення. Для прикладу, Ю. Баулін відзначає, що відповідно до чинного КК воєнно-кримінальне законодавство України може бути лише частиною чинного КК України, а саме: 1) його

приписи можуть бути розпорочені інститутами чинного КК України (таким шляхом йде законодавець і Робоча група з питань розвитку кримінального права, яка напрацьовує проєкт нового КК України) і 2) приписи воєнно-кримінального права можуть бути сконцентровані в окремі частині чинного КК, наприклад, у Воєнній частині, поряд із Загальною та Особливою частинами КК. У Воєнній частині можна було б об'єднати усі приписи, які врегульовують воєнно-кримінальні відносини, у тому числі питання зупинення дії окремих положень КК на період воєнного стану, виключення із загальних правил, передбачених у чинному КК для мирного часу, тощо. В той же час у частині КК «Прикінцеві та перехідні положення» можна передбачити, що положення Воєнної частини КК починають діяти, наприклад, з моменту оголошення воєнного стану в державі тощо [3, с. 17–18].

Однак, оскільки ми ведемо мову про розробку Воєнно-кримінального кодексу України (назвемо його умовно так) як абсолютно нового кодифікованого законодавчого акта, відповідно, його створення повинно відбуватися у руслі нового КК України, робота над яким триває з 2019 року, і останній, напевно, можна ще змінювати. Звичайно, що найкращим варіантом було б розпочати формувати ці два кодекси одночасно і рухатися далі паралельно. До речі, така пропозиція була висловлена робочій групі на Міжнародній науково-практичній конференції «Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України», яка проходила 17-19 жовтня у м. Харкові, але тоді вона, очевидно, була не на часі. На даний момент, як вже зазначалося, ситуація суттєво змінилася, і у нашої країни зовсім інші виклики.

Україна не є єдиною державою у світі, яка через війну потребує удосконалення воєнно-кримінального законодавства. Є. Стрельцов звертає увагу на те, що удосконалення такого законодавства перебуває у центрі уваги в багатьох країнах, в тому числі й розвинутих. Так, у 2006 р. у Франції був прийнятий новий Кодекс воєнної юстиції, у якому зазначено, що «забезпечення воєнної безпеки держави передбачає наявність збалансованого воєнно-кримінального законодавства, розрахованого як на мирний, так і на воєнний час». В тому самому році у Великій Британії був прийнятий новий Закон про Збройні Сили як комплексний нормативний акт, який в тому числі встановлює підстави кримінальної і дисциплінарної відповідальності, форми їх реалізації тощо. Постійно удосконалюється таке законодавство у ФРН, Швейцарії, інших європейських країнах [7, с. 247].

Формування моделі воєнно-кримінального права України може бути завершене і мати необхідні якісні спроможності зі створенням відповідного Воєнно-кримінального кодексу України як матеріально-правового законодавчого акта. Така позиція у сьогоденних реаліях вбачається найбільш оптимальною. Крім того, потреба у такому кодексі нагально виникне і у післявоєнний час, оскільки він повинен стати основою і дієвим інструментом для притягнення до відповідальності осіб із країни-агресора, які вчинили воєнні злочини на території України. Вбачається, що необхідно також проводити дослідження та розробляти відповідним чином і процесуальну сторону воєнного права, але це вже окрема тема і вона також потребує серйозної уваги та обґрунтованих рішень.

1. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.

2. Корж І. Військове право та його місце в системі національного права. *Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2019. С. 101.

3. Баулін Ю. В. Воєнно-кримінальне право України: поняття, зміст, юридична форма. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 14–18.

4. Кримінальний кодекс України : контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023 року). URL : <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

5. Концепція реформування кримінального законодавства України : проєкт. URL : <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/08/25/povnyj-tekst-kontseptsiyi-reformuvannya-kk-ukrayiny.pdf>.

6. Пономаренко Ю. А. Основні виклики, що постали перед кримінальним правом України з початком широкомасштабної фази війни, та відповіді законодавця на них. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали Міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 34.

7. Стрельцов Є. Л. Воєнно-кримінальне право: сучасний стан. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* : у 2 т. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.). Одеса, 2022. Т. 2. С. 244–247.

УДК 343.3/7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/525-527

Олександр ПАЩЕНКО

завідувач відділу дослідження проблем кримінального права НДІ вивчення проблем злочинності імені акад. В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, доцент

**ЩОДО СИСТЕМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ,
ПЕРЕДБАЧЕНИХ РОЗДІЛОМ І ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ**

Чинний КК України не містить окремого розділу, присвяченого протидії суспільно небезпечним посяганням на інформаційну безпеку. Водночас кримінально-правові норми, що захищають відповідний об'єкт, містяться в багатьох розділах Особливої частини цього кодексу. Не є виключенням і розділ І «Злочини проти основ національної безпеки України». В доктрині кримінального права загально визнано, що у цьому розділі зосереджено такі «безпекові» злочини, вчинення яких ставить під загрозу саме існування Української держави як гаранта захисту прав і свобод громадян України, іноземців та осіб без громадянства. При цьому сфери такої безпеки є найрізноманітнішими. В диспозиції ст. 111 КК України йдеться про державну, економічну та інформаційну безпеку. Аналіз Особливої частини КК України дозволяє виокремити ще принаймні такі види безпеки: екологічну, громадську, безпеку виробництва, безпеку руху та експлуатації транспорту, безпеку державної таємниці та безпеку людуства.

Водночас в розділ І Особливої частини КК України «зібрано» посягання на всі можливі види безпеки, які, як зазначалося, об'єднує те, що їх учинення ставить під загрозу існування держави. Деякі з них вчиняються у такій сфері безпеки, як інформаційна. У зв'язку з цим слід з'ясувати питання: а які саме злочини, передбачені досліджуваним розділом, посягають на інформаційну безпеку? За можливості слід також запропонувати систему відповідних посягань.

Попереднє ознайомлення з розділом І Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України» дозволяє виділити такі кримінально-протиправні посягання на інформаційну безпеку: публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК України); публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України (ст. 110 КК України); шпигунство (ст. 111, 114 КК України) та певні («інформаційні») види надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ст. 111 КК України); окремі види колабораційної діяльності (ч. 1, 3, 5, 6 ст. 111-1 КК України), а також злочини, передбачені ст. 114-2 КК України: поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну (ч. 1) та поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань (ч. 2).

Уявляється, що значення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони в наведених випадках є неоднаковим. Так, злочин, передбачений ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», можна здійснити і без публічних закликів до учинення таких дій та без поширення матеріалів із такими закликами (такі дії, як зазначалося, передбачені лише у ч. 2 цієї статті), а тому інформаційна безпека, а точніше – основи національної безпеки України в інформаційній сфері, виступає як додатковий факультативний об'єкт кримінально-правової охорони. Трохи інша ситуація має місце в конструкції складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України. Так само, як і в ст. 109 КК України, у ній йдеться про певні суспільно небезпечні дії та про публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Проте, на відміну від ст. 109 КК України, тут усі перелічені діяння утворюють основні склади кримінальних правопорушень і розташовані в ч. 1

досліджуваної статті КК України (110). Водночас така конструкція, як і попередня, свідчить про можливість учинення відповідних діянь без публічних закликів та без розповсюдження матеріалів із такими закликами, а тому тут, так само як і в попередньому випадку, інформаційна безпека виступає як додатковий факультативний об'єкт.

До цієї групи злочинів (у яких інформаційна безпека виступає додатковим факультативним об'єктом), з нашої точки зору, належить і таке діяння, як публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111-1 КК України). Поряд із зазначеним діянням у цій нормі містяться й інші (ще три): добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території (1), добровільне обрання до таких органів (2), участь в організації та проведенні виборів та або референдумів на тимчасово окупованій території (3). Ці три зазначені діяння заподіюють шкоду не інформаційній безпеці, а іншим об'єктам, а тому досліджувані суспільні відносини є додатковим факультативним об'єктом злочину, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України.

Принагідно зауважити, що автор виходить із того, що ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» містить не одну кримінально-правову норму, а декілька, у кожній частині окрему (крім ч. 8, де йдеться про кваліфікуючі ознаки щодо діянь, відповідальність за які передбачено у ч. 5–7). З нашої точки зору, «колабораційна діяльність» – це родове поняття, яке охоплює доволі широке коло суспільно небезпечних проявів, кожен із яких є самостійним видовим злочином. Тому діяння, передбачені ч. 1–7 цієї статті, мають різні (хоча і схожі) основні безпосередні об'єкти. Стосовно нашого дослідження це означає, що значення інформаційної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони буде різним для діянь, що містяться в різних частинах ст. 111-1 КК України.

Для інших наведених вище злочинів основи національної безпеки України в інформаційній сфері виступають як основний безпосередній об'єкт. При цьому в одних випадках він є альтернативним – шкода такому об'єкту заподіюється альтернативно з іншими об'єктами, а в інших – безальтернативним – шкода заподіюється лише йому.

До першої підгрупи злочинів, з нашої точки зору, належить надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ст. 111 КК України – третя форма державної зради). Закон не містить видів надання відповідної допомоги, оскільки вони можуть бути найрізноманітнішими. Певна частина цих видів стосується інформаційної сфери (наприклад, допомога в проведенні хакерської атаки на програмне забезпечення об'єктів, що мають важливе інфраструктурне чи оборонне значення), а інша, навпаки, ні (надання допомоги агенту іноземної розвідки у виді притулку, харчів, іншого забезпечення його життєдіяльності). Тут вже не можна казати, що шкода інформаційній безпеці заподіюється факультативно (як у злочинах першої групи). Вона заподіюється або цій сфері, або іншій групі суспільних відносин. Водночас в злочинах першої групи шкода обов'язково заподіюється іншій групі суспільних відносин (що забезпечують територіальну цілісність України, недоторканність її державних кордонів тощо), а от інформаційній безпеці шкода може заподіюватись, а може ні.

До другої підгрупи належить шпигунство (друга форма державної зради за ст. 111 КК України, а також 114 КК України – залежно від суб'єкта): ч. 1 ст. 111-1 КК України – публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (1), публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (2); ч. 3 ст. 111-1 КК України – здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (1), дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (2); ч. 6 ст. 111-1 КК України – організація та проведення заходів політичного характеру (1), здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (2); поширення інформації про направлення, переміщення

зброї, озброєння та бойових припасів в Україну (ч. 1 ст. 114-2 КК України) та поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань (ч. 2 ст. 114-2 КК України). У цих випадках посягання здійснюється суто на основі національної безпеки України в інформаційній сфері, безальтернативно до будь-якої іншої групи суспільних відносин.

Викладене дозволяє стверджувати, що норми розділу I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України» охороняють основи національної безпеки в інформаційній сфері у такий спосіб:

- як основний безпосередній об'єкт;
- як додатковий факультативний об'єкт.

УДК 177.8+316.613.43/624.2+343.95+159.9+616.89

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/527-529

Вікторія САВЩЕНКО

професор кафедри психології
та педагогіки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук,
кандидат педагогічних наук, професор

СОЦІАЛЬНА І АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА: ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД

З давніх часів людина як *homo sapiens* намагалася навчити дітей правильної поведінки, передати історично накопичений досвід, культурні цінності. Уявлення про «правильну» поведінку відобразилося в моральних, правових, релігійних, культурних нормах. Однак ганебні сторінки історії: війни, геноцид, вбивства, насилля, терор засвідчують тваринне, духовно збідніле ставлення людини до природи і самої себе. Характерним є й те, що глобальні світові проблеми третього тисячоліття: кліматичних змін, штучного інтелекту, вичерпування природних ресурсів, ядерного військового загострення, COVID-19, – є наслідком поведінки людини. Тому на сучасному етапі розвитку найбільшою загрозою для людини є сама людина.

Як предмет філософського, правового, психолого-педагогічного осмислення проблема поведінки людини відома з Античних часів. Засади вивчення сутності поведінки сформовані Аристотелем, Демокритом, Платоном, у Нові часи – поглиблені Г. Гегелем, І. Кантом, Й. Фіхте. Цікаві погляди на психологічну природу феномена поведінки залишили людству А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні. Цінною є спадщина вчених А. Бандури, К. Лешлі, Б. Скіннера, Е. Торндайка, Дж. Уотсона, які досліджували поведінку як спосіб пристосування людини до соціального середовища. Явищу антисоціальної поведінки присвячені праці психологів і психіатрів Г. Айзенка, Ж. Годфруа, В. Корнієнко, Ч. Ломброзо, К. Шнайдера. Особливості, причини виникнення делінквентної поведінки вивчали соціологи та юристи: Р. Кацавець, М. Кікалішвілі, А. Личко, Р. Мертон, Р. Панчишин, Е. Сазерланд, В. Шаблістий. Характеристики правомірної поведінки визначили Я. Бариська, Д. Івановський, С. Капітанська, І. Переш, Г. Свириденко. Пошукам ефективних шляхів виховання, профілактики важковихованості приділяли увагу у педагогічній царині В. Андрущенко, І. Бех, А. Макаренко, С. Рубінштейн, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Протиправна поведінка завжди становила небезпеку для суспільства. Більшої загрози вона набуває, коли притаманна тим, хто за професійним покликанням і присягою зобов'язаний служити Українському народові й Україні, захищати права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства і держави. Протиправна поведінка юристів зумовлює зневірення людей у справедливості, формує нігілістичні переконання, штовхає суспільну свідомість у прірву правової антикультури.

Вивчення проблеми протиправної поведінки потребує трансдисциплінарного підходу, який передбачає перенесення когнітивних схем з психології, педагогіки, деонтології до сфери права, створення спільних досліджень.

Феномен поведінки вивчають різні соціально-гуманітарні науки. У філософії його розглядають як здатність людини до діяльності, процес взаємодії живих істот; у соціології – як активність людини в умовах суспільного життя. Психологія прагне розгадати природу поведінки людини, управління нею у зв'язку із внутрішніми мотивами, цінностями, переконаннями, впливом інших факторів. Педагогіка досліджує процес виховання, результатом якого є поведінка, дії, вчинки. Деонтологія встановлює зразки належної професійної поведінки. Право як сукупність правил і норм визначає, при їх дотриманні, модель правомірної поведінки, при їх порушенні – модель протиправної поведінки. Девіантологія досліджує аномальні форми поведінки та їхні причини.

Поєднання комплексу знань з психології, педагогіки, юриспруденції та інших наук дозволяє розглянути поняття «поведінка» у значенні свідомих форм активності, дій, бездіяльності, вчинків, реакції людини, їх взаємодію з нормами моралі і права.

Поведінку людини, яка приносить соціальну користь і благо, виявляється у дотриманні норм права і моралі, виконанні громадянських, сімейних, професійних та інших обов'язків, у широкому розумінні будемо називати соціальною. Серед її видів можна виокремити:

- поведінку просоціальну (від лат. pro – для, socialis – те, що належить суспільству) – орієнтовану на дії в інтересах і на благо суспільства. Її різновидами є поведінка альтруїстична (від лат. alter – інший), яка виявляється в безкорисному піклуванні, прагненні допомагати людям, робити добро, ставити інтереси (щастя) інших людей вище за власні; допомагаюча поведінка (від англ. helping behavior) – безкорисне надання допомоги іншому, але без ризику і жертв для себе, на відміну від поведінки альтруїстичної;

- правомірну поведінку (від лат. ius – право) – дії, вчинки, спосіб життя людини в суспільстві, які відповідають нормам права. У цьому випадку модель «правильної, корисної» поведінки визначає держава і контролює її. В демократичній і тоталітарній (авторитарній, фашистській) державі ці моделі будуть мати велику різницю з погляду етики, психології і педагогіки, оскільки людиноцентрована держава створюватиме правову систему, орієнтовану на забезпечення природних прав, розвиток і реалізацію особистісного потенціалу, а тоталітарна (авторитарна, фашистська) – на викривлення етичних цінностей, пригнічення психологічної природи особистості, формування конформної поведінки, психології раба, ілюзорного уявлення щастя.

Держава, регулюючи суспільні відносини, використовує норми права імперативні і диспозитивні, заохочувальні і рекомендаційні, дозвольні, зобов'язальні, заборонні та ін. Всі вони визначають взірць прийнятної моделі поведінки людини в даному суспільстві. Аналізуючи правові явища з позиції психології, варто зазначити, що застосування державою примусових заходів за порушення правових норм або заохочувальних заходів за належну поведінку має біхевіористичну основу (від англ. behavior – поведінка) і реалізується за класичною формулою Б. Уотсона $S - R$, де S – стимул, R – реакція. Ортодоксальний біхевіоризм, як вчення про психологію поведінки, ґрунтується на ідеї залежності поведінки від зовнішніх – фізичних чи внутрішніх – фізіологічних впливів, закономірностях рефлекторної активності як тварин, так і людей. У правовому відношенні «стимулом» виступає санкція (від лат. sanctio – непорушний закон, найсуворіша постанова). Вона може бути елементом правової норми, заходом впливу на правопорушника у формі примусу. Догани, штрафи, арешти, позбавлення волі, виправні роботи, відшкодування збитків, сплата пені і неустойки є нічим іншим, як методом виховання – покаранням, від якого вже давно відмовилася гуманістична психологія і педагогіка. Отже, на сучасному етапі розвитку людства право, як регулятор поведінки, має спиратися не на фізіологічні рефлекси людини, а на глибинне розуміння гуманістичної природи людини, її духовності, розвиток особистості, олюднення поведінки через усвідомлення гуманістичних цінностей;

- позитивну девіантну поведінку (від лат. deviation – відхилення) – дії, вчинки людей, які відхиляються від встановлених тоталітарною (авторитарною, фашистською) державою правових норм, орієнтовані на актуалізацію демократичних процесів в ній, реалізацію правових цінностей і принципів. Така поведінка спрямована на соціальні зміни і прогрес. Вона притаманна насамперед громадським діячам, дисидентам, опозиціонерам;

- моральну поведінку (від лат. moralis – моральний) – система дій, вчинків людини, спосіб життя, які регулюються цінностями, нормами і принципами моралі.

Протилежною соціальною є асоціальна поведінка – дії, вчинки, спосіб життя людини, які не відповідають нормам моралі, права та культури, спрямовані проти суспільства. Її наслідком є шкода, яку зазнає суспільство в цілому або окремі його члени.

Асоціальна поведінка виникає внаслідок психічних відхилень, вад виховання і характеризується зухвалістю, жорстокістю, частими спалахами гніву, брехливістю, вандалізмом, садизмом, крадіжками тощо. Залежно від кваліфікації нанесеної шкоди щодо норм моралі і права можна виділити такі види асоціальної поведінки, як:

– дегенеративна поведінка (від лат. *degenerare* – вироджуватися) – порушення культури поведінки, моральних стандартів внаслідок антисоціальних розладів особистості. Такі особистості ігнорують і порушують права інших осіб, знущаються над тваринами і людьми. Вони імпульсивні, мають проблеми з алкогольною, наркотичною та іншою залежністю. Відчувати провину за скоєні антисоціальні вчинки не здатні. На виникнення антисоціальних розладів впливають як генетичні (біологічні), так і соціальні (психолого-педагогічні) фактори;

– проблемна поведінка – дії, вчинки людини, викликані психологічними розладами особистості: 1) межовим – людина постійно перебуває у стані між нормальним і психічним розладом, її образ Я викривлений, а поведінка стає імпульсивною; 2) афективним (емоційним) – порушення когнітивних процесів внаслідок деструкції нормального емоційного стану; 3) біполярним – коливання настрою між протилежними полюсами, що може призвести до манакальності та глибокої депресії; 3) нарцисичним – характеризується надмірним почуттям власної значущості, завищеною самооцінкою, потребою особливої уваги з боку оточуючих; 4) параноїдним – особистість характеризується надмірною недовірою і підозрюваністю, проявами ворожнечі. Такі люди злопам'ятні, чутливі до звинувачень, схильні до інтриг, створюють конфлікти; 5) посттравматичним стресовим розладом – розлад, пов'язаний з постійним поверненням у травматичну подію, відчуттям тривоги, панічними атаками;

– девіантна поведінка – поведінка підлітків, яка відхиляється від норм моралі і культури, але не порушує правові норми;

– делінквентна поведінка (від лат. *deliktum* – проступок, провина) – протиправна поведінка людини (дія або бездіяльність), котра виявляється у порушенні правових норм, за що особа притягується до юридичної відповідальності (дисциплінарної, адміністративної, цивільної, кримінальної, конституційної). Найбільш соціально небезпечною є кримінальна поведінка, оскільки вона формується на хибних цінностях субкультури злочинного світу і виявляється у злочинній діяльності.

Підсумком трансдисциплінарного підходу розв'язання проблеми асоціальної поведінки людини в третьому тисячолітті є висновок про парадигмальні зміни правової свідомості, культури, результатом яких має стати вищий цивілізаційний щабель розвитку правових систем. Ці зміни мають ґрунтуватися не на існуючій біхевіористичній основі правових явищ, а на розвитку гуманістичного потенціалу людини, нових потреб і можливостей самовдосконалення особистості. Утвердження людини як повноправного суб'єкта соціокультурного прогресу можливе лише за умов викорінення із життя асоціальної поведінки – насильства, війни, тероризму і зростання цінностей свободи, справедливості, безпеки. Власне, педагогіка, психологія і право, утверджуючись у поєднанні як нове формоутворення розвитку цивілізації, має забезпечити збереження природного світу, людського в людині.

1. Корнієнко В. В. Особливості соціального функціонування та міжособистісних комунікацій як складові психологічного реабілітаційного потенціалу пацієнтів із депресивними порушеннями. *Journal Of Psychology Research*. 2019. Vol. 25 (8). P. 33–41.

2. Shablystiy V., Liudvik V. Distinguishing the endanger by the mother of a newborn child that caused the death of the child from related criminal offenses by signs of the subjective part. *PHILOSOPHY, ECONOMICS*. 2023. Vol. 3. No. 1. P. 249–256.

Сергій БАБАНІН

доцент кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

КІБЕРНЕТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист кібернетичної безпеки як складової національної безпеки України в умовах воєнного стану спирається на відповідну нормативно-правову базу.

Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. інформаційну безпеку та кібербезпеку віднесено до складових частин національної безпеки: державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України тощо (ч. 4 ст. 3) [1].

Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05 жовтня 2017 р. до об'єктів кібербезпеки віднесені, зокрема, держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність (п. 3 ч. 1 ст. 4) [2].

Крім того, Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021 затверджена Стратегія кібербезпеки України, яка визначає, що забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України [3]. Планом реалізації цієї Стратегії передбачено, зокрема, завершити імплементацію в законодавство України положень Конвенції про кіберзлочинність (далі – Конвенція) (п. 15) [4].

Станом на сьогодні більшість положень Конвенції [5] в частині імплементації матеріального кримінального права до кримінального законодавства України є виконаною.

Водночас і Конвенція, і КК України [6] у чинній редакції не враховують особливості суспільної небезпечності комп'ютерних кримінальних правопорушень, які вчиняються в умовах збройного конфлікту чи воєнного стану.

При цьому у нормативно-правових актах має місце неузгоджене використання різної за змістом термінології. Так, вже згадуваний План реалізації Стратегії кібербезпеки України [4] вживає терміни «кібершпигунство» та «кібертероризм» (пп. 9, 14), зміст яких розкривається Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 р. [2].

Згідно з п. 13, 14 ч. 1 ст. 1 цього Закону кібертероризмом визнається терористична діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням, а кібершпигунством – шпигунство, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням [2].

У судовій практиці як кібершпигунство фактично кваліфікуються дії особи, пов'язані з несанкціонованим втручанням в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України).

Так, дії ОСОБА_5 були кваліфіковані за ч. 1 ст. 361 КК за наступних обставин. ОСОБА_5, перебуваючи за місцем свого проживання, діючи умисно, з корисливих мотивів, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій та передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, використовуючи свій персональний комп'ютер та обладнання для доступу до мережі Інтернет: Wi-Fi роутер «TP-Link TL-WR840 N», який наданий у користування Інтернет-провайдером, – через мережу Інтернет придбав від невстановленого досудовим розслідуванням користувача мережі Інтернет шкідливе програмне забезпечення «Suprime Miner», «BetaBoot», «Arkei», «RAT» та «LookiBot», яке в подальшому використав для викрадення персональних даних третіх осіб та, в порушення вимог абз. 6 ч. 1 ст. 2, ч. 1, 2 ст. 11, ст. 21 Закону України «Про інформацію», здобув у такий спосіб логіни, паролі, електронні адреси та файли «кукі» [7].

Отже, Конвенція та КК України не містять термінів «кібершпигунство» та «кібертероризм».

Разом з тим, кримінальна відповідальність за терористичну діяльність (ст. ст. 258–258-6 КК) та шпигунство (ст. ст. 111, 114 КК) передбачена кримінальним законодавством України. Однак склади цих кримінальних правопорушень не враховують особливості їх вчинення з використанням електронно-обчислювальної техніки та ступеня суспільної небезпечності таких діянь.

Крім зазначених складів кримінальних правопорушень, електронно-обчислювальна техніка використовується і при вчиненні суспільно небезпечних діянь з ознаками диверсії. Однак ст. 113 КК України не враховує такий спосіб як обов'язкову ознаку.

В умовах збройного конфлікту чи воєнного стану терористичні, шпигунські та диверсійні дії з використанням електронно-обчислювальної техніки набувають принципово вищого ступеня суспільної небезпечності порівняно з мирним часом, оскільки, у випадку з Україною, є частиною так званої гібридної війни, розпочатої російською федерацією. З початку повномасштабного вторгнення відбулись десятки хакерських атак, об'єктом яких були державні і недержавні установи, підприємства та організації України.

Прикладами таких хакерських атак є втручання у діяльність органів державної влади України (атаки на офіційні сайти органів, на їхні внутрішні інформаційно-комунікаційні системи), атаки на енергетичний сектор, зокрема на структурні підрозділи компанії «ДТЕК», Запорізької АЕС, атаки на ресурси операторів мобільного зв'язку, зокрема компанії «Київстар», тощо.

У зв'язку з зазначеним вбачається доцільною криміналізація таких діянь, а тому пропонуємо зміни та доповнення до кримінального законодавства України.

Частину 1 ст. 113 КК України викласти у такій редакції: «Вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів, несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж або інших дій...».

Частину 1 ст. 258 КК України викласти у такій редакції: «Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу, несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж чи інших дій...».

Частину 4 ст. 361 КК України викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до витоку інформації, що становить державну таємницю...».

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.

4. Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0087525-21#Text>.

5. Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

7. Кримінальна справа № 696/1095/19. Архів Смілянського міськрайонного суду Черкаської області.

УДК 343.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/532-534

Тарас ВОЛКОВ

докторант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Власність займає особливе місце у приватному та суспільному житті громадян. Майже кожна людина протягом життя стикається з певними проблемами, пов'язаними з її власністю. Власність є тим базисом, що гарантує незалежність та життєздатність економіки будь-якої держави, забезпечує існування та розвиток суспільства загалом. Право власності, гарантії недоторканності приватної власності, її ефективний і надійний захист є неодмінним чинником існування правової демократичної держави. Ст. 41 Конституції України визначає непорушність права власності та наголошує, що кожен громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Забезпечення цієї норми, захист права власності від злочинних посягань є одним з важливих завдань правоохоронних органів. Однак на сьогодні ще не можна з впевненістю стверджувати, що українське законодавство повною мірою регулює питання збереження права власності, а правоохоронні органи забезпечують гарантії прав власників від злочинних посягань.

Перш ніж розкривати юридичне поняття «право власності», потрібно зазначити, що існує поняття власності як економічної категорії, що є матеріальною основою будь-якого суспільства. Власність у економічному значенні є регулятором відносин між людьми з приводу матеріальних благ, що полягають у їх приналежності одній або декільком особам і, відповідно, у їх відчуженні від інших. Тобто власність виражає ставлення певних осіб до матеріальних благ як до таких, що належать тільки їм. Приналежність чи привласнення матеріальних благ є сутністю економічних відносин власності, що складаються між людьми. Привласнення або утворення матеріальних благ є нічим іншим, як процесом перетворення суспільством природних багатств у певні блага та розподілу їх між членами цього суспільства. Виробництво та привласнення матеріальних благ є сутністю людської діяльності. Привласнення матеріальних благ є наступним після виробництва процесом та являє собою розподіл добутого між окремими особами, групами, класами або всім суспільством. Формою привласнення є як безпосередній розподіл, так і обмін товарами та продукцією між споживачами і виробниками. Привласнення продукту закінчується процесом його особистого споживання. Взаємопов'язані процеси виробництва, привласнення, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ складають сукупність відносин власності в діяльності людей. Зміст економічних відносин власності полягає в можливості особи, яка володіє матеріальними благами, використати своє майно виключно за своїм бажанням, незалежно від волі іншої особи.

Правові форми реалізації відносин власності складаються з норм, що встановлюють можливість приналежності матеріальних благ певним особам, юридично закріплюючи економічний і фактичний стан їх привласнення. До таких відносять норми різних галузей права: конституційні (державно-правові), кримінально-правові, адміністративно-правові, цивільно-правові тощо. Зазначені норми передбачають також відповідальність за їх порушення [1].

Проблема відносин власності надзвичайно складна, оскільки завжди пов'язана з людським фактором, особистими якостями особи, її поглядами, життєвою позицією, взаємовідносинами з іншими людьми. Ставлення людини до матеріальних благ, речового майна є своєрідним способом її самореалізації, самовизначення у навколишньому світі. Будь-який предмет наукового пізнання має свою специфіку, обумовлену комплексним характером розробки того чи іншого поняття та його складових. Правова природа охорони права власності, як було визначено вище, знаходиться на межі вивчення багатьох галузей права, проте на сьогодні виникає необхідність не тільки у формуванні теоретико-правових підходів

та методології дослідження права власності, а й у розробці засобів та методів виявлення ознак правопорушення та осіб, які його вчинили, а також розробці комплексної методики розслідування кримінальних правопорушень проти власності. На сучасному етапі розвитку суспільства, що характеризується соціально-економічними та політичними реформами, направленими, в тому числі, на формування та розвиток цивілізованих ринкових відносин, важливим завданням є, по-перше, забезпечення належної охорони права власності і, по-друге, вжиття дієвих заходів щодо розслідування фактів порушення такого права.

Поняття права власності є насамперед інститутом цивільного права. Саме тому визначення права власності міститься у Цивільному кодексі України: «правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Особливим видом права власності є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору» (ст. 316). Зміст права власності полягає у тому, що «власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном» (ст. 317). Здійснення права власності регламентовано ст. 319 Цивільного кодексу України: «1. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. 2. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків власник зобов'язаний дотримуватися моральних засад суспільства. 3. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав... 5. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. 6. Держава не втручається у здійснення власником права власності» [2].

На формування методики розслідування кримінальних правопорушень впливає їх кримінально-правова кваліфікація. Погоджуємося з тезою О. Колесніченка щодо значення теорії кримінального права при визначенні обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [3, с. 12]. В свою чергу, обставини, що підлягають доказуванню, є складовою окремою криміналістичної методики та основою для висунення версій та організації і планування розслідування. Також підтримуємо думку О. Одерія, висловлену ним стосовно екологічних правопорушень: «аксіоматичним є твердження, що основу криміналістичного розуміння екологічних правопорушень становить їх криміналістично-правове визначення» [4, с. 28]. Водночас специфікою кримінальних правопорушень проти власності є те, що для їх визначення потрібні знання й інших галузей: цивільного та господарського права, кримінології, економіки, юридичної психології тощо.

Щодо кримінально-правової кваліфікації зазначимо основні положення, що характеризують склад кримінальних правопорушень проти власності. Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти власності є суспільні відносини власності, що охороняються кримінальним законом, як частина економічних відносин, як основа економічної системи держави [5, с. 147]. Юридичним вираженням відносин власності є право власності, що, відповідно до названих нами вище статей Цивільного кодексу України, є правом власника на володіння, користування та розпорядження своїм майном за своєю волею незалежно від волі інших осіб. На підставі ст. ст. 324–327 Цивільного кодексу України суб'єктами права власності виступають Український народ, фізичні та юридичні особи, органи державної влади, територіальні громади та утворені ними органи місцевого самоврядування. Кримінальне законодавство охороняє права всіх суб'єктів власності, які всі, згідно зі ст. 13 Конституції України, є рівними перед законом. Додатковими обов'язковими безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням насильства чи погрози його застосування (грабіж, розбій, погроза знищення майна, вимагання), можуть бути життя, здоров'я, психічна чи фізична недоторканність особи. При знищенні чи пошкодженні майна додатковими факультативними об'єктами є громадська безпека, громадський порядок, довкілля тощо.

Особливе значення при кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності є предмет посягання. Ним є державне, приватне та комунальне майно, що має певні обов'язкові ознаки: юридичну – право на майно належить певному власнику або особі, якій воно на законній підставі ввірено, знаходиться у її віданні чи під її охороною (для винного майно є чужим); економічну – майно має становити матеріальну цінність, повинно мати певну вартість. Предметом злочинів проти власності можуть бути також гроші, документи, цінні папери, що є еквівалентом вартості. Окремі науковці називають цю ознаку соціальною, оскільки у майно вкладена праця людини, а цінність, вартість майна вимірюється цією працею; фізичну – це речі, предмети, що можна вилучити, пошкодити, привласнити, спожити, знищити тощо [5, с. 147]. Окремі особливості мають склади вимагання та

шахрайства. При вчиненні зазначених кримінальних правопорушень предметом їх можуть виступати не лише майно, а й право на майно чи інші дії майнового характеру, зокрема при вимаганні. Право на майно можуть отримати шахрай чи вимагач при введення в оману або шляхом застосування погроз, під впливом яких сам потерпілий вчиняє дії на їхню користь. Право на майно може міститись у таких документах, як довіреність, заповіт, інших цінних паперах, що встановлюють право на майно або навпаки звільняють від обов'язків майнового характеру [6, с. 104].

Специфіка предмета й об'єкта кримінальних правопорушень проти власності визначає їхні загальні суб'єктивні й об'єктивні ознаки. З об'єктивної сторони склад переважної більшості зазначених правопорушень є матеріальним, тобто їхньою обов'язковою ознакою є спричинення суспільно небезпечних наслідків у вигляді матеріальної шкоди в певному розмірі відносінам власності та причинний зв'язок між такими наслідками і суспільно небезпечним діянням. Тому закінченими вони є з моменту настання цієї шкоди. Однак для закінчення таких правопорушень, як вимагання, розбій, погроза знищення майна (усічені склади злочинів), не потрібно фактичного настання шкоди. Із суб'єктивної сторони більшість злочинів проти власності характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює, що посягає на чужу власність, на яку вона не має права, передбачає спричинення матеріальної шкоди та прагне цього, одночасно бажаючи власного незаконного збагачення [5, с. 148]. Корисливий мотив і мета як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони більшості складів кримінальних правопорушень проти власності полягають у тому, що на вчинення суспільно небезпечного посягання на власність спонукає прагнення особи до наживи (мотив кримінального правопорушення) шляхом протизаконного обернення чужого майна на свою користь чи користь іншої особи (мета кримінального правопорушення). Заволодіння у такий спосіб чужим майном дає реальну можливість особі протиправно володіти, користуватись і розпоряджатись таким майном як своїм власним [6, с. 106]. Певні особливості суб'єктивної сторони мають кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 194, 196, 197 КК України.

З аналізу кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти власності науковцями запропоновано таке їх визначення: це суспільно небезпечні та протиправні діяння, що порушують право власності, спричиняють майнову шкоду приватній особі, колективу чи державі й учиняються, зазвичай, із корисливих мотивів [6, с. 102]. З наведеним визначенням погоджуються більшість науковців у галузі кримінального права.

На основі аналізу думок науковців та чинного законодавства, виходячи з предмета та об'єкта, а також суб'єктивних та об'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти власності, можна визначити кримінальні правопорушення проти власності як суспільно небезпечні протиправні діяння, що вчиняються переважно шляхом активних дій відповідним суб'єктом і наносять шкоду відносінам права власності та посягають на державне, приватне або колективне майно або спонукають до дій майнового характеру, що спричиняють суспільно небезпечні наслідки у вигляді позбавлення права потерпілої сторони у володінні, користуванні та розпоряджанні своїм майном.

1. Юридичне поняття власності. Власність як економічна категорія. *Освіта.ua*. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9655/>.

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Колесниченко О. Н. Загальні положення методики розслідування окремих видів злочинів : текст лекції. Харків : Юрид. ін-т, 1976. 28 с.

4. Одерий О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

5. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України : Особлива частина : підруч. / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.

6. Дідківська Г. В., Нікітін Ю. В., Мірошніченко С. С., Курбатова І. С. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посібник. / за ред. В. В. Топчія. Ірпінь : Видавець ТОВ «ТВОРИ», 2021. 411 с.

УДК 343.627

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/535-537

Дарина ЄВТЄЄВА

заступник директора з наукової роботи
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук
України, кандидат юридичних наук,
старший дослідник

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ДІТЕЙ: ДО ЗАГАЛЬНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ¹

Інформаційний простір сьогодні є щоденним супутником більшості дітей, зокрема, вони дуже активно використовують інформаційно-комунікаційні системи для здобуття знань, спілкування та з розважальною метою. Однак, перебуваючи в такому просторі, діти наражаються на небезпеку стати потерпілими від різноманітних кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим важливим засобом забезпечення їхнього нормального фізичного, психологічного, духовного, статевого та соціального розвитку є кримінально-правова охорона інформаційної безпеки дітей. При цьому слід відмітити, що комплексному вивченню питань кримінально-правової охорони інформаційної безпеки дітей в Україні достатньої уваги в науковій літературі приділено не було.

Характеризуючи кримінальні правопорушення, що посягають на інформаційну безпеку дітей, насамперед варто відзначити, що відповідальність за такі діяння закріплена в 9-ти розділах Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. При цьому інформаційна безпека, на наш погляд, може претендувати на визнання її об'єктом кримінального правопорушення у всіх відповідних посяганнях. Зокрема, основним об'єктом її можливо визнати у таких правопорушеннях, як перешкодження роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку – ст. 363-1 КК України; порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер – ст. 163 КК України. У свою чергу, додатковим об'єктом інформаційну безпеку можливо визнати в таких кримінальних правопорушеннях: спонукання неповнолітніх до застосування допінгу – ст. 323 КК України; домагання дитини для сексуальних цілей – ст. 156-1 КК України (обов'язковий об'єкт); домашнє насильство (психологічне) – ст. 126-1 КК України, розбещення неповнолітніх (в інтелектуальній формі) – ст. 156 КК України (факультативний об'єкт).

Власне інформація може бути предметом розглядуваних кримінальних правопорушень (якщо це передбачено або безпосередньо впливає з тієї чи іншої норми КК України) або ж, виступаючи інструментом впливу або досягнення протиправної мети, бути пов'язаною з діянням, способом його вчинення або іншими ознаками.

Як предмет у кримінальних правопорушеннях, що посягають на інформаційну безпеку дітей, інформація виступає як відомості з обмеженим доступом у вигляді, зокрема, таємниці усиновлення (ст. 168 КК України), таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України), лікарської таємниці (ст. 145 КК України). Окрім того, на наш погляд, інформація цілком могла б претендувати на визнання її предметом низки інших кримінальних правопорушень, що посягають на інформаційну безпеку дітей, в яких наразі таким предметом вважаються інші речі матеріального світу, з якими, однак, вона тісно пов'язана й фактично виступає їхнім ядром (сутністю). Зокрема, мова йде про твори науки, літератури, мистецтва та інших об'єктів авторського права і суміжних прав (ст. 176 КК

¹ *Примітка.* Зазначена публікація підготовлена в межах виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально правової охорони інформаційної безпеки в Україні», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

України), твори, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 КК України), твори, зображення або інші предмети порнографічного характеру (ст. 301 КК України), матеріали дитячої порнографії (ст. 301-1 КК України), шкідливі програмні засоби, призначені для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361-1 КК України). Зазначені твори або інші матеріали виступають формою вираження певної інформації в аудіо-, відео-, текстовому, графічному або іншому форматі, при цьому зазначена інформація охороняється законодавством або, навпаки, становить небезпеку для суспільства. Разом із тим, слід зауважити, що положення щодо визнання інформації до предмета кримінального правопорушення в цих випадках є гіпотезою, що потребує подальшої більш ґрунтовної окремої наукової розробки.

Характеризуючи діяння у кримінальних правопорушеннях проти інформаційної безпеки дітей, можна стверджувати, що вони передбачають активні дії та є різноманітними за характером. Водночас варто відзначити, що деякі діяння можуть бути пов'язані з незаконними операціями з інформацією, інформаційними технологіями або інформаційним впливом. Зокрема:

– при розголошенні таємниці усиновлення (ст. 168 КК України), незаконному розголошенні лікарської таємниці (ст. 145 КК України) відбувається несанкціоноване поширення, використання інформації з обмеженим доступом;

– при розповсюдженні або збуті шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 363-1 КК України) має місце протиправне застосування інформаційних технологій;

– при погрозі вбивством (ст. 129 КК України), психологічному домашньому насильстві (ст. 126-1 КК України), схилінні неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК України), спонуканні неповнолітніх до вживання допінгу (ст. 323 КК України), схилінні неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324 КК України) відбувається негативний інформаційний вплив.

Ще однією ознакою кримінальних правопорушень проти інформаційної безпеки дітей може бути спосіб їх вчинення, який може виступати як їх обов'язковою ознакою, так і факультативною. При цьому в одних випадках він тісно пов'язаний із діянням (наприклад, при різних проявах втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність (ст. 304, ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307 та ін.), а в інших має більш виражене самостійне значення. Конкретні способи можуть виявлятися в:

– несанкціонованому поширенні, використанні інформації з обмеженим доступом (наприклад, погроза розголошення відомостей, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, при вимаганні (ст. 189 КК України);

– неповному або невірогідному використанні інформації (наприклад, застосування обману при шахрайстві (ст. 190 КК України);

– застосуванні інформаційних технологій (наприклад, розбещення неповнолітніх шляхом використання соцмереж (ст. 156 КК України), вчинення шахрайства за допомогою інформаційно-комунікаційних систем (ст. 190 КК України), втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність із використанням месенджерів (ст. 304 КК України та спеціальні щодо неї норми), збут неповнолітньому наркотичних засобів через їх продаж у мережі Інтернет (ст. 307 КК України) та ін.);

– негативному інформаційному впливі (наприклад, умовляння, переконання, погрози тощо при втягненні неповнолітнього у протиправну діяльність (ст. 304 КК України та спеціальні щодо неї норми)).

За конструкцією складу кримінальних правопорушень проти інформаційної безпеки дітей можуть бути матеріальними (шахрайство – ст. 190 КК України), формальними (вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку – ст. 155 КК України, розголошення таємниці усиновлення – ст. 168 КК України) або усіченими (погроза вбивством – ст. 129 КК України, залучення неповнолітнього до незаконного придбання наркотичних засобів з метою збуту (ч. 2 ст. 307 КК України).

Стосовно наслідків розглядуваних кримінальних правопорушень, вони можуть виступати як обов'язкова ознака складу або ж перебувати поза його межами та виражатися у

шкоді дитині, обумовленій застосуванням інформаційних технологій, негативним інформаційним впливом, у недостовірному використанні інформації, несанкціонованому розповсюдженні, використанні й порушенні цілісності, конфіденційності та доступності інформації. Конкретна шкода дитині може виражатися у:

– фізичній шкоді: шкоді життю, здоров'ю дитині (наприклад, доведення до самогубства внаслідок систематичного приниження її гідності; розлад здоров'я внаслідок психологічного домашнього насильства);

– майновій шкоді: втрата коштів або майна внаслідок шахрайських дій;

– шкоді нормальному розвитку дитини – духовному, психічному, інтелектуальному, соціальному (наприклад, шкода психічному й соціальному розвитку дитини від розбещення, вчиненого шляхом дій інформаційного характеру; шкода розвитку дитини за багатьма аспектами від втягнення у протиправну діяльність).

За наявності наслідків як обов'язкової ознаки складу важливе значення набуває встановлення причинного зв'язку між ними та діями.

За суб'єктивною стороною розглядувані правопорушення вчиняються з прямим умислом. Особа усвідомлює характер та суспільну небезпеку своїх дій, передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння та бажає їх настання. Мотиви та цілі при цьому можуть бути різними.

Що стосується суб'єкта розглядуваних кримінальних правопорушень, він може бути загальним або спеціальним. Серед спеціальних суб'єктів, зокрема, – батько, матір, вітчим, мачуха, член сім'ї чи близький родич, опікун чи піклувальник або особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього. У зв'язку з покладеними на зазначених осіб обов'язками щодо виховання дітей в низці норм КК України за кримінальні правопорушення, що посягають на інформаційну безпеку дітей, зазначені особи несуть посилену кримінальну відповідальність (ст. 155 КК України (вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку), ст. 156 КК України (вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку), ст. 304 КК України (втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність), ст. 323 КК України (спонукання неповнолітніх до застосування допінгу) [1, с. 131–135].

1. Євтєєва Д. П. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки дітей (підрозд. 2.4) // Міжнародні стандарти та національна кримінально-правова політика у сфері охорони інформаційної безпеки : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, М. В. Карчевського, М. В. Шепітька ; Нац. акад. прав. наук України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2023. 152 с. С. 123–138.

УДК 343.346.8

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/537-540

Роман КАТОРКІН

старший науковий співробітник
наукової лабораторії соціологічних
та кримінально-правових досліджень
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософії з права

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ст. 114-2 КК УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. Водночас у цій нормі вказується, що здійснення зазначених прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню

інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Таким чином, поширення інформації – конституційне право громадянина, яке може бути обмежене у виключних випадках, якщо такі діяння загрожують найбільш важливим соціальним цінностям. До таких цінностей належить національна безпека України.

24 лютого 2022 р. російська федерація підступно розпочала повномасштабну війну проти України. Як вдало зауважують О. Юнін та С. Шевченко, щодня мільйони українців протистоять агресії держави-терориста, кожен на власному фронті: військовому, політичному, економічному тощо. Незламність духу, сила і мужність, яку продемонстрував український народ, вразили весь цивілізований світ. Проте для збереження даних атрибутів необхідно підтримувати на високому рівні низку напрямів роботи, у тому числі і законодавство в частині кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки нашої держави [2, с. 823].

Повністю погоджуємось із наведеною вище тезою. Дійсно, в умовах сьогодення війна виступає як потужний чинник поширення ряду кримінальних правопорушень, серед яких – злочини, що прямо або опосередковано посягають на національну безпеку України. У розрізі аналізу даного питання варто зазначити, що положення ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» дозволяють дійти висновку про те, що воєнна безпека – це частина національної безпеки, характерною ознакою якої є воєнний характер загрози [3, с. 310].

Таким чином, посягаючи на воєнну безпеку держави, суб'єкт кримінального правопорушення априорі заподіює шкоду національній безпеці. Очевидно, що саме національна безпека нашої держави, суверенітет та незалежність – основна мішень, на яку полюють рашисти, щодня вчиняючи ряд актів протиправної варварської поведінки.

Наведений вище факт призвів до того, що вітчизняний законодавець з метою захисту національної безпеки був змушений внести ряд змін до чинного КК України, серед яких і доповнення розділу I Особливої частини цього нормативно-правового акта ст. 114-2 «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». Дана норма була включена до змісту КК України на підставі Закону України від 24.03.2022 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану». Крім того, майже одразу до редакції ст. 114-2 КК України були внесені зміни на підставі Закону України від 01.04.2022 «Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації».

Відповідно до п. 9 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4].

Без сумніву, поширення інформації, зазначеної у ч. 1–2 ст. 114-2 КК України, в умовах дії на території України правового режиму воєнного стану, спричиненого збройною агресією російської федерації, несе підвищений рівень суспільної небезпеки та загрожує національній безпеці нашої держави. Через це криміналізація цього діяння не тільки не суперечить викладеним вище положенням ст. 34 Конституції України, але і є соціально обумовленою.

Варто зазначити, що несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, на превеликий жаль, є доволі поширеним актом деліктної поведінки на території нашої Батьківщини, адже відповідно до офіційних статистичних даних, розміщених на вебсайті Офісу Генерального прокурора, за період з 27.03.2022 до 31.12.2023 на теренах нашої держави обліковано 394 випадки вчинення цього злочину [5], що вкотре підтверджує доцільність криміналізації

даного суспільно небезпечного діяння.

Незважаючи на наведені статистичні показники, відповідно до даних Державної судової адміністрації України за вчинення цих злочинів було засуджено лише кожного п'ятого суб'єкта кримінального правопорушення [6], що свідчить про наявність певних недоліків у змісті чинної редакції ст. 114-2 КК України.

На науковому рівні питання кримінальної відповідальності за ст. 114-2 КК України залишається недостатньо розробленим, адже досі відсутнє комплексне дослідження зазначеної проблеми. Проте вже сьогодні вітчизняні вчені та правники наголошують на певних дискусійних положеннях, що містяться у змісті ст. 114-2 КК України. Так, наприклад, Р. Мовчан та П. Бурда, аналізуючи зміст ч. 3 цієї норми, вдало зауважують, що ст. 114-2 КК України стала своєрідною привілейованою нормою відносно норми про державну зраду, наявність якої дозволяє призначати відповідним особам істотно м'якше покарання, що є абсолютно невиправданим у сучасних реаліях. Через це науковці наголошують на необхідності виключення із досліджуваної заборони вказівки на відповідну мету [7, с. 213].

На нашу думку, наведена вище пропозиція є доволі цікавою. Дійсно, злочин, передбачений ч. 3 ст. 114-2 КК України, за ступенем своєї небезпеки є майже тотожним кримінальному правопорушенню, передбаченому ч. 2 ст. 111 КК України (державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану). При цьому санкція останньої норми передбачає значно суворіше покарання (позбавлення волі на строк 15 років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна).

З огляду на це повністю підтримуємо пропозицію Р. Мовчана та П. Бурди щодо необхідності виключення зі змісту ч. 3 ст. 114-2 КК України вказівки на спеціальну мету. Відповідне рішення дозволить також уникнути складнощів у розмежуванні даного злочину від державної зради.

Слушним також є зауваження Р. Мовчана про те, що у контексті потенційного правозастосування навіть одночасне згадування про «зброю» та «озброєння» (як і вказівка на бойові припаси) не дозволяє охопити всі ті предмети, одні з яких вже надаються нашій державі, а надання інших можливе (принаймні на це хочеться сподіватися) в перспективі [8, с. 328]. Зокрема, наголошує вчений, означені категорії не охоплюють поняття «бойова техніка», «спеціальна техніка» тощо [8, с. 328].

Додамо, що окремою проблемою є відсутність законодавчо визначеної дефініції поняття «країни-партнери», що використовується у диспозиції ч. 1 ст. 114-2 КК України. Дана категорія не розкривається в жодному законодавчому акті, тому під час кваліфікації діяння за ст. 114-2 КК України можуть виникати певні проблеми.

Дискусійним також виглядає рішення законодавця передбачити однакові покарання за умисне та необережне вчинення злочинів, закріплених у ч. 1–2 ст. 114-2 КК України. При цьому в пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану» автори документа у розділі «Цілі й завдання законопроекту» зазначали, що даний законопроект покликаний запобігти вчиненню відповідних злочинів та передбачити інші відповідні покарання для осіб, які навмисно та незаконно розповсюджують інформацію про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформацію про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України тощо [9].

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновок про те, що чинна редакція ст. 114-2 КК України має ряд дискусійних положень, які доречно виправити шляхом внесення змін до цієї норми.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 114-2 КК України.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України // Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823–846.

3. Каторкін Р. Окремі питання щодо співвідношення категорій «воєнна безпека» та «обороздатність держави». *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т

внутр. справ, 2023. С. 310–312.

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

5. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

6. Судова статистика. *Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

7. Мовчан Р. О., Бурда П. О. Кримінальна відповідальність за поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 КК України); проблеми судової практики та вдосконалення законодавства. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 11 трав. 2023 р.). Харків, 2023. С. 210–216.

8. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий журнал*. 2022. № 4. С. 326–330.

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому розповсюдженню інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших військових формувань України, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану». *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247719>.

УДК 391.91+343.93

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/540-543

Іван КРИЦАК

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем досудового розслідування,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології Харківського
національного університету
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**КРИМІНОТЕОЛОГІЧНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ
ТАТУЮВАНЬ НА ТІЛІ ЛЮДИНИ**

Закон переходу кількісних змін у якісні має особливе значення у кримінології. Коли людина грішить, вдосконалюється у злому, вона в результаті багатьох спотикань/злодіянь набуває іншої якості злої/злобної сутності, коли гріх повільно починає входити у наше серце, розум, нутро та діє на макромікромолекулярному рівні, обплутує/обтягує, як павутина, всю нервову систему, і тоді ворог роду людського, подібно хірургу, відсікає усілякі живильні сили, що дають справжнє мислення, істинний погляд на світ, місце людини в ньому. Виходом із таких станів є сповідання власних гріхів, щире каяття перед Господом у присутності духівника/старця, усіляке намагання більше не ставати на шлях зла, а найголовніше – Святе Причасття, участь у святій Євхаристії через прийняття божественного Тіла і Крові Господа нашого Ісуса Христа. Тоді щось дивне відбувається, переминюється в нутрі нашому на усіх вищезгаданих рівнях. Людина – це мікрокосмос, глина, що здатна вмістити у себе все, що існує в галактиках, потойбіччі, й осмислити за умови правильності основ/фундаменту буття, що міститься у православній вірі, – найкоротшому шляху до Бога, заснованому апостолами та святими людьми, – афонським, нашим руським старцеством, багатьма мучениками і сповідниками, новомучениками за віру Христову. Кращого шляху за всю новохристиянську/новозавітну історію людство не придумало, ніж шлях покаяння та повстання з уз/пуг гріха. Тому наше головне завдання – набувати іншої якості в результаті намагання у добрих станах, коли через багато спотикань людина здобуває відповідний досвід у доброму, що в кінцевому результаті приводить до досконалості.

Воістину, не може бути кращих, красивіших місць у світі, аніж Храм Божий,

Причастя Святих Христових Тайн. Неодмінно в результаті багатьох молитов, нічних неспань, багатьох протистоянь все ж вдається одну гадюку/змію лукаву, що гніздиться в серці/нутрі нашому, вбити, приголомшити. І це вже великий подвиг у непосильній боротьбі з противником.

Ми живемо в епоху цінностей, боротьби й протистоянь смислів, ідей, ідеологій, коли права людини вже не можуть/не в силі виконати тієї ролі, яка на них покладалася. Можливо, до сучасної людини вдається достукатись за допомогою духовно-сутнісного – цитат зі Священного писання та розмірковувань на основі багатьох напрацювань.

Великою загрозою нинішнього дня/часу є мода масових татуювань на тілі людини та багатьох інших спотворень, що ведуть до зміни образу Божого в людині. Особливо це стосується неповнолітніх/наших дітей/молоді/студентства та й дорослих загалом. Зло має властивість вдосконалюватись, переходити з багатьох кількісних змін у якісні, ще більш утверджувати злу сутність. Масове розмальовування стін вандалами у переломні 90-ті, зміна цивілізаційних основ і трансформація культур дали свої результати. Відповідна тенденція поширилась на багато країн. Слід усвідомити, що за написами тату прихована ідеологія зла, всього чужорідного, не властивого нашій ментальності. Очевидно, коли не протистояти відповідному негативному феномену, зло зовнішнє починає руйнувати духовну сутність людини. Пам'ятаємо, яким був захарашеним та розмальованим Нью-Йорк у 80-90-ті роки до втілення на практиці/в житті теорії розбитих вікон з мером Р. Джуліані. Нами активно відстоюється ідея, коли поряд із зовнішньою чистотою людина насамперед турбується/підкується про внутрішнє вихолощення зла. Тоді й світ довкола змінюється, стає кращим/красивішим. Єдиним шляхом виправлення є покаєння, сповідь у своїх гріхах священнослужителю Церкви Христової та Святе Причастя Тіла і Крові Христової, що здатне перемінити нас всередині. Тобто, коли буде внутрішня чистота у душі людини, тоді й довкола все буде чистим.

На практиці буває навпаки: людина, яка звикла до чистоти зовнішньої, з раннього дитинства вихолощує усяку багнюку. Такий стан рано чи пізно спонукає до чистоти душі й серця, помислів, намагання розібратись у своєму нутрі, звернувшись до голосу совісті тощо. У цьому ключі нами тривалий час відстоюється/пропонується розглядати теорію розбитих вікон, яка найкраще виправдала себе на практиці, з набагато глибших позицій – внутрішньої чистоти людини, вихолощення зла з її нутра, що згодом відображається на всьому зовнішньому, навіть якщо часто не прибрано довкола. Монахи Афону увесь час присвячують молитві, тому на зовнішню чистоту у них попросту/найчастіше немає часу. Так, за пророцтвами великого сучасного старця Єфрема Аризонського, падіння Афону відбудеться, коли почнуть багато будувати, вичищати все, а на молитву часу не буде. Тут потрібний розумний баланс, чуття всього духовного і міра зовнішнього/фізичного. Знаємо, що більшість святих були великими трудівниками/будівничими й, попри це, встигали у молитвах за правилом: «трудячись – молись», «запорука труда – добра молитва», «як ми молимося, так наше і життя» тощо. Можна мати багатство зовнішнє, але бути вбогим внутрішньо, а можна, навпаки, стяжати зовнішню простоту, але при цьому багатство душі, радісність може хіба що зрівнятись з пасхальною Воскресною радістю після Великого Посту та багатьох спотикань.

Татуювання – не християнська символіка, і це очевидно. Ми не маємо права робити тату. Дуже важливо звернутися до першої заповіді Закону Божого: «Я – Господь, Бог твій, що вивів тебе з землі Єгипетської, з дому неволі. Нехай не буде в тебе інших богів крім мене». У Біблії міститься заборона татуювання: «І не зробите на тілі своїм нарізу за душу померлого, і не зробите на собі наколеного напису»; «Ви, сини Господа, Бога вашого, не будете робити нарізів, і не вистригайте волосся над вашими очима за померлого».

Татуювання – це особливий зв'язок із духами тьми. Зображуючи на тілі сакральні знаки, людина впускає нечистого/лукавого духа у своє життя. Вона втрачає зв'язок з Богом. Татуювання засуджується, цілковито відкидається Церквою Христовою. Природа татуювання культова, магічна, подібно як і йога не від Бога.

Тут треба згадати, що людина створена за образом і подобою Божою. Говорячи про Трійцю Святу Єдиносущну і Нероздільну, важливими є слова з книги Буття: «Тож сказав Бог: «Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над скотиною, над усіма дикими звірями й над усіма плазунами, що повзають на землі». І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її; чоловіком і жінкою сотворив їх».

Сьогодні татуювання розглядається як намагання йти у ногу з часом ХХІ апокаліптичного/антихристового століття; як мода, традиція, тренд, крутість, своєрідна

краса, байдужість, що скажуть інші. Натомість забувається про ритуал, прив'язаний до містичного, хочемо ми того чи ні. Дійство нанесення тату має язичницьку природу. Для нас, православних, головним є печать Христової, що дається при хрещенні, Хрест Христовий, яким огорожуємо себе від усякого зла. «Не доторкайтеся моїх помазаників і не робіть зла моїм пророкам!».

«Татуха», «наколки», «тюремний жаргон» стало нормою повсякденного життя, що негативно впливає на життя оточення, забруднює невидимо духовне середовище. Спеціалісти з видалення татувань наголошують, що поведінка людини різко змінюється після того, як вона зробила тату. Молоді люди починають скандалити, ревнувати через дрібниці, хоча до татувань відносили розвивалися ідеально і все йшло до створення повноцінної сім'ї.

Слід замислитись над тим, що тату змінює людину, її характер, адже несе в собі відповідну символіку, притягує неприємності, зло. Однак наразі мода на такі «прикраси» не минає, а, навпаки, посилюється. З нанесенням відповідного символу на тіло з людиною трапляються нещастя, навіть суїциди.

Ще наші предки знали загрозу тату, чого їм навіть на думку не спадало, адже люди жили однаково свято як у монастирях, так і в миру, вони були богобоязливими. За такий гріх сучасності Господь попускає різного роду скорботи, потрясіння, міжусобиці, війни, адже цим самим проганяється/відходить Благодать Божа, Благодать Духа Святого, яка все живить/оживляє/животворить. «Хіба ж не знаєте, що ваше тіло – храм Святого Духа, який живе у вас? Його ви маєте від Бога, тож уже не належите до себе самих. Ви бо куплені високою ціною! Тож прославляйте Бога у вашому тілі!».

Добре відомо, які болі/страждання треба витерпіти, щоб зняти татування. Найдавніший спосіб – зрізати шматок шкіри ножем чи скальпелем. У пластичних хірургів видалення тату великої площі відбувається протягом кількох років. Можна пересадити на місце вирізаної ділянки шкіру, наприклад, зі спини чи інших місць, але натомість з'являються рани у таких ділянках. Можна видаляти тату лазером, але він пропалює тканини на значну глибину, вони відмирають, та з'являються рубці.

Набивши тату, найчастіше молоді люди провокують оточення на увагу, що дає відчуття своєї значущості. Але ж йдеться про «свята святих» – тіло людини. Особливо слід замислитись над тим, яку біду і горе несе татування для наших дітей як майбутньої нової генерації.

Безперечно, що татування змінює життя людини, навіть якщо ми не надаємо жодного значення містиці. Здійснюючи акт з нанесення татування на своє тіло, ми беремо/приймаємо на себе як визначальний який-небудь знак, а найчастіше кидаємо виклик оточенню. Людина вже не зможе залишитися колишньою, такою, як була. І ця зміна не несе людині ні спокою, ні миру в душі. Говорячи психоаналітичною мовою, татування працює як якір, що затягує у безодню/прірву/провалля. Воно нагадує людині, який вибір вона зробила свого часу, та підганяє відповідні емоції до символу, що зображений. Тобто тату – це клеймо звіра, навіть під благими намірами.

Людина сприймає навколишній світ через відповідні символи. За кожним фізичним об'єктом стоїть традиція, осмислення, що діє на нас через підсвідомість. Ми недооцінюємо силу знаків, символів, тому татування зовсім не випадкове. Тату-салони мають відповідну символічну силу тяготи, яка добре відчувається на духовному рівні. Ось чому не варто наколювати навіть безневинні, на перший погляд, малюнки. Магічна природа і сила татувань ієрогліфів є очевидною. Магічні знаки з давніх-давен використовувалися для язичницьких ритуалів, де часто жертва приносилась через кров. Татування спричиняє біль, страждання, тому людина також є жертвою.

Через татування нечистий дух здобуває собі волю людини. Страшно уявити посмертну долю християнина, коли він стоятиме перед Богом і на своєму тілі матиме татування, що свідчить про його приналежність нечистому духові.

Татування несе в собі загрозу багатьох хвороб, алергічних реакцій, подразнень та екзем, зараження крові, гепатиту чи СНІДу, ракових пухлин та онкологічних захворювань шкіри. Татуванням ми втручаємось в енергетику людини, її нервову систему, руйнуємо духовно-сутнісні рівні єства нашого.

Неякісні матеріали можуть призвести до розвитку різноманітних алергій, запалень, змертвіння тканин, утворення потворних шрамів. Найбільшою загрозою є всілякі інфекції, адже свіже татування – це те саме, що відкрита рана.

З татуванням збільшується рівень агресії, відчаю, спостерігається апатія та лінь, які важко подолати. Свідомо змінюючи своє тіло, подароване Богом, ми змінюємо не лише свою

фізичну реальність, а й духовну, що може спричинити погіршення фізичного та психічного здоров'я, проблеми у роботі, відносинах тощо.

А якщо людина різко набрала у вазі чи, навпаки, схудла? Задумаймося також про старість, яким потворним буде тату на нашому тілі. Крім того, з часом змінюються цінності, переконання особистості, коли тату може стати для людини неприємним і дратівливим.

Татування призводить до смертей молодих людей, вживання алкоголю, наркотиків, ожиріння. Це VIP-квиток до смерті. Татування визначає, до якого роду чи племені ми належимо. Воно розвиває гордість, блуд, спраглисть слави, блюзнірство, заздрість. Після одного тату з'являється ненаситна потреба в інших, що свідчить про подальше гріхопадіння та служіння похоті/пристрастям. Відомий шведський татувальник О. Ског написав на дверях своєї майстерні: «Татуються лише слабкі».

Пірсинг, ботокс, контурна пластика губ, багато інших спотворень тіла людини – також різновиди гріховних форм сучасних модифікацій тіла людини. З давніх-давен пірсинг, тобто прокол тіла: вуха, губ, носа та інших його частин, – це знак/символ рабства. Він активно практикується у народів язичницької культури – в Індії, африканських племенах. Татування – це тавро, що зводить людину до рівня тварини, подібно як худоба носить тавро власника, а раб – татування з ім'ям свого господаря.

Тіло людини не належить їй, воно є власністю Бога, належить Господу. Наносячи зображення, ми оскверняємося, йдемо проти волі Божої. Тіло слід цінувати, не знищувати всілякими гріхами, щоб у ньому жив Господь, щоб з нами перебувала печать Благодаті Святого Духа, дана нам при хрещенні.

УДК 343.222

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/543-545

Валентин ЛЮДВІК

доцент кафедри кримінального
права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент

Діана РУКІНА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЯКІ ЗАЛУЧЕНІ ДО БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ

Оборона територіальної цілісності, державного суверенітету, забезпечення безпеки населення та інтересів держави – все це нові виклики, які постають перед нашою країною у зв'язку із введенням воєнного стану як нового виклику для можливості сталого функціонування правової дійсності України, де особливу роль у її забезпеченні відіграють правоохоронні органи шляхом виконання покладених на них обов'язків, що викликало розширення їхніх повноважень задля забезпечення та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

До ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію» було внесено зміни згідно з Законом України від 21 березня 2023 р. «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану» в частині доповнення спеціальними повноваженнями органів та підрозділів, які беруть безпосередню участь у протидії воєнним загрозам. Так, за ч. 4 вищезгаданої статті передбачено ряд правових підстав участі поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України в ході відсічі збройної агресії проти України, де такий підрозділ може брати участь в обороні України відповідно до Закону України «Про оборону України» за рішенням військового командування, погодженим з керівником поліції або уповноваженою ним особою, шляхом безпосереднього ведення бойових дій [5].

З положень законодавчої норми випливає, що такі законодавчі новели стосуються виключно поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, незважаючи на те, що безпосередньо участь у бойових діях беруть і інші підрозділи Національної поліції. В контексті чого за ч. 9 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» визначено можливість кожного поліцейського використовувати заходи правового примусу для протидії збройній агресії проти України. Це означає, що будь-який працівник Національної поліції, незважаючи на приналежність до якогось із підрозділів, бере участь у веденні бойових дій, але юридичну відповідальність (адміністративну та кримінальну) у випадку вчинення військових адміністративних/кримінальних правопорушень будуть нести згідно із законом поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, попри положення ч. 1 ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію». Хоча, наприклад, з урахуванням об'єкта наукової розвідки до набрання чинності Закону України від 21 березня 2023 р. № 3000-ІХ, суб'єктами військових кримінальних правопорушень за абз. 1 ч. 2 ст. 401 КК України були такі: військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом [3].

Переконані, що відсутність за статтею 44 КК України для особового складу таких підрозділів правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності дестабілізує дисципліну в підрозділі, що може викликати різноманітні деструктивні прояви, які, своєю чергою, можуть підвищити рівень злочинності. Водночас до них не будуть застосовані заходи, передбачені Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Водночас Законом України від 15 березня 2018 р. № 2337-VIII, яким затверджено Дисциплінарний статут Національної поліції України, визначено порядок оскарження, застосування дисциплінарних стягнень, види заохочень, сутність службової дисципліни, повноваження поліцейських та їхніх керівників тощо [4].

Вважаємо за доцільне передбачити аналогічні положення щодо можливості підстав звільнення від кримінальної відповідальності працівників поліції особливого призначення під час виконання безпосередніх завдань в умовах воєнного стану шляхом внесення змін до диспозиції ч. 4 ст. 24 Закону України «Про Національну поліцію» із заміною потенційного суб'єкта вчинення делікту «поліція особливого призначення» на «поліцейські Національної поліції України». Також доцільним буде внесення змін до ч. 4 ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» із заміною конструкції «поліція особливого призначення» на «поліцейські Національної поліції України» [1].

Це забезпечить єдиний підхід до застосування механізмів відповідальності до різних категорій суб'єктів за одне й те саме кримінальне правопорушення в межах однакових правовідносин.

Окремо зазначимо, що незрозумілим залишається вибір законодавця стосовно вичерпного переліку статей у ч. 2 ст. 401 КК України щодо притягнення до кримінальної відповідальності поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, що, до речі, не зазначено й у пояснювальній записці до законопроекту [2]. При цьому це викликає необґрунтовану конкуренцію загальної та спеціальної норм, чим ускладнюється подальша кримінально-правова кваліфікація, яка буде надана слідчими вже за фактом вчинення кримінально-протиправного діяння.

Отже, у чинному національному законодавстві прослідковується вибірковий підхід щодо питання притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів, які залучені виконувати бойові завдання, що також стосується поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України. Відповідно, встановлений підхід потребує подальшого законодавчого врегулювання з метою уникнення правових колізій національного законодавства у сфері регулювання діяльності Національної поліції України.

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану : Закон України від 21.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3000-20#Text>.

4. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>.

5. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

УДК 343.23

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/545-547

Вікторія РУФАНОВА

доцент кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РІВЕНЬ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Збройна агресія, яку розпочала російська федерація щодо України, переросла у затяжну війну. Війна, яка триває з 2014 р., а в активній фазі – з лютого 2022 р., призвела до тисяч смертей дорослих та дітей, руйнувань, страждань та незворотних змін в житті кожного українця. Війна здатна зруйнувати не лише економіку, населенні пункти, але й цілі народи. Саме люди найбільше страждають від війни, тому вони найбільш зацікавлені в її недопущенні та припиненні. Небезпечність війни, окрім масового порушення основоположних прав людини, полягає у тому, що вона не лише толерує насильство, але й використовує його як спосіб досягнення поставлених цілей та виконання воєнних завдань.

Широкомасштабні воєнні дії значно активізували міграційні процеси. Люди були вимушені залишати своє житло та переїжджати в інші місця, паралельно втрачаючи роботу та засоби для існування. Вимушена міграція значно підвищила вразливість українців та українок до потрапляння в ситуацію торгівлі людьми.

За інформацією громадської організації Ла Страда, найбільше запитів про ситуації торгівлі людьми різними способами комунікації надходять від наших співгромадян і співгромадянок із Польщі, Німеччини, Австрії, Італії, Нідерландів. Ці країни прихистили велику кількість українців й українок і саме там, де більше вимушених переселенців з України, виникає більше можливостей для тих, хто бажає скористатися їхнім становищем. Як правило, реальні або потенційні ситуації торгівлі людьми стосуються або трудової експлуатації, або поєднання трудової експлуатації з певним сексуальним насильством. Мають місце випадки, коли переселенцям, як правило, жінкам з дітьми, надають прихисток приватні особи, які примушують як оплату за житло прибирати будинок, поратися у господарстві, доглядати когось із членів родини тощо. Трапляються випадки сексуальних домагань з боку господарів [1].

Дослідження офіційних статистичних даних, які містяться на сайті Офісу Генерального прокурора, за останні три роки свідчать про відносно стабільні показники офіційно обліковуваних кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України «Торгівля людьми». Так, у 2021 р. обліковувалось 232 (ч. 1 – 141, ч. 2 – 52) кримінальні правопорушення, у 2022 р. – 133 (ч. 1 – 76, ч. 2 – 48), а у 2023 р. – 147 (ч. 1 – 100, ч. 2 – 25).

Звісно, офіційна статистика не відображає реальної ситуації в досліджуваній сфері. Зважаючи на специфіку обстановки воєнного стану, вимушеного залишення території України, відсутність інформації про те, куди звернутися за допомогою, страх та переживання, що можуть виникнути проблеми у країні перебування, – всі ці фактори обумовлюють небажання постраждалих повідомляти про вчинене щодо них кримінальне правопорушення у формі торгівлі людьми.

Ще однією проблемою, яку підсилив збройний конфлікт, стало домашнє насильство. Так, аналіз офіційних статистичних даних Національної поліції України та Офісу Генерального прокурора свідчить про поступове зростання кількості обліковуваних кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: 2013 р. – 2247, 2014 р. – 918, 2015 р. – 998, 2016 р. – 1292, 2017 р. – 1341, 2018 р. – 1586, 2019 р. – 2554, 2020 р. – 3972, 2021 р. – 4800, 2022 р. – 3360, 2023 р. – 6805 [2]. В 2023 р. спостерігається найвищий показник

за останні 10 років. За умов масової еміграції населення України та зниження кількості населення високий показник злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, свідчить про підвищений рівень свідомості громадян та усвідомлення факту того, що кожне протиправне діяння повинно бути покаране, навіть якщо воно вчиняється в лоні родини між родичами чи близькими людьми. Також свідчить про значну кількість фізично та ментально травмованих людей, психічну напругу та підвищену вимогливість людей одне до одного в умовах війни, що значною мірою впливає на конфліктність у відносинах в родині.

Дослідження питомої ваги кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, до загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень протягом тривалого часу свідчить, що цей показник досить тривалий час був стабільно невисоким і складав в середньому 0,002 %. Однак у 2021 р. спостерігається суттєве збільшення питомої ваги (0,014) досліджуваної групи злочинів поряд зі зменшенням загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. У 2022 р. тенденція до зростання зберігається, і максимальний показник досягається у 2023 р. – питома вага кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, перевищила показник в 1 % і становила 1,4 % від загальної кількості обліковуваних кримінальних правопорушень.

На нашу думку, це пов'язане із певними законодавчими змінами, зокрема виробленням законодавчої практики застосування ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство». Наявність спеціальної норми, на наше переконання, могло суттєво вплинути на статистичний ландшафт злочинності в країні.

В цілому у 2023 р. питома вага кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, зросла на 1,3 %. Це, в свою чергу, свідчить не тільки про зростання абсолютної кількості цих злочинів, але й про зростання їх питомої ваги в насильницькій злочинності та в групі кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, проти статевої свободи та недоторканості особи. Так, у 2023 р. питома вага зґвалтування (ст. 152 КК України) складала 43,6 % від загальної кількості кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості особи. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) складає 6,6 % від загальної кількості злочинів проти життя та здоров'я особи. Також питома вага торгівлі людьми (ст. 149 КК України) охоплює 30 % від усієї сукупності кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи [3].

Про зростання рівня кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, свідчить і статистика про стан злочинності у Дніпропетровській області. Так, до прикладу, у 2023 р. зареєстровано 255 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України, що на 59,6 % більше за показник 2022 р. (103). Динаміка до зростання спостерігається і щодо інших кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством: на 10 % зросла кількість обліковуваних зґвалтувань (ст. 152 КК України) і на 30 % – кількість зареєстрованих випадків сексуального насильства (ст. 153 КК України).

Мабуть, найбільш кричущим та жахливим проявом гендерно зумовленого насильства, яке набуло надзвичайної актуальності, стало сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом (снпк). Станом на 1 лютого 2024 р. зафіксовано 270 випадків снпк, з них 173 щодо жінок, 13 – щодо чоловіків і 13 – щодо неповнолітніх. Часто правоохоронні органи фіксують такі форми снпк, як: зґвалтування, каліцтво статевих органів, примусове оголення, погрози або спроби зґвалтування, примус дивитися на сексуальну наругу над близькими особами тощо. Переважну кількість випадків снпк зафіксовано в Херсонській (79), Донецькій (73) та Київській (53) областях [4].

Звісно, ці цифри відображають лише незначний відсоток постраждалих від снпк людей. Однак виходячи зі специфічних особливостей кримінального правопорушення, а також тієї обставини, що значна частина території України знаходиться під окупацією, реальна картина набагато критичніша.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, резюмуємо, що війна, будучи деструктивним та руйнівним явищем, негативно вплинула на рівень гендерно зумовленого насильства, спричинивши:

- 1) зростання злочинності за гендерними ознаками;
- 2) поширення нових форм та способів вчинення гендерно зумовленого насильства, зокрема снпк;
- 3) посилення ризиків стати потерпілою (потерпілим) від торгівлі людьми;
- 4) збільшення криміногенних факторів, які обумовлюють вчинення домашнього насильства та інших кримінальних правопорушень, які вчиняються в лоні родини.

1. Війна посилила ризики потрапляння в ситуацію торгівлі людьми. *Україна Ла Страда*. URL : <https://la-strada.org.ua/articles/vijna-posylyla-ryzkyku-potraplyannya-v-sytuatsiyu-torgivli-lyudmy.html/>.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Руфанова В. М. Кримінологічні показники гендерно зумовленого насильства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 123–132.
4. Оцінка ставлення суспільства до сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (снпк) і тестування повідомлень. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>.

УДК 343.543

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/547-548

Вадим ФУРСА

доцент кафедри

тактико-спеціальної підготовки

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТТЯ «СЕКСУАЛЬНА НАРУГА» В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА СТАТЕВУ СВОБОДУ ТА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАНИСТЬ ОСОБИ

Усестороння охорона прав та законних інтересів громадян, зокрема і захист особи від сексуального насильства, є одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави. Ця політика реалізується через розгалужену систему державних органів, зокрема через Національну поліцію України.

Ефективність та якість виконання поставлених перед поліцією завдань з протидії сексуальному насильству, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, які посягають на статеvu свободу та статеvu недоторканість особи, значною мірою залежить від нормативно-правового забезпечення, а також від змістовного наповнення норм, які використовує поліція в процесі здійснення такої діяльності.

У ст. 3 Закону України «Про Національну поліцію» вказано, що поліція у своїй діяльності керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами. Безумовно, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Конституція України містить ряд положень, ідей і принципів, які спрямовані на захист статевої свободи та статевої недоторканості особи і які запозичені саме з норм міжнародного права.

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) є основним нормативно-правовим актом, спрямованим на правове забезпечення охорони прав і свобод особи, що безпосередньо використовується поліцією для кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які також посягають і на статеvu свободу та статеvu недоторканість особи. У ст. 3 КК України зазначено, що КК України ґрунтується на Конституції України та загальною визначених принципах і нормах міжнародного права, а отже, можемо констатувати факт, що термінологія, яка використана в міжнародних нормативно-правових актах, може бути імплементована в кримінальне законодавство України.

Подібна практика вже була реалізована законами від 6 грудня 2017 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою

реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» та від 14 березня 2018 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації». Вказаними законами був імплементований такий термін, як «сексуальне насильство», запроваджено таке поняття, як «вік сексуальної згоди», кардинально змінено редакції статей 152–156 КК України тощо. Запропоновані законами зміни викликали суттєвий резонанс як в суспільстві, так і в наукових колах, а також спровокували окремі проблеми в правозастосовній практиці при кваліфікації кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Для уникнення подібних помилок при імplementації норм міжнародного права чи окремих дефініцій у національне кримінальне законодавство у майбутньому, необхідно також детально проводити аналіз змістовного наповнення норми чи окремої дефініції, яка планується бути імплементованою, та порівнювати її із змістовним навантаженням норм, які визнані КК України кримінальними правопорушеннями. Однією із таких дефініцій, яка дедалі частіше починає використовуватися в українському суспільстві, є «сексуальна наруга».

Зазначений термін активно використовують засоби масової інформації, висвітлюючи кримінальні правопорушення, пов'язані із посяганням на статево свободу та статево недоторканість особи [1; 2], а окремі громадські організації вже почали розробляти Положення з політики щодо захисту від сексуальної наруги [3; 4]. Також термін «сексуальна наруга» іноді використовується в офіційних документах окремих підрозділів органів державної влади та місцевого самоврядування або на їх офіційних Інтернет-ресурсах. Так, у листі Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України «Щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» вказано, що сексуальна наруга є однією з форм сексуального насильства, яке застосовується під час війни [5].

Саме ж поняття «сексуальна наруга» закріплене в Протоколі ООН «Щодо протидії сексуальній експлуатації та нарузі» від 12 грудня 2019 р. [6].

Попередній аналіз першоджерела, а також джерел в Україні дозволяє зробити висновок, що термін «сексуальна наруга» охоплює всі без винятку кримінальні правопорушення, які містяться у Розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» КК України, окремі кримінальні правопорушення Розділу XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності», а також таке правопорушення, як проституція. Тому вважаємо, що використання терміна «сексуальна наруга» у кримінальному законодавстві України для позначення кримінальних правопорушень, які посягають на статево свободу та статево недоторканість особи, є недоречним, оскільки унеможливить проведення правильної кваліфікації та розмежування кримінальних правопорушень і, як наслідок, може використовуватися правопорушником для уникнення кримінальної відповідальності.

На останок зазначимо, що в рамках тез доповіді неможливо повністю розглянути питання використання поняття «сексуальна наруга» в кримінальних правопорушеннях, які посягають на статево свободу та статево недоторканість особи. Для належного дослідження означеного питання необхідно не лише дослідити співвідношення сексуальних правопорушень із дефініцією «сексуальна наруга», а й взагалі провести етимолого-правове дослідження поняття «наруга».

1. Чому в Україні винні у сексуальному насильстві не сидять за ґратами. *BBC*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c16zzg9ye09o>.

2. Сексуальне насильство в умовах війни: як захистити себе. *Южноукраїнська міська рада*. URL : <http://yu.mk.ua/print/news/43728>.

3. Політика щодо захисту від сексуальної експлуатації, жорстокого поводження та наруги в ГС «Українська мережа за права дитини». *УМПД*. URL : <https://childrights.org.ua/news/polityka-shhodo-zahystu-vid-seksualnoyi-eksploatatsiyi-zhorstokogo-povodzhennya-ta-narugy-v-gs-ukrayinska-merezha-za-prava-dytyny/>.

4. Політика протидії сексуальній експлуатації та нарузі. *SaveDnipro*. URL : <https://www.savednipro.org/wp-content/uploads/2021/09/polityka-protidi%D1%97-seksualnij-eksploatacz%D1%97-ta-naruzi.pdf>.

5. Щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : лист МОН України від 10.11.2022 № 4/3250-22. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pozashkilna/bezpeka/2022/15.11.2022/Lyst.vid.10.11.2022-4.3250-22.Shchodo.zakhystu.ditey.vid.seksualnoyi.eksploatatsiyi.ta.seksualnoho.nasylstva.pdf>.

6. United Nations Protocol on the provision of assistance to victims of sexual exploitation and abuse. URL : https://www.un.org/en/pdfs/UN%20Victim%20Assistance%20Protocol_English_Final.pdf.

УДК 343.222.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/549-551

Вадим ХАШЕВ

доцент кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ СУБ'ЄКТА ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Включення до тексту Кримінального кодексу України (далі – КК), відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р., такого поняття, як «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» [1], обумовлює спрямування уваги науковців на якісне тлумачення, а практичних працівників – на ефективне застосування відповідних новел кримінального закону.

Слід відзначити, що дискусійні аспекти характеристики осіб, які перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, досліджували у своїх працях такі вчені, як: А. Вознюк, О. Дудоров, О. Кваша, І. Копйова, А. Нікітін, К. Ципишук, Т. Шевченко та ін. Проте значне коло проблем, пов'язаних із кваліфікацією діянь, що вчиняють керівники організованих злочинних угруповань, залишається недостатньо розв'язаним. Зважаючи на обмежений обсяг наукового дослідження, спробуємо окреслити деякі з них.

Так, відповідно до п. 2 примітки до ст. 255 КК: «Під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі»,... слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив» [2].

З аналізу вищенаведеного визначення випливає, що особами, які перебувають у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, можуть бути, зокрема, особи, які мають статус «вор в законі». Використання такого жаргонного словосполучення у тексті кримінального закону, на перший погляд, вбачається не зовсім доречним, оскільки вживання жаргонної лексики, на думку дослідниці понятійного апарату Особливої частини КК З. Тростюк, є неприпустимим у нормативно-правових актах [3, с. 51]. Крім того, у Великому тлумачному словнику сучасної Української мови термін «вор» відсутній [4], оскільки його запозичено з російської мови і він традиційно відповідає слову «зłodий» в українській правничій мові [5, с. 25; 6, с. 29].

Проте, як зазначає сама З. Тростюк, «у тому випадку, коли це диктується правовою доцільністю, можна вживати у нормативно-правових актах жаргонну лексику. Мова йде про необхідність досягнення у найменші строки максимально швидкого правового ефекту. Часто жаргон більше вживаний, більше звичний у загальнорозмовній мові» [3, с. 51–52]. Саме вищезазначена ситуація, на нашу думку, стосується необхідності появи у тексті КК терміна «вор в законі».

Крім того, вживання словосполучення «вор в законі» з русизмом та у лапках, що вказує на його жаргонність, обумовлено тим, що саме у названій редакції мають статус серед кримінальної спільноти відповідні представники злочинного світу, на протидію яким і було прийнято розглядані нами зміни до КК. Включення ж до КК поняття «зłodий у законі» може дозволити саме «ворам у законі» уникати відповідальності, виправдовуючись тим, що вони фактично не належать до категорії «зłodий у законі». Оскільки серед представників цієї категорії злочинного світу багато хто має походження з країн колишнього радянського союзу і їм було присвоєно статус саме «вора в законі».

Звичайно, і ця позиція дістає цілком обґрунтованої критики, оскільки у розглядуваному нами визначенні можна було обмежитись лише вказівкою на «особу, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу», розуміючи під нею і «ворів в

законі».

Що стосується самого змісту аналізованого поняття, то для визнання факту наявності у особи статусу «суб'єкта підвищеного злочинного впливу» необхідно довести, що така особа вчинила два діяння: 1) здійснювала злочинний вплив на діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив; 2) координувала злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

Крім того, у відповідних процесуальних документах обов'язково слід фіксувати, що вищезазначені діяння вчинялись завдяки таким альтернативним особистісним характеристикам, як: 1) авторитет; 2) інші особисті якості; 3) можливості.

Вживання між вищезазначеними особистісними характеристиками сполучника «чи» означає, що слід доводити факт використання як мінімум однієї з вищеперелічених властивостей.

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 255 КК: «Під злочинним впливом... слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності» [2].

Злочинний вплив передбачає здійснення хоча б одного з альтернативних діянь: 1) сприяння; 2) спонукання; 3) координація; 4) інший вплив. Зазначені діяння мають відбуватись стосовно злочинної діяльності.

У процесуальних документах слід не лише вказувати функції, які виконував суб'єкт підвищеного злочинного впливу під час здійснення впливу на злочинну діяльність інших осіб, але й детально розкривати їхній зміст, а також надавати конкретні докази на підтвердження відповідного статусу такого суб'єкта. У противному випадку суди будуть виправдовувати винних осіб.

Типовим прикладом може слугувати вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 3 грудня 2021 р. у справі № 485/821/21. Так, Д. обвинувачувався за ч. 2 ст. 255-1 КК у тому, що «завдяки здобутому авторитету та особистим якостям він сприяв, спонукав та координував злочинну діяльність в умовах установи виконання покарань, тобто способу існування певної частини суспільства, її життєзабезпечення у відповідності до «злочинських традицій» та виконував наступні функції:

1. прийняв на себе всю повноту неформальної влади на території колонії серед засуджених під статусом «смотрящий за лагерем»;

2. встановив правила поведінки засуджених у відповідності до «злочинських законів» та спонукав і забезпечував їх дотримання засудженими;

3. призначив довірених осіб, які користувались авторитетом серед інших ув'язнених та мали вплив на них, «смотрящих за бараками», які виконували його вказівки, інше;

4. контролював забезпечення та надходження на територію установи виконання покарань заборонених для користування предметів, речей, речовин, грошових коштів, інше та їх розподіл серед засуджених;

5. здійснював збір із засуджених та розподіл коштів, забезпечував наповнення так званого «общаку», тобто фонду взаємодопомоги в злочинському середовищі;

6. приймав рішення про необхідність видачі ув'язненим засобів зв'язку, незаконну доставку яких організовував до установи;

7. організовував та контролював азартні ігри на території колонії як одне з джерел отримання грошових коштів;

8. визначав злочинну касту, в якій мав перебувати засуджений, зокрема «козли», «мужики», «порядочні», «непорядочні», інше;

9. вирішував спори, які виникали між засудженими з точки зору неписаних кримінальних «законів», «по поняттям», виступаючи в таких випадках в ролі «мирового судді», а також між засудженими та особами поза межами установи, вів переговори від імені засуджених та визначав обґрунтованість претензій, а також приймав рішення про необхідність покарання винуватця та яким воно буде;

10. здійснював розподіл матеріального забезпечення та його збір у засуджених для розподілу на власний розсуд у житловій зоні установи та дисциплінарному ізоляторі, використовував такий розподіл, у тому числі, як покарання та заохочення;

11. проводив так звані співбесіди із засудженими, які прибували до подальшого відбування покарання в «Снігурівській виправній колонії № 5», доводив до них свої вимоги отримання та визначав, до якої касти буде відноситись засуджений;

12. інше.

Однак в цій частині пред'явлене обвинувачення є неконкретизованим, а саме, коли саме та які саме дії були вчинені ОСОБА_1, не конкретизовано, кому він сприяв у вчиненні злочинної діяльності, кого саме він спонукав та/чи координував у здійсненні злочинної діяльності, чи мало на меті розподіл матеріальних цінностей забезпечення злочинної діяльності» [7]. Зважаючи на зазначене, суд виправдав Д. за ч. 2 ст. 255-1 КК.

Підсумовуючи, слід відзначити, що законодавче визначення поняття «особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу» зазнає постійної та справедливої критики з боку науковців, оскільки містить низку недоліків, є досить неконкретизованим, з великою кількістю оціночних ознак, а тому потребує удосконалення. Проте які бинедоліки не містило аналізоване поняття, воно неодмінно вимагає якісного тлумачення, з тим щоб надати практичним органам інструмент для правильного застосування відповідних положень КК. Для цього слід спиратись на існуючу законодавчу конструкцію тексту п. 2 примітки до ст. 255 КК.

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04 червня 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#n7>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія. Київ : Атіка, 2003. 144 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

5. Російсько-український словник правничої мови за ред. А. Ю. Кримського. Збірник Історично-Філологічного Відділу, № 41. Київ : Друкарня Української Академії Наук, 1926. 322 с.

6. Словник юридичних термінів (російсько-український) / уклад. Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька, А. Полешко, О. Юрчук. Київ : Юрінком, 1994. 322 с.

7. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області у справі № 485/821/21 від 03 грудня 2021 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101593222>.

УДК 343.36

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/551-553

Юлія ХРИСТОВА

докторант кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО НАСЛІДКИ КРИМІНОГЕННИХ ВПЛИВІВ НА БЕЗПЕКУ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В цілому аналіз останніх кримінологічних досліджень довів, що під криміногенним впливом на безпеку правосуддя доцільно розуміти сукупність криміногенних чинників, які впливають на зниження її рівня. До основних із них в умовах воєнного стану в Україні належать:

– відсутність стратегічного планування забезпечення кримінологічного захисту правосуддя в Україні;

– відсутність захищених від небезпеки артилерійських, ракетних та інших обстрілів держави-агресора територій в цілому та місць для здійснення правосуддя зокрема (за винятком обладнаних в укритті судових установ залів для розгляду справ, як, наприклад, у Вінницькому апеляційному суді, де в лютому 2023 р. вперше в Україні було обладнано таку залу) [1], а також функціонування та відновлення функціонування об'єктів правосуддя на територіях, близьких до бойових дій;

– загроза затримання суддів та їх близьких родичів окупантами на тимчасово

непідконтрольних територіях України;

– наявність загрози замінування, а також псевдомінування будівель судових установ для здійснення впливу на правосуддя (понад 3500 повідомлень про можливі замінування майже 5000 будівель судів, органів та установ системи правосуддя у 2023 р.) [2];

– стрімке збільшення порівняно з довоєнним періодом кількості спроб відвідувачів пронести в судові установи заборонені предмети, в тому числі зброю і вибухові боеприпаси, що також становить потенційну загрозу для суддів та учасників судового процесу (для порівняння, у 2021 р. – понад 131,1 тис. заборонених предметів, у тому числі 211 одиниць вогнепальної зброї; у 2022 р. – майже 137 тис.; а у 2023 р. – майже 200 тис., у тому числі майже 5000 одиниць вогнепальної зброї та 3 гранати) [2–4];

– наявність об'єктів системи правосуддя, не прийнятих під охорону Служби судової охорони; недоліки щодо забезпечення будівель, приміщень судів та установ системи правосуддя необхідною кількістю сучасних систем (засобів) технічної, інженерно-технічної та пожежної охорони, що зумовлює ризик незабезпечення повною мірою охорони приміщень судових установ [5];

– наявність проблем щодо повного доукомплектування штатної чисельності управлінь ССО, яка особливо актуалізується в умовах воєнного стану у зв'язку з численними повідомленнями про загрозу безпеці громадян. Зокрема, значна неуккомплектованість підрозділів охорони та відділів оперативно-чергової служби спричиняє додаткове навантаження на фактично працюючих співробітників та створює ризики неналежного виконання завдань [5];

– недоліки щодо координації та взаємодії ССО та Державної судової адміністрації України у сфері забезпечення безпеки та ефективної роботи органів системи правосуддя;

– відсутність у деяких територіальних управліннях ССО відділень особистої безпеки суддів;

– проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти правосуддя;

– залучення співробітників Служби судової охорони до охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів забезпечення життєдіяльності населення; заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів та забезпечення заходів громадської безпеки і порядку; складу груп з ліквідації диверсійно-розвідувальних груп [2];

– недоліки у взаємодії Національної поліції та інших суб'єктів забезпечення безпеки правосуддя зі Службою судової охорони;

– недоліки нормативно-правового регулювання правового статусу співробітників Служби судової охорони в умовах відсутності Закону України «Про статус Служби судової охорони України» (потребує розроблення);

– проблеми кримінально-правового захисту професійної діяльності, а також життя та здоров'я співробітників Служби судової охорони від протиправних посягань тощо.

Проведене нами дослідження показало, що зазначені чинники, які впливають на безпеку правосуддя в Україні в умовах воєнного стану, спричинили такі наслідки:

1) зниження рівня захищеності суддів, що в подальшому негативно впливає на якість виконання ними обов'язків щодо розгляду та вирішення судових справ, а також призводить до зниження рівня забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя в державі. Тобто має місце надмірна віктимізація суддів, щодо яких вчиняються кримінальні правопорушення у зв'язку з розглядом певної категорії справ, а також віктимізація учасників судового процесу, якими можуть бути позивачі, відповідачі, співробітники прокуратури, оперативних підрозділів, слідчі, дізнавачі, детективи, захисники, представники особи, судові експерти та ін., а також осіб, які забезпечують функціонування суду та його безпеку (співробітників Служби судової охорони, працівників апарату суду та ін.). Також негативним наслідком є те, що, на жаль, двоє працівників суду, які загинули від ракетного удару по Миколаївській ОДА, у якій був розміщений Господарський суд Миколаївської області, стали жертвами воєнного злочину [6]. Крім цього, в сучасних умовах воєнного стану надзвичайно гострим стало питання зниження рівня захищеності суддів, членів їхніх сімей та працівників суду, які опинилися під загрозою затримання окупантами на тимчасово непідконтрольних територіях України, як, наприклад, це сталося в березні 2022 р. із суддею Іллічівського районного суду м. Маріуполя при спробі виїхати з міста [7];

2) спричинення чи загроза спричинення шкоди професійній діяльності осіб, які

здійснюють правосуддя (суддів і присяжних (які беруть участь у його здійсненні) та їх близьких родичів), а також інших осіб, які сприяють його здійсненню (співробітників прокуратури, оперативних підрозділів, слідчого, дільничного, детектива, захисника, представника особи, судового експерта, а також їх близьких родичів), та осіб, які забезпечують функціонування суду та його безпеку (співробітників Служби судової охорони, працівників апарату суду, членів Вищої Ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, а також працівників Державної судової адміністрації та Національної школи суддів України та їх близьких родичів), а також інших учасників судового процесу та співробітників будівлі (приміщень) суду. Зокрема, наслідком надходження повідомлень про замінування будівель судових установ, кількість яких, за інформацією Служби судової охорони України, значно зросла в період дії воєнного стану та в 2023 р. становила понад 3500 фактів, є тимчасове припинення діяльності судів та відповідно здійснення правосуддя [2]. Крім цього, у 2023 році на 59,4 % (порівняно з 2022 р.) збільшилася кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 376 «Втручання в діяльність судових органів» КК України [8];

3) зменшення спроможностей суб'єктів забезпечення громадської безпеки в судах в умовах загрози артилерійських, ракетних та інших обстрілів держави-агресора, недофінансування та недоукомплектування штатної чисельності Служби судової охорони, а також участі у бойових діях та задіяння до документування воєнних злочинів росії значної кількості співробітників Національної поліції, які могли бути залучені до взаємодії під час виконання завдань і функцій Служби судової охорони. Таким чином, не вистачає сил для повноцінного забезпечення захисту правосуддя в судах;

4) зниження ефективності системи взаємодії Національної поліції та інших суб'єктів забезпечення безпеки правосуддя зі Службою судової охорони, що особливо актуалізує потребу у її удосконаленні, а також у розробленні Стратегії розвитку системи забезпечення захисту правосуддя. Як приклад, спроба обвинуваченого в липні 2023 р. втекти з-під варти у приміщенні Шевченківському районному суді міста Києва за допомогою вибухового пристрою, в результаті реалізації якої він загинув на місці, а двоє поліцейських постраждали [9];

5) потреба у криміналізації суспільно небезпечних діянь, які посягають на професійну діяльність, а також життя та здоров'я співробітників Служби судової охорони.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що, окрім негативних наслідків криміногенних впливів на безпеку правосуддя в умовах воєнного стану, є і позитивні, зокрема, актуалізація потреби у криміналізації суспільно небезпечних діянь, які посягають на професійну діяльність, життя та здоров'я співробітників Служби судової охорони, а також в удосконаленні системи взаємодії суб'єктів забезпечення безпеки правосуддя, протидії криміногенним впливам на правосуддя та стратегічному плануванні забезпечення кримінологічного захисту правосуддя в Україні.

1. «Повітряна тривога» не завада: в Україні вперше судову залу облаштували в укритті. *RadioТрек*. URL : https://radiotrek.rv.ua/news/povitryana-trivoga-ne-zavada-v-ukrayini-vpershe-sudovu-zaluvoblashtuvali-v-ukrittii_302908.html.

2. Звіт Служби судової охорони за 2023 рік. *Судова влада України*. URL : <https://sso.court.gov.ua/sso/pres-centr/news/1538022>.

3. Звіт про діяльність Державної судової адміністрації України за 2021 рік. *Судова влада України*. URL : https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/2021.pdf.

4. Звіт Служби судової охорони за 2022 рік. URL : https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sso/2607/%D0%9D%D0%B0%20%D0%92%D0%A0%D0%9F.pdf.

5. Звіт про результати аудиту ефективності використання бюджетних коштів, виділених на виконання повноважень та завдань Службою судової охорони. Київ, 2023. 121 с. URL : https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/11-2_2023/Zvit_11-2_2023.pdf.

6. Хмельницька В. Опубліковано повний список загиблих внаслідок ракетного удару Росії по Миколаївській ОДА. *ТСН*. URL : <https://tsn.ua/ato/opublikovano-povniy-spisok-zagiblih-pid-chas-raketnogo-udaru-rosiyi-po-mikolayivskiy-oda-2029561.html>.

7. ВРП дякує всім причетним до звільнення з полону судді Юлії Матвеевої. *Вища рада правосуддя*. URL : <https://hcj.gov.ua/news/vrp-dyakuye-vsime-prychetnym-do-zviltvennya-z-polonu-suddi-yulii-matveyevoi>.

8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

9. Про надзвичайну подію, яка сталась 05 липня 2023 року у Шевченківському районному суді міста Києва та щодо тривалості судового розгляду. *Шевченківський районний суд міста Києва*. URL : <https://sh.ki.court.gov.ua/sud2610/pres-centr/news/1447651/>.

УДК 343.412

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/554-555

Сергій ЦИГУЛЬСЬКИЙ

доцент кафедри

загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат історичних наук

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЗГІДНО З ДЖЕРЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

На жаль, в Україні нині склалася така ситуація, що ми зіштовхнулися із найбільшою війною після Другої світової. Так, як і гітлерівські нацисти у свій час, путінські рашисти вчиняють системно і масштабно воєнні злочини. Тільки за час підготовки і написання статті у ніч на 2 березня 2024 р. росіяни вчинили страшну трагедію в Одесі. Внаслідок чергового воєнного злочину вони вбили 12 цивільних осіб, влучивши у житлову багатоповерхівку, п'ятеро з цивільних були діти. Росіяни навмисно атакують цивільні об'єкти, які не мають військового значення.

Поняття воєнних злочинів, зауважимо, варто розрізняти із військовими злочинами. Слова можуть бути схожі, але існує суттєва різниця. Якщо вдатися до міжнародного права та історії, то вперше термін «воєнний злочин» з'явився у 1945 р. У ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі воєнними злочинами називали порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [4, с. 121]. Вище військово-політичне керівництво, враховуючи здійснене росіянами і визначений термін, вписалося б у формат Нюрнберзького трибуналу. Зауважимо, що перші правила і закони війни почали формуватися у стародавні часи, а одним з перших сучасних нормативно-правових актів національного законодавства, який регулював питання заборони воєнних злочинів, був так званий Кодекс Лібера 1863 (Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів). У цьому кодексі мова йшла про методи війни, допустимість воєнної необхідності, про те, що лише варварські армії вдаються до системної жорстокості щодо цивільного населення протилежної сторони [6; 2]. За критеріями XIX ст. російська армія завдяки її методам війни залишається варварською навіть у XXI ст.

Дослідники В. Репецький та В. Лисик наводять таке визначення воєнного злочину: «міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права» [4, с. 125]. В Женевських конвенціях 1949 р. міститься перелік воєнних злочинів, який був доповнений Додатковим протоколом I 1977 р.: перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невідповідного характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб, та багато інших. Згідно зі ст. 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду воєнні злочини означають грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., а саме: будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції [5].

Воєнні злочини у цьому статуті знаходяться поруч із злочинами геноциду, проти людяності. Воєнні злочини виступають серйозними порушеннями законів і звичаїв війни. Зауважимо, що, порівняно з військовими злочинами, воєнні злочини можуть бути скоєні виключно за умов збройного конфлікту, а військові злочини можуть бути скоєні також під час проходження військової служби. Водночас суб'єктами військових злочинів є військовослужбовці, натомість за воєнні злочини несе відповідальність вище військово-політичне керівництво держави, відповідно, таке керівництво має бути підсудне

Міжнародному кримінальному суду [1]. В Розділі XX Кримінального кодексу України у ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» такими порушеннями законів і звичаїв війни визначаються жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій» [3].

1. Збройна І. Чим воєнні злочини відрізняються від військових. *Детектор media*. URL : <https://cs.detector.media/blogs/texts/184774/2022-03-15-chym-voenni-zlochyny-vidriznyayutsya-vid-viyskovykh/>.

2. Коваль Д. О. Становлення міжнародно-правового захисту культурних цінностей у зв'язку з збройним конфліктом: від Віденського конгресу 1815 р. до Гаазьких конвенцій 1899 р. *Митна справа*. 2011. № 1 (73). С. 35–42.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125.

5. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Instructions for the government of the armies of the United States, in the field. New York : D.Van Nostrand, 1863. *Internet Archive*. URL : <https://archive.org/details/governarmies00unitrich/page/4/mode/2up>.

УДК 343.541

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/555-558

Сергій ШЕВЧЕНКО

заступник директора ННІ заочного
навчання та підвищення кваліфікації
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСВІД ГРУЗІЇ В ЧАСТИНІ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

24 лютого 2022 р. назавжди закарбується у світовій історії як день, коли держава-терорист кинула виклик сучасному демократичному світу та розгорнула широкомасштабну війну проти України. Російський агресор, прагнучи здійснити бліцкриг та захопити всю територію нашої Батьківщини, роками готувався до потужного удару, накопичуючи війська та техніку біля наших кордонів, розгортаючи широку розвідницьку мережу, створюючи масштабний пропагандистський продукт [1, с. 823].

Незважаючи на це, російська військово-політична еліта не врахувала один важливий аспект, на якому у своїй книзі колись неодноразово наголошував другий Президент України Л. Кучма: Україна – не росія. У той час як зарубіжні аналітики та експерти сперечалися у своїх прогнозах, через скільки годин паде офіційний Київ, вільний Український народ згуртувався та продемонстрував, що характер і воля, демократичні цінності та жага до життя у вільному європейському суспільстві значно сильніші за російські танки та ракети. Як наслідок, Україна не тільки витримала рашистську навалу, але і здійснила ряд вдалих контрнаступальних кампаній, змусивши ворога у паніці залишати захоплені території під акомпанемент пропагандистських російських гасел «росія тут назавжди».

Героїчні дії наших захисників вже зараз демонструють очевидну для всього світу річ – російський загарбник буде повністю вигнаний з української землі. Дане питання – лише справа часу. Втім, поки активні бойові дії продовжують розгортатись на теренах України, варто констатувати, що широкомасштабна війна – це фактор, що негативно впливає на динаміку цілого ряду злочинів та кримінальних проступків, серед яких і такий акт протиправної поведінки, як домашнє насильство.

Відповідно до офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора у

2019 р. на території нашої держави було обліковано 1068 випадків вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 2432, у 2022 р. – 1498, у 2023 р. – 2705 [2] (при цьому варто розуміти, що справжня картина ще тривожніша, адже викладені дані не враховують випадки вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП (нагадаємо, менш суспільно небезпечні випадки домашнього насильства віднесені законодавцем до адміністративних правопорушень [3, с. 145–146])).

Таким чином, у 2023 р. зафіксована найбільша за останні п'ять років кількість випадків вчинення кримінальних правопорушень у вигляді домашнього насильства. При цьому варто зазначити, що у 2020–2021 рр. на негативну динаміку поширення домашнього насильства впливав інший детермінант – пандемія COVID-19, яка охопила увесь світ та стала причиною введення державами жорстких обмежувальних заходів.

Що стосується першого року широкомасштабної війни, то припускаємо, що зменшення кількості вчинюваних кримінальних правопорушень обумовлено високою латентністю даної групи злочинів та консолідацією суспільства навколо питання опору російським загарбникам (формування у жертви концепції, відповідно до якої акт домашнього насильства щодо неї – зовсім не головна проблема, адже важливо насамперед працювати на перемогу та забезпечити себе та своїх близьких від російських обстрілів).

Окремим фактором, що сприяє латентності домашнього насильства, виступає чинник тимчасової окупації окремих територій України російською федерацією, а також активні бойові дії, що точаться на наших землях. У таких умовах жертви домашнього насильства, які знаходяться у відповідних населених пунктах, апriori не можуть звернутися до правоохоронних органів з приводу повідомлення про факти домашнього насильства.

Рекордна кількість зареєстрованих випадків вчинення домашнього насильства у 2023 р. частково пояснюється складним психоемоційним станом населення через війну (щоденні злочини рашистів та обстріли українських територій не можуть не впливати на психологічне здоров'я українців; накопичення психологічної втоми та переживань) та рядом соціально-економічних проблем (втрата робочих місць через війну, підвищення рівня інфляції, логістичні труднощі).

Таким чином, війна виступає як потужний детермінант названої групи деліктів. Ефективне запобігання цим кримінальним правопорушенням можливе лише за умови наявності якісного законодавства, що регулює суспільні відносини у даній сфері [4, с. 112].

Викладене свідчить про нагальну потребу у модернізації вітчизняної системи протидії та запобігання правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством. У даному питанні важливо врахувати не тільки власний досвід, але і зарубіжний. Робота в останньому напрямі дозволить, по-перше, уникнути ряду помилок, що були допущені іншими державами в частині протидії та запобігання названому суспільному небезпечному діянню та, по-друге, оперативню віднайти «готові успішні моделі» боротьби із даним явищем, елементи яких можна впровадити на вітчизняному рівні.

Розпад СРСР став відправною точкою для самостійного розвитку законодавства (в тому числі й кримінального) країн, що входили до його складу. Більше ніж 30 років минуло з того моменту, тому, звісно, законодавство кожної з них зазнало суттєвих змін. Деякі з таких держав навіть мають схожі проблеми, що й Україна (бойові дії на власній території, іноземна й терористична агресія, поширення сепаратистських настроїв тощо) [5, с. 104].

Розглянемо питання регулювання кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства у Грузії. Саме ця країна у 2008 р. стала першою серед незалежних держав, що раніше входили до складу СРСР, хто відчув на собі наслідки російської інтервенції. Крім того, Грузія також обрала просвітопейський демократичний вектор розвитку (хоча останніми роками динаміка у цьому напрямі суттєво знизилась), який не може не відобразитись у внутрішніх нормативно-правових актах (у тому числі в частині норм, що передбачають кримінальну відповідальність за домашнє насильство).

Перш ніж безпосередньо проаналізувати норми, що передбачають кримінальну відповідальність за домашнє насильство у Грузії, розглянемо систему покарань, закріплену в законі про кримінальну відповідальність названої держави. Відповідно до ст. 40 наразі передбачені наступні види покарань:

- штраф;
- позбавлення права обіймати певні посади або займатись діяльністю;
- суспільно корисна праця;
- виправні роботи;
- обмеження особи по військовій службі;

- домашній арешт;
- позбавлення волі на певний строк;
- довічне позбавлення волі;
- конфіскація майна;
- обмеження прав, пов'язаних зі зброєю [6].

Отже, чинний КК Грузії передбачає 10 видів покарань (основних та додаткових). Більшість з них є аналогічними тим, що закріплені у ст. 51 КК України, втім, існують певні відмінності. Так, наприклад, КК Грузії не передбачає таких видів покарань, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців та арешт. Натомість у цьому документі наявні такі види покарань, як домашній арешт та обмеження прав, пов'язаних зі зброєю, які не включені до переліку покарань за вітчизняним законодавством.

Окремо зауважимо, що до аб'юзера, цілком логічно, не можуть бути застосовані такі основні види покарань, як домашній арешт та штраф.

Як і в Україні, в КК Грузії передбачено кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства. Ст. 126-1 глави XX «Злочини проти здоров'я» має назву «Насильство у сім'ї» та складається з двох частин. У ч. 1 зазначається:

«1. Насильство одного члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, систематичні образи, шантаж або приниження, що призвели до фізичного болю або страждань та не спричинили наслідки, передбачені у статтях 117, 118 або 120 даного Кодексу,

караються суспільно корисною працею на строк від 80 до 150 годин або позбавленням волі на строк до двох років з обмеженням прав, пов'язаних зі зброєю, або без такого» [6].

Окремо зауважимо, що ст. ст. 117,118,120 КК Грузії передбачають кримінальну відповідальність за вчинення таких злочинів, як умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, умисне заподіяння менш тяжкої шкоди здоров'ю, умисне заподіяння легкої шкоди здоров'ю.

Таким чином, норми ч. 1 ст. 126-1 КК Грузії за своїм змістом доволі схожі з положеннями ст. 126-1 КК України, проте диспозиція вітчизняної норми вбачається більш конкретизованою, що дозволяє зменшити ризики неправильної кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які мають ознаки домашнього насильства. Крім того, санкція ст. 126-1 КК України передбачає більш широкий перелік альтернативних видів покарань, що дозволяє судам обрати найбільш справедливе покарання, пропорційне за своєю суворістю ступеню суспільної небезпеки діяння.

У ч. 2 ст. 126-1 КК Грузії передбачено наступне:

«2. Те саме діяння, вчинене:

- а) стосовно завідомо неповнолітнього, особи, яка перебуває у безпорадному стані, особи з обмеженими можливостями або жінки, яка перебуває у стані вагітності;
- б) у присутності неповнолітнього стосовно члена його родини;
- в) стосовно двох або більше осіб;
- г) групою осіб;
- д) неодноразово, –

карається суспільно корисною працею на строк від 200 до 400 годин або позбавленням волі на строк від 1 до 3 років з обмеженням прав, пов'язаних зі зброєю, або без такого» [6].

Таким чином, на відміну від КК України, чинний закон про кримінальну відповідальність Грузії передбачає кваліфікований склад домашнього насильства. Без сумніву, перелічені ознаки суттєво підвищують ступінь суспільної небезпеки даного діяння, через що, можливо, враховуючи негативну динаміку поширення цього акту деліктної поведінки на території нашої держави, доречно спроектувати відповідну норму до чинного вітчизняного закону про кримінальну відповідальність.

На нашу думку, включення до ст. 126-1 КК України кваліфікованих та, можливо, особливо кваліфікованих складів домашнього насильства здатне підвищити рівень ефективності запобігання даному злочину, адже наявність більш суворих санкцій змусить аб'юзера двічі подумати, перш ніж вчинити це суспільно небезпечне діяння.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків є дослідження досвіду держав-членів ЄС в частині регулювання кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

1. Юнін О. С., Шевченко С. І. Кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки України

// Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 823–846.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravorogushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

3. Шевченко С. І. Запобігання домашньому насильству як напрям забезпечення внутрішнього безпекового середовища // *Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine : scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 144–168.

4. Шаблистий В. В. Удосконалення кримінально-правового забезпечення поліцейської діяльності в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 112–115.

5. Каторкін Р. А. Досвід правового регулювання питання ухилення від призову на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу окремих країн пострадянського простору. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 6 (28). С. 104–107.

6. საქართველოს სსსხლოს სამართლის კოდექსი: საქართველოს კანონი 22.07.1999წ. *საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე*. URL : <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/16426?publication=248>.

УДК 343.3

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/558-559

Роман ШЕСТОПАЛОВ

прокурор відділу нагляду
за додержанням законів регіональним
органом безпеки Дніпропетровської
обласної прокуратури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА СПЕЦИФІКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Під злочинами у сфері національної безпеки, на наш погляд, слід розуміти не лише ті злочини проти основ національної безпеки, що визначені в Розділі I Особливої частини Кримінального Кодексу України, але й інші кримінально карані діяння, які тією чи іншою мірою стосуються чи можуть стосуватися питань захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз. Зокрема, на наш погляд, це всі ті злочини, підслідність у яких згідно з частиною 2 статті 216 Кримінального процесуального Кодексу України визначена за слідчими органів безпеки.

Додамо, що наша позиція обґрунтовується не лише характером завдань Служби безпеки України як державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, закріплених в статті 2 галузевого закону: захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [1], а й специфікою юридичної техніки щодо правового забезпечення об'єктів кримінально-правової охорони, що закріплюється в різних розділах Особливої частини Кримінального Кодексу України, але при цьому вони перебувають під кримінально-правовою охороною саме Служби безпеки України.

Станом на дату написання цієї наукової роботи до цих злочинів слід віднести кримінальні правопорушення, передбачені конкретними статтями Кримінального Кодексу України, а саме: 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 110-2 (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), 111 (державна зрада), 111-1 (колабораційна діяльність), 111-2 (пособництво державі-агресору), 112 (посягання на життя державного чи громадського діяча), 113 (диверсія), 114 (шпигунство), 114-1 (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань), 114-2 (несанкціоноване поширення

інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану), 201 (контрабанда), 258 (терористичний акт), 258-1 (втягнення у вчинення терористичного акту), 258-2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту), 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), 258-4 (сприяння вчиненню терористичного акту), 258-5 (фінансування тероризму), 258-6 (перетинання державного кордону з терористичною метою), 265-1 (незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію), 305 (контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів), 328 (розголошення державної таємниці), 329 (втрата документів, що містять державну таємницю), 330 (передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни), 332-1 (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї), 332-2 (незаконне перетинання державного кордону України), 333 (порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю), 334 (порушення правил міжнародних польотів), 359 (незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації), 422 (розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості), 435-1 (образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю), 436 (пропаганда війни), 436-2 (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників), 437 (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни), 438 (порушення законів та звичаїв війни), 439 (застосування зброї масового знищення), 440 (розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення), 441 (екоцид), 442 (геноцид), 443 (посягання на життя представника іноземної держави), 444 (злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист), 446 (піратство), 447 (найманство).

Отже, кримінально-правові засоби протидії злочинам у сфері національної безпеки – це закріплені в Особливій частині Кримінального Кодексу України конкретні норми матеріального права, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на об'єкти кримінально-правової охорони у сфері національної безпеки.

Їхня специфіка полягає не лише в тому, що досудове розслідування у них здійснюють виключно слідчі органів безпеки (або слідчі інших органів у разі визначення підслідності вищевказаних кримінальних правопорушень вмотивованою постановою прокурора через неефективне слідство з боку органу безпеки), а й у тому, що цей перелік може постійно змінюватись після внесення відповідних законодавчих змін, зокрема до частини 2 статті 216 Кримінального процесуального Кодексу України. Це свідчить про організаційно-правову динамічність кримінально-правових засобів даної категорії, що зумовлена особливостями захисту національних інтересів залежно від часу (передусім політико-правового режиму) та простору (насамперед географічних та інших локаційних особливостей місця скоєння злочину).

1. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

УДК 343.232

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/560-561

Артем АМЕЛЬЧЕНКО

аспірант кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ДІЯНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у 2022 р. та введення в країні воєнного стану спричинило не тільки суттєве зростання суспільної небезпечності вже криміналізованих діянь, а й появу та значне поширення інших суспільно небезпечних діянь. Верховною Радою з початку зазначеного вторгнення прийнято понад 20 законів про внесення змін та доповнень до КК України.

Так, було посилено кримінальна відповідальність за такі діяння, вчинені в умовах воєнного стану, як державна зрада та диверсія (ст. ст. 111, 113 КК України), корисливі кримінальні правопорушення проти власності (ст. ст. 185-187, 189-191 України), несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК України). Також встановлена кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України), незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України), особливо обтяжуючою обставиною якого є його вчинення під час воєнного стану, тощо.

Наявний воєнний стан визнається особливо обтяжуючою обставиною більшості військових кримінальних правопорушень.

Отже, нормотворча діяльність Верховної Ради України свідчить про визнання законодавцем наявності воєнного стану такою обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність за окремі кримінальні правопорушення.

Держава в особі Верховної Ради України (п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України) на основі імперативного методу регулювання системою норм кримінального права визначає на засадах верховенства права (ч. 1, 2 ст. 8 Конституції України) вичерпний перелік видів і ознак кримінальних правопорушень та засобів кримінальної відповідальності [1, с. 12].

Зазначене визначення Верховною Радою України переліку видів і ознак кримінальних правопорушень повинно враховувати фактори, що обумовлюють криміналізацію суспільно небезпечних діянь в умовах воєнного стану (її обсяг, характер та способи). До них, зокрема, належать необхідність кримінально-правового захисту безпеки людини та суспільства в умовах воєнного стану, поява нових видів та високий ступінь суспільної небезпечності діянь, які вчиняються з використанням умов воєнного стану, достатня поширеність зазначених діянь, їх тотожність та можливість ефективної реакції на них заходами кримінально-правового характеру, наявність правоохоронної системи, здатної реагувати на вчинення суспільно небезпечних діянь в умовах воєнного стану, сприйняття суспільством доцільності криміналізації цих діянь.

Обґрунтування визнання воєнного стану обставиною, яка обтяжує окремі кримінальні правопорушення, потребує встановлення її впливу на ступінь суспільної небезпечності кримінально-протиправних діянь у межах не тільки всієї України, а й на окремих частинах території України: тимчасово окупованих, деокупованих, неокупованих.

Так, 03 березня 2022 р. Верховною Радою України прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», яким посилена кримінальна відповідальність не тільки за мародерство (ст. 432 КК України), а й за кримінальні правопорушення проти власності корисливої спрямованості (ст. ст. 185-187, 189, 191 КК України) [2].

На момент прийняття зазначеного закону такий фактор необхідності посилення криміналізації правопорушень проти власності корисливої спрямованості в умовах воєнного стану, як сприйняття суспільством, був беззаперечним, оскільки мали місце непоодинокі

випадки самоправної розправи громадян над так званими «мародерами» – особами, що вчиняли викрадення чужого майна з використанням обстановки воєнного стану на початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України.

Разом з тим, на сьогодні виникає питання щодо тотожності ступеня суспільної небезпечності посягань на власність в умовах воєнного стану (незалежно від місця вчинення такого посягання на всій території України) та аналогічних посягань з використанням умов воєнного стану.

Так, колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду 28 березня 2023 р. у справі № 722/594/22 зазначила, що тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» без врахування інших умов призводить до того, що будь-яка крадіжка розглядається як тяжкий злочин, і це спотворює саме поняття «тяжкого злочину». При цьому суди не встановлюють, що воєнний стан будь-яким чином впливав на вчинене правопорушення [3].

Погоджуємось з доцільністю розмежування понять «умови воєнного стану» і «використання умов воєнного стану» та диференціації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності залежно від використання або невикористання зазначених умов. При цьому використання умов воєнного стану доцільно визнавати обставиною, яка обтяжує кримінальну відповідальність за вчинене діяння.

1. Баулін Ю. В. Особливості кримінально-правового регулювання в Україні під час воєнного стану. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія»* (м. Одеса, 9 груд. 2022 р.). Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА». 2022. С. 12–15.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>.

3. Масштаб застосування тяжких покарань за крадіжку мимоволі нагадує застосування «закону про 5 колосків», – судді ВС звернули увагу на проблему тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану». *Судово-юридична газета*. URL : <https://sud.ua/uk/news/publication/286264-masshtab-primeneniya-tyazhkih-nakazaniy-za-krazhu-neproizvolno-napominaet-primeneniye-zakona-o-5-koloskakh-sudi-vs-obratilivnimanie-na-problemu-tolkovaniya-priznaka-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya>.

УДК 343.234

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/561-563

Рубен АНТОНЯН
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ст. 43-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації спричинило появу великої кількості новел у вітчизняному кримінальному законодавстві. Такі зміни пов'язані із необхідністю підвищення ефективності норм кримінального закону в частині протидії такому вторгненню.

Однією з таких змін, відповідно до Закону України від 15 березня 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» [1], є поява серед обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, у Розділі VIII Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК) нової обставини, передбаченої ст. 43-1, що отримала назву «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України».

Включення так званого «бойового імунітету» до переліку обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, обумовлено необхідністю забезпечення можливості здійснення збройної відсічі ворожим підрозділам та їх окремим особам всіма можливими засобами, але при цьому не повинно відбуватись порушення кримінально-правових заборон.

Наприклад, під час збройного протистояння з ворогом військовослужбовець разом з вбивством російських військових змушений знищити або пошкодити майно, що належить цивільним особам. З приводу кваліфікації такого випадку В. Хашев зазначає, що «зовні таке діяння містить, зокрема, і ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194 КК «Умисне знищення або пошкодження майна», тобто потребує відповідного реагування з боку вітчизняних правоохоронних органів. Проте руйнування будинків мало на меті досягнення значної суспільно корисної мети – знищення підрозділу окупаційних військ, а тому особа, яка зруйнувала будинки громадян, не повинна підлягати кримінальній відповідальності. Але на підставі якої саме обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, слід приймати рішення про її непритягнення до кримінальної відповідальності, визначити було досить складно. Можна сказати, що це необхідна оборона (ст. 36 КК) або крайня необхідність (ст. 39 КК), а можливо й діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 КК)» [2, с. 49]. Тому саме для урегулювання таких випадків, з тим щоб не обмежувати осіб, які здійснюють відсіч збройної агресії росіян, та представників інших держав у виборі можливих, найбільш прийнятних, варіантів поведінки, було необхідним законодавче закріплення «бойового імунітету» у ст. 43-1 КК.

Водночас при застосуванні положень ст. 43-1 КК можуть виникати певні проблемні питання. Спробуємо проаналізувати деякі з них, з тим щоб запропонувати власні варіанти розв'язання таких проблем.

Насамперед доцільно чітко визначити категорії осіб, які можуть скористатись правом на «бойовий імунітет».

Зважаючи на те, що право на «бойовий імунітет» впливає зі ст. 65 Конституції України, відповідно до якої захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [3], правом на його застосування наділені всі без виключення громадяни України, незалежно від того, чи перебувають вони на службі у лавах Збройних Сил України, правоохоронних органах або взагалі не мають жодного відношення до сил оборони.

Водночас проблеми можуть виникнути, якщо діяння, що зовні підпадають під дію ст. 43-1 КК, будуть вчинені іноземцем або особою без громадянства. Питань не має бути, якщо такі іноземці або особи без громадянства перебувають на службі у лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України. Але як бути, якщо відповідні дії вчинено будь-якими іншими іноземцями, незалежно від того, чи вони працівники дипломатичних місій, правоохоронних органів цих держав, чи звичайні цивільні громадяни?

На нашу думку, визначальним має бути не статус суб'єкта застосування «бойового імунітету», а мета – відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни саме проти держави Україна. Тобто, наприклад, не може підпадати під ст. 43-1 КК діяння громадянина Республіки Молдова, який заподіяв шкоду життю особи з метою стримування збройної агресії будь-якої держави, у тому числі й України, проти Республіки Молдова. Він може скористатись таким імунітетом лише для захисту держави Україна.

Тому, щоб у подальшому не виникло подібних питань, диспозиція ч. 1 ст. 43-1 КК бажано уточнити положенням щодо спрямованості відсічі та стримування збройної агресії саме проти держави Україна: «...спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни проти держави Україна...».

Дискусійні питання можуть також виникнути при застосуванні положень ч. 3 ст. 43-1 КК. Так, не є кримінально караними діяння особи, яка застосовує зброю (озброєння), бойові припаси або вибухові речовини проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [4]. З дослівного тлумачення тексту кримінального закону впливає, що для того щоб отримати «бойовий імунітет», застосовувати відповідні засоби стримування дозволяється проти як мінімум двох осіб. Проте під час ведення бойових дій можуть виникати випадки, коли у конкретній ситуації зброю необхідно застосувати лише проти однієї особи, яка здійснює збройну агресію проти України. І на такі випадки також має розповсюджуватись дія «бойового імунітету», оскільки від зміни кількості осіб, щодо яких здійснюється правомірне застосування засобів стримування, сутність діяння не змінюється. Тому в зазначеній нормі відповідне положення доцільно викласти у наступному вигляді: «...проти особи, яка здійснює збройну агресію проти України...».

На нашу думку, пропоновані законодавчі зміни до ст. 43-1 КК сприятимуть покращенню правового захисту осіб, які здійснюють відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої будь-якої країни, оскільки будуть забезпечувати їхній бойовий імунітет.

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5>.

2. Хашев В. Г. Окремі аспекти звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з виконанням обов'язку щодо захисту вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 20 квіт. 2022 р.). Київ ; Львів ; Дніпро, 2022. С. 49–50.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

УДК 343.722

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/563-564

Тетяна БОРИСЕНКО

ад'юнкт кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ПРОДАЖ ТОВАРІВ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

В умовах сьогодення неймовірно складно захищати наш суверенітет, територіальну цілісність та конституційний лад, так як в Україні діє воєнний стан [2].

Наші військові, прикордонники, поліцейські кожного дня ризикують своїм здоров'ям та життям, захищаючи рідну землю від російської навали. Чималих зусиль докладають і наші рятувальники, рятуючи життя людей, які страждають від постійних обстрілів. Не стоять осторонь і волонтери, які доставляють з Європи та інших країн вантажі з товарами (предметами) гуманітарної допомоги (продукти харчування, одяг, медикаменти, засоби індивідуального захисту, транспортні засоби та ін.). Така допомога підтримує національну безпеку України в умовах воєнного стану.

На жаль, одні допомагають, а інші роблять все, щоб наша країна програла цю війну. Такі люди замість того, щоб допомагати іншим, наживаються на людському горі, задовольняючи власні потреби.

В Україні поширеними є випадки крадіжок товарів (предметів) гуманітарної допомоги. За такі дії передбачена кримінальна відповідальність за ст. 201-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». І так як в Україні наразі діє воєнний стан, то такі дії на практиці кваліфікуються за ч. 3 ст. 201-2 КК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 201-2 КК України дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Згадана стаття передбачає вчинення таких дій, як: продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі.

В примітці зазначено, що дії вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо

загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [3].

На сьогодні це понад 529 тис. 900 гривень. [4 ; 5] Це чимала сума для притягнення до кримінальної відповідальності. На нашу думку, мінімальну межу для притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 201-2 КК України необхідно зменшити.

Якщо звернутися до статистичних даних, то у 2023 році зареєстровано 189 кримінальних правопорушень за ч. 3 ст. 201-2 КК України, із них: у 36 кримінальних провадженнях особам повідомлено про підозру, 25 проваджень спрямовано до суду з обвинувальним актом, 60 проваджень закрито. Станом на 01.02.2024 зареєстровано 16 кримінальних правопорушень за ч. ст. 201-2 КК України, одне з проваджень спрямовано до суду з обвинувальним актом [6]. Це, в свою чергу, говорить про поширеність таких фактів.

Проаналізувавши вироки у справах цієї категорії, можна побачити, що більшість із них – це факти продажу товарів (предметів) гуманітарної допомоги, призначеної для забезпечення життєво необхідним наших військових (продукти харчування, транспортні засоби, військова амуніція, медикаменти тощо).

В Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2023 рік знайдено 15 вироків, відповідно до яких дії осіб за продаж товарів гуманітарної допомоги, які призначалися для військових, кваліфіковано за ч. 3 ст. 201-2 КК України [7].

На превеликий жаль, це не всі факти, є й інші, які залишилися поза обліком або кваліфіковані за іншими статтями КК України.

Виявлення та документування таких фактів є вкрай важливим.

Звісно, ст. 201-2 КК України розміщена у розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності», а не у розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України». Проте це не означає, що поширеність незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги не спричиняють негативних наслідків для національної безпеки України. Коли гуманітарна допомога не доходить до своїх адресатів, зокрема військових та людей, які постраждали внаслідок загарбницьких дій РФ, або надходить не у відповідному обсязі, це може похитнути нашу стійкість та віру в перемогу. Якщо думати про наживу та задоволення власних потреб, а не про об'єднання сил задля перемоги над ворогом, то це може призвести до зневіри серед населення.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 08 листопада 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3429-20#Text>.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n8012>.

5. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09 листопада 2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>.

6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1>.

УДК 343+323

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/565-566

Юрій ГАРКУША

ад'юнкт кафедри кримінального
права та криминології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МОЖЛИВІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Десять років триває діяльність Верховної Ради України у напрямі формування кримінально-правової політики держави, спрямованої на подолання викликів та загроз її суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, пов'язаних із розпочатою росією 2014 року збройною агресією проти України.

Кримінально-правова політика як тактико-стратегічний компонент державної правової політики має важливу для кримінального права в цілому місію – саме нею визначаються офіційні напрями змін у кримінальному праві [1].

Розв'язана російською федерацією в Україні війна поставила перед країною багато раніше не притаманних як зовнішній, так і внутрішній державній політиці питань, зокрема, щодо необхідності формування кримінально-правової політики на неокупованих, деокупованих та окупованих територіях в умовах впровадженого воєнного стану.

Формування та реалізація кримінально-правової політики держави відбувається на всій території України. Проте реалізація цієї політики залежить від значної кількості факторів, до яких належить і можливість правоохоронних, судових та інших органів державної влади України здійснювати свої функціональні обов'язки у повному обсязі на різних частинах території України: неокупованій, деокупованій та окупованій.

Внесені з 24 лютого 2022 р. зміни та доповнення до кримінального законодавства України свідчать про відсутність на сьогодні диференційованого підходу законодавця до криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь залежно від фактичного статусу тієї чи іншої частини території України: неокупована, деокупована, окупована.

На сьогодні нормативне регулювання державної політики на різних частинах території України частково закріплене Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 [2] та підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Планом заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1171 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2023 р. № 288-р) [3], постановою Кабінету Міністрів України «Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції» від 12 травня 2023 р. № 486 [4].

Частина 1 ст. 4-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» до цілей державної політики на тимчасово окупованій території відносить, зокрема, забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі [2].

Таке забезпечення можливе шляхом внесення до законодавства України змін та доповнень, які б враховували статус тієї чи іншої частини території держави залежно від наявності або відсутності її окупації.

У чинному КК України окупація деяких територій країни врахована як обов'язкова ознака окремих кримінальних правопорушень, як-от: колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2), катування (ст. 127), насильницьке зникнення (ст. 146-1), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї (ст. 332-1), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2), порушення законів та звичаїв війни (ст. 438) [5].

Проте врахування статусу території України залежно від наявності або відсутності її окупації не закріплене положеннями Загальної частини КК України, яка визначає відповідні загальні підходи до кримінально-правової політики України, зокрема щодо осіб, які вчинили діяння, передбачені КК України, на тимчасово окупованих територіях.

Так, наприклад, обов'язковою ознакою окремих форм колабораційної діяльності є добровільність вчинення діяння. Однак реалії окупації територій України свідчать про масовий характер фізичного та психологічного примусу місцевого населення з боку російських окупантів: катівні, «підвали», масові поховання тощо. І все це відбувається на фоні фізичного знищення «незгодних» з окупаційною владою, що має на меті передусім залякування якомога більшої частини населення [6].

Вищезазначені фактори впливають на вирішення питання щодо добровільного характеру відповідних форм колабораційної діяльності, а також на наявність таких обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, як-от: крайня необхідність, фізичний або психічний примус.

Аналіз вироків судів щодо форм колабораційної діяльності, пов'язаних з добровільним зайняттям громадянином України тих чи інших посад на тимчасово окупованих територіях, свідчить про переважання проваджень щодо осіб, які добровільно обіймали посади у незаконних органах влади на тимчасово окупованих територіях, але при цьому не виконували організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій (ч. 2 ст. 111-1 КК України). При цьому більшість таких проваджень завершуються укладанням угоди про визнання винуватості.

Разом з тим зазначені вирoki обмежуються констатацією факту добровільності дій винної особи, не акцентуючи уваги на відсутності фізичного або психічного примусу з боку представників країни-агресора.

Так, типовим є наступне формулювання дій винного у колабораційній діяльності, передбаченій ч. 2 ст. 111-1 КК України: «В серпні 2022 р. ОСОБА_3, перебуваючи на території тимчасово окупованого збройними формуваннями Російської Федерації с. Східне Херсонського (колишнього Білозерського) району Херсонської області, будучи громадянкою України, на пропозицію невстановленої особи № 1, яка на той час обіймала посаду голови «військово-цивільної адміністрації Музиковської територіальної громади», що створена представниками держави-агресора Російської Федерації на тимчасово окупованій території с. Східне Херсонського району (колишнього Білозерського району) Херсонської області, добровільно надала згоду на зайняття посади «соціального працівника Східненської сільської ради» [7].

Пропонуємо доповнити примітку до ст. 111-1 КК України спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності, який передбачити у пункті 5 у такій редакції: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила дії, передбачені частинами 1-7 цієї статті, якщо вони були вчинені під реальною загрозою смерті чи тяжких тілесних ушкоджень щодо цієї особи чи членів її сім'ї».

Крім того, пропонуємо у Загальній частині КК України передбачити особливості кримінальної відповідальності, звільнення від неї та покарання, застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили діяння, передбачені КК України, на тимчасово окупованих територіях.

1. Балобанова Д. О. Ідеологічна складова кримінально-правової політики. *Правова політика України: історія та сучасність : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. семінару* (м. Житомир, 06 жовт. 2023 р.). Житомир, 2023. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/6.pdf>.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

3. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04 квітня 2023 р. № 288-р. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-planu-zakhodiv-z-realizatsii-s288-40423>.

4. Про підготовку до дій із стабілізації ситуації на деокупованих територіях Донецької і Луганської областей та їх реінтеграції : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 486. *Урядовий портал*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pidgotovku-do-dii-iz-stabilizatsii-sytuatsii-na-deokupovanykh-terytoriakh-donetskoii-luhanskoii-s486-120523>.

5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

6. Співпраця з ворогом під час окупації: які обставини виключають кримінальну протиправність? Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-z-vorohom-pid-chas-okupatsii-iaki-obstavyuny-vykliuchaiut-kryminalnu-protypravnist/>.

7. Кримінальна справа №522/4335/23. Архів Приморського районного суду м. Одеси.

УДК 343.235/6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/567-569

Артем ГОГА

аспірант кафедри
кримінального права та кримінології

Аліна ГАРКУША

доцент кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З прийняттям незалежності Україна позиціонує себе як демократична правова держава, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Вказаний принцип є засадою оптимального застосування кримінального законодавства.

Однак 24.02.2022 Указом Президента України № 64/2022, затвердженого законом України від 24.02.2022 № 2101-ІХ, з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 в Україні введено воєнний стан, строк дії якого продовжено і триває досі. У зв'язку з чим наша держава зазнає змін не тільки в практичних аспектах її функціонування, а й у законодавчій площині. Актуальних змін зазнало протягом періоду дії воєнного стану також і кримінальне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс України (далі – КК України) як кодифікований акт, і ці зміни були здебільшого направлені на посилення кримінальної відповідальності як умови збереження функціонування держави в цілому, адже кримінальне покарання має здатність утримувати громадян від вчинення кримінальних правопорушень.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 відповідні частини статей 185, 186, 187, 189, 191 КК України [1] було доповнено словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану», тим самим законодавцем посилено кримінальну відповідальність за вчинення окремих кримінальних правопорушень проти власності.

Таким чином, діяння, передбачене ч. 1 ст. 185 КК України, що до внесення вказаних змін визначалося кримінальним проступком, в умовах воєнного стану фактично стає тяжким злочином, відповідно і призначення покарання за його вчинення є суворішим. Зазначеними змінами законодавець підвищив значущість кримінально-правової охорони такого об'єкта кримінальних правопорушень, як суспільні відносини у сфері власності.

Поряд з цим варто зазначити, що кримінально-правова охорона такого об'єкта, як суспільні відносини у сфері особистої безпеки, життя та здоров'я особи, в умовах воєнного стану не підвищилась. Хоча, відповідно до Конституції України, саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2].

У зв'язку з чим актуальним є питання можливості та доцільності посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків проти життя та здоров'я особи в умовах воєнного стану.

Дослідження окресленої проблематики буде побудоване на аналізі норм чинного КК України, статистичних даних Офісу Генерального прокурора, судової практики, доктринальних підходів та публічних висловлювань адвокатів.

Варто зазначити, що суд, призначаючи покарання, враховує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. Міжнародно-правові акти визначають, що кожна держава за вчинення кримінального злочину передбачає застосування таких санкцій, які відповідають ступеню небезпеки такого злочину [3].

Так, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій є обставиною, яка обтяжує покарання.

Таким чином, ми бачимо, що умова воєнного стану під час вчинення кримінальних

проступків проти життя та здоров'я особи враховується судом лише як обставина, яка обтяжує покарання, а не як кваліфікуюча ознака.

З аналізу санкцій кримінальних проступків проти життя та здоров'я особи встановлено, що максимально суворим покаранням є обмеження волі на строк до п'яти років (ч. 4 ст. 134 КК України). А за вчинення таких найрозповсюджених кримінальних проступків проти життя та здоров'я особи, як умисне легке тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 125 КК України) та побої і мордування (ч. 1 ст. 126 КК України), законодавець взагалі не передбачив можливості призначення покарання у вигляді обмеження волі.

Вироком Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 29.01.2024 у справі №205/13016/23 обвинуваченому ОСОБА_4 за вчинення умисного легкого тілесного ушкодження, а саме за завдання чотирьох ударів в область обличчя потерпілого, внаслідок чого у останнього виникли легкі тілесні ушкодження у вигляді синця – на верхній та нижній повіках лівого ока; садна – на нижній повіці лівого ока, призначено покарання у вигляді 80 (восьмидесяти) годин громадських робіт. Дата вчинення кримінального проступку 18.11.2023, а судом навіть не встановлено такої обставини, що обтяжує покарання, як вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій [4].

На нашу думку, суд міг не врахувати таку обставину у зв'язку з тим, що, як правильно зазначено Н. Габлей, досить сумнівною видається позиція законодавця залишити дану обтяжуючу обставину виключно для злочинів і фактично позбавивши цим обтяжувати покарання за вчинення кримінальних проступків в умовах воєнного стану [5, с. 415].

Що ж до кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України, який в умовах воєнного стану є тяжким злочином, передбаченим ч. 4 ст. 185 КК України, за його вчинення передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Так, вироком Комунарівського районного суду м. Запоріжжя від 22.02.2024 у справі № 333/10061/23 обвинуваченому ОСОБА_3 за вчинення закінченого замаху на таємне викрадення чужого майна (крадіжка) в умовах воєнного стану судом призначено покарання у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі зі звільненням останнього від відбування покарання з випробуванням та встановленням іспитового строку 1 (один) рік. При цьому майнова шкода обвинуваченим ОСОБА_3 була завдана в розмірі 837,04 грн [6].

Відповідно до ч. 1 ст. 56 КК України громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування.

Згідно ж з п. 1 ст. 61 КК України покарання у виді позбавлення волі полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Отже, можна побачити досить суттєву різницю в покаранні у вигляді громадських робіт та позбавлення волі. Проте, як зазначено адвокатом А. Анищенко, якщо покласти на одні ваги життя або здоров'я людини, а на другі – спричинення майнової шкоди некваліфікуючого розміру, то рівності не буде [7].

Крім цього, дослідження, проведене В. Бойком, показало, що більша частина злочинців, засуджених за тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи, раніше мали проблеми із законом. У ході вивчення ним кримінальних справ встановлено, що 33,1 % осіб чоловічої і 4 % осіб жіночої статі на момент вчинення нового насильницького злочину мали незняту або непогашену судимість; 16,5 % злочинців були несудимими з огляду на ст. 89 КК України. Як уявляється, факт наявності попередньої судимості в особі є вагомим чинником, що сигналізує про високу імовірність вчинення нового насильницького злочину, а отже, і про необхідність відповідної уваги з боку правоохоронних органів [8, с. 160].

Таким чином, підсумовуючи проведені дослідження, беручи до уваги викладене, а також те, що більшість кримінальних проступків, передбачених ч. 1 ст. 125 та ч. 1 ст. 126 КК України, вчиняються з неконкретизованим (невизначеним) умислом, можна зробити висновок, що вчинення кримінальних проступків проти життя та здоров'я особи є передумовою вчинення більш тяжких насильницьких злочинів, а тому посилення кримінально-правової охорони здоров'я особи є вкрай актуальним питанням. Однак внесення змін до КК України щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків проти життя та здоров'я особи є досить важливим питанням, яке потребує зваженого та пропорційного вирішення.

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03 березня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>.
2. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.
4. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 205/13016/23 від 29.01.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116591734>.
5. Габлей Н. Г. Окремі аспекти посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 414–417. URL : http://www.lsej.org.ua/2_2023/97.pdf.
6. Вирок Комунарівського районного суду м. Запоріжжя у справі № 333/10061/23 від 22.02.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117193073/>.
7. Анищенко А. «Під один гребінець», або воєнний стан і проблеми правозастосування під час кваліфікації кримінальних правопорушень. *Vashe Pravo*. URL : <http://vashe-pravo.com.ua/pid-odin-grebinesec-abo-voynnij-stan-i-problemi-pravozastosuvannya-pid-chas-kvalifikaci%D1%97-kriminalnix-pravoporushen/>.
8. Бойко В. В. Основні кримінологічні риси злочинця, який вчиняє тяжкі насильницькі злочини проти життя та здоров'я особи в особливо великому місці. *Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача. Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 156–168.

УДК 343.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/569-571

Вікторія ГОЛОБОРОДЬКО

аспірант кафедри
кримінального права та кримінології

Аліна ГАРКУША

доцент кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ст. 161 КК УКРАЇНИ

Диспозиція стаття 161 Кримінального кодексу України (далі –КК України) визначає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їхньої національної належності. Водночас КК України не має чіткого тлумачення національності, хоча містить таке визначення щодо регіональної приналежності. Статистика судових вироків вказує на те, що через таку невизначеність і багатозначність рішення щодо захисту прав громадян, гарантованих статтею 161 КК України в аспекті рівноправності щодо їхньої національної належності, наявний низький відсоток завершених кримінальних проваджень і мізерний відсоток завершених справ проваджень із рішеннями про умовне чи реальне покарання. Саме тому для визначення терміна «національність» необхідно провести ретельний аналіз українського та міжнародного законодавства щодо дефініцій «нація» і «національність», а також здійснити пошук імовірних визначень щодо розуміння цих термінів науковцями, які досліджують проблеми етносів, націй та національних відносин. Сутність проблеми зводиться до того, що за відсутності чітких законодавчих норм виникає потреба подолати перешкоди щодо реалізації права громадян на захист рівноправності залежно від їхньої національної належності, формулюючи критерії і ознаки для визначення терміна «національність» для пізнання порушення рівноправності та відповідної протидії правопорушенню.

Один із первинних законодавчих актів, який класифікують за аналогією з Договором

про Євросоюз чи Хартією ЄС про основні права в Україні, є Декларація про державний суверенітет України. Цей документ є одним із перших актів, що конституціонував українську державність, він містить чітко визначену формулу визнання національності та ролі нації у суспільстві. В документі зазначається, що Україна є «суверенна національна держава», яка створена внаслідок «здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення». Тобто, формулювання містить пункт про захист і охорону національної державності українського народу. Також у другому розділі Декларації згадується про те, що «громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України». Однак ці диспозиції Декларації не мають чітких тлумачень та ознак, що дозволили б їх застосовувати в аспекті захисту прав та інтересів громадян у межах реалізації статті 161 КК України.

Стаття 11 Конституції визначає, що «держава сприяє консолідації та розвитку української нації... а також розвитку... всіх корінних народів і національних меншин України». Це тлумачення не уточнює, а, навпаки, поглиблює правову невизначеність поняття «нація» в законодавстві, адже, за логікою тексту статті, є окрема українська нація, корінні народи та національні меншини. І ці три складові етнічної різноманітності є виокремленими із поняття «нація», оскільки в тексті використано сполучникову форму, що вказує на рівнозначність цих суб'єктів.

Не додає визначеності і стаття 300 Цивільного Кодексу України, яка опосередковано вказує на відсутність закріплених та сформульованих позицій закону щодо поняття «нація» і «національність», оскільки, згідно з текстом кодексу, гарантується право фізичної особи на збереження своєї національної самобутності і право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності. Таким чином, текст Цивільного кодексу України вказує на наявність у фізичної особи за фактом її існування національних ознак, які не набуваються і жодною мірою не є врегульованими законом, ознак особи чи групи людей. Це є наслідком аналізу тексту статті, де вказано лише про таку дію, як «збереження» національної самобутності, але не про її набуття, закріплення чи позбавлення. Ця термінологічна плутанина частково розв'язана відповідною судовою практикою [1, с. 1].

Правова позиція судової гілки влади зафіксована у Постановках Великої Палати Верховного Суду, в яких, зокрема, вказано, що національна належність визначається особисто особою і є особистим актом, не пов'язаним із зовнішніми впливами. Також Верховний Суд ВС підкреслює, що національність громадянина може вільно обиратись чи відновлюватись без будь-якої залежності від рішення державного органу [2, с. 1; 8, с. 1].

Статті профільного закону «Про корінні народи України» визначають, що якщо мова йде про корінні народи України, то належність до них визначається через низку ознак: автохтонність етнічної спільноти, формування спільноти на території сучасної України, наявність власної мови і культури, представницьких органів на основі традиційних, культурних або соціальних особливостей народу. Також до ознак включено самовизначеність осіб як представника корінного народу України. Крім того, корінний народ не може мати власної держави за межами кордонів України. Закон визначає, що до цього переліку включено кримських татар, караїмів, кримчаків [3, с. 1].

Більшістю тлумачних та інших довідково-словникових видань з української мови має свій перелік ознак, який вказує на наявність нації чи національних ознак. Характерним визначенням є формула, наведена в академічному «Словнику української мови». Нація є словом, похідним від латинського «*patio*», тобто плем'я або народ. Імовірно, саме таке формулювання спонукало авторів Конституції та інших законів України вживати політично нейтральний термін «народ», а не «нація». Разом з тим, автори статті вказують, що нація є спільнотою людей із певними стійкими рисами, що поєднана спільною мовою, територією, економічними зв'язками та спільними рисами культури. Як бачимо, характерною відмінністю є поява ієрархічності розвитку спільноти від народу до нації, де нація є вищим проявом розвитку стійкої людської спільноти [4, с. 614].

Й.-Г. Гердер, якого вважають одним із засновників поняття «нація» у сучасному розумінні та автором конструкта, що пояснює цю взаємодію у суспільстві, позначає нацією природну та історичну єдність індивідуумів, що мають спільність звичаїв, традицій, мови, релігії, а також спільноту, що має єдине відчуття і уявлення про майбутній розвиток цієї спільноти. Такі визначення вказують на те, що належність до національних ознак, дійсно, є критеріально більше здобутком самовизначеності, але не правової регуляції. Водночас ознаки, які характеризують цю національну визначеність і світоглядність, можна цілком усвідомлено розуміти, відчувати, бачити, оцінювати [5, с. 247].

О. Бочковський, один із найвизначніших теоретиків української націології, вважає,

що, окрім всіх інших об'єктивних чинників, що формують «модерну націю», тобто сучасні національні спільноти, останні обов'язково мають демонструвати національну свідомість та волю до незалежного існування. Народ, як вважає дослідник, є лише підготовчим етапом формування спільноти, яка має спільні історичні, природні, кровні зв'язки, територіальну спільність, мову, культуру, релігію [6, с. 8–9, 178–179].

Сутність вищевикладеного зводиться до вказаних дефініцій та говорить про те, що в законодавчій площині поняття нації та національності не існує. Саме тому єдиним реальним джерелом, яке може задовольнити пошуки відповідей на питання визначення поняття «нації» для чіткого формулювання контексту статті 161 КК України, є спроба звернутися до норм глобального, міжнародного права. Статут ООН говорить про об'єднання націй у спільне глобальне об'єднання з метою «знову утвердити віру в основні права людини... і в рівність прав більших та малих націй» [7, с. 5]. Що характерно, у текстах ООН немає чіткої визначеності щодо змісту слова «нація» і «народ», проте простежується чіткий поділ між націями як спільнотами, що мають державність, і народами, які не обов'язково таку мають.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що єдиним способом вирішити перелічені проблеми є встановлення чітких критеріїв щодо роз'яснення того, що таке є національна належність. Це можна виконати у вигляді примітки до відповідної статті, як це на сьогодні виконано щодо регіональної належності громадянина. Ще одним варіантом вирішення виявленої проблеми може бути ухвалення окремого законодавчого акта, який би чітко роз'яснив поняття нації. Такі зміни дозволили б значно поліпшити ефективність розслідувань та винесення вироків судом щодо небезпечного кримінального правопорушення, яке є важливими чинником національної безпеки та гарантування прав і свобод громадян в державі.

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 810/2732/18 від 11.09.2019. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573534>.

3. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.

4. Німчук В. Словник української мови. Київ : ВЦ «Просвіта», 2016. 614 с.

5. Європейський словник філософій: лексикон неперекладностей / пер. з фр. А. Васильченка та ін. Київ : Дух і літера, 2011. Т. 2.

6. Бочковський О. Вступ до націології : курс лекцій. Регнесбург, Франкфурт : Укр. техн.-госп. ін-т, 1947.

7. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

УДК 343.541

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/571-573

Олена ГОЛУБ

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології

Валентин ЛЮДВІК

доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Вторгнення російської федерації на територію України поставило перед державною владою України, українським народом та усім людством цілий перелік нових викликів, серед яких внесення змін до Кримінального Кодексу України та законодавства в цілому.

На окупованих та вже деокупованих територіях України було зафіксовано безліч

злочинів, скоєних російською армією проти людства, серед яких і кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості – сексуальне насильство.

Законом України від 06.12.2017 № 2227-VIII, було внесено, з-поміж іншого, істотні зміни до Кримінального Кодексу України (далі – КК України). Частина цих змін (згідно з даними офіційного сайту Верховної Ради) набули чинності 11.01.2019 та являють собою майже дослівне перенесення до КК України окремих положень ст. 36 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи тільки 20 червня 2022 р., ухваливши Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20.06.2022.

До 2019 року ст. 153 КК України мала назву «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» і передбачала відповідальність за будь-які «неприродні» статеві акти, вчинені із застосуванням насильства, та вже відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII ст. 153 КК України набула назву «Сексуальне насильство».

Сексуальне насильство – це злочин, який полягає у вчиненні будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (ст. 153 КК України).

Фактично кожна війна у світі супроводжується сексуальним насильством. У безлічі випадків зґвалтування та сексуальне насилля стають чи не найбільш поширеним способом знущань над незахищеними цивільними людьми та полоненими.

До прикладу, у документах Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, звітах Комісії експертів ООН, місії ООН, неурядових організацій сексуальне насилля виділяють як окремий вид воєнного злочину, який супроводжував етнічні чистки, масові вбивства, утримання у концентраційних таборах. Здебільшого жертвами ставали представниці жіночої статі різного віку, хоча такого насилля зазнавали і хлопчики та чоловіки. Основними формами сексуального насильства були рабство, зґвалтування та фізичне знущання. Злочини мали стихійний та організований характер, їх було скоєно під час воєнних дій, депортацій, у концентраційних таборах, перед вбивствами. Існували борделі та спеціальні табори для жінок, невеликі центри, де утримувалися жертви сексуального насилля. Подібні центри створювалися у школах, готелях, ресторанах.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України війська агресора застосовують сексуальне насильство саме як інструмент ведення війни, зокрема для залякування, помсти чи «покарання» цивільного населення на окупованих територіях. Сексуальне насильство застосовується як до жінок, чоловіків, так і до дітей.

У такий спосіб окупанти намагаються завдати шкоди українському населенню, придушити спротив та демотивувати армію. Одні історії про сексуальне насильство стали відомі вже після деокупації населених пунктів, інші нам ще доведеться розслідувати аби домогтися правосуддя після звільнення окупованих регіонів України. Проте подекуди жінки й чоловіки, навіть перебуваючи на окупованих територіях і в зоні бойових дій, шукають можливості розповісти про насильство, скоєне військовими рф.

Офіційна статистика злочинів у розрізі сексуального насильства на окупованих та деокупованих територіях України станом на лютий 2024 р. відсутня, але численні факти знущань над українцями відомі та висвітлені у вітчизняних та зарубіжних засобах масової інформації.

Так, стала відома життєва історія полонянки Людмили Гусейнкової, яка більше трьох років була в полоні на тимчасово окупованій території: спочатку – у відомій жорстоким поведінням із затриманими українцями, серед якого і сексуальне насильство, тюрмі «Ізоляція», а потім – у Донецькому СІЗО. Жінка наголошує: «Ми – не жертви. Ми – люди, які змогли вижити». Їй вдалося повернутися 17 жовтня 2022 р. під час так званого «великого жіночого обміну» – тоді звільнили 108 осіб полонянок [1].

Виникає доцільне питання, як саме кваліфікувати ці злочини – за ст. 153 КК України «Сексуальне насильство» чи за ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни».

Варто зауважити, що ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» дає можливість притягнути до відповідальності комбатантів за вчинення насильства, у тому числі сексуального насильства стосовно жінок, чоловіків та неповнолітніх осіб.

«Ця стаття не містить деталізації щодо вчинення насильства як складової поняття «порушення законів та звичаїв війни». Тому для наповнення змісту об'єктивної сторони злочину, передбаченого в ст. 438 КК України, слід звертатися до договірного та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. За наявності контекстуального зв'язку насильства з

діями, які заборонені міжнародним правом та визнаються його серйозними порушеннями, є всі підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни», – наголосила у своєму інтерв'ю суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Н. Стефанів [3].

Стаття 438 КК України є основою для кваліфікації воєнних злочинів, при тому що у КК України немає такого терміна, утім, у міжнародному праві воно є визнаним. Наразі необхідна правова оцінка конкретних форм порушень законів та звичаїв війни, що вчинюються щодо цивільного населення на окупованих територіях, про які йшлося вище, варто зазначити, що розпочата законотворча робота в напрямі вдосконалення редакції ст. 438 КК України має бути продовжена, оскільки чинна редакція статті не повною мірою відповідає запитам слідчої та судової практики саме через використання узагальнюючих юридичних конструкцій.

Ідеться про Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27.12.2019. Вказаним законопроектом передбачено нову редакцію статті 438 «Воєнні злочини проти особи». Так, частиною 2 встановлюється відповідальність за умисне вчинення (заподіяння) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру стосовно особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, певних діянь, зокрема діянь, що посягають на людську гідність (п. 5); за згвалтування, сексуальну експлуатацію, примушування до зайняття проституцією, примусову вагітність, примусову стерилізацію або будь-яких інші форми сексуального насильства (п. 8) [8].

Вказаний законопроект в цілому отримав схвалення від Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом, натомість були висловлені слушні зауваження Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України. Проте станом на 27.02.2024 року проект не було прийнято. Видається, що доопрацювання цього законопроекту зараз на часі.

Таким чином, ст. 153 КК України не розповсюджується на комбатантів та не спроможна досягти повною мірою правосуддя, тож доцільним є притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України. В той же час, для більш зручного застосування ст. 438 КК України на практиці необхідно викласти її в новій редакції з уточненням об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

1. Сексуальне насильство на окупованих територіях - елемент тероризму і пригнічення спротиву. Як покарати злочинців? *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3747968-seksualne-nasilstvo-na-okupovanih-teritoriah-element-terorizmu-i-prignicenna-sprotivu-ak-pokarati-zlocinciv.html>.

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

3. Ст. 438 КК дає можливість притягнути до відповідальності комбатантів за вчинення і сексуального насильства стосовно жінок. *Адвокат Пост*. URL : <https://advokatpost.com/st-438-kk-daie-mozhlyvist-pryiahnuty-do-vidpovidalnosti-kombatantiv-za-vchynennia-i-seksualnoho-nasylstva-stosovno-zhinok/>.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

5. Воєнний стан // *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004.

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 2689 від 27.12.2019. *Верховна Рада України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804.

УДК 343.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/574-576

Ганна ДЗИГОВСЬКА
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ст. 410 КК УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України [1].

Станом на сьогодні ефективна реалізація перелічених функцій є не просто важливою умовою розвитку нашої Батьківщини – вказані напрями роботи є життєво важливими для всього Українського народу. Кожного дня рашистські окупанти роблять численні спроби силою зруйнувати нашу державу та націю, демонструючи виняткову жорстокість та цинізм (особливо коли жорстокі вбивства мирного населення, катування, грабежі, злочини проти статевої свободи та недоторканості людини тощо супроводжуються кремлівськими наративами про «братські народи» або навіть «один народ»).

Відважні дії українських військовослужбовців, інших захисників та всього Українського народу продемонстрували світу, що українці – це вільна європейська нація, яка ніколи не підкориться ворогові. Крок за кроком, метр за метром наші захисники звільняють територію України від рашистських загарбників, наближаючи перемогу. При цьому очевидним є той факт, що будь-які злочини та кримінальні проступки проти воєнної безпеки нашої держави несуть підвищений рівень небезпеки та негативним чином впливають на ціну цієї перемоги.

Злочин у вигляді викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, включений законодавцем до розділу XIX Особливої частини КК України. Як і решта військових кримінальних правопорушень, даний акт протиправної поведінки прямо посягає на встановлений порядок несення військової служби, заподіюючи тим самим шкоди обороноздатності держави [2, с. 738].

Варто зазначити, що обороноздатність держави співвідноситься з воєнною безпекою як частина та ціле. Вчиняючи суспільно небезпечне діяння, пов'язане з посяганням на обороноздатність держави, суб'єкт порушує воєнну безпеку (суспільні відносини, що забезпечують охорону воєнної безпеки України) [3, с. 311]. При цьому з положень Закону України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [4] випливає, що воєнна безпека є складовою більш широкої категорії – національної безпеки.

Таким чином, будь-який делікт, передбачений розділом XIX Особливої частини КК України (у тому числі і злочин, закріплений у ст. 410 цього нормативно-правового акта), заподіює шкоди такому складовому елементу національної безпеки, як воєнна безпека.

На науковому рівні питанням кримінальної відповідальності за вчинення військових злочинів та кримінальних проступків приділяли свою увагу багато вітчизняних вчених. Доречно зазначити праці Б. Бабаніна, І. Басистої, Ю. Бауліна В. Березняка, Г. Власової, М. Головка, Р. Каторкіна, М. Колодяжного, І. Митрофанова, Т. Ніколаєнко, Л. Остапенко, М. Панова, В. Сташиса, О. Столярського, В. Стратонова, В. Тютюгіна, С. Харитонова, В. Хашева, В. Шаблістого, О. Юніна та ін.

Незважаючи на це, тема кримінальної відповідальності військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно тривалий час не набувала належного висвітлення в українській юридичній літературі. Дослідження цієї проблеми проводилося лише на рівні коментарів до ст. 410 КК України. Проте в науці кримінального права багато важливих питань залишаються спірними або взагалі нерозкритими [5, с. 8].

Недостатня увага до проблем кримінальної відповідальності за вказану групу злочинів та кримінальних проступків частково пояснюється тим, що такі акти деліктної поведінки, відповідно

до офіційних статистичних даних, не були достатньо поширеними на території нашої держави, що певною мірою пояснюється високим рівнем латентності цих деліктів.

У 2010 р. В. Бодаєвський на дисертаційному рівні проаналізував питання кримінальної відповідальності військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України), розглянувши вихідні положення проблем кримінальної відповідальності військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно; об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину у вигляді викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; форми реалізації кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 410 КК України; розмежувальні ознаки названого акту деліктної поведінки від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень [5, с. 8].

У 2014 р. російська федерація відкрито здійснила ряд ворожих актів проти нашої держави, що супроводжувались підступною окупацією частини території України та розгортанням бойових дій на Донбасі за участю як російських військових, так і терористичних угруповань, дії яких повністю контролювались російською політичною елітою.

Перелічені вище події стали потужним чинником поширення на території України кримінальних правопорушень, передбачених ст. 410 КК України.

З початком злочинної широкомасштабної війни, яку російська федерація розгорнула проти України у 2022 р., ступінь суспільної небезпеки згаданого вище діяння суттєво зріс, адже у таких умовах будь-яке кримінальне правопорушення, включене до розділу XIX Особливої частини КК України, не тільки порушує встановлений порядок несення військової служби, але і створює для ворога додаткові можливості реалізовувати свої злочинні наміри як на полі бої, так і в інформаційному та політичному просторах.

Широкомасштабна війна стала негативним чинником, що вплинув на поширення переліченого кола злочинів. Так, зокрема, якщо у період з 2020 р. до 2021 рр. (включно) на території України було обліковано 375 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 410 КК України, то у період з 2022 до 2023 рр. (включно) – 479 [6].

Таким чином, за останні два роки кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у вигляді викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем зросла майже на 28 %, що свідчить про потребу в посиленні та модернізації напрямів запобігання названому акту протиправної поведінки (у тому числі шляхом внесення ряду змін до чинного законодавства про кримінальну відповідальність).

У розрізі аналізу статистичних даних викликає глибоке занепокоєння інформація, розміщена на офіційному вебсайті Державної судової адміністрації України. Так, у 2020 р. за ст. 410 КК України засуджено лише 16 осіб, у 2021 – 21, у 2022 – 16, у 2023 – 5 [7].

Отже, можна зробити висновок про те, що станом на сьогодні спостерігається певна диспропорція: кількість злочинів у вигляді викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем невпинно зростає, тоді як кількість засуджених за вчинення названого акту суспільно небезпечної поведінки зменшується.

Без сумніву, наявний стан речей свідчить про недосконалість змісту ст. 410, яка містить ряд дискусійних положень, що заважають органам досудового розслідування та суду швидко та правильно кваліфікувати дії винних, притягати їх до кримінальної відповідальності.

Неефективність ст. 410 КК України підтверджується і в частині застосування до винних тих чи інших видів покарань. Нагадаємо, кожна санкція частин ст. 410 КК України передбачає єдиний безальтернативний вид покарання – позбавлення волі на певний строк. Втім, як демонструє практика, у більшості випадків до винних у викраденні, привласненні, вимаганні військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодінні ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем не застосовується відповідне покарання [7].

Однією з проблем змісту ст. 410 КК України також є те, що, як вдало наголошує

В. Бодаєвський, законодавець однаково оцінює суспільну небезпеку корисливих посягань на військове майно загального призначення (звичайне майно, наприклад, побутове), і посягання на зброю, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, вибухові пристрої, засоби пересування, військову та спеціальну техніку, радіоактивні матеріали, наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, тобто посягання на майно, що застосовується переважно безпосередньо в бою й належить до об'єктів підвищеної небезпеки, має руйнівні та уражуючі властивості, негативно впливає на життя і здоров'я людини, а також вартість якого значно більша, ніж іншого військового майна [5, с. 11–12].

З викладеного вище слідує, що в реаліях сьогодення вкрай важливим є проведення комплексного дослідження питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 410 КК України.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків є аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення у вигляді викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Кримінальні правопорушення, пов'язані з ухиленням від призову на військову службу як акти посягання на воєнну безпеку України // *Military offences and war crimes: background, theory and practice : collective monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. P. 736–760.*
3. Каторкін Р. Окремі питання щодо співвідношення категорій «воєнна безпека» та «обороздатність держави». *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 310–312.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
5. Бодаєвський В.П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 19 с.
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
7. Судова статистика. *Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

УДК 343.615/412

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/576-577

Данііл ЖУРКО

аспірант кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО УМИСНОГО ТЯЖКОГО ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ ВІД ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Умисне тяжке тілесне ушкодження є одним з поширених кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. Проте, незважаючи на достатню слідчо-судову практику застосування норми, передбаченої ч. 2 ст. 121 КК України [1], і досі існують недоліки її застосування, що пояснюються передусім тим, що положення цієї норми містять чимало оціночних понять, є описовими та досить широкими за змістом, можуть видозмінюватись протягом часу.

Дослідження питання кримінальної відповідальності за умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення, або вчинене групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, чи з мотивів расової,

національної або релігійної нетерпимості, або вчинене на замовлення, або таке, що спричинило смерть потерпілого, на фоні латентності окремих із зазначених обтяжуючих умисне тяжке тілесне ушкодження обставин та в умовах воєнного стану в нашій державі є актуальним, має значення для науки кримінального права та практичної діяльності правоохоронних та судових органів.

В умовах воєнного стану, який введений в Україні, представниками країни-окупанта вчиняються непоодинокі випадки порушень законів та звичаїв війни – вчинення злочинів, передбачених ст. 438 КК України. Диспозиція частини першої цієї статті містить кілька можливих форм об'єктивної сторони такого злочину. При цьому наведені форми мають достатньо багато спільних ознак з кваліфікуючими ознаками умисного тяжкого тілесного ушкодження.

Так, жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням за певних умов може співпадати з ознаками умисного тяжкого тілесного ушкодження, вчиненого способом, що має характер особливого мучення. Мета залякування потерпілого або інших осіб, мотиви расової, національної або релігійної нетерпимості як ознаки умисного тяжкого тілесного ушкодження у діях представників країни-окупанта можуть свідчити про інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У зв'язку з наведеним виникає питання щодо розмежування складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121 та ч. 1 ст. 438 КК України.

При порушенні законів та звичаїв війни здоров'я потерпілої особи може бути додатковим безпосереднім об'єктом, а тяжкі тілесні ушкодження – суспільно небезпечним наслідком зазначеного діяння.

Так, наприклад, військовослужбовець збройних сил рф ОСОБА_10, будучи комбатантом та маючи обов'язки щодо належного поводження з цивільними особами, в порушення вимог ст. ст. 27, 29, 31, 32, 147 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 та ст. ст. 51, 75 Додаткового протоколу до вказаної Конвенції від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 р., розуміючи суспільно небезпечний характер своїх дій, усвідомлюючи, що ОСОБА_12 та ОСОБА_13 є цивільними особами, які перебувають під захистом, з використанням автоматичної зброї невстановленої марки та моделі, яку ОСОБА_10 мав при собі, на території чагарників поблизу господарства за адресою: АДРЕСА_4, – умисно здійснив 6 пострілів у напрямку ОСОБА_13 та ОСОБА_12, чим спричинив ОСОБА_13 тілесні ушкодження у вигляді вогнестрільних кульових сліпих поранень передньої поверхні грудей зліва з ушкодженням органів грудної порожнини та ОСОБА_12 спричинив тілесні ушкодження у вигляді вогнестрільного кульового наскрізного поранення голови з ушкодженням головного мозку, вогнестрільних кульових сліпих «глибоких» поранень в ділянці живота та вогнестрільного кульового сліпого поранення правої верхньої кінцівки біля ліктьового суглобу [2].

Задля вирішення питання розмежування складів злочинів, передбачених ч. 2 ст. 121 та ч. 1 ст. 438 КК України, на наш погляд, слід розглянути основні безпосередні об'єкти цих діянь.

Основним безпосереднім об'єктом умисного тяжкого тілесного ушкодження є здоров'я потерпілої особи, а порушення законів та звичаїв війни – безпека людства та міжнародний правопорядок. Конституцією України людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [3]. Отже, життя і здоров'я людини як біосоціальної істоти, її безпека становлять не меншу, а, виходячи з логічного тлумачення Конституції та кримінального законодавства України, ще більш вищу соціальну цінність.

Підтвердженням такого висновку є і санкції ч. 2 ст. 121 та ч. 1 ст. 438 КК України. Так, санкція ч. 2 ст. 121 КК України передбачає позбавлення волі на строк від семи до десяти років, а ч. 1 ст. 438 КК України – позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Отже, ступінь суспільної небезпечності порушення законів та звичаїв війни (ч. 1 ст. 438 КК України) є вищим за кваліфіковане умисне тяжке тілесне ушкодження, а тому у разі наявності тотожних ознак діяння ці норми співвідносяться як загальна та спеціальна, і кваліфікація вчиненого повинна відбуватись за правилами конкуренції таких норм.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Кримінальне провадження № 1-кп/728/13/24. Архів Бахмацького районного суду Чернігівської області.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

УДК 343.412

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/578-579

Олександр КУЧЕРОВСЬКИЙ

ад'юнкта кафедри

кримінального права та кримінології

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВІ В УКРАЇНІ

Широкомасштабне вторгнення військ російської федерації на територію нашої держави та вчинення ними численних звірств проти мирного населення та інших злочинів проти довкілля, інфраструктури, промислових об'єктів тощо неабияк актуалізувало всебічне дослідження воєнних злочинів, що вчиняють росіяни та їхні прибічники в Україні.

Так, за два роки військових дій кількість воєнних злочинів росії в Україні перевищила 122 000 облікованих випадків [1]. На превеликий жаль, таких діянь насправді може бути у рази більше.

Одним із аспектів дослідження воєнних злочинів є реалізація кримінальної відповідальності осіб, які їх вчиняють. Але для початку з'ясуємо, які саме кримінальні правопорушення відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК) слід відносити до такого роду злочинів.

Дослідники «воєнних злочинів» у кримінальному праві України, зокрема М. Піддубна, цілком обґрунтовано відносять до останніх наступні склади кримінальних правопорушень:

1) у Розділі XIX Особливої частини КК:

– мародерство (ст. 432);

– насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433);

– погане поводження з військовополоненими (ст. 434);

– незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435);

2) у Розділі XX Особливої частини КК:

– порушення законів та звичаїв війни (ст. 438);

– застосування зброї масового знищення (ст. 439);

– розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440) [2, с. 101].

Не оспоруємо цього переліку, оскільки дане питання не є предметом нашого дослідження, додамо, що до воєнних злочинів доцільно відносити й діяння, передбачені ст. 441 КК «Екоцид» та ч. 1 ст. 442 КК «Геноцид», які відрізняються від вищенаведених у переліку своєю масштабністю та тяжкістю заподіяної шкоди.

Отже, звернемося до кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, виявлених осіб та оголошених підозр протягом лютого 2022 р. – січня 2024 р. згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, а також винесених обвинувальних вироків, що розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень за цей самий період часу, та засуджених за цими статтями КК осіб згідно з даними судової статистики за окреслений період.

Так, за вказаний період не було обліковано жодного кримінального правопорушення, передбаченого ст. ст. 435, 439 та 440 КК.

За ст. 432 КК у 2022 р. було обліковано один випадок вчинення мародерства. Осіб, які його вчинили, виявлено не було. Відповідно, і підозри у ньому оголошено не було, оскільки провадження було закрито. Схожа ситуація і щодо ст. 434 КК, але обліковано було 2 кримінальні правопорушення.

За вчинення екоциду було обліковано 22 кримінальні правопорушення, але жодної особи з-поміж тих, які їх вчинили, не виявлено і, відповідно, підозр у них оголошено не було. Всі провадження було зупинено.

Також за період повномасштабного вторгнення обліковано 29 випадків вчинення

геноциду (ст. 442 КК). Виявлено 7 осіб, які його вчинили, та у 7 провадженнях оголошено підозри. Відповідно до судових звітів одну особу було засуджено до позбавлення волі терміном від 3 до 5 років. Причому покарання було призначено за сукупністю кримінальних правопорушень. Але у Єдиному державному реєстрі судових рішень цей вирок відсутній.

Випадків вчинення насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК) обліковано 31, у 2 провадженнях оголошено підозри, і засуджено 3 особи. Всіх звільнено від відбування покарання з випробуванням. Слід відзначити, що у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироків щодо цих осіб також відсутні.

Абсолютним лідером серед зафіксованих воєнних злочинів є діяння, передбачене у ст. 438 КК, тобто порушення законів та звичаїв війни.

Так, за період з 24.02.2024 до 31.02.2024 р. загалом обліковано 123 334 факти вчинення такого злочинного діяння. При цьому за кваліфікований вид цього діяння, що поєднане з умисним вбивством, обліковано 7956 випадків, з яких 6013 (або 75,6 %) у 2022 р. Водночас за вчинення цього діяння виявлено лише 130 осіб (з них 16 осіб за ч. 2 ст. 438 КК), підозри оголошено у 227 фактах, з яких 55 підозр – за ч. 2 ст. 438 КК.

Також за даними дослідження вироків, що розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень, станом на 20.02.2024 за цією статтею КК винесено вироків у 56 судових справах. Загалом за цими судовими справами засуджено 75 осіб, з яких 9 осіб – очно у 6 судових справах, а 66 – заочно у 50 судових справах.

Якщо розглядати зазначені судові справи за розміром призначеного покарання, то за ч. 1 ст. 438 КК загалом засуджено 67 осіб (8 – очно, 59 – заочно). Покарання у виді позбавлення волі терміном від 8 до 9 років отримали 6 осіб, а терміном від 10 до 12 років – 61 особа. За ч. 2 ст. 438 КК засуджено 8 осіб (1 – очно, 7 – заочно). З них 6 осіб отримали покарання у виді довічного позбавлення волі (1 – очно). Одну особу було засуджено до покарання у виді 14 років позбавлення волі, а ще одну – 15 років позбавлення волі.

Підсумовуючи зазначимо, що загалом за два роки військових дій станом на 31.01.2024 кількість воєнних злочинів росії, котрі обліковано, становить 123 419 випадків, з яких абсолютну більшість (99,93 %) становлять факти порушення законів та звичаїв війни, що кваліфікуються за ст. 438 КК. Проте засуджено за їх вчинення лише 75 осіб, 66 з яких заочно. Тобто фактично засуджено та відбувають покарання за вчинення воєнних злочинів лише 9 осіб. Отже, у подальшому органи кримінальної юстиції України, із залученням допомоги від правоохоронних органів інших країн цивілізованого світу, мають спрямовувати свої зусилля на притягнення всіх російських воєнних злочинців та їхніх прибічників до кримінальної відповідальності і призначення цим особам справедливого та невідворотного покарання.

1. Кількість воєнних злочинів Росії в Україні перевищує 122 000 – генпрокурор Костін. *Голос Америки*. URL : <https://www.holosameryky.com/a/kostin-voenni-zlochyny/7500095.html>.

2. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : *Право*. 2016. Вип. 40 (2). С. 98–101.

УДК 343.722

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/579-580

Владислав ЛИТВИНЕНКО

ад'юнкта кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ АСПЕКТИ НЕЗАКОННОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану у державі завжди супроводжується різними негативними явищами, такими як: нестача захисних засобів для збереження цілісності кордонів держави (військової зброї або спорядження), харчового, майнового забезпечення як для військовослужбовців, так і для мирного населення, яке було вимушено переміщено до інших регіонів для порятунку свого життя, тощо.

Наразі на території України діє військовий стан, який супроводжується вищевказаними наслідками. Аналізуючи сучасні наукові праці, можна виділити один із основних методів протидії цим наслідкам, а саме здійснення гуманітарної діяльності. На сьогодні можна окреслити два напрями гуманітарної діяльності або допомоги – це міжнародна гуманітарна допомога (надання допомоги іншими державами) та внутрішня гуманітарна допомога (проведення зборів грошових коштів для покупки необхідного та передання куплених речей особам, які потребують допомоги). Гуманітарна допомога включає безкоштовне забезпечення осіб необхідними речами (зброя, спорядження, речі, предмети побутового характеру, їжа та ін.). При цьому варто не забувати про те, що державою вирішується два важливі завдання: по-перше, сприяння діяльності щодо надання гуманітарної допомоги; по-друге, попередження зловживань у цій сфері щодо уникнення оподаткування та інших випадків незаконного переміщення цих товарів.

Надання гуманітарної допомоги ґрунтується на принципах гуманізму, нейтральності, об'єктивності та самостійності. Це означає, що допомога надається незалежно від національності, релігії, гендерної приналежності, етнічних чи політичних уподобань. Як реакція на негативні наслідки усе частішають випадки об'єднання зусиль міжнародного співтовариства у сфері гуманітарної діяльності. Україна також бере участь у таких заходах, хоча значну кількість вантажів гуманітарної допомоги, порівняно з наданням такої допомоги іншим країнам, отримує і сама [1].

Однак на сьогодні і протягом дії воєнного стану на усій території України мають місце вже непоодинокі випадки кримінально-протиправних дій із гуманітарною допомогою. Найчастіше за все зустрічається: «незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» – ст. 201-2 КК України та «продаж неіснуючих товарів (предметів) гуманітарної допомоги» – ст. 190 КК України «Шахрайство» [2].

Для більш точного висвітлення проблематики звернемося до статистичних даних зі звіту Офісу Генерального прокурора, згідно з яким було обліковано 189 кримінальних правопорушень з 01.01.2023 до 31.12.2023 за кваліфікуючими ознаками незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Станом на 30.01.2024 було обліковано 16 кримінальних правопорушень за ст. 201-2 КК України. Стосовно шахрайств, конкретних статистичних одиниць про продаж неіснуючих товарів (предметів) гуманітарної допомоги знайти не вдалося, однак було обліковано 82 609 кримінальних проваджень за ст. 190 КК України за 2023 р. [3].

Отже, досі вбачається за необхідне вдосконалення правового регулювання надання гуманітарної допомоги в Україні різними шляхами, що, відповідно, впливатимуть і на зменшення протиправних дій суб'єктами, які здійснюють гуманітарну діяльність. У сучасному правовому полі пропонують такі шляхи, як внесення змін до чинного Закону України «Про гуманітарну допомогу» та підзаконних актів на засадах міжнародних принципів та через систему оцінки потреб у гуманітарній допомозі, викладення закону в новій редакції, посилення контролю виконавчої влади за гуманітарною діяльністю як ззовні країни, та і всередині.

Підводячи підсумки викладеного, можемо зазначити, що умови воєнного стану дійсно вплинули на рівень злочинності в країні. Дане висловлювання підтверджується законотворчими процесами в країні, як-от: додавання до КК України статті 201-2, відповідно до якої вбачається використання під час дії воєнного стану гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги не за цільовим призначенням та статичними показниками. Також під егідою гуманітарної допомоги активізувалися шахраї, які користуються наявними потребами громадян. Нині знаходження шляхів протидії вищевказаній злочинності є актуальною проблемою і потребує значної уваги всіх існуючих інститутів права.

1. Коваль Н. О. Підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2014. 21 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

УДК 343.22

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/581-582

Роман ПНЧУК

аспірант відділу організації
освітньо-наукової підготовки

Катерина ЧИШКО

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, ЩО ПРОХОДЯТЬ СЛУЖБУ В ПІДРОЗДІЛІ ПОЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ «ОБ'ЄДНАНА ШТУРМОВА БРИГАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ «ЛЮТЬ»»

Специфіка завдань, які ставляться перед підрозділом поліції особливого призначення «Об'єднана штурмова бригада Національної поліції України «Лють»» (далі – ППОП ОШБ НП України «Лють»), обумовила необхідність внесення змін та доповнень до деліктних нормативно-правових актів України. Так, Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану» внесено зміни до законодавчих актів України, зокрема, ч. 2 ст. 401 Кримінального кодексу України: «поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділу» [1]. Тобто, з березня 2023 р. поліцейські, які проходять службу в ППОП ОШБ НП України «Лють», можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за: непокору (відкрити відмову виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу); невиконання наказу (в бойовій обстановці); порушення правил поведження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення; порушення правил водіння або експлуатації машин; порушення правил польотів або підготовки до них; розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрату документів чи матеріалів, що містять такі відомості; здачу або залишення ворогові засобів ведення війни; самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю; добровільна здача в полон; мародерство; насильство над населенням у районі воєнних дій; неналежне поведження з військовополоненими; незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею.

За рік до цього було прийнято інший нормативно-правовий акт – Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану». Сутність бойового імунітету полягає у звільненні від кримінальної відповідальності за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна внаслідок застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації збройного конфлікту, а також за виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів і звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Поняття «бойовий імунітет» (combat immunity) існує в тій чи іншій формі в правових системах різних країн. Цей принцип говорить, що відповідальність військового командування не настає в умовах бойової обстановки або при проведенні військових заходів.

Наприклад, у Сполучених Штатах Америки діє Правило Рендуліча, сформоване на підставі судової практики країни. Справа стосується відповідальності командирів за допущені помилки під час війни. Трибуналом було зроблено висновок, що рішення Рендуліча може бути помилковим, але не злочинним. Взагалі справа Рендуліча є основою загального стандарту щодо відповідальності командирів за рішення, ухвалені під час ведення бойових дій. Відповідно до вказаного стандарту дії командирів потрібно оцінювати винятково на підставі інформації, наявної на момент ухвалення того чи іншого рішення [2].

Зазначене вище свідчить про особливість кримінальної відповідальності поліцейських ППОП ОШБ НП України «Лють», яка полягає у: розширеному переліку статей Кримінального кодексу України, за якими вказані особи можуть нести відповідальність; підвищеній відповідальності за невиконання наказів, порушення правил поведіння зі зброєю та іншими небезпечними предметами; можливості притягнення до відповідальності за мародерство, насильство над населенням, погане поведіння з військовополоненими; наявності бойового імунітету.

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану : Закон України від 21.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3000-20#Text>.

2. Мусієнко О. Захистити військовослужбовців. Принцип бойового імунітету. *Факти*. URL : <https://fakty.com.ua/ua/opinion/zahystyty-vijskovosluzhbovcziv-pryncyp-bojovogo-imunitetu/>.

УДК 343.971

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/582-584

Вікторія САВЕНКО

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ВПЛИВУ МОВНОГО АСПЕКТУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ

Війна росії проти України загострила багато проблем, і мовне питання не стало винятком. З одного боку, спостерігається зростання негативного ставлення до російської мови, що може призвести до мовної дискримінації. З іншого боку, війна змусила багатьох людей переселитися з окупованих територій, де українська мова не була поширена, що може призвести до мовного бар'єру.

Мовний бар'єр ускладнює спілкування між людьми з різним мовним бекграундом, що призводить до незрозуміння, недовіри та конфліктів. Ці фактори, в свою чергу, можуть створити сприятливі умови для скоєння кримінальних правопорушень.

Незнання української мови може стати фактором дискримінації, адже люди, які не володіють нею, можуть відчувати себе ущемленими в своїх правах та можливостях. Це призводить до відчуження та радикалізації, що, в свою чергу, може стати фактором ризику скоєння злочинів.

Мова, як ключовий елемент комунікації, впливає на формування індивідуальних та колективних уявлень, цінностей та норм, що визначають поведінку суспільства. Україна, як багатомовна країна, стикається з рядом викликів у сфері мовного впливу на злочинність. Одним з найважливіших аспектів є використання мови у сфері вчинення правопорушень та її вплив на психологію особистості й соціокультурне середовище [1, с. 7].

Мова, як засіб спілкування, не завжди однозначно відтворює інтенції та почуття того, хто говорить. Навіть найуживаніші слова часто несуть в собі різні відтінки значень, які можуть бути сприйняті по-різному, залежно від контексту, культурного фону та особистого досвіду. Це створює підвалини для непорозуміння та конфліктів, які, в свою чергу, можуть стати причиною злочинних дій. Наприклад, невважене вживання слів або їх спотворення може призвести до виникнення конфлікту між особами, а в деяких випадках і до насильства.

Також варто враховувати, що кожна мова має свою специфіку та особливості, які можуть бути незрозумілими для інших культур. Наприклад, використання жаргонних виразів

чи культурно визначених слів може бути сприйняте як агресивне або образливе, а отже, призвести до конфліктів та негативних наслідків.

Важливо розуміти, що мова – це не лише інструмент комунікації, а й суспільний феномен, що формує уявлення та ставлення людей одне до одного. Дбайливе вживання мови та уважне ставлення до спілкування можуть допомогти уникнути багатьох конфліктів та злочинних ситуацій.

Мова виступає не лише як інструмент комунікації, а й як потужний засіб впливу на масову свідомість. Реклама, політичні маніпуляції та інші форми використання мови можуть впливати на уявлення та поведінку людей, включаючи стимулювання негативних дій, таких як правопорушення. Наприклад, реклама, яка пропагує насильство або агресивне споживання, може спонукати людей до вчинення подібних дій, впливаючи на їхні цінності та переконання через мовні засоби.

Також важливо враховувати, що політичні маніпуляції через мову можуть мати серйозний вплив на суспільство. Використання маніпулятивних технік у політичних мовленнях може сприяти формуванню негативного ставлення до певних груп населення або ідеологій, що, в свою чергу, призводить до соціальної напруженості та конфліктів [2, с. 115].

Саме тому важливо усвідомлювати, що мова має потужний вплив на суспільство та поведінку людей, і використання її як інструменту маніпуляції може мати серйозні наслідки. Для запобігання негативним наслідкам необхідно сприяти розвитку медійної грамотності та критичного мислення, що допоможе людям більш об'єктивно оцінювати інформацію, яку вони отримують через мовні канали.

Також важливим є питання мовної культури та її впливу на виховання особистості. Недостатній рівень мовної культури може сприяти формуванню агресивної або асоціальної поведінки.

Використання мови у сфері правопорушень є складним і варіативним явищем, яке може значно ускладнювати роботу правоохоронних органів. Злочинці можуть використовувати специфічну лексику, кодові слова або жаргонні вирази для уникнення розкриття злочинних справ або спілкування зі спільниками. Це робить виявлення та розслідування злочинів більш складними, оскільки не завжди очевидно, що саме має на увазі злочинець у своїх висловлюваннях [3, с. 176].

Крім того, використання мови у злочинній діяльності може бути спрямоване на маніпулювання іншими особами або на формування специфічного іміджу, який дозволяє злочинцям досягти своїх цілей. Наприклад, останні можуть використовувати високоемоційну мову для підштовхування до певних дій або для створення враження небезпеки чи надзвичайної ситуації.

Також важливо враховувати, що мова може використовуватися для створення та підтримки злочинних угруповань або культурних спільнот, що пропагують антиправові ідеї або ставлення, що сприятиме поширенню злочинності та негативно впливатиме на правопорядок.

Тому використання мови у сфері вчинення правопорушень є важливим аспектом, який потребує уваги та аналізу з боку правоохоронних органів та спеціалістів з мовознавства та криміналістики. Це допоможе розкрити складні механізми використання мови у злочинній діяльності та розробити ефективні стратегії боротьби з цим явищем [4, с. 105].

Крім того, мова може бути використана для маніпулювання суспільною свідомістю. Наприклад, за допомогою мовних засобів можна створювати стереотипи та уявлення, які сприяють виникненню ворожнечі, нетерпимості та інших негативних явищ. Це може призводити до загострення криміногенної ситуації та конфліктів у суспільстві.

Додатково, мовний аспект може впливати на психологію особистості та її ставлення до закону. Наприклад, поганий рівень мовних навичок може стати перешкодою у взаємодії з правоохоронними органами, що може призвести до відчуття відчуженості та незахищеності, а це, в свою чергу, – стимулювати вчинення правопорушень.

Отже, вплив мовного аспекту на злочинність в умовах сучасної України є складним та багатограним. Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно не лише звертати увагу на мовну політику та освіту, а й враховувати психологічні та соціокультурні аспекти використання мови в суспільстві.

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.

2. Бугенко В. Б. Класифікація суб'єктів протидії злочинності: науково-методологічний аналіз. *Наше право*. 2022. № 1. С. 111–117.

3. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

4. Маслова Н. Г. Про основні засади протидії злочинності. *Право.иа.* 2020. № 1. С. 102–106.

УДК 343.9.02

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/584-585

Маргарита СИРОМ'ЯТНИКОВА

науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового
забезпечення правоохоронної
діяльності та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ЩОДО РИЗИКІВ, ТЕНДЕНЦІЙ ТА ЗАГРОЗ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Згідно з останнім дослідженням Центру дослідження незаконних ринків і конфлікту в Україні Глобальної ініціативи проти транснаціональної організованої злочинності (GI-TOC) повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року порушило діяльність мереж організованої злочинності в країні, але згодом створило нові можливості для незаконної діяльності.

Автори звіту «Нові рубежі фронту: організована злочинна економіка в Україні у 2022 році» звертають увагу на вплив війни на організовану злочинність в Україні. До 2022 року російська та українська організована злочинність утворювали найпотужнішу кримінальну екосистему в Європі: згідно з Глобальним індексом організованої злочинності GI-TOC, Росія та Україна посідали перше та третє місце за рівнем злочинності в Європі відповідно. Спалах насильства на Донбасі у 2014 році ще більше стимулював деякі незаконні ринки, особливо торгівлю зброєю. Після початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році співпраця між російською та українською організованою злочинністю стала неможливою через політичну ситуацію та логістичні проблеми з контрабандою через лінію фронту, де точиться запекла боротьба. Багато українських кримінальних авторитетів вирішили залишити країну, а воєнний стан і комендантська година в усій країні певний час стримували деякі форми злочинної діяльності. Проте дослідження GI-TOC показує, що після цього несприятливого початкового періоду багато форм організованої злочинності відновилися, а війна створює для них нові можливості. Величезні потоки гуманітарної та військової допомоги разом із послабленням прикордонного контролю стимулювали контрабанду та незаконне привласнення чужого майна на заході України, а тисячі солдатів на передовій перетворилися на прибутковий новий ринок для наркоторговців. Крім цього, призовники, які намагалися уникнути військового призову, сприяли появі нової форми контрабанди людей. Торгівля біженцями та зброєю також становить серйозну небезпеку. В аналізі мінливої динаміки політичної економіки української організованої злочинності та того, як кримінальний ландшафт адаптувався до нової ситуації, автори дослідження підкреслюють важливість планування постконфліктного періоду [1].

Для цілей Глобального індексу організованої злочинності «організована злочинність» визначається як незаконна діяльність, що здійснюється групами або мережами, які діють узгоджено, шляхом участі в насильстві, корупції або подібних діях з метою отримати, прямо чи опосередковано, фінансову чи матеріальну вигоду. Така діяльність може здійснюватися як всередині країни, так і на транснаціональному рівні.

Щодо України слід відзначити наступне: рівень злочинності станом на 2023 рік – 32 місце серед 193 держав. Рівень стійкості – 110 місце з-поміж 193 держав. [2]. На сьогоднішній показник України набагато кращий, ніж Росії. Для порівняння: індекс рівня організованої злочинності України становить 6,48, тоді як Росії – 6,87 (19 місце за рівнем злочинності, тоді як Україна – на 32). Для порівняння, індекс злочинності в деяких інших державах: Саудівська Аравія – 6,23; Італія – 6,22; США – 5,67 [3].

Отже, слід звернути належну увагу на глобальний індекс організованої злочинності України та озвучені проблеми, що їх виявлено у нашій державі. Насамперед слід відзначити, що це інноваційний інструмент, призначений для вимірювання рівня організованої злочинності в країні та оцінки її стійкості до організованої злочинної діяльності. Фінансування надано урядом Сполучених Штатів. Однак позиції, матеріали, висновки, викладені на сайті, належать авторам і не обов'язково відображають думки Державного департаменту Сполучених Штатів. Крім того, розробка індексу організованої злочинності була підтримана програмою ENACT (Посилення відповіді Африки на транснаціональну організовану злочинність). ENACT фінансується Європейським Союзом і реалізується Інститутом досліджень безпеки та Інтерполом у співпраці з Глобальною ініціативою проти транснаціональної організованої злочинності.

Індекс оцінює всі 193 країни-члени ООН з точки зору розмаху та масштабу злочинності, з одного боку, та їхньої стійкості або здатності протистояти діяльності організованої злочинності та протидіяти їй – з іншого. Метою індексу є спровокувати конструктивний діалог на тему організованої злочинності та її наслідків. Надаючи дані на основі показників, індекс полегшує роботу різних зацікавлених сторін у реалізації стратегій протидії незаконній економічній діяльності та надає їм засоби вимірювання ефективності їхніх заходів.

Перший компонент індексу – злочинність – складається з двох підкомпонентів: кримінальні ринки та злочинні актори. Перший визначається як політичні, соціальні та економічні системи, що оточують усі етапи незаконної торгівлі та/або експлуатації товарів або людей.

Другий субкомпонент злочинності – злочинні суб'єкти – оцінює структуру та вплив п'яти типів злочинних суб'єктів: мафіозні групи, злочинні мережі, державні суб'єкти, іноземні суб'єкти та суб'єкти приватного сектора. Досі існує ситуація, коли не кожне з безлічі злочинних угруповань у всьому світі підійде під чітко визначену категорію. Саме з огляду на це п'ять типів суб'єктів, які окреслює Індекс, є широкими за своїми характеристиками, щоб охопити якомога більше динаміки злочинців.

1. Дослідження «Організована злочинність в Україні знаходить нові можливості в умовах війни». *Global Initiative*. URL : <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B7.pdf>.
2. Ukraine. *Global Organised Crime Index*. URL : <https://ocindex.net/country/ukraine>.
3. Criminality scores. *Global Organised Crime Index*. URL: <https://ocindex.net/report/2023/50-04-appendix.html#other>.

УДК 343.6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/585-587

Юлія ТКАЧ

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології

Аліна ГАРКУША

доцент кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ДОНОРСТВА КРОВІ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТІВ І ДОНОРСТВА АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Донорська кров незамінна в багатьох випадках: для переливання пораненим військовим, правоохоронцям та цивільним, які постраждали внаслідок збройного нападу з боку РФ, дорожньо-транспортних пригод, опіків і травм, складних операцій і важких пологів.

Крім того, кров потрібна хворим на онкологію та низку інших захворювань.

В Україні існує кілька видів донорства: крові, її компонентів; анатомічних матеріалів людини; репродуктивних клітин; гемопоетичних стовбурових клітин.

В свою чергу, в Законі України «Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові» від 30.09.2020 надано визначення терміна «донорство крові та компонентів крові» – це добровільний акт людини, що полягає у донації крові та/або компонентів крові для подальшого використання їх для трансфузії, виготовлення лікарських засобів, медичних виробів або використання у наукових дослідженнях [1].

Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 надає визначення терміна «донорство анатомічних матеріалів» – це надання донором анатомічних матеріалів іншій людині за життя (прижиттєве донорство) або вилучення анатомічних матеріалів людини у донора-трупа (посмертне донорство) для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів [2].

Таким чином, донорство анатомічних матеріалів людини і донорство крові та її компонентів мають як схожі, так і відмінні ознаки. Донорство анатомічних матеріалів людини – це прижиттєве та посмертне донорство анатомічних матеріалів людини, яке здійснюється лише за згодою, тоді як донорство крові та її компонентів також є добровільним, але тільки від живої людини.

Зокрема, дія Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» не стосується [2]: донорства крові та її компонентів; діяльності, пов'язаної з кров'ю та її компонентами; трансплантації статевих залоз; пересадки репродуктивних клітин та живих ембріонів; ауто трансплантації; імплантації; отримання анатомічного матеріалу з діагностичними та науково-дослідницькими цілями; діяльності банку пуповинної крові, інших тканин і клітин людини, що перелічені та затверджені центральними органами виконавчої влади для здійснення державної політики в галузі охорони здоров'я; виробництва біоімплантатних та ксеноімплантатних матеріалів.

Слід зазначити, що трансплантація – це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини [2]. Таким чином, трансплантація анатомічного матеріалу людини – це хірургічна операція, під час якої анатомічні матеріали донора хірургічним шляхом видаляються і пересаджуються реципієнту. Слід зазначити, що забір крові у донора і переливання крові від людини до людини є не хірургічною операцією, а процедурою. Трансфузія – сукупність медичних маніпуляцій зі введення реципієнту в кров'яне русло з лікувальною метою крові та/або компонентів донорської крові [1].

На думку В. Балабко, кров належить до з'єднувальних тканин, тобто фактично вона є різновидом тканин, її можна було б віднести до предмета злочину, передбаченого ст. 143 КК України, яким, як вже зазначалось, є органи і тканини людини. Також слід вказати, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 143, 144 КК України, є правовідносини, що забезпечують охорону здоров'я особи, якій заподіюється шкода, відповідно, при вилученні у неї тканин та органів і при вилученні крові. Зазначене слугує одним з аргументів на користь об'єднання ст. ст. 143, 144 КК в одну кримінально-правову заборону [3, с. 71].

У свою чергу, нами підтримується інша правова позиція: ст. 143 КК України та ст. 144 КК України відрізняються за своїм предметом – ст. 143 КК України охоплює анатомічний матеріал живих і мертвих людей. Окрім цього, не є предметом злочину, передбаченого ст. 143 КК України, анатомічні матеріали тварин, кров та її компоненти, анатомічний матеріал, взятий у людини для ауто трансплантації, а також штучно виготовлені органи й тканини [4, с. 38]. Тоді як ст. 144 КК України охоплює лише кров живої людини.

До анатомічного матеріалу людини віднесено органи (їхні частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини [2]. На нашу думку, кров – це рідина і не є різновидом тканин. Оскільки кров та лімфа також є представниками сполучної тканини, вони складаються з рідкої міжклітинної речовини та формених елементів: еритроцитів, лейкоцитів, лімфоцитів, тромбоцитів тощо [5, с. 9].

Так, тканини людини – це речовини, що являють собою систему переважно однорідних клітин. До тканин людини віднесено: певні типи м'яких тканин (тверду мозкову оболонку, перикард); опорно-рухові типи тканин (м'язові сухожилки, реберні фрагменти, колінні чи плечові суглоби та ін.); різні типи судин (артеріальних, венозних чи інших великих судин, клапанів серця, аорти тощо); ряд інших тканин на кшталт кісткового мозку, шкіри, зубів, трахеї тощо [6, с. 425]. Визначено також і Перелік анатомічних матеріалів людини,

призначених для виготовлення біоімплантів, дозволених до вилучення у донора-трупа, затверджений наказом МОЗ України від 11 червня 2021 р. № 1184. До них належать: тканини опорно-рухового апарату; тканини серцево-судинної системи; тканини інших систем: слухові кісточки; барабанна перетинка; фрагмент шкіри; кератолімбальний диск очного яблука; очне яблуко або його складові; фрагмент склери; фрагменти трахеї [7]. Відповідно до цього переліку кров до нього не входить.

Крім того, ст. ст. 143 та 144 КК України схожі за способом вчинення, а саме: ч. 2 ст. 143 КК України (вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів з метою їх трансплантації) та ч. 1 ст. 144 КК України (насилницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора). Однак є різниця: ч. 2 ст. 143 КК України є злочином, а ч. 1 ст. 144 КК України – кримінальним правопорушенням; також можна порівняти ч. 3 ст. 143 КК України (дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного) та ч. 2 ст. 144 КК України (дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного). Це також пов'язане з ідентичністю основних безпосередніх об'єктів, приблизно однаковою суспільною небезпекою цих злочинів; крім того, в обох цих випадках потерпілим є донор.

Варто наголосити на тому, що існують відмінності між об'єктивною та суб'єктивною сторонами ст. 143 та ст. 144 КК України. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. 1 та 2 ст. 143 КК України, є спеціальним, тоді як суб'єкт злочину, передбаченого ч. 3, 4 та 5 ст. 143 КК України, є як загальним, так і спеціальним. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 144 КК України, може бути як спеціальним, так і загальним.

До речі, злочин, передбачений ст. 143 КК України, може бути вчинений щодо живого донора, мертвого донора та реципієнта, тоді як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 144 КК України, може бути вчинене тільки щодо живого донора.

Підсумовуючи, не варто упускати з уваги той факт, що донорська кров та її компоненти, а також анатомічний матеріал людини щорічно використовуються для лікування значної кількості пацієнтів з різними захворюваннями. Наразі існує велика кількість поранених військовослужбовців, правоохоронців та цивільних осіб, які потребують донорської крові та її компонентів для лікування тощо. Тому кількість потенційних жертв від порушень законодавства про донорство крові та її компонентів і порушень встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині може бути дуже великою. Вважаємо, що ст. 143 КК України (порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини) та ст. 144 КК України (насилницьке донорство) не потрібно об'єднувати в одну кримінально-правову заборону, оскільки, незважаючи на схожість за способом вчинення злочину, вони відрізняються з кримінально-правової точки зору за предметом злочину; суб'єктом злочину; об'єктивною та суб'єктивною сторонами, а також потерпілими особами.

1. Про безпеку та якість донорської крові та компонентів крові : Закон України від 30.09.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-20#Text>.

2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>.

3. Балабко В. В. Злочини проти життя та здоров'я особи: кримінальна відповідальність медичних працівників : монографія. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2017. 288 с.

4. Ткач Ю. О. Предмет злочину порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Право і безпека*. 2023. № 4 (91). С. 34–44.

5. Черкасов В. Г., Кравчук С. Ю. Анатомія людини : навч. посібник : у 3 ч. Вид. 2-е. Ч. 1. Остеологія, артрологія, міологія. Вінниця : Нова Книга, 2015.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-е вид., перероб. та доп. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

7. Перелік анатомічних матеріалів людини, призначених для виготовлення біоімплантів, дозволених до вилучення у донора-трупа : затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 11.06.2021 № 1184. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0970-21#n2>.

УДК 343.343.5
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/588-560

Павло ТКАЧЕНКО
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

У сучасних умовах важливим завданням є забезпечення неухильного додержання військовослужбовцями Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України вимог законодавства України, яке регламентує порядок проходження військової служби. На цей час системно мають випадки порушення військовослужбовцями встановленого порядку проходження військової служби, які безпосередньо пов'язані із самовільним залишенням військових частин, місць служби та дезертирством. Вчинення військовослужбовцями військових кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних із самовільним залишенням військових частин, місць служби та дезертирством, негативно впливає на стан правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, створює суттєві перешкоди для якісного та своєчасного виконання покладених на них завдань з оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [1, с. 56].

Запобігання – це активний підхід до забезпечення громадської безпеки, де держава, її органи та суспільство працюють спільно для уникнення злочинності. Цей процес містить у собі розуміння та аналіз причин, які призводять до вчинення злочинів, а також розроблення та впровадження заходів, спрямованих на зменшення цих причин та створення умов, що не сприяють вчиненню злочинів. Запобігання означає не лише реагувати на вже вчинені злочини, а й передбачати можливі сценарії та вживати запобіжних заходів для зменшення ризику. Це можуть бути, наприклад, освітні кампанії, програми попередження, створення умов для викорінення соціальної нерівності та безробіття, поліпшення інфраструктури тощо. Загалом запобігання є ключовою стратегією в боротьбі зі злочинністю, оскільки спрямоване на зменшення злочинності ще до її вчинення, а також на покращення загальної соціальної та економічної ситуації, що може впливати на злочинність у довгостроковій перспективі [2, с. 165].

Нагальність дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби обумовлена не лише внутрішньодержавними чинниками, а й детермінантами, які панують на макро- та мікрорівнях, створюючи передумови для вчинення військовослужбовцями злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби.

Дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби, як згадувалося раніше, обумовлене статистичною поширеністю фактів учинення військовослужбовцями досліджуваного виду злочину. Так, аналіз рівня злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби свідчить, що у 2007 р. їх було зареєстровано всього 508, у 2008 – 450, у 2009 – 442, у 2010 – 551, у 2011 – 493, у 2012 – 352. Це означає, що протягом 2007–2012 рр. загальна кількість злочинів, які вчинені військовослужбовцями, з певним коливанням скоротилася майже на третину. Звичайно, що рівень військових кримінальних правопорушень не є об'єктивним, оскільки не охоплює великий пласт латентних злочинів, що не відбиваються у показниках кримінально-правової статистики через замкнутість, автономність військової сфери, слабку доступність до неї з боку громадськості, високий рівень корпоративності, сталі традиції військовослужбовців. Від показників рівня військових злочинів відрізняється інший показник – рівень судимості. Так, у 2007–2012 рр. судами України було засуджено 2124 військовослужбовці, зокрема: у 2007 р. – 382, у 2008 р. – 387, у 2009 р. – 395, у 2010 р. – 390, у 2011 р. – 283, у 2012 р. – 287. Цей показник за означений період скоротився на чверть. Водночас за період 2013 – 2022 рр. спостерігається інша динаміка військових кримінальних правопорушень. Так, у 2013 р. обліковано 341

правопорушення, з яких 23 за ст. 407 КК України, у 2014 р. – 4 045, з яких 1810 за ст. 407 КК України, у 2015 р. – 6083, з яких 3916 за ст. 407 КК України, у 2016 р. – 3 580, з яких 2342 за ст. 407 КК України, у 2017 р. – 6043, з яких 3188 за ст. 407 КК України, у 2018 р. – 241, з яких 166 за ст. 407 КК України, у 2019 р. – 11, з яких 9 за ст. 407 КК України, у 2020 р. – 4 014, з яких 2878 за ст. 407 КК України, у 2021 р. – 2 980, з яких 2006 за ст. 407 КК України; у 2022 р. під час дії правового режиму воєнного стану вчинено 13 766 військових кримінальних правопорушень, з яких 6183 обліковано за ст. 407 КК України [3, с. 688; 4, с. 687].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби зазвичай включають у себе широкий спектр стратегій та практичних дій, спрямованих на попередження таких порушень дисципліни та належного виконання обов'язків військової служби. З урахуванням сучасних викликів і за допомогою аналізу впроваджених раніше заходів до конструкції, так би мовити, новітніх спеціально-кримінологічних заходів запобігання вчиненню військовослужбовцями злочину, передбаченого ст. 407 КК України, можливо віднести:

1) патріотичне та професійне виховання, в основу яких будуть покладені розроблення і впровадження програм, спрямованих на зміцнення почуття гідності, відданості Батьківщині та розуміння важливості військової служби;

2) психологічну підтримку, зокрема створення механізмів психологічної підтримки для військовослужбовців, що сприяє запобіганню стресам і конфліктам у військовому середовищі;

3) соціальну адаптацію, тобто підтримку адаптації новобранців і військовослужбовців до військового середовища, зокрема шляхом тренінгів та консультацій, які мають здійснюватися інструкторами та досвідченими військовими психологами;

4) ефективний навчальний процес, який здебільшого стосується вищих військових навчальних закладів, проте не виключає можливості реалізації у військових частинах та полягає в забезпеченні якісної та систематичної підготовки військовослужбовців-курсантів, що сприяє зміцненню професійних навичок і дисципліни;

5) контроль і нагляд, основними завданнями яких є встановлення ефективних систем контролю за дотриманням дисципліни та правопорядку, а також виявлення можливих правопорушень, зокрема нестатутних взаємовідносин, які є основним детермінантом самовільного залишення військової частини або місця служби;

6) дисциплінарні процедури, в основі яких лежить розробка чітких правил дисципліни, санкцій та процедур вирішення конфліктних ситуацій з урахуванням вимог статутів Збройних Сил України;

7) правову освіту, а саме забезпечення військовослужбовців інформацією про їхні права й обов'язки, а також про кримінальну відповідальність за вчинення злочинів;

8) створення позитивного середовища шляхом формування військового колективу, сприятливого для розвитку добросовісності, солідарності та взаємодопомоги;

9) аналіз динаміки злочинності, який є ключовим у процесі здійснення спеціально-кримінологічних заходів запобігання та полягає у проведенні кримінологічних досліджень щодо динаміки і причин військових злочинів, що дають змогу адаптувати кримінологічну модель заходів запобігання [5, с. 177].

Таким чином до спеціально-кримінологічних заходів запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби з урахуванням сучасних викликів можливо включити, а в подальшому застосувати такий комплекс, а саме: патріотичне та професійне виховання; психологічну підтримку; соціальну адаптацію; ефективний навчальний процес; контроль та нагляд; дисциплінарні процедури; правову освіченість; створення позитивного середовища; індивідуальний підхід та аналіз динаміки.

1. Ткаченко П. І. Кримінально-правова характеристика заздалегідь обдуманого умислу самовільного залишення військової частини або місця служби // Education and science of today: intersectoral issues and development of sciences : IV International Scientific and Practical Conference (Cambridge, UK, 9 December 2022). Cambridge, UK : P.C. Publishing House. Pp. 56–58. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-09.12.2022.16>.

2. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.

3. Ткаченко П. І. Кримінологічна характеристика особи військового злочинця, який самовільно залишив військову частину або місце служби // Military offences and war crimes: background, theory and practice : monograph / ed. by V. M. Stratonov. Riga, Latvia :Baltija Publishing, 2023. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-31>.

4. Military offences and war crimes: background, theory and practice : monograph / ed. by V. M.

Stratonov. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 876 p.

5. Ткаченко П. І. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби / П. І. Ткаченко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2023. – № 3 (102), ч. 2. – С. 169 – 179. – DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.39>.

УДК 343.3:341.326

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/590-592

Віталій ФЕДЮК

молодший науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності
ім. академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО НЕВИЗНАННЯ ПОШИРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНЕ ДІЯННЯ

В умовах триваючої збройної агресії РФ проти України надзвичайно актуальним постає питання чіткого та вичерпного формулювання підстав кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння, що становлять різноманітні форми співпраці з державо-агресором. Поява ст. 111-1 у Кримінальному кодексі України (далі – КК України), як видається, була обґрунтована саме такими міркуваннями, закріпивши у чинному КК України деталізовані форми кримінально-протиправних діянь, які виступають різновидами колабораційної діяльності.

Однією з форм діянь серед інших, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, є публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Враховуючи достатньо усталений в науці кримінального права поділ діянь на фізичні та інформаційні (останні проявляються у вербальній, інформаційно-акустичній активності) [1, с. 61], на наше переконання, є достатньо підстав вважати вищезазначене діяння інформаційним. Обґрунтування такого твердження передусім передбачає врахування особливостей публічних закликів як конститутивної ознаки аналізованої форми діяння та їхнього особливого змісту, тобто в чому саме виражається невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, а також проблемних питань відмежування від інших інформаційних діянь подібної спрямованості.

Щодо інформаційної природи публічних закликів, то, щонайменше, вона представлена такими особливостями. По-перше, це інформаційний акт, який вчинений суб'єктом заклику і передбачає мовленнєву (фонетичну) або демонстративну передачу основних відомостей про діяння. Так, законодавець у ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачив, що такими відомостями, серед інших, мають бути ті, які спрямовані на висловлення думки (з обґрунтуванням або без такого) щодо невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Невизнанням слід вважати становище, коли що-небудь не визнають або не оцінюють як належне. В свою чергу, поняття поширення є похідним від дієслова «поширюватись», що означає «потрапляти під дію або вплив чогось» [2, с. 748; 1098]. Принагідно зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 2 Конституції України суверенітет України поширюється на всю її територію. Таким чином, першим етапом формування публічного заклику слід вважати випадки, коли особа відкрито до невизначеного кола осіб розповсюджує інформацію про те, що суверенітет України на певній території є неналежним «де-юре», внаслідок чого відповідні території України (об'єктивно тимчасово окуповані та юридично приналежні державі Україна) не підпадають під сферу його дії. Як правило, такі дії спрямовані на утвердження суверенітету держави-агресора (наприклад, формування окупаційних органів влади чи поширення законодавства держави-агресора на тимчасово окуповані території України) або на ускладнення реалізації суверенітету України на тимчасово окупованих територіях (скажімо, перешкоджання реалізації виконання повноважень органів державної влади України або невиконання їхніх рішень) [3, с. 111].

По-друге, для кваліфікації інформаційного акту як публічного заклику, необхідним є встановлення спонукального (схильяльного) компонента. Спонукування до вчинення дій (зокрема, до невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованих

територіях України) може супроводжуватися різноманітними словесними формами, на кшталт «давайте», «варто», «настав час» та ін. [4, с. 79]. Проте використання таких слів не є обов'язковим. Так, наприклад, у вирокі Вінницького міського суду Вінницької області від 24 січня 2024 р. у справі № 127/15700/23 міститься посилання на висновок експерта, в якому констатовано наявність висловлювань у формі прямого публічного заклику до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України наступного змісту: «...І вони (російські бізнесмени – В.Ф.), спираючись на створювані на місцях військово-цивільні адміністрації, дуже швидко зможуть отримати ті самі результати, які були отримані на Донбасі в двадцятому – двадцять першому роках. І це буде дуже добре. Потрібно... дозволити російським регіонам налагоджувати нормальні економічні зв'язки зі звільненими територіями України. І для того, щоб це вирішити, в принципі тут потрібне рішення державної думи Російської Федерації для новозвільнених територій» [5]. Тож, як помітно, у судовій практиці існує проблема з належного аргументацією виокремлення саме публічного заклику до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (до непогодження з таким юридичним фактом) з-поміж інших різновидів публічних закликів як інформаційних діянь, відмінних за змістом від тих, що передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Вищезгадана проблема ускладнюється необхідністю відмежування аналізованої форми діяння від публічного заперечення встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, відповідальність за яке теж передбачена ч. 1 ст. 111-1 КК України. Адже є цілком очевидним, що публічне заперечення такого факту може передбачати також невизнання поширення державного суверенітету України на окуповані території у висловлюваннях, наприклад, такого змісту: «Донбас звільняється від влади нацистів за допомогою зс рф і впровадження органів рф» тощо. Однак для встановлення наявності публічного заперечення, на відміну від публічного заклику, достатньо лише незгоди із самим фактом, який передбачений законом про кримінальну відповідальність (встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України), висловленої публічно та з використанням певних словесних лінгвістичних конструкцій.

Ще однією запорукою правильної кваліфікації таких інформаційних актів, як публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, виступає правильне відмежування від інших суміжних складів кримінальних правопорушень. Так, зокрема, одним із законопроектів (існує декілька альтернативних станом на 05.03.2024) про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (№ 7570 від 20.07.2022) передбачається виключення норми про відповідальність за публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України з ч. 1 ст. 111-1 КК України [6]. Відповідно до пояснювальної записки до даного законопроекту необхідність таких змін обумовлена тим, що відповідальність за вказані дії вже передбачена ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України». Кваліфікація лише за відповідною частиною ст. 110 КК України, дійсно, доцільна у випадках, якщо, наприклад, особа публічно закликала до зміни меж території України або державного кордону, тобто здійснила інформаційне кримінально-протиправне діяння проти територіальної основи державного суверенітету, а не лише публічно закликала до невизнання факту його поширення на цю територію (а якщо вчинила обидва діяння, то вчинене має кваліфікуватись за ч. 1 ст. 111-1 та відповідною частиною ст. 110 КК України як сукупність кримінальних правопорушень). Отже, можна зазначити, що встановлення кримінальної відповідальності за публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України передусім покликане охороняти територіальні основи діяльності публічної політичної влади та її верховенства, що забезпечує єдність, неподільність, невідчужуваність державного суверенітету в межах всієї території України. Однак новітні підходи до переосмислення концепції абсолютного державного суверенітету, особливо в період глобалізації, не завжди ототожнюють державний суверенітет виключно з «територіальним» суверенітетом. У межах конституційно-правової науки вже активно виокремлюють, наприклад, інформаційний суверенітет, що по суті є тотожним суверенітету держави у кіберпросторі, який вже не має чітких

територіальних кордонів і зводиться до контролю над сегментом власної кіберінфраструктури (яка може розташовуватись і не на територіях, що перебувають під окупацією), виходячи з національних інтересів держави, та здатності до формування та реалізації власної державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки. А тому в межах публічних закликів до невизнання поширення державного суверенітету на тимчасово окуповані території України останній необхідно тлумачити більш широко, не зводячи його виключно до можливостей фізичної діяльності легальних органів державної влади на цій території.

Отже, публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 1 ст. 111-1 КК України) являють собою різновид інформаційних кримінально-протиправних діянь і виступають однією з форм колабораційної діяльності.

1. Литвинов О. М., Орлов Ю. В., Ємельянов В. П. та ін. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посібник / за заг. ред. Ю. В. Орлова. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.
2. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
4. Рубашенко М. А. Особливості кваліфікації публічних закликів та заперечень як інформаційних діянь. *Право України*. 2022. № 11. С. 76–87.
5. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 127/15700/23 від 24 січня 2024 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116618973>.
6. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення № 7570 від 20.07.2022 р. *Верховна Рада України*. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40023>.

УДК 343.344

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/592-593

Катерина ШТЕФАН

ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СТУПІНЬ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ОЗНАКОЮ ЯКИХ Є ЗБРОЯ, БОЙОВІ ПРИПАСИ ТА ВИБУХОВІ ПРИСТРОЇ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну вплинуло на всі сфери життя країни і додало суттєвих перешкод на шляху проведення політичних, економічних і соціальних реформ.

Показники насильницької та іншої злочинності, пов'язаної з використанням зброї, бойових припасів та вибухових пристроїв, також змінились не в кращий бік в умовах воєнного стану.

Так, 2020 р. було обліковано 752 кримінальні правопорушення, вчинені з використанням зброї та бойових припасів, серед яких умисних вбивств – 97, умисних тяжких тілесних ушкоджень – 20, розбоїв – 43. У 2021 р. ці показники склали 720 кримінальних правопорушень, з яких вищезазначених злочинів – 62, 27 та 31 відповідно. У 2022 р., на більшу частину якого припала дія воєнного стану, було обліковано 7003 кримінальні правопорушення з використанням зброї та бойових припасів. Кількість умисних вбивств при цьому зросла до 306, умисних тяжких тілесних ушкоджень – до 59, а розбоїв – до 40. За одинадцять місяців 2023 р. обліковано 26 306 кримінальних правопорушень з використанням зброї та бойових припасів, а вищезазначені злочини склали 994, 88, 33 відповідно [1].

При цьому протягом 2022–2023 рр. облік кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, був суттєво обмеженим, а тому показники злочинності на всій території України за цей період є більшими, ніж офіційно обліковані.

У такій ситуації особливої актуальності набувають питання кримінально-правового

запобігання злочинам, що вчиняються з використанням зброї, бойових припасів та вибухових пристроїв в умовах воєнного стану.

Протягом повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України Верховною Радою внесена значна кількість змін та доповнень до КК України, які посилюють або встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, пов'язані з цим вторгненням.

Проте вплив використання зброї, бойових припасів та вибухових пристроїв на ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, незаконні дії щодо цих предметів за цих самих умов не знайшли на сьогодні належного відображення у кримінальному законодавстві України, що може свідчити про помилкове заниження законодавцем ступеня суспільної небезпечності зазначених кримінальних правопорушень.

Помилкові оцінки характеру суспільної небезпечності діяння у правозастосуванні ускладнюють реалізацію завдань та функцій кримінального права, суперечать правовим цінностям (таким як, наприклад, справедливість, рівність), врешті-решт також негативно позначаються на цінності кримінального закону [2, с. 134].

Так, наприклад, ст. 263 КК України встановлює відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами незалежно від кількості цих предметів, мети такого поводження та обстановки, за якої чиниться це кримінальне протиправне діяння.

Протягом 2023 р. в Україні правоохоронцями з незаконного обігу вилучено 5168 одиниць вогнепальної зброї: 1567 автоматів, 997 пістолетів і револьверів, 921 гранатомет, 1683 одиниці переробленої зброї. Також поліція вилучила: 17 815 гранат, 16 798 мін, запалів, вибухових пристроїв, понад 1 800 000 набойів і 2935 кг вибухових речовин. Поліцейські задокументували 695 фактів збуту зброї. Виявили 117 схронів, у яких зберігалось понад 7000 одиниць різного виду озброєння [3].

На наш погляд, зберігання зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу з метою збуту становить значно більший ступінь суспільної небезпечності, ніж таке зберігання без зазначеної мети, оскільки збут зброї та інших вищезазначених предметів сприяє зростанню насильницької, корисливо-насильницької та організованої злочинності.

Збут цих предметів в умовах воєнного стану здатний впливати і на інші види злочинності, зокрема на злочинність у сфері національної та громадської безпеки.

Так, у 2023 р. працівниками Департаменту карного розшуку Національної поліції та поліції Дніпропетровської області разом зі слідчими Головного слідчого управління була викрита діяльність групи осіб, яка займалась виготовленням та збутом вогнепальної зброї в Україні в умовах воєнного стану, в результаті чого було вилучено 3 пістолети іноземного виробництва, 21 пістолет з ознаками переробки на вогнепальну зброю, автомат Калашникова, пістолет-кулемет, понад 2 тис. патронів, а також майже 10 кг пороху. Крім того, виявлено комплектуючі та обладнання для переробки зброї та виготовлення боеприпасів [4].

Пропонуємо диференціювати кримінальну відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями залежно від ступеня їх суспільної небезпечності, на який впливають наявність чи відсутність мети збуту цих предметів та час вчинення – в умовах воєнного стану або за його відсутності.

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Оробець К. М. Характер суспільної небезпечності кримінального правопорушення як прояв його антицінності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 131–135.

3. Незаконний обіг зброї: Нацполіція повідомила, скільки зброї та боеприпасів вилучили 2023 року. *Суспільне Новини*. URL : <https://suspilne.media/661630-nezakonnij-obig-zbroi-nacpoliciia-povidomila-skilki-zbroi-ta-boeprapasiv-vilucili-2023-roku/>.

4. Нацполіція затримала групу осіб за виготовлення і збут зброї та боеприпасів. *Портал МВС*. URL : <https://mvs.gov.ua/news/nacpoliciia-zatrimala-grupu-osib-za-vigotovlennia-i-zbut-zbroi-ta-boeprapasiv>.

УДК 343.33

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/594-596

Олена БУРНОС

аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного
забезпечення та судової
експертології ННІ № 2

Марія ГРИГА

старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

ДО ПИТАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЕЛЕМЕНТУ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З початком війни, особливо після 24 лютого 2022 року, абсолютно обґрунтовано зросла кількість наукових досліджень, присвячених особливостям і проблемним аспектам кваліфікації та розслідування воєнних злочинів, що цілком відповідає потребам практики. Невід'ємною складовою у структурі таких злочинів є контекстуальний елемент, вивчення якого наразі є край актуальним, оскільки раніше даному поняттю не приділялось достатньої уваги.

Варто відзначити, що у більшості джерел зустрічається саме конструкція «контекстуальний елемент», хоча подекуди можна натрапити й на інші словосполучення, які позначають поняття, про яке йдеться: «контекстуальні обставини», «контекстуальні ознаки» тощо.

Так, звертаючись до тлумачення слова «контекст» (від лат. contextus – тісний зв'язок, з'єднання), що у словниках здебільшого визначається як обставини, що формують умови для подій, тверджень чи ідей; обставини, що дають можливість пояснити ситуацію, в якій щонебудь існує чи відбувається, З. Загиней-Заболотенко та О. Гладун висновують, що у такому значенні слово «контекст» включається у термінологічний зворот «контекстуальні обставини», оскільки саме останні формують умови для віднесення вчиненого кримінального правопорушення до категорії воєнних злочинів [1, с. 120–121].

Водночас О. Червякова зазначає, що в ст. 6-8 та 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (від 17 липня 1998 р.) для кожного різновиду міжнародних злочинів передбачено контекстуальний елемент, який уможливило виокремлення міжнародних злочинів з-поміж ординарних та водночас їх розрізнення [2, с. 152]. Саме тому уявляється доцільним використовувати конструкцію «контекстуальний елемент».

Як наскрізна ознака воєнних злочинів, контекстуальний елемент фактично диференціює кримінальну відповідальність, змінюючи кримінально-правову оцінку вчиненого злочину з урахуванням не лише контексту збройного конфлікту, а й суб'єкта злочинного посягання та усвідомлення ним факту такого конфлікту. Слід акцентувати, що диференціація кримінальної відповідальності за воєнні злочини в контексті оцінки засобів кримінально-правової репресії відображається не стільки на покаранні (воно різко не зростає), а на давності притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, яка не застосовується [3, с. 31].

Як убачається, контекстуальний елемент міжнародних злочинів фактично виконує дві основні функції. Передусім допомагає встановити різницю між різними видами міжнародних злочинів (як-от злочинами проти людяності та воєнними злочинами). Крім того, контекстуальні ознаки розмежовують воєнні і «загальнокримінальні» злочини. На думку З. Загиней-Заболотенко та О. Гладун, уявляється недоцільним виокремлення контекстуальних обставин самостійним елементом складів міжнародних злочинів у разі кваліфікації діяння за КК України, зокрема, елементом порушення законів або звичаїв війни (ст. 438 КК України). Такі обставини, як вважають вчені, характеризують об'єктивну сторону злочину і органічно охоплюються даним елементом складу злочину [1, с. 120–121].

Вчені також висловлюють наукову презумпцію, що контекстуальні обставини (так вони

визначають контекстуальний елемент) належать до такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення кримінального правопорушення, якою є ситуація збройного конфлікту міжнародного чи неміжнародного характеру та зв'язок злочинного діяння з певним збройним конфліктом (ст. 8 Елементів злочинів МКС). З урахуванням формулювання таких контекстуальних обставин під час кваліфікації дій осіб за ст. 438 КК України необхідно передусім встановити зв'язок між індивідуальною злочинною поведінкою та центральним компонентом контекстуальних обставин – збройним конфліктом відповідного характеру [1, с. 121].

У криміналістичному аспекті розглядає контекстуальний елемент О. Таран, визначаючи зв'язок дій особи з умовами воєнного конфлікту як обставину, обов'язкову для доказування під час розслідування воєнних злочинів. Вчена зауважує, що не всі індивідуальні акти поведінки під час воєнного конфлікту охоплюються дією норм права про воєнні конфлікти, а лише пов'язані з таким конфліктом. Відтак, сам факт учинення злочину в умовах воєнного конфлікту не є достатньою умовою для визнання такого злочину воєнним, зокрема пов'язаним із порушенням законів та звичаїв війни. У кожному конкретному випадку доказуванню підлягає зв'язок між діянням і воєнними діями [4, с. 413].

Аналіз Женевських конвенцій дає змогу констатувати, що форми порушення законів та звичаїв війни часто перетинаються зі звичайними загальнокримінальними злочинами. Наприклад, умисне вбивство, зґвалтування, катування чи використання примусової праці, як і інші діяння, за умови відсутності збройного конфлікту (міжнародного або неміжнародного) кваліфікуються як злочини проти життя, статевої свободи тощо. Саме вчинення таких діянь під час збройного конфлікту надає їм зовсім іншого характеру та змінює кваліфікацію із загальнокримінального та воєнний злочин. І саме контекст – вчинення відповідного кримінально караного діяння з використанням умов збройного конфлікту – й тягне зміну кримінально-правової оцінки вчиненого [3, с. 31].

Контекстуальний елемент воєнного злочину полягає у встановленні того, що поведінка виконавця мала місце в контексті та була пов'язана з міжнародним збройним конфліктом, і того, що виконавець усвідомлював фактичні обставини, які встановлювали існування збройного конфлікту [2, с. 38].

Для правильного тлумачення контекстуального елемента воєнних злочинів важливим є з'ясування таких його складових:

- наявність міжнародного (неміжнародного) збройного конфлікту;
- зв'язок діяння і збройного конфлікту (*waag nexus*). Дані дві складові умовно позначають як матеріальний контекстуальний елемент;
- усвідомлення особою наявності збройного конфлікту (ментальний контекстуальний елемент) [5, с. 19].

Для виконання вимог контекстуального елемента воєнного злочину обов'язковим є зв'язок між конкретним інкримінованим особі діянням і збройним конфліктом, доведення якого є значно складнішим у випадку зі збройним конфліктом неміжнародного характеру. Підґрунтям для доведення такого зв'язку є дві умови:

- а) спрямованість нападів проти осіб, які не є учасниками збройного конфлікту;
- б) спрямованість діяння на виконання певних завдань збройного формування у конфлікті (або, щонайменше, його одночасне зі збройним конфліктом здійснення) [6, с. 23].

Однак цілком обґрунтованою у цьому сенсі уявляється позиція Н. Антонюк про те, що вчинення воєнних злочинів, таких як вбивства, застосування насильства, катування та ін., викликає почуття страху у цивільного населення, дозволяє зламати, послабити противника чи запобігти його опору. Безумовно, такі наслідки є сприятливими для ворога у проведенні воєнної операції [3, с. 31]. Відтак, наслідки таких діянь цілком можна розглядати як один із засобів досягнення цілей та завдань збройного формування у конфлікті.

Отже, контекстуальний елемент є обов'язковим для встановлення під час кримінально-правової кваліфікації воєнних злочинів та має бути зафіксованим як у обвинувальному акті, так і в судовому рішенні. Невстановлення даного елемента є підставою для кваліфікації злочину як загальнокримінального. Саме контекстуальний елемент є тим маркером, який визначає кримінальну відповідальність за воєнні злочини, а відтак – уможливорює притягнення до відповідальності рашистських окупантів.

1. Загиней-Заболотенко З., Гладун О. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. С. 117–132.

2. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення

суверенітету та безпеки України. *Форум права*. 2020. № 61 (2). С. 150–162.

3. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38.

4. Таран О. В. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 413–416. URL : http://lsej.org.ua/7_2022/100.pdf.

5. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.

6. Вознюк А. А., Жук І. В., Таран О. В., Чернявський С. С. та ін. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посібник / за заг. ред. В. В. Чернея, М. С. Цуцкірідзе, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 326 с.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/596-597

Роман БЕКЛЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Володимир ВАРАВА

доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

**ЗАПОБІГАННЯ І ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ
НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ**

Запобігання і профілактика злочинності – недопущення вчинення злочинів у майбутньому. У кримінології дане поняття трактується в широкому, соціальному і вузькому (кримінально-правовому) сенсі.

16 вересня 2020 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю, основним ключовим аспектом якої стало запровадження в діяльність центральних органів виконавчої влади системи оцінки SOCTA Україна, що повинно було надати можливість удосконалити комплексний підхід до запобігання організованій злочинності через попередній аналіз її детермінантів, а також прогалити нормативно-правового та організаційно-управлінського характеру [1].

Понад 11 тис. кримінальних злочинів, скоєних на тимчасово окупованих територіях від початку повномасштабного вторгнення, розслідують правоохоронці. Більшість з яких – це справи проти миру і безпеки людства та міжнародного правопорядку.

З початку повномасштабного вторгнення до нашої країни в Єдиний реєстр досудових розслідувань внесені відомості про 11 тис. 172 кримінальні правопорушення, вчинені на тимчасово окупованих територіях.

З них – 4 тис. 975 розслідувань розпочали від початку року до кінця вересня.

Найбільше злочинів – 6 тис. 464 від початку вторгнення – вчинені проти миру і безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це кримінальні справи за статтями особливої частини Кримінального кодексу України:

- поширення та публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму (ст. 436-1),
- виправдовування або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2),
- планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни (ст. 437),
- порушення законів та звичаїв війни (ст. 438).

Серед цих злочинів – 39 розпочаті за фактами вбивств цивільних.

3 тис. 762 провадження – за статтями «вбивство» та «залишення у небезпеці» (ст. 115 та 135 КК України). З них 890 – у 2023 році.

Ще 374 провадження з початку вторгнення рф розпочали за фактами злочинів проти основ національної безпеки, з них 138 – з січня до вересня 2023 року. Справи порушили за статтями:

- дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109);
- посягання на територіальну цілісність України (ст. 110) та фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (110-2);
- державна зрада (ст. 111), колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2),
- диверсія (ст. 113), шпигунство (ст. 114-2) [2].

Таким чином, для підвищення ефективності координаційної діяльності насамперед вважаємо за необхідне врегулювати питання координації діяльності державних органів боротьби зі злочинністю. Наявність самостійного закону, що регулює координацію діяльності правоохоронних органів щодо попередження злочинів прокуратурою, дозволило б забезпечити об'єднання зусиль у боротьбі зі злочинністю не на відомчому рівні, а на державній основі, у межах, визначених законом. У цьому випадку координація діяльності правоохоронних органів, що здійснюється органами прокуратури, стане складовою загальної координації дій органів законодавчої та виконавчої влади у боротьбі зі злочинністю на окупованих територіях [3].

Отже, із формуванням і динамікою явища злочинності закономірно формувався та розвивався «інститут» профілактики злочинів як об'єктивна відповідь на таке соціально негативне явище. На різних етапах переродження криміногенної ситуації відповідно змінювалися погляди щодо можливого запобігання злочинній поведінці та заходи, що застосовувалися з метою зниження рівня злочинності. Профілактика злочинності не повинна зводитися до вирішення соціальних завдань лише правоохоронними органами. Це складова частина соціальної політики держави, профілактика правопорушень має бути пріоритетною для держави, чому сприятимуть ефективні психологічні та правові умови профілактики правопорушень у сучасному соціумі, а також своєчасне внесення змін до системи профілактичних заходів.

1. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-p#n7>.
2. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
3. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посібник. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2019. 120 с.

УДК 343.91-055.2

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/597-599

Дмитро ЛИСЕНКО

курсант факультету підготовки
фахівців для підрозділів
превентивної діяльності

Наталія Вероніка БАЧИНСЬКА

старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат наук з фізичного виховання
та спорту, доцент,

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЖІНОЧІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Жінки в організованій злочинності в Україні не є новим явищем. Проте, останнім часом спостерігається зростання їхньої участі в цьому виді злочинної діяльності. Згідно з даними правоохоронних органів жінки займають різні посади в організованих злочинних

групах – від виконавчих до керівництва.

Одна з причин, що пояснює зростання участі жінок в організованій злочинності, – це економічні складнощі, з якими зіткнулися багато жінок в Україні. Багато жінок виявляють бажання заробити більше грошей та забезпечити свої сім'ї, а для цього вони обирають злочинну діяльність як вигідний шлях. Жінки в організованій злочинності займаються різноманітними видами злочинної діяльності, такими як торгівля наркотиками, розбій, шахрайство, контрабанда тощо. Вони можуть виконувати роль кур'єра, сховати зброю або зламати безпекову систему [1].

Важливо зазначити, що жінки в організованій злочинності часто стають жертвами насильства, психологічного тиску та експлуатації з боку чоловіків-злочинців, які використовують їхню вразливість та становище в цій сфері. Для боротьби з участю жінок в організованій злочинності необхідно проводити соціально-економічні програми та політики, що сприяють підвищенню рівня зайнятості жінок та забезпеченню їхнього доходу, що дозволить уникнути залучення до злочинної діяльності. Також важливо забезпечити жінкам доступ до освіти та професійної підготовки, що дозволить їм знайти роботу та забезпечити свою родину легальним шляхом. Потрібно також змінити стереотипні уявлення про жінок у суспільстві, щоб забезпечити їм рівні можливості в соціально-економічній сфері та уникнути стигматизації, що може призвести до подальшої ізоляції та залучення до злочинної діяльності. Крім того, правоохоронні органи повинні зосередити увагу на розслідуванні злочинів, в яких жінки беруть участь, а також забезпечити захист жінок-свідків та співробітниць, що беруть участь в розслідуванні кримінальних справ.

Також важливо звернути увагу на проблему насильства щодо жінок, яка є однією з основних причин їх залучення до злочинної діяльності. Необхідно забезпечити захист жінок від насильства та доступ до психологічної підтримки та консультацій, щоб допомогти їм пережити травматичний досвід та уникнути подальшого залучення до злочинної діяльності [2].

Крім того, необхідно зосередити увагу на розвитку соціально-економічного середовища в Україні, що забезпечує рівні можливості для всіх громадян, включаючи жінок. Це може здійснюватися через розвиток малого та середнього бізнесу, підтримку жіночих ініціатив та проєктів, а також зменшення рівня корупції та боротьбу з незаконними практиками у бізнесі.

Отже, уникнення залучення жінок до організованої злочинної діяльності потребує комплексного підходу, що включає захист жінок від насильства, забезпечення їм рівних можливостей у соціально-економічній сфері, зміну стереотипів та боротьбу з корупцією та іншими формами незаконної діяльності. Тільки спільними зусиллями громадськості, уряду та правоохоронних органів можна досягти значного зниження рівня залучення жінок до організованої злочинної діяльності в Україні.

Також важливим аспектом є забезпечення рівноправності жінок та чоловіків в правоохоронних органах. Україна розпочала реформування правоохоронних органів, але все ще потрібні додаткові зусилля для забезпечення більшої присутності жінок у поліції, прокуратурі та суді. Це може здійснюватися через створення спеціальних програм та квот на залучення жінок до цих професій.

Нарешті, важливим аспектом є освіта та підвищення свідомості громадськості щодо проблеми залучення жінок до організованої злочинної діяльності. Необхідно проводити освітні кампанії, семінари та тренінги, в яких зосереджувати увагу на ризиках та наслідках залучення жінок до злочинної діяльності. Також необхідно розвивати медіапростір, щоб зменшити стереотипи та образи, що сприяють залученню жінок до злочинної діяльності.

Жінки в організованій злочинності є серйозною проблемою в Україні, яка потребує комплексного підходу та організації заходів: від захисту жінок від насильства до розвитку соціально-економічного середовища та підвищення свідомості громадськості стосовно проблеми, – що сприятимуть зниженню ризику залучення жінок до організованої злочинної діяльності та забезпеченню рівноправності в правоохоронних органах.

Крім того, важливо забезпечувати жінкам право на захист та справедливий судовий процес, особливо у випадках, коли вони стають свідками або жертвами злочинної діяльності. На сьогодні в Україні існують спеціальні механізми захисту прав жінок, такі як національна гаряча лінія для жертв насильства, програма «Жінки в політиці» тощо.

Отже, жінки в організованій злочинності є складною проблемою, яка вимагає комплексного підходу та співпраці різних структур, включаючи правоохоронні органи, громадські організації та владні структури. Це потребує не тільки законодавчих та практичних заходів, але й зміни свідомості суспільства та стереотипів, що сприяють

залученню жінок до злочинної діяльності. Тільки так можна забезпечити рівноправність та безпеку жінок у суспільстві.

1. Гаргат-Українчук О. М. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2014. Вип. 25. С. 189–191. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/9372/1/Кримінологічна%20характеристика%20жіночої%20злочинності.pdf>.

2. Гапека Т. В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2011. Вип. 3 (11). С. 195–199. URL : <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2011/3/38.pdf>.

УДК 343.412

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/599-601

Аліна ЛУКОМСЬКА

слухач магістратури ННІ права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції

Василь БЕРЕЗНЯК

завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПОРУШЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ JUS COGENS: АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

В міжнародному праві концепція «злочинів проти людяності» як у понятійному, так і в змістовному розумінні знаходить своє відображення у Преамбулі II Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. та IV Конвенції 1907 р. Вищезазначені документи містять у собі загальновідоме «застереження Мартенса», яке вказує на «laws of humanity».

Варто наголосити на тому, що під впливом гуманістичних цінностей різних культур на систему цінностей міжнародної спільноти норми міжнародного права розвивалися, тому з'явилися деякі заборони на певну кримінально-протиправну діяльність, у тому числі знайшли своє відображення такі поняття, як: «геноцид», «злочини проти людяності» та «воєнні злочини». Тобто порушення норм jus cogens призводить до jus cogens crime.

«Jus cogens crime» – це злочин, який вважається настільки тяжким і серйозним, що порушує фундаментальні принципи міжнародного права і не підлягає звичайним нормам або виняткам, які можуть бути застосовані до інших видів злочинів. Це включає такі серйозні порушення, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та рабство. Ці злочини підпадають під універсальну юрисдикцію, що означає, що будь-яка країна може притягнути до відповідальності осіб, які вчинили їх, незалежно від місця їх скоєння або громадянства. Концепція «jus cogens crime» базується на ідеї непорушних норм міжнародного права, які мають вищий статус порівняно з іншими нормами. Основна ідея полягає в тому, що деякі злочини вважаються настільки серйозними і обурливими, що порушують самі основи міжнародного співтовариства і прав людини. Забезпечення непорушності принципу «jus cogens» має кілька важливих причин:

1. Захист прав людини: цей принцип визнає найбільш фундаментальні принципи прав людини, такі як заборона геноциду, рабства, злочинів проти людяності. Забезпечення їх непорушності є необхідним для забезпечення захисту прав людини та гідного життя для всіх;

2. Стабільність міжнародного правопорядку: jus cogens встановлює основні правила, які лежать в основі міжнародного правопорядку. Порушення цих принципів може призвести до порушень міжнародного миру та безпеки;

3. Запобігання безкарності: забезпечення непорушності принципу «jus cogens» допомагає уникнути безкарності за найважливішими і серйозними злочинами. Це сприяє

правосуддю та забезпечує відповідальність за вчинені злочини.

4. Зміцнення довіри до міжнародних відносин: коли держави дотримуються принципів «*jus cogens*», це сприяє зміцненню довіри та співпраці в міжнародних відносинах. Дотримання цих принципів відображає загальні цінності та обов'язки міжнародного співтовариства.

Отже, забезпечення непорушності принципу «*jus cogens*» є важливим для забезпечення захисту прав людини, зміцнення міжнародного правопорядку та підтримки міжнародного миру та безпеки. З огляду на те, що до категорій *jus cogens* відносять принципи міжнародного права, які є найбільш загальним вираженням практики міжнародних відносин, юридично закріплених засад сучасного міжнародного права, то принцип поваги прав та свобод людини як в мирний, так і у воєнний час є одним із таких принципів міжнародного права. А тому в забезпеченні непорушності цього принципу полягає основна функція норм «*jus cogens*» [1].

Таким чином, слід відзначити тривалий та складний процес спроб формування правового врегулювання міжнародним правом питань щодо злочинів проти людяності, які є одними з чотирьох міжнародних злочинів, що передбачені Римським Статутом Міжнародного кримінального суду та, відповідно, на які поширюється його юрисдикція.

У вітчизняних енциклопедичних виданнях поняття злочину проти людяності визначається як «широкомасштабний або систематичний напад на будь-яких цивільних осіб з метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або в цілях сприяння такій політиці», що відображає всі ознаки злочину [2, с. 128].

Доцільно відзначити твердження Ю. Ругало, яка зазначає, що: «контекстуальним елементом злочину виступає те, що злочини проти людяності вчиняються як частина широкого або систематичного нападу, що спрямований проти будь-якого цивільного населення. До ментального елемента відноситься знання та/або усвідомлення про напад, тобто злочини проти людяності визначають або великомасштабне насильство відносно кількості жертв, або його поширення на велику територію (широкомасштабність), або систематичний тип насильства. Це виключає випадкові ізольовані акти насильства» [3, с. 41].

Злочини проти людяності мають системний та широкомасштабний характер. Це означає, що такі злочини мають масовий характер і відбуваються з метою пригнічення або знищення великої кількості людей. Систематичність означає, що злочини проти людяності вчиняються з організованою метою (насильство, експлуатація, знищення, примусове переміщення населення, згвалтування та інші форми систематичних порушень прав людини). Окрім цього, такі дії не є випадковими, а становлять частину спланованої стратегії для підкорення або знищення певної групи людей.

Проте критерії політики держави щодо широкомасштабності та системності є оціночними, що може викликати суперечності при доведенні їх в суді. Адже під час судового процесу з доведення систематичності та широкомасштабності злочинів проти людяності можуть виникати деякі суперечності через різноманітність факторів та тлумачень, таких як:

- достатність доказів: доведення систематичності та широкомасштабності вимагає наявності достатніх доказів, які підтверджують масовий та організований характер злочинів. Однак не завжди можна знайти чіткі докази про систематичність та широкомасштабність, оскільки деякі дії можуть бути ретельно приховані;

- інтерпретація та тлумачення фактів: різні сторони можуть мати різні тлумачення фактів та подій, що стосуються широкомасштабності та систематичності злочинів. Це може призвести до суперечок між обвинуваченням та захистом щодо того, чи є дії злочинців систематичними та широкомасштабними;

- політичний контекст: у деяких випадках політичний контекст може вплинути на спосіб тлумачення доказів та характеристики злочинів. Це може призвести до спроби зміни навіть очевидних фактів для досягнення певних політичних цілей;

- важкість встановлення систематичності: для доведення систематичності злочинів може бути важко знайти докази, які підтверджують плановану та організовану природу дій, особливо якщо злочини вчинені в умовах конфлікту.

Отже, суперечності виникають переважно через складність доведення таких оціночних критеріїв, як систематичність та широкомасштабність, і вимагають об'єктивного та ретельного аналізу всіх фактів та доказів в судовому процесі.

Варто відзначити, що не всі злочини проти людяності криміналізовані Кримінальним кодексом України. Однак Україна є стороною двох міжнародних конвенцій:

1. Європейської конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти

людяності та воєнних злочинів 1974 року;

2. Конвенції про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 року.

Згідно з вищевказаними Конвенціями «жодні строки давності не можуть бути застосовані до воєнних злочинів, злочинів проти людяності, злочину геноциду незалежно від часу їх чинення». Тому ми погоджуємось з М. Грушко, яка відзначає: «обов'язок притягнення до відповідальності, незастосовність будь-яких імунітетів, зобов'язання стосовно переслідування міжнародних злочинів, повсюдна застосовність цих зобов'язань у мирний час та під час збройного конфлікту, незастосовність термінів давності, незастосовність захисту на підставі обов'язку виконувати накази начальства/командування, універсальна юрисдикція щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких злочинів – виступає шансом на справедливість забезпечити адаптацію законодавства України про кримінальну відповідальність до положень міжнародного права в частині питання щодо відповідальності за міжнародні злочини та тим самим запобігти юридичній та фактичній безкарності за їх вчинення» [4].

Варто також відзначити те, що чимало держав, зокрема й Україна, є підписантами Римського статуту, однак досі його не ратифікували через певні об'єктивні причини, які стосуються регламентації його діяльності. Структура і окремі норми Римського статуту тією чи іншою мірою не відповідають національному законодавству держав, тому що більшість має класичну первинну побудову кримінального закону, на відміну від Статуту [5, с. 159].

Отже, враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що аналіз норм міжнародного права, в тому числі міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права стосовно злочинів проти людяності надає можливість обґрунтувати доцільність та необхідність уніфікації норм міжнародного та національного кримінального законодавства.

1. Тупчієнко Д. М. Імперативні принципи міжнародного права та їх співвідношення з нормами *erga omnes*. URL : <http://surl.li/qxdxw>.

2. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол. : Ю. Шемшученко, В. Денисов та ін. ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Академперіодика, 2017. Т. 2. 928 с.

3. Ругало Ю. І. Концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві : дис. ... д-ра філос. : 081 Право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 302 с.

4. Грушко М. В. Воєнні злочини та злочини проти людяності як міжнародні злочини порушення норм *jus cogens*: питання кваліфікації. *Академічні візії*. 2023. № 19. URL : <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/743/699>.

5. Березняк В. С. Щодо особливостей юрисдикції Міжнародного кримінального суду: аналіз окремих положень Римського статуту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 155–160.

УДК 343.326

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/601-603

Ірина МАКАРОВА
студентка ННІ заочного
та дистанційного навчання
Національної академії
внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ У НОРМАХ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Задля поглибленої імплементації в національне законодавство положень Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також з метою всебічного посилення спроможностей загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням європейських та загальносвітових практик у сфері протидії терористичній діяльності у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» (№ 8146 від 21.10.2022) [1].

Підготовка даного законопроекту обумовлювалася потребою виконання Україною вимог Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму щодо криміналізації в національному законодавстві окремих протиправних діянь, а також з метою забезпечення міждержавного інформаційного обміну щодо осіб, які виїжджають за кордон з терористичною метою, як це передбачено статтею 7 Додаткового протоколу.

Для досягнення вказаної мети пропонувалися наступні зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК): 1) встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму (ст. 258-4 КК) та за перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258-6 КК), а також за фінансування цих діянь (ст. 258-5); 2) викладення у новій редакції ст. 258-3 КК, встановивши при цьому в ч. 2 вказаної норми відповідальність за участь в терористичній групі чи терористичній організації; 3) розширення підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру в разі вчинення її уповноваженою особою вищезазначених злочинів (ст. ст. 96-3 та 96-9 КК) [2].

Згідно з ст. 1 Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму його метою є доповнення Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму положеннями стосовно криміналізації діянь, описаних у ст. 2–6 цього протоколу, а отже, збільшення зусиль сторін у запобіганні тероризму і його негативним наслідкам стосовно повного здійснення прав людини, зокрема права на життя, як заходами, вжитими на національному рівні, так і шляхом міжнародного співробітництва, з приділенням належної уваги чинним багатостороннім або двостороннім договорам чи угодам між сторонами. При цьому, відповідно до ст. 6 цього протоколу, «організація чи сприяння іншим способом виїзду за кордон з терористичною метою» означає будь-яку дію, спрямовану на організацію або сприяння, що допомагає будь-якій особі у виїзді за кордон з терористичною метою, як визначено в п. 1 ст. 4 протоколу, з усвідомленням, що така допомога слугує терористичним цілям. Кожна сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для визнання відповідно до національного законодавства вчиненої незаконно та умисно «організації чи сприяння іншим способом виїзду за кордон з терористичною метою», яка визначена в п. 1 кримінально караним діянням. Враховуючи положення Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, аналіз запропонованих змін дозволяє дійти висновку, що не повною мірою буде досягнута мета законопроекту щодо імплементації в національне законодавство положень ст. 6 Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму [3].

З урахуванням ряду пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення вказаних законодавчих ініціатив, згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21.03.2023, положення ст. 258-4 КК зазнали наступних змін у відповідній редакції:

«Стаття 258-4. Сприяння вчиненню терористичного акту, проходження навчання тероризму.

1. Вербування, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою, проходження навчання тероризму – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох осіб (крім проходження навчання тероризму) або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, – караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині проходження навчання тероризму, якщо вона добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню терористичної діяльності, пов'язаної із вчиненням нею злочином.

4. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені особою, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

Примітка. Під проходженням навчання тероризму в цій статті слід розуміти отримання особою інструкцій, включаючи набуття знань чи практичних навичок, від іншої

особи щодо виготовлення або використання вибухових речовин, вогнепальної чи іншої зброї або шкідливих чи небезпечних речовин, або щодо інших специфічних методів чи засобів з метою здійснення діяльності, яка відповідно до закону є терористичною».

Крім того, змін зазнали положення абз. 1 ч. 1 ст. 258-5 КК:

«1. Надання, збір чи зберігання будь-яких активів прямо чи опосередковано з метою їх використання або усвідомлення можливості того, що їх буде використано повністю або частково для будь-яких цілей окремим терористом чи терористичною групою (організацією), або для організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи (організації), сприяння вчиненню терористичного акту, навчання тероризму, перетинання державного кордону України з терористичною метою, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій».

Також норми КК щодо боротьби з тероризмом поповнилися ст. 258-6 наступного змісту:

«Стаття 258-6. Перетинання державного кордону України з терористичною метою.

1. Перетинання державного кордону України для здійснення діяльності, яка відповідно до закону є терористичною, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років з конфіскацією майна або без такої.

2. Та сама дія, вчинена повторно або службовою особою з використанням свого службового становища, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені під час дії надзвичайного або воєнного стану, – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна.

4. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню терористичної діяльності, пов'язаної із вчиненням нею злочином» [4].

Таким чином, є підстави вважати, що прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» та доповнення ряду норм чинного КК щодо посилення боротьби з тероризмом надасть змогу виконати Україні її міжнародно-правові зобов'язання та підвищити ефективність боротьби з тероризмом.

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом». URL : [blob:https://itd.rada.gov.ua/9367e4ff-b30a-42ff-a31a-fd726ef3fe4d](https://itd.rada.gov.ua/9367e4ff-b30a-42ff-a31a-fd726ef3fe4d).

2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом № 8146 від 21.10.2022. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40699>.

3. Зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» (реєстраційний № 8146). URL : [blob:https://itd.rada.gov.ua/6240f45d-077b-4b99-a740-28e1e01aae43](https://itd.rada.gov.ua/6240f45d-077b-4b99-a740-28e1e01aae43).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

УДК 343.9

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/604-606

Микола ЄФІМОВ

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ПРОФІЛАКТИКА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ» ЯК КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Профілактика вчинення кримінальних правопорушень є одним із завдань уповноважених осіб, що здійснюють правоохоронну діяльність, тобто профілактична функція повинна виконуватись незалежно від служби, в якій працює той чи інший правоохоронець, та від його посади. Раніше КПК зобов'язував слідчого здійснювати низку заходів по усуненню причин та умов вчинення протиправних діянь. На жаль, зараз така норма відсутня. Але, на наше переконання, в уповноважених осіб, які здійснюють досудове розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор), є можливості хоча б зробити мінімум, щоб уникнути в подальшому вчинення подібних протиправних діянь [5, с. 275].

Стосовно визначення терміну «профілактика вчинення кримінальних правопорушень», то з цього приводу серед науковців різних юридичних галузей точаться активні дискусії. Розглянемо деякі позиції дослідників відносно формулювання вказаної дефініції.

Для початку наведемо тезу В. Г. Дрозд щодо того, що проблеми та вимоги, які на сьогодні стоять перед Україною з огляду на інтеграційні процеси, свідчать про те, що захист прав, свобод і законних інтересів особи набуває все більшого значення. Авторка зазначає, що за таких умов розроблення та практичне втілення дієвих правових механізмів захисту прав, свобод і законних інтересів особи неможливе без урахування загальноновизнаних міжнародно-правових стандартів і принципів у цій галузі. Саме тому, на наше переконання, удосконалення кримінального процесуального законодавства України повинно відбуватися тільки з урахуванням загальноновизнаних європейських стандартів і принципів здійснення кримінального судочинства. Тому на сучасному історичному етапі розвитку нашої держави порушене питання вимагає осмислення сутності та правової природи міжнародно-правових стандартів захисту особи у кримінальному процесі [4, с. 59].

Зі свого боку, О. А. Борідько засвідчує те, що для одержання інформації про особистість правопорушника, крім процесуальних засобів, можливе використання й непроцесуальних – оперативно-розшукових дій, безпосереднього спостереження поведінки, емоційних проявів злочинця під час проведення процесуальних дій за його участі. Дослідник акцентує увагу на тому, що вказана інформація в більшості випадків не знаходить відображення у матеріалах кримінального провадження та не має доказового значення, але є дуже важливою для оцінки конкретної слідчої ситуації, планування розслідування, вибору та застосування тактичних прийомів під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участі зазначеної особи [2, с. 132]. Підтримуючи наведену позицію, також вкажемо на можливість реалізації окремих профілактичних заходів з огляду на зазначене вивчення особи правопорушника.

А вже С. Г. Кулик серед соціально-економічних детермінант поширення окремої протиправних діянь виокремив такі: «...криза інституту сім'ї; значна поляризація населення за матеріальним становищем і рівнем доходу; високий фактичний рівень безробіття; соціально-економічні негаразди, викликані військовим конфліктом на сході держави та

проведенням антитерористичної операції. Комплекс політико-правових детермінант зводиться до таких основних чинників: недостатнє сприяння та підтримка з боку держави громадських організацій, які займаються розвитком спорту, різними напрямми мистецтва та творчості; відсутність дієвої законодавчо визначеної концепції (програми) з розвитку та зміцнення основ моральності в молодшого покоління та підвищення її рівня в суспільстві; невіршеність кримінально-правових проблем конструкцій диспозицій конкретних норм і визначеності санкцій певних злочинів проти моральності» [7, с. 102–103].

Щодо самого визначення профілактики, то, наприклад, Н. І. Головка вказала на те, що «соціальна профілактика – вид соціальної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей, дітей та молоді, аморальній, протиправній поведінці в сім'ях, серед дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді і запобігання такому впливу та поширенню соціально небезпечних хвороб серед дітей та молоді, попередження ускладнення вже існуючих проблем» [3, с. 5].

Одним із найбільш вдалим ми вважаємо формулювання надане В. Ю. Шепітьком, який визначив профілактику злочинності як «... комплекс заходів, спрямованих на виявлення, обмеження, усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, які детермінують злочинність у цілому й окремий злочин ще до того, як вони призведуть до суспільно небезпечних діянь чи наслідків» [9, с. 171]. Тобто профілактика злочинності може здійснюватись на будь-яких стадіях кримінального провадження, починаючи з самого його початку та завершуючи свою реалізацію на етапі винесення вироку.

Зі свого боку, А. Е. Жилін надав власне авторське визначення профілактики кримінальних правопорушень «... як системи конкретних дій (заходів), які здійснюють уповноважені особи правоохоронних органів (дознавачі, слідчі, прокурори та інші), що мають на меті усунення причин та умов вчинення протиправних діянь конкретної категорії» [6, с. 213]. Як бачимо, цю категорію науковець формулює через визначення системи конкретних дій.

Доречною в розрізі зазначеного ми вважаємо позицію В. В. Приловського, який вказує на те, «... що ефективність профілактичних заходів уповноважених осіб щодо усунення обставин, які сприяли втягненню неповнолітніх в протиправну діяльність, в багатьох випадках залежить від викладення конкретних моментів, які забезпечують усунення певних умов. Зусилля слідчого (дознавача, прокурора) при встановленні причин і умов конкретного кримінального правопорушення повинні бути направлені, по-перше, на встановлення причин, а вже по-друге, на встановлення умов конкретного протиправного діяння» [8, с. 196]. Підтримуючи наведену думку, зауважимо, що вказані дії (встановлення причин та встановлення умов) повинні бути нероздільно пов'язані між собою.

Зрештою, наведемо дефініцію, подану окремими авторами (П. М. Білим, С. О. Барановим), що «... попередження правопорушень являє собою сформовану систему дій на антисуспільні явища та їх причинний комплекс з метою реалізації тенденцій зниження їх рівня і масштабів». Науковці зробили умовивід, що під час реалізації зазначеної діяльності «... попередження правопорушень розглядається як соціально-правовий процес, знижувачий, обмежувачий, ліквідувачий протиправні явища за допомогою всієї сукупності заходів, що здійснюються державними органами і громадськими формуваннями, які спрямовані на удосконалення суспільних відносин» [1, с. 7].

Підсумовуючи, наголосимо, що профілактика вчинення кримінальних правопорушень є беззаперечно важливою криміналістичною категорією. Адже профілактичні дії уповноважених осіб повинні бути направлені на встановлення причин, а також встановлення умов протиправної діяльності та, відповідно, їх усунення. Ефективна реалізація зазначених дій в подальшому забезпечить зниження як кількості вчинення будь-якої категорії кримінальних правопорушень, так і ймовірних правопорушників, які будуть бажати вчинювати окремі протиправні діяння.

1. Білий П. М., Баранов С. О. Основи профілактики злочинів на транспорті : навч. посіб. Київ : УКРІНФОРМ, 2001. 196 с.

2. Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Запорізький юридичний інститут. Запоріжжя, 2005. 191 с.

3. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень : навч. посіб. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.

4. Дрозд В. Г. Запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав людини у світлі реформування кримінального процесуального законодавства. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017.

№ 4 (80). С. 58–68.

5. Єфімов М. М., Чаплинський К. О. Профілактична діяльність уповноважених осіб як елемент методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Міжнародна та правова безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали V Міжнародної науково-практ. конф. (м. Дніпро, 12 березня 2021 р.). Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 275–276.

6. Жилін А. Е. Актуальні питання реалізації профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Юридична наука*. 2020. № 2. Т. 2. С. 209–215.

7. Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 266 с.

8. Приловський В. В. До питання здійснення профілактичних заходів працівниками правоохоронних органів стосовно виявлення та усунення причин і умов втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 191–197.

9. Шепітько В. Ю. Особа потерпілого в системі криміналістичної характеристики злочинів. *Проблеми законності*: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 168–174.

УДК 340.6

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/606-610

Володимир КОРОТАЄВ

директор Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України

Роман КІРІН

головний судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доктор юридичних наук, доцент

Олександр ОВЧАРОВ

начальник групи ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля»

ЗАВДАННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПРИКЛАДІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ

На кінець 2023 р. від початку повномасштабного вторгнення війська російської федерації (далі – рф) запустили по території України загалом понад 7 500 авіаційних, крилатих, балістичних, аеробалістичних та зенітних ракет [1].

За цей час уповноважені органи та особи України, серед іншого, займалися активним пошуком та розробкою, як на національному, так і на міжнародному рівнях, таких ефективних правових механізмів, які дозволять притягнути РФ до відповідальності за багатомільярдні збитки та отримати компенсації для держави, бізнесу та людей.

Зусилля українських дипломатів та юристів в напрямку створення міжнародного компенсаційного механізму почали матеріалізуватися 14.11.2022 р. коли Генасамблея ООН ухвалила резолюцію «Про сприяння правовому захисту і відшкодуванню шкоди за агресію проти України». Зміст резолюції зводиться до таких основних позицій [2]:

- рф має бути притягнута до відповідальності за будь-які порушення міжнародного права в Україні або проти неї;
- визнано необхідність створення міжнародного механізму з відшкодування збитків, які виникли внаслідок агресії рф;
- державам-членам рекомендовано у співпраці з Україною створити міжнародний реєстр збитків (далі – РЗ).

Створення РЗ треба розглядати як перший крок, основу для формування повноцінного компенсаційного механізму. Важливо, щоб були зроблені й наступні кроки, як то: погодження та підписання міжнародного договору про створення Компенсаційної Комісії (далі – КК), початок її функціонування, прийняття партнерами по коаліції національного законодавства для передачі заморожених активів рф спеціальному фонду, що виплачуватиме присуджені КК виплати.

У Міністерстві юстиції України зауважили, що надзвичайно важливо, щоб усі, хто постраждав від збройної агресії рф проти України, збирали та зберігали якнайбільше доказів на підтвердження завданої шкоди. Передбачається, що за допомогою спеціальної електронної платформи всі докази, що накопичені суб'єктами подання заяв для підтвердження збитків, втрат чи шкоди та прийнятні для міжнародного РЗ, будуть категоризуватися та зберігатися. Після створення КК уся інформація, всі сформовані справи заявників так само у е-вигляді будуть передані для її розгляду та присудження компенсацій [3]. Наразі конкретні вимоги щодо доказової бази перебувають на стадії розробки у Раді РЗ, але разом з тим, потенційні заявники мають зосередити свою увагу перш за все на тому, щоб усі, хто зазнав збитків, втрат чи шкоди внаслідок збройної агресії рф проти України, провели роботу зі збору максимально можливої кількості доказів, адже, ймовірно, не всі вони будуть визнані КК.

Тобто, вже зараз можна окреслити коло принципів, які слід покласти в основу формування доказової бази воєнних злочинів рф, у тому числі й пов'язаних із застосуванням ракетної зброї, як-от: зібрання якомога максимальної кількості доказів: збереження доказів; причинно-наслідковий зв'язок між застосуванням ракетної зброї та завданими збитками, втратами чи шкодою; прийнятність доказів вимогам міжнародного РЗ; накопичення доказової бази у матеріальному та електронному вигляді; категоризація доказової бази; формування доказової бази на спеціальній е-платформі.

В цьому аспекті треба погодитися з думкою С. Лозової, М. Кучи та О. Вдовиченка відносно того, що найважливішим завданням огляду місця події за фактами обстрілів з ракетної та реактивної зброї є: повне виявлення і детальна фіксація слідів вибуху; вилучення інформативних залишків ракет з маркувальним позначенням. За відсутності таких залишків ракет стає практично неможливим проведення дослідження, з метою визначення виду вибухового пристрою, який був застосований. Автори також рекомендують залучати експертів-вибухотехніків Експертної служби МВС як спеціалістів для надання консультацій слідчим, що в подальшому сприятиме більш швидкому та ефективному доказуванню вчинення воєнних злочинів рф шляхом проведення експертних досліджень фактів обстрілів території України ракетною зброєю [4, с. 96–97].

Крім того, Дніпропетровський НДЕКЦ МВС спільно з ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля» сформуvalи та продовжують накопичувати матеріал для ідентифікації ракетної та реактивної зброї рф [5, 6].

Зокрема, щодо авіаційного комплексу «Кинджал» 9-А-7760, прийнятого рф на озброєння у грудні 2017 р. і до складу якого входить ракета «Кинджал» 9-С-7760 (в низці джерел –Х-47М2, виріб 292), було проаналізовано власне цей гіперзвуковий авіаційний ракетний комплекс, конструкція ракети та схема її польоту. Але найбільш цінним матеріалом, який став предметом дослідження, виявилися елементи ракети 9-С-7760, які були систематизовані відповідно до її конструктивних особливостей, а саме елементи: головної частини; відсіку наведення; бойової частини; приладового відсіку.

Загальний вигляд ракети 9-С-7760 зображено на рис. 1.

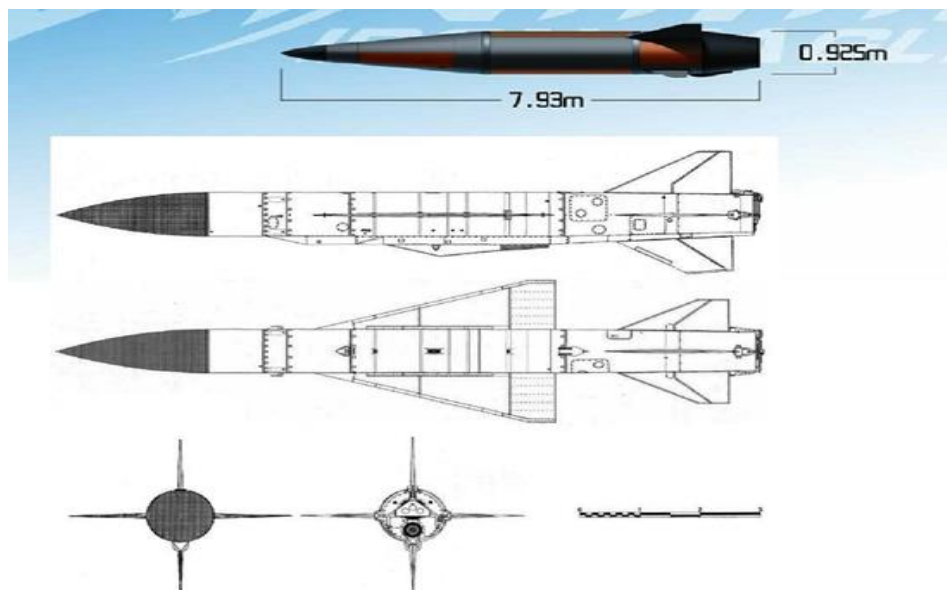

Рис. 1. Загальний вигляд ракети 9-С-7760

Головний (радіопрозорий) обтічник являє собою конструкцію, виконану з високотемпературної кераміки товщиною приблизно 18 мм. Місце його встановлення зображено на рис. 2.

Рис. 2. Місце встановлення головного обтічника ракети 9-С-7760

Дослідити склад керамічного матеріалу наразі не вдалося, адже були відсутні уламки в потрібних розмірах для проведення експертного дослідження.

До корпусу відсіку системи наведення обтічник кріпиться приклеюванням до шпангоуту з послабленим перетином. Така конструкція дозволяє при контакті з перешкодою руйнувати конструкцію у наперед визначеному перетині, що в свою чергу дозволяє з більшою вірогідністю задіяти контактні датчики перешкоди. Шпангоут кріплення головного обтічника до корпусу відсіку системи наведення, а також послаблений перетин шпангоуту кріплення головного обтічника до корпусу відсіку системи наведення зображені на рис. 3 та 4 відповідно.

Рис. 3. Шпангоут кріплення головного обтічника до корпусу відсіку системи наведення

Рис. 4. Послаблений перетин шпангоуту кріплення головного обтічника до корпусу відсіку системи наведення

Оскільки в умовах збройної агресії більшість фактів заподіяння шкоди кваліфікуються саме як порушення кримінального права, то важливим є вирішення цих питань в кримінальному провадженні. З огляду на норми міжнародного гуманітарного права відповідальність за воєнні злочини, вчинені на території України, у тому числі й застосуванням ракетної зброї, повинні нести не тільки особи, які входять до складу збройних сил РФ, беруть участь безпосередньо у воєнних діях (комбатанти), а й керівництво держави-агресора загалом. Сам факт реєстрації вчинення воєнного злочину, подальше здійснення досудового розслідування та збір доказів у кримінальному провадженні дає підстави особі, яка зазнала шкоди внаслідок цього злочину, вимагати її відшкодування [7].

Надзвичайно важливим завданням судової експертизи в процесі ідентифікації елементів (залишків, уламків) ракетної зброї РФ, як знарядь та засобів вчинення воєнних злочинів, є їх доекспертне зберігання та постекспертний вибухотехнічний облік.

1. Росія за час повномасштабної війни випустила по Україні понад 7,5 тисяч ракет – Повітряні сили. (31.12.2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3807278-rosia-za-cas-povnomasstabnoi-vijni-vipustila-po-ukraini-ponad-75-tisac-raket-povitrani-sili.html>
2. Бондарев Т., Наконечний В. Стягнення збитків з росії щодо війни в Україні – на західному фронті без змін? (15.03.2023). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/styagnennya-zbitkiv-z-rosiyi-shchodo-vijni-v-ukraini-na-zahidnomu-fronti-bez-zmin.html>
3. У Мін'юсті закликають збирати якнайбільше доказів для Реєстру збитків. (22.12.2023). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3803384-u-minusti-zaklikaut-zbirati-aknajbilse-dokaziv-dla-reestru-zbitkiv.html>
4. Лозова С. М., Куча М. С., Вдовиченко О. Л. Деякі особливості виявлення та фіксації слідів вибуху від реактивної та ракетної зброї. *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (Одеса-Львів, 28.09.2022 р.) : відп. ред. Д. Кішко, Р. Заяць. Львів : Растр-7, 2022. 214 с. С. 95–97.
5. Ідентифікація ракетної та реактивної зброї Російської Федерації : посібник / Дніпропетровський НДЕКЦ МВС ; ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля» ; уклад.: В.М. Коротаєв, Р.С. Кірін, М.М. Кушнір, А.С. Клочков, О.В. Овчаров, О.С. Жуган ; за заг. ред. С.Г. Кримчука. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2022. 144 с.
6. Kirin R., Korotayev V., Hryshchak S. Theoretical and applied Problems of Identification of Missile and Rocket Weapons of the Aggressor-Country. *Slovak international scientific journal*. 2023. № 72. S. 88–95. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8017178>
7. Яковлева С. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoi-viynou-mozhливosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html>

УДК 340.64:577.212

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/610-612

Ігор ПИРІГ

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У зв'язку з війною, розв'язаною російською федерацією проти нашої країни, значно зросла кількість жертв не тільки серед військових, а й серед цивільного населення. Постійні обстріли, бомбардування населених пунктів, застосування армією росії заборонених методів та засобів війни призводить до масових вбивств людей у спосіб, що іноді не дозволяє ідентифікацію тіл загиблих звичайними методами. З іншого боку, практика правоохоронних органів свідчить про не зменшення кількості кримінальних правопорушень насильницької та корисливо-насильницької спрямованості, після вчинення яких одними з основних, що залишаються на місці події, є сліди біологічного походження. Тому дослідження таких слідів, засноване на аналізі молекули ДНК, набуває на сьогодні важливого значення.

Молекулярно-генетичні дослідження у кримінально-процесуальному значенні проводяться у межах позаекспертних досліджень та судової експертизи. Під молекулярно-генетичною експертизою розуміють дослідження на основі спеціальних знань в галузі молекулярної генетики методами ДНК-аналізу об'єктів (слідів, зразків) біологічного походження (кров, слина, сперма, сперма та ін.) з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1, с. 72]. Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень об'єктами молекулярно-генетичної експертизи є «біологічні сліди людини та тварин, біологічний матеріал живих осіб та трупів, які містять клітини з ядрами: кров, сперма, букальний епітелій, слина, піднігтьовий вміст, кістки і зуби, волосся з цибулиною, личинки комах, пупарії, цитологічні препарати» [2]. Експертні дослідження мають той самий об'єкт дослідження, але відрізняються методами та засобами дослідження та сферою застосування. Результати досліджень можуть

застосовуватись як у кримінальному провадженні, так і під час розгляду цивільних, адміністративних справ, у побутових відносинах під час визначення спірного батьківства тощо.

Місце молекулярно-генетичної експертизи в системі судових експертиз досі не визначено. Державними науково дослідними установами Міністерства юстиції України та МВС України такі експертизи проводяться у межах експертної спеціальності 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» та розглядається як різновид біологічної експертизи. В експертних підрозділах Міністерства охорони здоров'я цю експертизу розглядають як складову імунологічних досліджень. Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень передбачено такі завдання, що вирішуються цією експертизою: «Встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності; ідентифікація особи; встановлення статевої належності біологічних слідів і об'єктів; встановлення спорідненості (родинних зв'язків); визначення ДНК-геному тварин та їх породний генотиповий склад» [2]. З означених завдань, зважаючи на проблеми сьогодення основними є встановлення осіб невідомих трупів внаслідок воєнних дій та ідентифікація злочинців, які вчиняють тяжкі насильницькі та корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Об'єктивність та повнота молекулярно-генетичних, як і будь-яких ідентифікаційних досліджень залежить від якості вилучених об'єктів та зразків для порівняльного дослідження. Перш за все, це якість відібрання матеріалу для дослідження. На сьогодні вже існує достатня кількість методичної та наукової літератури, що містить рекомендації з вилучення слідової інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень взагалі та вчинених в умовах воєнного стану зокрема [3; 4]. На жаль, спеціалісти-криміналісти при огляді трупів та місця події іноді ігнорують вказані рекомендації, зокрема щодо стерильності у вилучення біологічного матеріалу.

Певні проблеми виникають під час вилучення мікрослідів біологічного походження на місці події. Вони можуть бути виявлені на транспортних засобах при наїздах на пішоходів, на знаряддях вчинення кримінальних правопорушень, зокрема знаряддях вбивства або нанесення тілесних ушкоджень, предметах обстановки місця події, одязі потерпілого чи злочинця, в піднігтьовому вмісті трупа тощо. Слід пам'ятати, що чинниками, які можуть пошкодити ДНК є застосування ультрафіолету, хімічних речовин (спирт, кислоти, перекис водню тощо), рентгенівське випромінювання, бактерії. Типовими помилками у вилученні біологічних слідів є недотримання правил чистоти та стерильності під час обрання та застосування знарядь вилучення слідів (ватних паличок, тампонів, пробірок, металевих інструментів тощо), гумових рукавичок, бахіл тощо, що призводить до контамінації слідів (забруднення власною ДНК), вилучення фонових, не пов'язаних з подією злочину слідів.

Під час ідентифікації останків померлих також спостерігаються окремі проблеми з вилученням біологічного матеріалу. Практика розслідування воєнних злочинів свідчить, що трупний матеріал у більшості випадків для проведення експертизи надають чотирьох умовних категорій: а) останки українських військовослужбовців і цивільних українців, а також солдатів армії країни-агресора, вилучені з поля бою або місця загибелі протягом годин або перших кількох діб після загибелі і збережені у замороженому або глибоко охолодженому стані; б) останки вбитих окупантами осіб, ексгумовані з індивідуальних або братських могил на звільнених від ворога територіях із відомими ознаками аеробного або анаеробного розкладу; в) останки українських військовослужбовців, які залишилися на захопленій ворогом території або загинули в російському полоні і передані Україні переважно завдяки зусиллям міжнародних гуманітарних організацій; г) останки військовослужбовців і цивільних осіб, які зазнали різного ступеня термічного впливу внаслідок вогневого ураження – згоріли в автотранспорті або в бойових броньованих машинах, загинули під час пожежі у власних будинках або громадських будівлях тощо [5, с. 19–20]. На думку експертів-практиків, проблем не викликає лише перша категорія останків. Вилучення біологічного матеріалу в інших випадках може викликати певні проблеми, що залежать у кожному випадку від умов зберігання останків.

Потрібно також враховувати, що з трупа, який має гнилісні зміни, доцільно вилучати найменш змінені тканини, насамперед, фрагменти плоских: ребро, таз, грудина і трубчастих кісток: плечова, стегнова тощо. Також треба пам'ятати, що дія хімічних речовин та високої температури (при спаленні, виварюванні кісток) негативно впливають на виокремлення та подальше дослідження ДНК. Вилучення біологічного матеріалу для дослідження повинен

проводити спеціаліст, яким може бути: судово-медичний експерт під час розтину у морзі, спеціаліст-криміналіст на місці події, оператор автоматичного ДНК-ідентифікатора або інший спеціаліст з біології або молекулярної генетики.

Відбір зразків для порівняльного дослідження проводиться в облаштованому для таких процедур кабінеті, що повинен відповідати певним вимогам. При відібранні зразків крові, її частину потрібно розмістити на стерильній лабораторній марлевій серветці та висушити при кімнатній температурі, після чого запакувати в паперові пакети та позначити маркувальними позначками. До зразків крові, у разі їх дослідження в рідкому стані, доцільно одразу додавати спеціальні стабілізатори або використовувати спеціальні пробірки з внесеним в них стабілізатором. Зберігати такі зразки до початку дослідження потрібно в холодильнику при температурі +4°C не більше 2–3 діб. Зразок букального епітелію для дослідження відбирається шляхом потирання внутрішньої слизової оболонки щоки спеціальними паличками або, за їх відсутності, використовувати ватні палички, які теж одразу висушуються [6, с. 49].

Молекулярно-генетична експертиза на сьогодні проводиться в Експертній службі МВС України у десяти повнопрофільних лабораторіях. Зважаючи на значну кількість молекулярно-генетичних досліджень, стаціонарні лабораторії експертних установ на сьогодні не у змозі в повному обсязі забезпечити їх проведення. Всі обласні НДЕКЦ також проводять експертні дослідження з використанням автоматизованих приладів ДНК-аналізу. На сьогодні в Україні наявні дві модифікації таких приладів. Позитивних результатів було досягнуто під час досліджень на пристрої «ANDE Rapid DNA», що призначений для створення протягом 100 хвилин ДНК-ідентифікатора для ідентифікації людини. Пристрій оснащено двома модифікаціями картриджів, що дозволяють одночасно досліджувати п'ять об'єктів у разі аналізу букального епітелію та чотири об'єкта зі слідами біологічного матеріалу. Інший прилад – Applied Biosystems «RapidHIT ID» є також повністю автоматизованим генетичним аналізатором. Система об'єднує підготовку зразків та капілярний електрофорез для створення профілів ДНК, що поєднуються у програмним забезпеченні RapidLINK для перегляду та аналізу або прямого завантаження в обрану базу даних. Пристрій проводить аналіз у реальному часі та дозволяє обробляти одну пробу.

Іншою є проблема, на яку ми звертали увагу раніше, що полягає у формуванні бази даних ДНК профілів. Однією з переваг обліку генетичних ознак людини є можливість ідентифікації особи навіть при отримання невеликої кількості біологічного матеріалу, за умови дотримання вимог до збирання та дослідження біологічного матеріалу. Аналізом практики використання генетичних обліків встановлено, що вони допомагають не тільки у викритті правопорушників, а й у відсіюванні осіб, які не причетні до вчинення злочинного діяння. Кожний пристрій швидкого ДНК-аналізу має власну базу даних. Поряд з цим в Україні функціонує Центральний облік генетичних ознак людини (ЦОГОЛ), до якого вносяться дані ДНК-профілів, отриманих після проведення досліджень у стаціонарних лабораторіях експертних установ. Поєднання цих баз даних, на наш погляд, буде значно сприяти встановленню та ідентифікації осіб та трупів у межах розслідування воєнних злочинів [7, с. 40].

1. Степанюк Р. Л., Перлін, С. І. Кікінчук В. В. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості : навч. посіб. Харків : ФОП Панов А. М., 2019. 144 с.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

3. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

4. Моргунов О. А., Музичук О. М., Романюк В. В. Пам'ятка для курсантів закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : практ. посіб. / упоряд.: В. О. Невядовський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 44 с.

5. Костіков І. Ю., Марійко В. В., Щербаківа Ю. В., Мартиненко С. В., Сірівля А. І., Сандалович Б. О., Аббасов Р. Г. Використання досягнень науки і техніки в експертній діяльності. Криміналістичний вісник. 2023. № 1 (39). С. 10–28.

6. Атаманчук В. М., Волошин О. Г. Ідентифікація невпізнаних трупів методом ДНК-аналізу з метою отримання інформації про особу. Актуальні питання криміналістики. 2019. С. 47–51.

7. Пиріг І. В. Удосконалення окремих видів криміналістичних обліків. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. науково-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 39–41.

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/613-614

Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ ТА СТОРОННІХ ОСІБ
ЯК УМОВА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ**

Питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження завжди визначалось умовою реалізації його завдань. Стаття 2 Кримінального процесуального кодексу визначає, що основними завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Потребує уваги те, що ухвалений в 1993 році Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, котрі беруть участь у кримінальному судочинстві», в якому визначено права і обов'язки органів, які забезпечують безпеку, а також права і обов'язки осіб, які потребують захисту, заходи забезпечення безпеки та механізм їх реалізації [2].

Варто наголосити, що, наприклад, співучасники, які займали добросовісну позицію, свідки, потерпілі, відчуючи загрозу безпеці власній або близьким, можуть займати недобросовісну позицію. Це може проявлятися у залишенні місця постійного мешкання, униканні від явки на виклики до правоохоронних органів, відмови від раніше даних свідчень, їх зміни.

Наведене дозволяє наголосити, що між кількістю отримуваної під час розслідування інформації та відчуттям захищеності відповідним учасником провадження може бути простежена пряма залежність [3, с. 187]. Тож безпека учасників є вагомим умовою отримання відомостей про обставини кримінального правопорушення.

Великий тлумачний словник визначає «захист» – як недопущення вчинення чогось, заборона, охорона (кого/чого-небудь від нападу, замаху, ворожих дій) [4].

Оптимальна лінія поведінки або найбільш раціональний спосіб дій визначається як тактичний прийом [5], що є основою криміналістичної тактики й організації діяльності уповноважених осіб та дозволяє отримати необхідну кількість відомостей, впливати на процес слідчих (розшукових) дій та процес розслідування. Визначення оптимальної лінії поведінки з боку посадових осіб правоохоронного органу при застосуванні заходів забезпечення безпеки, як наголошує В. С. Зеленецький, передбачає необхідність урахування конкретної ситуації. Окрім того, в процесі боротьби зі злочинністю реалізуються різні варіанти застосування одного й того ж засобу безпеки в різних сформованих ситуаціях, що дозволяє говорити про функціональну поліваріантність засобів безпеки. Отже, рішення про застосування відповідного заходу забезпечення безпеки повинні ухвалювати уповноважені особи відповідно до потреб та розуміння обмежень, що вони несуть для особи, до якої застосовані.

У кримінальному судочинстві Б. В. Щур під тактикою забезпечення безпеки осіб розуміє: найбільш оптимальну систему заходів; сукупність (систему) тактичних прийомів забезпечення безпеки; оптимальні криміналістичні рекомендації щодо забезпечення безпеки; структурну залежність заходів безпеки [6, с. 11].

Особливого значення заходи забезпечення безпеки набувають в умовах збройної агресії РФ проти України. В цих умовах без забезпечення безпеки учасників, особливо тих, які стали жертвами насильства сексуального характеру, перебувають в особливо вразливому стані, отримати криміналістично вагому інформацію складно, а в переважній більшості неможливо [7, с. 232]. Це зумовлює необхідність зосередження належної уваги на виведення особи в контактний стан, реалізація чого має здійснюватися масштабним, всебічним

підходом до діяльності. Лише після цього може йтися про отримання відомостей про обставини вчиненої події.

Отже, можемо наголосити, що безпека є, з одного боку, багатоаспектною проблемою, що потребує належної уваги з боку правоохоронців. З іншого – є умовою висвітлення відповідним учасником необхідної й достатньої для ухвалення обґрунтованих рішень даних. Ступінь заходів для забезпечення безпеки у кожному конкретному випадку визначатиметься потребою індивідуального підходу до її здійснення в можливості реалізації завдань кримінального провадження.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». Харків : Одісей, 2012. 360 с.

2. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 11. Ст. 51.

3. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.

5. Будзієвський М. Ю., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинський К. О., Чаплинська Ю. А. Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с.

6. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Нац. юрид. акад. імені Ярослава Мудрого, 2005. 20 с.

7. Плетенець В. М. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи підвищення ефективності його виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2. С. 227-237.

УДК 343.126.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/614-617

Олена ФЕДОСОВА

заступник завідувача
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання обрання запобіжних заходів, оскільки пов'язано це з обмеженням основних прав людини. З огляду на це, особливої уваги заслуговує питання правових підстав застосування тримання під вартою як виняткового запобіжного заходу. Насамперед треба сказати, що запобіжні заходи – це заходи процесуального примусу, які обмежують особисту свободу та свободу пересування підозрюваного (обвинуваченого) і застосовуються з метою запобігти можливості ухилитися від слідства і суду, перешкодити встановленню об'єктивної істини та здійсненню правосуддя, а також продовжити злочинну діяльність [1, с. 349–350].

Для обрання запобіжного заходу потрібна система фактичних підстав: по-перше, це докази вчинення підозрюваним (обвинуваченим) злочину; по-друге, це докази наявності ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений, може вчинити нові злочини чи протидіяти розслідуванню; по-третє, доведеність під час обрання конкретного запобіжного заходу того, що жоден із більш

м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам.

Згідно з ч. 1 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) запобіжними заходами є: «...1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою...» [2].

Тримання під вартою, відповідно до ч. 1 ст. 183 КПК України: «Є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 цього Кодексу, крім випадків, передбачених ч. 6 та 8 ст. 176 цього Кодексу» [2].

Вважаємо необхідним нагадати, що в свій час Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 7 жовтня 2014 року № 1689-VII ст. 176 КПК України було доповнено ч. 5, згідно з якою запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [3]. Законодавча ініціатива у внесенні зазначених змін до Кодексу була зумовлена необхідністю у підвищенні ефективності розслідування окремих злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки. Отже, злочини, за вчинення яких відповідно до ч. 5 ст. 176 КПК України до підозрюваних або обвинувачених осіб не можуть бути застосовані інші запобіжні заходи, крім тримання під вартою, посягають на основи національної безпеки України та громадської безпеки.

Така правова норма змусила звернути увагу на те, що у рішенні в справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 року Європейський суд з прав людини зазначив, що при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має бути розглянута можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів (§ 80). У рішенні у справі «Хайредінов проти України» від 14 жовтня 2010 року зазначений суд дійшов висновку, що національні суди порушили пункт 1 статті 5 Конвенції, оскільки при ухваленні рішень не було розглянуто можливості застосування менш суворих запобіжних заходів, ніж тримання під вартою (§ 29, 31).

Зазначимо також, що Конституційний Суд України неодноразово вказував, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. У разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи (абз. 3 пп. 2.1 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016). У зв'язку з цим Конституційний Суд України зазначив, що законодавець, встановивши виключно такий запобіжний захід, як тримання під вартою, щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 КК України, не дотримав зазначених вимог.

Враховуючи викладене, Рішенням Конституційного Суду України № 7-р/2019 від 25.06.2019 року положення ч. 5 ст. 176 КПК України, були визнані як такі, що суперечать ч. 2 ст. 3, ч.ч. 1, 2 ст. 8, ч.ч. 1, 2 ст. 29 Конституції України, оскільки порушують принцип верховенства права та обмежує право особи на свободу та особисту недоторканність, а тому не відповідають Конституції України, тобто є неконституційними [4].

На підставі цього, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» від 16 серпня 2022 року № 2531-IX на підставі Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2019 від 25.06.2019 року ч. 5 ст. 176 КПК України було виключено.

Незважаючи на це, через деякий час, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-IX були внесені істотні зміни, зокрема і щодо запобіжних заходів [5]. Так, ст. 176 КПК України було доповнено новою частиною 6: «Під час дії воєнного стану до осіб,

які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261, 437-442 КК України, за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений п. 5 ч. 1 цієї статті».

Слід звернути увагу, що за своїм змістовним навантаженням основна ідея ч. 6 подібна виключеній ч. 5 ст. 176 КПК України. Так, у ч. 5 йшла мова про те, що «...до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 КК України, не можуть бути застосовані такі запобіжні заходи як особисте зобов'язання, особиста порука, домашній арешт, застава». Виходячи з того, що ч. 1 ст. 176 КПК України запобіжними заходами є: «...1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою...» слід зробити висновок, що «... до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 КК України може бути застосований лише такий запобіжний захід як тримання під вартою.

Якщо поглянути на ч. 6 ст. 176 КПК України, то можна побачити розширення статей КК України. Наприклад, перелік статей, вказаних у ч. 5 ст. 176 КПК України: ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261 були доповнені ст. 258⁻⁶ (оскільки ця стаття була доповнена до КК України згідно із Законом № 2997-IX від 21.03.2023) та ст. 437-442 КК України. Однак основний зміст щодо застосування запобіжного заходу щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні зазначених злочинів, залишився той самий – застосування запобіжного заходу, визначеного п. 5 ч. 1 ст. 176 КПК України, тобто тримання під вартою.

Важливо звернути увагу, що в ч. 6 ст. 176 КПК України не передбачено жодних винятків стосовно процесуального порядку обрання під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114⁻², 258-258⁻⁶, 260, 261, 437-442 КК України, тримання під вартою. Тож з метою гарантування та уникнення свавільного обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час правозастосування ч. 6 ст. 176 КПК України поширюється дія глави 18 КПК України, де передбачено відповідний процесуальний порядок застосування запобіжних заходів, у тому числі тримання під вартою. Отже, слідчий суддя, суд повинен відмовити у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини, є достатніми.

Водночас зазначимо, що додаткове навантаження фразою «за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 цього Кодексу» можна вважати надмірним, оскільки згідно з ч. 2 ст. 177 КПК України «підставою застосування запобіжного заходу, є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України». Такий порядок щодо застосування запобіжного заходу є загальним для всіх, а тому додатково посилювати їм ч. 6 ст. 176 КПК України було зайвим.

Крім того, така надмірність в посиленні правової норми фразою «за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу» створила ситуацію неоднозначної трактовки цієї вимоги. Положення ч. 6 ст. 176 КПК України «Під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260, 261, 437-442 КК України, за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений п. 5 ч. 1 цієї статті» можна розуміти так, що «лише за наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України... застосовується запобіжний захід, визначений п. 5 ч. 1 цієї статті». Отже, застосування контексту «лише за наявності» в цьому випадку є умовою, коли може бути застосований визначений ч. 6 ст. 176 КПК України запобіжний захід – тримання під вартою. З іншого боку, якщо допустити відсутність ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, то що робити тоді? Обрати запобіжний захід у виді тримання під вартою буде нелогічним, а альтернативу в обранні інших запобіжних заходів ця частина ст. 176 КПК України не передбачає.

У цьому зв'язку маємо звернути увагу на «конструкцію» ч. 8 ст. 176 КПК України, в якій зазначено, що «під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 402-405, 407, 408, 429 КК України, застосовується виключно запобіжний захід, визначений п. 5 ч. 1 цієї статті». Саме така подача правової норми дозволяє однозначно розуміти її положення, оскільки в ній відсутня фраза «лише за наявності ризиків», яка за своїм змістом відразу вносить подвійне розуміння: або наявність ризиків, або їх відсутність. Крім того, однозначність в розумінні цієї норми полягає також у застосуванні слова «виключно».

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що в сучасних умовах дії воєнного стану правові положення ч. 6 ст. 176 КПК України у чинній редакції забезпечують застосування такого виняткового запобіжного заходу, як тримання під вартою до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109–114², 258–258⁶, 260, 261, 437–442 КК України виключно за вмотивованим рішенням суду. Однак з метою уникнення їх подальшого неоднозначного трактування вважаємо за необхідне висловити пропозицію здійснити перегляд і доопрацювання вказаних правових норм шляхом вжиття чітких смислових конструкцій.

1. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 20-е, допов. і перероб. Київ : Алерта, 2023. 1120 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 7.10.2014 року № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2019 від 25.06.2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#Text>

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 року № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>

УДК 343.10

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/617-619

Денис ІГНАТЬЄВ
суддя Новомосковського
міськрайонного суду
Дніпропетровської області

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОМ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ПІД ЧАС СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

У зв'язку із введенням з 24 лютого 2024 р. в Україні воєнного стану збільшилась кількість злочинів проти основ національної безпеки України. Відповідно в судах України збільшилась кількість справ по розгляду кримінальних проваджень за вказаними злочинами.

Судове провадження у значній кількості кримінальних проваджень проти основ національної безпеки України здійснюється за відсутністю обвинуваченого, який знаходиться на тимчасово окупованій території України.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України передбачає здійснення судового розгляду за відсутності обвинуваченого (in absentia).

Тож частиною 3 статті 323 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) передбачено, що кримінальні провадження щодо злочинів, в тому числі і проти основ національної безпеки України (передбачених статтями 109, 110, 110², 111, 111¹, 111², 112–114, 114¹, 114² Кримінального кодексу України (далі – КК України)), може здійснюватися за відсутності обвинуваченого, крім неповнолітнього, за умови, якщо обвинувачений переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності (спеціальне судове провадження) та/або оголошений у міжнародний розшук [1; 2]. Рішення про здійснення спеціального судового провадження ухвалює суд за клопотанням прокурора, який повинен надати суду докази того, що обвинувачений знав або повинен знати про розпочате кримінальне провадження.

У своєму рішенні у справі «SOMOGYI v. Italy» Європейський суд з прав людини зазначив, що провадження за відсутності обвинуваченого саме собою не є несумісним зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), але стаття 6 Конвенції покладає на кожен національний суд обов'язок перевіряти, чи мав обвинувачений можливість бути поінформованим / ознайомленим із провадженням щодо

нього [3; 4].

Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «SEJDOVIC v. Italy» вказав, що загалом об'єкт і мета статті 6 Конвенції (хоч це прямо не згадано в пункті 1 цієї статті) свідчать про те, що особа, «обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення», має право брати участь у судовому засіданні (слуханні) [5]. Хоча провадження, що наявні за відсутності обвинуваченого, не є несумісними зі статтею 6 Конвенції. Конвенція залишає Договірним Державам широкі межі свободи розсуду стосовно вибору засобів, розрахованих для забезпечення того, аби їхні правові системи відповідали вимогам статті 6 Конвенції. Завдання ЄСПЛ полягає в тому, щоб з'ясувати, чи було досягнуто результату, якого вимагає Конвенція. Зокрема, повинна бути продемонстрована ефективність запропонованих законодавством і практикою процесуальних засобів у випадках, коли обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення особа не відмовлялася від свого права бути присутньою в судовому засіданні та захищати себе самостійно й не намагалася ухилитися від суду.

Тож практика Європейського суду з прав людини допускає розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого. Також ЄСПЛ вважає, що держава має право на власний розсуд вживати заходи щодо забезпечення того, аби їхні правові системи відповідали вимогам статті 6 Конвенції. При цьому завданням суду є перевірка ефективності таких заходів, перевірка, чи мав обвинувачений можливість бути поінформованим / ознайомленим із провадженням щодо нього та з'ясування, чи не відмовлявся обвинувачений від свого права бути присутнім на судовому засіданні. Про це можуть свідчити будь-які докази.

Внаслідок приписів ч. 1 ст. 278, ч. 3 ст. 111, ч. 1 ст. 133, ч. 2 та ч. 8 ст. 135 КПК України повідомлення про підозру та повістки про виклик на стадії досудового розслідування можуть бути вручені під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Також допускається здійснювати вказані дії шляхом розміщення відповідної публікації в засобах масової інформації загальнодержавної сфери поширення та на офіційному вебсайті офісу Генерального прокурора.

Верховний Суд у постанові від 13.06.2019 р. (справа № 607/9498/16-к), зробив висновок, що для розгляду кримінального провадження без обвинуваченого ключове значення відіграє обізнаність обвинуваченого про наявне щодо нього кримінальне провадження [6].

Отже, на нашу думку, здійснювати судовий розгляд кримінального провадження без обвинуваченого без достатніх доказів обізнаності обвинуваченого про наявне щодо нього кримінального провадження (зокрема за наявності лише повідомлення підозрюваного / обвинуваченого шляхом розміщення оголошень у засобах масової інформації) є порушенням його права на доступ до правосуддя.

Щодо заходів, які є доказами належного повідомлення підозрюваного (обвинуваченого). Верховний Суд у постанові від 04.11.2021 р. (справа № 326/1385/18) визнав, достатніми вжиті органом досудового розслідування заходи щодо належного повідомлення підозрюваного про наявність щодо нього кримінального провадження [7]. Такими заходами були: публікація повісток про виклик підозрюваного на офіційному сайті СБУ та неодноразового направлення їх, а також повідомлення про підозру, за місцем фактичного його знаходження; вручення його захиснику повідомлення про підозру та повістки про виклик для передачі підозрюваному; вручення повідомлення про підозру та повістки про виклик для передачі підозрюваному за останнім місцем реєстрації підозрюваного – першому заступнику голови міської ради, голові ОСББ та свідку, який постійно спілкується з підозрюваним; допит свідка, який підтвердив факт обізнаності підозрюваного про те, що стосовно нього здійснюється досудове розслідування.

Крім того, як додатковий захід, було здійснено направлення відповідних процесуальних документів за допомогою месенджера «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний. Направлення відповідних процесуальних документів за допомогою месенджера «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний, були як додаткові заходи, які не підміняли собою визначені КПК України, а лише доповнювали їх.

У постанові від 10.03.2020 р. (справа № 242/3982/16-к) Верховний Суд визнав правомірним з метою вручення повідомлення про підозру вжиття, разом з іншими заходами, повідомлення шляхом здійснення дзвінка на номер телефону приймальні підозрюваного, тобто за місцем роботи [8].

Враховуючи викладене, вважаємо, що судовий розгляд кримінального провадження

без обвинуваченого можливий лише у випадку, коли така особа повідомлена про наявне щодо неї кримінальне провадження у спосіб, який свідчить про те, що особа могла знати про це кримінальне провадження.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «SOMOGYI v. Italy». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61762%22%5D%7D>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «SEJDOVIC v. Italy». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22fulltext%22:%5B%22SEJDOVIC%20v.%20Italy%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-72629%22%5D%7D>
6. Постанова від 13 червня 2019 р. : Верховний Суд. Справа № 607/9498/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>;
7. Постанова від 04 листопада 2021 р. : Верховний Суд. Справа № 326/1385/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101100299>
8. Постанова від 10 березня 2020 р. : Верховний Суд. Справа № 242/3982/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88322620>

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/619-621

Людмила СЛЮСАР

суддя Індустріального районного суду м. Дніпропетровська

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ НА ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЮРИДИЧНОГО ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В юридичній науці наголошується на тому, що одним із найважливіших учасників кримінального провадження є потерпілий з огляду на його роль та у зв'язку з об'єктивно обумовленою потребою захисту прав потерпілого, які були порушені злочином чи кримінальним проступком.

Нерідкою є ситуація, коли слідчий неефективно здійснює досудове розслідування, що призводить до активізації звернень з відповідними клопотаннями на проведення процесуальних дій від потерпілих. Однак 85 % звернень потерпілих з ініціацією проведення процесуальних дій, у тому числі слідчих (розшукових) дій залишаються без розгляду слідчим, або на власне переконання слідчого відхиляються.

Отже, єдиним способом належного забезпечення своїх прав виступає суд. Необхідно зазначити, що бездіяльність стосовно відсутності реагування на відповідні клопотання про вчинення певних процесуальних дій, зокрема слідчих (розшукових) дій, може бути предметом оскарження лише у тих випадках, коли скаргник попередньо ініціював вчинення таких дій, звертаючись з відповідним клопотанням до слідчого.

Наприклад, розглянемо справу № 202/7300/21, де прокурором неодноразово відмовлялося потерпілому в клопотанні у проведенні обшуку. Слідчим суддею було прийнято рішення про скасування постанови прокурора про відмову в задоволенні клопотання потерпілого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та зобов'язано повторно розглянути клопотання потерпілого [1]. З аналізу цього рішення можна виділити, що слідчий суддя при вирішенні питання зазначеного у скарзі обмежений у своєму правовому впливі на органи досудового розслідування та прокуратури, що створює формальний підхід до розгляду подібних звернень та не вирішує питання потерпілого по суті. Винесення ухвали слідчим суддею не гарантує припинення протиправних дій чи бездіяльності, оскільки при повторному розгляді клопотання потерпілого про проведення слідчих (розшукових) дій можлива повторна відмова в задоволенні клопотання та відповідно і повторне звернення зі

скаргою до слідчого судді.

Аналогічно у справі № 206/2638/22, де дізнавачем було відмовлено у задоволенні клопотання про проведення ряду слідчих та процесуальних дій. Слідчим суддею було прийнято рішення про скасування постанови та зобов'язання уповноваженої особи, яка здійснює досудове розслідування кримінального провадження, розглянути клопотання представника потерпілого про проведення слідчих та процесуальних дій шляхом винесення вмотивованого та обгрунтованого рішення в порядку ст. 220 КПК України, про що повідомити представника потерпілого [2].

Протилежним підходом у вирішенні питання про бездіяльність слідчого можна вважати рішення у справі № 202/4707/22. Слідчим суддею розглянуто та задоволено скарги про проведення в розумний строк в присутності потерпілих допиту свідків, відмови у визнанні документів речовими доказами та допиті потерпілих. У зазначеній справі попередньо потерпілий неодноразово звертався до слідчого судді з повторним клопотанням про допит свідків, та слідчим було прийнято постанову про відмову в задоволенні клопотання, яка згодом була скасована слідчим суддею. Слідчий суддя, обираючи спосіб захисту прав потерпілого, що передбачені ст. 56, 223 КПК України та спрямовані на досягнення ефективного розслідування, у цьому кримінальному провадженні неможливо, оскільки потерпілий неодноразово звертався з аналогічними клопотаннями до слідчого та слідчим суддею було ухвалено рішення про скасування постанови слідчого в частині відмови в задоволенні такого клопотання, доцільність допиту свідків була визнана самим слідчим, але їх допит протягом розумного строку у присутності потерпілого так і не був проведений, зобов'язав слідчого, яким здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні, провести у розумний строк допит свідків у присутності потерпілого [3].

Інший підхід у справі № 761/1124/22, де прокурором відмовлено у задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових). Слідчим суддею було ухвалено рішення скасувати постанову та зобов'язати уповноваженого прокурора, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінального провадження, повторно розглянути клопотання адвоката про проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні та задовольнити його або винести вмотивовану постанову, відповідно до вимог ст. 110 КПК України та зауважень, викладених в ухвалі слідчого судді [4].

Але зважаючи на аналіз наявної судової практики, подібні рішення є винятковими, тому часто потерпілий вимушений докладати чимало зусиль для забезпечення своїх прав та тривалий час «ходити по колу»: слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Отже, зважаючи на аналіз практики національних судів за результатами дослідження встановлено, що на даний час права потерпілого до процедури досудового розслідування не забезпечені достатніми юридичними гарантіями. Про це свідчить плюралізм застосування норм кримінального процесуального законодавства. Слідчий суддя наділений правом судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, водночас обмежений у своїх повноваженнях щодо забезпечення припинення протиправних дій чи бездіяльності зі сторони процесуальних осіб, уповноважених на здійснення досудового розслідування.

Вказану позицію закріплює і постанова Верховного суду Касаційного кримінального суду у справі № 522/7836/21. Слідчий суддя, розглянувши скаргу та керуючись п. 3 ч. 2 ст. 307 КПК України, мав право зобов'язати слідчого вчинити певну дію відповідно до вимог кримінального процесуального закону, однак при цьому не втручаючись у межі його повноважень у кримінальному провадженні. Усупереч цим же нормам КПК України, слідчий суддя зобов'язав слідчого вчинити конкретні дії (залучити особу в якості потерпілого кримінального провадження та вручити їй пам'ятку про процесуальні права та обов'язки, допитати її), цим самим втрутився в процесуальні повноваження слідчого [5].

Аналогічно зазначено в Постанові Верховного Суду Касаційного кримінального суду у справі № 405/680/22, слідчий суддя не може постановляти ухвалу про зобов'язання слідчого, дізнавача чи прокурора ухвалити процесуальне рішення. У разі оскарження процесуальної дії або її нездійснення слідчий суддя має повноваження зобов'язати припинити таку дію або її здійснити, однак не має повноважень скасовувати процесуальну дію, що вже відбулася. Слідчий суддя, який зобов'язав слідчого, дізнавача чи прокурора прийняти конкретне процесуальне рішення, втручається у сферу повноваження цих осіб і фактично бере участь у діяльності сторони обвинувачення всупереч своїй ролі в провадженні (ч. 3 ст. 22 КПК України) [6].

За результатами дослідження встановлено, що наразі механізм забезпечення судового контролю за додержанням прав учасників кримінального провадження, зокрема потерпілих є неефективним. На думку більшості суддів місцевих загальних судів одним з головних чинників зниження ефективності судового контролю піз час досудового розслідування є відсутність реальної можливості слідчому судді реагувати на порушення прав людини.[7]

З огляду на значущість права, гарантованого ст. 6 ЄКПЛ щодо справедливого судового розгляду, і загальне конституційне положення про те, що права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, не можна заперечувати проти надання слідчому судді реальної та дієвої можливості реагувати на виявлені під час здійснення своїх повноважень порушень прав особи та загальних гарантій прав людини [7].

Тож з метою врегулювання зазначеного питання, пропонується внести зміни до кримінального процесуального законодавства та дозволити слідчому судді постановляти рішення, якими зобов'язувати представників органів досудового розслідування та прокурора вчиняти конкретні процесуальні дії для забезпечення прав потерпілих та підвищення ефективності досудового розслідування.

1. Ухвала слідчого судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 12 травня 2022 року, справа № 202/7300/21. URL: <http://reyestr.court.ua/> Review 104350962/

2. Ухвала слідчого судді Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 22 вересня 2022 року, справа № 206/2638/22. URL: <http://reyestr.court.ua/> Review 106393380/

3. Ухвала слідчого судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 29 серпня 2022 року, справа № 202/4707/22. URL: <http://reyestr.court.ua/> Review /

4. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 26 липня 2022 року, справа № 761/1124/22. URL: <http://reyestr.court.ua/> Review 106554917/

5. Ухвала Касаційного кримінального суду від 01 грудня 2022 року, справа № 522/7836/21. URL: <http://reyestr.court.ua/> Review 106387469/

6. Ухвала Касаційного кримінального суду від 14 лютого 2023 року, справа № 405/680/22. URL: <http://reyestr.court.ua/> Review 109075175/

7. Шаповалова І. С., Рогальська В. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

УДК 343.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/621-623

Валентин БІДНЯК

докторант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НАУКОВА ПОЛЕМІКА ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ МЕДИЧНИХ УСТАНОВ ЯК ПУБЛІЧНО НЕДОСТУПНИХ МІСЦЬ

Особливістю злочинів, які пов'язані із привласненням бюджетних коштів, наданих для закупівлі товарів, робіт та послуг в медичних закладах, є те, що вони здебільшого, приблизно 96,3 %, плануються завчасно, як правило, ще на початку складання бюджету на наступний період, вчиняються групою осіб за попередньою змовою, починаються з його ретельного планування та проведення відповідних попередніх заходів, таких як ретельний підбір співучасників, складання необхідних документів, забезпечення виділення бюджетних коштів певному розпоряднику, укладання договорів із підконтрольними суб'єктами господарювання, перерахування коштів зазначеним суб'єктам, приховування фактів невідповідності закуплених товарів робіт та послуг та приховування їх реальної вартості, переведення отриманих коштів у готівку, розподіл отриманих коштів між учасниками, легалізація отриманих у незаконний спосіб коштів.

Як бачимо, дії правопорушників являють собою цілий комплекс складних дій, розтягнутих у часі та просторі, що дозволяє правоохоронцям провести певні заходи з їх

документування, серед яких проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Рішенню про застосування негласних слідчих (розшукових) дій, їх виду та інтенсивності передують комплекс дій, зокрема: аналіз слідчої ситуації, моделювання події, яка сталася, визначення кваліфікації кримінального правопорушення, кола потенційних фігурантів в кримінальному провадженні, складання схеми злочину із позначенням статусу та ролі кожного учасника, проведення відносно них оперативних установок, встановлення родинних та злочинних зв'язків, встановлення місця мешкання та роботи правопорушників, їх спосіб життя, коло спілкування, з'ясування джерел доходів, наявність рухомого та нерухомого майна, встановлення номерів мобільних телефонів, статус в соціальних мережах, з'ясування питання обізнаності фігурантів про методи роботи правоохоронних органів, в тому числі про роботу оперативних підрозділів та їх оперативно-технічних можливостей.

Незважаючи на дискусії щодо меж втручання правоохоронних органів у приватне життя та інші права і свободи людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, окремих процесуальних аспектів, науковці та практики вбачають необхідність в регламентації окремих визначень, що впливають на можливість їх проведення [1; 5].

Як свідчать результати опитування оперативних співробітників, одним із найефективніших інструментів, який мається у правоохоронних органів для отримання відомостей про кримінальне правопорушення за фактами привласнення бюджетних коштів в закладах охорони здоров'я та щодо особи, яка його вчинила, є негласні слідчі (розшукові) дії, такі як: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України), спостереження за особою, місцем або річчю (ст. 269 КПК України) та аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України), з чим погодились 92,9% опитаних осіб. Однак для отримання законної ухвали слідчого судді щодо проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій за фактами привласнення бюджетних коштів в закладах охорони здоров'я важливим є розуміння місця їх вчинення.

Злочини зазначеної категорії плануються і вчиняються безпосередньо в службових або інших приміщеннях, серед яких:

- службові приміщення органів місцевого самоврядування;
- приміщення медичних закладів;
- приміщення, які використовують суб'єкти господарювання;
- житлові приміщення;
- салони службових або власних автомобілів
- територія медичного закладу тощо.

Як бачимо, зазначені приміщення відрізняються за призначенням і здебільшого належать до категорії публічно недоступних місць.

Як визначає процесуальний закон, публічно недоступним є місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб [2]. У наукових джерелах це питання мало досліджено. Але наявні протилежні думки стосовно того, чи треба вважати приміщення лікарні публічно недоступними місцями, адже ці приміщення, можливо безперешкодно відвідувати без отримання згоди певних осіб. Дійсно, в період роботи закладу, а деякі з них працюють цілодобово, пацієнти або інші особи безперешкодно на законних підставах їх відвідують, що є ознакою публічно доступного місця. Адміністративні приміщення, як кабінети керівників, економічного відділу тощо, не можливо відвідати без згоди володільців, і справедливо можна віднести до категорії публічно-недоступних місць, що виключає можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, як: спостереження за особою, місцем або річчю (ст. 269 КПК України) та аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України).

Оперативно-слідча практика свідчить про необхідність документування подій, які відбуваються в окремих приміщеннях, а не у всій лікарні. Наприклад, для встановлення самого факту відвідування закладу охорони здоров'я певними особами достатньо спостереження тільки за подіями, що відбуваються в холі або на прилеглий території лікувального закладу. На жаль, в таких випадках судова практика свідчить про відмову у проведенні негласних слідчих (розшукової) дії, передбачених ст. 269, 270 КПК України.

Підсумовуючи, зазначимо, що зазвичай протиправні дії, пов'язані з привласненням бюджетних коштів в закладах охорони здоров'я, вчиняються у службових кабінетах, які неможливо відвідувати безперешкодно без отримання згоди власника або володільця. Але окремі місця в медичних установах, як-от: актові зали, коридори, хол, приймальня перед кабінетом головного лікаря мають певні ознаки, що вказують на їх визнання публічно доступними, що суттєво впливає на комплекс проведених негласних слідчих (розшукових) дій.

1. Динту В. А. Аналіз процесуальних відмінностей у проведенні огляду житла чи іншого володіння особи й обстеженні публічно недоступних місць, чи іншого володіння особи. *Науковий журнал: Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 218–224.
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ від 23.12.2020 № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text>
4. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
5. Уваров В. Г. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми юридичної визначеності та ефективності. *Проблеми правоохоронної діяльності. Правова позиція*. 2016. № 2 (17). С. 163–169.

УДК 343.132

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/623-626

Олександр ДУЛЬСЬКИЙ

адвокат, докторант відділу
докторантури та ад'юнктури
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права,
заслужений юрист України

**СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ,
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИК**

Забезпечення національної безпеки держави є пріоритетом діяльності її інститутів. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2016 року національна безпека України – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1]. Вживання заходів щодо забезпечення національної безпеки України відбуваються як зовні країни, так і в межах її території.

Безумовно, надважливу роль на сьогодні відіграють військові Збройних Сил України, які забезпечують протидію ворогу у захопленні нашої території. Водночас, за необхідне вважаємо звернути увагу і на слідчих Національної поліції України, які значну роль відіграють у забезпеченні безпеки громадян на території нашої країни, забезпечують безпечний тил нашої держави.

Основним інструментом їх діяльності у забезпеченні національної безпеки України, що виявляється у протидії злочинності, є проведення слідчих (розшукових) дій. Зважаючи на те, що теорія збагачує практичну діяльність, а її метою є підвищення її ефективності, то принциповим вважаємо звернути увагу на процесуальну, криміналістичну та психологічну характеристику проведення слідчих (розшукових) дій слідчим Національної поліції України з урахуванням їх взаємозв'язку.

Відповідно до ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії – це ті дії, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Зі свого боку, слідчим Національної поліції України (далі – слідчий) є службова особа, яка уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, проводити досудове розслідування кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України) [2].

Слідчі (розшукові) дії реалізуються у визначеній КПК України кримінальній процесуальній формі. Грунтуючись на ній, формується криміналістична та психологічна характеристика слідчих (розшукових) дій.

Психологічний аспект знаходить свій вияв вже під час проведення слідчим першої слідчої (розшукової) дії, а не початку досудового розслідування, адже відповідно до ч. 3 ст.

214 КПК України до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку – може бути знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1 КПК України) [2].

Психологічні знання супроводжують весь процес проведення обраної слідчим слідчої (розшукової) дії. Застосування таких психологічних знань зумовлює знання ним окремих галузей психології, таких як: соціальна психологія, психологія особистості, вікова психологія, юридична психологія тощо.

У процес розслідування кримінального правопорушення залучається цілісна особистість слідчого з притаманними їй структурними компонентами. У структурі особистості розрізняють, принаймні, чотири основних компоненти: 1) рівень інтелектуально-пізнавальних якостей: евристичний, дискурсивний, інтуїтивний тип мислення; спостережливість, увага тощо; 2) рівень моральних якостей та принципів, що розкриваються домінуючою системою цінностей: цінностей-норм, цінностей – цілей діяльності та цінностей – моральних якостей; 3) психофізіологічні якості: емоційність, витривалість, уважність, тривожність, темперамент; 4) характерологічні якості: товарицькість, ініціативність, наполегливість, мужність тощо. Тому професіограма особистості слідчого становить багаторівневу ієрархічну структуру, в якій відображені індивідуально-психологічні та соціально-психологічні властивості та якості, а також знання, вміння і навички, що реалізуються в професійній діяльності [3].

До прикладу, звернемо увагу на психологічні аспекти під час проведення слідчим таких поширених у практичній діяльності слідчих (розшукових) дій як: огляд місця події, обшук та допит.

Доцільно відмітити, що під час проведення огляду місця події слідчому важливо реалізовувати пізнавальні процеси. Зважаючи на складність цієї процесуальної дії, він повинен мати окрім добре розвинених професійних якостей, також і спеціальну психологічну підготовку. Огляд місця події має пізнавально-психологічний зміст, який полягає в тому, що при такому огляді обстановка місця події сприймається слідчим безпосередньо у поєднанні із образним мисленням. Саме це дає йому змогу здійснити реконструкцію події, що мала місце. Водночас, також для правильної реконструкції події має значення і функціонування органів чуття слідчого, і вплив на них зовнішнього середовища [4].

Проводячи огляд місця події, слідчий поміщає себе не тільки в просторову, але й у психологічну атмосферу кримінального правопорушення. Повноту надходження інформації (матеріальної та психологічної) неможливо компенсувати повною мірою схемами, фотографіями, малюнками, описами, іншими документальними джерелами [3].

Огляд місця події вимагає вирішення значної кількості розумових завдань. Різноманітні за своїм характером завдання можна згрупувати за їхніми цілями. При цьому слід розрізняти завдання розумового плану, що стосуються процесів збирання та оцінки доказового матеріалу на місці події, і розумові завдання, пов'язані з організацією дій, що впливають з огляду місця події. Перші включають завдання виявлення інформації, її оцінки, висунення загальних і окремих версій, а другі – завдання щодо організації дій, пов'язаних із проведенням огляду місця події [5]. Тому слушно погодитись із З. Ф. Дільною: «Психологічна структура діяльності слідчого під час проведення огляду місця події є складною та змістовною, відповідно наслідком цього часто є напружений її характер та відповідно негативні результати проведення слідчої діяльності. Це обумовлює якраз важливість активного та ефективного застосування слідчим у своїй діяльності як пізнавальних психічних процесів, так і емоційно-мотиваційних, що власне дасть змогу більш ефективно досліджувати місце події та місце злочину, швидко віднайти необхідну інформацію, в тому числі і ту, що стосується особистості злочинця» [4].

Звертаючи увагу на психологічний аспект під час проведення обшуку, слід зазначити, що його відносять до слідчих (розшукових) дій із значним потенціалом конфліктності. Конфліктний характер визначається, з одного боку, протиріччями цілей сторін, з іншого – примусовістю та публічністю стосовно обшукуваного. У психологічному аспекті протиріччя цілей діяльності є своєрідним інтелектуальним конфліктом. Примусовий характер обшуку породжує, як правило, конфлікт емоційний, адже його проведення означає втручання сторонніх осіб у інтимно-особистісну сферу обшукуваного, подекуди ретельно приховувану. Крім того, суспільне оточення обшукуваного (сусіди, близькі, знайомі), сприймаючи пошукові дії працівників правоохоронних органів, мимоволі пов'язують їх із

безперечною винністю обшукуваного. Вказане породжує у останнього та членів його сім'ї негативні емоційні стани: хвилювання, агресивності та ворожості, спрямовані на осіб, які проводять обшук. Тому досить часто працівники мають справу з образами, провокуванням скандалу, а також спробами підкупу тощо [3].

Успішність проведення обшуку залежить, зокрема, і від поведінки слідчого. Витримка, самовладання, емоційна стійкість впливають не тільки на зосередженість власної уваги, а й на поведінку обшукуваної особи. Якщо слідчому довгий час не вдається досягти позитивного результату під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії, він не повинен допускати будь-яких емоцій, які можуть негативно вплинути на процес обшуку. Для забезпечення високої пошукової активності він не повинен переходити до огляду нового об'єкта без повного огляду попереднього, а має припинити метушню і сторонні розмови, за необхідності контактувати з обшукуваною особою коректно і стримано, робити перерву для відпочинку при появі ознак втоми. Доцільно також міняти види діяльності: переходити від огляду однієї групи предметів до огляду іншої, від вивчення дрібних предметів (листів, книг, журналів тощо) до огляду великих предметів (технічної апаратури, меблів тощо). Це дасть змогу слідчому зменшити вплив одноманітних подразників і монотонності дій на стійкість його уваги [6].

Стосовно ж допиту, то під час його проведення завдання психології пов'язані з трьома процесами, що зумовлюють зрештою обсяг і рівень пізнання під час допиту. До них належать: а) діагностика особи допитуваного; б) система психологічних прийомів, що сприяють одержанню інформації; в) оцінка інформації, одержаної під час допиту, з позицій її вірогідності та доказового значення [5]. Проводячи допит, слідчий встановлює психологічний контакт, тобто створює зв'язок з учасниками спілкування: особовий, інформаційний, поведінковий, психофізіологічний. Психологічний контакт – це система взаємодії людей у процесі їх спілкування, заснованого на довірі; інформаційний процес, за якого люди можуть і бажають сприймати інформацію один від одного [7].

Нааперед, допит будується поетапно: попереднє вивчення та аналіз обставин кримінального правопорушення; психологічна підготовка до допиту; виконання процедури суто допиту (допитування); фіксація ходу та результатів допиту; аналіз і оцінка результатів допиту. Серед вказаних етапів перший та останній виконуються поза контактом із допитуваним, другий та четвертий є частково контактними [3].

Психологічний аспект в ході допиту відіграє важливу роль і під час подолання слідчим опору зацікавлених осіб, застосовуючи різноманітні засоби психологічного впливу, причому, реалізуючи засіб, необхідно уважно за ними спостерігати та ретельно фіксувати їх емоційні, мімічні, інші невербальні прояви. Досить поширеними методами психологічного впливу є такі: а) «Використання психологічних особливостей особистості допитуваного»; б) «Використання або створення стану емоційної напруженості»; в) «Використання ефекту раптовості»; г) «Припущення легенди»; д) «Вільної розповіді»; е) «Максимальна деталізація свідчень»; є) «Поєднання форсованого (прискороного) та уповільненого темпів допиту»; ж) «Послідовність пред'явлення доказів»; з) «Пред'явлення контрдоказів» [3].

Підбиваючи підсумки, треба зазначити, що психологічний аспект є там, де відбувається врахування особливостей психіки людини. Причому, таке врахування психіки може відбуватись слідчим Національної поліції України в ході здійснення слідчих (розшукових) дій як під час усної і візуальної комунікації з людиною (наприклад, під час проведення: допиту, пред'явлення особи для впізнання, слідчого експерименту), так і під час вилучення і дослідження речей та документів (приміром, під час проведення огляду трупа та місця його виявлення слідчий може сформувати психологічний портрет злочинця).

Тому формування теоретичних аспектів процесуальної, криміналістичної та психологічної характеристик проведення слідчих (розшукових) дій слідчим Національної поліції України є складовою у формуванні системи забезпечення національної безпеки України Національною поліцією України у межах держави.

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Андросюк В. Г., Корнев О. М., Кудерміна О. І. Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. Л. І. Казміренко. Київ : Правова єдність, 2009. 200 с.

4. Дільна З. Ф. Психологічні особливості діяльності слідчого під час огляду місця події. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2020. № 1 (21). С. 1–14.

5. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.

6. Кріпак Д. О. Психологічні особливості проведення обшуку. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. Всеукр. науково-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.). Харків, 2019. С. 181–184. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/13278>

7. Мухіна Г. В. Юридична психологія : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/626-628

Андрій ЗАХАРКО

доцент кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНИ В ОСОБЛИВОМУ РЕЖИМІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні було введено Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022 з 05 год 30 хв 24 лютого 2022 року та затверджено відповідним Законом, після чого строк дії воєнного стану десять раз продовжувався відповідними Указами Президента України (й відповідними законами України), й наразі відповідний строк є продовженим з 05 год 30 хв 14 лютого 2024 року строком на 90 діб [1; 2].

На момент введення воєнного стану в КПК України вже був у наявності розділ IX¹ під назвою «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях». Протягом дії воєнного стану назва цього розділу була змінена й наразі має вигляд «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [3].

Сам розділ IX-1 КПК наразі складається з трьох статей: 615, 615-1 і 616 КПК. До зазначених статей протягом періоду дії воєнного стану також вносилися зміни. Стосовно стадії досудового розслідування звернемо увагу на наступних змінах до КПК, що мали місце протягом аналізованого періоду:

1) тимчасове посилення повноважень керівника органу прокуратури правом обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152-156-1, 185, 186, 187, 189-191, 201, 255-255-2, 258-258-5, 260-263-1, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 Кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу могла призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину. Пункт 2 ч. 1 ст. 615 КПК було доповнено цим правом керівника органу прокуратури Законом України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX, згодом зазначене повноваження було прибрано з КПК України згідно із ЗУ від 27.07.2022 № 2462-IX [3; 4]. Наразі такого права в керівника органу прокуратури немає;

2) тимчасове збільшення строку затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану, який не міг перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання згідно з вимогами ст. 209 КПК. Абзац 2 п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК передбачав вищезазначене збільшення строку затримання згідно з Законом України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX [3], згодом зазначений строк було повернуто до визначеного в ст. 211 КПК України згідно із ЗУ від 27.07.2022 № 2462-IX [4]. Наразі строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду визначений у ст. 211 КПК і становить 60 годин до моменту доставки до суду для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (або звільнення особи) та 72 години –

максимальний строк затримання без ухвали слідчого судді, суді;

3) можливістю дистанційної участі затриманої особи в розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу. Абзацом 12 ч. 1 ст. 615 КПК в редакції ЗУ від 27.07.2022 № 2462-IX визначено: якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Ця норма наразі лишається чинною [4];

4) збільшення можливого (максимального) строку, визначеного в ч. 2 ст. 278 КПК, щодо вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру на період дії воєнного стану. Тож згідно з ЗУ від 14 квітня 2022 року № 2201-IX [3], ч. 7 ст. 615 КПК визначалася так: у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у строки, встановлені ст. 278 КПК, якщо такі процесуальні дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до сімдесяти двох годин. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сімдесяти двох годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Згодом, ЗУ від 27.07.2022 № 2462-IX [4] зазначений сімдесяти двох годинний строк було зменшено, й у чинній редакції ст. 615 КПК він становить «до сорока восьми годин»;

5) визначення підозрюваному, обвинуваченому, стосовно якого скасовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, строку з'явитися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації, як невідкладно, не пізніше 24 годин. Зазначений строк було визначено в ЗУ від 15.03.2022 № 2125-IX під час доповнення ст. 616 КПК. Згодом ЗУ від 16.11.2022 № 2751-IX зазначений строк було збільшено до 48 годин. У цьому значенні зазначений строк залишається чинним і наразі [5; 6].

Отже, є підстави виділити такі закономірності розвитку спеціальних норм кримінального процесуального законодавства, пов'язаних із регламентацією особливого режиму досудового розслідування, протягом дії воєнного стану в Україні: 1) тимчасова і втрачена вже можливість обрання керівником органу прокуратури запобіжного заходу тримання під вартою на строк до 30 діб; 2) тимчасове збільшення строку затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; 3) застосування доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи в розгляді судом клопотання про обрання запобіжного заходу; 4) збільшення максимального строку для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі; 5) збільшення строку обов'язкової явки особи, стосовно якої скасовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації.

Цікаво, що в самому Законі України «Про правовий режим воєнного стану» не міститься спеціальних норм, які слугували б безпосереднім правовим підґрунтям для внесення відповідних змін до КПК України, тобто, норм, в яких би зазначався концептуальний перелік випадків, які можуть підлягати перегляду в умовах воєнного стану для забезпечення дієвості виконання завдань кримінального провадження в умовах воєнного стану [7]. Можливо, таку статтю доцільно було б передбачити в ЗУ «Про правовий режим воєнного стану».

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Дата оновлення: 13.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 23.02.2024).

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 23.02.2024).

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45> (дата звернення: 23.02.2024).

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27 липня 2022 року № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n50> (дата звернення: 23.02.2024).

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на

особливий період або його зміни з інших підстав : Закон України від 15 березня 2022 року № 2125-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20/ed20220520#n8> (дата звернення: 23.02.2024).

6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо уточнення положень про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, скасування запобіжного заходу для проходження військової служби в умовах воєнного стану : Закон України від 16 листопада 2022 року № 2751-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2751-20#n19> (дата звернення: 24.02.2024).

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Дата оновлення: 19.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 24.02.2024).

УДК 343.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/628-629

Наталія ПАВЛОВА

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА

На слідчого покладається завдання прогнозувати ймовірні сценарії розвитку слідчої ситуації під час проведення слідчих (розшукових) дій, дій та вчинки підозрюваного, більше того – мати очікування щодо чітких результатів. При цьому ефективність розслідування істотно залежить від рівня вдосконалення методів розслідування, які є невід’ємною складовою оптимізації слідчої діяльності.

Ефективним інструментом, що сприяє передбаченню позитивної динаміки розслідування, є метод криміналістичного прогнозування.

Водночас ефективність слідчої (розшукової) діяльності багато в чому залежить від ступеня надійності криміналістичного прогнозу. Перед слідчим стоїть відповідальне завдання – сформулювати альтернативні прогнози, проаналізувати потенційні загрози та спрогнозувати ймовірний наслідок використання прогностичної моделі [1, с. 224].

Наприклад, під час допиту, попередньо передбачаючи ймовірні наслідки, слідчий використовує доречні методи налагодження контакту та завоювання довіри з метою створення оптимальної психологічної атмосфери для комунікації. Слідчий прогнозує та вирішує, які запитання необхідно ставити та в якій послідовності, тобто може змінювати порядок запитань з плану допиту. У випадку, коли слідчий отримав відповіді не в повному обсязі, ставляться додаткові або деталізуючі запитання. Все це слідчий повинен заздалегідь передбачити та підготуватись до такого розвитку подій [2, с. 259].

Прогностична діяльність на місці події зводиться до реконструкції кримінального діяння, аналізу та інтерпретації початкових даних, формулювання криміналістичних гіпотез стосовно осіб, причетних до протиправних діянь, їх місцезнаходження, місцезнаходження викраденого майна, перспектив відкриття кримінального провадження тощо.

Об’єктом прогнозування під час обшуку, слідчого експерименту та ін. СРД, спрямованих на отримання інформації з матеріальних об’єктів, є передбачення перебігу та результатів їх проведення, поведінки учасників, можливості віднаходження шуканих об’єктів, можливої втечі особи, яка знаходиться під вартою, з якою проводиться слідчий експеримент, можливого переховування об’єктів, що підлягають обшуку тощо.

Разом з тим, прогнозування при проведенні експертизи зводиться до передбачення певних результатів та застосування їх у процесі доказування в рамках кримінального провадження.

Загалом, криміналістичне прогнозування лежить в основі усіх складових елементів слідчої діяльності: аналіз вихідної інформації – висунення гіпотез – побудова версій – планування – прийняття тактичних і організаційних рішень – здійснення слідчих (розшукових) дій – контроль – зворотний зв’язок – повторення циклу на більш високому рівні [3, с. 181].

При цьому об'єктами прогнозу може бути як функціональна сторона злочинної діяльності і притаманні їй наслідки, так і діяльність щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Однак, як показали результати опитування працівників, які розслідували кримінальні правопорушення, вчинені шляхом шахрайства, прогнози не завжди бувають правильними. Наприклад, у 24 % випадків слідчому не вдалося передбачити переховування від органів слідства та суду підозрюваного, якого відпустили під особисте зобов'язання; у 21 % – передбачити відмову від надання показань допитуваним; у 14 % – передбачити знищення об'єктів, що підлягають пошуку до моменту початку обшуку; у 11 % не вдалося спрогнозувати втечу підозрюваного під час проведення слідчого експерименту; у 6 % – спричинення тілесних ушкоджень учасникам слідчої (розшукової) дії; у 14 % – не підтвердилися прогнози щодо направлення кримінального провадження до суду тощо.

Аналіз наукової літератури також показав, що у процесі розробки і реалізації криміналістичних моделей прогнозування бувають поширені помилки, які можна диференціювати на помилки: а) методики розробки прогнозів (логічні, інформаційні, методологічні, процесуальні, термінологічні) та б) помилки в процесі їх реалізації (невдалий вибір об'єкта прогнозування та описання його характеристик, розпливчастість формулювання цілей і завдань прогнозування, шаблонність при розробці прогнозів, плутанина в етапах прогнозування, необґрунтованість розробки прогнозів тощо). Тільки в разі правильного вибору методів криміналістичного прогнозування та в разі дотримання інших умов зазначені помилки можуть не впливати на точність прогнозу [3, с. 186].

Зважаючи на це, при передбаченні можливих наслідків треба дотримуватися певних правил, вироблених теорією та практикою. Тільки за таких обставин прогноз буде правильним і не потребуватиме істотного уточнення.

На нашу думку, здійснити криміналістичне прогнозування під час розслідування шахрайства можна за таким алгоритмом: 1) формулювання мети та підстав криміналістичного прогнозування; 2) вивчення вихідних даних, у тому числі із застосуванням методу екстраполяції щодо події шахрайства; 3) висування припущень щодо події шахрайства та перспектив кримінального провадження в цілому; 4) обрання шляхів реалізації заходів, спрямованих на вирішення стратегічних та тактичних завдань розслідування шахрайства; 5) ухвалення тактичних і організаційних рішень щодо розслідування шахрайства; 6) передбачення наслідків та потенційних загроз втілення тактичних та організаційних заходів; 7) реалізація тактичних і організаційних рішень; 8) оцінка результатів і зіставлення їх з прогнозом; 9) вибір нових напрямків, з урахуванням допущених помилок; 10) здійснення прогнозування, враховуючи помилки, що були допущені внаслідок попереднього прогнозу; 11) верифікація (перевірка й оцінка) прогнозу.

1. Теслюк І. О. Сутність криміналістичного прогнозування. *Право і суспільство*. № 6-1 / 2014. С. 222–226.

2. Цільмак О. М., Користін О. Є., Засць О. М. Сучасні методи досудового розслідування кримінальних правопорушень: підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Одеса : Фенікс, 2017. 352 с.

3. Цільмак О. М. Загальнотеоретичні положення криміналістичного прогнозування. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 4. С. 180–186.

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/630-632

Вікторія РОГАЛЬСЬКА

професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Законодавцем, 14.04.2022 року, на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» було внесено зміни до ст. 176 КПК України та доповнено її частиною 6 такого змісту: «під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті» [1].

Представники законодавчої ініціативи обґрунтували, що метою таких змін є зокрема надієвість застосування інших запобіжних заходів до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114-1, 258-258-5, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України [2].

Наступні зміни до цієї статті обґрунтувалися «...необхідністю удосконалення існуючої системи боротьби з тероризмом, зокрема в частині запровадження дієвих механізмів із запобігання, виявлення, протидії терористичній діяльності, уточнення переліку суб'єктів боротьби з тероризмом (з урахуванням сучасної системи органів державної влади), коригування повноважень безпосередніх суб'єктів боротьби з тероризмом, посилення міжнародного співробітництва з питань протидії тероризму» та тим, що «...застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є суттєвим обмеженням права на свободу [3]. Проте в тій самій статті Конституції України йдеться про можливість такого обмеження за неухильного дотримання порядку і процедури такого обмеження. Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом, процесуальний механізм застосування якого постійно перебуває у центрі уваги як фахівців, так і суспільства в цілому. Під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою тяжкість злочину має розглядатися з двох позицій: тяжкість злочину як формальна підстава обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та тяжкість злочину як обставина, врахування якої свідчить про більшу доцільність застосування взяття під варту порівняно з іншими запобіжними заходами» [4].

З урахуванням внесених змін ч. 6 ст. 176 КПК України на сьогодні передбачає, що «під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109-114-2, 258-258-6, 260, 261, 437-442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті» [5]. Тим самим законодавець по суті встановив порядок, за яким слідчий суддя, суд, а також керівник органу прокуратури, зваживши відповідні ризики, обставини конкретної справи, не можуть застосувати до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні передбачених вище злочинів, інший, більш м'який, ніж тримання під вартою, запобіжний захід.

Зауважимо, що це не перша законодавча спроба визначити перелік злочинів, під час розслідування яких дозволяється або забороняється застосування тримання під вартою. Схожі нормативні приписи були закріплені у ч. 5 ст. 176 КПК України. Ними також встановлювалось безальтернативне обрання тримання під вартою до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні окремих злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки. Разом з тим, положення ч. 5 ст. 176 КПК України були визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Обґрунтовуючи таку позицію, Конституційний Суд України вказав на те, що «положення частини п'ятої статті 176

Кодексу допускає застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою на підставі суто формального судового рішення, що порушує принцип верховенства права. В оспорюваній нормі обґрунтовується необхідність тримання під вартою тяжкістю злочину, що не забезпечує балансу між метою його застосування у кримінальному провадженні та правом особи на свободу та особисту недоторканність. Конституційний Суд України неодноразово вказував, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають переслідувати легітимну мету, бути зумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть змогу оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи (Рішення Конституційного Суду від 25.06.2019 № 7-п/2019 [6]).

Схожі аргументи містилися і у висновках та зауваженнях на відповідні законопроекти [7; 8; 9].

Відповідно до ст. 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність, а застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є суттєвим обмеженням цього права [10]. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, однак це не стосується права на свободу та особисту недоторканність, що гарантується ст. 29 Конституції України [11]. У ст. 64 Основного закону України також встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 29 Конституції України. Отже, з аналізу Конституції України вбачається, що винятків стосовно підстав застосування до особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою, навіть в умовах воєнного стану, немає. Навіть незважаючи на те, що Україна ще 28.02.2022 року проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань за ст. 5, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, процедура дерогації має свій відповідний механізм, межі, мету та запобіжники правомірності обмеження прав людини [12]. При цьому ЄСПЛ дотримується концепції пропорційності обмеження прав людини меті такого обмеження у кожному конкретному випадку [13]. Вважаємо, що навіть коли йдеться про злочини, що вчиняються в умовах воєнного стану, рішення про тримання під вартою особи, яка підозрюється чи обвинувачується у їх вчиненні, повинно бути вмотивованим, в якому враховано усі обставини кримінального провадження, а не таким, що винесено із формалізацією нормативних приписів [14]. Окреслені правові висновки ґрунтуються також й на практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, Страсбурзький суд у своїй постанові вже неодноразово наголошував на необхідності під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою розглядати можливість застосування інших (альтернативних) запобіжних заходів («Kharchenko v. Ukraine», § 80; «Khayredinov v. Ukraine», § 29, 31) [15; 16].

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n12>

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247318>

3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1514846>

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1339013>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чорнобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України № 7-р/2019 від 25.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#n2>

7. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247684>

8. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану» (реєстраційний № 7431). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1437101>

9. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо обрання запобіжного заходу до військовослужбовців, які вчинили військові злочини під час дії воєнного стану)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1350834>

10. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

11. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : затв. Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

12. Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи № 31011/32-017-3 від 28.02.2022 р. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>

13. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 4-е. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2023. 82 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16123/_Osoblyvyi%20rezhym%20dosudovoh%20rozsliduvannia_4_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y

14. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. С. 1289–1297. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6381/13417-1>

15. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Харченко проти України» («Kharchenko v. Ukraine»), заява № 40107/02 від 10 лютого 2011 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_662

16. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хайредінов проти України» («Khayredinov v. Ukraine»). заява № 38717/04 від 14 жовтня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665.

УДК 343.85

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/632-636

Дмитро САНАКОСВ

завідувач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОГНОЗУВАННІ ТА ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ

Останні тенденції в методах роботи злочинних угруповань з технологічним підходом, які займаються торгівлею незаконними товарами (наприклад, вогнепальною зброєю, наркотиками, культурними цінностями тощо), спричинили серйозні проблеми у секторі безпеки. Представники організованих злочинних об'єднань активно використовують криптовалютні платежі, 3D-друк, можливості соціальних медіа та DarkWeb, що призводить до нелегальних і

неконтрольованих державою транзакцій, надаючи нові бізнес-можливості для злочинців. Наведене зумовило розробку та ухвалення нормативно-правових актів щодо можливостей використання штучного інтелекту (Далі – ШІ, Д.С.), у т.ч. й у протидії злочинності.

Тож основними нормативними актами, що регулюють впровадження ШІ в діяльність правоохоронних органів ЄС, є Загальний регламент захисту даних (GDPR), Хартія основних прав ЄС та Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Окреслені у вказаних документах правила спрямовані на забезпечення етичного та законного використання технологій ШІ в правоохоронній діяльності, одночасно захищаючи права та конфіденційність осіб. Згідно з Загальним регламентом захисту даних (GDPR), використання ШІ, зокрема алгоритмів машинного навчання (ML), повинно дотримуватися принципів прозорості та відповідальності. Це означає, що організації, які використовують ШІ для обробки персональних даних, повинні забезпечити доступність і зрозумілість алгоритмів, вжити заходів для запобігання дискримінації та недопущення несправедливого впливу на особу. Головна мета полягає в тому, щоб забезпечувати права на конфіденційність та приватність громадян у цифрову епоху [1].

Відповідно до Етичної хартії щодо використання штучного інтелекту в судовій системі, коли йдеться про кримінальне провадження, найважливішими принципами визначено [2]: а) принцип поваги основних прав: забезпечення сумісності інструментів і послуг ШІ з основними правами людини; б) принцип недискримінації: недопущення порушення принципу рівності суб'єктів або груп; в) принцип якості та безпеки: це стосується обробки судових рішень та даних; з моделями в безпечному технологічному середовищі використовуються сертифіковані джерела інформації та дані; г) принцип об'єктивності та справедливості: забезпечення наявності та зрозумілості методів обробки даних, можливість проведення зовнішнього аудиту; д) принцип контролю користувача: виключення директивного підходу та забезпечення того, щоб користувачі були поінформовані та контролювали свій вибір.

Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних визначає, що при використанні ШІ необхідно дотримуватися принципів законності, справедливості та прозорості в обробці даних. Також важливо забезпечити цільове обмеження при зборі та обробці даних ШІ, щоб уникнути недискримінації та порушення прав людини. Крім того, Конвенція наголошує на важливості забезпечення безпечності та конфіденційності обробки персональних даних в контексті ШІ [3].

У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні зазначено, що впровадження технологій ШІ є, серед іншого, невід'ємною складовою розвитку науково-технічної, оборонної, правової діяльності у сферах загальнодержавного значення [4]. Серед пріоритетів реалізації концептуальних засад державної політики в галузі штучного інтелекту – необхідність його застосування в судовій практиці; правове регулювання у сфері кібербезпеки та оборони; удосконалення законодавства про захист персональних даних; протидія спробам несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих систем і комп'ютерних мереж; відповідність роботи систем ШІ законодавству та існуючим етичним принципам; розробка та використання систем ШІ лише за умови дотримання верховенства права, основоположних прав і свобод людини і громадянина, демократичних цінностей, а також забезпечення відповідних гарантій під час використання таких технологій; застосування технологій ШІ під час розроблення заходів ресоціалізації засуджених осіб та ризику скоєння повторного правопорушення, тощо [4].

Зазначимо, що ШІ у діяльності поліції сьогодні активно використовується для прогнозування злочинності за допомогою різних інструментів, таких як аналіз даних, машинне навчання, обробка природної мови та розпізнавання образів та ін. При використанні цих інструментів вдається аналізувати великі обсяги даних, виявляти зв'язки та шаблони, що допомагає передбачати майбутні злочинні події. У прогнозуванні злочинності використовуються різні інструменти та методи штучного інтелекту, включаючи:

1. *Аналіз даних.* Використання алгоритмів машинного навчання для обробки та аналізу великих обсягів даних, пов'язаних із злочинністю, дозволяє виявити тенденції, та, відповідно, вдосконалити стратегії боротьби зі злочинністю, превентивні заходи, прогнозування злочинної діяльності та виявлення злочинців. Такий підхід допомагає правоохоронним органам більш ефективно протидіяти злочинності та забезпечити безпеку громадян. Деякі з найпопулярніших інструментів цього типу такі:

1) *IBM i2 Analyst's Notebook* – це програмне забезпечення для візуалізації та аналізу розгортання інформації. Використовується правоохоронними органами, аналітиками

розвідки для виявлення прихованих зв'язків і шаблонів у даних. Це дозволяє користувачам імпортувати та аналізувати великі обсяги даних із різних джерел, наприклад телефонні записи, фінансові операції та активність у соціальних мережах [5]. Система має розширені можливості візуалізації даних, включаючи інтерактивні діаграми, графіки та часові шкали, щоб допомогти користувачам зрозуміти складні відносини та прийняти обґрунтовані рішення. Загалом IBM i2 Analyst's Notebook відомий своєю здатністю допомагати у складних розслідуваннях, зборі розвідувальних даних і процесах прийняття рішень, надаючи комплексну та інтуїтивно зрозумілу платформу для аналізу та візуалізації даних;

2) *Palantir* – це платформа для аналізу даних, яка допомагає знаходити зв'язки між різними видами даних. Використовується для інтелектуального аналізу, об'єднання і аналізу розвідувальних даних. Технологія *Palantir* використовується різними державними установами, фінансовими установами та іншими організаціями для таких завдань, як виявлення шахрайства, відстеження злочинців і аналіз тенденцій [6].

Palantir і *IBM i2 Analyst's Notebook* – це обидві потужні аналітичні системи, призначені для збору та аналізу великих обсягів даних для розвідки та безпеки. Однак, їх відрізняють підходи та функціонал. *Palantir* відомий своєю можливістю обробки неструктурованих даних та великим фокусом на антитерористичні і розвідувальні операції. З іншого боку, *IBM i2 Analyst's Notebook* зазвичай використовується для кримінального аналізу та дослідження. Різниця полягає в тому, які типи даних кожна система найкраще опрацьовує та аналізує;

3) *Splunk* – платформа для аналізу журналів та моніторингу в реальному часі [7]. У правоохоронних органах різних країн світу ця платформа використовується за такими напрямками: 1) розслідування та криміналістичні дослідження: правоохоронні органи можуть використовувати *Splunk* для збору та аналізу даних журналу з різних джерел, таких як веб-сервери, бази даних і мережеві пристрої, щоб відстежувати дії підозрюваних і збирати докази для кримінальних розслідувань; 2) моніторинг безпеки: *Splunk* можна використовувати для моніторингу мережевого трафіку, виявлення підозрілих дій і порушень безпеки та вжиття негайних заходів для запобігання кібератакам або витоку даних; 3) відповідність і аудит: правоохоронні органи можуть використовувати *Splunk* для забезпечення дотримання законів і правил захисту даних шляхом моніторингу та аналізу доступу до конфіденційних даних і створення звітів про аудит; 4) прогнозна поліція: *Splunk* може допомогти правоохоронним органам проаналізувати історичні дані про злочини, щоб виявити закономірності та тенденції, дозволяючи їм більш ефективно розподіляти ресурси та запобігати злочинам до того, як вони відбудуться; 5) операційна ефективність: *Splunk* також можна використовувати для оптимізації внутрішніх процесів, покращення часу реагування та підвищення загальної ефективності роботи правоохоронних органів.

Загалом *Splunk* дає правоохоронним органам потужний інструмент для аналізу та візуалізації даних, що дає їм змогу поліпшити свої розвідувальні можливості та підвищити громадську безпеку;

4) *SAS* – програмне забезпечення для аналізу даних та статистики. Застосування цього програмного забезпечення може мати кілька переваг для правоохоронних органів: 1) аналіз даних: *SAS* дозволяє ефективно та швидко аналізувати великі обсяги даних, що може бути корисним для розслідування злочинів та виявлення злочинців. 2) прогнозування: завдяки аналітичним можливостям *SAS* можна прогнозувати злочини та виявляти тенденції, що допомагає у запобіганні кримінальної діяльності. 3) візуалізація даних: *SAS* надає можливість побудови графіків та діаграм для кращого розуміння та візуалізації даних, що сприяє у виявленні зв'язків та закономірностей в злочинності. 4) безпека даних: *SAS* забезпечує високий рівень безпеки даних, що дозволяє зберігати конфіденційну інформацію без ризику її втрати або несанкціонованого доступу [8].

Ці інструменти допомагають поліції ефективно аналізувати та використовувати великі обсяги даних для розслідування у кримінальних провадженнях та забезпечення публічної безпеки і порядку.

2. *Геоінформаційні системи (ГІС)*. ГІС дозволяють аналізувати злочинність на географічному рівні, визначаючи «гарячі точки» та передбачаючи потенційні зони злочинності. Наприклад, однією з таких відомих систем є *CrimeStat* [9]. Це програмний пакет для просторової статистики, спеціально розроблений для візуалізації та аналізу даних про злочини. Містить різні аналітичні інструменти, такі як аналіз найближчих сусідів і просторовий автокореляційний аналіз, щоб допомогти користувачам зрозуміти просторовий розподіл злочинів.

3. *Прогностичне моделювання.* Із використанням ШІ можна будувати математичні моделі злочинності та передбачати ймовірність вчинення злочинів у певних умовах. Прогностичне моделювання в правоохоронних органах може використовувати такі інструменти: 1) *Predictive Policing Software*; 2) *Crime Mapping Tools*; 3) *Risk Assessment Models*; 4) *Sentiment Analysis Tools*; 5) *Computational Intelligence Algorithms* та ін.

4. *Обробка природної мови (NLP).* Аналіз текстових даних, таких як звіти про злочини та повідомлення в соціальних мережах, за допомогою NLP дозволяє отримувати інформацію про злочини та аналізувати їх. Є багато інструментів обробки природної мови (NLP), які можуть бути корисними для правоохоронних органів. Деякі з них містять: 1) *системи аналізу тексту* – ці системи можуть допомогти автоматично виявляти та аналізувати свідчення, документи або повідомлення для розслідувань (наприклад, Veritone, Nuix); 2) *системи мовної ідентифікації* – ці системи можуть допомогти визначити авторство текстів або анонімних повідомлень, що може бути корисним для розслідувань (голосові аналізатори, системи розпізнавання мовлення, оцінки спеціалістів); 3) *машинове навчання для виявлення типів та аномалій* – цей підхід може допомогти виявити підозрілі зв'язки або поведінку на основі аналізу текстової інформації (порушення публічного порядку, фінансові порушення, прогнозування злочинності); 4) *системи пасивного моніторингу для виявлення загроз* – ці системи можуть автоматично відстежувати та аналізувати великі обсяги тексту для виявлення підозрілих або загрозливих виразів (відеоспостереження, моніторинг вебтрафіку, аналіз телефонних даних, моніторинг соціальних мереж). Загалом використання інструментів NLP може допомогти правоохоронним органам ефективніше аналізувати великі обсяги текстової інформації та виявляти потенційні загрози та злочини.

5. *Відеоаналітика.* Використання комп'ютерного зору для аналізу відеоматеріалів дозволяє виявляти злочини та запобігати їм. До таких інструментів в діяльності правоохоронних органів відносять: 1) *оптичне розпізнавання символів (OCR)*: автоматичне розпізнавання номерних знаків автомобілів або інших символів на відеозаписах для швидкого пошуку та ідентифікації; 2) *виявлення об'єктів та осіб*: автоматичне виявлення підозрілих об'єктів або осіб на відеозаписах, що допомагає у попередженні злочинів або розслідуванні подій; 3) *аналіз руху*: вивчення руху об'єктів на відеозаписах, допомагаючи правоохоронним органам у реконструкції подій та встановленні часової послідовності; 4) *розпізнавання облич*: для розпізнавання облич на відеозаписах і порівнювання їх з базами даних для ідентифікації.

Загалом використання ШІ у роботі поліції є актуальною темою. Критика цих систем стосується окремих аспектів, таких як відсутність відповідальності, проблемні упередження у наборах даних, втручання в особисті права та поверховість. Деякі з головних проблем: 1) упередження та дискримінація; 2) обмежені дані та точність; 3) занепокоєння конфіденційністю; 4) відсутність прозорості; 5) етичні наслідки [10]. Аналогічні тенденції спостерігаємо і в системі кримінального судочинства.

Тож серед потенційних бар'єрів імплементації застосування ШІ у кримінальному процесі виокремлюють індивідуальні та системні. До першої групи відносять: 1) низьку обізнаність про ШІ; 2) низький рівень цифрової грамотності та навичок використання ШІ; 3) людський фактор (недобросовісність). До другої групи дослідники відносять: 1) технічні та технологічні бар'єри; 2) операційні бар'єри; 3) законодавчі бар'єри [11].

Проведений нами аналіз переваг та недоліків застосування систем ШІ у діяльності правоохоронних органів дозволив виокремити найбільш перспективні та пріоритетні напрями, зокрема: 1) *аналіз даних*: штучний інтелект може використовуватися для аналізу великих обсягів даних про злочинність, що допомагає виявляти закономірності та тенденції; 2) *прогнозування та моделювання*: за допомогою штучного інтелекту можна розробляти прогностичні моделі, які допомагають передбачати ризики злочинності у конкретних районах або в певний час; 3) *виявлення відхилень та аномалій*: AI може допомогти розпізнати незвичайні моделі у злочинності, що дозволяє оперативно реагувати на потенційно небезпечні ситуації; 4) *оптимізація ресурсів*: за допомогою штучного інтелекту можна ефективніше розподіляти поліцейські сили та інші ресурси для запобігання злочинності; 5) *підтримка в прийнятті рішень*: AI може надавати аналітичну підтримку правоохоронним органам у процесі вирішення стратегічних питань у сфері боротьби зі злочинністю.

Ці та інші напрями повинні бути реалізовані, зокрема в межах забезпечення виконання таких загальнонаціональних завдань: 1) подальшого розвитку Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, Електронного суду, Єдиного реєстру досудових розслідувань та доступу до них, тощо; 2) попередження кримінальних правопорушень

шляхом аналізу наявних даних за допомогою ШІ; 3) проведення аналізу даних за допомогою технологій ШІ з метою ресоціалізації засуджених; 4) винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу з використанням технологій ШІ, судової практики [4].

1. Загальний регламент про захист даних (GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 26.02.2024).

2. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 26.02.2024).

3. Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Страсбург, 28 січня 1981 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text (дата звернення: 26.02.2024).

4. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220> (дата звернення: 26.02.2024).

5. i2 Analyst's Notebook : вебсайт. URL: <https://i2group.com/i2-analysts-notebook>

6. AI-Powered Operations, For Every Decision : вебсайт. URL: <https://www.palantir.com/> (дата звернення: 26.02.2024).

7. Splunk : вебсайт. URL: <https://www.splunk.com/> (дата звернення: 26.02.2024).

8. Analytics Software&Solutions : вебсайт. URL: https://www.sas.com/en_us/software/stat.html (дата звернення: 26.02.2024).

9. CrimeStat: Spatial Statistics Program for the Analysis of Crime Incident Locations : вебсайт. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/crimestat-spatial-statistics-program-analysis-crime-incident-locations> (дата звернення: 26.02.2024).

10. Dupont B., Stevens Y., Westermann H., Joyce M. Artificial Intelligence in the Context of Crime and Criminal Justice, Korean Institute of Criminology, Canada Research Chair in Cybersecurity, ICCS, Université de Montréal, 2018. URL: https://www.academia.edu/40999602/Artificial_Intelligence_in_the_Context_of_Crime_and_Criminal_Justice (дата звернення: 26.02.2024).

11. Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі: соціологічне дослідження. *Міжнародний фонд «Відродження». Прямою разом. Центр Дністрянського, Fama.Agency.* Київ, 2024. 57 с. URL: <https://dc.org.ua/uploads/material/ai.pdf> (дата звернення: 26.02.2024).

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/636-638

Вікторія РОГАЛЬСЬКА

професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань, кандидат юридичних наук, доцент

Артем РУДЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМАТИКА

Швидкоплинність розвитку сфери інформаційних технологій та послуг зумовлює потребу безперервної актуалізації своїх знань, вмінь та навичок сучасного правника, зокрема це стосується й тих юристів, що провадять свою діяльність у сфері кримінальної юстиції. Умови сьогодення диктують нові, раніше невідомі правила, зумовлені дуже динамічною імплементацією технологій штучного інтелекту в усі сфери суспільного життя, в тому числі й кримінального процесу, невід'ємним елементом якого є стадія досудового розслідування, що стає підґрунтям подальшого плину кримінального судочинства.

Реформація правоохоронних інституцій, зокрема в контексті впровадження технологій штучного інтелекту в процесі здійснення досудового розслідування – важливий напрям на шляху реалізації цінностей, що є визначними в контексті євроінтеграційних процесів, що відбуваються в нашій країні попри повномасштабну війну, в стані якої держава перебуває вже майже два роки.

Нагальною проблематикою впровадження технологій штучного інтелекту в процесі здійснення досудового розслідування уповноваженими кримінально процесуальним законодавством органів, на які вказує значна частина науковців, сфера інтересів яких полягає у дослідженні штучного інтелекту крізь призму кримінального процесу, зокрема й досудового розслідування, полягає у встановленні як етичних меж використання таких технологій, так і законодавчого врегулювання використання таких технологій стороною обвинувачення, стороною захисту й безпосередньо слідчим суддею та судом. Зокрема, постає питання можливості використання технологій штучного інтелекту в процесі здійснення досудового розслідування в контексті законності та процесуальної регламентації використання програмного забезпечення, що побудовані на технологіях штучного інтелекту.

Треба звернути увагу, що, наприклад, в Японії, використання ШІ в розслідуваннях кримінальних справ регулюється Законом про управління інформаційними технологіями та захист персональних даних, який встановлює правила щодо захисту особистої інформації та обмежень на використання ШІ. У Великій Британії, законодавство передбачає використання ШІ для швидкого пошуку та аналізу великих обсягів даних, а також для виявлення та профілювання злочинців [1, с. 451].

Зазначимо, що незважаючи на активність цифровізації всіх сфер суспільного життя – правоохоронні інституції, органи яких здійснюють досудове розслідування не зовсім встигають за реаліями сьогодення, особливо щодо питання використання штучного інтелекту в кримінальному судочинстві, зокрема в контексті оцифрування кримінального провадження, принаймні на стадії досудового розслідування. Окремих успіхів за вказаним напрямом роботи вдалось досягти Національному антикорупційному бюро України, що впровадили в свою діяльність телекомунікаційну систему «eCase» – це система оптимізації досудового розслідування антикорупційних органів України. Вона інтегрована з Єдиним реєстром досудових розслідувань та системами судових органів, що дозволить НАБУ, САП та ВАКС взаємодіяти онлайн. ECase MS покликана пришвидшити час та підвищити якість досудового розслідування [2].

На нашу думку, впровадження подібних телекомунікаційних систем у поєднанні з технологіями штучного інтелекту – це фундаментальний крок, який значним чином удосконалив процес здійснення досудового розслідування, в контексті оперативності, подолання бюрократичних елементів, яким пронизане досудове розслідування, економія матеріальних та людських ресурсів, спрощення та пришвидшення процесів розгляду процесуальних документів, їх погодження й затвердження тощо.

Окрім того, є дані про використання ШІ під час ухвалення рішення про реєстрацію заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення в Іспанії. Зокрема, вчені з Мадридського університету імені Карла III і Кардіфського університету в Уельсі розробили ШІ – алгоритм VeriPol, який здатен виявляти неправдиві повідомлення в поліцію на основі аналізу їх змісту. Ця технологія була протестована поліцією Іспанії у 2017 р.: зокрема, слідчі перевіряли висновки ШІ на особистих зустрічах із заявниками – цікаво, що у 83% випадків версія заявника не підтверджувалася, наслідком чого стало закриття провадження [3, с. 555–556]. Доцільно в нашому дослідженні висвітлити й це питання, адже наслідком вирішеності питання щодо встановлення хоча б однієї з ознак кримінального правопорушення – є підставою для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що в свою чергу знаменує початок досудового розслідування та кримінального провадження в цілому.

Звичайно, штучний інтелект не повинен та не може ухвалювати процесуальні рішення, однак має змогу спростити суб'єктам кримінального провадження пошук інформації, яка може стосуватись певного кримінального провадження [4, с.108]. Проте доцільним буде зауважити, що впровадження вказаної технології за допомогою штучного інтелекту надає змогу спростити процес наявних в деяких випадках коливань та сумнівів, щодо наявності елементів складу кримінального правопорушення в діяннях окремих осіб, відмітимо, що вказана технологія має місце безпосередньо в тих інформаційних та телекомунікаційних системах за допомогою яких реєструється конкретне повідомлення до правоохоронних органів.

Підсумовуючи, зазначимо, що використання штучного інтелекту в процесі

здійснення досудового розслідування – тема яка наразі становить особливий інтерес наукової спільноти через свою актуальність та відсутність успішних практик впровадження таких технологій у повсякдення вітчизняних правоохоронних інституцій. Відмітимо, що важливими елементами, які становлять складову комплексного поняття «досудове розслідування» – є інформаційні та телекомунікаційні системи, що використовуються в процесі діяльності органів досудового розслідування. Впровадження технологій штучного інтелекту у вказані системи – є впевненим кроком в імплементацію технічної прогресивності в процес досудового розслідування, який є не забаганкою, а безумовною потребою сьогодення, що стрімко розвивається та потребує швидкого реагування на останні технічні прогресії, серед яких головними є технології штучного інтелекту.

1.Белова М., Белов Д. Імплементація штучного інтелекту в досудове розслідування кримінальних справ: міжнародний досвід. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 448–453.

2.Впровадження eCase MS допоможе детективам скоротити тривалість досудового розслідування. Національне антикорупційне бюро України. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novynuvprovadzheniya-ecase-ms-dopomozhe-detektyvam-skorotyty-tryvalist-dosudovogo-rozsliduvannya/> (дата звернення: 12.02.2024).

3.Демура М., Клепка Д. Імплементація штучного інтелекту в досудове розслідування кримінальних справ: міжнародний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 554–558.

4.Kovalova O. V. Ways of improving information provision of pre-trial investigation in modern realities. *Actual problems of native jurisprudence*. 2022. № 3. S. 105–110. URL: <https://doi.org/10.32782/3922104> (дата звернення: 13.02.2024).

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/638-640

Олена СОЛДАТЕНКО

професор кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогодні одним з основних напрямів розвитку України як держави є визнання пріоритету людини, її прав та свобод, соціальних цінностей, а також орієнтація на дотримання та забезпечення захисту прав і свобод за допомогою закріплення в національному законодавстві. Указом Президента України від 24 березня 2021 року «Про Національну стратегію у сфері прав людини» визначено невідкладні завдання держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, вирішення системних проблем у зазначеній сфері [1].

Питання щодо прав людини має особливу актуальність, оскільки відбувається переломний етап розвитку нашої держави, у тому числі через військову агресію проти неї, адже дана проблема посилює роль та значення феномену прав людини. Для держави не може бути нічого важливішого, ніж одночасний захист інтересів національної безпеки, територіальної цілісності й прав своїх громадян. Права людини нормативно визначають саме ті умови та способи життєдіяльності людини, які є об'єктивно необхідними для забезпечення нормального функціонування та можливості користуватися найважливішими благами.

Як бачимо, актуальність теми щодо прав людини й забезпечення їх охорони та захисту є важливою в усіх галузях суспільного життя. Водночас найбільшу гостроту й важливість ця тема набуває під час здійснення кримінального провадження. Дотримання та забезпечення конституційних прав людини в кримінальному провадженні складають відповідні положення Конституції України, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, Кримінальне процесуальне законодавство та інші

закони України.

У нормах ст. 41 Конституції України, закріплено цілу низку прав та свобод, що безпосередньо виражають певні інтереси людини й громадянина, а також спрямовані на задоволення цих потреб способами, що не порушують права й свободи інших осіб. До числа таких відносяться норми, що гарантують право володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; недопущення протиправного позбавлення права власності [2].

Право власності має чітке правове регулювання, що характеризується наявністю спеціального державного механізму забезпечення, підлягає підвищеному захисту з боку суспільства та держави, а також має визначені заходи відповідальності різних суб'єктів за посягання на це право. Водночас необхідно зазначити, що право власності не є кримінально-процесуальним поняттям, саме тому воно регулюється цивільним законодавством. Треба зауважити, що своє відображення та регулювання право власності знаходить не лише в національному законодавстві, а й у міжнародних нормативно-правових актах, прикладом є ст. 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Також доречним у цьому питанні є звернення до правової позиції Європейського суду з прав людини.

Наприклад, у справі Маркс проти Бельгії, ЄСПЛ уперше постановив, що: «... Визнаючи право будь-якої особи на безперешкодне користування своїм майном, Стаття 1 Першого протоколу Конвенції за своєю суттю є гарантією права власності. У цьому полягає чіткий зміст слів «майно» і «користування власністю». Таким чином, зважаючи на практику ЄСПЛ, для визначення всіх складових поняття майна впроваджено наступні критерії: економічна цінність права чи інтересу; об'єкт володіння має бути адекватно визначеним; право чи інтерес мають бути належним чином закріплені в національному праві (відповідно до сталої практики ЄСПЛ «володіння» в сенсі ст. 1 Протоколу 1 можуть передбачати існуючі права власності, зокрема права вимоги, щодо яких особа має «правомірні очікування» у частині їх задоволення. Водночас вимога має бути конкретною та адекватно визначеною) [3, с. 686].

Відповідно до положень ст. 16 Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту – КПК України) позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі судового рішення, ухваленого в порядку, який встановлений КПК України, також згідно з підставами та в порядку, що передбачений КПК України, допускається тимчасове вилучення майна без судового рішення. У цьому контексті можливо дійти висновку, що недоторканність права власності в сучасному розумінні передбачає, що власник майна може законно володіти ним та виконувати щодо нього будь-які дії до того часу, поки йому буде це дозволено державою. Загалом реалізація правових положень щодо недоторканності права власності передбачає також дотримання та виконання положень цілої системи процесуальних норм, в яких можуть конкретизуватися зміст цього права, умови, порядок його обмеження, порядок проведення чи застосування певних процесуальних дій.

Треба погодитися з позицією Т. І. Фулей щодо бінарного характеру окремих засад кримінального провадження, які є одночасно правами людини та принципами кримінального процесуального законодавства (оскільки закріплені в КПК України як засади), неминучого впливу на механізм їх реалізації, оскільки вони перестають бути декларативними положеннями та набувають конкретного нормативного змісту, у тому числі з урахуванням практики ЄСПЛ, забезпечуються низкою гарантій. Водночас завдяки своєму засадничому характеру вони самі виступають гарантією належної правової процедури, слугуючи завданням кримінального провадження, передбаченого ст. 2 КПК України [4, с. 655].

Право особи на недоторканність власності в кримінальному провадженні слід розуміти як сукупність закріплених й регламентованих законодавством України положень, що забезпечують володіння, користування та розпорядження майном, якими наділяються власники чи володільці майна, визначають порядок охорони та захисту їх майнових інтересів в кримінальному провадженні з урахуванням обмежень, установлених законом. Зауважимо, що власник майна має право вимагати під час проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження від усіх учасників кримінального провадження чи будь-яких інших осіб дотримання його прав й утримання від незаконного втручання чи обмеження його права власності, вимагати від сторони обвинувачення, слідчого судді, суду активних дій з попередження, недопущення, усунення такого втручання, притягнення винних до

відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної таким втручанням.

Також залишається актуальним питання щодо суб'єктів, які відповідно до закону зобов'язані забезпечувати дотримання цього права й водночас його обмеження, а також суб'єктів, право власності яких може бути обмежено при застосуванні чи під час проведення процесуальних дій. Щодо перших суб'єктів, у законі передбачено чітке їх визначення, тобто такими суб'єктами є державні органи, уповноважені службові особи, які наділені владними повноваженнями (дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд). Закон детально регламентує їх права та обов'язки, визначає порядок провадження ними процесуальних дій й прийняття рішень. Будь-який відступ від передбачених процесуальним законодавством порядку та процедури застосування певних процесуальних дій означає недотримання кримінального процесуального обов'язку, покладеного на уповноважених суб'єктів, і може спричинити визначені законом заходи відповідальності [5, с. 82].

Окрім владних суб'єктів, законодавець також дав змогу обмежити право власності - стороні захисту, яка відповідно до глави 15 КПК України має право проводити тимчасовий доступ до речей і документів. Вивчаючи питання стосовно суб'єктів, право власності яких може бути обмежене під час застосування чи проведення процесуальних дій, необхідно зазначити, що закон не передбачає єдиного, чіткого переліку, оскільки в основному право на недоторканність власності обмежується стосовно таких учасників щодо яких здійснюється провадження (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, юридична особа).

Водночас залежно від процесуальної дії, що застосовується чи проводиться, певні обмеження можуть стосуватися й деяких інших суб'єктів, які можуть стати як учасниками кримінального провадження, так й особами, які не мають будь-якого процесуального статусу, наприклад, таким суб'єктом може стати володілець речей або документів, зазначений в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ (ч. 1 ст. 165 КПК України).

Через вираженого правозахисного характеру діяльності під час кримінального провадження важливу роль у забезпеченні права на недоторканність власності відіграють захисник підозрюваного, обвинуваченого, а також адвокат особи, у житлі чи іншому володінні якої провадиться процесуальна дія. Зазначені суб'єкти надають професійну правничу допомогу та реалізують передбачені законом процесуальні права, у тому числі й щодо захисту права власності. Окрім того, під час проведення чи застосування процесуальних дій, що пов'язані з втручанням у сферу власності особи, можуть бути задіяні й інші особи, які беруть у них участь, наприклад спеціаліст чи поняті.

Отже, на основі вищевказаного, можна зробити такі висновки, що на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України, у тому числі щодо забезпечення недоторканності права власності відповідних учасників кримінального провадження, нормотворча та правозастосовна діяльність повинна спрямовуватися на вдосконалення зазначеного конституційного права, його охорону та захист, а також на більш чітке та системне виокремлення суб'єктів, право власності яких може бути обмежено в кримінальному провадженні. Крім того, повага до цього права з боку сторони обвинувачення, суду поліпшить ефективність роботи зазначених суб'єктів, збільшить довіру населення до діяльності правоохоронних органів загалом.

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення 16.10.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції : реферат. Київ. 2010. 3-є вид. 848 с.

4. Фулей Т. І. Істотність порушення прав людини як наслідок недотримання засад кримінального провадження. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід* : матеріали І Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2019 р. Київ, 2019. С. 652–658.

5. Маркелова В. М. Засада недоторканності права власності в кримінальному провадженні: її дотримання та реалізація. *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення* : зб. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 листопада 2022 р.) Львів, 2022. С. 74–85.

УДК 343.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/641-642

Анатолій ЧЕРНЕНКО

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ТИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання національної безпеки для кожної держави є пріоритетом серед напрямків своєї діяльності. Для України питання національної безпеки мають особливе значення, особливо у теперішній час, у час дії воєнного стану. Саме тому, на нашу думку, проведення наукової конференції з метою вирішення правових, соціальних та економічних проблем забезпечення національної безпеки є безперечно актуальним.

Говорячи про актуальність цієї теми, треба наголосити на тому, що питання національної безпеки України є поняттям доволі складним та багатограним. Визначаючи його у пункті 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», законодавець зазначив: «Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [1].

У цьому ж нормативно-правовому акті законодавець також визначає й поняття загроз національній безпеці та систему сил, на які покладено обов'язок забезпечення національної безпеки (п. 6 та п. 17 ч. 1 ст. 1 названого Закону) [1].

Вказаним Законом до сил безпеки віднесені правоохоронні органи України, які у своїй діяльності мають основний засіб забезпечення національної безпеки, або основний засіб боротьби з кримінальними правопорушеннями – кримінальний процес чи, як його ще іменують, кримінальне провадження. Будучи серед засобів забезпечення національної безпеки, кримінальний процес знаходиться у полі особливої уваги держави, бо він хоч і націлений на забезпечення правопорядку та безпеки в суспільстві, але сам певним чином втручається в охоронювані законодавством права людей, що за конкретних обставин може становити безпеку, особливо в умовах воєнного стану і не тільки. В умовах воєнного стану кримінальним процесуальним законодавством встановлюються певні додаткові кримінальні процесуальні засоби діяльності з боку сил безпеки, що значно більше обмежують права людини порівняно із провадженням у мирний час. Такі законодавчі зміни суттєво впливають на кримінальну процесуальну форму кримінального провадження, що можна розцінювати як зміну типу кримінального процесу.

Нагадаємо, у теорії кримінального процесу вирізняють три типи кримінального процесу: 1) інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий) кримінальний процес; 2) змагальний процес; 3) змішаний (слідчо-судовий, континентальний) процес. Л. М. Лобойко називає ці типи кримінального процесу історичними формами кримінального процесу. За твердженням вченого, все більше держав віддають перевагу змішаній формі з переважанням змагальних елементів, в тому числі й у перебігу досудового розслідування, серед яких є й Україна [2, с. 9–12]. Характеризуючи змішаний кримінальний процес, Л. М. Лобойко зазначає: «У жодній із сучасних держав кримінальний процес в «чистій» (рафінованій) історичній формі (інквізиційна, змагальна) не існує. У кримінальному процесі інквізиційні елементи «змішуються» в різних пропорціях зі змагальними, що дає підставу називати його процесом змішаної форми» [2, с. 11].

Говорячи про типи (форми) кримінального процесу, хотілося б звернути увагу на назву «Інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий) кримінальний процес». У підготовленій нами статті «Про стадії кримінального провадження: підґрунтя до появи та ознаки» ми зазначали, що інквізиційний кримінальний процес «...отримав свою назву від латинського слова «Inquisitio» (лат. Inquisitio, від inquirō, «розслідувати, розшукувати») – у християнстві особливий церковний інститут для боротьби з ересями. У підручниках з кримінального процесу цей тип кримінального процесу чи кримінального провадження ще називають розшуковим, слідчим чи слідчо-розшуковим. На нашу думку, така назва, а точніше її інтерпретація, є не зовсім

правильною, бо являє собою по суті переклад початкової назви на українську мову. Вважаємо такі варіанти назви типу кримінального процесу не правильними так само, якби назву вулиці чи міста спробували перекласти на іншу мову. Звідси, тип кримінального процесу, про який йдеться, треба називати інквізиційним». Тож зазначимо, що інквізиційним кримінальний процес перестав бути і за назвою, і за своєю суттю після завершення боротьби з ересями, а вже у подальшому його дійсно треба називати «розшуковим», коли у його перебігу переважала діяльність з пошуку винуватих. А вже на певному етапі його треба називати «слідчо-розшуковим». Вважаємо, що назва «слідчо-розшуковий», як мінімум на теренах нашої країни, має право бути починаючи з 1960 року, коли було запроваджено інститут слідчих. На сьогодні кримінальний процес України є змішаного типу (змішаної форми). Л. М. Лобойко називає його змішаним (слідчо-судовим, континентальним процесом другого виду) та наводить таку його характеристику: «Процес, у якому на досудовому провадженні допускаються елементи змагальності. Змагальність тут виявляється в тому, що:

- допускається захисник (з моменту ознайомлення з матеріалами закінченого розслідування або пред'явлення обвинувачення, або затримання);
- заінтересованим учасникам досудового розслідування за їхнім клопотанням ще до закінчення розслідування можуть бути надані окремі матеріали (наприклад ті, якими обґрунтовується затримання чи пред'явлене обвинувачення);
- всім учасникам досудового розслідування надається право на оскарження до суду дій і рішень органів досудового розслідування» [2, с. 11].

Із запровадженням в Україні воєнного стану Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) було доповнено розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [3]. Норми цього розділу передбачають певні зміни кримінальної процесуальної форми щодо певних процесуальних дій, рішень та повноважень окремих учасників кримінального провадження. Саме ці зміни й зумовили вибір теми нашого дослідження, в якому було на меті з'ясувати, чи не впливають зміни, внесені до КПК на процесуальну форму кримінального провадження в умовах воєнного стану, на тип (форму) кримінального процесу. Проведене дослідження, аналіз норм КПК та судової практики дають підстави зробити висновок, що зазначені зміни не вплинули на тип кримінального процесу.

Яскравим прикладом із судової практики про те, що зміни, внесені до КПК через запровадження воєнного стану, не вплинули на тип кримінального процесу є справа стосовно Бичкова Сергія Андрійовича, який вчинив злочин, передбачений ст. 114-1 Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Стосовно Бичкова С. А. органами досудового розслідування було розпочато кримінальне провадження, обрано запобіжний захід тримання під вартою, проте підозрюваний Бичков С. А. разом із своїм захисником оскаржив рішення слідчого судді про застосування стосовно нього запобіжного заходу спочатку в апеляційному порядку, а потім до Конституційного Суду України. За даними Укрінформу, зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що заявнику було повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого частиною другою статті 27, частиною другою статті 114-1 ККУ, а саме: «у перешкоджанні законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань, яке призвело до загибелі людей або інших тяжких наслідків, за попередньою змовою групою осіб» [4]. Як бачимо, злочин Бичковим С. А. було вчинено на території, де йдуть бойові дії, характер злочину вказує на те, що Бичков С. А. разом з іншими співниками активно допомагав збройним силам країни агресора, вчинив тяжкий злочин, але при цьому до підозрюваного застосована передбачена чинним КПК процедура, йому повідомлено про підозру, слідчий суддя обрав йому запобіжний захід, Бичков С. А. скористався своїм правом на захист, мав доступ до захисника, оскаржив рішення слідчого судді до різних інстанцій.

Отже, наведені факти дають підстави стверджувати, що тип кримінального провадження, яке проводиться в умовах воєнного стану, не змінився, кримінальний процес України в умовах воєнного стану залишився змішаного типу (слідчо-судовим).

1. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. ст. 241. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>

2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n387>

4. Укрінформ. КСУ перевірить, чи конституційний арешт підозрюваних у перешкоджанні Силам оборони. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3760923-ksu-perevir-it-ci-konstitucijni-j-arrest-pidozruvanih-u-pereskodzanni-silam-oboroni.html>

УДК 343.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/643-644

Гліб БАРАБАШ

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Міжнародне співтовариство розробило загальноприйнятні міжнародні угоди у сфері кримінального судочинства, спрямовані на забезпечення можливості державам-учасникам надавати одна одній правову допомогу у кримінальному судочинстві.

У XXI столітті спостерігається наростання транснаціональної злочинності, коли все більше осіб, звинувачених у скоєнні кримінальних порушень на території певної країни, намагаються ухилитися від відповідальності, приховуючись в інших країнах. Отже, зусиль однієї або навіть кількох держав недостатньо для ефективного протистояння злочинним актам. Способом вирішення цієї проблеми є активне міжнародне співробітництво в області кримінального слідства.

Необхідність урегулювання перейняття кримінального переслідування у національному законодавстві України викликана також іншими причинами, до яких можна віднести проблему встановлення єдиного підходу до регулювання окремих питань перейняття кримінального переслідування. Концептуальна неузгодженість між положеннями КК України та КПК України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження полягає у тому, що окремі з положень першого кодексу мають кримінально-процесуальний характер (зокрема, частина третя ст. 10 КК України в чинній нині редакції), а окремі з положень другого кодексу – кримінально-правовий характер (наприклад, частина п'ята ст. 598, частина четверта ст. 610 КПК України) [1, с.216].

Необхідність міжнародного співробітництва під час проведення кримінального судочинства породила один з найважливіших принципів міжнародного права - принцип співробітництва держав відповідно до Статуту ООН.

Цей принцип передбачає зобов'язання держав співпрацювати незалежно від їх політичних, економічних, соціальних і правових систем. З правового погляду цей принцип не є абсолютним, оскільки формально примусити будь-яку державу до співпраці виявляється складним завданням. Таким чином, відсутність законодавчого механізму, що обов'язково регламентує цей зобов'язання, є вкрай розуміючою.

У сучасному стані правового регулювання міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві в Україні відзначається зростання важливості і ролі міжнародного та національного права в контролі за злочинними подіями та застосуванні заходів державного примусу до осіб, що вчинили кримінальні правопорушення.

Співпраця між країнами у кримінальному судочинстві повинна базуватися на відповідних нормах, що діють у міжнародних системах державного права. Ці норми визначені у джерелах права, які регулюють взаємодію держав у кримінальному судочинстві.

Міжнародне співтовариство розробило загальноприйнятні міжнародні угоди у сфері кримінального судочинства, спрямовані на забезпечення можливості державам-учасникам надавати одна одній правову допомогу у кримінальному судочинстві. Ці угоди також визначають процедури прийняття рішень щодо екстрадиції або порушення кримінального переслідування у випадках, коли неможливо виконати примусове рішення суду стосовно особи, яка перебуває на території запитуваної держави, та інші схожі питання [2].

Структура цього правового регулювання має дві частини: міжнародну та внутрішньодержавну. Міжнародна частина включає міжнародні договори, які Україна уклала або ратифікувала, що повністю або частково регулюють питання процесуального співробітництва.

На сьогодні можна визначити, що внутрішнє законодавство України досягло якісного піднесення, що пов'язане з прийняттям Кримінально-процесуального кодексу України. У цьому кодексі введено розділ, присвячений "Міжнародному співробітництву під

час кримінального провадження", який визначає порядок та коло суб'єктів, що надають міжнародно-правову допомогу у кримінальних провадженнях [3, с.250].

Таким чином, у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві з питань регулювання міжнародного співробітництва виділяють декілька законодавчих блоків: конституційні норми, норми чинних міжнародних договорів та норми Кримінально-процесуального кодексу України та інших законів України.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що розвиток у сфері процесуального права України та міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю взаємодіють між собою та, як і будь-які інші відносини, вдосконалюватимуться разом із розвитком практики застосування кримінального процесуального законодавства. Незважаючи на недоліки та прогалини в регулюванні законодавства, варто констатувати той факт, що Україна досягла значного рівня, порівнянного з іншими країнами у формуванні міжнародно-правової бази у міжнародному співробітництві в сфері кримінального провадження.

1. Фрідман-Козаченко М. М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження (аналіз нормативно-правового регулювання): Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2019. Вип. 14 с.216

2. Міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми. 2023. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php?title>

3. Омаров А. А. Проблемні питання застосування інституту підслідності при здійсненні окремих форм міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства. Наук. вісн. публічного та приватного права. К. 2016. Вип. 3. С. 250–253.

УДК 343.125

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/644-646

Володимир КІЯНИЦЯ

старший викладач кафедри
кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення режиму воєнного стану створило потребу внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України). Ці зміни стосувалися глави 18 розділу II, що регулює питання запобіжних заходів та затримання осіб, а також розділу IX¹, який регламентує спеціальний режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Ця ситуація призвела до змін у регулюванні практично всіх аспектів суспільного життя, включно з кримінальною юстицією. Вона стала викликом для забезпечення обов'язковості відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення, при цьому забезпечуючи безпеку осіб, які залучені до кримінального провадження. З метою пристосування чинного кримінального процесуального законодавства до поточних вимог законодавцем були ухвалені деякі закони, які стосувалися різних аспектів кримінального провадження, включно з питанням вжиття запобіжних заходів.

Ця теза доповіді присвячена аналізу таких аспектів: умов, за яких держава може відмовити у гарантуванні прав та свобод особи згідно з Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод під час воєнного стану; змін, внесених до КПК України щодо обрання запобіжних заходів під час воєнного стану. Система запобіжних заходів, яка визначена в пункті 1 статті 176 КПК України, містить у собі такі заходи, як особиста порука, застава, тримання під вартою та домашній арешт. Основною метою вживання цих запобіжних заходів є забезпечення дотримання підозрюваним або обвинуваченим вимог, які ставляться до них у межах кримінального процесу, а також запобігання можливому неправомірному впливу на розслідування.

У зв'язку з внесенням законодавчих змін, які вплинули на сферу застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, зокрема таких як «Про внесення змін до

Кримінально-процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав», «Про внесення змін до Кримінального кодексу та КПК України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», «Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» встановили низку особливостей, які стосуються проведення досудового розслідування, судового розгляду, процесуальних дій, повноважень слідчого судді та керівника органу прокуратури, строків досудового розслідування, застосування запобіжних заходів, порядку закінчення досудового розслідування та можливості відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану [1].

Перелік наведених українських законів містить значну кількість змін, що стосуються застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Обсяг змін у цій сфері настільки великий, що їх повний опис та аналіз в межах одного дослідження є неможливим. Проте можна виділити деякі цікаві аспекти.

На сьогодні є два різних порядки для заміни та скасування запобіжних заходів:

1. Загальний порядок, який встановлено статтями 200, 201 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Особливий порядок, який застосовується під час кримінального провадження в умовах воєнного стану та регулюється статтею 616 КПК України.

У питанні обрання запобіжних заходів є те, що законодавець в розділі IX-1 КПК України передбачив особливості обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою та ухвалення рішення про надання дозволу на здійснення затримання з метою приводу в умовах воєнного стану. Здійсненням таких заходів призначено слідчого суддю. Це відрізняється від регламентованого порядку обрання інших запобіжних заходів.

Судова практика свідчить, що під час розгляду питань, пов'язаних із запобіжними заходами під час воєнного стану, часто виникають певні проблемні аспекти, пов'язані з фізичною відсутністю матеріалів кримінального провадження [2].

Згідно з дослідженням судової практики, слідчі судді та суди під час розгляду питання про скасування запобіжного заходу досліджують такі критерії: вид злочину, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа; здатність особи здійснювати захист держави; військовозобов'язаність особи; відсутність обмежень щодо несення військової служби та інші фактори.

Загалом вважається, що навіть у разі правопорушень, що вчиняються в умовах воєнного стану, рішення про застосування запобіжного заходу щодо підозрюваної або обвинуваченої особи повинно бути обґрунтованим та вмотивованим. Таке рішення повинно бути ухвалено з урахуванням усіх обставин кримінального провадження.

У нинішніх умовах воєнного стану законодавець передбачив особливості стосовно зміни запобіжних заходів відповідно до частини 5 та 6 статті 616 КПК. Наприклад, передбачена можливість зміни запобіжного заходу із застави на особисте зобов'язання або зміни запобіжного заходу з домашнього арешту на особисте зобов'язання.

Розглядаючи питання зміни запобіжного заходу домашнього арешту на запобіжний захід у виді особистого зобов'язання в умовах воєнного стану (згідно з частиною 6 статті 616 КПК), цікавим є той факт, що таке рішення ухвалюється слідчим суддею або судом за клопотанням підозрюваного або обвинуваченого. Потрібно зазначити, що зміна запобіжного заходу можлива лише на території, де ведуться активні бойові дії. Це законодавче положення має послідовний та логічний характер [3].

Є два способи зміни запобіжного заходу у виді застави. Перший спосіб полягає в тому, що заставу можна змінити на особисте зобов'язання. Закон встановлює умову, яка дозволяє ухвалити відповідне рішення – використовувати кошти, передані в заставу (повністю або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для потреб оборони країни. Другий метод містить у собі зміну запобіжного заходу у формі застави шляхом зменшення суми, яка повинна бути перерахована на потреби Збройних Сил України.

Варто звернути увагу на недоліки, пов'язані з визначенням підстав для скасування запобіжного заходу, які неоднозначно сформульовані в законі (згідно з частиною 2 статті 616 КПК) [4]. Законодавець використовує формулювання «за наявності достатніх підстав», що

має оціночний характер. Таке формалізоване визначення може викликати неоднозначні тлумачення.

У випадку введення в Україні або в окремих її територіях воєнного стану, проведення заходів для національної безпеки та оборони, а також з метою запобігання збройній агресії російської федерації чи інших держав проти України, особа, яка перебуває під вартою під час досудового розслідування або судового розгляду, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу, щоб вступити на строкову військову службу під час мобілізації. Це правило не застосовується до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів проти національної безпеки України, а також у вчиненні конкретних злочинів, перерахованих у законі.

Згідно із судовою практикою, під час розгляду питань, пов'язаних із запобіжними заходами під час воєнного стану, часто виникають складнощі, які зумовлені відсутністю фізичних матеріалів кримінального провадження.

Аналіз судової практики показує, що слідчі судді та суди під час розгляду питань про скасування запобіжного заходу розглядають різні критерії, такі як характер скоєного злочину, здатність особи взяти на себе функцію захисту держави, її військова обов'язковість, відсутність обмежень щодо військової служби та інші фактори.

Ухвалені законодавчі новели, що стосуються застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану, мають значний вплив на процес кримінального провадження. Зокрема, спостерігається розширення повноважень обвинувачення, що може позначитися на процесуальних гарантіях прав особи в кримінальному провадженні. У таких умовах законодавець повинен пильно стежити за забезпеченням можливості реалізації права на захист особи, зокрема під час застосування найсуворішого запобіжного заходу – тримання під вартою [3]. Потрібно враховувати, що громадяни України мають невідчужувані права і свободи, які не можуть бути обмежені в жодних обставинах у кримінальному судочинстві [7].

Отже, умови воєнного стану вимагають введення спеціальних процедур для продовження кримінального провадження, що базується на правозастосовній практиці. Ця практика виявила необхідність регулювання багатьох питань, що виникли в цій сфері з початку воєнних дій на території України. Після докладного аналізу змін у законодавстві та поглибленого вивчення статей 615 і 616 КПК України, можна зробити висновок, що законодавець не врахував низку важливих аспектів. Наприклад, він не визначив чіткої структури та вмісту клопотань, які подаються підозрюваними та обвинуваченими до прокурора. Також не було визначено чітких підстав, за наявності яких прокурор повинен звернутися до слідчого судді або суду, або підстав, за яких слідчий суддя або суд можуть скасувати запобіжний захід (в ч. 2 ст. 616 КПК України використовується оцінне поняття «за наявності достатніх підстав» тощо). Загалом аналіз показує, що деякі з нововведень у кримінальному процесуальному законодавстві щодо застосування запобіжних заходів є логічними та необхідними, тимчасом як інші мають серйозні недоліки, які потребують подальших наукових досліджень та практичного аналізу.

1. Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 01.05.2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 23.02.2024).

2. Михайленко В. Судова практика з питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/sudovapraktyka-z-pytan-zapobizhnyh-zahodiv-v-umovahvoennogo-stanu-2/>

3. Неледва Н. В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану: огляд законодавчих новел. *Юридичний вісник*. 2022. С. 198. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2022/6_2022.pdf#page=198

4. Кримінально процесуальний кодекс України : Закон України від 18 квітня 2010 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.02.2024 року).

5. Федченко В. М., Бойко О. П., Бублик Н. С., Гаркуша А. Г., Захарко А. В. Кримінальний процес України : підручник. Дніпро, 2022. С. 170.

6. Кіяниця В. М., Черняк Н. П. Особливості процесуального застосування спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень як форми досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету*. 2021. Вип. 9. С. 274.

7. Захарко А. В., Кіяниця В. М. Щодо участі підозрюваного при розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IV Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 13 березня 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 316–317.

УДК 343.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/647-649

Олександр КРИВОПУСК

викладач кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОБСТАНОВКИ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ АБО ЗА ОСОБОЮ, ЩОДО ЯКОЇ ВСТАНОВЛЕНА ОПІКА ЧИ ПІКЛУВАННЯ

Важливу роль у системі криміналістичної характеристики посідає обстановка вчинення злочину. Під час розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, перед слідчим виникає низка завдань. Одним із головних завдань є встановлення обставин, які вплинули на дії особи, яка вчинила злочин.

Аналіз складових обстановки вчинення злочину дає можливість визначити їхній вплив на інші елементи криміналістичної характеристики, такі як спосіб вчинення злочину, слідову картину та інші.

Перед розкриттям зазначених елементів обстановки злочину, передбаченого ст. 166 КК України, важливо зазначити, що серед науковців немає єдиного підходу до визначення досліджуваної дефініції та її складових частин.

Не вступаючи в наукову дискусію щодо цього, в контексті досліджуваного нами питання можна погодитись з В. О. Пелецьким, який вважає, що під обстановкою вчинення злочину в криміналістичному аспекті варто розуміти систему різних скоординованих між собою до й у момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними та інші чинники об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови та інші обставини вчинення злочину [1, с. 249].

Стосовно визначення складових частин обстановки вчинення злочин К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець та Ю. А. Чаплинська доходять висновку, що під обстановкою вчинення злочину необхідно вважати систему різних взаємодіючих між собою до та в момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, які характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, а також інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та деякі обставини вчинення злочину. Обстановка вчинення злочину багато в чому визначає вибір і корегує спосіб скоєння діяння, впливає на його механізм. У ній виявляються окремі важливі особистісні риси злочинця, який формує (частково або цілком) дану обстановку і пристосовується до неї [2, с. 412–413].

Важливе значення для встановлення істини у справі, на думку Н. В. Павлової та В. В. Рець, становлять місце та час вчинення злочину. Однак під час розслідування деяких злочинів визначення конкретного часу та місця їх вчинення є дещо ускладненим [3, с. 139].

Окрім того, нормами ст. 91 КПК України особу, яка здійснює досудове розслідування покладається обов'язок встановлення обставин, що підлягають доказуванню, зокрема і час вчинення злочину, як одного з елементів події кримінального правопорушення [4].

Розкриваючи особливості такої категорії, як час вчинення злочину, треба акцентувати, що за результатами опитування працівників Національної поліції, які брали участь у розслідуванні злочинів, передбачених ст. 166 КК України:

- 94 % опитаних респондентів виділили, що встановлення часу вчинення злочину дозволяє висунути обґрунтовані гіпотези про спосіб вчинення злочину, особу злочинця та детально дослідити інші елементи обстановки вчинення злочину.

- 86 % опитаних респондентів мають труднощі під час розслідування з встановленням часу вчинення злочину.

Це зумовлено тим, що переважна більшість злочинів, кваліфікованих за ст. 166 КК України, належать до категорії тривалих злочинів (79 % від загальної кількості). Цей

висновок можна зробити за результатами проведеного нами аналізу судової практики. Зокрема, рішення судів містять такі формулювання, як «в період часу» або «точний час встановити під час досудового та судового слідства не вдалося».

Період часу між вчиненням протиправних діянь злочинця, точніше їх зовнішнього прояву до настання суспільно-небезпечних наслідків, які знаходять своє вираження у настанні тяжких наслідків для потерпілого, може обчислюватись днями, тижнями, місяцями, а інколи і роками.

Спираючись на результати дослідження Є. С. Усової, 61 % злочинів, кваліфікованих за ст. 166 КК України, тривають декілька днів, 33 % – вчиняються протягом місяців, 6 % протягом років [5, с. 7].

Пропонуємо дослідити час вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України в широкому розумінні, тобто залежно від пори року. Такий підхід дозволяє повною мірою розкрити кореляційні зв'язки часу вчинення злочину зі способом. Також в роботі наводяться результати дослідження матеріалів кримінальних проваджень, в яких встановлено часові рамки вчинення злочину.

Розглядаючи час вчинення злочину, передбаченого ст. 166 КК України в широкому розумінні на підставі узагальнення даних, отриманих в результаті ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень досліджуваної категорії, можна дійти висновку, що найбільша кількість злочинів вчиняється в літню пору – 43, 75 % від загальної кількості.

Дослідивши матеріали кримінальних проваджень, кваліфікованих за ст. 166 КК України, можна встановити, що це зумовлено кореляційною залежністю з таким елементом криміналістичної характеристики, як спосіб вчинення злочину. Зокрема, способом протиправних діянь в літню пору є залишення дитини (підопічної особи) без належного нагляду, що призводить до утоплення у водоймах, отримання травм, смерті від інфекційних захворювань, які викликані вживанням неякісних продуктів харчування та ненадання кваліфікованої медичної допомоги потерпілому у зв'язку з небажанням батьків звертатись до закладів МОЗ або несвоєчасним зверненням за допомогою.

Проведеним дослідженням встановлено, що в осінній період вчиняється 25 % від загальної кількості злочинів, кваліфікованих за ст. 166 КК України. Як правило, такі діяння характеризуються загибеллю потерпілих або отриманням ними тілесних ушкоджень внаслідок використання для обігріву житлових приміщень неякісних обігрівачів або таких, які виготовлені кустарним способом, що призводить до пожеж (внаслідок чого гинуть діти або підопічні особи) або до ураження електричним струмом.

Проте 18,75 % злочинів досліджуваної категорії вчиняються у весняний період і, як правило, такими способами є ненадання або несвоєчасне надання кваліфікованої медичної допомоги з вини осіб, на яких покладений обов'язок піклування, потерпілому у зв'язку із захворюваністю на простудні та гострі респіраторні хвороби, що дають ускладнення та призводять до смерті потерпілого.

Дослідивши матеріали кримінальних проваджень, нами встановлено, що найменша кількість злочинів вказаної категорії вчиняється у зимову пору року, лише 12,5 %. Характерними ознаками способів вчинення злочинів є, як правило, використання неякісних (або кустарного виробництва) приладів для обігріву житлових приміщень, які призводять до пожеж або ураження струмом потерпілих, з одного боку, та недостатня увага з боку батьків (піклувальників) щодо підопічної особи, що призводить до гіпотермії, зумовленої дією низьких температур.

На підставі дослідження матеріалів кримінальних проваджень, які кваліфіковані за ст. 166 КК України, де органами досудового розслідування було встановлено конкретизований часовий проміжок вчинення злочину, нами встановлено що найбільша кількість злочинів цієї категорії вчиняються в денну пору доби (з 11:00 до 17:00), зокрема частка таких злочинів становить 36 % від загальної кількості.

У нічну пору доби вчиняється 25 % злочинів (з 00:00 до 05:00). При цьому на вечірню пору доби (з 17:00 до 00:00) припадає 23 % злочинів досліджуваної категорії. В інших випадках, зокрема 16 % злочинів вчиняються у ранкову пору доби (з 05:00 до 11:00).

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що час вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування є важливим складовим елементом обстановки вчинення злочину. Встановлено, що злочини досліджуваної категорії характеризуються тривалістю його вчинення. Час вчинення злочину в контексті досліджуваного питання перебуває у взаємозалежному зв'язку від способу вчинення злочину.

У переважній більшості (79 %) від загальної кількості матеріалів кримінальних проваджень, з якими ми мали змогу ознайомитись, встановити конкретний часовий відрізок вчинення злочину вказаної категорії під час досудового розслідування не можна, оскільки протиправні діяння винної особи тривають у 61 % днями, 33 % місяцями, 6 % роками.

Отже, на підставі проведеного аналізу чинного законодавства та наукової літератури можна дійти висновку, що час вчинення злочину є невід'ємним компонентом обстановки вчинення злочину. Встановлення точного часу вчинення злочину дозволяє слідчому зробити повною мірою розкрити обстановку вчинення злочину. Крім того, допоможе зробити відповідні висновки про інші складові частини криміналістичної характеристики, зокрема спосіб вчинення злочину, слідову картину та особу злочинця.

1. Пелецький В. О. Обстановка вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики самовільного залишення військової частини або місця служби. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 117. С. 249–256.

2. Чаплинський К. О. Криміналістика : підручник. Дніпро, 2017. 480 с.

3. Павлова Н. В., Рец В. В. Визначення місця та часу вчинення шахрайства на первинному ринку нерухомості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 139–142.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Верховна Рада України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

5. Усова Є. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злісному невиконанню обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 17 с.

УДК 343.132

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/649-651

Юлія ШЕНДРИК

викладач кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обшук має особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, які здійснюються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, оскільки його проведення викликає чи не найбільшу кількість скарг на дії співробітників правоохоронних органів. Дуже важливим є співвідношення між швидким та ефективним проведенням зазначеної слідчої дії та дотриманням прав людини під час її проведення.

В умовах воєнного стану необхідність у проведенні обшуків виникає постійно, тому що кількість кримінальних правопорушень невідомо зростає. Однак через відсутність у КПК України належної правової регламентації процедури проведення обшуку виникають проблемні питання, які досі не врегульовані, незважаючи на внесення численних змін, пов'язаних із воєнним станом.

Як позитивні зміни треба зазначити, відповідно до абз. 3 п. 1 ч.1 ст. 615 КПК України, можливість проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи без залучення понятих, якщо таке залучення є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, з обов'язковою фіксацією результатів доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [1].

Однак проблема полягає в тому, що під час проведення обшуку потенційна небезпека може виникати не тільки для життя чи здоров'я понятих, а також для життя чи здоров'я слідчого, прокурора та інших учасників обшуку, наприклад, якщо під час обшуку було оголошено повітряну тривогу. При цьому КПК України не визначає, як діяти в такому разі. Логічно було б перервати проведення слідчої дії та усім учасникам обшуку піти до найближчого укриття, а проведення обшуку продовжити після відбою тривоги. Але тут

відразу виникає декілька питань.

По-перше, відповідно до ч. 1 ст. 235 КПК України, ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, дає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз [1]. Тобто поновлення обшуку після повернення з укриття ставить під сумнів правомірність дій правоохоронців, оскільки це вже може розглядатися як повторне проникнення до житла чи іншого володіння особи і стати підставою для визнання отриманих доказів недопустимими.

По-друге, якщо такий обшук від самого початку проводився без участі понятих, із здійсненням безперервного відеозапису, відповідно до абз. 3 п. 1 ч.1 ст. 615 КПК України – то такий запис буде перервано, що автоматично призведе до недопустимості отриманих доказів.

Також серед проблемних питань, що виникають під час проведення обшуку, треба зазначити невизначеність статусу та повноважень працівників оперативних підрозділів під час проведення обшуку. Відповідно до ч. 1 ст. 236 КПК України, ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим чи прокурором [1].

Через неоднозначне трактування положень цієї статті та п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України практика досить тривалий час йшла таким чином, що під час проведення обшуку оперативні працівники за дорученням слідчого фактично здійснювали безпосередній пошук доказів, а слідчий складав протокол обшуку, послідовно описуючи все вилучене майно. В подальшому це призводило до численних скарг та клопотань з боку сторони захисту про визнання отриманих таким чином доказів недопустимими, при цьому судова практика під час вирішення питання про допустимість отриманих під час таких обшуків доказів була досить суперечливою.

Згідно з позицією Верховного Суду, викладеною у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.12.2021 у справі № 663/820/15-к, системне тлумачення процесуальних норм, передбачених п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 236 КПК України дає підстави для висновку про те, що виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається на слідчого чи прокурора і не може бути доручене відповідним оперативним підрозділам [2].

Однак, незважаючи на правову визначеність із вказаного питання, треба зазначити про проблеми, які бувають під час виконання ухвали суду про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи.

Зокрема, досить часто одному слідчому чи прокурору фізично складно самотійно і здійснювати пошук доказів, і складати протокол обшуку. Наприклад, коли обшук проводиться у великому приміщенні (сховищі, цеху тощо), є довготривалим та потребує вилучення значної кількості бухгалтерської документації, обладнання, готової продукції, предметів, заборонених до обігу. Тож слідчий, прокурор витрачає багато часу спочатку на пошук доказів, а потім ще й на складання протоколу та належне пакування вилучених речей. У таких випадках практикується залучення до проведення обшуку інших слідчих слідчої групи чи прокурорів групи прокурорів, відволікаючи їх від розслідування інших кримінальних проваджень.

Водночас на такому обшуку зазвичай присутні працівники оперативних підрозділів, які фактично позбавлені можливості допомогти слідчому, прокурору. Така ситуація призводить до неефективного витрачання робочого часу як слідчого, прокурора, так і оперативних співробітників, а також через значну тривалість обшуку потребує додаткового матеріально-технічного забезпечення (використання декількох відеокамер, носіїв інформації тощо). Окрім того, в умовах воєнного стану так створюється додатковий фактор ризику, що у разі виникнення під час проведення обшуку небезпеки для життя чи здоров'я можуть постраждати більше людей.

На нашу думку, для вирішення зазначених проблемних питань необхідно внести зміни до ст. 236, 615 КПК України з метою удосконалення порядку виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, а саме доцільно дати змогу переривання обшуку у разі виникнення потенційної небезпеки для життя чи здоров'я учасників обшуку, в тому числі можливість переривання відеозапису (якщо обшук здійснюється без залучення понятих). Також необхідно визначити статус працівників оперативних підрозділів під час проведення обшуку та дати їм змогу проводити окремі дії під час обшуку за дорученням та під контролем слідчого, прокурора.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.02.2024).
2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06.12.2021 у справі № 663/820/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829915> (дата звернення: 27.02.2024).

УДК 343.98

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/651-652

Денис ЮР'ЄВ

старший викладач кафедри
кримінального процесу
та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ЗЛОЧИНІВ НА МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Фінансові злочини, які вчиняються організованими злочинними групами, становлять серйозну загрозу для стабільності економічного середовища та соціальної безпеки в сучасному світі. Злочинні організації все частіше вдаються до схем, спрямованих на незаконне набуття та розподіл фінансових ресурсів, порушуючи тим самим закони та порядок. Розслідування таких фінансових проступків вимагає не лише високого рівня експертизи у сфері правопорядку та фінансів, але й постійного удосконалення методів боротьби з цим явищем.

У цьому контексті важливо розглядати не лише факт самого злочину, а й складні структури та механізми, які стоять за його вчиненням. Організовані злочинні групи використовують різноманітні стратегії та техніки для ухилення від відповідальності, змивання коштів, та легалізації доходів від злочинів. Завдання правоохоронних органів полягає не лише у виявленні цих протиправних дій, але й у розробці ефективних стратегій їх запобігання та припинення.

У цьому контексті розгляд особливостей розслідування фінансових злочинів, вчинених організованими злочинними групами, стає актуальним завданням для сучасного правоохоронного співтовариства. Цей високотехнологічний та динамічний процес вимагає поєднання професійної експертизи, технологічних інновацій та міжнародного співробітництва для успішного вирішення викликів, що виникають у сфері фінансово-економічного криміналу. У даному контексті важливо розглядати не лише сам факт вчинення злочину, але й системні фактори, які сприяють його поширенню, для розробки ефективних стратегій протидії та запобігання цьому явищу в майбутньому [1, с. 115].

У країнах з ринковою економікою фінансові злочини, як правило, вчиняються організованими злочинними групами (далі – ОЗГ). ОЗГ мають добре налагоджену структуру, оснащені сучасними технологіями, використовують методи насильства та корупції для досягнення своїх цілей.

Розслідування фінансових злочинів, вчинених ОЗГ, є складним і трудомістким завданням. Воно вимагає від слідчих спеціальних знань і навичок, а також використання сучасних методів та засобів розслідування.

До особливостей розслідування фінансових злочинів, вчинених ОЗГ, можна віднести такі:

- складність і різноманітність фактичних обставин справи. Фінансова злочинність характеризується різноманітністю способів вчинення злочинів, а також різноманітністю об'єктів злочинних посягань. Це ускладнює розслідування, оскільки вимагає від слідчих глибоких знань у галузі економіки, фінансів, бухгалтерського обліку та інших галузях;
- закритість і конспіративність злочинної діяльності. ОЗГ прагнуть приховати свою діяльність від правоохоронних органів. Вони використовують складні схеми вчинення злочинів, а також методи маскування та приховування злочинних доходів. Це ускладнює

виявлення та розслідування злочинів;

– корумпованість окремих працівників правоохоронних органів. ОЗГ часто використовують методи корупції для досягнення своїх цілей. Вони можуть підкупити працівників правоохоронних органів, щоб ті не здійснювали розслідування або затягували його. Це ускладнює та уповільнює розслідування [2, с. 9].

Також особливу увагу треба приділити кримінальним правопорушенням, вчинених на металургійних підприємствах. На сьогодні бізнес у сфері металолому є доволі поширеним, але не завжди законним.

Розслідування таких кримінальних правопорушень ускладнюється тим, що немає фіксованої кількості металу, яка буде достатньою для визнання такого факту кримінальним правопорушенням. На сьогодні питання достатньої кількості наявного металу для внесення відомостей за фактом вчинення кримінального правопорушення вирішується на розсуд органів прокуратури. Так в різних областях – це різна величина. Тому для розслідування кримінальних правопорушень на металургійних підприємствах необхідно, передусім, мати нагодовану взаємодію органів Національної поліції з органами прокуратури.

Для успішного розслідування фінансових злочинів, вчинених ОЗГ, необхідно застосовувати комплексний підхід, який містить у собі такі елементи:

– проведення оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність є важливим інструментом для виявлення та розслідування фінансових злочинів. Оперативники можуть отримати інформацію про діяльність ОЗГ, її членів та способи вчинення злочинів;

– залучення експертів. Для встановлення обставин фінансових злочинів часто необхідна допомога експертів у галузі економіки, фінансів, бухгалтерського обліку та інших галузях;

– міжнародне співробітництво. Фінансова злочинність має транснаціональний характер. Тому для успішного розслідування таких злочинів необхідне міжнародне співробітництво між правоохоронними органами різних країн.

В Україні останніми роками спостерігається тенденція до збільшення обсягів фінансової злочинності, вчиненої ОЗГ. Це пов'язано з низкою факторів, зокрема з розвитком ринкової економіки, зростанням рівня корупції в державі, а також з активізацією діяльності транснаціональних злочинних організацій [3, с. 58].

Для боротьби з фінансовою злочинністю, вчиненою ОЗГ, в Україні необхідно вжити таких заходів:

1. Поліпшення нормативно-правового регулювання у сфері боротьби з фінансовою злочинністю. Необхідно внести зміни до чинного законодавства, які б удосконалили механізм запобігання та протидії фінансовій злочинності.

2. Підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів. Слідчі та оперативники повинні мати глибокі знання у галузі економіки, фінансів, бухгалтерського обліку та інших галузях, а також навички застосування сучасних методів та засобів розслідування.

3. Розвиток міжнародного співробітництва. Правоохоронні органи України повинні активізувати міжнародне співробітництво з правоохоронними органами інших країн для боротьби з транснаціональними злочинними організаціями.

Отже, успішна боротьба з фінансовою злочинністю, вчиненою ОЗГ, є важливою умовою для забезпечення економічної безпеки держави та захисту інтересів громадян.

1. Строкович Г. В., Гончарук С. В. Взаємозв'язок економічних категорій «фінанси», «фінансування», «фінансове забезпечення», «фінансові ресурси». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 16. С. 113–120.

2. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Системний аналіз щодо механізму протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 6–12.

3. Жаровська Г. П. Основні моделі транснаціональних злочинних організацій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 49–60.

УДК 343.121

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/653-654

Владислав БАБЕНКО

ад'юнкт кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ СВОЇХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Фактично під поняттям «реалізація повноважень» треба розуміти їх здійснення, виконання. Відповідно до словника іншомовних слів поняття «реалізація» розглядають як «здійснення наміченого плану, програми, проекту». Це визначення є дотичним до терміна «реалізація повноважень», адже він означає виконання функцій і завдань конкретного органу державної влади його посадовими та службовими особами.

Дослідження будь-якого поняття треба розпочинати з елементів, які його складають, а отже, виникає необхідність у розкритті терміна «сторона обвинувачення» та переліку суб'єктів, які до неї належать. Найбільш інформативним у цьому випадку буде не тільки звернення до положень чинного законодавства, але й до теоретичних досліджень науковців щодо цього питання. Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) «...сторони кримінального провадження – з боку обвинувачення: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом...».

Разом із конкретизованим визначенням суб'єктів з боку обвинувачення їх належність до сторони обвинувачення підтверджується нормами КПК України, в яких розкриваються повноваження цих суб'єктів. Наприклад, у п.п. 1-3 ч. 2 ст. 40 КПК України зазначається, що «слідчий уповноважений розпочинати досудове розслідування; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам...». Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 40-1 КПК України дізнавач уповноважений «починати дізнання за наявності відповідних підстав...». Також до сторони обвинувачення законодавцем віднесено керівника органу досудового розслідування та керівника органу дізнання, повноваження яких щодо обвинувачення зазначені у наведених вище підзаконних нормативно-правових актах, а також ст. 39, 39-1 відповідно. Також в умовах воєнного стану внесено певні зміни до чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема до повноважень керівника органу досудового розслідування: «керівник органу досудового розслідування під час дії воєнного стану має право своєю вмотивованою постановою, погодженою з керівниками відповідних органів досудового розслідування, утворювати міжвідомчі слідчі групи та визначати у їх складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих». Це повноваження розширює можливості прийняття рішень для керівника органу досудового розслідування та впливає на швидкість здійснення окремих проміжних дій. На відміну від проаналізованих вище суб'єктів серед основних повноважень прокурора визначено підтримку державного обвинувачення в суді, відмову від підтримання державного обвинувачення, його зміни або висунення додаткового обвинувачення відповідно до п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України. Цілком природно, що до сторони обвинувачення законодавець також відносить потерпілого, його законного представника та представника, адже початково у визначенні поняття потерпілого закладено, що йому завдано моральної, фізичної або майнової шкоди в залежності від виду особи, яка постраждала (фізична або юридична особа) конфігурація видів шкоди також змінюється, однак це не важливо в межах нашого дослідження. Треба нагадати, що до повноважень прокурора законодавцем віднесено також здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Ми звертаємося конкретно до переліку суб'єктів, яких віднесено до сторони обвинувачення, а також обґрунтування їх належності з погляду висвітлення їх повноважень. Вивчивши наявні норми, якими регламентується діяльність усіх учасників

кримінального провадження, ми з'ясували, що законодавець не приділив необхідної уваги співробітникам оперативних підрозділів. Однак він досить конкретно визначив коло їх повноважень, визначивши при цьому належність до сторони обвинувачення. Тож відповідно до ч. 2 ст. 41 КПК України «Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого», що фактично відносить його до сторони обвинувачення, адже відповідно до переліку, який міститься у КПК України, до сторони обвинувачення належить слідчий. Безперечно, ця норма не змінилася в КПК України навіть з введенням в Україні воєнного стану, однак дещо змінені повноваження слідчого під час проведення тих чи інших процесуальних дій або ухваленні процесуальних рішень. Інформацією про зміни або доповнення здійснення окремих процедур під час досудового провадження повинні володіти і оперативні співробітники, оскільки вони повинні не просто користуватися повноваженнями слідчого при виконанні його доручень, але й не порушувати вимог чинного законодавства. При цьому Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України від 06.07.2017 р. № 570 визначає, що організація взаємодії слідчих підрозділів з органами і підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність ... забезпечується шляхом: ефективного контролю за своєчасним та повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій...». Таким чином демонструється взаємодія слідчих підрозділів із оперативними та обґрунтовується наша позиція з приводу віднесення оперативних співробітників до сторони обвинувачення. На нашу думку, немає значення, чи будуть вони віднесені до сторони обвинувачення як обов'язковий суб'єкт поряд із тими, хто вже там зазначений або у відповідному моменті, зокрема виконанні дорученні слідчого, адже це питання потребує окремого дослідження і в одному абзаці його детально висвітлити неможна.

Отже, у чинному КПК України передбачено перелік суб'єктів, які належать до сторони обвинувачення, однак він не є вичерпним. На нашу думку, треба відносити до сторони обвинувачення також співробітників оперативних підрозділів, тому що вони у передбачених законом випадках (під час виконання доручень слідчого) реалізують свої повноваження з боку обвинувачення, однак законодавцем про це зазначено виключно у нормі, яка регламентує статус та повноваження співробітників оперативних підрозділів.

УДК 341.44

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/654-658

Тетяна БАДАЛОВА

ад'юнкту кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань

Володимир ФЕДЧЕНКО

професору кафедри

та стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ З МЕТОЮ ПОДАЛЬШОЇ ЕКСТРАДИЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Починаючи з 2014 року наша країна – Україна потерпає від злочинних дій країни агресора – російської федерації, початком таких подій стали: окупація територій нашої держави – Автономної Республіки Крим, міста Севастополь та окремих регіонів в Донецькій та Луганській областях. Вісім років тривала АТО (Антитерористична операція), під час якої відбувалась запекла боротьба з російським тероризмом щодо громадян та кордонів України. Вісім років наші мужні захисники та захисниці утримували натиск російських військ.

4 травня 2018 року електронним аналітичним порталом «Слово і Діло» висвітлено події наступної фази збройного опору – Операції об'єднаних сил (ООС), та надано відмінність понять АТО від ООС [1]. Отже, згідно з наведеним аналітичним порталом, якщо

АТО стримувало ворога, то мета ООС – запровадження особливого порядку, спрямованого на звільнення територій України від російських окупаційних військ та захист територіальної цілісності країни. Територією проведення ООС, на якій запроваджувався особливий порядок, було визначено територію Донецької та Луганської областей до адмінкордонів із Харківською, Дніпропетровською та Запорізькою областями, а також Азовським морем. Незважаючи на довготривалі збройні операції ЗСУ та антитерористичні заходи СБУ наша держава не змогла запобігти повномасштабному вторгненню російських військ та 24.02.2022 злочинна влада російської федерації віддала наказ про повномасштабне військове вторгнення до України та порушення кордонів України.

Вже 2 роки, як росія, своїми злочинними військовими діями грубо порушила та продовжує порушувати Статут ООН, фундаментальні норми й принципи міжнародного права, низку двосторонніх та багатосторонніх договорів. Вказаним порушенням передувало також рішення злочинної влади росії про припинення договорів, укладених у межах Ради Європи. Як повідомило електронне видання «Європейська правда», відповідний документ було опубліковано на офіційному порталі правової інформації росії [2]. Закон, проєкт якого путін вніс до російського парламенту в січні 2022 року, визнано втрату чинності щодо росії 21 міжнародного договору. Серед них – Статут Ради Європи, Конвенція про захист прав людини і основних свобод, Європейська конвенція про запобігання тероризму, Європейська хартія місцевого самоврядування, Соціальна хартія та інші [2].

З самого початку своїх злочинних військових дій (2014 р.) до повномасштабного збройного опору (2022) злочинна російська влада не визнавала та до цього часу не визнає свої дії війною, цинічно прикриваючи свої злочини під яскравою назвою: «Спеціальна військова операція (СВО)». В результаті своїх так званих заходів СВО країна агресор – росія намагається поширити військовий конфлікт на країни – члени Європейського Союзу та країни – членів НАТО, серед яких є Латвійська Республіка, Литовська Республіка та Республіка Польща. Насамперед за допомогою пропагандистських «військ»: інтернет-ресурсів, соціальних мереж, преси, телебачення постійно йде нарощування негативної думки щодо України та погрози саме країнам: Латвійська Республіка, Литовська Республіка та Республіка Польща. За 10 років своїх злочинних дій росія скоїла велику кількість міжнародних злочинів, які спрямовані проти військових та цивільних осіб (громадян України) та проти цілісності нашої Держави. Незважаючи на те, що злочинна влада росії не визнає події на Україні війною, з боку керівництва нашої держави неодноразово ухвалювалося рішення про затвердження Указу Президента України про введення воєнного стану в Україні. Відповідно до п. 21 та п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України та ст. 5 закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан в нашій країні продовжується нашим парламентом на кожні 90 днів [3; 4]. Черговим таким рішенням є Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження дії воєнного стану в Україні» від 06.02.2024, яким ВРУ підтримала президентський законопроєкт № 3564-IX [5].

Реакцією на повномасштабне вторгнення РФ в Україну та здійснення злочинів щодо громадян України компетентними органами України відкрито велику кількість кримінальних проваджень. Порівняно з 2021 роком у 2022 році значно зросла кількість кримінальних правопорушень цієї категорії.

Відповідно до статистичних даних офісу Генерального прокурора України, а саме «Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за 12 місяців 2021 року», до Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі ЄРДР) внесено:

- за статтею 438 (Порушення законів та звичаїв війни) – 12 кримінальних правопорушень та 50 910 кримінальних правопорушень у 2022 році;
- за ст. 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) – 36 кримінальних правопорушень та 10 003 кримінальні правопорушення в 2022 році;
- за ст. 111 (Державна зрада) – 49 кримінальних правопорушень та 1 062 кримінальні правопорушення у 2022 році;
- за ст. 113 (Диверсія) – 4 кримінальні правопорушення та 50 кримінальних правопорушень у 2022 році [6; 7].

11.07.2023 суддею Верховного Суду Миколою Мазурою проаналізовано статистику офісу Генерального прокурора України щодо скоєних воєнних злочинів та запропоновано презентацію на тему: «Воєнні злочини» (ст. 438 Кримінального кодексу України) [8].

Рис. 1. Кількість воєнних злочинів, скоєних в Україні у період повномасштабного вторгнення рф [8]

У зв'язку із зазначеним не втрачає своєї актуальності і залишається найбільш гострим питання щодо притягнення російських військових злочинців до кримінальної відповідальності та їх подальшої екстрадиції в Україну.

На жаль, наша держава юридично була неготова до такої великої кількості воєнних злочинів. Злочинним діям російських військових на законодавчому рівні приділено не достатньо уваги, це насамперед виражено в проблематиці оголошення російських військових у міжнародний розшук.

Оголошення підозрюваних осіб (російських військових) у міжнародний розшук реалізується через звернення до міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол. Інтерпол – це міжнародна організація кримінальної поліції, яка створена для координації взаємодії правоохоронних органів держав та здійснення спільних заходів щодо боротьби з міжнародною злочинністю [9]. Використання інформаційної системи Інтерполу правоохоронними органами України здійснюється відповідно до встановленого порядку, передбаченого наказом від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5 МВС України, офісу Генеральної прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідування, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України, яким затверджено Інструкцію про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол [9]. Згідно з наведеним наказом та Інструкцією використання можливостей Інтерполу здійснюється у формі надсилання запиту/звернення до уповноваженого підрозділу або у формі прямого доступу [9].

У судовій практиці «оголошення особи в міжнародний розшук» вважається здійсненим не з моменту винесення постанови про розшук, а з моменту публікації генеральним секретаріатом Інтерполу відповідного циркуляру – червоної картки (ордеру на арешт) щодо міжнародного розшуку особи [10].

У кримінальній поліції, відповідно до статуту Інтерполу, останній немає законних підстав для оголошення російських військових злочинців у міжнародний розшук та публікації відповідного циркуляру – червоної картки.

Зокрема, у ст. 3 Статуту міжнародної кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ зазначено, що організації забороняється будь-яке втручання чи діяльність політичного, воєнного, релігійного чи расового характеру [9].

У 2022 році питання притягнення до кримінальної відповідальності російських військових вже розглядалося Задорожним О. П., яким було запропоновано одним із способів вирішення проблематики оголошення міжнародного розшуку російських військових злочинців розглядати такі справи за процедурою *in absentia*, тобто за заочним розглядом [11]. Але Задорожним О. П. зазначено, що, на жаль, досить суперечливою лишається ситуація щодо правового регулювання спеціального (заочного, *in absentia*) у зв'язку з тим, що в кримінальному законодавстві України є низка правових прогалин, що ускладнюють

проведення належного розслідування воєнних злочинів, вчинених під час російської агресії, встановлення винуватців та оголошення їх у міжнародний розшук.

За ці вже десять років Інтерпол жодного разу не оголосив в міжнародний розшук жодного підозрюваного у воєнних злочинах, ініціатором яких була Україна. Як наслідок, кримінальні провадження цієї категорії не передаються до суду і судові процеси по багатьох обвинувачених, що знаходяться на території російської федерації та окупованих нею українських територіях, були заблоковані.

Хоча 20 січня 2000 року Україна і підписала Римський статут, але до цього часу його не ратифікувала [12]. Вказана обставина є ще одним негативним фактором з питань можливості притягнення до кримінальної відповідальності військових злочинців, в тому числі і керівництво російської федерації.

Також треба наголосити на тому, що наразі процес здійснення міжнародного співробітництва з країною агресором – рф, ще більш ускладнився, оскільки 23.12.2022 набув чинності Закон України від 01.12.2022 № 2783-IX «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року» [13].

З моменту набуття чинності вказаного закону (23.12.2023) минув рік і два місяці та до цього часу законодавцем не розроблено механізм здійснення міжнародного співробітництва та взагалі відсутні будь-які роз'яснення щодо застосування Закону України № 2783-IX, тобто компетентні органи України наразі постають перед суттєвою проблемою щодо остаточного притягнення до кримінальної відповідальності злочинців з країни агресора – російської федерації.

Підсумовуючи наведене, треба зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення російської федерації до України законодавцем хоча і враховано велику кількість скоєних військових злочинів, але, на жаль, не внесено пропозицій, які поліпшили б умови оголошення російських військових злочинців у міжнародний розшук з подальшою можливістю видачі таких осіб до України для притягнення їх до кримінальної відповідальності.

На нашу думку, треба враховувати зростання рівня військових злочинів з боку російських військових, прогалини в національному кримінальному законодавстві та в нормах міжнародного законодавства, Статуті міжнародної кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛІ, треба розробити відповідний механізм врегулювання питань проведення досудового розслідування кримінальних проваджень цієї категорії, процесу оголошення в міжнародний розшук підозрюваних російських військових та подальшої їх екстрадиції до України. Також з урахуванням наведених прогалин в національному та міжнародному законодавстві вважаємо за потрібне розглянути питання щодо створення спеціалізованого органу, який би мав законні підстави на реалізацію оголошення міжнародного розшуку військових злочинців рф та будь-якої держави, яка порушить законодавство України та міжнародне законодавство.

1. Електронне видання аналітичного порталу «СЛОВО І ДІЛО». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/05/04/infografika/bezpeka/zmina-ato-oos-yaki-novovvedennya-ochikuyutsya-donbasi> (дата звернення: 21.02.2024).

2. Електронне видання «Європейська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/02/28/7391414/> (дата звернення: 21.02.2024).

3. Конституція України (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.02.2024).

4. Про правовий режим воєнного стану (зі змінами та доповненнями) : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 21.02.2024).

5. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження дії воєнного стану в Україні» : Закон України від 06.02.2024 № 3564-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3564-IX#Text> (дата звернення: 21.02.2024).

6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.02.2024).

7. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 21.02.2024).

8. Презентація Верховного Суду України на тему: «Воєнні злочини» (ст. 438 Кримінального кодексу України). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_voen_z

loch.pdf (дата звернення: 21.02.2024).

9. Федченко В. М., Бадалова Т. Г. Інтерпол, як суб'єкт екстрадиційних правовідносин у кримінальному провадженні. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія : Право, публічне управління та адміністрування. Вип. 4. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-4-01-06/2022-4-01-06> (дата звернення: 22.02.2024).

10. Правові перешкоди притягнення до відповідальності за воєнні злочини в Україні. URL: <https://civilimplus.org/uk/publications/pravovipereshkodi-prityagnennya-do-vidpovidalnosti-za-voynni-zlochiny-v-ukrayini/> (дата звернення: 22.02.2024).

11. Задорожний О. П. Сучасні тенденції вирішення проблемних питань, що виникають в процесі притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини та розшуку військових злочинців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/103.pdf (дата звернення: 22.02.2024).

12. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 22.02.2024).

13. Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року : Закон України від 01.12.2022 № 2783-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T222783> (дата звернення: 23.02.2024).

УДК 343.985:343.431

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/658-659

Олександр БОРОДІН

ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ЯК ЗАСОБУ РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Тактичні операції, при вмілому та ефективному їх застосовуванні, є досить дієвим засобом розслідування будь-якої категорії кримінальних правопорушень. Не є винятком і кримінальні провадження за фактом торгівлі людьми, вчиненої в умовах збройних конфліктів.

Ми повністю підтримуємо позицію Р. Л. Степанюка, який наголошував на тому, що значення тактичних операцій в структурі методики розслідування є дуже важливим. Вчений-криміналіст сформулював визначення досліджуваної категорії так: комплекс слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у певній слідчій ситуації. Крім того, дослідник зауважував, що типові тактичні операції являють собою визначені на підставі узагальнення слідчої практики алгоритми дій уповноваженої особи, спрямовані на вирішення проміжних завдань, що виникають на певних етапах розслідування у конкретних типових слідчих ситуаціях [4, с. 31]. Як бачимо, науковець акцентував саме на обов'язковій реалізації завдань кримінального провадження завдяки правильному та ефективному використанню окремих тактичних операцій.

Вважаємо правильним твердження К. О. Чаплинського, який вказував на те, що «...тактичне забезпечення розслідування злочинів є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей збирання джерел інформації для формування судових доказів. Їх актуальність і важливість пояснюється тим значенням (кримінально-процесуальним і криміналістичним), яке має тактичне забезпечення в процесі доказування, тією роллю, яку значення тактичного забезпечення відіграє як стимул розвитку, удосконалення її засобів і методів у криміналістичній науці. Останнім часом з'явилися нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації та вилучення криміналістичної інформації, що спонукає до перегляду низки процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій стосовно тактичного забезпечення досудових стадій кримінального судочинства» [5, с. 18]. Тобто дослідник доречно визначає тактичне забезпечення досудового розслідування як окреме криміналістичне вчення, що містить

систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування розслідування, а також тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

А вже О. П. Кузьменко говорить про те, що потреба у проведенні тактичної операції у практичній діяльності постає насамперед у тих випадках, коли перед уповноваженою особою виникає певне окреме завдання розслідування, а саме ізольоване застосування слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій для його виконання є недостатньо ефективним, пов'язане з додатковими витратами часу, технічних засобів та матеріальних ресурсів. Як бачимо, автор акцентує на тому, що безпосередньо для вирішення окремих тактичних завдань досудового розслідування варто впроваджувати в практичну діяльність окремі тактичні комплекси (тактичні операції), що ми повністю підтримуємо [3, с. 120–121].

Також вважаємо досить правильною думку М. М. Єфімова, який зазначає, що система криміналістичного забезпечення «...складається з наукового, методичного, техніко-криміналістичного та тактико-криміналістичного забезпечення. Створення ґрунтовної системи криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності потребує обов'язкового вивчення наукових доробок і дослідження судово-слідчої практики стосовно визначеної категорії діянь для формулювання найбільш ефективних способів і методів його застосування» [2, с. 227]. Тобто формування дієвої системи криміналістичного забезпечення розслідування торгівлі людьми, вчиненої в умовах збройних конфліктів, полягає, зокрема, і в створенні певної системи тактичних операцій, які будуть вирішувати конкретні завдання визначеної категорії кримінальних проваджень.

Щодо формулювання поняття визначеної криміналістичної категорії, то, зокрема, П. Д. Біленчук та В. І. Перкін вказали, що «...тактична операція – це комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на досягнення конкретної мети в ході розслідування злочинів» [1, с. 16].

Але, все ж таки, найбільш оптимальним, на нашу думку, є визначення, надане С. С. Чернявським, як-от: «Тактична операція є комплексом слідчих дій, а також оперативно-розшукових й інших заходів, що пов'язані метою вирішення тактичного завдання розслідування та здійснюються за єдиним планом» [6, с. 19].

Підбиваючи підсумок, наголосимо, що формування дієвої системи криміналістичного забезпечення розслідування торгівлі людьми, вчиненої в умовах збройних конфліктів, полягає, зокрема, і в створенні певної системи тактичних операцій, які будуть вирішувати конкретні завдання визначеної категорії кримінальних проваджень. Крім того, нами було сформульоване авторське визначення даної дефініції наступним чином: тактична операція – це система слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів, які спрямовані на реалізацію певного тактичного завдання, ефективно вирішення якого має важливе значення для успішного розслідування окремого кримінального правопорушення.

1. Біленчук П. Д., Перкін В. І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ, 1996. 32 с.

2. Єфімов М. М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 224–228.

3. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 225 с.

4. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 40 с.

5. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

6. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2010. 36 с.

УДК 343.983+51.756.2
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/660-662

Діана ГАРАЩУК
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Розслідування незаконного заняття рибним добувним промислом не здійснюється без використання спеціальних знань. Здебільшого такі знання використовуються на початковому етапі, тобто з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань до пред'явлення особі підозри. Прокурор, слідчий або дізнавач використовує спеціальні знання під час проведення огляду місця події, допиту та призначення судових експертиз.

Дослідженню особливостей використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень приділена увага таких вчених-криміналістів, як Г. Бідняк, В. Весельський, А. Волобуєв, С. Гавриш, О. Дуфенюк, М. Єфімов, С. Книженко, В. Коновалова, Є. Лук'янчиков, Г. Матусовський, О. Одерій, І. Пиріг, М. Салтєвський, В. Тіщенко, Ю. Туровець, К. Чаплинський, Ю. Чаплинська, С. Чернявський, В. Шепітько та інші.

Спеціальні знання – сукупність теоретичних знань і практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розслідування та попередження злочинів.

На сучасному етапі немає єдиної думки щодо форм використання спеціальних знань, її кількості, процесуальної регламентації, змісту та класифікації.

Доцільно розрізнити процесуальні і непроцесуальні форми використання спеціальних знань. Непроцесуальними треба вважати спеціальні знання не за межами кримінального процесу, а ті, що прямо не передбачені законом.

До процесуальних форм використання спеціальних знань належать:

- 1) безпосереднє їх використання сторонами кримінального провадження;
- 2) участь спеціаліста у кримінальному провадженні;
- 3) проведення судових експертиз.

Непроцесуальними формами використання спеціальних знань є:

- відомчі розслідування, перевірки технічного стану;
- проведення досліджень об'єктів безпосередньо на місці події;
- консультативно-довідкова допомога;
- надання технічної допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт;
- використання допомоги обізнаних осіб під час проведення оперативно-розшукових заходів [1, с. 368].

Для отримання спеціальних знань особа, яка здійснює проведення досудового розслідування, звертається в процесуальному порядку до спеціаліста та експерта, права та обов'язки яких визначені в КПК України.

Під час проведення огляду місця події в разі вчинення незаконного заняття рибним добувним промислом уповноваженою особою як спеціаліста залучається інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), який входить до складу слідчо-оперативної групи. Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) на місці події:

- 1) надає консультації слідчому (дізнавачу) з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;
- 2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;
- 3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;
- 4) проводить експрес-аналіз за

зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; 5) відповідає за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених про це даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього [4].

Крім того, під час проведення огляду місця події досліджуваного протиправного діяння прокурору, слідчому або дізнавачу в обов'язковому порядку необхідно залучити як спеціаліста особу, яка має спеціальні знання в галузі водних біоресурсів, тобто особа, яка може визначити точний вид та породу риби. Такими особами можуть бути ветеринар, біолог, іхтіолог, посадова особа Державного агентства меліорації та рибного господарства України тощо, оскільки прокурор, слідчий або дізнавач не мають таких знань.

Також треба зазначити, що після проведення огляду місця події посадова особа Державного агентства меліорації та рибного господарства України надає особі, яка проводить вказану слідчу (розшукову) дію, розрахунок суми збитків, в якому зазначається перелік виду риби, її кількість та сума спричинених збитків. Такий розрахунок здійснюється на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 № 1042.

Проведення судових експертиз є ключовою формою використання спеціальних знань при проведенні розслідування вказаного протиправного діяння.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [5].

Згідно з п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України уповноважена особа на проведення досудового розслідування зобов'язана звернутися до експерта для проведення експертизи для визначення розміру шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням [2]. Однак відповідно до проведеного аналізу кримінальних проваджень за 2014–2023 роки наявні випадки нехтування вказаною нормою з боку уповноваженої особи на проведення досудового розслідування, що призводить в подальшому до винесення судами вироків щодо визнання невинуватою особу у вчиненні кримінального правопорушення і виправдання її.

Під час досудового розслідування прокурор, слідчий або дізнавач ухвалює рішення про проведення експертизи, про що складає відповідно постанову та направляє її до експертної установи, експерти, якої в обов'язковому порядку повинні мати кваліфікацію судового експерта за відповідним напрямом дослідження.

За результатами вивчення кримінальних проваджень встановлено, що прокурорами, слідчими, дізнавачами для визначення розміру шкоди довкіллю та підтвердження розрахунку суми збитків, внаслідок незаконного вилову риби, який надається посадовою особою Державного агентства меліорації та рибного господарства України, призначається судово-економічна експертиза (54 %), судово інженерно-екологічна (31 %), судово-товарознавча (11 %), судово-іхтіологічна (3 %) та судово-біологічна (1 %). Однак ми вважаємо, що призначення судово-товарознавчої експертизи для визначення розміру шкоди довкіллю є недоцільним, оскільки незаконно виловлену рибу з природного середовища не можна розцінювати як товарну продукцію.

Для підтвердження такої обов'язкової ознаки для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 249 КК України, як істотна шкода, уповноважена особа може призначити судову інженерно-екологічну експертизу. На вирішення цієї експертизи ставиться питання: чи завдана істотна шкода довкіллю внаслідок вилову риби? Експерт досліджує обставини незаконного вилову, які фіксуються в матеріалах кримінального провадження (протокол огляду місця події, допити свідків тощо) та у висновку зазначає, чи наявні ознаки визначення істотності шкоди. Ця експертиза суттєво допомагає підтвердити наявність обов'язкової ознаки, оскільки істотна шкода є оціночним поняттям і на законодавчому рівні воно не визначено.

Прокурор, слідчий або дізнавач може призначити комплексну інженерно-екологічну та економічну експертизу, в якій експерт дослідить питання документального підтвердження розрахунку збитків, наданого посадовою особою Державного агентства меліорації та рибного господарства України, а також проаналізує наявність істотної шкоди.

Під час розслідування незаконного заняття рибним добувним промислом вчиненого із застосуванням електроструму, передбаченого ч. 2 ст. 249 КК України, наприклад вилов риби за допомогою електровудки, прокурор, слідчий призначає судову електротехнічну експертизу. Ця експертиза досліджує вилучені знаряддя вилову та вплив їх електричного поля на екосистему у водному середовищі. Також можна призначити комплексну електротехнічну та біологічну експертизу, яка визначить, чи є вилучене знаряддя вилову електроловом, його

технічні характеристики, придатність для вилову та вплив цього електролову на рибу.

Важливим елементом діяльності слідчого є оцінка висновку експерта. До того ж у разі призначення судової експертизи під час досудового розслідування оцінка висновку експерта може здійснюватися двічі – спочатку слідчим, який визнає її джерелом доказів, а встановлені за допомогою експертизи фактичні дані доказами, а потім – судом, який також оцінює висновок експерта, визначає його місце та роль у встановленні значущих для розгляду справи фактів [3, с. 429].

Отже, підсумовуючи, треба зазначити, що використання спеціальних знань під час розслідування незаконного заняття рибним добувним промислом відіграє важливу роль, особливо у такій формі, як проведення судових експертиз, оскільки їх результат є процесуальним джерелом доказів та основою для винесення обвинувального вироку в суді.

1. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В. Криміналістика : підручник. Вид. 2-е, перероб. і допов. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

3. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

4. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : затв. наказом МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

5. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/662-663

Аліна ДИШЛЬОВА

ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБШУКУ ЗА ФАКТОМ НЕЗАКОННОГО НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ ДЕРЖАВНОЇ АБО КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Обшук є однією з найбільш складних в організаційному й тактичному планах слідчих (розшукових) дій. Стаття 234 КПК України метою проведення обшуку визначає пошук та фіксацію відомостей про обставини вчинення певного кримінального правопорушення, зняття та майна, що було здобуте в результаті його вчинення, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [1].

Водночас реалізація зазначеної у статті КПК України мети потребує більш детального розгляду організації проведення цієї процесуальної дії.

Тож за фактами незаконного набуття права на земельну ділянку державної або комунальної власності обшук набуває першочергового значення. За розглядуваними кримінальними правопорушеннями проведення обшуку, досить часто, передують визначеному у КПК України переліку слідчих (розшукових) дій, з яких за критерієм невідкладності як першочергові можуть виділятися такі, як: огляд: місцевості, приміщення, речей та документів (ст. 237 КПК України); допит та одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (ст. 224 КПК України) тощо [1].

Першочерговість обшуку зумовлена необхідністю дотримання фактору раптовості, що відіграє важливого значення. При цьому, якщо в криміналістичній літературі виділяється раптовість як умова проведення обшуку, то ми визначаємо, що ця умова має більшого значення й не обмежується лише результативністю проведення слідчої (розшукової) дії. Тобто його варто визначати як фактор, що зумовлює успіх розслідування розглядуваних кримінальних правопорушень в цілому. Від правильної реалізації фактору раптовості як

вагомої складової підготовки до обшуку визначається судова перспектива кримінального провадження за фактами незаконного набуття права на земельну ділянку державної або комунальної власності. Відповідно заходам мінімізації витоку інформації, стороннього доступу до матеріалів, що стали підставою початку кримінального провадження й проведення обшуку повинна приділятися належна увага.

Відповідно лише після проведення обшуку, коли буде отримана необхідна й достатня кількість інформації про факт незаконного набуття права на земельну ділянку державної або комунальної власності, з'ясовано механізм реалізації злочинного задуму, отримано підтверджуючі його дані, необхідно проводити інші процесуальні дії, такі як огляд, допит, слідчі експерименти, пред'явлення для впізнання тощо.

Тобто про факт початку кримінального провадження відповідні особи можуть дізнатись вже під час проведення обшуків. При цьому організаційна діяльність полягає у доброму плануванні із визначенням кола фігурантів, ролі кожного з них в реалізації злочинного задуму. Досить часто дані правопорушення стають можливими у результаті формування злочинної організації, з чітким розподілом ролей учасників.

При цьому збір інформації не обов'язково повинен бути максимальним, що пов'язано з тактичним ризиком викриття перед зацікавленими особами. Водночас відомостей повинно бути достатньо для ухвалення обґрунтованих рішень загалом та проведення обшуку зокрема [2, с. 197].

Отже, перед уповноваженою особою стоїть дилема вибору: з одного боку, зібрати максимальну кількість відомостей про роль кожного учасника й дані, що їх характеризують, а з іншого – унеможливити сторонній витік інформації, поінформованість про факт початку кримінального провадження. Реалізація зазначеного зазвичай здійснюється оперативним шляхом.

Тож встановлення максимальної кількості даних про всіх та кожного окремого учасника визначатиме можливість ухвалення правильних та необхідних організаційно-тактичних рішень щодо місць, моменту проведення обшуку. Формування кількості груп для проведення обшуку визначатиме необхідність одночасного проведення обшуків за всіма місцями, де може бути виявлено важлива криміналістично значуща інформація за відповідними фактами.

Лише на підставі зазначеного може бути реалізований обшук, сутність якого, як наголошує М. В. Салтевський, полягає у виявленні, дослідженні і вилученні матеріальних джерел інформації, а також живих осіб, трупів і тварин, що перебувають у розшуку [3, с. 349].

Все зазначене дозволяє наголосити, що обшук є першочерговою слідчою (розшуковою) дією, яка за фактами незаконного набуття права на земельну ділянку державної або комунальної власності набуває особливого значення. При цьому результативність його проведення зумовлена належною підготовкою до нього, в якій належно повинна приділятися увага раптовості з мінімізацією можливості витоку інформації й поінформованості не зацікавлених в розслідуванні осіб.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.05.2023).

2. Плетенець В. М. Особливості підготовки до обшуку в умовах протидії розслідуванню. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3.

3. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

УДК 343.98.06
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/664-665

Олег КАЛЮГА

аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки

Ігор ПИРІГ

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Як у звичайному мирному житті, так і сьогодні, в умовах воєнного стану, кримінальні правопорушення в галузі охорони здоров'я привертати увагу правопорушників, про що свідчать матеріали судово-слідчої практики. Тому правоохоронці потребують розробки комплексу дієвих рекомендацій щодо розслідування таких кримінальних правопорушень.

Методика розслідування злочинів зазвичай розглядається у двох аспектах. По-перше, це процес розслідування злочинів як специфічна діяльність уповноважених законом органів прокуратури та осіб, здійснювана з урахуванням застосування засобів криміналістичної техніки, прийомів криміналістичної тактики, криміналістичних методів розслідування певних груп, видів злочинів. По-друге, це розділ науки криміналістики, що містить систему комплексних криміналістичних рекомендацій щодо виявлення, розслідування та профілактики окремих видів злочинів [2, с. 120]. Справедливо зазначає В. В. Тіщенко, що єдиної усталеної структури методики розслідування злочинів бути не може, оскільки з інформаційного погляду методика є певною сукупністю знань, а з позиції використання певним алгоритмом дій; крім того, на структуру методики впливає її функціональна спрямованість [5]. Тож не може бути однакова структура методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів та економічних.

Розглядаючи методику розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері науковці у своїх роботах розкривають структурні елементи, на яких ми зосередимо увагу.

Отже, вихідною точкою розслідування завжди є з'ясування елементів криміналістичної характеристики. Як зазначають дослідники економічних злочинів, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням законодавства в бюджетній сфері, це: предмет злочинного посягання, обстановка вчинення кримінальних правопорушень, особа злочинця, способи вчинення зазначених кримінальних правопорушень та типова слідова картина [3]. Окремі з них, як способи вчинення та слідова картина, були ретельно досліджені В. А. Бідняком, Г. С. Бідняк, К. О. Чаплинським [1].

Початковий етап розслідування характеризується оцінкою первинної інформації та типових слідчих ситуацій. Р. Л. Степанюк, досліджуючи методику розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства, розглядав особливості планування та організації розслідування організацією, попередження та подолання протидії розслідуванню [4].

На цьому етапі привертає увагу дослідження Б. В. Щура щодо тактичних комплексів, які використовуються як елемент окремої криміналістичної методики. Вчений зазначає, що важко уявити поєднання різнопорядкових засобів криміналістичної тактики систем тактичних прийомів (або окремих тактичних прийомів) і процесуальних (слідчих) дій чи інших заходів, оскільки тактичні прийоми не існують самі собою, вони застосовуються в межах слідчої дії. Тому й може бути поєднання слідчих дій та інших (процесуальних чи непроцесуальних) заходів. Інше питання, що є різновиди тактичних операцій: система слідчих дій; комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; комплекс слідчих дій та організаційно-технічних заходів тощо [6, с. 188].

Щодо подальшої діяльності слідчого, то вона пов'язана з тактикою проведення

окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема оглядом, обшуком, допитом, призначенням експертів.

Отже, основу методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням бюджетного законодавства у галузі охорони здоров'я, становлять такі елементи криміналістичної характеристики, як: предмет злочинного посягання, обстановка вчинення кримінальних правопорушень, особа злочинця, способи вчинення зазначених кримінальних правопорушень та типова слідча картина; а також типові слідчі ситуації, організація і тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій.

1. Бідняк В. А., Бідняк Г. С., Чаплинський К. О. Теоретичні, правові та праксеологічні засади використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, пов'язаних із державним фінансуванням в галузі охорони здоров'я : монографія. Одеса : Видавничий дім Гельветика, 2021, 260 с.

2. Матусовський Г. А. Економічні злочини. Криміналістичний аналіз. Харків : Консум, 1999. 480 с.

3. Погорецький М. А., Вакулік О. О., Сергєєва Д. Б. Розслідування економічних злочинів : навч. посіб. / за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : ВД «Дакор», 2014. 176 с.

4. Степанюк Р. Л. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний ун-т внутрішніх справ. Київ; Харків, 2004. 261 с.

5. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 564 с.

6. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.

УДК 343.982.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/665-668

Наталія БРАТШКО

старший лаборант
кафедри криміналістики
та домедичної підготовки

Ганна БІДНЯК

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФОТОГРАФІЇ ТА ВІДЕОЗАПІСУ: СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розвиток технологій криміналістики дозволяє виконувати дедалі важливіші завдання, пов'язані з дослідженням слідів кримінальних правопорушень. Ця частина криміналістики містить багато напрямів, яка відображає стан і можливості використання досягнень природничих і технічних наук у забезпеченні процесу доказування в судочинстві.

У цій роботі висвітлено одну з галузей криміналістичної техніки, а саме криміналістичну фотографію та відеозапис. Як відомо, цей розділ являє собою сукупність наукових положень та розроблених на їх основі спеціальних фото-, відеозаписувальних засобів та відповідних методів, які використовуються для збирання, дослідження та демонстрування доказів [1, с. 11–12].

На досудовому розслідуванні важливою частиною діяльності, спрямованої на збирання інформації, є його фіксація. При цьому треба також професійно поставитись як до процесуальних, так і до криміналістичних аспектів.

Традиційно для потреб судочинства використовувалась лише фотографія, потім кінозйомка, звуко- та відеозапис. На сьогодні в кримінальному процесі перевага надається фотозйомці та відеозапису, хоча Кримінальним процесуальним кодексом України (далі –

КПК України) також передбачено застосування кінозйомки та звукозапису.

Фотографія як засіб фіксації матеріального світу виникла більше ніж півтора століття тому і саме слово походить від грецького *photos* – світло і *grapho* – пишу. Заслуга відкриття її належить французам Ж. Н'єпсу і Ж. Дагеру, які отримали зображення на срібній пластинці, закріпивши її в розчині кухонної солі. У 70-х рр. XIX століття робляться спроби використовувати фотографію для реєстрації та розслідування. Французька поліція першою застосувала фотографію в 1841 році. Значні досягнення у цій галузі були у французького криміналіста А. Бертільона, який сконструював декілька фотокамер для пізнавальної зйомки, зйомки на місці події і для зйомки трупів. Також він розробив правила сигналетичної та вимірювальної фотозйомки. В кінці XIX століття криміналістична фотографія виникла як теоретично обґрунтована і технічно озброєна самостійна наука [2, с. 121–122].

Щодо предмета криміналістичної фотографії, то треба зазначити, що це факти, які можуть бути встановлені спеціалістом (експертом) за допомогою технічних засобів, розроблених методів, способів фотографічної зйомки, які за своїм кінцевим результатом містять об'єктивну наочно-доказову інформацію.

У наукових джерелах криміналістична фотографія залежно від завдань, які вирішуються, та об'єктів зйомки поділяється на криміналістично-оперативну (фіксувальну) і криміналістично-дослідницьку (експертну).

Криміналістично-оперативна фотографія – це сукупність методів, прийомів і засобів, що використовуються для фіксації та проведення нескладних досліджень речових доказів у процесі розслідування. Об'єктами є: місцевість і приміщення, а також їх окремі ділянки, предмети, сліди, трупи, живі особи, окремі дії учасників слідчих (розшукових) дій та їх результати. До методів криміналістично-оперативної фотографії треба віднести: панорамну, стереоскопічну, вимірювальну, репродукційну, сигналетичну та макроскопічну фотозйомку. Методи не треба плутати з видами зйомки, до яких належать: орієнтуюча, оглядова, вузлова та детальна. Метод – це спосіб зйомки, а вид – реалізація мети зйомки.

Під криміналістично-дослідницькою фотографією треба розуміти систему спеціальних методів, прийомів і засобів, застосовуваних для отримання нових фактів при провадженні криміналістичних експертиз. Дослідження з використанням засобів і методів криміналістичної фотографії передбачає виявлення слабо видимих або зовсім невидимих за звичайних умов ознак, подібності або різниці між ними. Криміналістично-дослідницьку фотографію іноді називають експертною, оскільки її методи та засоби використовують експерти у своїх дослідженнях. Об'єктами цього виду фотографії є речові докази, які підлягають експертному дослідженню, порівняльні зразки та матеріали, що використовуються під час експертизи. Серед методів варто виділити лише деякі. Найпоширенішими з них є: мікрофотозйомка, зміни контрастів (яскравого і кольорового), фотозйомка в невидимих променях спектра (інфрачервоних, ультрафіолетових і рентгенівських) та інші [3, с. 106–108].

Застосування криміналістичної фотографії під час проведення слідчих (розшукових) дій, таких як: огляд місця події (відкритих ділянок місцевості, житлових приміщень тощо), обшук, пред'явлення для впізнання, освідування, слідчий експеримент передбачено кримінально-процесуальним законодавством. Наприклад, згідно з ч. 7 ст. 237 КПК України під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження [4].

За результатами раніше проведеного нами анкетування працівників органів Національної поліції відомо, що в процесі розслідування кримінальних проваджень застосовується фотозйомка та відеозапис: під час огляду місця події – 92 %, слідчого експерименту – 86 %, пред'явлення для впізнання – 56 %, обшуку – 36 %, допиту – 27 %. При цьому у 72 % випадках застосовувалось цифрове обладнання, яке не було на балансі МВС, у 28 % – цифрове обладнання, яке було на балансі МВС, у 0 % – аналогова зйомка [5, с. 20].

Варто зазначити, що фотозйомка під час проведення слідчих (розшукових) дій має свої особливості, знання яких є важливими для всіх працівників правоохоронних органів. В умовах сьогодення документування військових злочинів потребує фіксації слідової картини на місцевості, розтягнутої у просторі, що не вбачається можливим без використання сучасного обладнання.

Під час дії воєнного стану залучення понятих до проведення слідчих (розшукових) дій може бути небезпечним або неможливим. У такій ситуації проведення обшуку та огляду

житла, інших володінь або обшук особи може відбуватись без участі понятих. При цьому обов'язковою є фіксація проведення обшуку або огляду за допомогою технічних засобів – безперервного відеозапису. Спрощення процедури проведення обшуку та огляду володінь та обшуку осіб дозволяє фіксувати процесуальні дії в кримінальному провадженні з максимальним дотриманням правил безпеки під час воєнного стану. Адже безпека та життя кожної людини є найбільшою цінністю [6].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, як показує аналіз слідчої практики, широко використовується відеозапис. Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 105 КПК України відеозапис є додатком до протоколу процесуальної дії [4].

Відеозапис, забезпечуючи максимальну повноту фіксації, дозволяє зберегти емоційне забарвлення мови і видимі прояви поведінки учасників слідчих дій. Технічні характеристики апаратури сучасної цифрової відеоапаратури є досить високими та різноплановими. Відеозапис становить послідовність кадрів, а також здатний фіксувати звуки та рухи учасників слідчої (розшукової) дії. Сучасні відеокамери здатні не тільки знімати відео. Вони можуть робити знімки, що зберігаються на носії інформації, якими можуть бути CD-диски та flash-карти. Матеріали відеозапису не вимагають лабораторної обробки і можуть бути відтворені відразу ж після зйомки.

Відеозапис, що отримується під час слідчої (розшукової) дії, як і протокол слідчої (розшукової) дії, повинен мати три частини, а саме: вступна, основна і заключна. Вступна і заключна частини містять відомості, що пояснюють і засвідчують фонограму, а основна частина відображає процес і результати слідчої (розшукової) дії.

Відеозапис застосовується під час огляду місця події у випадках, коли необхідно відобразити динаміку обстановки, яку складно відобразити в протоколі; обшуках; допитах і одночасних допитах двох чи більше вже допитаних осіб; виході на місце події з метою перевірки показань і зіставлення їх з матеріалами провадження або з показаннями інших осіб; слідчому експерименті; пред'явлення для впізнання, особливо, якщо ця слідча (розшукова) дія проводиться за фотозображеннями об'єктів, коли відсутня можливість їх безпосереднього пред'явлення. На сьогодні, в умовах воєнного стану, доволі часто проведення впізнання за фотознімками проводиться під час розслідування кримінальних правопорушень.

Варто зазначити, що відеозапис може бути використаний не тільки під час проведення вищезазначених слідчих (розшукових) дій, а й під час здійснення експертних досліджень, насамперед у галузі трасології та балістики [7, с. 92–94].

Щодо сучасних криміналістичних засобів відеозапису, які можуть значно розширити можливості фото- та відеофіксації як під час проведення слідчих (розшукових) дій, так і для проведення окремих видів судово-експертних досліджень, то зараз використовуються такі цифрові пристрої, як action-камери.

Action-камера Insta 360 ONE X із можливістю знімати 360-градусні відео та фотографії завдяки парі ширококутних об'єктивів з обох боків корпусу та простому у використанні, але інтелектуальному програмному забезпеченню. Наприклад, під час проведення огляду місця події у випадках, коли необхідно відобразити не тільки статичну обстановку події, що сталася, а й динамічну, яку важко відобразити в протоколі. Особливо це стосується місць підпалів або дорожньо-транспортних пригод, де ситуація швидко змінюється і потребує детальної фіксації.

Використання action-камер має значні переваги. По-перше, можна робити 360-градусні знімки. По-друге, дозволяє наблизитися до об'єктів. По-третє, це економія ресурсів, а саме: одна камера і технічна допомога одного професіонала замість кількох. По-четверте, можливість перегляду зображень під будь-яким кутом після зйомки, що дозволяє звернути увагу на об'єкти, які не привернули увагу при першому огляді. По-п'яте, можливість зйомки під водою (на глибині до 30 м) для фіксації пошуку людей, транспортних засобів тощо на водних поверхнях. Також вони можуть бути корисними в криміналістичних дослідженнях, які потребують аналізу певних явищ і процесів у динаміці [8, с. 82–83].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, варто зауважити, що в системі криміналістичних знань, що використовуються у боротьбі з протиправними проявами, особливе місце посідають криміналістична фотографія та відеозапис. Саме вони вивчають закономірності фіксації та дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень, отримують інформацію про кримінальне правопорушення та його учасників і на основі цих знань розробляють систему наукових положень, адаптують фото- і відеозаписувальні пристрої та методику фотографування матеріальних наслідків події з метою використання отриманої в такий спосіб інформації для попередження та розслідування кримінальних

правопорушень. Криміналістична фотографія та відеозапис є основними видами додаткової фіксації процесу та результатів проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, а тому мають велике значення для розслідування кримінальних правопорушень.

1. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.
2. Волобуєв А. Ф., Данышин М. В., Іщенко А. В. Криміналістика : підручник: у 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 1. 384 с.
3. Братішко Н. А. Криміналістична фотографія та її значення для розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали V Міжнар. науково-практ. конф. (м. Київ, 21 груд. 2023 р.) / за ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилук, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. С. 106–110.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
5. Бідняк Г. С. Інноваційні засоби фіксації процесуальних дій. *Організація професійної підготовки підрозділів Національної поліції України* : матеріали круглого столу (31 жовтня 2017 року). Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2017. С. 20–23.
6. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури від 21.03.2022. Офіс Генерального прокурора. 9 с.
7. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і допов. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
8. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2023. 388 с.

УДК 343.146

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/668-670

Олена ЗДРОК

ад'юнкт кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДОДАТКОВІ ПІДСТАВИ ЗАСТОСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВУ

Недоторканність права власності є однією із засад кримінального провадження, реалізація якої регламентується, крім ст. 7, 16 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), також ст. 41 Конституції України, Протоколом 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та правовими позиціями Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» а також згідно зі ст. 8, 9 КПК, визнаються джерелом права, а їх застосування та врахування є обов'язковим під час здійснення кримінального провадження для усіх правозастосувачів [1–4].

Аналіз вищезазначених нормативних джерел дозволив зробити висновок, що незважаючи на те, що держава і гарантує забезпечення права власності, однак в окремих випадках – дозволяє його обмежувати або навіть позбавляти.

Одним із таких випадків правомірного обмеження права власності у кримінальному провадженні є застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема – під час накладення арешту на майно, що полягає в тимчасовому, до скасування у встановленому КПК порядку, позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном за наявності підстав, що передбачені в КПК.

Відповідно до ст. 16 КПК обмеження права власності під час кримінального

провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК. Винятком з цього правила є, згідно з ч. 2 ст.16 КПК, лише тимчасове вилучення майна.

Проте законодавець в ст. 170 КПК дозволяє без судового рішення обмежувати право власності також ще і під час здійснення арешту майна.

Тож на сьогодні, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, правовими підставами обмеження права власності під час застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна є ухвала слідчого судді чи суду про арешт майна (ч.1 ст. 170 КПК) та 2 додаткові підстави: 1) рішення директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погоджене прокурором, про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах (ч. 9 ст. 170 КПК); 2) постанова керівника органу прокуратури, якщо відсутня об'єктивна можливість виконанням слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 170, 173 КПК України в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 615 КПК України) [5; 6].

Пропонуємо більш детально розглянути можливість застосування саме додаткових підстав, оскільки їх застосування не узгоджується зі ст. 16 КПК України.

Тож у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [7]. У ст. 64 Основного закону України також встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть бути обмежені права і свободи, передбачені, зокрема, статтею 41 Конституції України. Відповідно до статті 15 ЄКПЛ, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, Україна може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією ЄКПЛ, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від ст. 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від ст. 3, 4 (пункт 1) і 7. Отже, заборони про відступ від Протоколу 1, який регламентує недоторканність права власності, в ЄКПЛ немає, а Україна ще 28.02.2022 року проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань за ЄКПЛ [8].

Саме тому можливість існування додаткової підстави застосування арешту майна в умовах воєнного стану не суперечить законодавству.

До того ж регламентація в ст. 170 та ст. 615 КПК додаткових правових підстав застосування арешту майна узгоджується зі ст. 132 КПК, в якій зазначено, що «заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом». Тому вважаємо доцільним внести зміни лише до ч. 2 ст. 16 КПК та викласти її в такій редакції: «На підставах та в порядку, передбачених цим Кодексом, допускається тимчасове вилучення майна та арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах без судового рішення».

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>

3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

5. Здрок О. І., Рогальська В. В. Арешт майна в кримінальному процесі: підстави та порядок застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С.626–629.

6. Гловук І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 4-е. Електронне видання (станом на 30 грудня 2022 р.). Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2023. 82 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16123/_Osoblyvyi%20rezhym%20dosudovoh%20rozsliduvannia_4_2022.pdf?sequence=3&isAllowed=y

7. Про введення воєнного стану : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затв. Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

8. Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод : заява Постійного представництва України при Раді Європи від 28.02.2022 р. № 31011/32-017-3. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/670-672

Оксана КОВАЛЕНКО

аспірант Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ЗА УЧАСТЮ СПЕЦІАЛІСТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з типових слідчих (розшукових) дій, проведення якої є найбільш складним, порівняно з іншими, є обшук. Пізнавальний характер цієї процесуальної дії зумовлений тактичними завданнями, на вирішення яких вона спрямована, зокрема щодо відшукування та вилучення об'єктів і матеріальних слідів-відображень, котрі мають значення для розслідування, а також потребою встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Правовим і тактичним засадам проведення обшуку під час досудового розслідування присвячено чималу кількість праць. Водночас законодавчі новели, що відбулися від початку повномасштабного вторгнення країни-агресора, зумовлюють потребу вирішення нових проблем, які виникають у правозастосовній практиці, а також розв'язання теоретичних питань, характер яких і досі є дискусійним.

Суттєвими змінами, що відбулися в законодавстві в аспекті проведення обшуку під час досудового розслідування в умовах воєнного стану, є такі:

– складення протоколу проведення слідчої (розшукової) дії, після її закінчення, але не пізніше 72 годин з моменту завершення, у випадках, коли відсутня можливість складення процесуальних документів, але за обов'язкової фіксації доступними технічними засобами;

– у невідкладних випадках, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного проведення обшуку у нічний час (із 22-ї години до 6-ї години);

– проведення обшуку, зокрема обшуку житла чи іншого володіння особи, за відсутності понятих, якщо забезпечення їх присутності є об'єктивно неможливим або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я (але з обов'язковим фіксуванням їх доступними технічними засобами шляхом безперервного відеозапису та ін.

Окреслені нововведення вже знаходили свій аналіз в юридичній літературі. Зокрема, І. С. Огерук вказує про те, що через спливи вказаного проміжку часу між моментом проведення обшуку (його завершення) та складення протоколу, незрозумілим стає «на якій підставі викликати осіб, які брали участь у проведенні обшуку, для підписання протоколу обшуку, та яку відповідальність вони понесуть в разі неявки; що робити в тому випадку, якщо особи, які брали участь в обшуку, позбавлені фізичної можливості прибути для підписання протоколу обшуку у відведений час, однак при потребі можуть підтвердити все зазначене у протоколі іншим способом (наприклад, по онлайн-зв'язку)» [1, с. 67]. Означений перелік доповнено О. С. Смірновим ще одним питанням, що пов'язане із вимогою ч. 9 ст. 236 КПК України про те, що другий примірник протоколу обшуку разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, в якій проведено обшук, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представників [2]. Як зауважує автор, якщо протокол складається через певний час після закінчення обшуку, то, яким чином повинні бути викликані особи для його вручення та також які наслідки їх неявки і підтвердження вжиття стороною обвинувачення заходів для його вручення [3, с. 179]. Щодо цього вчений пропонує з урахуванням безперервності фіксування обшуку технічними засобами забезпечувати можливість не складати друкований чи рукописний протокол, адже всі дії особи, яка проводить обшук, фіксуються на відеозапис. До

того ж науковці ще до внесення змін до розділу 9-1 КПК України звертали увагу на недоцільність дублювання в умовах небезпечних факторів і завантаженості слідчих, прокурорів інформації з відеозапису слідчих (розшукових) дій до друкованих протоколів, які по суті є нічим іншим, аніж стенограмою інформації, що міститься на технічному носії [4, с. 297–298]. Зокрема, Т. О. Лоскутов логічно вказує, що хоча змішаний варіант фіксації: «письмовий документ+технічні засоби» і є більш гарантованим, однак в обстановці бойових дій письмова фіксація повинна бути максимально спрощена, в умовах воєнного стану необхідним є баланс між паперовою та технічними формами [5, с. 343]. На нашу думку, копія протоколу разом із описом вилучених речей та іншими додатками може бути вручена у спосіб, який передбачено КПК України для вручення повідомлень, проте більш актуальним залишається питання про доповнення протоколу такими необхідними реквізитами, як підписи учасників, їхні доповнення та зауваження, що підлягають обов'язковому внесенню до тексту протоколу.

З огляду на викладене, ми вважаємо за потрібне наголосити на деяких інших моментах, що також поки що залишаються невирішеними. Огляд завжди спрямований на відшукування певних об'єктів матеріального світу, матеріальних слідів-відображень або фізичних осіб. Щодо об'єктів, то за критерієм можливості їх вільного використання, вони можуть бути поділені на дві групи: 1) ті, що перебувають у вільному обігу; 2) ті, що вилучені з обігу.

Законодавцем однозначно наголошено, що вилучені речі та документи, які не ввійшли до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукування в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Згідно з положеннями ст. 167, 168, 170, 171 тимчасово вилучене майно підлягає або негайному поверненню особі, у якої її вилучено, або на нього слід накласти арешт. Відповідно до ч. 5 ст. 171 КПК України клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно повинно бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено [2].

На обґрунтування доводів, викладених у клопотанні про арешт майна, подаються відповідні документи, зокрема, оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання. Як правило, на практиці обов'язково долучають копію протоколу про проведення обшуку з описом вилучених об'єктів. Детальний опис вилучених об'єктів з позначенням їхніх індивідуальних характеристик, забезпечує їх подальшу ідентифікацію з-поміж іншого майна та документів, гарантує недопущення їх підміни. Водночас з огляду на законодавчі положення, специфіку безпекової обстановки, що була на момент проведення слідчої (розшукової) дії, більш актуальним залишається питання щодо того, чи буде своєчасно підготовлено відповідний протокол, задля його подальшого долучення в якості додатків до протоколу про арешт майна.

Більш ускладненим є вирішення означених запитань, якщо участь в обшуку брав спеціаліст чи декілька обізнаних осіб. Згідно з проведеним нами аналізом, у 73 % обшуків беруть участь інспектори-криміналісти, з них у майже 46 % – декілька суб'єктів, наділених спеціальними знаннями. Як правило, їм доручається здійснення фото- та відеофіксації під час обшуку, а також пакування вилучених об'єктів. При цьому, згідно з ч. 2 ст. 106 КПК України, до складу слідчої (розшукової) дії входять також «дії щодо належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії» [2]. Зважаючи на це, цілком логічним видається питання про те, чи можливе пакування об'єктів після проведення обшуку, зокрема протягом 72 годин.

Якщо до участі в обшуку залучаються представники спеціалізованої пересувної лабораторії МВС України, яка утворена при регіональному відділі науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, що територіально віддалений від місця проведення обшуку, або ж залучалися до слідчої (розшукової) дії залучалися працівники інших підприємств, установ, організацій, більш актуалізоване питання про те, яким чином буде організовано подальше пакування вилучених об'єктів, складення додатків і підпис протоколу і чи буде дотримано вимогу про визначені строки. На нашу думку, подібні ситуації, коли відтермінується складення протоколу, повинні бути винятком, а не правилом. Усе ж таки слушною вважаємо позицію, що це допустимо і законно лише на тих територіях, де через бойові дії або з інших об'єктивних причин негайне складення протоколу й оформлення додатків є неможливим.

Отже, чинники, що зумовлені введенням на території України воєнного стану,

суттєво позначаються і на діяльності органів досудового розслідування, зокрема порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Законодавчі зміни зумовили виникнення низки питань дискусійного характеру. Окрім означених питань, пов'язаних із залученням до обшуку спеціаліста, на практиці виникають численні складнощі ще й організаційного характеру. Тож вважаємо, що окреслена проблематика потребує свого подальшого ґрунтовного дослідження та наукового розроблення.

1. Огерук І. С. Особливості обшуку в умовах воєнного стану. *Правова політика України: історія та сучасність* : матеріали III Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 7 жовтня 2022 року). Житомир : Житомирська політехніка, 2022. С. 65–68.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.02.2024).

3. Смірнов О. С. Обшук у кримінальному провадженні: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Кропивницький, 2023. 250 с.

4. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

5. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 340–345.

УДК 343.98

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/672-674

Сергій КУШНІР

здобувач кафедри кримінального
процесу Національної академії
внутрішніх справ

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ПРОТИПРАВНОГО ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ, ОРГАНІЗАЦІЇ

З моменту російської збройної агресії проти України та введення правового режиму воєнного стану в Україні протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, набуває нових відтінків та особливостей, з'явилися нові ризики, на які необхідно реагувати належним чином з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Крім того, виникають нові способи вчинення правопорушень через ускладнення контролю з боку уповноважених суб'єктів, завдання яких змістилися в бік захисту від російського ворога.

Спосіб учинення кримінального правопорушення – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що являє собою певну систему. Такі акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності. Відповідно для кожного кримінального правопорушення є свій системний «набір», комплекс дій і операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Не є винятком й протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, де практикою склалася система певних дій, що мають закономірність у їх здійсненні [1].

Щодо способу безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, то він свідчить про те, які особа здійснює суспільно-небезпечне діяння, які засоби, прийоми та методи вона застосовує для цього. Дані про спосіб кримінального правопорушення дають також змогу встановити сліди, їх локалізацію, особливості механізму слідоутворення тощо.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють виокремити такі способи вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації:

– *шляхом підроблення документів або неправосудного рішення суду* – державним реєстратором вносяться відомості до ЄДРСР про належність речових прав на нерухоме майно або юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (приміром, щодо власника, директора, місцезнаходження компанії) іншій особі, а відомості про справжнього власника видаляються.

Наприклад, учасником таких незаконних може бути нотаріус, який закриває очі на

підроблені документи, що є підставою для переоформлення майна чи бізнесу на третіх осіб. Попри значну кількість прецедентів анулювання свідоцтва на право заняття нотаріальною діяльністю та блокування доступу до реєстрів на певний період, нотаріусів, що готові йти на порушення ще вистачає [2].

Бувають також випадки, коли внесення потрібних рейдерам змін до ЄДРСР здійснюється на підставі судових рішень, які, як відомо, є обов'язковими до виконання. При цьому довести факт винесення суддею завідомо неправосудного рішення дуже складно. Якщо суддя не допустив грубих процесуальних порушень (розглянув справу з порушенням правил підсудності, чи без повідомлення сторін тощо), то, як правило, притягнути його до відповідальності буде практично неможливо. Винесене ним судове рішення буде формально виглядати як законне, навіть якщо в його основу було покладено підроблені документи. Довести вину юристів, які подали до суду підроблені документи, також дуже складно, адже необхідно буде доводити, що вони знали про те, що документи підроблені [1].

Варто зауважити, що внесення до ЄДРСР недостовірних відомостей має ознаки шахрайства, але не є класичним шахрайством, оскільки внаслідок цього не відбувається заволодіння чужим майном. У цьому випадку зазначені дії є лише елементом готування до іншої стадії кримінального правопорушення – фізичного захоплення об'єкта та його перепродажу;

– шляхом фізичного захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень. Фізичне насильницьке захоплення об'єкта рейдерами має ознаки грабежу, розбою, але відбувається під прикриттям офіційних відомостей із державного реєстру, що надає вчинюваним діям вигляд законних і позбавляє правоохоронні органи можливості ефективно протидіяти захопленню. Поліція не є судовим органом. Поліція не може вирішувати юридичні спори. Завдяки посиланням на офіційні відомості державних реєстрів дії рейдерів формально виглядають правомірними, і поліція не має підстав для реагування. У найгіршому для рейдерів випадку їхні дії будуть кваліфіковані лише як самоуправство;

– формальний перепродаж рейдерами захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу чи цілому ланцюгу таких «добросовісних» набувачів. Подальший перепродаж захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу має ознаки легалізації майна, здобутого злочинним шляхом. Однак цей склад кримінального правопорушення потребує доведення наявності умислу у так званого добросовісного набувача, що реалізувати на практиці майже неможливо.

Тож в управлінні суб'єкта господарювання вводять підставну особу, або рейдери знаходять підхід до менеджерів вищої ланки, які на користь рейдерів підписують угоди, беруть кредити тощо, повністю перехопивши управління бізнесом, провівши загальні збори, оформивши потрібні правочини. Популярним у рейдерів є скуповування акцій у відкритому акціонерному товаристві. Надалі утримувачі акцій виставляють вимоги, щоб мажоритарний власник викупив їхні частки за завищеною ціною. В такому випадку застосовуються погрози, звернення в контролюючі органи, тобто здійснюється корпоративний шантаж. Далі мають місце звернення до правоохоронних органів, судів, ініціювання фіктивних кримінальних проваджень тощо [3];

– шляхом примусового відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних Сил України чи територіальної оборони. Варто зазначити, що рейдери користуються великою кількістю алгоритмів для скоєння реалізації своїх неправомірних планів. Один з нових цікавих способів атаки, що є абсолютною новелою – це протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації за допомогою «співпраці» з військовою адміністрацією. Цей новий спосіб потребує окремого дослідження, оскільки його правова природа, а також можливість вчинення можуть викликати значну суспільну небезпеку, особливо в умовах воєнного стану. Оскільки військові адміністрації на даному етапі функціонування держави мають значний вплив та повноваження, а рівень правової освіти керівників та учасників суб'єктів господарювання не завжди є достатнім, то ми можемо зіштовхнутися з фактичним зловживанням своїми повноваженнями з боку посадових та службових осіб військової адміністрації [4].

Відповідна процедура унормовується Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» №4765-VI від 17.05.2012 [5]. Документальне обґрунтування для вилучення – наказ командира військової частини з формулюванням, наприклад: «для облаштування тренувальної бази». Вилучатися у юридичних та фізичних осіб можуть ділянки землі із

забудовою або без, промислові об'єкти, будівельні майданчики таке інше (в тому числі – у середмісті, де вартість землі на вагу золота). Випадки з протиправним заволодінням майна, вчиненим у такий спосіб, уже наявні. Тож варто подбати щодо захисту від цієї загрози.

Пригадаємо, що Верховна Рада України ухвалила довгоочікуваний Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» від 12 травня 2022 року № 2255-ІХ, спрямований на боротьбу з реєстраційним рейдерством, який набув чинності 26 липня 2022 року, та допоможе ліквідувати ще певну кількість лазівок для незаконних дій у сфері державної реєстрації нерухомості та бізнесу;

– шляхом захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на тимчасово окупованих територіях. 26 вересня 2023 року у своєму телеграм-каналі перший заступник голови Херсонської обласної ради Юрій Соболевський повідомив, що російська окупаційна влада почала надавати земельні ділянки, які зараз не використовуються за призначенням, тим фермерам, які перереєструвалися за російськими стандартами. Право на користування ділянкою оформлюється через тимчасовий дозвіл на певний термін. Йдеться про ділянки, які належать тим фермерам, які відмовилися йти на співпрацю з окупаційною владою [6]. Крім того, на тимчасово окупованих територіях Херсонщини російські окупанти створили так звану «прокладку» «Херсонський Агропромисловий Кластер», яка проводить закупівлю зернових та олійних культур у сільгоспвиробників, тобто всі фермери регіону повинні продавати продукцію цьому підприємству за фіксованими цінами, які нижче ринкових. Далі продукція передається дотичним до гауляйтерам структурам, які перепродують її за ринковими цінами й забирають різницю [7].

У підприємців також відбирають майно, на яке немає документації. Це стосується як техніки дрібних фермерів, так і складських приміщень, на які не встигли оформити право власності до широкомасштабного вторгнення рф. Крім того, є такі випадки, коли забирають складські приміщення під військову техніку.

Зрештою зазначимо, що протидія протиправному заволодінню майном підприємства, установи, організації, є елементом безпекової політики держави, що зумовлює потребу в удосконаленні методики розслідування цього виду кримінального правопорушення шляхом уточнення способів вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації.

1. Березняк В. С. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, пов'язаних із захопленням землі та об'єктів корпоративної власності. *Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 128–134.

2. Рейдерські захоплення під час воєнного стану. Як протистояти? Адвокатське об'єднання «Радтке-Прядко і партнери». URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/rejderskie_zahvaty_vo_vremya_voennogo_polozheniya_kak_protivostoyat

3. Живко З. Б., Пушак Я. Я. Поглинання та рейдерство в ринковій економіці : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 304 с.

4. Покальчук М. Ю., Кривний В. С. Правові аспекти попередження рейдерства в аграрному секторі: основні тенденції в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 11 (29). С. 326–336.

5. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17 трав. 2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> .

6. Земля відбирається або «націоналізується» : як окупаційна влада поводить із фермерами. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ahrobiznes-okupatsiya-rosiya-vidbyraye-zemlyu/32624412.html>

7. Окупанти вигадали чергову схему з обкрадання фермерів. *Центр національного спротиву*. URL: https://sprotyv.mod.gov.ua/okupanty-vygradaly-chergovu-shemu-z-obkradannya-fermeriv/?fbclid=IwAR1PootQLwAAvxp7JKJ_nLgiKjDfsGMBwQ3xIWpwaf713yy3FLx33OApU

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/675-676

Сергій ПЕРЕКОПСЬКИЙ

ад'юнкт відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОПТИМІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ПІД ЧАС ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАКОНОДАВЧІ ПРОПОЗИЦІЇ

Загрози воєнного вторгнення є серйозними викликами для міжнародної спільноти та стабільності в регіоні. Сьогодні в Україні ми стикаємося зі складною та напруженою ситуацією, спричиненою повномасштабним вторгненням та тривалим нарощуванням кількості російських військ на нашій території. Через військову агресію Російської Федерації проти України, ми стоїмо перед викликом захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої країни. Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64, у подальшому затвердженого Верховною Радою України, в країні введений воєнний стан [3]. В даній доповіді ми спробуємо розглянути роль керівника органу дізнання та можливе розширення його повноважень в умовах дії воєнного стану в Україні.

В Україні проблемами інституту дізнання зазвичай займаються декілька ключових правоохоронних структур. Ось деякі з них: Міністерство внутрішніх справ (МВС) – основна Національна поліція України, яка відповідає за проведення розслідувань кримінальних справ та проступків; Служба безпеки України (СБУ) – спеціальна служба, яка займається збиранням інформації, контррозвідкою, боротьбою з тероризмом та забезпеченням національної безпеки, включаючи проведення дізнання у справах, які становлять загрозу для безпеки держави, Генеральна прокуратура України орган, відповідальний за нагляд за додержанням законності в країні, включаючи проведення розслідувань кримінальних справ та проступків. Ці структури та структурні підрозділи, належні до них, займаються вирішенням проблем інституту дізнання в Україні з різних перспектив, включно з правовими аспектами, процесуальними нормами, технічними питаннями та захистом прав людини.

Введення інституту дізнання, передбаченого Законом України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2]. З ухваленням вказаного вище Закону та його подальшого доповнення значно змінилися правила розслідування кримінальних проваджень у формі дізнання. І разом з поняттям «слідчий», виник новий учасник кримінального судочинства – «дізнавач». Дослідження діяльності органів дізнання, зокрема, міністерства внутрішніх справ, показали, що саме дізнавачі виконують основний обсяг кримінально-процесуальної діяльності вказаного міністерства. У сфері наукових досліджень довгий час висуваються різноманітні дискусії щодо ролі та місця інституту дізнання в структурі кримінального судочинства. У контексті воєнного стану, дізнавачеві, аналогічно до слідчого, ставляться додаткові завдання та обов'язки, пов'язані зі службовою діяльністю. Наприклад, це може включати патрулювання під час комендантської години чи забезпечення безпеки адміністративних будівель, незалежно від того, чи вони перебувають у складі слідчо-оперативної групи. Ці додаткові завдання створюють додаткове навантаження для дізнавача та вимагають від нього високої професійної підготовки та оперативності. Згідно з пунктом 6 частини 2 статті 39 Кримінально-процесуального кодексу України, керівник органу досудового розслідування має розширені повноваження в контексті розслідування кримінальних проваджень. Він може здійснювати досудове розслідування, користуючись повноваженнями слідчого, що дозволяє йому проводити слідчі дії та збирати докази для вирішення завдань досудового розслідування. Водночас керівник органу дізнання не має схожих повноважень, зокрема щодо розслідування кримінальних проступків. Він здійснює суміжні функції з керівником органу досудового розслідування, але «здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого» [1] не прописані в КПК України. Зважаючи на складні

виклики сьогодення, що становлять кілька факторів, відмічається важлива динаміка у виконавчій гілці влади в країні, яка супроводжується зростаючим акцентом на забезпечення національної безпеки та обороноздатності. У цьому контексті варто зазначити, що у зв'язку з веденням воєнного стану, а також зі змінами в законодавстві можливе зниження інтенсивності розслідувань кримінальних проступків. Це може виникнути через перенавантаження судової системи або недостатньої адаптації правоохоронних органів до нових вимог. Важливо наголосити, що такий розвиток подій є неприпустимим, оскільки може призвести до поширення безладу та неповаги до закону в суспільстві. Це, зі свого боку, може створити серйозні загрози для громадської безпеки і відкрити шлях до вчинення більш серйозних злочинів. Тому необхідно вжити заходів для забезпечення ефективної підтримки правоохоронних органів у виконанні їх обов'язків з метою забезпечення правопорядку та безпеки в країні. Зважаючи на вищезазначене, в контексті дії воєнного стану, запропоновано розширити компетенції керівника органу дізнання шляхом надання йому додаткових повноважень, котрі є суміжними з функціями керівника органу досудового розслідування. Зокрема, пропонується доповнити статтю 39-1 частину 2 пунктом 6 такими словами: «здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків, користуючись при цьому повноваженнями дізнавача». Ця пропозиція спрямована на оптимізацію роботи правоохоронних органів під час воєнного стану, забезпечуючи більш ефективне та оперативне розслідування кримінальних проступків. Це розширення повноважень дозволить керівнику органу дізнання ефективно сприяти забезпеченню правопорядку та безпеки в період воєнного стану.

У контексті воєнного стану та збільшення навантаження на дізнавачів, необхідно врахувати, що відповідні положення також поширюють свою дію на кримінально-процесуальну діяльність. Отже, умови воєнного стану впливають на розслідування кримінальних правопорушень та вимагають адаптації процесу розслідування до нових умов. З огляду на це, важливо розглянути можливість надання керівнику органу розслідування додаткових функцій у процесі дії воєнного стану. Це може включати здійснення розслідування кримінальних правопорушень за аналогією з функціями, які виконує начальник слідства згідно з чинним законодавством. Такий підхід дозволить оптимізувати роботу правоохоронних органів та забезпечити ефективне функціонування системи правосуддя в умовах повномасштабного вторгнення.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII : станом на 20 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

УДК 343.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/676-679

Сергій СТЕЦЕНКО

аспірант відділу організації
освітньо-наукової підготовки
Харківського національного
університету внутрішніх справ

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ст. 206-2
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, зокрема протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України) спричиняють не тільки шкоду законному суб'єкту господарювання, але й негативно

впливають на рівень національної економічної, а в деяких випадках і міжнародної безпеки.

Тож за 12 місяців 2023 року обліковано 56 кримінальних правопорушень за ст. 206-2 КК України, з яких тільки по 14 особах вручено повідомлення про підозру. У тому числі: 33 кримінальні провадження (14 повідомлень про підозру, 6 з обвинувальним актом) розслідуються органами досудового розслідування Національної поліції; 16 кримінальних проваджень розслідування яких здійснюється органами досудового розслідування Бюро економічної безпеки України, по яких не повідомлено про підозру жодній особі; відповідно обліковано 6 кримінальних проваджень, досудове розслідування по яких здійснюється Державним бюро розслідувань [1]. Низький рівень розкриття досліджуваних кримінальних правопорушень, а саме 25 % кримінальних проваджень, по яких повідомлено особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за ст. 206-2 КК України від зареєстрованої кількості – свідчить про певні труднощі під час проведення їх досудового розслідування. Одним з таких факторів, що впливає на стан та перспективи розслідування, є організація ефективної взаємодії.

Питання організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами регулюються Кримінальним процесуальним кодексом України, Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні та іншими нормативно правовими актами [2–5].

Під взаємодією органів досудового розслідування з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень треба розуміти – визначену законодавством узгоджену діяльність працівників органів Національної поліції щодо здійснення слідчих (розшукових), оперативно-розшукових та інших процесуальних дій з метою своєчасного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, а також ефективного вирішення інших завдань кримінального судочинства [6, с. 5].

Щодо визначення завдань взаємодії органів досудового розслідування з іншими суб'єктами, органами та підрозділами, то ними є:

- попередження кримінальних правопорушень;
- їх виявлення та розслідування;
- притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили;
- забезпечення відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди;
- вжиття заходів щодо відновлення порушених прав й інтересів громадян та юридичних осіб (суб'єктів господарювання).

Провівши аналіз наукових напрацювань та матеріалів кримінальних проваджень за ст. 206-2 КК України, ми визначили коло типових осіб, з якими виникає потреба у взаємодії слідчого (детектива) під час їх розслідування, серед яких:

- працівники підрозділів кримінальної поліції (оперативні працівники);
- працівники превентивної діяльності (дільничний офіцер поліції);
- інспектор-криміналіст;
- експерт та інші суб'єкти використання спеціальних знань;
- представники органів державної влади, суб'єкта господарювання,
- засоби масової інформації тощо.

Зокрема, іншими спеціалістами (фахівцями) можуть бути: землевпорядники, працівники банків, виконавчих комітетів різних рівнів, державний кадастровий реєстратор, нотаріуси, бухгалтери та інші особи в залежності від сфери діяльності суб'єкта господарювання, в якому було вчинено кримінально карані діяння.

Вищезазначені суб'єкти взаємодії можна поділити на дві групи, запропоновані С. О. Книженко, а саме на спеціалізовані – завданням яких є здійснення розслідування та попередження кримінальних правопорушень та неспеціалізовані суб'єкти. До неспеціалізованих авторка відносить державні та недержавні структури, для яких протидія злочинності не є головним завданням (підприємства, установи, організації, засоби масової інформації, громадськість) [7, с. 96].

Не вдаючись до поглибленого аналізу наукових дискусій щодо диференціації форм взаємодії, у своєму дослідженні будемо використовувати поділ на: процесуальну та не процесуальну (організаційну) форми взаємодії.

Процесуальна форма взаємодії прямо передбачена Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законодавчими актами й може виявлятися у формі призначення

експертних досліджень, спільного проведення слідчих (розшукових) дій, призначення та витребування матеріалів ревізій та перевірок, надання технічної допомоги у порядку ч. 2 ст. 71 КПК України, надання доручень.

Своєю чергою, ураховуючи напрацювання вчених та досвід практичної діяльності організаційна форма взаємодії органів досудового розслідування з іншими, необхідними для проведення ефективного розслідування кримінального правопорушення за ст. 206-2 КК України, суб'єктами може виражатися у вигляді:

- взаємного обміну інформацією, яка може бути виражена як в усній, так і у письмовій формі;
- спільного проведення нарад, обговорення наявної інформації, результатів діяльності та планування подальших дій;
- інформування про отримані відомості в односторонньому порядку;
- консультування слідчого, роз'яснення поняття та змісту специфічної термінології, документів, особливостей розрахунків, порядку ведення робіт, надання пояснень з не зрозумілих йому обставин, речових доказів, слідів тощо;
- створення слідчо-оперативних груп та спільна діяльність в них;
- проведення ревізій та перевірок на підприємстві, установі, організації;
- спільного проведення тактичних операцій та/або комбінацій з метою виявлення доказів по кримінальному провадженні, встановлення та розшуку злочинців тощо [8; 9; 10].

Також треба зазначити про спосіб учинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України: «... шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації», який вимагає залучення до розслідування широкого кола осіб. Зокрема, підроблення документів з використанням сучасних науково-технічних досягнень та пристроїв, з одного боку, значно полегшує досягнення злочинцем своєї мети, а з іншого – створює перешкоди для правоохоронних органів під час розслідуванні кримінальних правопорушень [11]. Тож під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень виникає потреба у дослідженні інформації з документа – речового доказу, яка може бути отримана різними способами: шляхом дослідження його зовнішнього вигляду, матеріальної основи (бланка, стану поверхні паперу), реквізитів, почерку, печаток, речовини штрихів тексту та інших елементів. Отже, з метою виявлення доказів та причетних до незаконних дій осіб виникає потреба у взаємодії із різними спеціалістами та експертами.

Щодо строків та етапів залучення до взаємодії, треба наголосити, що така необхідність може виникнути в будь-який момент досудового розслідування (на початковому та/або наступному етапах) й на не визначений період часу – все залежить від потреб розслідування. На думку науковців, досвідчені злочинці при вчиненні економічних злочинів, злочинів проти національної безпеки тощо використовують різні хитрощі з метою приховування злочинів, ускладнення збирання слідчим допустимих доказів, наприклад: залякування свідків, потерпілих, підкуп, знищення речових доказів – документів тощо. Уникнути такої протидії вдається завдяки активній взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування [12, с. 15].

Отже, враховуючи вищезазначене, можемо констатувати, що від уміння працівника органу досудового розслідування організувати взаємодію з іншими суб'єктами залежить повнота, ефективність та швидкість розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 206-2 КК України, що виявляється у притягненні до відповідальності винних осіб, забезпеченні поновлення порушених законних прав, відшкодуванні збитків, а також проведенні заходів, спрямованих на попередження вчинення зазначених кримінальних правопорушень.

1. Статистика «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень-грудень 2023 року». URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika> (дата звернення: 27.02.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.02.2024).

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ від 07.07.2017 № 575. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 27.02.2024).

4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: Наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145. *Верховна Рада України*. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16> (дата звернення: 27.02.2024).

5. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України від 03.11.2015 № 1339. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 27.02.2024).

6. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування: навч. посібник. Бойко О. П., Кобзар О. Ф., Рогальська В. В., Черняк Н. П. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.

7. Книженко С. О. Суб'єкти взаємодії під час розслідування злочинів проти правосуддя. *Legia si Viata*. 2014. Martie. С. 94–97.

8. Черняк Н. П. Особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій. *Держава та регіони*. Серія : Право. 2014. № 4 (46). С. 156–160.

9. Прокопенко О. Ю. Особливості використання спеціальних знань при розслідуванні захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. *Право і безпека – Law and Safety*. 2023. № 4 (91). С. 139–149. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.12>

10. Гусєва В. О., Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січ. 2019 р.). Арад : Західний ун-т ім. Васіле Голдїш, 2019. С. 499–502.

11. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.02.2024).

12. Бойко О. П., Кобзар О. Ф., Рогальська В. В., Черняк Н. П. Організація взаємодії підрозділів Національної поліції під час проведення досудового розслідування : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2017. 84 с.

УДК 343.982

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/679-681

Володимир ТВЕРДОХЛІБ

аспірант Національного наукового
центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИБУХАМИ

Згідно з офіційними даними звіту Національної поліції за 2022 р., кількість виявлених кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним поводженням зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, зросла на 13 % (до 4,5 тис). Окрім того, за вказаний період підрозділами вибухотехнічної служби Національної поліції України здійснено майже 25,5 тис. виїздів, оглянуто понад 16,6 тис. гектарів території, виявлено та вилучено понад 185,6 тис. боєприпасів (гранати, постріли до гранатометів, артилерійські боєприпаси, протипіхотні та протитанкові міни, реактивні системи залпового вогню, некеровані та керовані ракети, авіабомби тощо), понад 4,9 т вибухових речовин [1]. Загалом за цей період обліковано 7 003 кримінальні правопорушення, учинені із застосуванням зброї та боєприпасів, а за 2023 р. їх кількість сягнула 30 843 випадків [2]. Тобто питома вага облікованих кримінальних правопорушень сягнула більше ніж у 4 рази. Допоки бойові дії тривають і деякий час після їх завершення важливо буде забезпечити як розмінування територій, так і відшукування та вилучення зброї, вибухових припасів і вибухових пристроїв, що незаконно опинилася та продовжує зберігатися цивільним населенням. Пильну увагу доцільно буде приділяти припиненню та протидії незаконній діяльності організованих груп і злочинних організацій, які не тільки використовують окреслені предмети як знаряддя вчинення кримінальних правопорушень, але й причетні до організації їх незаконного обігу.

До категорії кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами, належить вагома кількість злочинів і кримінальних проступків. Ураховуючи родовий об'єкт, як визначальний критерій поділу кримінальних правопорушень на групи, усі вони розміщені в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України.

На підставі текстуального аналізу положень КК України доходимо висновку, що при вирішенні питання про віднесення кримінального правопорушення до досліджуваної нами

групи важливо враховувати декілька критеріїв, серед яких: чи застосовувався вибуховий пристрій, вибухова речовина або боєприпас як знаряддя вчинення умисного кримінального правопорушення; чи пов'язане кримінальне правопорушення з незаконним обігом означених предметів; чи зумовлено вибух необережним поводженням із означеними предметами або порушенням правил вибухобезпеки на підприємстві, в установі, організації тощо.

За окресленими критеріями до цієї групи може бути віднесено майже 20 кримінальних правопорушень. Для забезпечення науково обґрунтованого пізнання останніх, розроблення комплексних рекомендацій щодо їх розслідування, важливо здійснювати криміналістичну класифікацію останніх. Такий підхід є достатньо обґрунтованим, адже, як слушно зауважує В. А. Журавель, у криміналістичній класифікації злочинів ураховуються ознаки, що істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме: на його організацію та планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій і систем слідчих дій та заходів щодо їх вирішення [3, с. 161].

Класифікація як наукова категорія є складовим елементом будь-якої галузі наукового знання та використовується в процесі пізнання тих чи інших об'єктів, явищ або процесів. Не є винятком і таке явище, як злочин. Класифікаційний метод є одним із найважливіших засобів криміналістичного вивчення злочинної діяльності. Саме внаслідок таких класифікаційних досліджень формується найбільш повна і розгалужена система криміналістичних понять і термінів, які характеризують злочин як об'єкт криміналістичного пізнання, створюється база для подальших наукових досліджень злочинів окремих видів, подання їх результатів з використанням єдиної системної понятійно-термінологічної основи та розроблення практичних рекомендацій щодо їх розслідування [4, с. 58].

Однією із загальних ознак, що характеризує криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, є її цільове призначення. Вона є своєрідним методом наукового пізнання, засобом поглибленого вивчення об'єкта, створює умови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має безпосередній вихід на практичну діяльність органів дізнання та слідства, а отже, створює умови ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування кримінально каранних діянь [5, с. 120]. Тому криміналістична класифікація органічно входить у структуру криміналістичної методики, адже без логічно обґрунтованої класифікації злочинів вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [6, с. 337]. Отже, не можна оминати увагою окреслені питання.

Класифікаційні критерії можуть бути досить різноманітними, однак, на нашу думку, вони повинні мати як кримінально-правове, так і криміналістичне значення. До основних критеріїв можуть бути віднесені:

1) особливості способу й об'єкта (предмета) посягання, якому завдано шкоду через учинення кримінальних правопорушень;

2) знаряддя, що використовувалися під час їх підготовки, вчинення та приховування;

3) особливості обстановки, у якій вчинено кримінальне правопорушення.

Окрім згаданих, вагомим криміналістичним значенням також наділені такі класифікаційні підстави, як:

1) спосіб учинення кримінального правопорушення (готування, безпосереднього вчинення, приховання);

2) суб'єкт кримінального правопорушення, їх групи;

3) мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

4) кримінально-протиправний результат (наслідки). Тому розглянемо деякі з них.

На підставі узагальнення матеріалів слідчої та судової практики вважаємо, що за суб'єктом кримінального правопорушення злочини і кримінальні проступки, що пов'язані із вибухами, можуть бути класифіковані:

1) залежно від кількості суб'єктів:

– кримінальні правопорушення, вчинені однією особою;

– ті, що вчинені групою осіб (зокрема, групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією);

– кримінальні правопорушення, вчинені за участю особи, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення;

2) залежно від статі злочинця:

– кримінальні правопорушення, вчинені особами чоловічої статі;

– ті, що вчинені особами жіночої статі;

3) залежно від наявності злочинного досвіду:

– кримінальні правопорушення, вчинені особами, які притягалися до кримінальної

відповідальності у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення, пов'язаного з вибухом;

– кримінальні правопорушення, вчинені особами, які мають не зняту судимість за вчинення кримінального правопорушення загально-кримінальної спрямованості;

– ті, що вчинені особами, які раніше не мали кримінального досвіду;

4) залежно від перебування особи у стані сп'яніння:

– кримінальні правопорушення, що вчиняються тверезими особами;

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами у стані алкогольного сп'яніння;

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами у стані наркотичного сп'яніння.

Залежно від кримінально-протиправного результату, кримінальні правопорушення, пов'язані з вибухами, можуть бути класифіковані на такі групи:

– учинення яких завдало матеріальної шкоди потерпілому або групі осіб;

– кримінальні правопорушення, що спричинили фізичну шкоду здоров'ю та життю потерпілих;

– кримінальні правопорушення, що завдали моральної шкоди потерпілим;

– кримінальні правопорушення, що завдали шкоду різного характеру.

За характером мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з вибухом:

– з метою порушення безпекового середовища в державі або на окремій території;

– з мотивів ревнощів або помсти;

– через службову недбалість, що призвела до порушення вимог і правил вибухобезпеки;

– з метою перешкоджання виконанню професійних обов'язків

– з корисливих мотивів, зокрема і на замовлення тощо.

Подана класифікація не є вичерпною та може бути доповнена іншими підставами, однак вона є досить інформативною та може використовуватися під час дослідження проблематики, що спрямована на розроблення криміналістичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами.

1. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році. *Урядовий портал*. URL: https://kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf. (дата звернення: 24.01.2024).

2. Статистична інформація за 2011–2024 роки. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 25.01.2024).

3. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3 (30). С. 160–166.

4. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 538 с.

5. Лисенко В. В. Теоретичні основи тактичних операцій та їх проведення на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 120–124.

6. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 337–334.

Сергій ТУНДАЄВ

ад'юнкт кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ПРОТИДІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЛОЧИННИХ СПІЛЬНОТ ТА ОСІБ, ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ ПІДВИЩЕНОГО ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ

Проблематика оперативно-розшукової протидії діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, в Україні є особливо нагальною, тому їй приділяється значна увага. Це пов'язано з тим, що організована злочинність та діяльність осіб, які перебувають в статусі підвищеного злочинного впливу, завдає негативного впливу на розвиток держави та суспільства. Протидія такому впливу є важливим завданням правоохоронної системи в Україні.

Особливо відчутним негативний вплив організованої злочинності є в сучасному глобалізованому світі, адже відбувається стирання кордонів, а злочини переходять з національного на міжнародний рівень, що ускладнює протидію та подолання проблеми організованої злочинності.

Організована злочинність є складним явищем, на виникнення та розвиток якого впливає безліч факторів. Серед основних причин виникнення організованої злочинності кримінологи, криміналісти та фахівці у сфері оперативно-розшукової діяльності виділяють такі: 1) помилки при регулюванні економічних відносин, наявність тіньової економіки; 2) майнове розшарування суспільства, низька зайнятість, безробіття, втрата громадянами гарантій працевлаштування; 3) низький інтелектуальний і моральний рівень суспільства, соціальна нестабільність і відсутність соціального контролю; 4) послаблення ролі держави та органів державної влади; 5) низька якість кримінального та кримінального процесуального законодавства; 6) лояльне ставлення суспільства до протиправної поведінки; 7) наявність значної частки в суспільстві осіб, які вчинили злочини і правопорушення [1].

Всі ці причини виникнення певною мірою впливають і на процес протидії організованій злочинності та діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу. Відповідно, наявні у фаховій літературі ознаки організованої злочинності та діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу дозволили нам виокремити фактори, що впливають на протидію такій злочинності.

Зокрема, *політичні фактори* впливу, серед яких можна виділити: негативний вплив корупції; присутність осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, в органах державної та місцевої влади, в політичній сфері.

Наявність корупційних зв'язків у більшості організованих груп і практично всіх злочинних співтовариствах в апараті влади й управління, у тому числі в правоохоронних органах. Саме наявність корупційних зв'язків у організованих групах і злочинних співтовариствах є однією з важливих рис сучасної організованої злочинності, що забезпечує не тільки тривале безпечне існування цих груп, але й подальший розвиток. І це цілком зрозуміло, оскільки корумповані чиновники, інші посадові особи й навіть громадські та політичні діячі зраджують інтересам держави і суспільства, усіляко прикривають організовані групи від викриття, постачають службовою інформацією, документами, натискають на органи й осіб, що ведуть боротьбу із цією злочинністю тощо [2, с. 52].

Організаційно-управлінські фактори. Організаційна діяльність з протидії організованій злочинності повинна здійснюватися насамперед з урахуванням таких положень, як: а) чітке розмежування завдань, функцій, компетенції і повноважень між суб'єктами протидії організованій злочинності; б) дотримання верховенства права і законності в організації заходів протидії організованій злочинності; в) відповідальність суб'єктів протидії організованій злочинності перед суспільством і особистістю.

Ефективність діяльності особового складу будь-якого органу, підрозділу залежить

від прийняття і постановки перед виконавцями конкретних, законних, зрозумілих як для процесу виконання, так і для кінцевої мети управлінських рішень. Успішна протидія організованій злочинності залежить від правильного визначення мети і завдань, нормативного регулювання та уміння її практично організувати [3, с. 154–157].

Правові фактори. Назріла суттєва необхідність у прийнятті нового комплексного законодавчого акта, яким може бути новий Закон України «Про основні засади протидії організованій злочинності», у якому доцільно передбачити, зокрема, таке: 1) визначити поняття «організована злочинність»; 2) чітко визначити мету і завдання держави з протидії організованій злочинності; 3) чітко визначити органи, які здійснюватимуть протидію організованій злочинності та їх правовий статус; 4) особливий порядок затримання і тримання під вартою членів злочинних угруповань; 5) участь у протидії організованій злочинності громадських формувань і окремих громадян; 6) міжнародне співробітництво з протидії організованій злочинності; 7) інформаційно-аналітичне, фінансове, матеріально-технічне та науково-дослідне забезпечення протидії організованій злочинності; 8) контроль за дотриманням законності й ефективністю протидії організованій злочинності [3, с. 156–157].

Соціально-культурні фактори, які виявляються в такому:

– завдяки розвитку технологій, засобів комунікації та обміну інформацією і знаннями, злочинні організації не тільки отримали більше можливостей для обміну «злочинним досвідом», а й стали отримувати такий досвід від терористичних організацій, з якими вони все більше починають співпрацювати або перетворюватись одна в одну, внаслідок чого відмінність між ними іноді зникає;

– технологія є ключовим компонентом більшості злочинних дій, що здійснюються організованими злочинними групами в ЄС;

– безпрецедентна міра гнучкості, що виявляється особливою легкістю, з якою злочинці пристосовуються до змін у суспільстві [4].

Отже, на основі аналізу системи протидії діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, виділені основні фактори, що впливають на таку протидію: політичні (корупція, наявність у владі «злочинців в законі», послаблення ролі держави та органів державної влади); організаційно-управлінські (невизначеність суб'єктів протидії організованій злочинності, недосконала система організації їх роботи, відсутність конкретної мети, завдань протидії організованій злочинності та діяльності «злочинців в законі», відсутність ефективної моделі взаємодії між суб'єктами протидії організованій злочинності та діяльності «злочинців в законі»); правові (наявність неточностей та прогалин у нормативно-правових актах, низька якість кримінального та кримінально-процесуального законодавства; потреба внести зміни до законодавства, відповідно до сучасного стану системи протидії організованій злочинності та діяльності «злочинців в законі»); соціально-культурні (технологічний розвиток відкриває більше можливостей для обміну «злочинним досвідом», пристосування «злочинців в законі» до сучасних змін, низький інтелектуальний і моральний рівень суспільства, соціальна нестабільність і відсутність соціального контролю, лояльне ставлення суспільства до протиправної поведінки, наявність значної частки в суспільстві осіб, які вчинили злочини і правопорушення).

Для вдосконалення системи протидії діяльності злочинних спільнот та осіб, що перебувають у статусі підвищеного злочинного впливу, доцільно: ухвалити Закон України «Про протидію організованій злочинності», оновити Стратегію боротьби з організованою злочинністю, відповідно до вимог сьогодення; розробити та впровадити ефективну модель взаємодії суб'єктів протидії організованій злочинності на державному, регіональному та місцевому рівнях; вирішити проблеми, безпосередньо пов'язані з організованою злочинністю (корупція, тіньова економіка); впровадити використання правоохоронцями сучасних технологій при реалізації оперативного-розшукової протидії організованій злочинності.

1. Kramarenko Y. Organized crime as a social system. Characteristics and trends. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Vol. 1 (1). S. 104–116.

2. Конопельський В. Я. Поняття організованої злочинності та її запобігання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Вип. 3. С. 47–52.

3. Доценко О. С. Система організаційних заходів протидії організованій злочинності в Україні. *Правові новели*. 2020. Вип. 11. С. 152–159.

4. Крамаренко Ю. М. Окремі питання використання світового досвіду боротьби з організованою злочинністю у діяльності правоохоронних органів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (111). С. 256–263.

УДК 343.121
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/684-687

Олена ЧОРНА

аспірант кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

НОВИЙ СУБ'ЄКТ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПІДОЗРЮВАНИЙ, ОБВИНУВАЧЕНИЙ, ДО ЯКОГО МОЖЕ БУТИ ЗАСТОСОВАНО ПРИМУСОВЕ ГОДУВАННЯ

У 2022 році, в умовах воєнного стану, в кримінальному процесуальному праві України виник новий суб'єкт судового контролю – особа (підозрюваний, обвинувачений), яка тримається під вартою і до якої може бути застосоване примусове годування.

Хоча безпосередній зв'язок між введенням в Україні режиму воєнного стану та врегулюванням питання примусового годування у кримінальному процесі відсутній, треба зазначити, що держава у важкий для себе час запровадила новелу до кримінального процесуального закону, яка спрямована на підвищення стандартів захисту прав людини і виконання рішення Європейського суду, чим в черговий раз довела свою прихильність принципам демократії та верховенства права.

Проблема примусового годування підозрюваних, обвинувачених та засуджених осіб, які тримаються під вартою та (або) відбувають покарання, містить у собі не тільки правовий, а й світоглядний вимір.

Як слушно зазначає В. Завтур, проблема примусового годування осіб, які відмовилися від вживання їжі в знак протесту проти певного поводження з ними є такою, що виходить далеко за межі суто правової площини та включає низку медичних, етичних, філософських, а подекуди і політичних аспектів [1, с. 165].

Намагання знайти й окреслити шляхи вирішення етичної та юридичної проблематики співвідношення права на життя та заборони катування та піддаванню нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню простежується, зокрема, у Мальтійській декларації Всесвітньої медичної асоціації про ставлення до осіб, які оголосили голодування, яка ґрунтується, зокрема, на принципах поваги права пацієнта самостійно розпоряджатися своїм життям і свободи лікаря щодо прийняття ним рішення про необхідність штучного годування пацієнта [2].

Токійська декларація Всесвітньої медичної асоціації – рекомендації лікарям щодо катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання, пов'язаних з затриманням і триманням під вартою передбачає, що: «Якщо ув'язнений відмовляється від їжі, а лікар вважає, що він здатний сформулювати об'єктивний та раціональний висновок щодо наслідків такої добровільної відмови від їжі, його або її не слід годувати штучно, як зазначено в Мальтійській декларації ВМА про ставлення до осіб, які оголосили голодування. Рішення щодо здатності ув'язненого сформулювати такий висновок має бути підтверджено щонайменше ще одним незалежним лікарем. Лікар повинен пояснити ув'язненому наслідки відмови від їжі» [3].

Водночас аналіз практики ЄСПЛ свідчить імовірно про несприйняття такої нейтральної позиції держави цим судом та спрямованість на ненастання летальних наслідків для особи, яка голодує.

Зокрема, в пункті 41 рішення «Яковлев проти України» Європейський суд зауважив, що коли ув'язнена особа продовжує голодування, це неминуче може призвести до конфлікту між правом особи на фізичну недоторканість за статтею 3 Конвенції та позитивним зобов'язанням Високої Договірної Сторони за статтею 2 Конвенції – конфлікту, невирішеному у самій Конвенції (див. згадане рішення у справі «Невмержицький проти України» (*Nevmerzhitsky v. Ukraine*), пункт 93). Вирішення цього конфлікту ускладнюється ще й тим фактом, що обидві відповідні статті вважаються найбільш фундаментальними положеннями Конвенції та не передбачають відступу від них [4].

Отже, проблематика примусового годування у розрізі практики ЄСПЛ та кримінального процесуального законодавства України полягає, в тому числі, у пошуку

балансу між правом особи на життя та заборонаю тортур і жорстокого поводження в контексті намагання зберегти це життя шляхом застосування примусового годування особи.

У процесуальному контексті процедура вирішення питання про примусове годування підозрюваного (обвинуваченого, засудженого) є, безумовно, питанням судового контролю.

У справі «Яковлев проти України» Європейський суд констатував порушення державою Україна статті 3 ЄКПЛ в частині заборони нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, яке полягало в такому:

- примусове годування ув'язненого, який оголосив голодування на знак протесту проти поводження у виправній колонії, піддало його надмірному фізичному впливу та болю;
- непереконливо доведено існування необхідності застосування примусового годування з медичних міркувань до ув'язненого;
- констатовано недостатні процесуальні гарантії у зв'язку з відсутністю законодавчого регулювання та неефективністю судового контролю [4].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) прямо не регулював питання примусового годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою, до 2022 року.

Згідно з частиною 3 статті 116 Кримінально-виконавчого кодексу України в редакції Закону від 06.09.2016 № 1488-VIII «примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Примусове годування може бути застосовано лише на підставі рішення суду, прийнятого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад здоров'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю» [5].

Однак проблема полягала в тому, що кримінальний процесуальний закон на той час не містив чітких вказівок щодо підстав та порядку прийняття такого судового рішення.

Аналіз судової практики свідчить, що суд, при розгляді подання начальника виправного закладу, де утримується засуджений, керувався статтями 537, 539 КПК України, посилаючись на пункт 7 частини 1 статті 537 КПК, згідно з яким питання про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення вирішувалося в порядку виконання вироків згідно з частиною 2 статті 539 цього Кодексу [6].

Як доказ необхідності застосування примусового годування суд приймав відповідний медичний висновок, міг допитати лікаря (як правило, тюремного), який оглядав засудженого та складав такий висновок.

Отже, суд розглядав примусове годування засудженої особи фактично як різновид примусового лікування. Ухвала суду про примусове годування не мала строку дії; термін здійснення примусового годування був не визначений, отже, примусове годування могло тривати довгий час.

При цьому треба зазначити, що питання здійснення примусового годування підозрюваного, обвинуваченого, щодо яких обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою, не мало жодного нормативного врегулювання, було такою собі «сірою зоною», що могло бути підґрунтям для певного свавілля з боку держави.

З метою усунення законодавчої прогалини, на яку посилався Європейський суд у рішенні «Яковлев проти України», Законом України від 29 липня 2022 року № 2429-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб які тримаються під вартою, заходів примусового годування» параграф 1 глави 18 КПК доповнений статтею 206⁻¹ «Ухвала слідчого судді, суду про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою» [7].

Частина 1 статті 206-1 КПК визначає, що до підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою і який заявив про відмову від прийняття їжі, може бути застосовано примусове годування на підставі ухвали слідчого судді, суду. Застосування примусового годування без ухвали слідчого судді, суду забороняється [8].

Законом України від 19.07.2022 № 2428-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування» внесені відповідні зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» [9].

Зокрема, статтю 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» доповнено; законодавець зазначив, що примусове годування має на меті гуманне ставлення до особи, взятої під варту, її прав, честі і гідності та не допускає будь-якого приниження чи тортур

стосовно такої особи [9].

Аналогічну за змістом норму містить й частина 3 статті 116 Кримінально-виконавчого Кодексу України стосовно засудженого у новій редакції [9].

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 року № 385 «Про затвердження Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі» визначені організаційні засади застосування до цих осіб заходів примусового годування [10].

Пункт 14 цього Порядку передбачає, що примусове годування здійснюється з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Примусове годування особи, яка відмовляється від прийняття їжі, проводиться виключно у присутності лікаря, який здійснює нагляд за такою особою, та має на меті гуманне ставлення до особи, яка відмовляється від прийняття їжі, дотримання її прав, зокрема на повагу до честі і гідності, та не допускає будь-якого приниження чи тортур такої особи [10].

Нормативне закріплення повноважень з розгляду клопотань про примусове годування слідчим суддею, судом є, безперечно, позитивним явищем і посиленням функції судового контролю.

Однак серед юридичної спільноти, зокрема серед адвокатів та правозахисників, таке нормативне врегулювання щодо примусового годування викликало досить неоднозначну реакцію.

Зокрема, О. Тубелець зазначає, що законодавче встановлення строку дії ухвали до 30 днів, а також механізму її продовження, по суті, прирівнює медичне втручання до заходу кримінально-процесуального примусу, де рішення ухвалює не лікар, а прокурор та слідчий суддя або суд. На її думку, судовий контроль мав би полягати у фіксуванні факту необхідності та своєчасності такого примусового втручання з метою запобігання його безпідставності та надмірності [11].

На нашу думку, аналіз статті 206-1 КПК дозволяє зробити попередній висновок, що законодавець все ж намагався врахувати рекомендації міжнародних організацій з врегулювання цієї проблеми.

Тож частина 2 статті 206-1 КПК передбачає, що клопотання про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою, та матеріали, якими таке клопотання обґрунтовується, подаються прокурором на підставі відомостей, отриманих від установи попереднього ув'язнення, закладу охорони здоров'я, до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого утримується підозрюваний, обвинувачений. Зазначене клопотання повинно містити стислий виклад обставин, що передували відмові від прийняття їжі та голодуванню.

До клопотання обов'язково додається висновок лікаря про те, що підозрюваному, обвинуваченому, який заявив про відмову від прийняття їжі, загрожує значне погіршення стану здоров'я та є очевидна загроза його життю, що підтверджується відповідними медичними документами, які містять результати лабораторних, інструментальних та інших необхідних досліджень [8].

Абзац 5 частини 3 статті 206-1 КПК передбачає, що за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, стосовно якого вирішується питання про примусове годування, або його захисника слідчий суддя, суд уповноважений викликати іншого лікаря для встановлення стану здоров'я підозрюваного, обвинуваченого та існування очевидної загрози його життю, спричиненої відмовою від прийняття їжі, та забезпечити лікарю можливість ознайомитися з матеріалами, якими обґрунтовується необхідність примусового годування. У такому разі слідчий суддя, суд відкладає розгляд клопотання на строк, необхідний для явки лікаря, але не більше ніж на 24 години [8].

Отже, конструюючи правову норму таким чином, на нашу думку, законодавець намагався втілити в законі принципи, зазначені, зокрема, у п. 2.5. Мальтійській декларації Всесвітньої медичної асоціації про ставлення до осіб, які оголосили голодування в тій частині, що пацієнт має право дізнатися професійну думку іншого лікаря щодо стану свого здоров'я і наслідках голодування, відповідно, слідчий суддя, суд також почує думку іншого лікаря перед тим, як ухвалювати рішення про примусове годування або відмовити у задоволенні такого клопотання [2].

Щодо кола учасників розгляду такого клопотання слідчим суддею судом, то науковці також мають низку застережень.

Зокрема, І. Гловюк цілком слушно наполягає на тому, що участь підозрюваного, обвинуваченого при розгляді таких клопотань, принаймні дистанційна, повинна визнаватись

обов'язковою [12, с. 378].

В. Завтур зазначає, що видається нелогічною відсутність у переліку учасників розгляду клопотання лікаря, під наглядом якого перебував підозрюваний, обвинувачений, оскільки саме цей учасник судово-контрольного провадження здатен надати максимально повну інформацію про стан здоров'я свого пацієнта та обґрунтувати необхідність примусового годування [1, с. 169].

На нашу думку, доцільно визнати також обов'язковою участь захисника, враховуючи апріорі вразливе становище особи, яка відмовилася від прийняття їжі, для чого треба внести відповідні зміни до статті 52 КПК.

Наразі судова практика по цій категорії справ є абсолютно незначною за кількістю і наведена однією справою, отже, зробити релевантну вибірку та проаналізувати певні особливості їх розгляду не вбачається за можливе [13].

З огляду на викладене можна зробити висновки, що законодавче врегулювання питання примусового годування у кримінальному процесі у 2022 році є:

- 1) знаковою правовою новелою, спрямованою на підвищення стандартів дотримання прав людини й на виконання рішення Європейського суду з прав людини;
- 2) розширенням меж судового контролю у кримінальному процесі;
- 3) видом попереджувального судового контролю у разі ухвалення рішення слідчим суддею про застосування примусового годування до особи, яка тримається під вартою.

1. Завтур В. А. Процесуальний порядок розгляду та вирішення слідчим суддею та судом клопотань про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою: питання законодавства та перспектив його удосконалення. *Нове українське право*. 2023. Вип.1. С. 164–171. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.21> (дата звернення - 04 березня 2024 року)

2. WMA Declaration of Malta on Hunger Strikers. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-malta-on-hunger-strikers/> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

3. WMA Declaration of Tokyo – Guidelines for Physicians Concerning Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in Relation to Detention and Imprisonment. URL: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-tokyo-guidelines-for-physicians-concerning-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading-treatment-or-punishment-in-relation-to-detention-and-imprisonment/> (дата звернення - 04 березня 2024 року).

4. Yakovlyev v. Ukraine App. no. 42010/18. 8 December 2022. ECtHR. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-221265%22%5D%7D> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України в ред. станом на 07.10.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/ed20161007#Text>

6. Ухвала Ізяславського районного суду Хмельницької області від 31 січня 2018 року, судова справа № 675/254/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71943450> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування : Закон України від 19 липня 2022 року № 2429-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2429-20#Text> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування до засуджених та осіб, які тримаються під вартою, заходів примусового годування : Закон України від 19.07.2022 № 2428-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2428-20#n7> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

10. Про затвердження Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

11. Тубелець О. Практика примусового годування в контексті реалізації статті 3 Конституції України. *LexInform. Юридичні новини України. Онлайн-платформа*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/praktyka-prymusovogo-goduvannya-v-konteksti-realizatsiyi-statti-3-konstytutsiyi-ukrayiny/> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

12. Аленін Ю. П., Багрий М. В., Благута Р. І. Науково-практичний коментар до Розділу II Кримінального процесуального кодексу України «Заходи забезпечення кримінального провадження» / за ред. І. В. Гловюк. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 440 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5073> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

13. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 03 лютого 2023 року, судова справа № 461/192/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108781575> (дата звернення: 04 березня 2024 року).

УДК 343.985

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/688-690

Тейюб АБДУЛЛАСВ

курсант навчальної групи 103
факультету № 1

Аліна ПІДДУБНА

доцент кафедри кримінального
процесу та організації досудового
слідства факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ІНШИМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Належна взаємодія органів досудового розслідування під час розслідування воєнних злочинів з іншими учасниками кримінального провадження є необхідною запорукою правильності, швидкості, належності складання процесуальних документів та, в цілому, розслідування кримінальних проваджень. Досліджувана взаємодія це процес безпосереднього та опосередкованого впливу учасників кримінального провадження один на одного, направлений на організацію та здійснення досудового розслідування воєнних злочинів. Зважаючи на попередній досвід слідчих у документуванні воєнних злочинів, можна стверджувати, що запорукою швидкості є тісна та належна взаємодія слідчих з іншими органами та підрозділами.

З метою удосконалення взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, діє Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [1]. Крім того, спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» від 09.03.2022 № 177/450/46 визначено механізм взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України, порядком дій працівників закладів охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи та уповноважених працівників органів та підрозділів Національної поліції України під час перевірки обставин смерті людини під час дії воєнного стану на території України [2].

Також з метою удосконалення організації та взаємодії під час розслідування воєнних злочинів слідчі Національної поліції, за сприянням Консультативної місії Європейського Союзу в Україні, пройшли комплексне навчання в Гаазі для вдосконалення вмінь та навичок досудового розслідування злочинів, скоєних в умовах збройного конфлікту [3].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій у зв'язку з розслідуванням воєнних злочинів органи досудового розслідування взаємодіють з різними органами та підрозділами, а саме:

- ДСНС (пожежогасіння, встановлення причин займання, організація розмінування території);
- ЗС України та ТРО ЗС України (виявлення диверсійних груп, трупів загиблих військовослужбовців, воєнної техніки окупантів);
- органи місцевого самоврядування (організація взаємодії, комунікація, робота з населенням);
- експерти та спеціалісти (забезпечення максимальної фіксації наслідків воєнних злочинів, встановлення завданих збитків, виявлення та вилучення залишків зброї та боєприпасів, що призвели до руйнувань, їх безпечно переміщення для зберігання, використання відповідного спецтранспортом; з метою проведення заходів з розмінування,

надання консультації та оцінки орієнтовної вартості шкоди, відповідних військових частин залучаються спеціалісти з питань застосування ракетних військ, артилерії, військової авіації та вибухотехнічних служб);

– СБ України (здійснення досудового розслідування, отримання доручень, планування, тощо);

– ЗМІ та волонтери (висвітлення допустимої та належної інформації, допомога та робота з постраждалими, населенням, пошук родичів, тощо) [4].

Більшість зареєстрованих кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів в Україні потребують проведення низки експертиз та використання досвіду міжнародного кримінального та гуманітарного права. Зокрема, розслідування воєнних злочинів неможливо проводити без залучення експертів експертної служби МВС України, оскільки проведення різноманітних експертиз є необхідною складовою кримінальних проваджень, зокрема: судової вибухотехнічної, балістичної, військової, судової будівельно-технічної експертиз. Крім того, за інформацією офісу Генерального прокурора, завдяки міжнародній взаємодії, за сприянням Міжнародного кримінального суду, найближчим часом в Україні буде працювати найсучасніша лабораторія, що проводитиме експертизи (балістичні, вибухотехнічні, хімічні, тощо), пов'язані з воєнними злочинами, здійсненими російською федерацією [5]. Також у межах роботи Міжнародної ради експертів із питань розслідування злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, започатковано новий напрям – протидія злочинам проти довкілля, оскільки станом на 06 березня 2024 року здійснюється вже понад 200 кримінальних проваджень у сфері охорони довкілля, пов'язаних зі збройною агресією, з яких 15 кваліфіковані як екоцид [6]. Зокрема, французькі експерти надали українським правоохоронцям мобільну ДНК-лабораторію, яка була вперше протестована в місті Ізюм, Харківської області після звільнення міста у вересні 2022 року [7]. Така практика вказує на те, що українські прокурори інтегрують міжнародну експертну допомогу у національну систему експертології.

Крім того, можна виділити таку форму застосування експертом спеціальних знань у кримінальному провадженні, як його безпосередня участь у проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, консультування сторони кримінального провадження, слідчого судді та суду з питань, які стосуються призначення експертизи, а також діяльність зі встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушень.

Отже, можна зробити висновок, що залучення інших учасників кримінального провадження, зокрема експертів та спеціалістів для швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування й документування воєнних злочинів, є важливим елементом. Водночас порушені питання взаємодії та залучення різноманітних експертів та спеціалістів вимагають подальшого дослідження, удосконалення з урахуванням постійних змін умов воєнного стану, тому пропонуємо учасникам конференції взяти участь в обговоренні порушених питань.

1. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

2. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#n7>

3. Слідчі Нацполіції пройшли в Гаазі навчання з розслідування воєнних злочинів. *Укрінформ*. 19.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3775791-slidci-nacpolicii-projsli-v-gaazi-navcanna-z-rozsliduvanna-voennih-zlociniv.html>

4. Піддубна А. В. Організаційно-правові аспекти взаємодії слідчого з органами та підрозділами в умовах воєнного стану : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Київ, 18 листоп. 2022 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2022. С. 81–84.

5. В Україні з'явиться сучасна лабораторія для проведення експертиз щодо воєнних злочинів. *Укрінформ*. 14.03.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3682243-v-ukraini-zavitsa-sucasna-laboratoria-dla-provedenna-ekspertiz-sodo-voennih-zlociniv.html>

6. Документування воєнних злочинів, які спричиняють шкоду довкіллю, стане окремим напрямом роботи Міжнародної ради експертів. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prityagnennya-do-vidpovidalnosti-za-vojenni-zlocini-proti-dovkilliya-stane-okremim-napryamom-roboti-miznarodnoyi-radi-ekspertiv>

7. Міжнародна підтримка розслідувань воєнних злочинів. *Юридична газета. Всеукраїнське*

професійне юридичне видання. 29.03.2023. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investitsiyi/mizh-narodna-pidtrimka-rozsliduvan-voennih-zlochiv.html>

8. Абрамський С. Є., Юхно О. О., Фоміна Т. Г. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посіб. Вид. 2-е, допов. і перероб. Харків : ФОРМ, 2019. 209 с. (Бібліотека слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу).

УДК 343.982.34

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/690-691

Катерина БАБАК

курсант III курсу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Ганна БІДНЯК

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАПІЛЯРНИХ ВІЗЕРУНКІВ

Дактилоскопична експертиза визначається як процес ідентифікації особи за слідами її рук, залишеними на місці події. Цей метод є важливою складовою трасологічної експертизи, яка входить до складу криміналістичної експертизи, що становить частину судової експертизи у кримінальному процесі.

Коли версія про особу, яка залишила слід, ще не висунута або якщо слідчий прагне визначити наявність невидимих чи слабковидимих слідів на предметах обстановки місця події, експерта може питати про можливість ідентифікації особи через такі сліди. Дактилоскопична експертиза вирішує також ряд завдань, пов'язаних із визначенням механізму утворення сліду, структурою руки, що його залишила, і іншими характеристиками слідоутворювального об'єкта [1, с. 7].

Фактичною підставою для проведення дактилоскопичної експертизи є необхідність отримання спеціальних знань у галузі дактилоскопії для розкриття обставин, важливих для кримінального розслідування. Юридичною підставою є процесуальний документ, такий як постанова чи ухвала, що призначає експертизу, або договір з експертом чи експертною установою захисту, в якому зазначаються реквізити, питання для експерта та об'єкти дослідження [3, с. 59].

Згідно зі статтею 26 Закону «Про Національну поліцію», поліція здійснює збір, зберігання та обробку мультимедійної інформації та біометричних даних осіб, щодо яких було застосовано адміністративне чи законне затримання, а також осіб, яким повідомлено про підозру в скоєнні кримінального правопорушення [4].

Дослідження папілярних ліній рук з метою ідентифікації особи є складним і важливим завданням у межах дактилоскопичної експертизи. Об'єктами дослідження є сліди пальців та (або) долонь, а також речові докази, на яких можуть бути виявлені або підозрювані сліди рук.

Експертиза може включати аналіз копії сліду на слідокопіювальній плівці, дослідження зліпка об'ємного сліду або аналіз масштабного фотознімка сліду. До кола осіб, що перевіряються, можуть входити навіть ті, хто не має причетності до злочину, але мали можливість залишити сліди на місці події, такі як мешканці квартири, де сталася крадіжка. Визначення того, що слід залишено конкретною особою, допомагає виключити непотрібні підозрювані та зайві експертизи [1, с. 44].

Експерт детально оглядає об'єкти дослідження, отримані для проведення експертизи, та відповідає на запитання, яке поставила посадова особа при призначенні експертизи, шляхом складання експертного висновку. Цей висновок є важливим етапом у

встановленні особи, що залишила слід, та може визначати подальший процес кримінального розслідування [3, с. 20].

Відбір дактилоскопічних зразків є невід'ємною частиною криміналістичних досліджень, проте, як будь-який процес, він піддається можливості виникнення помилок. Ці помилки можуть виникнути на різних етапах відбору дактилоскопічних зразків та їх подальшого аналізу [3, с. 72].

Однією з найбільш поширених помилок є неправильний вибір об'єктів для дослідження. Не завжди вдається визначити належність сліду конкретній особі або точно визначити місце його отримання. Це може призвести до неправильних результатів і втрати дорогоцінного часу та ресурсів.

Чинне законодавство не встановлює обмежень стосовно використання традиційних технологій отримання зразків чи інновацій в цьому аспекті. З погляду кримінального процесуального закону не важлива технологія отримання зразків. Вирішальним є одержання якісних даних, що відповідають вимогам належності, допустимості й достовірності. У науковій літературі досить повно розкрито питання щодо сталих та сучасних способів виявлення та вилучення слідів пальців рук (долоней), а також техніка дактилоскопіювання як живих осіб, так і трупів. Зокрема, С. А. Разумов наголошує на традиційній процедурі отримання зразків відбитків пальців рук за допомогою скла, гумового валика та друкарської фарби, який використовується в практичних підрозділах як раніше, так і в цей час [5; 6]. Але сьогодні все частіше ведеться застосування новітніх методик дактилоскопіювання, наприклад, за допомогою дактилоскопічних сканерів.

Ще однією серйозною помилкою, яка може негативно вплинути на результати проведеного експертного дослідження, є неправильне зберігання та маркування дактилоскопічних зразків. Неналежна обробка та зберігання може призвести до втрати якості слідів, змін їх структури або навіть повного знищення. Це ускладнює подальший аналіз та порівняння з іншими зразками.

Ключовою є уважність і професійна підготовка фахівців, які займаються відбором та аналізом дактилоскопічних зразків. Неправильні висновки можуть вплинути на рішення кримінального провадження та призвести до серйозних наслідків. Тому важливо надавати належну увагу кожному етапу процесу, щоб уникнути потенційних помилок та забезпечити точність та надійність результатів.

1. Баранова Н. О. Актуальність дактилоскопічної експертизи під час воєнного стану в Україні : зб. наукових матеріалів LXXXIII міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції «Напрями науково-технічної роботи для 406 підтримки економіки під час воєнного стану» 18 квітня 2022 року. URL: <http://surl.li/hxrga>

2. Гончаренко В.Г., Гора І.В. Експертиза в судочинстві України: наук.-практ. посіб. К. : Юрінком Інтер. 2015. 504 с.

3. Савчук Т. І., Костюкова Т. С., Грецьких І. А. Проблеми та перспективи криміналістичного дослідження слідів дактилоскопічного походження. *Право і безпека*. 2020. Вип. 78(3). С. 109–113. doi: 10.32631/pb.2020.3.14.

4. Сокальський С. П. Історія та теоретичні основи дактилоскопічних досліджень. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів Всеукр. науково-практ. конф. з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко. Київ, 2018. С. 323–326.

5. Бідняк Г. С. Отримання зразків папілярних візерунків: реалії та перспективи. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (01 грудня 2017) / Харківський національний внутрішніх справ. Харків, 2017. С. 269–272.

6. Разумов Е. А. Практичне керівництво з криміналістики : учб.-практ. посіб. / під ред. І. П. Красюка. ООО «Еліт Принт», 2011. 465 с.

УДК 343.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/692-693

Ангеліна ВОЛКОВА

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Олексій БОЙКО

доцент кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Основним джерелом правового регулювання кримінального процесу в Україні є Кримінальний процесуальний кодекс, який був ухвалений у 2012 році [1]. За роки його застосування в процесуальній діяльності в нього внесено понад 120 змін і доповнень, навіть зараз в умовах воєнного стану постійно вносяться певні зміни та доповнення процесуального законодавства з метою спрощення виконання процесуальних дій.

З моменту введення воєнного стану на всій території України в Кримінальний процесуальний кодекс України було внесено суттєві зміни [2]. Здійснення кримінального провадження передбачає досить вагоме збільшення процесуальних можливостей сторони обвинувачення та спрощення виконання ряду процедур під час дії воєнного стану. Отже, спробуємо проаналізувати зміни, які було ухвалено з метою поліпшення виконання процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень уповноваженими на те особами для того, щоб дійти висновку, які ж зміни відбулися в умовах воєнного стану.

14 квітня 2022 року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», в якому вказані особливості щодо здійснення провадження в умовах воєнного стану (ст. 615 КПК України).

Стосовно *внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань* (далі – ЄРДР), положення п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК України встановлено, що у разі коли відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР, слідчий або прокурор може винести постанову про початок досудового розслідування. За першої можливості відомості про початок досудового розслідування повинні бути внесені до ЄРДР.

В інформаційному листі Верховного Суду «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 1/0/2-22 від 03.03.2022 року визначено, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР інформація про реєстрацію кримінального правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені у ч. 5 ст. 214 КПК України. Така постанова вважається фактом початку досудового розслідування та може бути підставою для розгляду відповідних клопотань [3].

Відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України розширено повноваження прокурорів шляхом надання окремих повноважень слідчого судді щодо: приводу – ст. 140 КПК України; тимчасовий доступ до речей і документів – ст. 163, ст. 164 КПК України; щодо зміни або застосування запобіжних заходів – ст. 186 КПК України; дозвіл на затримання з метою приводу – ст. 189, 190 КПК України; строки досудового розслідування – ст. 219, 249 КПК України [1].

Варто відмітити, що перелік таких повноважень керівників органів прокуратур стосуються всіх кримінальних правопорушень без винятку. Водночас той перелік, що міститься у ст. 615 КПК України, стосується виключно повноважень прокурора щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком до одного місяця.

У ч. 3 ст. 615 КПК України зазначено, що рішення які прийняті прокурором у випадку та порядку, передбаченого вказаною статтею, за першої можливості, невідкладно

повинен бути повідомлений прокурор вищого рівня, та відповідний суд, не пізніше 10 днів з дня повідомлення. Таким чином, можна дійти висновку, що прокурори відповідно до положень ст. 615 КПК України повинні повідомляти про прийняті ними рішення та подавати копії відповідних документів до місцевих судів, у межах територіальної юрисдикції яких вчинено кримінальне правопорушення.

Обчислення строку надання копій відповідних рішень прокурора повинно здійснюватися відповідно до положень ч. 3, 5–7 ст. 115 КПК України. Скарги щодо рішень, дій чи бездіяльності керівників органів прокуратур, що приймалися або вчинялися на виконання повноважень, зазначених у ч. 1 ст. 615 КПК України, розглядаються слідчим суддею того суду, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування, а у разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя, найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя або іншого суду, який визначено в порядку, передбаченому законодавством.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України у невідкладних випадках до винесення постанови про початок досудового розслідування дізнавач, слідчий, прокурор має право провести огляд місця події. Тимчасом як законодавцем у абзаци 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено вилучення з ч. 1 ст. 106 КПК України обов'язку зі складання слідчими або прокурорами, які проводять відповідні процесуальні дії, протоколу під час їх проведення або після їх закінчення, та надання можливості технічної фіксації процесуальної дії доступним технічним засобом з подальшим складанням протоколу процесуальної дії не пізніше 72 годин з моменту її завершення, коли немає можливості скласти процесуальні документи про процес та результати слідчих дій або інших процесуальних дій.

Відповідно до п. 4 ст. 223 КПК України проведення СРД у нічний час (із двадцять другої години до шостої години) не допускається за винятком невідкладних випадків, а також крім здійснення кримінального провадження в порядку, встановленого ст. 615 КПК України. Отже, слідчі та прокурори можуть проводити СРД в умовах воєнного стану цілодобово.

Також під час обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучити понятих об'єктивно неможливо або, що пов'язане з потенційною небезпекою для їх життя та здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без їх залучення. У такому випадку процес і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи обов'язково фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису згідно встановленого порядку. Така практика є дуже небезпечною, оскільки забезпечити захист особи в якій проводиться обшук, майже неможливо. Також проблемою є питання щодо забезпечення участі адвоката при проведенні обшуку в комендантський час.

Отже, на основі вищевикладеного, можна зробити такі висновки: у зв'язку з постійними бойовими діями на території України, ракетними обстрілами з боку російської федерації та іншими обставинами, що утворюють складнощі у проведенні ефективного досудового розслідування та судового розгляду, саме тому для подолання цих складнощів Кримінально-процесуальний кодекс був доповнений ст. 615 КПК України, окремі положення якої нами були проаналізовані. Але з метою поліпшення подальшої діяльності, а саме виконання процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень в умовах воєнного стану, необхідно і надалі здійснювати ретельні наукові дослідження у цьому напрямі. Оскільки вони є перспективними, а також необхідними, адже обрана проблематика є малодослідженою, і як висновок, є можливість надання пропозицій стосовно правового регулювання кримінального процесу в умовах воєнного стану, які можуть бути враховані законодавцем.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provadhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

УДК 343.102:341.322.5
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/694-695

Альберт ВОЛЬТОБРИСОВ
студент ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СЛІДЧІ ДІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ ВІЙНИ: ФІКСАЦІЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РФ

На сьогодні питання документування та притягнення до відповідальності за воєнні злочини набуває особливої актуальності, оскільки щодня ми стаємо свідками численних порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних під час збройного конфлікту. Російська федерація, систематично застосовуючи тактику «терору» проти цивільного населення, здійснює акти агресії, що вимагають негайного реагування та об'єктивного розслідування не тільки в межах національного, а також міжнародного рівня. Важливість таких дій зумовлена не лише потребою встановлення справедливості та забезпеченням правосуддя для жертв, але й необхідністю запобігання подальшим злочинам та відновленням миру та безпеки в республіці. Співпраця України з міжнародними організаціями, зокрема з Міжнародним кримінальним судом, є ключовим кроком на шляху до досягнення цих цілей, акцентуючи на міжнародному вимірі правосуддя і необхідності притягнення до відповідальності тих, хто стоїть за вчиненням воєнних злочинів. За даними офісу Генерального прокурора, тільки з 24 лютого 2022 року по 13 жовтня 2022 року правоохоронними органами України зареєстровано 60 101 злочин, які являють собою порушення законів і звичаїв війни, що пов'язані з військовою агресією РФ проти України. Зазначені воєнні злочини призвели до загибелі 7 938 цивільних осіб (у тому числі 430 дітей) та поранення 10 897 цивільних осіб (у тому числі 820 дітей) [1].

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає процедури та правила, які регулюють проведення слідчих дій, процесуальне оформлення матеріалів справ, а також умови та основи для співпраці з міжнародними організаціями, включаючи Міжнародний кримінальний суд. Важливим аспектом КПК є встановлення особливостей досудового розслідування під час воєнного стану, що дозволяє адаптувати процесуальні дії до умов війни та забезпечити ефективне розслідування злочинів, скоєних у таких умовах.

Перед обговоренням процедур слідчих дій, необхідно чітко визначити та відрізнити термінологію, пов'язану з поняттями «військовий злочин» та «воєнний злочин», оскільки ці терміни не є взаємозамінними. Воєнний злочин – це порушення законів та звичаїв війни, отже належать до сфери виключно міжнародного кримінального права. Це означає, що розгляд справ про вчинення воєнних злочинів не можуть здійснювати українські суди, а виключно міжнародні [2]. Щодо військового злочину, то вони передбачені розділом XIX Кримінального кодексу України. Справи про притягнення до відповідальності за вчинення військових злочинів розглядають місцеві суди загальної юрисдикції [3].

Станом на 2024 рік в Україні вже створено низку цифрових платформ і застосунків, що суттєво спрощують збирання доказів військових злочинів РФ та полегшують роботу слідчих: 1) портал Russian War Criminals (shtab.net); 2) Застосунок eyeWitness to Atrocities; 3) платформа War Crimes – за підтримки офісу Генерального прокурора України; 4) чат-бот War Crime Міністерства юстиції України; 5) чат-бот Держекоінспекції для документування злочинів проти довілля; 6) чат-бот TRIBUNALUA@tribunal_ua_bot; 7) портал «Культурні злочини» для збору доказів руйнування російською армією історичних та культурних пам'яток; 8) проєкт «росія заплатить» для документування матеріальних збитків [4].

Згідно з правовими звичаями, КПК та іншими процесуальними діями слідчі дії базуються на зборі юридичних доказів (інформація, допустима в суді). Основні види доказів в цьому питанні є речові докази, показання свідків, висновок експерта, письмові докази, відкриті джерела інформації, зображення тощо. Згідно з КПК, доказ є належним, якщо: 1)

стосується предмета доказування, тобто конкретного воєнного злочину; 2) допомагає довести один або декілька елементів складу воєнного злочину; 3) має належну вагу/валідність (в тому числі через його оформлення відповідно до визнаних стандартів); 4) відповідає критерію неупередженості (максимально чітко висвітлює факти, не містить оціночних суджень та інших елементів, що провокують емоційну прихильність) [3].

Щодо фіксації та документування в інтернет-просторі, то якщо ми зберігаємо метадані, то слідчий повинен це робити згідно з протоколом «Берклі». А отже, можна викласти процедуру: 1) заводиться окрема коренева тека (папка). Наприклад, «3454354 Обстріл ...»; 2) далі в нашій папці зберігаються: фотодокази (в окремій папці); відеодокази (в окремій папці); інтернет-сторінки у форматі PDF та HTML; журнал документування (текстовий документ) короткий опис справи.

Щодо фіксації злочину в інших умовах, то це може бути фотофіксація, відеофіксація, збір речових доказів, збір даних по свідках, складання схем справи. Для того щоб інформація стала доказом, необхідно фіксувати таку інформацію: коли: дата і час зйомки; де: локація, GPS координати; що: те, що показано в кадрі, відповідає дійсності; хто: особа, яка зняла кадри на камеру; закінчити оформлення згідно з КПК України.

Згідно з вищевикладеним, можна зробити висновок, що процес документування та притягнення до відповідальності за воєнні злочини в сучасних умовах збройного конфлікту вимагає від правоохоронних органів не лише високого рівня професіоналізму та спеціалізованих знань, але й здатності ефективно застосовувати сучасні технології для збору, зберігання та аналізу доказів. Інтеграція цифрових платформ та застосунків у процесуальну практику є важливим кроком до підвищення ефективності розслідувань, що сприятиме швидкому та об'єктивному встановленню істини й забезпеченню правосуддя. Співпраця України з міжнародними організаціями, зокрема з Міжнародним кримінальним судом, є ключовою для забезпечення міжнародної підтримки та визнання у справі притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за вчинення воєнних злочинів.

1. Новини Офісу Генерального прокурора. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 06.03.2024).

2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: заг. курс / Координатор Е. Кюстер. Женева, Швейцарія: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** (дата звернення: 06.03.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.03.2024).

4. Воєнні злочини та їх документування. *Безоплатна правова допомога*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/voyenni-zlochyny-ta-yih-dokumentuvannya/> (дата звернення: 06.03.2024).

УДК 343.102/137.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/695-698

Марина ВОРОТНИК
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Юлія МАРІНА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ СВІДКІВ ТА ПОТЕРПІЛИХ

Допит – це звичайна слідча дія, за допомогою якої уповноважена особа отримує та перевіряє відомості, що мають значення для справи. Допит окремих учасників кримінального провадження має свою специфіку, яка визначається психологічними особливостями особистості допитуваного, а також його роллю в процесі розслідування. Особлива увага

приділяється допиту неповнолітніх учасників кримінального провадження.

Зокрема, у Пекінських правилах містяться положення, згідно з якими компетентні державні органи повинні «поважати правовий статус неповнолітнього, сприяти його благополуччю та уникати заподіяння шкоди, беручи до уваги обставини справи» [5].

Тому органи, які працюють з неповнолітніми, зобов'язані докладати всіх зусиль для забезпечення прав неповнолітніх.

Під час досудового розслідування слідчий, прокурор може стикатися з різними статусами неповнолітніх у конкретному кримінальному провадженні, наприклад, неповнолітній підозрюваний, неповнолітній свідок, неповнолітній потерпілий.

У більшості випадків неповнолітні порівняно з дорослими мають обмежений кругозір, малий життєвий досвід, підвищену сугестивність, емоційність. Їм не вистачає професійних знань, критичного ставлення до того, що відбувається, вміння правильно оцінювати свої вчинки. З огляду на це ефективність встановлення всіх необхідних обставин під час допиту залежить від грамотного проведення слідчої дії, у тому числі шляхом вибору правильної тактики допиту. На думку В. М. Ковбаси, слідчий повинен добре знати психологічні особливості особистості неповнолітніх і враховувати їх при виборі тактичних прийомів проведення з ними тієї чи іншої слідчої дії [3].

Готуючись до допиту неповнолітнього, слідчий повинен: врахувати статеві та вікові особливості допитуваного, ретельно продумати місце і час проведення слідчої дії, детально вивчити відомості про особу неповнолітнього, продумати необхідні запитання, визначити коло осіб, які беруть участь у допиті.

Наука виділяє такі групи неповнолітніх залежно від віку та розумового розвитку: немовлята (від народження до 1 року), раннє дитинство (від 1 до 3 років), дошкільний вік (від 3 до 7 років), молодший шкільний вік (від 7 років до 11 років), підлітки (від 11 до 14–15 років), старший шкільний вік (від 14–15 до 17–18 років) [3].

Така класифікація вікових періодів дозволяє виділити і використовувати певні тактичні прийоми отримання інформації.

Водночас деякі вчені, до яких належать П. Давидюк та Б. Киричук, вважають показання дітей абсолютно недостовірними [1]. Наявна й протилежна думка з цього питання, прихильники якої кажуть, що діти віком від 7 до 9 років є найправдивішими свідками, яким не властиві ненависть, честолюбство, підступність, віросповідання та стан П. Давидюк вважає, що дитину можна допитати незалежно від віку, за умови, що предмет допиту їй зрозумілий [1].

Враховуючи необізнаність дитини щодо функцій судово-слідчих органів, слідчому доцільно інформувати допитуваного про свої повноваження, пояснити йому також, хто і навіщо бере участь у слідчій дії. Таке уважне ставлення до дитини – ще один крок до завоювання її довіри. Більше, ніж дорослі, неповнолітні потребують докладного пояснення того, що від них вимагається. Слідчому потрібно неквапливо, у зрозумілих виразах розтлумачити допитуваному його права та обов'язки. Попередження про відповідальність неповнолітніх має бути особливо ґрунтовним та супроводжуватись необхідними поясненнями. Потерпілі та свідки, які не досягли 16-річного віку, про відповідальність не попереджаються, проте слідчий повинен вказати їм на моральний та громадянський обов'язок надання правдивих свідчень [1].

Незважаючи на психологічні аспекти, які треба враховувати під час допиту неповнолітніх, необхідно дотримуватись вимог процесуального законодавства.

Тож треба пам'ятати, що особам, які не досягли 16 років, роз'яснюється обов'язок давати правдиві показання, не попереджаючи про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та завідомо неправдиві показання. На практиці ці вимоги закону часто ігноруються, неповнолітніх перед допитом попереджають про кримінальну відповідальність за неправдиві показання, що є неприпустимим [4].

Під час допиту неповнолітніх свідків не треба забувати про строки, визначені ст. 226 КПК України, а також те, що допит малолітнього або неповнолітнього проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а в разі потреби – лікаря [4].

Під час допиту неповнолітніх треба також враховувати їх статеві відмінності, які взаємопов'язані з іншими ознаками осіб цього віку. А. Кашпур, Ф. Сокиран встановили деякі психологічні особливості неповнолітніх, які виявляються за статевою ознакою [2]. Вчені виявили, що хлопці воліють говорити «по суті» і давати більш точні свідчення. Цей факт свідчить про те, що під час допиту хлопців правильно було б говорити коротко, прямо, розкриваючи при цьому суть справи. Оцінюючи ситуацію, юнаки спираються на реальні

факти; їхні свідчення більш точні, що свідчить про їх більшу об'єктивність. Для дівчат характерна підвищена суб'єктивність. Вони вважають за краще подавати інформацію більш барвисто і плавно. Замість того, щоб говорити прямо, вони можуть висловлювати свої думки непрямо.

Безумовно, створення відповідної обстановки є необхідним елементом успішної підготовки до допиту. Для того щоб неповнолітній почувався комфортніше, важливо створити йому зовнішні умови, які сприяли б налагодженню стосунків між слідчим і допитуваним. Якщо слідчий вирішив провести допит у своєму службовому кабінеті, то він повинен переконатися, що під час проведення слідчої дії немає сторонніх осіб [2].

Також неповнолітнього можна попросити зайняти зручну для нього позу. Неповнолітній може бути допитаний за місцем навчання або проживання. Створення правильного середовища призведе до усунення негативних факторів, які можуть виникнути під час спілкування, таких як страх і самотність.

Під час допиту неповнолітніх, які стали жертвами кримінальних правопорушень, особливо коли це стосується статевих злочинів, а також під час допиту неповнолітніх про смерть рідних, близьких або про обставини вчинення інших злочинів з ознаками насильства, слідчий повинен застосувати спеціальний підхід, виявити такт, оскільки поставлені запитання відновлять у пам'яті неповнолітнього негативні події та можуть викликати сильне хвилювання й завдати шкоди неповнолітньому [2].

З метою полегшення допиту неповнолітніх потерпілих на практиці часто використовуються так звані «зелені кімнати».

Наказом МВС України від 25.06.2020 № 488 затверджено Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України у справах дітей, в якій використовується термін «метод «зеленої кімнати» [6].

Метод «зеленої кімнати» – це метод опитування дитини, яка постраждала або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують і запобігають повторне травмування психіки дитини з урахуванням її індивідуально-психологічних і психофізіологічних властивостей. [4].

«Зелена кімната» призначена для опитування дітей, які постраждали (або стали свідками) сексуального насильства чи експлуатації, за допомогою спеціальних методів. Згідно з міжнародними стандартами кімнати обладнані меблями, зручними для дітей, необхідною відео- та аудіозаписувальною технікою, «венетіанським дзеркалом», а також методичними матеріалами для роботи з дітьми. Основна мета створення та використання «зелених кімнат» у роботі з дітьми-жертвами або свідками насильницьких злочинів – зменшити повторну травматизацію дитини під час співбесіди [6].

Допит неповнолітнього ускладнює наявність конфліктної ситуації, яка може виникнути, наприклад, при надаванні дитиною хибних свідчень. Вказана ситуація може бути викликана поведінкою допитуваного через наявність у нього почуття сорому, товариства, страху, ворожості до правоохоронних органів, некоректності поведінки слідчого під час допиту. Для подолання конфліктної ситуації допитуваному потрібно правильно визначити її причину і лише потім використовувати тактичні прийоми викриття у брехні, які застосовуються до неповнолітніх з урахуванням деяких особливостей.

В. М. Ковбаса зазначає, що слідчий повинен менше умовляти, а більше переконувати. У такій ситуації переконання сприяє позитивним сторонам особистості підняти над негативними та викликати каяття [3]. Однак важливо не зупинятися, щоб не викликати самозастереження допитуваного.

Варто зазначити, що негативним моментом залишається те, що під час досудового розслідування неповнолітніх підозрюваних, свідків і потерпілих допит проводять слідчі, які не мають досвіду та навичок спілкування з неповнолітніми.

Тому пропонується внести відповідні зміни до чинного Кримінально-процесуального кодексу України та передбачити участь спеціально уповноважених слідчих у всіх слідчих діях, які проводяться з неповнолітніми під час досудового розслідування. Тобто на практиці такі слідчі можуть бути включені до складу групи слідчих, які здійснюють досудове розслідування повнолітніх підозрюваних, з метою проведення конкретних слідчих дій з неповнолітніми [1].

Незважаючи на зазначені вище порушення, досить поширеним є таке порушення, як неявка під час допиту як малолітніх, так і неповнолітніх осіб, які повинні бути присутні під час такого допиту. Досить часто, всупереч вимогам закону, особи, які проводять допит, не роз'яснюють процесуальні права як самому допитуваному, так і іншим учасникам, які

присутні на слідчій дії.

Проте згідно з вимогами ст. 226 КПК України допит малолітнього або неповнолітнього проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а в разі потреби – лікаря. Отже, зі змісту зазначеної статті випливає обов'язковість підготовки законного представника, захисника та вчителя під час допиту не лише неповнолітніх (до 16 років), а й неповнолітніх (до 18 років) [4].

Водночас на сьогодні є велика кількість суперечностей і недоліків, які виникають під час досудового розслідування. Їхнє врегулювання можливе лише на законодавчому рівні шляхом усунення суперечностей та внесення певних змін.

Тому з вище проаналізованих робіт дослідників доцільно зробити такі пропозиції:

- закріпити на законодавчому рівні вимоги щодо обов'язкової участі спеціально уповноважених слідчих у всіх слідчих діях, які проводяться з неповнолітніми;
- збільшити тривалість годин для опитування неповнолітніх протягом дня;
- залучати вчителя до допиту малолітніх і неповнолітніх лише в разі потреби;
- законного представника залучати лише під час допиту неповнолітнього підозрюваного та особи, яка не досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, або до якої застосовано примусові заходи медичного характеру, а також неповнолітніх потерпілих;
- допит малолітніх і неповнолітніх свідків проводити в присутності їх батьків або родичів, але вони не повинні визнаватися законними представниками;
- на законодавчому рівні визначити захисників, спеціально уповноважених на захист неповнолітніх [1–3].

Отже, отримання показань від неповнолітніх має свою специфіку і вимагає від слідчого ретельної підготовки, проведення комплексу заходів щодо вивчення особистості допитуваного, визначення місця проведення допиту та конкретних його учасників з метою досягнення найбільшої комунікативної здатності. У зв'язку з цим у розпорядженні слідчого завжди є певний набір тактичних засобів, правильний вибір і вміле використання яких дозволить йому без особливих труднощів допитати неповнолітнього потерпілого чи свідка. Визначення оптимального комплексу тактичних прийомів слідчої дії, що розглядається, безсумнівно, повинно ґрунтуватися на ретельному аналізі індивідуальних якостей допитуваного, його психічного стану, категорії кримінальних справ і слідчої обстановки.

1. Давидюк П., Киричук Б. Особливості використання тактичних прийомів під час проведення слідчим допиту неповнолітніх осіб. *Наука і техніка сьогодні*. Київ, 2023. № 13 (27). С. 25.

2. Кашпур А., Сокиран Ф. Допит неповнолітнього: криміналістична та психологічна характеристика. *Юридична психологія*. 2021. Т. 29. № 2. С. 61–69.

3. Ковбаса В. М. Актуальні питання тактичного забезпечення допиту неповнолітніх. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 253–258.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ від 25.06.2020 № 488. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>

6. Про організацію діяльності органів досудового розслідування : наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.08.2012 р. № 686. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>

УДК 343.125

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/699-701

Руслана ГІРЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ОСКАРЖЕННЯ ЗАТРИМАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Один із найбільш поширених заходів у забезпеченні кримінального провадження – це вживання запобіжних заходів. Особливу увагу треба приділити тимчасовому запобіжному заходу, такому як затримання особи, оскільки у випадку застосування інших запобіжних заходів до особи, щодо якої вже визначено процесуальний статус, є більш-менш чіткі визначення у Кримінальному процесуальному кодексі України. Однак процедура здійснення оскарження затримання під час досудового розслідування викликає низку питань.

Згідно із загальним положенням, передбаченим у частині 1 статті 207 Кримінального процесуального кодексу, ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, що конкретизовані у Кримінальному процесуальному кодексі [4]. Водночас частина 2 цієї статті містить виняток, згідно з яким будь-хто має право здійснювати затримання без ухвали слідчого судді чи суду, за винятком випадків, які визначені у статтях 482 і 482-2 Кримінального процесуального кодексу: 1) під час вчинення або спроби вчинення кримінального правопорушення; 2) після скоєння злочину або під час безперервного переслідування особи, що підозрюється у його скоєнні [5].

Безпосередньо згідно з частиною 3 статті 207 Кримінального процесуального кодексу, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (тобто особою, якій закон надає право здійснювати затримання), і проводить затримання відповідно до положень частини 2 цієї статті, зобов'язаний негайно доставити особу до уповноваженої службової особи або сповістити цю особу про факт затримання та надати інформацію про місцеперебування особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення. Зокрема, статтею 208 КПК визначено процедуру здійснення затримання особи уповноваженою службовою особою.

Аналіз чинних положень Кримінального процесуального кодексу та практики його застосування вказує на те, що є різні шляхи використання права затриманого на перевірку законності його затримання. Наприклад, це може бути досягнуто: а) зверненням до прокурора із клопотанням або поданням заяви про перевірку законності затримання в порядку нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування (відповідно до частини 2 статті 36 КПК); б) поданням скарги на незаконне затримання під час підготовчого провадження до суду (відповідно до частини 2 статті 303 КПК); в) зверненням до слідчого судді з клопотанням або поданням заяви про визнання затримання необґрунтованим та вивільнення підозрюваного (згідно зі статтею 206 КПК) [1].

Право особи, яка затримана під підозрою у скоєнні злочину, на оскарження свого затримання в судовому порядку забезпечено ч. 4 ст. 29 Конституції України. Відповідно до цього положення, кожен затриманий має право у будь-який момент оскаржити своє затримання [3]. Також це право гарантується п. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Згідно з цією конвенцією, кожна особа, яка перебуває під вартою чи арештом, має право ініціювати провадження, під час якого суд, без непотрібних зволікань, визначає законність затримання й ухвалює рішення про звільнення, якщо затримання є неправомірним [2].

Розглядаючи право затриманої особи на перевірку законності затримання прокурором під час досудового розслідування, важливо врахувати, що відповідно до пункту 4 статті 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, питання про законність затримання повинно вирішуватися судом. Це унеможливорює прокурора ухвалити

рішення щодо законності затримання, як це чітко визначено в КЗПП.

Водночас варто зазначити, що чинне законодавство не встановлює конкретного порядку оскарження затримання під час досудового розслідування, що призводить до різниці в судовій практиці. Аналіз чинного законодавства в контексті практики застосування правозахисників свідчить, що оскарження затримання ефективно реалізується стороною захисту у вигляді клопотання (заяви) до слідчого судді відповідно до статті 206 Кримінального процесуального кодексу України. Ця стаття визначає загальні обов'язки судді стосовно захисту прав людини та представляє сучасний кримінально-процесуальний інструмент для перевірки законності затримання в досудовому розслідуванні.

Навіть при тому, що положення статті 206 Кримінального процесуального кодексу України сформульовані достатньо чітко, на практиці слідчі судді нечасто користуються ними, фактично залишаючи їх «неробочими». Ці норми передбачають активну ініціативну діяльність слідчих суддів, спрямовану на захист прав особи, яка незаконно позбавлена волі, або такої, що зазнала насильства під час затримання або утримання під вартою.

Часто відбувається так, що слідчі судді відмовляють у задоволенні скарги сторони захисту на визнання затримання незаконним, аргументуючи це наявністю законної підстави для тримання особи під вартою. Навпаки, якщо застосовують запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, відмовляють у задоволенні скарги на незаконне затримання, пояснюючи, що слідчий суддя розглядає питання про дотримання прав особи, яка перебуває під вартою, та не має повноважень розглядати щодо особи, яка не перебуває під вартою [5].

Відповідно до змісту частини 1 статті 303 Кримінального процесуального кодексу України, незаконне затримання не підлягає оскарженню під час досудового розслідування. Однак у рамках правової держави така ситуація є неприпустимою, і сторона захисту повинна мати можливість поставити питання про перевірку законності затримання перед слідчим суддею. На практиці засобом подолання цієї законодавчої прогалини є ініціювання стороною захисту перевірки законності затримання шляхом подання клопотання (скарги, заяви) відповідно до статті 206 КПК України. Ця скарга може бути розглянута як в окремому судовому засіданні, так і безпосередньо під час розгляду слідчим суддею клопотань слідчого чи прокурора про застосування запобіжного заходу до підозрюваного. З аналізу судової практики випливає, що слідчі судді часто відмовляють у відкритті провадження за скаргами на незаконні затримання, оскільки вони не є предметом оскарження на стадії досудового розслідування [6].

У мотивувальній частині ухвали слідчий суддя Луцького міськрайонного суду Волинської області вказав, що «рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які підлягають оскарженню на досудовому етапі, конкретно визначено статтею 303 Кримінального процесуального кодексу України. Оскарження дій слідчого, пов'язаних із затриманням особи, не є передбаченим у цій нормі. Ініціатор скарги посилається на положення статті 206 КПК України у своїй скарзі, яка визначає загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини, аргументуючи незаконність затримання підозрюваного Особа_2. Згідно зі статтею 206 КПК України, ця норма належить до випадків, коли органи державної влади чи службова особа, яка тримає особу під вартою, роблять це без відповідних законних підстав (судового рішення, протоколу затримання, вироку суду тощо). Таким чином, посилення скаржника на статтю 206 КПК України не впливає на підстави розгляду скарги на дії слідчого в рамках статті 303 КПК України» [7].

Проте важливо зазначити неточність такого підходу, оскільки це фактично обмежує особу у праві оскаржити своє затримання на етапі досудового розслідування. Незважаючи на це, стаття 29 Конституції України гарантує право затриманої особи в будь-який момент оскаржити своє затримання перед судом. Відхилення від цього права сторони захисту на етапі досудового розслідування може призвести до обмеження ефективного захисту права на свободу та особисту недоторканність затриманої особи. Отже, треба визнати правомірною практику суддів, які розглядають скарги сторони захисту на незаконне затримання особи відповідно до статті 206 Кримінального процесуального кодексу України.

Більшість скарг на незаконне затримання переглядаються одразу у судовому засіданні або протягом першого дня після їх подання, незважаючи на відсутність конкретного терміну для цього у КПК України. Зокрема, судді керуються міжнародним стандартом щодо швидкого встановлення законності затримання «без зволікання», щоб забезпечити ефективний захист права особи на свободу та особисту недоторканність [6]. Однак часто виникають ситуації, коли затримана особа спочатку подає скаргу, а потім відмовляється від

її розгляду.

Узагальнюючи щодо проблем оскарження затримання під час досудового розслідування, можна визначити, що відсутність чіткого порядку оскарження в цій стадії кримінального процесу створює правові прогалини та ризики для порушення прав затриманих осіб. З огляду на вищезазначені аспекти, механізм оскарження незаконного затримання у кримінальному провадженні повинен бути чітким і досконалим, що дозволить своєчасно здійснювати захист фундаментального конституційного права особи на свободу та особисту недоторканність.

1. Винокуров О. Оскарження незаконного затримання: проблеми теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 20.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

5. Тищенко О. І. Проблеми оскарження затримання під час досудового розслідування. *Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави* : зб. матеріалів Міжнар. юрид. науково-практ. конф. : Західноукраїнська народна республіка – П'ємонт українського державотворення : матеріали I Всеукр. наук. читань пам'яті акад. С. Дністрянського (19 квіт. 2018 р.) www.LegalActivity.com.ua / Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. "Актуальна юриспруденція". – Київ, 2018. С. 123–125.

6. Тищенко О. Оскарження затримання у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспект. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 50–55.

7. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області від 15.06.2017 у справі № 161/9356/17. Дата звернення: 04.03.2024.

УДК 343.98

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/701-702

Даніела ГОЛУБЄВА

курсантка ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТОЛОГІЇ

Розслідування незаконної діяльності у сфері трансплантації є багатогранною та складною діяльністю відповідних суб'єктів. Підвищення ефективності їх запобігання визначається необхідністю вжиття низки заходів, серед яких може бути виділено запровадження універсальної заборони протиправних маніпуляцій із донорським матеріалом та викласти ст. 143 КК України в такій редакції: «Стаття 143. Незаконна діяльність, пов'язана з трансплантацією» [1], яка містить такі поправки:

1. Порушення встановлених законом правил одержання та (або) обігу донорського матеріалу людини – карається позбавленням волі на строк від 3 до 5 років із позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.

2. Порушення встановлених законом правил одержання та (або) обігу донорського матеріалу людини, вчинені шляхом примушування, обману, використання будь-якої залежності або безпорадного стану людини, – караються позбавленням волі на строк від 5 до

7 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.

3. Порушення встановлених законом правил одержання та (або) обігу донорського матеріалу людини, що мають транснаціональний характер, – караються позбавленням волі на строк від 7 до 10 років із позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.

Слід відзначити, що з метою внутрішнього узгодження положень кримінального та цивільного законодавства також варто викласти в Цивільному кодексі України норму в наступній редакції: «Донорством анатомічних матеріалів людини – є добровільний свідомий акт волевиявлення особи, здійснений нею на випадок смерті чи за життя, який полягає в наданні анатомічних матеріалів із метою безпосереднього застосування їх для навчальних або наукових досліджень, пересадки, а також виготовлення біоімплантів та лікарських препаратів». При цьому донорством не варто вважати надання особою раніше імплантованого їй штучного органу, адже йдеться про анатомічні матеріали людини.

Водночас в умовах збройної агресії рф проти нашої держави зі збільшенням кількості фактів насильства (фізичного, психічного, сексуального), невідомої кількості безвісті зниклих, депортованих на територію рф людей ускладнюється процес оцінки й боротьби із проявами незаконної трансплантації [2, с. 233].

У межах заходів запобігання вважаємо за доцільне закріпити:

1. У Кримінальному Кодексі України відповідальність за участь у скоєнні злочину, що має транснаціональний характер, та вчинення злочину з метою одержання та (або) застосування донорських матеріалів людини, а також підстави звільнення від покарання жертв злочинної діяльності у цій галузі.

2. У Кодексі України про адміністративні правопорушення варто закріпити відповідальність за рекламу злочинної діяльності в цій галузі,

3. У Законі про трансплантацію варто закріпити:

а) підстави не генетичного донорства з компенсацією за виконану функцію;

б) відеозапис як форму фіксації згоди;

в) презумпцію обмеженої часом згоди родичів на застосування померлого як донора;

г) підстави застосування у галузі трансплантації абортивних матеріалів.

Водночас зазначений перелік не є вичерпним, проте містить положення, які можуть сприяти мінімізації розглядуваних проявів та належного їх розслідування, правильній оцінці способу вчинення з позиції таких його складових, як підготовка, безпосереднє вчинення та маскування слідів кримінального правопорушення. При цьому для навмисних (на відміну від необережних) злочинів дані про спосіб їх вчинення мають невідкладне значення [3, с. 411].

Все зазначене дозволяє наголосити, що проблема розслідування та протидії незаконній діяльності у сфері трансплантології потребує до себе належної уваги як з боку науковців, так і практиків з метою напрацювання рекомендацій щодо їх попередження та подолання. Лише комплексний підхід до зазначеної проблеми сприятиме можливості її вирішення.

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини : Закон України від 20.12.19 № 418-IX.

2. Плетенець В. М. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи підвищення ефективності його виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 2.

3. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і допов. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

УДК 343.982.323

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/703-704

Катерина ГУНЬКО

курсантка ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Ігор ПИРИГ

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОЗНАКИ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ І СПОСОБИ ЇЇ ОДЕРЖАННЯ

Джерелами отримання даних про зовнішні ознаки людини передусім є інформація, що зафіксована в результаті виконання слідчих (розшукових) дій, а також отримана при проведенні оперативно-розшукових заходів та інших дій. Деякі дані щодо зовнішніх ознак людини ми можемо одержати з криміналістичних та оперативних обліків, при вивченні слідів та інших речових доказів.

Отримання інформації про зовнішність відомих осіб, що раніше притягалися до кримінальної відповідальності, або втекли з місць ув'язнення, відбувається значно легше. Дані про зовнішність такої особи можна отримати шляхом допиту свідків, родичів, потерпілих та інших осіб, а також з документів, пов'язаних з їхнім медичним станом, трудовою діяльністю та іншими джерелами.

Одержання інформації про невідомих осіб більш складніше. У таких випадках основними джерелами будуть результати початкових слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів.

Відмітимо, що у протоколах оглядів місць подій часом зазначаються окремі дані, що можуть вказувати на різні ознаки зовнішності осіб, які мали стосунок до вчинення кримінальних правопорушень. Із вивчення елементів слідів, які залишають різні частини тіла, таких як стежка слідів ніг, руки, зуби, шкіряний покрив окремих ділянок голови (наприклад, вуха), а також знайдених та виявлених на місці події різних мікрооб'єктів чи предметів (волосся, окуляри тощо), у деяких випадках вдається робити висновки про такі ознаки зовнішності особи, що має стосунок до події: стать, приблизний вік, зріст, розмір взуття, довжину кроку та орієнтацію стопи, наявність відсутніх зубів, форму вуха, колір і інші характеристики волосся, аномалії зору та інші.

Вивчення ознак зовнішності людини базується на отриманні інформації з різних джерел, які можна умовно поділити:

1) за видами об'єктів-носіїв інформації виділяють такі групи джерел:

– люди: до осіб, які можуть надати інформацію про ознаки зовнішності людини належать свідки, потерпілі, інші підозрювані, родичі та колеги з місця навчання чи роботи тощо;

– документи: матеріали кримінальних проваджень, кадрових та інших справ; документи медичних установ, військоматів тощо;

– наглядні зображення (об'єктивні джерела інформації про ознаки зовнішності людини – це фото-, відео-, рентгенівські зображення, а також посмертні маски. Щодо суб'єктивних джерел, то до них належать художні портрети, малюнки, композиційні портрети;

– кістки та інші залишки людини;

2) за ступенем достовірності інформації виділяють:

– об'єктивні джерела: особистість людини, а також фотографії, рентгенівські та флюорографічні знімки, відеозаписи, відтворення обличчя після смерті (посмертні маски), зліпки окремих частин тіла (наприклад, вушних раковин, рук, ступні);

– суб'єктивні джерела: уявні образи; малюнки; композиційні портрети; пластичні реконструкції обличчя по черепу; описи, виконані довільно або за методом словесного портрету;

3) за характером сприйняття інформації джерела умовно можна поділити на:

– первинні (дозволяють отримувати безпосередню уяву про риси зовнішності людини);

- вторинні (дозволяють отримати опосередковану уяву про риси зовнішності);
- змішані (дозволяють отримати безпосередню та опосередковану уяву про зовнішній вигляд людини);
- 4) за характером відображення інформації виділяють:
 - матеріальні;
 - ідеальні джерела [1, с. 86–87].

На нашу думку, матеріальні джерела, що можуть повно відображати зовнішній вигляд людини або окремі її частини, трапляються досить нечасто. У практичній діяльності відомий випадок, коли особа, що переслідувалася за кримінальне правопорушення, стрибнула з балкона другого поверху. При падінні вона упала обличчям на землю свіжоскопаної клумби. На цій клумбі залишився об'ємний слід від обличчя з чітким відображенням його елементів. За виготовленим гіпсовим зліпком було проведено портретно-криміналістичну експертизу та встановлено особу.

Найчастіше як матеріальні джерел інформації про зовнішність людини використовуються фотографії, відеозаписи та кісткові залишки. Використовуючи фотографії, слідчий може самостійно створювати словесний портрет-орієнтування для подальшого пошуку, заповнювати картку обліку або зробити запит до автоматизованої інформаційно-пошукової системи.

Людські залишки як матеріальні сліди містять інформацію про зовнішній вигляд та біологічні характеристики особи. Для отримання цієї інформації застосовують судово-медичну чи портретно-криміналістичну експертизу. Зокрема, в разі виявлення черепа невідомої особи можна проводити ідентифікацію, використовуючи прижиттєву фотографію та створити скульптурне зображення.

Найбільш поширеними джерелами інформації про зовнішність людини є особи, які можуть бути підозрюваними, потерпілими або свідками, ідеальні відображення яких зафіксовані в процесуальних і непроцесуальних документах, що включають кримінальні провадження, особові матеріали, криміналістичні обліки, автоматизовані бази даних, а також інші інформаційні ресурси. Ці джерела зберігають важливі демографічні дані та відображають певні ознаки зовнішності, такі як зріст, вага та група крові.

Отже, у практиці боротьби зі злочинністю велике значення має встановлення особи за ознаками зовнішності. Успіх значною мірою залежить від того, наскільки вміло, точно та повно буде зібрана та зафіксована інформація щодо ознак її зовнішності. У процесі розслідування кримінальних правопорушень необхідно приділяти увагу об'єктивним джерелам інформації, оскільки вони є найбільш конкретними, достовірними, здатні стати речовим доказом у кримінальному провадженні.

1. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. перероб. і допов. ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

УДК 341.45
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/704-706

Данило ЗАЙЦЕВ
курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Олена СОЛДАТЕНКО
професор кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ДЛЯ ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження в сучасному світі є невід'ємною частиною зусиль спільноти міжнародних держав у боротьбі зі злочинністю. Зростання міжнародного обміну інформацією, торгівлі та мобільності осіб створює нові

виклики для правоохоронних органів та судових систем у забезпеченні справедливості та притягненні злочинців до відповідальності. У цьому контексті співробітництво між країнами у справах кримінального провадження стає все більш важливим та актуальним завданням. Проте, незважаючи на важливість міжнародного співробітництва у сфері кримінального правосуддя, наявні численні проблеми та складнощі, які ускладнюють його здійснення.

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні регулюється розділом IX Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». У статті 542 КПК України законодавець визначає межі або обсяг міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, а саме: воно полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у цьому Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження [1].

Отже, до виконання міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні входить велика кількість аспектів, які тягнуть за собою велику кількість проблемних питань, пов'язаних із здійсненням міжнародної правової допомоги будь-якій державі, яка може звертатися до суб'єктів здійснення міжнародного співробітництва в Україні. Такі проблеми можуть виникати на тлі різниці законодавчої бази, мовними бар'єрами, та захистом прав людини.

Однією з головних проблем, яка може виникати у компетентних органах щодо здійснення міжнародного співробітництва, є невстановлена система залучення до перекладу процесуальних документів фахівця. Як виділяє В. С. Березняк, на практиці уповноважена службова особа, що здійснює затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, як правило, звертається з клопотанням у державні органи (приватні установи), що мають штатних перекладачів, з проханням забезпечити участь перекладача під час вирішення питання про видачу особи (екстрадицію). Ми можемо додати після спілкування з практиками, що також шляхом тендеру на сьогодні можна залучити перекладача до здійснення його повноважень [2, с. 411–412].

Але і в цьому випадку виникають проблемні аспекти залучення такого фахівця, оскільки ми відкриваємо відомості досудового розслідування третій особі, порядок залучення якої в нашій державі на сьогодні не встановлений, тому попередити її про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей слідчий або прокурор може, але витік даних може статися не за її провиною, оскільки вона може здійснювати переклад у будівлі і на комп'ютері із загальним доступом. Виникають питання щодо перевірки компетентності такого фахівця на рівень його знань, та оплати його послуг, адже фахівцю може не сподобатися низька оплата праці, через що велика кількість відмов може призвести до мовного бар'єру через відсутність фахівців у цій області. Тому, на нашу думку, законодавцю необхідно приділити увагу цьому напрямку міжнародного співробітництва.

Наступним аспектом є проблема співробітництва з державами, які вийшли з міжнародних договорів щодо здійснення міжнародного співробітництва, або держав, які не ратифікували такі договори. Очевидним, на нашу думку, прикладом є взаємодія з державою агресором. В. М. Федченко та Т. Г. Бадалова доцільно зазначають у своїх працях про те, що після того, як РФ вийшла із мінських конвенцій, правоохоронні органи цієї держави почали або затягувати процеси міжнародного співробітництва, або зовсім перестали співпрацювати та відповідати на міжнародні запити [3, с. 436–437, 4, с. 328–329].

За результатами аналізу проблем міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні, визначено, що різниця в законодавстві, бюрократичні процедури, політичні обставини, мовні бар'єри та різниця в процесі судового розгляду створюють значні труднощі. Ці проблеми можуть ускладнювати обмін інформацією та співробітництво між країнами. Для подолання цих перешкод важливо розвивати міжнародні домовленості, сприяти взаємодії правоохоронних органів різних країн та забезпечувати дотримання прав людини та справедливих процедур у міжнародних справах. Усунення цих проблем може поліпшити міжнародне співробітництво у сфері кримінального провадження та сприяти більш успішній боротьбі зі злочинністю на міжнародному рівні.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 05.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384> (дата звернення: 01.02.2024).

2. Березняк В. С. Проблемні питання, пов'язані із залученням перекладача під час видачі осіб (екстрадиції). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 409–416.

3. Бадалова Т. Г., Федченко В. М. Окремі питання щодо здійснення екстрадиції та співробітництва з уповноваженими компетентними органами іноземних держав (на прикладі взаємодії з правоохоронними органами рф). The 8 th International scientific and practical conference «Modern science: innovations and prospects» (May 1-3, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. 459 s.

4. Бадалова Т. Г., Федченко В. М. Окремі проблемні питання та обставини, які негативно впливають на здійснення процедури екстрадиції. The 3 rd International scientific and practical conference «Eurasian scientific discussions». (April 10-12, 2022) Barca Academy Publishing, Barcelona, Spain. 2022. 351 s.

УДК 343.98:343.72

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/706-708

Аліна ІВАНЧЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми розслідування шахрайств під час воєнного стану визначається тим, що з початком повномасштабного вторгнення з боку російської федерації шахрайства в Україні значно зросли.

Шахраї, зловживаючи скрутним становищем людей, обкрадають їх за допомогою різних схем. Такі дії шахраїв мають негативні наслідки для економіки країни, адже люди втрачають віру в чесність та прозорість фінансових систем.

Отже, питання розслідування шахрайств під час воєнного стану є важливим фактором захисту людей від обману та збереження їх фінансових ресурсів.

Метою дослідження є аналіз типових схем шахрайства, що використовуються під час воєнного стану, виявлення нових видів шахрайств, які виникли або стали більш поширеними під час воєнного стану, а також розгляд наявних методів розслідування шахрайств та їх ефективності в умовах воєнного стану

Це питання аналізували О. М. Брисковська, О. В. Кришевич, А. В. Гутник, Д. Д. Заяць, К. Д. Заяць, І. А. Вартилицька та ін.

Внаслідок повномасштабного вторгнення з боку російської федерації в Україні було запроваджено воєнний стан. Це дало поштовх до ухвалення законів, які посилили відповідальність за низку правопорушень, скоєних в умовах воєнного стану.

З метою усунення суперечності в карантні кримінальних правопорушень, ухвалений Верховною Радою України законопроект № 8235 вносить зміни та доповнення до Кримінального кодексу України. За умови вчинення кримінального правопорушення передбаченого статтею 190 Кримінального кодексу України – Шахрайство, скоєння його в умовах воєнного стану, що завдало значної шкоди потерпілому карається позбавленням волі до 5 років.

Законом, що був ухвалений до Кримінального кодексу України, а саме до статті 190 (шахрайство) було додано частину 3 у такому формулюванні: «Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому, – карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років» [1].

Зміни до Кримінального кодексу України спрямовані на те, щоб насамперед забезпечити справедливе покарання для осіб, що скоїли ці правопорушення, а також захистити людей від правопорушень, скоєних в умовах воєнного стану.

В Україні немає жодних обмежень стосовно роботи популярних соцмереж, таких як Telegram, X, WhatsApp, TikTok, Facebook, Instagram. Однак з 2017 року указом Президента України №133/2017 було заборонено доступ до таких інтернет-ресурсів, як «Вконтакте» та «Однокласники» [2]. Це рішення було ухвалено з міркувань національної безпеки та захисту

інформації, адже вказані соціальні мережі підконтрольні російській владі. Українські користувачі мають вільний доступ до широкого спектру соціальних мереж з усього світу, що гарантує їм свободу спілкування.

З початком повномасштабної російсько-української війни соціальні мережі почали використовувати як майданчики для збору грошових коштів на потреби ЗСУ. Бажання допомогти військовим, пришвидшити перемогу України створили попит на онлайн-волонтерство та онлайн-збори коштів, як відповідну пропозицію. Вказане не пройшло повз шахраїв, які незважаючи на війну, готові обманювати населення та збагачуватися чужими коштами.

Шахраї, які видають себе за волонтерів, публікують у вказаних вище соціальних мережах фейкові збори коштів на допомогу Збройним Силам України. Використовуючи довіру людей та їх співчуття до військових, вони збирають значні суми на особисті рахунки. Для своїх публікацій вони крадуть фото і відео з інших ресурсів, вводячи людей в оману та підриваючи їх довіру до справжніх волонтерів [3, ст. 42].

Перевірка таких фіктивних зборів проводиться після звернення потерпілих. За результатами перевірки збираються відомості для розслідування та притягнення шахраїв до кримінальної відповідальності. Огляд сторінки в соціальній мережі може дати важливі докази у кримінальному провадженні, такі як час публікування допису, зміст оголошення, реквізити банківської карти, фото чи відео військового або волонтера, чий допис було використано в шахрайстві.

Соціальні мережі стали звичним інструментом для шахрайства в мережі «Інтернет». Зловмисники не лише адаптували старі схеми до воєнних умов, але й активно використовують їх для фейкового збору коштів на потреби армії. Аналіз сторінок у соцмережах може допомогти встановити факт кримінального правопорушення, визначити його вид та розмір шкоди, а також отримати інші відомості, необхідні для розслідування.

Це робить вивчення даних із соцмереж важливим етапом у боротьбі з онлайн-шахрайством, особливо в умовах воєнного стану [3, ст. 43].

З початку введення воєнного стану також набула популярності серед шахраїв схема щодо розміщення в соціальних мережах фейкових оголошень про продаж військової амуніції. Шахраї розміщують в Інтернеті оголошення щодо продажу бронежилетів та інших товарів для військових, а отримавши передплату, шахраї зникають, також серед продавців можуть бути шахраї, які продають браковані бронежилети, що не захищають бійців від куль [4, ст. 105].

Найбільш поширені схеми шахрайства в умовах воєнного стану: псевдоблагодійність; пропозиції оренди неіснуючого житла для переселенців; фейкові пасажирські перевезення і продаж неіснуючих товарів, зокрема військової амуніції; шахрайство під виглядом організації переправлення через держкордон чоловіків призовного віку; фейкове надання інформації щодо безвісно зниклих громадян; «платне» розмінування [5, ст. 46–48].

Слідчий, отримавши заяву про шахрайство, повинен виконати комплекс дій, спрямованих на вирішення зазначених вище тактичних завдань.

По-перше, доцільно встановити потерпілу особу – власника майна, якій завдано матеріальної шкоди. Із цією метою потерпілому необхідно долучити до заяви завірені копії документів, що підтверджують його права на майно, яке було вилучено з його фондів, або викласти детально ці факти в показаннях на допиті. У ситуації, коли необхідно встановити особу власника на об'єкти нерухомості, земельні ділянки, транспортні засоби, банківські рахунки, обов'язково необхідно долучати копії документів, що посвідчують особу власника. Потерпілим у провадженні про шахрайство може бути тільки власник майна, яке стало предметом посягання.

По-друге, треба встановити вартість майна, що було вилучене з фонду власника, а також його кількісну та якісну характеристики. Для вирішення цього завдання доцільно долучити договори купівлі-продажу, квитанції, чеки, товарні накладні чи інші документи, які підтверджують дату придбання майна та його вартість. За неможливості документального підтвердження такого факту в матеріалах кримінального провадження треба детально допитати потерпілу особу або її представника за цими обставинами.

По-третє, з метою забезпечення ефективного пошуку, вилучення майна і його подальшої ідентифікації під час пред'явлення для впізнання треба встановити його індивідуальні ознаки. Із цією метою необхідно долучити технічну документацію на транспортні засоби, побутову техніку, упаковки смартфонів тощо, які містять відомості щодо моделі, серії, номеру, IMEI. Крім того, треба детально допитати потерпілу особу або його представника за цими обставинами і встановити інші індивідуальні ознаки речей.

По-четверте, доцільно встановити час, місце й особливості обстановки вчинення шахрайства, чи були свідки злочину.

По-п'яте, треба з'ясувати і встановити, в який спосіб діяв злочинець, а саме: використовував він обман чи зловживання довірою потерпілого. Зафіксувати, у чому саме полягав обман потерпілого.

По-шосте, доцільно встановити, яким чином було передано майно або право на нього, чи була передача добровільною, чи відсутні були ознаки застосування насильства або погроз щодо потерпілого.

По-сьоме, треба скласти словесний портрет шахрая і з'ясувати особливості поведінки, встановити можливі місця його перебування. Вирішення зазначених вище тактичних завдань здійснюється під час отримання заяви потерпілого, його допиту та долучення речей і документів до матеріалів кримінального провадження [6, ст. 213–224].

Отже, розслідування шахрайств в умовах воєнного стану потребує індивідуального підходу, що враховує специфіку доказування. Ефективність та повнота розслідування ґрунтуються на системі практичних рекомендацій та алгоритмів, що поділяють процес на такі етапи: 1) отримання і перевірка повідомлення про шахрайства, робота з потерпілою особою; 2) збирання доказів використання обману або зловживання довірою конкретною особою до її затримання; 3) збирання доказів після затримання і повідомлення підозри особі, що причетна до вчинення шахрайства.

Взявши до уваги все вищезазначене, можна зробити висновок, що зростання шахрайств під час воєнного стану потребує ретельного дослідження та вдосконалення методів розслідування.

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20/#Text>

2. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) : рішення РНБО від 28.04.2017 року, введене в дію указом Президента України від 15.05.2017 року №133/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>

3. Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доповідей учасників науково-практичного семінару (02 грудня 2022 року) / упор. А. Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 133 с.

4. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності : матеріали Всеукр. науково-практ. конф. 24 лист. 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. 231 с.

5. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри : зб. тез доп. науково-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. 292 с.

6. Заяць К. Д., Заяць Д. Д. Особливості розслідування шахрайств, що маскуються під оболонкою цивільних правовідносин. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 213-224.

УДК 347.947

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/708-710

Олександра КАЛІНЕВИЧ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У наш час, коли в Україні оголошено воєнний стан, особливої уваги потребує вивчення особливостей проведення огляду місця події. Адже це є важливою складовою діяльності правоохоронних органів під час воєнного стану. Проведення огляду місця події

під час воєнного стану має свої особливості, які відрізняються від огляду у мирний час через наявність додаткових ризиків та обмежень. Деякі аспекти правового регулювання фіксування процесуальної діяльності під час воєнного стану досліджувалися такими вченими: О. В. Капліною, Л. М. Лобойком, В. М. Трофименком, М. О. Янковим та іншими. Водночас предметом дослідження вчених були лише загальні питання правової регламентації досудового розслідування в умовах воєнного стану. Окремим аспектам проблемних питань проведення слідчих (розшукових) дій в умовах різних правових режимів, у тому числі і воєнного стану, приділяли увагу у своїх роботах науковці Р. А. Авраменко, А. М. Безносок, В. Г. Дрозд, Д. О. Коваль, О. В. Лазукова, Р. І. Мельник, М. С. Туркот, Т. П. Чубко, М. С. Цуцкірідзе та інші. Однак питання проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану не вичерпали себе [1, с. 661–662].

Огляд місця події – це слідча (розшукова) дія, яка здійснюється слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення [2]. Це єдина слідча (розшукова) дія, яка може проводитись до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Завдання слідчого огляду: 1) вивчення, з'ясування та фіксація обставинки й інших обставин, що мають значення для кримінального провадження; 2) відновлення картини злочинної події; 3) виявлення, фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів кримінального правопорушення і правопорушника та інших речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 4) встановлення механізму злочинної події; 5) з'ясування характеру впливу особи, яка учинила кримінальне правопорушення, на навколишнє середовище; 6) встановлення, виявлення та затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; встановлення (з'ясування особи) потерпілого та очевидців вчиненого кримінального правопорушення; 7) встановлення мотивів учинення кримінального правопорушення; 8) виявлення обставин, що сприяли або перешкождали вчиненню кримінального правопорушення; 9) виявлення (встановлення) негативних обставин; 10) отримання необхідної (доказової) інформації для висунення слідчих версій стосовно події, механізму кримінального правопорушення та його учасників; 11) одержання вихідних даних для організації подальших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо розшуку і затримання злочинців по «гарячих слідах», виявлення викраденого майна; 12) перевірка відомостей, отриманих оперативним шляхом тощо [3, с. 215].

Безпека персоналу та ризики стають ключовими аспектами при проведенні огляду місця події під час воєнного стану. В умовах воєнного стану слідчий, прокурор, оперуповноважені, що виконують огляд місця події, можуть бути під загрозою з боку ворожих сил, які можуть вести вогонь або підкидати вибухові пристрої, щоб перешкодити проведенню розслідування або завдати шкоди особовому складу. Також під час воєнного стану є небезпека того, що місця події можуть бути заміновані або містити незірвані боєприпаси. Може бути складно зібрати достатньо інформації про ситуацію на місці події перед проведенням огляду. Це може призвести до непередбачуваних ризиків для персоналу, оскільки вони можуть бути недостатньо підготовлені до потенційних небезпек. Персонал, що виконує огляд місця події під час воєнного стану, часто стикається зі значним психологічним стресом через небезпеку та невизначеність ситуації. Це може вплинути на їхню здатність раціонально ухвалювати рішення та реагувати на небезпеку. Під час огляду місця події під час воєнного стану необхідно постійно підтримувати зв'язок із центром управління та іншими частинами команди, щоб швидко реагувати на будь-які загрози та небезпеки.

Обмежений доступ та безпека в районі конфлікту є ключовими особливостями при проведенні огляду місця події під час воєнного стану, оскільки вони суттєво впливають на можливість здійснення розслідування та збір доказів. У зоні конфлікту може бути встановлено контрольні пункти або обмеження на переміщення. Це ускладнює доступ до місць події та може перешкоджати збору доказів. Для забезпечення безпеки та зручності персоналу, що здійснює огляд, необхідно заздалегідь отримати відповідні дозволи та координацію з військовими або правоохоронними структурами. У зв'язку з тимчасовою втратою урядом нашої держави контролю над окремими окупованими областями та містами України, у багатьох кримінальних провадженнях взагалі немає реальної можливості проведення огляду місця події. За наявності ж умов для проведення огляду місця події слідчу групу обов'язково супроводжують військовослужбовці військових підрозділів, дислокованих на зазначеній території; нерідко до проведення залучаються спеціалісти вибухотехніки та сапери; учасники процесуальної дії екіпіруються спеціальними військовими засобами бронезахисту; процесуальна дія «проводиться максимально швидко з метою лише фіксації факту злочину» [4, с. 149]. Для успішного проведення огляду місця події

важлива ефективна співпраця з військовим керівництвом. Це може включати обмін інформацією, отримання супроводу або дозволів на в'їзд до зони конфлікту, а також забезпечення необхідного захисту та підтримки.

Збереження доказів та встановлення фактів стають надзвичайно важливими аспектами при проведенні огляду місця події під час воєнного стану. Воєнні дії можуть призвести до руйнування та знищення місць події, що ускладнює збереження доказів. Після завершення бойових дій важливо якнайшвидше здійснити огляд та зафіксувати наявність та стан будь-яких доказів. Воєнний стан може призвести до того, що місця події швидко змінюються або стають недоступними через переміщення бойових ліній або інші обставини. Це ускладнює збереження доказів. Для збереження доказів у воєнний час може знадобитися спеціалізоване обладнання та техніка, яка дозволяє здійснювати огляд та збирати докази в умовах конфлікту. Це може включати броньовані транспортні засоби та інші. У літературі висловлена думка щодо доцільності застосування при проведенні огляду місця події й робото-технічних комплексів типу «CALIBER MK 4 Large EOD» компанії «ICOR Technology Inc.» або «710 Kobra» компанії «Endeavor Robotics». Як відмічає О. А. Парфіло, з їх допомогою оператор може з безпечної відстані не лише сфотографувати об'єкт та записати відео, а й вилучити сліди біологічного походження, що могли належати особі, яка, наприклад, споряджала та/або встановлювала саморобний вибуховий пристрій [5, с. 94]. Тож застосування вищевказаних технологій сприятиме як успішному проведенню процесуальної дії (вчасна фіксація слідів кримінального правопорушення, відібрання зразків для подальшого проведення експертизи тощо), так і дозволить не наражати на небезпеку її учасників кримінального провадження [1, с. 662].

Проведення огляду місця події під час воєнного стану має свої унікальні особливості та вимагає великої уваги до безпеки, координації та збереження доказів. Умови конфлікту можуть ускладнювати процес збору інформації та розслідування, але ефективна співпраця з військовими структурами та міжнародними організаціями може сприяти успішному завершенню цих завдань. Ключові аспекти, які необхідно враховувати при проведенні огляду в умовах воєнного стану, містять безпеку персоналу, обмежений доступ до місця події, збереження доказів та встановлення фактів, співпрацю з військовими структурами та міжнародними організаціями. Огляд вимагає від організаторів та учасників високого рівня професіоналізму, підготовки та координації дій для забезпечення успішного розслідування подій та встановлення правди. Збереження міжнародних стандартів щодо прав людини та гуманітарного права під час огляду місць подій під час воєнного стану є також надзвичайно важливим аспектом, що допомагає забезпечити захист прав індивідів та дотримання міжнародних норм. Надважливо усвідомлювати ці особливості та вживати всіх необхідних заходів для забезпечення безпеки та ефективності проведення огляду місця події під час воєнного стану з метою забезпечення правосуддя, прозорості та встановлення правди.

1. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 661–665.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України (редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Тактика огляду та освідування. *Криміналістика* : підручник. Дніпро : Ліра ЛТД, 2016.

4. Цуцкірідзе М. С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення антитерористичної операції. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : матеріали кругл. столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149.

5. Парфіло О. А. Питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування інцидентів із саморобними вибуховими пристроями, виявленими в районі проведення АТО. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : матеріали кругл. столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 91–94.

6. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади: Міжнародний досвід. Регламентації. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 271–274. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/51.pdf>

УДК 343.102/98

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/711-712

Вероніка КОЗИРЬ

курсант ННІ права та підготовки
фахівців для підрозділів
Національної поліції

Олена СОЛДАТЕНКО

професор кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Виникнення інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі по тексті – НСРД) є результатом довгого пошуку в теорії кримінального процесу, оперативно-розшуковій діяльності, криміналістиці та в слідчо-судовій практиці рішення щодо розробки механізму використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві, який забезпечував би не лише невідворотність кримінального покарання, але і гарантував належне дотримання прав і законних інтересів громадян і суспільства загалом. Першим значущим кроком у напрямі законодавчої регламентації використання результатів оперативно-розшукової роботи у кримінальному процесі стало ухвалення змін і доповнень до статей 65 і 66 КПК 1960 року в межах так званої малої судової реформи в Україні в 2001 році. Відповідно до цих змін протоколи оперативно-розшукових заходів та їх додатки можуть бути використані як джерела доказів у кримінальних справах [1, с. 470].

Зважаючи на аналіз ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), «негласні слідчі дії – це різновид слідчих дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, спрямовані на збирання, перевірку чи дослідження фактичних даних у конкретному кримінальному провадженні, та які проводяться у випадках крайньої потреби, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб» [2].

Згідно з міжнародними нормами, право на ефективне проведення розслідування кримінальних правопорушень є невідчужуваним і повинно бути забезпечене в усіх обставинах, включаючи період воєнного стану. Це означає, що дотримання стандартів ефективного досудового розслідування повинно гарантуватися під час воєнного стану, і право на справедливий судовий розгляд не повинно обмежуватися [3, с. 465]. Водночас можуть вживатися додаткові заходи для забезпечення безпеки досудового розслідування, включно із захистом свідків та інших учасників процесу від можливих загроз. Щодо особливостей проведення саме негласних слідчих (розшукових) дій, то важливо враховувати такі аспекти:

1) дозволи на проведення процесуальних дій. Воєнний стан не знімає необхідності у дотриманні процесуальних правил та вимог законодавства, тож для проведення негласних слідчих (розшукових) дій необхідні дозволи від компетентних органів, які видаватимуться з урахуванням конкретної ситуації в країні;

2) обмеження прав і свобод громадян. Умови воєнного стану можуть передбачати обмеження прав і свобод громадян, що містить обмеження права на особисту та сімейну таємницю, права на вільне переміщення, права на свободу думки, слова та віросповідання. Тому проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану може вимагати додаткових обґрунтувань та заходів забезпечення прав та свобод громадян;

3) застосування спеціальних засобів. Умови воєнного стану можуть передбачати застосування спеціальних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Такі засоби можуть містити технічні та технологічні засоби, спеціальне обладнання, інформаційні системи тощо [4, с. 8].

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України проведення негласних слідчих (розшукових) дій фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за

допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин [2].

Як відомо, рішення про проведення НСРД ухвалює прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором (ст. 246, 248, 250 КПК України) [2]. Здійснення повноваження щодо ухвалення такого рішення виключно прокурором в умовах воєнного стану припустимо тільки за умови виконання трьох складових, а саме: це повинно відбуватись на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану; були вчинені злочини певного визначеного виду; слідчий суддя не може виконати повноваження у встановлені КПК України строки [5, с. 198].

Відповідно до ст. 303 КПК України, в учасників кримінального провадження відсутня можливість оскаржити рішення прокурора, ухвалені в межах ст. 615 КПК України. Водночас, незважаючи на закріплення права на подання скарги у ч. 4 ст. 615 КПК України, законодавець при цьому не регламентує порядок такого оскарження (зокрема, строки для подання скарги, суб'єкта оскарження, строки розгляду скарги, рішення, що можуть бути прийняті за результатом розгляду тощо) [2]. І тому, у випадку, коли прокурор ухвалює рішення про застосування слідчих (розшукових) та НСРД, особа позбавлена права розгляду клопотання, яке стосується її прав та інтересів, незалежним і безстороннім судом, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та її основоположних свобод [6].

Саме тому введення у дію воєнного стану не зумовлює автоматичного запровадження особливого режиму досудового розслідування, оскільки фактичною підставою для його запровадження є об'єктивна неможливість здійснення досудового розслідування у звичайному порядку. Порядок, закріплений у ст. 615 КПК України, реалізується лише за умови відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень у встановлені законом строки [2; 7, с. 158].

Отже, НСРД є специфічним та особливим видом процесуальних дій, які значно обмежують конституційні права осіб. Тобто їх регулювання в умовах особливого режиму досудового розслідування є дуже важливим з погляду забезпечення ефективності і справедливості проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. процесуального законодавства, спрямованою на забезпечення ефективного розслідування кримінальних справ та виявлення доказів. Цей механізм дозволяє слідчим та правоохоронним органам здійснювати НСРД за умови виконання всіх вимог закону. Важливо наголосити, що проведення НСРД повинно здійснюватися в межах закону та за участю професіоналів, які дотримуються конституційних прав та свобод громадян.

1. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 24.08.2023 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.11.2023 р.).

3. Лоскутов Т. О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 465–468.

4. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України. *Науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України*. Електронне видання. Львів-Одеса, 2022. Станом на 25 березня 2022. 31 с.

5. Хоменко І. В. Правове забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 194–202.

6. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 01.08.2021 р. № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.11.2023 р.).

7. Тютіна А. Р., Агаркова О. І. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції*. Кропивницький. 2023. С. 157–159.

УДК 343.1

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/713-714

Владислава КОСЯНЧУК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасне суспільство стикається з численними викликами, пов'язаними з міжнародною та національною безпекою. Одним із найважливіших завдань в цьому контексті є забезпечення ефективного функціонування правоохоронних органів та кримінально-процесуальних механізмів для запобігання та припинення злочинів, що становлять загрозу безпеці суспільства.

Правоохоронні органи відіграють ключову роль у забезпеченні міжнародної та національної безпеки. Вони здійснюють розслідування злочинів, спрямованих на порушення законів, які становлять загрозу безпеці країни, таких як тероризм, організована злочинність, кіберзлочинність та інші [1, с. 28].

Кримінально-процесуальні аспекти забезпечення безпеки містять у собі такі аспекти, як ефективність кримінального розслідування, впровадження передових технологій у правоохоронну діяльність, міжнародне співробітництво у сфері боротьби з кримінальними організаціями та злочинними мережами, а також вдосконалення правового регулювання цієї сфери [2, с. 57].

Для ефективного забезпечення міжнародної та національної безпеки необхідно постійно вдосконалювати кримінально-процесуальні механізми, залучати до цього найновітніші технології та практики, розвивати міжнародне співробітництво у сфері боротьби з кримінальною діяльністю та забезпеченням правопорядку.

Висвітлюючи поняття й ознаки національної, воєнної або міжнародної безпеки, важливо враховувати, що у кожному випадку йдеться про захист прав людини, що є ключовим принципом діяльності збройних сил. Зокрема, Закон України «Про Збройні Сили України» визначає ключові засади діяльності Збройних Сил, серед яких є верховенство права, законність і гуманність, повага до людини, її конституційних прав та свобод [3, с. 58].

У сучасному світі людство стикається з новими типами загроз, які свідчать про неефективність наявної системи колективної безпеки. Національна безпека вже не може бути визначена просто як здатність держави захистити себе від зовнішніх загроз власному існуванню. Забезпечення національної безпеки залежить не лише від внутрішніх факторів, а й діалектично пов'язане з міжнародною безпекою як запорукою підтримання та зміцнення загального миру [4, с. 25].

Сучасні організації та інститути безпеки всіх рівнів (глобальної, міжнародної, регіональної, національної) мають на меті захист життя кожної людини та забезпечення її природних прав і свобод. Визнаючи пріоритетну цінність людської істоти та повагу до її гідності, створено міжнародні механізми забезпечення та захисту прав людини як на універсальному, так і на регіональному рівнях.

У преамбулі Статуту Організації Об'єднаних Націй сформульовано цілі фактично міжнародної безпеки, серед яких є позбавлення наступних поколінь від нещастя війн, утвердження віри в основні права людини, гідність і цінність людської особистості, рівноправність між чоловіками та жінками, створення умов, що гарантують дотримання справедливості й поваги до зобов'язань, що випливають із міжнародного права, сприяючи соціальному прогресу й поліпшенню життя за умов збільшення свободи [1, с. 14].

Питання підтримання миру та встановлення безпеки є одним із ключових завдань сучасного світу. Важливе значення цього питання відзначалося ще з моменту утворення регіональних організацій на основі міжнародних договорів, таких як Північноатлантичний договір 1949 року. Згідно з цим договором, сторони зобов'язалися об'єднати зусилля для здійснення колективної оборони та забезпечення миру і безпеки в Північноатлантичному

регіоні [3, с. 16].

Положення Північноатлантичного договору передбачають сприяння подальшому розвитку дружніх відносин між учасниками, зміцнення незалежних інституцій, створення умов для стабільності та добробуту, а також усунення конфліктів та сприяння економічному співробітництву. У сучасних умовах побудови структурованої міжнародної системи регулювання всіх питань, зокрема збройного характеру, світ стикається з проблемами збройних конфліктів щодня [4, с. 22].

Військова сфера не може повністю вирішити всі завдання, що на неї покладаються, і, отже, система безпеки, як на національному, так і на міжнародному рівнях, повинна функціонувати в умовах захисту прав людини та особистості. Забезпечення безпеки повинна слугувати на користь людини та її захисту [2, с. 17]. Це вимагає від учасників міжнародних договорів та регіональних організацій постійного зусилля для усунення конфліктів, сприяння стабільності та забезпечення миру, а також розвитку механізмів співробітництва та довіри між державами. Тільки такі дії можуть забезпечити стабільний розвиток та добробут націй та людей у всьому світі [3, с. 56].

Отже, забезпечення міжнародної та національної безпеки є складним завданням, вирішення якого потребує поєднання зусиль усіх суспільних сфер, включно з правоохоронними органами, правовими експертами, політиками та громадськістю. Розвиток кримінально-процесуальних механізмів є ключовим чинником у забезпеченні безпеки та захисті прав і свобод громадян.

1. Васильчишин О., Титор В., Кекіш І. Національна безпека держави: особливості забезпечення у режимі воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 4. С. 289–297.

2. Вовк В. Фейки як загроза національній безпеці в умовах гібридної війни. *Право і політика*. 2022. Т. 24. № 2. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1517>

3. Залевська І. І., Удренас Г. І. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1–2. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/6.pdf>

4. Кушнір А. В. Міжнародна політика забезпечення національної безпеки: енергетичний аспект. 2022. С. 78.

5. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади: Міжнародний досвід. Регламентації. Правова позиція. 2022. № 4 (37). С. 271–274. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/51.pdf>

УДК 343.137.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/714-715

Діана КУЧЕРЕНКО

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Ігор ПИРИГ

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ СТАЛИ СВИДКАМИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В умовах воєнного стану особлива увага приділяється розслідуванню воєнних злочинів, вчинених росією. Свідками таких злочинів можуть стати особи будь-якого віку, але найбільш вразливими до них є саме неповнолітні особи. Враховуючи особливості осіб такого віку, допитуючи їх необхідно знаходити особливий підхід, знати тактику спілкування з неповнолітніми та вміти отримувати об'єктивну інформацію у результаті допиту.

Відповідно до Конвенції про права дитини дитиною є особа, яка не досягла повноліття. В Україні повнолітньою визнається особа, яка досягла 18 років. При цьому національним законодавством визначено поділ дітей на малолітніх (до досягнення 14 років)

і неповнолітніх (від 14 до 18 років). Насамперед треба зазначити, що допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться обов'язково в присутності законного представника, педагога або психолога, а в разі потреби – під час допиту може бути присутній лікар. При цьому до початку допиту зазначеним особам роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі [1].

Особливістю допиту неповнолітніх, згідно із статтею 226 Кримінального процесуального кодексу України, є присутність під час цієї слідчої (розшукової) дії їхніх законних представників, якими можуть бути батьки, усиновлювачі, опікуни чи піклувальники, інші близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки й піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває малолітній або неповнолітній, педагога або психолога, а під час допиту малолітніх чи неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених також захисника [1].

Проведення опитування малолітніх або неповнолітніх осіб має обмеження в часі через їхню психологічну особливість та вразливість. Їм складно утримувати увагу та відповідати на запитання, що можуть бути неприємними або торкатися особистих тем. З цієї причини встановлено, що допит малолітніх або неповнолітніх осіб не може тривати понад одну годину без перерви та загалом понад дві години на день.

Варто відмітити, що зусилля у з'ясуванні обставин кримінального правопорушення повинні бути зведені до мінімуму травмування неповнолітнього можливими згадками про обставини події, які йому довелося пережити. Здійснити зазначене, як наголошує Н. В. Павлова, можна шляхом використання анатомічних ляльок, оскільки дитина асоціює себе з лялькою і навіть може показати, як їй завдали шкоди [2, с. 216–217]. Застосування такого методу дозволяє неповнолітньому відчувати більшу захищеність та зручність у вираженні своїх почуттів і спогадів. Доцільність використання ляльок полягає в їхній спроможності сприяти комунікації з дитиною та поліпшувати її сприйняття ситуації. Такий підхід дозволяє створити атмосферу довіри між дитиною та людиною, яка проводить допит, що є важливим для отримання об'єктивної інформації.

Наголошення на застосуванні інноваційних методів, таких як використання ляльок, в процесі допиту неповнолітніх, виділяє важливість гуманного та емпатичного підходу до цієї надзвичайно важливої сфери правосуддя.

Треба зауважити, що під час допиту неповнолітніх осіб необхідно окрему увагу приділяти питанню психології спілкування. Психологічний аспект спілкування під час допиту можна умовно поділити на п'ять етапів: попередню, вступну, вільної розповіді, детальних запитань та заключну. Попередній етап охоплює дії, які передують контакту з дитиною. Він полягає в отриманні інформації про дитину, її пізнавального, соціального та емоційного розвитку, а також щодо її найближчого оточення і сім'ї. Під час вступного етапу відбувається знайомство з дитиною, пояснення їй мети зустрічі та ролі осіб, які проводять опитування, а також встановлення контакту з нею. Під час етапу вільної розповіді дитина може висловлювати свої думки та почуття про подію у власному темпі та відповідно до послідовності згадуваних ситуацій. Це дозволяє краще зрозуміти світ дитини, її емоційний стан та те, що вона вважає важливим. Етап вільної розповіді також дає інформацію для подальших запитань, спрямованих на глибше розуміння її переживань та вражень. Під час етапу детальних запитань особа, що проводить опитування, доповнює виклад подій, здійсненого дитиною під час фази вільної розповіді, та впорядковує їх для з'ясування обставин справи. Цей етап опитування повинен мати таку форму розмови, яка підбирається з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини. Під час заключної фази опитування у дітей, як правило, спостерігається певне розслаблення. Треба поговорити з дитиною на нейтральні, емоційно не обтяжливі теми. Це сприятиме зниженню напруги дитини.

Отже, допит неповнолітніх осіб, які стали свідками воєнних злочинів, потребує спеціального підходу, який враховує їхні особливості та захищає їх права. Поліпшення цієї сфери передбачає розробку та впровадження спеціалізованих методик опитування та забезпечення повного захисту прав неповнолітніх під час цього процесу. Важливо зрозуміти, що ефективний допит неповнолітніх та серйозна підготовка до цієї слідчої (розшукової) дії є ключовими елементами забезпечення справедливості та протидії безкарності щодо воєнних злочинів.

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.02.2024).

2. Павлова Н. В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 215–220.

Владислава МОРОЗ

курсантка ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, завдяки якій слідчі, дізнавачі, прокурори збирають інформацію про протиправну діяльність деяких осіб, є допит. Водночас допит є однією з найскладніших процесуальних дій у контексті його проведення. Це можна обґрунтувати тим, що підозрювана особа не зацікавлена у всебічному й повному розслідуванні кримінального правопорушення, що жодним чином не може вплинути на точність та щирість її показань. Саме тому уповноважена особа повинна мати низку спеціалізованих умінь, таких як: знання процесуального законодавства, комунікативні навички, професійне оцінювання доказів та спостережливість для ефективного проведення допиту на місці події, бо це часто вимагає швидкої реакції та адаптації до конкретних умов.

Під час допиту на місці події використовуються різні прийоми, такі як постановка запитань, пояснення суті злочину та його наслідків, переконання особи у тому, щоб допомогти правоохоронним органам тощо.

Завдання допиту на місці події спрямовуються на:

- отримання доказів за кримінальною справою безпосередньо на місці вчинення злочину;
- встановлення об'єктивної істини у справі;
- постановка запитань відповідно до їх виду (за цільовою спрямованістю та за цільовим призначенням);
- встановлення фактичних даних про підготовку, вчинення та приховання злочину;
- встановлення обставин, які сприяли або перешкоджали учиненню злочину [1, с. 140].

Деякі науковці на одному рівні з тактикою допиту визначають психологічні основи підготовки й проведення цієї слідчої (розшукової) дії та залежність формування показань і діяльності слідчого від психологічних процесів. Психологічним контактом є найбільш сприятлива психологічна «атмосфера» допиту, яка допомагає взаємодії та відносинам між її учасниками, це певний «настрій» на спілкування. Психологічний контакт у допиті передбачає можливість виникнення двох його рівнів: 1) коли допитуваний бажає давати показання; 2) коли його примушують до цього. Такий контакт може йти з наростанням, а може гаснути, може раптово виникнути і раптово зникнути [2, с. 277–342]. Водночас для уповноваженої особи вагомим навиком є керування цим процесом.

Психологічний контакт завжди має двосторонній характер, а його встановлення і підтримання залежать як від слідчого, якому повинна належати ініціатива, так і від допитуваного [3, с. 213]. Треба зазначити, що двосторонній контакт полягає в усвідомленні допитуваним, що він становить для уповноваженої особи певний інтерес.

Під час встановлення психологічного контакту допитуваний не повинен відчувати, що його методично та цілеспрямовано «схиляють» на заздалегідь заплановану тему розмови, що, на нашу думку, є неприпустимим прорахунком уповноваженої особи [4, с. 284].

Не меншого значення набуває й правильна фіксація результатів допиту в протоколі. Рекомендується використовувати три способи отримання показань: вільна розповідь, «питання – відповідь» і поєднання першого та другого методу. Це також відображено в протоколі допиту. Такі правила застосовуються для забезпечення найбільш точної та правильної фіксації даних. Окрім протоколу, це можна здійснити й з використанням

відеозапису.

Застосування відеозапису для фіксації допитів зводить нанівець відмову від раніше даних показань та їхньої зміни, дозволяє спростувати вигадані заяви обвинувачених та інших осіб про нібито застосовані в процесі досудового слідства протизаконні прийоми, а також дає судові повну можливість об'єктивно оцінити отримані під час цих слідчих дій показання [5, с. 328].

Отже, допит є однією з найбільш поширених слідчих дій, в процесі виконання якої правоохоронці збирають необхідну інформацію про той чи інший злочин. Тактика допиту на місці події також має велике значення для слідства, оскільки, вона повинна містити у собі постановку тих чи інших запитань, роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину, переконання особи під час допиту у необхідності надання допомоги органам розслідування тощо. Тому слідчі повинні володіти низкою спеціалізованих умінь, таких як: знання процесуального законодавства, комунікативні навички, професійне оцінювання доказів та спостережливність для ефективного проведення допиту на місці події, бо це часто вимагає швидкої реакції та адаптації до конкретних умов.

1. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. 2006. 416 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/m2tosd.pdf>

2. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

3. Плетенець В. М. Особливості встановлення психологічного контакту при допитах за участю захисника. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 3. 2016. С. 212–216.

4. Будзієвський М. Ю., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинський К. О., Чаплинська Ю. А. Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с. URL: [https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/k\(kl\).pdf](https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/k(kl).pdf)

5. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і допов. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

УДК 343.982.32

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/717-719

Валерія НІКІТІНА

курсант ННІ права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції

Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ

професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Здійснення досудового розслідування – це комплексний, ємний процес, який потребує кропіткого дослідження, аналізу, зіставлення, встановлення всіх обставин, що стосуються вчинення кримінально-протиправного діяння. Криміналістична ідентифікація як напрям криміналістичного вчення й певна система знань, що використовуються в практичній діяльності органами досудового розслідування, слугує для виконання завдань кримінального провадження, викриття осіб, причетних до кримінально-протиправної діяльності та доведення їх вини у вчиненні вказаних діянь.

Криміналістична ідентифікація – це процес, пов'язаний з ототожненням об'єктів, що певним чином можуть становити інтерес для кримінального провадження та мати певну доказову силу. Серед окремих методів криміналістики одне з чільних місць належить методам криміналістичної ідентифікації та встановлення групової належності (групофікації), теоретичні основи яких є найбільш розробленими, а практична значущість – багатоплановою [1, с. 23].

У доказуванні прийнято оперувати категоричними висновками, достовірними фактами, хоча й припустимим є використання ймовірних суджень щодо належності конкретного об'єкта до класу, виду або роду. Цим криміналістична ідентифікація відрізняється від ідентифікації як загального методу, застосовуваного в різних галузях знань [2, с. 27].

В умовах сьогодення, коли наша держава перебуває в стані повномасштабної війни, криміналістична ідентифікація посідає особливу роль у процесі здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень, які зокрема пов'язані з порушенням законів та звичаїв війни військовослужбовцями збройних сил російської федерації, діяння яких пов'язані як з протиправним заподіянням смерті цивільному населенню, так і з вчиненням щодо такого населення іншого спектру насильницьких кримінальних правопорушень, в тому числі проти життя й здоров'я та статевої свободи і статевої недоторканості.

Здійснюючи досудове розслідування в кримінальних провадженнях щодо протиправного заподіяння смерті цивільним особами комбатантами рф, зокрема досліджуючи місця масових поховань, важливим елементом процесу криміналістичної ідентифікації є встановлення ДНК-профілю вбитих осіб та подальше зіставлення його з наявними порівняльними зразками.

Щодо розслідування кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості, з якою правоохоронні органи стикаються щоденно, можемо зауважити, що у вказаній категорії значна увага приділяється встановленню візуальних ознак правопорушника та його ототожнення з особами, які встановлюються правоохоронцями з метою порівняння наявних відомостей щодо зовнішності злочинця, які отримані від свідків або очевидців, з візуальними ознаками, що належать встановленій особі, яка підозрюється у вчиненні певного кримінального правопорушення. Використання інформації про зовнішність людини (або її елементи) має ґрунтуватися на аналізі та оцінці зібраної і записаної інформації. Він заснований на результатах такого аналізу і оцінки інформації про зовнішність людини [3, с. 38]. Така інформація може бути отримана безпосередньо від потерпілої особи, очевидців, свідків, з камер відеоспостереження тощо.

Фізичні дані людини бувають двох типів: зовнішні (анатомічні) та внутрішні (структурні). Зовнішні (анатомічні) дані характеризують будову людського тіла (голова, обличчя, руки, ноги, зуби, шкіра тощо). Внутрішні (структурні) дані характеризують зовнішню будову тканин, органів, різні виділення людського організму [4, с. 194].

Цифровізація всіх сфер суспільного життя віднайшла свій прояв і в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та кримінального провадження в цілому, зокрема й щодо питання впровадження технологій штучного інтелекту в процесі криміналістичної ідентифікації, які дозволяють встановлювати конкретних осіб за допомогою камер відеоспостереження, зіставляючи отримані результати з тими, які органи досудового розслідування отримали під час здійснення слідчих (розшукових) дій. Вагомий внесок у досліджувану нами проблематику здійснюють науковці, розробляючи й удосконалюючи методи ідентифікації осіб, які перебувають у місцях масового скупчення людей (у натовпі) за матеріалами відеозаписів. Цю проблему успішно вирішують шляхом використання сучасного програмного забезпечення, що дає змогу ідентифікувати людей як окремих осіб (виокремлюючи їх із груп або навіть рухомого натовпу) [5, с. 112].

Разом з методами розпізнавання осіб вдосконалюються і методи злочинної діяльності – злочинці постійно намагаються змінити свої індивідуальні ознаки або залишити на місці події хибні сліди, аби спрямувати процес досудового розслідування в неправильному напрямку [6, с. 225]. Тому для ефективного застосування методик криміналістичної ідентифікації варто дуже детально досліджувати всі фактичні обставини кримінально протиправного діяння, не нехтувати вилученням всіх можливих речових доказів, біологічних речовин, інших слідів на місці події.

Зважаючи на зміст вищевикладеного, можемо зробити висновки щодо значної ролі криміналістичної ідентифікації як окремого напрямку криміналістичного вчення для ефективного, повного та детального дослідження, встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, формування доказової бази, яка прямо буде вказувати на винність особи, що таке кримінальне правопорушення вчинила, або ж навпаки, спростовувати наявні версії щодо причетності певної особи до вчинення кримінально протиправного діяння, яке нею не здійснювалось, з метою реалізації одного із завдань кримінального правопорушення – попередження притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка в здійсненні такого діяння не винна.

1. Будзієвський М. Ю., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинський К. О., Чаплинська Ю. А. Криміналістика (курс лекцій) : навч. посіб. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с.
2. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид., перероб. і допов. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
3. Кигаї В. А. Відносно ідентифікації людини за зовнішніми ознаками. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : матеріали кругл. столу (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 37–39.
4. Чорна П. П. Криміналістична габітологія: її сутність і завдання. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертизи* : матеріали науково-практ. семінару (Дніпро, 28 трав. 2021 р.). Дніпро : ДДУВС, 2021. С. 192–195.
5. Husieva V. Problems of human personal identification by appearance in investigation of criminal offenses. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2021. Vol. 24. No. 2. S. 109–122. URL: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2021.07> (date of access: 13.12.2023).
6. Джура В. В. Особливості криміналістичної ідентифікації особи при проведенні досудового розслідування : матеріали VI Міжнар. молодіжного наукового юрид. форуму / Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р. Київ, 2023. С. 224–226.

УДК 343.982.327

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/719-723

Богдан ПАРІМОНЧИК

студент ННІ права
та інноваційної освіти

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ, ВИБУХІВОК ТА СЛІДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Серед досліджень, які здійснюються у сфері кримінального провадження, особливе місце посідає криміналістичне дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів їхнього застосування, холодної зброї.

Серед засобів вчинення кримінальних правопорушень особливе місце завжди посідала вогнепальна зброя. Останнім часом спостерігається значне зростання кількості злочинів, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї. Це пов'язано з тим, що ринок вогнепальної зброї став більш доступний, а також в реаліях військової агресії РФ проти України виникло більше можливостей для отримання зброї незаконним шляхом.

К. Радельчук вказує, що аналіз проваджень досліджуваної проблеми показує, що для вчинення вбивств злочинцями застосовуються різні способи, серед яких можна виділити три найпоширеніші способи, а саме: використання вогнепальної зброї – 55 % випадків, використання вибухових пристроїв – 4 %, застосування холодної зброї та інших предметів, що мають господарсько-побутове призначення – 36 % [6, с. 343].

Науково-теоретичною основою криміналістичного дослідження вогнепальної зброї слугує наука «Судова балістика» – розділ науки криміналістики, який вивчає ручну вогнепальну зброю і сліди її дії для одержання доказової інформації [7, с. 113].

Судово-балістична експертиза є однією з форм практичного застосування судової балістики – «... це спеціальне дослідження, яке проводиться у встановленій законом процесуальній формі зі складанням відповідного висновку, метою якого є отримання науково-обґрунтованих фактичних даних про вогнепальну зброю, боєприпаси до неї і обставини їх застосування, що мають значення для розслідування і судового розгляду» [15, с. 135].

Найбільш поширеними об'єктами судово-балістичного дослідження є: боєприпаси до ручної вогнепальної зброї, як споряджені (патрони), так і їх частини (кулі, гільзи, дріб,

картеч, капсулі, пижі, прокладки, порох тощо); ручна вогнепальна зброя, її окремі частини та приладдя; засоби та інструменти, що використовуються для спорядження патронів і приготування снарядів (куль, дробу, картечі); сліди на зброї, боєприпасах та інших об'єктах, що виникають під час пострілу; предмети зі слідами зберігання зброї [8, с. 2].

Найбільш складним дослідженням є ідентифікація вогнепальної зброї за стріляними кулями та гільзами. Порівняльне дослідження лідів на кулі (гільзі), та слідів на кулі (гільзі), отриманих експериментальним шляхом, провадиться шляхом зіставлення за допомогою порівняльного мікроскопа і за збільшеними фотознімками [17, с. 131].

Згідно з чинними методиками судовобалістичних досліджень можна виокремити такі завдання цих досліджень:

- установлення належності об'єктів дослідження до вогнепальної зброї певного виду, типу та калібру боєприпасів;
- установлення належності патронів до боєприпасів певного виду, типу та калібру;
- установлення способу виготовлення зброї та патронів;
- установлення придатності зброї та боєприпасів до здійснення пострілів;
- установлення вогнепальної зброї певного типу, виду, системи, зразка та калібру за слідами на стріляних кулях, гільзах;
- ідентифікація конкретного екземпляру зброї за слідами на стріляних кулях, гільзах тощо;
- установлення можливості здійснення пострілів без натискання на спусковий гачок за певних обставин;
- установлення обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (кількості пострілів, напрямку та дистанції пострілів, взаємного положення зброї і перешкоди тощо) [11–13].

О. Ковальова у своїй роботі вказує, що в Україні на цей час відсутні єдині методики проведення судово-балістичних експертиз нових різновидів зброї і боєприпасів (пневматичної, газової, травмуючої несмертельної дії) та конструктивно схожих пристроїв. З урахуванням тенденції щодо формування окремого розділу криміналістики з назвою «криміналістичне зброезнавство» ці питання набувають великого значення для розробки методик експертного дослідження окремих різновидів зброї та інформаційно-довідкового забезпечення [10, с. 226].

В умовах агресії РФ проти України з 2014 року зросла кількість незареєстрованої зброї різних нових видів, відсутність даних про конкретний зразок зброї викликає проблеми під час проведення судової експертизи з ідентифікацією зброї та встановити її походження. Це потребує постійного коригування чинних методик дослідження зброї, а ефективність класифікації кримінального порушення залежить від компетентності експерта і проведених ним досліджень: ідентифікаційних, класифікаційних, діагностичних, ситуаційних [14, с. 145; 18].

НДЕКЦ МВС України застосовують «Методику встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби», «Методику встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до стрільби», Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [1; 11–13].

Підставою для проведення експертизи є постанова органу кримінального переслідування, ухвала (постанова) суду про призначення експертизи, постанова нотаріуса, а також рішення особи, у провадженні або на розгляді якої перебуває справа про адміністративне порушення [15, с. 135]. Виявлену зброю фіксують за допомогою фотографування й описують у *протоколі огляду*, в якому вказується місце виявлення; відстань від двох нерухомих об'єктів; положення ствола зброї; вид; систему; наявність і зміст маркувальних позначок; номер зброї або її частин; загальний стан зброї; положення курка запобіжника, кожуха затвора; наявність патрона (гільзи) в патроннику, магазині (барабані), слідів пальців на зброї, кіптяви і нагару, сторонніх часток у стволі та слідів запаху порохових газів. Патрони, гільзи, кулі, дріб, картеч, пижі підлягають виявленню, фіксації й дослідженню під час огляду на місці події. Водночас ефективним буде застосування металошукача [16, с. 104].

Зважаючи на вищевказані завдання судовобалістичних досліджень, можна вказати основні питання досліджень:

чи належить наданий предмет до вогнепальної зброї певного виду, типу та калібру, в який спосіб виготовлена надана зброя, чи придатна надана зброя для стрільби, у який спосіб виготовлені надані деталі, частини та механізми зброї, чи належать надані патрони до боєприпасів певного виду, калібру, чи придатні надані патрони для проведення пострілів, чи

належать надані кулі та гільзи (дріб, картеч, пижі, прокладки, капсулі тощо) до складових елементів патронів певного виду, типу та калібру, зі зброї якого виду, типу та калібру відстріляні надані кулі (гільзи, пижі тощо), чи відстріляні надані кулі (гільзи) з поданої зброї, чи схожі морфологічні ознаки наданих куль (гільз, дробу, картечі, пижів тощо) з аналогічними складовими елементами вилучених патронів певного виду, типу та калібру [18]?

Як напрям подальшого вдосконалення і розвитку судової балістики, разом з державною, може впроваджуватися інститут приватної експертизи. Ще М. В. Салтєвський вказував на те, що: «... в багатьох європейських країнах, таких як Латвія, Норвегія, Фінляндія, Данія, Ісландія та інші діє інститут *приватної експертизи*. Впровадження інноваційного досвіду зарубіжних країн з приводу проведення приватних експертиз, є досить перспективним питанням з точки зору підходу до принципів проведення судових експертиз взагалі» [4, с. 227].

Балістичне дослідження засобів і слідів вибуху називають вибухотехнічною експертизою, для цього створюють в експертних установах вибухотехнічні лабораторії [4, с. 249]. Експертні вибухотехнічні дослідження проводити в повному обсязі мають змогу тільки експертні підрозділи ДНДЕКЦ МВС України, експертні підрозділи СБ України і НДІСЕ МІО України [5, с. 238].

Як вказувалося раніше, значний відсоток використання зброї в злочинній діяльності припадає на використання холодної зброї. Особливу небезпеку становлять злочини, під час учинення яких використовують холодну зброю, оскільки вона є найбільш поширеною, доступною для широкого кола осіб, а також зручною для носіння й раптового застосування.

Криміналістичне дослідження холодної зброї – це підгалузь криміналістичного зброєзнавства, що вивчає холодну зброю і конструктивно схожі з нею вироби, сліди їх застосування та розробляє прийоми, методи і засоби збирання та дослідження таких об'єктів з метою розслідування кримінальних правопорушень.

Згідно з Методикою МВС кримінального дослідження холодної зброї *холодна зброя* – це предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких спрямована на використання м'язової сили людини [3].

Об'єктами криміналістичного дослідження холодної зброї є: холодна зброя (ножі, кинжалі, арбалети, луки, біти, металеві ножі, сюрікени, бумеранги, стилети, кортики, шаблі, шашки, палаші, шпаги, рапіри, мечі, тесаки, багнети, сокири, списи, сокири, кистені, кастети, нунчаки тощо, а також предмети, які схожі з вищевказаними предметами за конструктивними особливостями), окремі її частини, заготовки та напівфабрикати зброї; конструктивно схожі з холодною зброєю вироби; матеріали, інструменти та інші засоби для виготовлення холодної зброї; предмети зі слідами від холодної зброї [2, с. 61].

Для кримінально-правової кваліфікації скоєного необхідно вирішити *головне питання* – виявлення належності предмета до холодної зброї, що буде обумовлюватися сукупністю таких *загальних криміналістичних і конструктивних ознак*: призначення для ураження цілі; придатність для неодноразового ураження цілі, наявність елементів певного виду, форм та розмірів, спосіб з'єднання елементів. Всі інші предмети (пристрої), в яких повністю або частково відсутня хоча б одна з цих загальних ознак, до холодної зброї не належать [3]. У протилежному випадку – це певні групи предметів господарсько-побутового або виробничого призначення [5, с. 223].

Орієнтовний *перелік питань вирішуваних судовою експертизою* предмета щодо віднесення його до холодної зброї згідно з чинними методиками криміналістичних досліджень:

1. Чи є наданий предмет холодною зброєю?
2. До якого типу, виду, різновиду холодної зброї належить цей предмет?
3. Який спосіб виготовлення наданої холодної зброї (заводський, кустарний, саморобний)?
4. Чи не перероблена ця холодна зброя зі зброї іншого типу, виду, зразка, якого саме і яким способом?
5. Чи не використовувалися для виготовлення цієї холодної зброї частини (деталі) холодної зброї іншого типу, виду, зразка або предмета виробничого чи господарсько-побутового призначення і якого саме?
6. Чи є наданий на дослідження предмет заготовкою холодної зброї?
7. Чи є ця холодна зброя національною та якою саме?

8. Чи перебувала ця холодна зброя постійно в досліджуваному чохлі?

9. Чи справна надана холодна зброя? Якщо несправна, які вона має дефекти, їх причини та чи впливають вони на можливість застосування цієї холодної зброї за призначенням [3; 5, с. 224; 18]?

Узагальнюючи, можна навести такий алгоритм дії під час дослідження віднесення предмета (пристрою) до холодної зброї:

1. Фіксація зовнішнього вигляду предмета, визначення основного цільового призначення, визначення способу дії уражуючих елементів, встановлення виду матеріалів предмета, кріплення складових частин.

2. Встановлення форми та конструктивних особливостей уражуючого елемента. Наприклад, *техніко-криміналістичні вимоги до клинкової холодної зброї і комбінованої холодної зброї з клинком (клинками) такі:*

а) мінімальна довжина клинка – не менше ніж 90 мм; мінімальна товщина клинка – не менше ніж 2,6 мм; мінімальна твердість клинка з вуглецевої сталі – не менш ніж 50 НКС (в разі відсутності ДСТУ, ТУ, якими встановлені інші значення твердості); б) мінімальна твердість клинка, що виготовлений із корозійностійкої сталі – не менше ніж 45 НКС; в) кут загострення леза – не більше ніж 30 градусів [3].

3. Встановлення способу з'єднання елементів, конструктивні особливості руків'я, конструктивні особливості з'єднання руків'я з уражуючим елементом, міцність та пружність конструкції в цілому.

4. Порівняння форми, розмірів та конструкції предмета (пристрою) з формами, розмірами та конструкцією відомих зразків холодної зброї та предметів господарсько-побутового призначення [3].

Як вказував М. В. Салтевський, одним із найскладніших досліджень холодної зброї є встановлення мускульного зусилля для заподіяння конкретного ушкодження, а розташування ран і спосіб розчленування – про знання анатомії людини і професійних навичок людини [4, с. 252].

Організація розкриття та розслідування сучасних злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної і холодної зброї не можлива без використання сучасних наукових криміналістичних знань в галузі судової балістики і судової експертизи зброї, боєприпасів та слідів їх застосування, безперервного розвитку та вдосконалення методик криміналістичної техніки цих досліджень. Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів та слідів її застосування дає змогу встановити беззаперечні факти, які потрібні для ефективної кваліфікації злочину.

1. Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/page/32>

2. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

3. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : затв. від 15.01.1999 р. № n0002320-99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99#Text>

4. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.

5. Степанюк Р. Л., Гусева В. О., Кікінчук В. В. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.

6. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану: тези доп. Міжнар. науково-практ. конф. (м. Харків, 25 листоп. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 453 с.

7. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю.Шепітька. 3-є вид., перероб. і допов. Київ : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 736 с.

8. Кудий Я. А. Криміналістична балістика в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науково-технічна конференція факультету машинобудування та транспорту.* URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fmt/all-fmt-2019/paper/view/7692>

9. Біленчук П. Д. Балістика: криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство. Київ : Міжнародна агенція «Веєгопе», 2003.384 с.

10. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави : матеріали XII міжнар. науково-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 26 березня 2020 р.). Одеса : ОДУВС, 2020. 268 с.

11. Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності до стрільби / ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мін'юсту України. Київ, 2012.

12. Методика встановлення належності об'єкта до вогнепальної зброї та його придатності до

стрільби / ДНДЕКЦ МВС України; ДЕЗП Мін'юсту України. Київ, 2012.

13. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

14. Яремчук В. Окремі проблеми проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 31(70). Ч. 3. № 2. С. 144–148.

15. Мельник Р. В., Голдинський І. А., Гамера В. А. Криміналістичне дослідження вогнепальної зброї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 134–136. URL: https://Isej.org.ua/5_2016/40.pdf

16. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв та слідів їх застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 46. Т. 2. С.100–104.

17. Мельник Р. В., Голдинський І. А., Гамера В. А. Судова балістика: класифікація та сліди вогнепальної зброї, огляд вогнепальної зброї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 131–133.

18. Офіційний сайт Київського науково-дослідного інституту судових експертиз. URL: <https://kndise.gov.ua/ekspertyza-zbroyi/>

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/723-725

Дар'я ПОРОХНЯ

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Початок повномасштабного вторгнення в Україні створив низку змін в чинному законодавстві, зокрема йдеться про Кримінальний процесуальний кодекс України. В КПК України було внесено низку змін, що стосуються судового розгляду кримінальних правопорушень, а також досудового розслідування. Зазначені зміни, насамперед, мали на меті вирішувати суперечливі ситуації та враховувати всі ризики їх вирішення, на різних етапах кримінального провадження, в період воєнного стану.

Значних змін та доповнень зазнав саме розділ IX-1 КПК України. По-перше, було змінено назву на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». По-друге, було значно розширено та доповнено новими положеннями вищезазначений розділ КПК України [1]. Ці зміни стосуються зокрема стадій досудового розслідування. Тому особливу увагу варто звернути на особливості порядку проведення окремих слідчих дій в умовах воєнного часу, а саме обшуку.

Насамперед необхідно зазначити тлумачення Кримінальним процесуальним кодексом України такого поняття, як обшук. Стаття 234 КПК України визначає, що зазначена слідча дія проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуто у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук є однією з невербальних слідчих (розшукових) дій, а також досить ефективним засобом збирання та перевірки доказів під час розслідування кримінального провадження [2, с. 142].

Варто зазначити, що примусовий характер обшуку означає те, що його дозволяється проводити, незважаючи на заперечення особи, яку обшуковують. Але, незважаючи на вищезазначену обставину, виконувати ці та інші дії примусового характеру уповноважені

особи мають право лише за наявності та на підставі вмотивованої ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України; ч. 2 ст. 234 КПК України) [3].

Переходячи до пояснення змінених положень, варто згадати, що як раніше зазначено, в умовах воєнного стану обшук житла проводиться за загальними правилами, що визначені чинним кримінальним процесуальним законодавством із внесенням деяких змін. А також слід підкреслити те, що ці нововведення значно розширюють повноваження працівників правоохоронних органів.

Почнемо з того, що під час дії воєнного стану в країні тимчасово скасовується заборона проведення слідчих розшукових дій, серед яких відмічається саме обшук, у нічний час доби [4]. Це означає, що наразі є правомірним проведення таких дій в період комендантської години.

Другим, не менш важливим, нововведенням є те, що кримінальним процесуальним законодавством передбачена можливість проведення обшуку без участі понятих, але лише за тієї умови, що наявна потенційна небезпека для їхнього життя чи здоров'я. Вищезазначене є протилежністю до загального правила, в якому йдеться про присутність не менше ніж двох осіб. Треба також зазначити, що з метою запобігання зловживання правами та обов'язками, а також порушення законних інтересів уповноваженими особами процес та результати обшуку підлягають обов'язковій фіксації за допомогою технічних засобів.

Важливим аспектом також є те, що фіксування, а саме відеозапис повинен бути безперервним та відтворювати всі етапи процесу. Як наголошує О. І. Герасимів, саме така практика є дуже небезпечною в реалізації, оскільки можливість захисту осіб, в яких безпосередньо проводиться обшук, практично зводиться нанівець [5, с. 105].

Третє нововведення полягає у фіксуванні предметів, що були знайдені та конфісковані в межах слідчої дії. Уповноважена особа, яка провадить огляд чи обшук житла або іншого володіння особи, наділена можливістю здійснення відеофіксації без складання відповідного протоколу, що абсолютно не відповідає звичайній процедурі. Незважаючи на це, у виділеній зміні наявні деякі обмеження, а саме те, що протокол за будь-яких умов повинно бути складено впродовж 72 годин з моменту здійснення відповідної слідчої розшукової дії.

Четвертим нововведенням є залучення захисника до проведення обшуку чи огляду житла або іншого володіння особи. Абз. 3 ч. 3 ст. 236 КПК України передбачає кримінальну процесуальну гарантію стосовно залучення до участі в слідчій розшуковій дії адвоката чи представника для надання належної правової допомоги [4]. Це нововведення впливає із вже наявного вищезазначеного, що так само як і для понятих, так і для адвокатів чи представників особи може бути потенційна небезпека для життя чи здоров'я, враховуючи період воєнного стану. Але враховуючи приписи ст. 59 Конституції України, в якій закріплене право кожного на професійну правничу допомогу, та ст. 64, де закріплюється перелік прав, що не можуть бути обмежені, навіть за умов воєнного стану. Законодавець не передбачає можливість не залучення зазначених осіб у межах проведення відповідної слідчої розшукової дії.

На думку Д. О. Зайцева, така норма не здатна забезпечити потреби практики стосовно реалізації участі вищевказаних осіб у порядку, визначеному ч. 3 ст. 236 КПК України, тому що обшук може проводитися і в особи, яка не є підозрюваною, а тому й адвокат не завжди матиме процесуальний статус захисника. Тому недоліком законодавчого припису ч. 12 ст. 615 КПК України, науковець вважає також те, що він не містить жодної вказівки про участь представника в кримінальному провадженні [6, с. 186].

Підсумовуючи, варто зауважити про те, що в період воєнного стану постало питання про необхідність введення деяких змін у процесуальні аспекти проведення обшуку. Ці зміни полягають саме в розширенні часу проведення обшуку, тим самим юридично забезпечуючи його раптовість. Також внесено зміни щодо основних учасників слідчої розшукової дії та особливості фіксації процесу. Зазначені зміни спрямовуються на зростання ефективності обшуку, а також оперативного отримання результатів та порятунку життів.

На нашу думку, ці нововведення мають безпосередній вплив на процес кримінального провадження, а особливо досудового розслідування під час воєнного стану.

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45> (дата звернення: 31.03.2023).

2. Гловюк І. В. Проблемні питання забезпечення належної правової процедури обшуку. *Вісник*

Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2018. № 14. С. 141–149.

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n129> (дата звернення: 31.03.2023).

5. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Львів, 21 жовтня 2022 р. 404 с.

6. Зайцев Д. О. Проблеми участі адвоката або представника в проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2022. Т. 27. № 3. С. 187–189.

УДК 343.131.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/725-727

Андрій ПРУДОВСЬКИЙ

студент ННІ права
та інноваційної освіти

Юлія МАРІНА

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУТЬ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ, ЇЇ ПРАВИЛА ТА ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ

Презумпцію невинуватості називають «золотою ниткою», що проходить через кримінальне право. Це норма міжнародного звичаєвого права, яка захищається численними міжнародними договорами та національними правовими системами. Презумпція невинуватості має вирішальне значення для забезпечення справедливого судового розгляду в окремих випадках, для захисту цілісності системи правосуддя та для поваги людської гідності людей, які звинувачуються у вчиненні злочинів.

Презумпція невинуватості – це правовий принцип, відповідно до якого кожна особа, обвинувачена в будь-якому злочині, вважається невинуватою, доки її вину не буде доведено. Верховний Суд України надав таке тлумачення презумпції невинуватості: «Суть презумпції невинуватості не в тому, що особа є невинуватою, а в тому, що існує припущення щодо її невинуватості. Презумпція невинуватості не може бути виправдана одним лише прагненням полегшити становище обвинуваченого. Вона стимулює доказування вини особи, і доки цього не буде досягнуто, ніхто не може бути визнаний винним» [1].

Згідно з презумпцією невинуватості, юридичний тягар доведення покладається на обвинувачення, яке повинно надати переконливі докази. Якщо прокуратура не доведе обвинувачення, то особа виправдовується.

Стосовно важливих фактів справи – чи було вчинено обвинувачений злочин і чи був підсудний особою, яка вчинила злочин, держава несе весь тягар доведення. У більшості випадків обвинувачення має довести винність обвинуваченого поза розумним сумнівом. Якщо обґрунтовані сумніви залишаються, обвинувачений повинен бути виправданий. Однак це стосується не лише того факту, що тягар доказування лежить на обвинуваченні у кримінальній справі, а й захисту, який повинен бути наданий підсудному.

Стосовно важливих фактів справи відповідач не має жодного тягаря доведення. Відповідач не зобов'язаний давати свідчення, викликати свідків або надавати будь-які інші докази, і якщо підсудний вирішить не давати показань або надавати докази, це рішення не може бути використане проти нього.

Суддя та інші члени судового процесу не повинні робити жодних негативних висновків з того факту, що підсудного було звинувачено у вчиненні злочину. Вони повинні вирішити справу виключно на основі доказів, наданих під час судового розгляду.

В Україні презумпцію невинуватості закріплено:

- У статті 62 Конституції України:

1. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

2. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

3. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

4. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням [2].

• У статті 17 Кримінального процесуального кодексу України зазначено:

1. Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набув чинності.

2. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і повинен бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе вину винуватості особи поза розумним сумнівом.

3. Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

4. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

5. Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набув чинності, повинне відповідати поведженню з невинуватою особою [3].

• Принцип презумпції невинуватості зафіксований також положенням ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [4].

• Згідно з ч. 4 ст. 296 Цивільного кодексу «Ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародуване) лише в разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та в інших випадках, передбачених законом» [5].

Це право вважається достатньо важливим у сучасних демократіях, конституційних монархіях і республіках, тому багато хто прямо включили його у свої правові кодекси та конституції. Тому це також є міжнародним правом людини відповідно до ст. 11 Загальної декларації прав людини ООН.

Ст. 11 Загальної декларації прав людини говорить: «Кожен, обвинувачений у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватим, доки його винність не буде доведена в законному порядку шляхом публічного судового розгляду, під час якого йому надано всі гарантії, необхідні для його захисту».

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 14, п. 2 говорить, що «Кожен, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, має право вважатися невинуватим, доки його винність не буде доведена в законному порядку». Презумпція невинуватості також прямо врегульована ст. 66 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, згідно з яким «кожен вважається невинуватим, доки його винність не буде доведена в Суді відповідно до чинного права».

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи у п. 2 ст. 6 сказано: «Кожен, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в законному порядку». Ця конвенція була ухвалена у вигляді договору та є обов'язковою для всіх членів Ради Європи. У цей час (і в будь-якому передбачуваному розширенні ЄС) кожна країна-член Європейського Союзу також є членом Ради Європи, тому це є обов'язковим для членів ЄС. До того ж це твердження дослівно повторюється в ст. 48 Хартії основних прав Європейського Союзу.

У Європейському Союзі, крім Хартії основних прав, презумпція невинуватості також захищена Директивою (ЄС) 2016/343 Європейського парламенту та Ради від 9 березня 2016 року про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім у судовому розгляді кримінального провадження. Ст. 3 зазначає, що держави-члени забезпечують, щоб підозрювані та обвинувачені вважалися невинуватими, доки їхня провина не буде доведена згідно із законом.

Отже, суть презумпції невинуватості не говорить, що людина невинна, а потрібно розуміти, що є факти, через які виникають припущення щодо її невинності, а точніше, винності у скоєнні кримінального правопорушення, і поки ці припущення не будуть доведені, її не можна вважати винною. Краще, щоб десять винних втекли, ніж постраждав один невинний. Згодом ця ідея стала основою правового мислення і продовжує залишатися предметом дискусій.

Презумпція невинуватості не може бути виправдана лише великим бажанням поліпшити стан обвинуваченого. Це призводить до доказу вини людини, і якщо цього не буде зроблено, ніхто не може бути визнаний винним.

Відповідно до принципу презумпції невинуватості на підсудного (і його захисника) не покладається обов'язок доводити свою невинуватість або наявність обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Цей тягар покладається на орган, який пред'явив обвинувачення (особу, яка веде розслідування, слідчого, прокурора), але це не виключає права обвинуваченого доводити свою повну невинуватість чи менші злочини. Усі обставини, за яких він посилається на свій захист, повинні бути всебічно досліджені органами слідства, прокурором і судом.

1. Постанова від 22 грудня 2020 року, справа № 210/4600/15. Верховний Суд, Перша судова палата Касаційного кримінального суду.

2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.03.2024).

5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 30 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.03.2024).

УДК 343.121.4

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/727-729

Діана РУКІНА

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Анатолій ШИЯН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ, ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зміни в чинне національне законодавство, які зумовлені початком повномасштабного вторгнення військ російської федерації в Україну, сприяли перегляду кримінального процесуального права в частині забезпечення прав та свобод осіб, які беруть безпосередню участь в кримінальному провадженні, а також їхньої безпеки. Тож законом України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX були внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які окреслили порядок режиму досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану [1]. Ці зміни торкнулися також й умов і порядку проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук.

Незважаючи на правовий режим воєнного стану, законодавцем визначено, що обшук повинен проводитись з максимально можливим в таких умовах забезпеченням прав і свобод осіб, які беруть в ньому участь, а також їхньої безпеки. Адже відповідно до положень Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. У зв'язку з цим ключовою вимогою правового захисту є легальність залучення понятих та адвоката (захисника).

Зазначимо, що фактичний порядок проведення обшуку під час воєнної агресії не

заснав кардинальних змін. Як відомо, однією з його особливостей є обов'язкова присутність не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування його проведення. Однак в умовах воєнного стану забезпечити участь понятих не завжди можливо, а якщо така можливість є, то при їх залученні може існувати реальна загроза їх життю чи здоров'ю. Насамперед така ситуація може статися під час проведення обшуку на деокупованих або прифронтових територіях. Турбуючись про безпеку понятих, законодавець дозволив проводити обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи без залучення понятих. Однак для забезпечення захисту прав осіб, інтереси яких порушуються під час проведення обшуку, унеможливлення зловживання слідчими та іншими залученими особами своїми повноваженнями, процес і результати цієї дії обов'язково підлягають фіксуванню доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Як видається, з урахуванням безпекової ситуації такі зміни є виправданими, однак у повному обсязі гарантувати захист прав та законних інтересів особи вони не можуть.

Відомо, що під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, обшуку особи допускається участь захисника підозрюваного, а також адвоката, який може надавати правничу допомогу іншим особам (учасникам кримінального провадження або особам без будь-якого статусу), які вирішили його залучити. Під час обшуку житла чи іншого володіння особи захисник або адвокат може взяти участь на будь-якому етапі проведення цієї слідчої (розшукової) дії. З метою забезпечення безпеки захисника підозрюваного, а також адвоката, який під час проведення обшуку надає правничу допомогу іншим особам, кримінальні процесуальні новели, викладені в частині 12 статті 615 КПК України дозволяють дізнавачу, слідчому і прокурору залучити захисника та адвоката дистанційно, у тому числі в разі неможливості їх явки [3]. Але обов'язковою умовою дистанційної участі захисника та адвоката є фіксування процесу і результатів обшуку доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Більш проблемним є питання забезпечення участі адвоката (захисника) під час проведення обшуку особи. Тож в разі виявлення такою особою бажання мати адвоката (захисника), його проведення слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний відкласти на три години. Лише після закінчення цього терміну дозволяється проводити обшук особи (як з участю адвоката (захисника), так і без нього). Кримінальні процесуальні новели, які стосуються обшуку особи в умовах воєнного стану, також дозволяють дистанційну участь адвоката (захисника) з метою забезпечення його безпеки, у тому числі в разі неможливості його явки. Однак, як і під час проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, обов'язковою умовою дистанційної участі адвоката (захисника) є фіксування процесу і результатів обшуку особи доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. При цьому не можна не бачити, що забезпечуючи таким чином безпеку адвоката (захисника), вимога закону щодо відкладення проведення обшуку особи на три години ставить під загрозу безпеку особи, яка буде обшукуватися, а також слідчого (дізнавача, прокурора) чи інших осіб.

Не можна оминати увагою ще й проблему, яка виникає в разі дистанційної участі захисника або адвоката під час проведення обшуку. Вона пов'язана з необхідністю підписання складеного слідчим, дізнавачем або прокурором протоколу обшуку, що потрібно зробити не пізніше 72 годин після його закінчення. Умови воєнного стану, які заважали брати участь захисникові чи адвокату в проведенні обшуку, можуть завадити їм і в підписанні протоколу цієї слідчої (розшукової) дії протягом вказаного терміну.

Як висновок, треба зазначити, що кримінальні процесуальні новели проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в умовах воєнного стану, які допускають відсутність понятих під час цієї слідчої (розшукової) дії, а також дистанційну участь захисника (адвоката), є доцільними. Адже завдяки вказаним новітнім правовим положенням усувається загроза життю та здоров'ю цим учасникам кримінального провадження, настання для них інших негативних наслідків. Але при цьому законодавець повинен відрегулювати й проблемні питання, які виникають у зв'язку з відсутністю понятих під час проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, обшуку особи, а також під час дистанційної участі адвоката (захисника). Аналіз цих проблем, шляхи їх практичного вирішення повинні бути втілені в новітні правові положення чинного КПК України.

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20%23>

Text#Text.

2. Конституція України : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 із змін. та допов. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

УДК 343.102

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/729-730

Марина СОЛОДОВНИК

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛІ ОСОБИ СТОСОВНО ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У кримінальному процесуальному законодавстві часто виникає потреба в безпосередньому залученні особи до реалізації певних кримінально-процесуальних дій. Наприклад, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, деякі дії, такі як проведення експерименту у житлі або отримання добровільної згоди на виконання певних процесуальних дій, вимагають згоди особи [1].

Однак є випадки, коли необхідно проводити процесуальні дії без прямої згоди особи, але за умов наявності судового дозволу та волевиявлення самої особи. Наприклад, це може стосуватися негласних слідчих дій. Такий підхід забезпечує баланс між захистом прав особи та необхідністю здійснення процесуальних заходів у кримінальному провадженні.

Судовий контроль в таких ситуаціях відіграє важливу роль у забезпеченні законності та захисті прав особи. Суддя має перевірити наявність підстав для обмеження прав особи, яка відмовляється від надання добровільної згоди. Проте є випадки, коли обмеження прав особи є неправомірним навіть при судовому контролі [4].

Наприклад, застосування примусу до особи для отримання інформації може порушувати її право на мовчання та право не свідчити проти близьких родичів. Такі дії можуть бути визнані порушенням прав особи, навіть якщо на них було отримано судовий дозвіл.

У воєнний період також можуть виникати випадки, коли потрібно здійснювати кримінальні процесуальні дії без згоди особи. У таких випадках прокурорський нагляд може замінити судовий контроль, що відповідає вимогам закону, але це підносить питання про відповідність правового регулювання в умовах воєнного стану [2].

Важлива пропозиція щодо врегулювання питань щодо проникнення до житла особи у зв'язку з проведенням слідчих та процесуальних дій у кримінальному процесі. Вона вказує на необхідність отримання судового дозволу перед проведенням таких дій, за винятком невідкладних випадків, що сприятиме запобіганню можливим неправомірним втручанням у приватне життя особи [5].

Однак при цьому виникає питання про зручність та ефективність кримінального провадження, оскільки процедура отримання судового дозволу може виявитися витратною на час та ресурси. Запровадження обов'язкового судового дозволу може ускладнити діяльність правоохоронних органів та знизити ефективність проведення слідства.

Наукова спільнота також обговорює питання про необхідність письмової згоди власника житла на проведення процесуальних дій. Вона відмічає, що це може бути важливим механізмом запобігання можливим зловживанням з боку правоохоронних органів. Однак такий механізм може виявитися недостатнім для захисту прав особи у випадках, коли вона відчуває тиск з боку правоохоронців.

На основі практики Європейського суду з прав людини видно, що отримання письмової згоди власника житла не завжди є достатнім заходом для захисту прав особи. Іноді суд констатує, що така згода була надана під тиском або без належних гарантій [7].

Особливо важливим є питання захисту прав особи у період воєнного стану, коли ризик порушення прав і свобод стає ще більшим. Врахування всіх обставин кожного випадку є важливим елементом забезпечення справедливого та ефективного кримінального провадження.

У випадках, коли особа з власної ініціативи погоджується на проведення процесуальних дій, може виникати ситуація, коли ця добровільність може стати причиною притягнення її до кримінальної відповідальності. У таких випадках важливо, щоб було достатньо ефективних заходів, щоб уникнути зловживань з боку правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану [3].

Ці заходи можуть містити постійну відеофіксацію, обов'язкову участь захисника, неможливість альтернативних варіантів участі понятого, автоматичний судовий контроль і контроль з боку прокурора. У випадках, коли особа не сприяє самовикриттю або встановленню причетності інших осіб до кримінального провадження, може бути необхідним обмежений набір процесуальних гарантій, наприклад лише відеофіксація.

Коли особа надає згоду на проведення процесуальних дій у власних інтересах, наприклад як потерпілий, відповідні гарантії можуть бути менш важливими з погляду законодавства. Однак важливо забезпечити захист прав особи та уникнути порушень під час кримінального провадження, зокрема, шляхом встановлення ефективних процесуальних гарантій у законодавстві [2].

Положення, що дозволяє вилучати електронні та комп'ютерні системи, повинно бути обґрунтованим і супроводжуватися відповідними процесуальними гарантіями, щоб уникнути порушень прав людини, зокрема, недоторканності права власності. Важливо враховувати індивідуальні обставини кожного випадку та забезпечувати адекватний рівень захисту прав та свобод особи під час кримінального провадження, навіть в умовах воєнного стану [6].

Отже, зважаючи на викладене, регулювання волі особи щодо проведення кримінальних процесуальних дій під час воєнного стану вимагає комплексного підходу та врахування різноманітних факторів. Зокрема, необхідно забезпечити ефективні процесуальні гарантії, які захищали б права та свободи особи, включно з участю захисника, системою відеофіксації, автоматичним судовим контролем тощо. При цьому врахування рівня ризику порушення прав і свобод особи повинно бути основним визначником обсягу цих гарантій. Легітимність та прозорість процедур під час воєнного стану є важливими для забезпечення додержання прав людини та міжнародних норм. Отже, важливо, щоб законодавство враховувало специфіку ситуації воєнного стану, забезпечуючи баланс між необхідністю виконання правосудних процедур та захистом особистих прав та свобод громадян.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Лисаченко С. Л. Окремі примусові засоби отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні у контексті свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 316–321.

3. Лоскутов Т. О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1. 3 с.

4. Лоскутов Т. О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 340–345.

5. Лучко О. А. Огляд у кримінальному досудовому провадженні. канд. Маріуполь : Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України, 2021. 269 с.

6. Постанова Верховного Суду у справі No 591/6423/15-к від 13 травня 2020 року. URL: https://zakon.cc/court/document/read/89251506_44e1aabe?fbclid=IwAR3VoFbjOUbniifaikP2osN7r5DfWNaJsQ54PbjfkgQe2lfy2pJt2lsaKiU.

7. Рішення Європейського суду з прав людини «Белоусов проти України» від 07 лютого 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_989#Text.

8. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади: Міжнародний досвід. Регламентації. Правова позиція. 2022. № 4 (37). С. 271–274. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/51.pdf>.

УДК 343.131.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/731-732

Софія СОЛОМАХА
студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Юлія МАРІНА
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОРУШЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Презумпція невинуватості означає, що будь-який підсудний у кримінальному процесі вважається невинним, доки його вину не буде доведено. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обов'язок доказування обвинувачення у кримінальному судочинстві покладається на дізнавача, слідчого, прокурора, а у справах приватного обвинувачення – на потерпілого [1]. Тож прокурор зобов'язаний довести поза розумним сумнівом, що особа вчинила злочин, якщо ця особа має бути засуджена. Для цього потрібно надати докази для кожного окремого елемента злочину. Але презумпція невинуватості не гарантує, що особа залишиться на волі до завершення суду. За деяких обставин особа може бути взята під варту.

Презумпція невинуватості є законним правом обвинуваченого у кримінальному процесі. В Україні це закріплено статтею 62 Конституції України: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [2]. Також у статті 17 Кримінального процесуального кодексу України зазначено: «Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою» [3]. Принцип презумпції невинуватості зафіксований також положенням ч. 2 ст. 2 Кримінального кодексу України. Це також є міжнародним правом людини відповідно до статті 11 Загальної декларації прав людини ООН; статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права; статті 66 Римського статуту Міжнародного кримінального суду; статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи та інше.

Фундаментальний принцип права на справедливий суд полягає в тому, що кожна особа повинна вважатися невинуватою, доки її вину не буде доведено. Багато людей, яких звинувачують у злочинах, зрештою визнають невинними. Ось чому будь-яке обмеження прав обвинуваченого, наприклад утримання його під вартою, повинно бути лише в разі крайньої потреби.

Обов'язок держави – довести, що хтось винний, а підозрюваний не повинен довести свою невинність. Людей не можна примушувати до визнання злочину або дачі свідчень проти самих себе. Загалом, якщо хтось користується своїм правом на мовчання, це не повинно бути доказом провини чи приводом для поміщення його під варту.

Засудження за злочин має серйозні, іноді руйнівні наслідки. Тому держави повинні довести провину на високому рівні. Якщо є «обґрунтовані сумніви», обвинуваченому необхідно надати перевагу сумніву та звільнити його, оскільки державний «тягар доведення» не виконано.

Незважаючи на те, що кожен має право на презумпцію невинуватості, доки вину не буде доведено, публічні заяви про провину, висвітлення в засобах масової інформації, що подають підозрюваних як винних, і використання засобів обмеження, є поширеними під час кримінального процесу. Всім відомо, що людина вважається невинною, доки вину не доведено. Але представлення підозрюваних у кримінальних провадженнях показує, як це право порушується на практиці. Публічні заяви, що натякають на провину підозрюваного, поширені, особливо коли у справі є великий суспільний інтерес.

Висвітлення кримінальних справ у засобах масової інформації часто порушує

презумпцію невинуватості: підозрюваних зазвичай подають винними, особливо через заголовки, що привертають увагу. На нашу думку, якщо люди бачать зображення заарештованого, вони, ймовірно, подумують, що ця людина винна. Незважаючи на це, підозрюваних зазвичай показують перед ЗМІ під час їх арешту або під час доставки до суду та з нього.

У багатьох країнах Європи діють жорсткі правила, які регулюють порядок представлення підозрюваних у суді, включно з використанням обмежень, а також спосіб їх транспортування до суду та з нього. Однак на практиці до підозрюваних зазвичай застосовують заходи обмеження в суді, коли для цього немає об'єктивних підстав. Використання кліток і скляних ящиків також є поширеним явищем, хоча людина ще не винна.

Згідно з ч. 4 ст. 296 Цивільного кодексу «Ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародоване) лише в разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та в інших випадках, передбачених законом» [4]. На практиці порушення цього важливого правового принципу є поширеним явищем. Суспільний апетит до сенсацій, реальних злочинів, історій у реальному часі чинить величезний тиск на органи державної влади та ЗМІ, щоб вони порушили презумпцію невинуватості.

Наприклад, під час кримінального процесу може підтримуватися тривале досудове ув'язнення підсудного, провину якого ще не було доведено. Його винність або невинуватість у конкретному злочині, в якому його звинувачують, може мати обмежене значення для питання про те, чи слугуватиме його досудове ув'язнення меті захисту суспільства від майбутніх злочинів, які він може вчинити. Контраргумент полягає в тому, що багато людей, які вчиняють злочини, ніколи не спіймані, тому, коли злочинців спіймано, політика покарання повинна суворо забороняти будь-яку групу, яка має велику ймовірність повторного злочину.

Отже, справедливість найкраще буде досягнута, якщо суди будуть працювати без невинуватих затримок. Це допомагає захистити презумпцію невинуватості та мінімізувати людський вплив кримінального провадження на потерпілих, свідків та осіб, обвинувачених у злочинах. Держава не повинна ставитися до людей так, ніби вони винні, поки їх не засуджено судом. Вони не повинні публічно заявляти про свою провину під час розслідування, застосовувати запобіжні заходи, які роблять когось небезпечним, або проводити затриманих у громадських місцях, щоб їх могли сфотографувати засоби масової інформації.

Держава не повинна робити численні спроби домогтися засудження. Якщо справа доходить до суду, а провина не доведена, особу не треба судити повторно, якщо немає виняткових обставин. Це вимагає від держави належного виконання роботи прокуратури в першій інстанції. Публічні заяви, що натякають на провину, повинні бути чітко заборонені. Закони про те, як підозрювані представлені на публіці, мають обмежувати використання засобів обмеження та їх показ публіці та пресі під час арешту та під час транспортування до суду та з нього. Застосування будь-яких засобів обмеження в суді має бути суворо обмежено.

Надійні закони важливі, але недостатньо. Довгострокове залучення правоохоронних органів, юристів і засобів масової інформації має вирішальне значення разом із ширшою освітою громадськості для здійснення глибоких змін у законодавстві, практиці та культурі.

1. Крижанівський В. В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 20 с.

2. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

4. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 30 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.03.2024).

УДК 343.125

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/733-734

Анастасія ТАРАНЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок збройного конфлікту на території України наслідком кримінальне процесуальне законодавство потребує суттєвих змін, оскільки воно виявилось недостатньо адаптованим до викликів, що виникають в умовах окупації та військової агресії з боку російської федерації. Події з 24 лютого 2022 року є своєрідною перевіркою стійкості та ефективності кримінального процесуального законодавства України, вимагаючи системних та комплексних змін.

Сучасне законодавство демонструє динамічний характер у всіх аспектах, що необхідно, зокрема, у контексті військового конфлікту. Це очікувано, адже війна стала викликом для кримінальної юстиції також [4]. По-перше, законодавець вирішив і змінити назву розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України, який нині звучить як: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [3]. Водночас з моменту введення воєнного стану відбулося чимало законодавчих змін у сфері застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні.

Під час застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану наявні конкретні особливості, включно з питанням щодо: обрання тримання під вартою; продовження строків тримання під вартою; порядку зміни запобіжних заходів, таких як застава та домашній арешт; скасування запобіжних заходів для осіб, які зобов'язані виконувати військовий обов'язок під час мобілізації, на особливий період; ухвалення рішення про затримання з метою приводу.

Щодо повноважень слідчого судді, зокрема обрання та продовження строків тримання під вартою, ухвалення рішення про затримання з метою приводу, законодавець здійснив «делегування» цих повноважень керівнику органу прокуратури, передбачивши виняток із загальних правил застосування запобіжних заходів, що встановлені національним законодавством, у положеннях статті 615 Кримінального процесуального кодексу України [6]. Такий підхід можна розглядати як прийнятний, враховуючи Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка дозволяє відступи в умовах воєнного стану від певних зобов'язань, як це визначено в статті 15 Конвенції [2].

Під час воєнного стану виникає низка проблем, пов'язаних із запобіжними заходами, особливо у зв'язку з фізичною відсутністю матеріалів кримінального провадження. В листі від 3 березня 2022 року Верховний Суд України зазначив загальний процесуальний підхід до оцінки відсутніх документів. У випадках, коли територіальну підслідність кримінальних правопорушень на етапі досудового розслідування змінено, а матеріали кримінальних проваджень не передано чи передано неповністю через воєнні дії, слідчий суддя (суд) під час вирішення питання про застосування (продовження) запобіжного заходу враховує всі наявні матеріали клопотання. У практиці можна спостерігати різні підходи до оцінки відсутніх документів, включаючи задоволення клопотання чи його відхилення з вказівкою на те, що застосований запобіжний захід розглядається як продовжений [5].

У сучасній судовій практиці воєнного часу важливе місце посідають рішення про продовження запобіжного заходу у формі тримання під вартою, які фактично часто ухвалюються автоматично. Протягом періоду воєнного стану реєстр судових рішень заповнюється двома категоріями – рішеннями про продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою та визнанням запобіжного заходу у формі тримання під вартою продовженим, що пов'язано із законодавчими змінами, внесеними до частини 6 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України.

Оскільки суд не може забезпечити участь обвинуваченої особи у розгляді питання про продовження дії запобіжного заходу через збройну агресію РФ, то в цьому випадку застосовується положення частини 6 статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. Відповідно до цього положення, при завершенні строку ухвали суду щодо тримання під вартою та неможливості суду розглядати питання про продовження цього строку у встановленому порядку, обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці [5].

Нормативне визначення можливості виключного вибору запобіжного заходу у виді тримання під вартою, яке міститься в статті 176 Кримінального процесуального кодексу України, а також автоматичне продовження термінів тримання під вартою, передбачене у частинах 5 та 6 статті 615 КПК України, виходять за межі національних та міжнародних стандартів щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність.

В умовах воєнного стану законодавець встановив особливості й щодо процедури зміни запобіжних заходів, що визначено у пунктах 5 та 6 статті 616 Кримінального процесуального кодексу. Ці зміни, зокрема, передбачають можливість переходу від запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту особистим зобов'язанням, а також зміни запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту особистим зобов'язанням. Законодавчі нововведення, які дозволяють зміну запобіжних заходів, зокрема переходу від застави до особистого зобов'язання для подальшого використання застави з метою оборони України, є повністю обґрунтованими та вчасними.

Питання щодо заміни запобіжного заходу, а саме переходу від застави до особистого зобов'язання, розглядається слідчим суддею чи судом за відповідним клопотанням підозрюваного чи обвинуваченого відповідно до положень частини 5 статті 616 Кримінального процесуального кодексу. Проте це рішення ухвалюється лише у випадках, коли виконання умови є наявним – використання коштів, які були передані як застава, для внесення на спеціальні рахунки Національного банку з метою фінансування оборони України. Важливість ухвалення такого рішення в умовах воєнного стану підтверджена пунктом 10 листа Верховного Суду України «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 3.03.2022 № 1/0/2-2 [1].

Здійснивши унормування численних питань застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану, законодавець вирішив питання багатьох ситуацій, що виникали на практиці. Однак при цьому він залишив поза увагою деякі аспекти, такі як: а) більш деталізоване визначення повноважень прокурора в умовах воєнного стану; б) порядок продовження строків тримання під вартою в кримінальних провадженнях, де досудове розслідування було призупинено; в) аспекти, пов'язані зі скасуванням запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації; г) регулювання підстав для розгляду клопотань щодо запобіжних заходів без участі підозрюваного в умовах проведення судових засідань за допомогою відеоконференцз'язку [6].

Отже, законодавчі зміни, введені протягом періоду воєнного стану в Україні, свідчать про необхідність регулювання низки питань, що виникли внаслідок воєнної агресії з боку РФ. З одного боку, деякі нововведення у кримінальному процесуальному законодавстві стосовно застосування запобіжних заходів є логічними, передбачуваними та необхідними. З іншого боку, частина цих змін виявляє значні недоліки, які вимагають подальших наукових досліджень та практичного аналізу для уточнення та вдосконалення.

1. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Закон і Бізнес. Законодавство, влада, права людини*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html#:~:text=B%20умовах%20воєнного%20стану%20законодавець,арешту%20на%20особисте%20зобов'язання>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Михайленко В., Глов'юк І. Затримання особи та запобіжний захід в умовах воєнного стану. *Сайт про кримінальну юстицію простою і зрозумілою мовою – JustTalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zatrimannya-osobi-ta-zapobizhniy-zahid-v-umovah-voennogo-stanu-tekstova-versiya>.

5. Михайленко В. Судова практика з питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі*. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/sudova-praktyka-z-pytan-zapobizhnyh-zahodiv-v-umovah-voennogo-stanu-2>

6. Fomina T. H., Rohalska V. V. Features of the application of preventive measures in the state of war. The russian-ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects. 2022. S. 1289–1297. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-162>

УДК 343.982.34

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/735-736

Анастасія ТАРНАПОЛЬСЬКА

курсант факультету підготовки
фахівців для органів
досудового розслідування

Ганна БІДНЯК

доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОСТОВІРНІСТЬ МЕТОДУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗА ВІДБИТКАМИ ПАПІЛЯРНИХ ВІЗЕРУНКІВ

Системи ідентифікації за відбитками, зокрема дактилоскопія, здобули широку популярність та визнання завдяки своїй високій точності та надійності. Одним із головних чинників, які забезпечують достовірність цього методу, є унікальність папілярних візерунків, які є на поверхні пальців рук. Кожна особа має унікальний набір цих візерунків, що робить можливим її ідентифікацію на основі відбитків. Навіть однакові близькі особи мають відмінності у своєму дактилоскопічному візерунку.

У галузі криміналістики велике значення приділяється вивченню слідів, що залишаються після вчинення злочину. Основна мета такого дослідження полягає в швидкому розкритті злочину, виявленні злочинця та встановленні істини у справі [1, с. 7]. Крім того, дослідження слідів важливе для визначення злочину, отримання інформації про злочинця та встановлення механізму злочинної дії. Однією з галузей, яка спеціалізується на вивченні матеріально-фіксованих слідів, є трасологія. Це криміналістичне вчення досліджує сліди та вивчає їх утворення, розробляє методи їх виявлення, фіксації та дослідження.

Серед слідів, які залишаються після вчинення злочину, важливе місце посідають сліди рук та ніг. Дактилоскопія, яка є розділом трасології, вивчає властивості та будову папілярних візерунків з метою використання їх для ототожнення особи та розкриття злочинів [3, с. 58]. Сучасний рівень розвитку криміналістики дозволяє з високою достовірністю встановлювати особу за слідами її долоней чи пальців рук. Сліди рук, знайдені на місці події, стають невід'ємним доказом присутності конкретної особи в цьому місці. Важливість слідів рук в криміналістиці пояснюється тим, що руки контактують із об'єктами за допомогою долонь, на яких залишаються папілярні візерунки та потожирові виділення [4, с. 11].

Шкіра рук має специфічні властивості, що роблять її унікальною для ідентифікації особи. Папілярний візерунок, утворений папілярними лініями, класифікується на дугові, петльові та завиткові типи. Деталізоване дослідження цих візерунків дозволяє встановлювати особливості особи для подальшої ідентифікації. Усі ці відомості та методи дослідження слідів рук і ніг визначають важливість трасології в криміналістиці та її роль у розкритті злочинів. Високотехнічні методи, такі як використання світлотехнічних приладів чи хімічних реактивів, дозволяють ефективно виявляти та аналізувати сліди, сприяючи вивченню ідентифікаційних характеристик особи та подальшому розслідуванню.

Для визначення відповідності пальців рук успішно використовується автоматична ідентифікаційна дактилоскопічна система (АДІС). Ця система аналізує ознаки, зазначені в слідах, порівнює їх з десятками тисяч відбитків у масиві та генерує список найбільш схожих відбитків, які потім перевіряють оператори вручну. За даними дактилоскопічної реєстрації можна ідентифікувати особу невідомого труп, розшукати зниклих осіб та встановити осіб, причетних до скоєння кримінальних правопорушень [4, с. 3].

Особлива увага в практичних діях органів досудового розслідування та прокуратури приділяється якості збору та обробки дактилоскопічної інформації осіб, які мають відношення до скоєння злочину. Дактилоскопічна експертиза залишається найбільш поширеним видом спеціального дослідження, оскільки відбитки пальців рук є сталим елементом місця події при різних видах злочинів. Крім того, вони є важливим джерелом криміналістичної інформації, зокрема щодо особистості того, хто залишив їх, а також про час

і особливості механізму утворення слідів. Для проведення дактилоскопічної експертизи можуть використовуватися різні об'єкти та зразки для порівняння, такі як предмети з ймовірними слідами папілярних ліній особи, дактилоскопічні плівки або матеріали із перекопійованими слідами, зліпки, зображення папілярних ліній у матеріалах експертиз, відбитки у дактилокартах тощо [1, с. 3].

Автоматизовані системи ідентифікації, такі як автоматичні дактилоскопічні системи (АДІС), використовують великі бази даних, що містять тисячі та навіть мільйони відбитків. Ці системи порівнюють ознаки відбитків у декілька стадій, враховуючи багато аспектів папілярних ліній, таких як дугові, петельові чи завиткові структури. Оператори, які перевіряють результати автоматизованих систем, відіграють важливу роль у забезпеченні достовірності ідентифікації. Їхній професійний досвід та експертні знання сприяють виключенню можливих помилок та підтвердженню відповідності виявлених відбитків конкретній особі. Важливим фактором є також дотримання стандартів та протоколів під час збору, обробки та аналізу дактилоскопічних даних. Забезпечення конфіденційності та надійності даних є критичним для визнання ідентифікації на рівні судових процедур [2, с. 37].

Отже, висока точність, унікальність папілярних візерунків, досвід операторів та дотримання стандартів гарантують великий рівень достовірності методу ідентифікації за відбитками, що робить його ефективним та надійним інструментом у судовому та кримінальному контексті.

1. Алексеев О. О., Пяковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В. Криміналістика : підручник. Київ : Центр учбової літератури. 2015. С. 101–106.

2. Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/4_2017/part_2/34.pdf

3. Рогатюк І. В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. *Кримінологія та криміналістика*. 2014. С. 292–295.

УДК 341.44:343.343.5

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/736-738

Тетяна ТРЕНЬ

слухач магістратури ННІ права
та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції

Василь БЕРЕЗНЯК

завідувач кафедри кримінального
права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

**ЕКСТРАДИЦІЯ ОСІБ, ЯКІ УХИЛЯЮТЬСЯ ВІД ПРОХОДЖЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Сьогодні, в умовах воєнного стану, відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України значно активізувався напрям міжнародно-правової допомоги. Як зазначив народний депутат України Давид Арахамія, наразі фактично у будь-яку країну світу, крім росії, національні правоохоронні органи можуть здійснити запит на екстрадицію ухилянтів від військової служби, аби притягнути їх в Україні до кримінальної відповідальності. Однак на практиці цей механізм демонструє свою недосконалість, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Під екстрадицією необхідно розуміти форму міжнародної співпраці держав у боротьбі зі злочинністю, що полягає в арешті та подальшій передачі однією державою іншій державі особи, яка підозрюється чи обвинувачується в скоєнні кримінального правопорушення, або ж засудженого злочинця. Правовідносини екстрадиційного характеру

відбуваються між двома або кількома державами, які між собою є суб'єктами цих правовідносин і метою дій яких є притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та її покарання [1]. Сьогодні, як зауважує міністр юстиції України Денис Малюська, процес екстрадиції є непростим процесом, що зумовлено, насамперед, широкомасштабною війною російської федерації проти України. Через складу політичну ситуацію в нашій державі іноземні суди часто відмовляють Україні в питаннях екстрадиції.

Практика застосування екстрадиції наразі показує, що масова екстрадиція чоловіків-ухилянців до України з-за кордону не здійснюється, незважаючи на наявність теоретичного механізму її проведення. Насамперед це пов'язано з досить непростю процедурою її реалізації. З огляду на це на сьогодні актуальною є розробка більш гнучкої процедури її практичного втілення.

Процедура екстрадиції між Україною та більшістю європейських країн відбувається на підставі Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 р. Однак відповідно до вказаного нормативно-правового акта видача правопорушників за правопорушення, що передбачені військовим правом, до яких і належить ухилення від мобілізації, не передбачається. Отже, особа, яка втікає зі своєї держави у зв'язку з воєнними діями, не може бути передана цій країні за запитом про екстрадицію. Проте схилиємося до думки, що, відповідно до умов Європейської конвенції, екстрадиція може бути реалізована за кримінальні правопорушення, що не належать до воєнних злочинів, і до таких діянь належать, насамперед, підробка та використання підроблених документів, а також інші кримінальні правопорушення, визначені кримінальним законом України [2].

Вищеописаний механізм екстрадиції ускладнюється тим, що залишаючи Україну, чимало ухилянців від військової служби одержали статус біженців чи переселенців. Одержавши такий статус, країна, яка прийняла осіб-втікачів, гарантує їм певну низку безпекових заходів стосовно них, в тому числі й гарантію того, що особа не буде передана Україні під час проведення воєнних дій, що й ускладнює процедуру екстрадиції. Керуючись цим, офіційні представники чималої кількості європейських країн вже висловили свою думку щодо того, що українців, які перебувають не території їхніх країн та які втекли у зв'язку із воєнними подіями в Україні, не будуть передаватися компетентним органам України. Проте невстановленим залишається коло осіб, на яких це може поширюватися та чи підпадають під них особи, що пішли на вчинення кримінального правопорушення на території України виключно для уникнення мобілізації.

Складність процедури екстрадиції полягає і в тому, що кримінальна відповідальність має персоналізований, індивідуальний характер. Зважаючи на це, за кожним фактом необхідно звертатися та пред'являти належні документи, які підтверджують факт переховування особи від органів досудового розслідування, суду, адже тільки після цього може бути розпочата процедура екстрадиції [3].

Вважаємо за доцільне зазначити, що протиправні дії щодо незаконного перетину державного кордону України характеризуються певними проявами. Насамперед, це перетин кордону поза офіційними пунктами пропусків чи коли пункт пропуску особа перетинає таємно, а потім на нейтральній смузі вже легально перетинає державний кордон іншої країни на підставі паспорта. Та наймасовішими є випадки саме використання підроблених, завідомих неправдивих, фальшивих документів, що дозволяють людині перетнути кордони країни. Яскравим прикладом слугує довідка про те, що людина є інвалідом I чи II групи та не підлягає призову ні у воєнний, ні у мирний період. Отже, підстави для обмеження права пересування громадян України згідно з чинним законодавством відсутні. Перетин меж держави особою, яка не має інвалідності, скориставшись підробними документами, є кримінальним правопорушенням.

Вказане вище правопорушення потребує реєстрації. Констатація таких порушень належить до компетенції правоохоронних органів. Після їх реєстрації повинні бути проведені експертизи, що повинні встановити, чи дійсно підробними були документи для перетину кордону. Тільки після цього особі, яка використала такі документи, може бути заочно повідомлено про підозру. І лише в такому разі можуть бути реалізовані правила екстрадиції. Та навіть за таким умов фінальне рішення залишається за іноземними судами.

Вважаємо доцільним згадати позицію правника – адвоката Андрія Новака, який переконує, що екстрадиція є не тільки складною, а й довготривалою процедурою. Він пояснює, що необхідною підставою для екстрадиції є відповідний процесуальний документ – ухвала суду про розшук чи екстрадицію такої особи, або вирок суду, яким визнано людину винною у незаконному перетині кордону та ухилянні від військової служби. І лише в такому

разі це рішення суду направляється до держави перебування такої особи, після чого вже місцевий суд повинен розглянути питання екстрадиції громадянина України назад до України чи відмовити у такому клопотанні [3].

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне сказати, що реалізація інституту екстрадиції ухилянтів від військової служби на практиці є досить складною та потребує багато часу та зусиль, і тому в дійсності реалізовується тільки щодо дуже вузького та незначного кола наших громадян. Вважаємо, що механізм екстрадиції потребує подальшого вдосконалення з метою притягнення всіх ухилянтів-втікачів до кримінальної відповідальності.

1. Березняк В. С. Сучасні погляди на поняття екстрадиція у науці кримінально-процесуального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 374–383.

2. Екстрадиція ухилянтів. Популізм vs реальність? URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/ekstradiiciya-uhilyantiv-populizm-vs-realnist.html> (дата звернення: 20.02.2024).

3. Повернення ухилянтів з-за кордону: чи це можливо? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/extradition-ugilanti-vlada-poverenye-viina/32580390.html> (дата звернення: 23.02.2024).

УДК 341.45

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/738-739

Анна ЧУБЕНКО

студентка ННІ права
та інноваційної освіти

Таїсія ШЕВЧЕНКО

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасному світі, охопленому глобалізацією, взаємодія між країнами у сфері кримінального процесу стає надзвичайно важливою. Зростання транснаціональних злочинів, таких як тероризм, кіберзлочинність, торгівля людьми та наркотиками, створює виклики, які вимагають спільних зусиль для їх подолання. У цьому контексті міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу є ключовим фактором ефективної боротьби зі злочинністю.

Міжнародне співробітництво в межах кримінального провадження є невід'ємною складовою міжнародного правозахисту та боротьби зі злочинністю. Його сутність полягає у вжитті необхідних заходів для надання міжнародної правової допомоги, що містить у собі виконання різноманітних процесуальних дій та процедур. Насамперед міжнародна правова допомога містить вручення документів, необхідних для провадження справи, між компетентними органами різних країн [1, с. 18]. Це може стосуватися повідомлень про підозру, запитів на надання доказів або іншої необхідної інформації для розслідування або судового процесу.

Одним із важливих аспектів міжнародного співробітництва є обмін інформацією між правоохоронними органами різних країн, а саме обмін оперативною інформацією про підозрюваних, учасників злочинних угруповань, а також докази злочинів. Швидкий та ефективний обмін інформацією дозволяє правоохоронним органам оперативно реагувати на злочинну діяльність та утримувати злочинців від вчинення нових злочинів [2, с. 42].

Крім того, умови глобалізації вимагають вдосконалення правової бази для міжнародного співробітництва. Розробка та узгодження міжнародних конвенцій, угод та протоколів стосовно боротьби з різними видами злочинності є критично важливими. Ці документи створюють загальні стандарти та процедури для співпраці між країнами, сприяючи уніфікації підходів та забезпечуючи однакові умови для всіх учасників [4, с. 15].

Окрім того, важливим елементом міжнародного співробітництва є взаємна правова

допомога. Це охоплює екстрадицію підозрюваних та засуджених осіб, а також виконання рішень судів інших країн. Забезпечення справедливого та ефективного правосуддя для всіх учасників процесу є головним аспектом міжнародного правового співробітництва. Зрештою важливо відмітити, що міжнародне співробітництво у сфері кримінального процесу є постійною і невід'ємною частиною боротьби зі злочинністю в умовах глобалізації. Тільки завдяки спільним зусиллям країн можна досягти успіху в запобіганні та припиненні транснаціональних злочинних дій, забезпечивши безпеку та захист прав громадян у всьому світі [3, с. 28].

У сучасних умовах глобалізації спостерігається поширення та зміна характеру організованої злочинної діяльності. Традиційні ієрархічні структури злочинних угруповань уступають місце більш вільним мережевим формам, що взаємодіють між собою. Наприклад, організовані злочинні групи, що займаються незаконним обігом наркотиків, часто включаються в контрабанду та розповсюдження інших нелегальних товарів. Виявлення зв'язків між незаконним обігом наркотиків та іншими формами транснаціональної злочинності потребує комплексного підходу до їх ефективного запобігання та протидії [1, с. 38].

Проблема злочинності набуває все більш глобального та міжнародного характеру щороку. Транснаціональна злочинність стає загрозою для економіки та національної безпеки держав, спричиняючи значні фінансові втрати і людські жертви. Мільйони людей стають жертвами вживання наркотиків, жертвами насильства, контрабанди та торгівлі людьми [2, с. 4].

Управління ООН по боротьбі з наркотиками і транснаціональною організованою злочинністю акцентує на тому, що транснаціональна злочинність стосується кожного регіону та кожної країни у світі, і боротьба з цим явищем вимагає спільних зусиль.

Останніми десятиліттями спостерігається тенденція до зростання міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності. Це зумовлено швидким розвитком інтеграційних процесів у світі, зміцненням політичних, економічних, культурних та гуманітарних зв'язків, поліпшенням засобів транспорту та зв'язку, спрощенням процедур перетину кордонів між країнами, а також зростанням важливості загальнолюдських цінностей, ідей справедливості та солідарності [3, с. 10].

Співробітництво держав у галузі протидії та запобігання злочинності та забезпечення громадської безпеки ґрунтується на їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Ця спільна діяльність відображає якісні зміни в самій природі злочинності, включно з її інтернаціоналізацією, що означає зростання важливості міжнародного аспекту, такого як вчинення злочину на території двох або більше держав, приховування та збут викраденого майна чи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом за кордоном.

Підсумовуючи, треба зазначити, що умови глобалізації викликають зростання транснаціональної злочинності, яка стає складною проблемою для всіх країн світу. Запобігання та протидія цьому явищу вимагає комплексного підходу, що містить у собі міжнародне співробітництво, вдосконалення законодавства, ефективний обмін інформацією та взаємну правову допомогу між країнами. Увага, що посилюється, до цього питання на міжнародному рівні свідчить про визнання його серйозності, про необхідність спільних зусиль у боротьбі з ним. Важливо забезпечити постійність та активізацію міжнародного співробітництва в цій сфері для забезпечення безпеки та захисту прав людини у всьому світі.

1. Ільченко О. В., Сенченко С. М. Поняття та принципи екстрадиції у кримінальному процесуальному праві. Сумський державний університет, 2022.

2. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності. 2021. С. 20.

3. Леган І. М. Основні напрями й форми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності. 2021. С. 45.

4. Попко В. Зближення кримінально-правових систем в умовах глобалізації злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. С. 227–237.

5. Ісланкін С. М. Відсторонення від посади: міжнародний досвід регламентації. Правова позиція. *Актуальні питання юриспруденції*. 2022. № 4 (37). С. 271–274. URL: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/51.pdf>.

Наукове видання

МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА:
ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

*Матеріали VIII Міжнародної
науково-практичної конференції*

(м. Дніпро, 15 березня 2024 року)

У двох частинах

Частина I

Українською та англійською мовами

Редактори, оригінал-макет –
Є.В. Коваленко-Марченкова, А.В. Самотуга

Редактори: *О. Ю. Чижевська, О. М. Врублевська*

Компютерна верстка – *С. В. Лобань*

Підп. до друку 26.04.2024. Формат 70x108/16. Друк – цифровий.
Гарнітура – Times. Папір офісний. Ум.-друк. арк. 57,35. Обл.-вид. арк. 61,66.
Тираж – 25 прим. Зам. № 01/24-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018